HORÆ HEBRAICAE ET TALMUDICÆ.

Impensæ

I. *In Chorographiam aliquam terræ* Israeliticæ.
II. *In Evangelium* S. *MATTHÆI.*
III. *In Evangelium S. JOHANNIS.*

A JOANNE LIGHTFOOTO,
S. Theol. Doct. & Collegii, sive
Aulæ, S. *CATHARINÆ,*
in Alma Academia
CANTABRIGIENSI
Præfecto.

[redacted]

CANTABRIGIÆ:
Excudebat *Joannes Field*, celeberrimæ Academiæ
Typographus. *Ann. Dom.* MDCLVIII.
Impensis *Edovardi Story*, Bibliopolæ.

CENTURIA
CHOROGRAPHICA,

Loca quædam terræ *Iſraeliticæ* memorabiliora perluſtrans,

Face præſertim

TALMUDICA.

PRÆFATIO.

Nter omnes eos, *qui Tabulas* Canaanitidis *Chorographicas vel ediderunt ipſi, vel emendârunt aliorum, vix reperias, qui* Talmudicos *hac in materia in conſilium vocaverit: cùm certè minimè ſpernendum ſit eorum ſymbolum in iſta cauſa, ſi quidem non præcipuè æſtimandum.*

Nam, præterquam quòd illi, præ omnibus aliis hominibus, curioſiſſimè inquirunt & de rebus, & de locis iſtius terræ, Doctores Miſnici *omnes, ac* Gemariſtæ *etiam* Hieroſolymitani, *eam inhabitârunt atque incoluerunt: atque eam etiam inviſerunt non pauci è* Babylonicis. *Oculati teſtes: & qui non ſolùm (vel Judice quovis Lectore) præ omnibus aliis mortalibus notitiam iſtius terræ non potuerunt non habere ſibi familiariſſimam, eam habitantes, ſed & qui in infinitis* Judaicæ *ſuæ ſuperſtitionis apicibus, religioſâ neceſſitate ſe conſtrictos ſunt opinati, de ſitu naturâque locorum in iſta terra omni cum ſcrutinio & curioſitate perquirere, atque inveſtigare.*

Dictet ergò jam ratio: an ii præ omnibus aliis in re Chorographica vel jure negligantur, vel prudenter? An inter omnes limas, in iſta re adhibitas, meritò,

aut cum æquitate aliqua, lima ſola Talmudica *non adhibeatur? terræ* Judaicæ *Chorographia* Judaica? *Iniquum certè eſt, ſi ea vel ex præjudicio rejiciantur, vel ex ignorantia non admittantur, quæ aut planam utilitatem iſtius terræ Chorographiæ ſecum ferrent, aut non inutile ſcrutamen in ea excitarent. Si tabulas* Palæſtinæ *vis cudere, æquiſſimum certè eſt, ut hos autores conſulas etiã cum aliis utpote teſtes proximos, terræ incolas, ſtudioſiſſimè religioſiſſiméq; eam deſcribentes: & ſi fide eos dignos non reputaveris, quia ſunt* Judæi, *at certè examine digni ſunt, & veniâ fandi, quatenus ſunt Chorographi.*

Ego, cùm in horum lectione omnia, quæ occurrebant huc ſpectantia, excerperem, & cum Tabulis tractatibúsque jam editis conferrem, planè vidi, ſi me non fefellerunt oculi mei, ex his autoribus elici ac produci poſſe plurima, quæ Tabulas corrigerent plurima, quæ loca ignota patefacerent: plurima, quæ incerta figerent; plurima, quæ certa illuſtrarent: atque infinita, quæ Chorographiæ facem aliquo modo præferrent. Et ſiquis dexter & felix artifex, verſatus in Talmudicis, *& Chorographiæ peritus, penſum atq; opus iſtiusmodi in manus ſumeret, ego ab iſta manu politiores ac correctiores Tabulas, pleniorem, planiorem, certiorem, terræ* Iſraeliticæ *deſcriptionem exſpectarem, quàm adhuc vidit orbis* Chriſtianus.

Longè

Longè nos a talibus ausis: nec manus nostra ad opus tam grande vel docta, vel docilis. Illud solum, quod in Centuria subsequenti aggressi sumus, hoc erat: ut exemplo aliquo ea, quæ de Talmudicis *loquimur, aliquantulùm demonstrarentur: útque specimen aliquod præ oculis proponeretur, quo judicium ferat lector de eorum studio, stylo, usu, utilitate, in re proposita. Et non modestiæ esse duximus, Lectorem earum rerum nimietate gravare, quæ dubiæ forsan apud eum futuræ sunt acceptationis; nec prudentiæ duximus, omnia nostra, simul & semel, uni vento, & fortunæ exponere, & committere.*

E Musæo nostro,

Maii 22. 1658.

Josephum citavimus secundùm distinctionem capitum in editione *Græca Frobenii*, Anno 1544.

Typographus Lectori S.

CUm Reverendo Autori ità visum sit, ut pauca quædam, absolutâ jam editione, immutanda velit, & delenda, vel supplenda; mihi quidem voluntati ejus non obsequi religio est: nè autem & ipse Lectori sim fraudi, unà placuit festinantis preli sphalmata graviora suis in locis adnotare: ut,

In *Centuria Chorographica.*

PAg. 22. lin. 24. pro *colliminia*, lege *collimitia*, ceterísque in locis, ubi hæc vox occurrit. pag. 27. lin. ult. pro *leprosoris*, lege *leprosorii.* p. 40. lin. 29. pro *fabulas*, lege *tabulas.* p. 88. l. 18. pro *porta*, lege *portæ.* p. 110. l. 19. pro *ante ut*, lege *antequam.* p. 119. l. 29. pro *Padus*, lege *Palus.* p. 124. l. 20. lege *Et judica quàm sobriè iis fuisset in istis epulis, si vino aquæ plurimum non immiscuissent.* p. 128. l. 15. pro דוליטינום, lege דוקליטינום. p. 140 l. 22. *at* redundat., p. 149. l. 29. pro *Abudina*, lege *Abudm a.* p. 168. l. 30. pro *Burin*, lege *Burni.*

In *Horis Hebraicis* in *Matth.*

PAg. 4. lin. 14. lege ר' יוסי בי ר' יורה. p. 17. l. ult. pro 14. lege 40. p. 28. l. penult. lege *Qui docti quidem cùm essent.* p. 29. l. 27. pro *Convocatos*, lege *Convocato.* p. 41. l. 28. pro *missus*, lege *admissus.* p. 42. l. 25. pro נרה, lege נרה. p. 46. l. 1. pro *concessum*, lege *confessum.* & lin. 10. pro *Proselytorum*, lege *Proselyti.* p. 52. l. 2. pro *procax*, lege *precax.* & l. 21. pro *visitura*, lege *visitatura.* p. 60. l. 17. pro *Non erat is*, lege *Non erat is.* p. 61. l. 29 pro *quocunque*, lege *quacunque.* p. 62. l. 15. pro *aliam*, lege *alium.* p. 68. l. 13 pro *& cum sequitur*, lege *& tum sequitur.* p. 69. l. 22. pro ריינ׳ lege ריינ׳. p. 79. l. 23. *est* redundat. p. 83. l. 6. pro *Templo secundo*, lege *Templo primo.* p. 107. l. 34. pro *irrinetet*, lege *irritent.* p, 116. l. 13. pro *arguunt*, lege *actitârunt.* p. 130. l. 26. pro *Jordani*, lege *Jordanis.* p. 148. l. 28. pro *proderit*, lege *prodiderit.* p. 150. l. ult. vox פונרא redundat. p 171. l. 23. pro *Ramæ*, lege *Romæ.* p. 185. l. ult pro *levia*, lege *gravia*, p. 187. l. 7. pro חרלין, lege חולין. p. 194 l 24. *inquit* redundat. p. 205 l. 28. pro *Elias* lege *Eliam.* p. 221. l. 6. pro *potet*, lege *potaret.* p 252. l. 16. pro *appropinquas*, lege *appropinques.* p. 253. l 20. dele *non.* p. 254. l. 22. pro רונה, lege רינה. p. 268 l. 18. pro *Anteque*, lege *Antequam.* p. 280 l. 27. pro *Zadoh*, lege *Zadok.* p. 285. l 11. pro viii, lege xviii. p. 290. l. penult. pro היטב, lege היסב. p. 312. l. 33. pro *vindicat*, lege *vendicat.* p. 313. l. 12. pro *pugnandos*, lege *repugnantia.*

CENTURIA CHOROGRAPHICA,

Loca quædam memorabiliora terræ *Iſraeliticæ* perluſtrans;

Face præſertim Talmudicâ.

CAP. I.

Terræ Partitio.

UNiverſum terrarum orbem partiuntur ſcriptores *Judaici* in ארץ ישראל *Terram Iſraelis*, & חוצה לארץ *Extra terram*, id eſt, Regiones Ethnicas. Utramque Phraſiologiam agnoſcit pagina Evangelica: *Terram Iſraelis*, *Matth.* ii. 20. atque Ethnicos vocat τοὺς ἔξω, I *Cor.* v. 13. I *Tim.* iii. 7. *&c.* & quandoque ipſos *Judæos* incredulos, *Marc.* iv. 11.

Univerſum terrarum orbis populum diſtribuunt in ישראל *Iſraelitas*, & אומות העולם *Nationes mundi.* Iſtam etiam Phraſiologiam agnoſcit eadem pagina Evangelica. *Matth.* 6. 32. Πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ, quod *Luc.* xii. 30. eſt τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. Hinc vox *Mundus* uſitatiſſimè pro Gentilibus, *Joan.* iii. 16, 17. I *Joan.* ii. 2, *&c.*

Eſt ubi diſtinctio fit in ארץ *Terram* [*Iſraeliticam*] &

a R.Sol. in Gittin, cap. 1.

b R.Nissim, ibid.

a וכל חו״ל קרי מדינת הים *Regionem maris.* מדינת הים לבר מבבל *Atque omnis regio extranea vocatur regio maris, exceptâ Babyloniâ.* Verba sunt *R. Solomonis,* quæ tamen ad incudem vocat *R.Nissim.* [b] *Durius est* [inquit] *omnem regionem, quæ est extra terram, pro regione maris habere; nam tum sub isto nomine concluderentur loca omnia vicina, & quæ quasi absorbentur juxta terram. Dicunt ergò quòd loca remotiora vocantur* מדינת הים. *At nec hoc mihi placet. Nam non tantâ distantiâ opus est, ut dicatur locus aliquis regio maris,* &c. *At dicitur in relatione ad oram Occidentalem terræ Israelis, à quo latere non sunt urbes* [Ethnicæ] *vicinæ & absorptæ juxta terram, sed mare disterminat, at non ab aliis lateribus disterminat,* &c. *Sensus ergò R. Solomonis, cùm dicit, Quòd omnis regio extra terram est regio maris, huc redit, quòd omnis regio, quæ similis est regioni isti, sic vocatur.*

Erant ab ora ista Occidentali urbes Ethnicæ; at, cùm jacerent intra pristinum terræ terminum, *maris* scilicet *Mediterranei* labium, non tam propriè dici potuerunt *Extra terram*, quàm istæ, quæ omnino erant extra limites: peculiari ergò titulo dictæ sunt istæ urbes atque ista regio מדינת הים, hoc est, *ora,* vel *regio, juxta mare Mediterraneum.* Quem titulum etiam subîerunt omnes aliæ civitates ejusdem conditionis, intra limites terræ ubicunq; sitæ. Exempla non deerunt procedentibus.

TERRAM ISRAELITICAM duplici sub notione vulgò definiunt: eam scilicet, שהחזיקו בה עולי מצרים *quam possederunt isti, qui exîerunt ex Ægypto;* atque eam, שהחזיקו בה עולי בבל *quam possederunt isti, qui exîerunt è Babylone:* hanc illâ arctioribus limitibus quamplurimis in locis circumscriptam, non solùm ob rejectam exclusámque *Samariam*, sed quòd exsectæ essent portiones quædam, eæque nec paucæ, nec minutæ, quæ ascendentibus ex *Ægypto* cesserant in possessiones, at sub Templo secundo transîerant in Ethnicas.

Ideo

Ideo autem accuratiores erant de limitum obſervatione, terram hanc, & ab aliis omnibus, & alicubi quaſi à ſeipſa, notis finibus diſterminantes, quòd plurima religionis ſuæ myſteria non alibi quàm intra hos limites tractanda definirent[c]. Nam, præter illos iſtius Oeconomiæ ritus, quos palàm & apertè terræ iſti affigit Scriptura ſacra, quales ſunt Sacrificia, Paſchata, Sacerdotium aliáque iſtiuſmodi ſtatuta (quæ vulgò & non incongruè מצות תלויות בארץ, *ſtatuta terræ iſti appendentia*, vocantur) plurima etiam alia intra eoſdem limites circumſcribuntur à Patribus Traditionum.

[d] *Decem ſanctitatibus*, inquiunt, *Sanctificata eſt terra Iſraelitica præ omnibus aliis terris. Et quænam ejus ſanctitas? Ex ea adducunt manipulum, & primitias, & duos panes, & non ità è quavis alia terra.*

[e] *Non obtinet lex de vacca decapitanda, niſi in terra Iſraelitica, atq; ultra Jordanem.*

[f] *Non ſtatuunt aut determinant de Neomeniis, nec intercalant annum, niſi in terra Iſraelitica: ſicut dicitur,* Prodibit lex è Sione.

[g] *Non promovent ad Presbyteratum, extra terram Iſraeliticam: non, etiamſi promoventes ipſi promoti fuerint intra terram.*

Et, nè plura cumulemus, ipſum Spiritum ſanctum intra limites terræ iſtius ferè circumſcribunt. Nam [h] *Shecinah*, inquiunt, *non habitat ſuper quemvis extra terram.* Confer *Act.* x. 45.

Terram, quam poſſederunt *Judæi* aſcendentes è *Babylone*, ſic partiuntur.

[i] *Tres ſunt terræ* [vel *regiones*, שלשה ארצות] *Judæa, Trans-Jordanica & Galilæa. Atque unicuique harum ſunt tres regiones* [iſtas obſervabimus ſuis locis.] Receptam hanc diviſionem reſpicit *Salvator*, cùm Diſcipulos ad oves perditas Iſraelis mittens prædicatum excludit *Samariam*. Matth. x. 5. Quæ pro conditione gentis nec merè Ethnica erat, nec verè *Iſraelitica*. Non Ethnica, nam ארץ כותים טהורה ומקוותיה ומרחותיה

c Vid. *R. Sol.* in *Numer.* 34.

d *Kelim*, cap. 1. hal. 6. *Hieroſ. Shekalim*, fol. 47. 4.

e *Maimon.* in רוצח cap. 10.

f Id. in קדוש חדש cap. 1. Vid. *Hieroſ. Nedarim*, fol. 40. 1.

g Id. in *Sanhedr.* cap. 4.

h Vid *R. Sol.* in *Jonah* 1.

i *Sheviith*, cap. 9. hal. 2.

[1] *Hierosʃ. Avod. Zara, ʃol. 44. 4.*

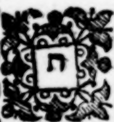
ושביליה טהורין [1] *Terra Samaritica reputata eʃt munda, & collectiones aquarum ejus mundæ, atque habitationes mundæ, & ʃemitæ mundæ* ; quod nullo modo de terra Ethnica dixerit curioſitas *Judaica* : at quoad multa alia, nullum, inter eos diſcrimen & Gentiles.

Applicant ſpeciatim quidem magiſtri *Judæorum* diviſionem iſtam de tribus regionibus, loco allegato, ad traditionem & Canonem de ביעור: at ubique tamen eandem partitionem retinent, ubicunque ab iis agitur de diviſione terræ *Iſraeliticæ*. Quid ביעור ſibi velit, diſcas licet à Gloſſatoribus in locum. Ut compendio dicam, hoc erat. Anno ſeptimo fructus in apothecas repoſitos comedere licuit, quamdiu penderent aliqui iſtius generis fructus in arbore, in iſta regione : cùm verò ulteriùs in arboribus invenire eos non erat, iſtos, quos collegerant, atque domi repoſuerant, ejicere oportuit, & non de iis comedere ità ut anteá.

CAP. II.

Cingulum terræ ſub Templo ſecundo Talmudicum : ex Hierosʃ. Sheviith, fol. 36. 3.

ניסים שבים. Ibid. col. 4.

חומי א״י כל שהחזיקו בה עולי בבל: פרשת חומת מגדל שיד ושיני דרור ושורא דעכו וקצירייא דגלילא וכברתה וכירת זניתה וקובעיא ומילתה דכיר וכוריי רבתא תפניס וסנפתה ומחרתא דייתיר וממציא דאכהתא וראש מי געתון וגעתון עצמה מי ספר ומרחשת ומגדל חרוב ואולם רבתא ונוקבתא דעיון ותוקרת ברכה רבא וכר סנגרא ותרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין וטרכונא דמתחם לבוצרה ומלח הזרכאי ונמרין וכירת ספל וקגרת

וקנת והפיח רחגרא ודרך הגדולה ההלכת
למרבר חשבון ויבקא ונחלא דורר ויגר שהרותא
ורקם הגועה וגנייא ראשקלון.

Quid ſibi hæc omnia velint, non datur vel conjectari, imò vix datur, quid aliqua horum ſibi velint: nec adeſt Oedipus, nec Sphinx ipſa. Silent ipſi *Talmudici* à commentando, nec adeſt nobis alius, qui commentetur. Ad nutus ergò hìc agendum eſt & nictus, ídque vel ſilentio vel merâ conjecturâ, cùm animus loquentium vel omnino neſciatur, vel omnino de eo dubitetur, an ſciatur. Pulſanda vicatim locorum horum oſtia, nè exſpectes; ſat erit, ſi vel locorum regiones ruſpari poſſumus, & ad quoſnam cœli cardines ſunt diſpoſita augurari. Nos inpræſentiarum primam tantùm atque ultimam periochæ clauſulas in manus ſumemus, quæ ad introitum noſtrum in negotium præſens aliquantum faciant, reliqua [ſi qua ſunt, quæ aſſequi poſſumus] ſuis locis tractaturi.

Hi ſunt limites, inquiunt, *Terræ Iſraelitica, quam poſſiderunt aſcendentes è Babylone.*

פרשת חומת מגדל שיר *Diviſio*, vel *pars, manium turris Sid.* Nec auſim hoc ſtrenuè de *Turri Stratonis*, vel *Cæſarea*, dictum aſſerere, nec tamen novi cui commodius aptetur. Vocatam eam à *Talmudicis* מגדל שיר obſervamus ſuo loco, quæ quantillo apiculo [promptiſſiméque incuriâ confundendo] ab hac voce diſtet, teſtatur oculus cujusvis legentis. Conjecturam forſan firmare poteſt, quòd tam citò ſequatur עכו nomen *Aconis*, שינ׳ דרור tantùm intercedente: de quo nihil adeſt quod dicamus, ſi modò illud, quod occurrit apud *Babylonicos*, locum aliquem hìc obtinere non poſſit. Dicunt illi [a] תא אשינא רטירא quod à Gloſſatore redditur בוא דרך תחתית ההרים *Ito in via infima, infra montes,* atque illi te protegent à nivibus & pluvia. Supponi ergò hinc poſſet vocem שינ״ viam aliquam denotare ad pedem alicujus montani,

[a] *Bab. Sanhedr.* fol. 96 2.

quæ erat, quasi linea dissecans, inter *terram Israelis* atque *Extra terram*; fortè ad pedem montis *Carmeli*: sed non asserimus; malumus vel silentium vel ignorantiam profiteri, quàm levi conjecturâ vel decipere vel decipi.

Diversæ conditionis sunt loca ista, de quibus hìc agunt *Talmudici*, ab isto locorum genere, quod vocabatur מדינת הים *Regio maris*: nam erant ista loca, oppida hinc illinc quædam in ora hac maritima alibíque, quæ habitata quidem erant ab Ethnicis, & sic propriè reputari pro solo *Israelitico* non potuerunt, inter quæ tamen atque ultimos terræ limites erat iterùm solum *Israeliticum*. At loca hæc, de quibus jam agimus, ea erant, quæ ultimi erant limites, atque ultra quæ non erant prorsus, nisi quæ reputanda esset *terra Ethnica*: totam scilicet exinde oram occupantibus *Phœnicibus*, *Syris*, aut aliis Gentilibus ad littus usque maris Mediterranei.

Præterire etiam non possumus ea, quæ à *Gemaristis* dicuntur ipsissimâ eâdem paginâ, è qua schema antea propositum desumitur. הניסים שבים את רואה אותן כאילו חוט מתוח מטורי אמנה עד נחל מצרים. *Insulas vides in mari, ac si linea ducta esset à montibus Amana ad fluvium Ægypti: quodcunque est intra lineam est de terra Israelitica; quodcunque est extra lineam est extra terram.* Eodem modo & *Targum Hierosolymitanum* in *Numer.* xxxiv. 4. *Et limes vester Occidentalis erit mare magnum, atque insulæ ejus.* Insulæ? quænam? Perpendant hæc autores Tabularum.

CAP. III.

Magna pars Judææ Australis exsecta sub Templo secundo. Idumæa Judaica.

TErminatur, ut vides, cingulum *Talmudicum* in רקם הגועה וגניא ראשקלון *Cadesh Barnea, & Ascalone.*

Hinc non observari non potest, duo hæc loca in parallelo quasi sita esse, exclusúmque quodcunque spatii interjacet

cet inter *Ascalonem* & *fluvium Ægypti:* liv. scilicet milliarium. Atque aliqua quidem vestigia istiusmodi exclusionis videre ferè licet sub Templo primo, in tritissima ista locutione, *A Dan usque ad Beersheba*.

Incultior erat hæc regio, quæ exclusa. De ea sic *Talmudici.* [a] *Iste tractus, qui est in Geraricu* [Gerare] *est malæ habitationis. Usque quò? Ad fluvium Ægypti.* Et Strabo [b]. *Quæ Gazam sequitur regio, sterilis est & arenosa*, &c.

Habitata fuit olim ab *Avæis*, à Gaza scilicet ad fluvium Ægypti. *Habitârunt Avæi in Hazerim, Deut.* ii. 23. *Hazar* est vox frequentissimæ memoriæ in terra ista Australi, *Hazar-Addar Hazar-Gaddah Hazar Shua, Hazar Susah*, &c. Videtúrque campestrem aliquam planitiem ac aream denotare, inter montes interjectam. Hinc *Avæorum* habitatio *Hazerim* dicitur, qui cum *Philistæis* numerantur, at tamen seorsim, *Josua* xiii. 3. Nam vide illìc ut textus sacer, quinque gentes tantùm numerare spondens, sex numeret.

Transiit exclusa hæc portio in nomen *Idumææ*: hinc *Plinius*, [c] *Mox incipit Idumæa & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs.* Nec ea solùm, sed & permagna alia pars *Judææ.* Hinc *Diodoro Siculo* mare *Sodomiticum* dicitur esse [d] κατὰ μέσην Ἰδουμαίαν. Et *Josepho*, libróque *Maccabaicῶν*, loca plurima invenimus sub nomine *Idumææ* memorata, quæ in meditullio ferè erant *Judææ.* Exempli gratiâ, [e] Ἦλθεν μέχρι Γαδάρων, καὶ τῶν πεδίων τῆς Ἰδουμαίας, καὶ Ἀζώτου, καὶ Ἰαμνείας. Et rursus, [f] Ὁ δὲ Ἰούδας καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πολεμοῦντες τοὺς Ἰδουμαίους οὐκ ἀνίεσαν· ἀλλ᾽ ἐνέκειντο πανταχόθεν αὐτοῖς· τήν τε Χεβρῶνα πόλιν καταλαμβανόμενοι, &c. καὶ Μάρισσαν πόλιν, &c. εἴς τε Ἄζωτον ἐλθόντες, &c. Et plura passim. Ità ut distinguatur inter *Idumæam* majorem & minorem. *Simon Gerasenus* [g] τὰς ἀνὰ τὴν Ὀρεινὴν κώμας κατέτρεχεν, &c. κατέτρεχε δὲ τὴν Ἀκραβατηνὴν, καὶ τὰ μέχρι τῆς μεγάλης Ἰδουμαίας. Et memoria fit [h] τῆς ἄνω καλουμένης Ἰδουμαίας, &c. Confer cum his *Marcum*, capitis tertii versu octavo.

Dum è terra propria abessent *Judæi*, septuagenariam servitutem

a *Hieros.* ubi antè.

b *Strabo*, lib. 16.

c *Nat. hist.* lib. 5. cap. 13.

d *Diod. Sic.* pag. 734.

e *Jos. Ant.* lib. 12. 1 *Macc.* 4. 15.

f *Jos.* ibid. cap. 12.

g Id. *De bello*, lib. 4. cap. 30.

h Ibid. cap. 33.

servitutem patientes in *Babylone*, facile creditu est, veteres & ab ovo inimicos, *Edomaos*, possessiones eorum, quoad poterant, invasisse radicésque fixisse in regione præsertim ista, quæ suæ maximè vicina: at tandem potentibus *Maccabaorum Asmonaorúmque* armis aut exstirpatos, aut in *Judaismum* coactos. Sic *Josephus* de *Hyrcano*; [i] Ὑρκανὸς δὲ τῆς Ἰδυμαίας αἱρεῖ πόλεις Ἄδωρα καὶ Μάρισαν· καὶ ἅπαντας τοὺς Ἰδυμαίους ὑποχειρίους ποιησάμενος ἐπέτρεψεν αὐτοῖς μένειν ἐν τῇ χώρᾳ, εἰ περιτέμνειν τε τὰ αἰδοῖα, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις νόμοις χρῆσθαι θέλοιεν. Οἱ δὲ πόθῳ τῆς πατρίου γῆς, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ τὴν ἄλλην τοῦ βίου δίαιταν ὑπέμειναν τὴν αὐτὴν Ἰουδαίοις ποιήσασθαι. Hinc mistum in regione ista genus, *Judao-Edomaeum*; noménque loci *Idumaa*, & *Judaa*. [l] *Divisáque est Palastina, in quinque regiones Idumaeam, Judaam, Samariam, Galilaeam, & regionem trans Jordanem.*

i *Antiq.* lib. 13. cap. 17.

l *Olivar.* in *Pompon Melam*, lib. cap. 11.

CAP. IV.

Septem maria Talmudicis, & quatuor fluvii ad terra ambitum.

SEptem [a] *maria*, inquiunt, *& quatuor fluvii ambiunt terram Israeliticam.* 1. ימא רבא. *Mare magnum*, sive *Mediterraneum.* 2. ימא רטבריא. *Mare Tiberiadis.* 3. ימא רמלחא. *Mare* Sodomiticum. 4. ימא רסמכו. *Lacus Samochonitis.* 5. ימא רחולתא. 6. ימא רשליית. 7. ימא ראפמיא.

a *Hierosl. Kilaim*, fol 32. 1. & *Bab. Bav. Batbra*, fol. 74. 2.

Quatuor hæc ultima alibi apud *Talmud Hierosolymitanum* sic scribuntur. 4. ימא רכוכבו 5. ימא רחילתא. 6. ימא רשלחת 7. ימא ראפמיא.

Apud *Babylonicum* sic. 4. ימה שלסיבכו 5. ימה של חילת 6. ימה של חילתא 7. ימה ראפמיא.

Tria inter septem primò nominata sunt satis nota, & de quarto non dubitatur; tria tantùm ejus nomina non sunt prætereunda.

I.

1. סבכי. *Sibbichaum:* vox deduci videtur à סבך *vepris*. 2. כובבו quod idem videtur ſonare (nam קוצים *Spina, Targumiſtis* ſunt כובי) eò quòd lacus iſte multam profunditatem non habens, ſed æſtate plurimùm arefactus, ſpinetis horreret & vepribus. 3. סמבו. Unde vulgatum nomen *Samochonitis,* מ & ב in סבכי & סמבו alternantibus.

5. ימא רחולתא. Forſan *Mare arenoſum.* Quod lacui *Sirbonis*, adjuncto commentario *Diodori Siculi*, optimè quadrat: nam refert ille, adeò arenis plerunque operiri iſtum lacum; ut ſæpe viatores, imo totos exercitus, fefellerit & ſupplantaverit, terram firmam fuiſſe arbitrantes.

6. ימא רשלחת. Non adeſt, quod de hoc dicamus, præter hoc obſervatum, quòd cùm etiam vocetur ab iiſdem *Gemariſtis* רשליית, ח gutturalis liquefieri videtur in י, quod Dialecto gentis non inuſitatum, ſic lenire atq; emollire gutturales. Vocatur & *Babylonicis* חילתא quod *junceum*, aut *algoſum*, *Talmudicis* aliquando ſignificat: ſed quodnam hoc mare ignoramus. Non obliti tamen lacûs *Cendevii*, ſed num iſte inter catalogum noſtrum ſit numerandus, hâc ratione ambigimus, quòd ab eadem ora ſit mare magnum.

7. ימא דאפמיא. *Mare Apamiæ. Hieroſolymitani*, utrobiq; cùm de eo loquuntur, hæc addunt. ימא דאפמיא איכא ימא רחמיץ. *Mare Apamiæ idem eſt cum mari Chamats.* דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו *Dicletinus congregatis fluviis fieri curavit.* Erat ergò junioris editionis. De eo vide caput ſexageſimum octavum.

Poſt maria iſta à *Talmudicis* memorata, audi etiam eorundem de piſcibus non macram fabulam. [b] *R. Chaninah bar R. Abbu dixit. Septingenta genera piſcium mundorum, & octingenta genera locuſtarum mundarum, & volucrum numerus infinitus, migrârunt cum Iſraele in Babylonem; & cum eo redeunte redierunt, excepto piſce* שיבוטא. *At quomodo piſces migrârunt? R. Honna bar Joſeph dicit*,

[b] *Hieroſ. Taanith*, fol. 69. 2.

דרך תהום גלו *Per viam profundi migrârunt, & per profundum redîerunt.*

Inventionem certè *Judaicam* requirit [quæ quidlibet potest cudere è quolibet] viam vel per mare aliquod, vel per fluvium aliquem investigare, per quam natent pisces è *Palæstina* in *Babyloniam.* Eâdem arte, & *Jonam* in ventre Ceti è mari *Phœnicico* ducunt in [c] *Mare rubrum.*

c *R. Sol,* in *Jon.* 2.

Duriusculum quidem est illud, at tamen non dubitandum, quod dicitur II *Paralip.* viii. 18. de *Hiramo* naves ad *Solomonem* mittente in *Mare rubrum.* Quid? Naves à *Tyro* in *Mare rubrum*? Quânam tandem viâ est navigatum? Respondetur, Naves *Tyrias*, quæ multùm diúque antea in *Mari rubro* negotiationem habuerant, mittit ille consociandas classi *Solomonis.* Huc redit illud, quod simul dicitur, & I *Reg.* ix. 27. quòd *misit nautas etiam gnaros maris:* id est, gnaros istius maris; quíque, ut probabile est, non tum primùm *Mare rubrum* velis tentârunt, sed antea fuerant experti, atque iter *Ophiricum* non ignorârunt.

Quatuor fluvii ad ambitum terræ, inquiunt, sunt:

1. ירדן *Jordanes:* iste satis notus.

2. ירמוך *Jarmoch.* Plinio *Hieramax. Gaddaram,* inquit [d], *Hieramace præfluente.*

d *Nat. Hist.* lib. 5. cap. 18.

3. קרמיון *Kirmion.*

4. פיגה *Pigah.* De quibus sic *Aruch.* [e] *Kirmion est fluvius in via, quæ tendit ad Damascum: atque idem est cum Amanah. Pigah est Pharphar. Et Jarmoch est etiam fluvius in via ad Damascum.*

e *Aruch,* in קרמיון.

Et *Talmudici.* [f] *Aquæ Kirmionis & Pigæ non sunt idoneæ;* [ad aspersionem immundorum] *quia sunt aquæ cœnosæ. Aquæ etiam Jordanis, atque aquæ Jarmoch, non sunt idoneæ; quia sunt aquæ mixtæ* [id est, ut Glossa] cum aquis fluviorum aliorum, quos intra se recipiunt.

f *Parah,* cap 8. hal. 10.

Ad septem maria, de quibus diximus, referuntur ea, quæ

quæ dicuntur à *Midras Tillin.* [g] *Septem maria creavi, ait Dominus, ex omnibus autem iis non elegi, nisi mare Genesariticum.* [g *Midr. Tillin.* fol. 4. 1.]

Et fluvii *Amana,* de quo *Aruch,* occurrit memoria in *Targum* in *Cantic.* iv. 8. *Offerent tibi munus habitantes juxta fluvium Amanam,* &c.

CAP. V.

Mare Sodomiticum.

ים המלח.

IUdæa limes utrinque mare: Occidentalis, *Mediterraneum*; Orientalis, *Mortuum* aut *Sodomiticum.* Hoc *Judaici* scriptores ubique vocant ים המלח, quod non tam propriè hìc *Mare salsum* interpreteris, quàm *Mare bituminosum.* Quo sensu frequentissimè apud eos occurrit מלח סדומית, ad verbum, *Sal Sodomiticus*; at propriè *Bitumen.* Ejus usus in thymiamate sacro. Cum aromatibus thymiama istud conficientibus commiscuerunt [a] מלח סדומית *Bitumen,* כפר הירדן *Ambram Jordanis,* & מעלה עשן Herbam paucis notam. [a *Maimon.* in *Kele Mikdash,* cap. 2.]

[b] Ἀσφαλτῖτις λίμνη ἀπέχει τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ὅρων σταδίους τ'. Distat lacus *Asphaltitis Hierosolymis* stadiis CCC. [circiter xxxviii. M. pass.] [b *Jos. Antiq.* lib. 15. 9.]

[c] Ταύτης τῆς λίμνης μῆκος μὲν ὀγδοήκοντα καὶ πεντακόσιοι στάδιοι. *Longitudine extenditur* DLxxx. *stad.* [Lxxii. M. pass.] Εὖρος δὲ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν. *Latitudine* CL. *stad.* [xviii. M. pass.] [c Id. *De bel.* lib. 4. cap. 27.]

Plinius. [d] *Longitudine excedit* CM. *passuum, latitudine maximâ* xxv. *implet, minimâ sex.* Quàm parùm inter hos convenit! Suspicor *Josephum* non lingulam maris intra mensuram suam comprehendere, de qua mentio *Josua* xv. 2. latitudinémque definire prout generaliter ubique diffusam. De distantia ejus ab *Hierosolymis* etiam *Solinus.* [e] *Longo ab Hierosolymis recessu* [inquit] *tristis panditur sinus,* [d *Nat. Hist.* lib. 5. cap. 16.] [e *Solin. Polyhist.* cap. 38.]

sinus, quem de cœlo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta. Duo ibi oppida: Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrum. Distantia autem ista non erat directè Austrum versùs, sed longissimâ etiam declinatione in Orientem.

Rem abjectioni atque execrationi devotam, quâque nullo modo est utendum, *Talmudici* abdicant ad mare *Sodomiticum* לים המלח.

[f] יוליך הנייה לים המלח *Abdicet is usum talis rei in mare Bituminosum.*

[f] *Hieros. Avodah Zarah*, fol. 39. 2.

[g] *Oblationis pro peccato, cujus possessor mortuus est, cedat pretium* לים המלח *in mare Salsum.*

[g] *Hieros Sotah*, fol. 19. 1. *Nazir*, cap. 4. hal 4.

[h] עקילס הגר *Aquila Proselytus divisit hæreditatem cum fratre suo Gentili, atque usum fructum ejus abdicavit ad mare Salsum. E tribus doctoribus unus dicit, quòd nummos Idololatriæ abdicavit in mare Salsum.* Hinc allusio, *Apoc.* xx. 14.

[h] *Hieros. Demiz* fol. 25. 4.

Non arridet quòd *Sodoma* in Tabulis locetur in finibus *Asphaltitis* Aquilonaribus, cùm potiùs in extremitate ejus Australi collocanda videatur. Nam

I. Limites terræ sic definiuntur à Mose, *Gen.* x. 19. *Termini Canaanæorum erant à Sidone* [ab Aquilone] *ad Gazam* [ab Austro] *ut pergis*, vel *donec accedas*, *ad Sodomam.* Nonne hìc flectitur limes à *Gaza* ad ultimum terminum ei oppositum ab Oriente?

II. *Josephus* in descriptione *Asphaltitis*, quam modò exhibuimus, hæc habet, *Longitudo ejus est* DLxxx. *stad.* [i] καθὸ δὴ μέχρι Ζοάρων τῆς Ἀραβίας ἐκτείνεται, *Prout extenditur usque ad Zoarem Arabiæ.* Nota ultimam extensionis ejus oram, Austrum versùs, esse ad *Zoarem*; jam verò *Zoar* non multùm distabat à *Sodoma*, cùm *Lothus* cum suis illuc iter confecisset ante ortum Solem. *Gen.* xix. 23. [l] *Scriptum est*, inquiunt, *Gemaristæ*, *Sol prodiit in terram, cùm Lot intraret in Zoarem. A Sodoma autem ad Zoarem erant quatuor milliaria.*

[i] *Jos. De bell.* lib. 4. cap. 27.

[l] *Hieros. Berac.* fol. 2. 3.

Ostendunt Tabulæ *Zoarem* & *speluncam Lothi* in *Judæa*, ad

ad oram *Asphaltitis* ferè Borealem. Quâ autoritate, ego non assequor. Memorant *Talmudici* quidem *Zoarem* quandam, quam etiam vocant *Civitatem palmarum.* [m] *Historia est*, inquiunt, *de quibusdam Levitis, qui profecti sunt Zoarem civitatem palmarum; & unus eorum ægrotavit, quem tulerunt in diversorium; atque ille ibi mortuus est*, &c. At citiùs ego crediderim duas fuisse *Zoaras*, quàm non crediderim patrem *Moabitarum* conceptum & natum prope *Zoarem Moabitidis*. Vide *Esai.* xv. 5.

m *Jevamoth*, cap. 16. hal. ult.

De ætate *Sodomæ* cùm periret, vide loca [n] ad marginem & perpende.

n *Bab. Schab.* fol. 10. 2. & 11. 1. & *Iuchas.* fol. 8. 1.

CAP. VI.

Ora Asphaltitis, Esseni, Engedi.

Ab [a] *Occidentali [Asphaltitis] littore Esseni, quos fugitant usquequaque nocentes. Gens sola & in tote orbe præter ceteras mira, sine ulla fœmina, omni Venere abdicatâ*, &c. *Infra hos, Engadda oppidum fuit, secundum ab Hierosolymis, fertilitate, palmetorúmque nemoribus, nunc alterum bustum. Indè Massada, castellum in rupe, & ipsum haud procul ab Asphaltite.*

a *Plin.* lib. 5. cap. 17.

Paria *Solinus*, *Plinii* umbra. [b] *Interiora Judææ*, inquit, *quæ Occidentem contuentur, Esseni tenent*, &c. *Oppidum Engadda infra Essenos fuit, sed excisum est: verùm inclytis nemoribus adhuc durat decus, lucísque palmarum eminentissimis nihil vel ævo vel bello derogatum. Judææ terminus Massada Castellum.*

b *Solin.* cap. 38.

Loca quærimus non homines: *Essenorum* historiam aliter ordiremur, à verbis istis, *Judic.* i. 16. *Et filii Kenæi, soceri Mosis, egressi sunt è civitate palmarum, cum filiis Judæ in desertum Judæ.* Ab his *Rechabitæ*, & vel à stirpe, vel ab exemplo eorum, supponimus *Essenos*. Quod si verum: hoc de pravo situ *Engedi* in Tabulis formamus argumentum, Septentrionem versùs nimium locatæ, cùm in extremis oris Australibus esset collocanda.

Si *Esseni* iidem fuerunt cum *Kenæis* sede locóque, habitaverintque

taverintque *Kenai* ultra *Arad* versùs Austrum, aut æqualiter quidem cum *Arad*, quod asseritur textu allegato; síq; infra hos fuerit *Engedi*, quod etiam asseritur ab autoribus citatis, tum certè longè, loco proprio dissitam, disposuerunt eam Tabulæ, nimium versùs Septentrionem. Intuere eas, & hæc cogita. Cui & hoc addimus.

Limites terræ meridionales *Ezek.* xlvii. 19. [ipsissimi iidem, qui *Numer.* xxxiv. & *Josua* xv.] sic enuntiantur: *Ora Australis versùs Austrum à Tamar ad aquas Meribæ in Cadesh*,&c. Jam verò *Tamar* & *Engedi* idem sonant, II *Paral.* xx. 2. Nec adest ulla ratio,quare *Tamarem* aliam alibi quæreremus. *Chaldæus* certè, & *R. R. Jarchius* & *Kimchius*, eum secuti, *Tamar* reddiderunt *Jerichunta* apud *Ezekielem*. At quânam tandem ratione? Nam quomodo; quæso, possibile fuit, ut *Jerichus* fieret limes terræ Australis, cùm *Judæa* foret limes extremus versùs Aquilonem?? Hoc eos absque dubio ad istam versionem vocis adegit, quòd *Jericho* vocetur *civitas palmarum*, *Tamárque Palmam* significet; cùm nè latum quidem unguem, quoad gloriam palmetorum, cederet *Engedi Jerichunti*.

An *Tadmor*, I *Reg.* ix. 18. eadem sit cum *Tamare* hac nostra, atque an *Tadmor* apud *Talmudicos* eadem sit cum *Tadmore* ista, lectoribus relinquimus perpendendum; hæc pauca de ea, quæ ab iis referuntur, perpensionis istiusmodi gratiâ, adducimus.

c *Hierof. Jevam*, fol. 3. 2.

[c] *Recipiunt Proselytos à Cardyæis & Tadmoræis. Rab. Abhu nomine R. Jochananis dicit, Traditio asserit quòd Proselyti Tadmoræi sunt idonei, ut introeant in congregationem.* Dictum erat paulò antè, *Haggai Propheta hæc tria docuit.* צרות הבת *Rivalis filiæ* [Sacerdotis] *duci in uxorem potest à Sacerdote. Moabitæ atque Ammonitæ decimare debent decimam pauperum anno septimo. Et Proselyti Tadmoræi idonei sunt, ut ingrediantur in Congregationem.*

d *Nazir*, cap. 6. hal. 13.

Recitatur hæc historia in *Mishna Hierosolymitana.* מרים תרמודית [d] *Maria Tadmoræa, sparsam in se habens partem sanguinis,* [quâ erat purificanda] *audiit*

in

in ipso isthoc articulo temporis, mortuam esse filiam suam, &c. At *Babylonica* eam vocat תרמודיה *Tarmodæam. A loco Tarmud,* inquit Glossa. [e] [*Tarmudai* תרמודאי *Babylonicis* dicuntur pauperes quidam, qui colligendis, vendendísque lignis victum sibi acquisiverunt.]

[f] *R. Jochanan dixit, Beatus est, qui viderit ruinam Tadmor: nam ea communicavit in excidio Templi primi ac secundi. In excidio primi adduxit* 80000. *sagittarios: & sic in excidio secundi.*

e *Bab. Schab.* fol. 21. 2. & *Aruch* in תרמד

f *Hierosf. Taanith,* fol. 69. 2.

CAP. VII.

Cadesh. רקם. *Ea duplex: at quæritur, an bene duplicata in Tabulis.*

OBservabit Interpretum Orientalium lector, קדש *Cadesh* ab omnibus reddi רקם *Rekam,* aut sono admodùm propinquo. *Chaldæo* est *Rekam*: *Syro*, *Rekem*: *Arabi*, *Rakim*. Et *Cadesh Barnea Onkelosio* est רקם גיאה *Jonathani* רקם גיעה [è quibus collatis observare licet liquefactionem gutturalis ע.] *Targ. Hierosf.* רקם דגיעא. *Gemaristis* רקם גועה.

Duo loca, nomine רקם *Regam* insignita [id est, duplex *Cadesh*] erant in ipsis terræ limitibus, Australi atque Orientali.

1. De *Cadesh*, vel *Rekam*, in parte Australi non dubitatur.

2. De ea in Orientali hæc mentio. מרקם למזרח ורקם כמזרח. [a] *A Rekam ad Orientem, & Rekam est sicut Oriens*: hoc est, interprete *R. Nissim*, *Rekam ipsa pro Oriente mundi reputatur* [id est, pro terra *Ethnica*] *non pro terra Israelitica.* En *Rekam*, vel *Cadesh*, etiam ab Oriente! Ast aliam *Cadesh* præter *Barneam*, Orientalémque hanc *Rekam*, finxerunt sibi Tabulæ, quò accessisse opinantur populum *Israeliticum* anno peregrinationis suæ quadragesimo, *Numer.* xx. Rationes aliquas, quibus ad id

a Vide *R. Nissim* in *Gittin*, cap. 1.

id adducti fuerunt earum autores, has supponimus.

1. Quòd *Cadesh Barnea* fuerit in deserto *Paran, Num.* xii. 16. & xiv. 1. *Cadesh* verò, quò perventum est anno quadragesimo, in deserto *Zin, Numer.* xx. 1. *Resp.* Exploratores terræ, à *Cadesh Barnea* discedentes, dicuntur etiam è deserto *Zin* prodîisse, *Numer.* xiii. 21. *Paran* erat generale nomen horrendi istius deserti: *Zin* una tantùm pars.

2. In *Cadesh Barneâ* castra-metati sunt per dies plurimos, *Deut.* i. 46. at in ista *Cadesh*, de qua mentio *Numer.* xx. non erat, unde alerentur in diem unam. Queruntur enim, quòd esset locus semine, ficubus, vitibus, malogranatis, omnino vacuus, *Numer.* xx. 5. quod omnino non questi sunt, dum manerent in *Cadesh Barnea. Resp.* Omisso, quòd, ubicunque castra-metati sunt, alti sunt à Manna; orta ipsis est querela, non tam de isthoc ipso loco, quàm, ut ità dicam, de omine & præjudicio loci: quippe quòd ex hujus loci sterilitate præjudicarent de pari sterilitate terræ istius, in quam erant ingressuri, & cujus veluti πρόθυρον erat *Cadesh Barnea.* Cùm huc appellerent primò, ante annos jam triginta octo, *Ad montem Amorrhæorum accessistis,* inquit *Moses, quem vobis dat Dominus, Deut.* i. 20, 21. Itane! [cogitant secum illi] Non meliora promittit primus introitus terræ promissionis? Parùm spei de ipsa terra, si talia primordia. Convenit ergò, ut exploratores præmittamus, qui nobis renuntient, an tanti sit, ut nosmetipsos defatigemus, periclitemúrque, solo ad eundo, cujus prima facies tam horrida, & desperabunda. Confer *Deut.* i. 20, 21, 22. Atque hinc infelix argumentum præ oculis, quo cogente, tam unanimi calculo, à toto cœtu contra terram est conclusum, & clamatum. Cúmque jam post tantum temporis elapsum, eodem est recursum; eadem cogitant, diffidunt, & queruntur.

3. In *Cadesh Barnea* suppetîit iis aqua; in *Cadesh,* quò accessum anno quadragesimo, aqua nulla, *Nmer.* xx. 5, &c. *Resp.* Biberunt, cùm primùm *Cadesh Barneam* accederent, de rupe, quæ eos est secuta, (I *Cor.* x. 2.) quæ jam

terram

terram illico intraturis exaruerat. Si quæris, quare jam exaruerant rivi isti sequaces, *Cadesh Barneam* appellentibus, quæ antea illuc appellentibus non exaruerant: quæro & ego, quare ad aliam *Cadesh* accedentibus exaruerunt?

4. De *Cadesh*, quò accesserunt anno peregrinationis ultimo, dicitur, quòd urbs esset in ultimis oris terræ *Edomaæ*: à Rege itaque veniam implorant per terram *Edomaam* transeundi, *Numer.* xx. 16, 17. *Resp.* Nihil omnino prohibet, quò minùs hæc dici possint de *Cadesh Barnea*: quæ monti *Amorrhaorum*, id est, montano *Iudaa*, jacens contigua accessionem tanto exercitui ostendit, & promisit, perplexam tantùm atque imperviam; planiorem ergò à Rege *Edomao* quærunt, sed non impetrant.

5. Illud forsan, quod præcipuè movit, hoc erat, quòd suppositâ unâ tantùm *Cadesh, Barneâ* scilicet, vix possibile erit castra-metationes *Israelis* in eremo, eorùmque loco-motiones, non confundere. *Resp.* Eadem erit facilitas eas ordinandi, in verum modò sensum reducas versiculos sextum, & septimum *Deuter.* x. atque in concordiam cum *Numer.* xxxiii. à versum xxxi. ad versu xli. quod non arduum. Sed hæc, inpræsentiarum, extra metas nostras. Satìs liquet *Cadesh* istam, ad quam accesserunt anno quadragesimo [quæ & *Meribah* dicta est *Numer.* xx. 13.] eandem esse cum *Cadesh Barnea*, ex hoc, quòd *Meribah* in *Cadesh* assignetur pro termino terræ Australi, *Ezek.* xlvii. 19. qui terminus ab olim erat *Cadesh Barnea*, *Num.* xxxiv. 4. *Josu.* xv. iii.

CAP. VIII.

Fluvius Ægypti Rhinocorura. Sirbonis.

a Nat. Hist. lib. 5. cap. 12.

PLinius. [a] *A Pelusio Chabriæ castra. Casius mons. Delubrum* Jovis *Casii. Tumulus magni Pompeii. Ostracine. Arabia finitur à Pelusio* LXV M. *passuum: mox incipit Idumæa & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs.* Aut me fallunt oculi mei, dum hæc lego; aut *mons Casius* propiùs *Pelusium* jacet, quàm *Sirbonis* lacus. Tabulæ *Sirbonem* inter *Casium montem* & *Pelusium* collocârunt pravé.

Sirbon שרבון *Ardorem* denotat, nomine lacûs ab ejus natura deducto ignea & bituminosa. Describitur à *Diodoro Siculo*, *Strabone*, aliísque, quos vide. Lacus est *Sodomitico* par, & forsan paris fuit fati & originis; divinæ scilicet indignationis exemplum: quid si monumentum horrendi istius terræ-motûs in diebus *Uzziæ? Amos* i. 1. *Zech.* xiv. 5. cùm etiam igne contenderet Deus, A*mos* vii. 4. ità ut perirent urbes quædam more *Sodomæ* & *Gomorrhæ*, A*mos* iv. 11. E*sai*. i. 9.

נחל מצרים terminus extremus terræ I*sraeliticæ* versùs Austrum, non est *Nilus* in Ægypto, sed Shi*hor* in via ad *Ægyptum*, J*osu*. xiii. 3. J*er*. ii. 18. LXX. Interpretibus est *Rhinocrura*; nam illud in E*sai*. xxvii. 12. עד נחל מצרים reddunt Ἑως Ῥινοκύρων: de quo loco & nomine, à truncatis naribus deducto, vide *Diodorum Siculum*, lib. 1.

CAP. IX.

Judææ facies.

a Hieros. Shevith, fol. 38. 4.

IN [a] *Judæa sunt Montanum, Planities, & Convallis. Quodnam est Montanum Judææ?* זה הר המלך. *Est mons Regalis. Planities ejus est Planities Austri. Convallis est ab Engedi ad Hierichuntem. Planities Lyddæ est sicut*

sicut Planities Austri; montanúmque ejus est sicut montanum Regale. מבית חורון ועד הים מדינה אחת פריכורין: *A Beth-horon ad mare est regio una* περίχωρος. *Dicit R. Jochanan, Est tamen ei Montanum, & Planities, & Convallis. A Beth-horone ad Emmaunta est Montanum: ab Emmaunte ad Lyddam Planities: à Lydda ad mare Convallis.*

Judæam non immeritò quadripartiaris: in regionem scilicet olim *Philistæorum*, quæ partem Occidentalem occupavit. Hanc ab Oriente excepit montanum *Judææ*, quod & *Mons Regalis* appellatur. Montanum ab Oriente excepit planities, regio montibus depressior & planior, quæ tamen & alicubi montes suos habuit. Hinc illud שפלה שבהר כהר והר שבשפלה כשפלה [b] *Convallis inter montana æstimatur cum montano: & montes in convalli connumerantur cum convalli.* Planitiem, Orientem versùs, excepit Convallis, planitie depressior, ora scilicet maris *Sodomitici*, ac tandem *Jordanis*.

b Idem ibid. φαραγγώδης τῶν ὀρῶν, *Joseph. Antiq.* lib. 13. cap. 13.

Benjamitidos itidem, quæ cum *Judæa* connumeratur, eadem superficiei conditio, quæ, quamvis [c] Στενότατος ὁ κλῆρος ἦν διὰ τὴν τῆς γῆς ἀρετὴν, montanum tamen suum habuit, & planitiem, & convallem, idque non solùm *Lyddam* versùs & mare magnum, sed *Jerichunta* versùs & *Jordanem*.

c *Joseph Antiq.* lib. 5. cap. 1.

Privilegia *Judææ* præ omnibus aliis terræ *Israeliticæ* partibus eminebant plurima: nam præterquam, quòd in ea sita erat totius gentis Metropolis *Jerosolyma*, atque in ea Templum, atque in eo Synhedrium, hoc etiam ei ex Canonibus peculiare, quod [d] *annum intercalare extra Judæam non licuit, dum licuit in Judæa.* Rationem rei reddit *Maimonides*, [e] *Ideo quòd illìc habitaret divina gloria.* [f] *Nec erat manipulus hordei primitialis aliunde petendus, quàm è Judæa, & quàm proximè ab Hierosolymis.* [g] *Semel petitus est à longinquo,* &c.

d *Hieros. Nedarim*, fol. 40. 1.
e *Maimon.* in *Kiddush Hodesh*, cap. 4.
f *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2.
g Idem *Menachoth*, fol. 64. 2, &c.

CAP. X.

Descriptio oræ maritimæ ex Plinio & Strabone.

a Plin. lib. 5. cap. 13.

INcipit [a] *Idumea & Palæstina ab emersu Sirbonis lacûs. Oppida Rhinocolura, & intùs Raphaa. Gaza, & intùs Anthedon. Mons Angaris. Regio per oram, Samaria. Oppidum Ascalo liberum. Azotus.* Jamnes *duæ, altera vicus.* [al. *Intùs*] Joppe *Phœnicum. Indè Apollonia. Stratonis turris; eadem Cæsarea. Finis Palæstines* CLXXXIX M. *passuum à confinio Arabiæ: deinde Phœnice.*

Et cap. 19. *Redeundum est ad oram, atque Phœnicen. Fuit oppidum Crocodilon: est flumen. Memoria urbium. Dorum. Sycaminum. Promontorium Carmelum: & in monte oppidum eodem nomine, quondam Ecbatana dictum.* Juxtà *Getta, Lebba, rivus Pagida sive Belus, vitri fertiles arenas parvo littori miscens: ipse è palude Cendevia à radicibus Carmeli profluit.* Juxtà *Colonia Claudii Cæsaris Ptolemais, quæ quondam Ace. Oppidum Ecdippa. Promontorium album. Tyrus quondam Insula, &c. Circuitus* xix. *M. passuum est, intùs Palæ-Tyro inclusa. Oppidum ipsum* xxii *stadia obtinet. Indè Enhydra,* Sarepta, *& Ornithon oppida: & Sidon artifex vitri, Thebarúmque Bœotiarum parens.*

Retrogrado cursu *Strabo.*

b Strabo, lib. 16.

[b] Διέχει ἡ τῆς Σιδόνος ἡ Τύρος οὐ πλεῖους τῶν διακοσίων σταδίων. *Non distat Tyrus à Sidone ultra CC stadia* [xxv M. passuum.]

Vicinitatem hanc observârunt J*udæorum* Magistri in Canone isto, quo cautum est, nè quis ad navigandum se conferat in *Mari Mediterraneo* intra triduum ante Sabbatum.

c Tanchum, fol. 77. 1.

[c] *At si quis* [inquiunt] *navigare velit à Tyro ad Sidonem, permissum est, etiam vesperâ Sabbati: eò quòd sat notum est, id spatii enavigari posse, dum adhuc dies est.*

Ἐν τῷ μεταξὺ πολίχνιον ὀρνίθων πόλις λεγομένη, &c.

Inter Tyrum & Sidonem est urbecula Ornithon [Avium civitas]. *Ad Tyrum fluvius exit.*

Ultra Tyrum triginta stadiis est Palæ-Tyrus. [iii M. passuum ½.] Cùm ergò circuitum *Tyri* xix M. passuum dicat *Plinius:*

Plinius: Intùs Pala-Tyro inclusâ non de ipsius urbis ambitu intelligendum esse ipse manifestè ostendit, cùm dicat oppidum ipsum xxii stadia obtinuisse; nec de tota *Tyriarum* ditionum circumferentia bene accipi potest, sed potiùs de extensione limitum istâ, quâ pergit, viâ.

Εἶθ' ἡ Πτολεμαῒς ἐστι μεγάλη πόλις, ἣν Ἄκην ὠνόμαζον, &c.

A Tyro porrò [versùs Austrum] *est Ptolemais, olim Ace dicta: intérque Acen & Tyrum est littus arenis cumulosum, ad vitrum conficiendum idoneis.*

Μετὰ δὲ τὴν Ἄκην Στράτωνος πύργος, &c.

Vltra Acen est Stratonis turris, &c. *Interjacet mons Carmelus: nomináque quædam urbecularum, & nihil amplius. Vrbes Sycaminorum, Bucolorum, Crocodilorum, aliaque. Et exinde sylva quædam magna.*

Εἶτα Ἰόππη, &c. *Postea Joppa, juxta quam Ægypti littus, antè versùs Ortum Solis porrectum, ad Septentrionem notabiliter deflectitur. Ibi quidam Andromedam ceto expositam fabulantur. Locus satis editus est, ità quidem, ut indè tradant Hierosolymas conspici, Judæorum Metropolim. Quin & Judæi portu hoc utuntur ad mare degressi. Sed portus hi latronum sunt receptacula. Horum fuêre Sylva & Carmelus.*

Καὶ δὲ καὶ εὐανδρήσεν οὗτος ὁ τόπος, &c. *Locus autem hic adeò hominibus abundavit, ut ex Jamnia vico vicino, & circumvicinis habitationibus, quadraginta hominum millia armarentur.*

Εἰσὶ δὲ ἐντεῦθεν εἰς τὸν Κάσιον, τὸν πρὸς Πηλουσίῳ, μικρῷ πλείους ἢ χίλιοι στάδιοι. Τριακόσιοι δὲ ἄλλοι πρὸς αὐτὸ τὸ Πηλούσιον.

Indè ad Casium montem, Pelusium versùs, distantia est mille stadiorum, & paulò ampliùs. Et CCC. alia Pelusium usque.

Sistendum est hìc, & videndum quî conveniat inter hos Autores. Numerante enim *Strabone* excurrunt à *Pelusio* ad *Joppen* MCCCC. stadia, & paulò ampliùs; id est, Clxiii M. passuum, aut circiter: at *Plinio* primo aspectu longè plures. Nam *Arabia finitur* inquit, *à* Pelusio Lxv M. *passuum: & finis* Palæstines Clxxxix M. *passuum à confinio Arabia. De-*

inde Phœnice. Summa CCliiii M. passuum. Joppen nominaverat ante *Joppen Phœnicum* : Jam verò, si *Joppen* finem *Palæstines* statuat, & exordium *Phœnices*, sunt à *Pelusio* ad *Joppen*, ipso numerante, centum ferè milliaria plura quàm apud *Strabonem*. Nec est, unde aliquid respondeas ex differentia mensuræ stadiorum *Strabonianorum*, & *Plinianorum* milliarium. Ipsis enim attestantibus eandem ineunt mensuram: nam *Straboni* [d] τὸ μίλιον ὀκτάστάδιον, *Octo stadia conficiunt milliare*; & *Plinio*, [e] *Stadium centum viginti quinque nostros efficit passus*: quod eodem redit.

d *Strabo*, lib. 7.
e *Plin.* lib. 2. lib. 13. cap. 23.

Dicendum est ergò, quòd per *Finem Palæstines* apud *Plinium* propriè denotetur Finis ejus, *Phœniciæ* propriè sic dictæ contiguus, hoc est, finibus *Tyri* & *Sidonis*. Nam, cùm *Joppen* dicit *Joppen Phœnicum*, non concludit *Joppen* intra *Phœniciam*, sed quia mare, littus istud *Palæstines* alluens, in *Phœnicicum* & *Ægyptiacum* vulgari sermone divisum erat, [sic *Strabo* antè, *Posteà Joppe, post quam Ægypti littus*, &c.] & quia *Phœnices* ob navigationem celebrarentur, *Joppen*, portum littoris istius nominatissimum, eorum nomine insignit. At fines *Palæstines* longè ulteriùs extendit, nempe, usque dum obvii fiant finibus *Tyri* & *Sidonis*. Eousque ergò se extendit mensura *Pliniana*, nempe ut sint ab *Idumæa*, & emersu *Sirbonis* lacûs, ad fines *Tyri* & *Sidonis* Clxxxix M. passuum. Locus colliminia hæc disterminans *Judæis* erat *Acon*, vel *Ptolemais*; quod notabimus, cùm perventum fuerit illuc: at num *Plinio*, in obscuro latet. Probabilior tamen sententia est, eum secundùm vulgarem notissimámque distinctionem computâsse.

[f] *Gulielmus Tyrius*, sui temporis fines *Tyri*, Austrum versùs, metiens, ad quatuor aut quinque milliaria eos extendit: *nam protenditur in Austrum*, inquit, *versùs Ptolemaidam, usque ad eum locum, qui hodie dicitur Districtum Scandarionis, milliaribus quatuor aut quinque*. Si ergò concederetur mensuram *Plinii* eousque extendi, longitudinem terræ à *Sirbone*, ubi & fluvius *Ægypti*, ad *Sidonem* his calculis computare liceret.

f *G. Tyrius, De bello Sacro*, cap. 3.

1. A *Sirbone* ad fines *Phœnices* Clxxxix M. passuum. *Plinius*.

2. A

2. A primis finibus *Phœnices* ad *Tyrum* v M. passuum. *Gul. Tyrius.*

3. A *Tyro* ad *Sidonem* xxv M. passuum. *Strabo.*

Summa totalis, CCXIX.

CAP. XI.

Montanum Judaa.

הר המלך׃

QUodnam[a] *est Montanum Judæa?* זהו הר המלך *Est mons Regalis.*

[a] *Hierof. Shevüth*, fol. 38.4.

Utcunque montibus, hic illic, plurimùm extumuerit *Judea*, præcipua tamen ejus extuberantia emicuit in dorso montium, lato admodum, excurrente ab ultima ora Australi ad *Hebronem* usque, atque ipsas ferè *Hierosolymas*: quæ à Sacra pagina הר יהודה ὀρεινὴ Ἰούδα vocatur, *Jos.* xxi. 11. *Luc.* i. 39.

Corrigendæ, nî ego plurimùm fallar, sunt Tabulæ *Adrichomii, Tirini*, aliæque, quæ longissimum montium dorsum finxerunt sibi, ab ipso ferè *Mari Rubro* ad *terram* ferè *Canaanitidem*, ídque cum hac inscriptione *Mons Amorrhæus*. Decepti sunt autores isti pravâ interpretatione Phrasiologiæ דרך הר האמרי, eam reddentes, *viâ per* (vel, *juxta*) *montem Amorrhæum*, cùm reddenda esset, *viâ ad montem Amorrhæum*. Consulat Lector *Deut.* i. 19, 20. *Profecti sumus ab Horeb, atque ivimus per totum illud magnum & terribile desertum, quod vidistis,* דרך הר האמרי *viâ* ducente *ad montem Amorrhæi; sicut præcepit nobis Dominus noster, & pervenimus ad Cadesh Barnea. Tunc dixi vobis, Jam pervenistis ad montem Amorrhæi*, &c.

Initium sumpsit *Mons Amorrhæus* à *Cadesh Barnea*, limite terræ *Israeliticæ* Australi, ac se horrente gibbositate protrusit in *Judæam* ultra *Hebronem*; mutato nomine tandem in *Montanum Judææ*. Unde illud de *Samsone* intelligendum; quod non portârit portas *Gazæ* propè ad *Hebronem*, vel ad montem unde conspici posset *Hebron*; sed ad ver-

verticem montani hujus, quod excurrit ad *Hebronem*: & sic verba reddenda, *Judic.* xvi. 3. *Portavit eas ad verticem montani, quod ante Hebronem.*

Vocatur hoc montanum מדבר הרים *Montanum desertum*, Psal. lxxv. 6. *Quoniam non ab Oriente, nec ab Occidente, nec à deserto montium.* Targ. *Nec à meridie, loco montano.*

Quare à *Talmudicis* vocetur הר המלך *Mons Regalis*, est in ambiguo. An quòd Rex esset inter omnes alios *Judææ* montes? An quòd regia dignitas domûs *Davidicæ* hinc exorta, *Hebrone* scilicet? Plurima ejus memoria apud Scriptores *Judaicos*.

Chaldæus Paraphrastes in *Judic.* iiii. 5. *Erat Debora* עפר חור בטור מלכא *Pulvis albus in monte Regis*; id est, ut videtur, argilla figulina: nam loquentes *Gemaristæ* alicubi de figulis dicunt, [b] שהן עושין בעפר שחור quòd *operantur in pulvere nigro*; או בעפר לבן *aut in pulvere albo.*

[b] *Hierof. Bava Mezia*, fol. 11. 4.

[c] *In diebus R. Hoshaiæ ambîerunt quidam immunitatem montis Regalis à quibusdam decimis.*

[c] Idem, *Demai*, fol. 24. 4.

[d] *R. Simeoni fuerunt vinitores* בהר המלך *in monte Regali. Vineam voluit ille elocare Ethnicis.*

[d] Idem, *Avodah Zarah*, fol. 40. 2.

[e] *R. Chaijah, R. Issai, & R. Immai ascenderunt in montem Regalem. Ethnicum quendam viderunt, qui suspiciosus erat de vino eorum.*

[e] Ibid. fol. 44. 4.

[f] *Myrias urbium exstitit in monte Regali, de quibus mille possedit R. Eliezer ben Harsum.* Non ergò vocatum est hoc montanum מדבר הרים *Montanum desertum*, quòd esset urbibus & oppidis vacuum; sed quòd incultior regio atque asperior.

[f] *Hierof. Taanith*, fol. 69. 1.

אתרנגולא ואתרנגולתא חריב טור מלכא

[g] *Propter gallum & gallinam vastatus est mons Regalis. In more fuit, cùm educerent sponsum & sponsam, ante eos ducere gallum ac gallinam: ac si dicerent, Crescite & multiplicamini, sicut istæ. Die quodam praterîit cohors Romanorum, atque gallum ac gallinam ab iis torsit: hi ergò in istos insur-*

[g] *Bab. Gittin*, fol 57. 1.

surrexerunt, & contuderunt. Adierunt ergò illi Cæsarem, & dixerunt, Rebellant in te Judæi, *&c. R. Asai dicit, Ter centies mille stringentes gladium ascenderunt in montem* Regalem, *atque in eo trucidârunt diebus tribus & tribus noctibus*, &c.

Dicit Rabh Asai, Sexaginta myriades urbium erant Jannæo *Regi in monte Regali, atque in unaquaque erat numerus æqualis exeuntibus ex Ægypto: tribus exceptis, in quibus erat numerus iste duplicatus. Atque ista hæ erant:* 1. כפר ביש *Capher Bish* [id est, *Oppidum malum*] *ideo dictum*, דלא יהבי ביתא לאושפיזא *quòd non præberet domum hospitalem.* 2. כפר שיחליים *Oppidum ab herba quadam dictum, quòd istâ herbâ nutrirentur.* 3. כפר דכריא *Oppidum masculorum: ideo dictum, inquit R.* Jochanan, *quòd uxores eorum primò parerent mares, & deinde fœmellas, & sic desinerent.*

Recitatur hæc historia ab *Hierosolymitanis*, qui dicunt [h] כפר דכריא sic dictum fuisse, quòd nisi indè aliquò discederent fœminæ, non potuerunt non mares parere.

h *Hierosf. Taanith*, fol. 69. 1.

At dicit Ulla, Vidi ego istum locum, & non potis est continere vel sexaginta myriadas nidulorum: dixit ergò hæreticus quidam R. Chanina, Mentimini, Mentimini: cui ille, Dicitur ista terra ארץ צבי: *jam verò* צבי *Capreolus corium habet carnem suam non continens: sic terra Israelitica dum habitatur spatiosa est, dum non habitata contractior.*

CAP. XII.

Regio Australis. דרומא עילאה ותתאה.
Judæa דרום *vocata, respectu*
Galilea.

R*Abban* [a] *Gamaliel &* Seniores *considentes ad ascensum in porticum, in monte Templi, assidentem habuerunt* Jochananem, Sacerdotem, *& amanuensem. Dixerunt ei, Agè,* Scribe.

a *Hierosf. Maasar Sheni*, fol. 56. 3. & *Sanhedr* fol. 18. 4. & *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2.

Scribe. Fratribus nostris, Galilaa superioris & Galilaa inferioris incolis, salutem. Notum vobis facimus adesse tempus separandarum decimarum. ולאחנא בני דרומא עילאה ובני דרומא ארעיתא *Et fratribus nostris, qui regionem Australem superiorem, & qui regionem Australem inferiorem habitant, salutem. Notum vobis facimus,* &c.

Regio Australis superior erat montani, *inferior* erat planitiei & convallis utrinque subsidentis: quæ regio, quamvìs [b] sterilis esset præ omnibus aliis terræ partibus, incolas tamen suos habuit, eósque frequentes, prout aliæ terræ regiones.

b *R. Tanch.* & *R. Sol.* in *Numer.* 13.

Occurret frequentissimè paginas *Talmudicas* evolventi nomen *Austri* pro *Judaa* tota sumptum, in Antithesi ad *Galilæam.* [c] *Jejunium indixerunt Zipporienses* ad impetrandam pluviam, *at pluvia non descendit. Dixerunt ergò Zipporienses, R. Joshua ben Levi pluviam impetrat Australibus; at R. Chaninah impedit à Zipporiensibus. Coacti sunt ergò ad jejunium secundum: accersit [R. Chaninah] R. Joshuam ben Levi, & egrediuntur ambo ad jejunium, & tamen pluvia non descendit. Prodit ergò & coram iis dicit, Nec Josua ben Levi pluviam impetrat Australibus, nec R. Chaninah cohibet à Zipporiensibus: ast Australibus est cor molle, ut verba Legis audiant & humilientur; Zipporiensibus verò cor durum.* Jam verò *R. Josua ben Levi,* qui דרומיא [d] *Australis* dicitur, [e] *Lyddensis* fuit: atq; *Australes,* pro quibus ille pluviam impetravit, *Lyddenses* erant, atque regionem istam habitantes.

c *Hieros. Taanith,* fol. 66. 3.

d Idem, *Challah,* fol. 57. 2.

e Idem, *Trumoth,* fol. 46. 2.

[f] *Discipulus devotus* תלמיד וותיק *anni intercalationem didicit coram Magistro suo, tribus annis & dimidio: venit & intercalavit pro Galilaa: sed non sufficit intercalationi pro Austro;* id est, pro *Judaa.*

f Idem, *Erubhin,* fol. 33 3.

Hinc intelligas, quo sensu *Rabbini* quidam vocentur דרומיא *Australes:* ut, ר' יעקב דרומיא [g] *R. Jacob Australis,* qui & *Rabbi Jacob* דרומנה [h] vocatur. Item ר' שמלאי דרומיא *R. Samlai Australis,* [i] quem disputantem

g Idem, *Succah,* fol. 53. 4.

h Idem, *Berac.* fol. 2. 2.

i Idem ibid. fol. 11. 4.

tantem habes cum quibusdam, quos *Gemaristæ* מינין vocant, id est, *Hæreticos*: quos ego arbitror potiùs fuisse *Christianos*. Et videtur disputatio *Christiani* instituta ad astruendam personarum Trinitatem in Deitate, at Unitatem nihilo minùs Deitatis. Auditâ re, mecum forsan senties. Vide locum.

CAP. XIII.

GAZA.

POst historias hujus loci apud paginam Sacram quamplurimas, quas necesse non est recitare, [a] *Babamesin* tandem *Persam* in hac urbe obsedit *Alexander Magnus* per spatium bimestre. [b] Ἔνδοξος δέ ποτε γενομένη κατεσπασμένη ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καὶ μένουσα ἔρημος. *Urbsque ista, quæ ab olim nobilissima fuerat, ab eo vastata est, & reddita deserta.* Non quòd ille fabricam urbis diruerat, aut absumpserat igne [nam illico post ejus mortem, pugnantibus ducibus ejus *Antigono* & *Ptolemæo*, [c] muros, portas, & munimenta, ea habuit] sed quòd pristinâ gloriâ eam devestivit, ità ut liquefacta tandem foret in civitatem novam ejusdem nominis propiùs à mari conditam, ubi fuerat olim Γαζαίων λιμήν. Illa Γάζα παλαιὰ *Diodoro* dicitur, & Γάζα ἔρημος *Straboni*, & *Novo Testamento*, Act. viii. 26. Nova tandem *Maijuma* dicta est, & postea *Constantia*: de qua vide *Eusebium*, *De vita Constantini*, lib. 4. cap. 28. & *Sozomenum*, *Eccles. hist*. lib. 5. cap. 3.

[a] *Joseph. Antiq.* lib. 11. c. 18.

[b] *Strabo*, lib. 16.

[c] *Diod. Sicul.* lib. 19.

[d] עטלוזא של עזה memoratur à *Talmudicis*, quæ, interprete Glossatore, Platea quædam erat extra urbem *Gazam*; ubi erat macellum, ubi etiam erat *Idoleum*.

[e] Memoratur & *forum Gazæ*, unum è foris tribus celebrioribus, *Gazæ* scilicet, & *Aconis*, & *Botnæ*, בוטנה.

[f] Erat & extra urbem locus, qui vocabatur חורבתא סגירתא *Solitudo*, (vel, *desertum*) *leprosoris*.

[d] *Bab. Avodah Zarah*, fol. 11. 2.

[e] *Hierosf. Avodah Zarah*, fol. 39. 4.

[f] *Bab. Sanhedr.* fol. 71. 1.

CAP. XIV.

Ascalon: Gerar.

Historia de octoginta veneficis.

ASCALON Interpreti *Samaritano* eadem est cum *Gerar*, Gen. xx. 1.

Talmudicis vox *Gerar* in *Gerariku* transîisse videtur. [a] *Quare*, inquiunt, *non determinârunt* על אותה רוח שבגרריקי *de ista regione, quæ est in Gerariku? Quia malæ est habitationis. Usque quó? Ad fluvium Ægypti. At, ecce! Gaza est pulcbra habitationis*, &c.

Autori *Aruch* est גרדקי *Gardiki*. [b] *Bereshith Rabbah* [inquit ille] מלך פלשתים גרדה *reddit* לגרריקי.

מלך גרר *Rex Geraris*, Gen. xx. 2. *Targumistæ Hierosolymitano* est מלכא דערד *Rex Arad*. Nota affinitatem *Aradis, Geraris*, atque *Ascalonis*, atque accrescet indè, nî ego fallar, lucis aliquid, loca ista illustraturæ in Sacra pagina, ubi occurrunt hæc nomina.

[c] Distabat *Ascalon* ab *Hierosolymis* DXX stadiis [LXV M. passuum] Quod de veteriori intelligendum: nam *Benjamin Tudelensis* duplicem *Ascalonem* memorat, veterem [hanc nostram] & novam: sic enim ille. [d] *Indè* [ab *Azoto*] *duabus parsis*, vel *leucis*, [id est, viii M. passuum] *distat Ascalon nova, quam condidit Ezra Sacerdos b. m. ad littus maris, eámque primitùs vocârunt* בניברה: *ea autem distat ab Ascalone antiqua, jam dirutâ, quatuor leucis*.

Ità ut ab *Azoto* ad *Ascalonem*, de qua nos, & de qua sola Scriptura Sacra, fuerint, eo computante, xxiiii M. passuum, *Adrichomio* CC stadia, id est, xxv M. passuum.

[e] *Decem à Gaza milliaribus*, [inquit *Sandesius* nostras, testis oculatus] *ac juxta mare, sita est Ascalon, nullius jam nominis, olim Ethnicis veneranda ob templum Dagonis, ac natalitia Semiramidis*.

[f] A *Gaza* ad *Azotum*, teste *Diodoro Siculo*, erant CClxx

a *Hierosol. Sheviith*, fol. 36. 3.

b *Aruch* in גרדקי.

c *Joseph. De bell.* lib. 3. c. 1.

d *Benjam.* in *Itinerario*, pag. mihi 80.

e *Georg. Sandesius* in *Itinerario*, pag. 151.

f *Diod. Sicul.* lib. 19.

CClxx stadia: quæ assurgunt ad xxxiiii M. passuum. A *Gaza* scilicet ad *Ascalonem* x M. passuum, & indè ad *Azotum* xxiiii.

Tritum est illud, [g] מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום *Ab Ascalone porrò ad Austrum est regio Ethnica, atque Ascalon ipsa pro regione Ethnica reputatur.* Et tamen aliquid *Ascalonis* intra terram *Israeliticam* erat. גנ״יא ראשקלון *Pomœria*, vel *horti*, *Ascalonis* terram ab ea ora terminabant, quod observavimus anté: & tamen, [h] *Cùm præpositi essent R. Ismael ben R. Josi, & Ben Hakkaphar* על אויר אשקלון *de spatio Ascalonis* [hoc est, cùm iis demandatum esset, ut judicarent de *Ascalonis* spatiis, vel partibus; quænam scilicet essent intra terram, & quænam extrá, &c.] *mundam eam pronuntiârunt, ex autoritate R. Phinchasi ben Jair, qui dixit, Descendimus in forum frumentarium Ascalonis, atque indè triticum recepimus: ascendentésque in civitatem nostram lavimus, & comedimus Thrumam nostram.* Maxima pars urbis, si non urbs tota, extra limites terræ æstimabatur sub Templo secundo; ast aliqua pars, aut saltem pomœria, & loca proximè adjacentia erant intra terram.

g *R. Nissin* in *Gittin*, cap.1.

h *Hieros. Sheviith*, fol.36.3.

Memoratur fanum quoddam in *Ascalone* inter [i] *Quinq; fana famosiora. Fanum scilicet Bel in Babylone, fanum Nebo in Cursi, Tiratha in Mapheg, Zeripha in Ascalone, & Nishra in Arabia.*

i *Bab. Avodah Zarah*, fol.11.2.

Et historia de jejunio indicto, eò quòd appareret signum aliquod uredinis segetum in *Ascalone.* [k] *Descenderunt Seniores ab Hierosolymis in urbes suas, & indixerunt jejunium, eò quod visum esset Ascalone tantum uredinis, quantum spatii continet os clibani.*

k *Taanith*, cap.3.hal.6.

At summè nobilis est historia de octoginta fœminis veneficis à *Simeone ben Shetach* suspensis *Ascalone* uno eodémque die. Rem verbis *Gemaristarum* retulisse non gravabimur. [l] *Cùm duo Discipuli Sapientum Ascalone studio Legis incumberent, uni eorum tandem defuncto, non præstabantur exsequiæ, cùm tamen morienti tunc temporis Publicano præstarentur. Viventi studioso, revelantur gaudia sal-*

l *Hieros. Sanhedr.* fol. 23.3. *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 2. in Glossa.

vati socii, ac pœna pariter damnati Publicani. וחמא סרים כרת עלי בצלים תליא בחוטי ביזייא *Latinitate* hanc clausulam donet eruditus Lector: nî me fallat conjectura, virulentiam sapit & venenum. Ego sic reddiderim. *Vidit etiam Mariam filiam Eli in umbris suspensam per glandulas mammarum: cúmque quæreret, quamdiu esset ea talia perpessura; Responsum est, Usque dum advenerit* Simeon *ben* Shetach, *locum ejus suppleturus. Dixit verò ille, Ob quemnam reatum? Respondetur, Ideo quòd in animam suam aliquando vovit, dixítque, Si evasero ego princeps, è medio tollam omnes veneficos: eccum autem eum* Principem *factum! & tamen hoc non præstitit; nam octoginta fœminæ veneficæ delitescunt in spelunca ad* Ascalonem, *atque enecant mundum.* Abi, *& dic ei, &c.* Adîit *itaque eum, atque hæc nuntiavit, &c. Die ergò quodam pluvioso, sociatis ad se octoginta juvenibus, accedit ad speluncam, pulsat, unum se ex venefico sodalitio profitetur, & admittitur. Videt eas artem suam practicantes. Nam mussitatis una verbis quibusdam buccellas adducit, alia vinum, alia carnes elixas, &c. Quid tu autem, inquiunt, potes? Vocem, inquit ille, bis edam, atque octoginta juvenes venustè vestitos introducam, ipsos lætabundos, atque vos exhilaraturos.* אמרין ליה לון נן בעיין *Dicunt ei, Tales nos vellemus. Edit primò vocem, atque induunt juvenes vestes suas nitidas*; [à pluviis intactas, nam tectas ac tutas eas in vasculis quibusdam secum comportaverant]. *Vociferante eo secundò, ingrediuntur omnes: datóque signo, ut unusquisq; unam è terra in sublime rapiat (sic enim perituram magicam earum facultatem) isti, quæ buccellas adduxerat, dixit,* Adduc *jam buccellas; at non adduxit. Dixit ergò, Eam ad furcam.* Affer *vinum; at non attulit: eam etiam, inquit, ad suspendium. Et sic actum est de omnibus. Hinc traditio* פ״ נשים תלה שמע באשקלון *Octoginta fœminas suspendit* Simeon *ben* Shetach Ascalone. At *verò non judicant duos eodem die: ast hoc fecit ille ex temporis necessitate.* Ubi Glossa, *Hoc facere coactus est, eò quòd fœminæ Israeliticæ pluri-*

plurimùm prorumperant ad veneficia. Sepem ergò fecit tempori, eásque suspendit, ad rem publicandam. Atque hoc uno eodémque die, nè earum cognati ad eas liberandas ullo modo conspirarent.

CAP. XV.

JABNEH. Jamnia.

VOx *Jabneh* in *Jamniam* transîit, eâdem alternatione מ & ב, quâ lacus *Samochonitis Hierosolymitanis* est סמכו, *Babylonicis* סבכי.

Plinius oppida hìc seriatim sic ordinat, *Azotus, Jamnes duæ, Joppe. R. Benjamin* retrogrado ordine sic, *Joppah, Jabneh, Azotus.* Huic ea est *Jabneh*, quæ illi *Jamnia.*

Memoria hujus loci in II *Paral.* xxvi. 6. At summa ejus celebritas ob situm illic Synhedrium, & ante vastatas *Hierosolymas*, & post.

[a] Præsedit illìc primus, *Rabban Gamaliel*, præceptor *Pauli*: [b] sub quo prodîit ibi execranda ista orationis formula, quam ברכת מינים *Orationem contra hæreticos* nuncupârunt, compacta à *Samule parvo*, qui obîit ante excidium Urbis. Octodecim annis ante excisum Templum obîit *Gamaliel*, atque eum excepit filius ejus *Rabban Simeon*, [c] qui perîit cum Urbe.

Excisis *Hierosolymis*, à *Tito* victore impetravit [d] *Rabban Jochanan ben Zaccai*, ut *Jabneh* Synhedrium adhuc reciperet, retinerétque: quo ab eo concesso, præsedit illìc primus ipse *Jochanan*, & post eum *Rabban Gamaliel* secundus, & post eum *R. Akibah.* Claruítque hic locus præ omnibus Academiæ sedibus, exceptâ solùm novissimâ *Tiberiade*: ità ut כרם ביבנה *Vinea Iafnensis* abîerit in adagium. שהיו יושבים שורות שורות ככרם [e] *Nam illìc sederunt seriatim instar vineæ.* Refertúrque [f] *trecentas Scholarium classes illìc exstitisse, vel ad minimum octoginta.*

a *Juchas.* fol. 21 2.
b *Hieros. Taanith*, fol. 65 3.
c *Juchas.* fol. 57. 1.
d *Avoth R. Nathan*, cap 4.
e *Jevamoth*, cap. 8. & R. *Sol.* ibi.
f *Hieros. Taanith*, fol. 67. 4.

ginta. Quoto tempore hìc sederit *Rabban Jochanan* ambigitur.

g Vide *Juchasin* fol. 20. & 22.
h *Tsemach David.*

[g] Sunt, qui duos ei tantùm annos attribuant: [h] súntque, qui quinque; quibuscum & nos pedibus in sententiam imus. Hunc *Rabban Iochananem* ego valde suspicor eundem esse cum *Ioanne* isto, *Actor.* iv. 6. Omissis iis, quæ ab eo *Iafni* commorante gesta sunt, liceat verba ejus morientis adducere, prout recitantur à suis. [i] *Cùm jam languesceret Rabban Iochanan Ben Zaccai, accesserunt Discipuli ejus eum visitatum: quos videns ille incepit flere. Cui illi, O lucerna Israelis, Columna dextra, Mallee strenue, unde ista lachryma? Quibus ille, Si me adducturi essent coram* Rege *carnis & sanguinis, qui hodie hìc est & cras in sepulchro; si ille mihi irasceretur, ira ejus non est sempiterna; si ille me in vincula conjiceret, vincula ejus non sunt æterna; si me occideret, occisio ista non foret æterna; possémq; eum forsan verbis placare, aut mollire munere: at me adducturi sunt coram Rege Regum, Domino Sancto Benedicto, qui vivit & permanet in secula, atque in secula seculorum; qui si mihi succenseat, ira ejus est æterna; si me vinciat, vinculum ejus est æternum; si me occidat, occisio ejus est æterna; quémque non possum vel verbis placare, vel mollire munere. Atque insuper sunt coram me duæ viæ, una ad Paradisum, altera ad Gehennam, nescióque ego quâ viâ sint me ducturi. Nonne igitur flerem?* Ah miseram & languentem *Pharisæi* in morte fiduciam!

i *Bab. Beracoth,* fol. 28. 2.

k *Juchasin* fol. 53. 2.
l *Bab Taanith,* fol. 29. 1.
m *Joseph. De bell* lib. 7 cap. 7
n *Rosh Hashanah,* cap. 1. hal. 7.
o *Hieros Taanith,* fol. 67. 4.

Iochananem excepit *Rabban Gamaliel de* Jabneh, homo pragmaticus & severus. [k] Occidendus cum patre suo *Rabban Simeone*, intercedente *Rabban* Jochanane, liberatus est. [l] Quæsitus etiam ad necem, cùm *Turnus Rufus* [[m] *Josepho* Τερέντι𝒪 Ῥῦφ𝒪] aream Templi aratro foderet, liberatus est modo vix credendo. [n] In *Iafne* sedens R. *Akibam*, Præfectum tunc temporis Scholæ *Lyddensis*, præfecturâ suâ amovit, [o] atque ipse tandem est suâ amotus, & supra eum collocatur R. *Eleazar ben Azaria*. Eum excepit R. *Akibah*, seditque annis quadraginta, periítque stultus, deceptus à *Ben Cozba*, ac cum eo interfectus: & tralata est Academia à *Iabneh* ad *Usham*.

Distat

Distabat Iafne *ab Azoto duabus Parsis* [viii M.passuum] *vocatáque est tandem* איבלין Ivelyn. Verba sunt *Benjaminis* in *Itinerario.*

CAP. XVI.

Lydda. לוד.

Λύδδα κώμη, [a] πόλεως τὸ μέγεθος οὐκ ἀποδέουσα. *Lydda fuit vicus, civitati magnitudine non cedens.*

De ejus situ, ac distantia ab *Hierosolymis*, hæc *Mishnah*: כרם רבעי [b] *Vinea quadriennis* [hoc est, fructus vineæ annum quartum jam agentis; nam per primum triennium arbores erant tanquam non circumcisæ] *ad Hierosolymas afferebatur, per spatium itineris diarii, ab unoquoque latere. Hi autem erant ipsius limites,* אילת מן הדרום *Elath ab Austro*: עקרבת מן הצפון *Acrabatta ab Aquilone:* לוד מן המערב *Lydda ab Occidente*: *Et Jordanes ab Oriente.* Glossa, *Statuerunt Sapientes, ut secunda decima fructuum, intra spatium itineris diei ab Hierosolymis nascentium, eò deportaretur comedenda & non redimeretur.* כדי לעטר שוקי ירושלם בפירות, *Ideo, ut fructibus coronarentur plateæ Hierosolymitanæ.*

Cùm distantiam hanc perpendis, miraberis meritò quid sibi illud vellet, quod ferè in adagium abiit, [c] *Fœminæ Lyddanæ depsunt massam, ascendunt ad Templum, orant, redeúntque, priusquam fermentetur.* Non quòd distantia locorum imminuatur, sed ut hinc demonstretur, nihil fœminis hisce, vota sua & religionem persolventibus, accrevisse detrimenti.

Miror ego plurimùm, autores Tabularum *Lod* & *Lyddam* pro duobus oppidis habuisse; *Lod* non longè à *Jordane* & *Jerichunte*, *Lyddam* non longè à *mari Mediterraneo.* Ridebit hæc *Judæus*, aut in *Judaicis* versatus; cùm *Lod*, & *Lydda* nihil omnino habeant inter se discriminis, nisi quod illa *Hebraicè* sonet, hæc *Græcè.*

[a] *Jos. Antiq.* lib. 20. cap. 5.

[b] *Maasar Sheni*, cap. 5. hal. 2

[c] *Gemar. Hieros.* in *Maasar Sheni*, ubi suprà.

Cùm sederet Synhedrium in *Iabneh*, floruerunt Scholæ nobiles in *Lydda*: imò Scholas & doctos suos habuit *Lydda*, cùm Academia jam migrâsset in *Galilaam*; & Scholaribus vacua lugeret *Iabneh*.

Præfecturam Scholæ illic gessit *R. Akiba*, regimine suo, ut diximus anteà, amotus per Rabban *Gamalielem*, [d] *Ideo, quòd plura quam quadraginta hominum paria* [Iafnen versùs] *itinerantium, ut Synhedrio testimonium perhiberent de novilunio*, Lydda *ille detineret, & non sineret progredi.*

[d] *Rosh Hashanah*, cap. 1. hal. 7

Mortuo, aut amoto potiùs, *Gamaliele*, cùm Præfecturam in Iabneh gereret R. *Akiba*, Rector Scholæ *Lyddanæ* fuit R. *Tarphon*, quem disputantem aliquoties habes cum R. Akiba, ast ei tandem cedentem cum hoc elogio, *Qui à te separat est ac si se separaret à vita sua.*

[e] Legimus, quinque Seniores coram *Tarphone Lyddæ* docentes & errantes. [f] Legimus etiam jejunium *Lyddæ* indictum ad impetrationem pluviarum, & T*arphonem* solennitatis moderatorem. Infinitæ sunt hujus loci historiæ, nos paucas decerpemus.

[e] *Hieros. Jom tobh*, fol. 62. 1.
[f] *Taanith*, cap. 3. hal. 14.

[g] *Helena* Regina festum Scenopegiæ celebravit *Lyddæ*.

[g] *Hieros. Succah*, fol. 51. 4.

[h] Ad festum Encæniorum ibidem loci aderant aliquando R. *Eliezar* & R. *Ioshua*: sed de indicto tunc temporis jejunio non satìs contenti, hic, ad balneum cessit, ille ad tonstrinam.

[h] Id *Nedarim*, fol. 40. 4.

[i] Insidiis hìc interceptus fuit *Ben Satdah*, atque ad Synhedrium adductus & lapidatus.

[i] Id. *Sanhedr.* fol. 52. 4.

Frequentissima etiam est memoria *Papi* & I*ulieni* fratrum, *Lyddæ* interfectorum à regno Romano. [l] יום טיריון. יום שנהרג לוליינוס ופפוס. *Dies* טיריון *est dies, quo occisi sunt* Lulienus *&* Papus. טיריון *Hierosolymitanis* est טוריינוס *Babylonicis*: qui interfectos hos fratres referunt בלודקיא [m] *In Laodicea*; ut conjiceres. At לודקין inquit Glossa, *est* Lydda; *nam ubique memorantur* [n] הרוגי לוד *Interfecti Lyddæ. Atque hi* [inquit] *occisi sunt propter*

[l] *Hieros Taanith*, fol. 66. 1. & *Megil.* fol. 70. 3.
[m] *Bab. Taanith*, fol. 18. 2.
[n] Vide *Bab.* in *Bathra*, fol. 10. 2

filiam

filiam Regis, quæ cæsa reperta est, & fama fuit, Judæos ipsam occidisse. Cùm ergò decretum esset acre decretum in Judæos, prostiterunt hi duo, atque Israelem liberârunt: nam dixerunt, Nos eam occidimus; eos ergò solos Rex occidit.

[o] Cùm annum intercalare non liceret nisi in *Judæa*, [p] *Lyddam adièrunt quamplurimi è Schola* τȣ *Rabbi* [*Judæ haccadosh*, è *Galilæa* scilicet] *ut intercalarent, at occurrit iis oculus aliquis malus, atque omnes simul sunt mortui. Exinde anni intercalationem dimoverunt è Judæa in Galilaam.* Et paulò pòst. *Quæsivit R. Jeremiah coram R. Zeira, Nonne Lydda est Iudæa? Imò, inquit ille. Quare ergò intercalationem anni illìc non transigunt? Quia pervicaces sunt, atque imperiti Legis.*

o Maimon. in Kiddush. Hodesh cap. 2.
p Hieros. Sanhedr. fol. 18. 3.

Lydda est Iudæa. Notent hoc Tabulæ quædam, quæ *Lod* quandam, quæ nunquam exstitit in rerum natura, non longè à *Ierichunte*, ut dictum est, collocârunt; quia *Lod* in *Benjamitide* adducitur, *Nehem* xi. 35. at *Lyddam* statuunt, longè ultra limites *Iudææ*, in *Ephraimitide.*

[q] *Ad Lyddam aliquando se proripuit Koshab bar Ulla ad* R. *Iosuam ben Levi illìc commorantem,* Romanos *fugiens. Eum secuti sunt* Romani, *atque urbem obsidione vallârunt. Nisi eum, inquiunt, nobis tradatis, urbem excidemus. Ei persuasit* R. *Iosua ben Levi, &* Romanis *traditus est.*

q Id. Trumoth, fol. 46. 2.

Liceret innumera in medium proferre nomen *Lydda* celebrantia: qualia sunt

עלייה בית-ארום בלוד [r] *Camera Beth-Arum in Lydda.*

עלייה בית-לבזה בלוד [s] *Camera Beth-Lebazah en Lydda.*

עלייה בית-נתזא בלוד [t] *Camera Beth-Nethaza in Lydda.* Scholas has fuisse arbitramur.

r Id. Shekal. fol. 30. 2.
s Id. Sheviith, fol. 35. 1.
t Bab. Sanhedr. fol. 74. 1.

Liceret plurima Rabbinorum nomina *Lydda* residentium commemorare, præter eos, quorum anteà recordati

u *Hierof. Shekalim,* fol. 49. 2.

x Id. *Succah,* fol. 53. 1.

y *Juchas.* fol. 92. 1.

z *Bab Sanhedr.* fol. 68. 1.

* *Hierof. Chagigah.* fol. 75. 4.

ti ſumus: ut ſunt [u] R. *Chama bar Chanina*, & cum eo *R. Hoſhaia.*

[x] *R. Illai* & *R. Eliezer*: aliique, qui *Auſtrales* vulgò vocantur eo ſenſu, quem protulimus anteà: nominatim de *R. Joſua ben Levi* hæc habet Autor *Iuchaſin* בדרום א״י ישיבתו. [y] *Habitatio*, vel *collegium*, *ejus fuit in Auſtro terræ Iſraelitica: Lyddam* vult.

R. Eliezar, *Caſarea* moriens, *Lydda* voluit ſepeliri, quem tam ſanguine quàm lacrymis deflevit *R. Akibah.* [z] *Cùm enim feretro ejus occurreret inter Caſaream & Lyddam; ità ſeipſum contudit, ut ſanguis in terram flueret. Ejulans ſic dixit, O Pater mi, Pater mi, currus & equites Iſraelis, ſunt plurimi mihi nummi; at deeſt nummularius, qui eos commutet.* Gloſſa, *Sunt plurimæ mihi quæſtiones; at jam non eſt, cui eas proponam.*

Erat inter *Jamniam* & *Lyddam* locus, qui vocabatur בקיעין *Bekiin*, de qua hæc mentio. * *R. Jochanan ben Brucha & R. Eliezer Cæcus, à Jabneh itinerantes ad Lyddam* הקבילו ר׳ יהשוע בבקיעין *obvium habuerunt* R. *Joſuam in Bekiin*, &c.

A *Jamnia* ad *Ioppen* [*Benjamini* in *Itinerario*] ſunt, ג׳ פרסאות Tres Leucæ, vel Parſæ, Ἐγγὺς ὃ ὄσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, *Act.* ix. 38.

CAP. XVII.

SHARON. CAPHAR LODIM.

כפר לודים.

Villa Lyddenſium.

INter *Lyddam* & mare excurrit ſpatioſa convallis, hinc indè longè ſe diffundens, & ſparſa viculis, quam *Sarona* [τὸν Σάρωνα] vocat Sacra pagina Novi Fœderis, & fortè totam, aut aliquam ejus partem, *Planitiem Ono* vocat pagina Veteris, *Nehem.* vi. 2. & xi. 35. 1 *Paral.* viii. 12.

Vox שרון regionem campeſtrem paſcuoſam denotat à

[שרה]

[שרוןי] pecora emittendo; unam trans *Iordanem*, I *Par.* v. 16. & hanc noſtram.

Nobilis famæ eſt *Vinum Sharoniticum* [a], cui duas partes aquæ immiſcebant: & memorabile eſt, quod dicunt de domibus *Sharoniticis*. [b] R. *Lazar dicit, Qui ædificat domum lateritiam in Sharone, nè ſe retrahat:* quod aliis permiſſum, *Deut.* xx. 5. nempe ut à bello ſe retraherent, ſi domum novam ædificâſſent, ea autem non adhuc eſſet dedicata. [c] *At viri Sharonis non ſe retraxerunt* [verba ſunt *Gemaræ Hieroſolymitanæ*] *quia illi domos ſuas reſtaurârunt intra ſeptennium: ac ſummus etiam Pontifex pro iis oravit die Expiationis, ut domus eorum non fierent eorum ſepulchra.* Gloſſa in *Bab. Sharon erat nomen loci, cujus fundus non erat lateribus congruus, ideóque domos ſuas ſæpius reſtaurârunt intra ſeptennium.*

a *Bab. Shab.* fol. 77. 1.

b *Sotah*, cap. 8. hal. 7.

c *Hieroſ.* ibid. fol. 23. 1.

Inter vicos in amæna hac convalle diſſeminatos occurrit *Caphar Lodim, Lyddam* inter & mare. Ejus memoria in Codice *Gittin* in ipſo limine. [d] *Qui libellum repudii attulerit è regione Ethnica, teſtari ſic tenetur, Me præſente ſcriptus eſt hic libellus, & me præſente conſignatus*———R. *Eleazar dicit, Imò qui attulerit à Caphar Lodim ad Lyddam.* R. *Niſſim*, locum explicans, ſic ait, *Caphar Lodim fuit extra terram Iſraeliticam, vicina Lyddæ, quæ fuit intra* (terram) *noménque iſtud ſortita eſt, quia ſemper illìc aderant aliqui Lyddenſes.*

d *Gittin*, cap. 1. hal. 1.

CAP. XVIII.

CAPHAR TEBI.

כפר טבי.

a *Bab. Rosh hash.* fol. 13. 2.

ET hæc villa vicina *Lydda*, ab Oriente ejus sita. [a] *Vinea quadriennis erat* R. *Eleazaro.* במזרח לוד בצר כפר טבי *Ab Oriente Lyddæ juxta Caphar Tebi.* De ea etiam hæc mentio.

b *Hierof. Berac.* fol. 3. 1.

[b] *Attulerunt aliquando arcam ossibus repletam à Caphar Tebi, eámque apertè collocârunt in introitu ad Lyddam. Prodeunt Tudrus Medicus, Medicique reliqui;* [ut dijudicarent scilicet, an ossa hominum essent, nécne; ac proinde an munda habenda essent, an immunda.] *Tudrus dixit, Hìc nec est spina dorsi, nec cranium hominis. Dixerunt ergò, Cùm adsint hìc quidam, qui munda ea reputant; quidam, qui immunda: suffragiis res determinetur. Inceptum est à* R. *Akibah, atque is munda pronuntiavit*,&c.

A Capreolis, in fœcunda hac valle discursantibus, deduci videtur nomen טבי *Tebi* huic viculo. Transîit etiam vox in nomen hominum, ídque, ut videtur, cum aliqua complacentia. Æternâ memoriâ celebris est *Tabitha* fœmina, *Act.* ix. & paginis *Talmudicis*, [c] *Tebi Servus* R*abban Gamalielis*: & [d] *Tabitha ejusdem famula. Imò unaquaque ejus famula vocata est* אמא טביתא *Mater Tabitha, atque unusquisque famulus* אבא טבי *Pater Tebi.*

c *Beracoth*, cap. 2. hal. 7.
d *Hierof. Nidda*, fol. 49.4.

CAP. XIX.

Ora Judææ Borealis. Beth-horon.

DElineatur hæc ora *Josuæ* xviii. 12. ubi ad versum duodecimum corrigendæ sunt plurimæ versiones, quæ vocem ים reddunt *Mare*, quales sunt *Syriaca*, *LXX*, *Vulgaris*, *Itala*, Vernacula nostra, &c. Unde oritur sensus oculo Chorographico difficultatis insuperabilis: cùm reddenda quidem esset *Occidentis*, ut rectè *Chald. Arab. R. Sol.* &c.

Duplicem *Beth-horonem* legimus in Veteri Testamento: at unam tantùm sub Templo secundo. [a] Hæc Βαιθωρὼ *Josepho*, distitítque, secundùm eum, [b] C. aut circiter, stadia ab *Hierosolymis*. [xii M. passuum, ½.]

a *Jos. De bello*, lib. 2 cap. 20.
b Idem, *Antiq.* lib. 20. c. 4.

Periit illìc loci exercitus iste magnus *Canaaniticus*, *Jos.* x. non grandine [Judicibus *Judæis*] quæ illico liquefit; sed lapidibus, qui in secula omnia subsequentia obduruerunt, & duraverunt. Hinc illud, [c] *Quicunque viderit locum, ubi Israelitæ transierunt mare, ubi transierunt* Jordanem, *ubi fluvios Arnon, aut lapides istos grandes* [אבני אלגביש] *in descensu Beth-horonis, benedicere tenetur.*

c *Bab. Berac.* fol. 54. 1.

Credunt & eodem loci concidisse exercitum *Sennacheribi*: nam sic Glossa in verba prædicta, [d] *Descensus Beth-horonis fuit locus, ubi cecidit exercitus Sennacheribi.*

d *Glossa*, ibid. fol. 2.

Erat hæc publica via. *Josephus*, loco anteà citato, historiam referens de *Stephano* quodam, servo *Cæsaris*, qui mala à prædonibus passus est hoc loco, dicit illud fuisse κατὰ τὴν Βαιθωρὼ δημοσίαν ὁδόν. Viâ scilicet regiâ, quâ itum est *Hierosolymis* ad *Cæsaream*.

Angustus tamen admodum erat hìc transitus, ac ascensus, quem *Talmudici* sic describunt. [e] *Si duo Cameli ascensu Beth-horonis simul ascendant: uterque cadit.* Glossa, *Ascensus Beth-horonis locus erat angustus, nec erat, quò declinares ad dextram aut sinistram.*

e *Bab. Sanhedr.* fol. 32. 2.

Mœsta est apud *Josephum Cestii*, *Romani* Ducis, historia, at hìc non inopportuna. [f] Castrametatus est ille contra *Hierosolymas*, in loco vocato *Scopo*, [Ἐπὶ τὸ καλούμενον σκοπὸν] à parte (quod ostendemus posteà) urbis Aquilonari: retrocede-

f *Jos. De bello*, lib. 2. cap. 40.

cederéque tandem coactus à *Judæis*, μόγις εἰς Γαβαὼ καταλύσιν ἐπὶ τὸ πρότερον στρατόπεδον. ulteriúsque ab iis pressus ad *Beth-horonem* se recipit. Προῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Βαιθώρας.

Judæi autem, dum ille per loca spatiosa proficisceretur, minùs urgebant, Συνειληθέντων δ' εἰς τὰ στενὰ καταβάσιν, *Conclusos autem Romanos intra angustias descensûs* (*Beth-horonis*) *illi prævenientes ab exitu prohibuerunt : alii autem postremos in vallem compulerunt. Totáque multitudo, protensa* ὑπὲρ τὸν αὐχένα τῆς ὁδοῦ, *juxta fauces viæ, exercitum telis operuerunt.*

En tibi viam ducentem ab *Hierosolyma* ad *Beth-horonem!*

1. Ab *urbe* ad *Scopon*, (צופים, de qua nos posteà.) vii stadia: nam sic *Josephus*, Διέχει δὲ ἑπτὰ τῆς πόλεως σταδίους.

2. A *Scopo* ad *Gabao*, vel *Gebam*, xliii stadia: nam distabat *Gabao* ab *Hierosolymis*, referente eodem *Josepho* [g], L. stadiis, id est, vi M. passuum, & ultrá.

g *De bello*, lib. 2, cap. 37.

3. A *Geba* ad *Beth-horonem* L. stadia, aut circiter : erátque circa *Beth-horonem* asperitas montium maxima, transitúsque angustissimus.

CAP. XX.

Beth-el. Beth-aven.

Josephus Benjamitidem sic describit. [a] Βενιαμίται δὲ τὴν ἀπὸ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἔλαχον, ἄχρι θαλάσσης μὲν τὸ μῆκος· τὸ δὲ πλάτος, Ἱεροσολύμοις ὁριζομένην, καὶ Βεθήλοις. Notentur hæc ultima, *Latitudo Benjamitidis terminatur Hierosolymis & Beth-ele.* Nonne ex his meritò concluditur, *Hierosolymam, Beth-elémque*, rectâ quasi lineâ oppositas fuisse ? Quòd si fabulas intuearis, sunt quæ grandi admodum latifundio has separent, à se invicem declinantes.

a *Antiq.* lib. 5. cap. 1.

Beth-el erat olim *Luza*: de qua non modicè nugantur *Rabbini* in *Judic.* i. 23, &c. Aliquando vocatur *Beth-aven*: sic *Talmudici*, [b] *Oppidum illud, quod aliquando vocatum est Beth-el, posteà vocatum est Beth-aven.* Et *Chald.* in

b *Hieros. Shab.* fol. 11. 4. & *Avod. Zar.* fol. 43. 3.

Hos.

*Hoſ.*iv. 15. לא תסקון לביתאל pro *Hebræo* אל תעלו בית און Sic etiam cap.x. 5,8. Non, quòd non fuerit aliud oppidum, cui nomen *Beth-aven*, (vide Joſ.xviii. 12, 13.) ſed quod *Beth-el* nimio ſuo demerito inuſtum ſibi ſtigma iſtius nominis geſſerit, eo modo quo *Hieroſolyma* nomen *Sodomæ*, *Eſaiæ* i. 10.

Dicitur de *Deborah*, quòd ea habitaret *Inter Ramah & Bethel in monte Ephraim*, *Judic.* iv. 5. ubi *Targum*, *Ei erant Horti in Ramatha, Oleæ facientes oleum in valle, Domus irrigationis in Beth-el.* Non quòd *Beth-el* propriè foret in montano *Ephraimitico*, ipſiſſimis J*udææ* colliminiis confinis, ſed quòd habitatio *Deboræ* eſſet ab initio iſtius montani, intercurrente valle inter illud montanum atque iſta colliminia. Sita erat ipſa *Beth-el* in montano, Joſ.16.1. quod tamen vix dixeris montanum *Ephraimi* (cùm eſſet, quando *Beth-el* oppidáque ejus J*udæa* forent, II *Paral.* xiii. 19. hinc mixta cum *Ephraimitis* J*udæorum* Idololatria aliquando, de qua à Prophetis non raró audiunt) ſed erat montanum quoddam, procurrens inter J*udæam* atque *Ephraimitida*. Vide J*oſua* xviii. 12.

Ab Oriente *Beth-elis* erat olim *Hai*, *Gen.* xii. 8. Joſ.viii. 9, &c. at ipſo ferè introitu *Iſraelis* in terram promiſſam, nullius exinde nominis, nam in cineres redacta eſt à J*oſua* ſempiternos. Non longè ab ea remota erat oppidum *Beth-aven*, Joſ. vii. 2. quod & eremo adjacenti nomen dedit, Joſ. xviii. 12. in qua *Ephraim* ſitam arbitramur, II *Paral.* xiii. 19. quæ *Ephraim* Novo Teſtamento dicitur χώρα ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, *Joan.* xi. 54. de qua dicturi ſumus poſteá.

CAP. XXI.
HIEROSOLYMA,

PRimum hujus urbis nomen *Shalem* (*Gen*, xiiii. 18. *Pſal.* lxxvi. 2.) in ſcriptione ירושלם retentum eſt, utcunq; legatur J*eruſalaim*.

[a] *Nomen iſtius loci eſt* Jehovah Jireh. *Abrahamus vocavit locum* Jireh, *Semus vocavit Shalem. Dicit Deus, Si ego eum*

a *Beriſh. Rabb. Sect 9.* Vide *Aruch* in ירושלם.

eum vocavero Jireh, *displicebit Semo justo; si vocavero Shalem, displicebit Abrahamo justo: Ego ergò nomen ei imponam, quod ab utroque est impositum,* יראה שלם ירושלם.

b Gloss. in Bab. Taanith, fol. 16. 1.

לכך אין אנו נותנין יוד״ בירושל׳ : b *Nos ergò non interponimus* Jod *inter literas Lamed & Mem, in voce* Jerusalem, *ut retineatur vox* שלם.

c Ab. Ezra in Numer. 13.

Sita est, computante *Aben Ezrâ,* in 33. gradu latitudinis. Sic enim ille רוחב מצרים פחות מל״ מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש c *Latitudo Ægypti minùs est quàm* 30 *graduum Et latitudo Hierosolymæ* 33 *graduum.*

d Bab. Joma, fol. 12. 1. & Megillah, fol. 26. 1.

d *Non dividebatur Hierosolyma inter tribus: nam Traditio est, Non mercede conduci domos Hierosolymis, quia propriæ non erant. R Eliazar bar Zadok dixit, Nec etiam lectos. Recepit ergò pater-familiâs ab hospitibus coria Sacrificiorum. Abai dicit, Hoc etiam indè discas, Quòd moris est, ut homo relinquat cantharum suum testaceum, atque etiam corium Sacrificiorum suorum hospiti suo.* Glossa, *Mercede non elocabant incolæ Hierosolymitani domos suas ad festa accedentibus: sed gratìs eas illis concesserunt.* Confer *Matth.* xxvi. 17.

Divisa nihilò minùs est urbs inter tribum *Judæ* & *Benjaminis,* processítque linea disterminans per ipsum atrium Templi.

e Bab. ubi suprá.

e *Quidnam fuit in portione* Judæ *? Mons Templi, Pastophoria, atria: & quidnam in portione Benjaminis? Pronaon, & Templum, & Sanctum sanctorum. Prodîitque linea è portione* Judæ, *& progressa est in portionem Benjaminis; atque in ea conditum est* Altare. Glossa, *Tota latitudo atrii extimi, quoad partem Orientalem, totum atrium mulierum, totum atrium Israelis, undecim cubiti atrii Sacerdotum.* [Hæc intra portionem *Judæ.*] *Indè Altare, & exinde ad Occidentem, est intra portionem Benjaminis.*

f Ibid. fol. 15. a. in Gloss.

Accuratâ adeò distinctione observatæ sunt hæ portiones, f ut angulo Altaris *Eurum* & *Austrum* spectanti non esset funda-

fundamentum; quia erat ista portiuncula in portione *Judæ*, debuit autem totum Altare esse intra portionem *Benjaminis*.

[g] *Hierosolyma sancta erat præ urbibus aliis, muro cinctis, eò quòd in ea comederent sacra leviora, & decimam secundam. Hæc etiam ea sunt, quæ dicuntur de Hierosolyma. Non pernoctare in ea permittunt mortuum: non portant per eam ossa mortui: non elocant in ea domos: non allocant in ea locum* גר תושב *Proselyto inquilino: non permittunt in ea sepulchrum, exceptis sepulchris domûs Davidis, & sepulchro Huldæ Prophetissæ, quæ illìc fuerunt à diebus usque Prophetarum priorum: nec stercorarium in ea permittunt, propter reptilia: nec proferunt ex ea tabulata, muris adjecta, in plateas, propter inquinationem: nec faciunt in ea caminos propter fumum: nec alunt in ea gallos propter sacra: nec Sacerdotes gallos alunt per totam terram Israeliticam, propter puritatem: non est in ea domus reclusionis suspecta de lepra; nec polluitur leprâ: nec fit ullo modo urbs Anathematizanda ob Idololatriam, &c.* [h] *Nunquam serpens aut scorpio cuiquam nocuit intra Hierosolymam. Nec dixit unquam quìspiam proximo suo, Arctus nimis mihi est locus, in quo hospitor Hierosolymæ.*

g *Maimon.* in *Bethhabbech*, cap. 7.

h *Avoth*, cap. 5. hal. 5.

[i] *Non occurrit Anathema Hierosolymæ: nec titubavit quisquam. Nec evenit illìc conflagratio, nec ruina: nec dixit quisquam proximo suo, Non inveni clibanum, in quo assem Pascha meum: vel non inveni lectum, in quo recumbam. Non plantant in ea arbores, hortis rosarum exceptis, qui illìc fuerunt à diebus usque Prophetarum priorum. Non nutriunt in ea pavones aut gallos, multò minùs porcos, &c.*

i *Avoth, R. Nathan*, fol. 9. 1.

Rationem, quare hortos non permiserint in urbe, hanc reddunt Patres Traditionum. [k] *Non faciunt in Jerusalem hortos, aut paradisos,* משום סירחא *propter fœtorem.* Glossa, *Propter fœtorem ab herbis malis, quæ projicerentur: mósque est hortos stercorare, atque indè fœtor.*

k *Bava Kama*, cap. 7. hal. ult.

Rationem etiam, quare gallos non alerentur, hanc reddit ibidem eadem Glossa. *Etiam Israelitis prohibitum est gallos alere Hierosolymis,* (Sacerdotibus nuspiam licitum) *propter*

propter ſacra. Nam illìc comederunt carnem Sacrificiorum Pacificorum atque Euchariſticorum : jam verò mos eſt gallis gallinaceis vertere ſtercoraria, atque indè forſan educere poſſent oſſa reptilium, unde pollui poſſent ſacra iſta comedenda.

l *De bello*, lib. 5. cap. 7.

Horti extra urbem erant frequentiſſimi, iíque ab ipſis mœnibus urbis ulteriùs ſe extendentes. [l]Hinc illud apud *Joſephum* de *Tito* periclitante, dum urbem exploraturus circumequitaret. Τῷ δὲ πρόσω μὲν ἦν χωρεῖν ἀδύνατον, ἐκτετάφρευτο γὰρ ἀπὸ τοῦ τείχους περὶ τὰς κηπείας ἅπαντα, κήποις τε ἐπικαρσίοις καὶ πολλοῖς ἕρκεσι διειλημμένα.

m *Avoth*, ubi ſuprá.

Hæc mira referunt etiam *Talmudici* de Templo. [m] *Decem miracula facta ſunt patribus noſtris in Sanctuario. Mulier nulla unquam abortionem paſſa, propter odorem carnis ſacræ : nec fœtorem, aut vermes unquam paſſa eſt caro ſacra : nec unquam viſa eſt muſca in domo* (vel *loco*) *mactationis : nec unquam evenit Gonorrhæa Pontifici ſummo die Expiationis : nex extinxerunt pluviæ ignem Altaris : nec prævaluit ventus columnæ fumi : nec profani quicquam repertum eſt in manipulo, aut duobus panibus* (ſummi Pontificis) *aut in panibus Propoſitionis.* עומדים צפופים ומשתחוים רווחים *Steterunt* (in atrio) *coarctati* [Gloſſa, *Ità mutuò ſe prementes præ multitudine, ut pedes vix terram contingerent.*] *at, cùm adorarent, habuerunt ſpatii ſatis*, &c.

n *Gloſſa* in *Erubbin*, fol. 101. 1.

ירושלם כולה כרמלית [n] *Hieroſolyma tota erat Carmelith, quia erat ſicut atrium commune.* Quid ſit *Carmelith* docebunt Lexica, & *Gemariſtæ* in tractatu *Schabbath*

o *Hieroſ. Shab.* fol. 2. 4.

ארבע רשויות לשבת [o] *Quatuor capacitates ſunt Sabbati* [vel reſpectus locorum quoad loco-motionem Sabbaticam :] *Publica, privata, Carmelith, & veſtibula cooperta. R. Chaiah dicit, Carmelith eſt locus, nec publicus, nec privatus. R. Jiſſa nomine R. Jochananis dicit, Carmelith eſt ſicut Taberna Bar Juſtini*, &c.

p *Demai*, cap. 6. hal. 2.

ירולשמי & קרתני opponebantur, ſicut *Ruſticus* & *Urbanus*. [p]*R. Iſmael* dicit, קרתני שקבל שדה מירושלמי *Ruſticus*, vel *Paganus*, *agrum accipit ab Hieroſolymitano : decima ſecunda pertinet ad Hieroſolymitanum. At*

Sapi-

Sapientes dicunt, Potest Rusticus ad Hierosolymam ascendere, atque eam illic comedere. Glossa, קרתני חוא מבני הכפרים *Kartani est ex habitantibus villas.*

CAP. XXII.

Partes urbis. Sion Ἄνω πόλις. *Ea à parte Aquilonari.*

EST, qui asserat *Hierosolymam* fuisse septicollem: ast an ratione magìs levi, an obscurâ, non facilè dixeris. [a] *Demonstravit cetus Jonæ*, inquit, *Templum Domini; sicut dicitur*, Ad radices montium descendi: *unde discimus Hierosolymam super septem montes sitam fuisse.* Rem ipsam citiùs ferè comprobaveris, quàm probaveris argumentum: ipse suo fruatur, nobis aliunde situs petendus.

[a] *Tanch.* fol. 57. 3.

[b] Πόλις μὲν ὑπὲρ δύο λόφων ἀντιπρόσωπος ἔκτιστο. *Urbs ipsa*, inquit *Josephus, condita erat, adversis frontibus seipsam respiciens, super duos colles, intercurrente valle divisos; in quam occurrentia ædificia desinunt.*

[b] *Joseph.* De bello, lib. 5. c. 13.

Τῶν δὲ λόφων ὁ μὲν τὴν ἄνω πόλιν ἔχων, &c. *Ex his collibus iste, qui urbem superiorem continuit, altior longè erat & longitudine porrectior, &, quia munitus valde erat, vocabatur à Davide Rege* CASTELLUM; ἡ δὲ ἄνω ἀγορὰ πρὸς ἡμῶν· *à nobis autem vocatur* OPPIDUM SUPERIUS.

Ἄτερος δὲ, ὁ καλούμενος Ἄκρα, καὶ τὴν κάτω πόλιν ὑφεστὼς, &c. *Alter verò, qui vocabatur* ACRA, *oppidum inferius sustinens, utrinque declivis erat.*

Huic verò ex adverso tertius collis erat,[MORIAH] *Acrâ depressior, & latâ valle indè semotus: at, cùm regnarent Asmonæi, vallem aggere repleverunt, volentes ut Templum urbem contingeret, detraxerúntque à summitate Acræ, ut Templum ei supereemineret.*

Erant & alii colliculi, *Bezetha* & *Ophel*, de quibus suo loco: cùm primùm hos duos perlustraverimus, *Sionem* & *Acram*, atque utriusque situm.

An *Sion*, an *Jerusalem*, partem urbis Aquilonarem occupa-

cupaverit, vetus eſt diſputatio, hodiernáque: nos *Sionem* ab Aquilone ſtatuimus, his nixi rationibus.

I. *Pſal.* xlviii. 2. הר ציון ירכתי צפון *Gaudium totius terræ eſt Mons Sion à latere Boreali.* Ubi *Aben Ezra,* ציון בצפון ירושלם *Mons Sion eſt à latere Hieroſolymæ Septentrionali:* & *Lyranus, Mons Sion eſt in Aquilonari parte Hieruſalem.*

LXX. Ὄρη Σιὼν τὰ πλευρὰ τοῦ βοῤῥᾶ.

Apollinar. Οὐρεά τοι Σιῶνος ἀπὸ πλευρῆς βορεάο.

II. Cùm Propheta *Ezekiel* novam *Hieroſolymam* in viſione proſpicit, dicit ſe ſtetiſſe in monte alto valde, *Juxta quem erat quaſi ædificium urbis ab Auſtro, Ezek.* xl. 2. In quem locum ſic *Kimchius, Locavit me ſuper montem excelſum valde. Iſta mons erat mons Templi: nam Templum condendum erat in monte, ſicut antè. Et civitas Hieruſalem propinqua ei eſt ab Auſtro.* Et *Lyranus* iterum, poſt recitatam nonnullorum iſtius commatis explicationem, & rejectam, *Et ideo,* inquit, *Hebræi dicunt, & meliùs, ut videtur, quòd Propheta duo vidit; ſcilicet civitatem & Templum; & quòd Templum erat in parte Aquilonari, civitas autem in parte Auſtrali.*

En tibi, Lector, *Zionem* à parte Aquilonari apud *Pſalten,* & civitatem à parte Auſtrali apud *Prophetam*!

Quæ in hanc cauſam faciunt apud *Joſephum* & varia ſunt, & non obſcura; quæ tamen in argumenta compingere non poſſumus, ante perluſtrata ædificia melioris notæ in *Sione,* vel ἐν τῇ ἄνω πόλει· cujus memorem oportet eſſe Lectorem; Appellationem ſcilicet *Sionis* à reditu è *Babylone* fuiſſe deſuetam, vulgatiorem autem fuiſſe τῆς ἄνω ἀγορᾶς.

CAP. XXIII.

Ædificia nobiliora in Sione.

ÆDificia ipſa primò recognoſcemus, & deinde, quantum licet, eorum ſitum.

I. Pri-

I. Primum locum perlustrationis nostræ sibi vendicat *Regia*: de qua ista,

[a] Ἔπειτα πρὸς τὴν ἄνω πόλιν ἐλθὼν ἀντικρὺ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς ἐστρατοπεδεύετο. *Cestius* [locis urbis aliis quibusdam vastatis] *venit tandem in urbem superiorem* [*Sionem*] *& castra posuit contra aulam Regiam.*

[a] *Jos. De bello*, lib. 2. cap. 39.

Cùm incendio *Romani Acram* solo æquâssent, [b] οἱ στασιασταὶ ἐπὶ τὴν βασιλικὴν ὁρμήσαντες αὐλὴν, *Seditiosi in Regiam ruentes, in quam ob loci munitionem bona sua contulerant, illuc avocant Romanos.* Et posteà, [c] Καῖσαρ δὲ, ὡς ἀμήχανον ἐξελεῖν δίχα χωμάτων τὴν ἄνω πόλιν, περίκρημνον οὖσαν, &c. *Cæsar autem, cùm frustrà esset urbem superiorem aggredi absque aggeribus, quippe quæ undique declivis esset, exercitum operi applicat*, &c.

[b] Ibid. lib. 6. cap. 37.

[c] Ibid. cap. 40.

II. *Domus Asmonæorum* & *Xystus.*

[d] *Agrippa* Rex *Hierosolymitanos* convocat in *Xystum*, sororémque *Berenicen* intra eorum conspectum sistit, ἐπὶ τῆς Ἀσαμωναίων οἰκίας, αὕτη γὰρ ἦν ἐπάνω τοῦ Ξυστοῦ, πρὸς τὸ πέραν τῆς ἄνω πόλεως· *Super domum Asmonæorum, quæ erat supra Xystum, in ulteriori parte urbis superioris.*

[d] Ibid lib. 2. cap. 28.

III. *Pons* erat, à *Xysto* ducens in *Templum*, *Templúmq*; conjungens *Sioni*.

[e] Γέφυρα τῷ Ξυστῷ τὸ Ἱερὸν συνῆπτεν.

[e] Idem ibid.

[f] Cum *Pompeius* urbem oppugnaret, *Judæi* Templum ceperunt, καὶ τὴν τείνουσαν ἀπ᾽ αὐτοῦ Γέφυραν εἰς τὴν πόλιν ἔκοψαν· *pontémque, indè in urbem ducentem, diruperunt. Alii autem exercitum ejus receperunt, Pompeióque urbem tradiderunt, & Regiam.*

[f] Idem *Antiq.* lib. 14. cap. 8.

[g] *Titúsque* cùm seditiosos in Regia, in urbe superiori, obsideret, quatuor legionum machinas erigit, κατὰ τὸ πρὸς δύσιν κλίμα τῆς πόλεως, ἄντικρυς τῆς Βασιλικῆς αὐλῆς. Τὸ δὲ συμμαχικὸν πλῆθος, καὶ ὁ λοιπὸς ὄχλος κατὰ τὸν Ξυστὸν, ἐξ οὗ καὶ τὴν Γέφυραν.

[g] Idem, *De bell.* lib. 6. c. 40.

Vides hæc loca fuisse in urbe superiori; discísque à *Josepho* urbem superiorem eandem fuisse cum *Castello Davidis*, vel *Sione*. Jam verò hæc loca fuisse à parte urbis Aquilonari ab eodem ex his disce.

Turres ab *Herode* conditas, *Psephinum, Hippicum*, &c. dicit planè fuisse ab *Aquilone*. [h] *Castra-*

h Ibid. lib. 5. cap. 12.

[h] *Castrametatus est Titus*, inquit, *stadiis ab urbe duobus, à parte muri angurali, juxta turrim Psephinum, ubi circuitus muri ab Arcto flectitur in Occidentem.* Et capite proximè sequente, Ἀνεῖχε κατὰ γωνίαν βόρειός τε καὶ πρὸς δύσιν ὁ Ψήφινος πύργος.

i Ibid. cap. 13.

Et muri extimi ambitum eodem capite describens, [i] Ἀρχόμενον δὲ [inquit] κατὰ βορρᾶν ἀπὸ τοῦ Ἱππικοῦ καλουμένου πύργου, καὶ διατεῖνον ἐπὶ τὸν Ξυστόν, &c. *Incepit*, inquit, *à Septentrione à turre Hippico, & processit ad Xystum.*

Et, cùm turres istas descripsisset, hæc addit, Κειμένοις δὲ πρὸς ἄρκτον αὐτοῖς ἔνδοθεν ἡ τοῦ βασιλέως αὐλὴ προσέζευκτο· *Sitis autem istis turribus ab Aquilone, intùs adjuncta erat Regia.* Quid clarius? *Regia* erat in urbe superiori, vel *Sione*: at *Regia* conjuncta erat muro extimo Septentrionali; ergò *Sion* erat à Septentrione.

His addas quæ sequuntur in historia de *Pompeio*, anteà adducta. Cùm in manus *Pompeii* tradita esset *Regia*, Πομπήϊος δὲ ἔσωθεν στρατοπεδεύεται κατὰ τὸ βόρειον τοῦ ἱεροῦ μέρος; *Ille castra ponit à parte Templi Aquilonari.*

l Ibid. lib. 2. cap. 39.

Et de *Cestio*, [l] Πρὸς τὴν ἄνω πόλιν ἐλθὼν ἀντικρὺ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς ἐστρατοπεδεύετο. Et paulò pòst, Κατὰ τὸ προσάρκτιον ἐπιχειρεῖ κλίμα τοῦ ἱεροῦ.

Plura jam non urgebimus: occurrent hinc illinc procedentibus quæ sententiam hanc nostram tueantur: cui quæ contradicantur satìs novimus, quæ æquâ trutinâ Lectori trutinanda relinquimus. Hæc duo verò silentio præterire non possumus, quæ apertâ facie nobis contraire videntur.

I. Objici potest, idque non immeritò, *Sionem* fuisse in tribu *Iuda*, *Hierosolymam* autem in tribu *Benjaminis*. Jam verò cùm terra *Iuda* fuerit à regione *Hierosolyma* Australi, censendúsque sit mons *Sion* intra portionem *Iuda*, hoc quomodo fieri potuit cùm inter *Iudaeam* & *Sionem* interjecta fuerit *Ierosolyma*, quæ fuit è *Beniamitide*?

Resp. 1. Nullâ necessitate cogimur, ut *Sionem* præcisè intra portionem *Iuda* circumscribamus; cùm eam devicerit *David*, non quà à *Iuda* ortus, sed quà Rex totius gentis.

2. At,

2. At, detur *Sionem Judæ* aſcribendam, linea iſta interſecans inter portionem *Judæ* & *Beniaminis*, de qua mentionem habuimus antè, non ab Oriente in Occidentem proceſſit: nam ſic quidem totam *Hieroſolymam* à tota *Sione* diſſecuiſſet, ſed perrexit ab Auſtro in Aquilonem, & ſic *Hieroſolymam* interſecuit,& *Sionem* interſecuit; ità ut utraque foret in utraque tribu; atque ità etiam erat mons *Moriah*.

II. Objicitur, Hodie oſtendi peregrinantibus collem & ruinas, ſub nomine *Sionis* & *turris Davidicæ*, à parte urbis Auſtrali.

Reſp. At liceat nobis pro oraculis non habere omnia, quæ ab iis dicuntur, qui loca iſta jam oſtendunt, cùm ſatìs pateat, eos in pleriſque aliis hallucinari, extráque omnem controverſiam ſiet, eos non tam veritati in iſta re ſtudere, quàm ſibi ipſis lucrum venari. Utinam iis minùs fuiſſet creditum,& magìs de ſitu locorum ex Scriptura & ſcriptoribus aliis ventilatum.

CAP. XXIV.

Ædificia quædam in Acra. Bezetha. Millo.

NOn tam longè in Orientem ſe protruſit mons *Sion*, quàm mons *Acra*: atque hinc eſt, quòd mons *Moriah* à *Ioſepho* dicatur *ſitus ex adverſo Acræ*, potiùs quàm ex adverſo urbis ſuperioris: nam *Acram* ſic deſcribens,quod adduximus antè, [a] Ἄτερος δὲ [λόφος] ὁ καλούμενος Ἄκρα, καὶ τὴν κάτω πόλιν ὑφεστὼς, ἀμφίκυρτος· proximis verbis hæc ſubdit, Τούτου δὲ ἀντικρὺ τρίτος ἦν λόφος, loquens de *Moriah*.

[a] *Joſ. De bell.* lib. 5 cap. 13.

Idem conflagrationem urbis inferioris ſic deſcribit. [b] Τότε ἀρχεῖον, καὶ τὴν Ἄκραν, καὶ τὸ βουλευτήριον, καὶ τὴν Ὀφλᾶν καλούμενον ὑφῆψαν· καὶ προὔκοψε τὸ πῦρ μέχρι τῆς Ἑλένης βασιλείων, ἃ δὴ κατὰ μέσην τὴν Ἄκραν ἦν.

[b] Ibid lib. 6. cap. 35.

1. Ἀρχεῖον.] An Curiam Magiſtratuum velit, an Archivorum repoſitorium, pro varia vocis ſignificatione, non decernimus. Erant certe Archiva ſacra in Templo, at civilia

absque dubio in urbe, ubi reponebantur schedulæ & monumenta coemptionum, contractuum, donationum, atque actorum publicorum, *&c.* De eorum repositorio ego hoc promptiùs intellexerim, quàm de Curia Magistratuum, quia illico distinctè nominatur Βουλευτήριον.

2. Ἄκραν.] Id est, vel ædificia, quæ in ipsa montis summitate & vertice, vel præsidium vel castellum aliquod in monte. Quo sensu non rarò occurrit vox ista in historia *Maccabaica*, atque apud *Iosephum*.

3. Βουλευτήριον.] Βουλὴν alibi memorat, eámque, ut videtur, in urbe superiori: nam dicit [d] *murum extimum ab Aquilone incepisse ab Hippico turre, & processisse ad Xystum,* ἔπειτα τῇ βουλῇ συνάπτον, *atque indè Concilio* [vel *Curiæ*] *contiguum processisse ex opposito porticûs Occidentalis Templi.* Βουλὴν in urbe superiori non incongruè interpreteris de Curia Regis. Βουλευτήριον in inferiori de Curia Synhedrii, quò concessit, cùm migraret è Tabernis.

d Ibid lib. 5. cap. 13.

4. Ὀφλᾶν] *Ophel, Nehem.* iii. 26.

e Ibid.

[e] *Erat & quartus collis,* inquit idem *Iosephus,* ὃς καλεῖται Βεζεθὰ, *qui vocatus est Bezetha, situs ex adverso Antoniæ, atque indè divisus profundâ fossâ. Bezetha autem, si Græcâ interpretatione reddatur,* καινὴ λέγοιτ' ἂν πόλις, *dici possit Nova Civitas.* Et tamen est, ubi distinguere videtur inter *Bezetham* & *Novam Civitatem:* nam dicit de *Cestio,* [f] Κέστιος δὲ παρελθὼν ὑποπίμπρησι τήν τε Βεζεθὰν προσαγορευομένην, καὶ τὴν καινόπολιν.

f Ibid. lib. 2. cap. 39.

Sita erat *Bezetha* à parte *Antoniæ* Aquilonari, explèrúntque ea & καινόπολις spatium illud ubi desîit *Sion* ab Oriente, & non in tantum exporrecta est, in quantum *Acra.* [g] Πλήθει ὑπερχεομένη [ἡ πόλις] κατὰ μικρὸν ἐξεῖρπε τῶν περιβόλων, καὶ τοῦ Ἱεροῦ τὰ προσάρκτια πρὸς τῷ λόφῳ συμπολίζοντες, ἐπ' οὐκ ὀλίγον προῆλθον καὶ τέταρτον περιοικηθῆναι λόφον, ὃς καλεῖται Βεζεθὰ, &c.

g Idem, ubi antè.

De *Millo* variant interpretes. [h] Est, qui locum amplum fuisse opinetur, comitiis & conventibus publicis destinatum. [i] Est, qui de aggeribus terræ interpretetur, ad murum intùs congestæ, unde faciliùs ascendere possent in murum: *Davidém*que, cùm dicatur condidisse *Millo*, turres supra cumulos

h Kimch. in 2 Sam. 5.
i R. Esaias, ibi.

mulos atque aggeres hosce erexisse. Sunt, qui de valle, aut platea, intelligant, intercurrente inter *Hierosolymam* & *Sionem*, & sic vulgò depingitur in Tabulis. Cùm reverà *Millo* fuerit pars *Sionis*, vel colliculus ei aliquis adjectus à parte Occidentali.

Observetur illud II *Paral.* xxxii. 5. ויחזק את מלוא עיר דוד *Et restauravit*, vel *munivit*, *Millo urbis Davidis*; vel, ut vernacula nostra, *in urbe Davidis*. Lxx. Τὸ ἀνάλημμα τῆς πόλεως Δαυίδ. Cùm ergò dicatur *David* condidisse *Millo & interius*, idem est, ac si dixisset, Condidit ab extrema parte *Sionis*, quæ vocabatur *Millo*, interiùs ad Castellum proprium. Et cetera restauravit *Joabus*, I *Paral.* xi. 8.

[l] Platea, vel vallis, intercurrens inter *Sionem* & *Acram* vocabatur Τυροποιῶν φάραγξ, quasi dicas, *Casceariorum vallis*, aut *platea*. Erat & Δοκῶν Ἀγορά, quam conjungit *Josephus* cum *Bezetha* & *Nova Civitate*. [m] *Flammis vastavit Cestius*, inquit, *Bezetham & Canopolin* καὶ τὸ καλούμενον Δοκῶν Ἀγοράν.

l Jos. De bell. lib. 5. cap. 13.

m Idem, ibid. lib. 2. cap. 39.

CAP. XXV.

Gibon, idem cum fonte Siloam.

I. In I *Reg.* i. 33, 38. quod in *Hebræo* est, *Deducite Solomonem ad Gihon*; *Et deduxerunt eum ad Gihon*: à *Chaldæo* redditur, *Deducite eum ad Siloam*; *Et deduxerunt eum ad Siloam*. Ubi sic *Kimchius*. *Gihon est Siloam, & vocatur duplici nomine. Et præcepit David, ut Solomonem ungerent ad Gihonem, in bonum omen, ut sit nempe regnum ejus prout aquæ fontis sunt perennes.* Sic etiam *Hierosolymitani*. [a] *Regem non ungunt nisi ad fontem*; *sicut dicitur*, Deducite Solomonem ad Gihon.

a Hieros. Sotah, fol. 22. 3.

Typum regni *Davidici* exhibuerunt scatebræ *Siloami*, *Esaiæ* viii. 6. ubi sic *Chaldæus* Paraphrastes, *Quia tædet hunc populum regni domûs Davidicæ, quæ leniter eum tra-*

stat, sicut leniter labuntur aquæ Siloam. Et *R. Sol.* Siloam *est fons, cujus nomen est Gibon & Siloam.* Vide & *Aruch* in voce שלוח.

II. Situs erat fons iste à parte urbis Occidentali, at non longè ab angulo Occidentem & Austrum respiciente.

Josephus de profunda ista valle loquens, quæ intercurrebat inter Sionem & *Acram*, [b] καθήκει, inquit, μέχρι Σιλωᾶς, *Exporrigitur usque ad* Siloamum, *sic enim fontem vocamus dulcem quidem & largum.* Jam verò procurrebant Sion & *Acra* montes, paritérque vallis intersecans, ab Oriente ad Occidentem. Idémque ibidem, de muri extimi ambitu loquens, hæc ait inter alia, καὶ ἔπειτα πρὸς νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ ἐπιστρέφων πηγήν, &c. *At indè ad Austrum inclinat post fontem* Siloamum. Post tumultum *Hierosolymis* sub *Floro* à *Judæis* excitatum, illuc perveniens cum Rege *Agrippâ*, *Neopolitanus* Tribunus à *Judæis* obsecratur [c] σὺν ἑνὶ θεράποντι περιελθεῖν μέχρι τοῦ Σιλωᾶ τὴν πόλιν, *Ut uno tantùm assumpto famulo, per urbem pergat usque ad* Siloam: [id est, ab Oriente ad Occidentem per totam urbem] atque ut indè ex pacato & quieto erga ipsum populi gestu percipiat, non in *Romanos* omnes exardere populum, sed in *Florum* solum.

b *Jos. De bell* lib 5 cap. 13.

c Idem, ibid. lib. 2. cap. 28.

III. Erat Siloam à tergo *Hierosolymæ*, non Sionis. Notetur illud *Josephi.* [d] Ῥωμαῖοι, τρεψάμενοι τοὺς λῃστὰς ἐκ τῆς κάτω πόλεως, τὰ μέχρι τοῦ Σιλωᾶ πάντα ἐνέπρησαν. *Romani, cùm seditiosos ex urbe inferiori abegissent, totam eam combusserunt usque ad* Siloamum. Hoc ideo observamus, quia falli hìc, & fallere videamus Tabulas nonnullas, quæ *Siloamum* collocant post Sionem; cùm reverà statuendus esset post *Acram*. Stagnum Siloami quidem erat post aliquam partem Sionis, versùs Occidentem; at *fons Siloam* post *Acram*.

d Idem, ibid. lib. 6 cap. 38.

IV. Per duplicem rivum se evacuavit in duplex stagnum: superius scilicet & inferius, II *Reg.* xviii. 17. *Esaiæ* vii. 3. Inferius erat ab Occidente, & vocatur *Stagnum Siloami*, *Joan.* ix. 7. *Nehem.* iii. 15. Superius fortè illud erat, quod

à

à *Josepho* vocatur *Stagnum Solomonis*, loco nuper citato. *Et indè*, inquit ille, *murus extimus ad Austrum inclinat post fontem Siloamum*: ἔνθεν τε πάλιν ἐπικλίνον πρὸς ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶνος κολυμβήθραν, &c. *Atque indè iterum in Orientem inclinat ad Stagnum Solomonis*. Vide II *Paral.* xxxii. 30. & *Esaiæ* xxii. 9. 11.

V. Aquas hauserunt è fonte *Siloami* in solenni ista festivitate festi Scenopegiæ, quam ניסוך המים *Libationem aquæ* vocârunt; de qua sic Patres Traditionum, [d] *Libatio aquæ quonam modo fuit? Phiala aurea fuit, Log ter continens, quem implevit aliquis è Siloamo*, &c. *Gemaristæ* quærunt, [e] *Unde hæc consuetudo? Ex eo, quod dicitur*, Et haurietis aquas cum gaudio è fontibus salutis. [f] *R. Levi dicit, Quare vocatur* בית שואבה *Locus haustûs? Quia indè hauriunt Spiritum Sanctum.*

d *Succah*. cap. 4. hal. 7.

e *Bab*. ibid. fol. 48 2.

f *Hieros*. ibid. fol. 55. 1.

[g] Aquam indè hauserunt etiam, cum cineribus vaccæ rufæ commiscendam, cùm aspergendus esset aliquis immundus.

g *Parah*, cap. 3. hal. 2.

[h] Sacerdotes largiùs de sacris comedentes aquas *Siloami* biberunt, concoctionis ergò.

h *Avoth R. Nathan*, fol. 9. 1.

Addamus & hæc; sed *Oedipus* esto lector. [i] *Immundus à cadavere non ingreditur in montem Templi. Dicitur, quòd isti, qui apparerent, apparerent in atrio. Unde tu mensuras, à muro an à domibus? Tradit* Samuel, *A* Siloamo, ושילוח היה באמצע המדינה *Et Siloam erat in medio urbis.*

i *Hieros. Chagigah* fol. 76. 1.

CAP. XXVI.

Cingulum urbis, Nehem. cap. iii.

A *Porta probatica* שער הצאן Peripheriæ initium. Istam arbitramur sitam à parte Australi, at parùm remotam ab angulo isto, qui Austrum respexit & Orientem. Intùs *Natatoria Bethesda* sanationibus celebris.

Pergenti porrò à parte Australi *Turris Meah*: atque ulterius

terius *Turris Hananeel* : *Chaldæo* Paraphrastæ מגדל פקוס, *Zechar.* xiv. 10. פקוס *Hier.* xxxi. 38. Ἱππικὸν suspicarer, nisi quòd ista à latere Aquilonari posita esset, hæc ab Australi. Perpendenda sunt verba *Hieremiæ*, *Ædificabitur civitas Domino, à Turri Hananeel ad portam anguli. Exibitque porrò linea mensurans juxta eam ad collem Gareb: & circuibit ad Goah. Omnísque vallis cadaverum, cinerísque, atque omnia arva ad torrentem Kidron, usque ad angulum portæ equorum ab Oriente, Sanctitas erit Domino*, &c.

גבעת גרב *Collis Gareb.* Non *Gareb* certè illa, ubi Idolum *Michæ*, de qua sic *Talmudici*, [a] *R. Nathan dicit, A Gareb ad Shiloh erant tria milliaria, fumúsque Altaris commistus erat cum fumo Idoli Michæ*: sed, ut non inconcinnè *Lyranus*, *Mons Calvariæ*.

[a] *Bab. Sanhedr.* fol. 103. 2. vide & *Midr. Till.* in *Psal.* 132. & *Buxt.* in *Lexic. Talmud.* in voce מיל.

גועתה: *Chald.* ברכת עגלה *Stagnum vitulæ*, etymon vocis secutus à געה Mugiendo. *Lyran.* *Golgotha.*

עמק פגרים והדשן : *Chaldæus* Paraphrastes, & *Rabbini* de loco intelligunt, ubi periit exercitus *Assyriorum*: nec omnino vafrè; nam periisse illi videntur, si modò juxta *Hierosolymam* perierunt, in *valle Tophet*, sive *Ben-Hinnom*, *Esaiæ* 30. 33. Agítque *Hieremias* de ista valle, sentinâ scilicet urbis & cœmiterio, loco præ omnibus aliis urbem ambientibus fœdissimo atq; abominando; prædicens istam vallem, quam noli jam tangere, olim mundam futuram, atque intra urbis ambitum recipiendam : at hoc mysticè & sensu magìs spirituali. Hinc arguimus *Turrim Hananeel* à latere urbis Australi fuisse, à quo etiam latere *vallis Ben-Hinnom*, deflectens tamen etiam in Orientem: prout *vallis Kidron* ab Oriente urbis deflexit etiam in Septentrionem. Impossibile erit, nî fallar plurimùm, si modò initium peripheriæ istius apud *Neemiã* ab angulo Eurum atq; Aquilonem spectante sumas, quod faciunt nonnulli, hæc verba *Hieremiæ* interpretari sensu aliquo vel plano vel probabili; nisi comminiscaris, quod falsissimum, *vallem Hinnomis* sitam ab Aquilone.

VERS.

Vers. 3. שער הדגים. LXX. Τὴν πύλην τὴν ἰχθυηράν. Erat & iſta verſus Auſtrum. De ea mentio *Sophon.* i. 10. ubi LXX. Πύλη ἀποκεντούντων· obſcuriùs. Dictam hanc portam *Portam Piſcium* hariolantur plerique, quòd per eam inferrentur piſces in urbem: ego potiùs, quòd eſſet *forum Piſcium*; prout *Probatica, forum pecorum.* Addit *Sophonias*, ויללה מן המשנה, *Et ululatus erit à ſecunda. Chald.* מן עופא. *R. Sol.* משער העופות *A porta volucrum*: fortè porta juxta forum ubi venderentur volucres. *Kimchius* legit מן עפלא *Ab Ophel:* planiùs quidem; ſed quæro an veriùs. Erat hæc *porta volucrum* ea fortaſſe, quæ vocatur *Porta vetus*, *Neh.* 3.6.

Propè angulum Auſtrum atque Occidentem reſpicientem *Fontem Siloam* fuiſſe arbitramur: ídque partim verbis *Joſephi* perſuaſi anteà allegatis, partim ratione ipſâ inducti: nam hinc fluxit fons iſte juxta murum Auſtralem, Orientem verſùs ad *portam*, ut arbitramur, *Probaticam*, illinc flectens rivo decliviori Aquilonem verſùs in vallem, atq; definens tandem in ſtagnum *Siloami*, ad baſim montis *Sionis*.

Ab Occidente erat 1. שער הגיא *Porta vallis*, verſu 13. cùm jam ad baſin montis *Acræ* eſſet perventum: & 2. mille indè cubitis שער האשפות *Porta Eſquilina*, vel *Stercorea*, verſu 14. Et 3. porrò שער העין *Porta fontis*, verſu 15. non *Siloami*, nec *Draconis*; ſed alîus.

Et jam perventum eſt ad *Piſcinam* Siloami, & ad pedem *Sionis*, quò per gradus quoſdam aſcendebatur, verſu 15. Erant primùm *Piſcina* Siloami, fónsque, & rivus Occidentalis, extra muros; aſt omues tandem incluſit Rex *Manaſſeh*, II *Paral.* xxxiii. 14. ut ſecurius urbi eſſet de aqua, ſi obſidionem pateretur: exemplo id edoctus avi *Ezekiæ*, aſt incommodiori, II *Paral.* xxxii. 3.

Perrexit murus juxta *Sepulchreta Davidis*, *piſcinam aliam*, *Domúmque fortium*, verſu 6. & non multò póſt flexit verſus Orientem: & jam ad latus Septentrionale pervenimus. Vide verſum decimum nonum & viceſimum.

Ad anguli hujus flexuram condidit *Herodes* celeberrimam

b *Jos. De bell.* lib. 5. cap. 13.

mam turrim *Psephinum*, de qua sic *Josephus*, [b] Θαυμασιώτερος ἀνεῖχε κατὰ γωνίαν βόρειός τε καὶ πρὸς δύσιν ὁ Ψήφινος πύργος, καθ' ὃν ἐστρατοπεδεύσατο Τίτος, &c.

Non erat ab hoc latere Boreali porta ulla. Ædificia, quæ erant intùs, memorantur, *Neem.* iii. versibus 20, 21, 22, 23, 24. & *Turris Hippicus* à *Josepho.*

Ab Oriente erant, 1. Turris prominens in ipsa anguli flexura, Septentrionem respicientis & Orientem. Intùs Domus Regia, atque atrium carceris, versu 25. 2. *Porta aquarum*, cujus & mentio, *Neh.* xii. 37. 3. *Ophel*, & *porta equorum*, *Neh.* iii. 27, 28. de qua & mentio, *Hierem.* xxxi. 40. unde initium erat *vallis Ben-Hinnom*, quæ, infra urbem Austrum versus procurrens, tandem flexit in Occidentem. *Porta* ergò *aquarum* in *vallem Kidronis* duxit, at *porta equorum* in *vallem Hinnomis*, illìc loci *vallem Kidronis* contingentem. 4. *Porta Miphkad.* Vulg. *Porta Judicialis.* 5. Exinde non longè aberat angulus Eurum spectans & Austrum: atque indè, aliquantùm in latere Australi, *Probatica Porta*, unde primò est processum.

c *Jos.* ubi suprà.

Addamus verba *Josephi* de processu muri extimi, [c] Ἀρχόμενον δὲ κατὰ βορρᾶν ἀπὸ τοῦ Ἱππικοῦ καλουμένου πύργου, καὶ διατεῖνον ἐπὶ τὸν Ξυστὸν λεγόμενον, ἔπειτα τῇ βουλῇ συνάπτον ἐπὶ τὴν ἑσπέριον τοῦ Ἱεροῦ στοὰν ἀπήρτιζετο. Κατὰ θάτερα δὲ πρὸς δύσιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μὲν ἀρχόμενον πύργου διὰ δὲ τοῦ Βηθσὼ καλουμένου χώρου κατατεῖνον ἐπὶ τὴν Ἐσσηνῶν πύλην, καὶ ἔπειτα πρὸς νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ ἐπιστρέφον πηγὴν, ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλῖνον πρὸς ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶνος κολυμβήθραν, καὶ διῆκον μέχρι χώρου τινὸς, ὃν καλοῦσιν Ὀφλᾶς, τῇ πρὸς ἀνατολὴν στοᾷ τοῦ Ἱεροῦ συνῆπται.

In quæ hæc duo observemus ad processionis nostræ assertionem, 1. Procedere hanc descriptionem ab Aquilone ad Occidentem, Austrum, Orientem. 2. *Ophlam*, vel *Ophel*, interjectam fuisse inter angulum, Eurum atque Austrum intuentem, atque porticus Templi; quod nequaquam concipi potest, si aliunde delineationem *Nehemiæ* ordiaris, quàm ubi nos. His addi potest situs *Siloami*, de quo ista dici nullo modo possunt, quæ & à *Josepho* dicuntur & Scriptura, si situm ejus juxta *Sionem* reputes.

Adjiciamus etiam processionem chori, *Nehem.* xii. 31. Ascen-

Ascendit murum, perrexítque à dextra ad *portam stercoris, portam fontis, civitatem Davidis*, &c. versu 37. Observentur verba ista, *Perrexit à dextra*, versu 31. quod fieri nequivit, nisi juxta processionem, quam nos statuimus, si modò intra murum ascenderunt murum, quod non opinari hispidum esset & alienum.

Chorus alter à sinistra pergit ad angulum, qui Austrum & Occidentem respexit, & ad *portam Ephraim*, & *veterem*, & *piscium*, &c. versu 29. De *porta Ephraim* nihil dictum erat in delineatione exhibita cap. iii. De ea etiam mentio II *Reg*. xiiii. 13. ubi & mentio *Portæ angularis*, de qua hic omnino etiam siletur.

Apud *Neemiam* videtur intelligi locus iste, ubi olim fuerat porta istius nominis, quæ jam sub Templo secundo evanuerat.

CAP. XXVII.
MORIAH mons.

QUare [a] *vocatur Mons Moriah? In partes de hac re eunt R. Levi bar Chama, & R. Chaninah. Unus dicit,* שיצא ממנה הוראה לישרא *Quòd indè prodiret instructio Israeli: alter dicit,* שמורא לאומות העול' *Quòd indè prodiret timor nationibus mundi.*

[a] Bab. Taanith, fol.16.1.

[b] *Traditio ab omnibus recepta est, locum, ubi David condidit Altare in area Araunæ, fuisse locum, ubi suum condidit Abrahamus, super quod ligavit Isaacum; ubi suum condidit Noachus, cùm egrederetur ex arca; ibidem fuisse Altare, super quod obtulerunt Cain & Abelus; ibidem Adamum obtulisse cùm crearetur, atq; indè fuisse creatum. Dicunt Sapientes, Idem ei locus expiationis, qui creationis.*

[b] Maimon. in Beth habbechir, cap. 2. Juchas. fol 9 1. Midras Till. fol.41.2.

Ità situs erat mons *Moriah*, ut [c] Ἀντικρὺ ἡ Πόλις ἔκειτο τοῦ Ἱεροῦ θεατροειδὴς οὖσα, *Civitas theatri instar Templum ambiret:* hinc *Sion*, indè *Acra* atq; aliquantùm à tergo *Bezetha*.

[c] Jos. Antiq. lib.5.cap.14.

[d] Mons Templi [id est, locus ubi Templi ædificia] erat quadraturæ quingentorum cubitorum, [vide *Ezek*. xlii.16,17.] muro cinctus nobilissimo, porticibus, vel basilicis duplicatis intùs

[d] Middoth, cap 2. hal.1 & Maimon. ubi ante.

intùs munito, dicam? an ornato? an utrumque? Exſpatiatus eſt ultra hunc murum verſùs angulum Aquilonem atq; Occidentem reſpicientem, in tantum dimenſionis, ut conderetur illìc turris *Antonia*, fabricæ atque hiſtoriæ celeberrimæ.

Subterranea concavitas totum ſpatium atriorum excepit, וכיפין היו על גבי כיפין בנויות [c] *Et tota area erat arcubus & columnis ſuſtentata*, nè ullo modo intra ſacrum hoc ſpatium fieret ſepulchrum, à quo pollutio invaderet, vel ſacra, vel populum.

c Ibid.

CAP. XXVIII.

Atrium Gentium. Rabbinis הר הבית

SCriptoribus *Judaicis* vulgò vocatur הר הבית; nonnunquam חול, vel *Atrium commune*. Hinc porta, ab Atrio mulierum huc deſcendens, dicitur שער יוצא מעזרת נשים לחול *Porta, quâ exitur ab Atrio mulierum in commune*. Hinc autor *Toſaphtoth*. [a] *Exeunt per portam ducentem ex Atrio mulierum,* לחול, *in Atrium commune: & vaſcula quædam lapidea affigebantur ad parietem graduum aſcendentium in Atrium mulierum, atque eorum opercula conſpiciuntur* לחול *in Atrium commune*.

Huc quippe quòd accederent *Ethnici*;

[b] *Rabban Gamaliel ambulans* בהר הבית *in Atrio Gentium vidit fœminam Ethnicam, ac de ea benedixit*.

Atque Excommunicati, & lugentes.

[c] *Omnes in Templi montem ingredientes ingrediuntur viâ dextrâ, ac circumeunt; egrediuntur autem viâ ſiniſtrâ: excepto illo, cui aliquid accidit; nam ille circuivit ad ſiniſtram. Quærenti, Quid tibi, quòd ad ſiniſtram circumeas? reſpondit, Quia lugeo; Et illi, Qui ædem hanc inhabitat te ſoletur: aut, Quia ego excommunicatus; Et illi, Qui ædem hanc inhabitat cordi eorum indat, ut te recipiant.*

a *Toſapht.* in *Zarab*, cap. 2.

b *Hieroſ. Avodah Zarab*, fol. 40. 1.

c *Middoth*, cap. 2. hal. 2.

Et

Et non rarò etiam immundi.

Imò in ipsum Atrium ingredi licuit auferenti hircum emissarium, quanquam jam tunc esset immundus [d]. ניטמא משלחו נכנס טמא לעזרה משלחו *Pollutus est ille, qui hircum ablaturus est? Ingreditur in Atrium etiam immundus, atque eum aufert.* d *Bab. Joma*, fol. 66. 2.

[e] *Maximum spatium Atrii Gentium erat ab Austro; proximum ei ab Oriente; tertium ab Aquilone; minimum verò ab Occidente. Eo loco, ubi majus erat spatium, major erat ejus usus.* e *Middoth*, cap. 2. hal. 2.

[f] Erant in muro, spatium hoc ambiente, quinque portæ; erántque intùs contiguæ muro סטיו לפנים מן סטוו Porticus, vel basilicæ duplicatæ, quæ & ambulacra præbuerunt perjucunda, & protectionem simul à pluviis. f Ibid. cap. 1. hal. 3.

[g] Porta Orientem versùs erat una tantùm, eáque cognominata *Porta Susan*; ideo quòd in ea sculperetur figura *Susan*, Metropoleos *Persicæ*, [h] in subjectionis signum. [i] In hac porta sedit Synhedrium viginti-triumvirale. Juxta portam utrinque erant חנות Tabernæ, & tota Basilica, latus hoc Orientale excipiens, vocabatur *Porticus Solomonis*. g Ibid. h *Glossa*, ibid. i *Sanhedr.* cap. 11. hal. 2.

Ab Austro erant portæ duæ, utraque vocata *Porta Huldæ*: de ratione nominis soliciti non sumus. Respexerunt hæ *Hierosolymam*, vel *Acram*. Basilica, vel porticus, latus hoc Australe decorans vocabatur [l] Στοὰ Βασιλικὴ, quæ triplicata erat, structuræ nobilissimæ. l *Jos. Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Ab Occidente erat *Porta* קיפונוס *Kiponus* [fortè à [m] *Coponio*, Procuratore *Judææ*, denominata.] Per hanc descensum est in *Sionem*, ponte & viâ illuc deflectente. m Idem ibid. lib. 18. cap. 1.

Ab Aquilone Porta טדי vel טרי *Tedi*, vel *Teri*, nullius usûs: nam sic Traditio, טרי מן הצפון לא היה משמש כלום [n] *Porta Tedi ab Aquilone nulli erat usui.* Ab hoc latere erat *Arx Antonia*, ubi custodiam habuerunt *Romani*, atque hinc forsan portæ solitudo. n *Middoth*, ubi sup à.

CAP. XXIX.

חיל : עזרת נשים

Chel: Atrium mulierum.

ATrium Gentium Templum atque Atria circuivit undequaque. Idem etiam fecit חיל *Chel,* sive *Ante-murale.* [a] *Spatium illud erat decem cubitos latum; ab Atrio Gentium septo discretum, decem palmorum altitudinis, in quo tredecim rupturæ fuerant, quas effregerant Reges Græciæ: sed eas denuò restauràrant Judæi, atque iis respondentes tredecim adorationes instituerant.*

[a] *Middoth,* cap. 2. hal. 3.

[b] *Maimonides. Intùs* [ab Atrio Gentium] *septum erat undique cingens, altitudinis decem palmorum, atque intra septum Chel,* vel *Ante-murale: de quo dicitur in Threnis,* ויאבל חיל וחומה [*Thren.* ii. 8.]

[b] *Beth habbechir.* cap. 5.

Josephus. [c] Περίβολος δεύτερος προβαλὸς ἦν βαθμῖσιν ὀλίγαις· ὃν περιεῖχε ἑρκίον λιθίνου δρυφάκτου, γραφῇ κωλύων εἰσιέναι τὸν ἀλλοεθνῆ, θανατικῆς ἀπειλουμένης τῆς ζημίας. Hinc *Paulo* periculum illud ob *Trophimum Ephesium, Actor.* xxi. 29.

[c] *Antiq* lib. 15. cap. 14.

[d] *Sacratius erat* חיל *Ante-murale, quàm Atrium Gentium: huc quippe accedere non licuit Ethnico, nec immundo à morticino, nec concubanti cum menstruosa.*

[d] *Maimon.* ubi antè, cap. 7.

[e] *Hinc ascensum est in Atrium mulierum gradibus duodecim.*

[e] *Middoth,* ubi supra.

Ab Oriente ejus erat Porta tantùm una, Ὡραία Sacris literis dicta, *Actor.* iii. 2. *Corinthiaca Josepho,* [f] Τῶν δὲ πυλῶν, inquit ille, αἱ μὲν ἐννέα χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ κεκαλυμμέναι πανταχόθεν ἦσαν, ὁμοίως τε παραστάδες, καὶ τὰ ὑπέρθυρα. Μία δὲ ἡ ἔξωθεν τοῦ νεὼ Κορινθίου χαλκοῦ πολὺ τῇ τιμῇ τὰς καταργύρους καὶ περιχρύσους ὑπεράγουσα. Καὶ δύο μὲν ἑκάστου τοῦ πυλῶνος θύραι, τριάκοντα δὲ πηχῶν τὸ ὕψος ἑκάστης, καὶ τὸ πλάτος ἦν πεντηκαίδεκα.

[f] *De bello,* lib. 5. cap. 14.

Ab Austro erat etiam porta tantùm una, unáque ab Aquilone: porticúsque, vel Basilicæ intùs, muro contiguæ, eo modo, quo in Atrio exteriori, at non duplicatæ [g]. Ante quas

[g] Idem ibid.

quas posita erant *Gazophylacia*, vel [h] tredecim cistæ [שופרות *Talmudicis* dictæ] in quas infundebantur nummi oblati, ad varia Templi ministeria: próque ista varietate inscribebantur cistis tituli varii; unde ab offerente dignosceretur in quamnam oblationem suam conferret, pro ejus qualitate.

h *Shekalim*, cap.6.hal.1.

[i] Uni inscriptum תיקלין חדתין *Sicli novi*; in quam conferebantur Sicli istius anni: alteri תיקלין עתיקין *Sicli veteres*; in quam Sicli anno elapso debiti: alteri קינים וגוזלי *Columba & turtures:* alteri עולה *Holocaustum*: alteri עצים *Ligna:* alteri לבונה *Thus*: alteri זהב לכפורת *Aurum* εἰς ἱλαστήριον: & sex inscriptum habuerunt נדבה *Sacrificium voluntarium*.

i Ibid.hal.5.

[l] *Atrii mulierum longitudo erat* 135 *cubitorum, & latitudo* 135 *cubitorum: quatuórque conclavia erant in quatuor ejus angulis, singula cubitorum* 40, *at non contignata.* Vide *Ezek.* xlvi, 21, 22.

l *Middoth*, ubi ante, hal. 5. *Bab. Joma*, fol. 16.1.

Ad ortum Brumalem erat atrium Naziraorum: quòd ibi Nazirai coquerent Eucharistica sua, & capillos detonderent, eósque olla submitterent.

Ad ortum Æstivum, Conclave lignorum: ubi Sacerdotes, labe infecti, ligna scrutati sunt, an immunia essent à vermibus; omne autem lignum, in quo inventus est vermis, Altari non erat idoneum.

Ad Occasum Æstivum, Conclave leprosorum.

Ad Occasum Brumalem, Conclave vini atque olei.

In summis lateribus [versionem sequimur clarissimi *Constantini l' Empereur*] *lave ac planum erat Atrium mulierum; sed id circumscripserunt interno podio, ut mulieres supernè prospicerent, viri autem infernè, nè miscerentur.*

[m] In Atrio hoc mulierum celebratum est sacrum & festivum tripudium in festo Scenopegiæ *Libationis aqua* vocatum, cujus Rituale habes loco ad marginem.

m *Succah*, cap. 5. hal 2, &c.

[n] *Sacratius erat Atrium mulierum, quàm* חיל, *quippe quòd illud non intraret* טיבול יום *quispiam qui immunditiam contraxerat, eodem die abluendam.*

n *Maimon* in *Beth habbech.* ubi ante.

CAP. XXX.

Porta Nicanoris, vel porta Orientalis Atrii Israelis.

HUc ascensum est ex Atrio mulierum gradibus quindecim. Βαθμοὶ δὲ δεκαπέντε, inquit *Josephus* [a], πρὸς τὴν μείζονα πύλην ἀπὸ τοῦ τῶν γυναικῶν διατειχίσματος ἀνῆγον. De his sic *Talmudici*, ritum tripudii modò memorati referentes. [b] *Viri religiosi, virique bonorum operum, tripudiârunt, faces manibus tenentes, cantârúntque. Levitæque cum cytharis, lyris, cymbalis, tubis, atque instrumentis musicis infinitis, steterunt super quindecim gradus, descendentes ex* Atrio *Israelis in* Atrium *mulierum, pro numero quindecim Psalmorum graduum psallentes*, &c.

Porta Orientalis Atrii Israelis vocata est *Porta Nicanoris*.

[c] *Omnes portæ mutatæ erant, ut ex auro essent, præter portam Nicanoris, propterea, quòd de ea editum est miraculum: alii dicunt propterea, quòd æs ipsius summè coruscaret.*

[d] In *Porta Nicanoris* potum dederunt uxori suspectæ, aquas amaras: purificârunt puerperam, & leprosum.

De edito circa hujus Portæ valvas miraculo vide *Constantinum l' Empereur*, *Middoth* pag. 57. & *Juchasin*, fol. 65. 2, &c. qui & rationem aliam nominis adducit his verbis. *In libro Josephi ben Gorion dicitur, quòd Porta Nicanoris sic denominetur propterea, quòd illìc editum est miraculum, quòd scilicet illìc occiderent Nicanorem, Ducem Græcorum, in diebus* A*smonæorum: quod & videtur in fine capitis secundi Tractatûs Taanith.*

Historia allegata sic se habet. [e] *Nicanor* unus erat è Ducibus *Græcorum*, atque unoquopue die manum suam agitavit *Judæam* versùs, & *Hierosolymam*, dicens, *Oh, quando me penès erit, ut eas devastem!* Cùm autem prævaleret familia A*smonæa*, eos subjugârunt, ipsúmque occiderunt, atque excisos manuum ac pedum ejus pollices portis *Hierosolymæ* appenderunt. Hinc *dies Nicanoris* in Calendario *Judaico*.

[f] Erat hæc Porta Πεντήκοντα πηχῶν τὴν ἀνάστασιν, τεσσαρακοντα-

a *Jos. De bello*, lib. 5. cap. 14.

b *Succah*, cap. 5. hal. 4.

c *Middoth*, cap. 2. hal. 3.

d *Sotah*, cap. 1. hal. 5.

e *Bab. Taanith*, fol. 18. 2. Vide *Jos. Ant.* lib. 12. cap. 17.

f *Joseph.* ubi ante.

κονταπήχεις τὰς θύρας εἶχε, καὶ τὸν κόσμον πολυτελέστερον ἐπὶ δια-φιλὲς πάχος ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ.

[g] Sedit in ista Synhedrium viginti trium virorum, prout alterum in *porta Susan*. g *Sanhedr.* cap. 11. hal. 2.

[h] Non ulli è portis erat מזוזה [schedula postibus affixa] nisi *Porta Nicanoris*. h *Bab. Joma*, fol. 11. 1.

CAP. XXXI.

De portis & conclavibus ad latus Atrii Meridionale.

IN partes hìc est itum de conclavibus. Tractatus *Middoth* hæc lateri Australi assignat, [a] *Conclave ligni, Conclave scaturiginis, Conclave Gazith.* Ista Aquilonari assignant [b] *Gemara Babylonica* & [c] *Maimonides*. Apud *Middoth, Conclave Salis, Conclave Happarva, Conclave lavantium,* latus Boreale occupant: apud istos Meridionale. Vix tanti est, ut nosmetipsos in hujus controversiæ defatigemus decisione: disputationes non inimus, probabiliora sequimur, *Middoth* duce.

a *Midd.* cap. 5. hal. 3.
b *Joma*, fol. 19. 1.
c *Beth habbechir*, cap. 5.

1. Supponimus ergò primùm *Conclave Gazith* à latere Atrii Meridionali propè ad angulum Orientalem: ídque eâ ratione, quòd, cùm secundùm omnes *Judæos* [utcunque de latere sitûs ejus differentes] Conclave hoc non esset in medio trium nominatorum, sed ab exteriori parte, vel hinc vel illinc, Synhedrium sedere non potuit in portione *Judæ*; si modò *Gazith* non collocaretur circiter istum locum, quem assignamus.

לשכת גזית כמין בסיליקי גדולה היתה

[d] *Conclave Gazith erat specie Basilicæ magnæ; erátque dimidium ejus in loco Sancto, dimidium alterum in profano: duóque habuit ostia, quorum unum versùs Sanctum, alterum versùs profanum aperiretur*: id est, unum in atrium, alterum in *Chel*. Sedit Synhedrium magnum in ea parte, quæ in *Chel*: nam *sedere in Atrio non licuit, nisi Regibus solùm è stirpe Davidis.* d *Joma*, fol. 25. 1.

[e] *In Conclavi Gazith sedit Synhedrium Israelis, & judicavit* e Ibid. fol. 19. 1.

cavit de Sacerdotibus: quicunque labe tactus repertus est, atro vestitus erat, & velatus atro, atque abiit: quicunque absque labe, albo vestitus atque velatus in Atrium concessit, & ministravit cum fratribus suis.

f Ibid. fol. 5, 1.
g Maim. in Sanhedr. cap. 1.

זקן יושב במערב f *Praefectus sedit à parte Conclavis Occidentali:* g atque *Ab beth Dim à dextra ejus, atque utrinque in hemicyclo Seniores.*

Ut ab hoc Conclavi excussum fuerit Synhedrium, & quando, & quare, observamus alibi.

h Midd. cap. 5. hal. 3. & Joma, fol. 19. 1.

2. לשכת הגולה. h *Conclave Scaturiginis* proximum huic fuit ab Occidente: *ubi puteus & trochlea; unde aquas suppeditabant toti Atrio.*

3. Huic contigua erat *Porta aquarum*: sic dicta vel quòd per hanc inferretur aqua in Altari libanda in festo Scenopegiæ, aut quòd aquæ-ductus, à fonte *Etam* in Templum convectus, per hanc pergeret in *Conclave Scaturiginis.*

i Bab. Joma, fol. 31.

i *Istum fontem altiorem fuisse ait Abai pavimento atrii* 23 *cubitos.* Atq;, *Arbitror ego*, inquit Glossator, *quòd fons Etam idem fuerit cum aquis Nephtoa, de quibus mentio in libro Josuæ:* [cap. xv. 9.] *nam indè descendit, & declinat solùm in Orientem & Occidentem, atque iste locus erat maximè sublimis è terra Israelitica.*

l Vide Midd. ubi antè.

4 l Post hanc portam erat *Conclave lignorum,* & supra illud לשכת פרהדרין *Camera* προέδρων, vel, ut vulgò vocabatur, לשכת בולווטי *Camera Consiliariorum:* ubi consessus erat Sacerdotum de negotiis Templi & Liturgiæ consulentium. *Conclave lignorum* videtur indè dictum, quòd huc conveheretur lignum post scrutamen de eo habitum in *Conclavi lignorum* [quod in angulo Atrii mulierum] an in eo essent vermes: illud quod Altari idoneum reperiebatur hìc repositum est, ut magìs esset in promptu.

5. Ulterius erat שער קרבן *Porta oblationis,* & post eam *Porta accensionis* שער הדלקה.

CAP.

CAP. XXXII.

Porta & Conclavia à latere Septentrionali.

PRimò occurrit [a] *Porta & Camera Nitsots*, ubi Sacerdotes & Levitæ excubias egerunt: vocabatur & hæc, *Porta Cantici*.

2. Proximum ei erat *Conclave lavantium*, atque isti contiguum *Conclave Happarva*: in illo lavabant victimarum intestina; in hoc sale condiebant victimarum pelles. [b] *Parvam* quendam Magum hujus conclavis ædificatorem credunt quidam: alii *Parvam* istum Magum parietem hujus Conclavis suffodisse, ut per foramen illud perspiceretur quid a summo Pontifice hìc esset actum. [c] *Erat enim in tecto hujus Conclavis balneum pro Sacerdote magno in die Expiationis.*

3. Exinde *Porta Oblationis*, sive *Corban*: vocabatur & hæc *Porta mulierum*. Ratio nominis prioris redditur, *quia scilicet per hanc portam victimas Sanctissimas inferebant, quæ ad septentrionem mactabantur*: at posterioris obscurior; forsan coram porta ista victimas suas fœminæ tradiderunt in manus Sacerdotum.

4. *Conclave salis* erat post istam portam versùs Occidentem: [d] ubi reponebatur sal pro oblationibus.

5. Exinde *Porta Beth mokad* vel *Porta Incendii*: sic dicta à Conclavi contiguo, ubi arsit perpetuus ignis in usum Sacerdotum. Dicta & hæc etiam erat *Porta Corban*; nam inter hanc & portam novissimè nominatam erat Camera, ubi reponebatur publicus Templi thesaurus. In *Beth Mokad* erant quatuor Conclavia. 1. לשכת טלאים *Conclave agnorum*: ubi illi reservati ad usum Altaris. 2. *Conclave panum propositionis*. 3. Conclave, ubi repositi sunt lapides Altaris ab *Asmonais*, cùm Reges *Græciæ* Altare prophanârant. 4. Conclave, quo in balneum descendebatur.

a Midd. cap. 1. hal. 5.

b Bab. Joma, fol. 35. 1.

c Midd. cap. 5. hal. 2.

d Ibid.

CAP. XXXIII.

Ipsum Atrium.

a *Maim. Beth. habbech,* cap. 6.

AREA [a] *totius soli sacri non plana erat, sed ascendens. Cùm quis præcederet à porta Orientali Atrii Gentium ad extremum τȣ̃ Chel, incessit in plano. A Chel ascendit in Atrium mulierum duodecim gradibus, quorum unusquisque erat altitudinis semicubitalis. Per totum Atrium mulierum processit in plano, atque indè ascendit in Atrium Israelis quindecim gradibus, unoquoque altitudinis etiam semicubitalis.*

b *Midd.* cap. 2. hal. 6.

[b] Atrium *Israelis* erat longitudine 135 cubitorum, latitudine undecim.

Per totum hoc Atrium perrexit quis in plano, atque indè ascendit in Atrium Sacerdotum gradu uno, alitudine cubitali: cui impositum erat pulpitum [ubi Chorus Levitarum psallentium] atque in eo erant tres gradus, singuli scilicet cubiti dimidii. Reperitur ergò Atrium Sacerdotum duobus cubitis cum dimidio altius Atrio *Israelis*.

Atrium Sacerdotum erat longitudine 135 cubitorum, latitudine undecim: et trabium capita dividebant inter Atritrium *Israelis* & Atrium Sacerdotum.

Per Atrium Sacerdotum perrectum est in plano, itémq; per spatium juxta Altare, pérque spatium inter Altare & *πρόναον*. Illuc ascensum est duodecim gradibus, singulis semi-cubitalibus. Area Pronai & Templi tota plana erat: altiórque erat areâ portæ Orientalis Atrii Gentium cubitis viginti duobus.

Totius Atrii longitudo erat cubitorum 187: hoc est, ab Oriente in Occidentem.

Latitudo scilicet *Atrii Israelis*	11
Latitudo *Atrii Sacerdotum*	11
Latitudo *Altaris*	32
Spatium inter *Altare* & *Pronaon*	22
Longitudo *Pronai* & *Templi*	100
Post *Templum* ad *Occidentalem murum*	11
Summa	187

CAP.

CAP. XXXIIII.

Altare. Annuli. Labrum.

ALtare [a] fuit quaquaverſùm 32. cubitorum: poſt aſcenſum unius cubiti ità coarctabatur, ut cubito uno minor eſſet totâ quadraturâ, id eſt, quaquaverſùm 30. cubitorum. Aſcendebat quinque cubitis, atque iterum coarctabatur in cubitum; ità ut illìc eſſet 28. cubitorum quaquaverſùm. Locus cornuum ab omni parte unius cubiti: ità ut jam eſſet quaquaverſùm 26. cubitorum. Locus ambulationis Sacerdotum hinc indè unius cubiti; ità ut pateret circumquaque 24. cubitos locus Pyræ.

[a] *Middoth*, cap. 3.

Filum coccineum cingebat Altare medium, ad diſcernendum inter ſanguines ſuperiores atque inferiores.

Baſi Altaris non erat angulus verſùs ortum Brumalem, eò quòd iſta portiuncula non eſſet intra portionem *Judæ*.

Ad cornu inter Occidentem & Auſtrum erant duo foramina, narium inſtar, per quæ ſanguis ſparſus deſcendit, ac fluebat in torrentem *Kedron*.

Aſcenſus ad Altare erat ab Auſtro 32. cubitorum, latitudinis 16. cubitorum. [b] Erat, cùm ſuper hunc Sacerdos Sacerdotem cultro perfoderet, dum inter ſe contenderent, quiſnam primus ad Altare conſcenderet.

[b] *Bab Joma*, 23. 1.

Ad Septentrionem erant annulorum ſex ordines, quorum ſinguli continebant quatuor: ſunt, qui aſſerant fuiſſe quatuor, quorum ſinguli continebant ſex, ad quos mactabant victimas: locus ergò mactationis illìc loci erat; juxtáque erectæ erant columnæ humiles, quibus impoſita erant tranſtra cedrina: in his infixi unci ferrei, è quibus ſacrificia ſuſpendebantur, ac pelle nudabantur ad menſas marmoreas, quæ erant inter columnas.

Labrum erat inter Pronaon & Altare, ac protrahebatur verſùs Auſtrum. [c] *Ei Ben Kattin fecit duodecim epiſtomia, cui non niſi duo erant. Ipſe etiam fecit* מוכני כיור *machinam labri:* id eſt, ut Gloſſa *Ben Kattin*, cùm ſummus Sacerdos eſſet, iſta epiſtomia labro confecit, ut ex iis ef-

[c] Ibid fol. 37 1.

 fluerent

fluerent aquæ, fecit etiam ille trochleam, vel rotam, quâ hauriretur aqua ad usum labri.

Spatium 22. cubitorum erat inter Altare & *πρόναον*: illuc ascensum est 12. gradibus, singulis dimidii cubiti altitudine.

d *Midd. cap.* 4

[d] Templum erat angustum à parte posteriori, sed latum ab anteriori; referebátque leonis figuram; quia dictum est, *Va Ariel, Ariel, Civitati ubi castrametatus est David.* Quemadmodum leo arctior est à parte posteriori, latior autem ab anteriori; ità & Templum: nam latius Templo erat Pronaon, quindecim cubitis à Septentrione, & quindecim cubitis à Meridie: & spatium istud utrinque exuberans vocabatur בית החליפות *Locus cultrorum*, ubi scilicet reponebantut cultri sacri, in mactatione victimarum usitati.

Excepit longitudo Templi 100. cubitos; latitudo 70: inclusis scilicet intra hanc mensuram, Pronao, thalamis, & crassitudine muri extimi; quæ omnia persequi nimium esset. Et hæc quoque, quæ diximus, ideo festinantiore stylo percurrimus, & quòd de iis doctissimè simul & copiosissimè egit *clarissimus Constantinus* l'*Empereur*, & quòd copiosè satìs, quamvìs crassiori longè *Minervâ*, nos ipsi, justo volumine, hæc absolvimus quondam linguâ nostrâ vernaculâ.

CAP. XXXV.

Loca quædam alia urbis memorabilia.

PLatea erat à *Porta Aquarum* ducens ad montem Templi, quæ *Platea Templi* vocari videtur, *Ezra* x. 9. Hàc processum est à Templo ad montem *Olivetum*.

II. Ascensus ad montem Templi nec adeò difficilis erat, quin eo agi possent pecora & boves; nec adeò facilis, quin nixum aliquem requireret ab ascendentibus. [a] *Parvulus immunis erat à se præsentando in Templo ad tria festa, usque dum* [secundùm Scholam *Hillelianam*] *potis esset,*

a *Chagig. cap.* 1. *hal.* 1.

ſet, prehensâ patris manu, cum eo aſcendere in montem Templi.

III. [b] Ἡ τῶν τυροποιῶν φάραγξ, τήν τε τῆς ἄνω πόλεως, καὶ τὸν κάτω λόφον διαστέλλων, καθήκει μέχρι Σιλωᾶς. In hanc, ut probabile eſt, introitus erat ab Oriente per *Portam Equorum* pertexítque platea [totius urbis nobiliſſima] ad Occidentem.

b *Joſ. De bell.* lib. 5. cap. 13.

IV. שוק העליון *Platea ſuperior.* [c] *Quævis ſaliva in urbe inventa munda erat, exceptâ eâ, quæ in platea ſuperiori.* Gloſſa, *Sputum cujuſvis immundi eſt immundum, & inquinat. Alienigenæ autem ſunt apud nos immundi, tanquam profluvio laborantes. Habitabant autem alienigenæ in platea ſuperiori.* Subit hìc hiſtoria de *Iſmaele ben Camithi*, ſummo Pontifice, [d] qui, cùm prodiret die Expiationis, ut colloqueretur cum quodam Duce [*Ethnico*,] ſparſa eſt ſaliva ab iſtius ore in ejus veſtes: unde pollutus factus non potuit Liturgiam iſtius diei præſtare: frater ergò ejus vices iſtas ſubiit.

c *Shekalim*, cap. 8. hal. 1.

d *Avoth R Nathan*, fol. 9. 1.

V. שוק של פטמים. *Platea Macellariorum.*

VI. שוק של צמרים *Platea Lanariorum.*

[e] *In Platea Macellariorum, quæ erat Hieroſolymis, ſerârunt oſtium* [Sabbato] *& clavem repoſuerunt in feneſtra, quæ erat ſupra oſtium. R. Joſe dicit, Erat hoc in Platea lanariorum.*

e *Erubbin*, cap. 10. hal. 9.

Joſephus. [f] Καθὸ καὶ τῆς καινῆς πόλεως, ἐριοπωλία τε ἦν, καὶ χαλκεῖα, καὶ ἱματίων ἀγορά.

f *De bell.* lib. 5. cap. 24.

VII. [g] *Atrium magnum erat Hieroſolymis* בית יעזק *Beth-Iaazek dictum, quò congregatæ ſunt urbes* [ut ſcilicet teſtarentur de Novi-lunio] *atque ibi de iis Synhedrium examen habuit: & convivia iis lauta apparata ſunt illìc, ideo ut lubentiùs illuc, ejus rei gratiâ, accederent.*

g *Roſh Haſhanah*, cap. 2. hal. 5.

VIII. [h] Atria etiam quædam erant ſuper petram ædificata, ſub quibus erat tamen excavatio, nè ullo modo ibi fieret ſepulchrum. Huc mulieres quaſdam gravidas adduxerunt, ut parerent illìc, atque ibidem filios educarent. Ra-

h *Parah*, cap. 3. hal. 2.

tióque curiositatis istius erat, ut pueri isti, ibi nati educatíque, ubi iis adeò securum erat à contactu sepulchri, mundi absque dubio, idoneíque forent ad aspergendum aquâ purificativâ pollutos à morticino. In istis Atriis reclusi sunt isti pueri, donec septennes evaderent, aut octennes. [Sic *R. Sol.* qui & citat *Tosaptoth*, ubi tamen est, *Donec sint annorum octodecim.*] Cúmque peragenda esset cujusvis aspersio, pari curâ, & curiositate, ad locum, ubi res præstanda erat, sunt convecti, bobus scilicet inequitantes, eò quòd ventres eorum crassiores existentes, securiùs eos ab inquinamento cujusvis in via sepulchri tuerentur.

i *Jos. De bell.* lib 7. cap 7.

IX. Erant in urbe speluncæ non paucæ è petra excavatæ, quod & observavimus de excavata area Templi. [i] In harum unam se contulit *Simon Tyrannus* cum suis, cùm de rebus suis desperatum esset; de quo memorabilem habes historiam loco citato.

k Idem, ibid. lib. 5. cap. 30.

X. Præter Stagnũ *Siloami, Bethesda, Solomonis*, [si illud non idem esset cum *Bethesda*] [k] Erat στρυθίου κολυμβήθρα, coram *Antonia*, & κολυμβήθρα ἀμύγδαλον, à parte urbis Aquilonari.

l *Taanith*, cap. 3. hal. 8.

XI. Præterire etiam non possumus אבן טועים [n] *Lapidem deperditorum*; in quo scilicet publicatum est de re quavis deperdita, aut amissa.

m *Jos De bell.* lib. 5. cap. 13.

XII. Concludimus cum vallo à *Tito* circa urbem ducto, quo ille eam obsidione conclusit. [m] *Incipiens à castris Assyriorum, ubi ipse castra-metatus est, vallum duxit*, ἐπὶ τὴν κατωτέρω καινόπολιν, *ad novam urbem inferiorem*: [superior erat *Bezetha* collis, inferior erat locus depressior ab Oriente *Sionis*.] *atque indè per Kidronem ad montem Olivetum: indè in Austrum flectens circumclusit montem, usque ad petram vocatam* περιστερεῶνος *Columbarii; collémque ulteriorem, qui superjacet valli Siloami: indè ab Occidente declinans in ipsam fontis vallem pervenit: post quam ascendens, per sepulchrum Anani summi Sacerdotis, ac montem includens, ubi castra-metatus fuerat Pompeius, ad latus Aquilonare deflexit, & progrediens ad villam usque, quæ vocatur Domus, vel locus, Terebinthi,* [fortè

בית אלה] *& post eam sepulchrum Herodis includens, ad Orientem juxta propriam castra-metationem pervenit.*

CAP. XXXVI.

Synagoga in urbe: & Schola.

R. [a] *Phinehas nomine R. Hoshaia dicit, Quadringenta & sexaginta Synagoga erant Hierosolymis: quarum unaquaque habuit domum libri, & domum doctrina:* בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה *Domum libri pro Scriptura*, id est, ubi legeretur Scriptura; *& domum doctrina pro Traditionibus*, id est, *Beth Midrash*, ubi docerentur Traditiones. Recitantur hæc alibi, atque illìc assurgit numerus ad 480. [b] *Dicit R. Phinehas nomine R. Hoshaie, Quadraginta & octoginta Synagoga erant Hierosolymis*, &c. De variatis numeris hìc non quærimus; posterior est receptior: astruitúrque per *Gematriam*, ut vocant, è voce מלאתי *Esaia* i. 21. [c] *Invenimus in Pesikta. R. Menahem à R. Hoshaia dicit*, 480. *Synagoga erant Hierosolymis secundùm valorem Arithmeticum vocis* מלאתי. Nota ut non computetur א.

a *Hieros. Chetub.* fol. 35. 3.

b Idem, *Megillah*, fol. 73. 4.

c R. *Sol.* in *Esa.* 1. 1.

Memoratur à *Talmudicis* כנסת של אלכסנדריים *Synagoga Alexandrinorum:* de qua etiam pagina Sacra, *Act.* vi. 9.

[d] *Eliazar ben R. Zadok accepit* [pretio] *Synagogam Alexandrinorum, atque in ea opera sua necessaria peregit. Alexandrini de suo eam exstruxerant.* Recitatur hæc historia à *Babylonicis*, iique pro אלכסנדריים *Alexandrinis* habent טורסיים *Ærarios*. Sic enim illi, הכנסת של טורסיים [e] *Synagogam Ærariorum, quæ erat Hierosolymis, ipsi vendiderunt R. Eliazaro*, &c. טורסיים Glossa reddit צורפי נחושת *Artifices ærarios*. Rationem quare *Alexandrini* sic vocentur fortè petas ex hac historia

d *Hieros.* in *Megill.* ubi antè. & *Juchas.* fol. 26. 2.

e *Bab. Megill.* fol. 26. 1.

f Idem, *Erachin* fol. 10. 2.

historia. [f] *Cymbalum in Templo aneum erat, &, cùm fissura in eo esset, Sapientes adduxerunt artifices ab Alexandria, qui emendarent,*&c. *Mortarium etiam aneum fuit in Templo, in quo contusa sunt aromata: cúmque in eo esset fissura, Sapientes ab Alexandria artifices adduxerunt, qui emendarent,* &c.

Perpende quid לשון טורסי sibi velit in Legenda ista.

g *Bab. Megill.* fol. 13. 2.

[g] *Bigthan & Teresh* היו שני טרסי׳ם [fortè] *duo Tarsii fuerunt*, aut, si velis, *duo arifices.* והיו מספרין בלשון טורסי *Et confabulati sunt linguâ Tursi* [Glossa, *Tursi est nomen loci*] *& non nôrunt, quòd Mordecai fuerat è Senioribus in Conclavi Gazith, quódque intelligeret Septuaginta linguas,* &c.

h *Bab. Joma,* fol. 66.

[h] Loco ad marginem notato, hæc referuntur de emissione hirci *Azazel.* 'Αρχιερεῖς *non permiserunt, ut Israelita in eremum deduceret hircum emissarium: at semel* Arsela *quidam, qui Israelita fuit, eum deduxit; & suppedaneum ei fecerunt propter Babylonios, qui capillos ejus vellicare soliti, & dicere,* Accipe *& ito, &c.* Gemara, *Rabba bar bar Channah dicit, Babylonii non fuerunt, sed* Alexandrini: *at quia odio habuerunt Babylonios, ideo hos eorum nomine vocârunt.* Accipe *& ito.* מה שהי צפירא דין וחובי דרא סגיאין *Quare moratur hic hircus, cùm peccata generationis hujus sint tam multa?* Glossa, *Fecerunt ei Scabellum,* vel *suppedaneum, ut ille altior foret, & super hoc exiit ex* Atrio, *atque ex urbe; atque hoc, nè Babylonii hircum attingerent; nam soliti suntcapillos ejus vellere, dicerèque, Itò, festina, exi, nè moreris, peccata nostra sunt adhuc super nos.* Et post, *Incola terra Israelitica odio habuerunt Babylonios, unumquemque ergò irreverenter atque indecorè se habentem eorum nomine vocârunt.*

Συναγωγὴ Λιβερτίνων, Act. 6. 9. כנסת המשוחררים: de quibus infinita *Talmudici.*

CAP.

CAP. XXXVII.

BETH-PHAGE.

בית פגי.

FRequentissima hujus loci apud *Talmudicos* mentio: & digna certè est accuratior collatio Tabularum cum istis, quæ ab his dicuntur de situ hujus loci; cùm illæ eam statuant in monte *Oliveti*, hi contiguam ædificiis *Hierosolymitanis*.

1. [a] Agitur loco ad marginem citato de causa זקן ממרא *Judicis* (vel *Presbyteri*) *pervicacis*. Cùm enim ex præscripto Legis difficilia, & de quibus inferiora Synhedria judicare non nôrunt, ad summum adducenda essent, ad locum quem elegit Deus, *Deut*. xvii. 8. cùmque Judex iste è Synhedrio inferiori, qui post determinationem & sententiam in causa ista, quam proposuit, prolatam, parere recusaverit, ac secundùm eorum sententiam se habere renuerit, reus sit mortis, versu 12. quæritur, *Num* מצאן אבית פגי והימרי עליהן יכול תהא המראתו המראה *si invenerit Synhedrium considens in Beth-phage, atque in sententiam illìc ab iis prolatam rebellaverit, adjudicanda sit ista pervicacia pro rebellione*, secundùm Legem morte plectenda: & respondetur, *Textus dicit*, Exsurges, & ascendes ad locum, &c. *unde docetur, quòd ipse locus* (camera *Gazith* sola) *vim addat sententiæ*. Glossa, בית פגי מקום לפנים מן חומת העיר ונדון כירושלם לכל דבריו *Beth-phage fuit locus intra muros urbis, & reputata est sicut ipsa Hierosolyma quoad omnia*. Audi, *Beth-phage intra mœnia Hierosolymæ*: adeò ut, si sententia Synhedrii *Hierosolymis* prolata (extra Conclave *Gazith*) in causa proposita obtinuisset, prolata etiam in *Beth-phage* obtinuisset.

[a] Bab. Sanhedr. fol. 14. 2.

2. [b] *Qui sacrificium Gratiarum actionis mactat intra murum, & panis ejus est extra murum, panis non sanctus est. Quid est extra murum? R. Jochanan dicit, Extra murum Beth-phage: ast extra murum Atrii, sanctus est.*

[b] Idem, Pesachin, fol. 63. 2.

Glossa, בית פאגי היינו מקום חיצון שבירושלם *Beth-phage est locus extimus in Hierosolymis: & quicunq; est extra mœnia Beth-phage, est extra Hierosolymas, ubi non est locus ad comedenda sacra.*

c Ibid. fol. 91. 1.

3. [c] Discutitur an *Pascha* sit mactandum nomine incarcerati singulatim, atque inter alia sic determinatur, *Si sit intra mœnia Beth-phage, mactent pro eo singulatim. Quare? Quia possibile est, ut ad eum perveniat, atque is comedat.* Glossa, *Beth-phage est locus extimus in Hierosolyma: atq; illuc Pascha afferunt ad incarceratum, ut comedat, quoniam ille ibi est intra Hierosolymam.* Nam extra *Hierosolymam* nullo modo licuit *Pascha* comedere.

d Menachoth, cap. 11. hal. 2.

4. [d] *Duo panes* [oblati indies à summo Pontifice] & *Panes Propositionis ritè pinsuntur vel in Atrio, vel in Beth-phage.*

5. Illud, quod primum adduximus de causa זקן ממרא, recitatur etiam alibi: atque hæc adduntur, [e] *Invenit Synhedrium considens in Beth phage: exempli gratiâ, Si illuc se contulerit ad mensurandum pro decollatione vaccæ, aut ad addendum ad spatium urbis, aut Atriorum.*

e Bab. Sotah, fol. 45. 1.

f Id. Bava Mezia, fol 90. 1.

6 [f] *Triturat intra muros Beth phage.* Glossa, *Beth-phage est circuitus extimus Hierosolymæ. Aruch, Murus Beth-phage est murus Hierosolymæ.*

Consule jam Tabulas, & commentarios *Christianorum*, & longè sitam à mœnibus urbis habes *Beth-phagen*, non procul admodum à vertice montis *Oliveti:* ubi & ejus vestigia [etiam hodie] falsò ostenduntur peregrinantibus. Sic de ea *Sandesius* nostrâs, testis oculatus: *Ascendimus modò*, inquit, *montem Oliveti, alio tramite in Septentrionem magis vergente.* [nam antè descripserat ascensum ad *Bethaniam.*] A *dextra, nec longè quidem à vertice, sita erat Beth-phage, cujus ipsissima fundamenta confunduntur: unde Hierosolymas, pullo asini insidens, triumphans processit Christus; unaquâque Dominicâ Palmarum superstitiosè jam eum imitante Patre Guardiano.*

Non aliunde certè de situ hujus loci statuerunt, quàm ex historia Evangelica; quæ apertè *Beth-phagen* delineare videtur ad montem *Olivetum*. Verè quidem: & tamen nihil prohi-

prohibet, quò minùs *Judais* etiam credamus, asserentibus eam esse intra mœnia *Hierosolymorum*; cùm tot exemplis rem illustrent, nec adsit cur in hac re vel quicquid fingant, vel colorent.

Ad rei ergò determinationem recurrendum est. Primò ad vocis Etymon: *Beth-phage* à quibusdam redditur *Domus*, vel *Locus Fontis*, à *Græca* Πηγή· sed duriusculè: à Glossatore in *Bava Mezia*, loco novissimè citato, *Via strata*; *Ambitus extimus Hierosolymæ*, inquit, *quem ei addiderunt, vocatur Beth-phage, & videtur mihi viam subactam denotare*. Cui consonare videtur istud *Targumistarum*, אל עמק שוה *Gen.* xiv. 17. reddentium למישר מפנא. At quid exspatiari opus est in Dialectum, vel alienam, vel inusitatiorem? cùm vox פגי vulgatissimè, atque omnium in ore, *Grossos* denotaret, quibus non parùm nobilitatus erat mons *Olivetus*: quamvis enim præcipuè ab *Olivis* nomen desumeret, produxit tamen & ficus & palmas: &, pro harum varietate in diversis montis tractibus enascentium, varia etiam istis tractibus, quod notamus alibi, indita sunt nomina. Vocata est ergò infima ista pars montis, quæ proximè ad urbem procurrit, à *grossis*, *Beth-phage*: quo etiam nomine, ob istius loci vicinitatem, vocata est pars *Hierosolymæ* proximè adjacens. Atq; ex his observatis historiam *Christi*, hàc procedentis, rectiùs & planiùs intelligas.

Pernoctârat ille in *Bethania*, vico *Lazari*, *Joan.* xii. atq; indè manè profectus dicitur pervenisse ad *Beth-phagen* & *Bethaniam*, *Marc.* ii. 1. id est, ad locum illum, ubi se mutuò contingebant tractus isti montis, his nominibus insigniti: cúmque jam ascensurus esset in cœlum, dicitur Discipulos suos eduxisse Ἕως εἰς Βηθανίαν, *Luc.* xxiv. 50. at non ultra iter Sabbaticum, *Act.* i. 12, cùm vicus, ubi habitavit *Lazarus*, duplò ferè distaret, *Joan.* xi. 18. Profectus est ergò ex *Hierosolymis* per *Beth-phagen* intra mœnia, & *Beth-phagen* extra mœnia, atque emensus iter Sabbaticum aut circiter, ad locum & tractum illum *Oliveti* appulit, ubi jam desierat nomen *Beth-phages*, atque inceperat nomen *Bethaniæ*, atque illic ascendit. Dubito

ergò ego, an oppidum aliquod fuerit in *Oliveto*, *Bethphage* appellatum ; ſed potiùs magnus Montis tractus ſic dicebatur, atque ob vicinitatem ad iſtum tractum vicus *Hieroſolymæ* extimus intra mœnia eodem nomine eſt inſignitus.

CAP. XXXVIII.

KEDRON.

a *Joſeph. De bello*, lib. 5. cap 8.
b *Maimon.* in *Shekalim*, cap. 4. 8.

TO'[a] ἐλαιῶν καλέμενον ὄρος, ὃ τῇ πόλει πρὸς ἀνατολὴν ἀντίκειται, μέσον φάραγξ βαθεῖα διείργει, ἣ Κεδρὼν ὀνόμαςαι. כבש היו בונין מהר הבית : [b] *Scabellum*, vel *ſuppedaneum*, *arcubus ſuſtentatum conſtruxerunt*, *à monte Templi ad Montem Olivarum*, *ſuper quod deduxerunt vaccam rufam* comburendam. *Scabellum pariter iſtiuſmodi confecerunt*, *ſuper quod deduxerunt hircum emiſſarium. Utrumque conſtructum erat ſumptibus theſauri publici*, *qui in Templo*. Ratio curioſitatis iſtius de vacca rufa hæc erat. Cùm cineres iſtius vaccæ præ rebus omnibus aliis forent ſummè purificatrices, [nam mundârunt ab immunditia ex contactu mortui] nullam cautelam ſatìs eſſe arbitrati ſunt, ut ab immunditia ſartus tectus ille conſervaretur, qui eam eſſet combuſturus. Cùm ergò in via, quâ incedendum erat, eſſe poſſent fortaſſis ſepulchra, non conſpicua, à quibus pollui poſſet ille, & ſic tota actio inanis redderetur, ſemitam ei non tenui ſumptu confecerunt, ſuper continuos & contiguos arcus, ubi non poſſibile erat, ut tangeretur locus ſepulturæ. Par cura & curioſitas eſt adhibita in abductione capri emiſſarii.

c *Menachoth*, cap. 10. & *Toſapht*, ibid.

[c] Demeſſus fuit Manipulus primitialis è *valle cineracea Torrentis Kidron*. Prodîerunt die primo Feſti *Paſchatis* deputati quidam à Synhedrio in iſtam vallem, magnâ comitante catervâ: confluxerúntque ex oppidis vicinis quamplurimi, ut præſenti magnâ turbâ res peragеretur: ratióque pompæ inde petita eſt, quòd *Baithuſæi*, vel *Sadducæi*, non bene de actione iſto die peragenda ſentirent; itaque, ut ſententiæ iſti contrarianti contrairent, illi ſummâ quâ fieri potuit

tuit φαντασία rem peregerunt. *Cùm jam vesperasceret, dicit ille, cui incubuit metendi munus, Occidit Sol; atque illi responderunt, Bene. Occidit Sol; atque illi responderunt, Bene. Hâc falce; atque illi responderunt, Bene. Hâc falce; atque illi responderunt, Bene. In hoc canistro; atque illi responderunt, Bene. In hoc canistro; atque illi responderunt, Bene. Si Sabbatum esset, dixit ille, Hoc Sabbato; atque illi responderunt, Bene. Hoc Sabbato; atque illi responderunt, Bene. Metam; atque illi responderunt, Mete. Metam; atque illi responderunt, Mete. Hæc ter ille, atque illi ter responderunt, Bene.*

Agitur [d] loco margini affixo de removendo sepulchrum, loco non commodo situm, nè polluat. Inducuntur exempla sepulchrorum domûs *Davidis*, quæ locis suis sunt mota, & sepulchrorum filiorum *Huldæ*, quæ erant intra *Hierosolymas*, & locis suis non sunt mota. *Hinc apparet, inquit R. Akibah; quòd caverna quædam esset, quâ deducebantur sordes, atque immunditia in Vallem Kidronis.*

d *Hierosol. Nazir*, fol. 57. 4.

Subterraneo etiam istiusmodi canali, atque evacuatione, fluxerunt sordes Atrii Templi in *Vallem Kidronis*. [e] *Sanguis fusus ad pedem Altaris* מתערבין באמה *confluxit in canalem, atque se evacuavit in Vallem Kidronis, venditúsque est hortulanis, quo hortos suos stercorarent.*

e *Bab. Joma*, fol. 58. 2.

CAP. XXXIX.

Vallis Hinnom. גי הנום.

VOcata est magna pars *Vallis Kidronis Vallis* etiam *Hinnom*. Prodiens *Hieremias* in *Vallem Hinnomis* exit per portam החרסית, *Jerem.* xix. 2. Id est, [a] interpretibus *Rabbinis*, aliísque, *per portam Orientalem*. Nam indè initium *Vallis Hinnom*, quæ, post aliquod spatium sese versùs Occidentem flectens, procurrit juxta latus urbis Meridionale.

a Vide *Kimchium* in locum.

Quæ plurima de hoc loco referuntur in Veteri Testamento non opus est ut repetamus, ea sunt historica: memoria ejus in Novo non est nisi mystica, aut metaphorica; &

transfertur ad denotandum locum damnatorum. Sub Templo secundo, cùm evanuerant ea quæ æternam infamiam huic loco inusserunt, Idololatria scilicet, atque infantum ululatus *Molecho* tostorum, remansit tamen tantum fœditatis, atque abominandi nominis; ut etiam jam ad vivum repræsentationem orci æquè præ se ferret, ac olim.

Erat communis totius urbis sentina: quò confluxit sordes omnis, atque omnimoda spurcities. Erat, ut probabile est, commune urbis sepulchretum [si modò intra tantillam ab urbe distantiam jam sepelirent] : *Sepelient in Tophet, usque dum non sit amplius aliquis locus*, Hierem. vii. 32. Erâtque illic perpetuus ignis, quo absumebantur ossa, reliquáque sordida, nè urbi essent nauseæ, aut contagioni. [b] *Traditio est secundùm Scholam Rabban Jochananis ben Zaccai. Duæ palmæ sunt in Valle Ben-Hinnom, inter quas ascendit fumus, & hoc est quod discimus, Palmæ montis ferri sunt idoneæ, Et hoc est ostium Gehennæ.*

b *Bab. Erubbin*, fol. 19. 1.

Applicant huc nonnulli è *Rabbinis* illud *Esaiæ*, cap. lxvi. versu ultimo, *Exibunt, & videbunt cadavera hominum in me rebellantium, quia non morietur vermis eorum, atque ignis eorum non extinguetur. Egredientur isti gentiles* (inquit *Kimchius* in locum) *qui accedunt ad adorandum, à mense ad mensem, atque à Sabbato in Sabbatum, extra Hierosolymam in vallem Jehoshaphati, & videbunt cadavera Gog & Magog*, &c. Et paulò pòst, *Egredientur justi extra Hierosolymam in Vallem Hinnomis, & videbunt rebellantes*, &c.

Quid de *Valle Jehoshaphati* statuendum sit, ipse ambigit, ac in bivio relinquit: [c] *nam aut Jehoshaphat*, inquit, *aliquod ædificium hìc erexit, aut aliquod opus fecit; aut vocatur Vallis Jehoshaphat propter Judicium.* Sic & *Jarchius*, יהושפט משפטי יה *Jehoshaphat idem vult, quod Judicium Domini.* Chald. פילוג דינא *Distributionem Judicii.*

c *Kimchius* in *Joel.* 3.

CAP.

CAP. XL.

Mons Olivetus. הר הזיתים II *Sam.* xv. 30. *Zech.* xiv. 4. *Rabbinis* vulgò הר המשחה.

Ὄρος [a] τὸ προσαγορευόμενον Ἐλαιῶν, τῆς πόλεως ἄντικρυς κείμενον, ἀπέχει στάδια πέντε. At *Lucas*, *Actor.* i. 12. *Tunc reversi sunt à monte, qui vocatur Oliveti,* ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλὴμ σαββάτου ἔχον ὁδόν. Jam verò Iter Sabbaticum octo stadia excepit, aut totum milliare. Nec tamen pugnat *Lucas* cum *Josepho*: nam hic spatium metitur ad primam basin *Oliveti*; ille ad locum *Oliveti*, ubi ascendit *Salvator*. Distabat primus pes Montis ab urbe stadiis quinque; at *Christus* ascensurus Montem scandit ulteriùs per tria stadia.

a *Jos. Antiq.* lib. 20 cap. 6.

Ab *Oleis* monti nomen, utcunque nascerentur in eo arbores aliæ: & quòd major forsan harum numerus, & dignior fructus. Inter arbores alias memorantur duæ cedri, vel duo cedrorum monstra. [b] *Duæ cedri,* inquiunt, *erant in monte Oliveti: sub una quarum erant quatuor tabernæ, ubi vendebantur omnia ad purificationes necessaria; ex altera produxerunt unoquoque mense quadraginta Seas columbarum, unde suppetebat fœminis omnibus purificandis.*

b *Hieros. Taanith*, fol. 69. 1.

Infra hunc montem suscitandos esse omnes mortuos est par somnium isti historiæ. [c] *Cùm reviviscent mortui,* inquiunt, *dirumpendus est mons Olivetus, atque omnes mortui Israelis indè exituri: etiam justi isti, qui mortui sunt in captivitate, convolventur sub terra, & exituri sunt sub monte Oliveti.*

c *Targum* in *Cant.* 8. 1.

Erat locus in monte directè portæ Templi Orientali oppositus, [d] ad quem per scabellum, super arcus stratum, ut dictum est anteà, à Sacerdote processum est, vaccam rufam combusturo: [e] cúmque illìc sanguinem ejus spargeret, directè oculos ad Sanctum Sanctorum collimavit.

d Vide *Middoth*, cap. 1. hal. 3.
e *Parah*, cap. 3. hal. 9.

Memoriâ etiam hìc dignæ sunt flammæ istæ signales, in vertice hujus montis agitari solitæ, in signum statæ jam Neomeniæ. Mos & modus sic describitur. [f] *Olim flammas elevârunt: at, cùm hoc depravarent Cuthæi, decretum est ut mitte-*

f *Rosh hashannah* cap. 2 hal. 2, 3, &c.

mitterent nuntios. Glossa. *Elevârunt flammas illico post statum tempus Neomeniæ: & non opus erat, ut nuntios mitterent ad remotos in captivitate, ut tempus iis notum facerent; nam flammæ istæ notum fecerunt: Cuthæi etiam aliquando flammas extulerunt tempore non justo, & sic deceperunt Israelem.*

Pergit Textus. *Quomodo extulerunt flammas? Acceperunt bacillulos longos è cedro, & cannas, & ligna pinguia, & stupam lini, atque hæc filo colligârunt. Et quidam in montem ascendens ignem admovit, atque hinc illinc, súsque déque flammam agitat, usque dum alium ità facientem videat in monte secundo, & sic in monte tertio. Unde autem flammas has primò elevârunt?* מהר המשחה לסרטבא *A monte Oliveti ad Sartabam.* מסרטבא לגרופינא *A Sartaba ad Gryphenam.* מגרופינא לחוורן *A Gryphena ad Hauran.* מחוורן לבית בלתין *Ab Hauran ad Beth Baltin. Atque ille, qui in Beth Baltin flammam extulit, non indè recessit: sed hinc illinc súsque déque flammam suam agitavit, donec videret totam captivitatem flammis abundantem.* כמדורת האש. Quærunt *Gemaristæ, Quid sibi vult, A Beth Baltin? Hæc est Biram. Quid captivitas? Dicit Rabh Joseph, Hæc est Pombeditha. Quid* כמדורת האש *Traditio est, unumquemque, arreptâ in manu sua face, in tectum ascendisse,* &c.

Messiam in hoc monte plurimùm versaturum credunt *Judæi*: quod & veritati consonum & rationi; nam, cùm primariam ejus sedem *Hierosolymis* futuram credant, non possunt non tale quid credere de isto monte. [g] *R. Janna dixit, Per tres annos & dimidium stetit* שכינה *Divina majestas in monte Oliveti, & prædicavit dicens, Quærite Dominum, dum ille est inveniendus; invocate eum, dum propè est.*

g *Midras Till.*

Et jam à monte isto in urbem retrospiciamus. Finge te sedentem in isto loco, ubi stetit Sacerdos, dum vaccam rufam combureret, directè ex adverso portæ Orientalis Templi. Inter montem & urbem videres intercurrentem vallem,

à dextra *Sionem* ambientem, à finiftra *Hierofolymam*. Tibi oppofitam *Portam Aquarum*, ducentem ad Templum: ab ejus finiftra *Ophlam* & *Portam equorum*. Indè, ut diximus, initium *Vallis Hinnom*, quæ tandem flexit in urbis latus Meridionale. Illìc loci, muro vicinus, erat *Ager fullonis*, qui an à lignis compactis, ubi pannos exficcarent fullones, dictus foret, an ἀπὸ κναφέως μνήματος, de quo [h] *Josephus*, non difputamus.

[h] *De bell.* lib. 5. cap. 13.

A *Porta Equorum*, Occidentem verfùs, procurrit *Vallis Kidron* [in qua torrens, unde vallis denominatio] *Sionem* etiam ab Aquilone circumplexa, & fe dilatans latitudine fpatiofiori.

[i] *Erat infra urbem locus quidam*, [eum defignare non audemus] qui dicebatur מוצא *Motfa: huc defcenderunt* [in fefto Scenopegiæ] *& decerpferunt indè ramos falicum perlongos*, [fortè è ripis *torrentis Kedron*] *atque abeuntes eos locàrunt juxta latera Altaris, incurvatos ità, ut capita eorum in verticem Altaris declinarent*, &c.

[i] *Succah*, cap. 4. hal. 5.

Extra urbem, non mirum eft, fi effet multitudo hortorum, cùm nulli effent intra. Inter eos celebratur גנת וורדים שהיתה בירושלם [k] *Hortus Hierofolymitanus, in quo nafcebantur ficus, quæ vænibant fingulæ tribus aut quatuor affariis: & tamen de iis nunquam defumpta eft, vel Truma, vel decima.*

[k] *Maafsroth*, cap. 2. hal. 5.

Josephus. [l] Ἐκτετάφρευτο ἀπὸ τοῦ τείχους περὶ τὰς κηπείας ἄπαντα, κήποις τε ὀπωροφόροις καὶ πολλοῖς ἔρκεσι διειλημμένα.

[l] *De bell.* lib 5 cap. 7.

CAP. XLI.

BETHANIA. בית היני.

EAdem videtur effe *Bethania* cum בית-היני apud *Talmudicos*, de qua fic illi. [a] Agunt loco ad marginem notato de comeftione fructuum anno feptimo, & de ביעור de qua diximus anteá. Quærunt, quamdiu edere licet hos vel illos fructus: & fic de re decernunt, *Olivas edunt*, inquiunt, *donec deficiat ultima in Tekoa. R. Eleazar dicit, Donec deficiat*

[a] *Bab. Pefachin*, fol. 53. 1.

ficiat ultima in Gush Chalab [in tribu *Asher.*] *Ficus aridas comedunt* עד שיכלו פני בית חיני *Donec deficiant grossi in Beth-bene. R. Judah dicit, Grossi Beth-bene non memorantur, nisi quoad decimas; sicut est Traditio,* פני בית היני ואהיני רטובני חייבי במעשר *Ficus Beth-bene, & Dactyli Tubni, tenentur ad decimationem.*

Glossa. *Non memorantur in* Scholis *inter fructus; nisi quoad decimationem.* Recitantur hæc in *Erubhin,* [b] ubi vox בית-היני scribitur ביתיוני, & טובני scribitur טובינא.

b *Erubhin,* fol. 28. 2.

Videtur certè *Beth-hene* eadem omnino esse cum *Bethania* nostra: deducíque nomenclatura à voce אהיני, quæ *Dactylos palmarum* significat, ad maturitatem non perductos: sicut etiam vox פגי *grossos* significat, ficus scilicet non maturas.

Et jam montem *Olivetum* paulisper prospice.

Hinc oleas videas, atque isthìc loci est *Geth-semani, locus torcularium oleaceorum.*

Illinc palmas nascentes, & vocatur locus iste *Bethania,* בית-היני *Locus Dactylorum*: atque observare licet in historia Evangelica, ut, progrediente *Christo* à *Bethania,* in promptu sint rami palmarum occurrentibus.

Istinc ficus nascentes, & vocatur iste locus *Beth-phage, locus grossorum.*

Dicta igitur est pars aliqua *Oliveti Bethania* à palmis, & dictum est etiam oppidum eodem nomine à regione. Distabat oppidum ab *Hierosolymis* stadia xv: perrexit autem regio istius nominis, usque dum perveniretur ad distantiam itineris Sabbatici tantùm ab urbe.

CAP.

CAP. XLII.

צופים

Σκοπός.

EO modo, quo *Mons Olivetus* ab Oriente ex adverso urbi objectus est, intercurrente *Valle Kidronis*; ità & à Septentrione, post vallem aliquantò latiorem, à *Sione* porrò Boream versùs exporrectam, in montem extumuit terra, ad locum, qui *Zophim* indè dictus est, quòd indè undique, præsertim verò in urbem, est prospectum.

De eo sic *Josephus*, [a] *Cæsar cùm noctu legionem ab Ammaunte recepisset, postridie indè castra movens* Ἐπὶ τὸν Σκοπὸν καλούμενον πρόεισιν. Ἔνθεν ἥ τε πόλις ἤδη κατεφαίνετο, καὶ τὸ τοῦ ναοῦ μέγεθος ἔκλαμπρον, καθὰ τῷ βορείῳ κλίματι τῆς πόλεως χθαμαλὸς συνάπτων ὁ χῶρος ἐτύμως σκοπὸς ὠνόμασται. a *Jos. De bell.* lib. 5. cap. 8.

Hinc Canones & cautiones istæ. [b] *Qui mingit, faciem suam convertat ad Aquilonem, qui cacat ad Austrum: R. Josi b. R. Bon dicit, Traditio est, A Zophim & intùs:* id est, Si hoc fiat ab aliquo à *Zophim intùs*, ubi jam est intra prospectum urbis; cùm mingit, faciem ad Aquilonem convertat, nè pudenda coram Templo exponat: cùm cacat, faciem ad Austrum; nè nates exponat. b *Hieros. Berac.* fol. 13. 2.

[c] *Si quis egressus Hierosolymam, recordatus fuerit, quòd est in manu sua caro sacra, si jam ultra Zophim progressus fuerit, eam comburat in loco ubi est* [nam polluta fit exportando extra mœnia *Hierosolymæ.*] *Si autem non ultra Zophim, redeat & comburat coram Templo.* Glossa, *Zophim est locus, unde prospici potest Templum.* At Glossa alia non de loco isto proprio hìc rem intelligit; sed de toto ambitu circa urbem, ubicunque primò prospici urbs potuit. Sic *R. Eliezar* de *Abrahamo*, ab Austro ad *Hierosolymas* pergente, [d] *Tertio die pervenerunt Zophim: ubi autem accessit ad Zophim, vidit gloriam divinæ majestatis consistentem supra montem [Moriam.]* c *Bab. Beracoth*, fol. 49. 2. d *Pirke R. Eliezer*, cap. 31.

CAP. XLIII.

RAMAH.

Ramathaim Zophim. Gibeah.

ERat *Ramah* quædam in tribu *Benjamitica*, *Jos.* xviii. 25. eáque intra conſpectum *Hieroſolymæ*; ut videtur, *Judic.* xix. 13. ubi nominatur cum *Gibeah*: alibíque *Hoſ.* v. 8. quæ oppida non erant multùm ſemota. Vide I *Sam.* xxii. 6. *Sedit Saulus in Gibeah ſub luco in Ramah.* Nugantur hìc *Gemariſtæ.* [a] *Unde,* inquiunt, *locatur Ramah juxta Gibeam? Ut innuat tibi, orationem Samuelis Ramathæi in cauſa fuiſſe, cur Saulus maneret annis duobus & dimidio in Gibeah.* Cœcutiunt ad *Ramam* in tribu *Benjamitica*, proſpicientes ſolùm *Ephraimiticam*, ubi natus *Samuel.*

[a] *Bab. Taanith,* fol. 5. 2.

Oppidum ejus natale dicitur ſæpiſſimè *Ramah*, ſemel *Ramathaim Zophim*, I *Sam.* i. 1. *Erat vir quidam è Ramathaim*, id eſt, *una è duabus Ramathis*, *Zophim* etiam agnominatis. Formula loquendi ſimilis eſt ea, I *Sam.* xviii. 21. בשתים תתחתן בי *In una duarum gener mihi eris.* Erat oppidum illud *Samuelis Ramath Zophim*; erat & hæc *Benjamitica, Ramath Zophim*: ſed Etymologiâ, ut videtur, diversâ. Illa fortè à *Zuph, Samuelis* abavo, unde regio iſta ſic dicta, I *Sam.* ix. 5. hæc à *Zophim*, de quo loco diximus capite præcedenti.

Gibeah oppidum *Saulis.* [b] Κώμη Γαβαθ-Σαὔλη καλȣμένη. Σημαίνει ϳ̀ τȣ̃το λόφον Σαȣ́λȣ διέχοντα ἀπὸ τῆς Ἱεροσολύμων ὅσον ἀπὸ τριάκοντα ςαδίων. Hinc etiam diſtantiam *Ramæ* ab *Hieroſolymis* conjecteris. Locum *Gibeæ* propinquum nominat *Joſephus* Ἀκανθῶν αὐλῶνα: fortè חצר סנה vallem ſub rupe *Seneh*, de qua mentio I *Sam.* xiv. 4.

[b] *Joſ. De bell.* lib. 5. cap. 6.

CAP.

CAP. XLIV.
NOBA BAHURIM.

NObam in *Benjamitide*, non longè ab *Hierosolyma*, sitam, unde & *Hierosolyma* conspici posset, arguunt verba *Chaldai* Paraphrastæ in *Esaia* x. 32. Sic enim ille. *Venit Senacharibus, stetitque in Noba civitate Sacerdotum, coram mœnibus Hierosolymæ; dixitque exercitui suo, Nónne hæc est civitas Hierosolyma, contra quam excitavi totum exercitum meum, subegique omnes ejus provincias: nónne ea minuta & debilis præ omnibus munitionibus gentium; quas subegi fortitudine manûs meæ. Contra eam stetit nutans capite suo, ac manum súsque déque agitans*, &c. Ubi *Kimchius*; *A Noba conspici potuit Hierosolyma; quam ubi indè conspexit, manum suam motavit, ut solet homo quidvis despiciens*, &c. Et *Jarchius*; *Cùm stetit Nobæ, vidit Hierosolymam*, &c.

Concurrunt in eundem cum *Chaldæo* Paraphrasta sensum, atque in ipsissima ejus verba, etiam [a] *Talmudici*; hoc insuper addentes, Loca omnia ista, quæ apud *Esaiam*, loco allegato, enumerantur, ab hoste cum exercitu suo peragrata fuisse uno die.

a *Bab. Sanhedr.* fol. 94. 2. & 95. 1.

Resedit aliquando Tabernaculum *Nobæ*, quâ excisâ, ad *Gibeonem* tralatum est [b] *Fuerúntque dies Nobæ & Gibeonis* [verba sunt *Maimonidis*] *quinquaginta & septem anni*.

b *Maim.* in *Beth Habbechirah*, cap. 1.

De *Bahurim* occurrit mentio, II *Sam.* xvi. 5. Erat oppidum *Leviticum*, idem quod *Almon*, *Josua* xxi. 18. quod & *Alemeth* dicitur, I *Paral.* vi. 60. Verba ista, *Et venit David ad Bahurim*, loco in libro *Samuelis* allegato, *Chaldaus* reddit אתא דוד מלכא עד עלמת *Et venit Rex David ad Almath*. Ubi *Kimchius*; *Bahurim erat civitas Benjamitarum, vocatúrque in libris Paralipomenωv* Alemeth *: nam Bahurim &* Alemeth *idem sunt*; utraque *Adolescentes* sonat.

CAP. XLV.

EMMAUS. KIRIATH-JEARIM.

a *Hieros. Sheviith*, fol. 38. 4.
b *Luc.* xxiv. 13.
c *Jos. De bell.* lib. 7. cap. 27.

A [a] *Beth-Horone ad Emmaunta erat montanum.* [b] Distabat *Hierosolymis* stadiis sexaginta. [c] Ὀκτακοσίοις δὲ μόνοις ἀπὸ τῆς στρατιᾶς διαφειμένοις χωρίον ἔδωκεν [Οὐεσπασιανὸς] εἰς κατοίκησιν, ὃ καλεῖται μὲν Ἀμμαοῦς, ἀπέχει δὲ τῶν Ἱεροσολύμων σταδίους ἑξήκοντα.

Quæro, an hæc vox idem etymon subeat cum *Emmaunte* prope *Tiberiada*; quæ à Thermis dicta est חמת. Hanc certè aliter scribunt *Judæi*: nempe vel אמאום, ut *Hierosolymitani* loco suprà citato, vel עימאוס ut *Mishnah*.

d *Erubin*, cap. 2. hal. 4.

משפחת בית פגרים ובית ציפריא מעימאוס היו. [d] *Familia*, inquiunt, *Beth-Pegarim*, & *Beth-Zipperia fuit ex Emmaunte.* Glossa, *Emmaus fuit nomen loci; cujus habitatores erant Israelitæ generosi, filiásque eorum duxerunt Sacerdotes in uxores.*

e *De bell.* lib. 5. cap. 33.
f Ibid. lib. 6. cap. 23.

Josephus, proceres quosdam memorans, à *Simeone Tyranno* occisos, numerat *Aristæum* quendam; qui erat [e] Γραμματεὺς τῆς βουλῆς, γένος ἐξ Ἀμμαοῦς.

Apud eundem etiam memoratur [f] Ἄνανος ὁ ἀπ' Ἀμμαοῦς, unus è seditiosis *Hierosolymitanis*, qui tamen tandem transfugit ad *Cæsarem*.

g *Hieros. Sanhedr.* fol. 18 3.

Kiriath-Jearim, olim *Baale*, II *Sam.* vi. 2. vel *Baalath*, I *Par.* xiii. 6. De ea sic *Hierosolymitani*; [g] *Reperimus, quòd annum intercalârunt in Baalath. Baalath autem aliquando assignatur Judæ; aliquando τῷ Dan. Eltekah & Gibbethon & Baaleth; ecce, hæ è Juda.* [Error hìc librariorum; nàm scribendum est *E Dan*, *Josua* xix. 44.] *Baalah & Ijim & Azem*, ; *ecce, hæ è Dan.* [Scribendum *E Judah*, *Josua* xv. 29.] *Erant nempe domi è Juda, agri è Dan.*

Psal. cxxxii. 6. *De ea* [arca] *audivimus in Ephrata* [id est, *Shilunte*, urbe *Ephraimitica*,] *invenimus eam in agris*

agris sylva [בשׂדי יער. id est, in *Kiriath-Jearim*, I *Sam.* vii. 1. &c.]

CAP. XLVI.
REGIO HIERICHUNTINA:
atque urbis situs.

Mutuabimur hic penicillum *Josephi*.

a Ἵδρυται μὲν ἐν πεδίῳ, inquit ille, ψιλὸν δὲ ὑπέρκειται αὐτῇ καὶ ἄκαρπον ὄρος μήκιστον. κατὰ γὰρ τὸ βόρειον κλίμα μέχρι τῆς Σκυθοπολιτῶν γῆς ἐκτείνεται· κατὰ δὲ τὸ μεσημβρινὸν μέχρι τῆς Σοδομιτῶν χώρας, καὶ τῶν περάτων τῆς Ἀσφαλτίτιδος.

a *Joseph. De bell.* lib. 4 cap. 27.

Sita est [*Jericho*] *in planitie: ei tamen imminet montanum quoddam sterile, tenue quidem, at oblongum: nam Septentrionem versus excurrit usque ad regionem Scythopolitanam; Austrúmque versùs, usque ad regionem Sodomiticam, ultimámque oram Asphaltitis.*

De hoc monte mentio, *Josua* ii. 22. ubi delituisse feruntur duo exploratores à *Josua* missi, atque excepti à *Rachabe*.

Ἀντίκειται δὲ τούτῳ τὸ περὶ τὸν Ἰορδάνην ὄρος, &c. *Ex opposito etiam huic jacet montanum trans Jordanem, à Juliade incipiens ab Aquilone, exporrectúmque ad Austrum usq; ad Somorrham, quæ terminat* Petram *Arabiæ. In hoc autem est mons, qui vocatur ferreus, protensus usque ad Moabitidem. Regio autem, quæ inter duo hæc montana interjacet, Magna planities* [Μέγα πεδίον] *vocatur: à villa Ginnabri ad lacum usque Asphaltiten extensa, longitudine* M. CC. *stadiorum*, [CL. M. pass.] *latitudine* CXX. *stad.* [XV. M. passuum] *Mediámque eam intersecat Iordanes.*

Hinc planiùs ea intelligas, quæ referuntur de *campestribus Ierichuntis*, II *Reg.* xxv. 5. quidque sibi velit ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου, *Matth.* iii. 5.

Ἀπέχει δὲ Ἱεροσολύμων μὲν σταδίους ἑκατὸν πεντήκοντα, τοῦ δὲ Ἰορδάνου ἑξήκοντα, καὶ τὸ μὲν μέχρι Ἱεροσολύμων αὐτῆς

τὴς ἔρημον καὶ πετρώδης. τὸ δὲ μέχρι Ἰορδάνε καὶ τῆς Ἀσφαλτίτιδος χθαμαλώτερον μὲν, ἔρημον δὲ ὁμοίως καὶ ἄκαρπον.

Distat Iericho Hierosolymis Cl. *stadia,* [Xviii. M. passuum, & $\frac{1}{4}$] *à Iordane autem stadiis* Lx. [Vii. M. passuum, & $\frac{1}{2}$.] *Spatium indè ad Hierosolymas desertum est & petrosum : ad* Jordanem *verò & Asphaltiten planius quidem, ast aquè desertum & sterile.*

Distantiam eandem inter *Jerichunta* & *Jordanem* asserit idem hic Autor noster alibi, his verbis: [b] Οἱ δὲ πεντήκοντα προελθόντες στάδια βάλλονται στρατόπεδον ἀπὸ δέκα σταδίων τῆς Ἱεριχοῦντος· *Israelita autem è* Jordane *profecti* L. *stadiis castra-metantur* X. *stadiorum distantià à* Jerichunte : id est, in *Gilgale*, in ora Jerichuntis Orientali, Jos. iv. 19.

b *Antiq.* lib. 5. cap. 1.

Ast de distantia inter Jerichunta & *Hierosolymas* non videtur ei convenire cum suis. Utcunq; enim illi, pro stylo eorum hyperbolico, plurima fingant ab *Hierosolymis* audita usque ad Jerichuntem, [c] sonum scilicet porta Templi cùm aperiretur, sonum *Migrepha*, vel tintinnabuli, *&c.* sunt tamen ex iis, qui distantiam statuant *decem Parsarum.* [d] *Dicit Rabbah bar* Bar *Channah* ; *Dicit Rabbi* Jochanan, מירוש' ליריחו י' פרסי. *Ab Hierosolymis ad* Jerichunta *erant decem Parsa : & tamen indè eousque audita est vox summi Sacerdotis in die Expiationis nomen* Jehovah *proferentis*, &c. *Cardines portarum Templi audiuntur* בשמונה תחומי שבת *usque ad octavum limitem Sabbati* : id est, ad iter Sabbaticum octies enumeratum. Glossa, *Cardines quidem non ulteriùs, at ipsa porta ad* Jerichunta *audiuntur*. Hyperbole in emensuratione spatii, ut in reliquis.

c *Tamid*, cap. 3. hal. 8.
d *Bab. Joma*, fol. 20. 2. & 39. 2.

ᵃἘκπυροῦται δὲ ὥρᾳ θέρους τὸ πεδίον, καὶ δι' ὑπερβολὴν αὐχμοῦ περιέχει νοσώδη τὸν ἀέρα, &c.

Ardet autem æstate ista planities, atque ex nimio calore aerem reddit insalubrem : tota enim est inaquosa, excepto Jordane; *in cujus ripis crescentes palma floridiores sunt & fructifera magis, quàm qua remotiores.*

Παρὰ μὲν τοι τὴν Ἱεριχοῦντά ἐστι πηγὴ, δαψιλής τε, καὶ πρὸς ἀρδείας λιπαρωτάτη, παρὰ τὴν παλαιὰν ἀναβλύζουσα πόλιν, &c.

Juxta

Juxta Jerichunta fons est affluens valde, & ad irrigationes opulentissimus, secùs veterem civitatem scaturiens, quam cepit Jesus *filius Nave. Quem fontem fama est non solùm olim fructus terræ arborúmq; languefecisse, sed & partus mulierum; in universúmque omnibus fuisse insalubrem & noxium: at verò in melius mutatum ab Elisæo,* &c. (Vide II *Reg.* ii. 21.) *ità, ut quæ aquæ fuerant antea sterilitatis causa & famis, exinde essent fertilitatis & abundantiæ; tantámque habent in irrigando virtutem, ut, quemcunque locum attingant, maturitatem inducant celerrimam.*

Καὶ πεδίον μὲν ἐπεισιν ἑβδομήκοντα σταδίων μῆκος, εὖρος δὲ εἴκοσιν. *Planitiémque perfluunt Lxx. stad. longitudine, & latitudine xx. stad: nutriúntque ibi hortos pulcherrimos densissimósque palmarum varii generis,* &c. *Apes etiam nutrit iste locus, & Opobalsamum producit, & Cyprinum, & Myrobalanum*; ità, ut quis *non malè eum vocaverit* θεῖον τὸ χωρίον, *Regionem divinam,* &c.

Paria *Strabo.* [e] Ἱεριχοῦς δ' ἐστὶ πεδίον κύκλῳ περιεχόμενον ὀρεινῇ τινι, &c. *Hierichus est planities montibus circundata, quæ in Theatri speciem ad ipsam alicubi declinat. Ibi est Palmetum, cui immixtæ sunt etiam aliæ stirpes hortenses, locus ferax, palmis abundans spacio stadiorum C. totus irriguus, & habitationibus plenus. Ibi & regia est &* Balsami *paradisus,* &c. e *Strabo Geogr.* lib. 16.

Et *Plinius.* [f] *Hierichuntem palmetis consitam, fontibus irriguam,* &c. f *Plin.* lib 5. cap. 14.

Hinc civitas dicta *Civitas palmarum, Deut.* xxxiv. 3. & *Judic.* i. 16. ubi pro eo, quod in *Hebræo* est מעיר התמרים, *Targum* habet מן קרתא יריחו: quod tamen non approbat *Kimchius, Civitatem palmarum Hebroni* vicinam reputans; quem vide. Vide & *Targum* in *Judic.* iii. 13. *Kimchiúmque* ibidem: & *Targum* in *Judic.* iv. v.

Cùm nobilem illum fontem, prout à *Josepho* descriptum, recognoscis; indè intelligis quasnam aquas *Jerichuntis* indigitet Spiritus Sanctus in *Jos.* xvi 1. cúmque amœnissimam istam regionem indè irriguam cogitas, subeat historia *Rab-*

binica de רושנו של יריחו filiis *Hobab*, soceri *Mosis*, concessa, quadraturæ 500 cubitorum: de qua vide *Baal Turim* in *Num.* x.29. & *R.R.* in *Judic.* i.

CAP. XLVII.

HIERICHO ipsa.

URBEM hanc à *Josua* non solùm flammâ & ferro vastatam legimus, sed & Anathemate; *Maledictus sit ille coram Domino, qui exsurrexerit, atque ædificaverit urbem istam Jerichunta.* *Josua* vi. 26. [a] *Nec alia civitas condenda,* [inquiunt *Talmudici*] *quæ vocanda esset nomine Jerichuntis; nec Jericho ipsa condenda, quamvis vocanda alio nomine:* & tamen, nescio quo fato, è pulvere & ruderibus erepsit hæc urbs, revixit, floruit, & secunda ab *Hierosolymis* evasit. Restauratorem ejus *Hielem* iidem, qui jam citati, filium opinantur *Jehoshaphati*, eundem scilicet cum Jechiele, II *Paral.* xxi. 2. [b] *Hiel,* inquiunt, *fuit Jehoshaphati, & Jericho Benjaminis.* Et justus est iste scrupulus, quem objicit *R. David*, [c] Quînam tandem rem tam horrendam perpetrari intra regnum suum perpessus sit pius Rex *Jehoshaphatus?* multò magis, quînam hoc à filio suo perpetrari? Rem ipsi disputanto, nos aliò properamus.

a *Hieros. Sanhedr.* fol. 29. 4.

b Id ibid.

c *Kimchius* in I Reg. 16.

Quod fieri non debuit, factum valet. Exsecrabile fecit *Hiel*, quòd Jerichunta conderet; exsecrabilis tamen non fuit *Jericho*, cùm jam condita. Nobilitata erat illico post restaurationem Scholis Prophetarum, II *Reg.* ii. 5. floruítque cum reliquis *Judææ* urbibus usque ad excidium gentis per *Babylonios*.

Sub Templo secundo floruit magìs, ità ut nulli cederet civitati in *Judæa*: imò omnes ei cederent, præter *Hierosolymas.* [d] In ea *Regia*, [e] ubi *Herodes* diem suum clausit extremum: [f] *Hippodromon*, ubi ab eo conclusi magnates *Judæorum* cùm is exspiraret mactandi, [g] *Amphitheatrum*, ubi publicè apertum ejus testamentum, & recitatum: & *consessus*

d *Strabo*, lib. 16.

e *Joseph. Ant.* lib. 17. cap. 10.

f Ibid. cap. 8.

g Id *De bello*, lib. 1. cap. ult.

confessus aliquando *Synhedrii*, & *turma nobilis Ephemeriarum.*

[h] *Convenerunt aliquando Seniores in Camera Beth-gadia in* Jerichunte; *prodiit Bath Kol, & dixit iis, sunt duo inter vos, qui idonei sunt recipiendo Spiritui Sancto, atque Hillel est unus ex iis: oculos conjecerunt in Samuelem parvum*; ut secundum. *Vice alia convenerunt Seniores in camera in* Jafne;*prodiit Bath Kol,dixitque,sunt duo inter vos, qui idonei sunt recipiendo Spiritui Sancto, & Samuel parvus est unus ex iis; oculos conjecerunt in R. Lazarum. Et gavisi sunt, quod sententia eorum congrueret cum sententia Spiritus Sancti.*

h *Hieros. Avo* Zarah, fol.42.3

[i] *Traditio est, vigesies quater mille viros stationis fuisse Hierosolymis, & dimidiam stationem* [id est, 12000] *Hierichunte. Potuit etiam* Jerichus *totam stationem produxisse; sed, quia cedere voluit Hierosolymis, dimidium tantum stationis produxit.*

i Id: *Taanith*, fol. 67. 4.

Eccos tibi quingentos ex unaquaque Ephemeria J*erichunte* residentes! At quidnam illi? In promptu aderant supplendis vicibus deficientibus, si quæ tales *Hierosolymis*, & curârunt de necessariis supplendis iis, qui *Hierosolymis* ministrabant. Hinc minùs mirum, si, in parabola de itinerante inter *Hierosolymam* & *Jerichunta*, transeuntes audias *Sacerdotem* & *Levitam*, *Luc.* x. 31, 32.

Non potuit in urbe tam celebri, & numerosi adeò populi,non esse Synhedrium aliquod viginti-triumvirale, unum saltem nobilius, si non plura: cùm tot præstò essent è stationibus ibidem commorantibus, qui idonei essent regimini tractando; tótque, qui regerentur.

[k] Celebrantur אנשי יריחו *viri Hierichuntini ob sex ab iis peracta; de tribus quorum consensum iis est à Synhedrio summo, & de tribus aliis non consensum*: Ea, de quibus non repugnatum est, hæc erant. 1. מרכיבין דקלים כל היום *Inseruerunt*, vel *complicârunt, palmas unoquoque die*, vel *toto die*. Longo hìc opus est commentario, eúmque proferunt obscurissimum. Res *Jerichuntinis* est cum palmis, quas sive conjungebant & commiscebant ma-

k *Pesach.* cap 4. hal. 8.

sculas cum fœminis, sive germina ramorum teneriora vetustioribus inseruerunt, vel [quod vulgò dicitur] inoculârunt; illud indulgentiæ iis à Sapientibus concessum est de tempore, quo hæc fiunt, quod vix alibi tolerandum; nisi quòd, ut videtur, natura loci & palmetorum hoc efflagitaret. 2. כורכין את שמע *Complicârunt recitationes Phylactericas*: id est, vel non distinctè eas efferendo, vel doxologias quasdam aut orationes omittendo, vel sonorâ nimiùm voce enuntiando. Vide *Gemaram* & Glossam. 3. קוצרין וגודשין לפני עומר: *Messuerunt, & manipulos colligârunt ante oblatum manipulum*; atque hoc, partim ob præcocem eò loci frugum maturitatem, partimque, quòd in humiliori convalli nascerentur eorum segetes, ideóque aptæ non æstimarentur, ut offerrentur in *Mincham*. Vide Glossam. Tria, de quibus non consensum iis est à Sapientibus, hæc erant: 1. מתירין בגמזיות של הקדש Fructus, & germina, siliquæ & Sycominorum, quas usui sacro devovissent patres eorum illi in usus communes alienârunt. 2. אוכלין תחת הנשרים בשבת Comederunt Sabbato sub arbore fructus ab arbore deciduos, quamvìs incerti essent, nam Sabbato decidissent, an vesperâ Sabbati: nam Sabbato decidentes erant prohibiti. 3. נותנין פאה לירק Angulum horti pro oleribus concesserunt, eo modo, quo concessus est Angulus agri pro segitibus.

Finiatur hujus urbis & loci descriptio verbis *Talmudicis*, loco ad marginem notato[1]. משחא דאפרסמא: *Quânam orationis formulâ utuntur super Balsamum? Benedictus sit, qui creavit unguentum terræ nostræ.* Glossa, *Unguentum terræ nostræ; nam enatum est* Jerichunte, *& propter ejus odorem vocata est* יריחו Jericho; *illud autem est Pannag, de quo mentio in libro Ezekielis*, Judah & terra Israelitica mercatores tui erant in tritico Minnith & Pannag? *Hoc vidi in libro Josephi ben Gorion.* Judica, Lector.

1 *Bab. Berac.* fol. 43. 1.

CAP.

CAP. XLVIII.

Miscellanea quædam ad regionem Jerichuntinam spectantia.

ORdiamur à postremis *Israelitarum* castrametationibus, trans *Jordanem*.

Numer. xxxiii. 29. *Castrametati sunt juxta Iordanem, à Beth-Ieshimoth usque ad Abel Shittim.*

[a] *A Beth-Ieshimoth ad Abel Shittim erant milliaria duodecim.*

a Hierosol. Sheviith, fol. 36. 3. & Gittin, fol. 43. 3.

Receptissimum est apud *Iudæos*, castra *Israelitarum* in eremo quadraturam duodecim milliarium excepisse. Sic *Targum Ionathanis* in *Numer.* ii. 2. משריתא דישראל אורכא תריסר מילין ופותיה תריסר מילין: *Castrametatio Israelis erat longitudinis duodecim milliarium, & latitudinis duodecim milliarium.* Et *Gemarista*, [b] *Prohibitum est Discipulo Traditionem docere coram Magistro, imò non, donec ab eo distet duodecim milliaribus, pro spatio castrametationis Israelis. Unde autem illud spatium probatur?* Et castrametati sunt juxta Jordanem à Beth-Jeshimoth ad Abel Shittim. *Quantum hoc spatii? Duodecim milliarium.*

b Hierosol. ubi suprà.

[c] Crassitudinem exercitûs idem spatium retinuisse, dum transirent J*ordanem*, credunt illi etiam; & non iniquum quidem est ità credere: videtur enim saltem largum admodum spatium in transitu occupâsse: hoc præsertim observato, quòd stanti in medio J*ordanis* Arcæ non licuit appropinquare intra bis mille cubitos, *Jos.* iii. 4. Cùm ergò dicatur, *Populum contra* J*erichuntẽ transiisse*, de medio exercitûs est intelligendum, vel de Arcam portantibus, iisque, qui proximè ab Arca incedebant.

c Bab. Sotah, fol. 34. 1. in Glossa.

[d] Ab *Abel* ad J*ordanem* erant stadia sexaginta. [VII M. passuum ½]. Latitudo J*ordanis* à ripa in ripam modicum spatium excepit; de ea, in aliqua ejus parte, sic *Hierosolymitani*, [e] *Transiit aliquando incendium* J*ordanem* [hoc est, flamma, in hac ripa accensa, ad illam transvolavit] *Quousque autem fertur flamma? R. Eleazar dicit, Ut plurimùm*

d Jos. Antiq. lib. 5 cap. 1.

e Bava Kama, fol. 5. 3.

mùm ad ſedecim cubitos; at, ferente vento, ad triginta. R. Judah *dicit, Ad cubitos triginta; &, ferente vento, ad quinquaginta. R. Akiba dicit, Ad cubitos quinquaginta; &, flante vento, ad centum.*

f *Joſ.* ubi priùs.

[f] A Jordane ad *Gilgalem* ſtadia quinquaginta. [vi M. paſſuum & ½]. Totum ergò iſtius diei iter ab *Abele* ad *Gilgalem* erat milliarium xiiii, aut circiter. *Talmudici* ambiguitate vocis גלגל decepti, ad [g] ſexaginta milliaria extendunt ampliùsque; quos vide poſteà citatos capite octuageſimo octavo. Sic dicitur in *Midras Tillin,* [h] *Saulem* 60. *milliaria uno die profectum fuiſſe.*

g *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 1.

h *Midras Tillin,* fol. 7. 4.

De lapidibus à *Joſua* in Jordane & *Gilgale* erectis hæc *Gemariſtæ.* [i] *R.* Judah *dicit, Aba Chalaphta, & R. Eleazar ben Mathia, & Chanina ben Chakinai ſteterunt ſuper iſtos lapides, atque eos æſtimârunt, unumquemque ponderis quadraginta Satorum.*

i *Bab. Sotah,* 34. 1. *Toſapht. in Sotah* cap. 8.

CAP. XLIX.

HEBRON.

A Jerichunte pergimus ad *Hebronem*; longè quidem diſſitam, at dignitate proximam: imò erat, cùm ea *Hieroſolymas* nomine & honore anteiret; dum ſcilicet primùm regni *Davidici* jacerentur fundamenta; & tunc temporis in ruderibus ſepeliretur Jerichus, & profanis Jebuſæorum pedibus tereretur *Hieroſolyma.*

Sita erat *Hebron,* prout in montano Judææ, ità in loco admodum ſaxoſo, at regione tamen valde fertili.

אין לך טרשים בכלו ארץ ישרא׳ יתר מחברון:

a *Bab. Sotah,* ubi ſupra.

[a] *Non eſt locus in tota terra Iſraelitica ſaxoſus magìs, quàm Hebron: indè ſepultura illìc mortuorum.* Diſcutiunt *Gemariſtæ* quid illud ſibi velit, *Condita eſt Hebron ſeptem annis ante Zoanem in Ægypto, Numer.* xiii. 22. & in hunc ſenſum reducunt, quem etiam citatum reperias apud *R. Solomonem* in textum iſtum *Moſis, Non eſt terra aliqua excellentior quàm Ægyptus; ſicut dicitur, Sicut hortus Domini,*

ni, sicut Ægyptus: nec est in Ægypto locus aliquis excellentior Zoane; sicut dicitur, Principes ejus erant in Zoane: & tamen septem vicibus nobilior erat Hebron, utcunque saxosa, quàm Zoan. Nam Traditio hæc apud eos obtinet, אילים ממואב כבשים מחברון *Arietes à Moab, Agni ab Hebron:* atque huc applicant illud *Absolomi; Eam, quæso, ad Hebronem, ut persolvam votum meum.* Eccur ad *Hebronem? Dicit R. Bar bar Chanan, Illuc ivit, ut indè agnos peteret in sacrificium.* דקלישא ארעא עבדרה רעיא ושמן קניינא *Nam tenuis erat gleba, gramen ovibus gratum proferens*, &c.

Situm *Hebronis* respectu *Hierosolymæ* observas ex iis, quæ referuntur de more & ritu quotidiano in Templo. [b] *Dicere solitus est unoquoq; manè Præfectus Liturgiæ in Templo, Ite, & videte, num adsit tempus mactandi sacrificium. Si adesset, is, qui spectatum missus, dixit,* ברקאי *Lucescit. Mathia ben Samuel dixit, Lucida est tota facies Orientis usque ad Hebronem: cui alter, Bene*, &c. In quæ sic *Rambam.* [c] *Locus erat excelsus in Templo, quo ascendit is, qui spectatum missus: cúmque ille videret faciem Orientis splendentem, dixit* ברקאי, &c. *Illi autem, qui in Atrio erant, dixerunt* עד שהוא בחברון. *Num, ut sit lux usque ad Hebronem? id est, Num eò usque pervenit lux, ut oculi tui videant Hebronem? Et ille respondit, Itá.* Sic etiam Glossa in *Tamid. Videtur aurora, inquit ille qui in tecto, usque ad Hebronem; quia Hebronem potuerunt videre indé.*

[d] *Ideo autem mentionem fecerunt Hebronis* אעפ׳ שגם לצד זה היה המזרח [*quamquam ex ista regione esset Oriens,*] *ut occurreret memoria meriti sepultorum in Hebrone, ad sacrificium juge.* Verba sunt autoris *Juchasin*, ex quibus ista præcipuè sunt notanda [*quanquam ex ista regione esset Oriens*; vel, *ex isto cardine cœli esset Oriens:*] quæ perpende, & confer *Gemaristas* in locum citatum: nam illi verba ista, עד שהוא בחברון de luce etiam pertingente ad *Hebronem* intelligunt, æquè ac Glossa

b *Joma*, cap. 3. hal. 2. *Tamid*, cap 3. hal. 2.

c *Rambam* in משניות in *Joma*.

d *Juchasin*, fol. 68. 1.

Glossa de oculis spectantis eò pertingentibus: quæ omnia collata huc recidunt [si autoribus hisce fides] *Hebronem*, utcunque à Meridie *Hierosolymarum* sita esset, aliquantulum tamen versus Orientem declinâsse, conspicique potuisse è turribus in Templo *Hierosolymá*que eminentibus. Judicet Lector.

De *Macpelah* sepulchreto juxta *Hebronem*, dicuntur plurima à plurimis. Ob paria ibi sepulta, *Abrahamum, Isaacum*, & *Jacobum*, uxorésque, dicta forsan est civitas *Hebron*, id est, *Consociatio*.

Sepultum itidem ibi credunt non pauci *Adamum*, nonnulli sepultum semel, sepultúmque iterum. [c] *Dixit Adamus*, inquiunt, *post mortem meam venient fortè, ac ossa mea arripientes ea adorabunt: at verò ego arcam meam profundè admodum in terra recondam, in spelunca intra speluncam. Vocatur ergò spelunca Macpelah*, vel *duplicata*.

c Idem, fol. 5. 1.

CAP. L.

De civitatibus refugii.

NObilissima inter has, *Hebron*, reliquarum memoriam nobis excitat.

[a] *Tradunt Rabbini. Tres civitates refugii separavit Moses trans* Jordanem, *& ex opposito tres separavit* J*osua in terra Canaan. Et juxta se posita hæ erant, eo modo, quo duo vitium ordines in vinea.* Hebron *in* J*udæa ex opposito Bezer in eremo. Shechem in monte Ephraim ex opposito Ramoth in Gileade. Cadesh in monte Nephtali ex opposito Golan in Basan. Erántque hæ tres ità æquè dispositæ, ut tantum spatium esset ab ora Australi terræ Israelitica ad* Hebronem, *quantum ab* Hebrone *ad Shechemam: tantúmque ab* Hebrone *ad Shechemam, quantum à Shechema ad Cadesh: tantúmque à Shechema ad Cadesh, quantum à Cadesh ad oram terræ Septentrionalem.*

a *Bab. Maccoth*, fol. 9. 2.

[b] Synhedrio incubuit vias ad civitates hasce accommodare, eas dilatando, atque omne offendiculum, in quod titubare, aut impingere posses, amovendo. Non permissus in

b *Maimon.* in רוצח, cap. 8.

in via ullus tumulus, aut fluvius, ſuper quem non eſſet pons; erátque via illuc ducens ad minimum 32. cubitorum lata; atque in omni bivio, aut viarum partitione, ſcriptum erat מקלט מקלט *Refugium, Refugium*; nè eò fugiens à via erraret.

[c] Solitæ ſunt matres Pontificum in civitatibus refugii ob cædem concluſos victu & veſtitu fovere, nè mortem filiis ſuis apprecarentur: cùm à morte ſummi Pontificis fugitivus ſuis eſſet reddendus; ſi verò anteà ille moreretur in civitate refugii, oſſa ſuis reddenda erant poſt mortem Pontificis. c *Maccoth*, fol. 11. 1.

[d] Somniant *Judæi* tres alias civitates iis ſex, quæ in Sacra pagina memorantur, addendas in diebus *Meſſiæ*, eáſq; inter *Kenæos, Kenezæos*, & *Kadmonæos*. Somnient. d *Maim.* ubi ſuprà.

[e] *Occidens ſummum Pontificem ex improviſo, fugiat ad civitatem refugii: at nunquam exinde redeat.* Confer hæc cum ſtatu *Judæorum* occidentium *Chriſtum*. e *Bab. Sanhedr.* fol. 18. 2.

CAP. LI.

Beth-lehem.

Silent admodum de hac urbe *Judæi*: nec memini me quicquam in iis de ea legiſſe, præter ea, quæ adducuntur è Veteri Teſtamento, hoc ſolùm excepto, quòd natum ibi *Meſſiam* ante ſua tempora fateantur [a] *Gemariſtæ Hieroſolymitani*. a *Beracoth*, fol. 5. 1.

[b] Βηθλεὲμ κώμη τίς ἐστιν, ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, ἀπέχουσα σταδίους τριακονταπέντε Ἱεροσολύμων· idque versùs Meridiem. b *Juſt. Martyr*, *Apol.* 2. pag. 75.

Pater Annalium Eccleſiaſticorum hæc verba *Euſebii* citans, [c] Ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βίθθηκα πόλιν, &c. ſic *Latinè* reddit, [d] *Jam verò, cùm decimo octavo anno imperii Hadriani bellum, juxta urbem Beth lehem nuncupatam (quæ erat rerum omnium præſidiis munitiſſima, neque adeò longè à civitate Hieroſolymarum ſita) vehementiùs accenderetur*, &c. c *Euſeb. Eccleſ. hiſt.* lib. 4. cap. 6. d *Baron Annal.* ad annum *Chriſti* 137.

Interpres *Euſebii* Βίθθηκα *Beth-thera* reddit; non malè: utcunque non ad literam [fortè κ in vocem irrepsit, incuriâ librariorum, pro ρ]. At quâ alter licentiâ *Beth-lehem* reddiderit,

diderit, ipse videat. Agit certè *Eusebius* de civitate ביתר *Betar*, [vulgò *Bitter* scribitur] de cujus excidio plurima cum planctu referunt *Judai*; quæ certè eadem vix reputanda est cum *Beth-lehemo*.

Addit idem Annalium pater, *Beth-lehemum*, à temporibus *Hadriani* ad tempora *Constantini*, *Adonidis* fano fuisse profanatam: in cujus rei assertionem *Paulini* hæc verba citat; *Hadrianus, existimans se fidem Christianam loci injuriâ perempturum, in loco Passionis simulachrum Jovis consecravit, & Beth-lehem Adonis fano profanata est*; ut & similia *Hieronymi*: fatetur tamen in *Origine* contra *Celsum* contrarium videri; veriùsque. Nam *Hadriano* lis non erat cum *Christianis* & *Christianismo*, sed cum *Judæis* dirè rebellantibus.

CAP. LII.

Betar. ביתר.

DE hac urbe altum silentium in paginis Sacris, at sonus clamosissimus in *Talmudicis*. Scribitur vulgò ביתר, redditúrque à *Christianis Bitter*, vel *Bither*: at scriptam reperio in *Talmude Hierosolymitano* sæpiuscule in eadem pagella [a] ביתתר, legendam, ut videtur, בית־תר *Beth-Tar*, & abjecto ת primo, quod in voce בית usitatissimum, ביתר *Be-Tar* [*Domum Inquisitoris*.] *Quare*, inquiunt, *vastata est* ביתתר *Beth-Tar? Quia accendit lucernas post excidium Templi. Et quare accendit lucernas? Quia consiliarii* בולווטי *Hierosolymæ habitârunt in medio urbis: cúmque viderent quemvis ascendentem Hierosolymam, dixerunt ei, Audimus de te, quòd tu ambis, ut fias Dux aut Consiliarius: ille autem respondit, Nihil tale in animo est meo. Audimus de te, Quòd venditurus sis opes tuas: ille autem respondit, Nec hoc in mentem meam venit. Tunc diceret unus è societate, Quicquid tu ab hoc requiris, scribe, & ego sigillabo. Ille itaque scripsit, & collega ejus sigillavit: mise-*

[a] *Hieros. Taanith*, fol. 68. 4. & 69. 1.

miserúntque isti fictum hoc diploma suis, dicentes, Si N. ad possessionem opum suarum iterum accedere nitatur, nè permittite; nam ille eas apud nos vendidit.

Causa excidii *Beth-Tera* principalis erat *Ben-Cozba*, ejúsque rebellio in *Romanos*: aliud initium assignant *Babylonici*.

אשקא דרספק חריב ביתר [b] *Ob crus carpenti vastata est Bethara. In more fuit, ut, cùm nasceretur infans, plantarent cedrum; cùm infantula, pinum: cúmque nati contraherent matrimonium, ex iis conficerent thalamum. Die quâdam transîit filia Cæsaris, & confractum est ei crus carpenti. Cedrum istiusmodi exciderunt, atque ad eam attulerunt. Insurrexerunt in eos [Judæi] atque eos ceciderunt. Relatum est Cæsari rebellare Judæos. Profectus ille in eos iracundus, excidit totum cornu Israelis,* &c.

b Bab. Gittin, fol. 57. 1.

[c] *Per tres annos & dimidium obsidione cinxit Hadrianus Betheram.* [d]*Cúmque eam caperent, interfecerunt mares, & fœminas, & parvulos; ità ut sanguis eorum flueret in mare magnum. Dices forsan, quòd prope mare ea erat; at distabat milliari. Traditio est, quòd dicit R. Eliezar Magnus, quòd duo fluvii erant in valle* Jadaim; *quorum hic hàc fluxit, iste illác: & computârunt Rabbini, quòd tertia pars sanguis esset, & duæ partes aquæ. Traditur etiam Ethnicos per septennium vindemiâsse absque stercoratione, quia fertiles satìs erant vineæ è sanguine Israelitarum.*

c Hieros. ubi suprà.
d Gittin, ubi suprà.

Hierosolymitani de distantia urbis hujus à mari hyperbolizant satís: *Si dicas enim,* inquiunt, *quòd vicina ea esset mari; nónne distabat milliaribus quadraginta? Dicunt, quòd trecenta crania parvulorum inventa fuerint super lapidem unum; trésque cistæ Phylacteriorum laceratorum, singulæ novem modiorum: at sunt qui dicunt, Novem cistæ, singulæ trium modiorum.*

Memorat J*osephus*, [e] Βίταριν καὶ Καφάρτοβαν δύο κώμας τὰς μεσαιτάτας τῆς Ἰδουμαίας. Ubi per *Idumæam* Australem J*udææ* partem intelligit, præcipuè montanam; ut patet ex contextu. *Idumæam* propriè dictam vocat [f] Μεγάλην Ἰδουμαίαν.

e Jos. De bell. lib. 4. cap. 26.
f Ibid. cap 30.

CAP. LIII.

עפרים.

Ephraim.

NOn *Ephraimitiden* hìc volumus; sed oppidum quoddam in confinibus *Ephraimitidos*: de quo II *Paral.* xiii. 19. & de quo *Talmudici.* [a] *Quanam est optima simila* [offerenda in Templo]? מכמס ומזוניחה אלפא לסלת: שנייה להם חפריים בבקעה *Michmas & Mezonechah primas obtinent de simila: secundas autem ab iis Ephraim in valle.* Non eodem modo hæc leguntur ab omnibus.

Mishnajoth in octavo legunt, prout descripsissimus; *Tosaphtah* etiam legit מכמס: at *Talmud* מכנים וזטח. *Aruch* habet etiam מכמס: [b] at pro מזוניחה habet זנוח *Zanoah.* Iidem etiam legunt עפריים cum *Ain*: *Talmud* עפוריים: Glossa, עפיריים *Ephoraim est civitas, de qua sic scribitur in libris Paralipomenωv*, Et cepit Abijah Ephraim עפריים.

Gemaristæ eodem modo legunt, עפריים, hâc adjunctâ historiâ; [c] אמרי ליה יוחנא וממרא למשה *Dixerunt Jannes & Mambres Mosi, Num tu stramen inducis in Ephraim?* Quæ recitans *Aruch* hæc addit. *Civitas erat in terra Israelis frugibus fertilissima, Ephraim dicta: cùm ergò adveniret Moses cum miraculis suis; dixerunt ei Jannes & Mambres, Principes præstigiatorum Pharao, Hoc est negotium nostrum, & sic nos facere possumus cum incantationibus nostris; tu ergò similis es cuiquam stramentum inferenti in Ephraimam, quæ est civitas frugum, atque è qua est proventus locis multis: quomodo ergò quisquam illuc inferat stramen?* &c.

Josephus de *Vespesiano.* [d] Ἀναβὰς εἰς τὴν ὀρεινὴν αἱρεῖ δύο τοπαρχίας, τήν τε Γοφνιτικὴν καὶ τὴν Ἀκραβατηνὴν καλουμένην· μεθ᾽ ἃς Βήθηλά τε καὶ Ἐφραὶμ πολίχνια. In hanc *Ephraim* secessisse

a *Menachoth*, cap. 9. hal. 1.

b *Aruch* in מכמס.

c *Bab. Menacoth* fol. 55. 1. atque *Aruch* in יוחני.

d *Jos. De bello*, lib. 4. cap. 33.

secessisse *Christum* arbitramur, in historia ista *Joan.* xi. 54.

Addamus & hæc è locis suprà allegatis. [e] *R. Josi dicit, Adduxerunt etiam de tritico* ברחיים *Barchaim*, & כפר אחוים *Caphar Achum; quæ erant juxta Hierosolymam.* e *Tosapht in Menachoth*, cap. 9.

[f] *Quoad oleum; primam laudem meretur Tekoa. Aba Saul dicit, Secundam ab ea obtinet* רגב *Ragab ultra Jordanem. R. Eliezer ben Iacob dicit, Tertiam Gush Chalab in Galilæa.* f Ibid. & *Menach.* ubi suprà, hal. 3.

[g] *Optimum vinum producunt* קרוחים ועטולין [al. קרותים והטולין: *Aruch,* קרחיים] *Karhiim & Atolin; secundum ab iis Beth Rimmah, & Beth Laban in montano, & Caphar Sigana in convalle.* g Ibid.

Adjiciamus & hæc aliunde. [h] *Comedit omnem victum, & non comedit carnem:* לאיתויי רבילה קעילית. *Introducitur Palatha Keila. Bibit omnimodum potum, at non bibit vinum: introducuntur mel & lac.* Alibíque. [i] *Comedit* רבילה קעילית *Palatham Keilæ, & bibit mel & lac, atque ingreditur in Templum.* h *Bab. Sanhedr.* fol. 70. 2. i Idem, *Joma*, fol. 76. 1.

CAP. LIV.

בית חדודו, & צוק.

Cum [a] emitterent hircum *Azazel*, die Expiationis, erecta erant anteà Tentoria decem, milliari uno à se invicem distantia: quò se contulerunt quidam ante istum diem, ut parati essent eum, qui hircum duxit, comitari. Egressi cum eo ex *Hierosolymis* sunt generosiores, comitatíq; sunt ad tentorium primum. Illic exceperunt eum alii, duxerúntque ad secundum; alii ad tertium; & sic ad decimum. A decimo ad rupem צוק *Tsok*, unde dejiciebatur Hircus, erant milliaria duo. Isti ergò, qui eum illic exceperunt, ultra miliiare cum eo non sunt profecti, nè iter Sab- a *Bab. Joma*, fol. 66. 2.

baticum excederent; sed ibi stantes observârunt quid ab eo actum. *Discerpsit ille liciam coccineam in partes duas; quarum hanc cornibus hirci alligavit, illam rupi: hircúmque præcipitavit, qui medium præcipitii vix jam attingens in frusta collisus & dissectus est.* Distabat ergò rupes *Tsok* duodecim milliaribus ab *Hierosolyma*, secundùm computum receptiorem: at sunt, qui novem tantùm tentoria, & decem milliaria assignent. Vide *Gemaristas*.

צוק *Talmudicis* est quævis rupes asperior excelsióque. Hinc illud עלתה לראשי צוקין ונפלה [b] *Ascendit in verticem rupis, & cadit.* Ubi Glossa; צוקין הרים חרי' וגבוה'. צוקין *sunt montes asperi & excelsi.*

b *Bab. Bava Mezia*, fol. 36. 2. & 93. 2.

Tribus ab *Hierosolyma* milliaribus fuit primus introitus in Desertum, vocabatúrque locus iste בית-חדודו *Beth-Chadudo.* De eo sic *Mishnah Babylonica.* [c] *Dicunt Sacerdoti summo, Iam pervenit hircus in eremum: ast unde istud nôrunt, quòd jam in eremum pervenerit? Altos lapides erexerunt, atque super eos stantes sudaria agitârunt, atque hinc cognôrunt, quòd jam appulerat hircus in eremum. R. Judah dicit, Nónne signum magnum hoc iis erat?* מירושלם ועד בית-חדודו ג' מילין: *Ab Hierosolyma ad Beth-Chadudo erant tria milliaria. Progressi sunt ad spatium milliaris, & regressi ad spatium milliaris, & morati sunt spatio milliariis, & sic cognoverunt, quòd hircus jam pervenerat ad eremum.*

c *Joma*, fol. 68. 2.

Hierosolymitana sic. *R. Judah dicit, Nónne hoc signum magnum iis?* ג' מילין מירוש' ועד בית-חורון. *Tria milliaria erant ab Hierosolyma ad Beth-horonem. Progressi sunt ad spatium milliaris*, &c.

Ex his collatis non improbabilis est conjectura, hircum emissum fuisse versùs *Beth-horonem*, quæ & xii. mill. passuum distabat ab *Hierosolymis*, & rupes vicinas habuit horridas asperrimásque; sensúmque *Gemaristarum* hunc esse, Tria milliaria in via ad *Beth-horonem* erant ad primam oram eremi, erátque loco nomen *Beth-Chadudo*.

CAP.

CAP. LV.

Varia.

I. BETH-CEREM.] *Nehem.* iii. 14.

[a] *Lapides tum Altaris, tum ascensûs ad Altare fuerunt* מבקעת בית-כרם *è convalle Beth-Cerem, quos effoderunt infra terram incultam. Atque indè adducere solent lapides integros, super quos agitatum ferrum non fuit.*

a *Middoth*, cap. 3. hal. 4.

De sanguine profluvii muliebris agentes Patres Traditionum quinque colores ejus enumerant, inter quos istum כמימי אדמה מבקעת בית-כרם. *Qui sit sicut aqua terræ è convalle Beth-Cerem.* Ubi Glossa. *Beth-Cerem est nomen loci: unde adducit glebam, atque indit ollæ, eique supernatat aqua: hoc est, Indit ei aquam, donec aqua supernatet super glebam.*

b *Niddah*, cap. 2. hal. ult.

Gemaristæ hanc clausulam discutientes hæc habent. [c] *R. Meir dicit, Affert glebam è valle Beth-Cerem. R. Akiba dicit, E valle* יורפת *Jotapatæ. R. Iose dicit, E valle* סכני *Sicni. R. Simeon dicit, Etiam è valle Genesaræ.*

c *Bab. Niddah*, fol. 20. 1.

II. [d] טור שמעון הוה מפיק תלת מאוון דגרבין דמרקיע. Pro me reddat autor *Aruch. Mons Simeonis produxit trecentos utres frustulorum panis pauperibus unaquâque vesperâ Sabbati.* At pro *Mons Simeonis produxit* [unde pro portione *Simeonitidis* intelligi posset] reddit ille, *Rabbi Simeon protulit*, &c.

d *Hieros. Taanith*, fol. 69. 1.

Quare autem vastabatur? Sunt, qui dicunt, Ob scortationem. Súntque, qui dicunt, Quia luserunt globulis. Κώμη Σιμωνιὰς memoratur à *Josepho*, ἐν μεθορίοις Γαλιλαίας, in vita sua.

III. [e] *Nongentæ civitates erant duabus tribubus.* Glossa. *Nongentæ civitates erant in tribu Iuda, atque in tribu Simeonis: novem ergò cesserunt Sacerdotibus & Levitis.* Vide *Iosua* xxi. 16. & proportionem trutina.

e *Bab. Sanhedr.* fol. 111. 2.

IIII. [f] *Nittai Tekoita placentam attulit è Bitur;* [*Hieros.* ביתיר] *ast eam non receperunt. Alexandrini*

f *Challah*, cap. 4. hal. 10.

placentas

placentas suas attulerunt ab Alexandria; ast eas non receperunt. אנשי הר צבועים *Incolæ montis Zeboim primitias suas attulerunt ante Pentecosten; sed eas non receperunt*, &c. Glossa, ביתר *Bitar fuit extra terram.* Hæc ergò non *Betar* ista, de cujus excidio mentionem habuimus antè.

הר צבועים *Mons Zeboim* [ubicunque ille fuit] intra terram certè erat; nam aliter indè non recipiendæ primitiæ: hasce autem non repulerunt, ideo quod in seipsis illegitimæ erant; sed quòd allatæ tempore non legitimo: nam [g] *Non obtulerunt Primitias ante Pentecosten*, inquit Traditio; ubi & hæc eadem historia repetitur.

g *Biccurim*, cap. 1. hal. 3.

Memoratur מגדל צבעייא [vox ejusdem etymi] in notabili ista historia. [h] *Tres urbes vastata sunt.* כבול *Chabul propter discordiam.* שיחין *Shichin propter artes Magicas.* ומגדל צבעייא *Et Migdal Zabaaia* [vel *oppidum Tinctorum*] propter scortationem.

h *Hieros. Taanith*, ubi antè.

V. *SOCOH.*] *Josua*, xv. 35. Indè erat *Antigonus*, aliquando Præfectus Synhedrii. אנטיגנוס איש סוכו [i] *Antigonus è Soco Cabbalam recepit à Simeone Justo.*

i *Avoth*, cap. 1. hal. 3. *Juchas.* fol. 15.

VI. קיבי & בי תרי.] Horum locorum mentionem faciunt *Gemaristæ*, de prælio *Davidis* loquentes cum *Ishbi-benob*, II *Sam.* xxi. [l] *Cùm perventum esset ad* קובי *Kubi*, inquiunt, *dixerunt, Insurgamus in eum: cùm accessum ad* בי תרי *Be Teri, dixerunt Occidúntne leonem inter duas catulas.* Ubi Glossa. *Prosecutus est eos David fugientes, appropinquavítque ad terram Philistæorum: cúmque ad Kubi accederet, quæ erat inter terram Israelis & Philistæorum, dixerunt*, &c. בי תרי *est etiam nomen loci.*

l *Bab. Sanhed.* fol. 95. 1.

VII. *Gophna.* גופנא.] Ambigitur de hujus situ, an scilicet *Judææ* assignanda sit, an *Samaritidi*: *Judææ* certè hæc videntur eam planè attribuere; *Josephus* de *Tito* à *Cæsarea* ad *Hierosolymam* pergente cum exercitu hæc ait, [m] Ἐμβάλλει διὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς Γοφνά· ἔνθα μίαν ἡμέραν αὐλισάμενος ὑπὸ τὴν ἕω προήει, καὶ διανύσας ἡμέρας σταθμὸν στρα-

m *Jos. De bell.* lib. 5. cap. 6.

τοπεδεύ-

τοπεδεύεται κτ̀ τὸν ἀκανθῶν αὐλῶνα, πρός τινι κώμῃ Γαβαθσαοὺλῃ καλουμένῃ.

Hierosolymitani. [n] *Octoginta paria fratrum Sacerdotum duxerunt in uxores octoginta paria sororum Sacerdotissarum, in Gophna, nocte unâ.* Sacerdotes vix tot reperias in *Samaritide.*

[n] *Hieros. Taanith*, fol. 69. 1.

כנשתא דגופנא בציפורין [o] *Synagoga Gophnitico-rum erat in Zippore*: quos *Samaritanos* vix crediderim.

[o] Id. *Nazir*, fol. 56. 1.

[p] Ex undecim Toparchiis secunda post *Hierosolymam* erat *Gophnitica*, Plinio [q] *Zophanitica.*

[p] *Jos. de bell.* lib. 3. cap. 4.
[q] *Plin.* lib. 5. cap. 14.

Vox גופנא à vinetis deducitur.

VIII. בקעת רמון [r] *Septem Seniores congressi sunt ad intercalandum annum* בבקעת רמון *in valle Rimmon: viz. R. Meir, R. Juda, R. Josi, R. Simeon, R. Nehemiah, R. Lazar ben Jacob, & R. Jochanan Sandelar.* Et paulò póst, *Erat illic rupes marmorea, cui unusquisque infixit clavum: vocatur ergò huc usque Rupes clavorum.*

[r] *Hieros. Chagig.* fol. 78. 4.

IX. [s] *Non adducunt manipulum* [Primitiarum] *nisi à loco aliquo, qui est prope Hierosolymam: at si locus aliquis prope Hierosolymam primitias istas non protulerit, tum petunt è longinquo. Erat, cùm afferretur manipulus ex hortis* צריפין *Zeriphim, & duo panes è valle* עין סוכר *En Socar.*

[s] *Glossa* in *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2.

X. [t] *Interrogârunt aliquando R.* Josuam, בני צרות מה הן *Quid de filiis fœmina amula,* [ut 1 *Sam.* i. 6.] *Respondit ille, Vos caput meum interponitis inter montes duos excelsos, Scholas scilicet* Shammaanam *& Hillelianam, ut cerebrum meum elidant: at testor ego de familia* בית ענובי מבית צבועים *Beth-Anubai è Beth-Zebuim, & de familia* בית נקיפי מבית קושש *Beth-Nekiphi è Beth-Koshesh: quòd erant filii amularum, & tamen nepotes eorum* Sacerdotes *magni steterunt, atque obtulerunt ad Altare.*

[t] *Hieros. Jevamoth*, fol. 3. 1.

CAP. LVI.

SAMARIA. Sychem.

a *Jos. De bell.* lib. 3. cap. 4.

Ἡ [a] Σαμαρεῖτις χώρα μέση μὲν τῆς Ἰουδαίας ἐστὶ, καὶ τῆς Γαλιλαίας. Ἀρχομένη γὰρ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μεγάλῳ πεδίῳ κειμένης Γιναίας ὄνομα κώμης ἐπιλήγει τῆς * Ἀκραβατινῶν τοπαρχίας. φύσιν δὲ τῆς Ἰουδαίας κατ' οὐδὲν διάφορος, &c.

b *Maasar Sheni*, cap. 5. hal. 2.

[* עקרבת [b] *Acrabata distabat Hierosolymis* מהלך יום לצפון spatio itineris diei, versus Aquilonem].

c *Tanchum*, fol. 17. 2.

Samaria sub Templo primo erat urbis nomen, sub secundo regionis Metropolis ejus tunc temporis erat *Sychem*, מקום מזומן לפורענות [c] *Locus destinatus vindictis*: & cui *Judæi*, ut videtur, convitiati sunt, sub nomine *Sychar*, *Joan.* iiii. 5. à verbis Prophetæ הוי שכורי אפרים *Væ ebriosis Ephraimitis*, *Esaia* xxviii. 1. Illi contigui montes *Gerizim* & *Ebal*.

d *Benjam.* in *Itiner.* mihi pag. 60.

Samaria urbs tandem dicta est *Sebaste*; & *Sychem*, *Neapolis*. De iis sic *R. Benjamin.* [d] *Sebaste* [שבשת] *est Samaria*; *ubi jam cognoscitur palatium Achabi regis Israelis*: *erat autem ista urbs in monte, munita admodum, in eâque fontes, & terra irrigata, hortique & paradisi, vineæque atque oliveta. Et duabus indè parsis* [VIII. M. passuum] *Neapolis, quæ & Sychem, in monte Ephraim. Sita autem est in valle inter montes Garizim & Ebal: in eâque sunt circiter centum Cuthæi observantes legem Mosis solùm, vocantúrque Samaritani, súntque iis Sacerdotes è semine Aaronitico.* Et paulò post, *Sacrificant in Templo in monte Gerizim, die Paschatis & diebus festis, super Altare, quod condiderunt super montem Gerizim, è lapidibus istis, quos erexerunt Israelitæ, cùm transirent Jordanem*, &c. Et posteà, *In monte Garizim sunt fontes & paradisi; at mons Ebal aridus est sicut saxa & petra: atque inter eos in valle est urbs Sychem.*

e *Jos. De bell.* lib. 4. cap. 26.

Josephus, de *Vespasiano*. [e] Ὑπέστρεφεν εἰς Ἀμμαοῦντα, ὅθεν διὰ

διὰ τῆς Σαμαρείτιδος, καὶ παρὰ τὴν Νεάπολιν καλουμένην, Μαβαρθὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, &c. מעברתא.

[f] *R. Ismael ben R. Josi* אזל להדא ניפולים *adiit Neapolin. Accesserunt ad eum Cuthai; quibus ille, Video ego, inquit, quòd vos non adoratis ad montem istum; sed ad Idola, quæ sub eo sunt: nam scriptum est.* Et abscondit Jacob Idola sub luco, qui erat juxta Shechem. f *Hierof. Avodah Zar.* fol. 44. 4.

Tempora *Samariæ* non incongruè partiaris, sub Templo secundo, in *Ethnicismum*, ante conditum scilicet Templum *Garizimæum*, & exinde in *Samaritismum*, prout is erat secretus à *Judaismo*, atque ab eo Apostasia; quamvìs utraq; quidem religio nè latum quidem pilum recederet à vafra superstitione.

Non malè hìc autor *Juchasin.* [g] *Tunc* [sub Simeone *Justo*] *in partes itum est Israeli. Pars secuta est* Simeonem Justum, *Antigonúmque, Discipulum ejus, eorúmque Scholam; prout didicerant illi ab Ezra & Prophetis: pársque Sanaballetum generúmque ejus; obtuleruntque sacrificia extra Templum Dei, ritúsque instituerunt è corde proprio: in Templo isto sacerdotio functus est gener Sanaballeti Manasseh, filius* Jehoshua, *filii* Jozedek *summi* Sacerdotis. *Et tunc temporis Zadok & Baithus, Discipuli Antigoni, eminebant, atque hinc initium schismatis; cùm scilicet diebus Antigoni multi recederent ad montem Gerizim.* g *Iuchas.* fol. 14. 2.

[h] Floruit Templum istud annos circiter ducentos, [i] periitque ferro & flammis *Hyrcani*: at non periit *Samaritica* superstitio; sed duravit in secula quamplurima, *Judæis* odiosa æquè ac *Ethnicismus*, *Joan.* iv. 9. Fatentur tamen, quòd ארץ כותים טהורה [l] *Terra Samaritanorum munda esset, & fontes mundi, & mansiones mundæ, & semitæ mundæ.* De eorum tamen victualibus multum disputatur; loco ad marginem allegato. *R.* Jacob *bar Acha nomine R. Lazar dicit, Victualia Cuthæorum licita sunt: quod intelligendum est de cibo, cui non immiscetur eorum vinum & acetum. Traditio. Aliquando dixerunt, Quare prohibetur vinum Ugdor?* [אוגדור] *Propter* [vicinitatem]

h Ibid.
i *Joseph. Ant.* lib. 13. cap. 17.
l *Hierof. Avod. Zarah*, fol. 44. 4

tem] *Caphar Pagash. Quare vinum Burgatha? Propter Birath Sorika. Quare vinum En Cushith? Propter Caphar Salamam. At posteà dixerunt, Si apertum est, ubique est prohibitum; si opertum, licitum.* Et sequitur historia de R. *Simeon ben Lazar,* ראזל לחדא קרייה דשמריין qui venit in urbem quandam *Samaritanorum,* ואתרה ספרא לגביה & accessit ad eum Scriba quidam *Samarita,* à quo cùm aliquid postularet quod biberet, appositúmque esset, אטרח עלוי ille de eo hæsitavit, *&c.* Aliáque non multò póst. לא אשתכח חמרא בכל סמרטקי. *Non inventum est vinum in tota Samaria vesperâ quâdam Sabbati: ast exitu Sabbati aderat affluenter; nam Syri attulerant, Samaritaníque ab iis receperunt,* &c.

m Shekalim, cap. 1. hal. 5.
n *Hieros.* ibi, fol. 46. 2.

[m] Non receperunt à *Cuthæis* Hemi-Siclum, nec columbas puerperarum, *&c.* [n] *Rabbi dixit, Samaritanus est sicut Ethnicus. R. Simeon ben Gamaliel dicit, Cuthæus est sicut Israelita ad omnia. R. Lazar, Traditio est de Ethnicis, non de Cutheis,* &c. *At Traditio contradicit R. Lazaro,* &c.

Ast observationem meretur illud, כותים כל זמן שעושין מצותן עם ישראל נאמנים על ביעור חמץ.

o *Hieros. Pesachin,* fol. 27. 2.

[o] *Cuthæi, cùm Azyma sua faciunt cum Israelitis, credendi sunt de exterminatione fermenti: at, cùm non Azyma sua faciunt cum Israelitis, non sunt credendi de exterminatione fermenti. R. Iosah dicit, Hoc intelligendum est de iis quoad domos suas; at quoad atria sua de iis potest esse suspicio: nam illi sic interpretantur,* Non invenietur fermentum in domibus vestris; *non,* In atriis vestris. *Traditio. Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, In quocunque præcepto Cuthæi versantur, accuratiores in eo sunt quàm Israelitæ. Hoc intelligendum est, inquit R. Simeon,* בראשונה שהיו משוקעין בכופרניהון *De tempore præterito, cùm scilicet diffusi essent in villis suis: at nunc, cùm iis non sit vel præceptum, vel reliquiæ præcepti, suspecti sunt, & corrupti sunt.* Vox משוקעין in mentem revocat illud τȣ̃ *R. Abbu,* qui

qui dixit, בכותים נשתקעו עיירות יג״ [p] *Tredecim civitates mersa sunt inter Cuthæos*, id est, inter eos mixtæ & confusæ. Difficilius est, quid sibi velit היו משוקעין בכופרניהון, an de *Cuthæis* intra proprias villas residentibus, an de *Judæis* cum iis, an de iis cum *Judæis*. Quicquid id est, claret certè & hinc & aliunde, *Samaritas* aliquando in cohabitationem cum I*udæis* coaluisse, hinc indè inter eos sparsos, & I*udæos* hinc indè inter *Samaritas*. Notatu certè dignum est illud, quod refert *Iosephus* de *Herode*. *Sebasten*, olim S*amariam*, reædificante [q] Ἐν μὲν γε Σαμαρείτιδι, inquit, πόλιν καλλίστῳ περιβόλῳ τειχισάμενος ἐπὶ σταδίους εἴκοσι, καὶ καταγαγὼν ἑξακισχιλίους εἰς αὐτὴν οἰκήτορας [num omnes putas hos fuisse S*amaritas*?] γῆν τε τούτοις προσνείμας λιπαρωτάτην, καὶ ἐν μέσῳ τῷ κτίσματι ναόν τε ἐνιδρυσάμενος τῷ Καίσαρι μέγιστον, καὶ περὶ αὐτὸν τέμενος ἀποδείξας τριῶν ἡμισταδίων, τὸ ἄστυ Σεβαστὴν ἐκάλεσεν.

Non habent S*amaritani*, [r] inquit *R. Benjamin*, *literas* ה vel ע vel ח ; ה *est in nomine Abrahami* ואין להם הוד *Et non est iis honor.* ח *est in nomine Isaaci*, ואין להם חסד *Et non est iis misericordia.* ע *est in nomine Iacobi*, ואין להם ענוה *Et non est iis mansuetudo. At pro his literis utuntur* א, *atque hinc dignoscitur eos non esse è semine Israelis.* Confer hæc cum Interprete Pentateuchi S*amaritico*, & judica.

[p] Id *Kiddushin*, fol. 65. 3.

[q] *Jos. De bell.* lib. 1. cap. 6.

[r] In *Itinerar.* mihi pag. 66.

CAP. LVII.

CÆSAREA.

Πύργος Στράτωνος.

PRimævum hujus urbis nomen Interpres *Arabs* opinatur fuisse *Hazor*, *Josua*, xi. 1. *Judæi Ekron*, *Zephan.* ii. 4. [a] *Dicit R. Abbu*, (fuit is *Cæsariensis*) עקרון תעקר *Ekron eradicabitur, hæc est Cæsarea, filia Edom, quæ sita est inter profana. Ipsa autem erat stimulus infixus Israeli in diebus*

[a] *Bab, Megill.* fol. 6. 1.

Græcorum; at, cùm prævaleret regnum familiæ Asmonææ, eam devicit, &c. Dicit R. Josi bar Chaninah, Quidnam illud est, quod scribitur, Et Ekron erit sicut Jebusæus [*Zech.* ix. 7.] *Hæc sunt theatra & tribunalia, quæ sunt in Edom, in quibus primates* Juda *olim erunt publicè docturi legem. R.* I*saac dixit, Leshem est Panias, atque Ekron est Cæsarea, filia Edom.*

Seriò vix agunt J*udæi*, cùm *Cæsaream* eandem esse dicunt cum *Ekrone*; sed partim lusitant in consonantia vocum, עקרון & תעקר, partim ei convitiari sibi proponunt, dum istam urbem, *Ethnicam* admodum, comparant cum *Ekrone Beel-zebubis.*

Cùm hanc urbem è manu *Græcorum* abripuissent *Asmonæi*, immutatum ei est nomen in אחירדת מגדל שור, ut *Gemaristæ* loco allegato; vel, ut Autor J*uchasin*, [b] אחירדת מגדל צור; vel, ut *Hierosolymitani*; nî fallit conjectura [c] מגדל שיר. Num ex his vocibus elicere possis nomen Πύργου Στράτωνος tuum esto studere, ea certè loci hujus denominatio fuit antè ut vocaretur ea *Cæsarea.*

b *Juchas.* fol. 74. 1.
c *Hieros. Shevi-ith,* fol. 36. 3.

Distabat *Hierosolymis* stadiis 600, aut circiter [Lxxv. M. pass.] referente J*osepho* in historia ista de J*uda Esseno* vaticinante. [d] Qui, cùm videret *Antigonum*, *Aristobuli* fratrem, prætereuntem in Templo, accersitum jam à fratre [reverà ut insidiis perimeretur] *Papa*, inquit, *Nunc bonum est, ut ego moriar, quia à me prædictum it in mendacium. Vivit enim Antigonus, quem hodie oportet mori. Locus autem morti ejus assignatus est* Πύργος Στράτωνος, *Turris Stratonis*: καὶ οὗτος μὲν ἀφ' ἑξακοσίων σταδίων ἐντεῦθέν ἐστιν. *Quæ sexcentis ab hinc distat stadiis: horæ autem diei sunt adhuc quatuor.* I*psissimum autem tempus vaticinium irritum facit.* His dictis, perplexus cogitationibus hæsit senex: ast illico nuntiatum est occisum esse *Antigonum*, in loco quodam subterraneo, ἐν σκοτεινῷ τινι παρόδῳ, quæ etiam vocabitur Στράτωνος πύργος.

d *Jos. Antiq.* lib. 13 cap. 19. *De bell.* lib. 1. cap. 13.

Urbem in honorem noménq; *Cæsaris* condidit *Herodes*,

portúmque

portúmque aptavit nobilissimum, sumptibus immensis. [e] Πόλιν πᾶσαν ἀνέκτισε λίθῳ λευκῷ, καὶ λαμπροτάτοις ἐκόσμησε βασιλείοις, ἐν ᾗ μάλιστα τὸ φύσει μεγαλόνουν ἐπεδείξατο. Μεταξὺ γὰρ Δώρων καὶ Ἰόππης, ὧν ἡ πόλις μέση κεῖται, πᾶσαν μὲν συμβέβηκε τὴν παραλίαν ἀλίμενον, &c. Μείζονα μὲν τοῦ Πειραιέως λιμένα κατεσκεύασεν, &c. Καὶ ἐπὶ τοῦ στόματος κολοσσοὶ τρεῖς, &c. Προσεχεῖς δὲ οἰκίαι τῷ λιμένι λευκοῦ καὶ αὗται λίθου, &c. Καὶ τοῦ στόματος ἄντικρυς ναὸς Καίσαρος ἐπὶ γηλόφου κάλλει καὶ μεγέθει διάφορος· ἐν δὲ αὐτῷ κολοσσὸς Καίσαρος, &c. Τά γε μὲν λοιπὰ τῶν ἔργων, ἀμφιθέατρον, καὶ θέατρον, καὶ ἀγορὰν, ἄξια τῆς προσηγορείας ἐνιδρύσατο, &c. Vide plura apud *Josephum*.

e Idem, ibid. cap. 16.

Habitata fuit *Cæsarea* mixtim à *Judæis*, *Ethnicis*, & *Samaritanis*: hinc loca quædã in ea *Judæis* profana & immunda.

[f] *R. Nichomi bar R. Chaija bar Abba dixit, Pater meus non transiit subtus arcum Cæsareæ: at R. Immi transiit. R. Ezekiah, R. Cohen, & R. Jacob bar Acha, ambulârunt in palatio Cæsareæ: cùm ad arcum pervenirent, secessit ab iis R. Cohen: cùm autem pervenirent ad locum mundum, ad eos se iterum recepit.* Recitatur hæc historia *Berachoth*, fol. 6. 1. atque ibi dicitur, eos ambulâsse in palatio *Zipporensi*.

f *Hieros. Nazir*, fol. 56. 1.

[g] *Attulit quidam libellum repudii à portu Cæsareæ? De quo cùm foret judicium coram R. Abbu, is dixit, Non opus est, ut dicas, Me præsente scriptus est, & me præsente consignatus.* ואין למינהג של קסרין בקיסרין *Nam portus Cæsareæ non est ut Cæsarea.*

g Id. *Gittin*, fol. 43. 2.

De variis inter *Græcos Cæsarienses* & *Judæos* concertationibus & tumultibus, in quibus semper pessum-dati *Judæi*, plurima *Josephus*. [h] Ταραχὴ, inquit ille, ἑτέρα συνίσταται περὶ Καισάρειαν, τῶν ἀναμεμιγμένων Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Σύρους στασιασάντων. Lis erat de prioritate & principatu, eáque transacta coram *Nerone*, [i] καὶ οἱ Καισαρέων Ἕλληνες νικήσαντες, &c. Ubi observabit Lector, *Syros* & *Hellenas* converti.

h *De bello*, lib. 2. cap. 23.

i Ibid. cap. 25.

[l] In hac urbe erant prima semina funesti belli, ob ædificata prope *Judæorum* Synagogam ergastula à quodam *Græco Cæsariensi*. [m] Cæsa illic posteà uno Sabbato viginti

l Ibid.

m Ibid. cap. 32.

ginti hominum millia. Plures illic seditiones & funera ante gentis excidium legas apud autorem citatum.

Longè post ejus excidium floruerunt hìc *Judaeorum* Scholæ & doctores, ità ut רבנין דקיסרין *Rabbini Cæsarienses* ubique celebrentur in paginis *Talmudicis*.

1. *R. Hoshaia Rbba*, vel *magnus*. [n] *R. Jochanan dixit, Profecti sumus ad R. Hoshaiam Rubbam Cæsarea, ut disceremus Legem.*

2. [o] *R. Abbu. Instituit R. Abbu varios clangores Cæsareæ.*

[p] *R. Abbu* à *Cæsarea* ad *Tiberiada* filium suum misit ad Academiam, &c.

[q] *Cuthæi Cæsarienses interrôgarunt R. Abbu, dicentes, Patres vestri rebus nostris contenti fuerunt, quare etiam non vos? Respondit ille, Patres vestri opera sua non corruperunt; at vos corrupistis.*

3. *R. Achavah,* & *R. Zeira.* [r] *R. Mena dixit, Profectus sum Cæsaream, & audivi R. Achavam & R. Zeiram.*

4 *R. Zerikan.* [s] *R. Mena dixit, Cæsarea audivi R. Zerikan.*

5. ר' פרגורי קסרין [t] R. *Prigori Cæsariensis.*

[u] 6. R. *Vlla Cæsariensis.* Et,

7. [x] R. *Ada Cæsariensis,* & R. *Tachalipha, &c.*

Memoratur כנשתא מרדתא דקיסרין. [y] *Synagoga Mardatha Cæsarea*, vel *Maradtha*: de ratione nominis non quærimus; nam alibi scribitur כנשתא מרדתא [z] *Synagoga Madadta.* Utrobique cum hac adjuncta historia. R. *Abbu sedit docens in Synagoga Maradta Cæsareæ. Venit tempus elevandi manus, & de ea re illum non interrogârunt. Venit tempus comedendi, atque de eo ronon interrogârunt. Quibus ille, De tempore comedendi interogatis; at non de elevando manus. Quo audito unusquisque se subduxit, & fugit.*

n *Hieros. Trumoth*, fol. 47. 1.

o *Juchas.* in fol. 74. 1.

p Id. ibid.

q *Hieros. Avod. Zarah*, fol. 44. 4.

r Id. *Challah*, fol. 57. 1.

s Id. *Pesachin*, fol. 28. 1.

t Id. *Trumoth*, fol. 47. 4.

u Id. *Pesachin*, fol. 30. 1.

x Id. *Rosh Hashanah*, fol. 59. 3.

y Id. *Nazir*, fol. 56. 1.

z Id. *Beracoth.* fol. 6. 1.

CAP.

CAP. LVIII.

Antipatris. כפר שלם.

DUplici olim nomine hoc oppidum insignitum reperimus, si nonnullis credimus. 1. Καφαρσαλαμᾶ vocatur à quibusdam, cujus meminêre [a] *Josephus* & liber *Maccabaeorum.* 2. Χαφαρζαβᾶ ab ipso *Josepho*; [b] Δείσας δὲ Ἀλέξανδρος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ [Ἀντιόχου Διονύσου] τάφρον ὀρύττει βαθεῖαν ἀπὸ τῆς Χαφαρζαβᾶ καταρξάμενος, ἣ νῦν Ἀντιπατρὶς καλεῖται, ἄχρι τῆς εἰς Ἰόππην θαλάσσης ἐπὶ σταδίους ρν'. [Nota obiter; *A Joppa* ad *Antipatrida* CL. stad. id est, xviii M. passuum.]

De nomine non litigabimus; de situ ejus, in Tabulis ferè omnibus, hæsitamus. Nos scrupuli nostri rationem ex insequentibus reddemus, historiam loci aliquam interea reddentes.

I. Condidit eam *Herodes* in memoriam patris sui *Antipatri.* [c] Καὶ γὰρ τῷ πατρὶ μνημεῖον κατέστησεν, inquit *Josephus*, καὶ πόλιν, ἣν ἐν τῷ καλλίστῳ τῆς βασιλείας πεδίῳ κτίσας ποταμοῖς τε καὶ δένδρεσι πλουσίαν, ὠνόμασεν Ἀντιπατρίδα.

II. Huc vectus est *Paulus*, cùm duceretur ad *Cæsaream*, *Actor.* xxiii. 31. ubi, si verba ista ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα, non inusitatâ interpretatione reddas, *Duxerunt eum versus Antipatrida*, necesse est, ut urbem istam longè *Hierosolymis* propiorem statuas, quàm faciunt omnes ferè Tabulæ.

III. Semel iterúmque occurrit apud *Gemaristas* hæc commensuratio, מגבת ועד אנטיפטרס *A Gebath ad Antipatrida.* [d] *A Gebath ad Antipatrida*, inquiunt, *erant 60. myriades urbium, quarum minima erat Beth-shemesh.* Veritatem rei non asserimus, Phrasiologiam respicimus.

Et rursus. [e] *Hezekiah Rex*, inquiunt, *gladium affixit ostio Beth-Midras, & dixit, Quicunque Legi non studet, transfodietur isto gladio. Inquisiverunt à Dan usque ad Beershebam, & non invenerunt* עם הארץ *quemvis non eruditum:* מגבת ועד אנטיפטרס *A Gebath ad Antipatrida, & non invenerunt puerum aut puellam, virum aut fœminam, qui non callerent Traditiones de munditia atque immunditia.*

a *Jos. Antiq.* lib. 12. cap. 17. 1 *Mac.* 7. 31.
b *Jos. Antiq.* lib. 13. cap. 2.
c Idem, *De bell.* lib. 1. cap. 16.
d *Hieros. Taanith*, fol. 69. 2. & *Megill.* fol. 70. 1.
e *Bab. Sanhedr.* fol. 94. 2.

munditiâ. Gloss. *Gebath & Antipatris fuerunt loca in extremis limitibus.* Scenam fabulæ cogita, atque quomodo tale encomion *Antipatrida* pertingere potuit in medio ferè *Samariæ*, prout ea sita in Tabulis. Et quidnam juris *Ezekiæ* inquirendi inter *Samaritas*?

Dicunt etiam *Talmudici*, Occursum *Alexandri Magni* atque *Simeonis* J*usti* fuisse *Antipatride.* [f] *Orârunt Cuthæi,* inquiunt, *Alexandrum Magnum, ut destrueret Templum [Hierosolymitanum]. Venerunt quidam, atque rem patefecerunt Simeoni* J*usto. Quid ergò ille? Induit vestes Pontificias, & velavit se velamine Pontificio, & processerunt ipse, primatésque Israelis, manibus tenentes faces. Processerunt illi hinc, atque isti illinc per totam noctem, usque dum prodiret aurora. Cùm luceret aurora, dixit [Alexander] suis, Quinam isti?* J*udæi, inquiunt, qui in te rebellârunt. Cùm perventum esset* לאנטיפרט *ad Antipatrida, ortus est Sol, & ab his occursum est: cùm videret Alexander Simeonem* J*ustum, descendens è curru adoravit eum,* &c.

f Idem, *Joma*, fol. 69. 1.

Putatísne Pontificem, vestibus Sacerdotalibus amictum, J*udæós*que per totam ferè *Samaritida* tam solenni processione perrexisse? J*osephus*, hanc historiam referens, mutato tantùm nomine J*addua*, occursum hunc fuisse ait [g] Εἰς τόπον τινὰ Σαφὰ λεγόμενον. Τὸ δ' ὄνομα τοῦτο μεταφερόμενον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν σκοπὴν σημαίνει. Τά τε γὰρ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν ἐκεῖθεν συνέβαινεν ἀφορᾶσθαι. De quo loco ille nósque alibi sub nomine Σκοποῦ, & צופים.

g *Antiq.* lib. 11. cap. 8.

CAP. LIX.

GALILÆA. גליל.

E*ST* [a] *Galilæa superior, & Galilæa inferior, & Convallis. A Caphar Hananiah, & suprà, quæcunque non producit Sycaminos est Galilæa superior: ast à Caphar Hananiah, & infrà, quæcunque producit Sycaminos est Galilæa*

a *Shevîith*, cap. 9. hal. 2.

Galilaea inferior. Est etiam ora Tiberiadis & convallis.

b Δύο δὲ οὔσας τὰς Γαλιλαίας, τήν τε ἄνω καὶ τὴν κάτω προσαγορευομένην, περιέχει μὲν ἡ Φοινίκη καὶ Συρία. διορίζει δὲ ἀπὸ μὲν δύσεως ἡλίου Πτολεμαῒς τοῖς τῆς χώρας τέρμασιν, καὶ Κάρμηλος. b *Jos. De bello*, lib. 3. cap. 4.

Quod de Sycaminis anteà dicitur in mentem revocat *Sycaminon* oppidum, de quo *Plinius*. c *Redeundum est*, inquit, *ad oram atque Phœnicen. Fuit oppidum Crocodilon: est flumen. Memoria urbium. Dorum, Sycaminum, Promontorium Carmelum*, &c. c *Nat. Hist.* lib. 5. cap. 19.

Et *Josephus*. d Ἔπλευσε, καὶ καταχθεὶς εἰς τὴν λεγομένην Συκάμινον, ἐνταῦθα τὴν δύναμιν ἐξεβίβασεν. d *Antiq.* lib. 13. cap. 20.

Apud *Talmudicos* שקמונה, nomen loci, videtur istud oppidum designare. e כל הרימין פטורין חוץ מריטי שקמונה. Ubi Glossa, שקמונה *est nomen loci*. e *Demai*, cap. 1. hal.

Cùm inter *Judaeam* & *Galilaeam* interjaceret tota *Samaritis*, nil mirum, si inter regionum istarum incolas fuerit aliqua discrepantia, & morum, & Dialecti: de qua vide capita 86. & 87.

f Διακόσιαι καὶ τέσσαρες κατὰ τὴν Γαλιλαίαν εἰσὶ πόλεις καὶ κῶμαι. quod de nobilioribus, munitísque, intelligendum. f *Jos.* in *vita sua*, apud me, pag. 642.

g In inferiori erant, inter alias, istæ à *Josepho* munitæ, *Jotopata*, *Beersabee*, *Salamis*, *Parecho*, Japha, Sigo, *Itaburion mons*, *Tarichaea*, *Tiberias*. g Idem, *De bell.* lib. 2. cap. 42.

In superiori *Acharabon petra*, Seph, *Jamnith*, *Mero*. Plura occurrent pergentibus.

CAP. LX.

Scythopolis. ביתשאן *initium Galilaea*.

Limes *Galilaea* a Ἀπὸ μεσημβρίας erat Σαμαρίς τε καὶ Σκυθόπολις, μέχρι τῶν Ἰορδάνου ῥείθρων. a *Jos. De bello*, lib. 3. cap. 4.

Scythopolis eadem est cum *Beth-shan*, de qua mentio apud Sacras paginas non infrequens, *Jos.* xvii. 11. *Judic.* i. 27. I *Sam.* xxxi. 10.

b Βεθσάνη, inquit *Josephus*, καλουμένη πρὸς Ἑλλήνων Σκυθόπολις. Distabat parùm à *Jordane*, sita in introitu convallis magnæ: b Idem, *Antiq.* lib. 12. cap. 12. Vide & lib. 13. cap. 10.

magnæ: nam sic idem, Διαβάντες δὲ τὸν Ἰορδάνην ἧκον εἰς τὸ μέγα πεδίον, οὗ κεῖται κατὰ πρόσωπον πόλις Βεθσάνη, &c.

c Nat. Hist. lib. 5. cap. 18.

[c] *Vocabatur antea Nysa* [autore *Plinio*] *à Libero Patre, sepultâ nutrice ibi.*

Fuit è terra *Israelitica* in subjugatione ejus prima, at vix in secunda; ut non ineptè [d] *R. Solomon.* Hinc in *Græcam* transiit denominationem, atque habitata fuit à *Gentilibus.* Inter quos tamen habitârunt *Judæi* non pauci, qui & Scholas suas aliquando illìc habuerunt & doctores. ביישנאי שאלון לר אמי [e] *Beth-sheanenses interrogârunt R. Immi, Quid si lapides ab una Synagoga quis decerpat, & iisdem aliam Synagogam ædificet? Respondit ille, Non licet.* Et memoratur מעשה בבית-שאן [f] *Actum quid in Beth-shean à doctoribus circa vinum Ethnicorum.*

d R. Sol in Demai, cap. 1.

e Hieros. Megill. fol. 73. 4.

f Avod. Zarah, cap. 4. hal. 2.

[g] *Dicit Resh Lachish, Si Paradisus sit in terra Israelitica,* בית-שאן פיתחה, *Beth-shean est ostium ejus: si in Arabia, Beth-Geram est ostium ejus: si inter fluvios, Damascus.* Gloss. *Fructus Beth-sheanenses fuerunt suavissimi omnium in terra Israelitica.* כלי פשתן הרקים הבאים מבית שאן [h] *Vestimenta linea tenuia confecta sunt in Beth-shean.*

g Bab. Erubbin, fol. 19. 1.

h Hieros. Kiddushin, fol. 62. 3.

CAP. LXI.

Caphar Hanania. כפר חנניה:

Medium Galilææ.

a Hieros. Avod. Zarah, fol 43. 2.

VOcari etiam videtur *Caphar Hanan*: hinc [a] ר׳ יעקב מכפר חנן *R. Jacob è Caphar Hanan.*

b Bab. Berac. fol. 55. 1.

De hoc loco mentio semel iterúmque. [b] *Si sunt cuiquam quinque oves in Caphar Hananiah, & quinque aliæ in Caphar Uthni* [בכפר עותני] *non conjunguntur* [id est, non connumerantur, ut decimentur] *donec sit ei una in Zippore.* Gloss. *A Caphar Uthni ad Caphar Hananiam sunt triginta duo milliaria, & Zipporis est in medio.*

c Bab. Erubb. fol. 51. 1.

[c] *Homines familiæ Mamal, atque homines familiæ Gorionis, ficus atque uvas aridas pauperibus distribuerunt annis famis, in Aruma. Venerúntque pauperes Caphar Shichin,*

&

& pauperes Caphar Hananiah: ומחשכין על ההחום *ac, cùm jam tenebresceret, intra limites* [Sabbaticos] *se contulerunt, & diluculo processerunt.* Gloss. *Arumah est nomen loci. Pauperes Caphar Shichin vicini erant Arumais, distantes tantùm* 4000 [*cubitis*]. Quæ distantia cùm excederet iter Sabbaticum, pauperes atne ingressum Sabbati, intra limites *Aruma* se contulerunt; ut manè insequente, absque violatione Sabbati, ad domos distribuentium se conferrent. Occurret *Talmudicos* evolventi frequentissima hujus oppidi mentio.

Observas antè apud *Plinium Sycaminum* situm inter *Dorum* & *Carmelum*, atque apud *Talmudicos* fertilitatem *Sycaminorum* inchoantem à *Caphar Hananiah.*

CAP. LXII.

Dispositio tribuum in Galilæa.

REgio *Samaritica* duas tantùm Tribus continuit, easque fraternas, *Ephraimum* & *Manassen: Galilæa* autem quatuor, *Isacharem, Zebulonem, Nephtalim* & *Asherem,* ac partem etiam *Danitarum.*

De ordine, quo sitæ fuerunt hæ Tribus, convenit quidem inter Tabulas; at de proprio sitûs loco, heu, quanta discrepantia! Australem *Galilææ* regionem excepit *Isacharitis*: eam nonnullæ collocant ab Austro *Maris Genesaritici,* non malé; at malè, dum eam ad ipsum istud protendunt: aliæque pessimè, dum ab Occidente istius maris eam statuunt. De ea sic *Josephus,* [a] Καὶ μετ' τέτες [*Manassitas*] Ἰσάχαρεις Κάρμηλόν τε ὄρος καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ μήκες ποιησαμένη τέρματα, τὸ δὲ Ἰταβύριον ὄρος τοῦ πλάτες. [a] *Antiq.* lib.5. cap. 1.

Isacharitidi, à Septentrione, contigua erat *Zabulonitis*; eam Tabulæ quædam juxta *Mare Genesariticum* expandunt, quædam longè supra Mare istud disponunt versùs Aquilonem; priores non bene, posteriores pessimé. De ea sic idem *Josephus,* [b] Ζαβυλωνῖται τὴν μέχρι Γεννησαρεῖτιδος, καθήκουσαν δὲ περὶ Κάρμηλον καὶ θάλασσαν, ἔλαχον. Observatâ [b] Idem, ibid.

istâ clausulâ μέχρι Γεννησαρίτιδος, nos [à *Talmudicis* etiam persuasi, & ratione ducti] à Meridionali littore & orâ *Maris Genesaritici Zabulonitin* supponimus, totúmque illud mare intra *Nephthalitida* comprehensum; quibus argumentis ducti, demonstramus posteà, cùm agimus de isto mari. Quam assertionem expositam obviámque novimus huic objectioni.

Object. *Josephus*, loco modò allegato, dicit *Nephthaliticis* in portionem cessisse τῆς Γαλιλαίας τὰ καθ᾽ ὑπὲρ θεν, ἕως τοῦ Λιβάνου ὄρους, καὶ τῶν τοῦ Ἰορδάνου πηγῶν. Jam verò, si portionem *Nephthaliticam* distendas à fontibus *Jordanis* ad ultimam oram Australem *Maris Genesara*, [quod facit sententia nostra] heu, quantum hæc excedit proportionem reliquarum tribuum! Nam à *Scythopoli*, ultimo *Galilææ* limite Meridionali, ad oram *Maris Genesara* Meridionalem non erant ultra xv. milliaria; intra quod spatium compacta est tota latitudo duarum tribuum *Isacharis* & *Zabulonis*. Ab ora autem *Genesaræ* Meridionali ad fontes *Jordanis* erant circiter xl. milliaria, quæ *Nephthalitidi* soli assignare, proportionem exuit & congruitatem.

Resp. Non levis certè foret hæc objectio, si *Nephthalitis* æquè se versùs Orientem extenderet, ac se extendunt *Isacharitis* & *Zabulonitis*. Nam hæ ad *Mare Mediterraneum* usque procurrunt; ast ea interjacentes inter se & mare habet *Asheritida*, & ditiones *Tyri* & *Sidonis*: ità ut, cùm latitudo earum mensuretur à Meridie ad Septentrionem, latitudo hujus mensuretur ab Oriente in Occidentem. Non adeò igitur inter has laboratur inæqualitate, cùm parem latitudinis angustiam cum illis hæc patiatur, & pari cum hac fruantur illæ longitudine.

Asheritida concluserunt hinc *Nephthalitis*, illinc confinia *Tyri* & *Sidonis*; atque ea pari modo, ac portio *Nephthalitica*, longitudine se extendit ab Austro in Aquilonem; majorémque [quod sententiæ nostræ aliquantùm suffragetur, objectioníque anteà recitatæ respondeat] *Josephus* longitudinem ei attribuit, quam nos *Nephthalitidi*, aut saltem æqualem, Nam [c] Τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ Καρμήλου, inquit, κοιλάδα

c *Joseph.* ubi ante.

διὰ προσαγορευομένην, διὰ τὸ καὶ τοιαύτην εἶναι, Ἀστὴρ φέρεται πᾶσαν τὴν ἐπὶ Σιδῶνος τετραμμένην.

CAP. LXIII.

Ora Galilaæ Occidentalis.
Carmelus.

I*Sacharitæ* [a] habuerunt Τέρμονα τοῦ μήκους Κάρμηλον καὶ ποταμόν· *Zabulonitæ* Κάρμηλον καὶ θάλασσαν.

Fuit *Carmelus* non tam mons unus, quàm montanum latitudinem ferè totam *Isacharitidis* excipiens, magnámque partem *Zabulonitidis*. Erat, ut videtur, inter multa montium capita, quæ eodem nomine sunt insignita, nobile quoddam culmen, præ aliis eminens & elatum, [b] *Promontorium Carmelum*, Plinio, *& in monte oppidum eodem nomine, quondam Ecbatana dictum*: [עקבתן] ubi, ut verisimile, [c] *Oraculum Carmeli Dei* consultum aliquando à *Vespasiano*.

Pedem montis alluit mare. [d] *R. Samuel bar Chaiah bar Judah dixit nomine R. Chanina, Insidens quis monti Carmelo, cùm jam orbis Solis occidentis demergi incipit, si descendat & lavet se in Mari Magno, & ascendat & comedat Trumam suam,* חזקה ביום טבל *præsumendum est, quòd interdiu lavit.*

Κάρμηλον καὶ ποταμόν. Quisnam iste fluvius? *Kishon*, inquiunt Tabulæ; nam eum depingunt quædam non longè à *Carmelo*, seipsum in mare effundentem: ídque non sine ratione, petitâ à I *Reg.* xviii. 40. at necesse est, ut *Kishonem* supponas ab Austro *Carmelum* præter labi; non, ut quidam, ab Aquilone.

A radicibus Carmeli profluit Padus Cendevia, & ex ea rivus Pagida, sive Belus, vitri fertiles arenas parvo littori miscens. Sic *Plinius* [e], qui & hæc porrò, *Juxtà, Colonia Claudii Cæsaris, Ptolemais quondam Ace, oppidum Ecdippa, Promontorium album, Tyrus quondam insula,* &c. *Indè Ide* [aliàs, *Enhydra*] *ac Sarepta, & Ornithon oppida, & Sidon artifex vitri,* &c.

Hæc

a *Joseph.* ubi antè.

b *Plin. N. H.* lib. 5. cap. 19.

c *Tacit. Hist.* lib. 2. 19.

d *Hieros. Berac.* fol. 2. 1.

e *Plin.* ubi suprà.

Hæc loca non tam limites *Galilææ* dixeris, quàm *Phœniciæ*; nam in ipsa *Ptolemaide*, vel *Acone*, erat separatio & partitio terræ *Israeliticæ* à *Phœnicia*. Hinc Josephus, [f] Δύο δ' οὔσας τὰς Γαλιλαίας, τήν τε ἄνω καὶ τὴν κάτω προσαγορευομένην, περιέχει μὲν ἡ Φοινίκη καὶ Συρία. διορίζει δὲ ἀπὸ μὲν δύσεως ἡλίου Πτολεμαῒς τοῖς τῆς χώρας τέρμασι, καὶ Κάρμηλος. Quid? Numnam totam *Galilææ* longitudinem ab Occidente concludunt *Ptolemais* & *Carmelus*? Dixerat ipse alibi, quod & nos alibi adduximus, *Nephthalitida* usque ad *Libanum* montem [à Septentrione] exporrigi; eheu, quàm longè post *Ptolemaida*! ac *Asheritida* eousque etiam extendi: ast erat *Ptolemais Finis Palæstines* [ut *Plinii* verbis utar] maritimus; nam hinc porrò erant ditiones *Tyri* & *Sidonis*, & jam *Galilæa* non terminabatur mari, sed istis ditionibus.

[f] *Joseph. De bello*, lib. 3. cap. 4.

Vidimus in Schemate isto à nobis adducto, capite hujus opellæ secundo, quo ἐν ἐπιτομῇ describitur Peripheria terræ sub Templo secundo; ut שורא דעכו *Mœnia Aconis* pro limite illìc statuantur: ídque hoc sensu, de quo diximus, quod & posteà patebit ampliùs. Nomina ergò ista, quæ in dicto Schemate sequuntur, scilicet, 1. קצריא דגלילא 2. כברתה. 3. בית זניתה. 4. קובעיא, aliáque nonnulla, loca denotare videntur, quæ erant colliminia inter *Galilæam* & fines *Tyri* & *Sidonis*.

CAP. LXIV.

Acon. עכו. *Ptolemais.*

[a] Πτολεμαῒς [quæ & *Acon*] πόλις ἐστὶ τῆς Γαλιλαίας παράλιος, &c. *Ptolemais est civitas Galilææ maritima, in campo magno sita; circumdatur autem montibus: ab Oriente, à LX stadiis, montano Galilææ; à Meridie Carmelo distante CXX stadia: altissimo autem monte à* Septentrione, *qui vocatur Climax* [vel Scala] *Tyriorum, distátque stadiis centum. Ab ea autem urbe distans duobus stadiis, præterlabitur fluvius Beleus, exiguus prorsus, quem prope est Memnonis sepulchrum; habens juxta se centum cubitorum spatium,*

[a] *Jos. De bello*, lib. 2. cap 17.

spatium, sed admiratione dignissimum. Est enim specie vallis rotundæ, vitream emittens arenam, quam cùm exhauserint multæ naves pariter accedentes, locus item rursus impletur.

מעכו לצפון ועכו כצפון: [b] *Ab Acone porrò ad Septentrionem* [est terra *Ethnica*] *atque ipsa Acon pro Septentrione* [id est, pro terra *Ethnica*] *reputatur*. (b R. Nissim in Gittin, cap. 1.)

[c] *In Acone est terra Israelitica, & non*. Ideóque [d] *R. Josi ben Hananiah exosculatus est fornicem Aconis, & dixit, Húcusque est terra Israelitica.* (c Hierof. Gittin. fol. 43. 3. d Id. Sheviith, fol. 35. 3.)

[e] *R. Simeon ben Gamaliel dixit, vidi Simeonem Ben Cahna bibentem vinum in Acone,* &c. *At numnam intra limites terræ, nécne?* Vide de hac re Autorem *Juchasin* fusè disputantem, loco ad marginem [f]. (e Id. Challah, fol. 60. 2. f Juchasin, fol. 71. 1.)

Erat balneum *Veneris Acone*: [מרחץ של אפרודיטי] [g] ubi lavans *R. Gamaliel* interrogatur ab *Ethnico* quodam [cui nomen in *Mishnah Hierosolymitana* est פרקלוס בן פלוסלוס, in *Babylonica* פרוקלוס בן פלוספוס *Proculus filius Philosophi.*] *Quid tibi cùm balneo* Ἀφροδίτης*? Cùm in Lege vestra scriptum sit*, Non adhærebit manui tuæ quicquam ex Anathemate. *Respondit ille, Non respondendum est in balneo*[quia de Lege non est loquendum, cùm stas nudus]. *Cùm ergò exiisset, dixit, Ego non in limites ejus ingressus sum, sed ea in limites meos.* [Glossa, *Balneum erat priusquam ea.*] *Et non dicimus, Faciamus balneum formosum Veneri, sed faciamus Venerem formosam balneo*, &c. (g Avodah Zarah, cap. 3. hal 4)

Refertur historia acta *Acone* coram *R. Judah*, non indigna memoratu. [h] *Rabbi venit ad locum quendam, viditque homines istius loci pinsentes pastam suam in immunditia: cùm ab iis quæreret, Quare ità facerent; responderunt, Venit huc Discipulus quidam, & nos docuit* מי בצעים אין מכשירין *Aquæ* בצעים *non sunt de liquidis* (pollutionem inducentibus) הוא מי בצים דרש להו ואינהו סבור מי בצעים *Ille de aqua* בצים (id est, *ovorum*) *locutus est; at illi eum locutum fuisse arbitrati sunt de* מי בצעים *aquis paludosis.* (h Bab. Sanhedr. fol. 5. 2.)

ludosis. Hæc ideo libentiùs produximus; ut videat Lector, quòd litera *V* apud hos nullius omnino fuerit soni, cui similia exempla proferimus alibi. Jam audi Glossatorem. *Hoc,* inquit ille, *vidit Rabbi in Acone, in qua est terra Israelitica, & terra Ethnica: istos autem vidit stantes intra limites terræ Israeliticæ, & pinsentes pastam suam in immunditia, & miratus est, donec dixerunt ei; Venit huc Discipulus quidam,* &c.

Frequentissimè memoratur à *Talmudicis* כפר עכו *Caphar Acon.*

i Id. *Taanith,* fol. 21. 1.

[i] *Civitas, quæ producit* 1500. *pedites, sicut* כפר עכו *Caphar* Aco, *si efferantur indè novem mortui tribus diebus successivis; ecce est pestis: at si die uno, aut diebus quatuor, tum non est pestis. Et civitas, quæ producit quingentos pedites, ut* כפר עמיקו *Caphar* Amiku, &c.

Hinc nomina *Rabbinorum* quorundam *Aconensium,* ut,

k Ibid. fol. 7. 2.
l *Juchas.* fol. 69. 1.
m Idem, fol. 71. 1.
n *Hieros. Gittin,* fol. 43. 3.

[k] *R. Tanchum filius* R. *Chaiæ è Caphar* Acone.

[l] R. *Simeon ben Juda* איש כפר עכו.

[m] ר׳ אבא דמן עכו R. Abba *Aconensis:* aliique.

Perpende hanc historiam. [n] Attulit *quidam libellum repudii ad* R. *Ismaelem, qui dixit ei, Unde tu? Respondit ille,* מכפר סמיי שבתחום עכו A *Caphar Samai, quæ est in confinibus* Aconis. *Tunc necesse est, inquit ille, ut dicas, Me præsente scriptus est, & me præsente sigillatus. Cùm exiret, dixit ei* R. *Illai,* Rabbi, *Nónne Caphar Samai est è terra Israelitica, propior ad Zipporim, quàm* Aconem? Et paulò pòst: *Civitates, quæ sunt in colliminiis Zipporis, vicinæ Aconi, & quæ in colliminiis Aconis vicinæ Zippori, quid de iis facies? Sicut* Acon, *sic Zipporis.*

CAP.

CAP. LXV.

ECDIPPA.

Achzib. *Josue* xix. 29. *Judic.* i. 31. Κλίμαξ Τυρίων.

I*Tineranti* [a] *ab* Acone *ad* Achzib *à dextra viæ, Orientem versùs, munda est à notione terræ Ethnicæ, & tenetur ad decimas, & ad legem de anno septimo, donec innotescat tibi eam immunem esse: à sinistra viæ, Occidentem versùs, immunda est sub notione terræ Gentilitiæ, & immunis est à decimis, & à lege de anno septimo, usque dum innotescat eam teneri, etiam usque dum perveneris ad Achzib.* Hæc *Gemara*: Textus autem, in quem hæc commentatio, hic est; [b] *Tres regiones* [*Judæa* scilicet, *Galilæa*, & *Peræa*] *tenentur ad legem de anno septimo: quodcunque possederunt ascendentes è Babylone, à terra Israelitica usque ad* כזיב *Chezib* (*Mishnah Hierosolymitana* גזיב *Ghezib* legit) *non depascitur nec colitur: at quodcunque possederunt ascendentes ex Ægypto, à Chezib ad fluvium, & ad Amanam, depascitur, sed non colitur: à fluvio, & ab Amanah, interiùs depascitur, & colitur.*

De *Amanah* dicturi sumus illico. *Fluvius* (inquit *R. Sol.* in locum) *est fluvius Ægypti.* Et *Chezib* ([c] inquit *Rambam*) *est nomen loci, qui divisit inter terram Israeliticam, quam possederunt ascendentes è Babylone, atque eam, quam possederunt ascendentes ex Ægypto: ea autem, quam possederunt ascendentesex Ægyto, quoad Demai, est quasi extra terram.* Hinc illud inTextu, in quem ille hæc commentatur מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי A *Chezib & ultrà immunis est à Demai.*

V*ox Chezib*, & *Achzib*, in *Ecdippam* tandem transiit, pro more Dialecti *Syræ*; cui vulgare, ז, *Zain Hebræorum*, in ד immmutare.

Κλίμαξ Τυρίων, *Scala Tyriorum*, *Talmudicis* est סולמה רצור.

[d] דלא מטין לסולמיה רצור ער רשבחון כולן.

a *Hierosol. Sheviith*, fol. 36. 2.

b *Sheviith*, cap. 6. hal. 1.

c *Rambam* in *Demai*, fol. 12. 2.

d *Hierosol. Baba Kama*, fol. 4. 2.

Omnia obliti fuerant, antequàm pertingerent ad Climaca Tyriorum. Agitur loco citato de *Romanis* quibuſdam, ad *Rabban Gamalielem* miſſis, ut de lege *Judaica* ſcitarentur.

e Id. *Avodah Zarah*, fol.40.1

De eo etiam eſt hæc hiſtoria, & de eodem loco. [e] *Cùm exiret ille aliquando è Chezib, acceſſit ad eum quidam, interrogaturus de quodam voto ſuo. Dixit is ei, qui cum eo profectus eſt, Dic ei, nos bibiſſe quartanam vini Italicam. Dicit ei bene. Interroganti dicit, Vade nobiſcum uſque dum vinum noſtrum deferbuerit.* כיון שהגיעו רסולמה של צור *Cùm ad ſcalam Tyriorum attingeret, deſcendit Rabban Gamaliel, & ſeipſum velat, & ſedens ſolvit ejus votum. Ex hoc exemplo hæc diſcimus, quòd quartana vini inebriat, quòd via ſedat vinum,* &c.

f Id *Shabb.* fol. 11, 1.

Notetur hoc in tranſitu, quòd dicitur רביעית יין משכרת *Quartanam vini inebriare:* & conferatur cum eo quod dicit *R. Chaia,* ארבעה כוסות שאמרו ישנן רביעית יין באיטלקי [f] *Quatuor pocula* (ebibenda ab unoquoque in epulis ſacris) *continent quartanam vini Italicam:* & judica quàm ſobriè cum iis fuit in iſtis epulis.

CAP. LXVI.

ORA Galilææ ſeptentrionalis. Amanah. Mons Nivis.

DEſcribitur hæc ora à *Moſe*, *Numer.* xxxiv. 7. *A Mari Magno ad montem Hor. A monte Hor, ad introitum Hamath,* &c.

Mons Hor ſcriptoribus *Judaicis* eſt *Amanah*, cujus montio occurrit, *Cant.* iv. 8. ubi ſic R. *Sol. Amanah eſt mons in ora terræ Iſraeliticæ Aquilonari, qui linguâ Talmudicâ nuncupatur* טורי אמנון *Montanum Amanon. Idem cum monte Hor.*

Apud *Targum Hieroſolymitanum* pro *monte Hor* eſt טורוס

טוורוס מנוס *Mons Manus:* at *Jonathanis* reddit טוורוס אומניס *Mons Umanis.*

[a] *Quidnam,* inquiunt *Hierosolymitani, est è terra Israelitica, & quid extra terram? Quodcunque descendit à Monte* Amanah *intùs, est è terra Israelitica: quodcunque est extra montanum* Amanæ, *est extra terram.* a *Hieros. Shevi-ith,* fol. 36. 4. & *Challah,* fol. 60. 1.

Et paulò póst. *Dixit* R. *Justa Bar Shunem, Cùm appulerint reduces* (è dispersione sua) *Israelitæ ad montana* Amanæ, *edent Canticum: quod probatur ex eo, quod dicitur,* (*Cant.* iv. 8.) תשורי ראש אמנה. Reddit ille, *Cantabis è vertice* Amanæ.

Erat & fluvius ejusdem cum monte nominis, de quo *Targum* in istum locum, [b] *Offerent tibi munus habitantes juxta fluvium* Amanam, *habitantésque in vertice Montis nivis:* & *Aruch,* quod notavimus anteà, [c] *Kirmion est fluvius in via ad Damascum, & est idem cum* Amana. b *Targ.* in *Cant.* iv. 8. c *Aruch* in קרמיון.

Mons Nivis תור תלגא *Paraphrastis* & *Talmudicis* idem est cum *Hermone.* Interpres *Samariticus* in *Deut.* iv. 48. עד טבר תלגה היא חרמון Ad *Montem nivis, qui est Hermon.* Et *Hierosolymitani,* [d] *Exstruxerunt,* inquiunt, *filiabus Midianitarum craticulas à Beth-Jeshimon, usque ad Montem nivis, & collocârunt illìc fœminas vendentes placentas.* d *Hieros. Sanhedr.* fol. 28. 4.

Targum Hieros. in *Numer.* xxxv. *Mons nivis Cæsarea* (*Philippi*). Vide & *Jonathanem* ibi.

CAP. LXVII.

פמיים.

Paneas fons Jordanis.

DUplicem *Jordani* fontem assignant Tabulæ; at quo jure vix patet: multò minùs patet, quo jure hunc *Jor* dixerint, illum *Dan.* Est quidem apud *Josephum* mentio *Jordanis parvi,* & *Jordanis magni:* hinc ut videtur, origo

prima apud Tabulas duplicati fontis, & duplicati rivi ad primos fontes. Sic enim *Josephus*. [a] Πηγαὶ, αἳ τὸν μικρὸν καλούμενον Ἰορδάνην ὑπεκπέμπουσι τῷ μεγάλῳ. *Fontes sunt* [in *Daphne*] *qui Jordanem parvum, ut vocatur, immittunt in magnum*. Agit ille, textu citato, de lacu *Samochonitide*, dicitque, Διατείνει δὲ αὐτῆς τὰ ἕλη μέχρι Δάφνης χωρίου, &c. *extendi ejus paluſtria ad Daphnen regionem, ut aliàs amœnam, ità fontes continentem, qui Jordanem parvum emittunt*, &c.

a *De bello*, lib. 4. cap. 1.

Riblah, [ut obiter hoc notemus] *à Targumiſtis* redditur *Daphne*. Illi in *Numer*. xxxiv. 11. pro quod in *Hebræo* eſt, *Et deſcendet limes ad Riblam*, reddunt, *Et deſcendet limes ad Daphnen*. Vide & *Aruch* in דפני. At ea certè non iſta *Daphne*, de qua hìc *Joſephus*, quod patebit ſatis ex ſequentibus. At, quod ad rem ſub manibus,

I. Et ille, & *Talmudici* fontem *Jordanis* aſſignant *Panium*, vel *Paneada:* nec nominant alium.

b Idem *Antiq.* lib. 15 cap. 13.

[b] *Prope Panium, quod vocant*, inquit ille, *ſpelunca eſt in monte amœniſſima, eique ſubjecta, in immenſum hians terra devexitas, plena aquis ſtagnantibus. Ei mons magnus valde imminet, ſub ſpelunca autem ſcatent fontes Jordanis fluvii.*

c Idem, *De bello*, lib 1. cap. 16.

Et rurſus, [c] Παρὰ τὰς Ἰορδάνου πηγάς· καλεῖται δὲ Πάνειον ὁ τόπος.

d Ibid. lib. 3. cap. 35.

Alibique, [d] Δοκεῖ μὲν Ἰορδάνου πηγὴ τὸ Πάνειον: & plura ibi.

e *Bab. Bava Bathra*, fol. 74. 2.

Talmudici. [e] *Dicit Rabh*, ירדן יוצא ממערת פמיים *Jordanes oritur è ſpelunca Paneadis: & ſic eſt Traditio.*

f Idem, *Megill.* fol. 6. 1.

לשם זו פמיים [f] *Dicit R. Iſaac, Leſhem eſt Pamias.* Gloſſa, *Leſhem eſt civitas, quam ſubjugârunt Danitæ.* [*Judic*. xviii. 29.] *Pamias eſt locus, unde oritur Jordanes.*

g *Plin. N. H.* lib. 5. cap. 15.

Et *Plinius*, [g] *Jordanis amnis oritur è fonte Paneade.*

II. Fons iſte *Jordanis* tam celebratus fuit fons *Jordanis*, ut vocatur, *parvi:* nam ſic planè colligitur ex *Joſepho*. Ille de *Danitis*, *Laiſh*, vel *Leſhem*, invadentibus, quam ſubactam illi *Dan* vocârunt, ſic ait, [h] Οἱ δ' οὐ πόρρω τοῦ Λιβάνου ὄρους, καὶ ἐλάττονος Ἰορδάνου τῶν πηγῶν, &c. *Illi autem non longè à monte Libano, atque à fontibus Jordanis minoris, per*

h *Joſ. Antiq.* lib. 5. cap. 2.

per magnam Sidonis planitiem iter diei unius conficientes, terram bonam & fertilem observant, ac suis indicant: qui exercitu irruentes Dan civitatem condunt.

Itémque de *Jeroboamo* loquens hæc ait, [i] *Duo fana vitulis aureis condidit, unum in Bethel:* Ἕτερον δὲ ἐν Δάνῃ, ἣ δέ ἐστι πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ μικροῦ Ἰορδάνου· *alterum verò in Dan, quæ est ad fontes Jordanis parvi.*

[i] Id. ibid. lib. 8.

Mireris certè, atque obstupescas, tam celebri famâ & notitiâ inclarescere fontem *parvi Jordanis*, atque interea latere, sileri, atque in æterna obscuritate sepeliri fontem *magni Jordanis*. Quid? *Minor* tantâ famâ dignus, & *major* nullâ? Liceat nobis liberè loqui, bona cum *Chorographorum* venia, quæ sentimus.

I. Non constat ullum alium *Jordanis* rivum fluere in lacum *Samochonitiden*, præter istum, qui oritur è *Pancade*. Apud quemnam Autorem comperies talis rivi vel volam, vel vestigium? nisi quod ex verbis *Josephi*, anteà allegatis, malè conceptis, in Tabulas irrepserit talis conjectura, atque in animos hominum.

II. Opinamur ergò J*ordanem majorem* & *minorem* dici, non ratione duorum fontium, aut duorum rivorum discretorum, & distantium; sed ratione distinctæ magnitudinis ejusdem rivi. Oriens è *Paneade* J*ordanes*, *parvus* vocabatur, usq; dum flueret in *lacum Samochonitin:* posteà verò, è lacu isto exiens, cùm incrementum magnum ab ista palude obtinuisset, exinde vocabatur J*ordanes major*. *Samochonitis* J*ordanem parvum* recepit, *magnum* emisit: nam cùm esset & lacus iste, & regio adjacens paludosa admodum, ut patet ex J*osepho*, non tam auctus est lacus à J*ordane* influente, quàm J*ordanem* effluentem auxit. [k] Κόπτει, inquit ille, τὰ τῆς Σεμεχωνίτιδος λίμνης ἕλη τε καὶ τέλματα. Videtur ergò fluvius infra *Samochonitin* vocari J*ordanes*, supra *Samochonitin* J*ordanes parvus*.

[k] Id. *De bello*, lib. 3. cap. 35.

Ad fontem J*ordanis*, *Paneada*, condita fuit *Cæsarea Philippi*: quam videant Tabulæ, nè remotam nimis indè collocent. [l] Φίλιππος πρὸς ταῖς Ἰορδάνου πηγαῖς ἐν Πανεάδι πόλιν κτίζει Καισάρειαν. Itémque, [m] Πανεάδα κατασκευάσας ὀνομάζει Καισάρειαν.

[l] Id. *Ant.* lib. 18. cap. 3.
[m] Id *De bello*, lib. 3. cap. 12.

CAP.

CAP. LXVIII.

Quid dicendum de ימא דאפמיא.

SEptimum inter maria, terram *Israeliticam* ambientia, numeratur ימא דאפמיא, quæ vox tam cognatum sonum habet voci *Pamias,* quo nomine *Rabbini* fontes *Jordanis* indigitant; ut istius vocabuli mentio hujus non potest non excitare memoriam, imò ferè persuadere, utrumque unum eundémque designare locum; & *Mare Apamiæ* nihil aliud fuisse, nisi magnam aliquam collectionem aquarum ad ipsos fontes *Jordanis.*

Hoc etiam porrò adjici posset ad roborandam istam persuasionem, quòd utrobique, apud loca in *Talmude Hierosolymitano* citata, hæc addantur, *Mare Apamiæ est idem cum Mari Chamats, quod* דוקליטינוס *Diocletianus, congregatis aquis, fieri curavit.* Jam verò *Diocletianus* iste, quicunque is fuit [nos Imperatorem fuisse probamus alibi] versatus est aliquando *Paneade,* ut liquet etiam ex [a] eodem *Talmude.*

a *Hieros. Tumoth,* fol. 46. 2.

At verò aliter se res habet. Diversa fuêre loca *Pamias* & *Apamia,* & longè dissita: altera in terra *Israelitica,* altera in confinibus quidem terræ *Israeliticæ,* at in *Syria.*

Notetur hæc Traditio. [b] *Ariston adduxit primitias suas ab Apamia atque eæ acceptæ sunt; nam dixerunt Qui possessionem habet in Syria, est ac si haberet in suburbanis Hierosolymæ.* Glossa. *Apamia est nomen loci in Syria.*

b *Challah,* cap. 4. hal. 11.

Et hæc clariùs apud *Targumistas,* ut Autores alios omittamus. Interpres *Samariticus* vocem שפם *Numer.* xxxiv. 10. reddit עפמיה *Apamia* cum ע [Nota ש mutatam in ע Nota etiam in voce *Bosor,* II *Pet.* ii. 15. ע mutatam in ש *Sin.*] *Jonath.* אפמיאה cum *Aleph:* nam משפם הרבלה reddit ille מן אפמיאה לדפני *Ab Apamia ad Daphnen.*

CAP.

CAP. LXIX.

Lacus Samochonitis.

PAginis Sacris eſt *Aqua Merom, Joſua* xi. 5. *Babylonicis* eſt ימה דסבכי *Mare Sibbechaum.* Hinc illud, [a] *Jordanes oritur è ſpelunca Paneadis, & fluit in mare Sibbechaum. Hieroſolymitanis* aliquando ימא דכובבו, ut notavimus antè, aliquando ימא דסמכו unde aliis linguis *Samachonitis.*

[a] *Bab. Bava Bathra*, fol 74.2

[b] Τῇ Σεμεχωνιτῶν λίμνῃ, inquit *Joſephus*, τριάκοντα μὲν εὖρος, ἑξήκοντα δὲ μῆκος στάδια. Διατείνει δὲ αὐτῆς τὰ ἕλη μέχρι Δάφνης χωρίου. *Lacus Semechonitis eſt triginta ſtadiorum latitudine: longitudine ſexaginta. Extenduntur paluſtria ejus ad Daphnen regionem; ut aliàs amanam, ità fontes continentem*: αἳ, τρέφουσαι τὸν μικρὸν καλούμενον Ἰορδάνην ὑπὸ τὸν τῆς χρυσῆς βοὸς νεὼν, προπέμπουσι τῷ μεγάλῳ. Scrupulus latet de hujus clauſulæ punctatione, ὑπὸ τὸν τῆς χρυσῆς βοὸς νεών. Molliùs quidem fluere videretur ſententia, & ſenſus, ſi ſic redderes, *Fontes, qui parvum* Jordanem, *ut vocabatur, nutrientes, eum in magnum emittunt, ſub Templo aurei vituli*: aſt oritur tum juſta ambiguitas de ſitu iſtius Templi. Referenda eſt ergò potiùs clauſula iſta ad præcedentem, ità ut ſenſus ſic fluat, *Fontes, qui* Jordanem *parvum, ut vocatur, nutrientes ſub Templo aurei vituli, eum immittunt in magnum*: & ſic Templum aurei vituli habes ad fontes *Jordanis*, locúmque adjacentem vocatum *Daphnen*, paluſtriáque *Samochonitidis* eóusque ſe exporrigentia.

[b] *Joſ. De bello*, lib. 4 cap. 1.

[c] *Gemariſtæ Hieroſolymitani* verba *Ezekielis*, cap. xlvii. 8. ſic explicant. *Exeunt hæ aquæ in oram Orientalem*; וזהו ים סמכו *id eſt, in lacum Samochonitin. Et deſcendent in planitiem, id eſt, in mare Tiberiadis. Et exibunt in mare; hoc eſt, in mare Mortuum.*

[c] *Hieroſ. Shekalim*, fol. 50.1.

[d] Ἄσωρος πόλις ὑπέρκειται τῆς Σαμαχωνίτιδος λίμνης. *Hazor civitas*, inquit *Joſephus, imminet lacui Samachonitidi.* Metropolis ea *Canaanis*, id eſt, regionis iſtius Septentrionalis, quæ iſto nomine inſignita eſt: quæ & *Galilæa Gentium* vocata.

[d] *Joſ. Antiq.* lib 5. cap. 6.

cata. J*abin rex Hazor* aliique pugnant cum J*osua* ad aquas *Merom*; id est, ad lacum *Samochonitin*, J*osua*. xi. 4. [c] Et J*onathas* ibidem, ut videtur, cum exercitu *Demetrii*, Ἐν πεδίῳ Ἀσώρ, ut idem J*osephus*. At libro *Maccabæorum* est τὸ πεδίον Νασώρ, I *Macc*. xi. 67.

c Ibid. lib. 13. cap. 9.

CAP. LXX.

Lacus Gennesariticus, vel, Mare Galilææ, & Tiberiadis.

EMetitur [a] J*ordanes* cxx. stadia, à lacu *Samochonitide* ad *Gennesariticum*. Lacus iste Veteri Testamento est ים כנרת, *Numer*. xxxiv. 11, &c. *Targumistis* ימא רגניסר, aliquando רגנֹיסור, aliquando רגינוסר: idem etiam *Talmudicis*, at frequentissimè, ימא רטבריא. Utrumque nomen adhibetur ab Evangelistis: *Lacus Genesareth*, Lucæ, v. 1. *Mare Tiberiadis*, Joann. xxi. 1. ac *Mare Galilææ*, Joann. vi. 1.

a *Jos. De bello*, lib. 3. cap. 35.

Transiit nomen *Chinnereth* in *Genesar*, ob regionis amœnitatem hortis ac paradisis refertissimæ: de qua dicturi sumus posteà.

Disputatur ab *Hierosolymitanis*, quare כנרות occurrat aliquando numero plurali: ut *Josua* xi. 2. נגב כנרות, & J*osuæ* xii. 3. ים כנרות. *Indè*, inquiunt, *sunt duæ Genesaretæ? Aut non fuerunt* אלא ב׳ אבטוניות *nisi duæ arces, ut Beth-Ierach & Sinnabris*; כגון בית-ירח וצינברי שהן מגרלנת כינרים *quæ sunt turres Chinnerethanorum: at munitio destruitur & cessit Gentilibus*. Vides ex ipso sensu loci quid sibi velit vox אבטוניות.

b *Hieros. Megill.* fol. 70. 1.

Eadem fortè est cum voce אבטליות in *Aruch*: & אבטילאות [c] *Babylonicis*. Quibus, interprete Glossatore, שני אבטילאות *Sunt duæ eparchiæ in eodem regno*. Exemplum præbet *Gemara* in נמור ונמורי. Ast *Arucho*

c *Bab. Becoroth*, fol. 55. 1.

שני

שני אבטליות *sunt castella duo, inter quæ est pons, sub quo tamen non est aqua:* atque exemplum ille præbet in שולנמי ופטורי. At hic non moramur. צינבריי apud *Talmudicos* est Σενναβεὶς apud *Josephum*, distans à *Tiberiade* stadiis triginta. Nam refert ille *Vespasianum* castra posuisse triginta à *Tiberiade* stadiis, [c] Κατά τινα σταθμὸν εὐσυνόπτον τοῖς νεωτερίζουσι, Σενναβεὶς ὀνομάζεται. Loquitur & ille quoque de oppido Γινναβρὶ, non longè certè ab hoc loco distante: nam περίχωρον *Jordanis* describens [d] dicit, quòd ab utraque ejus regione procurrit longissimum dorsum montium, [at milliaribus aliquot à fluvio distans] hinc à regione *Scythopolitana* ad *Mare Mortuum*, illinc à *Juliade* ad *Somorrham* versùs Petram *Arabiæ*: quódque interjacet planities, quæ vocatur μέγα πεδίον, ἀπὸ κώμης Γινναβεὶν διῆκον μέχρι τῆς Ἀσφαλτίτιδος λίμνης.

c *Joseph. De bello*, lib. 3. cap. 31.

d Idem ibid. lib. 4. cap. 17.

De lacu *Genesaritico* sic idem *Josephus*, [e] Ἡ δὲ λίμνη Γεννησὰρ μὲν ἀπὸ τῆς προσεχοῦς χώρας καλεῖται, σταδίων εὖρος οὖσα τεσσαράκοντα, καὶ πρὸς τούτοις ἑτέρων ἑκατὸν τὸ μῆκος, γλυκεῖά τε ὅμως ἐστὶ, καὶ ποτιμωτάτη.

e Idem ibid. lib. 3. cap. 35.

Plinius sic. [f] *Jordanes, ubi prima convallium fuit occasio, in lacum se fundit, quem plures Genesaram vocant, XVI. M. pass. longitudinis; VI. M. pass. latitudinis.*

f *Plin.* lib. 5. cap. 15.

ימא רטבריא כנין המים המהלכין הן [g] *Mare Tiberiadis par est aquis labentibus.* Discutiunt, dum hæc verba proferunt Magistri, quidnam sentiendum de aquis, ubi natant pisces immundi unà cum mundis, an edulio scilicet coquendo sint tales aquæ idoneæ, necne: & respondetur, Aquas fluentes & labentes idoneas esse, non labentes non ità; atque inter labentes numerari lacum *Genesariticum.*

g *Hieros. Avod. Zarah*, fol. 42. 1.

Deo dilectum hunc lacum præ omnibus lacubus *Canaanitidis* credunt *Judæi*, aut fingunt. [h] *Septem maria,* inquiunt, *creavi, ait Deus; ex omnibus autem iis non elegi, nisi mare Genesariticum.* Quæ forsan excogitata sunt in laudem *Academiæ Tiberiensis*, lacui huic contiguæ: at meliùs certè veritati consonant, applicata ad frequentissimam *Salvatoris* illùc accessionem.

h *Midras Tillin*, fol. 4. 1.

CAP. LXXI.

Intra quamnam Tribum lacus Genesariticus.

ORitur hæc quæstio ex collatione Tabularum cum *Talmudicis*: nam non est inter eas, quod sciam, quæ non planè mare *Genesariticum* extra Tribum *Nephthaliticam* definiat; illi autem planissimè intrà.

תרי׳ ימה של טבריה חלקו של נפתלי :

a Bab. Bava Kama, fol. 81. 2.

[a] *Tradunt Rabbini. Mare Tiberiadis est portionis Nephthaliticæ. Imò plenum funiculum ea recipit pro retibus à parte ejus Australi: sicut dicitur,* Posside Mare & Austrum. (*Deut.* xxxiii. 23.) Glossa. *Plenum funiculum habuit* [*Nephtali*] *in arida ab ora ejus Australi, ut extrahere posset retia.* Sic etiam *Hierosolymitani.* [b] *Dederunt τῷ Nephtali plenum funiculum ab ora maris Australi: sicut dicitur,* Posside Mare & Austrum. *Verba sunt R.* J*os. Galilæi.* Sic *Talmud* istud, quod conscriptum *Tiberiade*. Sic *R.* J*osi*, qui *Galilæus*.

b Hieros. Bathra, fol. 15. 1.

Consona his sunt verba J*osephi*, quæ citavimus ante. [c] Ζαβουλωνῖται, inquit, τὴν μέχρι Γεννησαρίτιδος, καθήκουσαν δὲ περὶ Κάρμηλον καὶ θάλασσαν ἔλαχον. *Zabulonitæ portionem sortiti sunt usque ad Geneseritida, protensam etiam* [longitudine] *ad Carmelum & mare.* Ab Austro *Zabulonitis Isacharititide* terminatur, latitudine sese extendens Μέχρι Γεννησαρίτιδος, *ad Genesaritida*: pertingens tantùm ad *Genesaritida*, non *Geneseritida* intra se complectens. Sic dicit idem J*osephus*, loco citato, quòd Νεφθαλῖται παρέλαβον τὰ πρὸς τὰς ἀνατολὰς τετραμμένα μέχρι Δαμασκοῦ πόλεως. Ridendum foret, si Μέχρι Δαμασκοῦ πόλεως ità redderes, ut *Damascum* intra *Nephthalitida* includeres. Parem solœcismum solœcizant Tabulæ, dum *Zabulonem*, quæ μέχρι Γεννησαρίτιδος tantùm pertigit, totam G*enesaritida* intra se comprehendere faciunt. Intuere *Adrichomium*, ut alios sileam, & cum eo confer hæc J*osephi*.

c Jos. Antiq. lib. 5. cap. 1.

Huc reducendum fortè est illud, quod non parùm Interpretes torsit in J*osua* cap. xix. ubi in limitibus tribûs *Nephthaliticæ* definiendis bis memoratur J*ordanes*: versu 33. *Exitus*

tus limitis, hinc, *erat ad Jordanem* : & versu 34. וביהודה הירדן מזרח השמש *Exitus*, illinc, id est, à limite Meridionali, *erat ad Jordanem in Juda versùs ortum Solis.*

Quid *Nephthalitidi* cum *Jordane in Judah* ?

Resp. Juda, id est, *Judæa*, hìc *Galilææ* opponitur; non *Judah* reliquis Tribubus. Ante ortum nomen *Samariæ*, notissimum erat nomen *Galilææ*, *Josuæ* xx. 7. & nomen *Judææ*: & tunc temporis totam terram intra *Jordanem* non incongruè bipartireris, in *Galilæam* & *Judæam*; cùm adhuc in rerum natura non esset nomen *Samariæ*. In hunc ergò sensum sonant verba allata, ac si dictum esset, "Exiit limes "*Nephthali* Borealis, Orientem versùs, ad J*ordanem* in *Ga*-"*lilæa*: Australis pariter exiit Orientem versùs ad J*orda*-"*nem*, jam profluentem in J*udæam*: id est, in regionem extra *Galilæam*, quæ adhuc *Samaria* non est dicta, sed potiùs J*udæa*.

Videtur certè limes terræ *Nephthaliticæ* J*ordanem* utrinq; attingere, & à parte Boreali, & à parte Meridionali; & sic *Mare Genesariticum* intra Sinum suum complecti, secundùm quod dicitur à *Talmudicis*, anteà allegatis, iisque *Tiberiensibus*.

De *Jordane* & lacu isto differenti liceat hoc superaddere de *scapha Jordanica*. [c] *Dicit R. Jacob bar Aidai, nomine Rabbi Jochananis, Nè quis se absentet è Beth-Midrash: nam multoties proposita est hæc quæstio in Jabneh :* עריבת הירדן למה היא טמאה *Cimba*, vel *Scapha, Iordanica quare est immunda ? nec erat, qui quicquam ad hæc responderet ; donec veniret R. Chaninah filius Antigoni, exponerétque in sua civitate. Scapha* Jordanica *est immunda, quia eam fructibus implent, eámque deducunt à mari in aridam, atque ab arida in mare.* עריבה, J*udæis* ipsis Interpretibus, est ספינה קטנה *Navicula parva*, Πλοιάριον. [d] *Josephus*. Τὰ δὲ ἐπὶ τῆς λίμνης σκάφη πάντα συναθροίσας, διακόσια δὲ καὶ τριάκοντα εὑρέθη, καὶ ναῦται τεσσάρων οὐ πλείους ἦσαν ἐν ἑκάστῳ.

c *Hieros. Schabb.* fol. 7. 1.

d *Jos. De bello*, lib. 2. cap. 43.

CAP. LXXII.
TIBERIAS.

HAnc urbem olim à diebus *Josuæ* munitam fuisse, atque eandem cum *Rakkath* exstitisse, de qua mentio *Josuæ* xix. 35. uno ferè ore prædicant *Judæi* omnes.

a Hierof. Megill. fol. 70. 1.

b Bab. Megill. fol. 5. 2. & 6. 1.

: רקת היא טבריא [a] *Rakkath est Tiberias*, inquiunt *Gemaristæ Hierosolymitani*. Atque idem, ídque fusiùs, *Babylonici*; קיימא לן רקת זו טבריא [b] *Constat nobis Rakkath esse Tiberiada.* Cúmque, post paucas lineas interjectas, objiceretur hoc *Rabbi* Jochananis, "*Cùm puer essem, rem quandam dixi, de qua interrogavi Seniores, atque inventum est sicut dixi, Quòd scilicet Chammath est Tiberias, & Rakkath Zipporis:* sic tandem concluditur, R*abba dixit*, *Quisnam est, cui dictum est, quòd Rakkath non sit Tiberias? Nam, ecce, cùm moritur quis hìc,* [in *Babylone*] *eum illìc* [*Tiberiade*] *deplorant hoc modo. Feretrum viri clari in* Sheshach [*Babylone*] *defuncti, cujus nomen etiam celebre est in Rakkath, huc affertur: eum sic plangite. O amatores Israelis, O Cives Rakkath, prodite & deflete mortuos Babylonis. Cùm quiesceret anima R. Zeira, sic eum deflevit quidam, Delicias concepit peperítque terra Babylonica, eas enutrivit terra Israelitica: væ sibi, inquit Rakkath, quia deliciarum suarum vasa perdidit. Dicit ergò Rabba, Chammath est eadem cum Thermis Gadar, &* R*akkath est Tiberias.*

Contigua mari stetit hæc civitas, ità ut ab uno latere mare ei esset pro muro. Hinc illud, loco jam citato, R*abb Hezekiah legit librum Esther, Tiberiade die decimo quarto* [mensis *Adar*] *atque etiam die decimo quinto*, [vide *Esth.* ix. 21.] *dubitans num muris cincta esset à diebus* J*osuæ, nécne. Quis autem hoc dubitaret de Tiberiade? cùm scriptum sit*, Et civitates munitæ Ziddim, Zer, Chammath, Rakkath & Chinnereth. *Constat autem nobis*, R*akkath esse Tiberiada.* R*atio ergò, cur ille dubitaret, hæc erat, quòd ab uno latere cincta esset mari pro muro. Si autem sic erat, quare*

dubitaret

dubitaret? Quia planè non erat murus. Cùm Traditio sic se habeat, אשר לו חומה ולא שור איגר סביב *Civitas, cui est murus & non mœnia, domus contiguæ sunt pro mœnibus.* פרט טבריא שימה חומתה *Excipitur autem Tiberias, cui mare est pro muro.* Ità etiam R. *Simeon Ben* Jochai in *Gemara Hierosolymitana* modò allegata : *Inter urbes*, inquit, *muris munitas Tiberias excipitur, quippe cui mare est pro muro.*

Quam fortunam subierit hæc civitas sub nomine *Rakkath*, in tenebris latet. Nomen *Tiberiadis* imposuit [c] *Herodes Tetrarcha*, urbémque condidit in gratiam & memoriam *Tiberii Cæsaris*. Cujus Etymologiam dum aliunde deducunt *Gemaristæ*, nempe vel à טוב ראיה, *quòd pulchra esset aspectu*, vel שבטיבורה *quòd in umbilico esset*, &c. ingenio luxuriante lusitare videntur potiùs, quàm rei ipsius ignoratione laborare.

c *Jos. Antiq.* lib. 18. cap. 3.

CAP. LXXXIII.

De situ Tiberiadis.

CUm *Plinium* lego de urbis hujus situ, cúmque eo quædam confero, quæ dicuntur à J*osepho* & *Talmudicis*, non possum non animo hærere dubius, quid hìc statuendum. Sic de eo *Plinius*, [a] *Amœnis circumseptus* [lacus *Genesaræ*] *oppidis : ab Oriente* Juliade *& Hippo ; à Meridie Tarichæâ, quo nomine etiam aliqui lacum appellant ; ab Occidente Tiberiade, aquis calidis salubri.*

a *Plin N. H.* lib. 5 cap. 15.

Consule Tabulas, sitámque apud eas *Tiberiada* vides quasi in medio littore *Maris Gennesaritici*, æqui-distantem ferè ab extremis oris maris, Australi, & Boreali. Quod benè convenire quidem cum *Plinio* videtur, ast ægrè cum J*osepho* & suis.

I. Asserit Josephus *Hippon* (in *Peræa*) distitisse à *Tiberiade* triginta tantùm stadiis.

[b] Nam, J*ustum* quendam *Tiberiensem* alloquens, sic ait,

b *Joseph.* in *vita sua*, pag 650.

ait, Ἡ δὲ σὴ πατρὶς ὦ Ἰοῦστε, κειμένη ἐν τῇ Γεννησαρίτιδι λίμνῃ, καὶ ἀπέχουσα μὲν Ἵππου τριάκοντα στάδια, &c. Asserit
c Id. De bell. lib. 3. 35. autem idem (quod adduximus anté), [c] latitudinem *Maris Gennesaritici* fuisse stadiorum quadraginta. Quânam ergò ratione totum *Mare Gennesariticum* interponunt Tabulæ inter *Tiberiada* & *Hippon*? Lege ista apud *Josephum*; intuere Tabulas, & judica.

d Id. in *vita sua* pag. 628. II. Dicit idem *Josephus* de eodem *Justo*. [d] Ἐμπίμπρησιν ὁ Ἰοῦστος τάς τε Γαδαρηνῶν καὶ Ἱππηνῶν κώμας. Αἱ δὲ μεθόριοι τῆς Τιβεριάδος, καὶ τῆς τῶν Σκυθοπολιτῶν γῆς, ἐτύγχανον κείμεναι. Nota, ut *Gadarenorum* atque *Hippenorum oppida* dicantur μεθόριοι, *contermina Tiberiadi*; quod certè consistere non potest, si interpositum sit totum mare, quod à Tabulis interponitur.

III. Quæ à *Talmudicis* de loci hujus situ discimus, non possunt produci, nisi observatis priùs locis quibusdam *Tiberiadi* vicinis, à quorum situ facilius erit de hujus judicare.

Nos interim hæc ex iis, ex prædictísque, asserimus. Necesse esse, ut *Tiberiada* supponas sitam, vel ad ipsum influxum *Jordanis* in lacum *Gennesariticum*, ab ora scilicet lacûs Aquilonari, ubi Tabulæ collocant *Capernaumum* (malè): aut ad effluxum *Jordanis* ex isto lacu, ab ora scilicet lacûs Australi. Ast ad influxum ejus statuere eam non potes, quia dicit *Josephus*, *Tiberiada* non distare à *Scythopoli*, nisi stadiis Cxx. [id est, xv. M. pass.] jam verò lacus *Gennesariticus* ipse erat longitudinis stadiorum C. Erátque *Scythopolis* limes ultimus *Galilææ* versùs Austrum, ut demonstravimus anté.

Concludere ergò non veremur, *Tiberiada* sitam fuisse ad ipsum effluxum *Iordanis* è lacu *Gennesaræ*, ad littus scilicet lacûs Meridionale; ubi jam se iterum intra alveum suum recepit *Iordanes*. Patebit hoc è sequentibus.

De punctatione ergò *Plinii* hæsitamus. De ea certè nobis non satisfit, de eaque à nobis immutata minùs certè aliis satisfiet At, bona cum venia, liceat hanc lectionem proponere; *Ab Oriente Iuliade*: & *Hippo à Meridie. Tarichæa, quo nomine aliqui lacum appellant, ab Occidente. Tiberiade*

aquis

aquis calidis salubri: quæ nec à ſtylo abhorret *Pliniano*, & bene convenit cum ſcriptoribus *Iudaicis*; ſed doctis judicium ſubmittimus.

CAP. LXXIV.

חמת.

Ἀμμαῦς.

חמי טבריא.

Thermæ Tiberiadis.

CHammath & Rakkath conjunguntur, *Joſuæ* xix.35. Erant quippe civitates admodum vicinæ; *Rakkath, Tiberias*, & *Chammath*, Κώμη Ἀμμαῦς *Joſepho*.

De earum vicinitate ſic *Hieroſolymitani* [a] *Viri civitatis magnæ poſſunt ambulare* [Sabbato] *per totam civitatem parvam*, [quæ erat intra iter Sabbaticum]: *aſt incolæ civitatis parvæ non ambulat per totam civitatem magnam.* Et deinde ſequitur. *Olim Tiberienſes incedebant per totam Chammatham; at Cammathenſes non tranſierunt ultra fornicem: at nunc Chammathenſes & Tiberienſes conſtituunt civitatem unam.*

a Hieroſ. Erubhin, fol. 23. 4.

Et *Babylonici*. [b] מחמתן לטבריא מיל *Ab Chammath ad Tiberiada eſt milliare.*

b Bab Meg'llah, fol. 2. 2.

[c] *Chammath eſt Tiberias. Et quare dicitur Chammath?* על שום חמי טבריא: *Propter Thermas Tiberiadis.*

c Ibid. fol. 6. 1.

Vocatur non raro חמת דגדר *Chammath Gadaræ*: non ſolùm, quòd viciniſſima foret regioni *Gadarenæ*, nam interponebatur tantùm alveus *Jordanis*, ſed quòd ab utraq; ripa *Jordanis*, ut videtur, conderetur, binas partes conjungente ponte.

[d] *Dixit Rabbah, Chammath eſt eadem cum Thermis Gadaræ, & Rakkath eſt Tiberias.*

d Idem, ibid.

[e] *Licuit, permittente R. Iuda Naſi, Gadarenſibus deſcendere in Chammatham*, [Sabbato] *atque redire in Gadaram:*

e Hieroſ Erubhin, fol. 23. 4.

 at

at Chammathensibus non licuit ascendere in Gadaram.

En tibi *Tiberiada* tam vicinam *Chammathæ*, ut una ferè cum ea esset civitas: *Chammathámque* tam vicinam *Gadaræ* regioni, ut nomen indè sortiretur *Chammath Gadaræ*!

f Hierosf. Shabb. fol. 5.4. & Tuumoth, fol. 41. 1.

[f] *R. Samuel bar Nathan nomine R. Chama bar Chanina dixit, Ego & pater meus ascendimus ad Chammath Gadaræ, & nobis apposuerunt ova parva.*

g Idem, Kiddush. fol. 64. 3.

[g] *R.* Jonathan *& R* Juda *Nasi adîerunt* חמתא דגדר *Chammatham Gadaræ.*

h Id. Avodah Zarah, fol. 42. 1. & 45. 2.

[h] *R. Immai & R. Judan Nasi* [nepos iste erat *R.* Judæ *Nasi*] *adîerunt Chammatham Gadaræ.*

De Thermis *Tiberiadis Talmudici* plurima. Excerpantur hæc pauca.

i Id. Schabb. fol. 3. 1.

[i] *R.* Joshua *ben Levi ægrotans aliquando lavit in Thermis Tiberiadis,* מסחי בההן דימוסין דטבריא *innixus humeris R. Chajiæ bar Ba.*

k Bab. Sanhedr. fol. 108. 1.

l Strabo, lib. 16.

[k] *Tres Thermæ supersunt ab aquis diluvii.* 1. בלועה דגדר *vortex Gadaræ*: lacus iste *Gadaræ* is forsan est, quo poto, ut [l] refert *Strabo*, pecora pilos, cornua, atque ungues amittunt. 2. עין רבתי בירם *Fons magnus Biram*: de *Biram* vide *Bab. Rosh hashanah*, fol. 23. 2. lineâ primâ. 3. חמי טבריא. *Thermæ Tiberiadis.*

m Hierosf. Shabb. fol. 6. 1.

התירו להן מי מערה וחמי טבריא [m] *Permiserunt iis aquas Mearæ, & Thermas Tiberiadis.*

n Joseph. in vita sua.

Ità & Josephus. [n] *Scripsit ad me* Joannes [*Gischalita*] *ei ut permitterem, orans,* Χρήσασθαι τοῖς ἐν Τιβεριάδι θερμοῖς ὕδασι, *usum Thermarum, quæ Tiberiade.*

Ità & *Plinius* anté. *Tiberiade aquis calidis salubri.*

CAP. LXXV.

GADARA. גדר

Duplex erat *Gadara.*

a Joseph. Ant lib. 13. cap. 11.

Una ad littus *Maris Mediterranei:* illa primitùs *Gezer* est dicta, 1 *Reg.* ix. 15. *Josepho* Γάζαρα. [a] Κατεστρέψατο γὰρ Σίμων Γάζαράν τε πόλιν, καὶ Ἰόππην, καὶ Ἰάμνειαν: & libro *Mac-*

Maccabaicùm, [b] Καὶ Ἰόππην ὠχύρωσε τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ τὴν Γάζαρα τὴν ἐπὶ τῶν ὁρίων Ἀζώτου. b I *Mac.* 14. 34.

Transiit tandem, pro Dialecti *Syræ* idiomate, ז in ד, & pro *Gazara* vocata est *Gadara*. Hinc *Strabo*, post memoratam *Jamniam*, [c] Καὶ ἡ Γαδαρὶς ἐστὶν, inquit, εἶτ' Ἄζωτος καὶ Ἀσκάλων: & paulò póst, *Gadarensis fuit Philodemus Epicureus, & Meleager, & Menippus* ὁ σπουδογέλοιος, & *Theodorus Rhetor*, &c. c *Strabo*, lib. 16. pag. mihi 878.

At *Gadara* altera, quam nos quærimus, in *Peræa* erat, & *Peræa* Metropolis. Ἐλθόντων ἐπὶ τὰ Γάδαρα, μητρόπολιν τῆς Περαίας καρτερὰν, verba sunt [d] *Josephi*. d *Jos. De bello*, lib. 4. cap. 26.

Distabat à *Tiberiade* stadiis sexaginta,[e] eodem metiente. [f] *Gaddaram Hieramiace* [ירמוך de quo antè] *præterfluente, & jam dictum Hippodion*. Numerant quidam inter urbes *Decapolitanæ* regionis. e Idem in *vita sua*, mihi pag. 650 f *Plin.* lib. 5. cap. 18.

Ei adeò vicina erat & urbs alia, nomine *Gergesa*, ut ea, quæ *Marco* dicitur χώρα Γαδαρηνῶν, cap. v. 1. *Matthæo* sit χώρα Γεργεσηνῶν, cap. viii. 28. quæ, an à *Girgasæis*, posteris *Canaanis*, nomen duxerit, an à natura soli argillacea, decernendum relinquimus doctioribus. *Chaldæus* certè עובי גרגשתא *lutum crassum* illud reddit, quod in *Hebræo* est מעבה האדמה, 1 *Reg.* vii. 46.

Aiunt *Hierosolymitani*, [g] *Girgasæos*, adventante *Josua*, & præconio edicente, *Qui hinc migrabit migret*, se contulisse in *Africam*. g *Hieros. Sheviith*, fol. 36. 3.

CAP. LXXVI.
MAGDALA.

PRopè à *Tiberiade* & *Chammatha* erat *Magdala*. Vicinitatem earum hinc discas.

[a] *Si homini sint duæ areæ, una in Magdala, altera in Tiberiade, fructus amovere licet ab ista in Magdala, comedendos in ista in* Tiberiade. a *Hieros. Maasaroth*, fol. 50. 3.

[b] *Ob macella quædam in plateis* Tiberiensibus *adactus est R. Simeon ben* Jochai *locum istum purificare. Et quicunque juxta Magdalam iter faceret, audire poterat vocem* b Idem, *Sheviith*, fol. 38. 4.

Scribæ, dicentis, Ecce, bar Jochai *purificat* Tiberiada.

c Idem, *Erubbin*, fol. 23. 4.

[c] *Pastor quidam senex accessit, dixitque coram Rabbi, Memini ego Magdalenses ascendentes in Chammatham, pérque totam Chammatham ambulantes* [*Sabbato*] *pervenientésque usque ad vicum extimum, usque ad pontem. Permisit ergò Rabbi, ut Magdalenses irent in Chammatham, & pergerent per totam Chammatham, procederéntque usque ad vicum extimum, usque ad pontem.*

d *Jos* in vita *sua*.

[d] *Josephus* de *Magdala* hæc. Πέμπει δ' ὁ βασιλεὺς Ἀγρίππας δύναμιν καὶ στρατηγὸν ἐπ' αὐτῆς Μαγδαλὰ τὸ φρούριον ἐξαιρήσοντας. Occurrit frequens memoria *Rabbinorum*, vel Scholarium *Magdalenorum*.

e *Hieros. Beracoth*, fol. 13. 1. & *Taanith*, fol. 64. 1.
f *Bab. Joma*, fol. 81. 2.
g *Hieros. Megill.* fol 73. 4.
h *Bab. Taanith*, fol. 20. 1.

ר' יודן מגדלייא [e] *R.* Judan *Magdalenus*.

ר' יצחק מגדלאה, [f] *R. Isaac Magdalenus.*

[g] *R. Gorion* dicit, *Magdalenses interrogârunt R. Simeonem ben Lachish*, &c.

Vocatur aliquando מגדל גדר [h] *Magdala Gadaræ:* quia erat trans Jordanem.

CAP. LXXVII.

HIPPO. סוסיתה.

EAndem *Hippon* esse cum סוסיתה apud Talmudi*cos* meritò opineris ex ipsa vocum significatione: at quære. Ejus hæc memoria.

a *Hieros. Shevüth*, fol. 36. 3.

[a] *R.* Josua *ben Levi dicit, Scriptum est, Et fugit* Jephtah *à facie fratrum suorum, atque habitavit in terra* Tobh, ז' ס'סיתה *quæ est Susitha.* Si *Græce* reddas, Ἱππηνή.

b Idem *Rosh hashanah*, fol. 54. 4.

Repleta *Gentilibus* erat hæc civitas, at mixtis tamen non paucis J*udæis*. Hinc illud, [b] *Si prodeant ambo testes è civitate, cujus major pars constat è Gentilibus*, כגון הדא סוסיתה *Sicut Susitha*, &c. Et, paucis lineis interjectis, *R. Immai circumcidit ex testimonio fœminarum, quæ dixerunt, Sol erat super Susitham.* Nam non licuit circumcidere nisi interdiu.

c *Jos.* in vita *sua*, pag mihi 650.

[c] Distabat *Hippo* à *Tiberiade* stadiis tantùm triginta.

CAP.

CAP. LXXVIII.

Oppida quædam alia Tiberiadi vicina.

בית־מעון : כפר חיטיא : פלפתרה:

INter oppida T*iberiadi* vicina celebrantur præcipuè apud *Josephum* T*arichææ*; [a] urbs à T*iberiade* distans triginta stadiis; ejus historiam & mentionem apud eum invenies frequentissimam.

Apud T*almudicos* nomina etiam alia.

1. בית מעון [b] T*iberienses*, *qui Beth-Meonem ascenderunt, conducendi in operarios, conducti sunt secundùm* morem *Beth-Meonis: Beth-Meonenses, qui descenderunt* T*iberiada conducendi, conducti sunt secundùm consuetudinem* T*iberiadis.*

Vocatus est etiam hic locus, ut videtur, בית־מעיין. Agitur, [c] loco ad marginem notato, de oppido T*imnath*, de quo dicitur, quòd *ascenderit Samson* T*imnatham*, alibíque, quòd *descenderit socer Samsonis* T*imnatham:* ità ut illuc fuerit *ascensio* & *descensio*. Concludit tandem *R. Aibu bar Nigri*, & *dicit*, *Similis est* τῇ *Beth-Mein*, *per quam descenditur à Paltathah*; *at per quam ascenditur à* Tiberiade.

Beth-Meon J*osepho* est [d] Βηθμαῦς ἀπέχουσα Τιβεριάδος στάδια τέσσαρα. Collocant eam Tabulæ remotam indè nimis.

Erat etiam locus non longè à T*iberiade*, aut *Magdala*, cui nomen כפר חיטייא *Caphar Chittaia*: quod conjectari licet ex hac historia. [e] *R. Simeon ben Lachish sic dixit*, *Principem*, *qui peccat*, *flagellant in consessu triumvirali. Audiens hæc R.* J*udah Nasi*, *iratus est*, *misítque*, *qui eum apprehenderent. Fugit autem ille extra Magdalam. Dicunt autem quidam*, *Extra Caphar Chittaiam.* [f] *Ziddim* [*Josua* xix. 35.] *est Chaphar Chittaia. Zer est ei vicina.*

[a] *Jos.* in *vita sua*, 637.

[b] *Hieros. Bava Mezia*, fol. 11. 2.

[c] Idem, *Sotah*, fol. 17. 1.

[d] In *vita sua*, pag. mihi 629.

[e] *Hieros. Horaioth*, fol. 47. 1.

[f] Idem, *Megillah*, fol. 70. 1.

CAP. LXXIX.

Regio Gennesaritis.

a *Jos. De bello,* lib. 3. cap. 35.

EAm sic describit *Josephus.* [a] *Extenditur juxta lacum regio ejusdem nominis Gennesar, natura mirandæ, atque amœnitatis. Nullam enim plantam negat propter fertilitatem ejus,* &c. *Temperamentum aeris congruit etiam fructibus differentibus: ità ut hinc floreant nuces, fructus magìs hyemalis; illinc palmæ, quæ æstu nutriuntur: & juxta eas ficus & olivæ, quibus aer clementior,*&c.

Paria de loci hujus fertilitate ac amœnitate T*almudici.*

b *Aruch,* in גנסר.

[b] *Dicunt Rabbini, Quare vocatur Gennesar?* גני סרים *Ob hortos Principum. Isti sunt magnates, quibus eò loci erant horti. Fuitque è portione Nephthali* [verba sunt autoris *Aruch*] *sicut dicitur*, Atque è Nephthali Principes mille.

c *Bab. Pesach.* fol. 8. 2.

Memorantur fructus *Gennesaritici* nobili famâ. [c] *Quare* [inquiunt] *non sunt è fructibus Gennesariticis Hierosolymis? Nè dicant scilicet accedentes ad festa, Non venissemus, nisi ad comedendum fructus Gennesariticos.*

d Idem, *Beracoth,* fol. 44. 1.

[d] Atque alibi, ubi disputatur quænam pars nobilior cibi, salsum quid, an buccella, concluditúrque, salsum præferri, ac super eo gratias agendas, inducitur mentio fructuum *Gennesariticorum,* חשובים מן הפת quæ præferuntur etiam buccellæ.

e *Maasaroth,* cap. 3. hal. 7.

Hinc mentio T*entorii Gennesaritici,* [e] סכת גנוסר: Id est, ut Glossa, *Cùm Genosar, quæ & Cinnereth, hortis nobilibus abundaret, umbracula, vel tentoriola quædam confecerunt, pro tempore isto, quo colligebant fructus.*

f *Jos.* ubi anté.

[f] Longitudo fœcundissimi hujus soli, juxta littus maris extensi, erat non nisi stadiorum xxx. & latitudo stad. xx.

g *Aruch,* ubi anté.

[g] ים מקום קרוב לטבריא ויש בו גנות ופרדסים״

Et dicunt expositores [sunt verba *Aruch*] *quòd est locus vicinus Tiberiadi, in quo sunt horti & Paradisi.* Notetur illud, *Est locus vicinus Tiberiadi.*

CAP.

CAP. LXXX.

CAPERNAUM.

EX noviſſimè dictis conjecturam non explodendam habemus de ſitu oppidi *Capernaumi.*

Refert J*oſephus*, regionem *Genneſar*, quam deſcripſimus, rigatam fuiſſe [a] Πηγῇ ποτιμωτάτῃ, Καφαρναοὺμ αὐτὴν οἱ ἐπιχώριοι καλοῦσι· *Fonte dulciſſimo, quem accolæ Capernaumum vocant.* Ab eo aut urbi nomen, aut potiùs ei ab urbe, iſtíque ab amœnitate loci. Nam urbem hanc in *Genneſaritide* ſitam fuiſſe clarum faciunt *Evangeliſtæ* collati. Cùm enim à *Matthæo* & *Marco* dicatur, *Chriſtum* transfretantem à deſerto *Beth-ſaida* appuliſſe ad regionem *Genneſareth*, *Matth.* xiv. 34. *Marc.* vi. 53. liquet ex J*oanne*, appulſum iſtum fuiſſe ad *Capernaumum*, *Joan.* vi. 22, 24, 25. Cùm ergò regio iſta amœniſſima vicina *Tiberiadi* adjaceret, in eâque foret *Capernaum*, non admodum remotam eam à *Tiberiade* neceſſe eſt ut arbitremur.

a *De bello*, lib. 3. cap. 35.

Erat ea παραθαλασσία, ἐν ὁρίοις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ, *Matth.* iv. 13. Non quòd ea utriusque eſſet terminus, ſed quòd intra fines *Zabuloniticos* & *Nephthaliticos* foret, ex antitheſi poſitis iis ad reliquas partes *Galilææ*. Sic μεθόρια Τύρου καὶ Σιδῶνος, *Marc.* vii. 24. non centrum iſtud denotant, ubi ſe partiuntur ditiones *Tyri* à ditionibus *Sidonis*; ſed *fines Tyro-Sidonios*, ut diſtinctos à finibus *Galilææ*. Nec longè tamen quidem diſſita erat hæc civitas ab ipſo limite, ubi ſe mutuò contigerunt fines *Zabulonitidos* & *Nephthalitica*, prope oram ſcilicet *Genneſaritici* maris Auſtralem, quod obſervavimus antè.

Nos *Capernaumum* inter *Tiberiada* & T*arichæas* ſitam ſupponimus. An Κεφαρνώμη [b] apud J*oſephum* eadem cum hac fuerit quærimus.

b In *vita ſua*, pag. 654.

CAP.

CAP. LXXXI.

Historia aliqua Tiberiadis. Conscriptum illic Talmud Hierosolymitanum: quando.

a *Jos. Antiq.* lib. 18. cap. 3.

COndita [a] est *Tiberias* ab *Herode Tetrarcha* in honorem *Tiberii:* ídque in communi cœmiterio, vel in loco ubi fuerant plurima sepulchra: hinc omnimodâ suasione, illecebris, & beneficentiâ usus est conditor, ut invitaret incolas. Amœnissimus, ut videtur loci situs eum impulit, ut cum tali difficultate, ac incommodo luctaretur potiùs, quàm tam delectabili solo & sede non frueretur: nam hinc alluens mare, illinc præterlabens intra modicum spatium *Jordanes*, istinc *Thermæ Chammath*, atque ab alio latere adjacens regio fertilissima *Gennesaritis*, urbem hanc, cùm conderetur, amœnitate undique cinxit, & deliciis.

b *Bab. Berac.* fol. 30. 2.
c *Hieros. Kilaim*, fol. 32. 3.

Crevit ea indiès in splendorem, ac evasit tandem in primariam civitatem, non solùm *Galilææ*, sed & totius terræ *Israeliticæ*. Honorem hunc adepta est, ob tralatam illuc Academiam à *Rabbi Juda*; & continuatam illìc, per plurima secula. Nobilitata fuit [b] Tredecim Synagogis [inter quas כנשתא עיתקתא דסרונגין [c] *Antiqua Synagoga Serongiana*.] Synhedrio illìc considente: collectâ, fortè hìc à *R. Juda*, *Mishnâ Talmudicâ*, & conscripto certè ibidem *Talmude Hierosolymitano*. Volumen illud ipsum locum editionis ipsius apertè loquitur; in quo vocabula הכא *hìc*, & להכא *huc*, *Tiberiada* planissimè designant, locis ferè infinitis. At de tempore major est controversia: inter doctos plurimos consensum est, conscriptum fuisse hoc *Talmud* circa annum *Christi* 230. quod equidem miror, cùm in eo occurrat, nî ego quamplurimùm fallar, mentio Imperatoris *Diocletiani*.

Liceat loca annotare.

Beracoth, fol. 6. 1. כד סליק דוקליטינוס מלכא להכא *Cùm huc* [*Tiberiada*] *accederet rex Docletinus*, *viderunt*

viderunt R. Chajiam bar Abba scandentem sepulchrum, ut eum videret. Repetitur hæc historia in *Nazir*, fol. 56. 1. & vocatur is illìc רוקליינוס errore, ut videtur, librariorum.

Kilaim, fol. 32. 3. ריקליטינוס הקירה נהרות ועשאו *Diocletinus congregavit fluvios, & confecit mare Apamiæ.* Recitatur & hæc historia *Chetubboth*, fol. 35. 2. atque illìc vocatur רוקליטיאנוס *Docletianus.*

Joma, fol. 41. 4. רוקלטינוס היה לו משקל דינר' גורדינון *Docletino fuit* זהב שחוט *aurum purissimum, usque ad pondus denarii Gordiani.*

Shevuoth, fol. 34. 4. רוקליטיאנוס כד נחת תמן נחרת עימירה קכ' רבוון *Cùm illuc accessit Docletianus, accessit cum* 120. *myriadibus.*

Trumoth, fol. 46. 2, 3. דיקלוט חזירא מחונירה טלייי דר' יורדה נשיירה *Pueri R. Judæ Principis ictibus contuderunt Diclot, porcorum custodem. Evasit ille tandem Rex, accedénsque Paneada, accersivit Rabbinos*, &c. *Dixit iis, Ideo, quòd Creator vester pro vobis operatur mira, vos dominium meum contemnitis.* אמרין ליה דיקלוט חזירא בזינן דיקליטיאנוס מלכא לא בזינן *Cui illi; Nos Dielot porcarium contempsimus, Diocletianum Regem non contemnimus.* Hinc orta doctis nonnullis suspicio, hoc non de *Diocletiano* Imperatore intelligendum; sed de Regunculo nescio quo sordidissimæ originis: quod & ego aliquando sum opinatus, donec aliquid tandem mihi occurrit, unde res extra omnem aleam videtur posita. Illud reperis in

Avodah Zarah, fol. 39. 4. Quæritur illìc à quodam מהו רצור ירירה אהן *Quid de foro Tsur?* Est illìc inscriptio, אנא דיקלטיאנוס מלכא שבנירה אהן ירידה רצור לגדירה דארקליס אחי תמניא יומין: *Ego Diocletianus Rex hoc forum* Tsur (vel *Tyri*) *condidi fortunæ fratris mei Herculii octoginta diebus.*

 ארקליס

ארקלי׳ם *Herculium* reddere & ſonus ipſa ſuadet, & conſonantia hiſtoriæ *Romana*, è qua quàm propinqua cognatio ſuerit inter *Diocletianum* & *Maximianum Herculium* omnibus eſt notum.

Diocletianum Palæſtinam peragrantem, memorat [d] *Euſebius*: ſordidáque ac humilia ejus incunabula *Romani* hiſtorici omnes; quæ apprimè cum his, quæ à *Talmudicis* referuntur, conveniunt.

[d] *De vita Conſtan.* lib, 1. cap. 13.

Hi ſunt omnes loci, nî multùm fallar, ubi in hoc *Talmude* hoc nomen occurrit, uno tantùm excepto, quem huc rejeci, eò quòd, poſt detectum ex his, hunc fuiſſe *Diocletianum* Imperatorem, numerentur etiam aliquot anni poſt eum excurrentes. Is locus eſt in *Sheviith*, fol. 38. 4. ד׳קלי׳ט׳אנוס אעיק לבני פנ״יס: *Diocletianus afflixit Paneadenſes. Dixerunt ergò ei, Nos hinc diſcedemus: at dixit ei* סופ׳סטה *Sophiſta quidam, Aut non diſcedent, aut, ſi diſcedunt, redibunt: ſi autem de hac re vis experimentum, adducantur capreoli aliqui, atque in locum longinquum mittantur, atque illi tandem ad locum ſuum revertentur. Ille ità fecit: nam adducti ſunt capreoli, quorum cornua deauravit, ac miſit in Africam: illi autem poſt triginta annos redierunt ad locum ſuum.* Adverte, triginta annos ab actione hac *Diocletiani* elapſos: quos ſi vel à primo ejus anno numeres, ſcriptámque hanc hiſtoriam ſupponas anno iſtorum triginta ultimo, ad nonum aut decimum pervenis *Conſtantini*.

Occurrit etiam mentio *Regis Saporis*, ſi me non fugiat vera lectio. הא חויה רשבור מלכא ברע גמלין [e] *Serpens ſub Sapore Rege devoravit camelos.* Imò oritur mihi neſcio quæ ſuſpicio לוליינוס מלכא *Regem Lulianum*, de quo mentio ipſiſſimo iſthoc loco, *Julianum Imperatorem* denotare. *Cùm illuc accederet*, inquiunt, *Lulianus Rex, comitata ſunt eum* 120. *myriades*. Sed de hoc ſatis.

[e] *Nedarim*, fol. 37. 4.

Sunt, qui punctata *Biblia Sacra* credunt à Sapientibus *Tiberienſibus*. Ego impudentiam *Judæorum*, qui fabulam inve-

invenerunt, non miror; *Christianorum* credulitatem miror, qui applaudunt. Recognosce, quæso, nomina *Tiberiensium*, à sita illìc primùm Academia ad eam exspirantem: & quidnam tandem invenis, nisi genus hominum, præ *Pharisaismo* insaniens, Traditionibus fascinans & fascinatum, cœcum, vafrum, delirum, ignoscant, si dicam Magicum & monstrosum? ad opus tam divinum homines quàm ineptos, quàm impotes, quàm stolidos! Perlege *Talmud Hierosolymitanum*, & nota qualiter illìc se habeant *R.* J*uda*, *R. Chaninah*, *R.* J*udan*, *R. Hoshaia*, *R. Chajia Rubba*, *R. Chajia bar Ba*, *R.* J*ochanan*, *R.* J*onathan*, reliquíque inter *Tiberienses* grandissimi Doctores, quàm seriò nihil agant, quàm pueriliter seria, quanta in ipsorum disputationibus vafrities, spuma, venenum, fumus, nihil: & si punctata fuisse *Biblia* in istiusmodi Schola potes credere; crede & omnia T*almudica*. Opus Spiritûs sancti sapit punctatio *Bibliorum*, non opus hominum perditorum, excœcatorum, amentium.

R. J*uda*, qui Academiam primus ad *Tiberiada* transtulit, sedit quoque in *Zippore* per multos annos, ibíque obiit: ità ut utrobique forent Scholæ celeberrimæ. Composuit & compegit ille *Mishnaioth* in volumen unum. *Cùm enim videret prolongationem captivitatis* [verba sunt T*semach David*, vertente *Vorstio*] *& Discipulos pusillanimes redditos esse, ac defecisse vim Sapientiæ & Cabalæ, atque Legem oralem valde attenuatam esse, collegit, & corrasit omnia Decreta, Statuta, & dicta Sapientum, quorum quodlibet sejunctum conscripsit, quod docuerat domus* Senatûs, &c. *Et conscripsit illa sex classibus, quæ sunt Zeraim, Moed, Nezikin, Nashim, Kedoshim, Tahoroth.* Et paulò pòst, S*ystema Mishnaioth ratum habuerunt & in se susceperunt omnes Israelitæ: & in iis occupati fuerunt in vita Rabbi in Schola terræ Israelis, duo filii ejus, Rabban Gamaliel, & R.* S*imeon: atque R. Chaija, R. Oshaia, R. Chanina, & R. Joannes, eorúmque socii. Et in Schola Babylonica iis operam navârunt Rabh &* S*amuel*, &c.

Examine ergò dignum est, unde ortæ fuerint differentiæ istæ inter *Mishnam Hierosolymitanam* & *Babylonicam*, in verbis

verbis infinitæ, in rebus quamplurimæ, quæ conferenti passim sunt obviæ. Exemplum signale habes in ipso *Hierosolymitanæ* limine, *Beracoth*, cap. 1. hal. 4. ubi deest historia de *R. Tarphone* periclitante inter fures, quæ in *Babylonica* adest.

An *R. Juda* Systema illud compegerit in *Tiberiade*, an in *Zippore*, solicitè non inquirimus: in utraq; sedit, ac utramque Scholis nobilibus ditavit; at præeminuit *Tiberias*. Nam ישיבה טבריא גדולה משל צפורי [f] *Major erat Academia* Tiberiensis, *quàm Zipporitana*.

f Glossa in Bab. Sanhedr. fol. 32. 1.

CAP. LXXXII.

SIPPORIS.

צפורי.

Σέπφωρις μεγίστη τῆς Γαλιλαίας πόλις, ἐρυμνοτάτῳ ᾗ ἐπικτισμένη χωρίῳ· [a] *Sipphoris maxima urbs Galilææ, loca condita munitissimo.*

[b] *Kitron* [*Iudic.* i. 29, 30.] *est Sipphoris: & quare vocatur* צפורי *Sipporis? Quia monti insidet,* כצפור *sicut avis.*

[c] *Sedecim milliaribus undiquaque à Sippore erat terra fluens lacte & melle.*

Celebrata est hæc civitas *Iosepho* ob res bellicas, celebratissima *Talmudicis* ob Academiam illìc statam, & rem literariam, quam huc contulit, ut diximus, *Rabbi Iudah Sanctus.* [d] Sedit ille hoc loci annis septendecim, frequentissiméque de seipso hoc dicere est solitus, *Vixit Iacobus in Ægypto annis septendecim, vixitque Iudah in Zippore annis septendecim.*

[e] Sedit etiam in *Beth-shaarim*, ut & *Tiberiade*: sed *Zippore* vitam clausit. De ejus morte hæc historia. [f] *Dixerunt Sipporitani, Quicunque nobis dixerit Rabbi esse mortuum, nos eum interficiemus. Intuitus est eos Bar Kaphra, capite lacernis velato, dixitque, Sancti homines, & Angeli, apprehenderunt tabulas fœderis, prævaluitque manus Angelorum, atque illi tabulas abripuerunt. Dixerunt*

a Joseph. de bell. lib. 3. cap. 3.
b Bab. Megill. fol. 6. 1.
c Hieros. Biccurim, fol. 64. 2. Bab. Megill. ubi supra.
d Hieros. Kilaim, fol. 32. 2.
e Juchasin, fol. 2. 2.
f Hieros. ubi ante.

runt ei, Num mortuus est Rabbi? Dixit ille, Vos dixistis. Sciderunt vestes suas ità, ut vox scissionis usque ad Papatham permearet, ad spatium scilicet trium milliarium. R. Nachman nomine R. Mena dixit, Miracula facta sunt isto die. Cùm omnes civitates congregarentur ad eum plangendum, ídque vesperâ Sabbati, dies non declinavit, usque dum unusquisque se domum recepisset, utrem aquâ implêsset, atque candelam Sabbaticam accendisset. Bath Kol beatitudinem eum plangentibus pronuntiavit, unum solùm excipiens, qui, exceptum se cognoscens, è tecto se præcipitem dedit, atque obîit.

[g] *Obîit Rabbi Judah in Zippore, at sepultura ejus in Beth-shaarim; moriens ille in præceptis filiis dedit, Nè me ad sepulturam portantes ploretis in civitatibus parvis, per quas transibitis, sed in magnis,* &c. Quid tu ad hæc, ô *R. Benjamin?* Tibi [h] *sepulchrum ejus est in Zippore in monte, ut & sepulchrum R. Chaija, &* Jon*æ Prophetæ*, &c. Controversiam compone tu cum patruele tuo citato.

g *Glossa* in *Bab. Sanhedr.* fol. 47. 1.

h *R. Benjam.* in *Itinerario.*

Synagogæ plures erant in *Zippore*. In historia jam allata de morte *R.* J*udæ*, & sepultura, mentio fit octodecim Synagogarum eum plangentium, sed num hæ omnes *Zipporitanæ* fuerint, an è locis aliis, meritò quæritur. Erat certè

כנשתא דגופנא דציפורין [i] *Synagoga Gophnitica in Zippore.* Erat etiam כנשתא דבבל בציפורין [k] *Synagoga Babylonica in Zippore.* Sunt & nomina plurima Doctorum illìc celebrium.

i *Hierof. Berac.* fol. 6. 1. & *Nazir,* fol. 56. 1.

k Id. *Berac.* fol. 9. 1. & *Schab.* fol. 8. 1.

[l] R. *Honna Rabba.*

[m] *R. Abudina, Zipporensis.*

[n] R. *Bar Kaphra in* Z*ippore.*

R. *Chaninah* Z*ipporensis*: cujus memoria præ aliis frequentissima, *Hierof. Maasar Sheni*, fol. 55. 4. *Shabb.* fol. 9. 2. *Trumoth*, fol. 45. 3. &c.

l Id. *Shekalim,* fol. 46. 1.

m Id. *Niddah,* fol. 50. 2.

n *Bab. Sanhedr,* fol. 91. 1.

[o] Controversia Zippore orta determinatur coram R. *Simeone ben Gamaliel &* R. J*ose*.

o *Bava Mezia,* cap. 8. hal. 8.

Inter plurimas, quæ adduci possent, historias in hac scena actas nos has tantùm in medium proferemus

p *Hierof. Jevamoth*, fol. 15. 3. & *Sotah*, fol. 23. 3.

p *Facta est aliquando inquisitio in Zipporienses : illi ergò, nè cognoscerentur, panniculos super nares applicuerunt; at tandem sunt detecti*, &c.

q *Bab. Joma*, fol. 11. 1.

q *Quidam in platea superiori Zipporis de schedulis postibus domûs affixis curans mulctabatur mille Zuzis.* Arguunt hæc persecutionem aliquam in *Judæos* in ista civitate excitatam.

r *Hierof. Trumoth*, fol. 45 3.

r *Lanio quidam Zipporiensis Judæis vendidit carnes prohibitas, cadavera scilicet, & dilacerata : canes etiam furatus est, & carnem eorum vendidit. Vesperâ quâdam Sabbati, post potum vinum, in tectum ascendens indè decidit, atque mortuus est. Accedentes canes sanguinem ejus linxerunt. Interrogatus R. Chaninah, Num abigendi canes? Nequaquam, inquit ille, nam comedunt de suo.*

s Id. *Horaioth*, fol. 48. 3.

s Memorantur בולווטייא ופגנייא בצפורין *Consiliarii & Pagani in Zippore.*

t Id. *Nedarim*, fol. 38. 4.

t Itémque בני קצירה של צפורין.

Distabat *Zipporis* à *Tiberiade*, referente R. *Benjamino* in *Itinerario*, ה׳ פרסאות xx. M. pass.

u *Hierof. Avodah Zarah*, fol. 41. 2.

Scriptum semel in *Talmude Hierosolymitano* suspiceris hanc urbem זיפורין: u כשהלך ר׳ עקיבה זיפורין *Cùm adiret R. Akiba Zipporim, adierunt eum, atque rogârunt, Num canthari gentilium sunt mundi?* Perpensione digna historia, si זיפורין *Zipporim* nostram denotet *R. Akibah* in *Zippori*? Mortuus is est, annos ferè quadraginta ante translatam illuc Academiam. At Scholæ fortè ibi, ante Academiam.

x *Joma*, fol. 38. 4. *Megill.* fol. 72. 1.
y *Horaioth*, fol. 47. 1.

Ter recitatur in isto *Talmude* historia x de *Ben Elam* מציפורין [y semel scribitur בצפרים] qui, cùm Pontifex summus, ob contractam die Expiationis immunditiam, munere istius diei fungi non posset, ipse ingressus est, & functus est.

CAP.

CAP. LXXXIII.

Loca quædam Zippori confinia.

שיחין. קצרה. ישנה.

LOco [a] ad marginem notato agitur de matribus Sacerdotum legitimis: inter alia dicitur, nè inquiratur ulteriùs, *Si pater ejus conscriptus fuit* בערבי הישנה של צפורי *In Catalogo Jeshana Zipporiensis.* Gloss. *Urbs fuit vicina Zippori, cujus nomen Jeshanah: atque in more fuit eos, qui judicando idonei fuêre, conscribere,* &c. Ità, ut tam propinqua *Zippori* videatur hæc *Jeshanah,* ut illìc reponerentur archiva *Zipporitana.*

a *Kiddushin,* cap. 4. hal 5.

II. [b] *Oppida munita à diebus Josuæ: Ketsarah antiqua, quæ pertinet ad Zipporim; & Chakrah, quæ pertinet ad Gush; Calab; & Jodaphath,* [*Jotopata*] *antiqua; & Gamala,* &c. Gloss. *Ketsarah est nomen urbeculæ extra Zipporim*: fortè huc referendum est illud, quod citavimus antè, בני קצירה של צפורין.

b *Eracbin,* cap. 9. hal. 6.

III [c] *Occurrit aliquando incendium in atrio Josi Ben Simai in Shibin, & descenderunt incolæ Ketsaræ, quæ pertinet ad Tsipporim, ut illud exstinguerent: at ille non permisit, dicens, Sinite, ut exactor exigat debitum suum. Confestim collecta est supra illud nubes, & descenderunt pluviæ & extinctum est. Egresso Sabbato, misit unicuique eorum nummum.*

c *Hierosl. Nedarim,* fol. 38. 4.

[d] Meminit & *Josophus* Γαρεισίμης [*Garisimes*] distantis à *Zippore* stad. xx.

Item apud eum est [e] Ἀσαμὼν, τὸ μεσαίτατον Γαλιλαίας ὄρος, ὃ κεῖται ἄντικρυς τῆς Σεπφώρεως.

d *Jos.* in vita *sua,* mihi pag. 653.

e Id. *De bell.* lib. 2. cap. 37.

CAP.

CAP. LXXXIV.

אושא.

USHA.

a) *Bab. Rosh hashanah*, fol. 31. 2. & *Juchas.* fol. 21. 2.

M*Igravit Synhedrium* מיבנה לאושא ומאושא לשפרעם *à Jabneh ad Usham, atque ab Usha ad* Shepharaamam. Glossa. *Ad Jabnen, in diebus Rabban Jochananis [ben Zaccai;] ad Usham in diebus* Rabban *Gamalielis: at redîerunt ab Usha ad Iabnen; ast in diebus* Rab*ban* Simeonis *reversi sunt.*

Rationem, cur illuc migraverit R*abban Gamaliel*, non assequimur: quæcunque ea fuerit, sive turba aliqua à Ro*manis* excitata, sive indignatio ob præfectum cum eo R. *Eleazarum ben Azaria*, seu quævis alia, illìc certè exigua erat mora, redeunte post aliquantum spatium ad *Iabnem* vel ipso *Gamaliele*, vel R. *Akibâ*, qui cathedram ejus capessivit.

At post bellum *Hadriani*, mortémque in isto bello R. *Akibæ*, cùm jam turbatior à R*omanis* esset *Iudæa*, *Rabban Simeon*, *Gamalielis* istius filius, Præfecturam post *Akibam* excipiens, à *Jafne* ad *Usham* cum Synhedrio commigravit, nec reversum est unquam posteà ad *Jafnem*.

Memorantur à *Talmudicis* quamplurima transacta *Ushæ*.

b *Hierof. Sheviith*, fol 39. 2.

[b] *Cùm intercalarent annum in Usha, die primo, prostitit R. Ismael, filius R. Jochananis ben Brucha, dixitque secundùm verba R. Jochananis ben Nuri. Dixit Rabban Simeon ben Gamaliel, Non soliti sumus sic facere in Iafne. Die secundo Ananias, filius Iosi Galilai, dixit secundùm verba* R. *Akibæ.* R. *Simeon ben Gamaliel dixit, Sic soliti sumus in Iafne.* Recitatur hæc historia in *Rosh hashanah*, fol. 58. 3. & fol. 59. 3. & *Nedarim*, fol. 40. 1.

c Id. *Chetubb.* fol. 28. 4. Vide & *Peah*, fol. 15. 2.

[c] *In Usha decretum est, ut nutriat homo parvulos suos: ut, si homo bona sua filiis concedat, nutriatur ipse & uxor ex iis*, &c.

d *Bab Shabb.* fol. 15. 2.

[d] Determinabatur etiam in *Usha* de comburenda *Truma* in casibus dubiis quibusdam; de quibus vide locum citatum.

Sed

Sed, nè prolixiores simus, pro coronide sit hæc historia. [e] *Decrevit aliquando regnum impium* [*Romanum*] *persecutionem contra Israelem: ut scilicet omnis ad Presbyteratum quemvis promovens interficiatur, atque omnis promotus interficiatur, atque ut civitas, in qua quis promovetur ad Presbyteratum, vastetur, atque ut limites, intra quos fit ista promotio, eradicentur. Quid fecit Baba ben Iudah? Profectus est, atque sedit inter duos montes magnos, atque inter duas urbes magnas, atque inter duos limites Sabbaticos,* בין אושא לשפרעם *Inter Usham & Shepharaamam, atque ordinavit quinque Presbyteros, scilicet,* R. *Meir,* R. *Iudam, R. Simeonem.* R. *Iosi, &* R. *Eliezar ben Simeon.* R*abb. Oia etiam addit* R. *Nehemiam. Cùm hoc notum esset inimicis eorum: dixit suis, O filii mei, fugite: dixerunt ei,* R*abbi, quid de te fiet? Dixit iis, Ecce, ego projectus sum coram iis sicut lapis, cui non sunt motores. Dicunt, quòd non indè recesserunt, donec ei infixissent trecenta spicula ferrea, eúmque fecissent cribro similem.*

e Id. *Sanhedr.* fol 14.1.

CAP. LXXXV.

Arbel. Shezor.

תרנגולא עילאה.

ΑΡβηλα [a] πόλις τῆς Γαλιλαίας. De ea mentio *Osea* x.14. At sunt qui variè admodùm locum istum interpretantur: viz. *Chaldæus Paraphrastes,* R.Solomon, *Chimchi*; quos vide.

a *Jos. Antiq.* lib. 12. cap. 18.

[b] Erat inter *Zipporim* & *Tiberiada.*

b *Juchas.* fol. 65. 1.

[c] Indè *Nittai Arbelites,* qui Præfecturam gessit cum *Iosua ben Perahiæ.*

c *Avoth.* cap. 1 hal. 6

בקעת ארבל [d] *Vallis Arbelis* memoratur à *Talmudicis.*

d *Hierosf. Taanith,* fol. 69. 2.

Ità etiam סאה ארבלית [e] *Modius Arbelitanus.*

e *Hierosf. Peah,* fol. 10. 2.

[f] *Prope Zephath in superiori Galilæa erat oppidum, nomi-*

f *Juchas.* fol. 68. 1.

ne Shezor, שזור, *unde* R. Simeon Shezori : *ibi ille sepultus. Memoria etiam est* R. *Ismaelis* Shezorei, *qui fortè fuit ejus frater.*

In Schemate isto, quod in initio hujus operis exhibuimus, è *Gemaristis Hierosolymitanis*, limites terræ sub Templo secundo delineantibus, observas inter alia locorum nomina mentionem loci, qui vocatur תרנגולא עילאה דלמעלה מן קיסרין. Ego reddo, *Geber*, vel *Gabara, superior, quæ supra Cæsaream.* Quare תרנגולא reddam Geber, facillimè percipient versati in *Talmudicis*, quippe quibus *Gallus Gallinaceus* indifferenter vocetur, *Chaldaicè* תרנגולא, & *Rabbinicè* גבר. Nec deest exemplum versionis nostræ: nam *Targum Ionathanis* in *Num.* xxxiii. 35, 36. *Ezion Geber* reddit כרך תרנגולא: meminítque ipse ipsissimum hunc locum, de quo agimus, *Numer.* 34. 8. תרנגולא עד קיסרין. Et *Targum Hierosolymitanum*, ibi, תורנגלא דקיסריון. *Cæsarea* autem ista, quam volunt, est *Cæsarea Philippi*, quæ ad fontem *Jordanis* : *Gabara* autem ista vocatur תרנגולא עילאה, *Gabara superior*, distinctionis ergô, ab aliis ejusdem nominis civitatibus. *Josephus* [g] *Tiberiada, Sipphorim*, & *Gabaram*, vocat tres maximas urbes *Galilaæ*. Memorat etiam [h] Γαβαρῶν κώμην, & [i] Γαβαραγαναίους, qui ab eo cum *Gadarenis*, & *Tyriis* connumerantur.

מתרנגול קיסרין [k] *A Gabara Cæsarea, & inferiùs, sicut terra Israelitica,* quoad *Demai.*

g In *vita sua*, pag. 634. & 640.
h Ibid. p. 642.
i Ibid. p. 628.

k *Hieros. Demai*, 22. 4.

CAP.

CAP. LXXXVI.

Discrepantia morum quorundam Galilæorum à Judæis.

QUibusnam incolis primùm à reditu *Babylonico* plantatæ fuerint *Galilæa* & *Peræa*, non injusta est quæstio, cùm apud libros *Ezræ* & *Neemiæ* de his mentionem vix reperias, sed de iis solùm, qui *Judæam* incoluerunt & *Benjamitiden*. At quicunque illi fuêre, sive puri *Israelitæ*, sive maculosiores, sive aliqui è decem Tribubus; multùm certè quibusdam ritibus, & non parùm linguæ Dialecto, diversi fuerunt *Galilæam* habitantes ab habitantibus *Judæam*.

Discrepantiam inter hos variam observant Pandecta *Judaica*: è quibus hæc pauca producimus exempla, vice plurium.

[a] Loco ad marginem, agitur de forma & modo scribendi donationem dotalem: *Sic & sic*, inquiunt, *scripserunt Hierosolymitani, & Galilæi etiam scripserunt sicut Hierosolymitani; ast incolæ Judææ aliquid variârunt*, &c. Ubi *Gemaristæ*; *Galilæis cura fuit de fama, non de nummo: incolis Judææ cura fuit de nummo, non de fama*, &c. [a] *Hierosf. Chetubb.* fol. 29. 2.

[b] *Dicunt Sapientes. In* Judæa *opera servilia fecerunt vesperiis Paschatis, usque ad meridiem; in Galilæa non omnino.* [b] *Pesachin.* cap. 4. hal. 5.

[c] חא״ סתם תרומה ביהודה אסורה ובגליל מותרת *Sapientes dicunt, Generale Truma in* Judæa *ligatur, in Galilæa solvitur:* שאין אנשי גליל מכירין תרומת הלשכה *nam Galilæi non nôrunt Trumam Pastophorii.* Sensus Traditionis hic est. Cùm quis votum generalibus terminis enuntiaret, exempli gratiâ, sic dicendo, Hoc mihi esto sicut *Truma*, non nominatâ quali *Trumâ*, *Galilæus* sic dicens à voto solutus erat, quia ille præ distantia loci [ut Glossa] non novit *Trumam* thesauri sacri: at *Judæam* habitans sic dicens voto ligabatur. [c] *Nedarim*, cap. 2. hal. 3.

Additur & eodem Textu, סתם חרמים ביהודה מותרין

מותרין ובגליל אסורין *Si generaliter quis vovet per Anathemata, in* Judæa *solvitur; in Galilæa ligatur, quia Galilæi non nôrunt Anathemata Sacerdotum.* Ubi Glossa. *Non erant inter Galilæos Sacerdotes: cùm Anathematizarent ergò, Anathematizârunt non nisi Deo.* Et *Gemara Hierosolymitana. Quia assueti illi erant Anathemati Achanis, dicitur quòd ligantur: ast in* Judæa, *quia non assueti erant Anathemati Achanis, dicitur quòd solvuntur.*

d Tosaphta ad Chetubb. cap. 1.

[d] *Dicit Rabbi* Judah, *In* Judæa *examen habuerunt de sponso & sponsa tribus diebus ante nuptias; at in Galilæa non itá. In* Judæa *permiserunt privatum consortium sponso cum sponsa per horam unam ante nuptias; at non sic in Galilæa. In Judæa mos fuit, ut essent duo* שושבינין *amici maritatorum, unus è familia sponsi, alter è familia sponsæ; ast non sic in Galilæa. In Judæa amici isti dormîerunt eodem loco, ubi dormierunt sponsus & sponsa: at in Galilæa non itá,* &c.

CAP. LXXXVII.

Dialectus Galilæorum discrepans à Judaica.

Ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ, καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ, *Matth.* xxvi. 73. Pro commentario hæc sunto, quæ traduntur à Magistris.

a Bab. Erubhin, fol. 53.

[a] *Hominibus Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum: hominibus Galilææ, qui non accurati fuerunt in lingua sua, non confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum.* Glossa. *Accurati fuerunt* [homines *Judææ*] *in lingua sua, ut loquerentur sermone puro, non sordido.*

Hominibus Judææ, qui de lingua sua sunt accurati, & statuunt sibi certa signa, confirmata est Lex eorum in manibus ipsorum: hominibus Galilææ, qui de lingua sua non sunt accurrati, nec statuunt sibi signa, Lex eorum non confirmata est in manibus ipsorum. Glossa, *Accurati fuerunt de*

de lingua sua, eadem scilicet verba reddendo, quæ audîerant à Magistris suis: & quoniam oraliter sunt edocti, auditione post auditionem, statuerunt sibi de iis signum post signum: ideóque, quia erant accurati de lingua sua, nôrunt sibi signa apta statuere, nè oblivíscerentur.

Homines Judææ discunt ab uno Magistro, & Lex eorum confirmatur in manibus ipsorum: Galilæi non discunt ab uno Magistro, & Lex eorum non confirmatur in manibus ipsorum. Glossa. *Galilæi audîerunt à Magistro uno linguâ unâ, ab alio aliâ, & diversitas linguæ,* vel *enuntiationis, eos confudit ità, ut oblivíscerentur.* Et paulò póst.

Dixit R. Abba, Si interroget quis homines Judææ, qui accurati sunt de lingua sua. מאברין תנן או מעברין תנן *Num* מעברין *dicunt cum* ע *an* מאברין *cum* א*? Num* עכווז *an* אכווז*? Respondebunt, Sunt, qui* מאברין *proferunt* [cum א]*, súntque, qui* מעברין [cum ע]*. Sunt, qui* אכווז, *& sunt, qui* עכווז. Et paulò póst.

Galilæus quidam dixit, אמר למאן אמר למאן: *responderunt ei, O Galilæe fatue!* חמר מרכב: עמר למלבש: חמר למשתי: אימר לאיתכסאה: Sensus est, Cùm *Galilæus* quæreret אמר למאן *Cujusnam est* אמר? Literam primam in voce אמר tam vagè, & incertè pronuntiavit, ut nescirent auditores, an חמר vellet, id est, *asinum*; an חמר, id est, *vinum*; an עמר, id est, *lanam*; an אימר, id est, *agnum*.

Galilæa quædam, cùm vicinæ suæ dicere oporteret, תאי דאוכליך חלבא *Veni, & ego præbebo tibi lac* [vel *pingue* aliquid] *comedendum, dixit,* שלוכתי תוכליך לבא. Glossa. *Literas non distinxit, sed confudit: nam, cùm dicere oporteret* שלובתי *cum* ב*, quod vicinam denotat, dixit* שלוכתי *cum* כ *Caph. Pro* תאי דאוכליך חלבא, *Veni, & cibabo te lacte, dixit* תוכליך לבא, *quod im-*

 preca-

precationem sonat, id est, devoret te leo.

Mulier quædam coram Judice dixit, מרי כירי תפלא היית לי וגנבוך מין וכרו הות דכר שדית לך עילווה לא מטי כרעיך ארעא. Illud, quod dicere voluit, hoc fuit, Δεσπότα Κύριε, *Tabula mihi fuit, quam furati sunt: eáque tanta fuit, ut si te in eam collocarent, non attingerent pedes tui terram.* Ast ea pronuntiatione suâ rem ità fœdavit, ut, interprete Glossatore, hunc sensum proferret, *Domine, serve, tignum mihi fuit, & te furati sunt: fuitq; illud tam magnum, ut si te in illo suspenderent, non attingerent pedes tui terram.*

Vides inter alia, in Dialecto hac *Galilæa*, confundi admodum pronuntiationem gutturalium, quam utcunque corrigant in verbis allegatis *Judæi*; ipsis tamen non erat infrequens, ità ut [b] *Non distinguerent doctores mystici inter Cheth & He.* Verba sunt *Hierosolymitanorum*; & hæc quoque *Babylonicorum*, [c] *Scholæ R. Eleazar ben Jacob pronuntiârunt Aleph Ain, & Ain Aleph.*

[b] Hierof. Shabb. fol. 9 2.

[c] Bab. Berac. fol 32. 1.

Exemplum unum istiusmodi confusionis observavimus antè, cùm quidam sic docens מי בצעים אין מכשירין intelligi voluit de מי ביצים, at incertâ pronuntiatione decepit auditores.

Aliud habes loco ad marginem notato, [d] *Rabh dixit* עיריהן. *Samuel dixit*, איריהן. *Rabh dixit*, מאברים. *Samuel dixit*, מעברים. *Rabh dixit*, יאותו. *Samuel dixit*, יעותו.

[d] Hierof. Avod. Zarah, fol. 39. 3.

Perlegens versionem *Samariticam* Pentateuchi alternationem gutturalium adeò frequentem invenies, ut non promptiorem istius linguæ clavem adipiscaris, quàm variationem istam observando.

CAP.

CAP. LXXXVIII.

גלגל *in Deut.* xi. 30. *Quisnam locus.*

OBscurum adeò est, quod dicitur à *Mose*, *Gerizim & Ebal fuisse* מול גלגל, *Deut.* xi. 30. ut vox מול etiam in contrarias significationes reddatur ab Interpretibus. Quidam in eo sensu accipiunt, ac si foret סמוך לגלגל [a] *Prope Gilgalem*: quidam רחוק מן הגלגל [b] *Longè à Gilgale*: *Targumistæ*, *Coram Gilgale*. Dum, ut mihi videtur, scrupulum non tangunt; qui non tam in significatione vocis מול latet, quàm in ambiguitate vocis גלגל. Hi omnes *Gilgalem* istam intelligere videntur, quæ populum *Israeliticum* excepit, nocte primâ post transitum *Jordanis*, *Josua* iv. 19. quæ, referente *Josepho*, distabat à *Jordane* [c] stadiis tantùm quinquaginta: at quam *Gemaristæ*, quinquaginta milliaribus ampliúsque distitisse hariolantur. Nam [d] *dicunt, quòd iter istius diei fuit plùs quàm sexaginta milliarium, à Jordane scilicet ad* Gilgalem. Atque hoc dicunt, ut Gilgalem prope Gerizim & *Ebal* statuant; ubi primâ nocte post introitum in terram *Canaanitidem*, populum castra-metatum fuisse opinantur, ex verbis *Mosis*, *Deut.* xxvii. 2. *Die quo pertransîeris Jordanem, eriges tibi lapides magnos, & calce lævigabis eos*, &c. Lapides autem isti, inquiunt, erecti sunt in Gerizim & *Ebal*. Hinc illud *Gemaristarum*, [e] *Dixit Dominus, Dixi ego, Cùm transîeritis Jordanem, erigetis lapides; at vos exspatiati estis usque ad* 60 *milliaria*. Et [f] *Gerazim & Ebal distabant* 60. *milliaribus à Jordane.*

At certè *Gilgal* ista, de qua *Moses* in verbis istis, *Nónne Gerizim & Ebal sunt* מול גלגל, alia intelligenda est ab ea, quam *Josua* eo nomine insignivit, *Josua* v. 9. Nam, cùm *Moses* verba ista proferret, nomen *Gilgalis* istius prope Jerichunta non erat in rerum natura: nec *Gilgali* isti, cùm nomen istud sortita esset, applicari potest illud, quod in libro J*osuæ* dicitur de גוים לגלגל *Nationibus Gilgalis*

[a] *Bab. Sotah*, fol. 33. 2.
[b] *R. Sol.* in *Deut.* 11.
[c] *Jos. Antiq.* lib 5 cap. 1.
[d] *Kimchius*, in *Jos.* 4.
[e] *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 1. in *Glossa*.
[f] Idem *Sotah*, fol. 36. 1.

Gilgalis, J*osua* xii. 23. Videtur ergò utroque in loco per *Gilgal Galilæa* intelligenda, ídque tum ex cognatione vocum; nam גלגל & גליל ejuſdem ſunt radicis & etymi, tum ex ipſo ſenſu locorum. Nam, cùm apud J*oſuam* enumerentur Reges quidam particularium aliquarum in *Galilæa* civitatum, *Kedeſh*, J*okneam*, *Dor*, &c. additur & Rex *Nationum Gilgalis*, vel *Galilææ*, qui nempe pluribus dominatus eſt urbibus & regionibus in *Galilæa*.

Sic etiam optimè reddi poſſunt verba *Moſis* in parem ſenſum, "Nónne iſti montes *Gerizim* & *Ebal* ſunt ultra "J*ordanem, ex adverſo Gilgal*, vel *Galilæa* ?

Conjecturam noſtram firmant, 1. Verſio LXX. qui גוים לגלגל reddunt Γεὶ τῆς Γαλιλαίας. 2. Collatio J*oſephi* cum libro *Maccabaicōn*, in hiſtoria de *Demetrio*. *Caſtrametatus eſt ille*, inquit J*oſephus*, Ἐν Ἀρβήλοις πόλει τῆς Γαλιλαίας; at I *Macc.* ix. 2. Ἐπορεύθησαν ὁδὸν τὴν εἰς Γάλγαλα, καὶ παρενέβαλον ἐπὶ Μεσαλὼθ τὴν ἐν Ἀρβήλοις. *Arbela* huic eſt in *Galgala*, vel *Gilgal*; illi in *Galilæa*.

CAP. LXXXIX.

Oppida varia nomine צור *TYRI inſignita.*

PRæter *Tyrum*, nobile emporium *Phœniciæ*, occurrunt varia ejuſdem nominis loca, & apud *Talmudicos*, & apud J*oſephum*.

a Hieroſ. Demai, fo. 22. 4.

Nominant illi, [a] loco ad marginem notato, צור *Tyrum* unam in ipſis terræ limitibus, quæ tenebatur ad ſolvendas decimas; atque aliam pariter in limitibus, quæ non tenebatur: verba eorum exhibebimus poſteà. Inque his, quæ ſequuntur, exemplis, aliíſque, quæ adduci poſſenr, plurimis, in medio relinquunt, an de *Tyro Phœniciæ* ſit ſermo, an de loco ejuſdem nominis aliquo alio.

b Idem Kidduſhin, fol. 64. 4.

[b] *Jacob Navorienſis profectus eſt Tyrum* [לצור] *& quædam illic docuit, pro quibus eum plagis afflictum voluit R. Chaggai.*

c R. Me-

[c] *R. Mena adiit Tyrum* [לצור] : *quem illic invenit R. Chaiia bar Ba, profectúsque dixit R.* Jochanani *qua ille docuerat.*

[d] *R. Issa ivit Tyrum* [לצור] *& vidit eos bibentes vinum*, &c.

c Idem *Avodah Zarah*, fol. 42. 1.

d Ibid. fol. 44. 2.

J*osephus*, de *Hyrcano*, fratre *Simonis* Pontificis. *Condidit ille locum munitum inter Arabiam &* J*udaam trans* J*ordanem* ; [e] καὶ τοιοῦτον ἀπεργασάμενος τόπον Τύρον ὠνόμασεν, *& Tyrum vocavit.*

e *Jos. Antiq.* lib. 12. cap. 5.

Idem de J*oanne ben Levi.* Cùm ille *Gischalitas*, jugum *Romanum* jam excutere aggredientes, retinere conatus esset, frustrà id fecit; [f] τὰ γὰρ πέριξ ἔθνη, Γαδαρηνοὶ, καὶ Γαβαραγαναῖοι, καὶ Τύριοι, *nam circumhabitantes populi,* Gadareni, *&* Gabaraganæi , *& Tyrii, multâ vi militum collectâ,* Gi*schalam invadunt.* Hos *Tyrios* vix è *Tyro Phœnicia* adventâsse supponere potes; sed ab alio aliquo loco, cui idem nomen. Eâ ratione, quâ plurima in terra *Israelitica* oppida nomine *Rama* insignita sunt; quia nempe loco edito sita erant; eâdem etiam plurima nuncupata sunt nomine צור *Tyri*; quia scilicet ædificata fuerunt in loco petroso.

f Idem in *vita sua.*

CAP. XC.

CANA.

DE situ hujus loci parùm certi habemus. Hoc tantùm de *Cana* à *Josepho* discimus, distitisse scilicet eam à *Tiberiade* tanto spatio, quantum ipse cum exercitu emetiri potuit unâ nocte. Nam, cùm ei per literas nuntiatum esset, *Justum* hostem *Tiberienses* à fide sua erga eum retrahere conari, [a] *Ego,* inquit, *tunc temporis eram in oppido* Galilaa, *votato Cana ; ducens ergò mecum ducentos milites , per totam noctem progressus sum : nuntio pramisso, qui adventum meum Tiberiensibus indicaret: manè autem, cùm urbi appropinquarem, à populo mihi obviàm itum est*, &c.

a *Jos.* in *vita sua*, pag. 631.

De *Cana* etiam mentionem habet in eodem libello *De vita sua*, his verbis, [b] *Sylla, Dux Regis Agrippa, castra*

b Ibid. pag. 653.

ponens

ponens stadiis quinque à Juliade, *custodiis vias obsepit* Τῇ τε εἰς Κανᾶ ἀγέσῃ, ϗ τῇ εἰς Γάμαλα τὸ φρέριον, *& eam, quæ ducit ad* Canam, *& eam, quæ ad* Gamalam *castellum.* Jam verò, cùm J*ulias* & G*amala* absque omni dubio forent trans J*ordanem*, quæri eriam potest, an *Cana* ista non etiam foret ab eadem ripa. At quæ sequuntur videntur hoc negare: nam vias obsepit, ὡς ἂν τὰς παρὰ τῶν Γαλιλαίων ὠφελείας τοῖς ἐνοίκοις ἀποκλείειν, *Ut hoc modo subsidia omnia à* Galil*æis proventura recluderet.* Nota illud, *A* Galil*æis proventura*, id est, *A Cana*, locísque G*alilææ* aliis *Canæ* adjacentibus.

J*ulias* ista, quam *Sylla* obsidione cinxit, erat J*ulias-Betharamphtha*, (de qua posteà) quæ sita erat ad ripam J*ordanis* ulteriorem, cùm jam influxurus is esset in mare G*enesariticum.* Videtur ergò *Cana* ex opposito jacere cis J*ordanem*; quàm longè ab eo remotam non dicimus, at, ut conjectari licet, non multùm : tantóque spatio distititisse à *Tiberiade*, quantum excepit tota longitudo maris G*enesaritici.*

CAP. XCI.

PERÆA. עבר הירדן.

[a] Jos. De bello, lib. 3. cap 4.

PERÆÆ [a] *longitudo erat à Macharunte ad Pellam, latitudo à Philadelphia ad* J*ordanem.*

[b] Hierosf. Shevith, fol. 38.4.

[b] *Montanum ejus erat Mons Macvar*, *&* G*edor*, &c. *Planities ejus Heshbon cum omnibus suis civitatibus, quæ in planitie, Dibon & Bamoth-Baal, & Beth-baal-meon,* &c. *Convallis ejus est Beth-haran, & Beth-Nimrah, & Succoth,* &c.

[c] Tanid, cap. 3. hal. 8. & Bab. Joma, fol 39.2.

[c] Memoria *Montium Macvar* occurrit in hyperbolica ista Traditione, *R. Eliazaris ben Diglai*, dicentis, *Capras* בהרי מכוור *in montibus Macvar sternutâsse à nidore suffitûs Thymiamatis in Templo.* A מכוור vox *Macharus.*

Tota Regio Trans-J*ordanica Peræa* quidem audit : at divisa tamen ità erat, ut pars ejus Australis singulatim *Peræa* vocaretur; pars reliqua *Batanea, Auranitis, Trachonitis.*

tis. Sic dicitur à *Josepho*, quòd, donante *Augusto*, cederet *Herodi Antipæ* [d] Ἡ τε Περαία κ̀ Γαλιλαία· *Philippo* autem Βαταναία τε, κ̀ Τράχων, κ̀ Αὐρανῖτις. d *Jos.* De bello, lib. 2 cap. 9.

בשן] Pro idiomate *Syro* ש in ת permutante, in *Batanæam* transiit, בתנין, interpreti *Samaritico* : *Targumistis* מתנן, *Mem* & *Beth* alternantibus, quod non inusitatum.

Urbs hujus regionis præcipua *Golan*, *Josuæ* xx. 8. unde *Gaulonitis*: eáque [e] Γαυλωνιτικὴ ἄνω & κάτω. e Vide *Jos.* ubi supra, cap. 13.

Τράχων] *Judæis* טרכונא דמתחם לבוצרה [f] *Trachon, quæ terminatur ad Bosram.* Non *Bozram Edomæam* (*Esaiæ* lxiii. 1.) nec *Bezer Rubenitarum* (*Josuæ* xx. 8.) sed aliam : nempe *Bosorram*, vel *Bosor*, in *Gileaditide*. De qua vide [g] *Josephum* , & librum primum *Maccabaicōn*, capite quinto versu vicesimo sexto. f *Hieros. Sheviith*, fol. 36. 3. g *Antiq.* lib. 12. cap. 12.

Dum de differentia inter *Bezer* & *Bozram* loquimur, præterire non possumus exemplum signale de hac re propopositum à *Babylonicis* [h]. *Princeps Romæ* [Gloss. *Samael*, angelus mortis] *tripliciter olim errabit, sicut scriptum est*, Quis venit ab Edom, vestibus tinctis è Bozrah ? *In hac re errat, quia refugium non est nisi in Bezor, & ille se recipit ad Bozram*, &c. h *Bab. Maccoth*, fol. 12. 1.

[i] Βαταναία ὡρίζετο τῇ Τραχωνίτιδι. i *Jos. Antiq.* lib. 17 cap. 2.

[l] *Auranitis.*] *Josephus* aliquando eam vocat *Abranitim*. *Cæsar*, inquit, *donavit Herodi* [*Magno*] Τράχωνα, κ̀ Βαταναίαν, κ̀ Ἀβρανῖτιν· idque, ut ille latrones cohiberet, & domaret ; qui regiones istas miserrimè vexabant, &c. l Idem ibid. lib. 15 cap. 13.

CAP. XCII.

ADAM, & ZARETAN; *Josuæ* iii.

Duplicem in Tabulis nonnullis errorem suspicor, dum duo hæc oppida in *Peræa* collocant; multò magìs, dum parùm distantia collocant.

Non diffitemur quidem civitatem *Adam* in *Peræa* fuisse; at *Zaretan* non ità. De *Adam* mentio, *Josua* iii. 16. ubi agi-

agitur de excisione, vel dissectione aquarum J*ordanis*; ut transitum præberent *Israeli*. קמו נד אחד הרחק מאד בארם. Pro lectione Textuali בארם, marginalis habet מארם. Utramque applices aptissimé.

Adam fuit centrum partitionis aquarum: hìc statio Arcæ fœderis, *Jordanem* jam introituræ. Hinc *Psaltes*, אהל שכן בארם *Tentorium, quod fixerat in Adam. Psal.* lxxviii. 60. Bene ergò obtinet lectio Textualis בארם, *In Adam*; quia illic centrum dissectionis aquarum: at lucem insuper addit marginalis מארם, *Ab Adam*; quia longè supra eam earum exacervatio.

[a] *Hieros. Sotab*, fol. 21. 4.

[a] *R. Jochanan dicit, Adam est civitas, & Zaretan est civitas, distántque à se invicem XII. milliaribus*. Ab *Adam* ad *Zaretanam* erant aquæ arefactæ, à *Zaretana* & suprà erant coacervatæ. *Adam* erat in *Peræa* ex adverso *Hierichuntis*, *Zaretan* erat in *Manassitide* cis *Jordanem*. Vocatur ea *Zarthanah*, I *Reg*. iv. 12. & prope *Beth-sheanam* dedefinitur, quæ erat ultimus *Manissitidis* limes versùs Septentrionem. Dicuntur vasa ænea Templi fusa fuisse in planitie Jordanis, in terra argillacea inter *Zaretan* [cis Jordanem] & *Succoth* [ultrà.] I *Reg*. vii. 46. Verba ergò citata apud J*osuam*, הרחק מארם אשר מצד צרתן, sic intelligenda sunt, ut non tam vicinitatem *Adam* & *Zaretan* denotent, quàm ut accumulationem aquarum juxta *Zaretan* fuisse innuant. In hunc sensum sunt reddenda, *Et constiterunt aquæ descendentes à desuper: exsurrexerunt in acervum unum, longâ valde distantiâ à civitate Adam, nempe*, ad distantiam istam, *quæ est juxta Zaretan*.

Adam & *Zaretan* erant hinc illinc remotæ aliquantùm à J*ordane*; at nominantur illæ in ista historia, quia agitur ibi de tempore, cùm J*ordanes* seipsum intra alveum suum non continuit, sed ripas excesserat.

CAP.

CAP. XCIII.

JULIAS-BETH-SAIDA.

Duplex erat *Julias*, utraque in *Peraea:* una ab *Herode* condita, *Beth-aramphtha* antè dicta, de qua *Josephus*; [a] Ἡρώδης Βηθαραμφθᾶ δὲ, πόλις ἦν δὲ αὐτη, τείχει περιλαβὼν Ἰουλιάδα ἀπὸ τῆς αὐτοκράτορος ἀγορεύει τῆς γυναικός· altera à *Philippo*, olim *Beth-saida*, de quo idem; [b] Φίλιππος κώμην δὲ Βηθσαϊδὰν πρὸς λίμνῃ τῇ Γεννησαρίτιδι πόλεως παρασχὼν ἀξίωμα, πλήθει τε οἰκητόρων, καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει, Ἰουλίᾳ θυγατρὶ τοῦ Καίσαρος ὁμώνυμον ἐκάλησεν.

Tabulæ unam tantùm *Juliada* depingunt; non malè; quia pro altera nomen *Beth-saida* substituunt: at de situ utriusq; non bene sentiunt. *Julias-Beth-aramphtha* sita erat ad ipsissimum influxum *Jordanis* in lacum *Genesariticum*. Nam sic *Josephus*, [c] *Jordanes à lacu Samochonite centum alia stadia emensus*, μετὰ πόλιν Ἰουλιάδα διεκτέμνει τὴν Γεννησὰρ μέσην. Nonne hæc arguunt *Jordanem*, jam nunc in lacum *Genesaritidis* ingressurum, *Juliada* antè præterlabi? Cui consona sunt quæ & ab eodem dicuntur alibi. [d] *Sylla*, inquit ille, *castra-metatus est stadiis quinque à Juliade, viásque obturavit, eam scilicet, quæ duxit ad Canam, & eam, quæ duxit ad Gamalam castellum. Ego autem, hæc intelligens, bis mille armatos mitto, sub duce Hieremia*; οἱ δὲ καὶ χαρακωθέντες ἀπὸ σταδίου τῆς Ἰουλιάδος πλησίον τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ. Nota illud: Cùm distarent stadio tantùm à *Juliade*, parùm absunt à *Jordane*. Tabulæ remotiùs eam pingunt ab influxu *Jordanis* in *Genesariticum*, quàm patientur hæc verba.

Julias-Beth saida non sita erat in *Galilæa*, ut apud Tabulas; sed ultra mare *Galilæa*, in *Peræa*. Hoc dicimus fide *Josephi*. [e] *Philippus*, inquit ille, *Cæsaream condidit in Paneade*, καὶ τὴν κάτω Γαυλανιτικῇ Ἰουλιάδα. Nota illud, *Juliada* [quæ olim erat *Beth-saida*] *in inferiori Gaulonitide*. Jam verò, non est, qui non novit *Gaulonitin* fuisse in *Peræa*. Hæc certè est ista *Julias*, quam [f] *Plinius* collocat ab Oriente lacûs *Genesaritici* [nam *Julias* altera vix erat juxta mare omnino]: atque ista, de qua *Josephus*, cùm ait,

a *Jos. Antiq.* lib. 18. cap. 3.

b Ibid.

c Idem *De bello*, lib. 3. cap. 35.

d Idem in *vita sua*.

e *Jos. De bello*, lib. 2. cap. 13.

f *Plin. N. H.* lib. 5. cap. 15.

g *De bell.* lib 4. cap. 27.

g *Montanum quoddam trans* Jordanem *procurrere à* Juliade *ad Somorrham.*

CAP. XCIIII.

GAMALA. CHORAZIN.

a *Jos. De bell.* lib. 4. cap. 1.

b Id. *Antiq.* lib. 18. cap. 1.

GAMALÆ situm hæc definiunt. 1. [a] Erat ἐν κάτω Γαυλονιᾷ, in qua, ut vidimus, erat *Beth-saida*. 2. Erat ὑπὲρ τὴν λίμνην [Γεννησαρεῖτιδα] 3. Erat Ταριχαιῶν ἀντικρύς. Confer Tabulas, num in ejus dispositione cum his conveniant. [b] Hìc natus est J*udas*, vulgò *Gaulonites* dictus, ac vulgò etiam *Galilæus*. Sic *Petrus*, & *Andreas*, & *Philippus*, erant *Gaulonitæ*, è *Beth-saida*; *Joan*. i. 44. & tamen dicti sunt *Galilæi*.

De *Beth-saida* dum loquimur, subit memoria τῆς *Chorazin*, cum ea conjunctæ, in verbis *Christi*, *Math*. xi. 21. ut & in miraculorum ejus participatione, atque in æquali ingratitudine. Situm hujus loci si quæras ubi invenies? Cis Jordanem illam collocant Tabulæ nonnullæ, trans J*ordanem* aliæ; at quânam autoritate nituntur, & hæ, & illæ? Merâ, ni fallimur, conjecturâ. Liceat & nobis etiam conjectari.

Vox חורשין, *Chorashin*, *Loca Saltuosa* denotat, & apud paginas Sacras, & *Rabbinicas*. Indè dictam arbitramur *Chorazin*, quæ sub manibus, quòd scilicet loco sita foret aliquo saltuoso. Istiusmodi locis claruit *Nepthalitis* præ aliis Tribubus; quò spectant verba J*acobi*, *Nepthali Cerva emissa*, *Gen*. xlix. id est, " *Nephali* ferinâ abundabit, sicut " *Asher*, [de quo mentio in verbis præcedentibus] pane & " ferculis regalibus: atque ista *Talmudicorum*, [c] *Communiter pecora pascere licet* בחורשין אפילו שבט יהודה בשבט נפתלי *in saltuosis locis*, *etiam Tribui* J*udæ in Tribu Nephtali*. Indè etiam *Harosheth Gentium* dicta *Iudic*. iv. 2. quæ in ista Tribu. His rationibus ductus *Chorazin*

c *Hieros. Bava Bathra*, fol. 15. 1

zin noſtram in *Galilæa* fuiſſe ſuppono potiùs, quàm, ubi eam locant Tabulæ pleræque, in *Peræa*.

At mirum cùm videatur, locum hunc tam celebrem præſentiâ frequenti, & miraculis *Chriſti*, nuſquam alibi in hiſtoria *Evangelica* mentionem obtinere, niſi in nuda iſta ejus memoria in verbis *Chriſti*, *Væ tibi Chorazin*, &c. cùm *Beth-ſaida* & *Capernaum* [cum ea ab eo memoratæ] obtineant; quid ſi ſub hoc nomine, *Cana*, concludatur & regiuncula aliqua ei adjacens, quæ à ſitu in Saltu *Chorazin* diceretur, id eſt, *Saltuoſa*? Celebratur *Cana* frequenti præſentiâ *Chriſti*, & miraculis. Sed abſit nimia audacia conjecturæ.

CAP. XCV.

Oppida quædam ab ipſos terræ limites.

Ex Hieroſ. Demai. fol. 22, 4.

IN loco citato agitur de decimatione olerum ac ſeminum quorundam, Oryzæ ſcilicet, nucum, ceparum, fabarum *Ægyptiarum*, &c. & quæritur quid de earum decimatione ſtatuendum, ſi naſcantur in locis, quæ videntur extra terram, & hæc ſubinde inferuntur.

אילו עיירות אסורות בתחום צור שצרת ובצרת ופי מצובה חנותה עלייתה וחנותה תחתייה ובית בריא וראש מיא ואמון ומזי: אמר ר׳ מנא הדא דאתאמר בראשונה אבל עכשיו יש סוסיתה: עיינוש ועין תרע והם ברין ועיון ויערוט וכפר וחרוב והספיח וכפר צמח: אילו עיירות שהן מותרות בתחום נבי צור וצייר וגשמיי וזויין ויגרי חטם ורבב חרבתיה וכרכרה.

Iſtæ urbes prohibentur in limitibus, Tſur, Sezeth, & Bezeth, Pi Mazebah, Chanothah ſuperior & inferior, Beth Badia, Roſh Maja Amon & Mazi. (R. Mena dicit,

Sic

Sic dicta est antiquitùs, at nunc Susitha.) *Ainosh, En Teraa, Ras, Berin,* Iion, Iadot, *Caphar, Charob, Chaspia, & Caphar Tsemach.* *Ista civitates permittuntur in limitibus, Nebi, Tsur, Tsijar, Gasmi, Zivian,* Iagdi, *Chatam, Debab, Charbatha & Cheraccah,* [vel *Debab,* & solitudo ejus, & munitio ejus].

Vides hìc nomen צור *Tsur* [de quo diximus antè] semel iterúmque: addamus & hæc aliunde. [a] *Ambulabo coram Domino in terris viventium, Et nonne sunt alia terra viventium, prater Tsur & socias ejus, & Casaream & socias ejus?*

[a] Hieros. Kilaim fol. 22. 3.

De כפר צמח est etiam mentio loco primùm citato, col. 3. his verbis: *Rabbi solvit Bethshan. Rabbi solvit Casaream. R. solvit Beth-Gubrim.* Rabbi *solvit Caphar Tsemach*: [ab obligatione, ut videtur, τῶ *Demai.*] Rabbi *permisit recipere olera, in exitu anni septimi; ast omnes contrariati sunt ei. Dixit ille iis, Venite, & rem judicemus. Scriptum est* [de *Ezekia*] Et contudit æneum serpentem. *Quid? Annon erat quis justus à Mose ad ejus usque tempora, qui hoc faceret? At Deus reservavit ei coronam istam, ut eâ coronaretur: & nobis etiam reservavit hanc coronam Deus, ut nos eâ coronemur.* Egregium verò factum, & spolia ampla, *&c.*

CAP. XCVI.

Consessus nobiliores: ex Bab. Sanhedr. fol. 32. 2.

T*Radunt Rabbini,* J*ustitiam,* J*ustitiam persequere. Ito ad* [*Beth-Din*] *consessum nobilem, ad R. Eliazarum ad Lyddam, Ad Rabban Iochanan ben Zaccai* לברור חיל: *Traditio. Sonus molarum* בבורני, *In Burin. Septimana filii, septimana filii. Candela in* ברור חיל. *Convivium illic, convivium illic.*

Obscuriora sunt hæc & requirunt lucem.

ברור

ברור חיל videtur locum designare: sed quemnam? Synhedrium certè *R. Iochananis* erat in *Iafne*, at distinguendus videtur Consessus ejus, בית דינו, à Synhedrio. Sic educatus est *Paulus* ad pedes *Rabban Gamalielis*: at non in Synhedrio ejus, sed בבית דינו in Consessu, vel in Schola, ejus. Sic conjecteris *Rabban Iochananem*, præter quòd Præses sederet summi Synhedrii, Consessum suum peculiarem etiam habuisse in ipsa *Iafne*, vel loco aliquo vicino.

Quod sequitur, *Traditio vox molarum*, &c. à Glossatoribus illustretur. *Vox molarum in Burni signum erat, quòd illic erat Circumcisio; ac si publicè clamatum foret, Hebdomas infantis hìc exspirat. Et sonus molæ signum erat, quòd commolerentur aromata, vulneri Circumcisionis applicanda. Erat autem tempus persecutionis, quo prohibitum est circumcidere: timuerunt ergò publicâ voce notum facere de circumcidendo; at signum hoc statuerunt.*

Candela in Beror Chel.] Gloss. *Lux candelæ interdiu, aut multæ candelæ lucentes noctè, signum exhibuerunt, ac si quis publico præconio edixisset, Convivium Circumcisionis illic*, &c.

Glossa altera. *Lucernas accendere soliti sunt ad Circumcisionem. Mos etiam fuerat, mappam ad ostium expandere: hinc illud; Mos invaluit Hierosolymis, ut, quamdiu expanderetur mappa ad ostium, itinerantes intrarent.*

Aruch. [a] *Tempore persecutionis non potuerunt celebrare publicas nuptias, nec publicam Circumcisionem: clanculùm ergò hæc præstiterunt: ubicunque ergò erant candelæ lucentes in superliminari, noverunt quòd illic foret convivium nuptiale; atque ubicunque sonus molarum, ibi Circumcisio.*

[a] *Aruch* in אור.

Hierosolymitani addunt, אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל [b] *Quamvis cessaret persecutio, non tamen cessavit ista consuetudo.*

[b] *Chetubh.* fol. 25 3.

Pergunt *Babylonici*. *Ito ad R. Josuam* לפקיעין *ad Pekiin. Hierosolymitanis* est בקיעין *Bekiin*, in ista historia:

c *Chagigah, fol. 75. 4.*

c *R. Jochanan ben Bruchah, & R. Eliezer cæcus, profecti sunt à Jabneh ad Lyddam, atque exceperunt R. Iosuam in Bekiin* בבקיעין.

Ito ad Rabban Gamalielem ad Iabnen.
Ito ad R. Akibam ad Bene Barak.
Ito ad R. Mathiam ad Romam.
Ito ad R. Chananiam ben Teradion ad Sicni.
Ad R. Iosen ad Zipporin.
Ad R. Iudam ben Betirah ad Nisibin.
Ad R. Iosuam ad captivitatem [viz. ad *Pombeditham*].
Ad Rabbi ad Beth-shaaraim.
Ad Sapientes in conclavi Gazith.

CAP. XCVII.

Civitates Leviticæ.

a *Maimon.* in *Shemittah, Vejobel,* cap. 13.

De iis vide *Numer.* cap. 35. & *Iosuæ* cap. 21.

[a] *Suburbana urbium Leviticarum erant* 3000. *cubitis ab unoquoque latere, à mœnibus scilicet urbis & extrà: sicut dicitur*, A mœnibus urbis & extrà mille cubiti: & mensurabitis ab extra urbem bis mille cubitos [*Num.* 35. 4, 5.] *Mille priores suburbana erant, & bis mille posteriores erant pro agris & vineis. Unicuique harum civitatum locum sepulturæ statuerunt extra hosce terminos; nam intra istos terminos non licuit mortuum sepelire.* Rationem quæris? Non tam ad evitandam pollutionem, quæ contrahi potuit à sepulchro, quàm ob curiosam *Scribarum* interpretationem Legis dicentis, Suburbana prædia harum civitatum *Levitis* data esse, pro pecoribus & jumentis, ולכל חיתם [*Num.* xxxv. 3.] *Pro vivis*, ergò inquiunt illi, non pro mortuis, aut pro sepultura.

b Id. in *Rotzeah* cap 8.

[b] Omnes civitates *Levitarum* erant civitates refugii; at cum hac distinctione à sex istis, quæ propriè sic vocabantur: quòd sex istæ refugium præberent cuicunque in ea habitanti, reciperétne sese illuc eo fine, nécne; at reliquæ civitates *Leviticæ* non itá. Itémque, quòd homicida incautus, ad sex

ſex iſtas fugiens, gratìs habitabat abſque data mercede pro domo, in reliquis civitatibus *Leviticis* non gratìs.

Quadraginta octo civitates iſtæ *Levitarum* erant tot Academiæ, quò tribus Miniſterialis, turmatim diſtributa, ſtudio Legis incubuit, docta evaſit, atque indè per totam gentem diſſeminata, doctrinam & ſcientiam Legis per omnes Synagogas ſeminavit.

Duo non immeritò hìc obſervanda, quæ ab omnibus fortè, ſeriò ſatìs non obſervantur. 1. Statum Miniſterium Eccleſiæ *Iſraeliticæ* non fuiſſe Prophetas ſed Sacerdotes & *Levitas*, *Mal.* ii. 7. Nam erat non raró, cùm non forent Prophetæ, atque ipſi Prophetæ populum ad Sacerdotes mittunt inſtruendum, *Hagg.* ii. 11. *Mal.* ubi anté. 2. Conceſſas eſſe Sacerdotibus & *Levitis* Decimas, non ad Altare, aut in Templo miniſtrantibus ſolùm; ſed & ſtudentibus in Academiis, & concionantibus in Synagogis.

En methodum divinæ inſtitutionis! Populum peculiarem *Iſraelem* ſibi eligit Deus: populo electo dat Legem & Clerum: Clero præcipit Legis ſtudium: Studiis aptat Sodalitia Academica: Academiis donat prædia & Decimas: Synagogis donat Decimas & Academicos.

Erant & Scholæ Prophetarum Academiolæ quædam, & collegia ſtudioſorum. Rectorem habuêre venerabilem aliquem Prophetam, Spiritu ſancto afflatum, & participem revelationum. Diſcipulos, non ſpiritu quidem eodem Prophetico afflatos, ſed Prophetica ab ore Magiſtri imbibentes. Illis revelavit ille ſibi revelata, de voluntate Dei, & ſtatu populi, de temporibus & eventibus *Iſraelis*, & ſupra omnia de myſteriis Evangelicis; de *Meſſia*, ejus adventu, temporibus, morte, reſurrectione, & ab eo præſtandis.

In his Academiolis de *ſalute accuratè inquiſiverunt Prophetæ*, [quod ait Apoſtolus *Petrus*] *qui vaticinati ſunt de gratia ventura: perſcrutantes quodnam & qualenam tempus illud eſſet, quod à Spiritu Chriſti, qui in iis erat, fuit indigitatum, cùm paſſiones Chriſti prædiceret & gloriam ſubſecuturam.* Hæc, mero & nudo Legis ſtudio non expiſcanda, hìc docebantur, & ſic conjuncta ſtudia Legis

& Evangelii completum reddiderunt Ministrum verbi divini.

CAP. XCVIII.

Miscellanea quædam faciem terræ spectantia.

Ordiamur à Canone isto de lectione libri *Esthera* in Festo *Purim.* כרכים המוקפין חומה מימות יהשוע [a] *Oppida mœnibus cincta à diebus Josuæ eum legunt decimo quinto die* [mensis *Adar*] כפרים ועיירות גדולות *Villæ, & civitates magnæ, eum legunt die decimo quarto.* אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה *Nisi quòd villæ anticipent, ad diem congregationis.*

a Megill. cap. 1. hal. 1.

Vides tripartitam urbium & oppidorum distinctionem. 1. כרכים Munitiones, vel oppida mœnibus cincta à diebus *Josuæ.* At unde ea dignoscas? Ea scilicet, quæ memorantur in libro *Josuæ*: [b] *quæ utcunque temporibus subsequentibus muris cincta non essent, sub classe tamen eorum, quoad lectionem istius libri, sunt numerata.* 2. עירות גדולות *Civitates magnæ.* Civitas magna ea vocabatur, in qua erat Synagoga; sic definitur à *Piske Tosaphoth,* עיר גדולה הויא שיש בה י' בטלנין [c] *Civitas magna est ea, in qua sunt decem homines otii, orantes & legentes Legem.* Vide quid de his dicimus ad *Matth.* cap. iv. vers. 23. cùm agimus de Synagogis. 3. כפרים villæ. Istæ scilicet, ubi non erat Synagoga. Imò, inquit *Piske Harosh*, כרך שאין בו י' בטלנין נדון ככפר *Oppidum munitum, in quo non sunt decem homines otii* [vel *cessationis à mundanis*, hi autem constituerunt Synagogam] *reputatur ut villa,* &c.

b פסקי הראש artic. 2.

c Piske Tosaph. art. 2.

Quod additur in textu *Mishnico*, *Nisi quòd villæ anticipent ad diem congregationis*, sic explicatur à Glossatoribus.

Cùm

Cùm oppida mœnibus cincta librum Esthera legerent die decimo quinto, & non cincta mœnibus decimo quarto [vide *Esther.* ix. 21.] *Et tamen dicatur anteà* [in Textu eodem *Mishnico*] *quòd liber iste legitur die undecimo, duodecimo, decimo tertio, licentiam villis concesserunt Sapientes, lectionem praeoccupare, die scilicet, quo conventum est in Synagoga: nempe, vel secundo die Hebdomadis decimum quartum mensis antecedente, vel quinto Hebdomadis; qui dies conventûs erant, in quibus villa se in civitates receperunt ad judicium. Nam, diebus secundo & quinto Hebdomadis, sederunt Consessus judiciarii in civitatibus, ex institutione Ezra. Jam verò periti lectionis non erant pagani, necesse ergò erat, ut aliquem in civitate lectorem haberent,* &c.

II. Observentur Canones, & cautiones de spatiis aut locis, quàm proximè urbem aut oppidum adjacentibus.

1. מרחיקין את סובך מן העיר חמשים אמה

[d] *Columbarium non conditum erat intra quinquaginta cubitos ab urbe:* ídque, nè columbae hortos satos injuriâ aliquâ afficerent. d *Bava Bathra,* cap. 2. hal. 5.

2. מרחיקין אילן מן העיר כ"ה אמה. *Non permiserunt arborem intra viginti quinque cubitos ab urbe. Atque hoc* [ut Glossa] *ob decorem urbis.*

3. מרחיקין גורן קבוע מן העיר נ' אמה. *Non permiserunt aream* horrei *intra quinquaginta cubitos ab urbe:* nè scilicet, dum ventilaret, cives offenderent paleae.

4. *Non permiserunt cadavera, aut sepulchra, nec officinam coriariam, intra quinquaginta cubitos ab urbe:* [ob fœtorem scilicet] *nec officinam coriariam omnino permiserunt, nisi à latere urbis Orientali. R. Akiba dicit, A quovis latere, excepto Occidentali; ast ad distantiam quinquaginta cubitorum.*

III. Ab urbibus in arva & agros progrediamur.

Videres hìc alicubi [e] ficubus quibusdam signalia quaedam appensa, quibus demonstraretur cujusnam anni forent fructus in ficu pendentes: vide quae dicimus ad *Matth.* xxi. 19. Videres alibi arbores aliquas infrugiferas stigmate aliquo pudefactas. [f] *Arborem, qua fructus suos excutit* e *Hierос. Shevi-ith,* fol. 35. 4.

f Ibid. col. 3.

 imma-

immaturos, סיקרין אותו בסיקרא *colore rubro notant, & lapidibus onerant.*

Videres agrorum arationem, & messionem, vinearum pastinationem, & vindemiationem, normis Scribarum peragi æquè, ac arte agricolæ, aut vinitoris. Ea enim erat Patrum Traditionalium cura & solicitudo, de decimandis frugibus, & fructibus, de angulo pauperibus relinquendo, de vitando sationem Heterogeneorum, & de non transgrediendo Legem de anno septimo; ut non arandum, nec serendum, nec metendum foret, nisi secundùm regulam Traditionalem: hinc infinitæ istæ disputationes in codicibus *Peah, Demai, Kilaim, Sheviith,* [g] De quali & quota anguli portione relinquenda, & ex quibus rebus debeatur talis angulus; [h] De agrum partientibus ità, ut duplicem angulum debeat pauperibus; [i] An debeatur angulus ex areis frugum inter oleas nascentium, an ex agro variegatæ sationis & messionis; [k] Quænam sunt arbores, quarum fructus sunt *Demai;* [l] De quibus sit decimatio τȣ̃ *Demai;* [m] Quousque eadem areola variis seminibus seri possit ità, ut non peccetur contra legem de Heterogeneis; [n] Quot vites constituant vineam, de earum ordinibus, vineæ areolis, satione intra torcular, &c. atque innumeræ istiusmodi decisiones, quæ agricolam adeò intra limites coercuerunt, ut non pro arbitrio suo terram suam coleret & meteret, sed pro norma tradita. [o] *Incola Beth-Namer pauperibus angulum emensi sunt funiculo, atque angulum dederunt ex unaquaque serie. Abba Saul dicit, Mentionem de iis faciunt in laudem & in vituperium: in vituperium, quia dederunt unam portionem è centum; in laudem, quia metientes funiculo collegerunt, & dederunt angulum ex unaquaque serie:* id est, funiculo mensurario metientes, centesimam partem agri concesserunt pauperibus, eámque ex unaquaque serie manipulorum.

g *Peah,* cap. 1.
h Ib. cap. 2.
i Ib. cap. 3.
k *Demai,* cap. 1.
l Ib. cap. 2.
m *Kilaim,* cap. 3.
n Ib. cap. 4. & 5.
o *Hierosf. Peah,* fol. 18. 2.

CAP.

CAP. XCIX.

Subterranea. Metallo-fodinæ. Spelunca.

POst superficiem terræ aliquantùm observatam, subterranea etiam paulùm rimemur. Ea in tria partiaris, *Metallo-fodinas, Speluncas,* & *Sepulchreta.*

Insigniter *metallo-fodinis* nobilitata erat hæc terra, ità ut *lapides ejus*, in locis quàm multis, *forent ferrum, & ex montibus ejus effoderetur æs*; *Deut.* viii.9. Ab his *Judæis* lucrum, at *Christianis* non raro servitus & miseria ; quippe qui damnati huc frequenter à Tyrannis: sic *Eusebius* de *Ædesio*, [a] Τοῖς κατὰ Παλαιστίνην δίδοται μετάλλοις· *Ad metalla in Palæstina est damnatus* : & rursus de aliis [b], Εἶτ' ἐπὶ τοὺς λοιποὺς μεταβὰς ὁμολογητὰς, τοῖς κατὰ Φαινὼ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν· *Deinde ad reliquos Christi Confessores digressus, omnes ad æris metalla, quæ erant in Phæno Palæstinæ, condemnat*, &c.

A parte terræ Septentrionali erant *Metallo-fodinæ* in *Aseritide*; hinc illud *Deut.* xxxiii. 25. *Calcei tui erunt ferrum & æs.* A Meridionali, in deserto *Zin,* extremo limite *Judææ* ; hinc ועבר צנה *Numer.* xxxiv.4. *Targumistæ Hierosolymitano* est עבר בטור פרולא ; *Ionathani*, לציני טור פרולא *Ad palmas montis ferri* : atque apud *Talmudicos* ציני הר ברזל כשרות [c] *Palmæ montis ferri sunt idoneæ*, ad conficiendum fasciculum, manu gestandum, in festo Scenopegiæ. Ab Orientali *Peræa* ora, erat etiam Σιδηροῦν ὄρος, *Mons ferreus* , teste [d] *Josepho.* Erant & aliæ, absque dubio, hinc indè sparsæ, istiusmodi *fodinæ* in aliis terræ istius partibus, quarum mentio non occurrit.

De hisce terræ excavationibus minimè mireris , cùm utilitatem lucrúmque tantum secum ferrent, & ad vitam humanam forent tam necessariæ : at quid de speluncis & antris in petris & montibus dicendum, unde non lucrum, ut videtur, effossum, sed periculum potiùs sæpe locis vicinis oriens? Nam quidnam hæc, nisi latibula ferarum & latronum?

Infinita

a *Euseb.* lib. 8. cap. 15.
b Ibid. cap. 17.
c *Succah*, cap 3 hal. 1.
d *Joseph. De bell.* lib. 4. cap. 27.

Infinita harum cavearum mentio, & apud paginas Sacras, & apud alias, præſertim verò *Joſephum:* apud quem memorantur ὑπόνομοι & σπήλαια infinities. Erántque plurimæ ex his ſpeluncis capacitatis immenſæ, & vix credendæ; ea præſertim apud *Talmudicos*, quæ vocatur *Spelunca Zedekiæ*, menſuræ non paucorum milliarium.

At num opera naturæ excavationes iſtæ, an humanæ manûs & induſtriæ? Exemplo uno è *Joſepho* dato, res determinetur. Referens ille hiſtoriam, de condito ab *Hyrcano* caſtello in *Peræa*, ſic ait inter alia, [c] Ἐκ δὲ τῆς κατ᾽ ἀντικρὺ τοῦ ὄρους πέτρας διατεμὼν αὐτῆς τὸ προέχον, σπήλαια πολλῶν σταδίων τὸ μῆκος, κατεσκεύασεν· Et paulò póſt, Τὰ μὲν τοι στόμια τῶν σπηλαίων, ὥστε ἕνα δι᾽ αὐτῶν εἰσιέναι, καὶ μὴ πλείους, βραχύτερα ἤνοιξε· καὶ ταῦτ᾽ ἐπιτηδὲς ἀσφαλείας ἕνεκα, τοῦ μὴ πολιορκηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν κινδυνεῦσαι ληφθεὶς κατεσκεύασε. Exciſæ ergò è montibus, & petris erant hæ ſpeluncæ in uſus bellicos, ut refugia forent & munimenta. Et probabile eſt *Caananæos*, gentem bellicam & *Giganteam*, plurima ex his antris effodiſſe, ante ingreſſum *Iſraelitarum* in iſtam terram; *Iſraelitas* quoque numerum eorum auxiſſe. Vide de iſtiusmodi ſpeluncis, *Joſua* x. 16. *Judic.* vi. 2. I *Sam.* 22. 1. & xxiv. 3. I *Reg.* xviii. 13. *Eſaiæ* ii. 19, &c.

c Id. *Antiq.* lib. 12. cap. 5.

CAP. C.

De Sepulchretis.

ERant ſepulchra vulgaria, & ſepulchra nobiliora. Vulgaria erant in cœmiteriis publicis, ſicut apud nos; aſt erant ea extra urbem. [a] *Ac per iſtum locum non derivandus erat canalis aquarum; non ducenda per eum via publica; non paſcenda illic pecora; nec colligenda illinc ligna.*

a *Maſſech. Semahhoth*, cap. 14

[b] *Nec erat inter ſepulchra ambulandum cum Phylacteriis capiti affixis, nec libro Legis brachio appenſo.*

b *Bab. Berac.* fol. 18. 1.

Sepulchra quædam extraordinaria erant (id eſt, quoad locum ſitûs;) ut 1. קבר הנמצא [c] *Sepulchrum inventum:* id eſt, cùm ſepelitur in agro cujusvis, eo neſciente; at

c *Bab. Sanhedr.* fol. 47. 2. & *Hieroſ. Nedarim*, fol. 57. 4.

at tandem detegitur ſepulchrum. 2. קבר מויק ארת חרבים *Sepulchrum publicè nocens:* id eſt, effoſſum juxta locum publicæ ambulationis, aut itinerationis; à cujus vicinitate contrahitur pollutio à prætereuntibus.

Sepulchra nobiliora exciſa erant in petra, in propriis prædiis, non modico ſumptu & artificio. Deſcriptam eorum formam habes, loco ad marginem notato, his verbis.

d *Qui vendit proximo locum ſepulchreti, quique recipit à proximo locum ſepulchreti, conficiat interiora ſpeluncæ quatuor cubitis & ſex cubitis: atque aperiat intra eam* ח כוכין *octo ſepulchra.* Non ſoliti ſunt, inquiunt Gloſſemata, ſingulatim, aut ſparſim, hic illic, homines ejuſdem familiæ ſepelire, ſed omnes unà in eadem ſpelunca: unde, ſi vendat quis proximo ſuo *Sepulchretum,* vendat ei ſpatium pro duabus ſpeluncis, aut cavitatibus utrinque, atque area in medio. כוך eſt ipſiſſimus locus, ubi reponitur mortuus.

d Bava Bathra, cap. 6. hal. ult.

Pergit Traditio. ג' כוכין מכאן *Tria ſepulchra ſunt hinc, & tria illinc, & duo juxta ea. Et ſepulchra iſta ſunt longitudinis quatuor cubitorum, altitudinis ſeptem, latitudinis ſex.*

Ingredientibus in ſpeluncam ſepulchralem, & feretro ſubeuntibus, erat primò area, ubi ſteterunt ipſi, ac feretrum depoſuerunt, indè demiſſuri in ſepulchrum: ab hoc ac illo latere erat ſpelunca, vel excavatio, areâ iſtâ quatuor cubitis profundior, in quam cadaver demiſerunt, paratis ibi ad varia cadavera recipienda variis loculis. *R. Simeon dicit, Concavum ſpeluncæ conficitur ſex cubitorum atq; octo cubitorum: atq; aperit intra eam tredecim ſepulchra, quatuor hinc, & quatuor illinc, & tria coram iis, unúmque à dextra oſtii, atque alterum à ſiniſtra. Conficitúrque area intra introitum in ſpeluncam quadratura, ſecundùm dimenſiones feretri, ac ſubeuntium: atque aperit ab ea ſpeluncas duas: hinc unam, aliam indè. R. Simeon dicit, Quatuor ad quatuor ejus latera. Rabban Simeon Ben Gamaliel dicit, Totum conficiendum eſt ſecundùm conditionem ſoli.*

Tractantur hæc à *Gemariſtis* & Gloſſatoribus ſummâ curioſitate & prolixitate, quos vide. Ex his, quæ dicta ſunt, plurima planiùs intelligas, quæ referuntur de ſepulchro *Salvatoris*; qualia hæc ſunt.

Marci capite decimo ſexto, verſu quinto, *Introeuntes fœminæ in monumentum viderunt juvenem ſedentem à dextris.* In ipſa area illico poſt introitum in ſpeluncam.

Lucæ capite viceſimo quarto, verſu tertio, *Ingreſſæ non invenerunt corpus,* &c. verſu quinto, *Dum inclinarent faciem in terram:* verſu decimo ſecundo, *Petrus occurrit ad monumentum, &, cùm ſe inclinâſſet, vidit lintea*: id eſt, fœminæ, *Petrúſ*que poſt eas, in area [בחצר] ſtantes, inclinant facies, & deorſum ſpectant in locum, ubi erant ipſa ſepulchra, [למערת הכוכין] qui areâ, ut diximus, profundior erat quatuor cubitis. *Joannis* capite viceſimo, verſu quinto, *Diſcipulus, quem amavit Jeſus, venit prior ad monumentum; et, cùm incurvâſſet ſe,* [in area ſtans, ut in ipſum ſepulchretum deſpiceret] *vidit lintea poſita, non tamen introivit: at Petrus introivit,* &c. id eſt, Ab area deſcendit in ipſam ſpeluncam, ubi [כוכין] ſepulchrorum ordines; [in quæ tamen non adhuc recondita fuerant aliqua cadavera, præter corpus *Jeſu*] eò etiam poſt *Petrum* deſcendit J*oannes*. Et verſu undecimo, *Maria verò plorans ſtabat ad monumentum forìs. Dum ergò fleret incurvavit ſe in monumentum, & conſpexit duos Angelos in albis ſedentes, unum ad caput, alterum ad pedes, ubi poſitum fuerat corpus* J*eſu*.

Stabat ad monumentum foris: id eſt, Intra ſpeluncam quidem in area; at extra ſpeluncam iſtam profundiorem, ubi diſpoſita ipſa ſepulchra, [vel, כוכין] inclinans ſe, ut illuc deſpiceret, vidit duos Angelos, ad caput & pedes iſtius כוך ubi reconditum fuerat corpus J*eſu*.

FINIS.

IN EVANGELIUM SANCTI MATTHÆI HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ;

Impensæ

A JOANNE LIGHTFOOTO,

S. Theol. Doct. Collegii, sive Aulæ, S. CATHARINÆ, in Alma Academia CANTABRIGIENSI Præfecto.

CANTABRIGIÆ:
Excudebat *Joannes Field*, celeberrimæ Academiæ Typographus. *Ann. Dom.* 1658.

Chariſsimis

CATHARINENSIBUS

suis Salutem.

IPſiſſimæ eadem ſuaſiones, quæ me primùm & præcipuè ad evolutionem Talmudicorum *excitârunt, excitârunt etiam ad præſens opus: ità ut ab iiſdem rationibus emanent hi fructus & uſus iſtius lectionis, à quibus primùm ipſa lectio. Nam*

Primò, Cùm omnes libri Novi Teſtamenti à Judæis *ſint ſcripti, atque inter, & ad* Judæos; *cúmque omnes orationes in eo habitæ à* Judæis *pariter, atque ad, & apud* Judæos *fuerint habitæ: pro re indubitatiſſima hoc mihi ſemper perſuaſum fuit, Non poſſe iſtud Teſtamentum non* Judæorum *ſtylum, idioma, loquendi formam normámque, ſapere ubique, & retinere.*

Atque hinc æquè indubitanter à me concluſum eſt etiam Secundò, Quòd in locis iſtius Teſtamenti obſcurioribus (quæ ſunt quamplurima) optimus & ſummè genuinus ſenſum eruendi modus eſt perquirendo, quomodo & quonam ſenſu intellectæ fuerint iſtæ Phraſiologiæ & locutiones, ſecundùm vulgarem & communem gentis iſtius Dialectum & ſententiam, & ab iis quæ eas protulerunt, & ab auditoribus. Non enim valet, quid nos de iſtiusmodi locutionibus à conceptûs noſtri incude fingere poſſimus; ſed quid illæ apud eos ſonuerint vulgari ſenſu & ſermone. Quod cùm nullo alio modo perquiri poſſit, quàm autores Talmudicos *conſulendo; qui & vulgari loquuntur* Judæorum *Dialecto, atque omnia* Judaica *tractant & patefaciunt: hiſce rationibus ego inductus præcipuè horum voluminum lectioni me applicui; ſat ſciens quidem & certus, me cum infinitis & inſuperabilibus ferè difficultatibus colluctaturum; aſt omnes poſthabens, atque obdurato propoſito armatus, ut, ſi fieri poſſet, pleniorem*

 niorem

niorem ac reconditiorem ſtyli ac Dialecti Novi Fœderis notitiam ac ſenſum obtinerem & lucrarer.

Volumina iſta legere aggredientem, terrere primò poteſt Autorum iſtorum mala fama, qui peßimè quidem audiunt apud omnes. Fœtent Judæi *apud* Marcellinum, *(lib.22.) & fœtent* Judaica *hæc ſcripta ferè apud omnes; atque hoc laborant infortunio neſcio quo ſingulari, ut etiam non lecta diſpliceant, & vituperata ſatis ab iis qui legerunt, ab iis qui non legerunt vituperentur multò magis.*

Volumina iſta legentem ſupra modum torquent, cruciant, & fatigant, ſtyli difficultas tantùm non inſuperabilis, linguæ aſperitas tremenda, & rerum tractatarum ſtupenda inanitas & vafrities. Nugis ubique ſcatent ità, ac ſi nollent legi; obſcuris ac difficilibus, ac ſi nollent intelligi: ità ut ubique patientiâ Lectori ſit opus, & nugas ferendo & aſperitates.

Ego quidem, dum ea evolverem, hæc tria mihi ſemper propoſui: ut cruciatus iſtos lectionis, quantùm liceret, vel eluderem, vel emollirem, vel ſolarer; útque fructum ab iis, ſi fieri poſſet, & quantum poſſem, excerperem & reportarem. 1. *Ea obſervare apud me ſtatui, quæ facem aliquam præbere viderentur* Sacris *paginis; præſertim verò, vel Phraſiologiis, vel ſententiis, vel hiſtoriæ Novi Teſtamenti.* 2. *Ea in pugillares referre, quæ memoriam aliquam ſecum ferrent locorum quorumvis in terra* Iſraelitica, *aut lucem aliquam exhiberent Chorographiæ iſtius terræ.* 3. *Ea notare, quæ hiſtoriam* Judæorum *ſpectarent, vel Eccleſiaſticam, vel Scholaſticam, vel Civilem, quæve* Chriſtianam, *aut reliqui mundi.*

Et jam poſt inſpectam atque obſervatam oculo, quantùm potuimus, intento horum Autorum naturam, artem, materiam & medullam, non poſſum ego verum & vivum eorum charactera in compendio meliùs depingere, quàm his Paradoxis atq; ænigmatibus. Non ſunt Autores, qui Lectorem magìs terrent & torquent; & non ſunt tamen, qui magìs alliciunt & delectant.

Apud

Apud nullos major eſt, aut æqua nugacitas; & vix tamen apud ullos major, aut æqua utilitas. Acriores hoſtes, quàm iſtos, non habet doctrina Evangelica; & tamen planiores interpretes, quàm iſtos, non habet textus Evangelii. Verbo omnia. Judæis *ſuis nihil niſi nugas propinant, & perniciem, & venenum: at* Chriſtiani, *arte & induſtriâ ſuâ, eos ſibi reddere poſſunt ſtudiis ſuis utiliſſimè famulantes, atque inſervientes commodiſſimè interpretationi Novi Teſtamenti.*

Lectionis ac ſelectionis noſtræ ſpecimen aliquod hìc exhibemus, in Lectoris gratiam; ſi modò evadat Lectori gratum. Novimus quàm ſuſpicioni obvium ſit nova adducere, quàm odio obvium Talmudica, *quàm utrique & acuminatæ cenſuræ iſta adhibere in rebus ſacris. Non poteſt ergò inuſitatior hic noſter commentandi modus, eâ ipſâ ratione, non inuſitatiorem exſpectare cenſuram, atque examini ſubjici ſeveriori. Sed, cùm jacta jam ſit alea, ſerum nimis nunc temporis eſt omen deprecari, & fruſtraneum nimis, hoc loci, defenſionem aggredi. Si ſecum aliquid non portet ipſum opus & liber, quod cauſam ſuam agat, & veniam Lectoris impetret, & favorem, parùm ad rem iſtam valebit noſtra peroratio, aut ſupplicans epiſtola. Fato ergò & fortunæ ſuæ, quæcunque ea tandem futura eſt, exponendum jam eſt præſens opus, & tradendum: ſunt, ut ſperamus, aliqui, qui mitiore illud fronte excipient & ſereniore, ob hoc ipſum nobiſcum clementer & placidè agentes, quòd ſtudiis incubuimus, & quòd Evangeliis incubuimus, & quòd ſtuduimus veritati: quòd eam ſecuti ſumus, favebunt; ſi aſſecuti non fuimus, miſerebuntur. At frontem corrugatam, & ſupercilia torva quod attinet, ea parati ſumus omni ferre cum patientia, interno hoc apud nos armati & contenti patrocinio,* Quòd ſtuduimus prodeſſe.

Opus autem hoc qualecunque, & qualiſcunque fortunæ, vobis nuncupatum voluimus, ô chariſſima capita, noſtri Catharinenſes, *& ex debito, & ex voto. Pro conjunctiſſimo enim iſto, quo unimur nexu, vinculóque, vobis debentur omnia, quæ ſtudemus,*

demus,

demus; omnia, quæ possumus: si modò aliquid omnino sunt ista omnia: & cùm universis prodesse cupiamus (si daretur) quod studiosum decet, & quod Christianum, *vos istorum desideriorum, votorúmque, ex ipso nexu isto meritóque vestro ipsissimum estis centrum, & requies. Conscii quidem satis nobis sumus, quàm nihil possumus, vel in publicum commodum, vel in vestrum: at publicum tamen judicium exhibere cupimus apud omnes velle nostri, & studii; apud vos insuper intimi cordis atque animi.*

Reponatur ergò apud vos voto singulariori pignus hoc amoris nostri, viscerúmque; &, dum rationem aliis horarum nostrarum reddere studemus, reddat hoc vobis etiam affectuum. Perstétq; apud Catharinam *nostram, etiam in futura secula, hoc officii testimonium, amoris monumentum, & memoria nostrî vestrique.*

E Musæo nostro,

Calend. *Junii.* 1658.

IN
EVANGELIUM
S. MATTHÆI
Horæ Hebraicæ.

CAPUT I.

VERS. I. Βίβλος Γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

שרה יוחסין עלו מבבל וגו'׃

DECEM *Stirpes ascenderunt è Babylone:* 1. כהני *Sacerdotes.* 2. לוי *Levitæ.* 3. ישראל *Israelitæ.* 4. חלולי *Profani,* quoad Sacerdotium: Patribus quidem Sacerdotibus orti, at matribus thoro Sacerdotali non idoneis. 5. גירי *Proselyti.* 6. חרורי *Liberti*, vel Servi manumissi. 7. ממזירי *Nothi:* è conjugio orti, ast illegitimo. 8. נתיני *Nethinæi.* 9. שתוקי *Spurii:* certæ matris, at patris incerti. 10. אסופי *Collectitii*, è plateis: patre matréque incertis. *Talm.* in *Kiddushin cap.4. artic.* 1.

Gens certè maculosa, atq; ideò in hac colluvie [juxta sententiam Hebræorum] è Babylone educta, nè totum semen Judaicum, illìc adhuc commorans, ab ea commacularetur. כי לא עלה עזרא מבבל עד שעשא כסולת נקייה׃ *Non enim ascendit Ezra è Babylone, usque dum eam puram reddidisset instar farinæ.* Verba sunt Gemaræ Babylonicæ, quæ sic explicat glossa: *Non reliquit quemvis illìc, modo quovis illegitimum, sed Sacerdotes tantùm & Levitas, atque Israelitas puræ stirpis. Decem ergò hæc prosapiarum genera*

ſecum abduxit, nè hæ cum iſtis commiſcerentur, cùm jam non ſupereſſet illic Synedrium, à quo de hac re caveretur. Adduxit ego ergò Hieroſolymas, ubi à ſtato illic Synedrio provideri poſſet, nè legitimi conjugia inirent cum illegitimis.

Hæc paululùm, in ipſo hiſtoriæ Evangelicæ limine jam ſtantes, meditemur.

I. Quanta nubes obſcuritatis, de Ortu Chriſti, populo non oboriri non potuit, vel ab ipſo è Babylone reditu, cùm puriorem illic, quàm in terra Iſraelitica, Judaici ſanguinis ſcaturiginem, aut certè viderunt, aut videre ſe certè crediderunt.

II. Quantâ curâ, apud familias puri ſanguinis, opus fuit, ut ab hac colluvie ſe intactas ac puras conſervarent: libellósq; pariter genealogicos apud ſe à ſeculo in ſeculum reponerent, legitimæ ſuæ ſtirpis, ac ingenui ſanguinis, teſtes fidos, ac monumenta ſempiterna.

Audi hac in cauſa querelam ac hiſtoriam: *Hieroſ. Kidduſhin* fol. 65. 3. *Bab. ibid.* fol. 71. *R. Jochanan dixit, Per templum, In manu noſtra eſt eos detegere, qui non puri ſanguinis ſunt in terra Iſraelis: At quid faciam? cùm viri primarii hujus ſeculi lateant:* [id eſt, cùm non puri ſanguinis ſint, palàm tamen de iis non prædicatur.] *Idem opinatus eſt cum R. Iſaac, qui dixit,* משפחת שנטמעה נטמעה *Familia* [polluti ſanguinis] *quæ latet, lateat. Dicit etiam Abai, Nos hoc quoque traditione didicimus, Quòd familia quædam fuerit, Beth Zeriphæ vocata, trans Jordanem, & amovit eam filius Zionis.* [Gloſſ. Impuram eam eſſe publico præconio declaravit vir aliquis eximius.] *Alteram autem, quæ talis fuit, appropinquare fecit: Altera etiam fuit, quam ſapientes noluerunt manifeſtare.*

III. Cùm Synedrio Hieroſolymis ſtato ſummè incubuerit, puras familias puras adhuc, quoad in ſe, conſervare; cùmque ipſi canones præſcripſerint de conſervanda populi legitimatione (quod videre eſt in iis, quæ ſequuntur ad locum allegatum) neceſſitas quædam erat, ut apud ſe reponerent publica proſapiarum monumenta, unde dignoſceretur, quænam familia pura, quænam maculoſa. Hinc illud *Simeonis ben Azzai* notatu dignum, *Vidi ego,* inquit ille, *libellum Genealogicum Hieroſolymis, in quo ſic ſcriptum eſt, N. ſpurius ex uxore aliena* Bab. Ievamoth fol. 49. 2. Adverte vel ſpurium publicis codicibus genealogicis inſcriptum, ut ſpurium eum eſſe dignoſceretur, atque à ſeminis ejus macula caverent

rent puriores. Notetur & illud, Hieroſ. Taanith. fol. 68. 1. *Codicem Genealogicum invenerunt Hieroſolymis, in quo ſic ſcriptum: Hillel ortus eſt à Davide. Ben Jatſaph ab Aſapho. Ben Tſitſith hacceſeth ab Abnere. Ben Cobiſin ab Achabo*, &c. Atque Archiva genealogica redolent ea, quæ de Xylophoriis memorantur in Miſhnico textu iſtius tractatûs Taanith. cap. 4. halac. 5. *Tempora Xylophorica Sacerdotum populique fuerunt novem. Primo Niſanis, filiis Erach filii Judæ: viceſimo Tammuz, filiis Davidis filii Judæ: quinto Ab, filiis Paroſh filii Judæ: ſeptimo ejuſdem, filiis Jonadab filii Rechab: decimo ejuſdem, filiis Sennaah filii Benjamin*, &c.

Facilè eſt ergò conjectari, unde *Matthæus* Genealogiæ hujus ſuæ tertiam *Decateſſerada* hauſerit, *Lucáſq*; quadraginta prima nomina ſuæ: à libellis ſcilicet Genealogicis, tunc temporis ſatìs notis, & apud publica κειμήλια repoſitis, atque etiam apud privata. Ac neceſſe quidem erat, in argumento tam ſpectato ac ſublimi, tantæque apud populum Judaicum diſquiſitionis, qualis erat delineatio progeniei *Meſſiæ*, ut non ſolùm veritatem traderent Evangeliſtæ non contradicendam, ſed &, è certis & fidis cognationum voluminibus, probandam atque aſtruendam.

Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Quòd toties nomini *Chriſti*, in Novo Teſtamento, ſuperaddatur nomen *Jeſu*, non ideò ſolùm eſt, ut ſignetur *Chriſtus* pro *Salvatore* [quod vox *Ieſus* ſignificat] ſed etiam ut *Ieſus* ſignetur pro vero *Chriſto:* contra perfidiam Judaicam, quæ *Meſſiam* [vel Chriſtum] quendam profeſſa, *Jeſum Nazarenum* eum eſſe ſtrenuò negat. Locum habet hæc obſervatio in locis N. T. innumeris. Act. 2. 36. & 8. 35. 1 Cor. 16. 22. 1 Joan. 2. 22. & 4. 15, &c.

Υἱοῦ Δαβίδ.

Id eſt, *Veri Meſſiæ.* Nam nullo nomine magìs communi, magíſque proprio, *Meſſiam* indigitavit gens Judaica, quàm בן דוד *Filii Davidis*, vide Matth. 12. 23. & 21. 9. & 22. 42. Luc. 18. 38. Atque apud Talmudicos paſſim; præſertim verò *Bab. Sanhedr.* fol. 97. 1. ubi etiam diſcutitur, qualia futura ſunt tempora cùm *filius Davidis* advenerit.

Quæ de *Meſſia ben Joſeph* [quem *Meſſiam ben Ephraim* vocat *Targ. in Cant.* 4. 5.] excogitata ſunt à Judæis, ideò excogitata

ſunt, ut vertigini eorum, & deliquio judicii conſulatur in ſententia ſua de *Meſſia*. Cùm enim verum *Meſſiam* tempore à Prophetis præfinito advenientem ſpreverint, crucifixeríntque, Chimæricum neſcio quem adhuc expectant, de quo non certum quid habent quod opinentur. Utrùm unus ille futurus, an duo: utrùm è vivis oriturus, an è mortuis: utrùm in nubibus cœli venturus, an inſidens aſino, &c. *Filium Davidis expectant*, ſed neſciunt qualem, neſciunt quando.

VERS. 2. Ἰούδαν.

Hebr. יהודה. Quam vocem non ſolùm Græci ob defectum literæ *h* in medio vocis; ſed & ipſi Judæi in יודה abbreviârunt; quod apud Talmud Hieroſolymitanum infinitis vicibus occurrit. *Demai fol.* 22. 3. Idem qui vocatur ר' יוסי בי ר' יהודה, lineâ proximè ſequente vocatur בי ר' יודה ר' יוסי. Sic etiam *Schab. fol.* 4. 4. Atque hoc fit in ipſiſſima eadem linea, *Iom tobh fol.* 62. 3.

VERS. 5. Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ.

Eoúſque *Matthæo* ſuffragantur Scriptores Judaici, ut *Rachabem* principi alicui Iſraelitico elocatam fateantur, at de perſona errantes, an hoc ex ignorantia agant, an ex arbitrio, ipſi videant. De hac re Gemara Babylonica, in *Megillah fol.* 14. 2. hæc habet: *Octo Prophetæ, iidémque Sacerdotes, orti ſunt à Rachabe, atque hi ſunt: Neriah, Baruch, Seraiah, Maaſeiah, Jeremiah, Hilkiah, Hanameel & Shallum. Dicit R. Judah, Huldah etiam erat è poſteris Rachab.* Et pauló póſt, *Traditio eſt, eam, Proſelytiſſam factam, Joſuæ nupſiſſe* [quod & adducit *Kimchius* in Joſ. cap. vi] Scrupulum hìc injicit gloſſ. *Joſuam* [inquit] *eam duxiſſe Proſelytam factam, duriùs ſonat; cùm non licuerit cum Cananæis, etiam Proſelytis factis, connubia contrahere. Dicendum eſt ergò, Eam non è ſeptem gentibus Cananæorum fuiſſe, ſed è gente aliqua alia, atque illic peregrinatam. Dicunt autem alii, quòd iſta prohibitio non obtinuit ante ingreſſum in terram promiſſam*, &c.

VERS. 9. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζίαν.

Eliduntur nomina *Ahaziæ, Joaſhi, Amaziæ*. Vide Hiſtoriam in libris Regum, & 1 Paralip. iii. 11, 12.

I. Migrârat quodam modo pro tempore promiſſio, *non vacaturum*

rum ſolium Davidis, in familiam *Jehu*, everſoris familiæ *Joram*. Cùm enim ille domum *Achabi* evertiſſet, *Ahaziám*que, è familia *Achabi* ſanguine materno ortum, cum ſuis occidiſſet, pollicetur ei Dominus, filios ejus regnaturos ad quartam uſque generationem, II Reg. x. 30. Utcunq; ergò, interea temporis, non vacaverit ſolium *Davidis*, ſederíntque in illa ætatum intercapedine *Joaſh* & *Amazias*, occiſo antè *Ahaziâ*: non incongruè tamen ab Evangeliſta noſtro omittuntur eorum nomina, & quòd illi *Joramo* moribus non admodum abſimiles aliquando fuerint,& quòd eclipſin a regno Iſraelitico regnum horum quamplurimum fuerit paſſum, interfecto à *Jehu Ahaziâ*; atque ejus ne pote *Amaziâ*, ab illius nepote, *Joaſo*, capto & ſordidè ſubjugato, II Paralip. xxv.

II. זרע רשעים נכרת. *Semen improborum exciditur*, Pſal. xxxvii. ver. 28. Obſervet Lector ſtudioſus, in fonte, ut in ipſiſſimo iſthoc loco litera ע, ultima רשע & זרע, quæ jure Acroſticho [ad quod contexitur iſte Pſalmus] proximè ſequentem verſiculum inchoare debuit, elidatur & non adſit.

III. *Non facies tibi ſculptile*, &c. *Ego enim Dominus Deus tuus, Deus zelotes, viſitans peccata patrum in filios, uſque in tertiam & quartam generationem*, Exod. xx. 5.

Ambulavit *Joramus* in moribus regum Iſraeliticorum Idololatricis, *ad modum familiæ Achabi*, II Reg. viii. 18. Quam horrendam ſecundi præcepti violationem, ſecundùm iſtius etiam præcepti comminationem, in poſteros viſitat Deus, eliduntúrque eapropter nomina filiorum ad progeniem quartam.

IIII. Iſtam *Jorami* Idololatriam, modo non abſimili, & Vetus Teſtamentum etiam ſtigmatizat; indignámque iſtam familiam oſtendit, quæ inter progeniem *Davidicam* numeretur: II Paralip. xxii. 2. בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו *Quadraginta duorum annorum filius Ahazias*: hoc eſt, non ætatis ſuæ [nam viginti duos annos non exceſſerat, II Reg. viii. 26.] ſed durationis familiæ *Omri*, ex qua ſtirpe, è matre, erat *Ahazias*: prout annos numeranti ſatìs patebit. Fatale certè, annos regis *Judæ* calculis domûs *Omri* ſupputari.

V. Obſervetur ſtylus Genealogicus non multùm diſpar, I Par. iiii. 1. ubi *Shobal*, in generatione quinta aut ſexta à *Juda* natus, numeratur ac ſi filius *Judæ* eſſet immediatus. Confer cap. ii, 50.

Pari modo *Ezr.* vii. in Genealogia *Ezræ*, quinque vel sex generationes eraduntur.

VERS. 11. Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονίαν.

Filii Josiæ fuerunt isti. Primogenitus Jochanan, secundus Joachim, tertius Zedekiah, quartus Shallum, I Paral. iii. 15. Quisnam fuerit hic *Shallum* disputant Hierosolymitani, *Shekalim* fol. 49. 4. *Dicit Rabbi Jochanan, Jochanan & Jehoachaz idem sunt. Et cùm scribitur, Primogenitus Jochanan, hoc vult, quòd fuit Primogenitus ad regnum,* hoc est, primus regnavit. *Dicitque R. Jochanan, Shallum & Zedekias idem sunt. Cúmque scribatur, Tertius Zedekias, quartus Shallum, Tertius natu fuit, at regnavit quartus.* Eadem etiam adducuntur, *Sotah fol.* 22. 3. At longè rectiùs *D. Kimchius* in Hierem. xxiiii. & I Paral. iii. *Shallum,* inquit, *est Jechonias, qui binomius fuit, quique pro filio Josiæ habetur, cùm nepos esset* [aut filii filius] *nam filii filiorum habentur pro filiis.* Confer Hierem. xxii. ver. 11. cum ver. 24. & res ipsa loquitur. Quódque dicunt Gemaristæ modò citati, *Zedekiam* etiam *Shallum* vocatum שׁשלמה מלכות בית דוד, *eò quòd in diebus ejus terminaretur regnum familiæ Davidis:* hoc ad *Jechoniam* etiam quadrat quàm aptissimé, Hierem. xxii. 28, 29, 30.

VERS. 12. Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ.

Hoc est, *Filium regni,* vel successorem in illa qualicunque dignitate domûs *Davidicæ,* quæ in reliquis *Josiæ* filiis omnino exaruerat, in illo verò aliquantulum refloruit, II Reg. xxv. 27. Atque hinc est quòd ex omnibus *Josiæ* posteris *Jechonias* solus à *Matthæo* nominetur.

Jechonias reverà fuit Ἄτεκνος, Hierem. xxii. 30. & *Salathiel* propriè loquendo fuit filius *Neri,* Luc. iii. 27. at dicitur tamen *Jechonias* eum genuisse, non quòd verè fuerit ejus pater, sed quòd illum successorem susceperit: non in regali quidem dignitate, nám ea jam perierat, sed in ea quæ inter Judæos jam erat summa. Sic I Paral. iii. 16. *Zedekias* dicitur filius, vel *Joakimi,* cujus quidem fuit frater, vel *Jechoniæ,* cujus fuit avunculus, eò quòd ei in dignitate regia succederet.

Enuntiaverat Dominus, ídque non sine juramento *Jechonian* futurum ערירי *Absque liberis.* Vocem ערירי sic interpretantur Talmudici.

mudici. *Dicit R. Judan, Omnes ii, de quibus dicitur* עֲרִירִים יִהְיוּ *Ἄτεκνοι erunt hi, non ſunt habituri liberos. Atque illi, de quibus dicitur* עֲרִירִים יָמֻתוּ *Ἄτεκνοι morientur, hi ſepeliunt liberos.* Hieroſ. in Schabb. fol. 9. 3.

Sic *Kimchius* etiam in locum. *Vox* עֲרִירִי, inquit, *hoc vult: Morituros in vita ſua filios, ſi jam ei fuerint filii: ſi verò jam non fuerint filii, nunquam futuros. At dicunt Rabbini noſtri b. m. eum pœnitentiam egiſſe in carcere. Dicúntque inſuper, Oh! quantum valet pœnitentia, quæ edictum pœnale evacuat? Dicitur enim, Hunc ſcribite Ἄτεκνον, at illo pœnitentiam agente, in bonum tranſiit hoc edictum, &c. Dicit R. Jochanan, Deportatio expiavit: Nam cùm dicatur, Hunc ſcribite Ἄτεκνον, poſt deportationem dicitur, Filii Coniæ, Aſſir filius ejus, Shealtiel filius ejus.* Hæc habentur in *Bab. Sanhedr:* fol. 27. 2. ubi hæc adduntur אסיר בנו שעברתו אמו בבית האסורין *Aſſir filius ejus, eò quòd conciperet eum mater ejus in carcere.*

At verba in fonte hæc ſunt, ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו quæ ſic reddenda, *Filii autem Jechoniæ vincti* [vel incarcerati] *Shealtiel filius ejus.* Quam verſionem & accentus firmant & vocum ordo. Nam Zakeph ſupra אסר appenſum, cui Munach infrà יכניה inſervit, conjunctam urget conſtructionem, nempe ut יכניה & אסר conjungantur, ſubſtantivum ſcilicet atque adjectivum. Vóxque בנו poſt שאלתיאל collocata, non poſt אסר, genealogiam in *Salathiele* figit, non in אסר omnino.

VERS. 16. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ ἄνδρα Μαρίας.

משפחת אם אין קרויה משפחה: *Familia materna non vocanda eſt familia.* Juchaſ. fol. 55. 2. Hinc ratio facillimè reddi poteſt, cur *Matthæus* prognationem deducit ad *Ioſephum, Mariæ* maritum; *Lucas* autem ad *Eli, Mariæ* patrem. Bifariam texunt hi duo Genealogiam, pro duplici promiſſionis Chriſti notione. Promiſſus eſt enim ille, ut *ſemen mulieris,* atque ut *filius Davidis;* illud ut homo, hoc ut rex. Neceſſe ergò erat in exequenda illius Genealogia, ut de utroque ſatisfieret. Semen igitur mulieris, promiſſum, declarat eum *Lucas,* deductâ uſque ab *Adamo* ſtirpe maternâ, ex qua natus eſt homo. Stemma Regium exhibet *Matthæus,* deductâ per familiam *Davidis* regiam proſapiâ ad *Ioſephum* [prout reputatus eſt] patrem.

VERS.

VERS. 17. Γενεαὶ δεκατέσσαρες.

Quamvìs in trina hac decatesserade ad amussim omnia non quadrent, nihil tamen est cur hoc vitio vertatur *Matthæo*, cùm in ipsis Scholis Judaicis, pro consuetudine, imò pro Axiomate ferè habitum sit, res & numeros, paritate aliquâ propinquiore se contingentes, reducere ad idem. Exemplo uno aut altero res pateat, cùm centena ferè possent adduci.

In Taanith cap. 4. artic. 6. Calamitosa quinque eidem diei, hoc est, nono mensis Ab, ascribuntur, *Nam eo die*, inquiunt, *decretum est, non ingressurum populum in terram promissam: eodem die vastatum est templum primum, atque etiam secundum: excisa est civitas Bitter, atque aratro fossa est civitas Hierosolyma.* Non quòd hæc omnia præcisè, eodem mensis die, occurrisse crederent, sed, ut annotat Gemara Babylonica, מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב *quòd faustum aliquod ad diem aliquem fastum reducerent, infaustum ad nefastum.*

Gemara Hieros. in eodem tractatu *Taanith fol. 65. 3.* rationem discutit numeri octodenarii quotidianarum precum, atq; inter alia hæc habet. *Preces quotidianæ sunt octodecim, pro numero octodecim Psalmorum, ab initio libri Psalmorum ad Psalmum illum, cujus initium, Exaudiat te Deus in die angustiæ* [qui quidem est Psalmus vigesimus.] *Si autem quis tibi objecerit, quòd eoúsque sunt Psalmi novendecim, respondeas, Psalmum cujus initium, Quare fremuerunt Gentes, non esse ex iis*, Psalmum distinctum. Vide quâ licentiâ numeros causæ suæ aptent.

Hieros. Schabb. fol. 9. 2. Quæritur vnde astruatur numerus *triginta novem* operum servilium principaliorum, vitandorum Sabbato. Inter alia hæc occurrunt, : אלה הדברים דבר דברי דברים *R. Chaninah Zipporiensis dicit nomine R. Abbu.* אלף *unum denotat,* למד *triginta,* הא *quinque,* דבר *unum,* דברים *duo. Hinc quadraginta labores excepto uno, de quibus scribitur in lege. Rabbini Cæsarienses dicunt, „ Non „ deest quicquam è loco suo.* אלף *unum,* למד *triginta,* ח *octo.* לא מתמנעין רבנן דרשין בין הא לחית *Non distinguunt Doctores nostri profundi inter He & Cheth:* ut numeros causæ suæ aptent, pro אלה *Hæc*, scribunt אלח, & ח & ה pro libitu immutant.

Idem

Idem ibidem fol. 15.3. *R. Ioſhua ben Levi dicit, Ego per totam vitam meam non inſpexi librum Agadæ* [myſticum] *niſi ſemel: & tunc inſpexi atque inveni ſic ſcriptum , Centum ſeptuaginta quinq; Sectiones legis, ubi ſcribitur* דבר אמר צוה *Loquutus eſt, dixit, præcepit, ſunt pro numero annorum patris noſtri Abrahami.* Et paulò póſt, *Centum & quadraginta & ſeptem Pſalmi, qui ſcribuntur in libro Pſalmorum* [nota hunc numerum] *ſunt pro numero annorum patris noſtri Iacobi : Unde hoc innuitur, quòd omnes laudes, quibus Iſraelitæ Deum laudant, ſunt ſecundùm annos Iacobi. Centum iſtæ & viginti & tres vices, quibus Iſraelitæ reſpondent Hallelnia, ſunt ſecundùm numerum annorum Aaronis*, &c.

Concentibus iſtiusmodi quamplurimùm ſe oblectantes chordulas ſæpiuſcule ſupra modum torquent, extendúntque, ad crepitum uſque. Ità ut, ſi te carpat Judæus ob imparitatem teſſaradecadum tuarum, ô divine Matthæe, habeas ex ipſorum ſcholis ſcriptíſq; non quo te defendas ſolùm, ſed quod retorqueas.

VERS. 18. Μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Non nupta eſt fœmina Iſraelitica abſque prævia deſponſatione. *Ante datam legem* [inquit Maimonides] *ſi conventum eſſet inter virum & fœminam de connubio, introduxit ille eam in domum ſuam, ac privatim duxit in uxorem. At poſt datam legem, præceptum eſt Iſraelitis, ut ſi vellet quis fœminam in uxorem ducere, reciperet eam priùs coram teſtibus: & deinceps ſit illa ei in uxorem, ſicut ſcribitur* כי יקח איש אשה *Si accipiat quis uxorem. Acceptio hæc eſt de præceptis affirmativis legis, & dicitur Deſponſatio.* In אישות cap. 1. De modo & forma deſponſandi ad laſſitudinem uſque legas in iſto, tractatu atque in Talmudico *Kidduſhin.*

Πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς.

In locis plurimis vir fœminam deſponſat, ad ſe autem non ducit niſi interpoſito aliquo temporis ſpatio. Gloſs. in Maimon. ad אישות cap 3.

Diſtinguitur meritò & apertè à Canonibus Judaicis inter יחוד *Privatum* ante nuptias inter deſponſantem & deſponſatam *conſortium* vel *colloquium*, & הכנסה *Introductionem* deſponſatæ in domum mariti. De utrovis intelligas licèt verba Πρὶν ἢ συνελθεῖν

αὐτοῦ, vel potiùs de utroque. Non solùm ad se domum eam non deduxerat, sed & solus cum sola, ultra limites colloquii cœlibum Canonicos, consortium non habuerat, & tamen inventa est gravida.

Εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα.

Post spatium scilicet à conceptione trimestre, cùm jam à consobrina *Elizabetha* ad suos rediret. Vide Luc.i.56. & confer Genes. xxxviii. 24.

Spatium hoc ad rem istiusmodi detegendam assignant traditionum Magistri. *Fœmina*, inquiunt, *quæ vel à viro est dimissa, vel viduata, non nubit nec desponsatur, nisi post moram nonaginta dierum. Ut nempe dignoscatur utrùm sit gravida nécne, atque ut inter sobolem primi mariti distinguatur ac secundi. Pari modo vir & uxor, proselyti facti, per nonaginta dies à se invicem segregantur, ut dijudicari possit inter prolem in sanctitate genitam,* [id est, intra veram religionem. Vide I Cor.vii.14.] *& prolem genitam extra sanctitatem.* Maim. in *Gerushin cap.* 11. & Talm. in *Iebamoth* cap. 4. & *Chetubboth* cap.5. fusé.

Vers. 19, Ἰωσὴφ δὲ δίκαιος ὤν, &c.

Non opus est ut vocem δίκαιος cruciemus, ut sensum *mansuetudinis* aut *clementiæ* indè extorqeamus, quod faciunt quàm multi; nam, divisim constructis versiculi clausulis, patebit sensus clarus, mollísq; satís. *Iosephus, cùm esset justus,* non potuit, non voluit adulteram ferre, *at nolens tamen* Παραδειγματίσαι, clemens cùm esset, atque uxorem amans, *voluit eam clàm dimittere.*

Παραδειγματίσαι.

Mortem hoc non hìc innuit, sed publicam potiùs infamiam [לפרסמה]. Nam non immeritò quæri possit, an ad capitale supplicium adducenda esset, si reverà ex adulterio concepisset. Nam quamvìs exhibita fuerat lex de adulterio morte mulctando, Lev.xx.10. Deut. xxii. 22. ac pari modo hac in causa ageretur cum desponsata, ac cùm jam in uxorem ducta: eousque tamen delenita, nè dicam enervata, est lex ista, per legem de dando libello repudii, Deut.xxiiii.1, &c. ut non licuerit solùm marito, uxori adulteræ ignoscere, atque ad Synhedrium non exigere; sed vix potuerit, si vellet,

let, morti ſubjicere. Quorſum enim aliter indultus eſt libellus repudii?

Nihil ergò hìc conatur *Joſephus*, quod non ſummo cum conſenſu potuit, & legis, & gentis. Adultera potuit dimitti: deſponſata non potuit dimitti, abſque libello repudii, de quo ſic jura Judaica: *Triplici modo deſponſatur fœmina, Pecuniâ ſcilicet, aut ſcripto, aut coitu: Et ſic deſponſata, tametſi adhuc non maritata, nec in domum viri introducta, illius tamen ea eſt uxor. Et ſi quis cum ea præter ipſum coîerit, morte mulctandus eſt à Synhedrio. Siq; ille ipſe velit eam dimittere, opus habet libello repudii.* Maimon. in אישות: cap. 1.

Λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν.

Videatur codex Talmudicus *Gittin*, ubi agitur de modo tradendi libellum repudii uxori repudiandæ; inter alia, clanculùm poſſe dari, ſi modò ſic viſum eſſet marito, vel in manum, vel in ſinum fœminæ, duobus teſtibus tantùm præſentibus.

VERS. 23. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει.

Vocem עלמה apud Prophetam *virginem intactam* denotare ſatìs patet ex ſenſu loci Eſaiæ, cap. 7. Metuit illìc ſibi rex *Achaz* ab imminentibus jam hoſtibus, nè Hieroſolymas excidant, exedántque domum Davidicam. Occurrit Dominus huic tremori, ſignali atque inſigniſſimâ promiſſione, *Citiùs* ſcilicet *pariturum virginem intactam, quàm perituram familiam Davidis.* Duplexque exhibet promiſſio ſolatium: de Chriſto nempe olim de virgine naſcendo. ac de ſecura ab impendente periculo urbis & domûs Davidicæ ſalute. Ità ut, quamvìs non niſi à pluribus annorum centuriis adimpletionem ſuam receptura eſſet iſta Prophetia de virgineo partu, de præſenti tamen, cùm ederetur Prophetia, certum & nobile *Achazo* fuit ſignum ſalvam & ſanam à periculo imminente fore domum *Davidis.* Ac ſi dixiſſet Propheta, Nè tam ſollicitus ſis, ô *Achaze:* Nonne res tibi impoſſibilis videtur, ac nunquam eventura, virginem intactam fieri matrem? Ego autem dico tibi pariturum virginem intactam filium, antequàm corruat domus *Davidis.*

Audi hæc, ô perfide Judæe, atque aliquas domûs Davidicæ reliquias nobis jam oſtende: aut adimpletam in virgineo partu hanc

prophetiam confitere: aut ſignum dari, cùm ſignum datur, infi-ciare.

Ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον.

§ *Quânam linguâ Matthæus Evangelium ſuum ſcripſerit.*

I. Syriacam genti Judaicæ in *Judæa* degenti vernaculam fuiſſe linguam omnibus eſt in confeſſo, Hebræámque à vulgo non omnino fuiſſe intellectam argui præcipuè poteſt à duobus. 1. Quòd in Synagogis,cùm legerentur Lex & Prophetæ in fonte Hebræo,lectori ſemper aſtiterit interpres, qui in vernaculam linguam id quod lectum eſt redderet, ut intelligeretur à vulgò. Hinc regulæ iſtæ de officio Interpretis, & de locis quibuſdam, quæ ab interprete non erant reddenda vernaculè, *Bab. Megillah fol.* 25. &c. *Maſſechæth ſopherim. cap.* 11, 12, &c. 2. Quòd *Jonathan filius Uzzielis*, *Hillelis* diſcipulus, circa tempus nati Chriſti, Prophetas omnes [id eſt, ut numerant Judæi, *Joſuam, Judices, Samuelem, Libros Regum*, *Eſaiam*, *Jeremiam, Ezechielem, & duodecim minores*] Chaldaicè reddiderat, in linguam ſcilicet Hebræâ populo longè notiorem, atque vernaculâ gratiorem. Si quæratur enim cur omnino transtulerit, & cur non potiùs in vernaculam tranſtulerit omnibus notam: ſíque objiciatur de *Matthæo & Paulo*, quòd Judæis ſcribentes ille Evangelium, iſte Epiſtolam [ad Hebræos] neceſſe habuerint ut Syriacâ vernaculâ ſcriberent [ſi modò in Hebræa non ſcripſerunt.] ut intelligerentur ab omnibus: Reſpondemus 1. Non ſine ratione è ſonte Hebræo in linguam Chaldaicam reddidiſſe *Jonathanem* Paraphraſtem,eò quòd toti populo longè notior & familiarior eſſet hæc lingua quàm Hebræa. Interprete in linguam notiorem opus habuit textus ſacer, eò quòd eſſet in lingua vulgo omnino jam ignota: nam Hebraicè non nôrunt, niſi qui ſtudio ſunt docti, utcunque ergò non ità expeditè Chaldaicam linguam ſaperent Judæi omnes, Canaanitidem habitantes, ac Syriacam quæ illis jam vernacula eſſet, longè tamen expeditiùs iſtam quàm Hebræam, quæ indoctis ignota prorſus. Hinc, non ſine neceſſitate, in Chaldaicam linguam verſi ſunt Prophetæ à *Jonathane*, & Lex non ità multò pòſt ab *Onkeloſio*,ut à vulgo aliquantulùm intelligerentur, à quo fons Hebræus omnino non intellectus. Librum *Job* etiam

Tar-

Targum ſuum habuiſſe tempore *Gamalielis ſenioris*, Pauli ſcilicet Magiſtri, legimus, *Hieroſ. Shabb. fol.* 15. *col.* 3.

2. Cur *Ionathan* atque *Onkeloſius* non in *Syram* potiùs, quæ populo toti erat vernacula, tranſtulerint, cùm & ipſi in *Iudæa* eſſent, dum operi huic incumberent, & Judæis illìc habitantibus operam navarent, non injuſta eſt quæſtio. Cui duplicem hanc rependimus reſponſionem. 1. In Chaldaicam linguam vertentes illud egerunt, quod uſui foret & Judæam habitantibus & Babyloniam. 2. Non æquè grata fuit lingua Syriaca ipſis Judæis, qui eâ pro vernacula uſi ſunt, quàm fuit Chaldaica, utpote quæ cultior erat & politior, & fratribus etiam in *Babylonia* vernacula, & quam indè ſecum in *Iudæam* reportaverant aſcendentes è *Babylone*. Mireris, ô Lector, canonem iſtum audiens, qui hominem ſingularem permittit, *in quavis lingua orationes ſuas fundere, dum ea petit quæ ſibi ſunt neceſſaria, exceptâ ſolùm linguâ Syriacâ,* יחיד שואל צרכיו אומר בכל לשון חוץ מלשון ארמי׃ *Dum neceſſaria ſibi petit, utatur quâvis linguâ, exceptâ Syriacâ.* פסקי הראש [id eſt, *R Oſhaiæ Rabbæ:* vide *Iuchaſ.* fol. 84. 1.] in *Beracoth*, cap. 2. & *Bab. Schabbath*, fol. 12. 2. & *Sotah*, fol. 33. 1. At ridebis rationem audiens: *Ideò* ſcilicet *quòd Angeli non intelligant linguam Syriacam.*

An Syriacam linguam hìc à pura Chaldaica diſtinguant, non tanti eſt ut ſolliciti inquiramus; hæc tantùm gloſſatoris in *Beracoth* fol. 3. 1. adducemus, quæ in rem noſtram faciunt. *Sunt* [inquit] *qui dicant precatiunculam iſtam, cujus initium* קדיש *ideò linguâ Syriacâ proferri, quòd ſit oratio nobilis & ſummæ laudis, ideòque compacta eſt in lingua Targumiſtica, nè Angeli eam intelligant, nobiſque invideant* &c. Et paulò pòſt, *In more fuit orationem iſtam* קדיש *recitare* אחר הדרשה *poſt concionem; adfuit autem ibi vulgus, qui linguam Hebræam non intellexit omnino, ideóq; in lingua Targumiſtica eam inſtituerunt, ut intelligeretur ab omnibus: nam hæc eorum lingua.*

Audi, Hebræam vulgo omnino ignotam; non mirum ergò, ſi Evangeliſtæ ac Apoſtoli Hebraicè non ſcripſerint, cùm non eſſent qui ſic ſcripta intelligerent, niſi docti.

Præteriri non debet illud etiam, quod primo aſpectu etiam linguam Syriacam vel à doctis non intellectam videtur innuere, *Hieroſ.*

erof. Sotah, fol. 24. 2. *Samuel parvus in articulo mortis dixit*, שמעון וישמעאל לחרבא: *Simeon atque Ismael ad gladium*, ושאר כל עמא לביזה: *Atq; omnis reliquus populus ad spolium*, ועקין סניאין הויין: *Et calamitates plurimæ futuræ sunt*. ובלשון ארמית אמרן ולא ידעי מה אמר: *Atque ideò, quòd hæc loqueretur linguâ Syriacâ, non intellexerunt quid esset locutus*. Historiam hanc repetitam habes in *Gemara Babylonica*, *Sanhedr.* fol. 11. 1. *ubi verba morientis sic proferuntur*, שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סניאן עתידין למיתי על עלמא: Interpres esto Glossator in locum: *Simeon atque Ismael ad gladium* [*id est, Rabban Simeon, princeps, & R. Ismael ben Elisha, summus sacerdos, sunt interfecti gladio*] *Et socii ejus ad occisionem* [*id est, R. Akibah, & R. Chananiah ben Teradion interfecti sunt aliis mortibus. R. Akibah scilicet pectinibus ferreis, & R. Chananiah vivicomburio coram Idolis*] *Reliquúsque populus in prædam, & plurimæ calamitates venturæ sunt in mundum*.

Ubi autem dictum est, *quòd non intellexerint quid dixit, quoniam linguâ Syriacâ sit locutus*, nobis etiam non facile est intellectu. Quid? Doctores Hierosolymitanos non intellexisse linguam Chaldaicam? nam ante urbis excidium mortuus est *Samuel parvus*, atque de cæde *Rabban Simeonis*, qui in obsidione urbis periit, est locutus, locutúsque est ista, cùm coràm adessent nonnulli è doctissimis Rabbinis; eósque non hæc verba intellexisse: quæ vel tyrunculus in linguis Orientalibus facilimè intelligeret?

Sensum ergò rei fortè elicias ex verbis authoris *Iuchasin*, qui eum *Prophetâsse* ait *linguâ Syriacâ*, התנבא בלשון ארמי Juchas. fol. 21. 1. Jam verò cùm non nisi linguâ Hebræâ ederentur Prophetiæ, utcunque illi vernaculum verborum satìs intellexerint; pro prophetia tamen non habuerunt, eò quòd linguâ, propheticis prædictionibus vulgari, non enuntiaretur. Sed non his immoramur. Illud quod volumus hoc est, *Matthæum* Hebraicè non scripsisse, [quod ex præcedentibus satìs arguitur] si modò eum linguâ vulgò notâ atque intellectâ scripsisse arbitremur, quod certè arbitrandum: nec eum nec alios Novi Fœderis amanuenses, Syriacâ linguâ scripsisse; nisi linguâ ingratâ gentis ingratæ eos scripsisse arbi-

arbitremur, quod certè non arbitrandum. Cùm enim jam rejiciendus eſſet populus Judaicus, atq; in æternam execrationem damnandus, incongruum certè admodum fuiſſet, linguam eorum, ſive vernaculam Syram, ſive affinem Chaldaicam, eò dignitatis evehere, ut lingua originalis foret Novi Teſtamenti. Incongruum certè Evangelium ſcribere eorum linguâ, qui præ omnibus terrarum orbis incolis Evangelium maximè ſpernerent atque oppugnarent.

II. Cùm ergò per prædicationem Evangelii Gentes eſſent ad fidem vocandæ; atque Evangelium amplexuræ, ſumma cum congruitate ſcriptum eſt Novum Fœdus linguâ Gentilitiâ, eâque, quæ inter Gentilitias nobiliſſima, Græcâ. Videamus quæ de hac lingua Judæi, omnibus præter ſuam ſatìs invidioſi.

Megillah, fol. 9.2. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, Etiam de libris ſacris non permiſerunt ſapientes, ut ſcriberentur in alia lingua quàm Græca. Rabbi Abhu dicit, dixiſſe Rabbi Iochananem, Traditio eſt ſecundùm Rabban Simeonem, dixiſſe inſuper R. Iochananem, Unde probatur illud Rabban Simeonis? Ex eo quòd dicit Scriptura, Perſuadebit Deus Iapheto, atque habitabit in tentoriis Semi: Verba Iapheti erunt in tentoriis Semi,* Et paulò póſt, יפת אלהים ליפת *Perſuadebit Deus Iapheto,* id eſt, יפיותו של יכת יהא באהלי שם *Decor Iapheti erit in tentoriis Semi.* Ubi Gloſſa, *Decor Iapheti eſt lingua Græca, pulcherrima ex iis linguis, quæ ſunt filiorum Iapheti.*

Hieroſ. Megillah, fol. 71. 3. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, Etiam de libris ſacris non permiſerunt, ut ſcriberentur aliâ linguâ quàm Græcâ. Inquiſiverunt ſeriò, atque invenerunt* שאין התורה יכולה להיתרגם כל צורכה אלא יוונית: *quòd non poteſt lex verti ſecundùm quod ei neceſſarium eſt, niſi Græcè.* Poſteriorem hanc clauſulam caſtratam habes in *Maſſecheth Sopherim, cap. 1. artic. 7.* ubi hæc etiam adjungitur hiſtoria: *Quinq; ſeniores ſcripſerunt legem Græcè pro Ptolemæo rege, fuitque iſte dies acerbus Iſraeli, ſicut dies quo factus eſt vitulus, eò quòd lex non potuit verti ſecundùm quod eſt ei neceſſarium.* Perpenſione digna eſt hæc hiſtoria de *quinque interpretibus* legis, quam rarò aut vix invenias alibi. Hiſtoriam de LXX recitat traditio proximè hanc ſequens in loco citato. Vide.

Cùm ergò periiſſet uſus vulgaris linguæ Hebrææ, cúmque gentis maledictæ lingua vernacula Syriaca aut Chaldaica non potuit eſſe bene-

benedicta, ipsis inimicis nostris judicibus, nulla alia lingua reperiri potuit quæ apta esset ad conscribendam legem divinam [Novam] præter linguam Græcam. Quod disseminata, atque apud omnes ferè Gentes Orientales in usu, & quasi ferè vernacula fuerit hæc lingua, ídque ubique plantata per victorias *Alexandri*, atque imperium Græcorum,non opus est ut pluribus probemus, cùm ubiq; pateat apud Historicos. Pro vernacula apud se ferè agnoscunt Judæi etiam in Judæa.

Hieros. Megil. ubi supr. col. 2. *Dixit R. Iochanan de Beth Gubrin, Quatuor sunt linguæ nobiles, quibus utitur mundus: vernaculâ ad cantum, Romanâ ad bellum, Syriacâ ad luctum, Hebræâ ad elocutionem; & sunt qui dicant Assyriacâ ad scripturam.* Quænam ea, quam *vernaculam* vocat? Facilimè respondetur, *Græca*, ex encomiis ei attributis, adductis antea: ídque asseverantiùs affirmari potest ex verbis *Midras Tillin*, ad hoc dictum R.Jochanan respicientis, & Græcam linguam nominatim memorantis, *fol.* 25. 4. *R. Iochanan dixit, Tres sunt linguæ: Romana ad prælium, Græca ad orationem, Assyriaca ad preces.* Huc etiam pertinet illud, quod semel iterúmque occurrit *Bab. Megil.* fol.18.1. בלעז יווני *In vernacula Græca.* Exemplum rei habes *Hieros. Sotah. fol.* 21. 2. *R. Levi Cæsaream veniens audiit* קריין שמע אלוניסתין: *quosdam recitantes Phylacteria Hellenisticè.* Dignum hoc notatu. *Cæsareæ* floruerunt scholæ Rabbinorum celeberrimæ. רבנין דקיסרין *Rabbini Cæsarienses* memorantur apud utrumq; Talmud, præsertim verò Hierosolymitanum, frequentissimè & laudatissimé: at inter hos tamen, quasi vernacula usurpatur lingua Græca ídque in recitandis Phylacteriis,quæ præ omnibus aliis rebus Hebraicè recitanda, in Judæa meritò opineris.

In istac ipsa *Cæsarea*, Evangelium *Matthæi* Hebraicum repositum in Bibliotheca *Pamphili* memorat *Hieronymus*, his verbis. *Matthæus,qui & Levi, ex publicano Apostolus, primus in Judæa propter eos, qui ex circumcisione crediderunt, Evangelium Christi Hebraicis literis verbisque composuit. Quod quis posteà in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur usque hodie in Cæsariensi Bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissimè confecit. Mihi quoque à Nazaræis, qui in Beræa,urbe Syriæ,hoc volumine utuntur,describendi facultas fuit.*

Mini-

Minimè dubitandum eſt, Evangelium hoc Hebraicè repertum fuiſſe, at, quod bono viro impoſuit, non Autographum *Matthæi* fuit, nec quidem in iſta lingua exaratum à *Matthæo*, ſed ab aliquo è fonte Græco in Hebræum verſum, ut ſic à doctis Judæis, ſi fieri poſſet, legi obtineret. Cùm enim illi extraneis libris parùm eſſent amici, id eſt, vel Ethnicis, vel linguâ non ſuâ ſcriptis, quod ex variis de hac re canonibus elucidari poſſet, videtur aliquis ad Evangelium converſus, bono zelo excitatus, Evangelium *Matthæi* è fonte Græco in Hebraicam linguam tranſtuliſſe, ut docti apud Judæos, qui adhuc non crediderant, illud fortè legerent, cùm jam in lingua ſua ederetur; quod rejectum fuit ab iis, dum in lingua extranea. Sic Evangelium hoc Græcè à *Matthæo* ſcriptum arbitror ob credentes in Judæa, & Hebraicè ab aliquo verſum ob non credentes. Idem etiam ſtatuendum de lingua originali epiſtolæ ad Hebræos: ſcripta erat iſta epiſtola ad Judæos Judæam incolentes, quibus vernacula erat lingua Syriaca, at ſcripta tamen Græcè, ob rationes prædictas. Ob eaſdem etiam Græcè ſcripſit idem Apoſtolus ad Romanos, quamvìs in iſta eccleſia Romani erant, ad quos ſcripſiſſe Latinè videri poſſet conſonantius, & Judæi, ad quos Syriacè.

CAP. II.

VERS. 1. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος.

Calculus temporum naſcente Chriſto.

SCHEMA temporum, cùm naſceretur *Chriſtus*, nos ſic proponimus.

I. Natus eſt anno Mundi 3928.

Nam à Mundo condito ad Diluvium numerantur planè anni 1656.

A Diluvio ad promiſſionem Abrahami exhibitam, anni 427. Hoc ſuppoſito, natum eſſe Abrahamum ad annum *Tharæ* 130, quod neceſſariò ſupponendum.

A promiſſione data ad exitum ex *Ægypto*, anni 430. Exod. xii. 14. Gal. iii. 17.

Ab exitu ex *Ægypto* ad jacta Templi fundamenta, anni 480, I Reg. vi. 1.

Conditum est Templum annis 7, I Reg. vi. 38.

Connumeratis ergò omnibus his annis 1656.
427.
430.
480.
7.
Exsurgit summa annorum 3000.

Patétque Templi ædificationem finitam & perfectam anno mundi 3000.

Perfectum est Templum anno *Solomonis* undecimo, I Reg vi. 38. atque indè ad Apostasiam decem tribuum, primo *Rehoboami*, erant anni 30. Ista ergò Apostasia fuit anno Mundi 3030.

Ab Apostasia decem tribuum ad excisas *Hierosolymas* sub *Zedekia*, anni 390; quod patet satìs ex chronica computatione parallelorum temporum Regum *Judæ* atque *Israelis*: quódque innuitur ab *Ezekiele*, cap. iiii. ver. 5. *Tu dormies super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domûs Israelis super eo, &c. Numero dierum, trecentos & nonaginta dies. Et cùm compleveris hæc, dormies supra latus tuum dextrum secundò, & assumes iniquitatem domûs Iudæ quadraginta diebus.* De computatione horum annorum ambigitur, an scilicet quadraginta isti anni connumerandi sint intra annos trecentos & nonaginta, an per se, ut annos istos 390 subsecuti. Nos priorem sententiam meritò amplectimur, inclusósq; istos annos 40 arbitramur intra summam annorum 390, at per se, & singulatim memoratos, ob causam singularem. Per quadraginta enim annos ante urbis excidium per Chaldæos, assiduè inter populum prophetavit *Ieremias*, à decimo tertio scilicet *Iosiæ* ad eversam civitatem; cui non auscultans populus de peculiari ista iniquitate notatur hâc notâ.

Additis ergò his 390 annis ad annum mundi 3030 cùm reciderent à domo *Davidica* decem tribus, exsurgit ætas mundi, cùm periret Hierosolyma, ad annum 3420.

Restabāt tunc temporis anni captivitatis Babylonicæ explendi 50. Nam initium sumserunt memorabiles isti septuaginta anni ab anno tertio *Iehoiachimi*, Dan i. 1. cujus quartus inchoat Monarchiam *Babylonicam* Jer. xxv. 1. Decimo autem nono *Nebuchadnezzaris* corruit

corruit Templum, II Reg. xxv. 8. cùm jam laberetur annus captivitatis viceſimus: reſtaréntq; alii quinquaginta: quibus 50 additis ad annum mundi 3420 Templo fatalem, exſurgunt anni mundi primo *Cyri* ad 3470.

A primo *Cyri* ad mortem Chriſti Hebdomadæ annorum ſeptuaginta, vel anni 490, Dan. ix. 24. Hos addas ad 3470, & Chriſtum crucifixum obſervas anno mundi 3960. Cùm ergò ademeris annos 32 & dimidium, quibus verſatus eſt Chriſtus in terris, eum natum comperies anno mundi 3928.

II. Natus eſt anno *Auguſti Cæſaris* xxxi, inchoato Monarchiæ ejus calculo à Victoria *Actiaca:* de qua re ſic *Dion Caſſius* lib. 51. in ipſo initio. Τοιαύτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον [οὐδὲ γὰρ εἴωθα αὐτὸ ποιεῖν] ἀλλ' ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καῖσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν. ὥστε καὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἐτῶν ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀκριβοῦσθαι. Computationem hanc noſtram confirmamus, deductâ ab hoc *Auguſti* anno tabulâ Chronologicâ ad annum *Tiberii* decimum quintum, cùm *Chriſtus*, expleto jam anno ætatis ſuæ viceſimo nono, ac triceſimum jam tunc iniens, baptizaretur. Eam autem, additis uniuscujusque anni Conſulibus, ſic formamus.

Anni Mundi	*Urbis cond.*	*Auguſti*	*Chriſti nat.*	COSS.
3928	754	31		*Cæſ. Aug.* xiiii. & *L. Æmyl. Paulus.*
3929	755	32	2	*Pub. Vinicius,* & *Pub. Alfenus Varus.*
3930	756	33	3	*L. Ælius Lamia,* & *M. Servilius.*
3931	757	34	4	*Sext. Æmilius Carus,* & *C. Sentius Saturninus.*
3932	758	35	5	*L. Valerius Meſſalla,* & *Cn. Corn. Cinna Magn.*
3933	759	36	6	*M. Æmil. Lepidus,* & *L. Aruntius.*
3934	760	37	7	*A. Licin. Nerv. Silanus,* & *Q. Cecil. Metel. Cret.*
3935	761	38	8	*Furius Camillus,* & *Sext. Nonius Quintilianus.*
3936	762	39	9	*Q. Sulpit. Camerin* & *C. Poppæus Sabinus.*
3937	763	40	10	*Pub. Corn. Dolabel.* & *C. Junius Silanus.*
3938	764	41	11	*M. Æmil. Lepid.* & *T. Statilius Taurus.*
3939	765	42	12	*Germanicus Cæſ.* & *C. Fonteius Capito.*
3940	766	43	13	*L. Munatius Plancus,* & *C. Silius Cæcina.*
3941	767	44	14	*Sext. Pomp. Sexti F.* & *Sext. Apuleius Sexti F.*

Obit *Augustus Cæsar* die decimo nono *Augusti:* quâ die quondam primum Consulatum inierat. Vixit annos lxxv. menses x, dies xxvi. Solus summum imperium gesserat à Victoria *Actiaca* annos XLIIII, diebus XIII tantùm deficientibus. *Dion. Cass. lib.* 56.

Anni Mundi	Urbis cond.	Tiberii.	Christi.	*Tiberius ingenti socordiâ imperium gerit, gravi crudelitate, scelestâ avaritiâ, turpi libidine.* Eutrop. lib. 7. COSS.
3942	768	1	15	*Drusus Cæs.* & *C. Norbanus Flaccus.*
3943	769	2	16	*C. Statil. Sisenna Taurus,* & *Scribonius Libo.*
3944	770	3	17	*C. Cæcil Rufus,* & *L. Pomponianus Flaccus.*
3945	771	4	18	*Tiber. Cæs. Aug.* III. *Germanicus Cæs.* II.
3946	772	5	19	*M. Iulius Silanus,* & *L. Norban. Flac.* vel *Balbus*
3947	773	6	20	*M. Valer. Messala,* & *M. Aurel. Cotta.*
3948	774	7	21	*Tiber. Cæs. Aug.* IIII. & *Drusus Cæs.* II.
3949	775	8	22	*D. Haterius Agrippa,* & *C. Sulpitius Galba.*
3950	776	9	23	*C. Asinius Pollio,* & *C. Antistius Veter.*
3951	777	10	24	*Sext. Cornel. Cethegus,* & *Visellius Varro.*
3952	778	11	25	*M. Asinius Agrippa,* & *Cossus Cornel. Lentulus.*
3653	779	12	26	*Cn. Lentul. Getulicus,* & *C. Calvisius Sabinus.*
3954	780	13	27	*M. Licinius Crassus,* & *P. L. Calpurnius Piso.*
3955	781	14	28	*Appius Jul. Silanus,* & *P. Silvius Nerva.*
3956	782	15	29	*C. Rubellius Geminus,* & *C. Fusius Geminus.*

Primo vere hujus anni prodit *Joannes* baptizans. Mense *Tisri* baptizatur *Christus,* cùm annum ætatis suæ jam compleverat vigesimum nonum, & tricesimum tantùm recèns inchoaverat. Tricesimus *Christi* cum decimo sexto *Tiberii* est connumerandus.

De *Augusto* annum tricesimum primum suum [quo natus est *Christus*] jam ingrediente, hæc porrò *Dion. Cass.* Πληρωθείσης δ' οἱ καὶ τῆς τρίτης δεκαετίας τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὸ τέταρτον ἐκβιασθεὶς δῆθεν ὑπεδέξατο· πρᾳότερός τε καὶ ὀκνηρότερος ὑπὸ τοῦ γήρως. Isthoc ipso anno fuit *Census* sub *Cyrenio,* de quo *Lucas* cap. 2. Ità ut, si quæratur quandonam orta est quinta Monarchia [*Romanorum* scilicet], post extinctas quatuor istas à *Daniele* memoratas, facilis à *Luca* potest peti responsio: qui ipsissimo isthoc anno, quo natus est *Christus, Augustum* censum in universum orbem imposuisse refert.

III. Natus

III. Natus eſt *Chriſtus* anno regni *Herodis* xxxv ; quod ex his obſervatis elicimus. 1. Regnavit *Herodes*, ex eo quo primùm eſt rex declaratus à *Romanis*, annos xxxvii. *Ioſeph. Antiq.* lib. 17. cap. 10. 2. Inter mortem *Herodis* & mortem *Auguſti* hæc temporum intercapedo,

1. Decem anni currentes regni *Archelai*, Joſeph. Ant. lib. 17. cap. 15.

2. Ei, in *Viennam* relegato, in procuratione *Judææ* ſuccedit *Coponius*. Idem ibid. & lib 18. cap. 1.

3. *Coponium* excepit *Marcus Ambibuchus*.

4. *Ambibuchum Annius Rufus*, quo *Judæam* procurante obit *Auguſtus* Idem ibid. cap. 3.

Cùm ergo à nativitate *Chriſti* ad *Auguſti* mortem laberentur tantùm anni quatuordecim [ex quibus, cùm decem *Archelai* currentes numeraveris, ac trium procuratorum rempora], non niſi in extremis *Herodis* annis natum eſſe *Chriſtum*, neceſſe eſt ſupputare: nos ſic conjicimus.

Anno ejus triceſimo quinto, natum eſſe *Chriſtum*.

Anno triceſimo ſeptimo jam inchoato recèns, adveniſſe *Magos*: illicò infanticidium, & poſt perpaucos menſes *Herodis* mortem.

IIII. Natus eſt *Chriſtus* circa annum Præſidatûs *Hillelis* in Synhedrio xxvii.

Occaſum familiæ *Aſmonææ* excepit ortus familiæ *Hillelianæ* [regnum quidem excepit *Herodes*.] è *Babylone* oriundæ, éque ſtirpe, ut creditum eſt, *Davidis*: Nam *liber Genealogicus repertus eſt Hieroſolymis* [quod memoravimus anteà] *in quo ſcriptum eſt Hillelem ortum eſſe è ſtirpe Davidis, per uxorem ejus, nempe Abitalem*. Hieroſ. Taanith fol. 68. 1. Aſcendit autem *Hillel* è *Babylone Hieroſolymas*, de rebus quibuſdam ſcitaturus ſapientes, cùm jam, poſt mortem *Shemaiæ* atque *Abtalionis*, cathedras primas tenerent duo filii *Betiræ*. Cúmque ille, qui illuc ut aliquid diſceret acceſſerat, eos quædam de ritubus Paſchalibus, quæ ipſis exciderant, edoceret, ſuffecerunt eum illi in primatum. Hiſtoriam plenam habes, *Hieroſ. Peſachin fol.* 33. 1. exhibemus ad cap. xxvi. 1.

Aſcendit autem *Hillel* Hieroſolymas cathedrámque capeſſivit annis centum ante excidium urbis. הילל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן לפני הבית ק שנה: *Hillel, & filius*

 ejus

ejus Simeon, atque ejus filius Gamaliel, atque ejus filius Simeon principatum gesserunt per annos centum ante vastatum Templum. Bab. Schab. fol. 15. 1. Ex centum istis annis si demas annos xxxii & dimidium vitæ Christi, & XL annos intercedentes [ut vulgò supputatur] inter mortem *Christi* atque excidium urbis, supersunt anni xxvii *Hillelis* ante natum Salvatorem.

Principatum tenuit *Hillel* per annos quadraginta, [ità ut ejus obitus inciderit circa annum Christi duodecimum aut decimum tertium] filiúsque post eum, ac longâ serie nepotes, usque ad *Rabbi Judah sanctum.* Familiæ hujus *Hillelianæ* splendor & pompa ità reliquas stirpis *Davidicæ* familias obscuraverat, ut ex iis nascendum *Messiam* forsan minùs crederent vel expectarent.

Imò persuasum ferè cuidam est apud Gemaram Babylonicam, *Rabbi Iudam Sanctum è familia Hilleliana esse Messiam.* Sanhedr. fol. 98. 2, אי מן חייא כנון רבינו הקרוש *Rabb dixit, Si è vivis sit Messias, Rabbi noster Sanctus talis est; si è mortuis, Daniel.*

V. Natus est *Christus* mense *Tisri*: Septembri nostro aliquantùm parallelo. Hoc concludimus, omissis aliis, ex retrograda computatione à morte ejus. Nam, si mortem obiit annos xxxii & dimidium agens, ad festum Paschatis, mense *Nisan,* necesse est ut natalitia ejus rejicias ad mensem *Tisri:* ast ad id ætatis eum obiisse, nè pluribus immoremur, ex hoc liquet, quòd baptizatus fuerit trigesimum annum jam inchoans, vixerítque post baptismum annos tres & dimidium; prout publici ejus ministerii spatium determinatur per Angelum Gabrielem, Dan. ix. *In medietate Hebdomadæ,* id est, annis tribus & dimidio, *cessare faciet sacrificium,* &c. sed de hoc inferiùs.

Nobilitatus fuit hic mensis olim. 1. Creatione mundi. Perpende Exod. xxiii. 15. Joel ii. 23. 2. Nativitate primorum patrum, quod non sine ratione asserunt Judæi. *Hierosf. Rosh hashanah. fol.* 56. 4. 3. Reparatis tabulis legis; nam *Moses,* post tertium jejunium quadragenarium, descendit à monte nuntius bonorum, decimo die hujus mensis, qui & inde institutus est in festum Expiationis, in secula subsequentia. 4. Dedicatione Templi 1 Reg. viii. 2. 5. Triplici solennitate festorum, viz. Initii anni, Expiationis, & Scenopegiæ: ab hoc mense etiam initium Jubilæi.

VI. Probabile est natum *Christum* ad festum Scenopegiæ. 1. Sic justus

juſtus exſurgit calculus annorum xxxii & dimidii,cùm mortuus ſit ad feſtum Paſchatis. 2. Typicam Paſchatis & Pentecoſtes æquitatem adimplevit, cùm ad Paſcha ſeipſum obtulit pro Paſchate, ad Pentecoſten donavit è cœlo Spiritum Sanctum, prout eo tempore data eſt lex è cœlo. Tunc temporis ab eo exhibitæ primitiæ Spiritûs, [Rom. viii. 23.] quo ſolitæ exhiberi primitiæ frugum, Levit. xxiii. 17. Mirum certè eſſet, ſi tertiam ſolennitatem, feſtum ſcilicet Tabernaculorum nullo antitypo decoraret. 3. Concinit admodum inſtitutio feſti Tabernaculorum. Nam cùm *Moſes* decimo menſis *Tiſri* è monte deſcenderet, nuntians pacatum Deum, condonatum populum, atque illicò incipiendam ædificationem Tabernaculi ſacri [per & propter vitulum aureum adhuc impeditam] quippe quod jam vellet Deus inter eos habitare, & non ampliùs eos deſerere: tabernacula ſua illicò figunt Iſraelitæ, ſcientes ſe non ab iſto loco migraturos ante perfectum Tabernaculum divinum, atq; iſtud opus nervoſè aggrediuntur: unde decimus iſtius menſis dies,quo deſcendit *Moſes* hæc bona nuntians,inſtitutus eſt in feſtum Expiationis ; ac decimus quintus dies, ſeptémque eum ſequentes, in feſtum Tabernaculorum, in memoriam habitantium in eremo in Tabernaculis,Deo in medio eorum habitante:quæ quàm aptè typico aſpectu incarnationem reſpiciant, cùm Deus inter homines habitaret humanâ carne, patet ſatis. 4. Perpende *Zechar.* 14. ver. 16,17.

Ἐν Βηθλεέμ.

Non incongruum erit hìc adducere ipſiſſimos Gemariſtas, apertè confitentes natum fuiſſe Meſſiam jam olim ante ſua tempora: Sic enim illi in *Hieroſ. Beracoth*, fol. 5. 1. *Poſt hæc convertentur filii Iſraelis, & requirent Dominum Deum ſuum, & Davidem regem ſuum, Hoſ.*iii. 5. *Rabbini noſtri dicunt, Iſte eſt rex Meſſias, Si è vivis ſit ille, David eſt nomen ejus. ſive è mortuis ſit ille, David eſt nomen ejus. R. Tanchum dixit, Ego ſic probo. Miſericordiam præſtat Meſſiæ ſuo Davidi* [*Pſal* xviii.50.] *R. Ioſhua ben Levi dicit, Nomen ejus eſt* צמח *Germen,* [*Zech.*iii. . 8.] *R. Iudan bar Aibu dicit, Nomen ejus eſt Menahem,* [id eſt, Παράκλητος.] *Atque huic rei ſuffragatur illud quod evenit Iudæo cuidam aranti. Aranti Iudæo cùm bos mugiret, Arabs quidam itinerans, mugitúmq; audiens, dixit, Solve, ô Iudæe, boves tuos, atque aratra tua ſolve, nam ecce! vaſtatum eſt templum veſtrum. Mugiit bos ſecundò.*

אל,

"אל בר יודאי יודאי קטור תורין וקטור קנקנין דהא יליד מלכא משיחא: *Dicit ei Arabs, O Judæe, Judæe, ſub juga mitte boves tuos, atque alliga aratra tua, nam ecce natus eſt rex Meſſias. At Judæus, Quodnam eſt ei nomen? Menahem, inquit ille. Et quodnam eſt nomen patris ejus? Hezekiah, inquit Arabs. Cui Judæus, Atque undenam ille? Reſpondit alter, E palatio regis Bethlehem Iudæ. Abiit ille, ac vendidit boves, & vendidit aratra, factúsque eſt venditor faſciarum infantilium, vicatim proficiſcens. Cùm ad urbem iſtam* [Bethlehem] *accederet, omnes mulieres ab eo emerunt, at mater Menahemi nihil emit. Audiit vocem mulierum dicentium, O mater Menahemi, O mater Menahemi affer quæ hìc venduntur filio tuo. At illa, Strangulationem apprecor hoſtibus Iſraelis, quia quo die ille eſt natus vaſtatum eſt Templum. Cui ille, At nos ſperabamus, prout ad pedes ejus eſt vaſtatum, ità ad pedes ejus ædificandum fore. Dicit illa, Deeſt mihi pecunia. Cui ille, At cur hoc ei noceret? Affer illi hinc coempta, & ſi non adſit tibi hodie pecunia, poſt aliquot dies redibo & recipiam. Poſt aliquot dies redit ad iſtam urbem, & dicit ei, Quid agit infantulus? Et illa, Ex quo tempore, inquit, me vidiſti, venerunt ſpiritus & tempeſtates, atque eum è manibus meis abripuerunt. Dicit R. Bon, Quid opus eſt ut diſcamus ab Arabe? Nonne planè eſt ſcriptum? Et Lebanon corruet præ potenti* [Eſa. x. 34.] *Et quid deinde ſequitur, Prodibit germen è ſtirpe Ieſſe,* [Eſai. xi. 1.]

Confeſſionem non admodum diſparem exhibent etiam Doctores Babylonici, in *Avodah Zarah.* fol. 9. 2. *Dicit R. Chanina, Poſt elapſos quadringentos annos ab excidio Templi, ſi dixerit tibi quiſpiam, Accipe tibi denario uno agrum valentem denarios mille, nè accipias.* Itémque, *Poſt annos quater millenos ducentenos triginta & unum à creatione mundi, ſi dixerit tibi quiſpiam, Accipe tibi denario uno agrum valentem denarios mille, nè accipias.* Gloſſa; *Nam iſtud eſt tempus redemptionis, & tu reducêris ad montem ſanctum, ad hæreditatem patrum tuorum; quare ergò diſperderes denarium tuum?*

Rationem hujus calculi petas licet, ſi vacat, è tractatu *Sanhedrin,* fol. 97. *Traditio Scholæ Eliæ, Per ſex mille annos duraturus eſt mundus,* &c. & pauló poſt, *Dixit Elias Rabh Iudæ, Mundus duraturus eſt non minùs quàm per Jubilæos octoginta quinque; atque in Jubilæo ultimo adveniet filius Davidis. Dicit ei, Numnam*

in

in ejus initio, an in exitu? Reſpondit ei, Non novi. Num conſummandum priùs eſt totum hoc tempus, an non? Reſpondit ei, Non novi. At Rabh Aſher aſſerit eum ſic reſpondiſſe, Eo uſque nè eum expectes, at exinde expectato. Audi tuos, ô Judæe: quot annorum Centuriæ elapſæ ſunt à mundi Jubilæo octogeſimo quinto, id eſt, anno 4250, & tamen Meſſias expectationis tuæ adhuc non apparuit?

Tempus adventûs veri *Meſſiæ* tam lucidè definîerant Hebdomadæ *Danielis*, ut univerſæ gentis erigerentur animi in ejus expectationem. Hinc de Baptiſta dubitatur annon ille *Meſſias*, Luc. iii. 15. Hinc ab univerſis regionibus congregantur Judæi ad Hieroſolymas, Act. ii. expectantes, & ſpectatum venientes, eò quòd jam tum adeſſet terminus à *Daniele* præfixus revelandi *Meſſiæ*. Hinc tantus numerus Pſeudo-Chriſtorum, Matth. xxiiii. 5, &c. anſam deceptionum ſuarum hinc arripientium, quòd jam adeſſet & compleretur tempus magnæ iſtius expectationis: Et, ut uno omnia, Luc. xix. 11. *Putârunt fore ut regnum Dei illico appareret.*

Cùm verò elapſa eſſent tempora iſta expectationis, nec appareret *Meſſias* qualis ab iis expectatus [nam verum *Meſſiam* cùm viderent, videre noluerunt] in varias primùm, eáſque veſanas, de tempore conjecturas eſt proruptum, ac tandem omnibus iſtis in inane redeuntibus, in diras haſce concluſum eſt, ſempiternæ cœcitatis meritò genitrices, תפח רוחן של מחשבי קצין *Rumpatur ſpiritus computantium tempora.*

Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν.

Magi] Id eſt, Venefici, vel malis artibus dediti, nam in hoc ſolùm ſenſu occurrit hæc vox in pagina ſacra.

Ab Oriente] Generaliùs hoc *è terra Ethnica* denotat, eodem ſenſu, quo *Regina Auſtri*, Matth. xii. 42. id eſt, Regina Ethnica. Perpende hoc Talmudicum, מרקם למזרח ורקם כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום מעכו לצפון ועכו כצפון: *A Rekam ad Orientem, & Rekam eſt ſicut Oriens. Ab Aſcalone ad Meridiem, atque Aſcalon eſt ſicut Meridies. Ab Acone ad Septentrionem, atque Acon eſt ſicut* Septentrio. Hæc ex *R. Judah* citat *R. Niſſim* in *Gittin*, cap. 1. art. 1. atque illuſtrat hoc gloſſemate: *A Rekam uſque ad fines ultimos terræ Orientem verſus, eſt terra*

 Ethnica:

Ethnica: ac Rekam ipsa pro Oriente mundi reputatur, non pro terrâ Israelitica. Ità etiam ab Ascalone porrò ad Meridiem est regio Ethnica, ac Ascalon ipsa pro meridie [id est, pro terra Ethnica] *habetur*, &c.

Singulariùs regiones istæ, quò diffusi sunt filii *Abrahæ* ex uxore *Cheturâ*, Orientales dicuntur *Gen.* xxv. 6. *Judic.* vi. 3. alibíque sæpe atque hinc advenisse Primitias has Gentium, unde & Proselytus primus ad legem, *Jethro*, non est absimile. Et quod de Arabe primo nati *Messiæ* indice, à Gemara dicitur, umbra forsan aliqua est hujus historiæ de Magis ex Arabia advenientibus, primúmque apertè nuntiantibus eum natum.

VERS. 2. Εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Nos in Oriente existentes vidimus ejus stellam. Lux illa cœlestis, quæ, ipsâ nocte nativitatis salutiferæ, pastores *Bethleemiticos* circumfulsit, Magis hisce longè indè semotis forsan visa est stellæ instar, Judææ impendentis; unde facilius eis esset conjectari omen ad Judæos pertinere.

VERS. 4. Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς Ἀρχιερεῖς,
καὶ Γραμματεῖς τοῦ λαοῦ.

Id est, Congregavit omne Synhedrium. Occidisse quidem dicitur ab authoribus quamplurimis *Herodes* Synhedrium: sed hoc nec de toto Synhedrio est intelligendum, nec si de totoesset intelligendum totalem Synhedrii subversionem denotaret. Historiam sic referunt Gemaristæ Babylonici, in *Bava Bathra. fol.* 3. 2. *Herodes fuit servus familiæ Asmonææ. Oculos conjecit in puellulam* [ex ista familia]. *Die quodam audiit Bath Kol* [vocem cœlestem] *dicentem, Quicunque servus jam rebellaverit prosperè rem geret. Insurrexit in Dominos suos, atque omnes occidit.* Et paulò post, *Dixit Herodes, Quis est qui interpretatur hæc verba, Regem in te statues è medio fratrum tuorum.* [Deut xvii. 15.] *Rabbini* [interpretati sunt] *Surrexit atque occidit omnes Rabbinos, relicto solùm Bavâ ben Buta, quem consuleret.*

Duo ardua ab *Herode* superanda erant ut cum pace & favore Judæorum, in eos regnaret. Nam quamvìs à Romanis in regnum evectus fuerat, ut tamen, sedato & acceptante populo, solium suum stabiliret, primò amovendam ei necessarium visum est familiam *Asm-*

Aſmonæam, quæ,populo jam olim imperans, ei nonnihil erat in deliciis, & quâ ſuperſtite quietè vix ſibi futurum ſuſpicabatur. Totam ergò hanc familiam primò extirpat. Secundò obſepſit ei lex iſta de rege non niſi de fratribus ſuis præficiendo, cùm eſſet ipſe è ſtirpe Edomæâ. Rabbinos ergò iſtos, qui legi huic mordicùs adhærentes, acceſſioni ipſius ad regnum, quoad potuerunt, poſuerunt obicem, ille omnes tulit è medio. *At omnes Rabbinos certè non interfecit* [inquit gloſſa in locum allegatum] *nam filii Betiræ ſuperſtites relicti ſunt. qui cathedram tenuerunt, cùm adventaret Hillel è Babylone.*

Omnes ergò Synhedrii ſeniores non interfecit,ſed eos tantùm, qui, ex lege iſta anſam arripientes, acceſſioni ejus ad regnum reſtiterunt. Evaſerunt ex iſta ſtrage filii duo *Betiræ* cathedras in Synhedrio primas occupantes à morte *Shemaiæ & Abtalionis.* Evaſit & *Shammæus,* qui,referente *Joſepho,*cœdem hanc prædixerat. Evaſit & *Hillel,* ſi modò tunc aderat. & *Menahemus,* qui certè aderat, quíque illico in cathedra ſedit ſecunda. Evaſit etiam, ut refert Gemara, *Bava ben Buta,*qui poſteà *Herodi* perſuaſit, ut Templum reſtauraret, quò ſcelus hoc cruentum expiaret. Evaſere etiam alii.

Ἀρχιερεῖς.

Cùm conſtaret Synhedrium è Sacerdotibus,Levitis, atque Iſraelitis (ut docet *Maimonides in Sanhedr. cap.* 2.) ſub voce Ἀρχιερεῖς hìc comprehenduntur duo priores, quotquot ſcilicet è clero erant è Synhedrio: & ſub *Scribis populi* omnes iſti è Synhedrio, qui non fuerunt de clero.

Sacerdotes varias ſubîerunt diſcriminationes.

I. Fuerunt è Sacerdotibus qui כהני עם הארץ vocarentur, quaſi dicas, *Sacerdotes plebei,* qui nempe, non è plebe quidem eſſent, ſed educatione ſcholaſticâ carerent, atque inter doctos, ac religioni devotos, non numerarentur. Cùm enim totum ſemen *Aronis* eſſet ſacerdotale, & Sacerdotes non tam facti eſſent, quàm nati, non mirum, ſi inter eos reperirentur & rudes & pauperes. Hinc illa diſtinctio *Hieroſ. Trumoth fol.* 44. 1. עניי ישראל ועניי כהנים מלקטין *Pauperes Iſraelitæ, & pauperes Sacerdotes colligunt.* Et col. 2. כהן חבר וכהן עם הארץ *Sacerdos votarius*

& ſacerdos plebeius. Et cautum eſt שאין תרומה לכהן עם הארץ *Nè detur oblatio Sacerdoti plebeio.* Redditúrque ratio, *Quia quicunque oblationem dat Sacerdoti plebeio idem facit, ac ſi leoni daret, de quo dubitari poteſt an calcaturus ſit pedibus, & comeſturus an non. Ità de ſacerdote plebeio dubitari poteſt, an comeſturus ſit in munditia an in immunditia. Bab. Sanhedr. fol.* 90. 2. Utcunque, hi indocti & rudes vices tamen ſuas ad altare pro ſorte ſubîerunt, regulis quibuſdam tunc temporis edocti ad munus ſorte decretum. Obſtupeſcas,ea legens, quæ de inſcitia ac ruditate vel ipſius ſummi Pontificis ſupponuntur, Joma cap. 1.

II. Fuerunt, qui vocarentur כהנים הדיוטות *Sacerdotes Idiotæ,* vel privati; qui, quamvìs & docti eſſent, & publico munere ad altare fungerentur, *Privati* tamen dicebantur, eò quòd inferioris ordinis eſſent Sacerdotes, & non dignioris.

III. Dignior gradus Sacerdotum fuit quadruplex, præter gradum ſummi Pontificis,atq; τȣ̃ Sagan ejus vicarii. Nam, 1. erant *Capita Ephemeriarum* ראש משמר. numero viginti quatuor. 2 *Capita familiarum* in unaquaque Ephemeria, ראש בית אב. De utriſq; vide *Hieroſ. Taanith,* fol. 68. 1. 3. ממונים שהיו במקדיש *Præfecti variis officiis in Templo,* de quibus vide *Shekalim* cap. 5. 4. Si qui Sacerdotes, vel Levitæ quidem [quamvìs non ex his ordinibus] cooptati fuerunt in ſummum Synhedrium. Ἀρχιερεῖς ergò hìc alibíque, ubi de Synhedrio agitur, ii fuerunt,qui in ſupremum illunc Senatum conſcripti fuerunt, de ſtirpe Sacerdotali aut Leviticâ.

Γραμματεῖς τȣ̃ λαȣ̃.

סופר Γραμματεὺς generaliùs quemlibet doctum denotat, & opponitur τῷ בור *rudi* vel agreſti, *Bab. Beracoth. fol.* 45. 2. *Duo, qui ſimul comedunt, gratias agere tenentur ſingulatim* כששניהם סופרים *Cùm ambo ſunt Scribæ:* אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא: *At verò ſi unus ſit Scriba, & alter rudis,* vel agreſtis, *gratias agat Scriba, atque indè ſatisfit officio rudis,* vel indocti. Sic סופרי כותיים *Scribæ Samaritanorum, Bab. Sotah, fol.* 33. 2. id eſt, *Docti inter Samaritanos:* nam inter eos non erant traditionarii.

Singulariùs סופרים eos denotat, qui docti quidem eſſent, atque educationis Scholaſticæ, tractando calamo, atque ſcriptioni præcipuè

præcipuè ſeſe addixerunt: quales erant, Notarii publici in Synhedriis, Regiſtrarii in Synagogis, Amanuenſes tranſcribendis, legi, Phylacteriis, ſententiolis poſtibus affigendis, contractuum libellis, aut divortii, &c. operam navantes. Atque hoc ſenſu ספרא & תנא aliquando opponuntur, quamvis non eſſet תנא qui ſenſu antè dicto non eſſet ספרא. In *Bab. Avodah Zarah fol.* 9. 1, &c. diſſcutitur, [quod lectu non indignum] quota nam diſcrepantia computi toleretur inter תנא *Expoſitorem* è cathedra vel pulpitis, & ספרא *Scriptorem* contractuum aut libellorum repudii, vel Regiſtrarium, &c. in enumerandis annis Templi, Imperii Græcorum, &c. De qua re hoc inter alia concluſum eſt. ספרא בצירא תנא תוכפאה Quòd *Scriba compendioſe computet, Doctor copioſiùs:* Lecti loci non pigebit, utì nec lecti tractatûs iſtius, qui מסכת סופרים vocatur, qui Scribis iſtiusmodi, de qualibus jam ſermo, dictat, de exſcribendis lege, Phylacteriis, &c.

At præ omnibus aliis Traditionum Patres *Scribæ* audiunt [qui quidem erant Seniores Synhedrii] quod ſatìs liquet in his atque hujuſmodi locutionibus: דברי סופרים חביבים מדברי תורה: *Verba Scribarum ſunt amabiliora quàm verba legis:* id eſt, *Traditiones præſtant legi ſcriptæ:* זה מדברי סירפום. *Hoc eſt è dictis Scribarum,* id eſt, *Hoc eſt ex decretis traditionalibus.*

Hi ergò, quos *Scribas Populi* vocat *Matthæus*, Seniores iſti è Synhedrio fuerunt, qui non è Sacerdotali aut Levitica ſtirpe creti eſſent; ſed ex aliis orti tribubus: Seniores Synhedrii Sacerdotali ſanguine orti, fuerunt *Scribæ Cleri*, reliqui fuerunt *Scribæ Populi.*

Conjecturâ ergò non improbabili in conventu hoc ab *Herode* convocatos inter alios, hos præſentes hariolari poſſumus. 1. *Hillelẽ præſidem* 2. *Shammaum vice-præfectum.* 3. *Filios Betiræ, Judam & Joſhuam.* 4. *Bavam ben Buta.* 5 *Jonathanem filium Uzzielis*, Chaldæum Paraphraſten. 6. *Simeonem filium Hillelis.*

VERS. 6. Οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ.

Nequaquam pugnant hæc verba cum verbis Prophetæ, unde proferuntur, Mich. v. צעיר להיות באלפי יהודה Quæ ego ſic reddo, Tu verò Bethlehem Ephrata, *parvum eſt ut ſis* [vel numereris] *inter chiliadas Judæ:* nam ſublimiori dignitate tu es coronanda, *ex te enim prodibit dominator*, &c. Et in hunc ferè ſenſum, ni ego fallor, apertè reddit Chaldæus Paraphraſtes, quem in hoc Concilio præ-

ſentem ſuſpicamur, כזעיר הויתא לאתמנאה *Intra pauxillum es ut præficiaris.* Vide eundum ſenſum vocis זעיר in Targ. Pſal. lxxiii. 2. Hoſ. i. 4, &c.

VERS. 9. Ἀστὴρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτούς.

Fulſerat ſtella, ipſiſſimâ, ut veriſimile eſt, nocte nativitatis, atque exinde ad hoc uſque temporis diſparuerat. Eâ duce non opus erat Magis *Hieroſolymas* tendentibus, urbem ſatìs notam: aſt indè *Bethlehemum* pergentibus, ídque, ut videtur, noctu, dux eſt viæ.

VERS. 14. Ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγυπτον.

Judæis præter modum repleta jam erat *Ægyptus*, ídque partim ob migrantes illuc ſub *Jochanane filio Karea*, Hierem. xliii. partim ob confluentes illuc, nuperiùs, ad Templum *Oniæ*, de quo *Ioſeph. Ant. lib.* 13. *cap.* 6. & Talmud utrumque in *Menachoth*, *cap.* 13. & *Succah*, *cap.* 5. *Hieroſ. Ioma*, fol. 43. 4. *Cùm diceret Simeon Iuſtus, Ego hoc anno ſum moriturus. Dixerunt ei, Quemnam ergò vice tuâ ſufficiemus? Reſpondit,* הנה בני נחוניו: *Ecce filius meus Onias eſt coram vobis. Conſtituerunt ergò Onian ſummum Pontificem. Invidit autem ei frater ejus Simeon. Fugit ergò Onias, primùm in montem regium, ac deinde in Ægyptum, condiditque illìc altare, illud recitans Prophetæ, In die illo erit altare Domino in medio Ægypti.*

Idem Succah, fol 55. 1, 2. *Qui non vidit Eccleſiam cathedralem Alexandriæ, non vidit unquam gloriam Iſraelis. Baſilica inſtar erat, duplicatæ porticus. Erant aliquando illìc qui numerum exeuntium ex Ægypto duplò excederent; Erántque ſeptuaginta cathedræ aureæ gemmatæque, pro numero ſeptuaginta ſeniorum. Suggeſtum etiam ligneum in medio collocatum, in quo ſtetit Epiſcopus Synagogæ. Cùmque lex legeretur, ſigno poſt unamquamque benedictionem à privato dato per ventilationem ſudarii, reſponderunt omnes Amen. At confuſe, & mixtim, non ſederunt; ſed unusquiſque artifex, cum profeſſoribus ejuſdem artificii. Ità ut ſi adveniret peregrinus, cum ejuſdem opificii mechanicis ſe poſſet commiſcere,* &c. *Hos perdidit Trajanus impius,* &c.

Eadem ferè repetit Gemara Babylonica, *Succah*, fol. 51. 2. hæc ultima ſic proferens: *Confuſe non ſederunt, ſed unà Artifices, unà Argentarii, unà Ærarii, unà Textores,* &c. *Ità ut ſi ingrederetur*

tur peregrinus pauper, ſuos coartifices poſſet cognoſcere; atque ad eos ſe conferre, atque indè alimoniam ſuam, familiæque, recipere.

Sic paupertati *Joſephi* & *Mariæ*, dum in *Ægypto* [*Alexandriæ*, ut probabile] peregrinarentur, eſt conſultum, divenditis partim in viaticum atque alimoniam Magorum donis, ac partim à ſuis in *Ægypto* ſuppeditato victu, cùm fuit opus.

Profectionis hujus Salvatoris in *Ægyptum* ſunt veſtigia quædam apud Talmudicos, at venenatâ malitiâ atque blaſphemiâ ità corrupta [prout omnia] ut veritatem ideò ſolùm confeſſi videantur, quò habeant unde ei liberiùs convitientur. Sic enim illi, *Bab. Sanhedr.* fol. 107. 2. *Cùm Iannai rex occideret Rabbinos, abierunt R. Ioſhua ben Perachiæ, & Ieſus ad Alexandriam in Ægypto. Miſit eò Simeon ben Shetah ſic dicens, A me Hieruſalem civitate ſanctâ tibi, ô Alexandria in Ægypto, ſorori meæ ſalutem. Maritus meus apud te habitat, dum ego interea ſedeo ſola. Surrexit ergò & advenit.* Et paulò pòſt, *Produxit quadringentas tubas, &* [Jeſum] *Anathematizavit.* Et paulò antè, *Eliſæus duabus manibus avertit Gehazi, & R. Ioſua F. Perachiæ ambabus manibus repulit Ieſum.*

Itémque in *Schabb.* fol. 104. 2. *Nonne Ben Satda præſtigias attulit ex Ægypto in inciſura, quæ in carne ejus?* Sub nomine *Ben Satda* Jeſum noſtrum convitiis fodiunt, quanquam Gloſſator in locum ex authoritate R. Tam. illud neget. Sic enim ille, Dicit R. Tam, *Non fuit hic Ieſus Nazarenus, quia hìc aiunt Ben Satda fuiſſe diebus Paphi filii Iudæ, qui fuit diebus R. Akibæ, Ieſus verò fuit diebus R. Ioſuæ F. Perachiæ,* &c.

VERS. 16. Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, &c.

Excurrerat jam biennium aut circiter, ex quo fulſerat ſtella, naſceretùrque Chriſtus. Moræ *Ioſephi Mariæ*que in *Bethlehemo* ratio hæc fuit, quòd natum illìc *Meſſiam* ſecundùm Prophetiam non niſi illìc educandum crederent, nec aliò eum transferre ſunt auſi, ante conceſſam ipſis per Angelum cœlitùs veniam.

De modo ortûs *Meſſiæ* cæcutiit plurimùm gens Judaica, atque *unde ille nemo novit,* Joan. vii.27. hoc eſt, quo ortu: אין מי חייא הוא אין מי דמכייא הוא *An è vivis, an è mortuis prodiret,* ambigebatur, *Hieroſ. Berach.* fol. 5.1. Aſt omnibus tamen abſque controverſia in confeſſo erat, è *Bethlehemo* ſpecimen ſui primò eum exhi-

exhibiturum, quod asserunt Sacerdotes & Scribæ populi, *vers.* 4. Hinc Christum in bimatu jam agentem habes *Bethlehemi*, quò se iterum cum eo contulerant *Josephus* & *Maria*, cùm jam eum, quadraginta dies natum, in Templo secundùm legem stitissent, *Luc.* ii. 22. Atque hoc loci, & non alibi, educandum eum curâssent usque dum ipse hinc prodiens se palàm *Messiam* demonstraret, si permissu cœlesti aliò non fuissent amandati.

VERS. 23. Ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται.

Quæ de נצר adducuntur ex Esai. xi. 1. & quæ de *Samsone* Nazaræo, nobilissimo Christi typo, pondus suum habent non spernendum. Addimus; Posse *Matthæum* intelligi, loquentem de humili & vili Salvatoris externa conditione. Quódque, per vocem Ναζωραῖος, *separationem* ejus innuit, atque *alienationem* ab aliis hominibus, hominis veluti despicabilis, atque societate hominum indigni. 1. Observetur, Evangelistam non unum aliquem è Prophetis citare, sed omnes [τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν Προφητῶν]: jam verò, omnes Prophetæ ferè vilem Christi & abjectam conditionem prædicant, nullus ortum ejus è *Nazareth*. 2. *David* in persona ejus sic ait, מוזר הייתי לאחי׃ *Alienus fui fratribus meis*, Psal. lxix. 6. 3. Si vocem Ναζωραῖος deducas, quod faciunt non pauci, à נזיר *Naziræo*, denotat ista vox non tantùm *separationem* Deo dicatam, qualis erat Nazaræorum; sed separationem etiam hominis quasi indigni ab hominibus, Gen. xlix. 26. Hâc ergò Paraphrasi sensum Evangelistæ digeramus; Secessurus erat *Josephus* cum Christo, ad *Bethlehemum* civitatem *Davidis*, aut ad *Hierosolymas* civitatem regalē, ni terror *Archelai* prohibuisset. Indice ergò angelo, in *Galilæam* amandatur, regionem contemptissimam; ínque urbem *Nazaretham*, locum vilissimum: unde ex ipso isthoc loco, locíque nomine, ad apicem illud observes adimpletum, quod à Prophetis toties prædicatur, *Messiam* fore *Nazor*, *alienum* vel *separatum* ab hominibus, ac si vilem nimiùm, & societate eorum non dignum.

CAP.

CAP. III.

VERS. 1. Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας.

Natum *Hebrone Joannem* non incommodè conjecteris, ex collatione Luc. i. 39. cum Jos. xxi. 11. Natúmq; circa festum Paschatis, ante nativitatem scilicet Salvatoris spatio semestri, Luc. i. 36. Sic quatuor celebres anni Tekuphas nobilitârunt conceptio & nativitas Baptistæ & Salvatoris: concepto scilicet illo ad solstitium æstivum, hoc ad hyemale: Nato illo ad æquinoctium vernum, hoc ad autumnale.

In eremis egit Joannes usque dum se palàm faceret Israeli, Luc. i. 80. id est (interprete scholâ Pontificiâ) vitam egit Eremiticam.

At 1. pudeat te, ô Papicola, sic ignorare sensum vocis Ἐρήμου, quæ idem vulgari dialecto omnino sonat, ac si dictum esset, Vitam ruri egit, non in urbe; agrestiorem educationem ruri subiit, non Academicam aut Aulicam Hierosolymis.

Menachoth cap. 7. *hal.* 1. תודה היתה ה״ סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות: *Oblatio pro gratiarum actione constitit è quinque seis Hierosolymitanis, quæ valebant sex seas eremi,* id est, sex seas rusticas.

Bab. Erubh. fol. 83. 1. *Seah Hierosolymitana excedit seam eremi sextâ parte.*

Rambam in Demai, cap. 1. אילנות מדבריות *Arbores eremi sunt istæ quæ sunt communis juris, & non unius domini,* id est, Arbores in saltibus aut pascuis communibus.

Sic II Cor. xi. 26. Κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, id est, *Periculis in urbe, & periculis ruri.*

2. Eremi terræ Canaanitidos non erant oppidis aut urbibus vacuæ, nec illico erat ille *Eremita* vocandus, qui coleret eremum. *Montanum Judææ,* Joannis natale solum, vocatur à Talmudicis הר המלך *Montanum regale,* & à Psalte, מדבר הרים *Montanum eremosum,* Psal. lxxv. 6. & tamen *in montano regali erat myrias urbium.* Hieros. Taanith, fol. 69. 1.

3. In eremo plurimum adolescentiæ suæ transegit *David,* I Sam. xvii. 28. at quisnam tamen eum dixerit *Eremitam?* Pari sensu in

eremis agentem concipio Joannem, non otio aut contemplationi solùm vacantem, sed operi alicui, aut studiis incumbentem: nam, cùm adolescentiam Salvatoris arte fabrili occupatam lego, Præcursorem ejus adolescentiam suam nullâ arte occupâsse vix credo.

Annum ætatis suæ inchoans jam trigesimum, cum pro more Sacerdotum ad Synhedrium summum accessisse debuerat, examen eorum subiturus, atque ab iis sacris initiandus, *facto ad eum verbo Domini*, Luc. iii. 2. sicut olim ad Prophetas, ad aliud ministerium ille divertitur.

VERS. 2. Μετανοεῖτε.

Aptissima Evangelio doctrina, & convenientissima tempori, & vox, seu Phrasiologia, convenientissima doctrinæ.

I. Gens fermentata errore Pharisæorum, de Justificatione ex operibus legis, necessariò erat indè avocanda ad doctrinam contrariam de pœnitentiâ: nulla aliter receptio Evangelii esset expectanda.

II. Utcunque pœnitentiam malè definîerint Scholæ Pharisaicæ, quod observamus illico, pœnitentiam tamen ipsam ad receptionem *Messiæ* necessariam asseruerunt. De hac re disputatur apud Gemaristas Babylonicos, *Sanhedr. fol.* 98, &c. quos citat etiam Kimchius in Esai. lix. 16. & quæstionem determinat. *Ex verbis Rabbinorum nostrorum* [inquit] *patet iis de hac re ortum scrupulum, num scilicet redimendus sit Israel pœnitens, an sine pœnitentia: Atque indè ortus, quòd videantur textus quidam Scripturæ sibi ipsis contrariari: quales sunt isti, Vidit quòd non esset aliquis, & miratus est, quòd non esset qui intercederet; brachium ergò suum attulit salutem.* Itémque, *Non vestri causâ hæc facio, ô domus Israelis.* Et rursus, *Recordabor pro iis pristinum fœdus*, &c. *Atque hi è contrà qui faciunt pro pœnitentia. Revertêris tu ad Dominum Deum tuum, atque voci ejus auscultabis* Itémque, *Atque indè quæres Dominum Deum tuum, inveniésque, si quæras toto corde*, &c.

Ast hæc reconciliari possunt hoc modo. Multos scilicet ex Israele pœnitentiam acturos, cùm signa viderint redemptionis. Atque hinc est, quod dicitur, Et vidit quòd non esset aliquis, eò quòd pœnitentiam non agent, usque dum initium redemptionis videant.

Hieros. Taanith. fol. 64. 1. *Si resipuerit Israel vel uno die, illico advenit redemptor.*

Aptissimè

Aptiſſimè ergò à Baptiſta, ac poſt eum à Salvatore, Mat.iv. 17. arguitur ab appropinquatione regni cœlorum ad pœnitentiam, cùm ſic introducendum regnum cœlorum, vel manifeſtationem Meſſiæ, ipſi agnoverint, quibus hoc prædicatur. Utcunque enim poſterioris ſeculi fuerint Gemariſtæ, qui de hoc diſputant, ſententiam tamen patrum ſuorum ut plurimùm eloquuntur.

III. Vox Μετάνοια, prout optimè ſenſum veræ pœnitentiæ exprimit, ità apud Judæos neceſſe fuit ut ſic ea exprimeretur, apud quos pœnitentia, ut plurimùm, in orali tantùm confeſſione conſiſtere exiſtimaretur.

Maimon: in *Teſhubhah*, cap. 1. *Præcepta legis, ſive præceptiva ſive prohibitiva, quicunq; tranſgreſſus fuerit, ſive errans ſive præſumens, cùm pœnitentiam agit, ac à peccato ſuo revertitur, confeſſionẽ edere tenetur. Quicunq; oblationem pro peccato attulerit, vel ex ignorantia commiſſo vel ex præſumptione, expiatum per oblationem non habet peccatum, uſque dum oralem edat confeſſionem. Et quicunque reus eſt mortis aut flagellationis à Synhedrio, non tollitur ejus peccatum, per mortem ejus, aut per flagellationem, ſi modò pœnitens non edat confeſſionem. Ideóque, quia hircus emiſſarius eſt expiatio pro toto Iſraele, ſummus Sacerdos ſuper eum confeſſionem edit pro toto Iſraele.*

Obſervatione dignum eſt, quòd, cùm Joannes accedentes ad Baptiſma ſuum urgeat ad pœnitentiam, referatur, baptizatos eos, *Confitentes peccata*: quod ſignum pœnitentiæ apud Judæos ſummè requiſitum, atque apud tunc introductos in profeſſionem Evangelii neceſſarium: ut per hoc apertè profiterentur, ſe doctrinæ de Juſtificatione per opera legis abrenunciare.

Obſervatione etiam dignum eſt, Joannem non dixiſſe, *Reſipiſcite, & credite Evangelio*, quod Salvator, Mat. iiii. 17. [& tamen Joannes prædicavit Evangelium, Marc. i. 1, 2. Joan. i. 7.] nam muneris ejus præcipuè fuit, Chriſtum manifeſtare, qui, cùm adventaret, magnus futurus erat prædicator Evangelii.

Aptiſſimè ergò pœnitentiam urget Baptiſta apud expectantes *Meſſiam*, atque aptiſſimo vocabulo uſus eſt textus Evangelicus ad exprimendum veram & vivam pœnitentiam.

Ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

I. *Regnum cœlorum* apud *Matthæum* eſt *Regnum Dei*, ut plurimùm apud reliquos Evangeliſtas. Confer hæc loca:

Matth. iv. 17. *Appropinquavit regnum cœlorum.*	Marc. i. 15. *Appropinquavit regnum Dei.*
Matth. v. 3. *Pauperum ſpiritu eſt regnum cœlorum.*	Luc. vi. 20. *Beati vos pauperes, nam veſtrum eſt regnum Dei.*
Matth. xi. 11. *Minimus in regno cœlorum.*	Luc. vii. 28. *Minimus in regno Dei.*
Matth. xiii. 11. *Myſteria regni cœlorum.*	Luc. viii. 10. *Myſteria regni Dei.*
Matth. xix. 14. *Parvulorum eſt regnum cœlorum.*	Marc. x. 14. *Parvulorum eſt regnum Dei.*

Alibíque frequentiſſimé.

Judaicâ enim Dialecto שמים uſitatiſſimè ſumitur pro *Deo*, Dan. iv. 25. Matth. xxi. 25. Luc. xv. 21. Joan. iii. 27. Atque in his atque hujuſmodi locutionibus paſſim apud Talmudicos. מיתה ביד שמים *Mors per manum cœli.* נתחלל שם שמים *Profanatur nomen cœli.* פולחנא דשמיא *Cultus cœli.* בסייעתא דשמיא *Adjutorio cœli*, &c. *Nam Deum nomine cœli vocitârunt, eò quòd in cœlis ejus habitatio. Elias Levit. in Tiſhbi.*

In *Bab. Taanith*, fol. 18, 1. refertur hiſtoria de Judæis ſub perſecutione ejulantibus אי שמים *O cœli!* id eſt, ut reddit gloſſa אההה ה״ *Ah Jehovah.*

II. Deſumitur hæc Phraſiologia, *Regnum cœlorum*, à Daniele, cap. vii. 13, 14, ubi poſt deſcriptas quatuor Monarchias terrenas & tyrannicas, Babylonicam, Medo-Perſicam, Græcam, Syro-Græcam, eáſque tandem exciſas, deſcribitur introductio & natura regni Chriſti, univerſalis per totum orbem, atque æterni, per omnia ſecula. *Sub quo Imperium, Dominatio, & autoritas regnorum ſub omni cœlo datur populo Sanctorum excellentiſſimi*, ver. 27. id eſt, Cùm antea imperium fuerat penès reges Ethnicos, ſub regno Chriſti futuri ſunt reges Chriſtiani: quò etiam ſpectat illud Apoſtoli, I Cor. vi. 2. *Nónne nôſtis quòd Sancti judicabunt mundum?*

Miror ego certè adimpletionem viſionis ac Prophetiæ iſtius apud *Danielem*,

Danielem in longam ac ſerotinam, neſcio quam, expectationem adhuc protrahi, non antè perficiendam, quàm corruerit *Roma* ac *Antichriſtus* : cùm commentarium Sole clariorem exhibeant paginæ Evangelicæ, *regnum* iſtud *cœlorum* initium ſumpſiſſe illico à prædicatione Evangelii. Cùm & Baptiſta & Chriſtus *appropinquationem regni cœlorum* ab ipſo primo ſuo preconio prædicârint, certè adimpletionem iſtorum apud *Danielem* non tunc orſam opinari ego opinor eſſe vel ex libitu, vel ex ignorantia cæcutire.

III. Denotat *Regnum cœlorum.* 1. Exhibitionem & manifeſtationem Meſſiæ, Matth. xii. 28. *Si verò ego digito Dei ejicio Dæmonia, ſupervenit vobis regnum cœlorum,* id eſt, Hinc eſt manifeſtatio Meſſiæ. Vide Joan. iii. 3. & xii. 13, &c. 2. Reſurrectionem Chriſti, devictis morte, orco, Satanâ: unde clariſſima manifeſtatio, illum Regem eſſe iſtum æternum, &c. Vide Matth. xxvi. 29. & Rom. i. 4. 3. Vindictam ejus in gentem Judaicam, hoſtes ejus acerrimos: hæc eſt alia, eàque nobiliſſima ejus manifeſtatio. Vide Matth. xvi. 28. & xix. 28. 4. Dominium ejus per ſceptrum Evangelicum inter Gentes, Matth. xxi. 43. Hoc loco, qui ſub manibus, exhibitionem atque revelationem Meſſiæ indigitat.

IV. Apud ſcriptores Judaicos frequentiſſimè occurrit Phraſiologia, מלכות שמים *Regnum cœlorum.* Loca nonnulla adducemus, ſenſum excerpat Lector.

Beracoth cap. 2. *halac.* 2. *Dicit R. Joſhua ben Kercha, In recitandis Phylacteriis, quare recitatur* שמע [Deut. vi. 4, &c.] *ante* והיה אם שמע *periocham iſtam, Deut.* xi. 13, &c? *Nempe ut primùm recipiat homo in ſeipſum Regnum cœlorum, & deinde jugum præcepti.* Sic habet Miſhnah Hieroſolymitana: Babylonica autem, *Ut primùm recipiat homo in ſe jugum regni cœlorum, & deinde jugum præcepti.*

Gemara Bab. ibid. fol. 13. 2. *Dixit Rabb* ונו *Rabbi Chaiia:* לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים *Non vidimus unquam Rabbi* [Judam] *ſuſcipientem in ſe Regnum cœlorum. Reſpondit Bar Pahti, Eo tempore, quo manus ſuas faciei applicuit, ſuſcepit in ſe jugum regni cœlorum.* Ubi ſic Gloſſa; *Non vidimus, quòd ſuſciperet in ſe regnum cœlorum, nam, uſque dum adeſſet tempus recitandi Phylacteria, erudiit diſcipulos ſuos; & cùm jam adventaret illud tempus, non vidi eum interpoſuiſſe aliquod ſpatium.*

Ibid. fol. 15. 1. *Ventrem quis exoneret, manus lavet, Phylacteria apponat, ea recitet, & precetur.* וזו היא מלכות שמים שלמה: *Et hoc est regnum cœlorum completum.*

Ibid. col. 2. in Glossa. אם תפרש שדי ותגדיל תיבות של מלכות שמים *Si explicaveris Shaddai, & diviseris literas regni cœlorum, frigifacies tibi umbram mortis.* Hoc est, Si in recitatione periochæ istius Phylactericæ, Deut. vi. 4. *Audi Israel, Dominus Deus noster est Deus unus,* &c. literas distinctè & deliberatè protuleris, ità ut nomina Dei ritè pronuntiaveris, frigifacies, &c. Nam dixerat eadem Glossa, ibid. fol. 14. 2. קריאה שמע הוא קבלת מלכות שמים *Recitatio istius pericopæ, Audi Israel,* &c. *est susceptio in te regni cœlorum.* והיה אם שמוע הוא קבלת עול מצוה *Recitatio autem istius periochæ, Eritque, si auscultaveris,* &c. [Deut. xi. 13.] *est susceptio in te jugi Præcepti.*

In eodem, cap. 2. tract. Berac. halac. 5. *Recitavit Rabban Gamaliel Phylactericas suas Orationes ipsissimâ nocte nuptiarum suarum: Cúmque ei dicerent Discipuli ejus, Nonne docuisti nos, ô Magister noster, quòd sponsus liberatur à recitatione Phylacteriorum primâ nocte; respondit ille, Ego vobis non auscultabo, nec à me reponam regnum cœlorum, nè quidem in horulam.*

Zohar in *Levit. fol.* 53. *Quidnam est jugum regni cœlorum? Pari modo ac bovem sub jugo mittunt, ut inserviat, sique jugum non toleret, fit inutilis; ità & hominem oportet jugum in se primùm suscipere, ac cum eo in omnibus inservire: quod si abjiciat, fit inutilis, sicut dicitur, Servite Domino in timore: Quid sibi vult In timore? Idem quod scribitur, Timor Domini est initium sapientiæ. Et hoc est regnum cœlorum*

Hieros. Kiddushin. fol. 59. 4. *Quæsiverunt discipuli Jochananis ben Zaccai. Quare servus per aurem terebrandus potiùs, quàm per aliquam aliam partem corporis? Respondit ille, Cùm aure audiret hæc à monte Sinai, Non erit tibi Dominus alius coram facie mea, rupit ille à se jugum regni cœlorum, & suscepit in se jugum carnis & sanguinis.*

Si per *Regnum Cœlorum* in his atque aliis istius modi sententiis, quas accumulare nimium esset, internum Dei amorem ac timorem volunt, quod quidem videtur, eoúsq; cum sensu nostro Evangelico con-

conſentiunt, qui regnum Chriſti internum, ac ſpirituale præſertim, aſſerit: atque ad hunc ſenſum gentis, de Regno cœlorum, ſi aptentur verba Salvatoris, nihil durum ſonant aut inconcinnum, *Ecce regnum Dei eſt in vobis*, Luc. xvii. 21. quaſi dicat, Num vos Regnum cœlorum cum inſigni aliqua obſervatione, aut μετὰ πολλῆς φαντασίας, adventurum arbitramini? Ipſiſſimæ Scholæ veſtræ docent, Regnum cœlorum eſſe intra hominem.

Utcunque verò Phraſiologiam hanc vulgatiſſimè huc applicuerint, eam etiam pro exhibitione& revelatione Meſſiæ adhibuerunt pari modo ac hiſtoria Evangelica. Hinc hæc atque hujuſmodi apud ſcriptores ſacros; *Phariſæi interrogârunt Jeſum, quandonam regnum Dei venturum.* Luc. xvii. 20. *Exiſtimârunt quòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur*, Luc. xix. 11. *Joſephus Arimathæanus expectabat regnum Dei*, Luc. xxiii. 52, &c.

Atque hæc apud Chaldæum Paraphraſten, *Dicite civitatibus Judæ, Regnum Dei veſtri revelatur.* Eſai. xl. 9. *Videbunt regnum Meſſiæ ſui*, Eſai. liii. 11.

Excitat ergò præconio ſuo Baptiſta auditorum animos, ut adventui Meſſiæ illico manifeſtando obviàm eant eâ, quâ par eſt, pœnitentiâ, & præparatione.

VERS. 4. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες.

Hieroſ. Nedarim fol. 40. 2. הנודר מן הבשר יהא אסור בבשר דגים וחגבים *Qui voto ſe obligat de carne, interdicatur carni piſcium & locuſtarum.* Vide, de locuſtis eſui idoneis, *Bab. Cholin, fol.* 65. 1.

VERS. 5. Ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου.

Vocabulo περίχωρος utitur Gemara Hieroſolymitana, in *Sheviith, fol.* 38. 4. מבית הורון ועד הים מדינה אחת פרי כורין: *A Beth Horon uſque ad mare eſt Regio una* περίχωρος.

Idem forſan eſt περίχωρος, & Talmudicis & Evangeliſtæ, quod *Ora, & Regio per oram*, Plinio. *Regio*, inquit, *per oram Samariæ*, lib. 5. cap. 13 id eſt, Ora maritima, regióque remotiùs juxta iſtam oram procurrens, quod & dici poteſt de περιχώρῳ τοῦ Ἰορδάνου. Strabo de Planitie Jordani adjacente hæc habet, *Eſt locus C. ſtadiorum totus irriguus atque habitationibus plenus.*

VERS.

VERS. 6. Καὶ ἐβαπτίζοντο.

§. *De Baptismo pauca.*

Unde tantus hominum confluxus, ac tam prompta Baptismi receptio; non inutilis, nec injusta est quæstio.

Ratio. I. Quia nunc expectabatur manifestatio *Messiæ*: elapsis jam hebdomadibus *Danielis* ad ultimum usque quadriennium.

Consulamus aliquantùm ejus textum

Dan. 9. 24. *Septuaginta Septimanæ* [annorum scilicet] *decernuntur quoad populum tuum*, &c. id est, anni quadringenti nonaginta, à primo *Cyri* ad mortem Christi. Dissecantur hi anni in triplicem annorum summam, eam verò admodum inæqualem.

1. In Septem Hebdomadas, vel annos 49, à dato diplomate *Cyri* de reedificanda Hierosolyma ad finitam reedificationem à *Neemia*.

2. In Sexaginta duas hebdomadas, vel annos 434. A finita scilicet urbis ædificatione ad initium ultimæ Hebdomadis è septuaginta. Quâ temporis intercapedine, tempora imperii Persici [quæ post *Neemiam* reliqua, si qua erant modò] & Græci,& Syro-Græci, omnia elapsa sunt, atque ea, in quibus Romani Judæis dominabantur.

3. Ultimam hebdomadam, vel ultimum septennium, in duas partes æquales partitur textus sacer, ver. 27. quem ego sic reddo, *Et roborabit*, vel confirmabit, *fœdus cum multis in hebdomada ista una: & medietas istius hebdomadæ cessare faciet sacrificium atque oblationem*, vel, *in medietate istius hebdomadæ ille cessare faciet*, &c. Non in medio istius hebdomadæ, sed in posteriori medietate, hoc est annis, è septem, tribus & dimidio posterioribus.

Enumeratis antè primò hebdomadibus septem, & deinde sexaginta duabus, ver. 25. ità ut jam reliqua sit una tantùm è septuaginta, eam quod attinet, ab ejus medio exordietur *Messias* ministerium suum: quo per tres annos & dimidium [istius hebdomadæ partem dimidiatam posteriorem] peracto, cessare ille faciet Sacrificium atque oblationem, &c.

Tempora ab Angelo *Gabriele* tam præcisè definita nec ignorare potuit gens, nec non observare. Cùm ergò omnibus in summo voto ac desiderio esset adventus *Messiæ*, cùmque ejus manifestationis tempus tam clarè ab Angelo decerneretur, ut nihil clariùs, cùm-

cúmque poſterior medietas ultimi, & ſummè obſervandi, ſeptennii jam adeſſet quàm proximè, non mirum eſt, ſi *regnum cœlorum* jam adeſſe à venerando præcone audiens populus, præter modum in ejus occurſum excitaretur ac confluerer. Nam, quod obſervavimus antè, *Exiſtimârunt quòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur,* Luc. xix. 11.

Ratio II. Inſtitutio Baptiſmi, pro Sacramento Evangelico, fuit primùm in manu Baptiſtæ, qui *facto ad eum verbo Domini* (Luc. iii. 2.) eâdem prodiit roboratus autoritate, quâ ſummi olim Prophetæ. At primus tamen uſus Baptiſmi non tunc temporis exhibitus fuit: nam quamplurimis annorum retrò Centuriis, & notus, & frequentiſſimo apud Judæos uſu receptus fuerat Baptiſmus, in ipſiſſimum eundem, quo nunc apud Chriſtianos obtinet, finem, nempe ut per eum admitterentur Proſelyti in eccleſiam: atq; hinc dictus eſt טבילת גרות. *Baptiſmus ad Proſelytiſmum:* & diſtinctus à טבילת נדה. Vide *Bab. Jevamoth*, fol. 45. 2. in gloſſa.

I. Primum ejus uſum in hunc finem ego Patriarchæ Jacobo aſcriberem, *Sichemitidas* fœmellas, alióſque, qui jam apud eum verſati ſunt, Ethnicos, in familiam, eccleſiámque ſuam, cooptanti. *Dixit Jacobus familiæ ſuæ, omnibúsque qui cum eo erant, Amovete à vobis Deos alienos, & mundamini, & mutate veſtimenta veſtra,* &c. Gen. xxxv. 2. Quid ſibi velit vox iſta והטהרו *Et mundamini*, optimè interpretatur *Aben Ezra* שירחצו הגוף, nempe *Lotionem corporis*, vel Baptiſmum, quod & ſuadet ipſa ratio.

II. Totam gentem Iſraeliticam per Baptiſmum inter alia in fœdus introductam fuiſſe, aſſerit uno quaſi ore tota gens Iſraelitica. *Per tria* [inquit *Maimonides*, magnus juris Judaici interpres] *in fœdus miſſus eſt Iſrael, per Circumciſionem, Baptiſmum, & Sacrificium. Circumciſio fuit in Ægypto, ſicut dicitur, Nullus non circumciſus comedet de Paſchate. Baptiſmus fuit in deſerto ante datam legem, ſicut dicitur, Sanctificabis eos hodie & cras, & lavent veſtimenta ſua.* Iſſure Biah, cap. 13.

III. Infinitum iſtum Proſelytorum numerum in diebus Davidis & Solomonis aſſerunt etiam admiſſum fuiſſe per Baptiſmum. *Non receperunt Synhedria Proſelytos in diebus Davidis ac Solomonis, Non Davidis, nè ex formidine regni Iſraelitici ad Proſelytiſmum ſe reciperent; Non Solomonis, nè ob gloriam regni. Et tamen, quampluri-*

plurimi Proselyti facti sunt in diebus Davidis & Solomonis coram viris privatis, & solicitum de hac re fuit Synhedrium magnum. Non enim eos ex ecclesia repellere voluerunt, eò quòd erant baptizati, &c. Maimon: ibid.

IIII. *Quandocunque quis Ethnicus ad fœdus Israeliticum se vult recipere ac sociari, & sub alis divinæ majestatis se reponere, jugúmque legis in se suscipere, Circumcisio, Baptismus, atque Oblatio voluntaria requiruntur: si verò fœmina sit, Baptismus atque Oblatio.* Idem ibid.

Tritum est illud Axioma אין גר עד שימול ויטבול *Non est quis Proselytus, usque dum circumcidatur & baptizetur.* Disputatur à Gemara Babylonica, *Jevamoth, fol.* 46. 2. *Proselytus qui circumciditur & non baptizatur, quid de eo? R. Eliezer dicit, Ecce ille est Proselytus: nam sic reperimus de patribus nostris, quòd circumcisi fuerunt, at non baptizati. Baptizatur, at non circumciditur, quid de eo? R. Joshua dicit, Ecce ille est Proselytus: nam sic reperimus de ancillis, quæ baptizatæ sunt, sed non circumcisæ. At Sapientes dicunt, Baptizatur & non circumciditur? aut, Circumciditur & non baptizatur? Non est Proselytus, usque dum circumcidatur, & baptizetur.*

At fœminis eò usque satìs erat Baptismus, ut hoc obtineret, אטבלה להחיא נכרית לשם לאתתא יכילנא אכשורי: *Baptizat fœminam Ethnicam in nomine fœminæ, nos possumus illud pro ritè facto asserere. Jevam.* fol. 45. 2. ubi sic Glossa: *Baptizari in nomine fœminæ, fuit baptizari* טבילת נדה, *ablutione pollutæ, & non Baptismo ad proselytismum. Atqui ità baptizatam possumus tamen pro completa proselytissa asserere, etiam si baptizata non esset Baptismo ad proselytismum, quia Baptismus iste ablutionis pro immunditia ei cedit pro proselytismo, ideo quòd Ethnica non baptizetur,* vel abluatur, *pro immunditia.*

V. Parvulos etiam baptizârunt [plerumque cum parentibus]. גר קטן מטבילין אותו על דעת בד״ *Bab. Cherubb.* fol. 11. 1. *Proselytum parvulum baptizant secundùm sententiam Synhedrii:* id est, ut reddit Glossa, *Si sit orbatus patre, atq; eum adducat mater ut Proselytus fiat, baptizant eum [quia non est quis Proselytus factus absque Circumcisione & Baptismo] secundùm sententiam,* aut ritum, *Synhedrii, nempe, ut adsit Baptismo Triumviratus, qui ei jam est instar patris.*

Et

Et *Gemara* paulò póſt, נר שנתגיירו בניו ובנתיו עמו דניחא להו במאי בעביד אבוהון: *Si cum Proſelyto Proſelyti facti etiam ſunt filii ſui filiaque, iis cedit in bonum quod à patre eorum factum eſt.* א"ר יוסף הגדילו יכולים למחות *Dicit R. Joſeph, Cùm adoleſcunt, poſſunt retrahere:* ubi Gloſſa, *Hoc intelligendum de parvulis, qui Proſelyti facti ſunt ſimul cum patre eorum.*

Jevam. fol. 78. 1. *Ethnica ſi proſelytiſſa facta ſit, cùm jam eſt gravida, filius non opus habet Baptiſmo:* דסלקא ליה טבילה דאימיה *Nam ei pro Baptiſmo cedit Baptiſmus matris.* Aliter, ille foret baptizandus.

Maimon. in *Avadim*, cap. 8. ישראל שתקף בנוי קטן *Si Iſraelita prehendat parvulum Gentilem* או מצא תינוק גוי *Aut inveniet infantem Gentilem; cúmque baptizet in nomine Proſelyti, ecce, ille eſt Proſelytus.*

Præterire etiam non poſſumus illud quod memoriâ quidem dignum, in *Hieroſ. Jevamoth*, fol. 8. 4. *Servus alicujus circumcidendus eſt, etiam invitus, at filius alicujus non circumcidendus invitus. R. Johanan quæſivit: Ecce, filius parvulus, num eum circumcidis per vim? Etiam etſi ſit ſicut filius Urcanis. R. Hezekiah dicit, Ecce invenit infantem ejectum ac baptizat eum in nomine ſervi, circumcide & tu eum in nomine ſervi: in nomine liberi, circumcide & tu eum in nomine liberi.*

Hæc ideo copioſiùs allegavimus, ut non ſolùm de re propoſita ſatisfiat, cur ſcilicet ad Baptiſmum *Joannis*, tam univerſo concurſu, confluxerit populus, [quia res Judæis aliena non erat Baptiſmus] ſed ut alia nonnulla hinc obſerventur, quæ quibuſdam Scripturæ locis facem præbent nonnullam, & nodoſis nonnullis de Baptiſmo quæſtionibus aliquem cuneum.

1. Appendicem vides Baptiſmum Circumciſioni Proſelytorum inſeparabiliter affixam. Erat quidem aliquantula temporis diſtantia, *Nam non niſi poſt ſanatum Circumciſionis dolorem baptizabantur, eò quòd aquæ vulneri eſſent noxiæ, Jevam.* fol. 45. 2. at nunquam certè non ſecutus eſt Baptiſmus. Circumciſionem certè inſtitutionis planè divinæ agnoſcimus, aſt, à quo inſtitutus fuit inſeparabilis ei Baptiſmus, ambigitur. Et tamen, quod notatu dignum, Servator rejectâ Circumciſione appendicem retinuit, & cùm univerſi Gentiles jam in veram religionem eſſent introducendi, proſelyti-

 cum

cum hoc introductorium [detur verbo venia] in Sacramentum introductionis in Evangelium promovit.

Idem ferè observare licet de Eucharistia: Agnus in Paschate divinæ erat institutionis, & sic quidem panis. Ast unde vinum? At rejecto tamen agno, in pane & vino instituit Christus Sacramentum.

2. Observato ex his, quæ dicta sunt, quàm notissimus, ac frequentissimus apud Judæos, fuerit usus Baptismi, facillima patet ratio cur Synhedrium à *Joanne* per nuntios suos non quæsiverit de ratione Baptismi, sed de autoritate baptizantis: non quid sibi vellet Baptismus, sed unde licentia illi ità baptizandi, *Joan.* i. 25.

3. Hinc etiam patet ratio, cur apud Novum Testamentum, accuratiori regulâ, non præscribatur quinam baptizandi. Oggerunt Anabaptistæ, *Non præcipitur ut baptizentur infantes, ergò non sunt baptizandi.* Quibus ego, *Non prohibetur ut baptizentur infantes, ergò sunt baptizandi.* Et ratio in aperto. Nam cùm Pædobaptismus in Ecclesia Judaica, in admissione Proselytorum, ità fuit notus, usitatus, & frequens, ut nihil ferè notius, usitatius, & frequentius, 1. Non opus erat ut aliquo præcepto roboraretur [cùm Baptismus jam in Sacramentum evaderet Evangelicum.] Nam Christus Baptismum in manus suas, atque in usum Evangelicum, suscepit qualem invenit, hoc solùm addito, quòd ad digniorem finem atque ad largiorem usum promoveret. Novit satìs gens universa parvulos solitos baptizari: illud præcepto opus non habuit, quod communi usu semper invaluerat. Si prodiret jam edictum regale in hæc verba, *Recipiat se unusquisque die Dominico ad publicum conventum in Ecclesia*; insaniet ille certè quicunque olim hinc argueret, non celebrandas esse Die Dominico in publicis conventibus preces, conciones, psalmodias, eò quòd nulla in edicto de iis mentio: Nam cavit edictum de celebratione Diei Dominicæ in publicis conventibus in genere, de particularibus autem divini cultûs speciebus ibidem celebrandis non opus erat ut esset mentio, cùm istæ ante datum edictum, & cùm daretur, semper & ubique notæ essent, & in usu assiduo. Ipsissimo isthoc modo res se habuit cum Baptismo; Christus eum instituit in Sacramentum Evangelicum, quo in professionem Evangelii omnes admitterentur, ut olim in Proselytismum, ad religionem Judaicam. Particularia eò spectantia, modus scilicet baptizandi, ætas baptizanda, sexus baptizandus, &c.

regulâ

regulâ & definitione opus non habuerunt, eò quòd hæc vel lippis & tonſoribus ſatìs nota erant ex communi uſu. 2. E contrà ergò planâ & apertâ prohibitione opus erat, ut infantes & parvuli non baptizarentur, ſi eos baptizandos nollet Servator. Nam, cùm per omnia ſecula præcedentia uſitatiſſimum eſſet, ut baptizarentur parvuli, ſi aboleri iſtam conſuetudinem vellet Chriſtus, apertè prohibuiſſet: ſilentium ergò ejus, & Scripturæ, hac in re, Pædobaptiſmum firmat & propagat in omnia ſecula.

4 Ex dictis antea ſatìs liquet, quo ſenſu illud intelligendum in Novo Teſtamento, quod aliquoties occurrit, quòd pater-familias ſcilicet baptizatus fuerit cum tota familia, *Act* xvi. 15, 33. &c. Nec valet, quod cavillantur Antipædobaptiſtæ, probari non poſſe in iſtis familiis fuiſſe Infantes; nam non tam aptè quæritur, an in iſtis familiis fuerint infantes, quàm verè & meritò concluditur, Si eſſent, omnes baptizandos. Nec credo ego, Populum hunc, ad Baptiſmum Joannis confluentem, tam moris & conſuetudinis gentis oblitum, ut non parvulos ſecum etiam baptizandos adduxerint.

Nonnulla jam dicenda ſunt de modo & forma, quibus uſus eſt *Ioannes*.

1. Modum ſequutus videtur in quibuſdam quo baptizati ſunt Proſelyti, in quibuſdam non. De eo hæc Canones Talmudici.

I. אין מטבילין גר בלילה *Non baptizant Proſelytum noctu, Ievamoth*, fol. 46. 2. *Nec quidem lavabantur immundi niſi interdiu.* Vide *Megillah*, fol. 20. 1. Addit Maimonides, *Non baptizabant Proſelytum Sabbato, nec die feſto, nec noctu.* In *Iſſure Biah*, cap. 13.

II. גר צריך שלושה: *Proſelytus opus habet triumviratu, Ievam.* ubi antè. Id eſt, requiritur ut adſint baptiſmo Proſelyti tres-viri diſcipuli ſapientum; qui rem ritè præſtandam caveant, & Catechumenum paucis inſtruant: & de re quidem ipſa judicent. Nam res non levis exiſtimabatur admiſſio Proſelyti, קשים גרים לישראל כספחת: *Noxii ſunt Proſelyti Iſraeli, ſicut ſcabies:* pro Axiomate fuit, *Ievam.* fol. 47. 2. Ii enim, aut priſtinorum morum ſuorum tenaces, aut legis Iſraeliticæ imperiti, exemplo ſuo alios corruperunt, aut cum Iſraelitis mixti in cauſa fuerunt, ut divina gloria minùs in eos requieſceret: eò quòd ea non requieſcit niſi ſuper familias nobilioris ſtemmatis; has rationes reddunt gloſſatores. Cùm ergò tanti

eſſet admiſſio Proſelytorum, non niſi per conceſſum judicialem triumviralem erant admittendi.

III. במקוה הכשר לטבילת נדה שם מטבילין את הגרים *In tali aquarum congregatione, quæ idonea erat abluendæ menſtruoſæ, baptizant Proſelytum. Maim. Iſſur. Biah*, ubi ſuprà.

De tali aquarum congregatione hæc Juridici. *Homo gonorrhæus non mundatur niſi in fonte: At fœmina profluvio laborans, ut & omnes alii immundi, abluebantur in collectione aquarum: In qua tantum aquæ adſit oportet, quantum totum corpus hominis abluere poſſet merſione unâ. Hanc proportionem æſtimârunt ſapientes noſtri, ad cubitum quadratum, profunditatis tricubitalis: continétque hæc menſura quadraginta Seas aquarum. Maim.* in *Mikvaoth*, cap. 1, & 4. *Talm.* in *Mikvaoth*, cap.2, & 3.

Cùm dicitur *Gonorrhæum fonte*, aut fluento, *abluendum, menſtruoſam autem ceterósque immundos in collectione aquarum*, non vetat quò minùs menſtruoſa ceteríque immundi fluentis abluerentur, ſi modò eorum daretur copia; ſed permittit, ſi non daretur copia, ut collectione aquarum abluerentur, quod Gonorrhæo non licitum. Idem etiam de Baptiſmo Proſelytorum intelligendum, qui abluere ſeipſum in fluentis permiſſus eſt, permiſſus etiam in collectione aquarum, ſi non adeſſent fluenta.

IV. Circumcidendum Proſelytum primò interrogârunt de ſinceritate converſionis ſuæ ad Judaiſmum: Numnam non ſeſe ad proſelytiſmum offerret, ob adipiſcendas divitias, ob timorem, ob amorem erga aliquam Iſraeliticam, &c. Cúmq; ex amore legis eum accedentem viderent, de variis articulis legis eum edocuerunt, de Deo uno, de malo Idololatriæ, de præmio obedientiæ, de mundo futuro, de privilegiis Iſraelis, &c. quæ omnia, ſi ſe amplecti profiteatur, illico circumciditur.

Convaleſcentem à vulnere Circumciſionis adducunt ad Baptiſmum; collocatúmque in aqua rurſus edocent de gravioribus quibuſdam quibuſdámque levioribus mandatis legis: טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דברין quibus auditis, *immergit ſe, & aſcendit, & ecce, fit ille ſicut Iſraelita quoad omnia. Fœminam fœminæ ſiſtunt in aquis, collo tenus: duóque diſcipuli ſapientum, ab extra ſtantes, edocent eam de quibuſdam levioribus præceptis legis, quibuſdámque gravioribus, dum ea interea ſtat in aquis:*

ואחר

ואחר כך טובלת בפניהם: *& tum immergit ea ſeipſam : atque illi aversâ facie exeunt, dum ea aſcendit ex aqua. Jevam.* & *Maim.* ubi ſuprà.

In baptizatione Proſelyti hoc non prætereundum eſt ergò, quin obſervetur, quòd ſcilicet מטבילין אותו alii eum baptizarent, והוא טובל & ille ſeipſum baptizaret, vel in aquas intingeret, vel immergeret. Qualis autem ea immerſio fuerit, ex iis intelligas quæ dicit *Maimonides* in *Mikvaoth*, loco antè citato. כל טובל *Omnis baptizatus* [vel intinctus, ſive à pollutione ablueretur, ſive ad proſelytiſmum baptizaretur] *neceſſe habuit ut totum corpus ſuum intingeret, jam nudatum, merſione unâ : Atque ubicunque in lege memoratur ablutio carnis aut veſtium, nihil aliud vult, quàm ablutionem totius corporis. Nam ſi quis ſe totum abluat, excepto ipſiſſimo apice minimi digiti, ille adhuc in immunditia ſua: Sique ſit quiſpiam capilloſus admodum, omnem crinem capitis abluat neceſſe eſt; nam & is pro corpore etiam cenſebatur. Quod ſi veſtiti in aquas ingrederentur, valuit tamen eorum ablutio, eò quòd aqua veſtes penetraret, ac veſtes eam non impedirent.*

Ac jam, ut Baptiſmum *Joannis* cum iſto Proſelytico, noſtrúmque cum utroque aliquantulùm conferamus, hæc animadvertenda.

1. Si ablutionem pollutorum, à lege præſcriptam, cum Baptiſmo Proſelytorum conferas, immunditiam & illa arguit & hic, utcunque aliqualiter diſparem, illa legalem, hic ethnicam, utramque polluentem. At non ſolùm in ablutionem pollutionis iſtius Gentilitiæ baptizatus eſt Proſelytus, nec ſolùm ut in religionem Judæorum transferretur, ſed ut, accuratiſſimo quàm fieri potuit tranſlationis ritu, ità in Iſraelitam commigraret, ut cum Iſraelitica fœmina conjugatus ſemen ingenuum legitimúmque traduceret, prolémque immaculatam. Hinc ſervi in famulitium admiſſi baptizabantur, ac ſervi etiam manumittendi: non tam quod immunditiâ Ethnicâ polluerentur, ſed ut iſto ritu כישראל לכל דבר *Iſraelitæ quoad omnia facti*, connubiis Iſraeliticis forent magìs idonei, ac filii eorum æſtimati pro Iſraelitis. Atq; hinc Proſelytorum filii per progenies ſubſequentes circumcidebantur quidem, at non baptizabantur. Circumcidebantur, ut legis obligationem in ſe reciperent, at Baptiſmo opus non habuerunt, eò quòd jam eſſent Iſraelitæ. Ex his palàm eſt, aliquid diverſitatis, quoad finem, fuiſſe inter ablutiones immundorum Moſaicas, & Baptiſmum Proſelytorum: aliquídque

quídque inter Baptiſmum Proſelytorum & Baptiſmum *Joannis*: non quòd in aliquo fine parallelo non concurrerent, ſed quòd huic vel illi ſuperaddebantur alii fines, aut aliqui detrahebantur.

II. Baptiſmus Proſelytorum fuit traductio Gentilium in religionem Judaicam; Baptiſmus *Joannis* traductio Judæorum in religionem aliam. Atque hinc eò magìs eſt mirandum, quòd ad eum tam promptè populus confluxerit, cùm Baptiſmum tam diverſum à noto illo proſelytico introduceret. Cujus ratio hinc ſumenda, quòd, ad adventum *Meſſiæ*, immutandam planè rerum faciem meritò opinati ſunt, ídque ex oraculis Prophetarum, qui uno ore tempora *Meſſiæ* pro mundo „ novo' deſcripſerunt. Hinc illud receptum אלף שנים עת״יד הקבה לחדש עולמו *Renovaturum tunc temporis Deum mundum per millennium*. Vide *Aruch*, in voce צרק & poſtea in cap. 24. 3.

Atque illud quod עולם הבא *Mundum futurum* uſitatiſſimo Idiotiſmo pro temporibus *Meſſiæ* adhibuerint, quod fuſiùs obſervamus alibi.

III. Proſelytorum Baptiſmus fuit obligatio ad præſtandam legem, *Joannis* ad pœnitentiam. Nam quamvìs alios fines admiſerit Baptiſmus proſelyticus, alióſq; Circumciſio, hunc tamen utrique conjunxerat traditionalis, ac erronea tunc temporis doctrina, ut in utroque ſtipularetur Proſelytus, ac ſe obligaret ad præſtandam legem: Quò reſpicit illud Apoſtoli, *Gal*. v. 3.

At Baptiſmus *Ioannis* fuit *Baptiſmus pœnitentiæ*, Marc. 1. 4. quo ſuſcepto abnegationem propriæ ac legalis juſtitiæ profeſſi ſunt ii, qui ſunt baptizati, atque è contrà agnoverunt ſe ad pœnitentiam ac fidem in venturum *Meſſiam* obligari. Quantum diſtabat doctrina Phariſaica de Juſtificatione à doctrina Evangelica, tantum obligatio ſuſcepta in Baptiſmo Proſelytorum ab obligatione ſuſcepta in Baptiſmo *Joannis*, quæ obligatio etiam apud Chriſtianos obtinet uſque ad finem mundi.

IV. Baptiſmum *Joannis* per immerſionem corporis fuiſſe [quo modo ſe habuit & ablutio pollutorum, & Baptiſmus Proſelytorum] patere videtur ex iis, quæ de eo referuntur, quòd ſcilicet *baptizaret in Jordano*, quòd *in Ænone, eò quòd illic aquæ multæ*, & quòd Chriſtus baptizatus *aſcendit ex aqua*. Cui parallelum videtur illud *Act*. viii 38. *Philippus atque Eunuchus deſcenderunt in aquam*, &c.

Et

Et queruntur quidam non ſervatum in Chriſtiana eccleſia hunc ritum, acſi veritati Baptiſmi aliquid derogaret, aut innovatio eſſet id dicendum, cùm aſperſio aquæ adhibetur vice immerſionis. Non eſt hìc locus de his diſputandi, hæc duo tantùm reſponſionis loco regeramus.

1. Differre notionem ablutionis in Baptiſmo *Joannis* à noſtra: eò quòd nonullos ille baptizaret, qui non ab una religione, eâque irreligioſâ, in aliam, eámque veram, traducerentur, at huic non eſt locus apud nos natos Chriſtianos; variatâ ergò conditione, non ſolùm licitè, ſed & meritò variatur ritus. Pollutionem quidem ac immunditiam arguit Baptiſmus noſter, & doctrinaliter hoc demonſtrat, nobis pollutis opus eſſe ablutione: at hoc de naturali & peccaminoſa noſtra macula intelligendum, per ſanguinem Chriſti ac gratiam Dei abluendâ, quâ etiam quidem laborabant baptizati à *Joanne*. Ad hanc ablutionem Sacramentali ſigno denotandam ſatìs eſt aſperſio aquæ æquè ac in aquam immerſio, cùm reverà ablutionem ac purificationem hæc arguat æquè ac iſta. At verò baptizati à *Joanne* maculâ aliâ decolorati fuerunt, eâque externâ, & modo quodam viſibili, hoc eſt, pollutâ religione, Judaiſmo nempe, aut Ethniciſmo; à qua ſi, pro more gentis, profundiore, ac ſeveriore ablutione tranſirent, nec eam ſubîerunt abſque ratione, nec cum ratione poteſt ea nobis imponi, quibus diſpar conditio.

2. Cùm immerſio ritus fuerit apud gentem Judaicam ſolùm uſitatus, eíque proprius, durius aliquantùm foret, ſi ſub eo omnes gentes ſubjugarentur, præſertim verò cùm nec de eſſentia Baptiſmi neceſſariò ſit reputanda, ſítque inſuper tantæ aſperitatis, & periculi, ùt in his vix cederet circumciſioni. Legimus nonnullos, Judaiſmo ad extremum fermentatos, optâſſe tamen ut tolleretur immerſio in purificatione, eò quòd eam comitata fuerit tanta aſperitas. *In diebus R. Ioſhua ben Levi conati ſunt quidam extirpare hanc immerſionem, fœminarum Galilæarum gratiâ, eò quòd illæ præ frigore ſteriliſcerent. Dixit iis R. Joſhua ben Levi, Num vos illud tollere ſtudetis, quod obſepit Iſraeli à tranſgreſſione? Hieroſ. Beracoth,* fol. 6. 3. Durum certè eſt jugum hoc cervici gentium omnium imponere, quod ipſis Judæis, ritibus iſtiuſmodi ſeverioribus nimiùm deditis, nimis aſperum viſum eſt, & non ferendum. Et ſi quæratur ab iis, qui immerſionem iſtam tollere ambîerunt, Numnam vos nullam omnino purificationem per aquam vultis? probabile certè eſt eos

aspersionem aquæ admissuros, quæ & minùs aspera, & non minùs rei ipsi congrua.

3. In re majori, secula subsequentia meritò & ex præscripto divino Baptismum administrârunt, discrepantem à Baptismo *Joannis*: minus ergò fuit in minori discrepare. Applicatio aquæ necessariò fuit de essentia Baptismi: ast applicatio hoc vel illo modo circumstantiam sonat. Additio etiam verbi fuit de essentia Sacramenti: ast immutationem verbi in hanc vel illam formam num & hanc circumstantiam etiam dixeris? Et tamen ità immutatam formam Baptismi legimus; ut triplicem eam fuisse in Novi Testamenti historia observes.

II. Formam Baptismi *Ioannis* quod attinet [quam rem secundò advertendam proposuimus]: baptizâsse eum *in nomen Messiæ jam venturi* minime est dubitandum, colligique potest ex ipsius verbis, atque ex ejus historia. Non nôrat ille adhuc *Iesum Nazarenum* esse *Messiam*, quod & ipse fatetur, *Joann.* i. 31. appropinquare tamen *Messiam* satìs ille novit; in illius ergò nomen accedentes ad se baptizavit, doctrinâ Evangelicâ eos imbuens, de fide in *Messia*, & pœnitentia, ut paratiores essent ad *Messiam* recipiendum, cùm ille seipsum manifestaret. Perpende *Mal.* iii. 1. *Luc.* i. 17. *Joann.* i 7, 31, &c.

Apostoli, Judæos baptizantes, eos baptizârunt *in nomine Iesu* [eò quòd *Jesus Nazarenus* jam revelatus esset pro *Messia*] idque cùm jam antea à Christo præceptum esset, *Baptizate omnes Gentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs sancti.* Ità intelligas oportet illud, quod dicitur *Joann.* iii. 23. & iv. 2. de discipulis Christi baptizantibus, nempe, quòd illi *in nomen Iesu* baptizarent, ut indè dignosceretur *Jesum Nazarenum Messiam* esse, in cujus illico venturi nomine baptizâsset *Joannes.* Apertum est illud *Petri*, *Act.* ii. 38. *Baptizamini unusquisque vestrûm in nomine Jesu Christi:* atque illud, *Act.* viii. 16. *Baptizabantur in nomine Jesu.*

Gentes autem baptizârunt Apostoli, secundùm præscriptum Domini, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs sancti*, Mat. 28 19. Nam cùm inter Judæos summè controversum esset de vero *Messia*, atque à gente ista perfida acriter atque indefessè negaretur, *Jesum Nazarenum* eum esse [quâ virulentiâ laborant etiam usque in hodiernum] non sine causa, imò non sine necessitate, baptizatum est *in nomine Jesu*, ut sigillo isto roboraretur ista veritas Evangelio

summè

ſummè cardinalis, eámque profiterentur baptizati, *Jeſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam.* Inter Gentiles verò non controverſum eſt de vero *Meſſia*, ſed de vero Deo; inter eos ergò neceſſe fuit ut ſignaretur Baptiſmus in nomine veri Dei, *Patris, Filii, & Spiritûs ſancti.*

Acceſſiſſe ergò opinamur ad Baptiſmum *Ioannis* viros, fœminas, & parvulos, pro more Gentis in receptione Proſelytorum: eos in Jordane ſtantes à *Ioanne* audiiſſe, baptizari eos in nomen *Meſſiæ* illico venturi, ac in profeſſionem doctrinæ Evangelicæ de fide & pœnitentia: eos ſeipſos in fluvium immerſiſſe, ac ſic exiiſſe. Quodque de illis dicitur, illos ab eo baptizatos fuiſſe, *confitentes peccata*, intelligendum ſecundùm tenorem prædicationis Baptiſtæ, non quòd viritim, vel auriculari aliquâ confeſſione *Joanni* factâ, vel particularibus aliquibus peccatis apertè patefactis hoc egerint; ſed cùm doctrina *Joannis* ad pœnitentiam eos hortaretur, & ad fidem in *Meſſiam*, illi, abdicatâ atque abnegatâ doctrinâ ac opinione de juſtificatione per opera ſua, quâ olim fermentati fuerant, ſe peccatores agnoſcunt & confitentur.

Ἐν τῷ Ἰορδάνῃ.

Non potuit *Joannes* in ulla parte *Jordanis* baptizare, modò intra limites *Judææ* [quod aſſerunt Evangeliſtæ] quæ non exaruerat, tranſitúmque præbuerat Iſraelitis ex *Ægypto* profectis, jámq; terram intrantibus promiſſam.

VERS. 7. Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων.

§ *De Phariſæis pauca & Sadducæis.*

Hiſtoriam *Phariſæorum* ac *Sadducæorum* aggredi poſt tot viros doctiſſimos, qui eorum originem, mores, ac inſtituta tradiderunt, delirio eſſet proximum: nos perpauca, eáque minùs forſan obvia, breviter attingemus.

I. *Phariſæos* non à voce פרש, quæ *exponere* ſignificat, deductos [quod volunt nonnulli] ſatìs hoc arguit, quòd eſſent fœminæ *Phariſææ*, æquè ac viri.

Sotah, cap. 3. halac. 4. *R. Joſhua dicit, Religioſus ſtultus, Improbus aſtutus, Fœmina Phariſæa, ac illiſio Phariſæorum* in lapides, *perdunt mundum.*

Digna animadverſione ſunt ea, quæ dicuntur à Gemariſtis Babylonicis in iſtam clauſulam אישה פרושה *Fœmina Phariſæa.*

ת"ר בתולה צליינית ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם: *Docent Rabbini. Virgo procax, vidua circumvaga, & puer cujus menses non sunt completi, hi mundum corrumpunt. Dicit autem R. Jochanan, Discimus fugam peccati à virgine: & receptionem mercedis à vidua. Fugam peccati à virgine; nam audiit R. Jochanan virginem quandam in faciem pronam sic precantem, Domine æterne, creâsti Paradisum, creâsti & Gehennam, creâsti justos & creâsti impios, sit beneplacitum tuum ut ego hominibus non sim scandalo: Receptionem mercedis à vidua; nam erat vidua quædam, quæ, cùm undique essent Synagogæ propiores, se ad scholam R. Jochananis semper contulit oratura. Cui R. Jochanan, Nónne, ô filia mea, præstò tibi sunt Synagogæ circumquaque? At illa,* ולא שכר פסיעות יש לי *At nónne præmium futurũ est pro passibus?* vel pro itinere huc meo? *Nam dicit* [traditio] *hæ perdunt mundum, ut Joanna filia Retibi.* בתולה צליינית: à Glossa una redditur בעלת תפילה id est, virgo precibus dedita, aut virgo multarum precum. Ab alia redditur, בת לתא צמיינית *Virgo jejuniis dedita:* מציימה אוברת בתוליה *præ jejunio virginitatem suam perdens.*

Viduam circumvagam eam vocant, *quæ semper hinc illinc circumit, vicinas visitura,* [verba sunt Glossæ]. *Atque hæ corrumpunt mundum, eò quòd non aliæ sunt quàm mœchæ & præstigiatrices, & tamen præ se ferunt sanctitatem.*

Joanna filia Retibi [teste etiam Glossâ] *fuit vidua quædam præstigiatrix, quæ cùm appropinquaret tempus puerperii cujusvis, magicis artibus uterum puerperæ obseraret, ut parere nequiret. Cúmque diu multúmque cruciatibus laborâsset puerpera, diceret illa, Ibo ego & pro te supplicabo; forsan audientur preces meæ. Profecta præstigias dissolveret, atque illico nasceretur infans. Die quodam cùm quidam mercede conductus in ejus domo operam navaret, eâ ad domum puerperæ profectâ, audiit ille præstigias tinnientes in vasculo, cujus operculo per eum amoto, prodeunt illico præstigiæ, ac confestim natus est infans. Atque hinc cognitum est eum esse præstigiatricem.*

Hæc ideo citavimus, non solùm ut fœminas fuisse Pharisæas demonstretur [ac proinde nomenclationem non ab *interpretando* aut *exponendo* esse desumptam] sed ut simul observetur, qualesnam fœminæ

minæ ut plurimùm Pharifaifmum amplecterentur, viduæ fcilicet & virgines, fub velo fanctitatis ac devotionis omnimodam nequitiam occultantes ac practicantes. Ac tantum hiftoriæ Pharifaicæ habes, dum vocis notationem indagamus.

II. *Pharifæos* ergò à verbo פרש dictos, *feparationem* fignificante, & communiùs afferitur, & veriùs, & res ipfa æquè ac vox loquitur. Ità ut notiori nobis vocabulo Pharifæos *Separatiftas* ritè vocitaveris: at quo fenfu fcrutinio opus habet rimatiori.

Expendendæ hìc populi Judaici difcriminationes in varias claffes: Ac primùm à fœminis ordiemur.

1. Ut fœminis immunitatem à ritibus quamplurimis, in quibus pofita eft pars magna religionis Judaicæ, indulferint dicam? an præfcripferint canones eorum, infiniti effet operis fingulatim perquirere. Quàm innumeris vicibus apud pandectum Talmudicum occurrit illud, נשים ועברי וקטני פטורין *Fœminæ, fervi & parvuli ad hæc non tenentur?* Beracoth. cap. 3. halac. 3. *Fœminæ, fervi & parvuli non tenentur ad recitanda Phylacteria, nec ad geftanda,* Hierof. Kiddufhin, fol. 61. 3. פסחן של נשים רשות *Pafchata fœminarum funt ex arbitrio.* Et, nè ubiq; obviis immoremur, unum pro multis fit illud in *Bab. Sotah*, fol. 21. 2. in Gloffa, *Matrona quædam quæfivit à R. Eleazaro, Quare peccante Aarone in confectione vituli aurei, plectitur populus triplice genere mortis? Refpondit ille, Nè docta fit mulier, nifi quoad colum. Dixit ei Hircanus filius ejus, Eò quòd ei non refpondetur verbo uno è lege, detrahet ea à nobis trecentos coros decimales annuatim. Cui ille, In ignem eant illi potiùs, quàm tradantur verba legis fœminis.*

Ex his patet fœminas Pharifaifmū amplexantes ex arbitrio & voto id feciffe, non ex præfcripto: quod quidē etiam fecerunt viri Pharifæi.

2. A fœminis ad mares tranfeamus, ac primùm ad infimos hominum gradus in diftinctione ad religionem fpectante, ad eos fcilicet, quos vulgò vocârunt בור *Rudes,* & עם הארץ *Populum terræ,* vel, Plebeios. De iis fic Gemara in *Sotah* nuper citatâ: fol. 22. 1. *Legit quis Scripturas, & recitat Mifhnam, & tamen non famulatur difcipulis fapientum, quid de eo? R. Eliezar dicit,* זה עם הארץ *hic eft è populo terræ: R. Samuel bar Nachmani dicit* הרי זה בור *Ecce, hic eft rudis. R. Jannai dicit, Ecce, hic eft Cuthæus. R. Achabar Jacob dicit, Ecce, hic eft Magus.* Et paulò,

lò pòst, *Quisnam est* עם הארץ *populus terræ: R. Meir dicit, Ille, qui Phylacteria non recitat manè & vespere cum orationibus. At sapientes dicunt, Ille, quicunque non reponit Phylacteria. Ben Azzai dicit, Ille, cui non est fimbria in veste sua. R. Iochanan ben Ioseph dicit, Ille, qui non erudit filios suos in doctrina legis. Alii dicunt, Ille, qui etiamsi legat Scripturas, & repetat Traditiones, tamen non famulatur discipulis sapientum, hic est,* ע״ה *populus terræ*, vel plebeius. *Legit Scripturas, & non repetit Traditiones? Ecce, hic est* בור *Rudis.* Glossa in locum, *Populus terræ is est, de quo est suspicio de decimis & munditia,* id est, nè ritè decimet, & ritè curet de mundationibus. Et בור *est* גרוע מעה vilior *vel inferior populo terræ.* Confer istud *Ioann.*vii.49. *Populus qui non novit legem est maledictus.*

Vulgaribus hisce hominibus opponebantur חבירים & תלמידי חכמים *Homines collegæ*, vel consociati, & *Discipuli sapientum.* Sub titulo תלמידי חכמים omnes docti & studiosi comprehenduntur: sub titulo חברים *Religiosi*, tam docti quàm indocti. Fuerunt è doctis nonnulli, quos vulgò חברייא דרבנין vel חבריהון דרבנין *Collegas Rabbinorum* vocârunt, qui adhuc candidati erant, & non ad publicum docendi vel judicandi munus promoti. Exemplo uno res illustretur, ex *Hieros. Sanhedr.* fol. 18. 3. חבירים מהו ליכנס לקידוש חרש. *Num* חבירים *Collegæ ingrediuntur ad statuendum Neomeniam? R. Hoshaia dixit, Cùm ego* חבר *Collega essem, induxit me R. Samuel ben R. Isaac ad statuendum Neomeniam, ego autem ignoravi num è numero essem nécne.* Et pauló póst, *An Collegæ* [vel *socii*] *ingrediuntur ad Embolizandum annum? Hoc discamus ex exemplo Rabban Gamalielis, qui dixit, Conveniant ad me septem Seniores in conclave. Ingressi autem sunt octo. Quis huc ingressus est, inquit ille, absque venia? Ego, respondit Samuel parvus.*

Hoc sensu vox חבר nihil differt à תלמיר חכם, eò quòd utraq; studiosum significet, & doctrinâ imbutum. At vox חבר latiorem sensum habet; omnes illos scilicet denotans qui accuratiori prætextu religioni sese dediderunt, ac vitam normámque devotiorem quàm vulgus sunt professi, sive docti essent sive indocti, sive è secta Pharisaica, sive Sadducæa, sive alia. Hinc mentio חבר כותי *Religiosi Samaritani, Bab. Berac.* fol. 44. 2. & נחתום חבר *Pistoris religiosi, Ioma.* fol. 8. 2. Et deducta videtur Phrasiologia

à Psal.

à Pſal. cxix. 63. חבר אני לכל אשר יראוך *Socius ego omnium qui te timent.* קבלו עליהן דברי חברות *Suſcipiunt in ſe habitum Religionis.* Vide *Bab. Avodah Zarah*, fol. 7. 1. in Gloſſa. Animadverſione etiam digna eſt diſtinctio iſta in *Hieroſ. Bava Bathra*, fol. 17. 1. *τῶν* חברייא רברבייא & חברייא זעירייא *Religioſorum majorum & minorum.*

Appropriari tamen aliquando videtur Phariſæis, quippe qui præ omnibus aliis religionem ſplendidè palliatam induerunt, quod vel ſatìs patet ex hiſtoria Evangelica. Sic forſan intelligendum eſt illud, *Niddah*, fol. 6. 2. חברי מרכן בגלילא *Religioſi Galilei purificant*; hoc eſt, ut explicat Gloſſa, *Mundant vinum ſuum & oleum in libationem, ſi fortè in diebus ipſorum ædificetur templum*: quæ tamen citans *Aruch* ſic explicat, חברים אוכלין חוליהן בטהרה *Religioſi comedunt communem victum ſuum in munditia.* Quâ ipſâ re Phariſæos definit Gloſſa in *Chagigah*, fol. 18. 2. לפרושין לאוכלי חוליהן בטהרה *Phariſæis, id eſt, iis qui comedunt communem victum ſuum in munditia.* Ecce, ut vox חברים & פרושין convertantur, atque ut hoc proprium eſſet, quo definiretur Phariſæus, *quòd comederet communem victum ſuum in munditia*, id eſt, quòd manus lavaret cùm comederet.

III. Phariſaiſmum non ſimul & ſemel natum arbitrandum eſt, ſed diutinæ admodum conceptionis; & formæ non ſtatæ, cùm pareretur. Idem dici de hoc ferè poteſt, quod de Traditionibus: plurimorum annorum fœtus & hæ, & iſte. Primam Traditionum conceptionem ad tempora *Ezræ* referunt traditionarii, *Hieroſ. Megil.* fol. 75. 1. *Bab. Bava Kama*, fol. 82. 1. At quot elapſæ annorum centuriæ, ante maturum totius iſtius monſtri partum? Semina pariter prima Phariſaiſmi jacta ſunt longè ante partum, partúſque jam editus diu multúmque adoleſcens, antequàm perveniret ad maturitatem, ſi modò definiri poſſet quæ ejus maturitas.

Obſervamus illico, jacta Sadduceiſmi fundamenta diebus *Ezræ*, ante natos Sadducæos: ejuſdem diebus & jacta ſuſpicor Phariſaiſmi fundamenta diu etiam ante natos Phariſæos. Nam cùm *Phariſæi* titulo iſto inſigniti eſſent, eò quòd à reliquis hominibus, tanquam profanioribus, ſe ſepararent, cúmque in diebus *Ezræ* & *Nehemiæ* ſumma cura, eáque ſancta, fuerit ſemen Iſraeliticum ab incolis terræ Ethnicis, Samaritis ſcilicet, Aſhdodæis, Moabitis, &c. ſegregandi,

gandi, arripuerunt non multò pòst ansam homines nonnulli, nimiùm sibi arrogantes, se etiam ab hominibus seminis Israelitici separandi, quasi nimiùm profanis ac communioni suæ heu! quantùm incongruis. Quod ipsum in hodiernis Separatistis experimur. Cùm enim præceperit Scriptura Christianis, nè communicent *cum infidelibus, cum iis qui sunt ab extrà*, &c. id est, cum ethnicis; prætextum hinc arripiunt nonnulli, se à cætibus Christianorum separandi: quo jure, quo fundamento, ipsi viderint.

Tempus, quo primùm nomen *Pharisæi* natum, non investigabimus: hoc præstitum à doctioribus, ideóque tantùm observâsse sat siet. Post receptum semel hunc religionis prætextum, *quòd pium esset separare se à vulgo*, crevit indiès superstitio, quæ sectæ huic ac separationi fulcro foret, ac patrocinio. Nam, cùm religionem tam superciliosam induissent, ut vulgò dicerent, *Procul apage, ego te sanctior* [quod etiam à Propheta cum execratione prædictum, *Esaiæ* lxv. 5.] &, ut in hoc summam sanctimoniam ponerent, à vulgo, tanquam profano, se retrahere, necessarium certè fuit sub norma & regula austeriori se subdere, & circumscribere; ut nomen famámque religiosorum retinerent in rebus aliis, præter superbam ac nimiùm sibi arrogantem istam separationem. Hinc ortæ atque auctæ seculatim solicitudines de Decimationibus, & Lotionibus; hinc frequentiæ Jejuniorum atque Orationum, curæ de Phylacteriis, fimbriis, rebúsque aliis innumeris: ità ut [quod Separatistis fatale] in sectas tandem friaretur hæc secta, ac Pharisæus Pharisæo idem ferè foret, quod Pharisæo *populus terræ*.

Septem sectas Pharisæorum numerat *Talmud* utrumque; *Hieros.* in *Berachoth*, fol. 13. 2. & *Sotah*, fol. 20. 3. & *Bab. Sotah*, fol. 22. 2. itémque *Aruch*, in פרוש: quas non pigebit penicillo eorum descripsisse, ut, quò insaniæ deventum fuerit ab hac secta, videat Lector, æquè ac quò hypocriseos.

שבעה פרושין הן *Septem sunt Pharisæi.*

1. פרוש שכמי *Pharisæus Sichemita :* Bab. זה עשה מעשה שכם: *Hic facit ut Sichem:* Glossa, *Qui circumcisus est, sed non in honorem Dei.* Hieros. טעין מצוותיה על כתפיה *Portat præcepta sua super humeros suos*: id est, ut explicat *Aruch*, *Ligna ad conficiendum tabernaculum*, in festo Tabernaculorum, *aut aliquid istiusmodi.*

2. פרוש

2. פרוש ניקפי *Phariſæus percuſſus*, vel *illidens*. Bab. המנקיף את רגליו *Qui illidit pedes ſuos*. Gloſſa, *Qui incedit in humilitate, calce pedis hujus pollici iſtius contiguo: nec pedes à terra extulit, ità ut illiderentur pollices ad ſaxa.* Aruch, *Qui longè ſe retraxit, nè homines in viis premeret, & pedes ſuos alliſit ad ſaxa.* Hieroſ. אקיף לי ואנא עבד מצוה *Percute me* [aut *circumda me*] *& tamen ego præſtabo mandatum.*

3. פרוש קזאי *Phariſæus ſanguinem eliciens*. Bab. *Sanguinem elicit ad parietes.* Gloſſa, *Se talem præſtitit, ac ſi obturatis eſſet oculis, nè aſpiceret fœminam, atque hinc in parietes caput illiſit, emiſitque ſanguinem.* Aruch, *Se ad parietes ità compreſſit, nè tranſeuntes premeret, ut ex illiſione ſanguinem eliceret.* Hieroſ. *Præſtat unum præceptum, ac unum officium, ac ſanguinem elicit ad unumquodque.*

4. פרוש מדוכיא *Phariſæus mortarii*. Aruch, *Incedens in tunica fluente mortarii inſtar erat, cujus os ſcilicet deorſum verſum eſt. Sic ille, fluente veſte, ſuprà erat arctior, latior infrà.* Hieroſolymitano eſt פרוש מנכייה *Qui dicit, Quodcunque meum eſt ego ſubtraho, ac præſto mandatum.*

5. פרוש מה חובתי ואעשנה *Phariſæus qui dicit, Noſcam quid ſit officium meum, & præſtabo.* Hieroſ. *Præſtiti officium, ut præſtetur mandatum ſecundum illud.* Aruch, *Quaſi diceret, Non eſt qui oſtendat mihi in quo ſim transgreſſus.*

6. פרוש יראה *Phariſæus timoris*: ſicut *Jobus*.

7. פרוש אהבה *Phariſæus amoris:* ſicut *Abrahamus*. Hieroſ. אין לך חביב מכולן אלא פרוש אהבה כאברהם: *Inter hos omnes non eſt aliquis amari dignus, præter Phariſæum amoris.*

An in ullas harum ſectarum luxatus fuerit Phariſaiſmus in diebus *Baptiſtæ*, non diſputamus. Detur optimos, modeſtiſſimos, ex iſta claſſe ad Baptiſmum ejus acceſſiſſe: optimi Phariſæorum, certè peſſimi hominum: atque eò mirandum magìs eſt, hos Baptiſmum ejus ità amplexos, cùm normæ Phariſaicæ ſummè eſſet contrarium inter vulgus verſari, cujus tantus concurſus ad *Joannem*; & ſummè contrarium doctrinæ Phariſaicæ, aliquam juſtitiam vel ſomniare præter eam, quæ ex operibus legis, cui contradixit doctrina *Joannis* ex diametro.

Sadducæorum originem ut plurimùm referunt docti, tam Judæi, quàm Christiani, ad *Zadok* quendam, Discipulum *Antigoni Sochæi*: qui *Antigonus* cathedram in Synhedrio summam occupavit post mortem *Simeonis Justi*. De eo sic tractatus *Avoth*, cap. 1. *Antigonus è Socho traditiones accepit à Simeone Justo. Ille dixit, Nè sitis sicut servi, qui domino famulantur præmii ergô, sed sitis sicut servi, qui domino famulantur non præmii ergô, sed dominetur vobis timor Dei.*

Huic sapienti [inquit *Rambam* in locum] *erant duo Discipuli, Zadok & Baithus, qui cùm hoc à magistro audirent, inter se, cùm exîissent, dixerunt, Magister noster in expositione sua nos docet, non esse vel præmium vel pœnam, nec ullam omnino* [in futurum] *expectationem: (Nam quid sibi vellet ille, non intellexerunt) Mutuò ergò seipsos confirmârunt, ac recesserunt à norma, ac legem deseruerunt: atque utrique adhæsit aliqua turba. Eos ergò sapientes vocârunt Sadducæos & Baithusæos.* Et paulò pòst, *In his autem regionibus, nempe in Ægypto, vocant eos Karaitas,* [קראים] *at nomina eorum apud sapientes sunt Sadducæi & Baithusæi.* Vide etiam *Avoth R. Nathan*, cap. 5.

Hìc tamen scrupulum objicit illud quod dicitur, *Bab. Beracoth*, fol. 54. *Ad coronidem omnium orationum in Templo dixerunt* עד עולם *In seculum. Cùm verò irrumperent Hæretici, dicerentque, Non esse seculum nisi unum, institutum est ut diceretur* מן העולם ועד העולם *A seculo in seculum.* In hæc verba sic Glossa, *In Templo primo non dixerunt nisi Benedictus Dominus Deus Israelis in seculum. Cùm verò irrumperent hæretici, qui dicerent, Non esse seculum præter hoc, instituit Ezra, & consessus ejus, ut diceretur,* מן העולם ועד העולם *A seculo in seculum: ad innuendum, duplicem esse mundum,* [hunc, & futurum] *ad extirpandum è corde opinionem negantium resurrectionem mortuorum.*

Adverte, lector, *fuisse qui resurrectionem mortuorum negarent in diebus Ezra,* cùm jam non natus esset *Zadok* pater Sadducæorum: nam, post *Ezram* ejúsque Synagogam magnam [quæ per multos annos *Ezrâ* jam mortuo duravit], sedit *Simeon Justus*, sacerdotio summo fungens, per annos quadraginta: eúmque in cathedra Synhedriali excepit *Antigonus Sochæus* magister *Zadoki*. Ità ut quamvis

vis meritò malè audiant *Sadducæi*, ob negatam reſurrectionem, iſtáque fuerit eorum præcipua hæreſis, fuit tamen iſta hæreſis, cùm non adhuc eſſent hæretici, qui denominarentur *Sadducæi.* Cui forſan ſuffragantur illa [quæ talem Hæreſim ſatìs ſapiunt] Malach.iii. 14. *Dixiſtis fruſtrà eſſe quòd inſerviamus Deo*, &c.

Sadducæos ergò hæreticos à *Zadok* denominatos non eſt inficiandum, at Sadducæorum hæreſim de Reſurrectione antiquiorem nomine iſto fuiſſe, non ſine ratione opineris: nec primùm ortum eſſe execrandum iſtud dogma ex malè intellectis verbis *Antigoni* per *Zadokum* & *Baithuſum*, ſed originis eſſe vetuſtioris, etiam cùm adhuc in vivis eſſent Prophetæ *Zacharias*, *Malachias*, atque ipſe *Ezra* [ſi is *Malachias* non fuit, quod opinantur Judæi]. Ego itaque ortam potiùs hæreſin iſtam arbitror ex malè intellectis verbis *Ezekielis*, cap.xxxvii.quæ ſecundùm literam intelligentes quidam, & ſimul nullam reſurrectionem videntes, nullam exinde futuram ſomniârunt. Crevítque hoc dogma, atque in ſectam ſuperbiit, cùm tandem è cathedra per *Antigonum*, Synhedrii præſidem, de eo ità determinatum fuiſſe, fucato prætextu pariter atque audaci, aſſererent diſcipuli ejus *Zadok* & *Baithus*.

Ortum Sadducæorum non multùm poſt obitum *Simeonis Juſti* cùm repeto, non incommodè ſubit illud, quod à Talmudicis memoratur de mutata in pejus rerum facie ab ejus obitu. *Hieroſ. Joma*, fol. 43. 3 *Omnibus diebus Simeonis Juſti, vix pervenerat caper emiſſarius ad medium præcipitii montis* [unde dejiceretur] *cùm jam in fruſtula comminueretur: at, mortuo Simeone Juſto, aufugit* [vivus] *in deſertum, & comeſtus eſt à Saracenis. Dum viveret Simeon Juſtus, ſors Dei* [in die Expiationis] *prodiit ſemper ad manum dextram: mortuo Simeone Juſto, prodiit quandoque ad dextram, quandoque ad ſiniſtram. Omnibus diebus vitæ Simeonis Juſti, lingula coccinea ſemper dealbuit: mortuo Simeone Juſto, aliquando dealbuit, aliquando rubuit. Omnibus diebus vitæ Simeonis Juſti, lucerna occidentalis ſemper arſit: eo mortuo aliquando arſit, aliquando extincta eſt. Omnibus diebus vitæ Simeonis Juſti, ignis in altari viguit & valuit, &, poſt impoſita manè duo ligni ſegmenta, aliud quid non impoſuerunt per totum diem: aſt, eo mortuo, elanguit ejus vigor adeò, ut per totum diem ſupplere cogerentur. Omnibus diebus vitæ Simeonis Juſti, emiſſa eſt benedictio in duos panes, & panes propoſitionis ità, ut unicuique Sacerdoti cederet por-*

tio, ad minimum ad quantitatem olivæ, forentque qui ad ſatietatem comederent, forentque quibus poſt comeſtionem ad ſatietatem aliquid eſſet reliquum: at mortuo Simeone Iuſto retracta eſt iſta benedictio, ceſsitque tantillum unicuique, ut modeſti manus retraherent, guloſi extenderent.

Γεννήματα ἐχιδνῶν.

I. *Oſeæ.* cap. xxiii. 33. Non tam *Semen Abrahæ*, quod jactatis, quàm *ſemen ſerpentis*. Ὁ Ἀντίχριστος, ὁ Ἀντικείμενος, 2. *Theſſ.* ii. 4. Gens & ſoboles ex diametro oppoſita, atque inimica ſemini illi mulieris, & calcaneum ejus contritura.

II. Hinc, non abſque fundamento, concluditur, rejectam fuiſſe iſtam gentem, & in reprobum ſenſum traditam, etiam, ante adventum Chriſti: erant non ſolùm Γενεὰ, *generatio*, ſed Γεννήματα, *ſoboles viperarum*, ſerpentes è ſerpentibus orti: nec mirum, ſi illi à Deo rejecti, cùm jam Deum, verbúmque Dei, rejecerant dudum per ſuas traditiones: vide illud *Matth.* xiii. 13, 14, 15. & 1 *Pet.* ii. 10. *Non erat is populus.*

Erat quidem inter eos reſiduum quoddam, per Chriſtum colligendum: quóque collecto, tradita eſt gens reliqua in perditionem ſempiternam Hoc λεῖμμα eſt illud Apoſtoli, *Rom.* xi. 5. jam tum exiſtens, cùm ille iſta ſcriberet, tunc colligendum, ante everſam gentem.

Φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς.

Reſpiciunt hæc verba noviſſima verba Vet. Teſtamenti, *Nè percutiam terram Anathemate*, Mal. iv. denotántque excidium gentis miſerrimum, jámque ferè impendens.

Suſceptio Baptiſmi *Ioannis* ſignavit, ſepsítque à ruina iſta illico ventura. Huc pertinet illud *Petri*, epiſt. 1. cap. iii. ver. 20, 21. Eo modo, quo liberatus eſt *Noachus* cum ſuis per aquas à diluvio; *Ità ſervat & nos, iſtius typi antitypos, jam Baptiſmus*, à diluvio divinæ indignationis in gentem Judaicam brevi undaturo. Cogita hìc num non parvulos ſuos ſecum ad Baptiſmum ducerent accedentes ad Baptiſmum; cùm, apertis *Baptiſtæ* verbis, baptizati *iram venturam fugere* dicantur? id eſt, *iram Dei*, non ità ab hinc diu gentem iſtam miſerrimâ ſtrage perdituram.

VERS.

VERS. 9. Μὴ δόξητε λέγειν.

Phraſiologia Hieroſolymitana in iſto Talmude, ubivis obvia. סבר מיבר

VERS. 10. Ἤδη ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν.

Deſumi hæc videntur ab *Eſaia*, cap. x. ver. 33, 34. A Romanis futurum erat gentis excidium, qui jam diu eam ſub jugo preſſerant: ſecuris iſta, ad arboris radicem jam poſitá, eam certè exſcindet, ſi modò, ex ultima hac cultura per Evangelium, fructus non ferat. In *Hieroſ. Beracoth*, fol. 5. 1. applicantur iſta verba *Eſaiæ* ad urbis excidium, atque indè arguitur *Meſſiam* non ità multò ab iſtius excidii tempore naſcendum, quòd illico, poſt iſtius ruinæ minas, ſequatur, *Orietur germen è ſtirpe Ieſſe*, Eſai. xi. 1.

VERS. 11. Οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι.

Apud *Lucam* eſt, Λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων, quod eodem redit: utrumque idem ſonat ac ſi dixiſſet, *Cujus ego non dignus ſum ut ſim ſervus.*

Maimon. in מכירה cap. 2. *Servus Cananæus eſt ſicut fundus, quoad emptionem: emitur enim nummo, aut ſcripto* או בחזקה, *aut famulitio aliquo præſtito, arrhabonis aut pignoris inſtar. Et quænam eſt talis oppigneratio, in emptionem ſervorum? ut ſolvat nempe ei* [ementi ſcilicet] *calceum ſuum, aut liget calceum, aut neceſſaria ei ad balneum portet*, &c. Adducit hæc *Maimonides* ex *Bab. Kidduſhin*, fol. 22. 2. ubi hæc habentur, *Quomodo emitur ſervus* בחזקה? *Solvit ementi calceum, portat poſt eum quæ ei neceſſaria ad balnea, deveſtit eum, lavat, ungit, fricat, reveſtit, induit calceos, ac à terra levat*, &c. Vide & *Toſaphta* ad *Kidduſhin*, cap. 1.

Hoc obiter notandum quod innuit Gloſſa, Omnes ſervos, è quocunque gente Ethnica, à Judæis coemptos, *ſervos Cananæos* dici, eò quòd de *Canaane* dicitur, *Canaan ſervus ſervorum*.

VERS. 15. Οὕτω πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.

Id eſt, *Ut compleamus omne quod juſtum eſt*. In baptizatione autem Chriſti hæc duo præcipuè juſta. 1. Ut magnus hic Sacerdos, ad munus ſuum miniſteriale initiatus, typo reſponderet admiſſionis Sa-

cerdotum Leviticalium; qui lotione ac unctione initiati sunt; ille Baptiſmo, atque Spiritu ſancto. 2. Cùm, ex inſtitutione Chriſti, introeuntes in Evangelii profeſſionem per Baptiſmum erant introducendi: juſtum, imò neceſſe erat, ut Chriſtus in eandem profeſſionem, imò & prædicationem, ingreſſurus, per Baptiſmum admitteretur.

VERS. 16. Καὶ βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς.

I. Chriſtum in terris triginta duos annos & dimidium egiſſe [quot regnavit *David Hieroſolymis:* confer II *Sam*. v. 5.] ex hoc aſtruitur. 1. Quòd baptizatus eſſet, cùm vigeſimum nonum annum jam compleverat, & triceſimum jam recèns inchoârat. Id ſonant verba *Lucæ*, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν; quæ utcunque à Chriſtianis nonnullis ad hiulcam neſcio quam latitudinem applicentur; in ſcholis tamen Judaicis, atque apud iſtam gentem, non aliam certè ſenſum admitterent, quàm quem proferimus, quippe quòd illìc hoc axioma obtineret: יום אחד בשנה חשוב שנה *Dies primus anni reputatur pro iſto anno.* Roſh haſhanah, *fol*. 2. 2. Et *Lucas* certè loquitur cum vulgo: nam ſupponatur Evangeliſtam hæc verba in ſchola aliqua Judaica protuliſſe, *N. baptizatus fuit* ἀρχόμενος ὢν ὡσεὶ τριάκοντα ἐτῶν: quomodo ab iis intelligi poſſet de triceſimo completo? [multò minùs de triceſimo primo aut ſecundo, quò torquent nonnulli] cùm vocabula ἀρχόμενος ὡσεὶ tam ſymphonè cum dicto axiomate congruerent, ut vix quicquam clariùs. 2. Quòd à Baptiſmo ad crucem egerit annos tres & dimidium. Innuitur hoc ab Angelo *Gabriele*, Dan. ix. 27. *In medietate ſeptimanæ* [id eſt, In tribus annis & dimidio] *ceſſare faciet ſacrificium atque oblationem*; ac confirmatur à computo apud Evangeliſtas, præſertim verò apud *Joannem*, qui quatuor Paſchata clarè memorat [*cap*. ii. 13. & v. 1. & vi. 4. & xiii. 1.] poſt quadraginta dies jejunii, exactùmque non parùm temporis in *Galilæa*.

II. Baptizatum ergò Chriſtum arbitramur circa feſtum Tabernaculorum menſe *Tiſri*, quo tempore etiam natum arbitramur; *Joannémque* natum circa feſtum Paſchatis, atque ad id temporis baptizare orſum. Cùm enim per annos triginta duos & dimidium vixerit Salvator, obieritque ad feſtum Paſchatis, neceſſe eſt ut ad menſem *Tiſri*, ac circa tempus Scenopegiæ, reducas ejus natalitia: cùmque per ſpatium ſemeſtre ſenior illo natu foret *Joannes Baptiſta,*

ſta, circa feſtum Paſchatis eum natum neceſſe eſt ut arbitremur. Sed de his aliquid antè.

VERS. 17. Καὶ ἰδὺ, φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Trino teſtimonio, per vocem è cœlo, decoratus eſt Chriſtus, pro triplici ejus officio. Vide quæ dicimus ad *cap.* xvii. 2.

Vocem cœlitùs demiſſam non invenis inter datam legem & baptizatum Chriſtum. Quæ de *Bath Kol* referunt Judæi, ignoſcant illi mihi, ſi ego partim pro fabulis habeam Judaicis, partim pro præſtigiis Diabolicis. *Pro traditione habent, poſt mortem Prophetarum ultimorum, Haggai, Zacharia, Malachia*, נסתלקה רוח הקדש מישראל *diſceſſiſſe Spiritum ſanctum ab Iſraele* [quod quidem veriſſimum] ואעפ כן משתמשין בבת קול *veruntamen eos exinde uſos Bath Kol*. Bab. Sanhed. *fol.* 11. 1. *Bath Kol hoc fuit*; כשקול יוצא מן השמים יוצא מתוכו קול אחר: *Cùm egrederetur vox* [vel *tonitru*] *è cœlo, vox alia ex ea prodiit.* Piske Toſaph. *in* Sanhedr. *cap.* 1. *art.* 29.

Aſt eccur, quæſo, ſubtracta erat Prophetia, ſi continuanda oracula cœleſtia? Cur ſubtractum etiam *Urim* & *Thummim*? aut potiùs non redditum poſt captivitatem Babylonicam? Nam, *quinque*, inquiunt, *defuerunt Templo ſecundo quæ adfuerunt primo: Ignis ſcilicet cœleſtis, Arca, Urim & Thummim, Oleum unctionis, & Spiritus ſanctus*, Hieroſ. Taanith, *fol.* 65. 1. Mirum certè, ſi Deus ordinaria ſua oracula à populo abripiens, aut nobiliore eum donaret, aut æquè nobili; ídque cùm jam in omnimodam impietatem, ſuperſtitionem, hæreſim, gens degeneráſſet, atque eſſet prolapſa. Cùm morerentur ultimi Prophetæ, *Haggæus* reliquíque, irrepſit hæreſis Sadducæa de reſurrectione, & Phariſaica omnem Scripturam vanis traditionibus enervans, atque irritam faciens: Et credámne ego, Deum populo tam dirâ Apoſtaſiâ laboranti ità indulgentem, ut è cœlo cum iis familiariter colloqui dignaretur, atque iis oracula tam ſublimia exhibere, támque frequentia, ut non paria Prophetis? Si eloqui liceat quod ſentio, hiſtorias iſtas innumeras de *Bath Kol*, quæ ubique occurſant, ego ſub his duobus capitibus reduxerim, nempe, quòd plurimæ ſint meræ fabulæ, ad hoc inventæ, ut hinc dignitas hujus vel illius Rabbini aut hiſtoriæ illuſtretur; reliquæ, meræ deluſiones magicæ & Diabolicæ.

Cùm hæc & hujuſmodi lego, *Bath Kol in Ierichunte, Hilleli teſtimoni-*

stimonium perhibuisse, quòd dignus fuit, in quem habitaret Spiritus *sanctus: Bath Kol in Iabneh idem testimonium perhibuisse Samueli parvo.* Bab. Sanhed. ubi suprà. *Bath Kol iterum in Iabneh determinâsse controversias inter scholas Shammæanam atque Hillelianam pro Hillelianis*, Hieros. Berac. *fol.* 3. 2. aliáque id genus innumera: non possum ego non vel fabulas hic suspicari, aut magicâ arte formatas hasce voces in honorem Rabbinorum.

Memorabile est quod refertur in *Hieros.* *Schab.* fol. 8. 3. אר אלעזר הולכין אדר שמיעת בת קול: *Dicit R. Eliezer, Sequuntur auditum Bath Kol.* Et paulò pòst, *R. Iochanan & R. Simeon ben Lachish desiderârunt videre faciem* Samuelis [doctoris Babylonici.] *Sequamur, inquiunt, auditum Bath Kol. Iuxta Scholam ergò itinerantes audîerunt vocem pueri istud legentis* [in I *Sam.* xxv. 1.] ושמואל מת *Et Samuel mortuus est. Hoc observârunt & sic evenit*: nam mortuus est *Samuel Babylonicus.*

R. Ionah & R. Iosah profecti sunt visitatum R. Acha ægrotantem, Sequamur, inquiunt, auditum Bath Kol. Audîerunt vocem fœminæ cujusdam, vicinæ suæ dicentis, Extinguitur lucerna. Cui illa, Nè extinguitor, neu extinguatur lucerna Israelis.

Ecce tibi, lector [cum novo genere *Bath Kol*], populum decipi contentissimum. Confer hæc cum Virgilianis sortibus, de quibus frequentur Romani historici. His duobus ergò tantùm observatis (nè ulterius de hac re tædio simus) 1. Præter modum artibus Magícis, sub Templo secundo deditam gentem. 2. Prætérque modum, omnimodæ delusionis credulitati deditam: & tutò suspiceris voces istas, quas cœlestes existimârunt, atque insignîerunt nomine *Bath Kol*, vel à Diabolo in aere formatas, ut deciperet populum, vel à Magis diabolicâ arte, ut res suas promoverent. Hinc meritò Apostolus *Petrus sermonem Propheticum firmiorem voce è cœlo* dicit, II *Pet* i 19.

Ipsissimum idem, quod de *Bath Kol* judico, sentio etiam de frequentibus apparitionibus *Eliæ*, quibus ubique scatent paginæ Talmudicæ, quòd scilicet in plurimis laborant historiæ falsitate; in reliquis visa sunt spectra Diabolica. Vide notas ad capitis decimi septimi versum decimum.

CAP.

CAP. IV.

VERS. I. Ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι, &c.

Ndictum olim in *Edene* bellum inter ſerpentem, ſeménque ſerpentis, & ſemen mulieris, *Gen.* iii. 15. jam locum obtinet; cùm ſemen illud mulieris promiſſum in arenam jam prodit [ad publicum miniſterii ſui munus, Baptiſmo initiatus, ac Spiritu ſancto unctus,] cum antiquo ſerpente illo dimicaturus, ac caput ejus tandem contriturus. Et, cùm ſemper infandæ impudentiæ fuerit Diabolus, obduratiorem nunc aſſumit ſibi audaciam, etiam cum eo, quem ſatìs novit Filium Dei, belligerandi, eò quòd ex antiqua illa belli hujus indictione bene nôrit, ſe calcaneum ejus contriturum.

Scena aut arena certaminis prima, *Deſertum Judææ*, quod innuit *Lucas*, cùm dicit *Jeſum rediiſſe à Jordane*, ac *ductum à ſpiritu in eremum*, ab eadem ſcilicet *Jordanis* ora, aut regione, in qua fuerat baptizatus.

Tempus tentationum à medio menſis *Tiſri* ad exactos dies quadraginta, hoc eſt, ab initio *Octobris* noſtri ad medium *Novembrim* aut circiter: ità ut cum frigoribus certatum ei ſit, æquè ac cum inedia, ac Satanâ.

Modus tentationum duplex: Primò, inviſibiliter, prout tentare Diabolus ſolet peccatores; atque hoc per dies quadraginta: omni induſtriâ nitente tentatore, ut, ſi fieri poſſet, ſuggeſtiones ejus animo Chriſti injiceret, quod facit mortalibus. Quod cùm præſtare nequiret, quia in eo nihil invenit, in quo pedem figeret talis tentatio, *Joan.* xiiii 30. aliam aggreſſus eſt viam, viſibili nempe formâ ei apparendo, ac cum eo congrediendo, eâque formâ Angeli lucis. Conferantur Evangeliſtæ; *Marcus* dicit *tentatum eum per dies quadraginta*, ſic etiam *Lucas*: At *Matthæus*, *acceſſiſſe ad eum tentatorem poſt dies quadraginta*, hoc eſt, ſpecie viſibili.

Materia tentationum par admodum tentationibus *Evæ*.

Lapſa eſt ea, præ *concupiſcentia carnis*, *concupiſcentia oculorum*, & *faſtu vitæ*; quæ capita peccatorum omnium, I *Joan.* ii. 16.

Concupiſcentiâ oculorum; nam *vidit fructum, quòd eſſet aſpectui jucundus.*

Concupiſcentiâ carnis; Cupivit, *eò quòd deſiderabilis eſui.*

Superbiâ vitæ; non contenta ſtatu perfectionis, quo creata, altiorem ambivit, atque accepit è fructu & comedit, ut evaderet indè ſapientior.

Iiſdem machinis aggreſſus eſt idem tentator Salvatorem.

1. Prout decepta *Eva* ex errore perſonæ, bonum Angelum cum ea collocutum arbitrata, cùm eſſet malus: ſic bonum Angelum hìc pariter induit Diabolus luce veſtitum & fictâ gloriâ.

2. Irretire Chriſtum nititur, Concupiſcentiâ carnis, *Dic, ut lapides hi fiant panes:* Concupiſcentiâ oculorum, *Hæc omnia tibi dabo, & gloriam eorum:* Faſtu vitæ, *Præcipita te deorſum,* ac vola in æthere, ſublevatus ab Angelis.

VERS. 5. Ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ.

An ſupra ipſum Templum ſtiterit eum, an ſupra aliquod ædificium intra ambitum ſacrum, fruſtrà eſt quærere, quia non eſt invenire. Si ſuper ipſum Templum, ego in ſummitatem τοῦ אולם reflecterem; ſi ſuper aliquod aliud ædificium, ego in Στοὰν βασιλικὴν. Soliti ſunt Sacerdotes in ſummitatem Templi aliquando aſcendere, gradibus in hunc finem diſpoſitis, ac deſcriptis in codice Talmudico *Middoth*, cap. 4. halac. 5. atque huc aſcendiſſe dicuntur, *cùm primò Templo flammæ admoverentur, & claves camerarum Templi, ſurſum, cœlum versùs jeciſſe cum his verbis, O Domine noſter æterne, quoniam nos digni non ſumus, qui claves has retineamus, tibi traditæ ſunt. Et prodiit è cœlo quaſi forma manûs, atque eas ab illis recepit: illi autem deſultârunt, & ceciderunt in ignem.* Bab. Taanith, *fol.* 29. 1.

Præ omnibus aliis Templi partibus τὸ אולם etiam totum πρόναον, non immeritò τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ vocari poteſt, eò quòd alarum inſtar latitudinem ſuam utrinque extenderet, longè ultrà latitudinem Templi: quod obſervamus alibi.

Si ergò Diabolus Chriſtum in ipſo præcipitio hujus partis Templi collocârit, ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ ſtatuiſſe eum meritò dici poſſit, & quòd hæc pars πτερυγίου inſtar fuerit ipſi Templo, & quòd iſtud præcipitium fuerit πτερύγιον hujus partis.

Si autem eum ἐπὶ Στοὰν βασιλικὴν collocatum ſupponas aſpice eam à *Joſepho* ſic depictam, *Antiqu* lib. 15. cap. 14. *Ab Auſtrali* [atrii gentium] *parte erat* Στοὰ βασιλικὴ, *inter magnificentiſſima ſub*

ſub Sole memoranda: ſuper enim immenſam vallis profunditatem, non pertingendam ab oculis ſuprà ſtantis, Porticum erexit Herodes vaſtæ altitudinis; à cujus culmine ſi quis deſpiceret deorſum, σκοτοδινεῖν ὐκ ἐξικνυμένης τῆς ὄψεως εἰς ἀμέτρητον τὸν βυθὸν, *vertiginaretur, non pertingentibus oculis ad immenſam profunditatem.*

VERS. 8. Δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῦ κόσμυ, &c.

Id eſt, *Romam* cum imperio ſuo & pompa. Nam 1. iſtud imperium vocatur πᾶσα οἰκυμένη [quo vocabulo in hac hiſtoria utitur *Lucas*] & à Scriptoribus ſacris & profanis. 2. Sordebant omnes civitates jam præ *Roma*, nec quicquam gloriæ reportabat ulla pars terræ extra iſtud imperium. 3. *Roma ſedes Satanæ*, Apoc. xiii. 2. atque ipſe beſtiæ iſtius urbis & eam conceſſit & tyrannidem. 4. Iſtud ergò, quo Salvatorem ineſcari in hoc objecto aggreditur, hoc eſſe videtur, nempe, ſe ei donaturum promittit pompam & poteſtatem *Cæſaream*, & in manum ejus traditurum ſummum mundi imperium, id eſt, *Romanum.* Hoc poſteà adeptus eſt *Anti-Chriſtus.*

VERS. 13. Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρὲθ ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς Καπερναούμ.

Cur *Nazaretham* deſeruerit, poſt tranſactos illìc viginti ſex aut ſeptem annos, ratio patet, *Luc* iiii. 28, &c. Illuc rediiſſe eum non legimus; & ſic tuâ ſtultitiâ & perverſitate peris, ô infelix *Nazareth!* Num hæreditas ulla patri ejus *Joſepho* fuerit *Capernaumi*, quam ipſe ut hæres occupavit, an potius in domo aliqua conductitia illìc habitaverit, non diſputamus. Vocatur certè hæc *ejus civitas*, *Matth.* ix. 1, &c. atque hìc, ut civis, didrachma ſolvit, *Matth.* xvii. 24. Ubi notatu dignum eſt, quod dicitur, *Bava bathra*, cap. 1. halac. 6. כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר יב חרש *Quamdiu habitans in aliqua civitate fit tandem ſicut unus è civibus? Per duodecim menſes.* Idem recitatur *Bab. Sanhedr.* fol. 112. 1. Gemara Hieroſolymitana ſic explicat, *Si commoretur in urbe triginta dies, fit ſicut unus è civibus, quoad ciſtam eleemoſynariam: ſi ſex menſes, quoad veſtitum: ſi duodecim menſes, quoad tributa & vectigalia:* addit Babylonica, *ſi novem menſes, quoad ſepulturam.* Hoc eſt, ſi commoretur quis in civitate aliqua per triginta dies, exigunt

igunt ab eo eleemoſynam pro pauperibus: ſi ſex menſes, tenetur cum ceteris civibus ad veſtiendum pauperes: ſi novem menſes, ad mortuos pauperes ſepeliendum: ſi per duodecim menſes, ad omnia alia tributa cum civibus ſubeunda. Vide Gloſſam.

VERS. 15. Γῆ Ζαβελὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ.

Neceſſe eſt ut perpendantur verba *Eſaiæ*, unde hæc deſumuntur. Egerat ille, capite octavo ad finem, de anguſtiis & miſeriis, tranſgreſſores Legis & teſtimonii circumvallantibus. *Ad Legem & teſtimonium*, &c. verſu 20. ועבר בה נקשה ורעב. *At ſi in eam* [id eſt, תורה & תעודה] *tranſgrediatur, duriter ei cedet, atque ille eſuriet*, &c. verſu 21. *Atque in terram reſpiciet, &, ecce, Anguſtia, & tenebræ, caligo angoris, & propelletur ad tenebras*, verſu 22. Et cum ſequitur, cap. ix. 1. כי לא מועף לאשר מוצק לה *Nam non erit caligo ſimilis ei, quâ miſerè ei fuit, quo tempore prior* [afflictor] *leviter attigit terram Zebulun & terram Nephthali, & poſterior graviter*, &c. *Populus iſte qui ſedit in tenebris vidit lucem magnam*, &c.

Illud, quod Propheta hìc vult, hoc eſt. 1. Contemptores *Emanuelis*, ac ſui teſtimonii, hoc eſt Evangelii, majorem longè calamitatem ſubituros, quàm ſubierant loca iſta vel ſub primo victore, *Benhadado*, I *Reg*. xv. 20 vel ſub poſteriore, Rege *Aſſyriæ*, II *Reg*. xv. 29. Nam loca iſta lucem tandem viderunt ſibi reſtitutam, cùm Evangelium illìc jam prædicaret *Meſſias*: at contemptores Evangelii in tenebras pelluntur æternas. 2. Prædicit auroram libertatis, ac lucis Evangelicæ, illìc orituram, ubi primæ captivitatis ortæ fuerant tenebræ, ac calamitates. Hæc citans *Matthæus*, ut adimpletam oſtenderet Prophetiam, de oritura illìc iſta luce, ea omittit, quæ de priſtina calamitate agunt, primam ſcilicet verſiculi clauſulam, atque ea ſolùm, ídque quàm aptiſſimè, adducit, quæ ad rem ſuam faciunt, quæque eò directè collimant ex intentione Prophetæ. Ejuſmodi decurtationem adhibet Propheta *Hoſeas*, cap. i. 11. & ii. 1. Cùm miſeros prædicat *Iſraelem*, & *Judam*, *Lo-Ammi* eos vocat & *Lo-ruchamah*? cùm feliciores, *Ammi*, & *Ruchamah*.

Πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

Non *Secus Jordanem*, ſed *Trans Jordanem*. Nam afflictor poſterior,

ſterior, Rex *Aſſyriæ*, regionem etiam iſtam in exilium & vincula abduxerat, 1 *Paral.* v. 26. Eſt hìc Ellipſis conjunctionis *Et*.

VERS. 18. Βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν.

מחכין בימה של טבריה Talmudicè, in *Bava Kama*, ubi antè. Somniatur illìc à patribus Traditionum *Joſuam* filium *Nun*, decem jura Iſraelitis dediſſe, de communitate in rebus quibuſdam licitâ & permittendâ. ת״ר י׳ תנאין התנה יהשוע. *Tradunt Rabbini noſtri Joſhuam decem conditiones inſtituiſſe:* שיהו מרעין בחורשין: *Ut indifferenter pecudes paſcant in locis ſaltuoſis:* ומלקטין עצים בשדותיהם *Et ut indifferenter quis colligat ligna, ex agro proximi*, &c. Inter alia, ומחכין בימה של טבריה *Et, ut indifferenter quivis retia pandat ad piſcationem in mari Tiberiadis.* At tamen ſub hac cautione שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה *Nè maceriem aliquam ſtruat, quæ remora ſit navibus.* Gloſſa, *Moris eſt piſcatoribus ſudes figere in aqua, & ſepes ſtruere è cannis aut calamis, in quibus capiantur piſces: at hoc non permittitur, quia eſt impedimento ratibus.* Utcunque ergò mare *Tiberiadis* pertineret ad tribum *Nephtaliticam*, permiſſum tamen fuit cuivis Iſraelitæ in eo piſcari, modò ſub dicta conditione.

VERS. 19. Ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Conſona aliquantùm eſt hæc Phraſiologia cum iſta *Maimonidæ* in *Talm. Torah*, cap. 1. שלא ישכח דבר מדברי דיגי תורה:

VERS. 21. Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου.

Occurrit Rabbinus quidam ipſiſſimi hujus nominis, in *Hieroſ. Maaſar Sheni*, fol 55. 2. ר׳ יעקב בר זבדי. *R. Jacob filius Zabdi.*

VERS. 23. Διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν.

Cùm frequentiſſima ubique occurrat mentio apud paginas Evangelicas de Synagogis, neceſſùmque ſit mores atque inſtituta Synagogarum clariùs aliquantùm cognoſcere, ut plurima, quæ eò referuntur in Novo Teſtamento, lucidiùs intelligas: hiſtoriam earum ἐν ἐπιτομῇ, quantum fieri poterit, hìc expediamus, ubi primùm occurrit mentio Synagogarum.

§ *De Synagogis.*

I. Non formata est alicubi Synagoga, nisi ubi essent decem literati, ex professo studiosi Legis. 1. Observetur illud Talmudicum *Megillah*, cap. 1. halac. 3. אי זה עיר גדולה *Quænam est civitas magna?* כל שיש בה י׳ בטלנין *Ea, in qua erant decem homines otii.* פחות מכאן הרי זה כפר *Si hoc numero minus, ecce, est villa.* 2. Illud *Maimonidæ Tephillah*, cap. 11. *Ubicunque sunt decem ex Israele, ibi necesse est ut ædificaretur domus, ad quam se recipiant ad orationes tempore precum: & domus hæc vocatur Synagoga.* Non quòd quilibet decem ex *Israele* constituerent Synagogam; sed, ubicunque sunt decem literati & studiosi Legis, vocabantur hi בטלנין *viri otii,* qui non pro desidibus atque otiosis sunt habendi, בטלין ממלאכתן ועוסקין בצרכי ציבור sed *quibus* [utpote qui rebus mundanis non perplexi fuerunt] *vacavit res Synagogæ tantùm curare, atque incumbere studio Legis.*

Ratio numeri denarii, macilenta quidem satìs ac inanis, redditur in *Sanhedr.* cap. 4. halac. 6. Eàque hæc est, ערה היא עשרה *Congregatio constat è decem,* quod indè probant, quòd dicatur עד מתי לערה הרעה הזאת *Usque quò congregationi huic malæ,* &c. [Numer. xiiii 27.] *Josuam deme ac Calebum, & restant tantùm decem,* nempe, ex exploratoribus terræ.

II. Ex his Decemviris, 1. Tres Magistratum gesserunt, & vocabantur בר של שלשה *Consessus triumviralis:* quorum erat, de litibus inter membra Synagogæ emergentibus determinare, & res alias curare Synagogæ. Judicabant hi de rebus pecuniariis, furtis, damnis, restitutionibus, de virgine rapta, de homine virginem alliciente, de admissione Proselytorum, Χειροθεσία, variisque aliis, de quibus vide *Sanhedr* cap prius allegato, halac. 1, 2. Hi meritò & propriè vocabantur Ἀρχισυνάγωγοι, quippe quibus incubuit summa rerum cura & summa potestas. 2. Præter hos erat *publicus Synagogæ minister,* qui oravit publicè, & curavit de lectione Legis, & conciones aliquando habuit, si non esset alius, qui hoc munere fungeretur. Hic vocabatur שליח ציבור *Angelus Ecclesiæ,* & חזן הכנסת *Episcopus congregationis.* Rationem nominis reddit *Aruch*, *Chazan* [inquit ille] *est* שליח צבור *Angelus Ecclesiæ* [vel *publicus minister*], *& Targum reddit vocem* רואה *per vocem* חוזה שהוא

שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לקראות בתורה: *Nam ei incubuit ſupervidere quomodo Lector legit, & quoſnam ille evocâret ad legendum in Lege. Publicus Synagogæ miniſter* non ipſe Legem publicè legit, ſed unoquoque Sabbato ſeptem è Synagoga evocavit [aliis diebus pauciores] quos ille idoneos judicabat ad legendum. Legenti ipſe aſtitit, ſummâ curâ obſervans nè quid falſò aut incongruè legeretur, revocánsque, corrigénsque ſi quid lapſum, hinc ejus denominatio חזן, id eſt, Ἐπίσκοπος, vel *Superviſor.* Leniori certè ſuſurro determinatum eſſet, de ſignificatione vocis *Epiſcopi*, atque *Angeli Eccleſiæ*, ſi ad proprios fontes fuiſſet recurſum, & non inaniter diſputatum de ſignificatione vocum, neſcio unde deſumpta. Abrogatâ Templi Liturgiâ & cultu, utpote ceremoniali, cultum atque publicam Dei adorationem in Synagogis, quæ quidem moralis erat, Deus in Eccleſiam tranſplantavit Chriſtianam, publicum ſcilicet miniſterium, orationes publicas, lectionem verbi divini, ac prædicationem, &c. Hinc ipſiſſima nomina miniſtrorum Evangelii, *Angelus Eccleſiæ*, atque *Epiſcopus*, quæ miniſtrorum in Synagogis. 3. Tres etiam erant Diaconi, vel eleemoſynarii quibus cura pauperum, atque hi vocabantur *Parnaſim* vel *paſtores*. Atque hi ſeptem fortè reputandi ſunt שבעה.טובי העיר *Septem boni viri civitatis*, de quibus frequens memoria apud Talmudicos.

De his *Parnaſin* hæc tantùm adducemus.

Duo erant qui eleemoſynam exigebant ab oppidanis, atq; hi vocabantur שני גבאי צדקה *Duo exactores eleemoſynæ:* ועוד אחד כדי שיהיו ג׳ לחלק צדקה *quibus etiam addebatur tertius ad ejus diſtributionem.* Maim. *in* Sanhedr. *cap.* 1.

Hieroſ. Peah, fol. 21.1. *R. Chelbo nomine R. Ba bar Zabda dicit, Non conſtituunt pauciores quàm tres Parnaſin. Nam ego video judicia pecuniaria tranſigi à tribus, multò ergò magìs hæc, quæ vitam ſpectant. R. Joſi nomine R. Jochananis dicit, Non conſtituunt duos fratres Parnaſim Ivit R. Joſi Chepharam, volens illic collocare ſuper eos Parnaſim, at illi non receperunt. Abîit, hæc coram illis locutus, Ben Bebai præpoſitus fuit tantùm filato* [linteo lampadum] *& dignus tamen habitus eſt, qui cum claris iſtius ſeculi viris connumeretur,* [vide *Shekalim,* cap. 5.] *vos, qui vitis hominum præpoſiti eſtis, quantò magis? R. Chaggai, cùm Parnaſin*

con-

constitueret, arguebat iis ex Lege, omnis dominatio, quæ datur, datur à Lege. Per me reges regnant. R. Chaiia bar Ba מקים ארכ׳נ׳ן *Præfecit* Ἀρχόντας, id est, *constituit Parnasin. R. Lazar fuit Parnas.* Fax hinc forsan præfertur verbis istis Apostoli, 1 *Tim.* iii. 13. *Qui bene Diaconatum gesserunt, gradum sibi bonum acquisiverunt:* id est, fideles existentes in cura sua & prospectione in pauperes, quoad vitam eorum corporalem, candidati bene esse possunt ad curam animarum. Nam cùm *Parnasin* isti, utì & totus Decemviratus, literati fuerint & studiosi, à cura corporum ad animarum meritò poterant promoveri. Ejusdem doctæ & studiosæ classis reputandi etiam sunt Diaconi Apostolici. Et jam à Synagogis ad Ecclesias Christianas, in historia N. Testamenti, oculos aliquantùm convertamus. Cùm Romani Judaicas Synagogas legibus suis ac proprio regimine uti permiserint, eccur, quæso, Apostolicis Ecclesiis non eadem tolerantia? Nihil adhuc discriminis statuerat censura Romana inter Synagogas Judæorum Judaizantes & Synagogas vel Ecclesias Judæorum Christianas: nec, illas legibus suis vivere permittens, has prohibebat. Non vereor ergò ego asserere Ecclesias istius primævi seculi sibi ipsis defuisse, si non eandem regiminis libertatem assumerent sibi, quâ per Romanos uti licuit Synagogis Judaicis. Nec sine hoc fundamento dictum illud arbitror ab Apostolo, 1 *Cor.* vi. 2, 3, &c. Hâc ergo regiminis proprii potestate permissâ, si modò quod licuit frui vellent, quantâ facilitate intelligi possunt verba Apostoli, quæ tam doctos torserunt dicam? an ab iis torta sunt, 1. *Tim.* v. 17. Οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, &c. 4. Octavum ex hoc decemviratu תורגמן reputare possumus, id est *Interpretem* in Synagoga, qui linguarum peritus, atque legenti in lege adstans, versiculatim ea vernaculè reddidit, quæ lecta sunt è fonte Hebræo. Interpretis hujus officium, officiique ejus regulas copiosè legas, in *Megillah,* cap. 4. *Maim.* in *Tephillah,* cap. 12, &c. *Massecheth Sopherim,* cap. 10, &c. alibíque. Deductum ejus usum arbitrantur usque à temporibus *Ezræ,* meritóque. *Hieros. Megillah*, fol. 74. 4. ויקראו בספר תור זה המקרא ונו *Et legerunt in libro Legis. Is fuit textus.* מפורש זה התרגום *Explanatè. Illud fuit Targum.* ושום שכל אילו טעמים *Et apposuerunt intellectum. Isti sunt accentus.* ויבינו במקרא זה המסורה *Et intellexerunt*

erunt textum. Iſta fuit Maſoreth. Vide *Nehem.* cap. viii. 8. vide etiam *Buxtorf. Tiberiad.* cap. 8. 5. Nonum & decimum è triumviratu quem nominemus, non eſt in promptu: *Scholarcham Theologicum, ejúsque interpretem,* eos eſſe ſupponamus, de quibus alibi copioſior erit anſa diſquirendi. Tantum de capite Synagogæ, literato iſto decemviratu, qui & corpus etiam erat Synagogæ repreſentativum.

III. Dies, quibus in Synagoga conventum eſt, fuerunt Sabbatum, & dies ſecundus, quintúsque uniuscujusque ſeptimanæ. De Sabbato nulla quæſtio. Inſtitutionem dierum ſecundi & quinti referunt ad *Ezram: Ezra,* inquiunt, *decrevit decreta decem. Inſtituit publicam Legis lectionem diebus hebdomadis ſecundo & quinto, itémque Sabbato ad Minchah. Inſtituit ille ablutionem Gonorrhæis. Inſtituit ille ſeſſionem Judicum in civitatibus diebus hebdomadis ſecundo & quinto,* &c. *Hieroſ. Megillah,* fol. 75. 1. *Bab. Bava kama,* fol. 82. 1.

Hinc forſan elucet quo ſenſu intelligendum ſit illud, *Act.* xiii. 42. Παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα ταῦτα, id eſt, Diebus intercurrentis hebdomadæ, quibus conventum eſt in Synagoga.

IV. Ædificabantur antiquitùs Synagogæ in agris. *Bab. Beracoth,* fol. 2. 1. *Ad recitationem Phylacteriorum veſpertinam adjungendæ ſunt duæ oratiunculæ præcedaneæ, & duæ ſubſequentes.* Ubi ſic Gloſſa, *Orationem iſtam* [יראו עינינו] *inſtituerunt Rabbini, ut collegas ſuos retinerent in Synagoga. Atque hoc certè Synagogas eorum tunc temporis reſpexit, eò quòd in agris ſitæ erant ubi poſſent periclitari.* Sic etiam *Rabbenu Aſher* in eundem tractatum, fol. 69. 3. *Ab antiquo, Synagogæ eorum erant in agris: metuebant igitur illìc commorari uſque ad finitas preces veſpertinas. Inſtitutum eſt igitur, ut verſiculos quoſdam recitarent, in quibus compacta erat ſummula omnium octodecim orationum: poſt quos recitanda erat oratio iſta* יראו עינינו.

At reduxerunt tempora ſubſequentia Synagogas ſuas ut plurimùm in urbes: cautúmque eſt Canonibus acutis, ut in altiſſimo urbis loco ædificaretur Synagoga, & nè eâ altiùs aliqua domus culminaret.

V. Pari cautelâ proviſum eſt, ut unuſquiſque, temporibus orationum ſtatis, frequentaret Synagogam. *Maim.* in *Tephillah,*

cap. 8. *Orationes Congregationis non respuit Deus, etiamsi mixti illic adsint peccatores. Necesse est ergò, ut homo Congregationi se associet, & nè solus oret, cùm datur oportunitas orandi cum Congregatione. Accedat ergò unusquisque manè, & vespere, ad Synagogam. Et, si cui sit Synagoga in urbe sua, ille autem in ea non orat cum Congregatione, vocatur ille* שכן רע *vicinus malus.* Et cap. 6 *Prohibetur Synagogam præterire, tempore orationum, nisi quid oneris in dorso portet: aut nisi sint plures in eadem urbe Synagogæ; nam tum censeri potest, ad aliam eum proficisci: aut nisi sint duo ostia in Synagogam; nam, præterito uno, per aliud eum introiturum esse, censeri potest. Si verò capite gestet Phylacteria, tum præterire ei est permissum, eò quòd illa testentur non immemorem eum esse Legis.* Desumpta sunt hæc ex *Bab. Beracoth*, fol. 8. 1. ubi & hæc adduntur. *Dicit sanctus Benedictus, quicunque incumbit studio Legis, & retributioni misericordiæ, & quicunque orat cum Synagoga, reputo ego de eo, ac si me filiósque meos redimeret à nationibus mundi. Et quicunque non orat cum Synagoga vocatur vicinus malus, sicut dicitur, Sic dicit Dominus de omnibus vicinis meis malis,* &c. Jerem. xii. 14.

VI. Cùm conventum est in Synagoga, die Sabbati, [nam hoc observato non opus est ut de aliis diebus quid loquamur] inceptis sacris, septem, quos sibi visum est evocare, evocat Minister Ecclesiæ, lecturos ordine suo Legem. Sacerdotem primò, deinde Levitam, si modò adessent, & post hos quinque Israelitas. Hinc est, ô tyro in Hebraicis, quòd in editionibus nonnullis Bibliorum Hebræorum vides ad marginem Pentateuchi ascribi. 1. כהן. 2. לוי. 3. שלישי. 4. רביעי. 5. חמישי. 6. ששי. 7. שביעי. denotato per hæc verba lectorum ordine, & portione ab unoquoque lectâ indè emensuratâ. Sic evocatum ab Angelo Ecclesiæ *Nazarethanæ* arbitror Christum, *Luc.* iv. 16. legentémque pro more, ut membrum istius Synagogæ.

Non opus est ut memoremus fusas publicè pro toto cætu ab *Angelo Ecclesiæ* preces, cætúmque unicuique orationi respondentem *Amen*; & nimium esset preces istas singulatim enumeratas recitare. Sat notum est omnibus, præcipua in Synagoga opera fuisse preces, & lectionem Legis, ac Prophetarum; utrasque sub cura *Angeli Synagogæ*.

Ac

At nonne ab eo, aut ab aliquo alio, habitæ ſunt etiam conciones in Synagoga?

I. Videtur fuiſſe Catechizatio puerorum in Synagoga. Perpende quid ſibi velit illud, *Bab. Berac.* fol. 17. 1. נשים במאי זכיין *Quodnam privilegium fœminarum?* באקרויי בנייהו לבי כנשתא *Hoc, quòd legant filii eorum in Synagoga.* באתנויי גברייהו בי רבנן *quòd recitent mariti eorum in ſchola Doctorum:* ubi ſic Gloſſa, *Pueri ſcholares ſoliti ſunt erudiri* [vel *diſcere*] *coram magiſtro ſuo in Synagoga.*

II. *Targumiſta*, vel *interpres*, qui legenti in Lege aſtans ex Hebræo fonte in vernaculam reddidit quod lectum, licentiâ aliquando uſus eſt expatiandi in Paraphraſim: exempla hujus rei occurrunt *Hieroſ. Biccurim*, fol. 65. 4. *Sanhedr.* fol. 20. 3. *Bab. Beracoth*, fol. 28. 1. alibíque: atque etiam in ipſo Chaldæo Paraphraſte.

III. Obſervetur illud Gloſſatoris in *Bab. Schabb.* fol. 30. 2. היו באים לשמוע הדרשה נשים ועמי הארץ (*Convenire ſolitæ ſunt fœminæ, & vulgus, ut audirent expoſitionem*, vel *concionem.* At de quonam loco meliùs hoc intelligendum quàm de Synagoga? illo præſertim perpenſo, quod immediatè ſequitur והיו צריכין דרשנין למשוך את לבכם *Atque illis opus fuit expoſitoribus*, (vel *concionatoribus*) *qui corda eorum afficerent:* quod non admodum diſſimile eſt ei, quod dicitur *Actor:* xiii. 15. Εἰ ἔϛι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν.

IIII. Finitis in Synagoga ſacris, itur pranſum: & poſt prandium ad בית מדרש Scholam, vel Eccleſiam, vel prælectionem Theologicam; utere quo libet nomine. Vocatur etiam non rarò apud Talmudicos, צִיבּוּר & כנסת *Synagoga*. Forſan hoc ſenſu intelligenda eſt כנישתא עילייתא *Synagoga ſuperior*, de qua mentio *Hieroſ. Schabb.* fol. 3. 1. ſi modò pro Synhedrio non ſit ſumenda.

Hoc loco Doctor aliquis prælegit auditoribus aliquid traditionale, atque expoſuit. בית מדרש שם שונין משנה וגמרא *In Beth Midraſh docuerunt Traditiones, atque earum expoſitionem.* Gloſſa in *Bab. Berac.* fol. 17. 1.

Tria ſunt de ritibus hoc loco uſitatis obſervanda.

1. Ille, qui prælegit auditoribus, non clarâ voce effatus eſt, ſed leni ſuſurro in aure cujuſdam muſſitavit, atque ille ſonorè toti po-

pulo enuntiavit. Itá ut hìc Doctor interpretem suum hoc sensu habuerit, æquè ac lector Legis suum in Synagoga. *Bab. Joma*, fol. 20. 2. *Ivit Rabh ad locum R. Shilla*, ולא הוה אמורא למיקם עליה *& non affuit interpres, qui adstaret R. Shilla: Rabh ergò ei astitit*: ubi Glossa, לא הוה אמורא id est, מתורגמן *Non adfuit interpres, qui coram Doctore prælegente stetit*: והחכם לוחש לו לשון עברית *Et Doctor insusurravit ei in aure Hebraicè, atque ille populo reddidit vernaculè.* Huc spectat illud Salvatoris, *Matth.* x. 27. *Quod in aure auditis prædicate super tecta.* Vide ibid.

2. Usitatum est hoc loco, atque in his exercitiis, proponere quæstiones. In memorabili ista historia de amotione *Rabban Gamalielis Jafnensis* à præfectura sua, quæ occurrit *Hierosf. Beracoth*, fol. 7. 4. & *Taanith*, fol. 67. 4. & *Bab. Beracoth*, fol. 27. 2. cùm conventum esset in *Beth Midrash*, עמד השואל ושאל *Prostat quærens & quærit, Oratio Vespertina numnam ex officio, an ex arbitrio?* Et paucis interjectis lineis occurrit mentio Interpretis, *Obmurmuravit totus cœtus, & dixit τῷ Hotspith Interpreti, Tace, & tacuit*, &c.

3. Dum concionaretur interpres ab ore Doctoris, sedit populus in terra. *Bab. Sanhedr.* fol. 7. 2. *Nè incedat Judex super capita populi sancti*: Glossa, *Dum concionaretur interpres, sedit* ציבור *Synagoga* (vel *totus cœtus*) *in terra: & quicunque per medium eorum incederet, ut locum suum capesseret, visus est ac si supra capita eorum incederet.*

Vocabulum Συναγωγὴ hoc sensu adhibitum aliquando in Novo Testamento tutò certè opineris, Christúmque in his Scholis Theologicis aliquando concionatum, æquè ac in Synagogis.

At quonam jure Christus ab Archisynagogis permissus concionari, filius fabri, atque educationis non literariæ? Num cuivis, illiterato, aut mechanico, indultum in Synagogis concionari; si modò illud auderet? Nequaquam: nam illìc docere non permissum nisi doctis. At duo præcipuè fuerunt, quæ Christo aditum ad concionandum in unaquaque Synagoga aperuerunt, fama scilicet ejus miraculorum; & quòd se præberet ducem sectæ religiosæ. Utcunque enim Scribis & Pharisæis derisui atque odio habebatur religio

ligio Chriſti ac diſcipulorum; inter religioſos tamen eos numerabant, eodem ſenſu quo Sadducæos, hoc eſt, diſtinctos à עם הארץ à plebeis aut ſecularibus, quibus religio parùm curæ. Cùm ergò Chriſtus, inter religioſos habitus, adeò famâ miraculorum ac doctrinæ radiis ubique inclareſceret; nil mirum, ſi apud populum ardorem audiendi excitaret, atque apud Synagogarchas concionandi locum obtineret.

CAP. V.

VERS. 3, 4, 5, &c. Μακάριοι, Μακάριοι, &c.

PRæcipitur *Deut*. xxvii. ut, ad ingreſſum populi in terram promiſſam, benedictiones & maledictiones denuntientur à montibus *Gerizim* & *Ebal:* enumeratis ſingulatim maledictionibus, at benedictionibus non itá. Quod non ſine myſterio fieri videtur, cùm maledictionem ſecum attulerit Lex; at, benedictionem qui allaturus, Chriſtus à longinquo adhuc fuerit venturus. Adeſt jam benedictiones proferens, ídque in monte. Scriptores autem Judaici rem iſtam ſic enarrant.

Sex tribus aſcenderunt in verticem montis Gerizim, & ſex in verticem montis Ebal. Sacerdotes autem & Levitæ ſteterunt infrà cum Arca fœderis; Sacerdotes Arcam cinxerunt; Levitæ cinxerunt Sacerdotes; & totus populus Iſraeliticus ſtetit hinc atq; illinc: ſicut dicitur, Omnis Iſrael & Seniores, &c. [Joſh. viii. 33.] *Verſis ad montem Gerizim faciebus, à benedictione ſunt orſi,* Benedictus eſt vir, qui non fecerit Idolum, aut fuſile, &c. *Et hi & illi reſponderunt, Amen. Converſis ad montem Ebal faciebus, maledictionem pronuntiàrunt,* Maledictus ſit vir, quicunque fecerit Idolum, aut fuſile: *& hi & illi reſponderunt, Amen.* Sic de ceteris. Et tandem, *Verſis ad Gerizim faciebus, à benedictione ſunt orſi,* Benedictus eſt vir, qui permanſerit in omnibus verbis Legis: *& utrinq; reſponſum eſt, Amen. Obverſis ad Ebal faciebus, maledictionem pronuntiant,* Maledictus ſit quicunque non permanſerit in omnibus

verbis Legis; *& utrinque responsum est, Amen*, &c. Talm *in* Sotah, *cap.* 7. Tosapht. *in* Sotah, *cap.* 8.

Pari modo & hìc Christus à benedictionibus orsus, *Beati, Beati,* maledictiones etiam intonat, *Væ, Væ,* &c. *Luc.* vi. 24, 25, 26.

Quod de numero Beatitudinum octonario hìc commentantur multi, curiositatis habet nimiùm, emolumenti parùm. Parallelum habet apud Judæos: sic enim illi, *Traditur à Schola R. Esaiæ ben Korchæ, Viginti beatitudines pronuntiari in libro Psalmorum, paritérque vigesies Væ in libro Esaiæ. Ego verò dico, inquit Rabbi, viginti duas benedictiones esse secundùm numerum literarum viginti duarum.* Midr. Tillin *in* Psal. 1. & R. Sol. *in* Esai. v.

Abrahamus benedictus est benedictionibus septem. Baal Turin *in* Gen. xii.

Hi sex benedicti sunt, unusquisque benedictionibus sex, David, Daniel cum tribus sociis, & rex Messias. Targ. *in* Ruth. iii.

VERS. 8. Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ.

Audi, Pharisæe, cujus omnis laus in munditia externa. Quàm stolida est hæc gloriatio Judæi! *Veni & vide, inquit R. Simeon ben Eleazar, quousque se extendit puritas Israelitica: cùm non solùm statutum sit, ut non comedat mundus cum immunda; sed* [nè immundus cum immundo] *nè Pharisæus seminifluus cum seminifluo plebeio.* Bab. Schab. *fol.* 13. 1.

VERS. 9. Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.

הבאת שלום בין איש לרעהו *Pacificatio inter vicinos* inter ea numeratur, quæ fructum bonum edunt in hac vita, atque usum fructum in vita futura. *Peah*, cap. 1. halac. 1.

VERS. 17. Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, &c.

I. De *Messia* fuit gentis opinio, eum quidem Legem novam editurum, at nullo modo in præjudicium aut nocumentum *Mosis* & Prophetarum: at verò *Mosaica* ad summum usque apicem promoturum, & quæ prædicta sunt à Prophetis impleturum, ídque secundùm literam, ad summam usque pompam.

II. Ansam ergò in Christum cavillandi arripuerunt Scribæ & Pharisæi, ac promptè objecerunt illum verum *Messiam* non esse, quòd dogmata solveret traditionalia, quæ illi pro *Mose* & Prophetis populo obtrusere.

III. Isti

III. Iſti præjudicio occurrit iſte hinc porro pluribus argumentis. 1. Se Legem non ſolvere, cum Traditiones ſolveret, nam ideo veniſſe, ut Legem adimpleret. 2. Aſſerere ſe, *Vota unum è Lege non periturum.* 3. Introducere ipſum Legis obſervationem, Phariſaicâ longe puriorem ac præſtantiorem: quod & uſque ad finem capitis confirmat, Legem explanans ad ſenſum ſuum genuinum ac ſpiritualem.

Vers. 18. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν.

I. Iſtiusmodi aſſeveratio fuit genti uſitata, ſyllabis licet aliquantùm immutatis. *Bab. Beracoth,* fol. 55. 1. *Matrona quadam dixit* τῷ *R. Judah bar Allai, Facies tua ſimilis eſt porcorum altori, aut fœneratori. Cui ille,* הימנותא לדידי תרויהו אסירן *In veritate utrumque eſt mihi prohibitum.* Gloſſa, הימניתא *Eſt Phraſiologia juramenti.*

II. At divino ſummè jure hâc utitur Salvator. 1. Quia ipſe eſt *Amen, Teſtis fidelis. Apoc.* ii. 14. II *Cor.* i. 20. Vide etiam *Eſai.* lxv. 16. & *Kimchium,* ibidem. 2. Quia ipſe Evangelium edidit, ſupremam veritatem. *Joan.* xviii. 37, &c. 3. Divina ſua oracula hâc aſſeveratione merito opponit inſolenti traditionalium Doctorum dementiæ, qui non raro blaſphema & frivola ſua ſub hoc ſigillo publicârunt. באמת אמרו *In veritate dicunt:*, atque, *ubicunque hoc dicitur*, inquiunt, *eſt* הלכ למשה מסיני *Traditio eſt Moſis à Sinai.*

Ἰῶτα ἓν.

In eundem ferè ſenſum Gemariſtæ Hieroſolymitani, *Sanhedr.* fol. 20. 3. *Liber Deuteronomii veniens proſtravit ſe coram Deo, dixitque, O Domine univerſi, In me ſcripſiſti Legem tuam: jam verò teſtamentum vacillans in aliqua parte vacillat in toto. Ecce, Solomon conatur è me extirpare Jod* [in hoc ſcilicet textu לא ירבה נשים Deut. xvii. 7.] *Reſpondit Deus ſanctus benedictus, Solomon & mille ei ſimiles peribunt, aſt vocula de te non peribit. Dixit R. Honna nomine R. Acha, Litera Jod, quam abſtulit Deus à nomine Sarai matris noſtræ, ex dimidia ejus parte data eſt Sara, & ex parte dimidia Abrahamo. Traditio R. Hoſhaiæ, Litera Jod veniens proſtravit ſe coram Deo, dixitque, O Domine æterne, Eradicâſti me è nomine ſanctæ iſtius fœminæ. Reſpondit Deus benedictus, Huc-*

uſque

usque fuisti in nomine fœminæ, idque in fine, [viz: in *Sarai*] *hinc porrò eris in nomine viri, idque in initio. Hinc est quod scribitur, Et vocavit Moses nomen Hoshua Jehoshuam.* Babylonici etiam hanc translationem τ͂ *Jod* è nomine *Sarai* ad nomen *Joshua* sic referunt. *Sanhedr.* fol. 107. 1. *Litera Jod, inquit Deus, quam excepi è nomine* Sarai, *stetit & ad me clamavit quamplurimos annos, usquedum oriretur Joshua, cujus nomini eam addidi.*

Sempiternæ durationis literulæ hujus minutissimæ *Jod* exemplum habes in *Deut.* xxxii. 18. ubi in voce תשי scribitur vel seipsâ minor, & tamen in hunc usque diem & in perpetuum stat immortalis in statu illo suo tam tenui.

In *Bab. Taanith,* fol. 21. 2. memoratur urbecula quædam nomine דרוקרת quæ ob parvitatem vocabatur *Jod* in Glossa. Et fol. 22. 2. Rabbinus quidam, nomine *Rabh Jod.* De litera *Jod* vide *Midr. Tillin* in *Psal.* cxiv.

Μία κεραία.

Apiculos, aut minutias literarum, videtur denotare, à quibus discrimen statuitur inter literas cognatæ,, formæ. His exemplis, res illustretur. *Hierof. Schabb.* fol. 10. 4. היה רלת ועשאו ריש ריש" ועשאו רלת חייב *Si fuerit Daleth, atque ille in Resh formaverit* [Sabbato] *aut Resh formaverit in Daleth, reus est.*

Tanchum fol. 1. 1. *Scribitur* לא תחללו את שם קרשי *Non profanabitis nomen meum Sanctum. Quicunque Cheth* ח *in* ה *commutaverit, destruit mundum.* [Nam hunc sensum tunc elicit לא תהללו. Non laudabitis nomen meum Sanctum] *Scribitur* כל הנשמה תהלל יה *Omnis spiritus laudet Deum. Quicunque* ה *in* ח *commutat, destruit mundum. Scribitur* יכחשו ביהוה *Mentiti sunt in Jehovam. Quicunque* ב *in* כ *commutaverit, destruit mundum. Scribitur* אין קדוש כיהוה. *Quicunque* כ *in* ב *commutat, destruit mundum. Scribitur* יהוה אלהינו יהוה אחד *Qui* ר *in* ד *commutat, destruit mundum.*

Per Ἰῶτα verò & Κεραίαν non nudas solùm literulas aut apiculos intellexisse Salvatorem ex ver. 19. satìs patet, ubi reddit, unum de *mandatis his minimis:* quo sensu est etiam illud apud *Gemaram Hierof.* de *Solomone* extirpante *Jod;* id est, præceptum illud לא ירבה נשים evacuante. Et tamen hinc satìs patet, etiam Salvatorem eousque

eouſque incorruptam immortalitatem ac puritatem textûs ſacri aſſerere, ut non peritura ſit ulla ſenſûs ſacri particula, à capite Legis ad calcem.

Hæc verba *Salvatoris* perpendenti occurrit illorum ſententia, qui immutatum opinantur totum Legis Alphabetum, vel potiùs primævum ejus charactera periiſſe, *Samariticum* ſcilicet, in quo datum & ſcriptum primitùs Legem arbitrantur: atq; ejus vice ſubiiſſe, eum quo nos nunc Biblia legimus, *Hebræum* Nos in quæſtione non expatiabimur; at liceat, bona cum Lectoris venia, Talmud ea quædam adducere & trutinare, unde deſumpta primùm Chriſtianis, nî ego fallar, videtur hæc ſententia.

De hac re agit *Talm. Hieroſ.* in *Megillah*, fol. 71. 2, 3. his verbis. *Dicit R. Jochanan de Beth Gubrin, Quatuor ſunt linguæ nobiles, quibus utitur mundus: Vernaculâ ad cantum, Romanâ ad bellum, Syriacâ ad luctum, Hebræâ ad elocutionem: & ſunt qui dicunt, Aſſyriacâ ad ſcripturam. Aſſyriaca ſcripturam* [id eſt, literas, vel characteres] *habet, ſed linguam non habet. Hebræa linguam habet, ſed ſcripturam non habet. Elegerunt ſibi linguam Hebræam charactere Aſſyriaco. Quare autem vocatur* אשורי? שהוא מאושר בכתבו *Ideo quòd eſt benedicta* [vel *directa*] *in ſcriptione ſua. R. Levi dicit, Ideo quòd aſcendit in manus eorum ex Aſſyria.*

Traditio R. Joſi dicit, Idoneus fuit Ezra, per cujus manum Lex dari potuiſſet, nî præveniſſet ætas Moſis. Quamvis autem per manum ejus Lex non daretur, ſcriptura tamen [id eſt, literarum formæ] *& lingua per ejus manum data ſunt.* Et ſcriptura epiſtolæ ſcripta erat Syriacè, & reddita Syriacè, [*Ezræ* iiii. 7.] Et non potuerunt legere ſcripturam [*Dan.* v. 8.] *Ex quo oſtenditur ſcripturam* [id eſt, characterum vel literarum formam] *eo ipſo die datam fuiſſe. R. Nathan dicit, Lex data eſt in confractione* [id eſt, literis rudioribus disjunctioribus]. *Et res eſt, ut R. Joſi. Rabbi* [Judah haccadoſh] *dicit, Legem datam eſſe Aſſyriacè, cúmque peccarent, verſam eſſe in confractionem. Cúmque in diebus Ezræ digni eſſent, verſam eſſe illis iterum in Aſſyriacam.* Oſtendo hodie me redditurum tibi משנה duplicatum, vel, quaſi dicat, ſecundatum, [*Zechar.* ix. 12. Et conſcribet ſibi ipſi Miſhneh [duplicatum] hujus Legis in libro, [*Deut.* xvii. 18.] *Scripturâ ſcilicet, quæ erat immutanda. R. Simeon ben Eleazar dicit, nomine R.*

Eliazar ben Parta, isque nomine R. Lazar Hammodaai, Lex data est scripturâ Assyriacâ. Unde probatur ? Ex istis verbis שיהו ווים של תורה דומים לעמודים ווי העמודים. [*Exod.* xxvii. 10.] *ut litera Vau in Lege sit similis columnæ.* Sic Hierosolymitani.

De eadem re agitur in *Bab. Sanhedr.* fol. 21. 2. & 22. 1. & iisdem ferè verbis, his etiam superadditis : *Data est Lex Israeli scripturâ Hebræâ, & linguâ sanctâ. Datáque est iis iterum in diebus Ezræ scripturâ Assyriacâ, & linguâ Syrâ. Elegerunt sibi Israelitæ scripturam Assyriacam & linguam sanctam.* והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמית *Scripturámque Hebræam & linguam Syriacam reliquerunt Idiotis.* מאן הדיוטות *Quinam autem sunt isti Idiotæ ? Rabb Chasda dicit* כותאי *Samaritani. Et quænam est scriptura Hebræa ? Rabb Chasda dicit,* כתב ליבונאה [Glossa,] *Literæ majusculæ, quales sunt istæ, quæ amuletis inscribuntur, vel postibus.*

Ut mentem Rabbinorum hìc capiamus aliquantùm, observetur :

I. Per *linguam vernaculam* [separatim nominatis *Hebræâ, Syrâ, Romanâ*] non aliam certè intelligi posse quàm *Græcam*, nos ostendimus ad capitis primi versum vicesimum tertium.

II. Eam, quam Gemaristæ כתב עברי vocant, quámque nos voce notissimâ *Scriptionem Hebræam* interpretati sumus, non ideo עברי appellari, quòd hæc Israelitarum propria esset, aut antiqua scriptura, sed [ut aptissimè Glossa,] כתב עברי של בני עבר הנהר quòd *scriptura*, vel *character*, *fuerit in usu Trans-Euphratensibus*. Eodem sensu, quo *Abrahamum* עברי appellatum aliqui volunt, id est, *Trans-amnanum*.

In unam linguam, *Syriacam* veterem, coaluerunt multæ gentes, Chaldæi, Mesopotamiani, Assyrii, Syri. Ex his fuerunt quidam filii *Semi*, quidam *Chami*. Quamvìs omnibus eadem lingua; non mirum, si non omnibus eædem literæ. *Assyrii* atque *Israelitæ* ad *Semum* originem suam referunt ; his scriptura *Assyriaca :* filiis *Chami*, *Trans-Euphratensibus*, alia; ea forsan quæ nobis jam dicitur *Samaritica*, quâ usi sunt etiam fortassis, filii *Chami*, *Cananæi*.

III. Datam à *Mose* Legem literis *Assyriacis* nonnullorum [ut vides] est Talmudicorum sententia, atque ea quidem longè sanior.

or. Nam conſcriptam Legem divinam characteribus ſemini maledicto *Chami* propriis autumari, nec dignitati Legis quidem eſt congruum, nec ipſi certè rationi. Immutatos Legis characteres fatentur ii quidem, qui maternam ſcripturam aſſerunt fuiſſe *Aſſyriacam*, at hoc, ob peccatum populi & per negligentiam. Cùm enim ſub Templo ſecundo in mores *Canaaniticos* degenerarent *Iſraelitæ*, literis *Canaaniticis* fortè ſunt uſi, quæ & eædem cum *Trans-Euphratenſibus*. Hæc eorum verba rem extra aleam ponunt, *Scripturâ Aſſyriacâ data eſt Lex Iſraeli in diebus Moſis; cùm autem peccarent ſub Templo primo, Legémque contemnerent, verſa iis eſt in confractionem.*

Itaque ſecundùm horum ſententiam ſcriptura *Aſſyriaca* fuit originalis Legis, duravítque, obtinuítque uſque ad degenerem ætatem ſub Templo primo. Tunc temporis immutatam eam opinantur in *Trans-Euphratenſem*, vel *Samariticam*, vel, ſi vis, *Cananæam* [ſi hæ modò non una eadémque,]: at reſtitutam ab *Ezra* tandem in primævam *Aſſyriacam.*

Miror ego certè viros doctos tantum huic traditioni attribuiſſe [nam unde aliàs opinionem ſuam hauſerint non intelligo] ut primitivam Legis ſcripturam *Samariticam* fuiſſe arbitrentur: cùm quod de characterum immutatione aſſerunt Gemariſtæ tam fragili ac labanti nitatur fundamento, ut probàbilius longè ſit nullam omnino fuiſſe immutationem [ſed Legem *Aſſyriacè* primitùs à *Moſe* ſcriptam, ac *Aſſyriacè* etiam ab *Ezra*] eò quòd firmioribus argumentis aſtrui ac ſtabiliri non poſſit immutatio.

De *Keri* & *Chethib* ſubire poterat quæſtio ſecunda: & textum Legis ad Ἰῶτα ἓν καὶ μίαν κεραίαν ſartum tectum non fuiſſe conſervatum oriri ſimul poterat ſuſpicio, cùm tam numeroſè occurrant variæ lectiones. Nos de hac re hæc paucula tantùm reponemus ad penſum revocati.

I. In *Hieroſ. Taanith*, fol. 68. 1. hæc traduntur; ג" ספרים מצאו בעזרה *Tres libros invenerunt in atrio:* ספר מעוני *Librum* מעוני. *Librum* זעטוטי *& Librum* הי'א. באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם *In uno invenerunt ſcriptum* מעון אלהי' קדם *At in duobus ſcriptum* מעונה אלהי' קדם (Deut. xxxiii. 27.) קיימו שנים וביטלו אחד *Approbârunt* (vel *ſanxerunt*) *iſtos duos, at iſtum unum rejecerunt. In uno invenerunt ſcriptum* וישלח

וישלח את־ זעטוטי בני ישראל *At in duobus scriptum* וישלח את נערי בני ישראל [Exod. xxiv. 5.] *Duos istos sanxerunt; ast istum unum rejecerunt. In uno invenerunt scriptum* תשע הי״א *At in duobus scriptum* אחת־ עשרה הי״א *Duos istos sanxerunt, ast istum unum rejecerunt.*

Suspicor ego valde hos tres libros in atrio repositos triplici cœtui *Judæorum* respondisse, in *Judæa* scilicet, *Babylonia*, & *Ægypto*, unde exemplaria hæc singulatim desumpta. Nam utcunque per totum ferè terrarum orbem disseminata esset ista natio, innumeris tamen numeris, ac cumulis, in tribus his regionibus copiosiùs crevit quàm alibi uspiam: in *Judæa* ob reduces è *Babylonia*; in *Babylonia* ob non redeuntes; atque in *Ægypto* ob Templum *Oniæ*. Duo exemplaria consentientia opinor è *Judæa* fuisse ac *Babylonia*, dissentiens ex *Ægypto*: atque hoc postremum ex hoc suspicor, quòd vox זעטוטי Septuaginta interpres oleat, quibus *Judæi Ægyptii* ex ipso jure loci favere magis judicari possunt, quàm alibi ulli. Nam à scriptoribus *Judaicis* asseritur, זעטוטי unam fuisse ex immutationibus istis, quas in textum sacrum invexerunt Septuaginta. *Massecheth Sopherim*, cap. 1. art. 8.

II. Compactum ergò *Keri* & *Chethib* maximè probabile est ex collatione duorum exemplarium summæ autoritatis; *Judaici* scilicet & *Babylonici*: quæ cùm tot locis in apicibus quibusdam scriptionis inter se discreparent, at, quod ad sensum, parùm aut omnino nihil; sanissimo consilio est cautum, ut utraque reservaretur, ità ut utrique codici sua reservaretur etiam dignitas, & textui sacro sua puritas & plenitudo, dum ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία non periret.

VERS. 21. Ἠκούσατε.

Audivistis.] Id est, Traditione accepistis.

Sanhedr. cap. 11. halac. 2. אם שמעו אמרו להם *Si audiverunt*, id est, Traditione didicerunt, *dicunt iis.*

מפי השמועה למדו. *Auditione didicerunt:* id est, Traditione: frequentissimè apud *Maimoniden.*

Ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις.

Id est, *Vetus est traditio.* Nam particulæ Legis, quæ hìc citantur à *Salvatore*, non adducuntur ut nuda verba *Mosis*, sed ut vestita

ſtita gloſſematibus Scribarum, quod præ aliis planiſſimè patet, *ver.* 43. ſatiſque etiam in hac allegatione prima, ubi verba iſta, *Et quicunque occiderit reus erit judicio,* fucum præ ſe ferunt traditionalem, talémque prout in ſequentibus obſervabimus, qui Legem ipſam omnino decolorat atque irritam facit. Si quæratur cur antiquos memoret *Chriſtus*? reſponderi poſſet, venerandam apud populum fuiſſe patrum Traditionum vetuſtiorum memoriam. Reverendum nomen חכמים ראשונים & חסירים ראשונים elegiſſe ergò *Chriſtum* dogmata & gloſſemata iſtorum confutare, ut inanitatem Traditionum clariùs argueret, cùm clariſſimos redargueret. Sed planus eſt ſenſus, quem adduximus, atque abſque nodo, quaſi dicat, *Vetus eſt Traditio,* quæ per multa ſecula obtinuit.

VERS. 22. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν.

Ego verò dico vobis] ואני אומר: Confutantis eſt, vel quæſtionem determinantis, frequentiſſimè apud ſcriptores Hebræos.

Huc meritò adducas *Eſaiæ* illud *cap.* 2. *ver.* 2. *Docebit nos,* &c. ubi ſic *Kimchius,* המורה הוא מלך המשיח *Doctor hic eſt rex Meſſias.*

Et illud *Zachariæ, cap.* 11. *ver.* 8. ubi magnus hic Paſtor tres malos Paſtores malè perdit, *Phariſæum* ſcilicet, & *Sadducæum,* & *Eſſenum.*

Ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, &c.

Agamus primùm de verbis, dein de ſententiis.

Fratri ſuo.] Inter *Fratrem* & *Proximum* ſic diſtinguunt Scholæ Judaicæ, ut *Frater* Iſraelitam genere & ſanguine ſignificet; *Proximus* Iſraelitam religione & cultu, hoc eſt, Proſelytum. Autor *Aruch,* in voce בן ברית *Filii fœderis, hi Iſrael. Et cùm dicit Scriptura, Si cornu ferierit bos cujuſpiam bovem proximi, excludit omnes Ethnicos, eò quòd dicit, Proximi.* Maimonides *in* רוצח *cap.*2. *Idem eſt occidere Iſraelitam & ſervum Cananæum: pro utroque mulctabitur morte. At Iſraelita, qui occiderit* גר ותושב *Advenam inquilinum, morte non mulctabitur, ideo quòd dictum eſt, Quicunque ſuperbè inſurrexerit* in proximum *ad occidendum eum,* [Exod. xxi. 14] *Et ſupervacaneum eſt dicere, non morte mulctabitur pro occidendo Ethnico.* Ubi hoc notandum, quòd Ethnici

atque advenæ inquilini, qui non cooptati essent in perfectum & completum Proselytismum, nec titulo *Proximi*; nec privilegiis ditarentur.

Sub Evangelio autem, ubi nulla gentium aut tribuum distinctio, eâdem latitudine adhibetur *Frater*, quâ apud Judæos, & *Frater*, & *Proximus*, id est, pro omnibus Evangelium profitentibus, & contradistinguitur *Ethnicis*: I Cor v. 11. *Si quis, qui nominatur Frater*: & Matth. xviii. 15. *Si in te peccaverit frater*, &c. ver. 17. *Si non audierit Ecclesiam, sit Ethnicus*,

Proximus autem ad omnes extenditur, etiam à religione nostra alienos. *Luc.* x. 29, 30, &c.

Reus erit] חייב aut מחויב infinitiès apud Talmudicos.

R. Sol. in *Esaiæ* cap. xxiv. vers, 23. *Colligentur, sicut colliguntur captivi in carcerem* מחויבי גהנום לגהינום Ἔνοχοι γέεννη εἰς γέενναν: quod convenit cum ultima clausula hujus versiculi.

Τῷ συνεδρίῳ, *Synhedrio*] Id est, Judicio, vel tribunali magistratûs: nam Κρίσει in clausula præcedenti ad *Judicium Dei* referendum esse, patebit in sequentibus.

Ῥακὰ *Raka*] Vox contemnentis summo contemptu: apud Scriptores Hebræos usitatissima, & tritissima in ore gentis.

Tanchum, fol. 5. col. 2. *Rediit quidam ad pœnitentiam: Dixit ei uxor* ריקה *Raca, si statutum est tibi pœnitentiam agere, ipsum, quo te accingis, cingulum non erit tuum.*

Idem, fol. 18. col. 4. *Dixit Ethnicus Israelita, Paratum tibi apud me est esculentum appositissimum. Qualenam illud? inquit alter. Cui ille, Caro suilla. Raca*, [*inquit Judæus*] *de bestiis etiam mundis apud vos non comedendum*, &c.

Midras Tillin in *Psal* cxxxvii. *Nupta est regis filia sordido cuidam nebuloni: imperat ille ut ea sibi adstet ut servula, & sit à poculis. Cui illa, Raca, ego sum filia Regis.*

Idem, fol. 38. col. 4. *Quidam è discipulis R. Jochananis pro ludibrio habuit doctrinam Magistri: at rediens tandem ad frugi, Doce tu* [*inquit*] *ô Magister, nam dignus es qui doceas: id enim quod docuisti expertus sum, & vidi. Cui ille*, ריקה *Raca, non credidisses, nisi vidisses*, &c.

Bab. Beracoth, fol. 32. 2. *Religiosum quendam in via orantem salutavit Dux quidam, at ille non resalutavit. Expectans*

pectans ille uſque dum orationem tandem finiiſſet, dicit ei ריקא *Raca, ſcriptum eſt in Lege veſtrà,* &c.

Εἰς τὴν Γέενναν τοῦ πυρός.] *Judæi* Orcum, ſive locum damnatorum, uſitatiſſimè per vocem גהנום *Gehinnom* effantur [quod infinitis exemplis demonſtrari poſſet]: à valle *Hinnom* deſumptâ Phraſiologiâ, loco ob fœdam Idololatriam, infantum *Molecho* toſtorum ululatus, elatas ſordes, & perpetuum ignem, infami, atque ad inferorum horrorem repræſentandum quàm aptiſſimo.

Bab. Erubhin, fol. 19. 1. *Tria ſunt oſtia Gehennæ; unum in eremo, ſicut ſcriptum eſt,* Deſcenderunt illi, atque omnes ſui, vivi in inferos. [*Numer.* xvi. 33.] *Alterum in mari, ſicut ſcriptum eſt,* E ventre inferorum clamavi, audiviſti vocem meam, (*Jon.* ii. 2.) *Tertium apud Hieroſolymas, ſicut ſcriptum eſt,* Sic dicit Dominus, cujus ignis eſt in Sione, & clibanus ejus Hieroſolymis. (*Eſai* xxxi. 9.) *Traditio Scholæ R. Iſmaelis, Cujus ignis in Sione, hoc eſt, Oſtium Gehennæ.*

Chaldæus Paraphraſtes in *Eſai*, cap. xxxiii. verſu 14. גהנום יקידת עלם *Gehenna, ignis æternus,* &c. Γέεννα πυρὸς αἰωνίου.

Accedimus jam ad ſententias, & ſenſum verſiculi.

Triplici pravitati adjudicatur triplex pœna.

Iraſcenti חנם vel abſque cauſa Judicium. Dicenti *Raca* Judicium etiam, idq; per Synhedrium. Dicenti Μωρὲ Judicium *Gehennæ.*

Quod de triplici apud Judæos Synhedrio hìc adducitur non arridet, eò quòd [ſilentio præteritis aliis rationibus] Synhedrii mentio ſolùm fiat in particula media.

Quî diſtinguendum ſit *Judicium* in clauſula prima à *Judicio Synhedrii* in ſecunda, facilimè elucebit ex hoc Talmudicorum in legem *De non occidendo* gloſſemate & commentario. *Sanhed.* cap. 9. halacah 1. *Homicida hic eſt. Quicunque percuſſerit proximum ſuum lapide vel ferro, vel protruſerit eum in aquam aut ignem, unde non poſſit aſcendere, ità ut moriatur, reus eſt: ſi verò protruſerit in aquam aut ignem, unde poſſit aſcendere, ſi moriatur, impunis eſt. Impellit in eum vel canem, vel ſerpentem, impunis eſt,* &c. Vide etiam Gemaram Babylonicam ibidem. *Maimon.* in רוצח cap. 2. *Quicunque proximum occiderit manu ſuâ, gladio ſcilicet percutiens,*

tiens, aut lapide, ità ut interimat: aut ſtrangulaverit, aut combuſſerit, ità ut moriatur, quocunque modo in propria perſona interficiens, ecce, talis morte eſt mulctandus à Synhedrio: at ille, qui mercede conducit alium, ut occidat proximum; aut qui ſervos ſuos mittit, & illi occidunt; aut qui violenter in leonem protrudit eum, vel in aliam aliquam beſtiam, & beſtia illum interficit; aut qui ſeipſum interimit: כל אחד מאילו שופך דמים *Unuſquiſque horum eſt effuſor ſanguinis, & iniquitas homicidii eſt in manu ejus, & damnas eſt mortis* לשמים *per manum Dei, at non morte plectendus à Synhedrio.*

Eccum duplicem homicidam! eccum duplex Judicium! Applicentur jam verba *Salvatoris* ad Gloſſam hanc veterum in legem de homicidio.

Audîſtis, inquit, quod dictum eſt à veteribus, Quicunque occiderit, quocunque modo occiderit, ſive per mercede conductum, ſive per ſervos, ſive per beſtiam immiſſam, reus eſt *Judicio Dei*; licèt non *Judicio Synhedrii*; & quicunque occiderit proximum per ſe, & non mediante alio, hic reus *Judicio Synhedrii*: at ego dico vobis, quòd quicunque iraſcitur fratri ſuo temere, hic reus erit *Judicio Dei*; & qui dixerit fratri ſuo *Raca*, hic reus *Synhedrio*.

Hæc *Salvatoris* verba rectiùs porrò intelligemus, collatis inſuper quibuſdam Phraſiologiis & doctrinis apud Scholas Judaicas uſitatiſſimis: quales ſunt iſtæ.

Hieroſ. Bava Kama, fol. 5. 2. פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים *Abſolutus à Judicio hominum, at reus Judicio cœli*, id eſt, Dei.

מיתה ב״ד ומיתה בידי שמים: *Mors per Synhedrium, & mors per manum cœli.*

Atque, ut verbo omnia, כרת *Exciſio* vindictam ſonat per manum Dei. Falluntur plurimùm qui כרת & כריתות *Exciſionem*, de qua frequentiſſima memoria in ſacris paginis, de exciſione intelligunt à cœtu publico per cenſuram Eccleſiaſticam: cùm nihil aliud ſibi velit, quàm exciſionem per vindictam divinam. Nihil Canoniſtis Hebræorum uſitatius tritiúſve, quàm tranſgreſſiones quàmplurimas ad exciſionem adjudicare, in tritiſſima iſta Phraſiologia חייב על זדונו כרת: vel אם מזיד חייב כרת *Si hoc fecerit ex præſumptione, reus eſt exciſionis; ſi verò ex ignorantia tenetur*

netur ad ſacrificium pro peccato. Cùm ad exciſionem adjudicant rem & reum, tradunt & relinquunt judicio Dei, conjunctâ tamen aliquando cenſurâ & pœnâ à Synhedrio, aliquando non: quod infinitis exemplis illuſtrari poſſet, ſed veremur nobis à prolixitate: hæc duo tantùm in utramque partem ſint ſatis. 1. De mera traditione ad judicium Dei, abſque ulla pœna à Synhedrio inflicta, loquuntur illa, quæ nuper citata, *Abſolutus eſt à judicio hominum, at reus judicio cœli.* 2. De judicio Dei & Synhedrii conjunctis, hæc ibidem, *Si tenetur ad reſtitutionem reus factus à Synhedrio, non ignoſcit ei cœlum* [vel *Deus*] *uſque dum ſolverit.* At pœnam à Synhedrio indictam paſſus abſolvitur ab exciſione. *Bab. Megill.* fol. 7. 2. *Omnes exciſionis rei, cùm vapulaverint, abſolvuntur ab exciſione ſua: ſicut dicitur, Et vilis ſit frater tuus in conſpectu tuo. Cùm vapulaverit, ecce, eſt frater tuus.*

Ἔνοχος εἰς γέενναν τοῦ πυρός. *Damnas*, vel *reus, etiam uſque ad Gehennam ignis.* Dixerat κρίσει & συνεδρίῳ, at jam dicit εἰς γέενναν: idque altiore emphaſi; quaſi dicat, Quicunque dixerit fratri Μωρὲ, reus erit Judicio, etiam uſque ad Judicium Gehennæ.

At quidnam, quæſo, gravius in vocabulo Μωρὲ, quàm in vocabulo Ῥακά? Interpres eſto rex *Solomon*, qui ubique per *ſtultum* intelligit *improbum* & *reprobum*, ſtultitiâ ſpirituali ſapientiæ oppoſitâ; *Raca moroſitatem* quidem denotat & *morum & vitæ levitatem*: at Μωρὲ de ſtatu ſpirituali & æterno acerbè judicat, & ad perditionem certam decernit. Pro lexico nobis ſunto Scribarum & Phariſæorum de vulgo judicia & cenſuræ. Semet ipſos חכמים *ſapientes* nominari non ſolùm paſſi ſunt, ſed & quaſi ex merito & condigno ſibi arrogârunt: at quid illi de vulgo? *Turba hæc, quæ non novit Legem, execrabilis eſt*, Joan. vii. 49.

Loquendi formulam, huic ſub manibus non admodum diſparem, habes in *Bab. Kidduſhin*, fol. 28. 1. *Cherubb.* fol. 50. 1. alibíque. הקורא לחבירו, עבר יהי בנידוי *Qui proximum ſuum vocat ſervum, ſit in excommunicatione*: Gloſſa, Excommunicant illum ideo, quòd vilifecit Iſraelitam; eum ergò pariter viliſaciunt. ממזר סופג את הארבעים *Si eum vocat ſpurium, quadraginta plagis plectitor.* רשע יורד עמי לחיו *Si impium, deſcendat cum eo in vitam ſuam*: Gloſſa, *In miſeriam & penuriam.*

In hunc ergò modum variis peccatis variam pœnam, juſtiſſimâ

N paritate,

paritate, atque æquiſſimâ compenſatione, adaptat *Salvator.*

Injuſtæ iræ *juſtam Dei iram & Judicium.*
Publico ludibrio *publicum examen.*
Ignem Gehennæ cenſuræ ad ignem Gehennæ adjudicanti.

VERS. 23. Ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, &c.

Emphaſis præcipuè eſt in particula τι. Nam quod Judæi ad damna pecuniaria ſolùm reſtrinxerunt, *Chriſtus* ad omnia in fratrem offendicula extendit.

Bava Kama, cap. 9. hal. 12. *Qui oblationem offert, non reſtituto quod injuſtè rapuerat, non quod officii eſt facit.*

Et rurſus, hal. 5. *Qui ſurripit quicquam à proximo, etiam vel Quadrantem, & falsò jurat, tenetur ad reſtituendum, etiam uſque ad Mediam proſequens injuriâ affectum.* Vide etiam *Baal Turim* in *Levit.* vi.

Maim. in *Gezelah*, cap. 8. אין מקריבין את האשם עד שיחזיר הגזלן את הקרן: *Non offertur oblatio pro reatu, niſi priùs reſtituatur ablatum, vel poſſeſſori, vel Sacerdoti.*

Itidémque, cap. 7. *Qui falsò jurat vel de Prutâ* [minuto] *vel quod Prutam valet, poſſeſſorem inquirere tenetur, etiam uſque ad Inſulas in mari remotas, & reſtituere.*

Nota ut hìc cautum ſit de damnis ſolùm pecuniariis & nuda reſtitutione, quæ ſine animo charitativo fieri potuit, aut corde fraterno. At *Chriſtus* charitatem urget, animi reconciliationem, & purum reunitionis cum fratre offenſo deſiderium, ídque non ſolùm de rebus pecuniariis, ſed de quavis aut qualicunque cauſa, quâ ſe gravatum queratur proximus.

VERS. 24. Ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου.

Res hæc in muneribus ad Altare oblatis in tali cauſa omnino inſolita erat. Legimus quidem libamen dilatum poſt oblatum ſacrificium: *Nam dicunt ſapientes, quòd non reatu tenetur quis de libamine morâ aliquâ prorogato, quia ſacrificium ſuum offerre licet hodie, at libationem viginti ab hinc diebus. Toſaphta* ad *Corbanoth*, cap. 5. Legimus quoque oblationem ſacrificii etiam ad Altare præſentati, in aliquibus caſibus, non ſolùm moram aliquam patientem, ſed & ſacrificium ipſum repudiatum. Si ſcilicet in eo inſtanti detegeretur in beſtia mactanda vel labes, vel aliquod aliud, quo

fieret

fieret illa non legitimum ſacrificium; vel ſi in offerente patefieret aliqua immunditia, aut alia cauſa, quâ inpræſentiarum non idoneus ille redderetur dono offerendo. De quibus rebus, oblationem ſacrificii ad Altare jam præſentati remorantibus, pluribus agunt Juris periti Hebræorum. Inter quas non occurrit omnino hæc, de qua hìc *Salvator*: ità ut novum quid ille præcipere videatur, ac non novum ſolùm, ſed, ut videtur, impoſſibile. Nam frater offenſus abeſſe forſan poterat in ultimis terræ Iſraeliticæ partibus, ità ut non niſi poſt multos admodum dies ille conveniendus, & venia ab eo petenda: ac quid intereà temporis de beſtia ad Altare relicta? Mirum certè, *Salvatorem*, de cultu ad Altare agentem, iſtiusmodi officium præſcribere, quod & inuſitatum [in tale ſcilicet cauſa] & quod impoſſibili proximum. At reſpondetur, 1. Moris atque legis apud *Judæos* fuit, ut ſacrificia hominum particularium non illico, cùm jam debita eſſent, ad Altare adducerentur, ſed ut ad proximè ſequens feſtum, quodcunque illud foret, ſeu Paſcha, ſeu Pentecoſte, ſeu Scenopegia, reſervarentur, tunc offerenda: *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 1. *Puerperæ, ſeminifluæ, & ſeminiflui, columbas ſuas reſervârunt, uſque dum aſcenderent ad feſtum. Hieroſ. Roſh haſhanah*, fol. 56. 2. *Oblationes, quæ ſacratæ ſunt ante feſtum, offerentur ad feſtum: nam dictum eſt, Hæc facietis in ſolennitatibus veſtris*, &c. Aderant autem ad feſta omnes Iſraelitæ, & non longè remotus a b Altari tunc fuit quivis frater, in quem quis peccaverat: ad quod tempus, & gentis morem, alluſiſſe *Chriſtum* par eſt credere. 2. Tacitè caſtigat curioſitatem adhibitam in mora ſacrificii allati circa minora, cùm hoc, quod majus, extra oculos eſſet. Docétque fruſtrà coli Deum abſque vera charitate in fratrem. Idem etiam ferè fatentur Gemariſtæ, *Bab. Joma*, fol 87.1.

VERS. 25. Ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ.

Hoc eſt, *Dum abis cum eo ad magiſtratum*, ἐπ' ἄρχοντα, *Luc.* xii. 58. ubi clarè diſtinguitur inter ἄρχοντα & κριτὴν, ità ut per ἄρχοντα Judices in infimis Synhedriis intelligas, per κριτὴν Judices in ſummo. Ad litigationes pecuniarias hìc alludi patet ſatìs ex verbis ſequentibus, verſu viceſimo ſexto, *Nequaquam exibis è carcere, uſque dum reddideris ultimum Quadrantem* De talibus autem judicare, conſeſſus erat triumviralis. *Sanhedr.* cap. 1. hal. 1.

Hunc ſenſum ergò habent verba verſiculi. Damni alicujus, vel

pecuniæ debitæ accusat te proximus? Jámque in via ad consessum triumviralem, litem exagitaturi, pergitis? Compone cum adversario, nè te ad superius aliquod tribunal cogat, ubi majus tibi futurum periculum. *Nam, si dicat mutuò dans debitori, Eamus, ut de causa nostra judicetur à Synhedrio summo, debitorem cogunt illuc cum eo ascendere. Pari modo, si incuset quis alterum de aliqua re sibi ab eo ablata, vel de damno aliquo illato, velitque qui accusat, ut à superiori Synhedrio de ipsorum lite dijudicetur, debitorem cum illo illuc ascendere cogunt. Atque ità fit in rebus aliis omnibus istiusmodi. Maim.* in *Sanhedr.* cap. 6.

Antea reconciliationem ambiendam arguerat *Christus* à pietate, arguit jam à prudentia, atque honesta hominis de seipso cura.

Καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ.

לשוטר: vel לסרדיוט: vel למנגרנא

Maim. Sanhedr. cap. 1. שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך Deut. xvi. 18. שוטרים *sunt virgiferi & flagelliferi* [lictores] *qui stant coram Judicibus. Proficiscuntur hi per vicos, & plateas, & diversoria, de ponderibus & mensuris curantes: verberántque pravè agentes. Ast omne ipsorum opus est ex præscripto Judicum. Quemcunque malè agentem vident, ad Judices adducunt*, &c.

Bab. Schabb. fol. 32. 1. אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט *Quicunque in plateam egreditur, de se reputet ac si jam traderetur lictori.* Hoc est, ut Glossa, *Obvii sunt illìc lites & litigiosi, Gentiles atque Israelitæ; ità ut de se reputet ac si lictori traderetur, eum coram Judicibus ducturo.* Glossa in *Bab. Joma*, fol. 15. 1. מנגרנא *est lictor Synhedrii, qui flagellat.*

VERS. 26. Κοδράντην.

Hierosolymitanè קרדיונטס. *Babylonicè* קונטריק. Sic enim illi, *Hieros. Kiddushin*, fol. 58. 4.

שני איסרין פונדיון *Duo Assarii constituunt Pondion.*
שני מסומסין איסר *Duo Semisses Assarium.*
שני קרדיונטס מסומס *Duo Quadrantes Semissem.*
יב' פרוטות קרדיונטס *Duæ Prutæ Quadrantem.*

Bab.

Bab. Kidduſhin, cap. 1. atque *Alpheſius*, ibid. fol. 625. 2.

פונדיונין שני איכרין *Pondion valet duos Aſſarios.*

איסר שני מסומסין *Aſſarius duos Semiſſes.*

מסמס שני קונטריקין *Semiſſis duos Quadrantes.*

קונטריק שתי פרוטות *Kontrik*, vel *quadrans*, *duas Prutas.*

Quod hìc dicitur ab *Hieroſ.* שתי פרוטות קרדיונטס, ipſiſſimum idem eſt, quod dicitur, *Marc.*xii.42. Λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης: *Prutah* fuit minutiſſimum inter numiſmata. Sic *Maimon. Gezelah*, cap.7. אין פחות משוה פרוטה ממון *Quod Prutam non valet, inter opes non eſt reputandum.* Hinc innumera iſta ad *Prutam* ſpectantia in Pandectis Talmudicis. *Qui minùs Prutâ furatur, non tenetur ad ſolvendum quintuplum.* Idem ibid. *Non coemitur terra pretio Prutâ minori*, in arrhabonem ſcilicet datâ. Idem in *Mecherah*, cap. 1, &c.

Horum numiſmatum valorem habes apud eundem *Maimonidem* in tractatu *Shekalim*, cap.1. *Selaa*, inquit ille, *valet quatuor Denarios. Denarius ſex Meas. Meah autem in diebus Moſis, Magiſtri noſtri, vocabatur Gerah: continet duo Pondionin. Pondion duos Aſſarios. Et Prutah eſt pars octonaria Aſſarii. Pondus Meæ, quæ & Gerah dicitur, eſt ſedecim granorum hordeaceorum. Pondus Aſſarii quatuor granorum hordeaceorum. Et pondus Prutæ dimidii grani hordeacei.*

Lucas habet ἔσχατον λεπτὸν, cap. xii. 59. id eſt, *ultimam Prutam*, quæ א״ משמנה באיסר האטלקי *Octava pars erat Aſſarii Italici. Kidduſh.* cap. 1. hal. 1. Κοδράντης ergò ſic dictus eſt, non quòd quarta pars eſſet Denarii, ſed quarta pars Aſſarii, qui quàm minima pars fuerit Denarii, obſervare licet ex his quæ dicuntur ab utraque *Gemara*, locis antè citatis.

שש מעה כסף דינר *Sex Meæ argenteæ conſtituunt Denarium.*

מעה שני פונדיונין *Meah valet duo Pondionin.*

פונדיון שני איסרין *Pondion valet duos Aſſarios.*

Hoc obiter notetur. מעה *Meah*, quæ, teſte anteà *Maimonide*, *Gerah* olim vocabatur, apud Talmudicos etiam vulgò vocari זוז *Zuz:* nam ſicut hìc dicitur שש מעה כסף דינר *Sex Meæ argenteæ conſtituunt Denarium*; apud *Rambam* in *Peah*, capite ul-

timo, halac. 7. dicitur, דינר ו׳ זוזים *Denarius continet sex Zuzim. Prutah*, prout erat inter *Judæos* minimum numisma, sic videtur fuisse numisma merè *Judaicum*, non *Romanum*: nam quamvìs *Judæi Romanis* subditi *Romano* nummo sunt usi, atque indè, quod arguit *Salvator*, subjectionem suam *Romanis* sunt confessi, suo tamen nummo uti etiam sunt permissi, quod patet per communem apud eos Siclorum usum atque Hemisiclorum: Κοδράντην, *Quadrantem*, ergò minimum numismatis *Romani* meritò opineris, & Λεπτὸν, *Prutam*, *Judaici*. Utrumque dum memorat *Salvator*, non suæ loquelæ est inconstans, sed magìs loquitur ad captum omnium.

VERS. 27. Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοιχεύσεις.

Præceptum vel textum *Mosaicum* non citat, ut nudè à *Mose* traditum; sed, ut tali Glossâ à veteribus deformatum, quæ ferè vim omnem præcepti evacuaret: nam de actu adulterino tantùm interpretati sunt, eóque cum fœmina maritata. Sic enumeratio sexcentorum & tredecim præceptorum Legis, ad illud *Exod.* xx. 14. *Non mœchaberis*, hæc habet, *Hoc est præceptum Legis tricesimum quintum, Nè scilicet quis coeat cum uxore aliena.*

VERS. 28. Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, &c.

Hieros. Challah, fol. 58. 3. *Calcaneum mulieris aspiciens est, ac si uterum aspiceret: Uterum autem aspiciens est, ac si cum ea coiret.* Et tamen זו דרכו של רג להסתכל בנשים *In more fuit Rabban Gamalieli fœminas intueri.* Idem *Beracoth*, fol. 12. 3.

Bab. Beracoth, fol. 24. 1. *Intuens vel in minimum digitum fœminæ est, ac si intueretur in locum pudendum.* Et tamen *soliti sunt Rabh Gidal, & R. Jochanan, ad locum immersionis sedere, ubi lavarentur fœminæ; cúmque à quibusdam monerentur de periculo lasciviæ, respondit R. Jochanan, Ego sum ex semine Josephi, in quem dominari non potuit malus affectus.* Ibid. fol. 20. 1.

VERS. 30. Εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτήν.

Vide hìc *Bab. Niddah*, fol. 13. per totum. Inter alia, *Dicit R. Tarphon, Quicunque manum ad membrum virile admovet, abscinda-*

ſcindatur manus ejus ad umbilicum uſque. Et pauló pòſt, *Præſtat ut findatur venter ejus, quàm ut ipſe deſcendat in puteum corruptionis.* Agitur de admotione manûs ad membrum virile, ut per ejus contrectationem dignoſcatur num gonorrhæâ laboret nécne, & tamen tantillum contrectationis ad exciſionem manûs adjudicant. Lege locum, ſi vacat.

VERS. 31. Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον.

Notandum eſt, ut tranſeat *Salvator in* hæc verba, adhibitâ ſcilicet particulâ δέ. Ἐῤῥέθη δέ. Emphaſin hanc habet hæc particula hoc in loco, ut tacitam objectionem inſuſurret, cui reſpondetur verſiculo ſequenti. Dixerat Chriſtus, *Quicunque aſpicit mulierem, ut eam concupiſcat, jam mœchatus eſt.* At dixerunt Juris periti Judaici, *Si videat quis mulierem, quam in deliciis habeat præ uxore, uxorem dimittat, atque eam ducat.*

Inter capita doctrinæ *Talmudicæ* non occurrit ullum, de quo copioſiùs & ad punctillum magìs agitur, quàm De divortiis, ubi tamen non tam de juſta cauſa præcipua ſollicitudo, quàm de modo & forma. Codicem *Gittin* evolventi [ut & totum quidem *Seder Naſhim*] talis apparebit Magiſtrorum de hac re ſedulitas, ut non ſine complacentia quadam huic articulo præ omnibus aliis inhæſiſſe videantur.

Conceſſit iſti genti quidem Deus legem De repudiis *Deut.* xxiv. 1. *ob duritiem cordis eorum* tantum permiſſis, *Matth.* xix. 8. de qua tamen permiſſione gloriantur illi, ac ſi indulta è mero privilegio. Legem lethalem de Adulterio morte mulctando cùm ſanxiſſet Deus, *Deut.* xxii. in terrorem populi, atque in peccati iſtius deteſtationem; providens etiam miſericors idem Deus, quàm duriter, arreptâ ab hac lege anſâ, cedere poſſit fœminis ob virorum aſperitatem, in alias fœminas fortè anhelantium & nauſeantium uxores ſuas, lege iſtam leniente contra uxoricidia iſtiuſmodi mitiùs cavit, permiſſo in eadem cauſa, de qua data fuerat lex illa lethalis, adulterii ſcilicet, uxoris repudio. Ità ut lex iſta repudiatoria, in ejus exhibitione, corda eorum innueret dura; in ejus adhibitione, oſtenduntur carnalia. Et tamen audi eos de iſta lege ſic gloriantes. *Dicit Dominus Iſraelis* כי שנא שלח [Mal. ii. 16] *Per totum capitulum, inquit R. Chananiah nomine R. Phinehas, vocatur Dominus exercituum; at hìc Iſraelis, ut innoteſceret Deum nomen ſuum repudiis*

repudiis non subscripsisse, nisi solùm inter Israelitas. Quasi dicat, Israelitis concessi uxorum dimissiones, non concessi Gentilibus. Dicit R. Chaiiah Rabbah, Nationibus mundi non conceduntur Repudia. Hieros. in *Kiddushin*, fol. 58. 3.

Legem hanc *Mosaicam* interpretati sunt ex illis quidam [prout jure quidem interpretari eos oportuit] de causa solùm adulterii. *Dixit Schola Shammaana, non dimittenda est uxor, nisi ob turpitudinem* [hoc est, adulterium] *solùm, quia dicitur* כי מצא בה ערות *Quia invenit in ea turpem nuditatem*, [id est, adulterium]. *Gittin*, cap. 9. halac. ult.

Rabh Papa dixit, Si non inveniat in ea adulterium, quid tum? Respondit Rabba, Cùm revelaverit Deus misericors de vitiante virginem, quòd non licet ei dimittere eam per totam vitam; [Deut. xxii. 29.] *illinc de re proposita edoceris, quòd, si non invenerit in uxore turpitudinem, non licet dimittere. Gemara* ibidem.

Pari honestate commentati sunt quidam in verba ista è Propheta citata כי שנא שלח: *R. Jochanan dicit, Dimissio uxoris est odiosa:* Ibidem. Quod etiam concesserunt alii de uxore quidem prima, sed non de superinductis; hoc enim apud ipsos probatur pro Canone, *Primam uxorem suam nè quis dimittat, nisi ob adulterium. Maim.* in *Gerushin*, cap. 10. *Rabbi Eliezer dicit, De dimissione uxoris primæ, vel ipsum Altare fundit lacrymas. Gittin*, ubi suprà. Quam Glossam ex eo arripiunt, quod dicitur, *Nè quis perfidè agat in uxorem juventutis suæ*, Mal. ii. 15.

Unâ eâdémque licentiâ, Polygamiâ usi sunt Judæi & uxorum dimissione: mutuò hisce & invicem sibi fomitem exhibentibus, & lasciviâ utrisque.

Multas simul uxores habere licet, [dicunt illi] *etiam quotquot velis: at decreverunt Sapientes nostri, nè ultra quatuor uxores quis habeat. Maim.* in אישות cap. 10 & 14. At hoc restrinxerunt non tam ex principiis aliquibus castitatis, quàm nè pluribus uxoribus quis oneratus impos sit ad victum, vestitum, & debitam benevolentiam eis exhibendum; nam sic de fræno hoc Polygamiæ commentantur.

Quibus de causis uxores repudiarent, non est quod quæramus, nam de quavis causa ex proprio arbitrio hoc perpetrârunt.

1. *Uxorem non bene moratam, & quæ non modesta sit, ut decet filiam*

filiam Iſraeliticam, præceptum eſt ut dimittas. Sic illi apud *Maimonidem* & *Gittin*, ubi ſuprá. Ubi & hoc adjicitur apud *Gemariſtas*; *Dicit R. Meir, Prout ſunt hominibus placita ſua, de cibo ſuo & potu, ità ſunt etiam de uxoribus ſuis. Repertam hic in poculo muſcam eximit, & tamen non vult bibere: iſto modo ſe habuit Papus ben Juda, qui, quotieſcunque exiret, uxorem ſeratis oſtiis incluſit. Repertam alter in poculo muſcam eximit, & poculum ebibit: quod facit ille, qui uxorem cum vicinis & affinibus liberè colloquentem videt, & tamen permittit. Eſtque qui, ſi in caniſtro muſcam inveniat, ipſam edit: & hoc hominis mali eſt, qui uxorem egredientem videt, capite non velato, & nudatâ cervice, lavantémque videt in balneis, ubi lavare ſolent viri, & tamen de hac re non curat; cùm ex Lege teneatur eam dimittere.*

2. *Si quis uxorem odio habeat, dimittat. Maimonides* ubi antè: uxorem tantùm primò ductam excipiens. Paritérque *R. Judah* illud Prophetæ כי שנא שלח ſic interpretatur, *Si odio habeat, dimittat:* quem ſenſum verſiones nonnullæ periculoſè ſatìs ſunt ſecutæ. *R. Sol.* ſenſum loci iſtius ſic effert; *Uxorem dimittere præcipitur, ſi in oculis mariti gratiam non aſſequatur.*

3 *Schola Hilleliana dicit, Si eſculenta mariti nimiâ ſalſedine aut nimiâ toſtione malè conficiat uxor, eſt dimittenda. Gittin* ubi ſuprà, & *R. Sol.* & *R. Niſſin* ibi.

4. Imò, *Si ictu aliquo divino muta reddatur, aut fatua,* &c.

5. Sed, nè omnia proferamus, de quibus uxorem dimittendam pronuntiant, [inter quæ & quædam proferunt præ erubeſcentia non memoranda] ſatìs ſit illud *R. Akiba* vice omnium adduxiſſe. *Dixit R. Akibah, Si quis mulierem videat uxore formoſiorem, uxorem dimittere licet, quia dictum eſt, Si gratiam non aſſequatur in oculis ejus. Miſhnah* ult. in *Gittin*, cap. 9.

ʼΑποςάσιον.

Et Βιϐλίον ʼΑποςασίε, *Matth.* xix. 7. & apud *Septuag. Deut.* xxiv. 1. De quo ſic *Beza, Libellus hic videri poſſit, non uxoris dimiſſæ, ſed mariti ab uxore ſecedentis reſpectu,* ʼΑποςάσιον *vocari.* Duriuſculè, & doctrinæ *Judæorum* Canonicæ ex diametro contrariè: Sic enim illi, *In libello ſcribendum eſt, Ecce, tu dimitteris; ecce, tu pelleris, &c. Si autem ſcribat, Ego non ſum vir tuus, vel, Ego non ſponſus tuus, &c. non eſt juſtus libellus: nam dictum eſt, Ille*

eam dimittet, non, Ille dimittet seipsum. Maim in *Gerushin*, cap. 1.

Libellus hic à *Judæis* vocatur ספר כריתות & ספר תירוכין & גט & גט פיטורין & איגרת שבוקין, &c.

Uxor dimitti non potuit, nisi dato libello repudii: *Vocatur ergò*, [inquit *Baal Turim*] טפר' כריתות *Libellus abscissionis, eò quòd nihil aliud sit, quod eam à marito exscindat. Quamvìs enim triplici modo uxor acquireretur* [de quo vide *Talm.* in *Kiddushin*, cap. 1. halac. 1.] *non erat tamen quo dimitteretur, præter libellum repudii. Baal Turim*, in *Deut.* xxiv.

II. *Non dimittebatur uxor, nisi libenter volente marito; reluctante enim non erat repudium: at, velit nolit uxor, repudianda, si vellet maritus. Maim.* in *Gerushin*, cap. 1.

III. *Libellus repudii duodecim lineis conscriptus est, nec pluribus, nec pauci0ribus. Rashba* in *Tikkun Get*, ad finem *Gittin*, in *Alphesio*.

Rationem hujus numeri reddit *R. Mordechaus* in cap. 1. in tractatum *Gittin*, hisce verbis, *Libellum repudii scribens duodecim lineis compingat, secundùm valorem numericum literarum in voce* גט. *At Rabb Saadias interpretatur, Libellum repudii scribendum eodem linearum numero, quo separantur libri Legis. Quatuor enim lineæ intercedunt inter librum Geneseos & librum Exodi: quatuor inter librum Exodi & librum Levitici: quatuor inter librum Levitici & librum Numerorum. At quatuor inter librum Numerorum & Deuteronomii non reputantur, eò quòd liber iste est tantùm repetitio Legis*, &c.

IV. Exemplar libelli repudiatorii habes apud *Alphesium* in *Gittin*, fol. 600. hâc formâ.

ספר כריתות

בכך בשבת בכך וכך לירח פלוני בשנת כך וכך לבריאת
עולם במניינא דרגילנא למימני ביה ברוכתא פלוני איך
אני פלוני בר פלוני וכל שום דאית ליה דמתא פלוני
צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטרית ושבקית
ותריכית יתיכי ליכי אנת פלונית בת פלוני וכל שום דאית
ליכי דמתא פלונית דהוית אינתתי מן קדמא דנא
וכדו תרוכית יתיכי ליכי אנת פלניתא בת פלוני וכל
שום

שום ראית ליכי דממתא פלוני דיתהויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיצתבייין ואינש לא ימחה בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין וגט פיטורין ואגרת שבוקין כדת משה וישראל:

ראובן בן יעקב עד:
אלעזר בן גלעד עד:

Libellus Repudii.

Die hebdomadis N. Menſis N. anni à condito mundo N. computo quo numerare conſuevimus in Provincia N. Ego N. filius N. & quocunque nomine vocitor, de civitate N. cum ſummo animi conſenſu, atque abſque ulla coactione urgente, Repudiavi, dimiſi, atque expuli te, te, inquam, N. filiam N. quocunque nomine vocitaris, de civitate N. quæ antehac uxor mea fuiſti. At nunc te dimiſi, te inquam, N. filiam N. quocunque nomine vocitaris, de civitate N. Ità ut libera & de jure tuo ſis, nuptum iri cuicunque placuerit, & nemo te reprimat, ab hodierno die uſque in perpetuum. Libera es ergò cuivis homini: Atque hic eſto tibi à me libellus repudii, literæ divortii, & ſchedula expulſionis, ſecundùm legem Moſis atque Iſraelis.

Reuben filius Jacobi teſtis.
Eliezer filius Gilead teſtis.

Vide formulam etiam hanc in paucis mutatam in *Maimon* in *Geruſhin*, fol. 273. 2.

V. Libellus hic, ſigillo mariti roboratus & ſubſcriptione teſtium in manus uxoris, aut ab ipſo marito, aut ab aliquo in hoc munus ab eo deputato, erat tradendus: aut aliquem deputare poterat uxor, qui vice ſuâ eum reciperet.

VI. Tradendus uxori non erat, niſi duobus præſentibus, qui libellum perlegerent, & antè quàm in manus uxoris daretur, & póſt: cúmque daretur, maritus, ſi præſens, ſic fatur, *Ecce, hic eſt tibi libellus repudii.*

VII. Uxori dimiſſæ licuit, ſi viſum eſſet, libellum hunc ad Synhedrium adducere, ubi inter Archiva, ſi urgeret illa, conſcribebatur in rei memoriam. Licuítque pariter dimiſſæ cuicunque vellet nube-

 re:

re, si non in libello obicem, clausulâ aliquâ id prohibente, posuisset maritus.

VERS. 32. Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, &c.

I. Permissionem *Mosaicam* de repudiis non abrogat *Salvator*, sed tolerat; intra limites tamen *Mosaicos* solùm compactam, hoc est, in causa adulterii: damnatâ istâ apud Canones *Judaicos* licentiâ, quæ ob quamlibet causam permisit.

II. In causa adulterii non præceptum est repudium, sed permissum. Coacti sunt *Israelitæ* etiam verberibus aliquando uxores dimittere, ut patet apud *Maimon.* in *Gerushin*, cap. 2. At *Salvator*, etiam in causa adulterii, coactionem non imponit dimissionis, sed licentiam indulget.

III. *Qui extra causam fornicationis uxorem dimittit, facit eam mœchari*; hoc est, si mœchetur: vel, etsi actu non mœchetur, reus tamen ille de omnibus dimissæ libidinosis æstuationibus; nam libidinosè concupiscens *mœchari* dicitur, versu vicesimo octavo.

VERS. 33. Ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐκ ἐπιορκήσεις, &c.

Perjurium prohibet Lex, *Levit.* xix. 12, &c. ad quod totum de jurando peccatum reduxerunt patres Traditionum, de juramento temerario parùm curantes. Dupliciter in hoc capite de juramentis peccârunt:

I. Quòd nihil de jurejurando soliciti essent, modò quod juraretur non esset falsum. Quid, qualiter, quoties, quàm temerariè jurares, parùm curant, modò quod juras sit verum.

In tractatu Talmudico *Shevuoth* שבועות, paritérque apud *Maimonidem* Juramenta in quatuor has classes distribuuntur.

Primò, שבועת ביטוי *Juramentum promissorium*: cùm juraret quis se hoc vel illud facturum, vel non facturum, &c. Atque hoc unum erat è juramentis שבועות שתים שהן ארבע bipartitis, quæ & quadripartita etiam erant: hoc est, negativum vel affirmativum; & rursus, negativum aut affirmativum de præterito, vel negativum aut affirmativum de futuro: nempe, cùm quis juraret se hoc vel illud fecisse, vel non fecisse; vel se hoc vel illud facturum vel non facturum: *Quicunq; ergò aliquo quatuor horum modo jurat, & ità res se non habet, prout jurat, (Exempli gratiâ, Se non jecisse lapidem in*

in mare, cùm jecerit: ſe jeciſſe, cùm non jecerit: ſe non comeſturum, & tamen comedit; ſe comeſturum, & tamen non comedit:) *ecce, hoc eſt falſum juramentum*, vel *perjurium*: *Maim.* in *Shevuoth*, cap. 1.

Quicunque jurat ſe non comeſturum, & tamen quædam comedit, quæ quidem non ſunt eſui ſatis idonea, hic reus non eſt. Talm. in *Shevuoth*, cap. 3.

Secundò, שבועת שוא *Juramentum vanum*, vel *temerarium*: hoc etiam quadripartitum [ſed non eodem modo, quo prius]. 1. Cùm quis id juramento aſſereret, quod notiſſimæ veritati eſſet contrarium: veluti, *Si juraret virum eſſe fœminam, columnam lapideam eſſe columnam auream*, &c. vel, cùm quis juraret id eſſe vel fuiſſe, quod omnino impoſſibile: veluti, *Se vidiſſe Camelum in aere volitantem.* 2. Cùm quis jurejurando id aſſereret, de quo non erat quòd quis dubitaret. Exempli gratiâ, *Cœlum eſſe cœlum, lapidem eſſe lapidem*, &c. 3. Cùm id ſe facturum juraret, quod omnino ipſi impoſſibile: *Se nempe per triduum & trinoctium non dormiturum; per plenam ſeptimanam ſe nihil guſtaturum*, &c. 4. Cùm ab eo abſtinere juraret, quod præceptum eſt, *Se nempe non geſtaturum Phylacteria*, &c. Ipſiſſima hæc exempla adducuntur in locis allegatis.

Tertiò, שבועת פקדון *Juramentum de depoſito*: cùm nempe quis de depoſito apud ſe juraret, vel ſurreptum, vel fractum, vel perditum eſſe, & non à ſe deglutitum, &c.

Quartò, שבועת עדות *Juramentum teſtimoniale* coram Judice aut Magiſtratu.

In tribus ex his juramenti generibus de veritate rei juratæ ſolummodò cautum eſt, non de vanitate jurandi.

Cautionem quidem aliquam adhibere videbantur circa juramentum vanum & temerarium. 1. Flagellandum ſcilicet eum, qui ſic jurat, & execrabilem fieri: quod innuit *Maimonides*, capite tractatûs allegati duodecimo; cui & ſuffragantur Gemariſtæ Hieroſolymitani, *Shevuoth* fol. 34. 4. *Qui jurat duo eſſe duo, vapulet ob vanum juramentum.* 2. Terrorem etiam addiderunt ex feralibus exemplis: quale eſt illud ipſiſſimo iſthôc loco. כ״ד בוליות היו בדרום *Viginti quatuor cœtus fuerunt in Auſtro, atque omnes vaſtati ſunt ob juramentum vanum.* Atque in tractatu eodem, *fol.* 37. 1. Mulier ſepelîit filium ob juramentum, &c. In tam

arctum tamen circulum vana juramenta concluserunt, ut centies millies vanè jurari posset, & tamen intra limites cautionis de vano juramento non includi.

II. Jurare per Creaturas pro more & consuetudine habuerunt. *Si quis jurat per cœlum, per terram, per solem, &c. sit licèt animus jurantis sub his verbis per illum jurare, qui hæc creavit, hoc tamen non est juramentum. Aut, si quis jurat per aliquem ex Prophetis, aut per aliquem librum è libris Scripturæ, sit licèt sensus jurantis per illum jurare, qui istum Prophetam misit, aut qui istum librum dedit, nihilominùs hoc non est juramentum. Maimon.* ubi suprà, cap. 12.

Si quis alium adjurat per cœlum aut terram, reus non est. Talm. ubi suprà, cap. 4.

Jurârunt per cœlum. *Bab. Beracoth,* fol. 55. השמים כן הוא *Per cœlum ità res est.*

Jurârunt per Templum. *Cherithuth,* cap. 1. halac. 7. *Cùm venderentur aliquando turtures & columbarum pulli Hierosolymis denario aureo, dixit Rabban Simeon ben Gamalielis* המעון הזה *Per habitationem hanc* [id est, Per Templum hoc] *hâc nocte non quiescam, nisi vaneant denario argenteo.*

Ketubboth, cap. 3. & *Tosapht.* ibid: *Dixit R. Zechariah ben Ketsab,* המעון הזה *Per Templum hoc, non recessit manus mulieris è manu mea.* Bab. Kiddushin, fol. 71. 1. *Dixit R. Jochanan* היכלא *Per Templum est in manu nostra,* &c.

Juchasin, fol. 56. col. 1. *Bava ben Buta juravit, Per Templum, in fine tractatûs Cherithuth, & Rabban Simeon ben Gamaliel in initio* וזה מנהג בישראל *Et sic mos fuit in Israele.* Nota hoc, *sic fuit mos.*

Jurârunt per urbem *Hierosolymam. Tosapht:* ad *Nedarim,* cap. 1. *Dicit R. Judah, Qui dicit Per Hierosolymam, nihil dicit, nisi intento animo voverit Hierosolymam versùs:* Ubi etiam post duas lineas interiectas adduntur hæ jurandi vel vovendi formulæ: ירושלם לירושלם בירושלם: היכל להיכל בהיכל: *Hierosolyma, Pro Hierosolyma, Per Hierosolymam. Templum, Pro Templo, Per Templum. Altare, Pro Altari, Per Altare. Agnus, Pro agno, Per agnum. Pastophoria, Pro Pastophoriis, Per Pastophoria.*

phoria. Lignum, Pro ligno, Per lignum. Sacrificia ignita, Pro ignitis, Per ignita. Patina, Pro patinis, Per patinas: hæc omnia, quòd ego hoc faxo tibi.

Jurârunt per capita ſua. *Sanhedr.* cap. 3. halac. 2. *Tenetur quis proximo jurare, & dicit ille* דור לי בחיי ראשך *Vove* [vel, *Jura*] *mihi per vitam capitis tui*, &c.

VERS. 34. Μὴ ὀμόσαι ὅλως.

In tractatu *Demai*, cap. 2. halac. 3. præſcribuntur regulæ quædam religioſo: Inter alias שלא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק *Nè nimius ſit in jurando & ridendo*: ubi Gloſſa *R. Sol.* פרוץ בנדרים *Hoc vult, Nè multus ſit in juramentis, etiamſi de iis, quæ vera ſunt, juret: nam in multùm jurando impoſſibile eſt non profanare.* Arctiori vinculo ſuos meritò ligat *Salvator*, voluntario aut arbitrario juramento locum permittens omnino nullum. Incedit in medio ſenſus horum verborum, inter *Judæum*, qui aliquem locum arbitrario juramento indulſit, atque *Anabaptiſtam*, qui neceſſario nullum.

VERS. 36. Οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι.

Hoc eſt, Non potes vel canos inducere, vel amovere.

VERS. 37. Ἔστω ὁ λόγος ὑμῶν, Ναὶ, ναί· Οὐ, οὔ.

הן הן. לא. לא.

Maimon. in *Peah*, cap. 5. משאן ומתנן של תלמידי חכמים באמת ובאמונה אמר על לא לא ועל הן הן *Datio & acceptio* [id eſt, tranſactio] *inter diſcipulos Sapientum ſit in veritate & fide, dicendo Eſt, Eſt, Non, Non*, vel verbatim, *De Etiam Etiam, de Non Non.*

Gittin, cap. 7. halac. 1. *Si lunatico dicitur, Num libellum repudii conſcribemus uxori tuæ? ille autem capite annuat, ter experiuntur: & ſi ille reſpondeat* על לאו לאו ועל הן הן *ad Non Non, atque ad Etiam Etiam, conſcribant illi ac dent uxori.*

VERS. 38.

VERS. 38. Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέθη, Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, &c.

Hanc legem etiam citat, ut Gloſſâ Scribarum amictam, & in Scholis *Judaicis* jam receptam. Illi autem non in juſtam talionem legem reſolverunt, ſed in pecuniariam compenſationem.

Bava Kama, cap. 8, & *Maimon.* in חובל ומזיק cap. 1. *Detruncat quis manum aut pedem proximi? Hoc æſtimant ſecundùm exemplum venundati ſervi, computantes quanto pretio vaniret cùm non mancus, quantóque minori cùm jam mancus. Quantúmque pretii diminutum, tantum detruncato ſolvendum, ſicut dicitur, Oculus pro oculo, &c. Traditione accepimus hoc intelligendum eſſe de ſatisfactione pecuniaria: quod autem dicitur in Lege,* Si labem impegerit proximo, eadem impingetur & ipſi. [*Levit.* xxiv. 19.] *non vult ut ille demancetur, prout alium demancavit, ſed, cùm dignus ſit demancatione, dignum eſt ut damnum perſolvat demancato.* Plurimâ charitate videbantur ſibi ſeveram iſtam legem emolliiſſe, cùm tamen interea parùm de viva charitate eſt cautum, & de offenſæ condonatione, apertâ adhuc ab iis relictâ ad exactionem januâ ac vindictam, quod patebit in ſequentibus.

VERS. 39. Ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα.

Ut doctrina *Chriſti* hìc clariùs eluceat, ex oppoſito ponatur doctrina *Judaica*; cui ille ſuam opponit.

Bava Kama, cap. 8. halac. 6. *Impingit quis colaphum proximo in aurem, det ei Solidum. R. Judah nomine R. Joſi Galilai dicit, Det ei minam.*

סטרו ניתן לו מאתי זוז *Impingit ei colaphum in maxillam, det ei ducentos Zuzaos: ſi alterâ manu, det ei quadringentos.* (Confer verſum 39. *Si quis te percuſſerit in dextram maxillam tuam, præbe ei & alteram*).

צרם אזנו ונו׳ *Vellicat aurem ejus; aut evellit crinem; aut conſpuit, ità ut in eum concidat ſputum; aut tollit ab eo tunicam* (nota hoc & confer verſum 40. *Qui vult tunicam tuam tollere,* &c.) *aut denudat caput mulieris in publico: det quadringentos Zuzaos.*

Rationem mulctæ tam ſeveræ petunt præcipuè à pudefactione ſic

ſic læſi, ac rei ipſius opprobrio, atque inſuper à dignitate Iſraelitæ: quod fusè patefit à Gemariſtis in verba citata, atque à *Maimonide* in חובל ומזיק capitibus 1, 2, 3, &c.

הכל לפי כבודו *Statuuntur atque infliguntur iſtæ mulctæ* [inquiunt] *ſecundùm dignitatem perſonæ læſæ. At dixit R. Akibah, Etiam pauperrimi Iſraelitæ reputandi ſunt, ac ſi generoſi eſſent, exuti facultatibus ſuis; quia ſunt filii Abrahami, Iſaaci, & Jacobi.*

Hinc facilis patet aditus ad rationem doctrinæ *Chriſti*. 1. Legem talionis citat, ut ex iſtius Antitheſi clarior eluceat charitas, & condonatio *Chriſtiana*. 2. Hæc ſpecialia memorat, quæ indigniſſima videbantur, & non toleranda à generoſitate *Judaica*; ut humilitatem Evangelicam prædicet magìs & patientiam, atque abnegationem ſui. At cur data Lex talionis, ſi in hoc tandem liquetur? Eâdem ratione, quâ Lex lethifera De adulterio: in terrorem ſcilicet, ac in demonſtrationem peccati. Utraque ex charitate emollienda; hæc condonatione, illa libello repudii, aut, ſi ſic marito viſum, condonatione quoque.

VERS. 40. Καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, &c.

Χιτῶνα, טלית ſic in verbis Talmudicis allegatis, העביר טליתו *Tollit tunicam.* De ea ſic *Aruch*, טלית הוא רדיד *Talith eſt pallium. Et quare vocatur* טלית? שהוא מעלה מכל בגדים *quia eſt ſupra omnes veſtes*, id eſt, quia eſt veſtis extima.

In veſte hac exteriori intextæ ſunt fimbriæ iſtæ memorativæ Legis, de quibus mentio, *Num.* xv. 38. hinc illud *Bab. Shabb.* fol. 23. 2. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה *Qui curat de periculamentis, meretur bonam tunicam.* Indè auctum eſt opprobrium ſimul cum injuria, cùm tolleretur illud, de quo non parùm jactantiæ, imò &, in quo non parùm religionis. *Matth.* xxiii 5. Χιτὼν καὶ ἱμάτιον טלית וחלוק: *Bab. Bava Mezia*, fol. 78. 2. *Si det quis pauperi denarium ad coemendum* חלוק Ἱμάτιον, *nè coemat* טלית χιτῶνα. *Nedarim*, fol. 33. 1. משאיל לו חלוק וטלית. *Accommodat ei* Ἱμάτιον καὶ χιτῶνα.

VERS. 41. Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, &c.

Injuriâ corporali affecto quinque hæ solvendæ erant mulctæ pro ratione & qualitate injuriæ, בנזק בצער בריפוי בבושת בשבת *Mulcta pro demancatione*, si modò ille demancatus: *mulcta pro dolore*, tolerato è plaga aut vulnere inflicto : *mulcta pro* vulneris aut plagæ *sanatione : mulcta pro illato opprobrio* : *& mulcta pro cessatione*; cùm scilicet vulneratus, aut plagâ afflictus, decumbens rebus suis adesse non potuit. *Bava Kama*, ubi suprà.

Ad primam respicere videntur prima verba *Salvatoris*, Μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Nè sic in injuriosum obsistas vel insurgas,ut Legem talionis in eum exigas : ad secundam & quartam verba sequentia, ὅστις σε ῥαπίσει ad easdem & ista, θέλοντί χιτῶνά σου λαβεῖν : ad ultimam hæc, quæ sub manibus, & ad secundam certè, *si proponitur genus servitutis intolerabile*, quod ait clarissimus *Beza*.

Vox הלוויה, Talmudicis usitatissima, quâ denotant proficiscentem aliquatenus honoris ergô comitari, ad sensum verbi ἀγγαρεύειν non pertingit, sed mollis nimis est & humilis. Pro officio habitum est, Mortuum ad sepulchrum & Rabbinum discedentem aliquatenus comitari. Hinc historia ista *Hieros. Schab.* 8. 3. *Germani servus R. Judæ Nasi, volens R. Illam discedentem* προπέμψαι [מילוויה] *obvium habuit canem rabidum*, &c. Vestigia hujus officii inter *Christianos*, *Tit.* iii.13. III *Joann.* vers 6. indicia officii, amoris & reverentiæ : at quod à magistris *Judæorum* exigebatur ex arrogantia, & superciliosa autoritate, præstandum Rabbino, quà Rabbino.

At ἀγγαρεύειν duriùs sonat, & non tam officii impulsum, quàm violentiæ coactionem fatur : retinéntque Talmudici ipsissimam istam vocem אנגריא, exemplísque non paucis quid sibi velit demonstrant. *Bab. Joma*, fol 35.2. *Fertur de R. Eliazar ben Harsum, quòd legavit ei pater ejus mille urbes in arida & mille naves in mari: at ille tamen, unoquoque die portans secum utrem farinæ in humero suo, profectus est ab urbe in urbem, & à regione in regionem, ut disceret Legem. Quodam die occurrunt ei ejus servi*, ועשו בו אנגריא, *atque eum angariant. Dicit iis, obsecro vos me dimittere, ut abeam, & discam Legem. Dicunt ei, Per vitam R. Eliazari ben Harsum, non te dimittemus*, &c. Gloss. אנגריאה

עבודי

עבור" שר העיר. *Angaria eſt ſervitus Politarchæ, & fuit hìc inſervire ſibi*, [nam ipſe fuit Dominus urbis.] *At illi eum non nôrunt, ſed arbitrati ſunt unum eum fuiſſe ex iſtis ſuis urbibus : nam Famulitium domini incumbit iis.*

Idem *Nedarim*, fol. 32. 1. *Dicit R. Eliezer, Quare punitus eſt Abrahamus pater noſter, & afflicti ſunt filii ejus in Ægypto ducentis & decem annis?* מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים *Quia angariavit diſcipulos Sapientum; ſicut dicitur*, וירק את חניכיו Armavit Catechumenos ſuos, *Gen.* xiv. 14.

Idem ferè etiam dicitur de rege *Aſa*, *Sotah*. fol. 10. 1. *Quærit Rabba, Quare punitus eſt Aſa* [podagrâ] ? שעשה אנגריא בתלמידי חכמים *Quia angariavit diſcipulos Sapientum: ſicut dicitur*, Et rex Aſa convocavit omnem Judam nemine excepto,&c. I, *Reg.* xv. 22.

Mentio etiam occurrit de angariando jumento, *Bava Mezia*, cap. 6. hal. 3. או שנעשית אנגריא אומר לו הרי שלך לפניך *Aſino conducto ad iter montanum, conducens autem carpit iter in convalli, ſit licèt utrumque æqualis ſpatii, decem miliarium, ſi moriatur aſinus, conducens eſt reus*, &c. *At verò, ſi angariatus fuerit aſinus, dicit conducens poſſeſſori; Ecce, tuum tibi habe*, &c. Gloſſa או שנעשית אנגריא *Si angariatus fuerit, id eſt, ſi eum arripiunt ad opus aliquod Regis*, &c.

Vides ergò quò tendat exhortatio *Salvatoris*. 1. Ad patientiam ſub aperta injuria, & cui nullus prætextus; verſu triceſimo nono. 2. Sub injuria, cui prætenditur jus aliquod, atque æquitas in foro, verſu quadrageſimo. 3. Sub injuria, coactione, aut violentia, cui patrocinatur autoritas regalis, aut ſuperiorum.

VERS. 44. Μισῆτε τὸν ἐχθρὸν σȣ.

Adduci hic poſſent venenati iſti canones, quibus in æternum odium inſtruuntur in Gentiles, ínque ipſos Iſraelitas, qui non, quoad ſingula, in iiſdem traditionibus ac ritibus ſecum incedunt. Exemplum hoc unum ſatìs ſit pro plurimis,quæ præſtò ſunt ubique. *Hæretici Iſraelitici, id eſt, qui idola colunt ex Iſraele, aut qui tranſgrediuntur ut irritent; itémque Epicurei, id eſt, Iſraelitæ, qui negant Legem & Prophetas, ex precepto ſunt occidendi, ſi poteſt quis eos occidere, ídque palàm; ſi autem non apertè, clàm & aſtutè*

machineris eis mortem! Et paulò pòst, (ô extremam in Gentiles *Judæorum* charitatem) *Gentilibus verò, quibus nobiscum non est bellum, itémque pastoribus pecorum minutiorum, aliisque istiusmodi, non mortem quidem ità machinantur, at prohibitum tamen est eos à morte liberare, si de morte periclitantur. Exempli gratiâ, videt Judæus quemquem eorum lapsum in mare, nullo modo cum indè tollat: nam scriptum est,* Non insurges in sanguinem proximi tui: *at hic non est proximus.* Maim. *in* רוצח *cap.* 4. Et porrò, cap. 13. *Israelita, qui solus videt alium Israelicam transgredientem, eúmque admonet, non resipiscentem tenetur odio habere.*

Vers. 46. Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;

Quàm odiosi genti *Judaicæ* fuerint Publicani, ex ista præsertim gente orti, quàmque bipedum nequissimos eos reputârint, multifariàm patet apud Evangelistas: atque ipsissimus idem est eorum character apud scriptores suos.

Maimon. in גזלה cap. 5. *Hominum, de quibus præsumitur eos fures esse, præsumitúrque omnes eorum opes per rapinam congestas esse, opúsque totum suum esse opus rapacium, veluti Publicanorum & latronum, opibus uti non licet, nec est eorum nummus cum tuo commiscendus, eò quòd præsumitur ex rapina acquisitus.*

Bab. Sanhedr. fol. 25. 2. Inter eos, qui nec ad judicandum idonei fuerunt, nec ad testimonium in judicio perhibendum, numerantur הגבאין והמוכסין *Exactores, & Publicani.*

Nedarim, cap. 3. halac. 4. Conjunguntur Publicani cum sicariis & latronibus נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין *Jurant sicariis, latronibus, & Publicanis,* (bona invadentibus) *Hæc est oblatio,* &c. *Noscitur ex socio.*

Inusta iis, nec immeritò, fuit talis ignominia, partim ob eorum rapinam, partim quòd oneri genti imposito ipsi onus addiderunt.

Maim. ubi suprà. *Quandonam sunt Publicani reputandi pro furibus? Quando scilicet est Gentilis: vel quando ex seipso illud muneris usurpat, vel quando à Rege deputatus non definitam summam exigit, sed pro arbitrio.* Ideo pro rara avi reputandus est Pater *R. Zeiræ*, qui, cùm Publicanus foret per annos tredecim, onera tributorum non gravavit, sed emollivit. *Bab. Sanhedr.* fol. 25. 2. *Gaon* apud *Aruch* in מכס. *Cùm rex tributum definiret à Judæis exigendum,*

exigendum, ab unoquoque ſecundùm facultates ſuas; hi Publicani, ad rem proportionandam deputati, προσωπολῆπται *facti ſunt, hos onerantes, illis indulgentes, & ſic facti ſunt deprædatores.*

Quò gravius fuit pòpulo *Iudaico*, liberam gentem ſe jactanti, jugum Ethnicum, eò odioſius hoc hominum genus, *Iudaico* ſanguine ortum, & tamen jugum eorum longè gravius reddens per has rapinas.

CAP. VI.

VERS. I. Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν, &c.

Quæritur an *Matthæus* Ἐλεημοσύνην ſcripſerit, an Δικαιοσύνην.

Reſp. 1. *Salvatorem* certè צדקה dixiſſe [aut Syriacè זדקתא] nullus dubito, at non potuiſſe à vulgo niſi de Eleemoſyna intelligi, æquè nihil dubitandum. Nam tametſi vox צדקה ſecundùm Veteris Teſtamenti Idioma nihil aliud ſignificat quàm *Juſtitiam*; nunc tamen, cùm hæc loqueretur *Salvator*, nihil æquè ſignificavit ac *Eleemoſynam*.

2. Eâdem voce זדקתא etiam uſus eſt *Chriſtus* in verſiculis tribus proximè ſequentibus, & *Matthæus* voce uſus Ἐλεημοσύνη: at quonam, quæſo, jure ille verſu primo Δικαιοσύνην diceret, ſequentibúsq; Ἐλεημοσύνην: cùm *Chriſtus* utrobiq; voce uſus fuerit unâ eâdémque? *Matthæo* non licuit Græcè mutare, ubi *Salvator* Syriacè non mutaverat.

Dicendum ergò Dominum *Jeſum* vocem צדקה vel זדקתא adhibuiſſe, per quatuor hos primos verſiculos; at loquentem cum vulgo de Eleemoſyna intellectum fuiſſe à vulgo.

Eleemoſynam autem nomine צדקה *Juſtitiæ* inſignîerunt, eò quòd plurimùm ad juſtificationem conferre Eleemoſynam docerent Patres Traditionum, & crederet vulgus. Audi cathedram hac in re *Judaicam*.

Bab. Bava Bathra, fol. 10. 1. & *Midr. Tillin*, in *Pſal.* xvii. 15. *Ob Quadrantem unum pauperi datum in Eleemoſynam, particeps*

ſit homo beatificæ viſionis. Ubi verba hæc, אני בצדק אחזה פניך ſic reddit, *Ego faciem tuam aſpiciam propter Eleemoſynam*

Bab. Roſh haſhanah, fol. 4.1. Dicit quidam, *Nummus hic cedit in Eleemoſynam, ea propter, ut vivant filii mei, atque ut ipſe acquiram mundum futurum.*

Idem *Beracoth*, fol. 55. 1. *Menſa hominis per Eleemoſynam nunc expiat, ſicut olim Altare per Sacrificia.*

Hieroſ. Peah, fol. 15. 2. *Si Eleemoſynas præſtiteris è crumena tua, cuſtodiet te Deus ab omni damno & nocumento.*

Ibid. *Rex Monobazes, [largâ manu pauperibus ſua erogans, hæc audiit à cognatis ac amicis, Majores tui & proprias opes auxerunt, & à patribus legatas, tu verò & tuas atteris & Majorum. Quibus ille, Opes ſuas repoſuerunt patres mei in terris: ego meas in cœlo; ſicut ſcriptum eſt, Florebit veritas è terra, Juſtitia autem proſpiciet è cœlo. Theſauros recondiderunt patres mei, fructum non ferentes: ego verò ferentes fructum; ſicut dicitur, Juſtis bene erit, nam ipſi fructus comedent operum ſuorum. Theſaurizârunt patres mei, ubi poteſtas eſſet manibus: ego verò ubi non eſt; ſicut dicitur, Juſtitia & judicium eſt habitatio throni ejus. Congeſſerunt patres mei pro aliis: ego pro meipſo; ſicut dicitur, Atque hoc tibi erit in Juſtitiam. Corraſerunt illi in hunc mundum: ego in futurum; ſicut dicitur, Juſtitia liberabit à morte.* Recitantur & hæc in *Bab. Bava Bathra*, fol. 11. 1.

Aperte obſervas quo ſenſu *Juſtitiam* intelligat, Eleemôſynæ ſcilicet: iſtóque ſenſu, non tam à propria incude efformato, quàm univerſæ gentis, quámque à doctoribus ſuis Phariſæis Catechumenus imbiberat.

Eccam Eleemoſynæ ex ipſo opere operato [aſſerente cathedrâ Phariſaicâ] virtutem juſtificatricem ac ſalvatricem. Et hinc eouſque apud deceptum populum increbuit hujus efficaciæ opinio, ut non alio nomine, [intra vocem unam definito] Eleemoſynam indigitarent, quàm צדקה *Juſtitiæ*. Ad doctrinæ hujus irriſionem fortè referuntur verba iſta *Servatoris*, Luc. ii. 41. *Imò ea, quæ penès vos ſunt, date in Eleemoſynam, &, ecce, omnia erunt munda vobis*: meritò quidem ad præſtandas Eleemoſynas hortantis, at tamen ſimul avaritiam Phariſæorum vellicantis, vanámque eorum de munditie ex lotione manuum opinionem ex ſua ipſorum de Eleemoſynæ efficacia confutantis. Ac ſidixiſſet, Aſſeritis vos Eleemoſynam

moſynam juſtificare ac ſalvare, atque ideo eam nomine *Juſtitiæ* inſignitis, quare ergò puritatem ex lotione manuum, ac non potiùs ex præſtatione Eleemoſynæ, ambitis? Encomia Eleemoſynæ ſublimia nimis vide in *Bab. Bava Bathra*, fol. 8, 9, 10, 11. *Bab. Chagig.* fol. 5. 1. *R. Jannai vidit quendam nummum pauperi dantem palàm, cui dixit, Præſtat non dediſſe, quàm ſic dediſſe.*

Εἰ δὲ μή γε μισθὸν οὐκ ἔχετε.

De mercede ideo loqui videtur potiùs, quòd mercedem ob præſtitas Eleemoſynas abſque dubio expectarent, ídque, ut diximus, ob opus operatum.

Hieroſ. Peah, fol. 21. 1. *R. Lazar fuit Eleemoſynarius Synagogæ: Ingreſſus aliquando domum ſuam dixit, Quid novi? Reſponderunt, Venerunt huc quidam, & comederunt, ac biberunt, & pro te preces fuderunt. Tunc* [*inquit ille*] *non eſt merces bona. Aliâ vice domum ſuam ingreſſus dixit, Quid novi? Reſponſum eſt, Venerunt alii nonnulli, & comederunt, & biberunt, & tibi ſunt convitiati. Jam ergò, inquit, erit merces bona.*

VERS. 2. Μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις.

An hæc ſalpizatio ſecundùm literam ſit intelligenda, an ſenſu mutuatitio, juſtus eſt ſcrupulus. Non inveni, quæſiverim licèt multùm ſerióque, vel minimum tubæ veſtigium in præſtandis Eleemoſynis; à doctioribus libentiſſimè hoc diſcerem

Eleemoſynam Judæorum ordinariam tripartiaris.

I. לתמחוי Eleemoſynam dederunt ſportulæ, vel caniſtro publico: תמחוי (definiente autore *Aruch*, ídque è *Bava Bathra*, loco noviſſimè citato) fuit vas *quoddam, in quo colligebantur panis & eſculenta* לעניי עולם *pro pauperibus mundi. Caniſtrum eleemoſynarium* non immeritò voces, vocat ille קערה *Scutellam.* Per עניי עולם *Pauperes mundi* intelligendi ſunt mendici quivìs oſtiatim petentes, etiam vel Ethnici. Indè *Hieroſ.* ubi ſuprà, תמחוי לכל אדם, *Scutella eleemoſynaria fuit pro quolibet homine.* Et, ut porrò *Aruch*, נגבית בכל יום בג' ומתחלקת בג' *Exigebatur hæc Eleemoſyna quotidie per tres viros, & diſtribuebatur*

tur per tres. Exigebatur ab oppidanis per collectores intra fores suas, quod patet per cautionem istam *Bava Bathra*, fol. 8. 2. גבאי צדקה אין רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה הנות *Non licet collectoribus eleemosynæ ab invicem se separare, nisi quòd hic secedere possit ad portam, ille ad tabernam.* Hoc est, ut explicat Glossa, Non licuit iis divisim & separatim exigere hanc Eleemosynam, nè oriretur suspicio in proprium usum & beneficium se quod datum erat clàm contulisse; hoc solùm licuit; cùm ad portam accederent, potuit unus ad portam se conferre, alter ad tabernam ei vicinam, ut ab habitantibus utrobique peterent; hoc tamen proviso, ut ambo simul essent intra mutuum conspectum. Ità ut ad fores singulas receptam hanc Eleemosynam à collectoribus pateat: nec adsit hìc ulla omnino tubæ probabilitas, cùm infimi gradûs esset hæc Eleemosyna, advenis scilicet vagabundis, iísque frequentissimè Ethnicis eroganda.

II. לקופה: Eleemosynas contulerunt etiam in *arcam pauperum* publicam, distribuendas pauperibus solùm istius urbis. תמחוי לעניי העולם *Scutella eleemosynaria est pro pauperibus mundi.* קופה לעניי אותה העיר *At cista eleemosynaria pauperibus solùm istius urbis.* Colligebatur hæc ab oppidanis per duos *Parnasin*, de quibus anteà, quibus etiam tertius addebatur, ad ejus distributionem. Rationem numeri, notatu non indignam, reddunt Gemaristæ Babylonici his verbis, *Traditio Rabbinorum: Cista eleemosynaria exigitur per duos, & distribuitur per tres. Exigitur per duos*, שאין עושים שררות על ציבור פחות משנים *Nam non præficiunt* προστασίαν *in Synagoga minorem quàm duorum.* ומתחלקת בג׳׳ כדיני ממונות *Et distribuitur per tres, sicut judicia pecuniaria* transiguntur per tres.

Colligebatur hæc Eleemosyna in Synagoga, Sabbato [confer I *Cor.* xvi. 2. & distribuebatur pauperibus, vespere Sabbati; hinc illud קופה מערב שבת לערב שבת *Cista Eleemosynaria à vespere Sabbati ad vesperum Sabbati, Scutella Eleemosynaria unoquoque die.* An ergò caneretur tubâ in Synagoga, cùm præstarentur Eleemosynæ, iterum in obscuro latet, cùm non apertè hoc memorant *Canonistæ Judaici*, dum copiosissimè agunt de his Eleemosynis. Habuit quidem unaquæque Synagoga suam tubam. Nam

1. tubâ

1. Tubâ canebatur in unaquaque urbe, in qua erat conſeſſus judiciarius, ad introitum novi anni: at hoc non niſi poſt excidium Templi: vide *Roſh Haſhanah*, cap. 4. halac. 1. 2. Canebatur tubâ, cùm quis feriretur excommunicatione. Hinc inter utenſilia Judicis numeratur tuba, *Bab. Sanhedr.* fol. 7. 2. כלי דיינין, nam inſtrumenta Judicum, ut liquet illìc, fuerunt מקל רצועה שופרא סנדלא *virga, flagellum, tuba & ſandalium.* שופרא לשמתא ונידוי *Tuba*, inquit Gloſſa, *ad excommunicationem, atque Anathematizationem: & Sandalium ad diſcalceationem leviri.* Atque ibidem fol. 107. 2. mentio eſt de *Jeſu* excommunicato, productis ad iſtam rem quadringentis tubis. 3. Canebatur tubâ ſexies ad introitum uniuscujuſque Sabbati: ut indè dato ſigno ceſſaretur ab operibus ſervilibus. De hac re agitur *Bab. Schabb.* fol. 35. 2. Sic aderat quidem in omni Synagoga tuba, at num adhibita dum præſtarentur Eleemoſynæ, adhuc quæro. Subit illud in *Hieroſ. Demai*, fol. 23. 2. גבאי צדקה ביט״ לא יהו מכריזין כדרך שמכריזין בחול *Exactores Eleemoſynæ non proclamant die feſto, ſicut proclamant die communi; ſed exigunt clanculùm & reponunt in ſinu.* Sed num hæc proclamatio palàm faceret quid ab unoquoque eſſet datum, an admoneret de non dando, niſi quod ritè dari poſſet; judicent doctiores ex loci inſpectione.

III. Eleemoſynam etiam dederunt ex agro, eámque præcipuè quadruplicem. 1. Angulum agri non demeſſum. 2. Manipulos in agro relictos, vel ex oblivione vel voluntariè. 3. Reliquias vindemiationis, de quibus vide *Levit.* xix. 9, 10. *Deut.* xxiv. 19. Et 4. מעשר עני Decimas pauperum, de quibus fusè à *Talmudicis* in tractatibus *Peah, Demai*, & *Maaſaroth.* Ad has colligendas convocati ſunt pauperes בג״ אובעיות ביום בשחר ובחצות ובמנחה *Tribus manifeſtationibus in die, manè ſcilicet, & meridie, & ad Minchah.* Peah, cap. 4. halac. 5. Hoc eſt, Ter in die ſe palàm in agro exhibuit dominus agri; eo fine, ut tunc accederent pauperes collectum: Manè, nutricum gratiâ, eò quòd dormientibus intereà temporis earum infantulis, liberiùs eis liceret in hanc rem exire: Meridie, puerulorum gratiâ, qui etiam tunc temporis parati ſunt ad collectionem. Ad Minchah, ſenum gratiâ. Sic Gemariſtæ *Hieroſ.* & Gloſſatores in *Bab.*

Q Hæ

Hæ erant ordinariæ populi *Judaici* Eleemoſynæ: in quibus præſtandis cùm de tuba nihil ſoni apud ſcriptores ſuos adhuc compertum habeam, ego aut *Salvatorem* hìc Metaphoricè loquutum autumo, aut, ſi tuba adhibita, adhibitam ad Eleemoſynas peculiares atque extraordinarias.

Summè approbârunt *Judæi* Eleemoſynas ſecretò præſtitas; hinc לשכת חשאי *Gazophylacium ſilentum* nobilis memoriæ in Templo, quò *Eleemoſynas ſuas contulerunt religioſiſſimi quidam ſilenter & clanculùm, unde nutriebantur pueri pauperes virorum bonorum.* Aruch in חש. Atque hinc adagium illud גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינ׳ Ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην ἐν κρυπτῷ *major eſt ipſo Moſe, magiſtro noſtro. Bab. Bava Bathra*, fol. 9. 2. Et tamen tali pruritu laborabant ad publicandas Eleemoſynas ſuas, nè non conſpicerentur ab hominibus; ut eas non ſine tuba, aut, quæ tubæ inſtar erat, faſtuoſâ earum patefactione, præſtarent; quò magìs digito monſtrarentur ipſi, & de iis diceretur, Hi ſunt.

VERS. 3. Μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου.

Loqui videtur ad morem in rebus quibuſdam aliis uſitatum. In actionibus enim nonnullis, quæ religionem ſpectârunt, non admiſerunt concurſum ſiniſtræ cum dextra. *Poculum vini, ad ſanctificandum ingreſſum Sabbati adhibitum, dextrâ manu ſumendum erat, auxilio ſiniſtræ non admiſſo. Maimon.* in *Shabb.* cap. 29, &c. *Nè quis ſanguinem ſacrificii recipiat in vaſculum, adducat ad Altare, vel ſpargat manu ſiniſtrâ. Bab. Joma*, fol. 49. 1. ibidémq; fol. 77. 2. refertur de *Shammæo*, quòd noluit ſe cibare niſi manu unâ.

VERS. 5. Φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύχεσθαι.

I. *Orabant ſtantes.*] *Luc.* xviii. 11, 13. *Marc.* xi. 25.

Bab. Beracoth, fol. 26. 2. *Scriptum eſt, Et ſurrexit Abraham multo mane ad locum, ubi ſteterat coram Domino.* ואין עמידה אלא תפלה *At Stare nihil aliud fuit, quàm Orare: ſicut dicitur* ויעמד פנחס ויפלל Et ſtetit Phinehas & judicavit.

Hieroſ. fol. 20. 1. *Ingreditur quis in Synagogam* ומצאן עומדין לתפלה *invenítque illos ſtantes in oratione.*

Maimon.

Maimon. in *Deah*, cap. 5. *Diſcipulus Sapientum deorſum ſpectet* כשהוא עומד לתפלה *cùm ſtat orans.* Et, nè plura, idem *Maimonides* in *Tephillah*, cap. 5. in oratione hæc requiri aſſerit, nempe ut *ſtet* orans, ut faciem *Hieroſolymas* versùs convertat, ut caput operiat, atque ut oculos figat deorſum.

II. *Amabant orare in Synagogis.*] *Tanchum*, fol. 35. 1. *Pergit ad Synagogam ad orandum.*

Hieroſ. Beracoth, fol. 2. 1. *Quare recitant Phylacteria in Synagoga, cùm ad hoc non teneantur? Dicit R. Ioſi, Non ea recitant in Synagoga, eo fine, ut ſic præſtetur totum officium de Phylacteriis, ſed ut perſtetur in oratione. Nam repetenda erat hæc recitatio, cùm deventum eſſet domum. Piske* in *Berac.* cap. 1. artic. 6.

Rabbenu Aſher in *Beracoth*, fol. 69. 3. *Cùm quis veſpere ab agro ſe domum confert, nè dicat, Ibo in domum meam, ſed primò ſe conferat ad Synagogam: &, ſi habilis ſit ad lectionem, legat quid; ſi ad recitandas traditiones, recitet; & deinde recitet Phylacteria, & precetur.*

At, nè nimii ſimus, vel ex hac ipſa opinione, ad Synagogas oraturi ſe conferre ſunt ſoliti, quòd perſuaſum iis eſſet, preces Synagogæ certè eſſe auditas.

III. *Orabant in plateis.*] *Maimon.* in *Tephillah*, cap. 11. *Orabant in plateis in feſtis & publicis jejuniis.*

Taanith, cap. 2. halac. 1, & 2. *Quiſnam ritus jejuniorum? Arcam produxerunt in plateas urbis, cinerémque ſparſerunt in Arcam, & in caput præfecti Synhedrii & vice-præfecti, atque impoſuit unuſquiſque cineres in caput ſuum. Aliquis è ſenioribus ſic hortatur, Non dicitur, ô fratres, de Ninivitis, quòd videret Deus ſaccum eorum, aut jejunia eorum, ſed quòd videret opera eorum,* &c. *Stant orantes, ac ſeniorem aliquem idoneum ſtatuunt coram Arca, atque orat ille coram iis viginti & quatuor orationes.* Vide etiam *Maimonidem* in *Taanith*, cap. 3.

At num omnes in Synagoga orationes damnat *Salvator*? Abſit. Nam & ipſe in & cum Synagoga oravit: nec publicas illas in plateis preces, à toto cætu in ſummis iſtis ſolennitatibus fuſas, nudè reprehendit; ſed preces utrobique & in Synagogis, & in plateis, privatè fuſas, at tamen publicè etiam, & in conſpectu omnium, ut indè nomen & famam aliquam aucuparetur orans à videntibus.

I. Dum preces publicæ in Synagoga funderentur, usitatum etiam fuit vanam gloriam venantibus preces privatas & à Synagoga discretas mussitare, quò intentiùs in precantem oculi omnium converterentur.

Hieros. in *Beracoth*, fol. 8. 3. *Non oravit quis orationes matutinas? Ingressus Synagogam reperit illos orantes orationem addititiam? Si pro certo habeat se incepturum ac desiturum, ità ut post Angelum Ecclesiæ respondeat Amen, Oret.*

II. Orabant etiam singulatim in plateis. *Hieros.* ubi antè, *Dixit R. Jochanan, Vidi ego R. Jannai stantem atque orantem in plateis Tsipporis, & progredientem ad quatuor cubitos, atque orantem orationem addititiam.*

Duæ res præcipuè hypocrisin eorum hìc arguunt. 1. Quòd de recitandis Phylacteriis precibúsque adjunctis adeò cautum est [intra justum tempus id fieri] ut ubicunque quis esset positus, cùm adveniret præfinitum tempus, ad orationes se recipiat protinus; *architectus vel in culmine arboris, insidens asino illico descendat, & recitet,* &c. Hæc ipsissima sunt Canonistarum exempla; quæ cum pluribus vide in *Beracoth*, capp. 1, 2, 3, 4. Ansam ergò hinc nacti sunt flatuosi isti hypocritæ se ostentandi: adveniente enim orationum Phylactericarum horâ, curæ atque industriæ iis fuit, ut in plateis deprehenderentur: quò magìs, tempore Canonico eos ad preces illìc cogente, ab omnibus conspicerentur, & zelum ac religionem eorum miraretur vulgus applauderétque. Cui hypocritico fastui & hunc etiam non raró adjiciebant, ut longissimâ pausatione uterentur, & ante inceptas orationes, & post finitas, ità ut per tres horas continuas usitatissimè conspicerentur in habitu positi & statu precatorio. Vide *Bab. Beracoth*, fol. 30. 2. & 32. 2. Ità ut non sine ratione insaniverint Canonistæ, cùm ab ortu auroræ ad horam diei usque tertiam spatium indulserint precibus Phylactericis, quoniam vix intra minus spatium eas absolverint trihorarii isti precatores, per horam totam pausantes ante preces inceptas, tantum temporis post finitas. 2. Ad ejaculationes, preces, & benedictiones sese addixerunt, ex occursu cujuslibet ferè rei, vel in plateis, vel in via obviàm euntis. *Cùm videret quis locum, in quo editum est aliquod miraculum pro Israele; locum, à quo eradicata est Idololatria; aut locum, in quo jam aderat idolum: oratiunculâ est utendum. Cùm videret quis Æthiopem, nanum, curvum, mancum,* &c. *Benedi-*

nedicendum. Arborem videns pulchram, aut faciem formoſam benedicat, Benedictus ſit ille, qui creavit creaturæ formoſitatem, &c. *Beracoth*, cap. 9.

VERS. 7. Μὴ βαττολογήσητε ὥσπερ οἱ ἐθνικοί.

Vide Battologiam *Ethnicorum* ſupplicantium civilem, apud *Lampridium* in *Commodo. Parricida trahatur. Rogamus, Auguſte, parricida trahatur. Hoc rogamus, parricida trahatur. Exaudi Cæſar, Delatores ad leonem. Exaudi Cæſar, Delatores ad leonem. Exaudi Cæſar*, &c, Vide & eundem in *Severo.*

Gallican in *Avidio Caſſio. Antonine pie, Dii te ſervent. Antonine clemens, Dii te ſervent. Antonine clemens, Dii te ſervent.*

Vide & *Capitolinum* in *Maximinis.*

Battologiam in orationibus ſapiunt illâ, I *Reg.* xviii. 26. *Baalitæ nomen Baal invocârunt, à mane ad meridiem, dicentes, Audi nos, ô Baal.*

Eodem ferè modo, quo *Ethnici* Βαττολογίας miſcuerunt in precibus ſuis, *Judæi* in ſuis Συνωνυμίας: non eadem quidem repetentes, ut illi, iiſdem verbis, at idē proferentes variatis Phraſibus, quod ſatìs patet Liturgias eorum, tam vetuſtiores, quàm recentiores perlegenti. Et certè æquè peccari potuit in Synonymia, ac in Battologia, ſi modò in utraque eadem adeſſet vafrities ac hypocriſis; in multiplicatis tantùm verbis, at abſente corde. Atque in hac re quidem peccavit *Judæus* parùm minùs, quàm *Ethnicus*; nam hoc apud eos axioma כל המרבה בתפלה נענה *Omnis multiplicans orationem auditur. Hieroſ. Taanith*; fol. 67. 3. Non tam damnat ergò *Chriſtus* nudam earundem petitionum reiterationem, ſive in iiſdem terminis, ſive in Synonymis, [nam & ipſe ter eadem protulit, cùm oraret in horto] quàm vafram opinionem, quaſi aliquid virtutis, aut zeli, aut pietatis eſſet in iſtiuſmodi battologiis; citiùſque audiri, & apud Deum valere tales repetitiones. *Ethnicos* feriens ferit & *Judæos*, qui & eâdem veſaniâ laborabant; aſt *Ethnicorum* ſolùm mentio, partim quòd *Ethnicam* cœcitatem hoc ſaperet potiùs, quàm veræ religionis profeſſionem, quam jactârunt *Judæi*; partim præſertímque, nè preces publicas *Judæorum* ſine cauſa damnaret, in quibus non ex Synonymia peccatum eſt omnino, ſi ex pio & ſincero corde adhiberetur iſta Synonymia.

VERS. 9. Ουτως ὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, ΠΑ'ΤΕΡ ἡμῶν, &c.

Quædam, quæ difficiliora circa divinam hanc orationis formulam videntur, in molliorem forsan cognitionem liquescent; si observentur nonnulla, apud Ecclesiam gentémque *Judaicam* usitatissima, ad quæ non respicere non potuerunt Apostoli, cùm summam hìc cum iis conformitatem perspicuè recognoscerent. Nam quòd consuetum *Salvatori*, cum Ecclesià gentéque in religiosis, civilibúsque, modò licitis, ut plurimùm conformem se præbere, id in hac orationis formula compingenda clarissimè etiam elucet.

Hæc ergò observentur.

I. Statas *Judæorum* orationes quotidiéque recitandas jam tum, cùm *Christus* hanc suis præscriberet, fuisse numero octodecim, aut massâ certè æquipollente. De numero hoc precum suarum copiosè agunt Gemaristæ utrique, *Hierof. Taanith*, fol. 65. 3. *Bab. Beracoth*, fol. 28. 2. quos vide.

An ad præcisum numerum octodenarium, ordine quo postea redactæ fuerint, dum ageret *Christus* in terris, scrupuli nonnihil oritur è quibusdam, quæ dicuntur à *Babylonicis* loco allegato; at certè tanti numeri cumulo & massæ quàm parùm aut certè nihil prorsus defuisse, planè argui posset pluribus, si esset opus. תנו רבנן שמעון הפקולי הסדיר יח׳ ברכות לפני רג״ וגו׳ *Tradunt Rabbini*, inquiunt, *Simeonem Pekolaum in ordinem redegisse octodecim orationes seriatim, coram Rabban Gamaliele, in Jafne. Dixit Rabban Gamaliel Sapientibus, Num quis est, qui novit orationem instituere in Sadducaos: prostitit Samuel parvus atq; instituit*, &c. Rabban iste *Gamaliel*, de quo hìc agitur, fuit *Pauli* magister: nam tametsi *Rabban Gamaliel* [qui *Jafnensis* vulgò vocatus est] fuerit nepos *Gamalielis* præceptoris *Pauli*, atque hæc res memoretur acta in *Jafne*, *Pauli* tamen magister in *Jafne* etiam egit, atque hunc eum esse, de quo est historia quæ sub manibus, satis ex hoc patet, quòd res ei sit cum *Samuele parvo*, qui certè obiit ante excidium urbis.

Sub *Gamaliele* ergò seniore primùm in istum ordinem redactæ sunt preces quotidianæ, quo receptæ sunt à seculis sequentibus. Quod, utcunque post mortem *Salvatoris* factum, quoad reductionem in ordinem; totidem tamen numero in usu erant quotidiano tunc temporis, cùm ille versaretur in terris. Non damnavit autem ille

ille preces iſtas omnino, nec nihili fecit; imò è contra, ſe publicæ Liturgiæ in Synagogis atque in Templo aſſociavit: cúmque hanc formulam ſuis tradit, alias formulas non extinguit.

II. Cùm omnibus in promptu non eſſet numeroſas iſtas preces memoriter recitare, in ſummulam compendioſam reductæ ſunt, in qua omnium iſtarum medulla compacta eſſet, & memoriæ itá conſultum, ut brevis iſtarum precum Epitome iis adeſſet, quibus prolixiorem orationem recitare eíque vacare vel memoriæ tenuitas negavit, vel negotiorum quandoque non evitanda neceſſitas. Hanc ſummulam vocârunt מעין. *Dicit Rabban Gamaliel, Unoquoque die oret unusquiſque octodecim orationes. R. Joſhua dicit* יתפלל מעין יח׳ *Oret ſummulam iſtarum octodecim. At R. Akiba dicit* אם תפלתו שגורה בפיו מתפלל יח׳ ואם לואו מעין יח׳ *Si expedita ſit oratio in ore ejus, oret octodecim; ſin minùs, oret ſummulam iſtarum octodecim. Bab. Beracoth*, ubi ſuprà. Ut *Salvator* orationum omnium ſummam in hac formula compegerit, *Chriſtianis* omnibus eſt notum: atque in confeſſo ea eſt hujuſce formulæ perfectio, ut omnium petendorum ſit Epitome, prout agendorum omnium Epitome eſt Decalogus.

III. Doctoribus *Judæorum* uſitatiſſimum fuit. 1. Oratiuncularum formulas ſibi ipſis ſtruere, diſcipulíſque ſuis tradere [quod de *Joanne* etiam aſſeritur, *Luc.* xi. 1.] quarum exempla aliqua comperies, eáque non pauca, in *Gemara Babylonica*, in tractatu *Beracoth*, alibíque. Non, quòd per iſtas formulas orationes gentis, ſtatas & conſuetas, abdicarent, aut profligarent; ſed quòd ſuas illis ſuperadderent, ac rebus propriis ac peculiaribus adaptarent. 2. Precibus ſtatis, aliíſve à ſeipſis formatis, precatiunculam aliquam ſuperaddere uſitatiſſimum fuit, quam meritò voces *concluſivam*. Exempla harum hæc habe, ex *Bab. Berac.* fol. 16. 2. ר׳א׳ בתר דמסיים צלותיה אמר הכי *R. Eliezar, cùm orationes ſuas finîiſſet, ſic dicere eſt ſolitus, Sit beneplacitum tuum, Domine, ut habitet in ſorte noſtra amor & fraternitas*, &c. *R. Jochanan, cùm finîiſſet orationes ſuas, ſic dicere eſt ſolitus, Sit beneplacitum tuum Domine, ut obſerves contumeliam noſtram, & reſpicias miſerias noſtras*, &c. Plura illìc occurrunt. Pari modo, 1. *Salvator*, dum formulam hanc ſuis tradit, non preces Eccleſiæ ſtatas enervat; nec, nè privatis utantur, ſuis interdicit: ſed hanc tradit, omnium orationum ſummulam

mulam exactissimam, orationibus nostris superaddendam, perfectissimam imperfectissimis. 2. Apostoli, moribus gentis satis sueti, non aliter potuerunt de hac formula judicare. In interpretandis phrasibus, & historiis quamplurimis Novi Testamenti, non tam valet, quid nos de iis sentiamus, ex notionibus nostris nescio quo fundamento fictis; quàm quo sensu hæc intelligerentur ab auditoribus & spectatoribus, secundùm morem gentis usitatum, & vulgarem Dialectum. Quærunt quidam quâ autoritate nos orationem Dominicam nostris subjungimus, aut superaddimus: fingúntque super incudem propriam argumenta in contrarium. At quæro ego, Num possibile fuit, ut Apostoli & Discipuli, qui vel ab incunabulis nôrant & viderant formulas istiusmodi institutas in communem usum, ac precibus statis aliísve superadditas, aliter de hac formula à Domino traditâ judicarent; quæ tantam cum iis, cúmque ritu & consuetudine gentis receptissimâ, tulit conformitatem?

IV. Pro justo Canone, eóque quidem non illaudabili, habuit ista Ecclesia לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי ציבורא *Orantem oportere semper, cùm orat, se cum Ecclesia consociare. Bab. Berac.* fol. 30. 1. Quod non strictè intelligendum est solùm de præsentia sua in Synagoga [illud alibi, aliásque multoties præcipitur] Sed ut ubicunque terrarum positus, etiam cùm summè solus, preces suas effundat numero plurali: sic enim explicat Glossa, אל יתפלל תק' בלשון יחיד אלא בלשון רבים *Nè oret quis orationem brevem* [id est, aliam à precibus statis] *numero singulari, sed plurali.* Quo numero & nos orare in hac formula docuit *Salvator,* ídque meritissimè, cùm nos, in quacunque solitudine aut distantia positos, nosmetipsos tamen conjunctos cum Ecclesia recognoscere oporteat, ejúsque felicitatem pariter ac nostram apprecari.

ΠΑ'ΤΕΡ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

I. Notissimum hoc apud *Judæos* Dei Epitheton, atque usitatissimum.

Maimon. in *Tephilloth.* אבינו שבשמים *Pater noster, qui es in cœlis, sic nobiscum agas, sicut promisisti per Prophetas.*

Sotah, cap. 9. hal. 15. Ter hoc recitatur, *Quemnam habemus, cui innitamur?* על אבינו שבשמים *Super Patrem nostrum, qui est in cœlis.*

Joma,

Joma, cap. 8. hal. 9. *Benedicti vos, ô Iſraelitæ, quis vos purificat? Pater veſter, qui eſt in cœlis.*

Hieroſ. Maaſeroth, fol. 50. 3. *Patri veſtro, qui eſt in cœlis, non dediſtis, ſed mihi Sacerdoti.*

II. At quonam tandem ſenſu *Patrem ſuum in cœlis* Deum vocârunt *Judæi*, cùm doctrinam & myſterium adoptionis penitùs ignorârunt, præter eam quòd Deus eos adoptâſſet ſibi in populum peculiarem? *Reſp.* Ob ipſiſſimam iſtam cauſam, à Deo ipſo docti ſunt, eum ità vocare, *Exod.* iiii. 22. *Deut.* xxxii. 6, &c. Nec erat inter eos, cui non modò hoc non licuit, ſed etiam cui non incubuit. Dum Ethnicus Idolo ſuo diceret, *Tu es Pater meus*, [*Jerem.* ii. 27.] Iſraelita dicere tenetur, *Pater noſter, qui es in cœlis* [*Eſai.* lxiii. 16. & lxiiii. 8]

III. Notiſſimam genti Phraſiologiam adhibens *Chriſtus* nonne ſenſu genti noto etiam adhibet? Reſpondeant illi, qui *Orationem Dominicam* à nullis fundendam ac pronuntiandam volunt, niſi à reverà fidelibus, & qui veram adoptionem ſunt ſortiti. Quonam tandem ſenſu intellectus eſt *Salvator* hæc loquens ab auditoribus? Edocti fuerant illi ab incunabulis, Deum vocare *Patrem in cœlis*: *Chriſtum* nec Phraſiologiam immutantem audiunt, nec quicquam à latitudine ſenſûs noti ac uſitati decurtantem. Dicant itaque mihi, Nonne *Petrus*, *Joannes*, reliquíque Apoſtoli univerſis *Chriſtianis* æquè licere exiſtimabant Deo dicere, *Pater noſter, qui es in cœlis*, ac licuit univerſis *Judæis*? Illi Deum *Patrem* vocârunt, quòd eos in profeſſionem ſui vocâſſet, quòd eos curaret ac inſtrueret, &c. Et quidnam, quæſo, impedit, quò minùs univerſi *Chriſtiani*, eadem privilegia adepti, eâdem compellatione Deum honorent? Non eſt in verbis *Chriſti*, quod prohibeat; & eſt in ipſa Phraſiologia, quod permittat.

'Αγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.

VERS. 10. 'Ελθέτω ἡ βασιλεία σου.

In ſcholis *Judaicis* hoc obtinuit pro Axiomate: כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה *Iſta oratio, in qua non eſt memoria regni Dei, non eſt oratio. Bab. Berac.* fol. 40. 2. ubi hæc etiam adduntur. *Dicit Abai, Huic par cenſendum eſt illud τὸ Rabb: quod traditur* לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי *Non tranſ-*

gressus sum præcepta tua , nec sum oblitus. [Verba sunt primitias offerentis, *Deut.* xxvi. 13.] *Non transgressus sum, id est, non agendo gratias : Et non oblitus sum, id est, non oblitus sum memorare nomen tuum. At à R. Jochanane sic traditur, Et non oblitus sum memorare nomen tuum, & regnum tuum.*

Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, &c.

Quænam est oratio brevis ? R. Eliezer dicit, עשה רצונך בשמים *Voluntatem tuam fac in cœlis, & dato quietem spiritûs timentibus te infrà*, vel *in terris. Bab. Berac.* fol. 29. 2.

Vers. 11. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, &c.

Id est, *Panem crastinum* provide, & da nobis hodie , nè soliciti simus de crastino, ut versu tricesimo quarto. Ἐπιούσιος ab ἐπιὼν, ἐπιοῦσα,&c. non ἐπιούσιος ab ἐπεῖναι.

Bab. Berac. ubi suprá. *Necessitates populi tui Israelis sunt multæ, & cognitio eorum tenuis* [*ità ut non nôrint necessitates suas patefacere*] *sit beneplacitum tuum, ut des unicuique* כדי פרנסתו *quod sufficit in alimentum,* &c.

Vers. 13. Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

Rabbi [Judah] *precari sic fuit solitus, Sit beneplacitum tuum, ut liberes nos ab impudentibus & impudentia, ab homine malo, & ab occursu malo, ab affectu malo, à socio malo, à vicino malo, à Satana destructore, à judicio duro, & ab adversario duro,* &c. *Berac.* fol. 16. 2.

Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, &c.

I. In Liturgia Publica in Templo , commemoratio regni Dei fuit pro *Antiphono*, quo vice *Amen* respondebatur à populo, orationibus finitis Sacerdotum. Nam תני לא היו עונין אמן בבית המקדש *Traditio est, non responsum fuisse Amen in domo Sanctuarii. Quid ergò dixerunt ?* ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד *Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus, in sempiternum. Hieros. Berac.* fol. 13. 3. Hinc in tractatu *Joma* [ubi habetur Rubrica diei Expiationis] post recitatas varias oratiunculas, quas eo die fudit summus Pontifex ; additur, *Et respondit populus, Benedictum sit nomen gloriæ regni ejus in sempiternum.* Vide *Bab. Joma*, fol. 39. 1.

39. 1. & 41. 2. præſertim verò fol. 66. 1. ubi memoratâ precatiunculâ ſummi Sacerdotis, in qua ab eo ſic eſt concluſum, *Coram Jehovah mundemini*, hæc adduntur, *Sacerdotes autem, populúsq; in atrio ſtantes, cùm audirent* שם המפורש *nomen Jehovah ſyllabis ſuis prolatum, adorantes, pronéque in faciem proſtrati dixerunt,* בשכ"מלו *Benedictum ſit nomen gloriæ regni ejus in ſecula ſeculorum.* Vide *Bab. Taanith*, fol. 16. 2. ubi hujus doxologiæ redditur ratio in Gloſſa.

II. Hanc etiam tacitè & leni ſuſurro protulerunt inter recitanda Phylacteria. Dicitur in *Bab. Peſachin*, fol. 56. 1. de hominibus *Jerichuntis*, quòd כורכין את שמע *complicarent* שמע. Diſputatur quid ſibi hoc velit, *Et R. Iuda dicit, quòd pauſam aliquantulam haberent, poſt recitatam hanc pericopen, Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Jehovah unus: at non dixerunt, Benedictum ſit nomen gloriæ regni ejus in ſecula ſeculorum. At quâ ratione nos ità dicimus? Myſterium explicat R. Simeon ben Levi, qui dicit, Vocavit pater noſter Jacobus filios ſuos, & dixit, Congregamini, & declarabo vobis. In animo ejus fuit, revelare iis finem dierum, & receſſit ab eo Spiritus ſanctus; dixit ergò, Fortè in lecto meo eſt profanum quid [quod* μὴ γένοιτο: *] ſicut Abrahamo, è quo prodiit Iſmael, & Iſaaco, è quo prodiit Eſavus. Dixerunt ei filii ejus, Audi Iſrael, Jehovah Deus noſter eſt Jehovah unus: ſicut in corde tuo, non eſt niſi unus; ità in cordibus noſtris, non eſt niſi unus. Eo tempore incepit Iacobus pater noſter, & dixit,* בשכמלו *Benedictum ſit nomen gloriæ regni ejus in ſecula ſeculorum. Dixerunt Rabbini, Quid faciemus? Nos hanc doxologiam dicemus? Eam non dixit Moſes magiſter noſter. Eam non dicemus? Eam dixit Iacobus pater noſter. Inſtitutum eſt igitur, ut eam dicerent tacitè*, &c.

Vides ut maximè publicus fuerit doxologiæ hujus uſus, & maximè privatus. Antiphonon omnium clarâ voce in Templo pronuntiabatur; ejaculatio ſingulorum, in orationibus Phylactericis, voce ſubmiſiſſimâ: vidésq; quantam conſonantiam habeat cum Coronide *orationis Dominicæ*, *Quia tuum eſt regnum*, &c.

III. Prout *Amen* non omnino publicis precibus in Templo reſponderunt, ità rarò etiam ſubjunxerunt precibus privatis. In Synagoga quidem à populo reſponſum eſt *Amen* ad preces fuſas à Mi-

R 2 niſtro:

niſtro: itémque domi, patrifamiliâs benedicenti aut oranti: at rariùs aut nunquam quidem privatim quis orans hoc ſuis precibus ſubjunxit.

Et jam, ut hæc quæ dicta ſunt ad rem quæ ſub manibus applicentur, adverte ſequentia.

1. Bis à *Servatore* traditam fuiſſe hanc orationem: primò in ſermone hoc in monte, cùm non eſſet rogatus: & poſteà, cùm rogatus, ferè poſt ſeſquiannum, *Luc.* xi.

2. In *Matthæo* adjectam eſſe Coronidem, *Quia tuum eſt regnum*, &c. apud *Lucam* non itâ. Apud *Matthæum*, adjectam eſſe inſuper vocem *Amen:* apud *Lucam* autem deeſſe.

Inferimus ergò ſuper totam materiam.

1. *Chriſtum*, in exhibenda hac orationis formula, ritum & morem fuiſſe ſequutum gentis uſitatiſſimum.

2. Diſcipulos etiam, formulam hanc traditam excipientes, non potuiſſe eam non ſecundùm morem & ſenſum gentis, in iſtiuſmodi caſibus uſitatum, recipere: cùm nullam omnino, à generali iſta regula, & conſuetudine, exceptionem ille introduxerit.

3. Vix potuiſſe illum clarioribus ſignis ac indiciis univerſalem ac conſtantem hujus orationis uſum indigitare, quàm quibus eſt uſus. Nam,

1. Abſque aliqua exceptione, aut diſtinctione omnibus præcipit, *Ad hunc modum orate*; &, *Cùm oratis, dicite Pater noſter*, &c.

2. Prout, ſecundùm gentis uſitatiſſimum morem, orationum formulæ à magiſtris diſcipulis ſuis traditæ ab omnibus iis erant indifferenter, atque abſque diſtinctione perſonarum, uſitatæ, atque uſitandæ; ità & ille de hac ſua nec quicquam ſuggerit, vel præter morem vulgarem, vel contra.

3. Characteres ſecum portat ipſa formula & publici uſûs & privati, & conſtantis. Quæri certè meritò poſſet, quare, cùm *Chriſtus* hanc orationem tam diſertis verbis tradiderat in ſermone in monte, hoc inſuper addito præcepto, *Ad hunc modum orate*, oretur iterum, ut doceat eos orare. Quid? numnam illi iſtius orationis illic exhibitæ obliti? Numnam eam pro formula orationis exhibitam, ac uſitandam, ignorârunt? At hoc potiùs videtur in cauſa fuiſſe, cur ſecundò formulam orationis flagitarent, nempe quòd primam iſtam pro *publica* orationis formula reputarent, cùm & ex

ex adjectione Coronidis Antiphono publico in Templo adeò ſimilis præſertim verò ex adjectione *Amen* non niſi in cœtibus uſitati, hoc facile argueretur: oratur ergò iterum, ut privatim eos orare doceat, & ille eandem repetit formulam, omiſſis verò Coronide & *Amen*, quæ publicum uſum ſapuerunt. Habes ergò in Coronide ſignum publici uſûs, ex conſonantia ejus ad Antiphonum in Templo, & privati, ex conſonantia ejus ad ejaculationem in precibus Phylactericis. Signum publici uſûs, in adjectione *Amen*; Signum privati in ejus abſentia; Signum utriuſque in conformitate totius ad conſuetudinem gentis. Docuit *Chriſtus* ſuos orare, ſicut *Joannes* docuerat ſuos, *Luc.* xi. 1. Docuit *Joannes* ſuos, ſicut magiſtri inter *Judæos* ſuos; formulam exhibendo ab omnibus ſuis, aſſiduè, verbatim, & in terminis adhibendam.

VERS. 16. Ἀφανίζουσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν.

Liverunt ſcilicet facies ſuas cineribus, ſicut ille olim alia de cauſa I *Reg.* xx. 38. *Taanith.* cap. 2. *In publicis jejuniis accipit unuſquiſque cineres, ac imponit capiti ſuo.*

Juchaſin, fol. 59. *De R. Joſhua ben Anania dicunt, Quòd omnibus diebus vitæ ſuæ* הושחרו פניו מפני תעניות *Nigra fuit facies ejus præ jejuniis. Bab. Sotah*, fol. 12. 1. *Quare vocatur nomen ejus Aſhur?* [1 *Paral.* iiii. 5.] שהושחרו פניו *Quia nigra fuit facies ejus præ jejuniis.*

Interſeratur hìc illud *Senecæ*, epiſt. 5. *Hoc contra naturam eſt, faciles odiſſe munditias, & ſquallorem appetere.*

VERS. 17. Σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλήν, &c.

Nam jejunantes nec ſe unxerunt, nec laverunt.

Joma, cap. 8. halac. 1. *Die Expiationis prohibitum eſt edere, bibere, lavare, ungere ſe, induere ſandalia, & coire cum uxore. At Rex & ſponſa lavent facies ſuas, atque obſtetrix induat ſandalia.* Vide hìc *Gemaram Babylonicam*, fol. 77. 2. Vide etiam de jejuniis aliis ac privatorum hominum, *Bab. Taanith*, fol. 12. 2. & 13. 2.

Corpora & Capita ungere ſoliti ſunt, triplici ratione,

1. לתענוג *In decorem delicatiorem Hieroſ.* in *Maaſar Shem.* fol. 53. 2. & *Sabb.* fol. 12. 1. *Unctio Sabbato permittitur, ſive*

ſit in decorem, ſive non in decorem. Die Expiationis, utraque prohibetur. Nono menſis Ab, ac in jejuniis publicis, unctio in decorem prohibetur, non in decorem permittitur.

2. סיכה שלא לתענוג Unxerunt ſe non rarò, non in luxum, decorem, aut delicias, ſed in morbi alicujus medelam, aut corporis ſanitatem.

חושש את ראשו או שעלו בו חטטין סך שמן *Qui capite dolet, aut cui oritur ſcabies, ungat ſe oleo. Hieroſ.* ubi anté.

Bab. Ioma, fol. 77. 2. *Traditio Rabbinorum, Prohibitum eſt* [in jejuniis] *lavare partem corporis, æquè ac totum corpus: ſi verò ſit luto aut ſtercore fædatus, lavet pro more, & nè ſit ſolicitus. Prohibitum etiam eſt ungere partem corporis, æquè ac totum corpus: at verò ſi ægrotet, aut ſi capite exoriatur ſcabies, ungat pro more,* &c.

Hinc, cùm dicuntur Apoſtoli *oleo unxiſſe ægrotos ac ſanâſſe, Mar.* vi. 13. ordinariâ medicinâ uſi, extraordinario ac non errante effectu ſunt potiti.

Hinc illud *Iacobi*, cap. 5. 14. *Ægrotus advocet Preſbyteros Eccleſiæ, & precentur pro eo, ungentes eum oleo, in nomine Domini,* id eſt, Ordinariæ iſti medicinæ, unctioni ſcilicet in ſanitatem, adjungantur preces Miniſtrorum Eccleſiæ.

3. Uſi ſunt unctione capitis aliquando ſuperſtitiosâ, ac nihil à magica diſtante. זה שהוא לוחש נותן שמן על גבי ראשו ולוחש *Ille qui muſſitat, det oleum ſuper caput, & muſſitet. Hieroſ.* in *Maaſar Sheni,* ubi ſuprà, & in *Schabb.* fol. 14. 3. Muſſitatio hæc intelligenda eſt, de modo incantationis ſupra vulnus, aut locum aliquem corporis dolore affectum, לוחש על המכה de qua mentio etiam *Sanhedr.* cap. 10. halac. 1. Memoratur etiam loco in *Schabb.* allegato col. 4. quòd muſſitatione hâc incantativâ uſi fuerint quidam, in nomine *Ieſu. Ægrotante quodam, acceſſit quidam, atque ei immuſſitavit in nomine Ieſu Pandiræ, & ſanatus eſt.* Et paulò pòſt, *R. Eliezer ben Damah morſus eſt à ſerpente. Acceſſit Iacobus Capharſamæus, ſanaturus eum, in nomine Ieſu: at R. Iſmael eum non permiſit,* &c. Vide *Actor.* xix. 13.

Si verba *Iacobi* priùs allegata cum execrabili hoc more conferantur, in hunc ſenſum bene ſonare poſſunt, Uſitatum eſt *Iudæis* incredulis,

credulis, unctionem ægrotorum adhibere cum magica atque incantativa muſſitatione conjunctam. At quàm infinitis gradibus præſtat unctioni ægrotorum adjungere preces pias Presbyterorum Eccleſiæ!

VERS. 22. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ.

VERS. 23. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ.

Peculiariter hìc agi de animo avaro, aut non avaro, colligi poteſt, 1. Ex contextu utrinque: nam verſibus 20 & 21, agitur de theſauris, aut terrenis, aut cœleſtibus; & verſu 24. de ſerviendo, aut Deo, aut Mammonæ.

2. Ex uſitatiſſima gentis Phraſiologia. Nam *oculus bonus Judæis* idem eſt ac *animus benignus*; atque *oculus malus* idem ac *animus avarus*. *Trumoth*, cap. 4. halac. 3. *Hæc eſt menſura Trumæ* [vel *oblationis Sacerdotibus conceſſæ*.] עין יפה א' מארבעים *Oculus bonus concedit unam ex quadraginta*: id eſt, partem quadrageſimam. *Schola Shammæana dicit, unam ex triginta. Oculus medius unam ex quinquaginta.* והרעה א'' מששים *Et oculus malus unam ex ſexaginta*. *Hieroſ. Bava Bathra*, fol. 14. 4. נותן מתנה נותן בעין יפה *Qui dat donum, det oculo bono, & qui quicquam dedicat, dedicet oculo bono.* Vide *Matth.* xx. 15. Hinc avaritia vocatur ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, 1 *Joann.* ii. 16. Oſtendit ergò hìc *Salvator*, quantis tenebris animum obnubilet atque obfuſcet avaritia, ac ſollicitudo nimia de mundanis.

VERS. 26. Πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ οὐ σπείρουσιν, &c.

Kidduſhin, cap. ult. halac. ult. *Vidiſtine unquam bruta aut volatilia, quibus eſſet aliqua opificina? & tamen illi nutriuntur abſque anxietate*, &c. Vide etiam *Midr. Tillin*, fol. 15. 1.

VERS. 30. Ὀλιγόπιστοι.

קטני אמונה: *Talmudicis* frequentiſſimé. *Bab. Berac.* fol. 24. 2. המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמונה *Qui voce ſonorâ precatur, numerandus eſt inter* ὀλιγοπίστους. Idem *Erachin*, fol. 15. 1. *Iſraelitæ in eremo fuerunt* מקטני אמונה ὀλιγόπιστοι. *R. Abuhabh* in præfatione ad *Menorath hammaor*. *R. Eliezer dicit, Quicunque vel offulam habet in caniſtro ſuo, & dicit, Quid*

eſt

est quod cras comedam, ecce, ille est reputandus inter קטני אמונה *ὀλιγοπίστους.*

Vers. 34. Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.
דיה לצרה בשעתה *Bab. Berac.* fol. 9. 2.

CAP. VII.

Vers. 2. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, &c.

Ulgatissimum hoc apud *Judæos* Adagium.
במדה שאדם מודד בה מודדין לו :
Bab. Sanhedr. fol. 100. 1. prope finem. Vide *Tanchum,* fol. 56. 4. Vide etiam *Sotah*, cap. 1. halac. 7, 8, 9. ubi variis exemplis illustratur.

Vers. 4. Ἔκβαλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, &c.

Et hoc etiam notum inter eos Adagium.

Bab. Bava Bathra, fol. 15. 2. *Scriptum est, In diebus cùm judicarent Judices, id est, In generatione quæ judicavit judices suos* אומר לו טול קיסם מבין עיניך *Cùm diceret quis* [judex] *alicui, Ejice festucam ex oculo tuo.* אומר לו טול קורה מבין עיניך *Respondit ille, Ejice & tu trabem ex oculo tuo,* &c.

Idem *Erachin,* fol. 16. 2. *Dixit R. Tarphon, Miror ego an sit in hoc seculo, qui recipere vult correptionem : Quin, si dicat quis alteri, Ejice festucam ex oculo tuo; responsurus ille est, Ejice trabem ex oculo tuo.* Ubi sic Glossa, קיסם *Festucam id est, parvum peccatum, quod in manu tua est, ejice: potest ille respondere, Ast ejice tu magnum peccatum quod in tua. Ità ut non possent corripere; quia omnes erant peccatores.* Vide etiam *Aruch* in voce קסם.

Vers. 9. Μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ;

Subit hìc illud apud *Senecam, De beneficiis,* lib. 2. cap. 7. *Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum panem lapidosum vocabat,* &c.

Vers.

VERS. 12. Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, &c.

Bab. Schabb. fol. 31. 1. *Gentilis quidam adiit Shammaeum, dixitque, Proſelytum me fac, ut diſcam totam Legem, uno ſtans pede: retudit eum Shammaeus baculo qui in manu ſua. Adiit Hillelem, & ille eum Proſelytum fecit, dixitq;,* דעלך סני לחברך לא תעביר *Quod tibi ipſi odioſum eſt, proximo nè feceris; nam hæc eſt tota Lex.*

VERS. 13. Εὐρύχωρος ἡ ὁδός.

In his verbis de ſpatioſa & arcta via, alludi videtur à *Salvatore* ad regulas apud Juridicos *Judæorum* de viis publicis & privatis. Apud quos *via privata erat cubitorum quatuor latitudine; publica, cubitorum ſedecim.* Vide Gloſſam in *Peah,* cap. 2. hal. 1.

VERS. 14. Πύλη.

Sub hac Phraſiologia exprimuntur plurima in religione, apud Scripturam ſacram. *Gen.* xxviii. 17. *Pſal.* cxviii. 19, 20, *Matth.* xvi. 18. &c. atque etiam apud ſcriptores *Iudaicos. Porta pœnitentiæ* memoratur à *Chaldæo Paraphraſta* in *Ier.* xxxiii. 6. & *porta precum & porta lachrymarum. Bab. Beracoth,* fol. 32. 2. *Ex quo exciſum eſt Templum, occluſæ ſunt januæ orationis, at non occluſæ januæ lachrymarum.* Στενὴ πύλη Græcè reddere videtur vocem פשפש *Talmudicis* uſitatiſſimam. *Tamid.* cap. 1. halac 3. פתח את הפשפש *Clavi aperit oſtiolum, atque è Beth mokad* [loco foci] *ingreditur in atrium.* פשפש, inquit *Aruch, eſt porta parva in medio portæ magnæ.*

VERS. 15. Ἐν ἐνδύμασι προβάτων.

Non tam in veſtibus laneis, quàm in ipſis ovium velleribus; ità ut extrinſecùs viderentur oves: at *intùs lupi rapaces.* De rapacitate luporum inter *Iudæos* præter alia hæc duo ſume exempla.

Taanith, cap. 3. hal. 7. *Jejunium indixerunt Seniores in civitatibus ſuis ob hoc, quòd, lupi duos puerulos devoràſſent ultra Iordanem.*

Hieroſ. Iom tobh, fol. 60. 1. *Laceratæ à lupis ſunt plures quàm trecentæ oves filiorum Iudæ ben Shamoei.*

VERS. 16. Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Non dissimile est adagium, *Bab. Beracoth*, fol. 48. 1. בוצין בוצין מקטפיה ידיע *Cucurbita, Cucurbita, ex germine cognoscitur.*

VERS. 29. Ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

Meritò dictum est, commate præcedente, *quòd percelleretur turba super Christi doctrina:* nam præter divinam ejus veritatem, profunditatem, & vim convictricem, non audierant antea quemquam eâ αὐθεντίᾳ, quâ ille, dissertantem. Fidem doctrinæ suæ mutuati sunt Scribæ à Traditionibus, ac earum Patribus: nec absque תני רבנין, aut חכמים אומרים, aut aliquo istiusmodi oraculo traditionali, autoritatem habuit Scribæ alicujus concio, aut pretium. *Hieros. Pesachin*, fol. 33. 1. Verè & prout traditio erat de re quadam docuit *Hillel* magnus, *At, quamvìs per totum diem de re ista dissertaret,* לא קבלו ממנו *doctrinam ejus non receperunt, donec tandem diceret, Sic audivi à Shemaia, atque Abtalione.*

CAP. VIII.

VERS. 2. Δύνασαί με καθαρίσαι.

DOctrinam de peccato optimè pingit doctrina apud Legem de lepra.

I. Nullam creaturam æquè impuram, quoad contactum, docet ac hominem. Imò, meritò quæri potest, an aliqua creatura, dum viveret, contactui impura esset, præter hominem. Sæpe iteratur illud apud *Talmudicos, Eum, qui manibus vermem tenet, non posse omnes aquas Iordani abluere ab immunditia,* [id est, dum vermis adhuc est in manu; vel, abjecto verme, non usque dum excurrat tempus purificationi istiusmodi præstitutum.] At num de vivo an mortuo verme intelligendum sit, non immeritò ambigitur, cùm Lex de hac re agens de morticinis eorum solùm loquatur. Vide *Levit.* ii. ver. 31. *Quicunque ea mortua*

tua tetigerit, &c. & verſu 32. *In quodcunque inciderint ea mortua*, &c. Aſt, ſive de vivo loquatur, ſive de mortuo, ex ejus contactu ſecuta eſt immunditia in iſtum diem tantùm, nam *immundus erit* [inquit Lex] *uſque ad veſperam:* at, tacto cadavere humano, ſecuta eſt immunditia hebdomadalis. Vide *Num.* xix.

II. Inter omnes immunditias hominum ſumma fuit lepra, quippe quòd aliæ immundum ſepararent, aut immundum redderent, in diem, aut hebdomadam, aut menſem; at lepra forſan in perpetuum.

III. Purificato leproſo, non ſanata eſt lepra: ſed evaporato jam veneno morbi, & periculo contagionis præterlapſo, redditus eſt leproſus cœtui publico. *Gehazi* ſervus *Elizæi* ſempiternæ lepræ eſt adjudicatus, & tamen mundatus verſatur cum Rege, II *Reg.* viii. 5. Mundatus, non ſanatus. Sic ſub juſtificatione & ſanctificatione remanent tamen ſemina & ſordes peccati.

IIII. Is, qui leprâ plenus erat, mundus pronuntiatus eſt; is, qui aliter, non, *Levit.* xiii. 12. *Si lepra totum corpus à capite ad pedem invaſerit, mundum eum pronuntiabis*, &c. Lex certè miranda. Non mundus ille ante totum corpus leprâ infectum & coopertum? Nec tu mundaberis, ô peccator, abſque pari conditione. Aut te agnoſce totum leproſum, aut non mundaberis.

VERS. 3. Ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς.

Mirum certè fuit, quòd, cùm ſerpentis contagionis eſſet lepra, Sacerdos de ea dijudicans contagione non læderetur. Præteriri ſine obſervatione non poteſt, *Aaronem*, eodem reatu cum *Miriame* ligatum, non eandem pœnam tuliſſe; leprâ enim tacta ea fuit, non ille, *Num.* xii. Itémque *Uzziam* nullo alio modo de intruſione ſua in Sacerdotium fuiſſe confutatum, quàm plagâ leproſâ. Magnificare in illo voluit Deus Sacerdotium, de lepra judicaturum; & hunc non Sacerdotem oſtendere ex lepræ tactu. Negari vix poteſt quidem, Sacerdotes aliquando iſtâ plagâ tangi potuiſſe: at certè non irrepſit in eos contagio, dum officium ſuum præſtarent de ea judicando. Nobilis eſt hæc doctrina de ſummo noſtro Sacerdote lepræ noſtræ Judice & Medico, ipſo ab ea omnino intactili. Quantum ille miraculum illud Sacerdotii Levitici excedit! Illi, ex contractu leproſi, contagione non tacti; ipſe, ex contactu, læſo medetur.

VERS. 4. Ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, &c.

I. Non ipſi Sacerdoti patefactum voluit *Servator* modum, quo is ſanatus, extraordinarium; ut ordinarium ille perſolveret mundationis ſuæ debitum. Et perpenſionem certè non tenuem meretur, quòd eum remittat ad Sacerdotem. Utcunque jam degener nimis Sacerdotium eſſet,& ab inſtitutione ſua,& ab officio; privilegia tamen ejus reſervari ei vult, dum reſervari vult Sacerdotium. Corruptio inſtitutionem divinam fœdat quidem, ſed non extinguit.

II. Iſta, quæ in mundatione leproſi peragenda tunc temporis erant, ſecundum Rubricam hæc erant. *Afferat tria pecora; ſacrificium ſcilicet pro peccato* [חטאת] *& ſacrificium pro tranſgreſſione* [אשם] *& holocauſtum. Pauper autem attulit ſacrificium pro peccato è volucribus, & holocauſtum è volucribus. Aſtat juxta ſacrificium pro tranſgreſſione, atque ambas ei manus imponit, atque mactat: duóq; Sacerdotes ſanguinem excipiunt, unus in vaſculo, alter in manu. Ille, qui ſanguinem excepit in manu, ad leproſum accedit in conclavi leproſorum,* [erat hoc in angulo atrii mulierum occaſum æſtivum ſpectante:] *eum ſiſtit in porta Nicanoris,* [portâ Orientali atrii *Iſraelis*] *caput ejus extendit intra atrium, & ſanguinem dat ſuper infimum auris ejus; manum etiam intra atrium extendit, & ſanguinem dat ille ſuper ejus pollicem; pedémque, & ſanguinem dat ille etiam ſuper iſtius pollicem, &c. Et alter ibidem loci iiſdem membris addit oleum,* &c. Rationem, cur exſerto collo caput & aures ſic protruſerit in atrium, diſcas à Gloſſatore. *Porta Nicanoris*, inquit ille, *fuit inter atrium mulierum, & atrium Iſraelis: jam verò in atrium Iſraelis non licuit cuiquam ingredi, pro quo non perfecta eſſet expiatio; atque è contrà non licuit extra iſtud atrium proferre ſanguinem ſacrificii pro tranſgreſſione*. Hinc inventum illud, ut ſtaret leproſus mundandus extra atrium, & tamen aures & pollices, quibus applicandus eſſet ſanguis, eſſent intra atrium. Plura omittimus, ſatis eſt hæc protuliſſe; unde obſervetur ad quænam peragenda remiſerit *Salvator* hunc ſanatum.

Præſtita eſt ſanatio in *Galilæa*, & indè amandatur ille *Hieroſolymas*. Præſcribuntur ei ſilentium & ſacrificium: Ὅρα μηδενὶ εἴπῃς, &c. καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, &c. Eccur hæc omnia? 1. Experimentum

tum facit *Chriſtus* obedientiæ ſanati, & gratitudinis, ſumptus ſacrificii imponendo & laborem itineris. 2. Reſtituendum eum vult communioni Eccleſiaſticæ [à qua ſeparaverat eum lepra ſua] more ſolito, atque inſtituto. Cavet ſibi à ſcandalo, atque ſanato à ſchiſmate: atque utcunque eum in *Chriſto* credidiſſe ſatis arguunt & verba & geſtus, eum tamen nullo modo vult retrahere *Chriſtus* à communione Eccleſiæ, ſed reſtituere. Hinc ejus injunctio, *Vide nè ulli dicas, ſed offer donum in teſtimonium illis:* id eſt, Nè jacta extraordinarium ſanationis tuæ modum, non ob eum te liberatum puta à vinculo Legis, in caſu leproſi, nec te intrudas in communionem Eccleſiæ ante præſtitos ritè admiſſionis ritus; ſed, utcunq; nihil tibi rei fuerit cum Sacerdote in purificatione & mundatione tua, adi Sacerdotem nihilò minùs, atque quod debitum eſt munus offer, in teſtimonium iis te reſtitutum iterum in communionem. Eodem ſpectat hæc *Servatoris* cautio, quò ea, *Matth.* xvii. 27. *Nè offendiculo ſimus eis*, &c.

VERS. 6. Βέβληται.

מוטל. Sic מת מוטל *Mortuus projectus*, ut efferatur. Vis & dominium morbi ſic exprimitur. Infirmus adeò jacet, ut ab aliis ſolùm moveatur, ipſe ſe movere nequeat; ſed eſt quaſi tantùm non elatus. Sic verſu decimo quarto de ſocru *Petri*, ἦν βεβλημένη καὶ πυρέσσουσα.

VERS. 12 Ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον.

Audi, *Judæe*, de ſempiterna tua cæcitate & perditione triſtiſſimum, at certè juſtiſſimum, judicium. Quodcunque enim ſignificat Τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ſive tenebras Ethnicorum [nam *Judæis* Ethnici erant οἱ ἔξω]; ſive tenebras iſtas ulteriores, *Eſai.* ix. 1. ſive utraſque: *Judæos* illuc abdicandos clarè innuit *Salvator*, revocandos non innuit uſquam, ſi modò per υἱοὺς βασιλείας illi ſint intelligendi; quod quis negat?

VERS. 16. Ὀψίας δὲ γενομένης.

Addit *Marcus*, Ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος. *Cùm Sol jam occidiſſet*; exîiſſetq; jam Sabbatum.

1. Concluſum eſt à *Judæis* Sabbatum cœnâ vel convivio. In quo candelam adhibuerunt (qualem & ad ingreſſum Sabbati), & vinum, & aromata; & formulam benedictionis ſuper poculum vini,

 &

& dein ſuper candelam, & deinde ſuper aromata. *Exit Sabbatum, cùm ille jam in medio eſt convivii ſui? Finem imponit comeſtioni, manus lavat, & ſuper poculum vini gratias agit pro victu, & poſteà ſuper poculum illud formulâ orationis utitur in ſeparationem Sabbati à die communi. Si ſit ille jam bibens, cùm exit Sabbatum, ceſſat à bibendo, & formulam ſeparationis recitat, & dein redit ad potum ſuum. Maimon.Schab.* cap. 29.

II. Proprii limites Sabbati erant à Sole occidente ad Solem occidentem. Hoc à *Marco* ſatìs innuitur, cùm dicit, quòd, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, attulerunt ægrotos ſanandos; quod, dum laberetur & adeſſet Sabbatum, duxerunt illicitum.

Cavent canones *Talmudici* de operibus quibuſdam, nè inchoentur die Sabbatum antecedente; ſi perfici & finiri non poſſunt מבעוד יום *Dum adhuc eſt dies :* id eſt, (ut ipſi explicant,) עם השמש Dum adhuc non occidit Sol. *Schabb.* cap. 1. המדליק צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה *Qui accendit lucernam* [Sabbaticam] *accendat, dum adhuc dies eſt, ante occaſum Solis. Maim.*in *Schabb.* cap. 5, &c. *Veſpere Sabbati permittitur operæ incumbere, uſque dum Sol occidat. Hieroſ. Sheviith,* fol. 33. 1. Ingreſſus Sabbati ad occaſum Solis, ità & exitus.

III. Poſt occaſum Solis, ſpatium aliquod vocatum eſt בין השמשות de quo hæc diſputantur, *Hieroſ. Beracoth,* fol. 2. 2. *Quid eſt* בין השמשות*? Dicit R. Tanchuma, Eſt inſtar guttæ ſanguinis datæ in ipſam aciem gladii, quæ ſe partitur utrinque. Quid eſt* בין השמשות*? Eſt ab eo tempore, quo occidit Sol, uſque dum ambulet quis ad dimidium miliaris. R. Ioſi dicit,*בין השמשות *Eſt ſicut ictus oculi,* &c. בין השמשות propriè ſignificat, *Inter Soles:* deductáq; indè videtur Phraſiologia, quòd duo dicantur eſſe שקיעות *occaſus ſolis*; de quibus Gloſſator in*Maimon.*in *Shabb.*cap. 5. ubi ſicetiam ipſe *Maimonides. Ab eo tempore, quo occidit Sol, uſq; dum appareant tres ſtellæ medianæ, vocatur* בין שמשות *Inter Soles: & dubium eſt num tempus illud ſit de die, an de nocte. Utcunq; de eo ubiq; judicant* להחמיר *ad gravandum officium. Intra illud tempus ergò non accendunt lucernam Sabbaticam : & quicunque ſervile aliquod opus fecerit veſperâ Sabbati, aut exitu Sabbati, tenetur ad ſacrificium pro peccato.* Ità etiam *Hieroſolymitani* loco noviſſimè

viſſimè citato. *Apparet ſtella una? Certè adhuc dies eſt. Duæ? Dubitatur an dies ſit. Tres? Nox eſt abſque dubio.* Et, lineâ interjectâ; *Veſperâ Sabbati, ſi quis opus facit poſt viſam ſtellam unam, abſolvitur: ſi poſt duas, tenetur ad ſacrificium pro tranſgreſſione dubia: ſi poſt tres, tenetur ad ſacrificium pro peccato. Itémq; in exitu Sabbati, ſi opus aliquod facit poſt viſam ſtellam unam, tenetur ad ſacrificium pro peccato: ſi poſt duas, ad ſacrificium pro tranſgreſſione dubia: ſi poſt tres, abſolvitur.*

Hinc videas quoto tempore ſanandos ad *Chriſtum* hìc apportarent, in exitu Sabbati, ſi modò horæ gentis Canonicæ iis fuerint curæ, quod non dubitandum.

VERS. 17. Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε.

Bab. Sanhedr. fol. 98. 2. Adducuntur varia nomina *Meſſiæ*. Inter alia חיוורתא דבי רבי שמו *Rabbini dicunt, Nomen ejus eſt, Leproſus è domo Rabbi: ſicut dicitur, Certè infirmitates noſtras ille tulit,* &c. Et paulò póſt, *Rabb dicit,* Si *Meſſias ſit è vivis, Rabbenu Haccadoſh ille eſt.* Gloſſa, Si *Meſſias ſit ex iis, qui jam vivunt, certè Rabbi noſter Sanctus ille eſt, quippe qui portet infirmitates,* &c. *Rabbi Iuda,* quem *Sanctum* vocârunt, plurimas ſubîit ægritudines, [de quo & quibus hiſtoriam habes in *Hieroſ. Kilaim,* fol. 32. 1. *Tredecim annos laboravit Rabbi dolore dentium,* &c.] ob quas erant, quibus eum pro *Meſſia* habere complaceret, eò quòd ſecundùm Prophetas *Meſſias* futurus erat *vir ærumnarum:* & tamen pompâ incedentem eum exſpectant.

Incongrua aliquantò videri poſſit hæc allegatio *Matthæi,* & à ſenſu Prophetæ aliena: nam loquitur *Eſaias* de *Meſsia,* in ſe portante hominum infirmitates; at *Matthæus* de eo eas ſanante in aliis: *Eſaias* de morbis animæ, (vide I *Pet.* ii. 24.) *Matthæus* de morbis corporis. At in hoc ſenſu optimè convenit utrique, quòd *Chriſtus* cum infirmitatibus & ærumnis noſtris negotium habuit, & ipſe potuit negotium iſtud tranſigere: ejus erat eas portare & ferre, atque in eo erat potentia & vis eas portandi & ferendi. Hoc ergò ſenſu intelligendus *Matthæus*; Sanavit dæmoniacos, omnéſque morboſos verbo ſuo, ut impleretur iſtud *Eſaiæ,* Iſte eſt, qui ærumnas atque ægritudines noſtras ferre & portare poteſt: & ſic an ad morbos animæ applices, an corporis, æquâ facilitate exſurgit ſenſus planus. Ulteriùs quidem porrigitur ſenſus *Eſaiæ:* nempe

nempe quód *Messias* erit ipse vir ærumnarum, &c. at non excluso eo, quem memoravimus, quem causæ suæ optimè quadrantem retinet *Matthæus* quàm aptissimé.

VERS. 28. Ἐις τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν.

Marco & *Luca* est τῶν Γαδαρηνῶν, utrumque appositissimé: nam erat urbs *Gadara*, unde regioni nomen; erat etiam urbs vel oppidum *Gergasa*, intra istam regionem; quæ an ab antiqua stirpe *Canaanitica Gergasæorum* nomen tulerit, an à voce גרגשתא quæ *argillam*, vel *lutum*, significat, doctioribus discutiendum relinquimus. Istiusmodi nomenclaturæ *Lutetia* poni potest pro exemplo.

VERS. 28. Δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι, &c.

In *Hierос. Trumoth*, fol. 40. 2. *Hæc sunt signa* τοῦ שוטה, *Exit nocte & pernoctat inter sepulchra, & vestes suas lacerat, & quodcunque ei datur perdit. Dicit Rabbi Houna, At num ille solùm, in quibus hæc omnia? Ego dico quòd non. Qui exit nocte,* קניטריכוס *Chondriacus est. Qui pernoctat inter sepulchreta,* מקטר לשדים *suffitum facit dæmonibus. Qui vestes suas lacerat* כוליקוס *Melancholicus. Et qui perdit quodcunque ei datur,* קורדייקוס *Cardiacus*. Et pauló póst, פעמים שוטה פעמים חלום *Aliquando furit, aliquando est sanus: dum furit habendus est pro furente ad omnia sua: dum sanus est, habendus est pro compote sui ad omnia.* Vide quæ dicimus ad capitis decimi septimi versum decimum quintum.

VERS. 30. Ἀγέλη χοίρων πολλῶν βοσκομένη.

Num *Iudæi* hi *Gadareni*, an *Ethnici*?

I. Res infamiæ erat *Iudæo*, porcos alere.

Hieros. Shekalim, fol. 47. 3. *R. Jonah erat rubentis admodùm faciei, quam videns mulier quædam sic dixit,* סבא סבא *Signior, Signior, aut tu es* οἰνοπότης, *aut fœnerator, aut altor porcorum.*

II. Canone prohibitum est.

Maimon. in *Nizke Mammon.* cap. 5. *Prohibuerunt Sapientes ullibi*

ullibi nutrire porcos, & canem niſi catenâ ligatum. Porcos, duplici ratione; 1. Ob nocumenta & detrimenta alienis agris à porcis illata. Generaliter *prohibita eſt nutritio pecorum minutiorum in terra Iſraelitica* [inter quæ non immeritò porcos numeres vel primo loco] *Bava Kama*, cap. 7. hal. 7. ratióque redditur à Gemariſtis, *Nè ſcilicet irrumpant in agros alienos*. 2. Singulariùs prohibetur nutritio porcorum, ob eorum immunditiam. אסור לעשות סחורה בכל דברים טמאים *Nam prohibetur vel mercaturam facere rei cujusvis immundæ :* Gloſſa in *Kama*, ubi ſuprà.

III. Imò, ſub maledictione prohibitum eſt.

Maimon. ubi antè. *Dicunt Sapientes, Maledictus ſit, qui alit canes & porcos, eò quòd ex iis ſunt nocumenta multa.*

Bab. Kama, fol. 82. 2. *Nè alant porcos alicubi. Tradunt Rabbini, Cùm bellaret inter ſe familia Aſmonæa, Hyrcanus erat intra Hieroſolymas obſeſſus atque Ariſtobulus erat extrà. Obſeſſi indies in arcula fune dimiſſâ nummos demiſerunt, atque ii, qui extrà erant, ſacrificia quotidiana indè coemerunt, quæ ſurſum ab iis intùs ſunt retracta. Erat inter obſidentes quidam, doctrinâ Græcâ inſtructus, qui dixit, Quamdiu illi Liturgiam Templi ſic præſtant, in manus veſtras non tradentur. Poſtero ergò die iſti nummos demiſerunt, atque hi porcum iis remiſerunt. Cùm à porco jam ſurſum tracto perventum eſſet ad medium muri, ungulas muro infixit, & quaſſata eſt terra Iſraelitica*, &c. *Eo tempore dixerunt, Maledictus ſit, qui alit porcos, & maledictus ſit, qui filium ſuum docet ſapientiam Græcorum.* Recitatur hæc hiſtoria in *Menachoth*, fol.64.2.

Mireris ergò non ſine cauſa illud, quod memoratur in *Bab. Taanith*, fol. 21.2. *Dixerunt aliquando Rabb. Judæ, Peſtis eſt inter porcos. Ille ergò indixit jejunium.* Quid? *Judæum* de peſte porcorum eſſe ſolicitum? Sed ſubditur ratio, *Nam putavit Rabb Judah plagam, in unam pecorum ſpeciem inflictam, invaſuram etiam omnes.*

Non incongruè ergò opineris porcos hoſce non *Judæorum* fuiſſe, ſed *Ethnicorum* inter *Judæos Gadarenos* habitantium: nam iſtiusmodi commixtio uſitatiſſima erat in civitatibus ac regionibus terræ *Iſraeliticæ?* Quod de *Suſitha* vel *Hippo* oppido, à *Gadara* parùm remoto, obſervamus alibi.

Aut, ſi des *Judæorum* fuiſſe, horum mores tuæ opinioni fidem facient,

cient, quippe quibus crumena & lucrum ſolet eſſe ſuprema lex. Cùm tanti eſſet apud *Romanos* alióſq; *Ethnicos* caro aprugna & ſuilla, non eſt cur tam arctis vinculis à Canonibus ſuis conſtrictum credas *Judæum*, ut eos commodo ſuo poſthaberet, cùm ſperatur lucrum.

CAP. IX.

VERS. 9. Ἔιδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, Ματθαῖον λεγόμενον.

MEmorantur à *Talmudicis* quinque diſcipuli *Chriſti*, inter quos videtur nominari *Matthæus*. *Bab. Sanhedr.* fol. 43. 1. *Tradunt Rabbini, Quinque fuerunt Diſcipuli Ieſu.* מתאי נקאי נצר ובוני ותודה *Mathai, Nakai, Nezer*, & *Boni*, & *Thodah*. Hos ad occiſionem adductos referunt. Vide locum. Fortè quinque tantùm ab iis nominantur, quòd quinque è diſcipulis præcipuè rem habuerunt cum *Iudæis* in *Iudæa*: *Matthæus* ſcilicet, qui Evangelium illìc conſcripſit, *Petrus*, *Iacobus*, *Ioannes*, & *Iudas*.

Videtur *Matthæus* in telonio *Capernaumi* ſediſſe juxta mare, ad colligendum tributum aut penſum aliquod à transfretantibus. Conſule *Marcum*, cap. ii. 13, 14.

Schabb. cap. 8. halac. 2. *Qui producit* [Sabbato] *papyrum, in qua ſcribitur notula Publicani, & qui producit notulam Publicani, reus eſt.* Gloſſa, *Cùm quis tributum ſolvit domino fluvii, aut ab eo remittitur ei tributum, notulâ*, vel ſymbolo quodam, *Publicano certum facit ſe tributum remiſiſſe: conſuetúmque eſt in ea duas literas ſcribere noſtris majores.* Vide etiam *Gemaram* ibidem.

VERS. 14. Ἡμεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλά.

De jejuniis *Phariſaicis* referuntur monſtra potiùs quàm hiſtoriæ.

I. Omnibus notum eſt ex *Luc.* xviii. 12. ſolitos eos jejunare bis unaquâque ſeptimanâ. Originem iſtius conſuetudinis petas ex hac traditione. *Bab. Bava Kama*, fol. 82. 1. *Ezra decrevit decreta decem. Inſtituit publicam Legis lectionem diebus Hebdomadis ſecundo & quinto: iterùmque Sabbato ad Mincha. Inſtituit ſeſſionem*

onem Judicum in civitatibus, diebus Hebdomadis ſecundo & quinto, &c. De hac re etiam agitur, *Hieroſ.* in *Megillah*, fol. 75. 1. *Rationem, quare de die ſecundo & quinto decretum eſt, ſi quæras, reſpondendum eſt ex eo* [inquit Gloſſa] *quod dicitur in Midras de Moſe: quòd ſcilicet aſcendit in montem ad tabulas ſecundas recipiendas die Hebdomadis quinto, deſcenditque, pacato jam Deo, die Hebdomadis ſecundo. Cùm ergò tempus gratiæ eſſet aſcenſio iſta, ac deſcenſio, de diebus ſecundo & quinto ſic ſtatuerunt. Ideóque etiam die ſecundo & quinto jejunare ſunt ſoliti.*

II. Indixerunt ſibiipſis non rarò jejunia eo fine, ut felicia adipiſcerentur inſomnia: vel ut inſomnii alicujus aſſequerentur interpretationem, vel ut malum inſomnii omen averterent. Hinc Phraſiologia iſta uſitatiſſima תענית חלום *Jejunium pro inſomnio:* & vulgare iſtud Adagium יפה תענית לחלום כאש לנעורת *Par eſt jejunium ad inſomnium, ac ignis ad ſtupam.* Permiſſum eſt hac de cauſa jejunare Sabbatò, quod aliàs prohibitum. Vide *Bab: Schabb.* fol. 11. 1. ubi etiam occurrit hiſtoria de *R. Joſhua bar Rabh Idai*, qui Sabbato lautè acceptus à *R. Iſhai* comedere noluit, eò quòd eſſet בתענית חלום *ſub jejunio pro inſomnio.*

III. Jejunârunt ſæpe eo fine, ut deſideria ſua aſſequerentur. *Hieroſ. Kilaim*, fol. 32. 2. *R. Joſi jejunavit octoginta jejunia, & R. Simeon ben Lackiſh trecenta, eo fine ut viderent R. Chaijah Rubbah.* Sæpe etiam, ut mala intentata propellerent: de qualibus jejuniis fuſè agit tractatus *Taanith.* Exemplum unum ſat eſto pro multis: ídque eſt *R. Zadoki*, qui per quadraginta annos, à tempore ſcilicet, quo ſponte ſuâ apertæ ſunt portæ Templi [quod indicium venturi excidii] adeò ſe jejuniis maceravit, ut חלשא vulgò vocaretur, id eſt *Infirmus*; cúmque, jam exciſâ urbe, fruſtrà jejunâſſe ſe videret, medicis *Titi* uſus eſt ad reſtaurandam ſanitatem, quæ præ nimia inedia deperierat.

VERS. 15. Οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος.

בני חופה Eorum hilaritatem tempore nuptiarum non opus eſt referre; referam illud tantùm quod ſatìs eſt, quod dicitur à Gloſſatore in *Bab. Beracoth*, fol. 31. 1. נהגו לשבר זכוכית בנישואין *Soliti ſunt frangere vaſa vitrea in nuptiis.* Eâ ſcilicet

ratione, ut modum & frænum hâc actione inderent hilaritati, nè luxuriarentur nimis. Historiam unam & alteram producit illìc Gemara. *Mar filius Rabbena fecit convivia nuptialia filio suo; atq; invitavit Rabbinos: cúmque videret quòd profusiùs exhilararentur* אייתי כסא דמוקרא *adduxit poculum vitreum valens quadringentos Zuzæos, atque illud coram iis confregit, unde contristabantur.* Similis historia etiam refertur de *Rabh Ishai:* redditúrque actionis hujus ratio, שאסור לאדם שימלא שחוק פיו בעה"ז *quia prohibetur homini, os suum risu implere in hoc mundo.* Tantum aberant à jejunando filii thalami.

חופה, vel dies thalami, *filiis thalami*, hoc est amicis & familiaribus, fuerunt septem; hinc frequens memoria *septem dierum convivii nuptialis:* at verò sponsæ dies thalami fuerunt triginta. In *Joma*, cap. 1. halac. 1. prohibetur edere, bibere, se lavare aut ungere in die Expiationis: והמלך והכלה ירחצו פניהם *At regi & sponsæ permissum est lavare facies suas. Nam sponsa venustanda est*, inquit Glossa in locum, *ut amabilis sit marito* וכל ל' יום לחופתה היא קרויה כלה *Atque omnibus triginta diebus thalami sui vocatur ea Sponsa.*

Meditatione dignum est Discipulos, præsente *Christo*, nullam omnino persecutionem passos, absente omnimodam.

VERS. 18. Ἰδού, ἄρχων.

In *Joma*, cap. 7. halac. 1. distinguitur inter חזן הכנסת & ראש הכנסת. Nam, dum ibi agitur de summo Pontifice, legente portionem quandam Legis die Expiationis diei congruentem, sic dicitur חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת *Episcopus Synagogæ accipit librum Legis, & dat* Ἀρχισυναγώγῳ. Ubi sic Glossa, בית הכנסת *Synagoga erat in monte Templi, propinqua atrio* [quod dignum notatu] חזן הכנסת שמש *Chazan Synagogæ est minister: atque Archisynagogus ille est, cujus jussu decernuntur res Synagogæ, nempe quis leget Prophetam, quis recitabit Phylacteria, quis transibit coram Arca.*

Hujus ordinis & muneris fuit *Jairus*, in Synagoga *Capernaumi:* ità ut vox ἄρχων minus obscuritatis admittat, etiamsi non adsit vel

εἷς

εἷς vel τὶς, in hunc ſenſum intellecta. Hæc eo loquente, *Ecce, præfectus Synagogæ iſtius*, &c.

VERS. 20. Αἱμοῤῥοοῦσα.

זבה Commentarius hìc poteſt eſſe tractatus *Talmudicus* זבין.

Acta ſunt hæc in plateis *Capernaumi*; nam illìc habitavit *Matthæus*, ibidémque *Iairus* : ínque tranſitu ab illius ad hujus domum occurrit hæc Hæmorrhoiſſa. Perpende ſeriò hiſtoriam, ac facilè dijudices quid ſentiendum de hiſtoria iſta, de ſtatuis hujus mulieris & Chriſti *Paneade* erectis, vel *Cæſareæ Philippi*; de quibus *Euſebius*, *Eccleſ. hiſt*. lib. 7. cap. 14.

VERS. 23. Ἰδὼν τοὺς αὐλητάς.

Dion Caſſius, lib. 56. de funere *Auguſti*. Ὁ δὲ δὴ Τιβέριος καὶ ὁ Δροῦσος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, φαιὰν τὸν ἀγοραῖον τρόπον πεποιημένην εἶχον. Καὶ τοῖς μὲν λιβανωτοῦ καὶ αὐτοὶ ἔθυσαν· τῷ δὲ αὐλητῇ οὐκ ἐχρήσαντο.

Chetubboth, cap. 4. halac. 6. אפילו עני שבישרא' לא יפחות לה משני חלילים ומקוננת *Etiam pauperrimus inter Iſraelitas* [uxore mortuâ] *præbebit ei non minus, quàm duas tibias, & unam lamentatricem.*

Bava Mezia, cap. 6. halac. 1. חלילים לכלה או למת *Qui conducit mercede Aſinarium, aut aurigam, ut afferat tibias, aut pro ſponſa, aut pro mortuo:* id eſt, aut ad nuptias, aut ad funus.

Maimon. in אישות cap. 14. *Mortuam uxorem tenetur maritus ſepelire, & lamenta & luctus ei facere, ſecundùm morem omnium regionum. Atque etiam pauperrimus inter Iſraelitas præbebit ei non minus, quàm duas tibias, & lamentatricem : ſi autem dives ſit, fiant omnia ſecundùm ejus dignitatem.*

Shabb. cap. 13. hal. 4. *Si Idololatra tibias afferat Sabbato* [ad domum ubi aliquis eſt mortuus] *ad tibias iſtas non lugebit Iſraelita.*

Convenerat hæc turba ſubitó: vicini officii ergô, tibicines forſan lucri ergô; utrique hâc re, ut conjectari licet, eò officioſiores, quò dignioris gradûs eſſent parentes defunctæ. Obiit ea, cùm jam *Chriſtus* cum *Jairo* ad domum pergeret (*Marc*. v. 35.) & tamen, ecce, quàm ſolenniter conventum eſt, & concurſum in ejus luctu. Duo erant, quæ in iſtiusmodi caſibus occaſionem turbæ præbuerunt ad

ad domum luctûs sese congregandi. 1. Quidam, ut probabile admodùm est, se illuc receperunt, ut ederent & biberent: nam adhibitæ sunt tunc temporis quædam epulæ. *Hieros. Beracoth*, fol. 6. 1. *Traditio. Decem pocula ebibunt in domo luctûs: ante cibum duo, quinque dum comedunt, & à cibo tria.* Et paulò pòst, *Cùm moreretur Rabban Simeon ben Gamaliel, tria insuper addiderunt: at, cùm videret Synhedrium, quòd hinc inebriarentur, contra hoc decreverunt.* 2. Alii, ut munus suum charitatis & vicinitatis præstarent: nam summi officii esse arbitrabantur, mortuos plangere, sepulchralia ei parare, curare funus, feretro subire, aliáque in istam solennitatem requisita omni sedulitate conferre. Hinc גמילות חסדים *Retributionem* (vel exhibitionem) *misericordiarum* ad hoc munus, peculiari sensu præ omnibus aliis charitatis demonstrationibus, appropriârunt. *Hieros. Sanhedr.* fol. 23. 3. מית חד מנון ולא אתגמל חסד *Mortuus est quidam è discipulis Sapientum, & non exhibita est ei misericordia:* id est, non curatum est de ejus funere. *At mortuus est quidam Publicanus* ובטילת כל מדינתא מיגמלינֵיה חסד *Et ab operibus suis cessavit tota urbs, ut exhiberent ei misericordiam.*

Luctus pro mortuis distinguitur à scholis *Iudaicis* in אנינות & אבלות. אנינות erat in diem funeris tantùm, vel usque dum efferretur funus; & exinde cœpit אבלות, in dies triginta. De his hæc pauca: מי שמתו מוטל לפניו ואין עליו לקוברו אינו נוהג אנינות *Is, qui habet mortuum suum ante se projectum, atq; eum penès non est sepelire eum, non adhibet* אנינות. *Exempli gratiâ: Si moriatur quis in carcere & sepulturam ejus non permittet magistratus,* vel loci præfectus, *non tenetur cognatione ei propinquus ad luctum istum, qui vocatur* אנינות, &c. Hæc habes in *Bab. Berac* fol. 18, 1. ratióque redditur paulò antè, Quia nempe ille, qui habet mortuum suum ante se projectum, vel cui incumbit ejus sepultura, prohibetur carnem edere, vinum bibere, cum aliis edere, in eadem domo edere, [sub qua prohibitione tu jam es, ô *Iaire*,] & liber erat à recitatione Phylacteriorum, & ab oratione, & ab omnibus istiusmodi præceptis Legis. מיד חל עליו אבלות משיצא מפתח ביתו *Ast cùm effertur funus ex ostio domûs, tunc*

tunc illico incipit luctus אבלות. Liber ille exinde à præcedentibus prohibitionibus, alias jam incurrit. Indè 1. כפיית המטה *Inclinatio lectorum*, de qua plurima *Talmudici. A quonam tempore*, inquiunt, *inclinantur lecti? Ex quo mortuus effertur ex porta atrii domûs*; *aut, ut R. Iosua. Ex quo obturatur* גולל, *lapis sepulchralis*. [Sic enim vulgò redditur, at Glossa alicubi, *tegumentum*, aut *asser supremus, feretri*.] Quid sibi voluerit hæc lectorum inclinatio, observes ex iis, quæ dicuntur *Hieros. Berac.* fol. 6. 1. *Unde lectorum inclinatio? R. Crispa, Nomine R. Iochananis dicit, Ex hoc, quòd dicitur* וישבו אתו לארץ Et considerunt cum illo ad terram [*Iob.* ii. 13]. Super terram *non dicitur, sed* לארץ ad terram: *rem denotat propè à terra. Hinc est quòd incubuerunt lectulis inclinatis*. 2. אבל כל ל׳ ימים אסור לעשו מלאכה *Lugens per omnes triginta dies prohibetur opus suum facere, sic & filii ejus, & filiæ, & servi, & famulæ, & jumenta*, &c. *Massecheth Semachoth*, cap. 5.

Hæc eum spectârunt, cujus erat mortuus. Partes suas etiam egerunt amici & vicini, & in planctu, & in cura funeris, officiosâ sedulitate rei isti incumbentes, ex officio & amicitia. כל הרואה מת ואינו מלוהו *Quicunque mortuum videt*, inquiunt illi, *atque eum ad funus non accommodat* [vel *comitatur*] *reus est de hoc, quod dicitur*, Deridens pauperem convitiatur ejus Creatori, &c. *Jam verò*, inquiunt, *non est æquè quis pauper, ac mortuus*, &c. *Bab. Berac.* ubi suprà.

VERS. 24. Οὐκ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει.

Vulgatissimum apud eos erat mortem cujusvis voce דמך exprimere, quæ propriè *dormire* significat. כד דמך *Cùm dormiret* N. id est, cùm moreretur, occurrit apud *Talmudicos* sexcenties: & tota hæc turba jam diceret דמכת ברת יאיר *Dormit filia Jairi*, id est, mortua est. Perpensione ergò dignum est, quânam loquendi formulâ *Christus* hìc usus. *Syrus* habet לא מיתת אלא דמכא

VERS.

VERS. 33. Οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ Ἰσραήλ.

Non ad peculiare illud miraculum tunc editum tantùm referri hæc videntur: sed ad omnia. Perpende quot uno isto die, imò tempore pomeridiano. Prandet *Christus Capernaumi* apud *Matthæum*; pransum avocat impetratio *Jairi*; cum eo proficiscenti occurrit *Hæmorrhoussa* in plateis & sanatur. Accedens ad domum *Jairi* suscitat mortuam ejus filiam; redeunti ad domum suam [nam ei habitatio *Capernaumi*] occurrunt duo cœci in plateis, *Messiam* clamant, eum domum sequuntur & sanantur. Ipsis egredientibus domo, ingreditur mutus dæmoniacus & sanatur. Meritissimè ergò à turba non acclamari non potuit, *Nunquam apparuit tale quippiam in Israele*.

VERS. 34. Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, &c.

Vide quæ notantur ad cap. xii. 24.

CAP. X.

VERS. I. Καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα μαθητάς.

De numero duodenario, tribubus *Israeliticis* symphono, vide *Luc*.xxii.30. *Apoc*. xxi. 12, 14. Vocati sunt hi duodecim *Apostoli*, שלוחי, vel שליחי, quo titulo insigniti sunt *Moses* & *Aaron* à Chaldæo Paraph. *Hierem*. ii. 1. Non nudè *Nuntium* sonat, sed *nuntium vices mittentis gerentem*. Nam שלוחו של אדם כמותו *Apostolus cujusvis est sicut ipse, à quo deputatur. Bab. Beracoth*, fol. 34. 2. Vide versum hujus capitis quadragesimum. Si tractatum *Maimonidis* hìc perlegeris, cui titulus שלוחין ושותפין oleum forsan & operam non omnino perdes.

In hos fines electi sunt hi duodecim, referentibus Evangelistis. I. Ut cum ipso essent operum ejus oculati testes, & doctrinæ studiosi. Nam non illico à primo suo Discipulatu, imò nec illico ab electione sua ad prædicandum se contulerunt; sed diu ad pedes Magistri assidentes doctrinam istam ab ore ejus imbiberunt, quam erant prædicaturi. II. Ut Prophetæ ejus forent, & ad prædicandum,

dum, & ad miracula edenda. Indè fit, ut iis jam reſtituatur donum miraculorum, quod diu evanuerat.

Septem Paſtores atque octo Primates, Mich. v. 5. apud *Kimchi-um* ſunt Diſcipuli *Meſſiæ*.

Ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων.

Id eſt, *in malos ſpiritus*, qui idcirco רוחות טומאה *ſpiritus immundi* dicuntur, ut clariore Antitheſi opponerentur רוח הקדש *Spiritui ſancto*, ſpiritui puritatis.

Singulariùs רוח הטומאה *Zech.* xiii. 2. Et Πνεύματα ἀκάθαρτα, *Apoc.* xvi. 13, 14. ſunt ſpiritus Diabolici in Pſeudo-prophetis decipientes Pythones.

Singulariori porrò nomenclaturâ, de hac re Talmudici, *Bab. Sanhedr.* fol. 65. 2. *Non erit apud te* דורש אל המתים *Necromantes.* [Deut. xviii. 11.] דורש אל המתים, *Necromantes ille eſt, qui inediâ ſe macerat, atque it & pernoctat inter ſepulchreta eo fine, ut habitet ſuper eum* רוח טומאה *ſpiritus immundus. Cùm verſiculū iſtum legeret R. Akibah flevit. Num jejunanti, inquit, eo fine ut ei ſuperveniat ſpiritus immundus, ſupervenit ſpiritus immundus? multò magìs jejunanti eo fine, ut ſuperveniat ſpiritus ſanctus, ſuperveniret ſpiritus ſanctus. Aſt ego quid faciā? cùm peccata noſtra id nobis effecerint, quod dicitur, Peccata veſtra ſeparant inter vos & Deum veſtrum.* Ibi ſic Gloſſa, שתשרה רוח טומאה עליו *Ut habitet ſuper eum ſpiritus immundus: id eſt, ut dæmon ſepulchreti eum amet atque adjuvet in incantationibus ſuis.*

Cùm innumerum Dæmoniacorum numerum, quem memorant Evangeliſtæ, mecum revolvo, cui parem non exhibet aliqua hiſtoria, vetúſque Teſtamentum vix unum exemplum profert & alterum: duo hæc præcipuè non poſſum non pro hujus rei cauſa ſuſpicari. 1. Quòd populus *Judaicus*, ad ſummum impietatis apicem jam pertingens, ad ſummum etiam maledictionum iſtarum apicem jam pertigerit, quæ recitantur *Levit.* xxvi. & *Deut.* xxviii. 2. Quòd gens, præter modum artibus magicis dedita, etiam dæmona ambîerit, invitaverítque ut inhabitaret.

VERS. 2. Σίμων.

סימון Nomen *Talmudicis* usitatissimum pro שמעון, quo nomine etiam noster appellatur *Act.* xv. 14.

Observentur hæc, ex *Hieros. Schabb.* fol. 11. 2. ר״ א״ בעא מר״ סימון *Rabbi Eliezer quæsivit de re quadam à R. Simone, at ille non ei respondit. Quæsivit à R. Joshua ben Levi, atque ille respondit. Indignatus est R. Eliezer, quòd* ר״ שמעון *R. Simeon non responderet.*

Πέτρος.

Tribus, interioris suæ familiaritatis, Discipulis *Christus* immutavit nomina; *Simoni, Jacobo, & Joanni. Simon* ab eo vocatus est *Petrus*, vel *Petrosus*: id est, referens ad Petram, eò quòd Ecclesiæ in Petra ædificandæ non solùm plurimum opis contulerit, sed & opis primum, cùm, clavibus sibi commissis, ostium fidei *Cornelio* aperiens Evangelium primus ad Gentes intromisit: de qua re posteà.

Ἀνδρέας.

Nomen hoc etiam *Talmudicis* non alienum. אנדריי בר חיננא *Andreas Bar-Chinna. Hieros. Megil.* cap. 4.

VERS. 3. Βαρθολομαῖος.

Computa ordinem, quo vocati sunt Discipuli *Joan.* i. cum ordine quo ut plurimùm recensentur, & *Bartholomæum* in eundem locum cum *Nathaniele* coïncidentem comperies; ità ut eundem cum eo esse opineris: *Nathanielem* nomine proprio dictum, & *Bartholomæum* paterno. בר תלמי id est, *Filium Talmai.* Nam *Græci* interpretes *Talmai* reddunt Θολμὶ, II *Sam.* xiii. 37. Atq; occurrit Θολομαῖος apud *Josephum Antiq.* lib. 20. cap. 1.

Ἀλφαίου.

Apud *Talmudicos* etiam occurrit nomen חלפי: flexile in duplicem pronuntiationem, nempe ut vel *Alphai* sonet, vel *Cleophi.* Hinc *Alphæus* iste, quatuor Apostolorum pater, vocatur etiam *Cleopas*, Luc. xxiiii. quod & ex hoc satis liquet, quòd ea, quæ vocatur

Maria

Maria mater Jacobi minoris & Joſis, Marc. xv. 40. à *Joanne* vocetur *Maria uxor Cleopæ*, Joan. xix. 25.

Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος.

תדאי Nomen quoque notum *Talmudicis*, ר' יוסי תדאי *R. Joſi filius Thaddai*, *Maſſech. Derech areths*, cap. 1. אלעזר בן תדאי *Eliezer ben Thaddai*, *Hieroſ. Kilaim*, fol. 27. 2. & *Schabb.* fol. 5. 4. vide *Iuchaſin*, fol. 105. 2. Deflexio eſt nominis *Iudæ*, ut rectiùs hic diſtingueretur ab *Iſcariota*. *Lebbæum* eum dictum ego arbitror ab oppido *Lebba*, *Galileæ* maritimo: de quo Plinius, *Promontorium Carmelum, & in monte oppidum eodem nomine, quondam Ecbatana dictum. Iuxta Getta Lebba*, &c. lib. 5. cap. 19.

VERS. 4. Σίμων ὁ Κανανίτης.

Lucæ Ζηλωτής. Vide quinam vocentur Ζηλωταὶ apud *Joſephum*: è quorum ſecta ſi hunc *Simonem* fuiſſe dixeris ante converſionem ſuam, ei fortè nihil magìs injurius fueris, quàm *Matthæo* fratri ejus fueris, cùm eum dixeris *Publicanum*.

Ἰσκαριώτης.

Quæri poteſt, an vivo ei inditum fuerit hoc nomen, an non niſi poſt mortem. Si vivo, non incongruè à סקורטיא deduxeris, quod & אסקורטיא ſcribitur, *Bab. Nedarim*, fol. 55. 2. ubi dum de homine agitur, vovente ſe hâc vel illâ non uſurum veſte, hæc docentur; *Qui voto ſe obligat de non utendis veſtibus, uti ſacco ei licet, cortinâ, cilicio*, &c. *aſt uti non licet* פנרא ופסקיא ואסקורטיא וגו'. De quibus ſic Gloſſa, *Hæc ſunt indumenta, quædam coriacea, quædam de genere veſtium*. Quærit *Gemara*, *Quid eſt* אסקורטיא? *Reſpondit Bar bar Channah* כיתונא רצלא *Indumentum Coriarii*. Gloſſa, *Cinctorium coriaceum indutum à Coriariis ſupra veſtes ſuas*. Ità ut *Judas Iſcariotes* idem fortè ſignificet quod *Judas cum cinctorio*, Anglicè, **Judas with the Apron**. Jam verò in iſtiuſmodi cinctoriis conſutas habuerunt crumenas, in quibus nummos ſuos circumgeſtare ſolebant, prout videre eſt in *Aruch*, in vocibus אפונדה & תרמיל, quod & obſervabimus illico. Atque hinc fortè titulum iſtum ſortitus eſt *Judas* portitor gloſſocomi, ut vocaretur

retur *Judas cum cinctorio.* Aut quid si artem Coriarii exerceret, antequam cooptatus esset in Discipulatum? *Simonem* certè quendam legimus Coriarium, *Act.* ix. 43. Atque hunc *Judam* filium *Simonis*, *Joan.* xii. 14. Quòd si non nisi post mortem tituli hujus stigma inustum ei fuit, ab אסכרא ego deductum reor; quæ vox quid sibi velit essentur *Gemarici, Bab. Beracoth*, fol. 8. 1. *Nongenta & tria genera mortis creata sunt in mundo, sicut dicitur*, ולמות תוצאות [*Et exitus mortis*, Psal. lxviii. 20.] *vox* תוצאות *Arithmeticè eò numeri assurgit. Asperrima mors inter omnia genera est* אסכרא : *facilima est* נשיקה. Ubi Glossa, אסכרא אסטראנגולמנט בלועז. *Iscara vernaculè est Strangulament.* A doctis redditur plerunque *Angina. Gemara* asperitatem ejus illustrat hoc simili, אסכרא רמיא כחיורא אגבבא דעמרא דלאחורי נשרא: *Est similis ramis spinarum in vellere lanæ, quos si quis violenter à tergo vibret, impossibile est lanam ab iis non convelli. Schabb.* fol. 33. 1. in Glossa sic definitur אסכרא מתחיל במעים וגומר בגרון: *Iscara incipit in visceribus, & desinit in gutture.* Vide *Gemaram* ibi.

Cùm ergò *Judas* miserrimâ strangulatione periret, quippe quòd à Diabolo strangularetur [quod observamus suo loco] non mirum, si nomini ejus inureretur hæc mortis infamia, ut vulgò diceretur *Iudas Iscariotes*, aut *Iudas ille, qui perîit* מאסכרא *à strangulatione.*

Ὁ καὶ παραδοὺς αὐτόν.

Observetur illud *Maimonidæ* in חובל ומזיק, cap. 8. *Prohibitum est, Israelitam in manus Ethnicorum prodere, vel quoad personam suam, vel quoad bona sua*, &c. *Et quicunque Israelitam ità proderit, partem nullam habiturus est in mundo futuro.* Cum sententia gentis locutus est *Petrus*, cùm dixit de *Iuda*, *Abîit in locum suum*, Act. i. 25. Idem & *Baal Turim* de *Bileamo*; *Abîit Bileamus in locum suum*, Num. xxiv. 25 *hoc est*, inquit ille, ירד לגהנום *Descendit in Gehennam.*

VERS. 5. Εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε.

Privilegia sua *Iudæis* servata vult *Salvator*, usque dum ipsi ea perver-

perverſitate ſuâ ac peccatis alienarent perderéntque. Nec gentibus nec *Samaritanis* prædicationem Evangeli indulget, ante oblatam eam genti *Iudaicæ*. Se filios *Iacobi* Patriarchæ jactârunt *Samaritani*, Joan. iiii. 12. (quod quidem non erat prorſus à veritate alienum) legem etiam *Moſaicam* ſunt amplexi, & *Meſsiam* indè edocti exſpectârunt æquè, ac *Iudæi*: eos tamen pro ovibus *Chriſtus* nihilo magìs agnoſcit, quàm ipſos *Ethnicos*.

I. E ſemine *Iacobi* quàm plurimi eorum quidem ſunt orti, profligæ ſcilicet facti, atque Apoſtatæ à gente *Iudaica* ac fide: atque odiis in eos ardentes pluſquàm *Ethnici*, ac pluſquàm in *Ethnicos*. Quod & inter alia in ipſiſſima eorum lingua forſan poſſit animadverti. Perlege enim verſionem *Pentateuchi Samariticam*, atque hoc, ni halluciner, obſervabis, *Samaritas*, cùm non poſſent ob locorum vicinitatem, & cognationem gentium, non uti linguâ *Iudæorum*, eâ tamen deflexione atque immutatione Dialecti uſos, ac ſi eadem cum eis loqui aſpernarentur, atque eandem linguam facerent non eandem.

II. Legem pari modo *Moſaicam* ſunt amplexi, ſed tam variatâ, ut plurimùm, vocabulorum ſcriptione, ut hoc ſibi planè propoſuiſſe videantur, ſe quidem, Legem *Moſaicam* retinentes, eâ quâ fieri potuit differentiâ à textu *Iudæorum Moſaico* habituros, modò ſenſum aliqualiter retinerent. *Dixit R. Eliezer ben R. Simeonis, Dixi ego Scribis Samaritarum, Falſificâſtis vos Legem veſtram, abſque ullo prorſus vobis inde accreſcente commodo. Nam in lege veſtra ſcripſiſtis* אצל אלוני מורה שכם, *Iuxta querceta Moreh, quæ eſt Sichem,* &c. [vox שכם additur] *Hieroſ. Sotah,* fol. 21. 3. & *Bab. Sotah,* fol. 33. 2. Videatur textus *Samariticus* ad *Deut.* xi. 30.

III. Utcunque religioni *Moſaicæ* ſtudere ſe præ ſe tulerunt, reverà parùm aut nihil aberant ab Idololatris, cùm neſcirent quid adorarent: quod iis objicit *Salvator*, *Ioan.* iv. 22. ac à vera religione *Moſaica*, non ſolùm Apoſtatæ receſſiſſent, ſed ei ſummo odio adverſarentur. Hinc eos pro *Ethnicis* habuit gens *Iudaica*, aut pro populo ipſis *Ethnicis* magìs execrando. Idololatriæ ipſorum ſic convitiatur *Rabbinus* quidam in *Hieroſ. Avodah Zarah,* fol. 44. 4. *Rabbi Iſmael ben R. Ioſi adiit Neapolin* [id eſt, *Sichem*] *acceſſerunt ad eum* Samaritæ: *quibus ſic ille, Video ego, quòd vos non*

adoratis hunc montem, sed Idola quæ sub eo: nam scribitur, ,, *Abscondit Jacobus deos alienos sub luco, qui juxta* Sichem.

Disputatur in tractatu *Shekalim Hierosolymitano*, fol. 46.2. num *Cuthæus* reputandus esset pro *Ethnico?* quod asseritur à *Rabbi*, negatur à *Simeone*; sed concluditur quidem satis pro affirmativo.

IV. Secundâ Apostasiâ laborabat *Samaritarum* Metropolis, eò adducta dolo & præstigiis *Simonis Magi*, post receptum Evangelium ab ore ipsius *Salvatoris*. Confer *Actorum* capitis octavi versum nonum cum *Joannis* capitis quarti versu quadragesimo primo.

Ex his omnibus & meritò ob rem ipsam, & ut *Judæorum* privilegia sarta tecta servarentur, & nè isti genti aliàs esset offendiculo, paralleli *Ethnicis* statuuntur *Samaritani*, atque æquè distantes ab Evangelii participatione.

VERS. 9. Εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, &c.

Hæc, quæ à *Salvatore* Discipulis interdicuntur usitatissima erant itinerantium viatica, quibus etiam addebant religiosiores librum Legis.

Jevamoth, cap. 16. halac. ult. *Profecti sunt Levitæ quidam Zoarem civitatem palmarum: cúmque ex iis unus in via ægrotaret, adduxerunt eum ad diversorium. Redeuntes ab hospitissa quæsiverunt de collega: Mortuus est, inquit ea, eúmque sepelivi.* Et paulò póst, הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו: *Ad eos protulit baculum ejus, atque ejus peram, librúmque Legis, qui fuerat in ejus manu.* Sic *Mishnah Babylonica:* at *Hierolymitana calceos* etiam addit: & pro eo, quod in *Mishnah* est תרמילו, in *Gemara* est אפונדתו.

Memoriâ etiam dignum est illud in *Beracoth*, cap. 9. halac. 5. לא יכנס להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא בפונדתו ולא באבק שעל רגליו: *Nè ingrediatur quis montem Templi cum baculo suo, nec cum calceis suis, nec cum crumena sua, nec pulvere in pedibus suis.* Quæ à *Gemara* sic redduntur; *Nè ingrediatur quis in montem Templi, nec cum baculo in manu, nec cum calceis in pedibus, nec cum nummo ligato in linteo suo, nec cum crumena à tergo pendente.* ובפונדתו מופשלת לאחריו *Bab. Berac.* fol. 62. 2. ubi sic Glossa, פונדתו אזור חלול שנותנין בו מעות פונדא *Est cingulum cavum* [vel *zona*

con-

concava] *in quo repoſuerunt nummos ſuos.* Vide *Aruch* in אפונדה & פונדה.

VERS. 10. Μὴ πήραν εἰς ὁδὸν.

Syriaca verſio, ולא תרמלא. Vox תרמיל & תורמל *Talmudicis* frequentiſſima.

Rambam in *Kelim*, cap. 16. halac. 4. תורמל *eſt pera coriacea, quam à collo ſuo appendunt paſtores, in qua victualia ſua reponunt.*

R. Sol. ibidem idem ferè dicit, niſi quòd paſtoribus non appropriat. Idem ferè etiam *Aruch.*

Bab. Schabb. fol. 31. 1. Introducitur Proſelytus ſic dicens, *Si Iſraelita ſacris appropinquans morietur, quantò magis advena,* שבא במקלו ותרמילו *qui venit cum baculo ſuo, & pera ſua.*

Μηδὲ δύο χιτῶνας.

Simplex tunica pauperiorem ſtatum indicavit, duplex affluentiorem. Hinc conſilium illud *Baptiſta*, Luc. iii. 11. Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι. Diſputatur à *Babylonicis, Taanith*, fol. 29. 2. & *Moed Katon*, fol. 18. 1, quouſque liceat veſtes lavare בחולו של מועד in diebus profeſtis Hebdomadæ feſtivæ, & concluditur, *ei licere,* שאין לו אלא חלוק אחד *cui una tantùm fuit tunica, eam lavare.*

Μηδὲ ὑποδήματα.

Calceos hìc intelligi, non *Sandalia*, patet ex *Marco*, capitis ſexti verſu nono, atque inter hæc diſcrimen ſtatui ſatìs patet ex ipſiſſimis hiſce locis. Cujus contrarium non ſine admiratione lego apud *Bezam* in locum. *Sed tum ex hoc loco*, inquit ille, *tum etiam ex Actorum capitis duodecimi verſu octavo, apparet Evangeliſtas inter* ὑποδήματα & σανδάλια *nullum poſuiſſe diſcrimen, ut rectè obſervavit Eraſmus.*

Audiantur de hac re Scholæ *Iudaicæ.*

Jevamoth, cap. 12. halac. 1, *Extractio calcei* [leviri, *Deut.* xxv. 9.] *recta eſt. Sandalii, ſi adſit ei calx, recta eſt; ſin minùs, non recta.*

Hieroſ. ibi, fol. 12. 1. *Dicit R. Joſi, Profectus ſum Niſibin, vidìque illìc ſeniorem quendam, dixique ei, Num bene nôſti R. Judam*

Judam ben Betira ? Ille autem, Nummularius ego sum in civitate mea, atque adfuit ille ad mensam meam quàm sæpissimé. Dixi ego, Num unquam eum discalceantem vidisti, in quonam ille discalceat, Calceo, an Sandalio ? *Respondit ille, Numnam, ô Rabbi, sunt Sandalia hìc apud nos ? Unde ergò, inquam ego, dixit R. Meir* אין חולצין במנעל *non discalceant calceo. Rabbi Ba. Rabh Judah dicunt nomine Rabh,* Si *adveniret Elias, diceretque, Extrahunt calceum leviri, auscultent ei: si diceret, Extrahunt Sandalium, nè auscultent ei. Et tamen ut plurimùm usitatum est extrahere* Sandalium: *et consuetudo valet contra traditionem.* Vide plura ibi, & *Bab. Ievam.* fol. 102. 1.

Usûs delicatioris fuerunt calcei, durioris atque utilioris sandalia. מנעל של עור רך *Calceus erat è corio molliori*, סנדל של עור קשה *Sandalium è duriori*, &c. Glossa in *Ievam. Bab.* fol. 101. 1. Erant etiam sandalia, quorum solea, vel pars inferior, è ligno erat, superior è corio, atque hæ clavis compaginatæ. Vide *Bab. Schabb.* fol. 60. 1. in Glossa. Erant etiam sandalia quædam è juncis confecta, aut è cortice palmarum, &c. *Ioma*, fol. 78. 2. Discrimen etiam aliud inter calceos & sandalia notabili historiâ illustratur in tractatu *Schabb.* loco jam citato. *Tempore quodam persecutionis, cùm absconderentur quidam in spelunca, dixerunt inter se, Qui ingredi vult, ingrediatur, nam circumspiciet ille ante ingressum, nè conspiciant eum inimici: at nè quis exeat, nam propè erunt forsan inimici, quos ille non videt jam exiens, & sic omnes detegentur. Induit fortè quidam ex iis sandalia sua, inverso modo: nam utrinque aperta fuerunt sandalia, ità ut pedem ingerere posset vel à parte antè, vel à parte póst: illo autem sua inversè induente, vestigia egredientis visa sunt, ac si ingredientis, sic detecta est latebra inimicis*, &c.

Interdicta ergò sunt Discipulis à *Christo*, Nummus in zona, & viaticum in pera, 1. Ut illi, non soliciti de mundanis, curæ *Christi* se totos commendarent. 2. Ex Evangelio vivere eos oportuit, quod innuit ultimâ versiculi hujus clausulâ, *Dignus mercede suâ est operarius.* Quod ergò antè dixerat, *Gratis accepistis, gratis date*, prohibuit nè Evangelium lucri ergò prædicarent: non prohibuit victum, vestitum, aliáque necessaria, ob prædicationem Evangelii recipere.

Interdi-

Interdicuntur duæ tunicæ & calcei, nè ſuperbiam mundanúmve faſtum aut morem delicatiorem omnino ſaperent, ſed ut potiùs habitum geſtúmque circumferrent quàm humilimum.

VERS. 11. Τίς ἐν αὐτῇ ἄξιος.

Talmudicè מי זכה

VERS. 14. Ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν.

Pulverem terræ *Ethnicæ* ex contactu inquinare docuerunt Scholæ Scribarum.

Toſapht. ad *Kelim,* cap. 1. *Pulvis Syriæ inquinat æquè, ac pulvis aliarum regionum Ethnicarum.*

Bab. Sanhedr. fol. 12. 1. *Traditionalis quidam ait, Non afferunt olera è terra Ethnica in terram Iſraeliticam; at Rabbini noſtri permiſerunt.* מאי בינייהו *Quidnam inter hos diſcrepantiæ? R. Jeremiah dicit* איכא בינייהו חוששין לגושיהן *Cura de pulvere eorum eſt inter eos.* Gloſſa, *Cavent, nè cum oleribus apportetur aliquid de pulvere terræ Ethnicæ, qui inquinat in tentorio, & inquinat puritatem terræ Iſraelicæ.*

Id. *Shabb.* fol. 15. 2. *Ob ſex dubia comburunt Trumam: ob dubium agri in quo olim ſepulchrum; ob dubium pulveris allati è terra Ethnica;* &c. ubi Gloſſa, *Quia de omni pulvere terræ Ethnicæ dubitari poteſt, an non fuerit de ſepulchro mortui.*

Gloſſa in *Sanhedr:* fol. 5. 2. *Rabbi vidit Sacerdotem quendam ſtantem in parte quadam civitatis Aconis, quæ erat extra limites terræ Iſraeliticæ; dixit ei, Nonne iſta eſt terra Ethnica, de qua determinârunt, quòd immunda æquè eſt ac ſepulchretum?* Vide *Piſhe Toſaph.* in *Sanhedr.* cap. 1. artic. 30.

Ritus iſte ergò, excutiendi pulverem à pedibus, Diſcipulis præſcriptus hoc ſonat; Ubicunque vos non exceperit urbs *Iſraelitica*, cùm diſceditis, excutiendo pulverem à pedibus veſtris demonſtrate vos urbem iſtam, utcunque *Iſraeliticam*, pro *Ethnica*, profana, impura, reputare atque abominari.

VERS. 17. Ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς.

Beza hìc, ut ſæpiſſimè, cùm locum enodare non poteſt, in ſuſpicionem ducit: nam ſic ille. *Cùm neque Synagogas alibi inveniam de judicii domibus dici, ut loquuntur Hebræi, neque in Synagogis*

gogis fuisse sumptas civiles pœnas, mihi suspectus est hic locus. At sine causa prorsus: nam

1. In unaquaque Synagoga erat triumviratus civilis: tres magistratus, qui judicarunt de rebus litigiosis intra Synagogam istam emergentibus; quod notavimus anteà.

2. מכות בשלשה *Flagellatio erat per consessum istum triumviralem. Sanhedr.* cap. 1. hal. 2.

Sic quinaria ista flagellatio *Pauli* (2. *Cor* xi. 24) fuit in Synagoga, id est, בבר״ של שלשה Per concessum istum trium magistratuum, qualis erat in unaquaque Synagoga.

Obscurius aliquantum est quod dicitur, Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, *Cavete verò vobis ab hominibus.* A quibusnam aliis caverent? At videtur fortè vox ἄνθρωποι eo sensu occurrere; quo אנשי in his locutionum formulis אנשי כנסת הגדולה & אנשי בית דין &c. sed non contendimus.

VERS. 23. Οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, &c.

Non anteà civitates *Israelis* evangelizantes peragraveritis, quàm reveletur filius hominis per resurrectionem suam. *Rom.* i. 4. Confer huc *Act.* iii. 19, 20. *Resipiscite igitur & convertite vos, ut deleantur peccata vestra,* ὅπως ἂν ἔλθωσι, *ut adveniant tempora refrigerii* [nam vos refrigerium & consolationem exspectatis sub *Messia*] *Et mittat priùs prædicatum vobis Jesum Christum,* & versu 26. *Vobis primùm Deus, suscitans filium suum, misit eum benedicentem vobis,* &c. A resurrectione *Christi* epocha *Messiæ.*

VERS. 25. Βεελζεβούλ.

Vide capitis duodecimi versum vicesimum quartum.

VERS. 27. Ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε.

Observavimus antè, alludi hìc ad morem Scholarum, ubi doctor è Cathedra insusurravit in aurem interpretis, atque ille voce sonorâ toti Scholæ reddidit quod in aure dictum.

Bab. Sanhedr. fol. 7. 2. *Dixerunt Juda bar Nachmani* מתורגמניה דריש לקיש *Interpreti Resh Lachish* קום עליה באמורא *Asta ei pro expositore.* Glossa, *Ad enuntiandum expositionem*

ſitionem Synagogæ, מה שילחש לך *quam tibi inſuſurraverit*. Non poſſumus hìc non illud repetere, quod adduximus antè, quòd החכם לוחש לו לשון עברית *Doctor inſuſurravit ei in aure Hebraicé*. Et veſtigia aliqua hujus conſuetudinis non poſſumus non ſuſpicari fuiſſe morem iſtum in Eccleſia *Corinthiaca*, quem reprimit Apoſtolus, loquendi in Synagoga in lingua ignota.

Legimus in *Bab. Joma*, fol. 82. 2. de inſuſurratione in aurem facta alio ſenſu, fœminæ ſcilicet cuidam gravidæ, quæ odoratam carnem graviter expetiit. *Dixit ergò Rabbi* זילו לחושו לה *Ite, inſuſurrate ei, quòd eſt dies Expiationis* לחושו לה ואילחישא *Inſuſurrârunt ei, atque inſuſurrata eſt:* id eſt, Sedata, & quievit.

Κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων.

Alluditur fortè ad morem iſtum, de quo *Bab. Shabb*. fol. 35. 2. Sexies tubâ cecinit Miniſter Synagogæ, veſperâ Sabbati, in tecto domûs excelſæ valde, ut indè omnibus innoteſceret de introitu Sabbati. Cantus primus, ut ceſſarent ab operibus ſuis in agris: ſecundus, ut ceſſarent à ſuis in urbe: tertius, ut accenderent lucernam Sabbaticam, &c.

VERS. 34. Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, &c.

Quamvìs hæc verè intelligi poſſunt de diſſidiis inter fideles atque infideles propter Evangelium, quod notant interpretes omnes; propriè tamen, & primariò, quaſi digito monſtrant horrendas illas ſtrages, & bella civilia *Judæorum* inter ſe, qualia nec ulla unquam vidit ætas, nec audiit hiſtoria.

Bab. *Sanhedr*. fol. 99. 1. *R. Eliezar dicit*, *Dies Meſſiæ ſunt quadraginta anni*, *ſicut dicitur*, *Quadraginta annis vexatus ego per hanc generationem*. Et fol. 97. 1. *R. Juda dicit*, *In generatione iſta cùm filius Davidis advenerit*, *Scholæ erunt meretrices*, *Galilæa vaſtabitur*, *Gablan excidetur*, *& incolæ terræ* [Gloſſa, *Synhedrium*] *circumvagabuntur ab urbe in urbem*, *& miſericordiam non aſſequentur*, *ſapientia Scribarum fœtida erit*, *& qui peccare timent ſpernentur*, *erùntque facies generationis iſtius*, *ſicut facies canum*, *& deficiet veritas*, &c. Percurre hiſtoriam quadraginta iſtorum annorum à morte *Chriſti* ad exciſas *Hieroſolymas* (ut vulgò

gò computantur) & ſtupens obſerves gentem in excidium ſui conjuratam, & mutuis cædibus & rapinis gaudentem, ſupra omne exemplum, atque uſque ad miraculum. Immiſſa certè cœlitùs hæc Phreneſis. Et primò, Meritò inſaniunt, qui ſapientiam Dei ſub pedibus ſuis, quoad potuerunt, conculcârunt. Et ſecundò, Minori vindictâ non potuit expiari ſanguis Prophetarum & *Christi*, pacem Evangelizantium. Dicas mihi, ô *Judæe*, unde iſte gentis tuæ in mutuam cædem furor, atque iſta maniæ monſtra, ultra omne exemplar. Num gratìs inſanit gens in ruinam ſui? Divinam agnoſce vindictam in amentia ſupra humanam.

Diſſidia, lites & pugnas gentis enumeranti occurrit, poſt diſſenſionem inter *Phariſæos* & *Sadducæos*, non minor inter *Shammaanos* atque *Hillelianos*: quæ eò uſque crevit, ut ad cædem & ſanguinem ſit perventum.

Hieroſ. in *Schabb.* fol. 3. 3. *Ad cameram Chanania ben Ezekiæ ben Garon acceſſerunt Shammaani atque Hilleliani, ut eum viſitarent: dirus fuit iſte dies, inſtar diei, quo factus eſt vitulus aureus. Shammaani aſtiterunt ab infrà, & quoſdam ex Hillelianis trucidârunt. Traditio eſt, ſex ex illis aſcendiſſe, reliquóſque illìc aſtitiſſe cum gladiis & haſtis.*

In commune tranſiit Adagium, *Controverſias inter Diſcipulos Hillelis & Diſcipulos Shammai dirimere non poſſe vel ipſiſſimum Eliam Thisbiten.* Determinatum de iis ſomniant per vocem cœleſtem, at minimè certè diremptæ diſſenſiones atque acrimoniæ.

Hieroſ. Beracoth, fol. 3. 2. *Priuſquam prodiret Bath Kol,* [in *Jabneh*] *ex æquo amplecti licuit vel decreta Scholæ Hillelianæ, vel decreta Scholæ Shammæanæ. Prodîit tandem Bath Kol, & ſic locuta, Et horum & illorum verba ſunt verba Dei viventis, at certa rei determinatio eſt ſecundùm decreta Scholæ Hillelis. Et exinde quicunque tranſgreſſus fuerit decreta Scholæ Hillelianæ, reus eſt mortis.*

Sic deciſa eſt controverſia, at non ſic extincta odia, & virulentiæ. Obſervo apud *Gemariſtas Hieroſolymitanos* vocem שמותי adhibitam pro *Shammæano.* [Vide *Trumoth*, fol. 43. 3. *Succah*, 53. 1. *Jom tobh*, fol. 60. 3, &c.] quam ego ferè ſuſpicor ex affinitate vocis שמתא, quæ *Anathema* ſignificat, ab *Hillelianis* efformatam in odium, ignominiam, & ludibrium *Shammæanorum.*

Cúmque

Cúmque ſemel iterúmque periclitantem à latronibus lego *R. Tarphonem*, eò quòd in quibuſdam ſequeretur ritum & morem Scholæ *Shammaanæ*, non ſuſpicari non poſſum, inſidias invicem his illis aſſiduè ſtructas, & molimina hoſtilia, mutuæ injuriæ perpetuò invigilantia.

Bab. Beracoth, cap. 1. halac. 3. *Dicit R. Tarphon, In via itinerans declinavi, ut recitarem Phylacteria ſecundùm ritum Scholæ Shammaanæ, & periclitatus ſum à latronibus. Dixerunt ei, Meritóque, eò quòd tranſgreſſus es verba Scholæ Hillelianæ.* Deeſt hoc à *Miſhnah Hieroſolymitana.*

Hieroſ. Sheviith, fol. 35. 2. *R. Tarphon deſcendit comeſtum ficus de ſuo, ſecundùm* Scholam Shammaanam: *viderunt eum adverſarii atque in eum calcitrârunt: cùm ſe periclitatum videret, Per vitam veſtram, inquit, nuntiate in domo Tarphonis, ut parata ſint ei indumenta ſepulchralia.*

Sic, quaſi cœlitùs Phreneſi tacti, inſaniunt in ſe invicem Doctores gentis & ab ipſis horum Scholis & cathedris fluunt non tam doctrinæ, quàm animoſitates, jurgia, cædes, & carnificinæ.

His addantur horrendæ iſtæ latronum, ſicariorum, zelotarum furores, rapinæ, cædes, ſtrages, crudelitatéſque ſupra omne exemplum inter mortales, ſtupendæ: & ſi hæc iram ac vindictam divinam non ſapiant, quid unquam ſapuit?

CAP. XI.

VERS. 3. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν;

RAtio legationis *Joannis* ad *Chriſtum* aliquantò eſt obſcurior.

Primò, Non ex ignoratione *Chriſti* fuiſſe, eſt extra omnem controverſiam, cùm cœlitùs de illius perſona fuerat edoctus, cùm ille baptizaretur, cúmque iterúmque iterúmque clariſſimè ei atteſtatus fuiſſet, *Hic eſt agnus Dei*, &c.

Secundò, Nec legatio iſta certè, ut de perſona *Chriſti* ſatisfieret diſcipulis *Joannis*: nam indigniſſimi quidem erant diſcipuli tali magiſtro, ſi ei de illo docenti non crederent abſque ulteriori argumento.

Tertiò, Videtur ergò *Joannes* hac in re propriam incarcerationem respexisse, eóque reflexisse quæstionem ejus, *Túne ille, qui venturus?* &c. Audierat miracula omnimoda ab eo edita, illuminatos cœcos, suscitatos mortuos, ejecta Dæmonia, &c. Et quare ergò inter omnia non liberatus *Ioánnes* è carcere? Hæsit, ut videtur, viro bono hic scrupulus, quare omnes à *Christo* beneficium ac solatium obtinent, me excepto? Eâ fortè laborabat lippitudine, quâ cum tota gente Discipuli *Christi*, de ejus regno, victoriis & triumphis terrenis: à quibus, heu quantum! hoc abfuit, quòd catenis vinctus jaceret præcursor ejus, ac præcipuus minister. Si tu ille, de quo triumphante tanta prædicant Prophetæ; quare ego tam diu in carcere? Túne ille es? an alius exspectandus, à quo ista exspectanda?

Duplici *Ioannis* quæstioni duplicem reddit *Christus* solutionem.

Primò, Me eum esse, qui venturus, testentur hæc quæ perago. *Cœci visum recipiunt, claudi ambulant*, &c.

Secundò, Quòd ad causam attinet præsentem *Ioannis*, qui aliquem exspectat venturum, eum à vinculis populúmque à jugo hominum soluturum, Acquiescat, inquit ille, in divina mea dispensatione, &, *Beatus est quisque in me non fuerit offensus*, utcunque ei omnia ex animo non fuerint, quæ in commodum præsens & corporale exspectavit.

Et videntur verba *Salvatoris* versu undecimo, correptionem tacitam erroris hujus in *Joanne* aliquam exhibere: *Minor verò in regno cœlorum major est eo.* Vocem μικρότερος bene reddit Vulgata versio *Minor*, non *Minimus:* quasi dicat, Dum egrederemini ad *Joannem* in desertum, nec nugas exspectâstis, nec pompam terrenam [nec arundinem vento agitatam, nec hominem splendidè vestitum] sed seriò & solidè exspectâstis Prophetam: optiméque, nam ille Prophetarum, imò mortalium, maximus, quoad officium, ex hoc præ omnibus aliis nobilitatus, quòd Præcursor sit *Messiæ.* Sunt tamen qui eo quidem, quoad officium, sunt longè minores in Regno cœlorum, aut Republica *Christi*, qui tamen eo majores sunt, quoad cognitionem statûs ac conditionis hujus regni. Comparatio certè hìc non fit, vel quoad officium, vel quoad dignitatem, vel quoad sanctitatem, vel quoad æternam salutem: nam quisnam, quæso, *Baptistam* in his omnibus, vel in horum ullis, antecessit? sed quoad cognitionis claritatem

tem

tem [& perſpicuitatem in dijudicanda natura & qualitate Regni cœlorum. Perpendantur auſteritas vitæ *Joannis*, atque indicta Diſcipulis ſuis creberrima jejunia, quæque de utrisque dicat *Salvator*, & faciliùs credes, *Joannem* temporalem etiam redemptionem [ſecundùm univerſalem gentis conceptum] à *Meſſia* exſpectâſſe, non adeò translucidè de natura regni, & redemptione *Chriſti* dijudicantem. Faciliúsque adhuc hæc credes, cùm Diſcipulos ipſos *Chriſti*, diu cum eo verſatos, eodem modo cæcutiiſſe hac ipſa in re obſervaveris.

VERS. 12. Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται.

Et hæc etiam faciunt in Encomia *Joannis*. Nobiliſſimum illum fuiſſe Prophetam, ac miſſionis atque autoritatis non vulgaris fidem hæc faciunt; quòd ab ejus prædicatione & initium ſumpſerit regnum cœlorum, ac confertim ac catervatim adeò ſit eò protruſum ab infinitis cœtibus, ac ſi violenter arreptum regnum illud occuparent. Divinus populi æſtus, catervis tam innumeris ac fervore tam inundante eò ſe conferentis, divinam ſatìs arguit & docentis & doctrinæ dignitatem.

VERS. 14. Εἰ θέλετε δέξασθαι αὐτὸς ἐστιν Ἠλίας.

אין תקבלו Suſpicionem aliquam verba innuunt, eos hanc doctrinam non recepturos, quod & teſtatur pertinax gentis iſtius exſpectatio, *Eliæ* perſonaliter venturi, in hunc uſque diem. Quo fundamento nonnulli *Chriſtiani* idem ſentiant, ipſi videant. Vide notata ad capitis decimi ſeptimi verſum decimum.

VERS. 21. Ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι.

Civitates *Judæorum* confert cum civitatibus *Canaaniticis*, ſtirpis maledictæ. At hæ tamen civitates, execrandi ſeminis ac nominis, ſi virtutum inter vos editarum fuiſſent participes, non eò amentiæ atque perverſitatis, quò vos, obduruiſſent, ſed ab *Ethniciſmo* ſuo, & *Canaanitiſmo*, reſipuiſſent in agnitionem Evangelii; aut ad pœnitentiam talem ſe recepiſſent, quæ vindictam averteret. Sic pœnitentia *Ninivitarum* utcunque ſalutaris non eſſet, conſervativa tamen erat, & civitatem ab impendente ira & flagello liberavit. Horrendiſſima hìc innuitur *Judæorum* pervicacia, ultra improborum improbiſſimos, ultra maledictorum maledictiſſimos.

VERS.

VERS. 22. Ἡμέρα κρίσεως.

ביום דינא. & ביום דינא רבא, Formula loquendi *Judæis* usitatissima.

VERS. 29. Τὸν ζυγόν μου.

Sic עול תורה *Jugum Legis*. עול מצוה *Jugum præcepti.* עול מלכות שמים *Jugum regni cœlorum.* Confer jugum grave *Solomonis* & *Roboami*.

CAP. XII.

VERS. I. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐπορεύθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς Σάββασι διὰ τῶν σπορίμων.

DEterminatur tempus à *Luca* his verbis, Ἐν σαββάτῳ δευτερο-πρώτῳ, id est, *Sabbato à secunda-primo.*

I. Lege divinâ cautum est, ut offerretur manipulus primitialis secundâ die Hebdomadæ Paschalis. *Levit.* xxiii. 10, 11. ממחרת שבת יניפנו הכהן *Crastinâ Sabbati ventilabit* [vel *agitabit*] *eum Sacerdos.* Non crastinâ Sabbati Hebdomadis ordinarii, sed crastinâ post diem primum Hebdomadæ *Paschalis*, qui dies fuit *Sabbaticus*. *Exod.* xii. 16. *Levit.* xxiii. 7. Hinc LXX Ἐπαύριον τῆς πρώτης. *Chald.* בתר יומא טבא *Post diem festum. R. R. Sol.* & *Menachemus* ממחרת יום טוב הראשון של פסח *Crastinâ à primo die festi Paschatis:* de quo fuerat mentio versiculis antecedentibus.

II. Jam verò à die isto *Paschalis* solennitatis secundo, quo offerebatur manipulus, enumerabantur septem septimanæ ad *Pentecosten*. Nam mutuò atque invicem se respexerunt dies manipuli & dies *Pentecostes*. Die enim hâc *Paschatis* secundâ, oblatio manipuli supplicatoria erat & precatoria, benedictionem impetrans frugibus novis, veniámque eas comedendi, & falcem in segetes immittendi. Oblatio autem panum primitialium die *Pentecostes* [*Levit.* xxiii. 15, 16, 17.] gratiarum actionem spectabat, ob feliciter peractam

peractam, & congeſtam meſſem hordeaceam. Hâc ergò relatione concatenatæ erant duæ hæ ſolennitates, ut utraque meſſem reſpiceret; illa ineuntem, hæc finitam; hæc ab illa dependeret, & poſt ſeptem ab ea Hebdomadas numeraretur. Computatio ergò temporis intercedentis non potuit non memoriam diei iſtius ſecundi Hebdomadæ *Paſchalis* ſecum ferre, atque hinc vocatur Pentecoſte *Feſtum Hebdomadum*, Deut. xvi. 10. Nec potuit aliter temporis interlabentis verus calculus retineri quoad Sabbata, quàm ſic numerando, *Hoc eſt* Σάββατον δευτερο-πρῶτον, *Sabbatum à ſecunda die Paſchatis primum. Hoc eſt*, δευτερο-δεύτερον, *A ſecunda iſta die ſecundum:* & ſic de ceteris. In *Hieroſ. Demai*, fol. 24. 1. vox שבת פרוטוגמייא *Sabbatum* πρωτογαμίας, eſt compoſitionis non admodùm diſſimilis.

Cùm per dies, & non per ſeptimanas, numerarent, inceptus eſt calculus à die manipuli. *Iuchaſin*, 36. 1. *Mortuus eſt magnus diſcipulorum quorundam numerus inter Paſcha & Pentecoſten, ob non exhibitum inter ſe mutuum officium. Eſt ubi dicatur, obîiſſe illos diebus quindecim ante Pentecoſten, hoc eſt triginta tribus à manipulo.*

Ad finem *Midras Samuelis* qui apud me eſt ſic concluditur, *Finitum eſt hoc opus die triceſimo tertio à manipulo.*

III. Addito ergò à *Luca* hoc vocabulo, δευτερο-πρώτῳ, oſtenditur, 1. Fuiſſe hoc Sabbatum primum à ſecunda die *Paſchatis:* proindéque, ſecundùm hiſtoriæ Evangelicæ ſeriem, vel iſtud ipſum *Sabbatum*, quo ſanatus eſt Paralyticus ad natatoriam *Betheſdæ*, *Ioan.* v. vel *Sabbatum* ab iſto proximum. 2. Ariſtas haſce à Diſcipulis convulſas fuiſſe hordeaceas : heu quantum ab iſtis dapibus diſtantes, quibus Sabbato luxuriari pro conſuetudine non ſolùm habitum eſt à *Iudæis*, ſed & pro religione! Audi culinarem & patinariam eorum Gloſſam in illud Prophetæ *Eſaiæ*, cap lviii. 13. *Vocabis Sabbatum oblectamentum : Prohibitum eſt*, inquiunt, *jejunare Sabbato : At verò è contrà tenentur homines cibo & potu ſe oblectare. Nam lautiùs convivandum eſt Sabbato quàm diebus aliis: ſumméque ille eſt laudandus, qui dapes in iſtum diem parat maximè opiparas. Ter Sabbato eſt comedendum, & de hoc monendi ſunt omnes. Et vel ipſi pauperes, qui ex Eleemoſynis victitant, ter comedant Sabbato. Qui enim ter Sabbato convivatur liberabitur à calamitatibus Meſſiæ, à judicio Gehennæ, & à bello Gog & Magog. Maimonid Schabb.* cap. 30. *Kimchi* in *Eſai.* lviii. *Quibus venter Deus*, Philip iii. 19.

IV. At num maturæ ſegetes ad feſtum *Paſchatis?*

Reſpond. 1. Satio hordei fuit illico poſt medium menſis *Marheſhvan*, id eſt, circa ineuntem *Novembrim* noſtrum. *Bab. Berac.* fol. 18. 2. *Audivit ſemen, ad pluviam primam ſatum, grandine perditum: ivit ille & ſeminavit ad pluviam ſecundam:* &c. *cúmq; omnium aliorum ſementum grandine periret, illius ſementum non periit.* In quæ ſic Gloſſa. *Pluvia prima erat decimo ſeptimo die menſis Marheſhvan: ſecunda, die ejusdem menſis viceſimo tertio: & tertia erat in initio menſis Chiſleu. Cùm ergò deſcenderet grando, illud quod ad pluviam primam ſatum eſt aliquantò jam obduruerat, atque ità à grandine eſt fractum; at ſatum ad pluviam ſecundam ob mollitiem ejus non frangebatur*, &c. Satum ergò ineunte jam hyeme hordeum, ac aeris clementiâ per hyemem creſcens, adventante jam *Paſchate*, ad maturitatem pervenerat: ità ut ab iſto tempore [oblato tunc manipulo] initium ſumeret meſſis hordeacea.

2. Quòd ſi, cùm juſtum adventaret tempus *Paſchatis*, hordea non maturuerant, addito ad annum iſtum menſe embolimæo, exſpectatum eſt, uſque dum matureſcerent. *Ob tria enim intercalabant annum, ob æquinoctium, ob fruges recentes, atque ob fructus arborum. Nam computant Seniores Synhedrii obſervántque, ſi futurum eſt æquinoctium vernum, decimo ſexto die menſis Niſan, aut ulteriùs, tunc annum iſtum intercalant, Niſánque iſtum faciunt Adar ſecundum; ità ut occurrere poſſit Paſcha ad tempus frugum recentium: vel ſi obſervant quòd non adſint fruges recentes, quódq; non germinaverint arbores, germinare ſolita, tum annum intercalant*, &c. *Maimon.* in *Kidduſh Hodeſh.* cap. 4.

Hujus rei exemplum habes, *Hieroſ. Maaſar Sheni*, fol. 56. 3. & *Sanhedr.* fol. 18. 4. & *Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2. *Rabban Gamaliel cum Senioribus Synhedrii magni, fratribus noſtris in Judæa & Galilæa, &c. Salutem. Innoteſcat vobis, quòd cùm agni ſint teneri nimis & columbæ implumes, & non adſint fruges recentes, viſum eſt nobis huic anno addere dies triginta*, &c.

Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπείνασαν.

Jejunos eos adhuc tenuerat gentis conſuetudo, quemvis non paſſa, ſi non ægrotum, quicquam guſtare Sabbato, ante peractas in Synagoga preces matutinas: jámque indè itum eſt ad prandium.

Ac

Ac diebus etiam profeſtis, ídque tempore pomeridiano, Canonibus cautum eſt, *Nè quis ab opera ſua domum veſpere rediens, vel edat, vel bibat, vel dormiat, ante fuſas ab eo in Synagoga preces. Piske Toſaph.* in *Berac.* cap. 1. art. 4. & *R. Aſher* ibid.

De viis per ſata publicis aut privatis legat, cui vacat, *Peah* cap. 2.

VERS. 2. Ποιοῦσιν ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν Σαββάτῳ.

De re ipſa non litigant, quia licita, *Deut.* xxiii. 25. ſed de re patrata *Sabbato*. De qua ſic Patres Traditionum. קוצר גרוגרת חייב ותולש תולדות קוצר *Metens Sabbato vel tantillum, reus eſt. Et vellere ſpicas eſt ſpecies meſſionis. Et quicunque aliquid decerpit à germinatione ſua, reus eſt ſub nomine metentis. Maimon. Schabb.* cap. 8. At quonam reatu tenebatur? Dixerat hoc antè, ad initium capitis ſeptimi, his verbis: *Opera, per quæ reus fit homo lapidationis, atque exciſionis, ſi ex præſumptione ea faciat, ſacrificii autem pro peccato ſi ex ignorantia,* מהן אבות ומהן תולדות *ſunt vel primitiva vel derivativa.* Ex primitivis, vel generibus, enumerantur triginta novem, *Talm. Shabb.* cap. 7. Arare, ſerere, metere, manipulos colligare, triturare, cribrare, commolere, pinſere, &c. tondere oves, lanam tingere, &c. תולדות Derivativa, vel ſpecies iſtorum generum, ſunt ea, quæ ejuſdem cum iis ſunt claſſis & ſimilitudinis. Exempli gratiâ, Foſſio eſt ejuſdem generis cum aratione; olerum in fruſtula diſſectio ejuſdem claſſis cum commolitione; & ſpicarum avulſio ejuſdem rationis cum meſſione. Cauſam ergò Diſcipulorum eò ardentiùs agit *Salvator*, quia jam de capite agebatur: ad lapidationem namq; eos ob rem patratam adjudicabant Canones Scribarum, ſi modò ex præſumptione id fieri probaretur. Hinc itaque defenſionem ſuam orditur, hoc ex neceſſitate à Diſcipulis, ſtimulante fame, fieri, non ex legum contemptu.

VERS. 3. Δαβὶδ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.

Comparativè enim intelligenda ſunt verba *Achimelechi*, *Quare tu ſolus, & nemo tecum?* id eſt, comparatè, ad nobilem illam catervam, quibus ſtipatus incedere conſueviſti, & quæ Ἀρχιστράτηγον decet *Iſraelis*. *Nobam* acceſſit *David* non fugientis more, ſed ora-

 culum

culum ſcitaturi de eventu belli, ad quod ex mandato Regis proficiſci præ ſe ferebat. Ad bellum ergò, aut ſtratagema aliquod accelerandum, properare ſe ſimulans ſimulat etiam ſe exercitum ad locum aliquem amandâſſe, ſe autem ipſum eò diverſum, ut Deum adoraret, & de exitu rei ſcitaretur: pauculos tantùm è fideliſſimis miniſtros ſecum adduxiſſe, quibus eſurientibus pauculos panes impetrat.

Ὅτι ἐπείνασαν.

Audi hìc *Kimchium* veterum de hac hiſtoria ſententiam ſic proferentem. *Dicunt Rabbini noſtri, b. m. quòd panes propoſitionis dedit ei, &c. Interpretatio etiam clauſulæ* ואף כי היום יקדש בכלי *hæc eſt. Parùm eſt dicere, licere nobis panes hos à coram Domino amotos comedere, cùm famelici ſimus & eſurientes; nam & hunc ipſum panem, qui jam apponitur, qui etiam in vaſe ſanctificatur [nam menſa ſanctificat] etiam hunc comedere liceret, cùm tibi non adſit panis alius, quem des nobis, nósque famelici ſimus & eſuriamus.* Et paulò póſt, *Non eſt quod curæ de vita obſtet, præter Idololatriam, Adulterium, & Homicidium.*

Quadrant hæc optimè cum vi argumenti *Salvatoris*, at verò cum genuino clauſulæ iſtius ſenſu, ut videtur, non bene quadrant. Ego aliter bona cum venia reddiderim, hoc tantùm priùs præfatus, Non improbabilis eſt conjecturæ, *Davidem Nobam* acceſſiſſe vel ipſo Sabbato, vel Sabbato jam tantùm elapſo. *Non enim edendi erant panes propoſitionis, niſi in diem unum, & noctem unam, Sabbato ſcilicet & exitu Sabbati. Acceſſit ergò illuc David, in exitu Sabbati. R. Eſaias* in I *Sam.* xxi. Et jam ego *Davidis* verba ſic reddo. *Cohibitæ ſunt à nobis mulieres nudiustertiùs*, [ità ut nulla apud nos ſit immunditia ex contactu menſtruoſæ] *& ſancta fuerunt vaſa adoleſcentum etiam in via communi :* [id eſt, dum more & itinere communi proficiſceremur] *multò ergò magìs ſanctè illis eſt, quoad vaſa, hoc die* [Sabbato]. Atque in hunc ſenſum fortè redit illud דאג נעצר לפני יהוה *Erat autem illìc quidam ex ſervis Sauli die illo detentus coram Domino.* Adduxerat eum reverentia Sabbati adoraturum, & adhuc eum illìc detinuit.

VERS. 5. Οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ Σάββατον βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

עבודה שהיא לשם קדושים אין עבודה: *Opus ſervile quod fit in ſacris non eſt ſervile. Hieroſ. Shabb.* fol. 17. 1.

Eadem opera, quæ in Templo præſtita ſunt diebus aliis, præſtita ſunt etiam Sabbato. Et אין שבות במקדש כלל *Non eſt Sabbatiſmus in Templo omnino Maimon.* in *Peſach*, cap. 1.

VERS. 8. Κύριος γάρ ἐστι καὶ τοῦ Σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

I. Ipſiſſimum hoc argumentum cavillationibus eorum opponit, coram Synhedrio, *Joann.* v. Cùm in jus vocatur de ſanando Paralytico, hoc ipſo Sabbato, vel Sabbato proximè antecedente: dominium ſuum in Sabbatum ex hoc ipſo oſtendit, quòd eâdem autoritate, poteſtate, & honore, veſtitus & decoratus ſit ille *Filius*, quoad Novi Teſtamenti adminiſtrationem, quâ *Pater*, quoad Veteris.

II. Duplici ſub lege *Adamo primo* incubuit cultus Sabbati, pro duplici ejus conditione. 1. Ante lapſum ſub lege naturali in corde ſcripta, ſub qua Sabbatum coluiſſet, ſi permanſiſſet innocuus. Atq; ad hoc, non indignum eſt obſervatione, quòd quamvìs non advenerit dies ſeptimus ante ejus lapſum, memoretur tamen inſtitutio Sabbati ante hiſtoriam lapſûs. 2. Poſt lapſum, ſub lege poſitiva. Nam, cùm peccâſſet ille die ſexto, adveniretque ſeptimus, non jam ſub nuda lege naturali ad eum celebrandum tenebatur; ſed pro mutata *Adami* conditione, mutatâ etiam non parùm conditione Sabbati, ſuperinducebatur ei de celebrando Sabbato lex nova & poſitiva. Non injucundum erit pauca è magiſtris *Judæorum* de primo iſto Sabbato adduxiſſe.

Circumciſio, inquit R. Judah, & Sabbatum fuerunt ante Legem. Midr. Tillin, fol. 15. 3. Quantum autem retrò ante Legem? Audi *Baal Turim* in *Exod.* i. *Redempti ſunt* [inquit] *Iſraelitæ ex Ægypto ob obſervatam illìc circumciſionem, & Sabbatum.* Imò & ulteriùs retró, *Hæreditas Iacobi promittitur ſanctificantibus Sabbatum, quia ipſe ſanctificavit Sabbatum. R. Sol.* in *Eſai.* lviii. 14. Imò & adhuc ulteriùs retrò, uſque ad initium mundi. *Canticum in mundo primum fuit, cùm Adamo remitteretur peccatum: cùmque ingrederetur Sabbatum, os ſuum aperuit atque edidit Pſalmum Sabbati. Targ.* in *Cant.* i. Sic etiam *Targum* in titulum *Pſalmi* xcii.

Psalmus, aut Canticum, quod composuit Adamus de Sabbato. In quem *Psalmum* sic inter alia *Midras Tillin, Quidnam creavit Deus die primo? Cœlum & terram. Quid secundo? Firmamentum, &c. Quid septimo? Sabbatum: cùmque Sabbatum non in opera servilia creârat Deus, in quæ reliquos creaverat dies Hebdomadis, ideo de eo non dicitur, ità ut de diebus aliis, Et fuit vesper & fuit mane dies septimus.* Et paulò pòst, *Creatus fuit Adamus vespere* Sabbati *: ingreditur* Sabbat*um, cùm ille jam peccâsset, atque advocatum ejus egit apud Deum,* &c.

Bab. Sanhedr. fol. 38. 1. *Adamus creatus est vespere* Sabbati, *ut illico subiret præceptum,* &c.

III. Cùm ergò post lapsum institutum ità fuit Sabbatum, legéque & conditione, quæ Christum jam promissum, hominísque lapsum respexit, non potuit Sabbatum non sub potestate & dominio filii hominis, id est, seminis promissi subjici, ab eo ordinandum & disponendum, prout ipsi visum ac provisum fuerit, in honorem suum, atq; hominis emolumentum.

VERS. 10. Εἰ ἔξεστι τοῖς Σάββασι θεραπεύειν;

Non tam quærentium est, quàm negantium. Hæc enim fuerunt eorum in ista causa determinationes. S*ani medicinam nè adhibento* Sabbato. *Lumbis æger nè oleo & aceto locum affectum ungat: ast oleo licet, modò non rosaceo, &c. Dolens dentibus acetum nè absorbeat, iterum exsputurus: ast absorbere licet, modò deglutiat. Gutture dolens oleo nè gargarizet: ast oleum deglutire licet, unde si sanetur, bene est. Nè masttichen quis masticet, aut dentes aromatibus confricet in medelam; si verò hoc faciat in suaveolentiam oris, permittitur. Vinum oculo dolenti non indunt. Fomentationes, aut olea, loco affecto non applicant,* &c. *Maimon.* in *Schabb.* cap. 21. Quæ omnia, utcunque sanationi à *Christo* peractæ [verbo tantùm] extra metas fuerint, ansam tamen iis cavillandi præbuerunt, qui quidem in istiusmodi altercationem jurati fuerunt, hujus insuper Canonis additâ ansâ, *Hoc certè obtinet, quòd quodcunque possibile factu fuit vespere* Sabbati, *non pellit* Sabbatum. *Talm.* Shabb. cap. 19. In quem sensum ille, *Luc.* xiii. versu 14.

Videat Lector, si vacat, quosnam morbos periculosos judicent, quibúsque adhibenda medicina Sabbato, in *Hieros. Avodah Zarah*, fol. 40. 4.

VERS.

VERS. 11. Ἐὰν ἐμπέσῃ πρόβατον τοῖς Σάββασιν εἰς βόθυνον, &c.

Pro Canone fuit חוס על נכסיהן של ישראל *Tenerè admodùm curandum eſſe de bonis Iſraelitæ. Hieroſ. Jom tobh*, fol. 62. 1. Hinc,

Si beſtia incidat in foveam, aut in ſtagnum aquarum, alimenta ei in iſthoc loco miniſtret [poſſeſſor] *ſi poſſit: ſin minùs, pannos & ſtramenta afferat, & beſtiam ſuffulciat; unde, ſi poſſit aſcendere, aſcendat*, &c. *Maimon.* in *Schabb.* cap. 25.

Si beſtia atque ejus fœtus incidant in foveam die feſto, R. Lazar dicit, Priorem elevet, eo fine ut occidat, & occidat: alteri autem pabulum miniſtret, in iſto loco nè moriatur. R Joſhua dicit, Elevet priorem, eo fine ut occidat, quamvìs non occidat: elevet etiam alteram, quamvìs in animo non ſit eam occidere. Hieroſ. ubi ſuprá.

VERS. 16. Ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι.

At hoc, non omnino quòd laborantes ſanare refugeret, nec ſolùm quòd plauſum populi fugeret, ſed quòd ſeipſum occultatum vellet ab iis, qui eum nollent cognoſcere. Eodem refert hæc prohibitio, quò & ejus parabolica prædicatio, *Matth.* xiii. 13. *Per parabolas loquor iis, quia videntes non vident.* Noluit ab illis ſciri, qui noluerunt eum ſcire.

VERS. 20. Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει.

Applicanda ſunt hæc verba, ut ex præcedentibus patet, ad ſilentem *Salvatoris* rerum ſuarum tranſactionem, abſque applauſûs venatione, jactantiæ ſtrepitu, aut bombis famæ. Non tantum ſtrepitûs edet, quantum fit ex fractione arundinis jam contritæ & ſemifractæ, aut ex ſibilo lini fumigantis tantùm, injectâ aquâ. Quàm longè diſtat *Meſſias* ſic deſcriptus à *Meſſia* expectationis *Judaicæ*! Et tamen *Eſaiam*, è quo deſumuntur hæc verba, de *Meſſia* loqui ſatìs patet, & fatentur *Judæi*.

Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.

Hebr. & LXX apud *Eſaiam*, *Proferet judicium ad veritatem.* Verba utrobique hæc volunt. *Chriſtum* in mundo ſonitum aut ſtrepitum pompæ, plauſûs, aut faſtûs, non editurum ullum; ſed in

humili-

humilitate, silentio, paupertate & patientia, res suas acturum, & dum ipse esset in terris, & per Apostolos post ejus ascensionem, contemptu, paupertate & persecutione laborantes: tandem verò, *prolaturum eum Judicium ad victoriam*, hoc est, Judicem, vindicem, victorem prorupturum ac se exhibiturum in gentem istam *Judæorum* nequissimam, à qua talia passi sunt & ipse & sui. Ac tunc etiam *Judicium protulit ad veritatem*, & se verum *Messiam*, filiúmque Dei, coram oculis omnium asseruit, veritatémque Evangelii confirmavit, causam suam ab inimicis suis ulciscendo, modo tam conspicuo, & tremendo. Atque hinc est, quòd prolatio, atque executio ista Judicii in istam gentem in Novo Testamento semper ferè vocetur *Adventus ejus in gloria*. Cùm nempe tam diu delituisset *Christus*, atque ejus regnum, sub velo humilitatis, & sub persecutionis nube: prorupit tandem ultor, & gentem istam persecutricem excidit, victorémque se exhibuit præ oculis omnium, & *Judæorum* & *Gentium*. Observetur in textu sub manibus, ut post mentionem istius Judicii & victoriæ [in *Judæos*] illico sequatur, *Et in nomine ejus Gentiles sperabunt*.

VERS. 24. Ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν Δαιμονίων.

Ad sensum horrendæ hujus blasphemiæ eruendum hæc observatione digna,

I. Apud *Judæos* pro religione ferè habitum fuisse, Idolis atque Idololatriæ convitiari, atque indere nomina probrosa.

Hierosf. Avodah Zarah, fol. 43. 3. *R. Akibah dicit, Polluit Idololatria sicut polluit fœmina menstruosa: sicut dicitur*, Abjicies [Idolum] sicut quid menstruatum, dicésque ei, Apage. [*Esai.* xxx. 22.] *R. Lazar dicit, Dices ei, Apage: Illud quod vocant Faciem Dei*, [Vide *Strabonem*, lib. 16. pag. apud me 874.] *vocent Faciem Canis. Illud quod vocant* עין כוס *Fontem calicis, vocent* עין קוץ *Fontem Tædii* [vel *tribularum*.] *Illud quod vocant* גדייה *Fortunam, vocent* גדייא *Fœtorem, &c. Illud oppidum, quod aliquando dictum est Bethel, dictum postea est Bethaven.* Vide etiam *Shabb.* fol. 11. 4. ubi hæc eadem habentur.

„*Bab.Sanhedr.* fol. 93. 2. כל ליצנותא אסירא חוץ מליצנותא דעז *Omnis irrisio prohibetur præter irrisionem Idololatriæ.* Repetitur hoc etiam in *Megillah*, fol. 25. 2. Ubi hoc additur, *Licet Judæo*

Judæo dicere Cuthæo, שקליה לע"ז אנחיה בשין" תיו" *Accipe Idolum tuum, & repone ſub clunibus.*

II. Inter nomina probroſa Idolis indita generale & commune fuit זבול *Stercus*, vel *Stercorarium.*

*Hieroſ. Beracoth,*fol. 12. 2. אפילו אותם שפשטו ידיהם בזבול יש להם בטחון *Etiam illis, qui manus ſuas extenderunt in* Stercorario [id eſt, in Idoleo, vel Idololatria] *eſt ſpes. Illos adducere* [in Eccleſiam] *quia manus ſuas expanderunt* בזבול *in* Stercorario*, non potes: atqui eos rejicere non potes, quia egerunt pœnitentiam.* Et paulò póſt, רואה אותם מזבלין לעז" וגו' *Qui videt eos ſtercorantes* [id eſt, ſacrificantes] *Idolo, dicat,* Sa*crificans diis alienis ſit Anathema.*

Vocem hanc ergò in *Matthæo* in *Beelzebub* forment ii, quibus eſt audacia; ego *Phariſæos* vocem *Beelzebul* enuntiâſſe, *Matthæúm*que ità ſcripſiſſe, ità non dubito, ut vacillare ſenſum, ſi aliter ſcribatur, etiam non dubitem.

III. Occurrunt apud *Talmudicos* nomina plurima malorum ſpirituum, aut Dæmoniorum, quæ hìc memorare eſſet inanius. Inter omnia Dæmonia Dæmona iſtum peſſimum, turpiſſimum, ac ceterorum quaſi principem duxerunt, qui dominatus eſt in Idolis & per quē edita ſunt oracula & miracula apud Ethnicos atque Idololatras. Idque hac ratione ſunt opinati, quòd præ rebus omnibus aliis ſummè nefariam ac abominandam duxerunt Idololatriam, ac malorum principem ac Coryphæum. Hunc dæmona *Baal Zebul,* בעל זבול non tam proprio nomine, quàm generali & communi appellârunt, id eſt, *Dominum Idololatriæ,* [Rei peſſimæ Dæmonium peſſimum] eúmque *Principem Dæmoniorum* indigitârunt, quòd princeps nequitiæ ſit Idololatria.

Occurrit hiſtoria *Hieroſ. Peah*, fol. 21. 2. ubi memoratur רבהון דרוחיא: an in hoc ſenſu videat & judicet Lector. Item apud *Aruch* ex *Rabboth,* שידא אשמדון רבהון דרוחתא *Dæmon Aſmodæus princeps ſpirituum.*

IV. *Talmudici*, à patribus his ſuis edocti, *Jeſum Nazarenum,* Dominum noſtrum, horrendâ blaſphemiâ Magum prædicant, cultûs alieni ac nefarii inductorem, & per potentiam Diaboli miracula edentem, ut cultui iſti fidem ac honorem conciliaret.

Bab. Schabb. fol. 104. 2. *Ben* סטדא Satda *exportavit magias ex Ægypto per casuras, quas fecerat in carne sua.* Per בן סטדא *Jesum Nazarenum* intelligunt, ut diximus antè; quem eo nomine dedecorant, ut uno vocabulo & halitu ei, & matri ejus simul, convitientur. Nam סטדא *Satda* aut *Stada* idem sonat, quod *uxor adultera*, quod paucis lineis interjectis demonstrat *Gemara,* סטת דא מבעלה *Declinavit ea à marito. Jesum* cum *Josua ben Perachia* in *Ægyptum* commigrâsse, iram & gladium fugiente *Jannai* regis, comminiscuntur in *Sanhedr.* fol. 107. 2. [quod memoravimus ad caput secundum] atque illinc magicas præstigias secum reportâsse, at sub incisa cute, nè à magis *Ægyptiis* deprehenderetur, qui omnes è terra ista egredientes accurato scrutamine explorârunt, nè quis artem eorum magicam in terram transportaret alienam. Atque ibi hæc horrenda addunt, ישו כשף והסית והדיח את ישראל *Jesus magicam exercuit, & decepit, atque ad Idololatriam adegit Israelem:* quod & antè recitatur in eodem tractatu, fol. 43. 1. *Vespere Paschatis,* inquiunt, *suspenderunt Jesum, & mortem ejus præcessit præco per quadraginta dies sic dicens, Egreditur ille lapidandus, eò quòd præstigiis usus est, & decepit, atque ad Idololatriam adegit Israelem.* Latrant catuli isti, sicut à canibus his edocti fuerunt.

Huc ergò recidit *Pharisæorum* hæc blasphemia; ac si dicerent, Ejicit iste quidem Dæmonia, ast hoc, adjuvante Diabolo idolis prædominante, atque inhabitante, Diabolorum omnium pessimo: quem sibi propitium atque auxiliatorem habet, eò quòd populum à cultu Dei vero ad cultum alienum impellere ambit.

VERS. 25. Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν.

En tibi, ô *Pharisæe,* signum veri *Messiæ,* etiam quod optas! Subolet ei improbus.

Bab. Sanhedr. fol. 93. 2. *Scriptum est de Messia, Requiescet super eum spiritus Domini,* והריחו ביראת ה' *& odorare eum faciet in timore Domini. Dixit Rabba, Odorabit & judicabit; sicut dicitur, Non per conspectum oculorum judicabit,* &c. *Ben Cozba regnavit annos duos & dimidium, dixitque Rabbinis, Ego sum Messias: Dixerunt ei, De Messia scribitur, quòd odorabit, & judicabit;* [Glossa, *Subolebit ei de homine, & judicabit, & cognoscet*

ſcet num reus ſit] *videamus nos, num odorare tu poſſis, & judicare.* כיון דחזיוה דלא מריח ודאין קטילוה *Cúmque viderent non poſſe eum odorare, ac judicare, interfecerunt eum.*

VERS. 27. Οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;

Per *Filios veſtros* videtur *Chriſtus* intelligere Diſcipulos aliquos *Phariſæorum*, hoc eſt, nonnullos è *Judæis*, qui exorciſmis uſi videbantur Dæmonia ejicere; quales illi *Actor.* xix. 13. & tamen à ſuis non audîerunt, *Vos ejicitis Dæmonia per Beelzebul.* Obſervatione dignum eſt, quòd *Chriſtus* illico dicit, *Si verò ego per ſpiritum Dei ejicio Dæmonia, tum pervenit in vos regnum Dei.* Quid enim hoc aliud ſonat, quàm *Chriſtum* primum fuiſſe, qui ejiceret Dæmonia? [quod ſignum iis indubitatum adveniſſe jam regnum cœlorum.] illud autem, quod ab iis præſtitum per exorciſmos, non tam ejectio Dæmonum erat, quàm deluſio populi, cùm *Satan Satanam* non ejiceret, ſed ex compacto cum ſeipſo & turba ſua ejici videbatur, ut magìs deluderet.

Senſus ergò verborum *Chriſti* huc redit: Quòd Diſcipuli veſtri Dæmonia ejiciunt, vos *Beelzebuli* non attribuitis, imò nec magiæ; ſed opus ab iis præſtitum applauditis: illi ergò poſſunt hac in re judices veſtri eſſe, vos ex virulentia atque animi veneno hæc de actionibus meis pronuntiare.

In *Bab. Joma*, fol. 57. 1. in Gloſſa occurrit mentio de Dæmone ejecto per *Judæum Ramæ.*

VERS. 32. Οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Illi, qui hinc elicere conantur remiſſionem peccatorum nonnullorum poſt mortem, parùm intellexiſſe videntur, quonam reſpexerit *Chriſtus*, cùm hæc diceret. Perpende vulgarem, & notiſſimam hanc Scholarum] *Iudaicarum* doctrinam, & judica.

Hieroſ. Sanhedr. fol. 37. 3. & *Bab. Ioma*, fol. 86. 1. *Qui præceptum affirmativum tranſgreditur, ſi confeſtim eum pœniteat, non movetur uſque dum ignoſcat ei Dominus: & de iſtiuſmodi dicitur, Convertimini, ô filii averſi, atque ego averſionibus veſtris medebor. Qui præceptum negativum tranſgreditur, & pœnitentiam agit, pœnitentia ejus ſuſpendit judicium, & dies Expiationis expiat; ſicut dicitur, Hodie expiabitur vobis de omnibus immunditiis*

 veſtris.

vestris. Qui transgreditur usque ad excisionem, [per plagam Dei] *aut ad mortem per Synhedrium, atque pœnitentiam agit, pœnitentia & dies Expiationis suspendunt judicium, & plagæ inflictæ detergunt peccatum; sicut dicitur, Et visitabo virgâ transgressionem eorum, atque eorum iniquitatem plagis. Ast à quo profanatur* [vel *blasphematur*] *nomen Dei, ei non valet pœnitentia ad suspendendum judicium, nec dies Expiationis ad expiandum, nec plagæ* [vel *castigationes inflictæ*] *ad abstergendum, sed omnes suspendunt judicium, & mors abstergit.* Sic *Gemara Babylonica*; at *Hierosolymitana* sic. *Pœnitentia & dies Expiationis expiant quoad tertiam partem: & castigationes quoad tertiam: & mors abstergit; sicut dicitur, Et non expiabitur vobis de hac iniquitate, usque dum moriamini.* הא למדנו שמיתה ממרקת *Ecce, discimus quòd mors abstergit.* Nota hoc: cui contrariatur *Christus,* de blasphemia in Spiritum sanctum, *Non remittetur,* inquit, *in hoc seculo, neque in futuro*; id est, neque ante mortem, neque, quod vos somniatis, per mortem.

Ἐν τῷ αἰῶνι μέλλοντι.

I. In comunem usum receptæ sunt quædam Phrasiologiæ, quibus ex vulgari sermone contrairetur hæresi *Sadducæorum,* immortalitatem negantium. Ejus farinæ fuerunt עולם הבא Αἰὼν ὁ μέλλων. גן עדן Παράδεισος. גהנום Γέεννα. &c.

Bab. Beracoth, fol. 54. 1. [quod observavimus antè] *Ad finem omnium orationum in Templo dixerunt* עד עולם In seculum: *cùm verò irrumperent Hæretici, diceréntque, Non esse seculum nisi unum, statutum est, ut diceretur* מן העולם ועד העולם *A seculo in seculum.*

Distinctionem hanc עולם הזה τοῦ νῦν αἰῶνος, & עולם הבא τοῦ αἰῶνος μέλλοντος, invenias in unaquaque ferè pagina *Rabbinica.*

Targum in *Ruth,* cap. 2. 15. *Retribuat tibi Dominus retributionem bonam pro opere hoc tuo bono* בעלמא הדין *in hoc mundo, & sit præmium tuum perfectum* בעלמא דאתי *In mundo futuro.*

Baal Turim & *Tanch.* in *Gen.* i. 1. *Ideo incipit* [historia Creationis,

ationis, & Biblica] à ב [in בראשית] *quòd duo mundi crearentur, Hic Mundus, & Mundus futurus.*

II. עולם הבא duo præcipuè innuit, (de quibus vide *Rambam* in *Sanhedr.* cap. *chelek.*) 1. *Tempora Meſſiæ. Beracoth,* cap. 1. halac. ult. *Memor eſto diei, quo exiiſti ex Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ. Dicunt Sapientes,* Diebus vitæ tuæ *innuitur Hic mundus,* Omnibus diebus vitæ tuæ *ſuperinducuntur Dies Meſſiæ.* Hoc ſenſu Apoſtolus loqui videtur, *Hebr.* ii. 5. & vi. 5. 2. Statum poſt mortem. *Tanchum,*fol. 52. ע״הב לאחר שיצא האדם מע״הז *Mundus futurus eſt, cùm jam exiit homo ex hoc mundo.*

Vers. 39. Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, &c.

I. Faſſæ ſunt etiam ipſorum Scholæ, non exſpectanda eſſe ſigna, & miracula, niſi à generatione idonea.

Hieroſ. Sotah, fol. 24. 2. *Congregatis aliquando Senioribus Jerichunte, prodiit Bath Kol, & dixit, Eſt inter vos quidam, qui idoneus eſt, in quem habitet Spiritus ſanctus* אלא שאין הדור כדיי *niſi quòd generatio* [hæc] *non eſt idonea. Oculos fixerunt in Hillelem ſenem. Rurſus congregatis* Senioribus *in* ὑπερῴῳ *in Jabneh, prodiit Bath Kol, dixitque, Eſt inter vos quidam, qui idoneus eſt, in quem habitet* Spiritus *ſanctus* אלא שאין הדור כדיי *Niſi quòd generatio non eſt idonea. Oculos conjecerunt in Samuelem parvum.*

II. Generatio iſta, à qua & in qua crucifixus eſt *Dominus vitæ,* de nequitia ſua infanda meritò malè audit, præ omnibus aliis ab initio mundi in iſtum uſque diem. Unde illud Prophetæ, *Generationem ejus quis effabitur?* Eſai. liii. id eſt, eò impietatis ac nequitiæ proceſſura eſt ejus generatio [id eſt, ea, in qua ille victurus], ut omnem ſermonem atque hiſtoriam ſit exceſſura.

Obſervavimus antè, vel ipſos *Talmudicos* fatentes generationem iſtam, in qua venturus *Meſſias,* nequitiis omnimodis ſtupendiſque, ſupra omnia alia ſecula, horreſcentem.

III. *Adultera* vocari potuit iſta gens & generatio, etiam ſecundùm literam; nam quidnam aliud, quæſo, fuit, quàm perpetuum adulterium, nefanda eorum Polygamia, atque, pro ſtolido aut im-

probo cujusvis arbitrio, vulgaris uxorum dimiſſio non minùs nefanda?

VERS. 39. Ει μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ Προφήτου.

Hìc, alibíque, dum ſignum *Jonæ* præbet iis, non nudè de miraculo ei præſtito loquitur, in filio hominis æquiparando; ſed tacito etiam ſtimulo eos pungit: hoc edocens, convertendas ab eo gentes, poſt ſuum è viſceribus terræ reditum, prout converſa erat *Nineveh* Ethnica, poſt reſtitutum *Jonam* è ventre ceti. Quâ doctrinâ vix quicquam gentem iſtam acriùs momordit.

VERS. 40. Ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.

I. Memorabilem illam, orante *Joſuâ*, Solis immoti ſtationem *Judaici* Scriptores ad horas triginta ſex extendunt. Sic enim *Kimchius* in iſtum locum, *Secundùm accuratiorem interpretationem ſteterunt Sol & Luna, per horas triginta ſex: nam, cùm eſſet pugna iſta veſpere Sabbati, metuit Ioſua, nè violarent Iſraelitæ Sabbatum. Extendit igitur manus ſuas, ut ſtaret Sol die ſexto ſecundùm menſuram diei Sabbati, & Luna ſecundùm menſuram noctis Sabbati, & exitûs Sabbati, quæ aſſurgunt ad horas triginta ſex.*

II. Si horas numeres ab exſpiratione *Salvatoris* in cruce ad ejus reſurrectionem excurrentes, iſtius numeri paritatem ferè reperies; quod tamen ſpatium ab eo vocatur *Tres dies & tres noctes*, cùm duæ tantùm noctes interceſſerint, & dies completus tantùm unus. Nec conſenſu tamen caret hæc loquens & Scholarum, & computationis *Iudæorum*. Perpende bene illud, quod diſputatur in *Schabb.* cap. 9, halac. 3. de immunditia fœminæ in triduum, ob concubitum ſeminis: ubi diſcutiuntur multa à *Gemariſtis* de computatione hujus tridui. Inter alia hæc occurrunt, *R. Iſmael dicit* פעמים שהן ד״ עונות *Aliquando continet quatuor* עונות, *aliquando quinq;, aliquando ſex*. *Bab.* fol. 86. 1. *At quantum eſt ſpatium* τῆς עונה? *Dicit R. Iochanan, Vel dies, vel nox. Bab. Avod. Zar.* fol. 75. 1. Sic etiam *Hieroſ.* Schab. fol. 12. 1. *R. Akiba ſtatuit diem pro* עונה *& noctem pro* עונה. *At traditio eſt, R. Eliazarum ben Azariæ dixiſſe*, יום ולילה עונה ומקצת עונה ככולה. *Dies & Nox conſtituunt* עונה, *& pars* עונה *eſt ſicut totum*. Et paulò antè:

antè: ר׳ ישמעאל עבר מקצת עונה בכולה, *R. Iſmael computavit partem τῆς* עונה, *pro toto.* Non promptum eſt vocem עונה, aptâ Latinitate donare: nam quibuſdam idem ſonuit quod medietas diei naturalis, quibuſdam idem quod νυχθήμερον, totus dies naturalis. Secundùm primum ſenſum obſervare licet ex verbis *R. Iſmaelis*, nonnunquam quatuor עונות, vel medietates diei naturalis, haberi poſſe pro triduo: eáſque ità etiam numeratas, ut pars una & altera iſtarum medietatum computari poſſet pro tota. Poſteriorem ſenſum confer cum verbis *Salvatoris* ſub manibus. *Dies & nox* [inquit Traditio] *conſtituunt* עונה, *& pars* עונה *eſt ſicut totum. Chriſtus* ergò verè dici poteſt fuiſſe in ſepulchro per tres עונות vel per τρεῖς νυχθήμερον [cùm tamen defuerit maxima pars diei primi, atque nox omnino, ac longè maxima pars etiam diei tertii] ídque ſuffragante Scholarum conſenſu, & dialecto gentis. Nam *quantulacunque pars τῆς* עונה, *concludit totum*: ità ut ſecundùm hoc Idioma particula iſta minutula diei tertii, quo *Chriſtus* reſurrexit, pro toto die & nocte eum ſequente ſit computanda.

VERS. 45. Οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ.

Horrendam in gente & generatione iſta Apoſtaſiam hæc prædicunt.

I. Omnia in præcedenti parabola ità aptare, ut quadrent inter ſe, eſt difficilius. 1. De ſpiritibus immundis à *Chriſto* ex hominibus expulſis eam vix intelligas, cùm, per totam hiſtoriam Evangelicam, nè vel gry quidem ſit probabilitatis, ejectum ab eo aliquod Dæmonium in eum rediiſſe, à quo fuerat ejectum. 2. Alludi ergò videtur à *Salvatore* ad expulſionem Dæmonum per exorciſmos, quam artem prout optimè calluerunt *Judæi*, ità in ea tractanda figmentis concinnis opus fuit & colluſionibus. 3. Credibile enim vix eſt reipſâ Diabolum in locis aridis minùs requiem invenire, quàm in locis irriguis: at credibile eſt artifices iſtos Diabolicos iſtiuſmodi figmenta inveniſſe in artis ſuæ honorem & famam. Nam, 4. ridiculum eſſet opinari, potuiſſe eos per exorciſmos ſuos Dæmonium ex homine ejicere, in quem immiſſum fuerat à Deo. Poterant quidem, ex compacto Diaboli cum Diabolo, lucida intervalla aliqua obſeſſo inducere, ità ut inhabitans Dæmon in tempus aliquod miteſceret,

nec

nec hominem turbaret: at redîerunt tandem æſtus dæmoniaci, & ad priſtinos furores eſt reverſum. Hìc ergò figmentis aptè compoſitis opus erat, ut famæ artis exorciſticæ conſuleretur: Dæmona in loca arida & eremoſa amandatum requiem illìc invenire non poſſe ullam; non poſſe non velle hinc illinc ſemper circumvagari ſolitarium ac irrequietum, rediiſſe ergò in priſtinam ſuam manſionem, quam aptam ſibi ac paratam jam olim fuerat expertus, &c. Hæc ergò dicta à *Servatore* videntur magìs ſecundùm captum, aut deceptionem potiùs vulgi, quàm ſecundùm rei ipſius realitatem & veritatem, à re vulgò credita & recepta parabolam ſumente, ut notiùs & familiariùs rem exprimeret ſibi propoſitam.

II. Utcunque autem ſe res habuerit, veráne iſta fuerint reipſâ, an ità tantùm credita & concepta, aptiſſimâ apertiſſimâque comparatione demonſtratur, ejectum primò è gente *Judaica* Diabolum per Evangelium, intérque Gentes ſedem & requiem ſibi quærentem, ac non invenientem, exagitante eum undique Evangelio, in gentem *Judaicam* rediiſſe, ſedem fixiſſe, multóque magìs eam poſſediſſe quàm anteá. Patet hujus rei veritas in horrenda iſta Apoſtaſia infinitæ multitudinis *Judæorum*, qui Evangelium amplexi ab eo nequiſſimè ſunt relapſi, de qua in infinitis ferè locis loquitur Novum Teſtamentum.

CAP. XIII.

VERS. 2. Ὥστε αὐτὸν καθῆσθαι, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος εἱστήκει.

SIc mos gentis, ut Magiſtri ſedentes prælegerent, Diſcipulis ſtantibus. Qui mos honorarius, ad mortem *Gamalielis ſenioris* continuatus, tunc eouſque perſit, ut ſederent etiam Diſcipuli, ſedente Magiſtro. Hinc illud *Sotah*, cap. 9. halac. 15. *Ex quo obîit Rabban Gamaliel ſenex, Perîit honor Legis, & mortua eſt puritas, & Phariſaiſmus:* ubi Gloſſa ex *Megillah*, *Ante ejus mortem fuit ſanitas in mundo, & non didicerunt Legem niſi ſtantes; aſt, eo defuncto, deſcendit ægritudo in mundum, & coacti ſunt diſcere Legem ſedendo.*

VERS.

VERS. 3. Ἐν παραβολαῖς.

I. Oratoriæ *Judaicæ* nullum Schema familiariùs, quàm Parabolismus: qui forſan inter *Ethnicos* indè irrepens in fabulas evaſit. Dicitur loco *Talmudico* jam citato, משמת רמ״ בטלו מושלים משלים *Ex quo obiit R. Meir, ceſſârunt parabolizantes:* non, quòd exinde deperiret à gente color iſte Rhetoricus, ſed quòd ille præ omnibus in his floſculis antecelleret, prout illìc Gloſſa ex *Sanhedr.* תלתא שמעתא ותלתא אגדתא ותלתא מתלי *Tertia pars* [orationum, vel concionum ejus] *erat Traditio, tertia pars Allegoria, & tertia pars Parabolismus.* Scatent ubique his Schematibus paginæ *Judaicæ*, naturali quodam genio in hujuſmodi Rhetoricam inclinante gente. Parabolicam non immeritò dixeris eorum religionem, ceremoniarum involucris complicatam: & par illi in ſermonibus ſuis Oratoria. At mirum certè, eos parabolis ità deditos & gaudentes, in iiſque enucleandis tam dexteros, in cortice ceremoniarum hæſiſſe, & parabolicum ac ſpiritualem earum ſenſum non expiſcatos fuiſſe; nec potuiſſe expiſcari.

II. Eodem loquendi genere utitur *Salvator* [cum vulgo ſemper ac ubique loquens] eodémque frequentiſſimè exordio, quo & illi in Parabolis ſuis. למה הדבר דומה Τίνι ὁμοιώσω, &c. At in eo ſic loquente & divinam agnoſcas juſtitiam, qui caliginoſè loquitur lucem ſpernentibus, ac divinam pariter ejus ſapientiam; qui videntibus & tamen non videntibus ſic loquitur, ut corticem videant, nucleum non videant.

VERS. 4. Ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, &c.

De agricultura *Judæorum*, atque eorum ſatione, varia occurrunt in tractatibus *Peah, Demai, Kilaim, Sheviith*: nos ea tantùm attingemus, quæ in memoriam promptè revocant verba textûs qui ſub manibus.

Viæ & ſemitæ erant per agros ſatos, tam communes, quàm privatiores: vide cap. xii. 1. Hinc in tractatu *Peah*, cap. 2. ubi diſcutiunt, quænam ſint, quæ agrum partiuntur, ità ut duplicem angulum pauperibus debeat, ſic determinatur, *Hæc partiuntur, Fluvius, aqua-ductus, via privata, via communis, ſemita communis,*

munis, & semita privata, &c. Vide locum & Glossam.

VERS. 5. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη.

In *Hierosf. Kilaim*, fol. 27. 1. agitur de legibus quibusdam τοῦ *Kilaim* [vel *seminum Heterogeneorum*], atque anni septimi: ubi inter alia hæc occurunt. *R. Simeon ben Lachish dicit eum* [à legibus istis] *esse solutum, qui seminat juxta mare*, ע״ג כטרה ע״ג טלעים ע״ג טרשים *supra petras, scopulos, & saxosa*. Dicuntur hæc pro ratione & natura terræ *Israelitica*, quæ saxosa admodùm, & tamen ista loca non omnino culturæ inidonea.

VERS. 7. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας.

Subit hìc distinctio שדה לבן *Agri albi*; id est, qui totus seritur, & שדה אילן *Agri arborei*; id est, in quo nascuntur hìc illìc arbores aut fruticeta: de quibus vide *Sheviith*, cap. 2. Sic memoria apud *Talmudicos* frequentissima מלבנות *Areolarum* in agris & vineis, *Peah*, cap. 2. ערוגות, quod idem sonat *Kilaim*, cap. 3. & קרחה בשדה *Calvitiei in agro*: id est, cùm relinquuntur loca quædam non sata, & quædam interjacentia seruntur. *Kilaim*, cap. 4.

VERS. 8. Ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, &c.

Dicuntur hæc pro ratione fertilitatis terræ *Israelitica*, de qua quamplurima *Talmudici*, eâque satìs hyperbolica, quam tamen in miseram sterilitatem olim immutatam fatentur, ast ad causam ejus veram cœcutientes.

In *Hierosf. Peah*, fol. 20. 1, 2. de hac re agitur, & variæ adducuntur historiæ, quas vide, nos has duas tantùm memorabimus.

Dixit R. Jochanan, Fructus vilissimus, quem comedimus in juventute nostra, præstitit optimo, quem nunc comedimus in senectute: nam in diebus ejus immutatus fuit mundus.

R. Chaiia bar Ba dixit, סאה ארבלית *Modius Arbelitanus exhibuit olim modium similæ, modium farinæ, modium furfuris, & modium furfuris crassioris, & adhuc modium furfuris crassioris, & modium etiam furfuris crassissimi: at nunc vix unus modius ex uno modio constat.*

VERS.

VERS. 13. Βλέποντες οὐ βλέπουσι, &c.

Obſerves hìc traditum hunc populum in mentem reprobam, & ſpiritum ſoporis, jam diu ante mortem *Chriſti*. Quo obſervato, facilior exſurgit ſenſus Apoſtoli, *Rom.* xi. ubi ipſiſſima hæc verba repetuntur. Ritè ſi illìc ſtatuas de populi rejectione, clariùs Apoſtolum intelliges de eorum vocatione illìc tractata. In cœcitatem, ſtupiditatem, & duritiem cordis, jam olim illos rejecerant *Phariſaiſmus* & deliria Traditionum, ídque per aliquot ſecula ante natum *Chriſtum*. aſt, adventante Evangelio, ſpicilegia inter eos habuit ſua Dominus, fuerúntque qui crederent, & quibus participatio promiſſionum conceſſa eſt; de illis Apoſtolus in iſto capite: vide verſum quintum, Ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν, &c. quod obſervavimus antè ad capitis tertii verſum ſeptimum.

VERS. 25. Ζιζάνια.

Talmudicè זונין. *Kilaim*, cap. 1. hal. 1. החטים והזונין אינן כלאים זה בזה *Triticum* & זונין *non ſunt ſemina Heterogenea.* Ubi Gloſſa, זונין *eſt ſpecies quædam tritici, quæ in terra mutatur, & quoad formam & quoad naturam.* A Lexicographis optimis *Latinè* redditur *Zizania*.

Ità ut ager iſte, in hac parabola, ſereretur à Domino tritico bono, ab inimico tritico ignobili & degenere, at totus tritico, hoc vel illo. Hæc non tam nudè homines bonos & malos volunt, quàm bonos & malos *Chriſtianos*; utroſque ab aliis hominibus diſtinctos, [ab *Ethnicis* ſcilicet] prout diſtinguitur triticum ab aliis ſeminibus: at diſtinctos etiam inter ſe, prout diſtinguitur inter nobile triticum & ſordidum. Sic cap. xxv. omnes decem iſtæ fœminæ, ſponſum exſpectantes, ſunt virgines; at diſtinctæ in ſapientes & fatuas.

VERS. 32. Ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων, &c.

Hinc in Adagium vulgare abiit כזרע חרדל *Pro quantitate grani ſinapis*, & כטיפת חרדל *Pro quantitate guttulæ ſinapis*, frequentiſſimè apud *Rabbinos* rem vel quantitatem minutiſſimam innuentes.

Μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστί.

Hieroſ. Peah, fol. 20. 2. *Caulis erat ſinapis in Sichin, è quo enati*

enati sunt rami tres : è quibus unus decerptus cooperuit tentoriolum figuli, produxitque tres cabos sinapis. R. Simeon ben Chalaphta dixit, Caulis sinapis erat mihi in agro meo, in quam ego scandere solitus sum, ità ut scandere solent in ficum.

VERS. 33. Ἐις ἀλεύρου σάτα τρία.

Id est, *in Epham farinæ.* Exod. xvi. 36. *Jam verò Omer est decima pars Ephæ.* Chald. חד מן עסרא בתלת סאין *Decima pars trium satorum.* LXX. Δέκατον τῶν τριῶν μέτρων. Et *Ruth* ii. 17. *Fuit quasi Ephah hordei.* Targ. כתלת סאין סעורין *Quasi tria sata hordei.*

Seah continet duplum Hin, sex Cabos, viginti quatuor Login, centum quadraginta quatuor Ova. Alphes. in *Pesach.* cap. 5. *Kimchi* in *Miclol.*

VERS. 52. Ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά.

Dicuntur hæc secundùm Dialectum Scholarum, ubi non infrequenter exagitatum est, quonam vino, quibusnam frugibus aut fructibus utendum in sacris, & ritibus quibusdam, recentibus, an veterioribus, anni scilicet præsentis, an præteritorum, [חדש או ישן] Jam verò homo frugi, & rebus suis bene providens, & his & illis instructus erat, ad utrumlibet paratus, quod requiretetur. Sic Scribam Evangelicum decet in promptu omnia habere, quæ proferat, pro rei, loci, ac auditorum conditione, & natura. Intelligitísne hæc omnia, inquit *Christus*, & quæ dixi, & quare hæc dixi? Sic Scribam Evangelicum oportet proferre, &c.

CAP. XIV.

VERS. 2. Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης, &c.

Onne *Herodes* fuit fidei *Sadducææ?* Quod enim à *Matthæo* profertur, *Cavete vobis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum*, cap. xvi. 6. à *Marco* redditur, *Cavete vobis à fermento Pharisæorum, atque à fermento Herodis*, cap. viii. 15. id est, à doctrina eorum.

Si

Si ergò *Herodes* doctrinam *Sadducæorum* amplexus eſt, videntur ejus verba, *Hic eſt Joannes Baptiſta, ipſe ſuſcitatus eſt à mortuis,* extorta fuiſſe è conſcientia, horroris & reatûs aculeo ſtimulatâ, ac ſi verſaretur ſub ejus oculis imago & umbra *Baptiſtæ,* recèns ab eo trucidati; itâ ut horreat animus, & *Sadduceiſmi* ſui oblitus, reſurrectionem mortui, nolens volens, gemens tremens, agnoſcat.

Vel, detur eum reſurrectionem mortuorum cum *Phariſæis* agnoviſſe; inſolitum certè tamen erat iis, qui eam faſſi ſunt, reſurrectionem jam recèns mortui ſomniare: exſpectabant reſurrectionem mortuorum, olim futuram; at hoc, quod dicit, credit, & ſuſpicatur *Herodes,* plurimùm declinat ab iſto dogmate, videtúrque quidem à conſcientia de cœlo tacta proceſſiſſe.

VERS. 4. Ὀυκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν.

Cheritbuth, cap 1. hal. 1, *Triginta ſex exciſiones ſunt in Lege,* [id eſt, peccatores qui exciſionem merentur.] Inter ceteros, הבא על אשה אחיו *Ille, qui coit cum uxore fratris ſui.* In vivis jam erat *Philippus,* vixítque ad annum *Tiberii* vigeſimum. *Joſeph. Antiq.* lib. 18. cap. 6.

VERS. 6. Γενεσίων ἢ ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου.

Partem cultûs Idolatrici ducunt Scholæ *Judaicæ* celebrata natalitia: adulantiùs forſan de tuis pronuntiaturæ, ô *Tetrarcha,* quia tua.

Avodah Zarah, cap. 1. hal. 3. Hæc ſunt tempora Idolatrarum. קלנדא *Calendæ.* סטרנורא *Saturnalia.* קרטיסים Κρατήσεις, id eſt, cùm imperium primùm capeſſerent. וגנוסיא של מלכים *Et* Γενέσια *regni.* ויום הלידה *Et dies nativitatis.* Dum Γενέσια diſtinguunt à *die nativitatis,* initiationem regni ejus intelligunt: de qua diſtinctione multa diſputant *Gemariſtæ.*

Ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ, &c.

Non tam ex levitate, quàm ex more gentis: in demonſtrationem ſcilicet lætitiæ, atque ob celebritatem diei. Soliti ſunt *Judæi* in gaudiis exuberantioribus publicis, atque etiam in ſolennitatibus quibuſdam ſacris, hilaritatem ſuam ſaltatione & tripudiis exprimere. Omiſſis, quæ in pagina ſacra occurrunt, exemplis, refertur à patribus Traditionum, præcipuam partem feſtivitatis in feſto

Scenopegiæ fuiſſe iſtiuſmodi ſaltationes: viris primariis, grandævis, & maximè religioſis in atrio mulierum tripudiantibus, ídque quò vehementiùs, eò laudabilius. *Sotah*, cap. 5. Non ergò *Herodem* tam captavit geſtus, aut motus puellæ ſaltantis, quàm animus ac affectus: quòd ſcilicet ea honorem iſtum erga diem ejus natalem, amorémque ac venerationem erga ipſum ità demonſtraret, lætitiámque de ejus vita & ſalute: à qua talia quidem minimè meruerat *Herodes*, cùm patrem puellæ *Philippum* conjuge ſuâ orbâſſet, matrémque illegitimo thoro, inceſtúque continuo, pollueret.

VERS. 7. Μεθ᾽ ὅρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ, &c.

Vocatur hoc juramenti genus à *Talmudicis* שבועת בטוי: de quo vide *Maimon.* in שבועות cap. 1. & tractatum *Talmudicum* ejuſdem tituli. Si forma juramenti fuerit, per *Caput ſuum*, [quod uſitatiſſimum. *Sanhedr.* cap. 3. hal. 2.] aptiſſimè, prout iniquiſſimè, reſpondit petitio puellæ ſponſioni Regis; quaſi dicat, Voviſti per *caput tuum*, te mihi daturum quicquid petiero, Da mihi *caput Joannis Baptiſtæ*.

VERS. 10. Ἀπεκεφάλισε τὸν Ἰωάννην.

Refert *Joſephus Joannem* ab *Herode* incarceratum fuiſſe *Macharunte*, Ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθείς. *Antiq.* lib. 18. cap. 7. Erat autem *Macharus* extremus *Peraæ* limes, verſus Auſtrum. Id. *De bell.* lib. 3. cap. 4. Erátque *Peraa* intra ditionem *Herodis*. Id. *De bell.* lib. 2. cap. 9. Jam verò ſi vinctus illìc jaceret *Joannes*, cùm de capite ejus decerneretur, longiſſimo itinere opus fuit carnifici, & quod vix intra biduum confici poſſet à *Tiberiade*, ubi regia tyranni, ad crudele illud mandatum exſequendum. Ità ut non niſi poſt dies aliquot, à celebratis natalitiis, puellæ præſentaretur, horrendum iſtud ferculum, caput venerandum Prophetæ.

Tempus decollationis ejus elicimus ex verbis iſtis *Joannis Evangeliſtæ*, cap. vi. 4. *Aderat jam autem Paſcha*, hâc ratiocinatione. Abſque controverſia concludi poteſt, Diſcipulos, quamprimùm de morte Magiſtri audientes, eúmque ſepelientes, ad *Chriſtum* ſe contuliſſe, cædem Magiſtri narrantes, eíque cautionem iſto exemplo præbentes ut ſibi conſuleret de ſalute ſua. Is, re auditâ, tranſiit in deſertum *Bethſaida*, atque illìc quinque hominum millia paſcit

ſcit miraculoſè, cùm adeſſet jam *Paſcha*, ut refert *Joannes* hiſtoriam iſtam recognoſcens cum reliquis Evangeliſtis. Decapitationem ergò *Baptiſtæ* arbitramur fuiſſe paulò ante *Paſcha*, cùm carcerem jam paſſus fuerat per ſeſquiannum, prout per ſeſquiannum liberè prædicâſſet ante incarcerationem.

VERS. 13. Ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον, &c.

A *Capernaumo* ſcilicet in deſertum *Bethſaidæ*. Luc. ix. 10. quod à *Joanne* redditur, Ἀπῆλθεν πέραν τῆς θαλάσσης, *Joan.* vi. 1. quod propriè intelligendum eſt: à *Galilæa* ſcilicet, in *Peræam*. Tabulæ chorographicæ *Bethſaidam* diſpoſuerunt in *Galilæa*, in eodem littore, quo & *Capernaumum*: ſic & commentatores ſinum maris tantùm interjacentem ſibi fingunt inter duas iſtas urbes: quod & nos aliquando ſumus cum iis opinati; at docti ſumus tandem à *Joſepho*, *Bethſaidam* fuiſſe ἐν τῇ ἄνω Γαυλανιτικῇ, *In inferiori Gaulanitide* [quod obſervamus alibi] ab ora maris *Genneſaritici* Orientali, in *Peræa*.

Ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ.

Hinc arguitur ab interpretibus, *Capernaumum* & *Bethſaidam* non in diverſis maris littoribus fuiſſe, ſed in eodem: nam quomodo aliter, inquiunt, potuit turba eum pedibus ſequi? Optimè, inquam ego; tranſito *Jordane* prope *Tiberiada*, cujus ſitum demonſtravimus alibi ad effluxum *Jordanis* è mari *Galilææ*. Secuti ſunt eum pedibus ἀπὸ τῶν πόλεων, inquit Evangeliſta noſter. Civitates autem, alicujus nominis, *Capernaumo* viciniſſimæ erant, hinc *Tarichææ*, illinc *Tiberias*. Detur, turbam ex his urbibus iter poſt *Chriſtum* carpſiſſe: via, per quam itinere pedeſtri perrectum eſt, erat ad pontem *Jordanis* in *Chammath*: diſtabat locus iſte à *Tiberiade* milliari, aut minùs; à *Capernaumo* milliaribus tribus aut circiter. Tranſito *Jordane* perrectum eſt per agrum *Magdalenſem*, & poſt eum per *Hipponenſem*: diſtabat autem *Magdala* à *Jordane* milliari uno, *Hippo* duobus: & poſt *Hippon* erat *Bethſaida*, ad littus maris Orientale; & poſt *Bethſaidam* ſinus maris aliquantùm ſe in terram protrudens, atque exinde *deſertum Bethſaidæ*. Cùm igitur indè reverſum foret, Diſcipulis in navim coactis imperat, ut *Bethſaidam* pergant, dum ipſe turbam dimiſerit, quò eos tandem ipſe

ipse secuturus esset pedes, atque indè cum iis navigaturus *Capernaumum.*

VERS. 17. Δύο ἰχθύας.

Quales, non decernimus. Allatos eos huc fuisse à puerulo, ut venderentur, unà cum quinque panibus, colligere est ex *Joan.* cap. vi. 9. *Talmudici* plurima de מליח piscibus salsis discutiunt: vocem reddo de *piscibus salsis* fide *Aruchi:* citans ille traditionem hanc è *Beracoth,* cap. vi. הביאו לפניו מליח *Apponunt ei salsum primò, & cum eo buccellam? benedicit ille super salsum, & omittit* [benedictionem] *in buccellam, quia buccella est ei tanquam appendix.* מליח *salsum,* inquit, *intelligendum est de piscibus, sicut Traditio docet, quòd qui vovet* abstinentiam *à salsis, non restringitur nisi à piscibus salsis.* An hi pisces salsi fuerint, ridiculum foret determinationem aggredi: at si modò forent, collatione dignus est modus benedictionis, quo usus est *Christus* cum eo, quem præcipit Traditio allegata.

VERS. 20. Καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν.

Sic definitur à *Talmudicis* סעודה *Comestio* vel refectio à cibo; cùm scilicet editur ad satietatem. In *Bab. Beracoth,* fol. 44. 1. *Rabh dicit* : כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה *Omnis comestio, ad quam non adest sal, non est comestio. Aruch* hæc citans pro מלח *sal* legit מליח *salsum,* additque, *Non est comestio, quia non saturantur.*

VERS. 22. Καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς, &c.

Ratio coactionis redditur à *Joanne,* cap. vi. 15. quia scilicet populus, viso miraculo, ambiit eum Regem facere: fortè nè Discipuli etiam in idem conspirarent, temporale & terrenum *Messiæ* regnum nimium adhuc somniantes.

VERS. 23. Ὀψίας δὲ γενομένης.

Sic versu decimo quinto: ast alio sensu. Illud enim serum diei denotat: hoc serum noctis. Sic *Talmudicis* ערב non solùm partem diei declinantem significat, sed & noctem. *Berac.* cap. 1.

hal

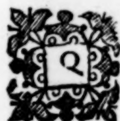
hal. 1. *A quonam tempore recitant Phylacteria* בערבית *veſpere? A tempore quo ingrediuntur Sacerdotes comeſtum Trumam ſuam, uſq; ad finem vigiliæ primæ, ut dicit R. Eliezar; aſt, ut dicunt Sapientes, Ad mediam noctem: imò, ut dicit Rabban Gamaliel, uſque ad ortum columnæ auroræ.* Ubi Gloſſa, בערבית, בלילה *veſpere, id eſt, Nocte.*

VERS. 25. Τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς.

Id eſt, poſt Gallicinium. *Judæi* tres tantùm vigilias noctis agnoſcunt, nam hoc apud eos tritum, אשמורת שליש הוא של לילה *Vigilia eſt tertia pars noctis.* Sic Gloſſa in locum modò citatum: vide etiam commentatores *Hebræos* in *Judic.* vii. 19. Non, quòd non noctem in quatuor partes diviſerint, ſed quòd quartam partem, aut vigiliam, non tam pro nocturna, quàm pro matutina æſtimârint; ſic *Marc.* xiii. 35. ſpatium illud poſt Gallicinium πρωΐ eſt: vide etiam *Exod.* xiiii. 24. Erant ergò reverà quatuor noctis vigiliæ, at tres tantùm profundæ noctis. Cùm ergò dicatur *Gedeonem Midianitas* invaſiſſe *vigiliâ noctis mediâ*, Jud. vii. 19. intelligendum eſt de vigilia iſta, quæ erat quidem totius noctis ſecunda, at profundæ noctis media: à finita ſcilicet vigilia prima ad mediam noctem.

CAP. XV.

VERS. 2. Παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων;

Quanto pretio Traditiones ſuas æſtimârint, etiam præ Verbo Divino, ſatìs patet ex hoc ipſo loco, verſu ſexto. Ex infinitis exemplis, quæ in ipſorum ſcriptis occurrunt, nos unum tantùm locum proferemus.

Hieroſ. Beracoth, fol. 3. 2. חביבים דברי סופרים מדברי תורה *Amabilia ſunt verba Scribarum præ verbis Legis: nam verba Legis ſunt gravia & levia; at verba Scribarum ſunt omnia levia.*

Qui dixerit, Non esse Phylacterin, transgrediens verba Legis, reus non est; at qui dixerit, Quinque esse Totaphoth, addens ad verba Scribarum, hic reus est.

חמורים דברי זקנים מדברי נביאים: *Graviora sunt verba* Πρεσβυτέρων, *quàm verba Prophetarum.*

Propheta & Πρεσβύτερος cui assimulantur? Regi mittenti duos è familiaribus suis in provinciam. De uno sic scribit, Nisi hic vobis ostendat sigillum meum, nè ei credite: de altero sic, Quamvìs hic sigillum meum non ostendat, ei tamen credite. Sic de Propheta scribitur, Ostendet tibi signum aut miraculum: at de Senioribus sic, Secundùm Legem, quam te docebunt, &c. Sed blasphemiarum satis.

Ου γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν, &c.

In *Bab Beracoth*, fol. 46. 2. refertur, vilipensionem lotionis manuum ex iis rebus esse, pro quibus Synhedrium excommunicat: excommunicatúmque ideo ab eo fuisse *R. Eleazarum ben Hazar,* שפקפק בנטילת ידים· *quòd vilifaceret lotionem manuum:* cúmque mortuus esset, jubente Synhedrio, lapidem magnum impositum fuisse ejus feretro. *Unde discas*, inquiunt, *Synhedrium lapidare loculum feretralem uniuscujusque excommunicati, qui moritur in excommunicatione sua.*

Justi voluminis est, & non commentarioli, aut calami currentis, mysterium hoc *Pharisaismi* de lotione manuum patefacere, atque in apicibus omnibus suis enucleare. Hæc pauca ex infinitis decerpamus.

I. נטילת ידים וטבילהן מדברי סופרים *Lotio manuum, atque earum immersio, instituta est ex verbis Scribarum,* *Maimon.* in *Mikvaoth*, cap. 11. ast à quibus, & quando, ambigitur. Ascribunt nonnulli ritûs hujus institutionem *Hilleli* & *Shammæo*, alii ad secula reducunt altiora. *Hierosl. Schabb.* fol. 3. 4. *Hillel & Shammai decreverunt de munditia manuum. R. Josi ben Rabbi Bon nomine R. Levi dicit, Anteà exhibita erat ista Traditio; sed ipsorum exciderat memoriâ: prostant hi secundi, & statuunt secundùm mentem priorum.*

II. *Maimon.* in טמאת אוכלין cap. 16. *Quamvìs permissum sit edere edulia immunda, & bibere poculenta immunda; reli-*

religiosi tamen antiqui comederunt communem victum suum in munditia, & caverunt sibi ab immunditia omnibus diebus suis, atq; illi vocabantur Pharisæi. Atque res hæc est summa sanctitatis, & via summa religionis, ut se scilicet homo segreget & separet à vulgo, útque eos nec tangat, nec cum iis comedat, nec bibat, nam separatio talis inducit in puritatem corporis ab operibus malis, &c. Hinc definitio *Pharisæi*, quam adduximus anteà, פרושין אכלין חולין בטהרה *Pharisæi comedunt victum suum communem in munditia:* & scala cœli *Pharisaica. Hierof.* ubi antè. *Quicunque sedem suam habet in terra Israelitica, & cibum suum communem manducat in munditia, & linguâ loquitur sanctâ, & manè & vespere recitat. Phylacteria; confidat ille se vitam adepturum mundi futuri.*

III. Observanda est hic distinctio inter מאכלות אסורות *Edulia prohibita*, & אוכלין טמאין *Edulia immunda* [de utrisq; *Maimonides* scripsit proprium tractatum]. *Edulia prohibita*, qualia erant adeps, sanguis, animalia esui illicita, *Levit.* ii. nullo modo erant manducanda; ast *edulia immunda* in seipsis esui licita quidem erant; ast immunditiam aliquam aliunde contraxerant; edere licuit, & non licuit; aut ut quod res est loquamur, per legem Dei licuit, sed per Canones *Pharisaismi* non licuit.

IV. Observanda etiam est distinctio inter טמא *Immundum* & פסול *Profanum*, vel *pollutum*. Declaret eam *Rambam* in præfatione sua ad *Toharoth.* פסול ענינו שלא יטמא זולתו *Profanum*, vel *pollutum, illud denotat, quòd aliud præter se non polluit. Nam res quævis, in quam invasit immunditia, ità ut ea ipsa sit immunda, aliud autem non reddat immundum, vocatur* פסול. *Atque hinc dicitur de quovis comedente edulia immunda, aut bibente pocul enta immunda,* נפסלה גוייתו, *quòd corpus ejus polluitur, ast aliud non polluit.* Nota illud, *Corpus comedentis polluitur à cibis immundis.* Cui & illud addas quod sequitur in eodem *Maimonide*, loco anteà allegato. *Separatio à vulgo*, &c. *inducit in puritatem corporis ab operibus malis: puritas corporis inducit in sanctitatem animæ ab affectibus malis: sanctitas animæ inducit in similitudinem Dei; sicut dicitur, Et sanctificabimini, & sancti eritis, quia ego Jehovah, sanctificans vos, sum sanctus.* Hinc clariùs percipias vim confutationis à *Christo* exhibitæ versibus, 17, 18, 19, 20.

V. Pollui cibum mundum arbitrati ſunt à manibus immundis, polluíque manus à cibis immundis. Mireris hanc Traditionem. *Cibi immundi, & potus immundus, non polluunt hominem, ſi ea non tangat: at verò ſi manibus ea tangat, tunc manus fiunt immundæ: ſi manibus ambabus contrectet, ambæ manus polluuntur; ſi manu unâ tantùm ea tangat, una tantùm polluitur. Ramb.* ubi anté.

VI. Incubuit ergò cura *Phariſaiſmo*, ut cibi apponerentur, quantum fieri potuit, ab immunditia immunes & remoti: præſertim verò, cùm de hoc ſemper ſecuri eſſe non poſſent, ut ſecuri eſſent, nè à manibus ſuis cibi redderentur immundi. Hinc earum lotiones, non ſolùm cùm immundas eas eſſe ſcirent, ſed etiam cùm non ſcirent.

Rambam in præfatione ad tractatum ידים: S*i immundæ ſunt manus quâvis immunditiâ, quæ manus reddit immundas: aut ſi hominem lateat, iſque ignoret quòd polluatur, tamen tenetur ad lavandum manus, ad comeſtionem victûs communis*, &c.

VII. Ad rigidiſſimos de hac re Canones addiderunt etiam larvas & terriculamenta.

Bab. Taanith, fol. 20. 2. מילתא דשיבתא הוה *Res Shibtæ fuit*. Ubi Gloſſa, *Shibta ex dæmonibus eſt, qui iis nocent, qui non lavant manus ante cibum.* Aruch, *Shibta eſt ſpiritus malus, qui manibus hominum inſidet noctu: & ſi quis cibum ſuum tangat illotis manibus, cibo iſti inſidet iſte ſpiritus, & ab eo eſt periculum.*

Hæc in tranſcurſu: infinitum eſſet omnia de hoc ritu & ſuperſtitione proſequi. De quantitate aquæ ad hanc lotionem ſufficienti, de manuum lotione, & merſione, de aqua prima & ſecunda, de modo lotionis, de tempore, de ordine cùm numerus accumbentium excederet quinque, vel non excederet, aliíſque hujuſmodi apicibus, lege, ſi vacat, & ſi per tædium & nauſeam potes, tractatum *Talmudicum* ידים, *Maimonidem* in מקואות, *Bab. Beracoth*, fol. 46. 2. &c. Et intertexitur quidem hic articulus per totum volumen טהרות.

Finiatur hæc diſſertatio hoc Canone, *Hieroſ. Challah*, fol. 58. 3. *Ad placentam, & ad manûs lotionem, ambulet homo uſque ad quatuor milliaria.*

VERS.

VERS. 5. Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, &c.

I. Præter legem à *Christo* allegatam, *Honora patrem & matrem,* &c. hoc etiam pro jure agnoverunt, בן מאכיל אביו ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס ומרחץ פניו ידיו ורגליו *Filius tenetur ad cibandum patrem, ad potandum, veſtiendum, tegendum, inducendum, & educendum, & ad lavandum ejus faciem, manus, & pedes. Toſaphta* in *Kidduſhin*, cap. 1. Imò altius illud eſt, quod aſſeritur, *Hieroſ. Kidduſhin*, fol. 61. 2, 3. *Tenetur filius patrem nutrire, imò pro eo mendicare.* Non mirum eſt ergò, ſi non in Pandecto *Judaico* inveniantur verbatim hæc, quæ dicuntur à *Salvatore*: nam non tam ideo ab eo allegantur, ut oſtendatur, directam eorum fuiſſe machinationem, ut reverentiam ac amorem omnem erga parentes abdicarent, quàm ut demonſtretur, quàm impiæ fuerint eorum Traditiones, ac in quàm nefandas conſequentias ſæpe prolaberentur. Directè parentum alimoniam non negârunt, imò præſcripſerunt, præceperunt, hortati ſunt; at conſequenter per hanc Traditionem omnia iſta fruſtranea fecerunt. Vilipendendum quidem patrem præ Rabbino Legem eos docente palàm docent: *Maimon.* in *Gezelah*, cap. 12. at negligendos parentes nequaquam aſſerunt apertè; aſt apertiſſimè per conſequentiam ex ſtolida atque impia hac Traditione deductam.

II. In clauſulam hanc [Δῶρον, (vel, ut *Marcus*, Κορβᾶν) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς] promptè commenteris, perlectis tractatibus *Talmudicis Nedarim* & *Nazir*, ubi agitur de votis aut juramentis; votúmque aut jurandi formulam fatur Phraſiologia, quæ ſub manibus.

1. Vota in duas claſſes fuerunt diſtincta, נדרי הקדש, & נדרי איסור *vota conſecrationis* & *vota obligationis*, vel *prohibitionis*. נדרי הקדש *Votum conſecrationis* fuit, cùm aliquid devoveretur in uſus ſacros, altaris ſcilicet, aut Templi: veluti cùm quis voto hoc vel illud dicaret in ſacrificium, vel ad coemendum lignum, ſalem, vinum, &c. pro altari: vel לבדק הבית in reparationem Templi, &c. נדר איסור *Votum obligationis*, vel *prohibitionis*, fuit, cùm ſe quis voto ſtringeret ab hoc vel illo, quod in ſe erat licitum, veluti, ſe hoc vel illud non comeſturum, non induturum, non facturum, &c.

2. Hoc iis pro noto Axiomate, כל כינויי נדרים כנדרים

Omnia Epitheta votorum sunt sicut ipsa vota. Nedarim, cap. 1. halac. 1. Formulas quasdam breves adhibuerunt, quibus votum significârunt, quæque vim voti secum reportârunt, ac si periphrasi largiori res enuntiaretur. Exempli gratiâ, האומר לחבירו קונם קונה קונס הרי אלו כינויי לקרבן *Si quis proximo suo diceret Konem, Konah, Kones, Ecce, hæc sunt epitheta rei devota in usus sacros.* Ibid. halac. 2.

Vocem קונם sic explicat *Rambam* in *Bab. Beracoth*, fol. 51. 1. כהקדש יהא עלי. *Sit super me sicut res sacrata.* Sic etiam, *R. Nissim* in *Nedarim*, cap. 1. קונם קונה הרי לשון הקדש הוא *Konem, Koneh, sunt vocabula sacrationis.*

Adduximus anteà, ad capitis quinti versum trigesimum tertium, formulas quasdam juramentorum, quæ assertivæ tantùm erant. hæ sub manibus sunt etiam votivæ. Loco jam ex *Beracoth* adducto, dicit quidam קונם היין שאני טועם שהיין קשה לבני מעים *Konem sit vinum, quod ego gustavero, nam vinum durum est visceribus:* id est, Sit vinum, quod ego gusto, sicut vinum sacratum: ac si dixisset, Voveo me non gustaturum vinum. *Quibus responsum est ab aliis, Nonne vinum vetus prodest visceribus? Tunc ille tacuit.*

III. At præ omnibus votorum istiusmodi formulis planissima est vox קרבן Κορβᾶν, quæ apertè rem sacratam atque usui sacro dicatam effatur. Observabitque tractatuum istorum Lector, de quibus mentionem fecimus, frequentissimè occurrere has formulas: קונם שאני נהנה לך, & קרבן שאני נהנה לך, quæ ipsissimum idem sonant, nisi ego plurimùm fallar, cum verbis sub manibus, Κορβᾶν, vel Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς.

Quæ verba ut clariùs intelligantur, atque ut eruatur planus plenúsque loci sensus; hæc animadvertenda.

1. Vocem Δῶρον reddendam potiùs *Donum sit*, quàm *Donum est*: Nam קונם & קרבן ut notavimus, non היוה. כהקדש *sicut sacratum est* denotârunt, sed יהא כהקדש *sicut sacratum sit*. Atque is, de quo anteà mentionem habuimus, qui dixit קונם היין שאני טועם: non hoc sibi voluit, *sicut sacratum est vinum quod ego gustabo*, sed *sicut sacratum sit vinum quodcunque ego gustavero:* id est, quod ad me attinet sit omne vinum sacratum, & non gustandum.

2. Hæc

2. Hæc loquendi formula .קרבן שאני נהנה לך. Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, nec eum arguit, qui ſic locutus eſt, ſua in uſus ſacros dicâſſe, nec eum [ſecundùm doctrinam Scribarum] ad ea ſacranda obligavit, ſed ab iſta re ſolùm obligando cohibuit, cui negandæ tali formulâ eſt uſus, id eſt, ab eum ſuis facultatibus juvando, cui ſic dixit. Aliis prodeſſe ex opibus ſuis potuit, iſti non potuit.

3. Inducuntur verba, quaſi prolata cum indignatione: ac ſi, cùm à filio alimoniam poſceret egenus pater, reſponderet ille iracundus, & cum contemptu, *Sicut res ſacrata ſit, quodcunque meum tibi prodeſſe poſſit.* Res autem ſacratæ non erant in uſus communes erogandæ.

4. *Chriſtus*, non ſolùm legem citat, *Honora patrem & matrem*; ſed & hoc quoque addit, Ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα. Jam verò, nulla erat hic omnino κακολογία, ſi filius verè, & modeſtè, & ut res fuit, enuntiavit, nempe ſacrata anteà fuiſſe ſua omnia.

5. Quamvis ergò dicta fuerint hæc à filio, irreverenter, indignabundè, atque inhumanè, erga patrem, ea tamen erat doctrinæ Traditionalis, hac in cauſa, ſtoliditas ſimul atque impietas, quæ obligatum adeò per hæc ſua verba pronuntiaret filium, ut patri indigenti nequaquam licuerit ſuccurrere. Ad dicanda ſua in ſacros uſus per hæc verba nullatenus tenebatur, ad non juvandum patrem tenebatur inviolabiter. O egregiam doctrinam & charitatem!

6. Verba commatis ergò ſic reddi poſſunt, abſque ulla interjecta additione, quam apponunt interpretes plerique. *Quicunque dixerit patri, aut matri, Donum* [ſacratum] *ſit, quocunque poſſis à me juvari: tunc nequaquam honoret patrem ſuum aut matrem ſuam.*

VERS. II. Κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον.

Sic reddi videtur vox פוסל idiotiſmo, ut ità dicam, *Phariſaico*: quia illi homines pollutos pro hominibus communibus aut vulgaribus æſtimârunt: è contrà, vir religioſus apud eos eſt יחיד *vir ſingularis.* In *Act.* x. 14. κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον idem ſonare videntur, quod פסול או טמא *Talmudicis.*

VERS.

VERS. 20. Ἀνίπτοις χερσί.

Non dicit *Impuris* manibus, sed *illotis*: quia, ut diximus antè, ad lavandum tenebantur, quamvis conscii non forent manus fuisse immundas. *Marco* est κοιναῖς χερσί, *Marc.* vii. 2. quæ quidem *Talmudicis* videntur vocari *impura* manus, ob meram absentiam lotionis. Judica ex illo, quod dicitur in *Challah*, cap. 2. hal. 2. *Ex massa, quam depsunt succo fructuum, debetur placenta,* ונאכלת בידים מסואבות *& comeditur manibus immundis.*

VERS. 22. Γυνὴ Χαναναία.

Marco Ἑλληνὶς Συροφοίνισσα τῷ γένει, cap. vii. 26.

I. Χαναναία.] Observatione dignum est, sacram paginam ז' אומות *septem istas gentes*, quæ perdendæ erant ab *Israelitis*, numerantem *Perizzæos* nominare, qui non omnino recitantur inter filios *Canaanis*, Gen. x. & *Canaanæos* speciatim, cùm omnes septem essent quidem *Canaanææ*. vide *Deut.* vii. 1. *Jos.* ix. 1. & xi. 3. *Judic.* iii. 5, &c.

Ratio posterioris [quo cum nobis res est] indè petenda est, quòd *Canaan* ipse peculiarem partem terræ istius [Septentrionalem scilicet] habitaverit cum primogenitis suis *Sidone* & *Heth*. Atque indè speciali isti progeniei nomen *Canaanæorum* inditum fuit, ab aliis omnibus filiis suis distinctum; regióque ista peculiari nomine *Canaan* vocata, distinctivè à reliqua terra *Canaanitide*. Hinc *Jabin rex Hazor* vocatur *rex Canaan*, Judic. iiii. 2. & reges [ni ego fallar] *Tyri* & *Sydonis* vocantur *Reges Hittæorum*, 1 *Regum* x. 29.

II. Ἑλληνὶς Συροφοίνισσα.] Quamvis diutissimè succubuerat jam *Judæa*, & totus ferè mundus, sub jugo *Romanorum*, non adhuc tamen evanuerat memoria regni *Syro-græci*, noménque gentis. Et notatu dignum est illud, quod dicitur in *Bab. Avodah Zarah*, fol. 10. 1. בגולה אין מונין אלא למלכי יונים *In captivitate non computant annos nisi à regno Græcorum*. Dixerunt antè, fol. 8. 2. *Romanos, per centum & octoginta annos, Judæis imperâsse, ante excisum Templum*; & tamen tempora, ad istud excidium, non supputant per annos *Romanorum*, sed per annos *Græcorum*. Pensitent hoc bene ipsi *Judæi*, iique cum illis *Christiani*, qui

Romanam

Romanam pro quarta Monarchia habent apud *Danielem*.

Mulier ergò iſta, de qua hìc agitur, ut omnia in compendium compingamus, fuit *Syro-Græca* gente, *Phœniſſa* habitatione, atque indè *Cananæa* nomenclaturâ.

Vers. 26. Τοῖς κυναρίοις.

Hoc titulo, ex virulentia & contemptu, *Judæi* Gentiles dedecorârunt, quibus nihil priùs, quàm omnes præter ſeipſos odio, ludibrio, maledictioni, habere. *Midr. Till.* fol. 6. 3. אומות עולם נמשלו ככלבים *Nationes mundi* [id eſt, *Ethnici*] *aſſimulantur canibus*.

Ex communi gentis loquela potiùs, quàm ex ſenſu ſuo, Phraſiologiâ hâc utitur *Salvator*, cui *Gentiles* non tam exoſi, & cui in more fuit loqui cum vulgo.

Recidit tandem in propria capita ſaxum hoc nominis ignominioſi, in *Ethnicos* jactum, ídque dirigente manu, & juſtitiâ divinâ. Nam, quamvìs illi ex ſuperbia & contemptu opprobrium illud *Gentilibus* impegerint, ſummo tamen eorum demerito in ipſos reallisum eſt à Spiritu ſancto. Vide *Pſal.* lix.6. *Philip.* iii.2. *Apoc.* xxii. 15, &c.

Vers. 36. Εὐχαριστήσας ἔκλασε.

Vide hìc *Beracoth*, cap. 7. ubi agitur de modo gratiarum actionis, cùm plures conveſcuntur. שלשה שאכלו חייבי לזמן *Tres qui conveſcuntur debent junctim gratias agere*; hoc eſt, unus pro reliquis gratias egit [ut Gloſſa] *numero plurali, dicendo Benedicamus*. Sic cùm decem eſſent, aut centum, aut mille, aut plures, unus pro omnibus gratias egit, atque illi poſt eum reſponderunt *Amen*, aut verba quædam, quæ ipſe recitaverat. Vide halac. 3.

CAP. XVI.

VERS. 3. Διακρίνειν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε;

Uriosi admodùm erant *Judæi* in observandis tempestatibus cœli, & temperamento aeris.

Bab. Joma, fol. 21. 2. *In exitu diei ultimi festi Tabernaculorum omnes observârunt ascensum fumi. Si fumus inclinaret Septentrionem versùs, pauperes gavisi sunt, at ditiores dolore sunt affecti; quia pluviæ anni sequentis multæ futuræ erant, fructúsque corrumpendi: si Austrum versùs inclinaret, pauperes contristati sunt, & ditiores lætati; nam tum pluviæ anni futuræ erant rariores, & fructus immarcidi: si Orientem versùs, omnes gavisi sunt: si Occasum versùs, omnes sunt contristati.* Glossa, *Hoc observârunt die ultimo festi Tabernaculorum, quia die præcedente consignatum est decretum judicii eorum de pluviis istius anni, sicut traditur, In festo Tabernaculorum judicatum est de iis, quoad pluvias.*

Hieros. Taanith, fol. 65. 2. *R. Acha dixit, Si fuisset Sapiens quis in Zippore, cùm descenderet pluvia prima, ex ipso pulveris odore prædicere poterat humiditatem anni*, &c.

At cœcutierunt ad signa temporum, id est, ad signa ista insignia, quæ plano quasi digito & visibili satìs indicio demonstrant, adesse jam tempora ista, prædictionis atque exspectationis, dies *Messiæ*. Ac si dixisset, Nonne dijudicare potestis, inquit, advenisse jam tempora *Messiæ* ex signis istis, quæ planè hoc enuntiant? Nonne observatis expirantes jam Hebdomadas *Danielis*? Nonne vos sub jugo, de quo excutiendo, nec spes omnino, nec exspectatio? Nonne dilapsam in omnimodam nequitiam gentem? Nonne edita à me miracula, qualia nec anteà visa nec audita? Nonne confluentem, ad miraculum usque, infinitam multitudinem ad professionem Evangelii: atque excitatos omnium animos in præsentem exspectationem *Messiæ*? Stupenda cœcitas, voluntaria pariter ac cœlitùs immissa: peccatum simul & pœna. Omnia, quæ *Messiam* demonstrare ac judicare possunt, vident; at nolunt videre.

VERS.

Vers. 6. Προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων, &c.

Duo videntur fuiſſe præſertim, quæ Diſcipulos in erroneam horum verborum interpretationem adegerint, itá ut de fermento propriè dicto intellexerint.

I. Quòd rariùs *Fermentum* de doctrina adhibitum audiiſſent. Frequens certè ejus apud eos fuit uſus Metaphoricus, ſenſu malo, de affectibus ſcilicet malis, & cordis pravitate; at rarior, ſi ullus omnino, de prava doctrina.

Bab. Berac. fol. 17. 1. Sic quidam orat: *Domine ſeculorum, Revelatum, & notum coram facie tua eſt, nos voluntatem tuam facere velle; aſt illud quod impedit tu ſubde.* שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות *Fermentum ſcilicet, quod eſt in maſſa, & tyrannidem regnorum*, [Ethnicorum.] Ubi Gloſſa, *Fermentum quod in maſſa ſunt pravi affectus, qui in cordibus noſtris nos fermentant.*

Idem *Roſh haſhanah,* fol. 3. 2. כורש החמיץ *Cyrus fermentatus eſt*, id eſt, deterioratus, vel in pejus evaſit. Adhibetur aliquando in meliorem ſenſum, *Dicunt Rabbini, Beatus eſt ille judex, qui fermentat judicium ſuum. Kimch.* in *Eſai.* i. 17. at hoc non de doctrina intelligendum, ſed de deliberatione in judicio.

II. Quòd curioſè admodùm caveretur à Canonibus *Phariſaicis*, quo fermento utendum, quo non; ſparſim occurrunt diſputationes, an utendum fermento *Ethnico?* an *Cuthæo?* &c. Vide *Hieroſ. Schabb.* fol. 3. 3 &c. quâ cautelâ & *Chriſtum* ipſos de fermento *Phariſæorum* inſtruxiſſe arbitrati ſunt Diſcipuli; at tacitam ſimul correptionem ſunt ſuſpicati, de non adductis panibus.

Vers. 13. Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;

I. Phraſiologia iſta, vel titulus, *Filius hominis*, quo ſeipſum frequentiſſimè inſignit *Chriſtus*, nec humanitatem ejus ſolùm denotat, nec humilitatem, [nam vide illud *Joan.* v. 27. Autoritatem ei dedit judicium exſequendi, *quia eſt Filius hominis*,] ſed *ſemen Adamo promiſſum* enunciat, *Adamum ſecundum*: duplicíſque apud *Judæos* ignorantiæ atque erroris confutationem tacitam ſecum portavit. 1. Non nôrunt quid de origine *Meſſiæ* ſtatuerent, & qualiter ille oriundus, an è vivis futurus, ut notavimus antè,

ignoto originis modo, an è mortuis. Nódum hunc ſolvit hæc Phraſis, palámque docet, eum, ſemen homini primo promiſſum, è mulieris ſemine oriundum naſcendúmque. 2. Victorias *Meſſiæ* terreſtres, & ſubjugandas ab eo gentes ſomniabant: at mentes eorum reducit hic titulus *Filius hominis* ad primam promiſſionem, ubi victoria ſeminis promiſſi eſt contritio capitis ſerpentis, non ſubjugatio gentium triumpho aliquo bellico, & terreno.

II. Incertæ & vagæ ergò cùm fuerint *Judæorum* opiniones de perſona *Meſſiæ*, qualisnam ſcilicet is futurus; quærit *Christus*, non tam an *Meſſiam* illum agnoſcerent; quàm, *Meſſiam* agnoſcentes, qualemnam eum conciperent. Agnoverunt eum *Meſſiam* Apoſtoli, aliíque quos congregaverat Diſcipuli, qui quamplurimi: [imò hoc confeſſi fuerant iſti cœci capitis noni verſu viceſimo ſeptimo.] ſupervacua ergò fuiſſet iſta quæſtio quoad iſtos, *Num me putant eſſe Meſſiam?* at neceſſaria iſta, *Quidnam concipiunt de me Meſſia?* Et huc reſpicit reſponſum *Petri*, *Tu es Christus, filius Dei viventis:* quaſi dicat, Sat novimus jam pridem te eſſe *Meſſiam*; at quod ad quæſtionem tuam, *Qualiſnam tu*, dico ego te eſſe *Filium Dei viventis*. Vide quæ notamus ad capitis viceſimi ſeptimi verſum quinquageſimum quartum.

Vox ergò τίνα non tam de perſona hìc quærit, quàm de qualitate perſonæ: quo ſenſu & vox מי in verbis iſtis, I *Sam.* xvii. 55. בן מי זה Non, *Filius cujus*, ſed *Filius qualis viri*, hic juvenis?

Vers. 14. Ἕτεροι δὲ Ἱερεμίαν.

Rationem cur *Jeremiam* ſolùm ex omnibus Prophetis nominent reddimus ad capitis viceſimi ſeptimi verſum nonum. Obſervas ad memoriam mortuorum hìc recurſum, è quibus oriturum *Meſſiam*, potiùs quàm è vivis, inter alia forſan hæc ratio ſuaſit, quòd minimè tunc dierum exſpectari poſſet ea pietas in aliquo vivente, qualis eluxerat in iſtis mortuis. [Quidam è *Gemariſtis Babylonicis Danielem*, è mortuis reſuſcitatum, *Meſſiam* futurum ſuſpicatur.] Suasítque hoc forſan ulteriùs, quòd *Regnum Meſſiæ* à reſurrectione exorſurum exiſtimarent: quod opinantibus propinquum erat, ipſum *Meſſiam* nobiliorem aliquem è Sanctis mortuis fuiſſe opinari, ipſúmque reſurgentem reliquos ſecum adducturum.

Vers.

VERS. 17. Σὰρξ καὶ αἷμα.

Infinitâ frequentiâ hanc formulam loquendi adhibent Scriptores *Judaici*, eâque homines Deo opponunt.

Bab. Beracoth, fol. 28. 2. *Si me adducturi essent* לפני מלך בשר ודם *Coram Rege carnis & sanguinis*, &c. *At me adducturi sunt coram Rege Regum.*

Tanchum, fol. 12. 4. *Rex carnis & sanguinis format imaginem suam in tabula*, &c. *Sanctus Benedictus suam*, &c. Occurrit Phrasiologia hæc quinquies in una iſta columna.

Idem fol. 18. 3. לא כמדת הקבה מדת בשר ודם *Deus Sanctus Benedictus non agit, prout agit caro & sanguis*, &c. *Caro & sanguis unâ re vulnerant, aliâ sanant: at Sanctus Benedictus unâ eâdémque re vulnerat, & sanat. Josephus venditus propter insomnia, & promotus est propter insomnia*, &c.

VERS. 18. Σὺ εἶ Πέτρος, &c.

I. Nihil vel in ratione, vel gentis Dialecto, prohibet, quò minùs *Salvatorem* ipſiſſimâ hâc *Græca* dictione uſum arbitremur; cùm iſtiusmodi *Græcizationes* tunc temporis apud Gentem iſtam non fuerint inſolitæ. At eſto [quod magìs abſque controverſia aſſeritur] *Syriacâ* eum voce uſum fuiſſe; nego tamen ipſiſſimâ eâdem כיפא hìc uſum, quâ illico: aſt eam vel, more *Græco*, *Cephas* enuntiâſſe; vel, *Syriacâ* formatione, in adjectivo ſenſu protuliſſe כפאי. Nam quînam, quæſo, à Diſcipulis, vel à *Petro* ipſo intelligi potuit, ſi utrobique dictionem eandem retinuiſſet אנת כיפא *Tu Petra*, ועל כיפא *Et ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam?* Promptè reſpondetur à Pontificiis, *Petrum eſſe Petram*. At dicant tandem cur eâdem voce non uſus *Matthæus Græcè*, ſi eâdem uſus *Salvator Syriacè*. Si ædificandam Eccleſiam ſuper *Petrum* innuiſſet, planius & vulgari idiomati cognatius fuiſſet dixiſſe, Tu es *Petrus*, & ſuper *te* ædificabo Eccleſiam.

II. Verba de Petra, ſuper quam Eccleſia ædificanda, planè deſumuntur ab *Eſaia* cap. xxviii. 16. quæ, interprete Novo Teſtamento locis quamplurimis, *Chriſtum* ſonant apertiſſimé. Cùm ergò *Petrus* primus omnium Diſcipulorum [jam ab ipſo prædicationis Evangelicæ initio,] clariſſimè de perſona *Chriſti* pronuntiâſ-

ſet, myſteriúmque incarnationis fuiſſet elocutus, deitatémque *Chriſti* confeſſus, meritò ad iſta verba *Eſaiæ* revocantur mentes Diſcipulorum, ut agnoſcere diſcant, quiſnam ille lapis poſitus in *Sione* pro fundamento in æternum non concutiendo; & unde iſtius fundamenti inconcuſſio, indè nempe, quòd ille non creatura, ſed ipſe Deus, filius Dei.

III. Cognomen ergò indè ſortitus eſt *Petrus*, non ut Petram illam eum eſſe indè argueretur; ſed quòd ei non minimum negotii eſſet in ædificatione iſta Eccleſiæ ſuper Petram, ſive iſtius è *Judais* congregatæ, cujus ille præcipuus Miniſter, ſive iſtius *Gentilitiæ* [de qua præcipuè hic ſermo] ad quam introitum ille primus fecit Evangelio.

VERS. 19. Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Id eſt, *Tu primus aperies oſtium fidei Gentibus*. Dixerat ædificaturam ſe Eccleſiam in æternum duraturam, in quam portæ inferorum nunquam prævalituræ, quæ prævaluerant in *Judaicam*; Tibíq;, inquit, ô *Petre*, dabo claves regni cœlorum, ut oſtium aperias introductioni Evangelii ad iſtam Eccleſiam. Quod à *Petro* præſtitum eſt in memorabili iſta hiſtoria de *Cornelio*, *Actor*. x. Atque ad hæc verba *Chriſti* reſpexiſſe verba iſta *Petri* minimè dubito, *Actor*. xv. 7. Ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι.

Καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, &c.
Καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

I. Claves *Petro* ſoli commiſſas credimus; at poteſtatem ligandi & ſolvendi reliquis etiam Apoſtolis, cap. xviii. 18.

II. *Chriſtum* cum vulgo hìc loqui neceſſe eſt ut arbitremur, aut non intelligi poſſe abſque particulari commentario, qui nullibi adeſt.

III. Jam verò *ligare & ſolvere*, Phraſiologia in Scholis *Judaicis* uſitatiſſima, de rebus enuntiabatur, non de perſonis; quod & hìc etiam obſervandum in articulis ὃ & ὅσα, cap xviii.

Myriada exemplorum adducere liceret ex ipſorum ſcriptis: nos duplicem *Decada* tantùm in medium proferemus: primam, unde frequens uſus hujuſmodi locutionis eluceat; ſecundam unde ſenſus.

1. *Hieroſ. Jom tobh*, fol. 60. 1. *R. Jochanan dixit*, [*Tiberienſibus*

ſibus] *Quare hunc Seniorem ad me adduxiſtis?* דאנא שרי הוא אסר ואסר הוא שרי *Quodcunque ego ſolvo, ille ligat; quodcunque ego ligo, ille ſolvit.*

2. Idem ibid. fol. 60. 1. לא תאסור ולא תשרי. *Nec liges, nec ſolvas.*

3. Idem ibid. fol. 63. 1. *Nachum frater R. Illa quæſivit à R. Jochanane de re quadam. Cui ille,* לא תאסור ולא תשרי *Nec liges, nec ſolvas.*

4. *Bab. Megillah,* fol. 26. 7. חד אסר וחד שרי *Hic ligat, at ille ſolvit.*

5. *Hieroſ. Orlah,* fol. 61. 2. *R. Chaiia dixit,* כל מה שאסרתי לך ממקום אחת היתרתי לך כאן *Quodcunque ligavi tibi alibi, ſolvo tibi hic.*

6. Idem *Schab.* fol. 16. 4. & *Bab. Avodah Zarah,* fol. 7. 1. שאל לחכם ואסר *Quæſivit à Sapiente uno, & ille ligavit:* לא ישאל לחכם אחר שמא יתיר *nè quærat à Sapiente alio, nè fortè ſolvat.*

7. *Demai,* cap. 6. halac. 11. & *Maimon.* in *Gezelah,* cap. 4. פה שאסר הוא פה שהתיר: *Os quod ligat eſt os quod ſolvit.*

8. *Toſaphta* in *Jevamoth,* cap. 1. אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין *Quamvìs è Shammæanis ac Hillelianis, hi ligarent, & illi ſolverent, non prohibiti tamen ſunt, quò minùs purificationes facerent hi ſecundùm illos.*

9. Idem ibid. cap. 4. חכם שדן את הדין טמא וטיהר אסר והתיר *Sapiens, qui judicat judicium, polluit & mundat,* [id eſt, pollutum declarat, aut mundum] *ſolvit & ligat.* Idem etiam apud *Maimon.* in *Mamrim,* cap. 1.

10. *Bab. Berac.* fol. 23. 1. רבינא שרי רב אדא אסר Num licet ingredi latrinam cum Phylacteriis ad mingendum tantùm? *Rabbena ſolvit, Rabh Ada ligat. Hieroſ. Horaioth,* fol. 48. 3. בעל אגדה שאינו לא אוסר ולא מתיר *Doctor myſticus, qui nec ligat, nec ſolvit.*

Decas altera Phraſiologiam exhibebit rebus applicatam.

1. *Peſa-*

1. *Pesachin*, cap. 4. hal. 5. *In Judæa opera* [servilia] *fecerunt vespere Paschatis* [id est, die *Pascha* præcedente] *usque ad meridiem; at in Galilæa non. At quod ad noctem* ב״ש אוסרין וב״ה מתירין עד הנץ החמה *Schola Shammæana ligat; Schola Hilleliana solvit, usque ad ortum Solis.*

2. Ibid. cap. 6. hal. 2. *Dies festus hoc docere potest,* שהתירו בו משום מלאכה *In quo solverunt ex notione operis* [servilis] mactationem scilicet, & coctionem, &c. ut notat Glossa, ואסרו בו משום שבות *At in quo ligârunt ex notione Sabbatismi*: id est, ut eadem Glossa, importationem cibi alicujus ab extra limites Sabbaticos.

3. *Hieros. Shabb.* fol. 4. 1. *Literas non mittunt per manus Ethnici, vespere Sabbati, imò nec quinto die septimanæ*: ב״ש אוסרין אפילו ברביעי וב״ה מתירין *Imò Schola Shammæana illud ligat, etiam quarto die Hebdomadæ, at Schola Hilleliana solvit.*

4. Idem ibid. *Navigationem non inchoant in mari magno, vespere Sabbati, imò nec quinto die Hebdomadæ.* ב״ש אוסרין אפילו ברביעי וב״ה מתירין *Imò Schola Shammæana illud ligat, etiam quarto die Hebdomadæ: at Schola Hilleliana solvit.*

5. Idem ibid. fol. 6. 1. *Lavantibus in thermis Sabbato* אסרו להן רחיצה והתירו להן זיעה *ligant lotionem, solvunt sudationem.*

6. Idem ibid. fol. 7. 4. *Speculum inspicere mulieribus Sabbato non licet, si modò parieti affigatur*, רבי מתיר וחכמים אוסרין *sed Rabbi solvit, at Sapientes ligârunt.*

7. Idem ibid. fol. 16. 2. *De motione vasorum vacuorum* [Sabbato] *de quibus implendis nulla intentio*, ב״ש אוסרין וב״ה מתירין *Schola Shammæana ligat, Schola Hilleliana solvit.*

8. Idem *Jom Tobh*, fol. 61. 1. *De colligendis lignis die festo, per agrum hinc indè sparsis* ב״ש אוסרין וב״ה מתירין *Schola Shammæana ligat, Schola Hilleliana solvit.*

9. *Bab. Sanhedr.* fol. 100. 1. לעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה *Nunquam solverunt nobis corvum, nec ligârunt nobis columbam.*

10. *Trumah*, cap. 5. hal. 4. *Seah Trumæ immunda incidit in centum*

centum Seas. Truma munda? ב"ש אוסרים וב"ה מתירין. *Schola Shammaana ligat, Schola Hilleliana ſolvit.* Infinita ſunt hujusmodi exempla.

Addatur & Decas tertia [nè quid non ſit in hac re dictum] partes Phraſiologiæ ſeparatim & diſtinctè exemplificans.

1. *Maimon. Mamrim*, cap. 2. דברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג *Res quas non ligârunt, ut facerent ſepem Legi.*

2. Idem in *Hamets* & *Matſah*, cap. 1. סופרים אסרוהו *Scribæ fermentum ligârunt.*

3. Idem ibid. cap. 5. לא קנסו ואסרו אלא בחמץ עצמו *Non mulctârunt & ligârunt niſi de fermento ipſo.*

4. Idem ibid. cap. 9. אסרו חכמים לאכל חמץ *Ligârunt Sapientes comeſtionem fermenti, ab initio horæ ſextæ* [diei *Paſchatis*].

5. *Hieroſ. Avod. Zarah*, fol. 39. 2. *Dicit R. Abhu, Quæſivit à me R. Gamaliel ben Rabbi, Quid ſi eatur in forum?* ואסרתי לו *Et ego illud ei ligavi.*

1. *Maim. Mamrim*, cap. 2. ב"ד שהתיר שני דברים אל ימהר להתיר דבר שלישי *Synhedrium, quod ſolvit duas res, nè feſtinet ſolvere tertiam.*

2. *Tanchum*, fol. 1. 3. *Dicit R. Jochanan*, מדוחק התירו שאלת שלום בשבת *Neceſſariò ſolverunt ſalutationem Sabbato.*

3. Idem fol. 74. 3. חכמים מתירין הכל השמנים *Sapientes ſolvunt omnia olea*, vel *omnia pinguia.*

4. *Shabb.* cap. 1. halac. 5. *Schola Shammaana dicit, Non macerant atramentum, colores, & vicias*, [veſpere Sabbati] *niſi ut macerentur ante diem finitum.* ובית הלל מתירין *At Schola Hilleliana ſolvit.* Plura iſtiusmodi illìc occurrunt.

5. *Hieroſ. Schabb.* fol. 3. 1. ר' מאיר התיר לטרוף *R. Meir ſolvit mixtionem vini, & olei, ad ungendum ægrotum Sabbato.*

His addi poſſet, ſi eſſet opus, frequens dicam? an infinitus? uſus Phraſium אסור ומותר quæ centies millies occurrunt. Sed ſat ſupérque ex his allegatis videt Lector & frequentiam, & communem hujus Phraſiologiæ uſum, atque etiam ſenſum. Quòd ſci-

licet, 1. Adhibeatur in doctrina & judiciis, de rebus licitis, aut non licitis in Lege: quódque 2. *Ligare* sit idem ac *prohibere*, aut *prohibitum declarare*; & *solvere* idem ac *permittere*, aut *declarare licitum*. *Christum*, communi Phrasiologiâ utentem, communi & vulgari sensu ab auditoribus intellectum, ridiculum dicam? an amentiæ esset? non opinari. Huc ergò recidunt hæc ejus verba.

Cùm jam adesset tempus, quo Lex *Mosaica*, secundùm aliquam ejus partem enervanda esset, & in desuetudinem evasura; secundùm aliam, in perpetuum continuanda & duratura: *Petro* hìc, reliquísque Apostolis (capite 18. versu 18.) potestatem concedit, ut enervarent aut confirmarent quæ sibi visa forent, & prout sibi visum foret, Spiritu sancto edoctis ad hoc, & manuductis: quasi dicat, In Lege *Mosaica* quodcunque vos ligaveritis, id est, prohibueritis, prohibitum erit, sanciente autoritate divinâ; & quodcunque solveritis, id est, permiseritis, vel permissum & licitum docueritis, erit licitum & permissum.

Hinc ligârunt, id est, prohibuerunt, circumcisionem credentibus; comestionem Idolothytorum, suffocatorum, & sanguinis, pro tempore, *Gentilibus*; & quod ligârunt in terra sancitum est in cœlo. Solverunt, id est, permiserunt, purificationem *Paulo*, quatuórque aliis fratribus, in fugam scandali, *Act.* xxi. 24. Et, ut verbo omnia, his *Christi* verbis iis commissum est, dirigente Spiritu sancto, ut de religione decernerent, quoad usum, aut rejectionem, rituum & judiciorum *Mosaicorum*, ídque vel in tempus, vel in perpetuum.

Applicentur verba Paraphrasticè ad rem præsentem cum *Petro* transactam. Ædificaturus sum, inquit *Christus*, Ecclesiam *Gentilitiam*, tibíque, ô *Petre*, do claves regni cœlorum, ut tu primus ostium fidei iis aperias: si autem quæras, quânam normâ regulanda sit ista Ecclesia, cùm norma *Mosaica* isti videri possit admodùm aliena, tu ità à Spiritu sancto duceris; ut quodcunque legis *Mosaicæ* illis prohibueris erit prohibitum, quodcunque concesseris erit concessum, ídque sub sanctione in cœlo.

Hinc in illo instante, cùm clavibus suis usurus esset, id est, cùm jam aperiturus januam Evangelii *Gentilibus*, *Act.* x. edocetur cœlitùs solutam jam esse consociationem *Judæi* cum *Gentili*, quæ anteà fuerat ligata, & solutam jam etiam esse, quæ anteà fuerat ligata, comestionem animalis cujusvis, esui convenientis: atque is pariter hæc duo solvit. Verba

Verba iſta *Salvatoris*, Joan. xx. 23. *Quorum peccata remiſeritis remittuntur iis*, ut plurimùm in eundem ſenſum cum his ſub manibus coguntur; cùm longè alium ſecum ferant. Agitur hìc de doctrina ſolùm, non de perſonis; illìc de perſonis, non de doctrina: hic de rebus licitis, aut non licitis in religione, determinandis ab Apoſtolis; illìc de perſonis obſtinatis, aut non obſtinatis, per eos puniendis, aut non puniendis.

Quoad doctrinam, dupliciter inſtructi ſunt Apoſtoli. 1. Ad pedes Magiſtri tam diu ſedentes doctrinam imbiberant Evangelicam. 2. Spiritu ſancto dirigente, de doctrina & praxi erant deciſuri legali: de utroque completè docti, atque habiles facti, deſcendente in eos Spiritu ſancto. Quoad perſonas ſuas, peculiari privilegio erant donati, ità ut, dirigente eodem Spiritu, ſi quorum vellent retinere peccata & punire, poteſtas in eorum manu fuit tradendi *Satanæ*, morbis, plagis, imò ipsâ morte mulctandi: quod fecit *Petrus Ananiæ* & *Sapphiræ*; *Paulus Elymæ*, *Hymenæo* & *Phileto*, &c.

CAP. XVII.

Vers. 2. Καὶ μετεμορφώθη.

Um baptizaretur *Chriſtus*, Sacerdotium ſuum Evangelicum jam initurus, voce cœleſti obſignatur pro *ſummo Pontifice*, atque ungitur Spiritu ſancto, prout ſoliti ſunt *ſummi Pontifices* oleo ſancto.

In transfiguratione ſua obſignatur pro *ſummo Propheta*: nam adverte, 1. Ut confluant ad eum duo maximi è Prophetis, *Moſes* & *Elias*. 2. Ut addatur ad verba iſta, *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, [quæ etiam ad Baptiſmum ejus è cælo ſunt audita] clauſula iſta, *Hunc audite*; quam confer cum verbis *Moſis* de Propheta, à Deo ſuſcitando, *Deut.* xviii. 19. *Quicunque non auſcultaverit verbis meis, quæ ego in os ejus indam*, &c. 3. Ut vox cœleſtis prodîerit è nube eos obumbrante, cùm ad Baptiſmum ejus non apparuerit talis nubes. Hìc obſervatione dignum eſt, quod notant *Judæi* nonnulli, & ratio dictat, Diſceſſiſſe ſci-

licet nubem gloriæ [*Israelis* ductricem] ad mortem *Mosis*: nam, dum ille viveret, nubes ista dux fuit populi in eremo; ast, eo mortuo, Arca fœderis eum duxit. Prout ergò nubes ista discessit ad mortem *Mosis*, magni istius Prophetæ; ità nubes istiusmodi jam adest ad obsignationem Prophetæ maximi. 4. Eo splendore fulget *Christus* hìc, imò majori quàm *Moses* & *Elias* jam glorificati; atque hoc & in honorem personæ suæ, & in honorem doctrinæ: quæ utræque infinitis parasangis utrasque istorum anteîerunt. Cùm faciem *Christi* transfigurati cum *Mose* & *Elia* colloquentis tantâ coruscantiâ fulgentem recognoscis, agnosce splendorem Evangelii præ nebulosa obscuritate Legis, & Prophetarum.

VERS. 4. Ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, &c.

Transfiguratio *Christi* erat noctu: confer *Luc.* ix. 37. Oranti illi mutatur forma faciei & vestium; atque accedunt *Moses* & *Elias*, ac de ejus morte colloquuntur, [incertum quàm diu] dum adhuc somno premerentur tres Discipuli præsentes. Expergefactis, oh, quale spectaculum! Expavefacti observant & contemplantur. Agnoscunt Prophetas: quos jam discedentes retentos voluit *Petrus*, & scenam tam nobilem non dissipandam, hoc proponens, *Faciamus tria tabernacula*, &c. Unde Prophetas dignosceret, frustrà quæritur; quia nullibi invenitur: cognitos eos discedere illinc noluit, suavitate istiusmodi sodalitii raptus, utcunque terrore gloriæ attonitus; atque hinc ejus verba, quæ loquens à *Luca* dicitur *non nôsse quid dixit*, à *Marco*, *non nôsse quid diceret*: quæ de applicatione verborum ejus malè locata intelligenda sunt potiùs, quàm de sensu verborum. Novit satìs se hæc verba dixisse, novitque bene quâ ratione ea dixit, at *non novit tamen quid dixit*; id est, erravit longè hæc dicens, dum permansuros atque habitaturos illic unà *Christum*, *Mosen*, ac *Eliam* terrenis tabernaculis crederet.

VERS. 5. Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ, νεφέλη, &c.

Mose & *Eliâ* terga dantibus, & è scena jam tum exeuntibus, verba sua loquitur *Petrus*; atque, ipso ista loquente, cùm jam Prophetæ evanuissent, *Ecce, nubes*, &c. Mortem *Christo* suam prædicâssent illi, [quale est præconium Legis & Prophetarum *Christum* passurum, *Luc.* xxiv. 44.] Deitatem ejus Discipulis prædicat, atque eum pro vero *Messia* obsignat vox cœlestis. Vide II *Pet.* i. 16, 17.

VERS.

VERS. 10. Τί οὖν οἱ Γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον;

I. De exſpectato adventu *Eliæ* infinitum eſſet omnia afferre quæ liceret ex ſcriptis *Judaicis:* nos pauca hæc, quaſi ἐν παρόδῳ, quæ ſatis vanam iſtam exſpectationem eloquuntur, ac fines etiam adventûs exſpectati.

1. Audiatur primus *David Kimchius* in verba iſta *Malachiæ, Ecce, ego mitto vobis Eliam Prophetam! Reſtituet* [inquit] *Deus animam Eliæ, quæ aſcendit olim in cœlum, in corpus creatum inſtar corporis ejus prioris: nam corpus ejus primum ad terram rediit, cùm ille aſcenderet in cœlum, unumquodque elementum in elementum ſuum. Cùm autem eum vivificaverit Deus in corpore, mittet eum ad Iſraelem ante diem Judicii, qui eſt dies Domini magnus & terribilis: atque ille patres natósque admonebit ſimul, ut ad Deum convertantur, & qui convertuntur liberabuntur à die Judicii,* &c. Adverte quò ſpectet oculus Diſcipulorum in quæſtione, quæ ſub manibus. Juſſerat *Chriſtus,* verſu præcedenti, *Nemini dixeritis viſionem,* [transfigurationis] *donec Filius hominis à mortuis reſurgat.* Jam verò, quamvìs illi quid ſibi per reſurrectionem à mortuis vellet non intelligerent, [quod innuit *Marcus*] rotundè tamen hæc retorquent, *Quare ergò dicunt Scribæ, Eliam priùs venturum?* Id eſt, Priùs quàm ſit reſurrectio, & dies judicii: nam reſurrecturum *Chriſtum* omnino adhuc ignorârunt. Reſurrectionem futuram ad adventum *Meſſiæ* cum tota gente crediderunt.

2. Audiatur ſecundus *Aben Ezra. Comperimus,* inquit, *Eliam vixiſſe in diebus Ahaziæ filii Achabi: comperimus etiam Joramum, filium Achabi, & Jehoſaphatum quæſiviſſe ab Eliſæo Propheta; atq; illìc ſcriptum eſt,* Hic eſt Eliſha filius Shaphat אשר יצק qui fudit aquas ſuper manus Eliæ. *Atque hoc indicium eſt Elias priùs aſcendiſſe in turbine ad cœlum: quia non dicitur* יוצק Qui fundit aquas, *ſed* qui fudit. *Porrò, non diſceſſit Eliſha ab Elia ex eo tempore, quo primùm ei famulatus eſt, uſque dum Elias aſcenderet. Et tamen comperimus quòd poſt mortem Jehoſhaphati, in diebus Ahaziæ filii ejus, ſcriptum ſit,* Et venit epiſtola ad eum ab Elia Propheta. *Et hoc probat, quòd is tunc eam ſcripſit & miſit: nam, ſi ſcripta fuiſſet ante ejus aſcenſum, diceretur, Et inventa eſt, vel, allata eſt epiſtola ad eum, quam poſt ſe reliquerat Elias. Atque abſque controverſia eſt, eum viſum fuiſſe in diebus Sapientum ſanctorum noſtrorum.*

Acceleret Deus ex misericordia sua Prophetiam suam, atque terminos ejus adventûs. Sic ille in *Malach.* iv.

3. *Eliam* Sabbatizantem in monte *Carmelo* supponunt *Talmudici* in *Hieros. Pesachin,* fol. 30. 2. *Nè comburatur,* inquit quidam, *Trumah, de qua dubitetur, an munda sit an immunda; nè Elias Sabbatizans in monte Carmelo adveniat, & testetur de ea Sabbato, quòd sit munda.*

4. His atque hujusmodi ineptiis scatent paginæ *Talmudicæ. Perditum quid si quis reperit, publico præconio illud manifestare tenetur; si verò non advenerint possessores illud requirentes, apud se reponat, usque dum advenerit Elias. Maimon.* in *Gezelah,* cap. 13. Et, *Si quis reperit codicillum contractuum inter suos, ignorátque quid sibi velit, reponatur apud se, usque dum advenerit Elias. Bava Mezia,* cap. 1. halac. ult. &c.

5. Nè prolixitate laboremus, sat fiet pauca adduxisse ex *Bab. Erubhin,* fol. 43. 2. ubi super hoc thema, S*i dicat quispiam, Ecce, ego sum Naziræus, eo die, quo venit Filius Davidis: permittitur bibere vinum Sabbatis & diebus festis,* disputatur quonam die Hebdomadæ venturus *Messias,* & quonam *Elias:* ubi inter alia hæc occurrunt, לא אתא אליהו מאתמול *Elias non venit herì:* id est, eodem die, quo venit, prodibit in publicum; & non latebit veniens herì in hodiernum. Glossa sic, S*i dicis, Fortè veniet vespere Sabbati, atque Evangelizabit* [יבשר] *Sabbato: respondere licet textum istum, Ecce, ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini; arguere, illum prædicaturum esse eo ipso die quo advenerit.*

מובטח להן לישראל וגו׳ *Certi sunt Israelitæ, Eliam nec vesperiis Sabbatorum venturum, nec vesperiis dierum festorum* מפני טורח *propter laborem.* Itémque לא אתי אליהו בשבא *Elias non venit* Sabbato. [Sic dicunt *Hilleliani* in *Hieros. Pesachin,* fol. 30. 2. *Nos certi sumus Eliam non venturum* Sabbato, *nec die festo.*] Rationem reddunt Glossatores, *Non in vesperiis Sabbatorum, aut dierum festorum, propter laborem;* id est, propter præparationem in Sabbatum; nè scilicet necessaria Sabbato non peracta relinquant, ut obviàm ei eant: *Nec Sabbatis, propter laborem* in conviviis; nè scilicet omittant convivationes & comestiones istas Sabbato habitas tam necessarias, dum *Eliæ* in occursum progrediantur.

Ex

Ex Gloſſatoribus in paginam citatam hæc tria obſervata pro coronide ſunto.

1. לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר *Ante adventum Filii Davidis adveniet Elias, ad Evangelizandum de eo.*

2. לא אתי משיח בחד בשבא *Non venit Meſſias primo Sabbati, quia Elias non veniet Sabbato.* Unde videtur exſpectatum *Eliam* pridie ante apparentem *Meſſiam.*

3. הלא משיח בן יוסף יש לו לבא תחילה *Nonne Meſſias ben Joſeph eſt priùs venturus?*

II. Innumeræ occurrunt hiſtoriæ apud *Talmudicos* de apparitionibus *Eliæ:* ſecundùm quod dictum antè ab *Aben Ezra*, *Abſque controverſia eſt, viſum fuiſſe Eliam in diebus Sapientum noſtrorum ſanctorum.* Exemplis non opus eſt, cùm non tam ambigi poſſit, quisnam horum Sapientum *Eliam* viderit, quàm quis non viderit. Hiſtorias iſtas omnes ego certè pro fabulis habere non poſſum, ſed in quàm plurimis earum præſtigias & ſpectra non poſſum non ſuſpicari, quod & anteà diximus etiam de *Bath Kol.* Nam callidè ſic eluſum eſt à Diabolo genti huic, decipi volenti; atque obliterata eſt vel capacitas obſervandi adventum *Meſſiæ* jam præteriiſſe, cùm hinc illinc, hoc illo ſeculo, appareret prodromus ejus *Elias*, ac ſi indè denotaret eum adhuc adventurum.

VERS. 11. Καὶ ἀποκαταστήσει πάντα.

Plurima fingunt *Judæi*, quæ reſtauraturus *Elias.* יטהר הממזרים *Purificabit nothos, eóſque reſtituet congregationi. Bab. Kidduſhin,* fol. 71. 1. *Kimch.* in *Zech.* ix. *Iſraeli reddet urnam Mannæ, phialam ſacri olei, phialam aquæ, & ſunt qui dicunt virgam Aaronis. Tanchum* in *Exod.* i, &c. quæ, heu! quàm longè abſunt ab iis, quæ dicuntur de officio *Eliæ.*

Ἀποκαταστήσει] *Reſtituet*, vel *componet*, non in priſtinum ſtatum, ſed in meliorem. Erant χρόνοι ἀποκαταστάσεως πάντων à Deo determinati, *Act.* iii. 21. quibus omnia componenda erant in ſtatum Evangelicum, & *Meſſiâ* dignum: Fundanda Eccleſia, & diſſeminanda doctrina Evangelii, unienda corda *Judæorum* patrum filiis *Gentilibus*, & corda filiorum *Gentilium* patribus *Judæis*; quod opus, à *Baptiſta* inceptum, à *Chriſto* atque Apoſtolis eſt perfectum:

fectum: quo termino, restitutionis omnium horum, exspirante exspiravit etiam respublica *Judæorum*, & desierunt dona revelationis ac miraculorum, ad hanc rem concessorum, ac necessariorum. Utcunque ergò *Christum* crucifixistis, inquit *Petrus*, loco *Actorum* citato; Deus tamen vobis adhuc mittet *Jesum Christum*, in prædicatione Evangelii, ad hæc complenda. Illum quidem, quoad personam, cœli excipiunt, excipiéntque, usque dum hæc omnia perficiantur; [nè ergò personalem ejus præsentiam cùm errante gente semper in terris exspectate.] at ille per nos ministros omnia hæc componet, & constituet, usque dum advenerint termini huic restitutioni perficiendæ determinati, & præ[illegible]i.

VERS. 15. Σεληνιάζεται.

Luc. ix. 39. Πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν. *Marc.* ix. 17. ἔχει πνεῦμα ἄλαλον.

I. Recordabitur hìc *Talmudicorum* peritus quæ dicuntur de חרש ושוטה de quibus tam multiplex memoria in eorum scriptis.

Trumah, cap. 1. hal. 1. *Quinque sunt, qui non Trumizent; quòd si faciant, Trumah eorum non est Trumah*; חרש ושוטה *Surdo-mutus, Lunaticus*, &c. *Cholin*, cap. 1. hal. 1. *Quivis ad mactandam bestiam est idoneus, exceptis* חרש ושוטה קטן *Surdo-muto, lunatico & parvulo*, & quamplurima hujusmodi, &c. חרש reddidi *Surdo-mutum* [detur verbo venia] secundùm sensum Magistrorum, qui loco primùm citato vocem sic interpretantur; חרש *de quo loquuntur* Sapientes, *ille est, qui nec audit, nec loquitur.* Vide ibi *Gemaram Hieros.* ubi inter alia hoc notatu non indignum occurrit, *Omnes scilicet filios R. Jochananis ben Gudgoda fuisse* חרשין *surdo-mutos.*

II. *Judæis* usitatissimum erat morbos quosdam graviores, eos præsertim, quibus vel distortum est corpus, vel mens turbata & agitata phrenesi, malis spiritibus attribuere.

Maimon. in *Gerushin*, cap. 2. מי שהיה רוח רעה מבעתת אותו ואמר כשהתחיל בו החולי *Si quis vexatus spiritu malo dixerit, cùm illum primò invaserit iste morbus, Conscribite libellum repudii uxori meæ*, &c.

Gittin, cap. 7. hal. 1. מי שאחזו קורדייקוס *Si quis, quem vexat Kordicus, dicat, Conscribite libellum repudii uxori meæ*, &c.

Kor-

Kordicus, inquiunt Gloſſatores, *eſt Dæmon, qui dominatur in nimium vini novi bibentibus.* מאי קורדייקוס *Quid eſt Kordicus?* *Samuel dicit*, דנכתיה חמרא חדתא דמצרתא *Cùm quemquam momorderit vinum novum è torculari. Gemar. Bab.* quam vide. *Rambam* in locum hæc ait, קורדייקוס *eſt morbus generatus à repletione vaſorum cerebri, à quo confunditur intellectus: éſtque morbus è genere morborum comitialium.* Ecce tibi eundem Dæmona & morbum! cui & exorciſmos aptant *Gemariſtæ* & diætam: vide *Bab. Gittin*, fol. 67. 2.

Aruch in voce שיבתא. *Shibta eſt ſpiritus malus, qui prehendens cervices infantum nervos earum exſiccat & contrahit.*

Bab. Beracoth, fol. 51. 2. *Qui pocula duplicata ebibit* ניזק ע״י שדים *plectitur per Diabolum.*

Ex hac vulgari gentis opinione [Dæmonas ſcilicet iſtiusmodi morborum eſſe autores] ab uno Evangeliſta introducitur pater hujus pueri de eo dicens Σεληνιάζεται, ab alio ἔχει πνεῦμα. Surdus & mutus fuerat ab ipſa nativitate, accreverat iſti infortunio Phreneſis aut Lycanthropia [quod morbi genus Dæmonio attribuere non erat genti inſolitum] atque hìc reipſâ aderat Dæmonium.

VERS. 17. Ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, &c.

In *Scribas* præcipuè collimatur acies horum verborum [vide *Marc.* ix. 14.] & tamen intacti omnino non evaſerunt Diſcipuli. Abſente *Chriſto* & tribus Diſcipulorum anteſignanis, affertur hic puer ad reliquos ſanandus: illi eum ſanare non poſſunt, partim quòd reverà inerat ei Diabolus, partim quòd ab ipſa nativitate adhæſerat ei hoc malum. Hinc inſultant Scribæ, atque ipſos, Magiſtrúmque ipſorum, dicteriis proſcindunt; Gens incredula & perverſa, quæ nec miraculis editis evincitur, & non editis convitiatur: vacillavit fides Diſcipulorum [verſu 20] ex perſpicua rei difficultate, quæ inſuperabilis viſa eſt, cùm tot in unum coaluerant mala, ſurditas, obmuteſcentia, phreneſis, atque obſeſſio Dæmonii, atque hæc omnia à pueri incunabulis.

VERS. 20. Πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, &c.

כורע חרדל vel כטיפת חרדל. Vide capitis decimi tertii verſum viceſimum tertium.

Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, &c.

Vide quæ notamus ad capitis vicesimi primi versum vicesimum primum.

VERS. 21. Τοῦτο τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Non multùm absimile est, quod dicitur *Bab. Taanith*, fol. 22. 2. מפני רוח רעה יחיד רשאי לסגף את עצמו *Ob spiritum malum licet viro singulari*, [vel *religioso*] *seipsum* [jejuniis] *affligere*.

VERS. 24. Οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες.

De *Hemisiclo* annuatim penso in ærarium Templi hoc esse intelligendum duo suadent. 1. Ipsum vocabulum, quo census hìc vocatur, Δίδραχμα. De hoc sic *Josephus*, *de bell.* lib. 7. cap. 27. Φόρον δὲ τοῖς ὅπου δήποτ' οὖσιν Ἰουδαίοις ἐπέβαλε δύο δραχμὰς, ἕκαστον κελεύσας ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὸ Καπιτώλιον φέρειν, ὥσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν συνετέλουν. Et de eodem sic *Dion Cassius*, lib. 66. Καὶ ἀπ' ἐκείνου Δίδραχμον ἐτάχθη, τοὺς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθη περιστέλλοντας τῷ Καπιτωλίῳ Διῒ κατ' ἔτος ἀποφέρειν. Septuaginta quidem Interpretes in *Exod.* XXX. 13. Ἥμισυ τοῦ διδράχμου reddunt, ast insuper hoc addentes, ὅ ἐστιν κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον. Esto; totus *Siclus* fuit Δίδραχμον ἅγιον· *Hemisiclus* tunc esto Δίδραχμον δημόσιον. Utcunque res se habet, Pensans *Hemisiclum* vulgari dialecto dicebatur Pensans *Shekalim*. Et quod hìc dicitur à *Matthæo* Δίδραχμα λαμβάνοντες, *Talmudici* dicunt תובעין שקלים vel גובין. *Targumistæ* locum istum in *Exod.* XXX. reddunt פלגות סלעא: cujus rationem vide, si libet, in *Maimon. Shekalim*, cap. 1. *Siclus*, inquit ille, *de quo sermo in Lege, pendebat* 320 *grana hordei: ast ponderi ejus addiderunt aliquando Sapientes, feceruntq; ut idem valeret quod nummus* סלע *sub Templo secundo*, *id est*, 384 *grana hordei mediana*. Vide locum, & Glossam. 2. Responsio *Christi* satìs arguit de hoc censu agi, cùm se dicit esse filium istius Regis, in cujus usum pensio ista exigebatur: nam *indè coemebantur sacrificia juge, atque addititia, atque libamina eorum, Manipulus, duo panes*, (*Levit.* xxiii. 17.) *panes propositionis, omnia sacrificia congregationis, vacca rufa, caper emissarius, & lingula coccinea quæ inter ejus cornua*, &c. *Shekalim*, cap. 4. halac. 1, 2.

At

At occurrit hìc, non facilis admodùm reſponſu, hæc objectio. Tempus ſolutionis Didrachmorum erat circa feſtum *Paſchatis*;(*Shekalim*, cap. 1. hal. 3.) at longè jam elapſum erat id temporis, appropinquavítq; feſtum Tabernaculorum. Reſponderi poſſet, 1. *Matthæum*, qui hanc hiſtoriam recitat, ſeriem & ordinem temporis non obſervâſſe, quod ei non inſolitum: quippe qui inter omnes Evangeliſtas maximè hiſtoriarum tempora diſlocet. At concedatur, ordinem hiſtoriæ apud eum rectum hìc eſſe & proprium; Reſpondetur, 2. Aut *Chriſtum* ad *Paſcha* proximè elapſum vix affuiſſe aut, ſi afforet, ob impendens illi periculum ab inſidiis *Judæorum* non potuiſſe ſolutionem hanc præſtare,eo modo quo oportuit. Animadverte ea, quæ dicit *Joannes* de *Paſchate* proxime elapſo, cap. vi. 4. *Propè erat Paſcha feſtum Judæorum*; & cap. vii. 1. *Poſt iſta Jeſus ambulavit in Galilæa, noluit enim ampliùs ambulare in Judæa,quia ſtudebant Judæi eum interficere.* 3. Non inuſitatum erat ſolutionem Didrachmorum hujus anni in annum ſequentem prorogare, illud urgente aliquâ neceſſitate. Hinc, cùm ſeſſum eſſet ad cenſum hunc colligendum & recipiendum,collocatas ante ſe habuerunt collectores duas ciſtas, in unam quarum penſum anni præſentis repoſuerunt, in alteram præteriti. Vide *Shekalim*, cap. 2. & *Maim.* ibid.

Objectio. At quare collectores *Capernaumi* nunc temporis ſolutionem exigunt, cùm, ex more, non niſi decimâ quintâ menſis *Adar* inceptum eſt eam efflagitare? *Reſp.* 1. Certum eſt in unaquaq; civitate fuiſſe menſarios [שולחנין] qui eam exigerent, collectámque apportarent ad *Hieroſolymas*. Hinc illud, tractatu citato, *Decimâ quintâ menſis Adar ſedent menſarii in urbibus* [ad exigendum *Hemiſiclum*] *& viceſimâ quintâ ſedent in Templo.* 2. Incerta *Chriſti* mora *Capernaumi* non injuſtam collectoribus hiſce cauſam dedit debitum hoc exigendi, quandocunque illum præſentem illìc haberent; hoc præſertim tempore, cùm jam inſtaret feſtum Scenopegiæ, iíque *Hieroſolymas* profecturi rationem forſan collectionis ſuæ erant reddituri.

Si verò cuiquam libet hoc de tributo *Romanis* penſando intelligere, nos non contendimus. Tum videntur verba tributum exigentium, *Magiſter veſter non ſolvit Didrachma?* hoc ferè ſonare, Num Magiſter veſter eſt de ſecta *Judæ Galilæi*?

CAP. XVIII.

VERS. 1. Τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;

Ine observatione præteriri non potest, ambitiosam Discipulorum disputationem de Primatu ut plurimùm sequi mentionem factam de morte *Christi*, atque ejus resurrectione. Vide hanc historiam in *Marc.* ix. 31, 32, 33. *Luc.* ix. 44, 45, 46. *Dixit Discipulis ejus, Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum enim est, ut Filius hominis tradatur in manus hominum. Ipsi verò ignorabant dictum illud*, &c. *Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus.* Item *Matth.* xx. 18, 19, 20. *Dixit eis, Ecce, ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum*, &c. *Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, dicens, Dic ut sedeant isti duo filii mei, unus ad dextram*, &c. Et *Luc.* xxii. 22, 23, 24. *Filius quidem hominis, prout definitum est, abit*, &c. *Orta autem est inter eos contentio, quis eorum videretur esse major.*

Somnium de regno *Messiæ* terreno adeò animis insedit [nam hanc doctrinam cum primo lacte inbiberant] ut iterum iterúmque repetita mentio de vilissima morte ipsius *Messiæ* nullatenùs illud indè abegerit. Hæret imis infixa medullis imago pompæ terrestris, nec verbis ullis *Christi* adhuc exstirpari potest, imò nec visâ morte *Christi*, cùm pariter visa esset ejus resurrectio: nam tum etiam quærunt, *An hoc ipso tempore restitues regnum Israeli?* Act. i. 6. Utcunque, post prædictam sæpe iis à *Christo* mortem suam ac resurrectionem, semper sequatur apud Evangelistas, quòd *non intellexerint quod dictum est*; formata tamen animis eorum à doctoribus suis opinio, resurrectionem præcessuram regnum *Messiæ*, interpretationem iis talem hac de re subministravit, ut nè gry quidem sententiæ de regno terreno futuro amitterent.

Vide plura ad cap. xxiv. 3.

VERS. 6. Συμφέρει αὐτῷ, ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς, &c.

Συμφέρει αὐτῷ] נוח לו.

Μύλος ὀνικὸς dici videtur in distinctionem molarum istarum minutissimarum, quibus commolere sueti sunt aromata, vel vulneri cir-

circumciſionis applicanda, vel deliciis Sabbaticis addenda. Hinc Gloſſa *R. Sol.* in illud *Jerem.* xxv. 10. *Sonum molarum & lucem candelæ: Sonus molarum*, inquit, *quibus commolebant & contundebant aromata ad medelam circumciſionis.*

Quòd *Chriſtus* hìc de genere mortis, forſan nullibi, certè nunquam apud *Judæos* uſitato, loquitur: aut in aggravationem rei id facit, aut in alluſionem ad ſubmerſionem in mari mortuo; in quo mergi quis non potuit abſque pondere aliquo ei appenſo; & in quo quid ſubmergere communi Phraſiologiâ notabat, abjectioni, odio, atque execrationi devovere, quod obſervavimus alibi.

VERS. 10. Ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι, &c.

Optimè hoc exponas, adducto quod dicitur *Hebr.* i. 14. *Angeli ſunt adminiſtratorii ſpiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hæredes futuri ſunt ſalutis:* quaſi dicat, Videte, nè contemnatis unum ex his puſillis, qui in Eccleſiam Evangelicam recepti ſunt cum credentibus parentibus: nam dico vobis, quòd eo more, quo miniſtrant Angeli credentibus adultioribus, miniſtrant & iſtis.

VERS. 12. Ἐὰν πλανηθῇ ἓν, ἀφεὶς ἐννενηκονταεννέα, &c.

Forma loquendi uſitatiſſima.

Peah, cap. 4. halac. 2. *In diſtribuendo uvas quaſdam & dactylos pauperibus, etiamſi dicant nonaginta novem, Sparge; & unus tantùm, Divide: huic auſcultant, quia loquitur ſecundùm Traditionem.*

Hieroſ. Schab. fol. 14. 3. *Si moriantur nonaginta novem ab oculo malo*, [id eſt, à faſcinatione] *unus autem manu cœli:* id eſt, ictu Dei, &c.

Si moriantur nonaginta novem præ frigore; unus autem à manu Dei, &c.

VERS. 15. Ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου.

Ratio præcepti fundatur in charitativa iſta lege, *Levit.* xix. 17. *Non odio habebis fratrem tuum in corde tuo: ſed corripiendo corripies eum; & non feres in eo peccatum.*

Hìc non incongruè *Talmudici. Bab. Erachin*, fol. 16. 2. *Tradunt Rabbini, Non odio habebis fratrem tuum in corde tuo. Fortè*

eum non tundit, non vellicat, non ei maledicit: Textus dicit, In corde tuo; *loquens de odio in corde. Unde autem astruitur, quòd videns fratrem suum turpe aliquid perpetrantem tenetur illum corripere? Quia dicitur* הוכיח תוכיח. Corripiendo corripies. *Corripit*, ולא קיבל *at ille non audit, unde astruitur eum ad secundam correptionem teneri? Textus dicit*, Corripiendo corripies. Et paulò post, *Usque quò corripiendum? Rabh dicit usque ad ictus:* id est, usque dum correptus corripientem percutiat. *Samuel dicit, usque dum irascatur.* Vide etiam *Maimon:* in *Peah*, cap. 6.

VERS. 16. Παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο, &c.

Idem exigunt Juridici *Hebraici* à peccante in fratrem.

Hierosſ. Joma, fol. 45. 3. & *Bab. Joma*. 87. 1.

Samuel dicit. Quicunque peccat in fratrem suum necesse habet, ut ei dicat, In te peccavi. Si audiat, bene. Si non, adducat alios, & placet eum coram iis. Si forsan moriatur, placet eum ad sepulchrum suum, & dicat, In te peccavi, &c.

Ast altiori charitate exigit hic *Salvator*, ab eo scilicet, in quem peccatur.

Pari modo *admonuit Synhedrion magnum civitatem ad Idola prolapsam, per duos discipulos Sapientum. Si resipuerunt, bene: si minus, bellatum in eam est à toto Israele. Maimon.* in *Avodah Zarah*, cap. 4.

Pari etiam modo *maritus Zelotypiâ motus, coram duobus testibus, uxori indixit, Nè colloquaris cum N*, &c.

VERS. 17. Εἰπὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Illud, quod ei, in quem peccatum est, incubuit, hoc erat, ut animam suam liberaret fratrem corripiendo, & non ferendo in eo peccatum. Hoc erat, quod opus habuit testibus: nam quidnam aliud poterant illi testari? Non testari potuerunt peccâsse fratrem in corripientem; nam hoc illi omnino forsan ignorârunt: sed hoc testari poterant, Eum, in quem peccatum est, debitâ correptione usum, nihilque omisisse, quod à Lege in ista causa est præceptum, quò fratrem admoneret, ac, si fieri posset, in viam reduceret. Addiderunt & testes amicam admonitionem suam: quibus si à peccante non est auscultatum *Dicatur Ecclesiæ.*

Longam istam altercationem hìc non inimus de sensu vocis *Ecclesiæ*

clesiæ hoc in loco. Utcunque eam ſumas, non tam hìc certè agitur de cenſura perſonæ peccantis, quàm de vindicatione corripientis, ut omnibus innoteſceret ſe munere ſuo functum, ac animam ſuam liberâſſe.

Uſitatiſſimum erat apud *Judæos*, obſtinatos in hac vel illa perverſitate, poſt indultam admonitionem, publico præconio in Synagoga notare, ac infamiam eis inurere.

Bab. Sanhedr. fol. 26. 2. כולן צריכין הכרזה בבית דין *Omnes hi opus habent publico præconio in conceſſu*. Agitur illìc de quibuſdam paſtoribus, exactoribus, & publicanis, & declaratur quàm ſint incapaces perhibendi in aliqua re judiciaria teſtimonii, at non ante publicum in eos exhibitum præconium in conſeſſu.

Maimon. in אישות cap. 12. *Si quis renuit liberos ſuos alere, reprehendunt eum, pudefaciunt eum, urgent eum: ſi adhuc renuit, publicè in eum proclamant in Synagoga, dicentes, N. crudelis eſt, & non vult alere liberos ſuos: vel ipſis volucribus immundis crudelior, nam illæ pullos ſuos alunt*, &c.

Id. ibid. cap. 14. *Uxor vexatrix, quæ dicit, Ego marito angorem creabo, quia mihi hoc vel illo modo fecit, aut quia mihi maledixit, aut quia mihi jurgia civit*, &c. *hæc audit per nuntios à conſeſſu, Innoteſcat tibi, quòd ſi in perverſitate tua perſtes, ſit licèt dos tua centum minarum, tu totam eam perdidiſti.* ואחר כך מכריזין עליה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות *Et deinceps publicum præconium in eam edunt in Synagogis, & in Medraſhoth unoquoque die per quatuor Sabbata.*

Ἔϛω σοι ὥσπερ ὁ Ἐθνικὸς, καὶ ὁ τελώνης.

Ἔϛω σοι dicit, non ἔϛω τῇ Ἐκκλησίᾳ, quia agitur de peculiari & privato ſcandalo in hominem ſingularem; qui poſt adhibitam trinam hanc admonitionem, eámque incaſſùm, ſolutus eſt à lege fraternæ obligationis, atque ille, qui non reſipiſcit admonitus, ei non tam pro fratre habendus, quàm pro *Ethnico*, &c.

I. *Chriſtus* non ſecundùm plenam latitudinem legis iſtius, *Lev.* xix. 17. hìc præſcribit de omni peccante, ſed de peculiariter peccante in fratrem, ac peculiariter docet, quid agendum ſit iſti fratri.

II. Quamvìs ei, in quem eſt peccatum, juſta eſſet cauſa cur ſolveretur ab obligatione fraterni officii erga eum, qui de illata injuria

nec

nec ſatisfacere voluit, nec admoneri, reliquis tamen in Eccleſia non eadem cauſa.

III. Planè hoc ſibi volunt verba, Si poſt trinam ac juſtam hanc correptionem perſtet adhuc, qui in te peccavit, intractabilis, & nec tibi de injuria ſatisfacere, nec admonitus vult reſipiſcere; liberâſti tu animam tuam, ac fraternis erga eum officiis es ſolutus, æquè ac ſolutos officiis ſe reputant *Judæi* erga *Ethnicos* & Publicanos. Non diſſonum admodùm eſt illud *Maimon.* in *Gerushin*, cap. 3. *Judæus Apoſtatizans, aut Sabbatum violans ex præſumptione, eſt omnino ſicut Ethnicus.*

1. *Ethnicos* non reputârunt pro fratribus aut proximis: *Aruch* in בן ברית *Si cornu percuſſerit bos cujusvis bovem proximi. Proximi, non Ethnici: cùm dicit Proximi, excludit Ethnicos:* quod adduximus antè.

2. Publicanos nullo modo reputârunt intra ſocietatem religioſam. *Hieroſ. Demai*, fol. 23. 1. חבר שנעשה גבאי רוחין אותו מחבורתו *Religioſus, qui evadit Publicanus, pellendus eſt è ſocietate religioſa.*

3. Hinc nec cum *Ethnicis*, nec cum Publicanis comedebant: de qua re ſæpiuſcule litigant cum *Salvatore*. Hinc illud Apoſtoli, 1 *Cor.* v. *Cum tali non comedere*, idem eſt, quod hìc, *Eſto tibi, ſicut Ethnicus*, &c.

Maimon. in רוצח, cap. 12. *Prohibitum eſt Judæo ſolum eſſe cum Ethnico, itinerari cum Ethnico*, &c.

4. Officia etiam fraterna negârunt *Ethnicis* & Publicanis.

Maimon Gezelah, cap. 11. *Prohibitum eſt reducere deperditum quid Ethnici.* *Nedarim* cap. 3. halac. 4. *Publicanis jurare licet, illud oblationem eſſe, quod non eſt: te è famulitio Regis eſſe, cùm non ſis*, &c. id eſt, Publicanos licet fallere, ídque juramento.

VERS. 18. Ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

Pendent hæc verba à præcedentibus. Egerat de ſolutione ab officio fraterno in cauſa quadam particulari: agit jam de autoritate & poteſtate Apoſtolorum *quidlibet* ſolvendi vel ligandi, quodcunq; illis viſum fuerit à Spiritu ſancto in omnibus manuductis; (ſenſum Phraſiologiæ elucidavimus ad caput decimum ſextum:) eâdémque autoritate, quâ illìc *Petrum*, quoad hoc omnes Apoſtolos hìc donat,

nat, ejusdem spiritûs, eorundem donorum, futuros participes.

Ædificata est hæc potestas in fundamentum illud nobile pariter atque ἀυ[illegible], *Joan.* xvi. 13. *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem.* Latet Emphasis in istis vocabulis *In omnem veritatem.* Nego ego quemquam unquam usquam in *omnem* veritatem vel ductum, vel ducendum, ab ipsa ascensione *Christi* usque in finem mundi, præter Apostolos. Ductus est certè quilibet sanctus in omnem veritatem sibi ad salutem necessariam: at Apostoli ducti fuêre in omnem veritatem & sibi ipsis necessariam, & toti Ecclesiæ; quippe quòd ii normam fidei & morum tradituri essent toti Ecclesiæ, in omnia usque secula. Hinc quodcunque illi in lege firmaturi, firmandum erat; quodcunque evacuaturi, evacuandum; cùm donati, quoad omnia, essent spiritu infallibilitatis, in omnem veritatem eos manu-ducente.

VERS. 19. Ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, &c.

Et hæc arctè cohærent cum antecedentibus: illìc dictum est de determinatione Apostolica, in omnibus quoad homines; hìc de eorum gratia & potentia impetrandi apud Deum.

I. Δύο ὑμῶν.] Hinc *Petrus* & *Joannes* junctim agunt apud *Judæos*, Act. ii. & iii, &c. & junctim apud *Samaritas*, Act. viii. 14. & *Paulus Barnabásque* apud *Gentes*, Act. xiii. 2. Dirupto hoc vinculo à *Barnaba*, duplicatur quasi spiritus in *Paulum*.

II. Συμφωνήσωσι.] Id est, ad aliquid à Deo impetrandum, quod etiam patet ex verbis sequentibus, οὗ ἐὰν αἰτήσωνται. Putà de impertiendo Spiritu per impositionem manuum, de exhibendo hoc vel illo miraculo, &c.

VERS. 20. Οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Simile dicunt Rabbini de duobus aut tribus considentibus in Judicio, quòd שכינה sit in medio eorum.

VERS. 21. Ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις;

Respicit hæc quæstio *Petri* verba *Salvatoris* versu decimo quinto. Quousque fratri ignoscam, antequam ad extrema à me procedatur? Num septies? Largam charitatem se his verbis emensuràsse opinatus est, eò quòd ferè duplicatam isti, quæ à Scholis præscripta

Ff est.

est. *Prohibetur* [inquiunt] *injuriâ affectus, ut sit difficilis ad ignoscendum; nam iste non est mos seminis Israelis. At verò cùm eum implorat injuriâ afficiens semel, iterùmque,, pateátque eum facti pœnitere, remittat ei: & quicunque est ad remissionem promptissimus, is laudatissimus. Maimon.* in חובל cap. 5. Bene: at latet anguis; nam *Homini* [inquiunt] *in alterum peccanti semel remittunt; secundò, remittunt; tertiò, remittunt; quartò, non remittunt*, &c. *Bab. Joma*, fol. 86. 2.

CAP. XIX.

VERS. 1. Ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας, πέραν τοῦ Ἰορδάνου.

SI nudè diceretur Ὅρια τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, per *Fines Judææ* intelligere posses *Fines Judæorum ultra Jordanem*. Nec caret constructio istiusmodi parallelo suo apud *Josephum*: nam, *Hyrcanus*, inquit ille, *munitionem struxit, cui Tyri nomen*, Μεταξὺ δέ τι Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, οὐ πόῤῥω δὲ Ἐσσεβωνίτιδος. *Antiq.* lib. 12. cap. 5. At vide hìc *Marcum*, cap. x. 1. eandem historiam cum Evangelistâ hoc nostro referentem: Ἔρχεται, inquit ille, εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας διὰ τοῦ πέραν Ἰορδάνου, venit in fines *Judeæ*, itinere habito à *Galilæa* per *Trans-Jordanicam*.

VERS. 3. Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν;

De causis, ridiculis dicam? an nefariis? ob quas uxores dimiserunt, diximus ad capitis quinti versum tricesimum primum. Unum tantùm hìc addemus exemplum *Bab. Joma*, fol. 18. 2. רב כי מקלע לדרשיש מכריז מאן הויא ליומא *Cùm Rabh iret ad Darsisam*, [*quò*, ut inquit Glossa, *frequenter ivit*] *publico præconio edixit, Quænam erit mihi in diem? Rabh Nachman, cùm iret ad Sacnezib, publico præconio edixit, Quænam erit mihi in diem?* Glossa, *Anne est aliqua mulier, quæ mihi uxor erit, dum in hoc loco commoror?*

Quæstio,

Quæſtio, à *Phariſæis* hìc propoſita, diſputata eſt in Scholis, & de ea in partes eſt itum, quod notavimus antè: nam Schola *Shammaana* non permiſit repudia, niſi in cauſa adulterii; *Hilleliana* aliter. Vide *Hieroſ. Sotah*, fol. 16. 2.

Vers. 8. Ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν, &c.

Interpretes vulgò hoc intelligunt de inhumanitate virorum erga uxores; ídque non malè: at verò primâ facie σκληροκαρδία, ut plurimùm in Scriptura, obdurationem in Deum potiùs denotat, quàm in homines; exempla occurrunt ubique. Nec caret aptitudine ſuâ hic ſenſus hoc in loco: non ut alterum excludat; ſed ut cum eo hìc conjungatur.

I. Ut Deus populum iſtum rebellem ob σκληροκαρδίαν ſuam tradiderit ſpirituali fornicationi, hoc eſt, Idololatriæ, ſatìs patet ex hiſtoria ſacra, & ſpeciatim ex verbis iſtis Proto-martyris *Stephani*, Act. vii. 42. Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, &c. Nec minùs traditus videtur fornicationi carnali, ſi & horrendas adulteriorum ejus memorias obſerves in ſacra pagina, & non minùs horrendas repudiorum & polygamiarum permiſſiones in paginis *Talmudicis*: ità ut ſenſum admodùm idoneum ſecum portet particula Πρὸς, ſi, pro ſignificatione ſua uſitatiſſima, *Ad* interpreteris, *Moſes ad duritiam cordum veſtrorum* hoc addidit, ut *permiſerit repudia*: in ſe pœnale quid, utcunque vos pro privilegio habeatis.

II. At clariùs atque aptiùs interpreteris de inhumanitate maritorum in conjuges; at hoc etiam ſub reſtrictione intelligendum eſt: nam *Moſes* repudia non permiſit, eò quòd ſimpliciter, aut generaliter immites atque inhumani eſſent erga uxores; (nam tum quare repudia ad cauſam adulterii reſtringeret?) ſed quòd ex eorum immanſuetudine, ac crudelitate erga uxores, à lege iſta, quæ adulterium morte mulctavit, anſam arriperent quærerentque uxores omni ſævitiâ proſequendi, opprimendi, trucidandi.

Leges divinas, in cauſa adulterii fuſiùs aliquantùm perſcrutemur.

1. Lata eſt lex in ſuſpicione adulterii, ut examen ſubiret uxor per aquas amaras, *Numer.* v. At certè rectè meritòque diſputatur à Scholis *Judaicis*, num ex officio teneretur maritus ad proſequen-

 dam

dam uxorem hac in causa ad extrema, an liceret ei connivere, atque remittere, si modò vellet. Et sunt qui dicunt, חובה quòd ex officio erat, & sunt qui רשות quòd pro arbitrio. Vide *Hier. Sotah*, ubi priùs.

2. In adulterio detecto lata est lex lethalis, *Deut.* xxii. 21,22,23. *Si inventus fuerit vir concumbens cum fœmina maritata, utrique morientur*, &c. Non, quòd hæc lex non obtineret, nisi cùm in ipso actu deprehenderentur: sed vox ימצא *Inventus fuerit* opponitur suspicioni, atque idem vult ac si diceretur, *Cùm inventum fuerit concubuisse virum*, &c.

3. In causa etiam adulterii detecti data est lex de repudiis, *Deut.* xxiv. Nam in ista causa tantùm, eâque detectâ, locum obtinere divortia planè patet ex Glossa *Salvatoris*, atque etiam ex concessione quorundam è Rabbinis: nam inquiunt loco novissimè citato, *Invenit quis in uxore sua turpe quid? Dimittere eam non potest*, שלא מצא בה ערוה *quia non invenit in ea turpem nuditatem*, id est, adulterium.

Jam verò quomodo inter se consistunt lex lethalis & repudiatoria? Respondetur, Non ità inter se consistere, ut utraque vim suam retineat: sed prior fuit per posteriorem ex parte enervata; ex parte non. Novit divina sapientia inhumanos maritos ad omnimodam sævitiam erga uxores lege istâ lethiferâ abusuros: nam quàm promptum erat marito impio, atque inhumano, retia uxori, quæ ei tædio est, nectere etiam insonti, ut sub lethali ista lege eam opprimeret? Et si sub reatu deprehenderetur, quàm crudeliter & insolenter de ea misera triumpharet, & in conjugii dedecus, & religionis scandalum. Cavit ergò prudentissimus, atque etiam misericors, legislator, ut pœnâ suâ non careret rea, & periculo careret insons, & crudelitatem suam non saturaret maritus nequàm, atque inconjugalis. Non arridet mihi illud, quod à non nemine dicitur, *Repudio non locum fuisse, ubi capitali supplicio dirimebatur matrimonium*: nam repudio locus erat eo fine, ut locus non esset capitali supplicio. Lex quidem ista lethifera adulterum tenuit irretitum, & de eo pœnam capitis exegit, & sic in terrorem satìs à lege est cautum; at fœminæ, vasi fragiliori, lenius est consultum: nè de ea inhumaniter triumpharet crudelitas mariti. In suspicione ergò adulterii, & re non detectâ, licuit marito, si vellet, aquis amaris uxorem experiri;

vel

vel licuit, ſi vellet, connivere. In cauſa adulterii detecti licuit marito uxorem dimittere; ſed vix licuit morte mulctare, eò quòd ipſiſſimo eo fine data eſt lex repudiatoria, ut fœminæ conſuleretur à duritia cordis mariti.

Pro coronide ſit hæc hiſtoria. *Bab. Berac.* fol. 19. 1. *Shemaiah & Abtalion adegerunt Carchemith ancillam libertinam, ut potet aquas amaras.* Maritus hujus fœminæ non potuit lege *Moſaicâ* eam dimittere, quia rea deprehenſa non eſt de adulterio detecto. Potuiſſet eam dimittere lege Traditionali, quæ repudia permiſit extra cauſam adulterii; potuiſſet, ſi vellet, eam non adduxiſſe ad examen per aquas amaras; ſed duritiam cordis erga uxorem arguit, aut ardentem Zelotypiam, quòd adduxerit. Non memini me ullibi apud Pandectum *Judaicum* legiſſe exemplum aliquod uxoris morte mulctatæ ob adulterium. Memoria eſt filiæ cujuſdam Sacerdotis, mœchantis in domo patris, vivicomburio perditæ, in *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 24. 2. at hæc non erat maritata.

VERS. 12. Ἐυνοῦχοι ἐκ κοιλίας μητρός.
Ἐυνοῦχοι οἵ τινες ἐυνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

סרים חמה, & סרים אדם, apud *Talmudicos.*

VERS. 13. Τότε προσηνέχθησαν αὐτῷ παιδία.

Non ad morbi alicujus ſanationem; nam, ſi hic fuiſſet finis propoſitus, quare eos Diſcipuli præ omnibus aliis repellerent, aut ullos de eorum acceſſu objurgarent? Nec filiolos eos fuiſſe *Judæorum* infidelium credere poſſumus, cùm vix probabile ſit illos, doctrinam & perſonam *Chriſti* deſpectui habentes, benedictionem ejus ambire velle. Adduxerunt ergò aliqui è credentibus infantes ſuos, ut peculiari recognitione *Chriſtus* eos in diſcipulatum ſuum cooptaret, ac pro ſuis ſuâ conſignaret benedictione. Nimietatem officioſæ religionis forſan autumârunt hoc eſſe Diſcipuli, aut Magiſtro ſuo nimium moleſtiæ ciere, atque hinc eorum reluctatio: at rem fovet *Chriſtus*, refovétque doctrinam iſtam, quam capite decimo octavo exhibuerat, infantes ſcilicet credentium æquè Diſcipulos eſſe, atque regni cœlorum participes, ac parentes.

VERS. 18. Ου φονεύσεις, &c.

Obſervatione dignum eſt, iterúmque, iterúmque in Novo Teſta-

 mento,

mento, factâ mentione totius Legis, in secunda tabula tantùm exemplificari: prout hoc in loco, ità etiam *Rom.* xiii. 8, 9. *Jacob.* ii. 8, 11, &c. Charitas erga proximum est religionis apex, & signum indubitatissimum amoris erga Deum.

VERS. 21. Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς.

Cùm *Christus* vendere omnia & dare pauperibus *perfectionem* vocat, secundùm Idioma gentis loquitur, quibus hoc ità visum. Divitémque hunc, de exacta sua Legis præstatione jactantem, experitur, an, ad vitam æternam aspirare præ se ferens, ad perfectionem istam aspirare velit, quam laudârunt sui. Non, quòd vel hinc *Christianos* voluntariæ paupertati devoveat, nec quòd istum in perfectione *Pharisaica* ultimatè quiescere hortetur; sed, animum ejus ad abnegationem mundanorum elevans, ad eam, ex ipsa doctrina *Pharisaica*, quam ipse professus est, provocat.

In tractatu *Peah*, cap. 1. hal. 1. hæc habentur. *Istis rebus non est stata mensura, Angulo agri* [pauperibus relinquendo] *Primitiis, Apparitioni in Templo* [secundùm Legem, *Exod.* xxiii. 15, 17. ubi non statuitur qualis aut quanta oblatio adducenda] *Exhibitioni misericordiæ, & Studio Legis.* Casuistæ, apicem istum de *exhibitione misericordiæ* discutientes, sic de ea determinant. *Exhibitioni quidem misericordiæ non præscribitur stata mensura, quoad auxilium pauperibus præstandum corpore tuo* [hoc est, labore tuo corporali] *at quoad nummos est stata mensura, nempe divitiarum tuarum pars quinta: nec tenetur quis ex opibus suis dare pauperibus ultra partem quintam;* לבר אם עשה כן בתורת חסידות *nisi hoc fecerit ex extraordinaria devotione.* Vide *Rambam* in locum, & *Gemaram Hierosolymitanam:* ubi etiam adducitur exemplum *R. Ishbab* omnia sua distribuentis pauperibus.

VERS. 24. Κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος διελθεῖν, &c.

Phrasiologia in Scholis usitata, rem inusitatissimam difficillimámque innuens. *Bab. Berac.* fol. 55. 2. ubi agitur de insomniis atque eorum interpretatione, hæc subjiciuntur: לא מחוו לאיניש לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא *Non ostendunt homini Palmam ex auro, nec elephantem incedentem per foramen acûs.* Glossa, *Rem quam non solitus est videre, nec de qua unquam cogitavit.*

Idem,

Idem *Bava Mezia*, fol. 38.2. *R. Sheſheth* עם *R. Amram*, ſecum diſputanti, atque incongruum quid aſſerenti, ſic reſpondit, דילמא מפומבדיתא את דמעיילין פילא בקופא דמחטא *Fortè tu è Pombedithanis es, qui introducere poſſunt elephantem per foramen acûs.* Id eſt, interprete *Aruch, Qui dicunt impoſſibilia.*

Vers. 28. Ὑμεῖς ἀκολουθήσαντές μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ.

Renovandum mundum in adventu *Meſſiæ*, & prædicatione Evangelii, aſſerunt Scripturæ, & credunt *Judæi*, at ſenſu craſſiori; quod obſervamus ad caput viceſimum quartum. *Salvator* ergò per vocem Παλιγγενεσίαν, ad rectam rei apprehenſionem animos Diſcipulorum revocat, Renovationem illam innuens, de qua Scriptura loquitur, non corporis, aut ſubſtantiæ terrarum orbis, eſſe, ſed in renovatione morum, doctrinæ, atque œconomiæ ei conducentis, conſiſtere; homines renovandos, regenerandos, non fabricam mundi. Hoc ipſum *Nicodemum* docet, de natura regni cœlorum agens, *Joan.* ii.

Ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς.

Deducuntur hæc è *Danielis*, cap. vii. verſibus 9,10. כרסון רמיו Quæ miror ab interpretibus *Ab. Ezra, R. Saadia*, aliíſque, tam *Judæis*, quàm *Chriſtianis*, verti, *Throni dejecti ſunt:* rectiùs *R. Sol. Vulgat.* aliique, *Throni poſiti ſunt:* ubi *Lyranus, Dicit THRONI in plurali; quia non ſolus Chriſtus judicabit, ſed Apoſtoli & viri perfecti ei aſſiſtent in Judicio, ſuper thronos ſedendo.* Eódem & verba ſub manibus flectunt interpretes plerique: ſanctos ſcilicet die Judicii *Chriſto* aſſeſſuros, ac judicium ejus approbaturos, atque applauſuros. At, 1. Præterquam quòd ſcena Judicii extremi in Scriptura depicta ſemper tam ſanctos quàm impios repræſentet ſtantes coram tribunali *Chriſti, Matth.* xxv. 32. II *Cor.* v. 10, &c. mentionem hìc habes tantùm *duodecim thronorum:* Et, 2. mentionem etiam ſolùm de *duodecim* tribubus *Iſraelis* judicandis. Senſum ergò loci ex his perpenſis optimè eruas.

I. Thronos iſtos in *Daniele* erectos non de ultimo *Chriſti* Judicio intelligendos, ſed de judicio ſuo in ingreſſu ejus in imperium ſuum Evangelicum; cùm rerum omnium erectus eſſet à Patre ſummus moderator, rex, Judex, *Pſal.* ii. 6. *Matth.* xxviii. 18. *Joan.* v. 27.

v. 27. Nam adverte ſcopum & ſeriem Prophetæ, Poſt dirutas ſcilicet quatuor monarchias, *Babylonicam*, *Medo-Perſicam*, *Græcam*, *Syro-Græcam*, quæ tyrannide ſuâ orbem Eccleſiámque infeſtâſſent, oriturum regnum *Chriſti*, &c.

In hunc ſenſum *Danielem* interpretantur verba illa, *Regnum cœlorum appropinquavit*, ſcena iſta judiciaria ſtata in *Apoc.* iiii. & v. & throni iſti *Apoc.* xx. 1, &c.

II. Thronus gloriæ, de quo verba ſub manibus, intelligendus eſt de Judicio à *Chriſto* ferendo in populum *Judaicum*, perfidum, rebellem, nequiſſimum. Occurrit frequentiſſimè mentio de adventu *Chriſti* in gloria hoc ſenſu, quod copioſiùs diſſerimus ad caput viceſimum quartum.

III. Aſſeſſionem Apoſtolorum non de perſonali intelligendam ſatìs arguitur, quòd *Judas* unus jam fuerit è numero, ſed de doctrinali: ac ſi dixiſſet, Cùm judicium ego tulero de gente hac iniquiſſima, tunc eos judicabit ac condemnabit doctrina veſtra, quam meo nomine prædicâſtis. Vide *Rom.* ii. 16.

Hinc liquet Evangelium omnibus duodecim tribubus *Iſraelis* prædicatum ante exciſas *Hieroſolymas*.

CAP. XX.

VERS: I. Ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας.

IStiuſmodi parabolam, ſed non ſine delirio applicatam, habes in *Hieroſ. Beracoth*, fol. 5. 3. Phraſium ergô eam adducemus. *Cuinam fuit R. Bon bar Chaiia ſimilis?* למלך ששכר פועלים *Regi, qui] conduxit operarios multos; inter quos fuit unus conductus, qui opus ſuum præſtitit extraordinariè. Quid fecit Rex? ſecum eum tulit, atque cum eo ambulavit hinc illinc.* לעיתותי ערב Ὀψίας γενομένης *venerunt operarii iſti,* ליטול שכרן ἵνα λήψωνται τὸν μισθὸν αὐτῶν, *deditque ille iſti mercedem completam cum iis*, והיו הפועלים מתרעמין Καὶ ἐγόγγυζον οἱ ἐργάται λέγοντες, אנו יגענו כל היום *Nos graviter laboravimus per totum diem, hic autem non niſi per duas*

duas horas, & data eſt ei merces æqualis noſtræ: dicit iis Rex, Laboravit ille plus duabus horis, quàm vos toto die. Sic plus Legi incubuit R. Bon annis viginti octo, quàm alius annis centum.

* Ἅμα πρωΐ.

Gloſſa in *Bab. Bava Mezia*, fol. 83. 2. *Tempus operandi eſt ab exortu Solis uſque ad prodeuntes ſtellas, & non à primùm lucente aurora: et hoc probatur ex capite* אמר להם הממונה *Dicit iis præfectus* [*Joma*, cap. 3. & *Tamid*, cap. 3.] *ubi dicunt, Lucet totus Oriens, & egrediuntur homines ad conducendum operarios: unde arguitur, eos ad opus ſuum non egreſſos ante ortum Solis. Probatur etiam ex tractatu Peſachin, ubi dicitur, quòd prohibitum eſt die Paſchatis opus aliquod ſervile facere ab exortu Solis; hoc innuens, illud fuiſſe tempus, quo opera ſua ordirentur operarii*, &c.

Μισθώσασθαι ἐργάτας.

Lege hìc, ſi placet, caput ſeptimum τοῦ *Bava Mezia*, cujus initium השוכר את הפועלים & *Maimon.* שכירות cap. 9. & 11.

VERS. 2. Συμφωνήσας ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν.

Denario argenteo, quem aureus exceſſit vigeſies & quater; nam דינר זהב הוא כ״ה דינרי כסף *Denarius aureus valet viginti quinque argenteos.* Gloſſa in *Cherithuth*, cap. 2.

Diſtinguunt Canones *Hebræorum* de conducendis operariis, prout ratio poſtulat, inter שכיר יום *Conductus in diem*, & שכיר שעות *Conductus in horas quaſdam.* Quod & in hac parabola obſervandum: nam manè conducuntur in totum diem, atque denario; at poſtea in horas, iiſque proportionata pars denarii pro ratione temporis, quo operarentur.

VERS. 8. Κάλεσον τοὺς ἐργάτας, &c.

Nam *è præceptis legis affirmativis eſt, ut detur merces operario conductitio tempore ſuo; ſicut dicitur,* In die ſuo dabis ei mercedem ſuam: *ſique detineatur poſt tempus ſuum, peccatur in præceptum negativum; ſicut dicitur,* Non occidet Sol ſuper eum, &c. *Maim.* שכירות cap. 11.

VERS. 13. Οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι;

In conducendis operariis valuit plurimùm mos loci. Hinc Axioma לחזי היכי נהיגי בעיר *Observa morem urbis. Bab. Bava Mezia*, fol. 83. 2. de hac ipsa re loquens. Itémque exemplum, *Hieros. Mezia*, fol. 11. 2. *Tiberienses, qui Bethmeonem ascenderunt ut conducerentur in operarios, conducti sunt secundùm morem Bethmeonis*, &c. Obiter observemus etiam illud, quod à *Babylonicis* dicitur, loco novissimè citato, ונחזי מהיכא קא אתו בנקוטא', id est, ut reddit Glossa, *Observandum an veniant ex locis variis; sunt enim loca, ubi citiùs ad opus pergitur, & sunt, ubi seriùs.*

Hinc duo in parabola sub manibus possunt elucidari. 1. Cur tam diversis horis conduci dicuntur: ideo scilicet, quòd illuc ex variis locis confluxisse supponantur. 2. Cur cum conductis horis tertiâ, sextâ, undecimâ, non pactus sit statâ mercede, prout cum conductis citò manè; sed dicat tantùm, *Quodcunque justum fuerit dabo vobis:* quia nempe pro more loci agi supponitur. At verò, cùm merces iis reddenda est, ex gratia domini vineæ æqualiter agitur cum conductis in horas & conductis in totum diem; cúmque hi obmurmurent, responsum recipiunt à proprio pacto, Συνεφώνησάς μοι. Nota hic Canonem. *Maimon.* ubi suprà, cap. 9. *Dicit Paterfamilias servo, Ito, conduc mihi operarios quatuor denariis, atque abit ille, & conducit eos tribus; quamvis labor eorum mereatur quatuor denarios, non reddentur tamen iis nisi tres,* שקיבלו על עצמן ויש להם תרעומת על שליח *eò quòd ex compacto hoc in se susceperunt, & querela* [γογγυσμὸς versu 11.] *iis est adversus servum.*

VERS. 22. Τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι.

De *poculo* Phrasiologia, hanc præcedens, è variis Scripturæ locis desumitur, ubi tristia & acerba ex amaro poculo haustis comparantur. Crederes כוס פורענות *Poculum vindictarum,* de quo mentio *Bab. Beracoth*, fol. 51. 2. idem sonare; sed longè aliud denotat. Nè grave sit locum allegâsse, sit hoc licèt aliquantum extra metas. *Nè fabulentur, inquiunt, super poculum benedictionis, & nè benedicant super poculum ultionum.* מאי כוס פורענות *Quidnam est poculum ultionum? Dicit R. Nachman bar Isaac,*

Poculum

Poculum ſecundum. Clariùs *Rabbenu Aſher* & *Piske*, הר"אש *Si ebibit duo pocula, nè benedicat ſuper tertium.* Gloſſa, *Qui ebibit pocula duplicata, plectitur à dæmonibus.* Sed ad rem præ manibus.

Tam acerba res erat Baptiſmus *Judæorum*, immerſio ſcilicet totius corporis in aquas etiam gelu & nivibus horrentes, ut non immeritò indè, partim ob ſubmerſionem, partim ob frigus, deſumeretur ſignificatio aſperrimæ mortis. Referunt *Hieroſolymitani, In diebus Joſua ben Levi aggreſſos quoſdam ablutiones mulierum* [טבילה Baptiſmos] *e medio tollere, eò quod fœminæ Galilææ præ frigiditate aquarum ſterileſcerent. Berac.* 6. 3. quod notavimus antè ad capitis tertii verſum ſextum.

CAP. XXI.

Vers. 2 Ὄνον καὶ πῶλον.

Almudicis, חמור ונוידור קטן. *Hieroſ. Bava Mezia*, fol. 11. 1.

In iſto tractatu, *Mezia*, agitur de aſino conductitio, & quibus conditionibus teneatur conducens, cap. 6. halac. 3. Inter alia hæc illìc habet *Gemara Babylonica*: כל מעביר על דעת של בעל בית נקרא גזלן *Quicunque transgreditur in mentem poſſeſſoris, vocatur Raptor.* fol. 78. 1. Exempli gratiâ, Si aſinum conducat ad iter in planitie, atque ipſe divertat ſe ad iter montanum, &c.

Hinc miraculum ſapit, non rapinam, quòd abſque pactis, aut conditionibus, abducatur hæc aſina; & poſſeſſori, & aſtantibus, nudis his verbis ſatisfiat, *Dominus opus habet.*

Vers. 5. Πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον.

Duplicem adimpletionem coronat hic triumphus *Chriſti*, 1. Prophetiæ hujus *Zachariæ*. 2. Aſſumptionis Agni *Paſchalis*; nam ipſiſſimus hic dies is erat, quo, ex mandato Legis, aſſumendus ille erat. *Exod.* xii. 3.

Talmudicis vix constat, quomodo inter se constent verba *Danielis* de *Messia*, quòd *venit cum nubibus cœli*, Dan. vii. 13. & hæc *Zachariæ*, quòd *venit insidens asino*. Vide *Bab. Sanhedr.* fol. 98. 1. *Si boni sunt Israelitæ*, inquiunt, *tunc veniet in nubibus cœli; si verò non boni, tunc inequitans asino*. Longè falleris, ô *Judae*: nam *in nubibus cœli* venit judex, vindex, ultor, quia vos mali, quia vos pessimi; at *insidens asino*, non quia vos boni, sed quia ille bonus.

אמר ליה שבור מלכא לשמואל *Sapores Rex dixit Samueli, Dicitis vos Messiam vestrum venturum super asinum, ego mittam ei equum nobilem. Respondit ei, Non est tibi equus centimaculus, qualis est ejus asinus.* Ibid. In summa *Messiæ* humilitate fastum somniant, etiam in ipsius asino.

VERS. 8. Κλάδους ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ.

Non quòd vestes & ramos in ipsa semita sub pedibus asini calcandos sternerent, [hoc forsan equitantem prosterneret] sed juxta viam tentoriola & tabernacilla ex vestibus & ramis confinxerunt, ad morem festi Scenopegiæ. Addit etiam *Joannes*, arreptis in manibus palmarum ramis [לולבין] ei in occursum processisse. Commentabitur hìc optimè codex *Maimonidis* סוכה ולולב, & tractatus *Talmudicus*, *Succah*.

Nos pauca hæc excerpemus, præsenti historiæ non incommoda.

Maimon. Succah, cap. 5. artic. 17. *Expandit quis vestem in tabernaculum suum propter Solis ardorem?* &c. *absurdum est; at, si expandit vestem ob decorem atque ornamentum, approbatur.*

Idem, cap. 7. *Rami palmarum, de quibus Lex* [*Levit.* 23. 40.] *sunt virgulta palmarum crescentia, antequàm folia eorum hinc illinc dividantur; at, cùm sunt sicut bacilluli, atque hi vocantur* לולב: Atque aliquantò pòst. *Præceptum nobile est, ut colligarent* לולב, *& ramusculos myrti & salicum in fasciculum unum, & in manibus gestarent*, &c.

VERS. 9. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ.

Quibusdam hæret, quòd dicatur τῷ υἱῷ, & non ὦ υἱέ: unde ad *Caninium* veluti ad oraculum recurritur, referentem ipsos ramorum fasciculos vocari *Hosanna*, atque hæc verba, *Hosanna filio David*, nihil

nihil aliud velle, quàm *Rami filio David.* Vide *Baronium* ad annum *Christi* 34. Non negabimus faſciculos aliquando ſic vocari, quod videtur in iſtis clauſulis, *Bab. Succah*, fol. 37. 2. לא לרוץ איניש לא לינוז איניש לולבא בהושענא & לולבא בהושענא Ubi patet virgultum palmæ vocari לולב, ramóſque myrti & ſalicum colligatos vocari הושענא: vide Gloſſam. At verò, ſi *Hoſanna filio David* ramos filio *David* velit; quid ſibi volunt verba iſta *Hoſanna in altiſſimis?* Verba ergò hæc occinentium huc redeunt, ac ſi diceretur, *Jam canimus Hoſanna Meſſiæ.*

In feſto Scenopegiæ cani ſolitum eſt *magnum*, ut vocant, *Hallel*, id eſt, *Pſalmi* cxiii, cxiiii, cxv, cxvi, cxvii, cxviii. Dúmque ab uno occinerentur, vel recitarentur verba *Pſalmorum*, à toto cœtu aliquando reſponſum eſt ad quaſdam clauſulas, *Halleluia:* aliquando repetitæ ſunt ipſiſſimæ clauſulæ ab occinente recitatæ: aliquando quaſſati atque agitati ſunt faſciculi. *Quando autem agitati ſunt faſciculi?* inquit Rubrica *Talmudica*; *Ad iſtam clauſulam* הודו לה" *Gratias agite Domino, in initio* [Pſalmi cxviii] *& fine.* ובאנא ה" הושענא *atque ad iſtam clauſulam, Salva obſecro, Domine,* [Pſal. cxviii.25.] *ut dicit Schola Hilleliana: at Shammaana etiam dicit, Ad iſtam clauſulam* ה" הצליחה נא *O Domine, quaſo, bene proſpera. Dixit R. Akibah, Vidi ego Rabban Gamalielem, ac Rabbi Joſhuam, cùm omnis cœtus faſciculos ſuos agitaret, ſuos non agitantes, niſi ad iſtam clauſulam, Salva, obſecro, Domine. Succah,* cap. 3. halac. 9.

Unoquoque die feſti ſoliti ſunt Altare ſemel circumire cum faſciculis in manibus hoc occinentes, אנא ה' חושיעה נא ה' הצליחה נא *Salva, obſecro, nunc Domine; proſpera, obſecro, Domine: at die feſti ſeptimo ſepties Altare circuiverunt,* &c. *Maimon.* in *Succah*, cap. 6.

Agitatio vel quaſſatio faſciculorum fuit dextrorſum ſiniſtrorſum, ſurſum deorſum. Bab. Succah, fol. 27. 2.

Ratio faſciculorum hac fuit, quia ſcriptum eſt, Tunc occinant arbores ſylvæ, [*Pſal.* xcvi. 12.] *Et ſcriptum eſt poſteà,* Gratias agite Domino, quia bonus eſt, [*Pſal.* cvi. 1.] *Et poſteà,* Salva nos Domine, Deus noſter, &c. [*Pſal.* cvi. 47.] *Eſtque myſtica ratio. In initio anni in judicium prodeunt Iſrael & nationes mundi;*

cúmque ignorent quinam justificandi, quinam rei, præcepit Deus Sanctus Benedictus Israeli, ut lætarentur cum fasciculis hisce, sicut homo exiens è conspectu judicis justificatus lætatur. Ecce ergò quid scriptum est, Occinant arbores sylvæ, *quasi diceretur, Occinant cum arboribus sylvæ, cùm exeunt è conspectu Domini justificati,* &c. *Rabbenu Asher* in *Succah,* fol. 66. 2, 3.

His de more & ritu istius festi, quoad hos ramos, præmissis, ad historiam nostram jam redimus.

I. Summam observationem meretur, quòd cœtus *Christum,* jam ad *Pascha* accedentem, excipiat cum solennitate festi Tabernaculorum. Nam quidnam huic cum tempore *Paschali*? Rationem rei accuratiùs indaganti occurrunt, Primò, Festi istius præ omnibus aliis hilaritas, de qua non opus est ut multa dicamus, cùm ipsissimum festi nomen [nam κατ' ἔμφασιν חג, id est, Festivitas, vocabatur] id satìs arguat. Secundò, Prophetia ista *Zachariæ,* cap. xiiii. 16. quæ utcunque secundùm literam non sit intelligenda, indè tamen satìs arguitur singularis istius festi præ omnibus aliis solennitas & lætitia; atque ab isthac forsan Prophetia arrepta est ansa ad præsentem actionem. Cùm enim *Messiam* vellent cum omni animi lætitia, triumpho, atque affectu recipere [nam, cùm *Filium Davidis* eum vocant, pro *Messia* eum habuisse satìs claret] non erat, quo ardentiorem zelum, atque de eo jucunditatem, exprimerent, quàm solenni istius festi processione. Præ oculis habent *Messiam,* ab eo exspectant grandia, immodico ergò rapiuntur gaudio in ejus adventu.

II. Cùm autem jam non occineretur solenniter, quod solitum, *magnum Hallel,* eò quòd subitanea esset præsens actio, absorpta quasi est tota cantionis istius celebritas in frequenti geminatione & regeminatione τῦ *Hosanna*: prout in Templo solitum, dum circuirent Altare. Et modò occinunt *Hosanna filio Davidis,* modò *Hosanna in altissimis,* ac si dixissent, Jam *Hosanna* canimus filio *Davidis,* Salva nos, obsecramus, tu, qui in altissimis, salva nos per *Messiam.*

VERS. 12. Ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ.

I. Constans & perpetuum erat emporium in Templo, in loco isto, qui

qui vocabatur חניות *Tabernæ*, in quibus indies vendebantur, vinum, ſal, oleum, aliáque requiſita ad ſacrificia; itémque boves & pecora in ſpatioſa area atrii gentium.

II. Auxerat emporium appropinquans *Paſcha*, ad quod cùm requiſita eſſent innumera pecora, divendenda illuc adducebantur. Subit hìc hiſtoria de *Bava ben Buta*, *Hieroſ. Jom tobh*, fol. 61. 3. *Veniens quâdam die Bava ben Buta in atrium vacuum pecoribus illud reperit. Deſolentur, inquit ille, domus eorum, qui deſolatam reddiderunt domum Dei noſtri. Accerſivit ter mille oves ex ovibus Kedar, & poſt examen, an abſque labe eſſent, eas induxit in montem domûs*, id eſt, in atrium gentium.

Τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε.

Quinam fuerint iſti *collybiſtæ*, optimè diſcas ex *Talmude* & *Maimonide* in tractatu *Shekalim*.

Maim. Shekal. cap. 1. *Præceptum affirmativum eſt de Lege, ut det unusquiſque ex Iſraele dimidium Sicli annuatim: etiam pauper, qui ex Eleemoſyna ſuſtentatur, ad hoc tenetur, ab aliis nummum emendicans, vel veſtem ſuam divendens, perſolvat Hemiſiclum, ſicut dicitur*, Dives non addet, & pauper non diminuet, *Exod.* xxx. 15.

Idem ibid. & *Talm. Shekal.* cap. 1. *Primo die menſis Adar publicum præconium ediderunt de hiſce Siclis, ut in promptu habeat unusquiſque Hemiſiclum ſuum, & paratus ſit ad perſolvendum. Decimo quinto igitur iſtius menſis, ſederunt Trapezitæ* [חשולחנין] *in unaquaque civitate, pacatè nummum hunc exigentes: à dante receperunt, non dantem autem non compulerunt.*

Die menſis iſtius viceſimo quinto, ſederunt in Templo: & jam coegerunt ut darent; & ab eo, qui non daret, pignus extorſerunt, vel ipſam tunicam.

Idem cap. 2. *In urbibus ſederunt collocatis ante ipſos duabus ciſtis, in unam quarum tributum anni præſentis, in alteram præteriti repoſuerunt. In Templo ſederunt collocatis ante ipſos tredecim ciſtis, prima pro Siclis anni præſentis, ſecunda pro præteriti, tertia pro nummo oblato ad coemendas columbas*, &c. Has ciſtas vocârunt שופרות *Tubas*, eò quòd tubarum inſtar arcti eſſent oris, at ventris ſpatioſi.

Idem

Idem cap. 3. *Opus est, ut habeat unusquisque Hemisiclum, quem pro se persolvat. Cùm ergò accedit ad Trapezitam, ad Siclum mutandum duobus Hemisiclis, lucrum ei aliquod reddere tenetur, quod vocatur* קולבון [Κόλλυβος]. *Duóque, cùm unum Siclum pensant,* שניהם חייבין בקולבון *Uterque tenetur ad lucrum, vel reditum istum, etiam persolvendum.*

Et non multò póst, כמה הוא שיעור הקולבון. *Quanti valoris est istud lucrum? Tunc temporis, cùm denarios persolverent pro Hemisiclo, Kolbon* [vel, lucrosus redditus nummulario pensus] *fuit dimidium Meæ, hoc est, pars duodecima denarii: & nunquam minús. Non autem erant Kolbonoth sicut Didrachma, at ea separatim seposuerunt Trapezitæ, usque dum de iis satisfieret sacrato.*

Vides quinam hi κολλυβισαὶ, & unde nomen. Vidésque *Christum* non arcas evertisse, in quibus repositus nummus sacratus, sed mensas, in quibus transactio lucri hujus exsecrandi.

Τῶν πωλέντων τὰς περιστεράς.

מזבני קינים Vide Tractatum *Talmudicum* istius tituli. *Cherithuth*, cap. 1. halac. 7. עמדו קינים בירושלם בדינרי זהב *Vanibant aliquando columbæ Hierosolymis denariis aureis: unde dixit Rabban Simeon ben Gamaliel* המעון הזה *Per Templum hoc, ego non recubabo hâc nocte, nisi vaneant denariis argenteis,* &c. *Ingressus Synhedrium sic statuit, Mulier quinque puerperiorum indubitatorum, aut quinque profluviorum indubitatorum, teneatur tantùm ad oblationem unam: unde vanibant columbæ ipsissimo isto die duobus quadrantibus.*

Puerperis, & profluvio laborantibus, oblatio pro purificatione erant columbæ, &c. *Lev.* xii. & xv. Jam verò, cùm *Hierosolymas* non itum sit cum oblationibus suis, nisi ad festa, hinc major pecorum, columbarum, turturum, &c. tunc temporis numerus requisitus. Vide quæ diximus ad capitis quinti versum vicesimum tertium.

VERS. 15. Παῖδας κράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ λέγοντας Ὡσαννά.

Pueri, vel à primis annis, edocti sunt fasciculos tractare, atque agitare, atque agitantes *Hosanna* canere. *Succah*, cap. 3. hal. ult. קטון היודע לנענע חייב לולב *Parvulus, quamprimum agitare fascicu-*

fasciculum novit, tenetur ad gestandum fasciculum. Ubi sic *Gemara. Tradunt Rabbini, Quamprimùm parvulus edoceri potest agitare fasciculum, tenetur ad gestandum fasciculum : quamprimùm novit se velare, induat fimbrias : quamprimùm novit Phylacteria patris custodire, induat propria : quamprimùm fari potest, doceat eum pater Legem, & recitationem Phylacteriorum,* &c.

VERS. 19. Οὐδὲν εὗρεν ἐν αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον.

Obscuritatis non parùm præbet hic locus cum *Marco* collatus, qui dicere videtur, ideo non repertas fuisse in hac arbore ficus, quòd non adesset tempus ficuum, οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων, *Marc.* xi. 13. Quare ergò ficus exspectaret *Salvator,* cùm certissimè dignoscere esset, nondum esse tempus ficuum? Et quare, iis non repertis, arbori malediceret, insonti, ac pro natura sua agenti?

I. Situm arboris hujus primò perpendamus. Dicit Evangelista noster, fuisse eam ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Subit hìc distinctio, *Talmudicis* usitatissima, inter מופקר & שמור, id est, inter fructus arborum communis juris, quæ ad dominum aliquem peculiarem non pertinuerunt, sed in locis saltuosis, aut pascuis communibus nascebantur; et fructus arborum in hortis, paradisis, aut agris, domino alicui particulari propriis, enascentium. Quantum discrepantiæ inter hos fructus positum sit à Canonistis quoad decimationem, & quoad comestionem, sparsim occurrit per totam ferè classem זרעים. Prioris generis fuisse videtur hæc ficus, תאנה מדברית *Ficus sylvestris,* בהבקר nascens in loco, aut agro, non cuiquam proprio, sed omnibus communi. Ità ut damnum particulari alicui homini non intulerit *Salvator,* cùm arborem hanc arefaceret; sed talis ea erat, de qua omnino dici non potuit, *Mea,* aut *Tua.*

II. *Non invenit nisi folia,* eò quòd adhuc longè aberat tempus ficuum. *Marc.* xi. 13.

1. *Bab. Pesachin,* fol. 52.2. *A quo tempore non amputant arbores anno septimo? Schola Shammaana dicit* כל האילנות משיוציאו *Omnes arbores ex eo tempore, quo producunt* [folia]. Glossa, *Initium foliorum est in diebus Nisanis.*

2. *Hieros. Sheviith,* fol. 35.4. *Rabban Simeon ben Gamaliel dicit, A productione foliorum usque ad grossos sunt quinquaginta*

dies: à grossis usque ad decidentes gemmas quinquaginta dies: atq; indè ad ficus maturas quinquaginta dies.

Si ergò prima protrusio foliorum ficuum mense *Nisanis* fuerit, præcesseritque ea maturitatem ficuum, per spatium quinquemestre, satis liquet ficus anni ineuntis à *Salvatore* non exspectatas, nec exspectari potuisse.

Ut rem accuratiùs aliquantùm pervestigemus, purùmque esse textum *Marci*, secundùm quod vulgò legitur, *Non enim erat tempus ficuum*, astruamus:

I. Observandum est illud, quod dicitur de anni intercalatione. *Propter tria intercalant annum, Propter spicam virentem, propter fructus arboris, & propter Tekupham. Bab. Sanhedr.* fol. 11. 2. Latius *Maimonides* in *Kiddush Hodesh*, cap. 4. quem vide. Jam verò, si quæras quid sibi velit intercalatio propter fructus arboris, respondet Glossa, *Si se tardatura sit maturitas fructuum usque dum præterierit Pentecoste, intercalant annum; quippe quòd Pentecoste sit tempus adductionis primitiarum: sique tunc temporis non adduceret quis, cùm accederet ad illud festum, aliud iter esset ei suscipiendum.* Jam verò hoc non de omnibus arboribus est intelligendum, sed de quibusdam tantùm, quæ fructus protruserunt circa tempus *Paschatis*, atq; ad maturitatem eos adduxerant ad festum *Pentecostes*. Sic enim *Maimon.* loco citato, *Si videat Synhedrium, quòd adhuc non adsit spica virens, quódque non germinaverit fructus arborum germinare solitus ad festum Paschatis,* [nota illud *germinare solitus*] *duabus hisce causis innitentes intercalant annum.* Inter has minimè numerari potest ficus: nam cùm, teste *Salvatore*, Matth. xxiiii. 32. protrusio foliorum ejus index fuerit æstatis adventantis, vix exspectes aliquam ficuum maturitatem, imò, testibus *Talmudicis*, vix protrusionem foliorum, ante *Pascha*. Cùm in præcedentibus dicatur, *Pentecosten* fuisse tempus adducendarum primitiarum, non sic intelligendum, ac si omnium arborum primitiæ tunc adducerentur; sed quòd non liceret ante *Pentecosten* aliquas adducere: sic enim aperto Canone est cautum, *Non adducendæ sunt primitiæ ante Pentecosten. Incolæ montis Zeboim suas adduxerunt ante Pentecosten, sed eas ab iis non receperunt, eò quòd scriptum sit in Lege,* Et Festum messis primitias operum tuorum, quæ sevisti in agro. [*Exod.* xxiii. 16.] *Biccurim*, cap. 1. hal. 3.

II. Varia memorantur genera ficuum à *Talmudicis* præter vulgares

gares illas, quæ nobiliores, quæ in hortis natæ sunt & Paradisis. 1. שיתין De quibus *Demai*, cap. 1. hal. 1. הקלין שבדמאי שיתין וגו׳. Id est, Inter ea, quæ levioris curæ æstimabantur, inter res dubias quoad decimationem fuerunt שיתין quæ, teste Glossatore, fuerunt תאני מדבריות *Ficus sylvestres.* 2. Memorantur & ibidem loci בנות שקמה, quæ, ut volunt quidam, fuit ficus ex Platano mixta. תאנה מורכבת בערמון 3. At verò inter omnia ista ficuum genera memoriâ dignæ erant ficus istæ, quæ פרסאות dicebantur, atque istæ magìs, quæ :בנות שוח quæ, nisi ego fallar, ad rem nostram faciunt: non quòd aliis essent nobiliores, sed quòd fructificationis insitatioris. De his mentio *Sheviith*, cap. 5. *hal.* 1. his verbis, בנות שוח שביעית שלהם שניה שהן עושות לשלוש שנים ר׳ יהודה אומ׳ הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביע׳ שהן עושות לב״ שנים Reddemus verba Paraphrasi Glossatorum. בנות שוח *sunt ficus albæ, ac* פרסאות *etiam sunt de genere ficuum: annus septimus* [id est, annus remissionis] *est illis secundus* [vit. septennii insequentis] *his exitus septimi.* בנות שוח *protrudunt fructus unoquoque anno; at non ad maturitatem perducunt nisi anno tertio. Ità ut in arbore ista conspiciendus esset unoquoque anno triplex fructus, anni scilicet præsentis, & præteriti, atque anni istum præcedentis. Sic* פרסאות *fructum perducunt ad maturitatem duobus annis,* &c.

De בנות שוח sic *Gemara Hierosolymitana. Nam fructum ferunt unoquoque anno? an semel tantùm in triennio? Unoquoque anno fructum ferunt; at fructus non maturescit ante annum tertium: unde autem dignoscat quis cujus anni sit fructus? R. Jonah dicit, Per licia appensa. Traditio Samuelis, Affigit ei appendicula,* &c.

III. Per clementiam aeris ramis hæserunt quàmplurimarum arborum fructus per totam hyemem, si manibus non decerperentur, aut excuterentur à ventis: imò per hyemem maturuerunt. Hinc cautiones istæ de decimatione, *Hierof. Sheviith*, fol. 35. 4. *Arbor, quæ fructum suum protrudit ante initium anni mundi* [id est, ante initium mensis Tisri, quo mense mundus creatus] *decimanda est*

pro anno præterito: at si post initium anni mundi, tum decimanda est pro anno ineunte. Respondit R. Judan bar Philia coram R. Jonah, Ecce, arbor Charob fructum suum protrudit ante initium anni mundi, & tamen decimatio ejus est pro anno sequente. R. Jissa dicit, Si tertiam partem protrudat ante initium anni mundi, decimatio fit pro anno præterito; at si post, tum pro anno insequente. Respondit R. Zeira coram R. Jissa, Aliquando palmæ partem fructûs sui non producunt nisi post initium anni mundi, & tamen decimatio earum est pro anno præterito. Samuel bar Abba dicit, Si tertiam partem fructûs protrudat ante diem decimum quintum mensis Shebat, fit decimatio pro anno præterito; si post decimum quintum mensis Shebat, fit decimatio pro anno adventante. Hinc axioma illud in *Rosh hashanah*, cap. 1. hal. 1. *Dies primus mensis Shebat est initium anni pro arboribus, secundùm Scholam Schammaanam; at secundùm Hillelianam decimus quintus.*

Utcunque ficus ex earum arborum genere non essent, quæ fructus suos protruderent post initium *Tisri*; nam vidisti antè è *Talmudicis* protrudere eas solitas folia sua mense *Nisanis*, & fructus ad maturitatem decoquere diebus exinde ter quinquaginta. De illis tamen objici forsan posset illud, quod occurrit in *Gemara Hierosolymitana*, loco anteà citato. *Colligit quis ficus*, inquiunt, *& non novit quonam tempore fuerint protrusæ* [atque indè incertus est in quemnam annum sint decimandæ] *R. Jonah dicit, Numeret centum dies retrò, siq; intra istum numerum incidat dies decimus quintus mensis Shebat; tunc dignoscat quando fuerunt protrusæ.* At hoc intelligendum est de ficubus inusitati generis, atque fructificationis insolitæ: quod & patet ex iis quæ sequuntur, Nam *dicunt ei, Apud vos Tiberiade sunt, quæ fructum ferunt anno uno: quibus ille, Ecce, apud vos in Zippore sunt, qui fructum ferunt biennio.* De ficubus vulgaribus sat notum erat tempus ordinarium protrusionis grossorum, & sat notus annus decimationis: at de ficubus istis alieni generis, quæ vix anno toto, aut quæ non nisi biennio aut triennio fructus maturos ediderunt, non mirum est si dubitaretur in utroque.

IV. Accessit ergò ad arborem *Christus*, fructus ex ea quærens, [quamvis non adesset tempus ordinarium ficuum] quia probabile admodùm erat fructus in ea reperiri potuisse. Præsentis quidem anni ficus nec exspectavit, nec potuit exspectare, cùm tam parùm adesset καιρὸς σύκων, ut abesset ferè per spatium quinquemestre; in dubi-

dubióque ſit, an vel folia habuerit adhuc anni præſentis. Erat jam menſis *Niſan*, erátque iſte menſis tempus primum protruſionis foliorum, ità ut, ſi aliquantùm in lucem proreperent foliorum germina, adeò tenera, minuta, & vix foliorum adhuc nomine digna erant, [nam dies menſis erat tantùm undecimus] ut ficus, ejuſdem cum iſtis foliis anni exſpectare, non ſolùm fruſtraneum eſſet, ſed ridiculum. Peculiare quid denotare videntur verba iſta ἔχουσαν φύλλα, ac ſi reliquæ ficus iſthoc loci eſſent abſque foliis, aut, ad minimum, folia non haberent, quæ pollicerentur ficus. Rationem reddere videtur *Marcus*, cur ad iſtam arborem accederet potiùs quàm ad aliquam aliam, quòd nempe in ea videret folia, atque indè ſpem ficuum. *Nam, cùm vidiſſet*, inquit, *à longinquo ficum habentem folia, venit viſurus num aliquid inveniret in ea.* A foliis ſpes ficuum: hæc ergò certè non folia erant præſentis veris, nam ea vix, aut nè vix, adhuc in rerum natura; ſed aut hæc folia erant anni præteriti, quæ per totam hyemem ficui adhæſerant; aut erat hæc ficus de eo ficuum genere, quæ ficus, pariterque folia, per biennium aut triennium appendentia habuit, antequàm perduceretur fructus ad maturitatem. Atque hanc ego poſteriorem interpretationem potiùs amplector: quæ & rem ipſam planiùs elucidet, & ſcrupulis è verbis *Marci* orientibus pleniùs ſatisfaciat. Habuiſſe hæc arbor folia videtur, quæ ficus promitteret, atque aliæ non ità; quæ ſi omnes ejuſdem fuiſſent generis, omnes, ut probabile, pariter habuiſſent. At, cùm reliquis vento & hyeme excuſſa eſſent folia anni præteriti, præſentíſque, non eſſent producta, hæc ſua retinuit, pro natura & genere ſuo & æſtate & hyeme. *Marcus* ergò in clauſula iſta, quæ maximè interpretes torquet, Οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων, non ſtricte & ſolùm rationem reddit, cur ficus non invenerit; ſed rationem reddit totius actionis, cur ſcilicet in monte iſto, ficubus abundanti unam tantùm viderit, cui folia talia, eámque conſpectam è longinquo adierit, ab eâque ſola ficus exſpectaret. Ratio, inquit, hæc erat, *Quia non erat tempus ordinarium ficuum*: quòd ſi fuiſſet, à ficubus undique circumſtantibus decerpere potuiſſet; at cùm non eſſet, ab hac ſola erat exſpectatio, quæ de genere פרסאות aut בנות שוח videbatur, quæ nunquam foliis ac ficubus caruerunt. Nam ut exemplum in בנות שוח ſumamus. Produxit ea ficus hâc æſtate, quæ per totam hyemem ramis hæſerunt; produ-

xit & alias proximâ æstate, eæque, & priores per istam hyemem ramis etiam hæserunt; tertiâ æstate tertiam prolem edidit; atque ista æstas prolem primam ad maturitatem decoxit: & sic in perpetuum; ità ut nullum tempus eam fructu plurium annorum vacuam videret: minùs ergò mirum est, si ea quæ tantam fæcunditatem, ex aspectu suo promisit, ut duorum ad minimum annorum fructum exspectaret, adeò autem spem fefellit, ut nè unam quidem ficum exhiberet, si, inquam, ea à Domino, quem, ut ità dicam, adeò fefellerat, justam patiatur vindictam; emblema pœnæ infligendæ *Judæis* ob eorum spiritualem sterilitatem, ac hypocrisin.

VERS. 21. Κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν· γενήσεται.

Hyperbolica est hæc locutio, à vulgari Scholarum *Judaicarum* dialecto dèsumpta, atque in earum confutationem aliqualiter collimata. Istiusmodi hyperbolen de ipsissimo hoc monte habes in *Zech.* xiv. 4.

Soliti sunt *Judæi* Doctores suos illustriores de profunditate doctrinæ aut virtutum splendore hâc Phrasiologiâ magnificare, הוא עוקר הרים *Ille est eradicator,* [aut *transplantator*] *montium.*

Bab. Beracoth, fol. 64. 1. *Rabb Joseph est Sinai, & Rabbah est eradicator montium.* Glossa, *Vocârunt Rabb Joseph Sinai, eò quòd esset peritissimus elucidationum: & Rabbah bar Nachmani Eradicatorem montium vocârunt, eò quòd acutissimus esset judicio.*

Id. *Erubhin*, fol 29. 1. *Dixit Rabba, Ecce, ego sum sicut Ben Azzai in plateis Tiberiadis.* Glossa, *Sicut Ben Azzai, qui profundè docuit in plateis Tiberiadis, nec erat in diebus ejus* עוקר הרים כמיתו *Eradicator montium par ei.*

Id *Sanhedr.* fol. 24. 1. *Vidit Resh Lachish in Schola, ac si eradicantem montes, ac hunc illo commolentem.*

Eâdem Phrasiologia, quâ illi ineptè atque adulatoriè doctrinam & virtutes suorum magnificârunt, *Christus* meritò fidem magnificat, ad omnia potentem, *Marc.* ix. 23.

VERS.

VERS. 33. Ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα.

De vineis, earúmq; culturâ, vide *Kilaim*, capp. 4, & 5, & 6, & 7. Ubi copiosè agitur de vineæ areolis, vitium ordinibus, menſurâ torcularis, de ſepe, de foſſis, de calvitio, & de locis intra ſepem, vitibus vacuis, ſerendis vel non ſerendis, *&c.*

VERS. 35. Ἔδειραν,
Ἀπέκτειναν,
Ἐλιθοβόλησαν.

Alludi videtur ad pœnas & mortes in Synhedrio.

1. Ἔδειραν, quæ propriè *corii detractionem* denotat, non incongruè ab interpretibus redditur, *Ceciderunt*: videtúrque vox ad flagellationem referri, ubi quadraginta, uno minùs, verbera miſerum miſerè excoriârunt. Quære quid propriè ſibi velit vox סיפג in Phraſiologia iſta uſitatiſſima, flagellationem hanc exprimente סופג את הארבעים.

2. Ἀπέκτειναν, mortem gladio innuit, prout הרג apud Synhedrium ד׳ מיתות נמסרו לבד סקילה שריפה הרג והנק *Quatuor mortium genera tradita ſunt Synhedrio, Lapidatio, Combuſtio, Occiſio & Strangulatio. Sanhedr.* cap. 7. hal. 1.

VERS. 38. Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, &c.

Confer hunc verſiculum cum *Joan.* xi. 48. videtúrque innui, Primates *Judæorum Chriſtum* pro *Meſſia* inter ſe agnoviſſe; aſt eum amentes trucidâſſe nè cultum alium populúmque alium inducens, cultum ipſorum, ipſóſque, aut perderet, aut ſupprimeret.

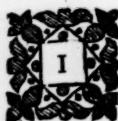
VERS. 44. Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται, &c.

Alluditur hìc planè ad modum lapidationis, de quo ſic *Sanhedr.* cap. 6. hal. 4. *Locus lapidationis altitudine excepit duplicem hominis ſtaturam: indè è clivo eum in terram præcipitavit unus è teſtibus, in lumbos impactum, ſi indè moriatur, bene: ſin minùs, teſtis alter lapidem ei impingit in cor*, &c. Gemara Bab. *R. Simeon ben Eleazar dicit, Lapis illìc erat, quantum duo portarent, hunc impegerunt in cor ejus.*

CAP.

CAP. XXII.

VERS. 9. Πορεύεσθε ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, &c.

ID est, Inducite huc itinerantes.

Bab. Beracoth, fol. 43. 1. *Quisnam est ordo accubitûs ad cibum? Ingrediuntur viatores, sedéntque super subsellia aut cathedras, usque dum introîerint omnes invitati.* Glossa, *Divitibus in more fuit, viatores pauperes ad convivia invitare.*

VERS. 16. Μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν.

Conjiciuntur multa de *Herodianis*. Ego de iis judico ex historia ista, quam adducit autor *Iuchasin*, fol. 19. 1. de *Hillele* loquens & *Shammæo*. *Anteà*, inquit, *fuerant Hillel & Menahemus* [capita Synhedrii:] *at recesserat Menahemus ad famulitium Herodis Regis, unà cum octoginta viris splendidè vestitis.* Ego hos atq; hisce similes *Herodianos* dici arbitror, qui partim sese in aulam contulerant, partim partibus *Herodis* adhæserant, patris, filiíque. Quantâ lite apud magnam partem *Judaicæ* gentis *Herodes* solium ascenderat firmaverátq;, observavimus anté. Erant qui ei pervicaciter resisterent, erántq; qui fortiter suffragarentur: his meritò attribuitur titulus *Herodianorum*, quippe qui summis viribus regnum istius familiæ suffulcirent, & firmarent: iísq; fuerunt, ut videtur, fidei ac doctrinæ *Sadducææ*; videntúrque *Herodem* jam τετραρχοῦντα istâ doctrinâ fermentâsse; nam [quod notavimus anté] *fermentum Sadducæorum* in *Matthæo* (*Matth.* xvi. 6.) *Marco* est *Fermentum Herodis* (*Marc.* viii. 15.) Astutéque est utrinque consultum; ut ille ipsorum doctrinæ, illi ipsius regno evaderent mutuum stabilimentum. Cùm *Manaenem*, vel *Menahemum*, lego, *Herodis* Tetrarchæ Σύντροφον, *Act.* xiii. 1. promptè subit nomen & historia ista de *Menahemo* in aulam *Herodis* tot viros notæ insignioris secum abducente.

VERS. 20. Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή;

Pernitiosâ subtilitate à *Christo* quærunt, num ille ejusdem sententiæ fuerit cum *Juda Galilæo*: quam arripuerunt scelestissimi isti omnium turbatores, quos *Zelotarum* nomine ubique insignit *Josephus*

phus; obedientiam, ac tributum Principi *Romano* ſtrenuè denegantes, eò quòd Ethnico imperio ſe ſubdere, nefas eſſe & ſibi perſuaſerunt & ſuis. Quantas ſtrages inter populum induxerit dogmatis hujus veſanus furor, teſtantur cum *Joſepho* ipſa rudera *Hieroſolymitana*, vel in hunc ipſum diem. *Cæſarem* elegerunt præ *Chriſto*, & tamen quòd *Cæſarem* nòllent, nec *Chriſtum*, dira proſtant monumenta, & vindictæ divinæ, & propriæ amentiæ, in omnia ſecula. Furorem hunc reſpiciunt frequentes iſtæ Apoſtolorum commonitiones, *ut poteſtatibus ſublimioribus unuſquiſque ſe ſubdat*, *Rom.* xiii. 1. I *Pet.* ii. 13, &c. atque inſanientium iſtorum characteres, *Dominationes contemnunt.* II *Pet.* ii. 10. *Judæ* ver. viii. & *ſeſe efferunt contra omne quod dicitur Deus*, II *Theſſ.* ii. 4.

Inſidiis quæſtionis propoſitæ reſpondet *Chriſtus* ex ipſa Scholarum determinatione, ubi hoc obtinuit, *Ubicunque numiſma Regis alicujus obtinet, illic incolæ Regem iſtum pro Domino agnoſcunt. Maimon.* in *Gezelah*, cap. 5. Hinc illud *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 20. 2. *Dixit Abigail Davidi, Quidnam ego mali feci, vel filii mei, vel pecora mea? Reſpondit ille, Maritus tuus regnum Davidis vilipendit. Tunc ergò, inquit illa, Rex es? Cui ille, Nonne Samuel me unxit in Regem? Cui illa,* עריין מוניטה דמרן שאול קיים: *Nomiſma Domini noſtri Saulis adhuc obtinet*: id eſt, Nonne *Saulus* pro Rege eſt habendus, cùm nomiſma ejus vulgò adhuc apud omnes recipiatur?

VERS. 23. Σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν.

Tanchum, fol. 3. 1. *Sadducæi negant, dicúntque, Deficit nubes, atque abit; ſic deſcendens in ſepulchrum non redit*: eâdem omnino arguendi normâ, quâ Pædo-baptiſmum negant ii qui negant; quia ſcilicet in Lege non occurrat mentio reſurrectionis apertis verbis. De *Herodianis* ſuſpicati ſumus ſuprà fuiſſe *Sadducæos*, aulicos ſcilicet: aſt hi, quibuſcum jam res eſt, vulgariores erant.

VERS. 32. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν.

Lege, ſi vacat, initium capitis *Chelek* in *Bab. Sanhedr.* ubi obſervabis quibus argumentis & deductionibus לתחיית המתים מן התורה astruitur reſurrectio è Lege à *Talmudicis*, formâ arguendi huic ſub manibus non abſimili. Hoc unum tantùm adducemus:

cemus: *Dixit R. Eliezer Be R. Josi, Hac in re ego falsitatis incusavi Scribas Samaritanorum, qui dicunt, Resurrectionem mortuorum non probandam esse è Lege: dixi illis, Vos falsificatis Legem vestram, nec quicquam reportatis in manibus vestris; nam dicitis, Resurrectio mortuorum non est è Lege, cùm dicat*, Excidendo excidetur anima ista; iniquitas ejus super eam [*Num.* xv. 31.] Excidendo excidetur, *nempe in mundo hoc*. Iniquitas ejus super eam: *quando? Nonne in mundo futuro?* Hæc ideo magìs præ aliis, quæ illìc occurrunt, citavimus, quòd textum *Samariticum* corruptelæ isthoc in loco insimulare videntur, cùm quidem optimè & textus & versio, quod observanti patebit, conveniant cum *Hebræo*. Cùm ergò dicat *Rabbinus* eos Legem suam falsificâsse, [זייפתם תורתכם] non tam puritatem textûs negat, quàm vanitatem interpretationis redarguit; ac si dixisset, Vos Legem vestram falsè interpretamini, cùm resurrectionem mortuorum ex istis verbis, quæ eam tam apertè effantur, non eliciatis.

Cum præsenti *Salvatoris* argumento confer primò ista, quæ dicuntur à *R. Tanchum*, fol. 13. 3. *Dicit R. Simeon ben Jochai, Deus Sanctus Benedictus nomen suum justis non adjungit dum vivunt; sed tantùm post mortem eorum: sicut dicitur*, Sanctis qui in terra sunt [*Psal.* xvi. 3.] *Quandonam sunt* Sancti? *Cùm in terra reponuntur; nam, dum vivunt, nomen suum Deus iis non adjungit, eò quòd de iis non certum habeat, malum affectum eos non abducturum: at, cùm mortui sunt, nomen suum iis adjungit. Ast invenimus Deum nomen suum adjunxisse Isaaco, dum viveret.* [*Gen.* xxviii. 13. Ego sum Deus *Abrahami* & Deus *Isaaci*.] *Respondent Rabbini, Pulverem ejus respexit, ac si collectum super Altare. R. Berachiah dixit, Ex quo cæcus factus est, fuit sicut mortuus.* Vide etiam *R. Menahem* in Legem, fol. 62. 1.

Confer etiam ista *Gemaræ Hierosolymitanæ, Berac.* fol. 5. 4. *Justi etiam in morte dicuntur vivi, atque impii etiam in vita dicuntur mortui. Ast unde probatur, quòd impii etiam in vita dicuntur mortui? Ex eo, quod dicitur,* לא אחפוץ במות המת Non delectatus sum morte mortui. *Num ille, qui dicitur* מת, *jam est mortuus? Atque unde probatur, quòd justi etiam sub morte dicantur vivi? Ex eo, quod scribitur*, Et dixit ei, Hæc est terra, de qua juravi *Abrahamo, Isaaco*, & *Jacobo*, לאמר. *Quid sibi vult vox* לאמר?

לאמר? *Dicit ei, Abi & dic patribus, quodcunque promiſi vobis, præſtiti filiis veſtris.*

Eadem ſententia *Babylonicorum, Beræ* fol. 18. 1. *Viventes nôrunt quòd morientur: Iſti ſunt juſti, qui in morte ſua dicuntur vivi: ſicut dicitur,* Et Benaiah filius Johoiadæ filii איש חי viri viventis, &c. Et paulò póſt, *Mortui nequicquam nôrunt: Iſti ſunt impii, qui etiam in vita eorum dicuntur mortui: ſicut dicitur,* ואתה חלל רשע נשיא ישראל Et tu mortue impie princeps Iſraelis. Vocem חלל, quæ vulgò *Profane* redditur hoc in loco, illi ſenſu etiam admodùm uſitato reddunt, nempe pro *vulnerato*, aut *mortuo*.

Ibid. col. 2. Variæ adducuntur hiſtoriæ, quibus probatur mortuos eouſque vivere, ut etiam intelligant plurima quæ hìc fiunt: nonnullóſque poſt mortem fuiſſe locutos, &c.

CAP. XXIII.

VERS. 2. Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας, &c.

De Cathedra legislativa hoc intelligendum potiùs, quàm de merè doctrinali: aſſerítque hìc *Chriſtus* autoritatem magiſtratûs, eíque parere in licitis hortatur.

De *cathedris* Synhedrii mentio in *Bab. Succah*, fol. 51. 2. *Erant Alexandriæ cathedræ aureæ ſeptuaginta una, pro numero Seniorum ſeptuaginta unius, è Synhedrio magno.*

De *autoritate Moſis*, atque ejus vices gerente in Synhedrio, mentio etiam in *Sanhedr.* cap. 1. hal. 6. *Synhedrium magnum conſtitit è Senioribus ſeptuaginta uno. Unde autem aſtruitur hic numerus? Ex eo, quod dicitur,* Collige mihi ſeptuaginta viros è Senioribus Iſraelis: Moſes autem eis præfuit. *Ecce ſeptuaginta unum!*

Quod à *Galatino* hìc obſervatur, ex ſignificatione *Aoriſti* ἐκάθισαν, leve nimis eſt, & ventoſum. *Sederunt dicit* [inquit ille], *& non Sedent, ut manifeſtè demonſtraret, quòd eorum tunc jam ceſſaverat poteſtas.* lib. 4. cap. 6. Siquid autem curioſius ex Aoriſto eliciendum, in hunc potiùs ſenſum optimè tranſferas. *Moſis* Cathedram

invaſerunt diu *Scribæ* ac *Phariſæi*, hominum nequiſſimi; eis tamen parendum, eò quòd, itâ diſpenſante providentiâ divinâ, ſummum illi gerunt Magiſtratum.

De eorum autoritate ſic *Maimon.* in *Mamrim*, cap. 1, *Synhedrium magnum Hieroſolymitanum fuit* עיקר ועמוד [στῦλος καὶ ἑδραίωμα. Vide I *Tim.* iii. 15.] *fundamentum Legis traditionalis, & columna doctrinæ: unde prodîerunt ſtatuta & judicia ad omnem Iſraelem. Et de iis, hoc ipſum aſſerit Lex, dicens,* Secundùm ſententiam Legis quam ipſi docuerint, &c. [*Deut.* xvii. 11.] *Quicunq; ergò Moſi, Magiſtro noſtro, ejúsque Legi credit, illis inniti tenetur de rebus Legis.*

Chriſtus eos non pro oraculis habendos docet, ſed pro Magiſtratibus.

VERS. 4. Φορτία βαρέα.

חומרי linguâ *Talmudicâ*. Hinc איסור חמור *Prohibitio gravis. Hieroſ. Roſh haſhanah*, fol. 56. 4. הולך אחרי המחמיר *Sequatur gravia imponentem. Maim.* in *Mamrim*, cap. 1.

Memorantur res viginti quatuor מחומרי ב"ה מקולי בש" *E gravibus Scholæ Hillelianæ, & levibus Shammaana. Hieroſ. Jom Tobh*, fol. 60. 2. & *Sotah*, fol. 19. 2.

In eodem tractatu *Sotah*, cap. 3. hal. 4. *R. Joſhua dicit, Stultus religioſus,* רשע ערום *Improbus aſtutus, fœmina Phariſæa, ac illiſio voluntaria Phariſæorum, perdunt mundum.* Diſputatur à *Gemariſtis*, quis ſit רשע ערום *Improbus aſtutus*, & reſpondetur à quibuſdam, *Is, qui levia ſibi præſcribit, at gravia aliis.*

VERS. 5. Πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν.

Has quatuor Legis Periochas,

Exod. xiii. ver. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.
Exod xiii. ver. 11, 12, 13, 14, 15, 16.
Deut. vi. ver. 5, 6, 7, 8, 9.
Deut. xi. ver. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21.

Membranulis duabus inſcriptas [תפלין *Tephillin* ab iis vocatas] ſumma cum religione ſecum geſtabant aſſiduè, fronti affixas ac brachio ſiniſtro. Fronti, *eo loco* שמוחו של תינוק רופף, *quo cerebri*

rebri infantis eſt palpitatio. Bab. Taanith, fol. 16. 1. in Gloſſa. Hæc frontalis maximè conſpicua erat, & πλαἶυνθεῖσα: hinc illud, *Nè prætereat quis Synagogam, dum illic oratur. ---Si verò capiti affixa habeat Phylacteria, præterire permittitur, eò quòd iſta teſtentur eum ſtudioſum eſſe Legis. Maimon.* in *Tephillah*, cap. 8. atq; illud *Bab. Beracoth*, fol. 18. 1. *Ambulare inter ſepulchreta non licet cum Phylacteriis capiti affixis; ac libro Legis brachio appenſo.*

Dicta ſunt Græcè φυλακτήρια, id eſt, *Obſervatoria*; eò quòd eſſent memorativa Legis: ac *conſervatoria* etiam fortaſſis dicta, eò quòd vim quandam habere exiſtimarentur ad fugandos Dæmonas. *Neceſſe eſt, ut recitentur Phylacteria veſpere domi*, בשביל להבריח את המזיקין *ad fugandos Dæmonas. Hieroſ. Berac.* fol. 2. 4. *Piske* in *Berac.* cap. 1. artic. 6. *Rabbenu Aſher*, ibid. cap. 1. col. 1.

De curioſa Phylacteriorum ſcriptione, vide *Maimon.* in *Tephillin*, capp. 1, 2.

De eorum ligamentis literulis quibuſdam ſignatis, vide *Toſaphoth* ad *Megillah*, fol. 26. 2.

De eorum recitatione, vide utrumque *Talmud* in *Beracoth*, capp. 1, 2, 3.

Ut tactis Phylacteriis jurârint *Judæi*, vide *Maim.* in *Shevuoth*, cap. 11. útque introducatur Deus per Phylacteria jurans, *Tanch.* fol. 6. 3.

Non tam nudam eorum geſtationem damnat *Salvator*, quàm faſtuoſam ac hypocriticam. Non improbabile eſt ipſum ea geſtâſſe pro more gentis: nam & à pueritia erudiendi erant filii *Judæorum* in recitatione Phylacteriorum, cùm jam catechizationis eſſent capaces. *Bab. Berac.* fol. 22. 1. in Gloſſa.

Lata & admodùm conſpicua fecerunt ſibi *Scribæ* & *Phariſæi*, ut proportionatam indè apud populum reportarent devotionis famam atque æſtimationem, cùm hæc ut indicia ſtudii Legis, ac ſigna devotionis, æſtimarentur.

Μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

Vide *Numer.* xv. 38. *Deut.* xxii. 12.

Bab. Schabb fol. 23. 2. *Qui de candela Sabbatica curat, futuri ſunt ejus filii diſcipuli Sapientum; qui de membranulis poſtibus affigendis, domum ſpecioſam adipiſcetur: quique de* ציצית *fimbriis veſtimento attexendis, adipiſcetur bonam tunicam.*

VERS. 7. Καὶ καλεῖσθαι, Ῥαββὶ, Ῥαββί.

I. De origine hujus tituli sic *Aruch* in voce אב״.

Secula vetustiora, quæ digniora erant, opus non habuerunt titulo vel Rabban, vel Rabbi, vel Rabh, aut ad Sapientes Babylonis insigniendos, aut Sapientes terræ Israeliticæ: nam, ecce, ascendit Hillel è Babylone, & nomini ejus non additus est titulus Rabbinatûs: atq; ità erat de iis, qui nobiles erant inter Prophetas, nam dicit: Haggai Propheta [non *Rabbi Haggai*] *Ezra non ascendit è Babylone*, &c. [non *Rabbi Ezra*] *quos non insignîerunt titulo Rabbinatûs, cùm nomina eorum proferrent. Ac non audivimus, initium hoc habuisse nisi in Præfectis* [Synhedrii] *à Rabban Gamaliele sene, & Rabban Simeone filio ejus, qui perîit in excidio Templi secundi, ac à Rabban Jochanane ben Zaccai, qui omnes fuerunt Præfecti. Ac titulus etiam Rabbi incepit à promotis* (ad Presbyteratum) *ex illo tempore, Rabbi Zadok & R. Eliezer ben Jacob: effluxitque res à discipulis Rabban Jochananis ben Zaccai, & ultrà. Ordóque in ore omnium sic est, Major est Rabbi quàm Rabh, & major est Rabban quàm Rabbi, & major est qui nomine suo* (simplici) *vocatur quàm Rabban.*

Ante tempora *Hilleliana* in usu non fuisse fastuosum hunc titulum *Rabbi* satis patet ex eo, quòd Doctores præcedentes nudo suo nomine vocarentur, & titulum hunc non nôrunt. *Antigonus Sochæus*, *Shemaiah* & *Abtalion*, *Gebihah ben Pesisa*, *Calba Savua*, *Admon* & *Hanan*, *Hillel* & *Shammai*, aliique quàmplurimi, quorum nomina occurrunt in historia *Judaica*. At tamen reperies vetustiores hosce à scriptoribus suæ gentis officiosè aliquando insignitos hoc titulo, quem ipsi non nôrunt. In *Bab. Maccoth*, fol. 24. 1. Regem *Jehoshaphatum* ità doctos vocâsse fingunt. *Cùm videret ille*, inquiunt, *Discipulum Sapientum, surrexit è solio, atque eum amplexus est, atque osculatus, eúmque vocavit* אבי אבי רבי רבי מרי מרי, *ô Pater, Pater, Rabbi, Rabbi, Domine, Domine*. Et in *Sanhedr.* fol. 107. 3. *Joshua ben Perachiæ* vocatur *Rabbi Joshua*. רבי אבי מרי hic redduntur Ῥαββὶ versu octavo, Πατὴρ versu nono, καθηγητὴς versu decimo.

Tempus præcisum, quo ortus est hic titulus, non rimatiùs scrutamur; ortus certè non est ante orta schismata inter Scholas *Shammai* & *Hillelis*, & ex isto schismate forsan ortus.

II. In

II. In more, & in amore iis fuit, hoc titulo honorario ſalutari, utcunque ſimulatum apud eos hoc axioma, אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות *Opus ama, at Rabbinatum odio habe. Maim.* in *Talm. Tor.* cap. 3.

1. Diſcipuli Magiſtros ſuos ſic ſalutare ſunt docti.

Bab. Berac. fol. 27. 1. *R. Eliezer dicit*, המתפלל אחרי רבו *Qui orat poſt tergum Magiſtri ſui*, והניתן שלום לרבו, והמחזיר שלום לרבו *Et qui ſalutat Magiſtrum ſuum, aut reſalutat Magiſtrum ſuum, & qui ſeparatiſtam ſe facit à Schola Magiſtri ſui, & qui aliquid docet, quod non audivit à Magiſtro ſuo, is divinam majeſtatem provocat, ut diſcedat ab Iſraele.* Gloſſatores in iſta verba, *Qui ſalutat, aut reſalutat Magiſtrum ſuum*, ſic commentantur: *Qui Magiſtrum ſalutat eâ formâ verborum, quâ alios homines ſalutat, & non dicit ei*, שלום עליך רבי *Salve Rabbi.* [Vide & *Hieroſ. Shevuoth*, fol. 34. 1.]

Refertur etiam in eodem tractatu, fol. 19. 1. Synhedrium vigeſies quater quoſdam excommunicâſſe על כבוד רב *Propter honorem Magiſtri:* id eſt, propter debitum honorem *Rabbinis* non conceſſum.

2. Magiſtri ſe mutuò ſic ſalutârunt.

Hieroſ. Moed Katon, fol. 81. 1. *R. Akibah dixit B. Eleazaro, Rabbi, Rabbi. Bab. Taanith*, fol. 2. 2. habetur hæc hiſtoria. *R. Eliezar b. Simeonis de Magdal-Gedor venit à domo Magiſtri inſidens aſino: perrexit juxta ripam fluvii gaudens valde, hilariſque, ideo quòd plurimum in Lege didiciſſet. Occurrit ei homo quidam deformis admodùm, dixitque*, שלום עליך רבי *Salve, Rabbi: at ille eum non reſalutavit, verùm è contrà ſic dixit, Raka, Quàm deformis eſt iſte vir, forſan omnes concives tui æquè deformes ſunt ac tu. Reſpondit ille, Ego hoc non novi, aſt ito tu ad opificem, qui me fecit, eique dic, Quàm deforme eſt hoc vaſculum, quod feciſti?* &c. Et paulò póſt, *Cùm accederet* [iſte deformis] *ad propriam urbem, prodierunt ei in occurſum concives, & dixerunt*, שלום עליך רבי רבי מורי מורי *Salve, Rabbi, Rabbi, Magiſter, Magiſter. Dicit iis* [R. Eliezer] *Cuinam vos dicitis, Rabbi, Rabbi? Reſpondent, Ei, qui te ſequitur. Quibus ille, Si hic eſt Rabbi, nè multiplicentur tales in Iſraele.*

VERS.

VERS. 14. Κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν.

Ingenioſi ſatìs erant *Scribæ* & *Phariſæi* in proprium commodum. Audi argumentum unum inter plura ab incude avaritiæ eorum, artificio ſanè rudi, at lucroſo ſatìs, malleatum. *Bab. Joma* fol. 72. 2. *Dicit Dominus, Faciant mihi arcam è ligno Shittim.* "מכאן לתח"ו שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו. *Hinc determinatur,* inquiunt, *pro Diſcipulo Sapientum, quòd tenentur concives ejus opus ſuum ſervile pro ipſo præſtare.* O magiſtra artis, ingenîque largitrix, crumena! Sic promotus in præfecturam Synhedrii à Synhedrio erat ſuſtentandus, & locupletandus. Vide Gloſſam in *Bab. Taanith*, fol. 21. 1.

Duplici hamo venerationem à populo piſcati ſunt, & ex veneratione lucrum.

I. Ut doctores Legis; ubi hoc primò & præ omnibus inſtillârunt diſcipulis & vulgo, venerandum ſupra omnes mortales eſſe Sapientem, vel Magiſtrum. Ecce ordinem ſubſelliorum gentis his judicibus! *Hieroſ. Horaioth*, fol. 84. 2. *Sapiens præferendus Regi: Rex ſummo Pontifici: ſummus Pontifex Prophetæ: Propheta uncto in bellum: unctus in bellum Præfecto Ephemeriæ: Præfectus Ephemeriæ capiti familiæ: caput familiæ Conſiliario: Conſiliarius Theſaurario: Theſaurarius Sacerdoti privato: Sacerdos privatus Levitæ: Levita Iſraelitæ: Iſraelita Notho: Nothus Nethinæo: Nethinæus Proſelyto: Proſelytus ſervo manumiſſo. At quando hoc? Nempe, cùm cetera ſunt paria: at verò, ſi Nothus ſit Diſcipulus Sapiens, & Sacerdos ſummus ſit indoctus, Nothus ei præferendus. Sapiens eſt præferendus Regi: nam, ſi moriatur Sapiens, non eſt ei par; at, ſi moriatur Rex, quivis Iſraelita eſt idoneus regno.*

Hæc ultima in mentem revocant illa *Ignatii Martyris*, ſi modò illa *Ignatii*, in epiſtola decima. Τίμα, φησὶν, υἱὲ τὸν Θεὸν καὶ Βασιλέα. Ἐγὼ δέ φημι, Τίμα μὲν Θεὸν, ὡς αἴτιον τῶν ὅλων καὶ Κύριον· Ἐπίσκοπον δὲ ὡς ἀρχιερέα, Θεοῦ εἰκόνα φοροῦντα· κατὰ μὲν τὸ ἄρχειν, Θεοῦ, κατὰ δὲ τὸ ἱερατεύειν, Χριστοῦ· καὶ μετὰ τοῦτον τιμᾷν χρὴ καὶ Βασιλέα.

II. Prætextu infandæ devotionis, præſertim verò ſub ſpecioſo habitu orationum prolixarum, animos devotos ità ad ſe flexerunt, præſertim verò fœminarum, atque inter eas viduarum locupletiorum, ut bona & facultates earum ſubtili attractu extorquerent, aut expiſcarentur. Nec deerant retia fictæ autoritatis, cùm pro libitu è cathedra

cathedra pronuntiarent de dote atque opibus, viduæ cedentibus, ſibíq; adrogârunt de iſtis rebus determinare. De qua re, infinitis litibus atque ambagibus perplexâ, vide, ſi vacat, tractatus *Jevamoth, Chetubboth,* & *Gittin.*

De prolixitate orationum ſatis erat adduxiſſe verba *Gemaræ Babylonicæ* in *Beracoth,* fol. 32. 2. *Religioſi antiquiores ſoliti ſunt per horam morari* [meditantes ante inceptas preces] *unde hoc? Dicit R. Joſhua ben Levi, Ex eo, quod dicit Scriptura,* אשרי יושבי ביתך Beati ſunt, qui ſedent in domo tua. *Dicit etiam R. Joſhua Ben Levi, Tenetur etiam orans ad morandum poſt preces ſuas per ſpatium horæ: ſicut dicitur.* Juſti laudabunt nomen tuum ישבו ישרים את פניך Sedebunt recti ante faciem tuam. *Neceſſe eſt ergò, ut moretur* [meditans] *per horam unam ante preces & per horam unam poſt preces,* &c. *Religioſi antiquiores morati ſunt per ſpatium horæ ante preces, precati ſunt per ſpatium horæ, & morati ſunt per ſpatium horæ poſt preces. Cùm ergò novem horas unoquoque die precibus immorando inſumerent, quomodo reliquum Legis eſt ab iis præſtitum? & quomodo curatum eſt ab iis de rebus ſuis mundanis? Aſt ideo quòd religioſi eſſent, obſervata eſt Lex eorum, & curatæ ſunt res eorum.* Atque ibidem fol. 54. 2. *Prolixa oratio vitam protrahit.*

VERS. 15. Ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον.

Peſſimè certè apud *Talmudicos* audiunt Proſelyti. *Bab. Niddah,* fol. 13. 2. *Tradunt Rabbini noſtri,* גרים והמשחקים הינוקות מעכבין את המשיח *Proſelyti & Pæderaſtæ impediunt adventum Meſſiæ.* גרים לישראל כספחת *Proſelyti ſunt ſicut ſcabies Iſraeli.* Gloſſa, *Ideo quòd non eſſent periti mandatorum, quòdque inducerent vindictas, atque inſuper, quòd fortè eorum opera imitarentur Iſraelitæ,* &c.

Et tamen in iis captandis omnimodâ ſedulitate uſi ſunt, lucri ergò, ut crumenas eorum, ſpecie religionis allectorum, aliquo modo mulgerent, aut eos in commodum aliquod ſibi, aut emolumentum adhiberent. Eandem ergò avaritiam ſub hypocriſi, quam commate præcedenti in exedendis viduis damnaverat *Salvator,* hìc etiam damnat in aucupandis Proſelytis: quos omnimodo ſudore

ad ſe allicere conati ſunt *Scribæ* & *Phariſæi*; non quòd Proſelyti iis curæ [nam eos pro ſcabie & peſte habuerunt] ſed. quòd, quò plures ad ſuam religionem allicere potuerunt; eò iis amplior anſa lucrifaciendi, atque ineſcandi crumenas. Eos ergò ſic factos Proſelytos *fecerunt duplo magìs filios Gehennæ, quàm ſeipſos*: nam, cùm in rete ſuum eos allexiſſent, prædam nacti non ulteriùs ſoliciti erant quid de iis fieret, modò ab illis aliquid ſibi cederet lucri. Pereant illi in ignorantia, ſuperſtitione, atheiſmo, omnimoda impietate, nihil hoc *Scribis* & *Phariſæis* curæ, permaneant modò in *Judaiſmo*, ut conſcientiis eorum iſti dominentur, & crumenis.

VERS. 16. Ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει, &c.

In eundem planè ſenſum coeunt hæc verba cum iſtis de *Corban*, cap.xv.5. Non *aurum Templi* hìc intelligendum eſt, illud quo micabant undique parietes & laquearia; ſed de auro in *Corbonam* oblato eſt ſermo. Vulgare, & quaſi pro nihilo, apud eos erat, jurare המעין הזה *Per Templum*, & המזבח *Per Altare*, quod obſervavimus ad capitis quinti verſum tricesimum tertium: atque hinc ſeipſos adeò obſtrictos non ſunt opinati; at verò, ſi קרבן *Corban* jurarent, vinculo indiſſolubili ſe mancipatos arbitrabantur. Exempli gratiâ, Si quis ſic juraret, *Per Templum*, aut *Per Altare*, aurum, pecora, bona mea, tibi non proderunt; licuit tamen juranti, ſi vellet, per hæc ei prodeſſe: at, ſi ſic juraret, *Korban Templo aurum meum, Korban Altari pecora mea*; hoc nullo modo violandum.

VERS. 23. Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, &c.

I. *Regula hæc obtinet de decimis. Quodcunque cedit in cibum, quódque cuſtoditur* [id eſt, quod non eſt communis juris] *quódque è terra naſcitur, decimetur. Maaſaroth*, cap.1.hal.1.

II. Ex Lege, decimatio erat pecorum, frugum & fructuum: cujus modus & menſura ſecundùm *Scribas* hæc erat. *E frugibus trituratis, & ventilabro purgatis*, 1. *Excipitur quinta pars pro Sacerdote: hæc vocabatur* תרומה גדולה *oblatio magna*. 2. *Decima pars reſidui Levitæ cedit: vocabatur hæc* מעשר ראשון

Decima

Decima prima. 3. *Decima pars iterum è reſiduo tollenda & comedenda Hieroſolymis, aut redimenda: vocabatur hæc* מעשר שני *Decima ſecunda.* 4. *Levita decimam dat è ſuo Sacerdoti: vocatur hæc* מעשר המעשר *Decima decimæ.* Hæc fusè tractantur in *Peah, Demai, Maaſeroth,* &c.

III. מעשר ירק דרבנן *Decimatio olerum eſt à Rabbinis. Bab. Joma,* fol. 83. 2. Addita erat hæc decimatio à *Scribis*, & tamen à *Chriſto* approbata, cùm dicit, *Illa non oportet omittere.* Audi hoc, ô Anti-decimarie. Decimatio olerum erat inſtitutionis ſolùm Eccleſiaſticæ, & tamen ſanctionem habuit *Salvatoris* in iſtis verbis, *Illa non oportet omittere*: ídque partim ob rei ipſius æquitatem, & conſonantiam ad Legem & rationem, partim, quòd à Synhedrio in cathedra *Moſis* ſedente (ut verſu ſecundo) erat præſcripta.

IV. Τὸ ἡδύοσμον.] Vocatur ea aliquando *Talmudicis* הדנדנה *Sheviith*, cap. 1. hal. 1. numeratúrque inter ea, quæ Legem patiuntur anni ſeptimi. Ubi *Rambam, Arucho eſt* מינטא. Vocatur aliquando מינתא *Oketſim*, cap. 1. hal. 2. Ubi R. Sol. *Arucho vernaculè eſt* מינטא *Mentha: éſtque ſuavis odoris, eam ergò in Synagogis ſpargunt, boni odoris gratiâ.*

Τὸ ἄνηθον] *Talmudicis* שבת. *Oketſim*, cap. 3. hal. 4. ubi R. Sol. שבת *eſt de genere herbarum, & decimatur, & quoad ſemen, & quoad herbam.* Rambam. *Comeditur crudum poſt cibum, & non coquendum eſt: dum ergò non coquitur, ſubit decimationem.* Gloſſa in *Bab. Avodah Zar.* fol. 7. 2. שבת *linguâ Romanâ eſt Anethum, & decimatur, ſive colligatur viride, ſive maturum.*

Τὸ Κύμινον] *Talmudicis* כמון. Numeratur inter decimanda, *Demai*, cap. 2. hal 1.

VERS. 27. Παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις.

Diſtinguntur ſepulchra apud *Judæorum* Magiſtros, in קבר תהום *Sepulchrum profundum*, de quo ignoratur quòd ſit ſepulchrum, Μνημεῖον ἄδηλον, *Luc.* xi. 44. & קבר מצוין *Sepulchrum pictum*, qualia erant omnia, quæ nota erant & conſpicienda. Utriſque *Scribas* & *Phariſæos* comparat *Salvator*; illis,

lis, *Lucæ* loco citato; his, loco sub manibus, sub diversa ratione.

De dealbatione sepulchrorum hæc traduntur.

Shekalim, cap. 1. halac. 1. *Decimo quinto mensis Adar emendant vias, & plateas, & collectiones aquarum, atque ea præstant, quæ publicum spectant,* ומציינין את הקברות *& pingunt* [vel, *notant*] *sepulchra.*

Modus describitur in *Maasar sheni*, cap. 5. hal. 1. מציינין קברות בסיד ממחה ושופך *Sepulchra pingunt calce, aquâ maceratâ ac infusâ.*

Rationem rei reddunt *Gemaristæ Hierosolytani* utrobique locorum. *Nonne sepulchra notant*, inquiunt, *ante mensem Adar? Imò, at supponitur abstersos esse colores. Quam autem ob causam sic pingunt? Ut par sit hæc res causæ leprosi. Clamat ille, Immundus, Immundus: atque hìc pariter, immunditia ore suo ad te clamat, & dicit, Nè appropinquas. R. Illa, nomine R. Samuelis bar Nachman illud adducit* [*Ezek.* xxxix. 15.] Si transiens quis per terram os hominis viderit, signum sepulchrale juxta illud eriget. Vide *Hieros. Maasar sheni*, fol 55. 3. *Moed katon*, fol. 80. 2, 3. *Sotah*, fol. 23. 3.

Glossatores & rationem, & modum, sic effantur. *A decimo quinto mensis Adar investigârunt, atque ubicunque sepulchrum invenerunt, cujus abluta ab imbribus esset dealbatio, eam restaurârunt, ut locus immundus dignosceretur, atque ut indè declinarent sacerdotes comesturi Trumam.* Glossa ad Shekalim & rursus ad *Maasar Sheni. Sepulchra calce notârunt ad formam ossium, quam aqua infusam circa sepulchrum fuderunt, ut dignoscerent indè omnes locum istum immundum esse, ideóque ab eo esse declinandum.*

De hac re etiam Glossa in *Bab. Moed katon*, fol. 5. 10. *Notas fecerunt in sepulchra, calce albâ instar ossium*, &c. Vide locum.

VERS. 28. Οὕτως καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, &c.

In *Bab*, *Sotah*, fol. 22. 2. Istiusmodi Hypocritæ vocantur צבועין *Tincti*, vel *Colorati*. *Jannai* Rex moriens uxorem monet, ut caveat sibi

ſibi מן הצבועין שדומין מפרשין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס: *ab hominibus pictis, Phariſæos ſimulantibus, quorum opera ſunt ſicut opera Zimri, at tamen exſpectant mercedem Phinchaſi.* Gloſſa, צבועין *Homines iſti picti ii ſunt, quorum externa forma non reſpondet naturæ eorum, at colorati ſunt, quoad extra* אין תוכן כברם *at interius eorum non eſt ſicut exterius: eorúmque opera mala ſunt ſicut opera Zimri, at mercedem Phinchaſi requirunt, hominibus dicentes, ut ſe honorent veluti Phinchaſum.*

Axiomatis proprii erant obliti תח' שאין תוכו כברו אין תח' *Diſcipulus Sapientum, qui idem non eſt ad intra, quod eſt ad extra, non eſt Diſcipulus ſapientum. Bab. Joma,* fol. 72.2.

Ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.

Hoc ipſum in infamiam propriam teſtantur Magiſtri.

In *Bab. Joma,* fol. 9. 2. Quærunt, quænam peccata eſſent ſub Templo primo, ob quæ illud erat vaſtatum; & reſpondetur, *Idololatria, Fornicatio, & Effuſio ſanguinis.* Quæritur, quænam ſub ſecundo; & reſpondetur, *Odium abſque cauſa, & ſecreta iniquitas:* & hæc addunt, ראשונים שנתגלה עונן נתגלה קיצם *Iis, qui ſub Templo primo erant; eò quòd* [redacted] *revelata eſt iniquitas eorum, revelatus eſt etiam finis eorum.* אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם. *At iis, qui ſub Templo ſecundo, non revelatus eſt finis eorum; eò quòd non revelata eſſet iniquitas eorum* Gloſſa, *Illi, qui ſub Templo primo, non occultârunt iniquitatem ſuam; iis ergò revelatus eſt finis eorum ſicut dicitur;* Poſt ſeptuaginta annos in Babylone ego viſitabo vos: *at eorum, qui ſub Templo ſecundo, non revelata eſt iniquitas:* בני מקדש שני היו רשעים נסתר *illi ſub Templo ſecundo fuerunt iniqui clanculùm.*

VERS. 29. Κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δικαίων.

Shekalim, cap. 2. hal. 5. בונין לו נפש על קברו: In partes eunt Gloſſatores de verſione vocis נפש. Quidam de ſtructura quadam intelligunt, vel columna; quidam de dealbatione, aut notatione ſepulchri nuper memorata. Agit locus de reſiduo didrachmarum ſolutarum pro redemptione animæ: quæritúrque ſi ſuperſit

ſit quid ex iis debitum, vel reſiduum homini jam mortuo, quid de eo agendum; & determinatur, *Reponatur, uſque dum adveniat Elias; at R. Nathan dicit,* בונין לו נפש על קברו, *Exſtruant ei columnam* [vel, *ſtructuram*] *aliquam in ejus ſepulchrum.* Quod fieri ſub ratione ornandi ſepulchra arguunt ea, quæ dicuntur à *Gemara Hieroſolymitana* in locum. אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן · הן זכרונן οὐ κοσμοῦσι μνημεῖα τῶν δικαίων, *Nam dicta eorum ſunt memoria eorum.* fol. 47. 1. Unde videntur ſtructuræ iſtæ, vel ornamenta in ſepulchra eorum collata, memoriæ ſacra fuiſſe, vocatáque inde נפשות, quòd vitam atque animam memoriæ eorum conſervarent.

Ex his penſatis clariùs elucet ſenſus verborum ſub manibus. Num tam diram maledictionem meruit, ornare ſepulchra Prophetarum & juſtorum? Pietatis nonne hoc fuit potiùs, quàm alicujus reatûs? At ſecundùm doctrinam propriam, ô *Scribæ* & *Phariſæi*, דבריהן הן זכרונן *Dicta & facta eorum ſat iis memoria*: cur hæc non colitis, ſequimini, imitamini? At, his neglectis & conculcatis, vos ſatìs pietatis iis præbuiſſe vobis perſuadetis, ſi ſumptibus aliquibus eorum ſepulchra decoratis, quorum verba quidem contemnitis.

VERS. 33. Ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς Γεέννης.

דינה של גהינם. Vide *Chaldæum* Paraphraſten in *Ruth* ii, 12. *Baal Turim* in *Gen.* i. 1. *Midras Tillin*, fol. 41. 2, 3. &c.

VERS. 34. Σοφοὺς καὶ Γραμματεῖς.

חכמים & סופרים: Notent hoc, qui Miniſtros verbi peculiaris functionis eſſe non agnoſcunt. Non nôrunt *Judæi* quemquam חכם aut סופר cognominatum, qui non eſſet & doctus, & diſtincto ordine, & munere, à vulgo diſcretus.

VERS. 35. Ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου.

De *Zacharia*, filio *Joiada*, à *Joaſo* Rege occiſo, II *Paral.* xxiv. ſermonem eſſe, hiſce rationibus aſtruimus.

1. Quia nullus alius *Zacharias* occiſus dicitur, ante prolata à

Chriſto

Chriſto hæc verba. Quæ de *Zacharia, Baptiſtæ* patre, hìc dicuntur, ſomnia ſunt: & quæ de *Zacharia*, uno è duodecim Prophetis, parùm abſunt à ſomniis. Diſertis verbis memoratur occiſio *Zachariæ* noſtri in Templo; & quare, hoc neglecto, alium quæreremus; quem certè nullibi inveniemus apud aliquem certæ fidei autorem?

2. Mortem hujus *Zachariæ*, filii *Joiadæ*, inſigni notâ ac vindictâ memorabilem obſervant *Judæi*: alterius *Zachariæ* martyrium non memorant omnino.

Audiatur utrumque *Talmud. Hieroſ.* in *Taanith*, fol. 69. 1, 2. *Bab.* in *Sanhedr.* fol. 96. 2. *R. Iochanan dixit, Octoginta mille Sacerdotes occiſi ſunt ob ſanguinem Zachariæ. R. Iudan interrogavit R. Acham, Ubinam loci interfecerunt Zachariam? An in atrio mulierum? an in atrio Iſraelis?* Reſpondit ille, *Nec in atrio Iſraelis, nec in atrio mulierum; ſed in atrio Sacerdotum. Et ſanguini ejus non factum eſt, quod ſanguini arietis, aut capreoli, fieri conſuetum eſt. De his enim ſcriptum eſt,* Et ſanguinem ejus fundet, & cooperiet pulvere. *At hìc ſcriptum eſt,* Sanguis ejus in medio ipſius eſt: in vertice rupis eum non poſuit, in terram non fudit [*Ezek.* xxiv. 7.] *Quare hoc autem?* Ut exoriri faciat furorem in ultionem: ſanguinem ejus ego in vertice rupis poſui, ut non cooperiretur, [verſu 8.] *Septem facinora patrârunt iſto die. Interfecerunt Sacerdotem, Prophetam, & Iudicem: ſanguinem inſontis fuderunt: polluerunt atrium. Et fuit iſte dies Dies Sabbati, & dies Expiationis. Cùm ergò illuc aſcenderet Nebuzaradan; vidit ſanguinem bullientem: dixit iis ergò, Quid hoc ſibi vult? Sanguis eſt, inquiunt, vitulorum, agnorum, & arietum, quos obtulimus in Altari. Afferte ergò, inquit, vitulos, agnos, ac arietes, ut experiar, an hic ex eorum ſit ſanguine. Adduxerunt, ac mactârunt, & ſanguis iſte adhuc bullîit, at eorum ſanguis non bullîit. Rem mihi pandite, ait, aut ego carnem veſtram carminabo pectinibus ferreis. Dixerunt ergò ei, Sacerdos, & Propheta, & Iudex hic fuit, qui Iſraeli prædixit mala hæc omnia, quæ à te paſſi ſumus, & nos in eum inſurreximus, atque occidimus. Et ego eum, inquit, placabo. Rabbinos adduxit, atque eos ſuper iſtum ſanguinem occîdit, & tamen non eſt ſedatus. Adduxit puerulos è Schola, atque eos ſuper eum occîdit, & tamen non quievit. Adduxit juvenes Sacerdotes, atque eos ſuper eum occîdit, & tamen non quievit. Ità ut occideret ſuper eum nonaginta & quatuor millia, & tamen non quievit. Appropinquavit ipſe, & dixit, O Zacharia, Zacharia!*

charia! optimos inter tuos perdidisti [id est, tui gratiâ occisi sunt] *num vis ut omnes perdam? Tunc quievit, & non bullivit amplius*, &c.

Veritatem historiæ narratoribus relinquimus: hoc, quod in causam nostram facit, observamus. Improbabile admodum, imò impossibili proximum fuisse, audientes verba *Christi* [de *Zacharia* occiso inter Templum & Altare] ullum alium respicere potuisse, præter hunc ipsum; de quo, déque cujus sanguine tam celebris ac signalis memoria, & de ullo alio *Zacharia* in Templo occiso, altum silentium. Occurrit quidem apud *Josephum* mentio *Zachariæ* cujusdam, filii *Baruchi*, [quod & idem sonat cum *Barachia*] occisi in Templo, non longè ante Templi funus & rogum: quem hìc Propheticè à *Salvatore* notatum suspicantur nonnulli: at durius hoc, cùm *Christus* disertè de præterito loquatur [ἐφονεύσατε.] cúmque nullâ arte, nullis argumentis astrui possit, dignum fuisse istum *Zachariam*, qui in album Prophetarum & martyrum ascriberetur.

Duo sunt, quæ hìc interpretes torquent, quò minùs absque hæsitatione *Zachariæ* nostro subscribant. 1. Quòd ille longè ante dirutum primum Templum vixerit obíerítque, cùm aptius concinniúsque exemplum videretur, sumptum sub Templo secundo, eóque jam exspirante. 2. Quòd ille planè & notissimè fuerit filius *Johoiadæ*, hic à *Christo* vocetur *Filius Barachiæ*.

Ad quæ nos post alios, hac in causa copiosè differentes, hæc tantùm regerimus.

1. *Christum* planè proposuisse exempla sumere è veteri Testamento; duóque sumsit, quæ, quantò magìs alieniora videntur à reatum generationi isti impingendo, eò nequitiam istius magìs gravant, reatum impingentes. Nam argueret *Judæus*, Quid *Judeis* cum sanguine *Abelis*, bis millenis ferè interfecti annis, ante natum, patrem *Judæorum, Abrahamum*? Quídque generationi huic cum sanguine *Zachariæ*, de quo expiatum est per diras plagas & strages quàmplurimis ab hinc seculis? Imò, inquit *Christus*, eò impietatis, nequitiæ, & reatûs processit hæc generatio, ut vel hæc remota reatûs exempla eò spectent, & sint reducenda. Cúmque vos nihil sanguinem *Abelis*, & sequentium martyrum vestrâ interesse existimetis & sanguinem *Zachariæ* signali olim pœnâ expiatum credatis: ego dico vobis, & hujus, & illius, atque omnium justorum, in intercapedine

capedine temporis interfectorum, ſanguinem ab hac generatione requirendum, 1. quia vos eum interficitis, qui pluris eſt quàm illi omnes. 2. quia vos per nequitiam veſtram iram Dei accendiſtis eò uſque, ut veterem Eccleſiam ſuam, Populum ſcilicet olim fœderatum, excidere adigatur. Cùm enim *Chriſtus* dicit, *Ut in vos veniat omnis juſtus ſanguis*, &c. non tam de perſonali ipſorum reatu, quoad iſtum ſanguinem intelligendum eſt, quàm de reatu ob interfectum *Chriſtum*, in cujus occiſione reatus de cœde omnium iſtorum typorum ejus, ac membrorum, aliquatenùs includitur: déque horrendo generationis iſtius excidio eſt intelligendum, quo ſtupendius calamitoſiúſque non viderunt ſecula priora, nec ſubſequentia ſunt viſura, ante ipſum funus mundi. Ac ſi in iſtam generationem confluxiſſet omnis reatus effuſi ſanguinis juſtorum ab origine mundi.

I. Ad ſecundum, quod graviùs urget, quòd ſcilicet vocetur hic *Zacharias* filius *Barachiæ*, cùm fuerit *Joiadæ*, duo hæc obiter ex *Judæorum* ſcriptis obſervemus, priuſquàm ad determinationem rei ipſius perveniatur.

1. Vocari ipſiſſimum iſtum *Zachariam*, de quo agimus, à *Chaldæo* Paraphraſta *Filium* τȢ *Iddo*. Sic enim ille in *Thren.* cap. iii. ver. 20. *Num congruum eſt, ut filiæ Iſraelis comedant fructum uteri ſui? &c. Reſpondit norma judicii, & dixit, Num etiam congruum eſt, ut occidant Sacerdotem, & Prophetam in Templo Domini; ſicut interfeciſtis Zachariam, filium Iddo, ſummum Sacerdotem, & Prophetam fidelem, in domo Sanctuarii, die Expiationis?* &c.

2. In locum *Eſaiæ* de *Zacharia*, filio *Jebarachiæ*, cap. viii. 2. hæc *Iudæi. Bab. Maccoth*, fol. 24. 1. 2. *Scriptum eſt*, Teſtatus ſum ego mihi teſtes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ [ברכיהו ſcribitur abſque ' præfixo] *Eſaia.* viii. 1. *At quænam eſt ratio, cur Uriah conjungatur cum Zacharia? Uriah enim fuit ſub Templo primo, Zachariah ſub ſecundo: aſt appendit Scriptura Prophetiam Zachariæ ad Prophetiam Uriæ. Ab Uria ſcribitur*, Veſtrì ergò Zion arabitur ut ager. A *Zacharia ſcribitur*, Adhuc ſedebunt ſenes, & grandævæ in plateis Hieroſolymæ. *Cùm adimpleatur Prophetia Uriæ, adimplebitur etiam Prophetia Zachariæ.* Ad eundem etiam ſenſum *Chaldæus* Paraphraſtes in locum: Et teſtatus ſum coram me teſtes fideles. *Maledictiones,*

ones, quas allaturum me prædixi in Prophetia Uriæ Sacerdotis, ecce, advenerunt: omnes consolationes pariter, quas prædixi me allaturum in Prophetia Zachariæ filii Iebarechiæ, ego adducam. Vide etiam ibi *R. R. Iarchium* & *Quimchium*.

Hæc duo ex his duobus observamus. 1. Si *Iddo* idem genti *Iudaicæ* non sonuit cum *Ioiada*, quare eâdem libertate patrem *Zachariæ Barachiam* vocare non licuit *Salvatori*, quâ eum *Iddo* vocare licuit *Chaldæo* Paraphrastæ? 2. Patet *Judæos* verba ista apud *Esaiam* pro verbis Dei habere *Esaiam* alloquentis, non pro verbis *Esaiæ* rem gestam historicè referentis. Quod quidem verissimè opinantur, atque rectissimè secundùm primi vocabuli וְאָעִידָה punctuationem: nam, cùm *Vau* conjunctio punctuetur cum *Ceva*, indicium certum est, verbum futuro tempore reddendum, non præterito, quod & bene observavit versio interlinearis sic reddens, *Et testificari faciam mihi testes fideles*. Nam, si præteritè construendum esset, per *Camets* esset punctuandum, וָאָעִידָה *Et testificari feci.* Quo bene observato [quod aliquando à nobis non observatum fuisse fatemur] resolvitur nodus sub manibus [ut ego quidem arbitror] apertissimè: opinórque *Zachariam*, filium *Jebarechiæ*, apud *Esaiam*, ipsissimum eundem esse cum *Zacharia* nostro, filio *Iehoiadæ*: sensúmque *Esaiæ* huc assurgere. Agitur illìc, & capite præcedente de excidio futuro *Damasci*, *Samariæ*, ac *Iudææ*. Vide cap. vii. 8, 17, 18, &c. & cap. viii. 4, 7, 8, &c. In hujus rei certitudinem duplici utitur Deus testimonio: primò, Prophetæ *Esaiæ* præcipit, ut in grandi volumine, iterum iterúmque, etiam à capite ad calcem, scribat rescribátque, *Le Maher shalal hash baz: id est, Ad accelerandum spolium acceleravit prædam:* futurúmque est hoc volumen testimonium iis indubitatum, Deum prædictam deprædationem ac excidium certè adducturum, atque acceleraturum. *Atque ego insuper*, inquit Deus, *duos* μάρτυρας *fideles mihi excitabo,* qui & verbo & sanguine suo hoc ipsum testabuntur, & consignabunt, *Uriam* scilicet *Sacerdotem*, qui olim est martyrio ob hoc ipsum coronandus, *Ier.* xxvi. 20, 23. & *Zechariam*, filium *Barachiæ*, vel *Iehoiadæ*, qui nuper est coronatus: hic primus martyr, sub Templo primo; ille ultimus. Audi *Iudæe*, qui *Matthæum* hìc carpis, asserunt tui, per *Uriam* Sacerdotem istum *Uriam* intelligi, qui occisus est à *Iehoiakimo*; veréque: asserimus & nos per *Zechariam* filium *Iebarechiæ Zechariam* filium *Jehoiadæ* intelligi;

Matthæ-

*Matthæúm*que, *Chriſtúm*que, nihil hìc in nomine *Barachiæ* innovâſſe, ſed de patre martyris *Zechariæ* idem tantùm pronuntiâſſe, quod ante ipſos pronuntiaverat ipſe Deus apud *Eſaiam*.

Objectio. At cùm à veteri Teſtamento exempla ſumat *Salvator*, cur non potiùs dixit, *A ſanguine Abelis uſque ad ſanguinem Uriæ Sacerdotis?* id eſt, ab initio mundi uſque ad finem primi Templi?

Reſp. 1. Horrendior erat cædes *Zachariæ*, quò ille ordine dignior, & quò locus, in quo cœſus, ſacratior.

2. Univerſalior erat in illius cœde populi totius conſenſus.

3. Aptior & apertior erat ille typus *Chriſti*.

4. Memoratur ſolùm de *Abele* & *Zacharia* petitio vindictæ. *Ecce, vox ſanguinis fratris tui clamat ad me*, Gen. iv. 10. Et *videat Dominus & requirat*, II *Paral*. xxiiii. 22.

5. In hoc ſummè convenit inter mortem *Chriſti* & *Zachariæ:* quòd, quamvìs non niſi quadraginta circiter annis poſt cœſum *Chriſtum* periêrit urbs & gens *Iudæorum*; vulnus tamen lethale ſibi inflixerunt, vulnerando *Chriſtum*. Ità etiam fuit in cauſa *Zachariæ:* ſtetit quidem *Hieroſolyma* populúſque per plurimos poſt mortem *Zachariæ* annos, at exinde labens & vergens in ruinam. Conſule rimatiùs hiſtoriam, ac palàm deprehendes, ex illo fluere, ac retrò ſublapſa referri omnia *Judæorum*, cùm *ſanguis ſanguinem attingeret*, Hoſ. iv. 2. [ſanguis ſacrificantis ſanguinem ſacrificii], cúmque *populus factus eſſet contentioſus* & rebellis *in Sacerdotem*, Hoſ. iv. 4.

VERS. 37. Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας.

R. Sol. in *Eſai*. i. 21. in iſta verba, *At nunc homicidæ*. *Occiderunt*, inquit, *Uriam, occiderunt Zachariam*. Itémque in *Hierem*. ii. 31. in iſta verba, *Gladius veſter exedit Prophetas veſtros*. *Zechariam*, inquit, *occidiſtis atque Eſaiam*.

Bab. Ievamoth, fol. 49. 2. *Simeon ben Azzai dixit, Librum genealogicum reperi Hieroſolymis, in quo ſcriptum erat, Manaſſeh occîdit Eſaiam*, &c.

CAP. XXIIII.

VERS. 1. Ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ.

Ab. *Bava Bathra*, fol. 4. 1. & *Succah*, fol. 51. 2. *Quicunque non vidit Templum Herodis, nunquam vidit ædificium splendidum. Unde illud constructum? Dicit Rabba, E marmore albo, & viridi: at sunt qui dicunt, è marmore albo, viridi, & variegato. Labrum subsidere fecit & labrum ascendere* [id est, sinuosâ flexuositate ad undarum similitudinem exsurrexerunt parietes] *nam ità calci recipiendæ aptatos linere decreverat: at dixerunt ei Rabbini, Permitte, ut persistat, nam pulchrum conspectui est admodùm: nam est instar fluctuum maris, & Bava Ben Buta sic fecit*, &c. Vide illic historiam de *Bava ben Buta* & *Herode* consulentibus de re-ædificatione Templi.

VERS. 2. Οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, &c.

Huic dicto attestantur etiam fasti *Talmudici*. *Taanith*, cap. 4. hal. 6. *Nono mensis Ab aratro fossa est civitas Hierosolyma*: quod fusiùs *Maimonides*, *Taanith*, cap. 5. *Nono isto die mensis Ab, ob vindictas fatali, Turnus Rufus impius, è regionibus Edomæis, aratro Templum fodit, & circumjacentia, ut adimpleretur illud, quod dictum est, Sion ut ager arabitur.* Hunc *Turnum Rufum*, frequentissimæ apud Scriptores *Judaicos* memoriæ, atque etiam infamiæ, eundem esse absque controversia est cum *Terentio Rufo*, de quo *Josephus, De bell.* lib. 7. cap. 7. Τερέντιος Ῥοῦφος ἄρχων τῆς στρατιᾶς κατελέλειπτο· *Terentius Rufus dux militiæ à Tito relictus est.* Huic demandatam fuisse urbis & Templi demolitionem, non incongruum est suspicari, quod credunt *Judæi*. De ea re sic iterum *Josephus*, ubi suprà, cap. 1. Κελεύει Καῖσαρ ἤδη τήν τε πόλιν ἅπασαν καὶ τὸν νεὼν κατασκάπτειν. Et paulò póst, Οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτε οἰκηθῆναι, πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσιν.

Καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος;

Quid sibi velint Apostoli in his verbis, clariùs elicitur ex sensu gentis animadverso de temporibus *Messiæ*: hunc paucis excerpamus è *Bab. Sanhedr.* fol. 92.

Traditio Scholæ Eliæ: Justi, quos suscitabit Sanctus Benedictus

à mor-

à mortuis, non redibunt iterum ad pulverem ſuum; ſicut dicitur, Quicunque relictus fuerit in Sione, & reſiduus in Hieroſolymis, Sanctus dicetur, omnis conſcriptus ad vitam. *Sicut Sanctus* [Deus] *vivit in æternum, ità & illi vivent in æternum. At verò ſi objicias, Quid facient juſti annis iſtis, quibus Sanctus Benedictus renovaturus eſt mundum ſuum; ſicut dicitur,* Et exaltabitur Deus ſolus iſto die? *Reſpondetur, Deum alas iis donaturum, ſicut aquilarum, & natabunt illi* [vel, *fluitabunt*] *ſuper faciem aquarum.*

Ubi ſic Gloſſa, *Iuſti, quos ſuſcitabit Deus à mortuis in diebus Meſſiæ, cùm revixerint, non redibunt iterum in pulverem ſuum, nec in diebus Meſſiæ, nec in ſeculo conſecuturo: ſed caro eorum in ipſis eſt permanſura, uſque dum redeant & vivant* עתיד לבא *In æternitatem. Et per iſtos annos, quibus renovaturus eſt Deus mundum* [vel, *ſeculum*] *ſuum,* ויהיה עולם זה הרב אלף שנים *vaſtabitur mundus hic per millennium, ubinam tandem per iſtos annos erunt juſti iſti, cùm ſepeliendi non ſint in terra?* &c.

Huc adducas etiam Phraſiologiam iſtam uſitatiſſimam עולם הבא *Mundi futuri,* quâ *dies Meſſiæ* denotantur, de qua pauca diximus ad capitis duodecimi verſum triceſimum ſecundum.

Gloſſa in *Bab. Berac.* fol. 9. 2. אם זכה לעה״ לראות גרנלתן של ישראל *Si obtinuerit, ut videat mundum futurum, id eſt, exaltationem Iſraelis,* in diebus ſcilicet *Meſſiæ.*

Tanchum, fol. 9. 2. *Dicit Sanctus Benedictus Deus Iſraeli, In hoc mundo vos timetis à tranſgreſſionibus, at in mundo futuro, quando non futurus eſt malus affectus, ſoliciti eritis ſolùm de bono vobis repoſito; ſicut dicitur,* Poſthæc convertentur filii Iſraelis, & quærent Dominum Deum ſuum, & Davidem Regem ſuum, &c. *Hoſ.* iii. 5. Quæ clarè tempora *Meſſiæ* reſpiciunt.

Idem fol. 77. 3. *Dicit Sanctus Benedictus Iſraeli, In hoc mundo quoniam nuntii mei* [miſſi ad explorandam terram] *fuerunt caro & ſanguis, de iis decretum eſt, de non intrando terram: at in mundo futuro ego mitto vobis nuntium meum ſubitò, & præparabit viam coram facie mea,* &c. *Mal.* iii. 1.

En doctrinam *Iudaicam* de adventu Meſſiæ!

1. Futuram tunc temporis reſurrectionem juſtorum במשיח

עתיד ליונין ישיני עפר *Messias resuscitabit dormientes in pulvere. Midr. Tillin*, fol. 42. 1.

2. Exin consecuturam mundi hujus desolationem, עולם זה חרב אלף שנים *Mundus hic vastabitur per millennium.* Non quòd opinati fuerint chaos, vel confusionem rerum omnium per millennium duraturam, sed desiturum hunc mundum, & novum introducendum per istud millennium.

3. Post quod עתיד לבא Æternitatem futuram.

Ex his facilè intelligimus quid sibi velit hæc quæstio Discipulorum.

1. Præsentem noscunt, agnoscúntque *Messiam*, & tamen adventûs ejus signa requirunt.

2. Non autem signa requirunt adventûs ejus [prout nos de eo credimus] ut judicet vivos omnes & mortuos, in rerum omnium consummatione; Sed

3. Quando ille adventurus in evidentia & demonstratione *Messiæ*, mortuos resuscitans, & mundum hunc finiens, atque introducens novum, prout in Scholis suis fuerunt de adventu ejus edocti.

VERS. 7. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, &c.

Præter seditiones *Judæorum* horrendis inter se stragibus cruentatas, aliásque intra Imperium *Romanum* ab exteris bellorum tempestates, memorabiles in primis sunt motus isti inter *Othonem* & *Vitellium*, atque inter *Vitellium* & *Vespasianum*, quibus non solùm concussum est totum Imperium, & *totius orbis mutatione fortuna Imperii transiit*, [verba sunt *Taciti*] sed & ipsa *Roma*; pugnæ scena facta & militum præda, & in cineres redactum ipsum *Capitolium*. Talia tormina passum est Imperium jam parturiens, ut nascatur *Vespasianus* ad regimen, flagellum ac vindicta Dei in *Judæos*.

VERS. 9. Τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλίψιν.

Huc spectant verba *Petri*, I. *Pet.* iv. 17. *Tempus est, ut incipiat Judicium à domo Dei*, id est, tempus à *Salvatore* prædictum jam adest, quo nos persecutioni tradendi, &c. Hæc persecutionem istam sævientem innuunt, quam excitârunt *Judæi* in ruinam jam vergentes, ubique ferè, in professores Evangelii. Undiquâque quidem eos hucusque

uſque preſſerant, quoad licuit, convitiis, rapinis, flagellis, verberibus, &c. quod teſtantur loca hæc, atque hujusmodi, I *Theſſ.* ii.14, 15. *Hebr.* x. 33, &c. Aſt erat aliquid, quod obicem poneret, quò minùs ad ultimam ſævitiam ab iis adhuc eſſet proceſſum, II *Theſſ.* ii. 6. quod ego de *Claudio, Judæis* indignante, eósqne frænante, *Act.* xviii. 2. intelligendum reor. Quo è medio ſublato, & *Nerone,* poſt primum quinquennium ſuum, omnia ſurſum deorſum ferri permittente, *Judæis*que extremum jam exſpirantibus, [extremáque ideo in iis ſpirante *Satanâ*, quòd breve eorum tempus eſſet] in cædem & ſanguinem ab iis eſt proruptum ſupra modum, atque in perſecutionem cruentiſſimam: quam miror ego in numero & fronte decem perſecutionum ab hiſtoricis Eccleſiaſticis non reponi. Vocatur hæc à *Petro* [qui & ipſe tandem in ea periit] Πύρωσις πρὸς πειρασμὸν, I. *Pet.* iiii. 12. à *Christo*, epiſtolas ad Eccleſias ſeptem dictante, θλῖψις ἡμερῶν δέκα, *Apoc.* ii. 10. & Ὥρα τοῦ πειρασμοῦ μελλούσα ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, *Apoc.* iii. 10. & hæc eſt *Paulo Revelatio iniqui illius*, II *Theſſ.* ii. 8. vivis coloribus, id eſt, cruentis, jam ſe, hoſtem *Christi*, *Antichriſtum* palàm declarantis. In iſta perſecutione periit *Jacobus Hieroſolymis*, *Petrus* in *Babylonia*, *Antipas Pergami*, aliique, ut probabile eſt, non paucis aliis in locis. Hinc *Apoc.* vi. 11, 12. [ubi ſub ſex ſigillis tractatur ſtatus gentis *Judaicæ*] occiduntur qui occidendi ſunt ob teſtimonium Evangelii ſub ſigillo quinto, atque illico ſub ſexto ſequitur ruina gentis.

VERS. 12. Ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

Horrendam iſtam Apoſtaſiam hæc innuunt, quæ undique in Eccleſiis *Judaicis*, quæ Evangelium receperant, graſſabatur. Vide II *Theſſ.* ii. 3, &c. *Gal.* iii. 2. II *Tim.* i. 15, &c.

VERS. 14. Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ.

Hieroſolymæ non vaſtandæ erant ante perlatum per totum orbem Evangelium; ſic providente & proſpiciente Deo, ut Catechumeno priùs in doctrina *Christi* terrarum orbi inſigne tandem atque irrefragabile teſtimonium de *Christo* exhiberetur; cùm iram tam diram, & vindictam tam inauditam audirent omnes, quotquot hiſtoriam *Christi* perceperant, in urbem gentémque iſtam effuſam, à qua ille crucifixus.

VERS.

VERS. 15. Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.

Respiciunt hæc verba ista *Danielis*, cap. ix. 27. ועל כנף שקוצים משומם Ego comma istud sic reddiderim, *In medietate istius hebdomadæ* [ultimæ scilicet è septuaginta] *cessare faciet sacrificium & oblationem, etiam usque dum ala* [vel, *exercitus*] *abominationum desolatum fecerit*, &c. vel *Etiam per alam abominationum desolantem.* כנף est *Exercitus*, *Esaiæ* viii. 8. atque isto sensu hæc reddit *Lucas*, cap. xxi. 20. *Cùm videritis ab exercitu circundari Hierusalem*, &c.

Ὁ ἀναγινώσκων νοείτω.

Hæc non tam de obscuritate Prophetiæ istius dicta sunt, quàm de certitudine: quasi dicat, Qui ista legit apud *Danielem*, bene advertat, quòd, cùm exercitus principis venturi, exercitus ille abominationum, *Hierosolymas* obsidione cinxerit, certissimum ei impendet excidium [nam dicit *Daniel*, *Populus principis venturi urbem vastabit, & sanctum*, &c. versu 26. *Et exercitus abominationum desolatum faciet usque dum consummatio, & quod determinatur fundatur super desolatum.*] Nolite ergò vanâ spe vosmetipsos demulcere, aut de victoria futura, aut de recessione istius exercitûs; sed vobismet ipsis consulite, & qui in *Iudæa* est fugiat in inaccessa atque impervia montium: non in urbem. Vide ut *Lucas* hunc sensum clarè eloquatur, capitis vicesimi primi versu vicesimo.

VERS. 20. Ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος.

Clementiam aliquam Dei observat *R. Tanchuma* in excidio Templi primi, quòd æstate occurreret, non hyeme. Sic enim ille, fol. 57. 2. *Clementiam magnam exhibuit Deus Israeli, Nam decimâ mensis Tebeth oportuerat eos transmigrare, sicut dicit,* Fili hominis, nota hunc diem; nam ipsissimo hoc die, &c. *Quid ergò fecit Dominus Sanctus Benedictus? Si transmigrent jam, inquit, hyeme, morientur omnes: tempus ergò iis elongavit, atque eos abduxit in æstate.*

VERS. 22. Κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι.

Protraxit Deus tempora propter electos, ante urbis excidium; in excidio, propter eos contraxit. Confer cum verbis sub manibus 2 *Pet.* iii 9. Acer-

Acerbiſſimè certè electis iſtis erat, urbis incolis, qui cum obſeſſis omnimodam miſeriam ſubîerunt, ubi eouſque à peſte & gladio eſt ſævitum, ut non eſſent qui ſepelirent mortuos, & à fame, ut mater filium comederet [fortè uxor *Doeg ben Joſeph*, de qua vide talem hiſtoriam, *Bab. Joma*, fol. 38. 2.] Acerbè etiam ſatìs erat electis iſtis, qui in montana confugerant, domo pulſis, ſub dio verſantibus, & ad victum neceſſaria deſiderantibus: his ergò conſulit clemens eorum Deus & pater, tempora aſperitatis abbrevians, & reprobos celeriori ſtrage abſumens, nè electis, protractâ nimium iſtorum plagâ, cum iis etiam eſſet nimis miſeré.

Somniant *Rabbini* decurtatum à Deo fuiſſe diem iſtum, quo mortuus eſt Rex nequiſſimus *Achaz*, ídque decem horis, nè luctu ille cohoneſtaretur. Vide *R. Sol.* in *Eſai.* xxxviii.

VERS. 24. Δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα.

In æquilibrio ferè poſitum eſt, utrum præ ſuperſtitione in rebus religionis magìs inſaniverit gens *Judaica*, an præ ſuperſtitione in artibus curioſis.

I. Non erant inter mortales, qui plus inſomniis ſtuduerint, tribueríntve, quàm gens iſta. Hinc,

1. Indicta ſibiipſis non raró jejunia eo fine, ut felicia adipiſcerentur inſomnia; vel ut inſomnii alicujus aſſequerentur interpretationem; vel ut ejus omen malum averterent: quod obſervavimus ad capitis noni verſum decimum quartum.

2. Hinc regulæ curioſæ ſatìs de tractandis inſomniis: quales hæ, atque hujuſmodi, יצפה ארם לחלום טוב עד כ״ב שנה *Obſervet quis inſomnium bonum uſque ad annos viginti duos, exemplo Joſephi. Beracoth*, fol. 14. 1. *Si cubitum eas latabundus, fruêris inſomniis bonis*, &c. *Schabb.* fol. 30. 2. in Gloſſa.

3. Hinc aperta profeſſio quàmplurimorum interpretandi inſomnia, atque hæc inter artes nobiliores connumerata. Refert hæc ſenex quidam in *Bab. Beracoth*, fol. 55. 2. *Viginti quatuor inſomniorum interpretes erant Hieroſolymis: atque ego, cùm vice quâdam ſomniarem ſomnium, omnes adîi, & quod interpretatus eſt hic, non interpretatus eſt ille; & tamen evenerunt omnia, quæ interpretati ſunt omnes*, &c.

In *Hierof. Maaſar Sheni*, fol. 52. 2, 3. habes *R. Joſen ben Chelpatha*, *R. Iſmaelem ben R. Joſi*, *R. Lazarum*, & *R. Akibam* varia inſomnia interpretantes, plurimósque ad eos recurrentes, ut inſomniorum ſuorum interpretationem adipiſcantur. Imò vides illic diſcipulos *R. Lazari*, eo abſente, hanc artem practicantes. Vide plurimas illìc de hac re hiſtorias, quas nimium eſſet hìc exſcribere.

II. Vix erant in toto terrarum orbe, quibus amuleta, carmina, inſuſurrationes, exorciſmi, atque omnimodæ incantationes, in uſu magìs eſſent & deliciis. Exempla hìc proferre liceret innumera: nos ex meſſe manipulum.

Shabb. cap. 6. hal. 2. ולא בקמיע מומן שאינו מן המומחה *Nè prodêat quis Sabbato amuletum geſtans, ſi non præſcriptum à medico probato,* [vel, *ſi non amuletum probatum.* Vide *Gemaram*]. Erant autem hæc amuleta vel radiculæ morbidorum collo appenſæ, vel, quod frequentius, ſchedulæ literis quibuſdam inſcriptæ [קמיע של כתב vel קמיע של עקרין] à quibus averti morbos & mala credebatur, aut ſanari: quas geſtare aliis diebus ſoliti Sabbato prohibebantur, niſi ſub cautione.

Hierof. ibid. fol. 8. 2. *Non recitant carmen ſuper vulnus Sabbato. Iſtud etiam quod recitatur ſupra mandragoram prohibetur* [Sabbato.] *Si dicat quis, Veni, & recita verſiculum hunc ſuper filium meum, aut impone ſuper eum librum* [Legis] *aut Phylacteria, ut dormiat; prohibetur*: Sabbato ſcilicet; aſt aliis diebus uſitatum.

אומרים היו שיר פגועין בירושלם *Recitare ſoliti ſunt Pſalmum occurſuum,* [id eſt, contra infauſtos occurſus] *Hieroſolymis. R. Judan dicit, Aliquando poſt occurſum talem, aliquando cùm adhuc non occurriſſet. Quiſnam autem eſt Pſalmus occurſuum? Pſalmus tertius,* Domine, ut multiplicati ſunt inimici mei, *etiam totus Pſalmus*: *& Pſalmus nonageſimus primus,* Qui habitat in ſecreto altiſſimi, *uſque ad verſum nonum.*

Ibid. col. 3. Agitur de plurimis rebus, quas geſtare ſolebant pro remediis contra quoſdam dolores: & de muſſitationibus quibuſdam ſuper vulnera: & videre illìc eſt, ut, dum cavent ab incantationibus *Amorrhæorum*, ſuas habeant & tolerent.

Bab.

Bab. Joma, fol. 84. 1. Formam incantationis habes contra canem rabidum.

Id. *Avodah Zarah*, fol. 12.2. Formam incantationis habes contra Dæmona cœcitatis.

Hieroſ. Shabb. fol. 13.4. & *Avodah Zarah*, fol. 40.4. Muſſitationes, vel incantationes, etiam in nomine *Jeſu*.

Vide etiam de ejuſmodi muſſitationibus *Bab. Sanhedr.* fol. 101. 1.

III. Adeò præſtigiis erant docti, faſcinationibus, & veneficiis, ut σημεῖα μεγάλα ederent, dira multa, mira plurima. Omittimus ea, quæ de *Simone Mago*, *Elyma*, filiis *Scevæ*, &c. referunt Sacræ paginæ, quæque de aliis Magis *Joſephus*; nos *Talmudica* exempla proferemus, pauca è plurimis.

De miris Magicis auditurus hæc duo mireris in veſtibulo, atque indè uſitatiſſimam in gente iſtarum artium malarum praxin conjecteris.

1. Quòd *ſeniorem in Synhedrium electum oporteret doctum eſſe artibus Aſtrologorum, Præſtigiatorum, Divinantium, Veneficorum*; &c. *ità ut de iis reos judicare poſſet. Maimon. Sanhedr.* cap. 2.

2. Quòd camera quædam in ipſo Templo à Mago condita fuerit, referunt Magiſtri. Gloſſa in *Middoth*, cap. 5. hal. 3. *Camera Happarvæ condita fuit à Mago quodam, cui nomen Parvah, arte Magicâ.*

Hieroſ. Sanhedr. fol. 18.3. *Viginti quatuor è Schola Rabbi, annum intercalantes Lyddæ, ab oculo malo omnes perierunt*: id eſt, veneficiis interfecti ſunt.

Ibid. fol. 25.4. *R. Joſhua* Magum Magicâ ſuperat, & ſubmergit in mare.

Bab. Taanith, fol. 24. varia referuntur miracula à *Rabbinis* edita.

Hieroſ. Sanhedr. fol. 23.3. *Bab. Sanhedr.* fol. 44. 2. in Gloſſa refertur hiſtoria de octoginta fœminis veneficis *Aſcalone* uno die ſuſpenſis à *Simeoni ben Shetah*: *& fœminæ Iſraelitica*, inquit Gloſſa, *plurimùm proruperant ad practicanda veneficia*: quòd adduximus anteà.

De plurimis *Rabbinis* memoratur, quod eſſent מלומדים בנסים *periti in edendis miraculis*; ſic *Abba Chelchia*, & *Chanin*, in *Jnchaſ.*

chaf. fol. 20.1. & *R Chanina ben Dusa*, id. fol. 56. 2. de quo *R. Chanina* infinitæ ferè occursant historiæ, de editis ab eo miraculis, quæ Magicam sapiunt sat supérque. Vide *Bab. Berac.* fol. 33, & 34.

Et, nè nimii in exemplis simus, quid, quæso, dicendum de impetratis à *Rabbinis* jejunantibus ad placitum ferè pluviis: de quibus historiæ quàmplurimæ in codice *Taanith*. Quid de *Bath kol*, frequentissimè *Rabbinis* applaudente è cœlo? de qua re diximus anteá. Quid de morte aut plagis huic & illi à *Rabbinis* prædictis? quæ & secundùm quod prædictum est evenerunt. Ego artem Magicam in plerisque horum potiùs suspicor, quàm mendacitatem in omnibus.

IV. Proruperunt, atque in publicum prodîerunt Pseudo-Christi cum præstigiis suis, eò frequentiores atque impudentiores, quò magìs ad ruinam nutaret urbs populúsque, eò quòd *Messiam* manifestandum gens opinaretur ante excidium urbis, istíque hisce signis singuli se *Messiam* esse simulabant. Ex verbis *Esaiæ*, cap. lxvi. 7. *Antéque veniret dolor ejus, peperit masculum*, à Doctoribus conclusum est, *Messiam ante urbis excidium manifestandum.* Sic *Chaldæus* Paraphrastes in locum. *Salvabitur ante angustias extremas, & Rex ejus revelabitur ante dolores parturientis.* Nota & illud in *Bab. Joma*, fol. 10. 1. *Non adveniet filius Davidis usque dum dilataverit se Imperium iniquum* [Romanorum] *in totum mundum, novem mensibus; sicut dicitur*, Eos ergò tradet, usque dum pariens pepererit, *Mic.* v. 3.

VERS. 27. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ, &c.

Ad commatis hujus ac sequentium sensum clariùs eruendum, ac percipiendum, duo ista sunt observanda; de quibus monuimus anté.

1. Excidium *Hierosolymarum* à Sacra pagina frequentissimè exprimi, ac si excidium esset totius orbis. Deut. xxxii. 22. *Accenditur ignis in ira mea, qui ad Orcum usque infimum ardebit* [sermo est de ira Dei, gentem istam exedente. Vide versus 20, 21.] *terrámque cum incremento suo devorabit, ac fundamenta montium accendet.* Hierem. iv. 23. *Aspexi terram; &, ecce, inanis ea, & vacua: cœlúmque; &, ecce, lux nulla*, &c. Et sermo illic etiam de perditione istius gentis. Esaiæ lxv. 17. *Ecce, ego crea novos cœlos, novámque*

novámque terram; *nam priores non memorabuntur*, &c. Et plura ejuſmodi apud Prophetas. In hunc ſenſum *Chriſtus* hoc in loco: *Petrus*, epiſtolâ ſecundâ, capite tertio: *Apocalyptes*, capite ſexto: *Paulus*, 2 *Cor*. v. 17. &c.

2. Vindictam *Chriſti* in gentem iſtam nequiſſimam vocari *Adventum Chriſti in gloria*, & *Adventum in nubibus*. *Dan*. vii. Vocari etiam *Diem Domini*. Vide *Pſal*. l. *Mal*. iii. 1, 2. &c. *Joel*, ii. 31. *Matth*. xvi. 28. *Apoc*. i. 7. &c. Vide quæ diximus ad cap. xii. 20. & xix. 28.

Illud ergò, quod verba ſub manibus ſibi volunt, hoc eſt. Dum *Chriſtum* hinc illinc conſpiciendum mentientur: *Ecce, is in deſerto*, dicet hic; *Ecce, is in conclavibus*, dicet ille: ſubitaneâ, atque omnino inexſpectatâ, fulguris inſtar, aderit ille cum vindicta, & non inventus reperietur: & quem quærunt invenient, ſed non qualem quærunt.

VERS. 28. Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, &c.

Miror quenquam hæc verba de piis ad *Chriſtum* confugientibus intelligere poſſe, cùm de re longe alia ſit hic diſſertatum: cum præcedentibus ſic connectuntur. Subitanea vindicta *Chriſtum* revelabit; nam, cùm urbem gentémque internecioni maturam, cadaveris inſtar projecti, tradiderit Deus; advolabunt illico milites *Romani*, aquilarum inſtar, cum aquilis ſuis, atque eam dilacerabunt, & exedent. Atque huc etiam quadrat reſponſio *Chriſti*, Luc. xvii. ult. cùm poſt eadem dicta, quæ dicuntur in hoc capite, quæreretur, *Ubinam hæc, Domine?* reſpondit ille, *Ubicunque eſt cadaver*, &c. tacitè hoc innuens, *Hieroſolymas*, gentémque impiam, quam per totum caput depinxiſſet, cadaver illud futurum, quò convolaturæ eſſent aquilæ avidæ & voraces, illud comeſturæ.

VERS. 29. Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, &c.

Id eſt, Peribit cœlum *Judaicum*, atque obſcurabuntur Sol & Luna gloriæ ejus ac felicitatis, atque in nihilum redigentur: Sol Eccleſiæ religio, Luna reipublicæ regimen, & ſtellæ utriuſque judices ac doctores. Confer *Eſai*. xiii. 10. *Ezek*. xxxii. 7, 8, &c.

VERS. 30. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Tunc ſpecimen ſui edet filius hominis, quem anteà noluerunt cognoſcere: ſpecimen quidem, non in figura aliqua viſibili, ſed vindicta & judicio adeò viſibili; ut eum non poſſint non agnoſcere vindicem omnes tribus terræ. Noſccere eum noluerunt *Judæi*; jam nolentes volentes cognoſcent, ut *Eſai*.xxvi. 11. Multoties ab eo ſignum quæſiverunt; jam apparebit ſignum, [verum eum eſſe *Meſſiam*, quem illi ſpreverunt, deriſerunt, crucifixerunt] ſignalis ſcilicet ejus vindicta, & furor, qualem non ſenſit gens ulla à jactis uſq; terræ fundamentis.

VERS. 31. Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, &c.

Cùm in cineres redacta fuerit *Hieroſolyma*, & gens iſta impia exciſa & rejecta, tunc emittet filius hominis Miniſtros ſuos cum tuba Evangelica, & congregabunt illi Electos inter Gentes, à quatuor cardinibus cœli: ità ut cariturus non ſit Deus Eccleſiâ, quamvìs rejectus & abdicatus ſit vetus iſte ejus populus; ſed, exciſâ iſtâ *Judaicâ*, convocabitur nova, *Gentilitia*.

VERS. 34. Οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, &c.

Hinc ſatìs patet, verſus præcedentes non de extremo judicio intelligendos; ſed, ut diximus, de excidio *Hieroſolymitano*.

Erant ex diſcipulis, [nominatim *Joannes*,] qui dira iſta viderent, *Matth*. xvi. ult. confer *Joan*. xxi. 22. Erántque è *Rabbinis* jam in vivis, cùm *Chriſtus* hæc loqueretur, qui eouſque vixerunt, dum fatalia hæc occurrerent, atque urbs periret. viz. *Rabban Simeon*, qui perîit cum urbe, *Rabban Jochanan ben Zaccai*, qui ſupervixit, *R. Zadoh*, *R. Iſmael*, aliíque.

VERS. 36. Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι.

De ſumuntur hæc à *Deut*.xxxii.34.

VERS. 37. Ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ Νῶε, &c.

Sic parallelas ponit *Petrus*, ruinam veteris mundi, & ruinam *Hieroſolymæ*. I *Pet*. iii. 19,20,21. atque ex tali collatione meliùs intelligentur ejus verba. Nam, 1. vide, ut reſultet ille à mentione de

de morte *Chriſti* ad tempora ante diluvium verſibus decimo octavo & decimo nono, tempora omnia intercurrentia tranſiliens. Numnam non ſpiritus *Chriſti* prædicavit per omnia tempora ſub Lege? Eccur igitur exemplum ille ſumit tantùm à temporibus ante diluvium? Ut rem ſcilicet cauſæ ſuæ adaptet, parémque oſtendat præſentem *Judæorum* ſtatum temporibus *Noe*, parem ruinam. Sic etiam epiſtolâ ſecundâ, cap.iii.ver.6,7.

Sanhedr. cap.10. hal.2. דור המבול אין להם חלק לע׳הב *Ætati*, vel *generationi, diluvii non eſt portio in mundo futuro:* ſic *Petrus in carcere incluſos* eos dicit; atq; hìc *Salvator ſecuritate ſepultos* eos innuit, & ſic à diluvio deprehenſos.

CAP. XXV.

VERS. 1. Δέκα παρθένοις.

Numero denario gaviſa plurimùm eſt gens *Judaica*, et in ſacris, et in civilibus. אין עירה פחותה מעשרה *Non conſtitit Synagoga, niſi è decem ad minimum:* quod obſervavimus anteà, cùm ageremus de Synagogis. Hoc etiam apud eos obtinuit אין שורה פחותה מעשרה *Claſſis*, vel *corona, hominum non conſtat, niſi è decem ad minimum.* Gloſſa in *Bab. Berac.* fol.16.2. Agitur in textu de cœtu ſolante lugentes: quam rem Gloſſa ſic deſcribit, *Cùm reverſum eſſet à ſepeliendo mortuum* היו עושין שורית סביב האבל *ſtiterunt ſe ſeriatim circùm lugentes, atque eos ſolati ſunt: jam verò ſeries*, vel *corona, talis non conſtitit, niſi ad minimum è decem.*

Ad numerum hunc receptiſſimum videtur hìc alludi: non, quòd non numerum iſtum virginum in nuptiis celebrioribus excederent frequentiſſimè, ſed quòd raró de eo imminuerent.

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου.

Adeſſe ad nuptias habebatur inter opera miſericordiæ.

Rambam

Rambam in *Peah*, fol. 1. 1. גמילות חסדים *Exhibitio misericordiæ duo significat. 1. Ut adjuvet quis Israelitam opibus suis, Eleemosynâ scilicet & redemptione captivorum. 2. Ut eum adjuvet in persona:* viz. *solando lugentes, comitando ad sepulturam mortuos,* ולבא לחופת חתנים *& se exhibendo præsentem ad thalamos sponsorum.* Præsentia virginum pompam etiam rei ac festivitatem ornavit.

Nuptiæ *Rabbinis* dicuntur נישואין *Receptiones*, et הכנסת כלה *Introductio sponsæ,* in domum scilicet mariti. Non erant nuptiæ absque prævia desponsatione; at post desponsationem non licuit sponso coire cum desponsata in domo soceri sui, ante deductam eam in propriam domum. Erat introductio ista consummatio matrimonii. Supponit hæc parabola sic petitam sponsam in domum mariti, paratásque virgines in ejus occursum, quæ tamen, vel petita è longinquo, vel morâ aliquâ intercurrente detenta, non adducta est ante mediam noctem.

Λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας.

Describitur lampadum forma à *Rambam,* & *R. Solomone* in *Kelim,* cap. 2. hal. 8. quos vide. A *R. Solomone* hæc etiam adducuntur, *Mos est in terra Ismaelitica, ut sponsam ducant à domo patris sui in domum sponsi, ante introductionem in thalamum; ferántque ante eam circiter decem baculos ligneos, in uniuscujusque summitate vasculum instar scutellæ habentes, in quo est segmentum panni cum oleo & pice. Ex his accensis facem ei præferunt.* Eadem habet *Aruch* in לפד.

VERS. 2. Πέντε φρόνιμοι. Πέντε μωραί.

Parabolam non admodùm absimilem adducit *Kimchius* in *Esai.* lxv. 13, 14. *Dicit Rabban* Jochanan *ben Zaccai,* inquit ille, *Res hæc similis est Regi, qui invitavit servos suos, at non præfixit iis tempus statutum.* פקחים שבהם *Illi ex iis, qui sapientes erant, sese ornârunt ac sederunt ad portam palatii,* טפשים שבהם *Illi ex iis, qui stolidi erant, abierunt ad opera sua. Rex subitò requisivit servos suos: isti introïerunt ornati, hi sordescentes. Rex gavisus est de sapientibus, iratus est stolidis.*

VERS.

VERS. 5. Ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ ἐκάθευδον.

נתנמנמו וישנו vel נתנמנמו ונרדמו: . *Peſachin*, cap. 10. hal. 8. ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו *Si dormiunt quidam* [dum cœnam *Paſchalem* celebrant] *comedant; ſi omnes, non comedant. R. Joſi dicit* נתנמנמו יאכלו *Dormitant? comedant.* נרדמו לא יאכלו. *Dormiunt? nè comedant.* Quærunt *Gemariſtæ*, היכי רמי מתנמנם *Unde reputandus eſt ut dormitans? R. Iſhi dicit, Dormit & non dormit, vigilat & non vigilat. Si voces, reſpondet;* לא ידע לאהדורי סברא *at non novit ad ſenſum reſpondere.* Gloſſa, *Si alloquaris, reſpondebit* הין או לא *Imò, aut Non; at ſi de re quæras, de qua opus eſt cogitatione; exempli gratiâ, ubinam repoſitum eſt tale vaſculum? non poteſt reſpondere.*

VERS. 15. Καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, &c.

Similem, & ferè eandem, parabolam habes *Luc.* xix. at quidem non ipſiſſimam eandem: nam [præterquam quòd illìc mentio eſt de minis datis, hìc de talentis] prolata eſt iſta parabola à *Christo* aſcendente à *Jerichunte* ad *Hieroſolymam*, ante reſuſcitatum *Lazarum*; hæc ab eo ſedente in monte *Oliveti*, intra triduum ante *Paſcha*. Iſta hâc ratione, *quia erat ille prope Hieroſolymam, & quòd putarent fore, ut regnum Dei illico appareret*, Luc. xix. 11. atque ut oſtenderetur, *Hieroſolymam* non ità hinc diu ad examen adducendam de omnibus in eam collatis à Deo beneficiis & privilegiis: (vide verſum decimum quartum, & viceſimum ſeptimum:) hæc verò, ut admoneantur omnes ad vigilantiam, & ut omni curâ provideant de reddenda ratione in extremo judicio.

VERS. 27. Ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, &c.

Talenta ſervis non tradidit dominus eo fine, ut è menſa fœnoraria lucrum & reditum reciperent; ſed ut per mercaturam, & honeſtam negotiationem, quæſtum facerent. Servo ſolùm ignavo reſponſionem hanc rependit, replicationi ſuæ accomodatam, Tu avarum, rapacem, ſordidum me reputas; quare ergò, modo his moribus congruenti, fœnore ſcilicet ac uſurâ, non uſus es [ſi honeſtâ negotiatione uti nolles] ut aliquod incrementum pecuniæ meæ miniſtrares mihi, potiùs quàm omnino nullum? Fœnoratio-

nem his verbis non tam approbat dominus, quàm ſtultitiam & deſidiam ſervi exprobrat.

Τραπεζίτης] שולחני apud *Talmudicos* uſitatiſſimé. *Aruch*, שולחני הוא מכר מטבעות *Menſarius* [Trapezita] *vendit nummos, & quoniam coram eo ſemper eſt menſa, ſuper quam emit & vendit, vocatur ergò Menſarius.*

Ejuſdem officinæ erat חנווני *Tabernarius:* de quo etiam mentio apud eoſdem æquè frequens. Fœnorariam negotiationem exercuit ille in fructibus vendendis aut commutandis, ſicut alter in nummis: nam in his duobus præcipuè conſtitit fœnus: de quo vide, ſi lubet, *Bava Mezia*, cap. 5.

CAP. XXVI.

VERS. 3. Συνήχθησαν εἰς τὴν αὐλὴν Ἀρχιερέως.

De præſenti Autoritate Synhedrii, ejúsq; ſede.

MEmorabilia ſunt iſta ominum prodigia, quæ memorantur à *Talmudicis*, quadraginta annis occurrentia ante excidium Templi.

Hieroſ. Ioma, fol. 43. 3. *Traditio. Quadraginta annis ante vaſtatum Templum, Lucerna Occidentalis* [media ſcilicet in candelabro ſacro] *extincta eſt. Et lingula coccinea* [cornibus hirci emiſſarii, vel foribus Templi, affixa] *in rubedine ſua permanſit. Et ſors Domini* (pro hirco offerendo die Expiationis) *prodiit à ſiniſtra. Atque oſtia Templi, obſerata veſperi, inventa ſunt aperta mané. Dixit ergò Rabban Iochanan ben Zaccai, O Templum, quare nos perturbas? fatum tuum novimus, te nempe eſſe excidendum: nam dicitur, Aperi, ô Lebanon, portas tuas, ut exedat flamma cedros tuas.*

Idem, *Sanhedr.* fol. 24. 2. *Traditio. Quadraginta annis ante vaſtatum Templum, ablata ſunt judicia capitalia ab Iſraele.*

Bab. Avodah Zarah, fol. 8. 2. *Quadraginta annis ante vaſtatum Templum migravit Synhedrium, & conſedit in Tabernis.*

Cum Traditionibus hiſce ultimis duabus nobis res eſt.

Quod dicitur à *Iudæis, Ioann.* xviii. 31. Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, idem ſonat cum Traditione ſub manibus, *Ablata ſunt judicia de capite, ab Iſraele.* Quando primùm ablata? *Quadraginta annis*

nis ante excidium Templi, inquiunt *Talmudici* : certè, ante mortem *Chriſti*; id innuunt verba *Judæorum*. Sed quomoda ablata? Recipitur vulgò ferè apud omnes, *Romanos* eouſq; Synhedrium autoritate ſuâ deveſtiiſſe, ut per eos non liceret ei quenquam capite plectere, aut morte mulctare, atque hoc perſuaſum eſt ex verbis iſtis *Judæorum*, Ἡμῖν ὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι ὐδένα.

At verò, ſi hoc verum eſt, 1. Quid ſibi volunt verba iſta *Salvatoris*, cap. x. 17. Παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια ? 2. Unde judicium capitale de *Stephano* ? 3. Quare tam parùm auſus eſt ſe Synhedrio credere *Paulus*, ut *Cæſarem* appellaret potiùs ?

Rem optimè eloquuntur *Talmudici*. *Quid ſibi vult*, inquiunt, *Traditio iſta de migratione Synhedrii quadraginta annis ante ruinâ Templi? Rabb Iſaac bar Abdimi dicit, Hoc vult nempe, Quòd non judicârunt de mulctis.* Et paulò pòſt, *At R. Nachman bar Iſaac dicit, Nè dicas non judicâſſe de mulctis* (vel *damnis*,) *ſed non judicâſſe de capitalibus. Ratióq; hæc fuit* כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן *Eò quòd viderent homicidas adeò creſcere, ut non poſſent eos judicare. Dixerunt ergò, Convenit, ut nos è loco in locum migremus, ut ſic reatum evadamus.* Hoc eſt, Creſcente latronum atque homicidarum eouſque numero ac audaciâ, ut præ iis langueret autoritas Synhedrii, & nec poſſet, nec auderet eos capite plectere : præſtat, inquiunt, ut nos hinc è *conclavi Gazith* migremus, ubi ex ipſa loci qualitate tenemur, ad hos judicandos, quàm ut hìc ſedentes, ac de iis non judicantes, nos ipſi fiamus rei. Hinc eſt quòd nec in ſummo, nec in inferioribus Synhedriis, capite in quemquam animadverſum eſt. (*Nam non judicârunt de capitalibus in Synhedriis inferioribus in aliqua civitate, niſi dum ſederet Synhedrium magnum in conclavi Gazith,* Gloſſa.) Non extincta eſt autoritas eorum per *Romanos*, ſed à ſuis potiùs conſopita. Oſcitantia Synhedrii perdidit autoritatem Synhedrii. Audi juſtum hac in re ejus opprobrium.

Maccoth, cap. 1. hal. 17. *Synhedrium, à quo vel unus morte mulctatur intra ſeptennium, vocatur Deſtructorium. R. Lazar ben Azariæ dixit, A quo vel unus intra ſeptuaginta annos. R. Tarphon, & R. Akiba dixerunt, Si nos fuiſſemus in Synhedrio* (cùm judicaret de capitalibus) *non eſſet unquam ab eo quiſquam interfectus. R. Simeon ben Gamaliel dixit, Hi auxerunt numerum homicidarum in Iſraele.* Veriſſimè quidem, ô *Simeon* ! Nam hinc enervata eſt

poteſtas Synhedrii in capitalibus, quòd illi aut merâ oſcitantiâ, aut ſtolidâ lenitate, aut, quod res maximè fuit, ſtolidiſſimâ *Iſraelitæ* quâ *Iſraelitæ* æſtimatione, eouſque de cæde & ſanguine, aliiſque flagitiis, animadvertere neglexerunt, dum adeò intractabilis evaderet nequitia, ut præ ea tremeret autoritas Synhedrii non auſa interficere interfectores. Hoc ſenſu intelligendum eſt eorum dictum, Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα: non abreptâ ab iis per *Romanos* judicandi autoritate, ſed per ſeipſos amiſſâ, & per ſuos ſpretâ.

At non ità amiſſa tamen, quò minùs eam aliquando exererent, cùm illud ſcilicet tutò, & ſine periculo fieri poſſe obſervarent. *Dat veniam corvis*, &c. Sicarios, latrones, ſceleratos vi armatos, non auſi ſunt in judicium vocare, quia ſibi à funeſta iſta hominum ſocietate metuerunt: aſt pauperiores, atque *Chriſtianos*, à quibus nihil iſtiusmodi periculi, judicare, damnare, torquere, morte mulctare non horruerunt, non refugerunt omnino. Expeditiſſimè ipſum *Salvatorem* condemnâſſent autoritate ſuâ, ac mulctâſſent morte, ſi non à turba ſibi metuiſſent, & ſi de morte ejus non aliter determinâſſet providentia divina.

Liceat obiter & illud addere, quod ſequitur ad locum ſuprà allegatum in *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 24. 1. בימי שמעון בן יוחי ניטלו דיני ממונות מישראל *In diebus Simeonis ben Jochai ablata ſunt judicia de rebus pecuniariis ab Iſraele.* In fol. 18. 1. ejuſdem Tractatûs, dicitur hoc fuiſſe *in diebus Simeonis ben Shetah* [longè ante natum *Chriſtum*.] Sed illud errore librariorum.

Jam verò, ſi ex tali cauſa perîerunt à Synhedriis *Judaicis*, judicia de rebus pecuniariis, quali perîerant judicia de capitalibus neceſſe eſt, ut dicatur eò creviſſe fraudum, ac deceptionum, ac mutuarum injuriarum in iſto populo frequentiam atque audaciam, ut ſupra omnem animadverſionem evaderent incorrigibiles. Aliam rationem allegant *Gemariſtæ Babylonici*, ſed num non in gentis ſuæ favorem, non eſt hìc locus diſquirendi. Vide *Avodah Zarah*, ubi antè.

Ut ſententiam noſtram, de non ablata per *Romanos* autoritate Synhedrii in capitalibus, ulteriùs adhuc ſtabiliamus, duas hiſtorias adducamus, rei, quam aſſerimus, exempla clariſſima. Una occurrit in *Hieroſ. Sanhedr.* fol. 24. 2. *R. Lazar, filius R. Zadok, dixit, Cùm parvulus eſſem, inſidens humeris patris, vidi filiam Sacerdotis*

tis

tis, quæ mœchata fuerat, faſciculis è virgultis circumſeptam, & combuſtam. Judicante eam, abſque omni dubio, ac damnante Synhedrio, ídque cùm jam ſub jugo *Romano* quàmplurimos annos gemuiſſet *Judæa:* nam iſte *R. Lazar* vidit excidium urbis.

Alteram habes in eodem Tractatu, fol. 25.4. ubi agitur de modò expiſcandi teſtimonium in hæreticum & ſeductorem populi. *Statuunt ei*, inquiunt, *in inſidiis duos teſtes in domo interiori, illúmq; in exteriori collocant, accenſâ juxta eum lucernâ, ut eum videant audiántque. Sic actum eſt cum Ben Sutda in Lydda. Collocârunt ei in inſidiis duos Diſcipulos Sapientum, eúmque adduxerunt ad Synhedrium, & lapidârunt.*

Aſſerunt ipſi *Judæi* ore aperto, hoc de eo actum fuiſſe diebus *R. Akiba*, longè poſt exciſam urbem, & tamen tunc temporis, ut vides, remanſit Synhedrio autoritas judicandi in capitalibus. Per *Romanos* licuit, ſi contra nefarios auderent.

Sed de ejus autoritate hæc hactenus. Agamus jam de præſenti ejus ſede.

Bab. Roſh haſhanah, fol. 31. 1. *Migravit Synhedrium à conclavi Gazith ad Tabernas: à Tabernis in Hieroſolymam: ab Hieroſolyma ad Jafnen: à Jafne ad Oſham: ab Oſha ad Shepharaamam: à Shepharaam ad Beth Shaaraim: à Beth Shaaraim ad Tſipporin: à Tſippori ad Tiberiada*, &c.

Excuſſum conſeſſum magnum à ſede ſua, *conclavi Gazith*, conjicimus ſeſquianno, aut circiter, ante mortem *Chriſti:* at num in Tabernis [loco in atrio Gentium] an in urbe tunc temporis ſederit, cùm de capite *Chriſti* ageretur, non clarè patet; cùm non pateat apud quoſvis autores, quamdiu ſederit vel hìc vel illìc. In Templo eos reſidentes arguere videntur ea, quæ dicuntur cap. xxvii. 4, 5, 6. In urbe, ea quæ ſub manibus. Forſan utrobique: nam non inſolitum eis erat eò redire, pro re nata, unde migraverant, excepto quòd ad *conclave Gazith* redîerunt nunquam. Unde Gloſſa in locum noviſſimè citatum, *In Jafne ſederunt in diebus Rabban Iochananis; in Oſha in diebus Rabban Gamalielis: nam redîerunt ab Oſha in Iafnen*, &c. Sic amotum ab *Hieroſolymis* in *Iafnen* Synhedrium ante excidium urbis, eò ad feſta rediit, ſedítque ut anteà. Hinc ſiſtitur *Paulus* ante Synhedrium *Hieroſolymis:* cùm *Iafne* tunc temporis propria ejus foret ſedes. Atque hinc captus eſt periítque in obſidione urbis *Rabban Simeon*, Synhedrii Præſes, & tantùm non periit

rìit *Rabban Iochanan* ejus Vice-præfectus, ambo ad urbem à *Iafne* cum consessu adacti ob observationem *Paschatis*.

An aula Pontificis ordinarium esset Synhedrii receptaculum, an de præsenti tantùm, hìc non quærimus. Accuratius digniúsque examen est de consessu ipso, & de Præfecto primas tenente in judicando. Præses Synhedrii nunc temporis erat *Rabban Gamaliel*, [magister *Pauli*] & Vice-præfectus *Rabban Simeon*, ejus filius, aut *Rabban Iochanan ben Zaccai*, [de qua re jam non disputamus.] Unde ergò summo Pontifici & hìc & alias primatus, atque in judicando primus calculus ? Sic enim in causa *Stephani* dux examinis est summus Pontifex, *Act.* vii. 1. itémque in causa *Pauli, Actor.* xxiii. 2. Vide etiam *Act.* ix. 1. Num Sacerdotibus proprium Synhedrium & tribunal ? Aut in summo Synhedrio num iis licitum de capite decernere, absente Præfecto ? De longa quæstione, eâque satìs perplexâ, nos hæc pauca.

I. Fatemur quidem Sacerdotibus fuisse proprium consessum & concilium : negantes tamen duplex fuisse Synhedrium, pro rerum Ecclesiasticarum ac Politicarum diversitate ; quod asserunt quidam.

1. Occurrit frequens memoria *Conclavis Consiliariorum* לשכת בולווטי juxta atrium, quod & לשכת פרהדרין vocatur: de quo sic *Bab. Joma*, fol. 8. *Traditio R. Judæ. Quid? Num fuit Conclave* פרהדרין*? Nonne Conclave* בולווטי Βουλευτῶν*? Primò vocabatur Conclave* Βουλευτῶν לשכת בולווטי: *at cùm pecuniâ Pontificatus emeretur, annuatímque mutaretur*; בפרהדרון הללו *sicut annuatim mutantur* Πάρεδροι *Regii, ideo exinde vocatum est* לשכת פרהדרין *Conclave* Παρέδρων. Audi hìc Glossatorem. *Impii fuerunt Pontifices, atque annum totum non adimplerunt: iisque, qui alteri successit, ædificium hoc immutavit, atque ornavit, ut suo nomine vocaretur*: itémque *Gemaram*; *Stetit Templum primum annis* 410. *sub eóque erant non nisi octodecim Sacerdotes. Stetit secundum annis* 420. *fuerúntque sub eo plures quàm trecenti. Annos deme* 40. *Simeonis Justi*, 80. *Jochananis*, 10. *Ismaelis ben Phabi, atque* 11. *Eleazari ben Harsum, & non superest singulis plenus annus*.

En Conclave Βουλευτῶν, propriè sic dictum, quòd illìc à Sacerdotibus conventum & consessum est, at non judicantibus, sed consulenti-

lentibus: ídque de rebus & negotiis solùm Templi! Consultum ac provisum hìc est, ut præstò essent omnes atque omnia ad cultum divinum necessaria, ut sarta tecta conservarentur ædificia Templi atq; atriorum, atque ut ritè procedat Liturgia publica: ast absente interim ab iis omnino potestate judiciali aut punitivâ, atque autoritate, vel mulctandi, vel flagellandi, vel interficiendi, imò [verba omnia] judicandi; nam examine atque autoritate suâ nequiverunt vel candidatum in Sacerdotium cooptare, sed admissus est ille autoritate Synhedrii. *Bab. Joma*, fol. 19. 1. *In conclavi Gazith sedit Synhedrium Israelis, & examen habuit de Sacerdotibus: quicunque inventus est non idoneus, nigro vestitus est & nigro velatus, & dimittitur; quicunque idoneus, albo amictus, atque albo velatus, ingreditur & ministrat cum fratribus suis Sacerdotibus.*

2. Occurrit etiam memoria בית דין של כהנים *Concilii Sacerdotalis.*

Bab. Joma, fol. 66. 1. In *Gemara* dicitur, עשו הכהנים גדולי קבע *Decretum statuerunt* Ἀρχιερεῖς, *& non permiserunt Israelitam hircum emissarium deducere in eremum.* In Glossa verò, לא היו בד' של כהנים מניח *Consilium Sacerdotum hoc non permisit.*

Chetubb. cap. 1. hal. 5. בד' של כהנים *Concilium Sacerdotale exegit pro dote virginis* 400 *Zuza, nec hoc prohibuerunt Sapientes.*

1. Fuit hoc consilium illud, de quo antè in *Conclavi* Βουλευτῶν. 2. Illud, quod ab iis decretum erat de abductione hirci emissarii, erat merè Liturgiæ Templi, cautio scilicet ut ritè perageretur officium in die Expiationis. 3. Atque illud, quod de dote virginis, nihil aliud erat, quàm quod potuit quivis *Israelita.* Et sic fatentur *Gemaristæ. Qualibet familia generosa*, inquiunt, *in Israele, si facere velit quod Sacerdotes faciunt, faciat.* Appretiârunt Sacerdotes virgines suas, communíque consensu non minùs quàm tantum dotis pro eis efflagitandum statuerunt, quod omnibus *Israelitis* pro virginibus suis statuere, si vellent, licuit.

3. In *Rosh hashanah*, cap. 1. halac. 7. adducitur exemplum *Tobiæ Medici, qui novilunium vidit Hierosolymis, ipse & filius ejus, & servus ejus manumissus. Ipsum & filium suum Sacerdotes admiserunt pro testibus, servum repulerunt. Cùm autem venirent*

coram

coram ב"ד *consessu, ipsum & servum admiserunt, & repulerunt filium.*

Obſervetur, 1. בית דין hìc opponi Sacerdotibus. 2. Determinationem de novilunio ad Synhedrium pertinuiſſe, quippe quòd indè penderent ſtata tempora feſtorum: hoc ſatìs patet capite allegato. 3. Illud, quod egerunt Sacerdotes, fuiſſe examinis tantùm, non decreti.

4. *Hieroſ. Chetubb.* fol. 28. 3. זקני העיר זה בד' של שלשה *Seniores urbis* [Deut. xxii. 18] *ſunt Conſeſſus triumviralis* השערה זה 'בד של כהן גדול *Ad portam* [ver. 24.] *id conſeſſum vult ſummi Sacerdotis.*

Res, quæ iſthoc loci diſcutitur, eſt de fœmina maritata, quæ à marito inventa eſt rea læſæ virginitatis, ideóque morte mulctanda, *Deut.* xxii. 13, &c. In iſta periocha hæc inter alia habentur verſu 18. *Et Seniores urbis hominem iſtum apprehendent & verberabunt.* Arripiunt inde *Gemariſtæ* occaſionem definiendi quid ibi, alibíque, ſibi velit Phraſiologia, *Seniores urbis*: quídque ſibi velit השערה vox *porta*, cùm ad conſeſſum refertur. *Illa*, inquiunt, *conſeſſum triumviralem denotat*, *hæc conſeſſum*, vel *concilium*, *ſummi Sacerdotis*: id eſt, ni ego plurimùm halluciner, quodlibet Synhedrium viginti-triumvirale. Quod & ex loco allegato ſatìs claret, & ipſa ratione. 1. Verba loci citati hæc ſunt. *R. Bon bar Chaiia quæſivit coram R. Zeira, Quid ſi producat pater* [virginis] *teſtes ad falſificandum teſtes mariti? Si falſi evadant teſtes patris, flagellandus eſt ille, & centum Selaim ſolvet, in conſeſſu triumvirali, teſtes autem lapidandi per conſeſſum viginti-triumviralem*, &c. *Putavit R. Zeira duplicis judicii hoc eſſe: at R. Jeremias nomine R. Abbu, unius tantùm judicii. At traditio contrariatur* רב *R. Abbu : nam* אל זקני העיר *Ad Seniores urbis* [ver. 5.] זה בד' של שלשה *Eſt ad conſeſſum triumviralem.* השערה זה בד" כהן גדול *Ad portam autem vult conſeſſum ſummi Sacerdotis.* Planum eſt *Conſeſſum ſummi Sacerdotis* in Antitheſi poni ad conſeſſum triumviralem; proindéque eſſe vel ſummum Synhedrium, vel Synhedrium viginti-triumvirale, vel Synhedrium aliquod Sacerdotale ab his omnibus diſtinctum. At non hoc tertium, quia planè agit locus citatus in *Talmudicis*, & locus citatus à

Tal-

Talmudicis in Lege, de tali Synhedrio, penès quod erat judicium de capite. At qui Synhedrium Eccleſiaſticum diſtinctum à Civili inter *Judæos* fuiſſe arbitrantur, vix arbitrantur Synhedrium illud de capite judicâſſe, aut mortem inflixiſſe: multò minùs arbitrandum eſt Synhedrium iſtud ſolùm de capite judicâſſe; quod certè opinandum ex loco citato, ſi בר״ שׁל כהן גדול ſtrictè Synhedrium tale Sacerdotale denotaret. Paraphraſi verba *Talmudica* illuſtremus. *R. Zeira* putavit cauſam iſtam de marito, uxorem de læſa virginitate accuſante, ad judicium duorum conſeſſuum pertinere triumviralis, ſc.ubi flagellatio & mulcta pecuniaria;& viginti-triumviralis, ubi pœna capitis: at *Rabbi Abbu* ad unius tantùm conſeſſûs judicium referendam arbitratur. At falleris, ô *R. Abbu*,téq; refutat ipſiſſima Phraſiologia in iſta cauſa adhibita : nam adhibetur Phraſis *Ad Seniores urbis*, quæ conſeſſum triumviralem denotat, & Phraſis *Ad portam*, quæ viginti-triumviralem : nam Synhedrium ſummum nunquam in porta ſedit. 2. Vocatur autem Synhedrium viginti-triumvirale à *Talmudicis Conſeſſus*, vel *Synhedrium ſummi Sacerdotis*, alludentibus ad verba legiſlatoris, *Deut.* xvii. 9. ubi vox *Sacerdotes* Synhedria denotat inferiora , & *Judex* Synhedrium ſummum.

II. In Synhedrio ſummo cathedram quidem primam tenuit Præfectus; [nunc temporis, cùm examen *Chriſtus* ſubiret, ut diximus, *Rabban Gamaliel*] at dignitate ubique anteivit ſummus Sacerdos: nam in Præfecturam Synhedrii electus eſt, non tam is, qui opibus aut dignitate antecelleret, quàm qui doctrinâ ac ſcientiâ Traditionum. Erat ille מקבל [Phraſiologiâ autori *Juchaſin* uſitatiſſimâ, Præfectis applicatâ] id eſt, *Cuſtos, pater, & traductor Traditionum*, atque is electus eſt, qui ad hæc erat ſummè idoneus. Memorabilis eſt hiſtoria de acceſſione *Hillelis* ad Præfecturam , ob hoc ſolùm ad ſummam cathedram promoti, quòd dubia quædam de *Paſchate* ſolveret, ídque doctus, ipſo referente, à *Shemaia* & *Abtalione*. *Hieroſ. Peſachin*, fol. 33. 1. Hiſtoriam exſcribere non gravabimur: *Excidit aliquando traditio filiis Betiræ : nam cùm incideret dies decimus quartus* [quo celebrandum *Paſcha*] *Sabbato, ignorârunt num Paſcha pelleret Sabbatum, nécne. Dixerunt autem, Adeſt Babylonicus quidam, Hillel nomine; qui miniſtravit Shemaiæ & Abtalioni, novit is num Paſcha pellat* Sabbatum *nécne. Miſerunt*

ergò, atque eum vocârunt, dixerúntque, Num unquam in diebus tuis audivisti [id est, Traditione accepisti] *cùm dies decimus quartus incidit in Sabbatum, an Pascha pellat Sabbatum, nécne? Respondit ille, Estne nobis Pascha tantùm unum Sabbatum pellens annuatim? annon plurima Paschata pellunt Sabbatum annuatim? nempe,* Sacrificium *juge. Hæc probavit argumentis, à pari, à minori ad majus, &c. Ast ab eo hoc non receperunt, usque dum diceret,* Sic *& sic eveniat mihi, hoc audivi à* Shemaia *atque Abtalione. Cùm hoc illi audirent, prostiterunt illico, atque illum ad Præfecturam promoverunt*, &c.

Incubuit Præfecto præcipuè suffragia Seniorum colligere, ac Traditionem determinare, custodire, ac posteris transmittere: atque, his exceptis, vix quicquam intra judicandum observares, quod ei proprium, ac non reliquis esset commune. Nihil ergò prohibuit, quò minùs Pontifex & Sacerdotes [cùm & is dignitate præcelleret, & isti numero] acta in Synhedrio præ omnibus aliis promoverent, atque omni nervositate prosequerentur; præsertim verò cùm immediatè de summa Religionis ageretur, quod & hìc actum est, & in exemplis *Pauli* & *Stephani* allegatis. Liceat iis, quibus ex officio incubuit cura sacrorum, officiosam sedulitatem in judiciis eò spectantibus præ aliis exhibere, ut famæ suæ inter homines consulant & muneris sui saluti. Poterat quidem Synhedrium constitui ex *Israelitis* solis, exclusis Sacerdotibus & Levitis, si modò tales idonei non reperirentur. Sic *Maimon.* Sanhedr. cap. 2. *Præceptum est, ut in Synhedrio magno sint Sacerdotes & Levitæ: si verò tales non inveniantur, constétque Synhedrium ex Israelitis aliis solis, licitum est.* At talis inopia Sacerdotum & Levitarum supponitur tantùm, non invenitur unquam: erant illi semper pars Synhedrii magna, si non maxima. *Rabban Iochanan ben Zaccai*, Sacerdos, erat jam vel Synhedrii Vicepræfectus, vel ab eo proximus. Erat ubique tanta Sacerdotum apud populum æstimatio, & apud Synhedrium, tantáque Pontificis summi dignitas & veneratio, ut non mirum, si illum eósque, primos motores, primásque partes in magno illo consessu semper reperias.

VERS. 6. Ἰησοῦ δὲ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ, &c.

Istam cœnam, de qua mentio *Joan.* xiii. ego eandem cum hac in *Bethania* asserere non vereor; utcunque ea à quàmplurimis pro cœna

cœna *Paſchali* habeatur. Rem penitiùs aliquantùm perſcrutemur.

I. Erat hæc cœna *ante Paſcha*; erat pariter iſta *ante Paſcha*: de hac non eſt qui dubitet; nec eſt cur de iſta dubites, ſi hæc perpendas.

1. Dicitur à *Joanne* planis verbis, Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, verſu primo. Πάσχα quidem, non rarò, ipſum agnum denotat; aliquando ipſiſſimum tempus comeſtionis Agni; aliquando ſacrificia diei inſequentis, ut *Joan*. xviii. 28. at Ἑορτὴ τοῦ Πάσχα nunquam non totam feſtivitatem ſeptiduanam *Paſchalem* denotat, & Dialecto Sacrarum paginarum, & *Talmudicarum*. Rideret *Judæus* aliter interpretantem.

2. Cùm exeunti *Judæ* diceret *Chriſtus*, *Quod facis fac citò*, putabant quidam eum hoc ſibi voluiſſe, *Eme quibus opus eſt nobis ad Feſtum*, verſu viceſimo nono. Ad quodnam quæſo Feſtum? Ad cœnam *Paſchalem*? Ea ſecundùm interpretes, quibus nos hìc contrariamur, jam recèns prætericrat. Ad reliquámne *Paſchalis* ſolennitatis feſtivitatem? Heu quàm intempeſtivum! Ubinam, quæſo, ea jam coemenda? [Si modò hæc ipſiſſima nox erat, quâ jam modò comederant Agnum]. Nox erat, nox feſta diei feſti erat; ubinam, quæſo, tunc temporis iſtiusmodi nundinæ? Inſolitum certè, atque inauditum, à menſa *Paſchali* aſſurgere ad mercaturam: inſolita mercatura atque inaudita nocte feſtâ. Et negligentiæ non nihil arguere poſſet & parùm frugi, ſi ea, quæ neceſſaria ad Feſtum erant, adhuc non pararentur; ſed ſerâ nocte jam currendum eſſet ad ea coemenda, incertum ubi, incertum quomodo. Hiſpidum certè eſt admodùm & rationi contrarium hæc ità intelligere, cùm è verſu primo huc appoſito ſenſus planiſſimus eliciatur. Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα· *Paſcha* adhuc non advenerat, at propè aderat, putabant ergò Diſcipuli in mandatis *Judæ* Dominum dediſſe, ut pararentur omnia ad *Paſchalem* ſolennitatem neceſſaria, cùm jam adventaret.

3. Obſervetur illud *Lucæ* cap. xxii. 3, &c. *Intravit Satanas in Judam, & abîit & locutus eſt cum principibus Sacerdotum*, &c. Et deinde verſu ſeptimo, *Venit autem dies Azymorum*. Hinc quæro: Num methodus *Lucæ* directa eſt nécne? Si non, reddatur ratio diſlocationis: ſi directa, tum planè intraverat Diabolus in *Judam* ante *Paſcha*: intravit autem ad iſtam cœnam in *Joan*. xiii. ver. 27. Erat ergò iſta cœna ante *Paſcha*: nam,

4. Dicant illi mihi, qui cœnam istam *Joan.* xiii. pro cœna *Paschali* reputant, quînam hoc possibile, ut *Judas* post cœnam *Paschalem*, [ad quam illum præsentem cum Discipulis reliquis fuisse ii non inficiantur] pactum suum inire potuerit cum Sacerdotibus, & turbam sicariorum expedire in apprehensionem Domini, & totum Synhedrium congregare, versu quinquagesimo septimo. Dicunt Evangelistæ pactum eum iniisse cum principibus Sacerdotum, *Matth.* xxvi. 14. καὶ τοῖς στρατηγοῖς, *Luc.* xxii. 4. & cum toto Synhedrio, *Marc.* xiv. 41. Jam verò, quonam modo possibile erat, eum cum his convenire potuisse intra tantillulum spatii, quantum intercessit inter exitum *Judæ* à cœna, & proditionem Domini in horto? num ab his omnibus simul est cœnatum hâc nocte? Risum hoc meretur, potiùs quàm fidem. Num ille ostiatim hos omnes invisit? Et huic etiam parùm fidei, quippe quòd per tempus vix potuit cum uno aliquo eorum confabulari, multò minùs cum omnibus. Cœnatum est hâc nocte unicuique cum suis; patri-familiâs cum familia. Ridiculum esset opinari primarios hosce Sacerdotes simul cœnâsse, dum intereà familiæ eorum absque capite domi residerent. Lege cautum est, ut unusquisque pater familiâs cum suis foret istâ nocte, illos instruens, & cum & pro iis sacra celebrans. Quærendi ergò erant hi domatim à *Juda*, si tunc primùm ab eo de re ista cum iis est tractatum: & dictet ratio, an tempus illud minutum hoc permiserit? Asserimus ergò ex autoritate Evangelistarum, cænam istam *Joan.* xiii. ante *Pascha* fuisse: ad quam, ingresso in *Judam Satanâ*, eum ante *Pascha* cum Sacerdotibus pactum iniisse, tempus & locum proditionis destinâsse, omniáque ab iis esse parata in tale facinus, cùm *Pascha* adventaret. Observetur ordo & methodus historiæ apud Evangelistas. *Matth.* xxvi. 14, 15, 16, 17. *Marc.* xiv. 10, 11, 12. *Tunc profectus est Judas ad Sacerdotes, & dixit, Quid vultis mihi dare, &c. Et ex illo tempore quærebat ille oportunitatem ad eum prodendum. Primo autem die Azymorum accesserunt Discipuli*, &c. Quandonam accessit J*udas* ad Sacerdotes de proditione transacturus? Ante primum certè diem Azymorum. Ipsissimâ eâdem methodo & *Lucas*, quem citavimus anté. *Exinde oportunitatem quærebat*, inquiunt, *ut eum proderet*: si tum primùm ab eo cum Sacerdotibus est conventum & compactum, cùm à cœna *Paschali* assurgeret, quod pluribus placet, oportunitatem tunc *invenerat*, non *quæsivit*. Loquendi forma

forma apud Evangeliſtas planiſſimè deliberationis aliquod ſpatium innuit, non ſubitaneam executionem.

5. Perpendantur verba iſta *Joan.* xiv. 31. Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν, & conferantur cum verbis cap. xviii. 1. *Hæc cùm dixiſſet Jeſus, abîit cum Diſcipulis ſuis trans torrentem Cedrôn.* Nonne hæc duplicem & diverſam diſceſſionem eloquuntur? Nonne ſurrexit *Chriſtus*, & diſceſſit, cùm dixit, *Surgite, abeamus hinc?* Nulli certè fini aut uſui referuntur iſta verba ab Evangeliſta, ſi indè non intelligendum ſit, *Chriſtum* locum illico mutâſſe: & diverſa certè eſt iſta loci mutatio ab ea, quæ cœnam *Paſchalem* ſecuta eſt, *Joan.* viii. 1.

6. In capite iſto *Joannis* decimo tertio non eſt vel minima mentio, vel nè gry quidem, cœnæ *Paſchalis*. Eſt plana quidem mentio cœnæ *ante Feſtum Paſchatis* habitæ, id eſt, antequam adveniret iſta feſtivitas; at de cœna *Paſchatis* non ſyllaba una. Ingenuè profiteor me ſatìs mirari non poſſe, quonam modo interpretes poſſint caput iſtud ad cœnam *Paſchalem* applicare, cùm non ſolùm in eo non ſit ulla omnino mentio cœnæ *Paſchalis*, ſed & Evangeliſta appertiſſimis verbis, & quibus nihil clarius eſſe poteſt, pronuntiaverit, iſtam cœnam, de qua agit, non fuiſſe in feſto *Paſchatis*, ſed *ante feſtum*.

7. Si ea, quæ occurrunt *Joan.* xiii. de offula data *Judæ*, &c. acta ſunt in cœna *Paſchali*, tum quînam, quæſo, poſſibile fuit, ut errarent Diſcipuli in interpretatione iſtorum verborum, *Quod facis fac citò*. In cœna *Paſchali* dixit, *Is, qui mecum tingit in patina, is eſt*, erâtque, ut quibuſdam videtur, manus *Judæ* iſthoc ipſo momento in patina. Quærenti *Judæ*, *Egóne?* planiſſimè reſpondet, *Tu dixiſti*: atque inſuper offulam dedit in ſignum [ut aiunt ſententiam iſtam tuentes]: tum quânam tandem ratione, aut ignoratione, poſt tam lucidam rei & perſonæ detectionem, imaginari potuerunt Diſcipuli, dixiſſe *Chriſtum, Eme citò neceſſaria, aut da aliquid pauperibus?* –

8. Et quibuſnam, quæſo, pauperibus? Intempeſtivum certè erat profundâ noctehìc illìc pauperes quærere, qui undique diffuſi jam erant in variis φρατρίαις, comedentes *Paſcha*. [nam pauperrimus *Iſraelita* ad id officii tenebatur, æquè ac ditiſſimus.] Iſti, qui opinati ſunt præcepiſſe ei *Chriſtum*, ut aliquid daret pauperibus, de re illico præſtanda non potuerunt non intelligere. Nam ridiculum

lum fuisset concepisse *Christum* tam festinanter eum à cœna dimisisse, ut cras aliquid pauperibus daret. At detur rem *Bethaniæ* transactam fuisse, ídque biduo ante *Pascha*, quod nos asserimus, tum nec necesse est, ut cœnam istam tam serâ nocte fuisse opineris, nec longè quærendos tunc & illìc pauperes, cùm tanta hominum turba *Christum* ubiq; sequeretur.

II. Cœna hæc *Bethaniæ* habita erat, biduò ante *Pascha*; idem statuimus de cœna ista *Joan.* xiii. & quoad locum, & quoad tempus: ídque partim ex deductione historiæ ad illud tempus, partim ex observatione sequelæ istius cœnæ.

Sex diebus ante *Pascha Christus* cœnat *Bethaniæ*, *Joan.* xii. 1.

Postero die [quinquiduò ante *Pascha*] insidens asino venit *Hierosolymas*, *Joan.* xii. 12, 13. & vesperì redit ad *Bethaniam*, *Matth.* xxi. 17. *Marc.* xi. 11.

Die sequente [quatriduò ante *Pascha*] adit *Hierosolymam*, *Marc.* xi. 11, 15. &c. & vesperì eâdem viâ redit *Bethaniam*, *Marc.* xi. 19.

Postero die [triduò ante *Pascha*] iterum *Hierosolymam* pergit, *Marc.* xi. 20. vesperì exit in montem *Oliveti*, *Matth.* xxiv. 1, 3. *Marc.* xiii. 1, 3. *Luc.* xxi. 37. Ubinam autem cœnatum est hâc nocte? *Bethaniæ*. Nam sic *Matthæus* & *Marcus*. *Post biduum erat Pascha*, &c. *Cùm autem Iesus esset in Bethania*. Atque hinc porrò nulla de eo aut cœnante, aut *Hierosolymas* proficiscente, memoria ante vesperam *Paschalem*.

Ab ista cœna *Bethaniæ* inchoat uterque Evangelista historiam de *Iuda*, proditionem Domini machinante; *Matth.* xxvi. 14. *Marc.* xiv. 10. aptissiméque, nam in ista cœna in eum introïerat Diabolus, & exinde præceps fertur in istud facinus.

Nos ergò historiam è Scriptoribus sacris sic compingimus.

Ante festum Paschatis, *Ioan.* xiii. 1. ídque biduò, *Matth.* xxvi. 2, 6. *Iesu*, in *Bethania* cœnanti, mulier caput ungit, & ob factum obmurmurant nonnulli è Discipulis. Mulieris advocatum agit *Christus*, & Encomiasten. Ante remotas mensas surgit *Christus*, & pedes Discipulorum lavat, accumbénsque iterum de proditore monet. *Ioanni* clanculùm de eo interroganti ille clanculùm etiam signum dat de offula, & offulam dat *Iudæ*. Cum ea in eum intrat Diabolus, & jam maturescit ille in flagitium. *In cor ejus anteà Diabolus*

abolus immiſiſſet, *ut proderet*, verſu 2. & jam in pedes ad facinus erigitur. Exſurgit illico poſt offulam receptam, atque exit. Exeunti dicit *Ieſus*, *Quod facis, fac citò:* quod dictum putârunt nonnulli de coemendis neceſſariis ad Feſtum, quod jam biduò aberat. Facile & promptum iis erat opinari, illum, ideo quòd marſupium geſtaret, eíque incumberet cura coemendi neceſſaria, ex ſedulitate ejus [cùm multum negotii jam peragendum eſſet, ut omnia pararentur ad Feſtum] *Hieroſolymam* jam proficiſci, quamvìs nox eſſet, ut curaret omnia. Exit ille, *Hieroſolymam* pergit, & die inſequenti cum Sacerdotibus de proditione colloquitur, atq; inter eos eſt compactum. Metuerunt illi ſibi, nè à turba in Feſto impedirentur, aut paterentur: ille eos de ea re ſecuros facit, modò in tempus, de quo inter eos eſt conventum, paratos habeat armatos & ſodales. Pernoctat *Ieſus Bethaniæ*, poſterúmque diem, noctémque inſequentem illìc impendit: multáque, Diſcipulis jam valedicturus, eos docet, monet & ſolatur. *Iudas*, diſpoſito bene proditionis ſuæ ſtratagemate, & nexis retibus, *Bethaniam*, ut probabile eſt, redit, atque à Diſcipulis rem ignorantibus creditur officiosè admodùm munere ſuo functum in parandis neceſſariis ad Feſtum jam appropinquans. Ipſo *Paſchatis* die *Ieſus* cum ſuis à *Bethania* movet, *Surgite*, inquit ille, & *hinc eamus*, *Ioan.* xiv. ult. & pergunt *Hieroſolymas*.

VERS. 7. Κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀνακειμένου.

Ergò non erat hæc eadem cœna cum ea in *Ioan.* xii. 1. nam tunc pedes uncti ſunt, nunc caput. Miror quemvis poſſe has duas hiſtorias confundere.

Uſitatiſſimum erat in epulis, præſertim ſacris, oleum aromatibus conditum; ſolitúmque eſt illud capiti alicujus præſentis illinere.

Hieroſ. Berac. fol. 11.2. *Schola Shammaana dicit, Oleum ſuave dextrâ tenet, & poculum vini ſiniſtrâ. Recitat primùm benedictionem ſuper oleum, & dein ſuper poculum. Schola Hilleliana dicit, Oleum dextrâ, poculum ſiniſtrâ. Benedicit ſuper oleum ſuave, atque illinit capiti miniſtrantis: ſi verò miniſtrans ſit Diſcipulus Sapientum, illinit parieti; nam indecorum eſt Diſcipulo Sapientum olere aromata.* Hic miniſtrans accumbentis caput ungit.

VERS. 8. Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη;

Non absque causa dicitur, quòd esset unguentum *gravis pretii* versu septimo, itémque *multi pretii*, *Ioan.* xii. 3. ut ostenderetur non esse è vulgaribus istis unguentis in epulis adhibitis, quæ in caput ministrantis, aut in parietem illinere illi pro ἀπωλείᾳ non reputârunt: at hoc unguentum longè pretiosius, atque indè cavillatio.

VERS. 9. Καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.

Iudam præ aliis hìc cavillatum fuisse fidem faciunt ea, quæ de eo referuntur in cœna alia, *Ioan.* xii. 4. Conferantur hæc cum verbis istis, *Ioan.* xiii. 29. cùm *Iesus Iudæ* diceret, *Quod facis fac citò*, putârunt quidam eum hoc voluisse, *Da aliquid pauperibus*. Istam nos cum hac eandem asserimus fuisse cœnam: &, ecce, quàm hæc concinunt! cùm querela orta esset de prodiga unguenti profusione, jam, anteáque *Ioan.* xii. iniquúmque videretur quibusdam, illud imprudenter ità in Dominum impendi, quod in pauperes longè meliùs atque æquiùs posset conferri: quàm promptè possent alii, ex occasione verborum istorum ad *Iudam* opinari, *Christum* de aliquid pauperibus dando ei præcepisse, ut cura ejus de pauperibus demonstraretur, quamvìs de profusione unguenti, & de pauperibus sic esset locutus?

VERS. 12. Πρὸς τὸ ἐνταφιάσαί με ἐποίησεν.

Pedes ea unxerat *Ioan.* xii. amoris, officii, honoris ergò; at jam est, quod istis superadditur, nempe officium sepulturæ: idque non solùm in interpretatione *Christi*, sed in intentione mulieris. Credidit ea, eáque prima, *Christum* moriturum, ac sub ista notione capiti ejus unguentum infundit. ac si corpus jam curans, ac ungens ad sepulturam: ac si dixisset *Salvator* querulis, & cavillantibus, Vos de ea judicatis hoc agente, quasi esset officiosè nimis sedula, atq; in immoderata amicitiæ observantiæque professione vafra potiùs quàm prudens; at verò eam gravis & seria admodùm urget ratio, ut hoc faciat: novit me moriturum, & jam curat de funere, & quod vos probatis circa mortuum, fecit ea circa moriturum. Hinc celebranda ejus fama per omnia secula, ob fidem hanc, & actum fidei.

VERS.

VERS. 15. Τριάκοντα ἀργύρια.

Pretium ſervi. *Exod.* xxi. 32.

Maimon. in נזקי ממון cap. 11. *Pretium ſervi grandioris aut minoris, maris aut fœminæ, eſt* ל׳ סלעין *Triginta Selaim argenti puri. Si valeat ſervus centum minas, vel ſi valeat tantùm unum denarium.* סלע *Selaa* autem, eodem ponderante, pendebat 384. grana hordeacea, *Shekalim,* cap. 1.

VERS. 17. Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν, &c.

Nam alicubi licuit, cùm domi *Hieroſolymitanæ* non conducerentur mercede; quod notavimus alibi: ſed erant pro tempore feſtorum communis juris, *Bab. Joma,* fol. 12. 1.

VERS. 19. Ἡτοίμασαν τὸ Πάσχα.

Miſſi ad hoc fuerunt *Petrus,* & *Joannes, Luc.* xxii. 8. atque illi forſan quæſtionem movent, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν: innotuit illis ſolùm, *Judam* aliam rem machinatum, cùm exiret, dum alii crederent parata ab eo eſſe omnia.

Hoc *Petro* & *Ioanni* incubuit, poſt collationem cum hoſpite, à *Chriſto* per ſignum deſignato, de parando atque aptando cœnaculum.

I. Coemendus erat agnus, probatus, atque *Paſchati* idoneus.

II. Adducendus ab iis erat agnus in atrium, ubi Altare.

Maimon. in *Korban Peſach.* cap. 1. *Non mactandum erat Paſcha, niſi in atrio, ubi reliqua ſacrificia mactantur: mactandúmq; die decimo quarto, poſt meridiem, poſt juge ſacrificium, poſt oblatum thymiama,* &c.

Modum introductionis *Paſchatum* in atrium, mactandíq;, habes in *Peſachin,* cap. 5. hal. 5, 6. his verbis. *Paſcha mactatur in tribus turmis; ſicut dicitur* ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל *Atque agnum mactabit omnis cœtus congregationis Iſraelis; cœtus, & congregatio, & Iſrael. Ingreditur cœtus primus, & repletur totum atrium: portas atrii ſerant: tubæ canunt: Sacerdotes ſtant ſeriatim, atque in eorum manibus habent phialas au-*

reas & argenteas: series una argenteas, altera aureas; & non confunduntur: & non erant phialis fimbriæ, nè eas reponerent & sic condensaretur, aut *congelaretur, sanguis: Israelita mactat, & sanguinem recipit Sacerdos, & proximè assistenti dat, & ille proximo, qui phialam plenam recipiens, vacuam ei dat. Sacerdos, qui Altari proximus stat, sanguinem spargit aspersione unâ juxta fundamentum Altaris: exit ista turma, atque ingreditur secunda,* &c.

Dicant mihi tandem ii, qui *Christum* arbitrantur die uno P*ascha Judæorum Paschate* suo prævenisse, quînam hæc in Templo ab eo aut suis peragi possent, cùm summum nefas esset apud populum *Pascha* non justo tempore vel mactare, vel comedere.

Agnos in atrium vulgò humeris portârunt: הרכבתו hoc vocatur P*esachin*, cap. 6. hal. 1. Ubi Glossa, P*ortatio ejus in humeris hominis, ut eum afferat in atrium, tanquam in locum publicum.*

III. Præsentandus erat in atrio לשם פסח sub nomine *agni* P*aschalis*, mactandúsque למנויו *Pro cœtu numerato:* vide quæ de hac re discutiant *Gemaristæ* in P*esachin*, cap. 5. hal. 3. *Si mactant eum pro non comesturis, & pro non numeratis, si pro non circumcisis, aut immundis, prophanum est: si pro comesturis & non comesturis, pro numeratis & non numeratis, pro circumcisis & non circumcisis, pro mundis & immundis, rectum est:* id est, Pro numeratis, ut expiatio fiat pro non numeratis: pro circumcisis, ut expiatio fiat pro præputiatis, *&c.* sic *Gemaristæ* & glossemata.

IV. Sparso sanguine ad pedem Altaris, excoriato agno, exsecto ventre, extracto adipe, atque in ignem Altaris rejecto, refertur cadaver ad hospitium ubi cœnandum: caro assanda, corium tribuendum hospiti.

V. Parabantur & alia. Panis ex præscripto divino, vinum, edulia quædam usitata, atque embamma חרוסת: de quibus commentatores ubique.

VERS. 20. Ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα.

היסב: I. Distinguitur à Scholis *Rabbinicis* inter ישיבה *Sessionem* ad mensam & הסיבה *Accubitum* ad mensam.

Berac.

Berac. cap. 6. hal. 6. היו יושבין לאכול *Si ſedeant ad comedendum, unuſquisque pro ſeipſo gratias agit* הסיבה: *Si accumbant, unus gratias agit pro omnibus.* Jam verò *accubitus iſte*, ut ait Gloſſa in locum, *erat, cùm inclinarent ſe in latus ſiniſtrum in lectulis, atque ederunt & biberunt ſic inclinati.* Atque eadem Gloſſa alibi. *Edere ſoliti ſunt recumbentes in latus ſiniſtrum, pedibus in terra poſitis, unusquiſque ſuper lectulum unum. Bab. Berac.* fol. 46. 2. Itémque *Gemara, Peſachin,* fol. 108. 1. פרקדן לא שמיה הסיבה היסבת ימין לא שמיה הסיבה *Supinè jacere non vocatur accubitus, atque recumbere in latus dextrum non vocatur accubitus.*

II. Iſtiuſmodi recumbentiam in capiendo cibo *Iſraelitæ* geſtum maximè idoneum reputârunt, in epulis ſacris requiſitum, in cœna *Paſchali* ſummè neceſſarium & requiſitiſſimum.

Gloſſa alia in *Berac.* cap. 6. ubi antè. *Nos recumbentiam non adhibemus, niſi ad buccellam ſolùm,* &c. *Et certè iis, qui ederunt recumbentes, neceſſaria fuit recumbentia. At ſeſſio jam noſtra eſt nobis inſtar recumbentiæ. Ii ſoliti ſunt recumbere, unusquisque ſuper lectulum proprium, & cibum capere ſuper menſam propriam: at nos omnes unà comedimus ſuper menſam unam.*

Peſachin, cap. 10. hal. 1. אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב *Etiam pauperrimus Iſraelita nè comedat, antequàm accumbat.* Agit Canon de cœna *Paſchali*; in quem ſic *Babylonici. Dicitur, quòd Azyma opus habent recumbentiâ, herbæ amaræ opus non habent: de vino dicitur nomine Rabh Nachman, Quòd opus habet recumbentiâ; & dicitur nomine Rabh Nachman, Quòd opus non habet recumbentiâ: & tamen hæc non contrariantur; nam illud dicitur de duobus poculis prioribus, hoc de duobus poculis poſterioribus. Bab. Peſachin,* fol. 108. 1.

In latus ſiniſtrum recubuerunt, non in dextrum; *quia dextrâ manu utendum neceſſariò fuit in cibo capiendo.* Sic Gloſſa ibi.

III. Iſtum accumbendi morem in uſu & deliciis, imò pro religione quadam habuerunt, eò quòd ſignum & ſignificationem præ ſe ferret libertatis.

Hieroſ. Peſachin, fol. 37. 2. *R. Levi dicit, Mos ſervorum eſt, ut edant ſtantes: at nunc comedant recumbentes, ut dignoſcatur exiiſſe*

iisse eos è servitute in libertatem. R. Simon nomine R. Josua ben Levi, Istud instar quantitatis olivæ, quod quis Paschate comedens officium præstat, comedatur recumbendo.

Bab. ubi suprà, in Glossa. *Azyma comedunt nocte primâ recumbentes, quia recordatio est redemptionis. Herbæ amaræ non opus habent recumbentiâ, quia memoriam ferunt servitutis.*

Quamvis sit panis afflictionis, comedendus tamen est pro more libertatis. Vide plura ibi. *Maimon.* in פירוש משניות *Tenemur ad accubitum dum comedimus, ut comedamus more Regum & magnatum.*

IV. *Cùm duo lectuli essent* גדול מיסב בראש *Dignissimus accumbit supremus, & secundus ab eo supra eum. Cùm vero essent tres lectuli, dignissimus accubuit in medio, & secundus ab eo supra eum, & tertius ab eo infra eum. Hieros. Taanith,* fol. 68. 1. & *Bab. Beracoth,* fol. 46. 2. In quæ sic Glossa. *Cùm duo essent, dignior primus accubuit in lectulo suo, & secundus ab eo supra eum accubuit, id est, in lectulo juxta cervical dignioris posito. Si tres essent, dignissimus accubuit in medio, & secundus ab eo supra eum, & tertius infra eum, id est, juxta stragulas pedum ejus. Si vult dignissimus cum secundo ab eo colloqui, necesse est, ut se erigat à recubitione sua, ità ut erectus sedeat. Nam quamdiu ille deflexus sedet, non potest cum illo colloqui; nam secundus sedit ab occipite primi, & facies primi aliò erat aversa: meliúsque foret* [ad colloquium] *secundo, si infra eum sederet; nam tum verba ejus audiret, etiam in recubitione inclinati.*

Facem præbent hæc historiæ isti, *Joan.* xiii. 23, 24. ubi *Petrus,* ut videtur, ab occipite *Servatoris* recumbens, loco post eum primo, non potuit cum eo colloqui, & de proditore scitari: supra caput ergò *Christi* Joannem prospiciens nutu eum excitat ut interroget. Is loco à *Christo* secundo sedens, obversâque in illum facie, sciscitatur.

VERS. 22. Μήτι ἐγώ εἰμι, Κύριε;

Renovat mentionem proditoris in cœna *Paschali* partim ipsissima occasio, comestio scilicet ac communio; ac si dixisset, Nos unà & amicè jam comedimus, & tamen in numero nostro est, qui me sit proditurus: partim ut pleniùs de re ipsa Discipuli instruantur; nam in cœna ista in *Joan.* xiii. Joanni solùm personam clanculùm detexerat,

detexerat, niſi fortè & *Petrus* etiam intellexit, qui tacitam quæſtionem Joannis ad *Christum* intellexit, quippe quòd illum ad eam proponendam nutu provocârat. Quærunt Diſcipuli, Egone? partim ex ignoratione rei, partim ex fidenti & ſincera in contrarium profeſſione.

VERS. 24. Καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη.

נוח לו שלא נברא. Locutio *Talmudicis* uſitatiſſima. *Bab. Berac.* fol. 17. 1, &c.

VERS. 26. Λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον, &c.

Panem in cœna, poculum poſt cœnam. *Poſt cœnam accepit poculum*, inquiunt *Lucas*, cap. xxii. 20. & *Paulus*, 1 *Cor.* xi. 25. at non ità de pane.

Ut clariùs hiſtoriam hujus cœnæ apud Evangeliſtas percipiamus, liceat Rubricam cœnæ *Paſchalis*, eâ quâ fieri poteſt brevitate, è *Talmudicis* exſcribere; ut cum more gentis uſitato iſta, quæ hìc referuntur, conferantur.

I. Exordium cepit cœna *Paſchalis* à poculo vini.

Peſachin, cap. 10. hal. 2. *Miſcent ei poculum primum. Schola Shammæana dicit, Benedicit primò de die, & deinde de vino: at Schola Hilleliana dicit, Primò de vino benedicit, ac deinde de die.* Sententiam ſuam firmant *Shammæani*, שהיום גורם ליין שיבא *Quia dies in cauſa eſt cur adſit vinum:* id eſt, ut explicat Gloſſa, שיבא קודם סעודה *ut adſit ante cibum.*

Maimon. in *Chamets Umatſah*, cap. 8. *Miſcent primò poculum unicuique, & benedicit* [Pater-familiâs] *Benedictus ſit, qui creavit fructum vitis, & recitat inſuper ſacrationem diei.* וזמן [id eſt, numero plurali gratias agit pro toto cœtu, dicens *Benedicamus*] *ac poculum ebibit. Et poſtea benedicit de lotione manuum, & lavat.*

Confer hoc poculum cum iſto, *Luc.* xxii. 17.

II. Apponuntur deinde herbæ amaræ.

Inferunt menſam ſtratam, ſuper quam eſt מרור וירק אחר *Embamma amarum, atque herba aliæ.* Maimon.

הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת *Peſachin*, ubi antè. Interpretationem exhibeant Gloſſatores.

Bab. fol. 114. 1. *Non apponunt mensam, nisi post sacrationem diei: & super mensam apponitur lactuca.* Postquā *benedixit super vinum, apponunt herbas, atque edit ille lactucas intinctas; at non in embammate* חרוסת, *nam ea adhuc non adducitur: atque hoc de lactuca simpliciter non intelligitur, nisi cùm adsint herbæ aliæ.*

עד שמגיע לפרפרת הפת hoc sibi vult, Antequàm perveniatur ad istas herbas amaras, quas comedit post Azyma, quando etiam benedicit pro comestione herbarum amararum; *sicut scribitur,* Cum Azymis, & herbis amaris comedetis. *Azyma primò, & deinde herbæ amaræ: atque intinctio hæc prima eâ tantùm ratione adhibetur, ut pueri observent, & quærant; nam insolitum est hominibus herbas edere ante cibum.*

III. *Apponuntur posteà Azyma, atque embamma* חרוסת, *atque agnus: & caro etiam Chagigæ diei decimi quarti. Maimonides* nullam notat interpositionem inter appositas herbas amaras atque apposita Azyma: at *Mishnah Talmudica* notat his verbis, הביאו לפניו מצה; *Apponunt coram eo Azyma.* Ubi Glossa, *Hoc dicitur, quia mensam amoverant à coram eo, qui officium* P*aschatis transegit: ista autem mensæ amotio eo fine erat, ut filius interrogaret patrem; & pater respondit ei, Adducant iterum mensam, ut faciamus intinctionem secundam, & tunc interroget filius, Quare bis intingimus? reducunt ergò mensam, atque in ea Azyma, atque herbas amaras,* &c.

IV. Incipit & benedicit, *Benedictus sit, qui creavit fructum terræ: ac herbas accipit, atque intingit in embammate Charosheth* חרוסת *& comedit pro quantitate olivæ ille, atque omnes cum eo accumbentes; & nè comedat minus quàm quantitatem olivæ: & tunc amovent mensam à coram patre-familiâs. Maimon.* An hæc amotio mensæ eadem sit cum prænominata, non tanti est ut discutiamus.

V. מזגו לו כוס שני *Jam miscent ei poculum secundum: atque jam filius interrogat patrem; vel, si filius non nôrit eum interrogare, ipse eum docet, Quantum differt hæc nox ab aliis omnibus noctibus. Aliis noctibus non intingimus nisi semel; hâc nocte bis. Aliis comedimus vel fermentatum vel Azyma; hâc Azyma solùm,* &c. *aliis comedimus vel sedentes vel recumbentes; hâc nocte omnes recumbimus,* &c.

VI. *Admo-*

VI. *Admovetur iterum menſa, & tum dicit ille, Hoc eſt Paſcha, quod comedimus ideo, quia Deus tranſiit per domos patrum noſtrorum in Ægypto. Tunc elevat manu ſuâ herbas amaras, & dicit, Herbas has amaras nos comedimus ideo, quòd amaras fecerunt Ægyptii vitas patrum noſtrorum in Ægypto. Elevat manu ſuâ Azyma & dicit, Azyma hac comedimus, quia non erat ſpatium farinæ conſperſæ patrum, noſtrorum, ut fermentaretur, antequàm ſeipſum revelaret Deus, cóſque redimeret. Debemus ergò nos laudare, celebrare, honorare, magnificare,* &c. *illum, qui patribus noſtris nobíſque omnia hac miranda fecit, nóſque eduxit è ſervitute in libertatem, è dolore in gaudium, è tenebris in lucem magnam. Dicamus ergò Halleluia.* Laudate Dominum, laudate ſervi Domini, *&c. ad,* Et ſilicem in fontes aquarum [id eſt, ab initio *Pſalmi* 113. ad finem Pſal. cxiv]. *Et concludit, Benedictus tu Domine Deus noſter Rex æterne nos redimens, patréſque redimens ex Ægypto, atque ad noctem hanc nos perducens, ut comedamus Azyma atque herbas amaras: & jam ebibit poculum ſecundum.*

VII. *Deinde manus lavans, & duos panes accipiens, unum frangit & fractum reponit ſuper ſolidum, & benedicit, Benedictus ſit ille, qui producit panem è terra: & complicans panem cum herbis amaris, intingénſque in embamma* חרוסת*, benedicénſque Benedictus tu, Donine Deus noſter Rex æterne, qui nos ſanctificavit præceptis ſuis, præcepítque ut comederemus, Azyma atque herbas amaras ſimul comedit: ſi verò ſeparatim Azyma atque herbas comedit, ſeparatim gratias agit. Poſteáque gratias pari modo agens ſuper carnem Chagigæ diei decimi quarti, de ea etiam comedit: & pari modo benedicens ſuper carnem agni, de ea comedit.*

VIII. *Indè porrò cœnam protrahit, hoc vel illud edens bibénſve, prout lubet: ultimóque de carne* Paſchatis *edit, ſaltem pro quantitate olivæ, atque exinde nec quicquam cibi guſtat omnino.* Hæc *Maimonides* loco citato, atq; etiam *Talmudici* ſparſim capite ultimo tractatûs P*eſachin*.

Et jam tempus erat, quo *Chriſtus* panem accipiens Euchariſtiam inſtituit. At num poſt comeſa fruſtula iſta agni valedictoria, ut ità vocare liceat, an eorum vice? Videtur quòd eorum vice, quia dicitur ab Evangeliſta noſtro *Marcóque* Ἐσθιόντων αὐτῶν, &c. *Dum comederent, Jeſus accepit panem:* jam verò, abſque dubio loquuntur

loquuntur illi ſecundùm notum & vulgarem cœnæ iſtius morem, ut à ſuis intelligerentur. *Judæi* autem omnes ſatis nôrunt, quòd poſt comeſa iſta agni fruſtula dici non poſſet, *Dum comederent*; nam ab iſtis fruſtulis finita eſt comeſtio. Vero ſimilius ergò eſt, *Chriſtum*, cùm jam parati eſſent fruſtula iſta ſumere, morem immutâſſe, ac pro iis fruſtula panis diſtribuiſſe, ac inſtituiſſe Sacramentum. Opinantur nonnulli in more fuiſſe Azyma ultimò guſtare, & ab iis cœnam claudere, quod & nos aliquando ſumus opinati. Eóq; facilius eſt in iſtam opinionem labi, quòd in Rubricis *Paſchalibus* aliquibus tale quid memoretur, meritóque, cùm iſta conſuetudo quidem obtineret poſt exciſum Templum.

Εὐλογήσας ἔκλασε.

Primò benedixit, & deinde fregit. Sic uſitatum ſemper, niſi in pane *Paſchali*. Unus è panibus binis primò diviſus eſt in duas partes aut forſan plures antequam benediceretur. הולק אחר מהן *Partitur unum ex illis*. Verba ſunt *Maimonidis*, qui etiam hæc addit, *Quare autem non benedicit ſuper duos panes eo modo, quo aliis diebus Feſtis? Quia hic vocatur* לחם עוני *Panis paupertatis. Pauperibus autem res eſt cum fruſtis, atque hìc pariter ſunt fruſta.*

Bab. Beracoth, fol. 47. 1. אין בוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים *Frangens panem nè frangat ante prolatum Amen ab ore reſpondentium.*

Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.

Applicata hæc ad *Paſcha* recens jam comeſtum clarius eluceſcunt. *Hoc* jam eſt corpus meum eo ſenſu, quo extitit agnus *Paſchalis* corpus meum hucuſque. Et verſu viceſimo octavo. *Hoc eſt ſanguis meus novi Teſtamenti eodem ſenſu, quo ſanguis taurorum & hircorum fuit ſanguis meus ſub veteri.* Exod. xxiv. Heb. ix.

VERS. 27. Τὸ ποτήριον.

Aderat panis huic cœnæ ex inſtitutione divina; aſt unde vinum? & quantum? & quale?

I. *Hieroſ.*

I. *Hieroſ. Peſachin,* fol. 37. 2. *Traditio. Neceſſe eſt ut homo exhilaret vxorem ſuam, & filios ad feſtum. At quomodo exhilarant? Vino.*

Citantur & eadem *Bab. Peſach.* fol. 109. 1. *Tradunt Rabbini,* inquiunt, *Tenetur homo ad exhilarandum filios & domeſticos ſuos in feſto; ſicut dicitur,* Et lætaberis tu in Feſto tuo, [*Deut.* 16. 14.] *Quomodo autem exhilarant? Vino. R. Judah dicit, Exhilaratio hominum fit re iis congruâ; fœminarum, re congruâ illis. Hominum, re illis congruâ, nempe vino: fœminarum, illis congruâ. Quânam? Rabb Joſeph dicit, In Babylone, veſtibus tinctis, In terra Iſraelitica, veſtibus lineis,* &c.

II. Quatuor pocula vini erant ebibenda ab unoquoque. הכל חייבין בד׳ כוסות *Omnes tenentur ad quatuor pocula viri, fœminæ, & pueri: R. Judah dicit, At quid pueris cum vino? At illis diſtribuunt triticum & nuces,* &c.

Rationem numeri reddunt *Hieroſolymitani,* loco antè citato, fuſiſſimé. Quidam pro numero quatuor verborum adhibitorum in hiſtoria redemptionis *Iſraelis* ex *Ægypto.* והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: quidam pro numero recitationis vocis כוס in *Geneſ.* xl. 11, 13. quidam pro numero quatuor Monarchiarum: quidam pro numero quatuor poculorum vindictæ, quibus Deus potaturus eſt gentes. *Jerem.* xxv. 15. & li. 7. P*ſal.* xi. 6. & lxxv. 8. Et pro numero quatuor poculorum, quibus potaturus eſt Deus *Iſraelem.* P*ſal.* xxiii. 5. & xvi. 5. & cxvi. 13. כוס ישועות אשא תריין *Poculum ſalutum duarum.*

III. De menſura horum poculorum ſic determinatur. ארבעה כוסות שאמרו ישנן רביעית יין באיטלקי. *Rabbi Chaia dicit, Quatuor pocula continent quartanam vini Italicam. Hieroſ. Shabb.* fol. 11. 1.

Et curioſiùs ibidem: *Quanta menſura poculi?* אצבעיים על אצבעיי׳ על רום אצבע ומחצה ושליש אצבע *Quadratura duorum digitorum profunditatis digiti, & dimidii, & tertiæ partis digiti.* Adducuntur hæc in *Bab.* P*eſach.* loco antè citato, at cum hac differentia; quòd pro שליש אצבע eſt חומש אצבע *quintæ partis digiti.*

IV. מצוה לצאת ביין אדום. *Præceptum est, ut vino rubido præstet hoc officium. Hierof.* ubi antè. Sic *Bab.* צריך שיהא בו טעם ומראה *Necesse est, ut sit in eo sapor & aspectus vini:* Glossa, שיהא אדום *Ut sit rubidus.*

V. שתאן חי יצא: *Si vinum biberit purum,* & non aquâ mixtum, *præstitit officium*; at vulgò aquam immiscuerunt: hinc in Rubrica festorum, cùm mentio fit de vino, semper adhibent vocem מוגה *Miscent* ei poculum. De ista commixtione disputat utrumq; *Talmud* capite de P*aschate* citato: quæ vide.

Bab. Beracoth, fol. 50. 2. *Tradunt Rabbini. Super vinum, cui non immiscetur aqua, non benedicunt,* Benedictus sit, qui creavit fructum vitis; *sed,* Benedictus sit, qui creavit fructum arboris. Glossa, יינם חזק מאד *Vinum eorum strennum erat admodum, & potationi non idoneum absque immixta aqua,* &c. *Gemarista* paulò pòst. *Suffragantur Sapientes R. Eleazaro, Non benedicendum esse super poculum benedictionis, donec immisceatur ei aqua.* Immistio aquæ unicuique poculo contulit ad salubritatem, atque ad fugam ebrietatis. Observavimus alibi historiam de *Rabban Gamaliele,* qui turbationem animi aliquam passus & fassus est, atque ineptitudinem ad opus serium ob epotam vini quartanam *Italicam.* His de vino P*aschali* præmissis, jam ad poculum hoc *Salvatoris* observandum redeamus.

Post ea, quæ anteà memorantur, in cœna P*aschali* transigi solita, hæc adduntur porrò à *Maimonide. Deinde lavat manus suas,* ומברך ברכת המזון *& benedicit benedictionem cibi* [id est, gratias agit post cibum] *super poculum vini tertium, atque ebibit.* Poculum illud vulgò vocabatur כוס הברכה P*oculum benedictionis* אכסא דברכתא dialecto *Talmudicâ.* כוס של ברכה ברכת המזון P*oculum benedictionis est, cùm benedicitur post cibum:* ait Glossa in *Bab. Berac.* fol. 51. 1. Ubi etiam in textu memorantur plurima de hoc poculo. *Decem res dicuntur de poculo benedictionis* הדחה ושטיפה *Lotio & prolutio:* [id est, ut lavetur intùs & extrà; nè scilicet in eo maneat quid vini poculorum præcedentium.] חי *Vinum purum* infundatur in poculum, & fiat commistio aquæ in poculo: ומלא P*lenum sit:* עיטור

Coronatio,

Coronatio, hoc eſt, ut *Gemara, per Diſcipulos*; dum ille hoc agit circùm ſint Diſcipuli inſtar coronæ. עיטוף *Obvelatio*, id eſt, *ut Rabb Papa, Velat ſe & conſidet*; *ut R. Iſſai, Sudarium expandit in caput ſuum.* נוטלו בשתי ידיו *Poculum accipit manu utrâque, at dat in manum dextram, elevat à menſa, oculos in illud figit,* &c. *ſunt qui dicunt, dono impertit ſuis.*

Quoſnam ex his ritus adhibuerit *Salvator* non quærimus; poculum certè invenimus idem fuiſſe cum *poculo benedictionis*: cùm ſcilicet pro more, poſt guſtatum fruſtulum agni valedictorium, finis jam eſſet cœnæ, & ſuper poculum tertium gratiæ agendæ eſſent poſt cibum, accipit ille illud poculum, & poſt actas, ut probabile eſt, & pro more & pro officio gratias pro cibo, inſtituit ille iſtud in poculum Euchariſticum. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, 1 *Cor*. x. 16.

Hinc eſt quòd *Lucas* & *Paulus* dicant eum poculum accepiſſe *poſt cœnam*, id eſt, poculum illud, quod clauſit cœnam.

Prætereundum non eſt, quòd ille poculum Euchariſticum inſtituens dicat, *Hoc eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti*, ut *Matthæus* & *Marcus*: imò, ut *Lucas* & *Paulus*, *Hoc poculum eſt Novum Teſtamentum in ſanguine meo.* Non ſigillum tantùm Fœderis; ſed & ſanctio *Novi* Fœderis: terminus œconomiæ *Moſaicæ*, & ſanctio *Novæ*. *Veteris* Fœderis ſanctio erat per ſanguinem taurorum & hircorum, *Exod.* xxiiii. *Heb.* ix. quia fundendus adhuc erat ſanguis: *novæ*, per poculum vini, quia ſub Novo Teſtamento nulla ulteriùs ſanguinis effuſio. Prout hìc dicitur de poculo, *Hoc poculum eſt Novum Teſtamentum in ſanguine meo*: ſic dici potuit de cratere ſanguinis, *Exod.* xxiv. *Iſte crater erat Vetus Teſtamentum in ſanguine Chriſti.* Perlectis illìc omnibus Fœderis iſtius articulis, ſanguine populum omnem conſperſit *Moſes*, dixítque, *Hic eſt ſanguis Fœderis, quod pepegit Dominus vobiſcum*; & ſic ſancitum eſt Fœdus, vel Teſtamentum, illud Vetus: prædicatis pariter à *Chriſto* omnibus Novi Fœderis articulis, poculum vini ſumit ille, ac potandum exhibet, & dicit, *Hoc eſt Novum Teſtamentum in ſanguine meo*, & ſic ſancitum eſt Fœdus Novum.

Erat & calix quartus, de quo autor noſter porrò, *Deinde miſcet poculum quartum, & ſuper illud perficit Hallel: additque inſuper Benedictionem cantici,* ברכת השיר *quod eſt*, Laudent te, Domine, omnia opera tua, &c. *& dicit*, Benedictus ſit, qui creavit fru-

ctum vitis, *& posteà non quicquam gustat istâ nocte*, &c. *Perficit Hallel:* id est, Incipit indè, ubi desitum est antè, viz. ab initio *Psalmi* centesimi decimi quinti, & pergit ad finem *Psalmi* centesimi decimi octavi.

An *Christus* calicem hunc adhibuerit, non disputamus: Canticum certè adhibuit, quod notat Evangelista, cùm dicit Ὑμνήσαντες, versu tricesimo. Ipsissima vox הימנון occurrit in *Midras Till.* fol. 4. 2. & 42. 1.

Et jam cœnam hanc *Paschalem* retrospicienti liceat mihi ab iis quærere, qui cœnam istam in *Joann.* xiii. eandem cum hac esse arbitrantur; Quamnam hujus temporis partem designant lotioni pedum Discipulorum? quámque dimissioni *Judæ*? quámque confabulationi ejus cum Sacerdotibus, atque sicariorum in facinus accinctioni?

I. Mirum certè videtur *Christum* lotionem pedum Discipulorum ad cœnam *Paschalem* rejecisse: Cùm, 1. Istiusmodi actio, non solùm isti cœnæ esset omnino insolens, atque inaudita; sed & nullo modo necessaria, aut congrua: nam, 2. quantò convenientiùs præstari ea potuit in cœna communi ante P*ascha*, quod nos opinamur, cùm nulla esset à tempore coarctatio; quàm in cœna P*aschali*, cùm multa incumberent, quæ expeditionem efflagitarent?

II. Officium P*aschalis* cœnæ istiusmodi interruptionem non toleravit, nec licuit aliis à stata regula sic declinare, ut rem tam alienam introducerent; & quare *Christus* sic declinaret, cùm in aliis secundùm morem gentis se gessit, cúmque centies daretur liberior occasio istam actionem præstandi, quàm tempore sic premente & coarctante?

III. Consedit ad cœnam *Judas* cum reliquis, atque aderat, cùm comederent, *Matth.* xxvi. 20, 21. *Marc.* xiv. 18. &, heu! quàm insolitum erat cuivis eo modo ante cœnam istam peractam discedere; satis ambiguum est apud Canones *Judaicos*, an licuerit, & in quantum licuerit alicui, qui se huic vel illi φρατρίᾳ associaverat, ab ea in aliam recedere, atque hìc partem unam cœnæ capere, illìc aliam: at de discessione personæ ad negotium aliquod aliud peragendum nè somnium quidem, cùm talem rem fieri posse nec volunt, nec possunt imaginari. Vides quàm leve videatur Discipulis discessio *Judæ* ad coemenda necessaria, prout ipsi interpretabantur, quia discessit à cœna communi; at, si sic eum dimissum ac abactum vidissent à

cœna

cœna P*aſchali*, monſtrum viſum fuiſſet & ſtupendum. Quid? à cœna P*aſchali* jam inchoata ad mercaturam? A cœna *Bethaniæ* communi ad mercaturam, ad coemenda ante P*aſcha* neceſſaria ad P*aſcha*, nihil novi hoc aut inſoliti: at à cœna P*aſchali*, ante eam peractam, ad forum aut nundinas diſcedere, inſolentius & ſtupendius erat, quàm ut tam leviter & ſine ſcrupulo ab iis digereretur.

Nos ergò non omnino dubitamus *Judam* ad P*aſcha* affuiſſe, atq; ad Euchariſtiam affuiſſe: quod planiſſimis verbis teſtatur *Lucas*, cap. xxii. 20, 21. parùm dubitamus ad Hymnum affuiſſe, nec diſceſſiſſe ante peracta omnia in cœna: at, cùm aſſurgerent omnes à menſa, & jam pararetur ad iter in montem *Oliveti* [pernoctatum in *Bethania*, ut opinati ſunt Diſcipuli] ſubduxit ſe proditor nequiſſimus, atque ad cohortes iſtas ſe recepit, quas ei paraverant Sacerdotes, tempore & loco, biduò antè, ex compacto deſignatis. Videor mihi verba & conjurationem carnificis audire: "Craſtino, inquit ille, erit *Paſcha*, & novi Magiſtrum meum ad *Paſcha* adfuturum: novíque eum non pernoctaturum *Hieroſolymis*; ſed ad *Bethaniam*, utcunque ſerâ nocte, rediturum, ubi ſolitus eſt pernoctare. Parate vos mihi ergò homines armatos, ut in promptu ſint loco deſignato, illico poſt cœnam *Paſchalem*; egóque clanculùm ad eos me proripiam, cùm jam Magiſter meus ad iter ſe parat, illíque me duce eum excipient in hortis extra urbem, ubi ob ſolitudinem loci, ſilentiúmque noctis, ſecurum ſatis nobis erit à turba. Et peragite vos *Paſchata* veſtra expeditè, ut in Concilium à cœna congregemini, examen ac judicium de eo habituri, cùm eum ad vos nos adduxerimus; favente etiam vobis hac in re, ac à turba protegente, ſilentio noctis. Sic parantur omnia in locum & tempus præſtitutum, ſurripiénſque ſe latro à cœtu Diſcipulorum, cùm jam egrederentur verſus *Olivetum*, atque ad armatos ſuos accelerans, ſine mora, paratos abducit, invadítque Magiſtrum jam in horto.

VERS. 34. Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

Idem ferè dixerat *Joann.* xiii. 38. *Non cantabit gallus, donec ter me abnegaveris.* Ergò, inquiunt quidam, erat iſta cœna eadem cum hac P*aſchali*. Veriſſimè quidem, ſi ἀλέκτωρ οὐ φωνήσει reddi deberet, *Gallus non ſemel vocem edet*, vel, *Gallus nullus vocem edet:* at non ità, ſed ad hunc ſenſum aſſurgit, *Intra tempus Gallicinii* ter me

 abne-

abnegabis: nam *Petrus* eum ſemel tantùm abnegavit ante primum cantum galli, ac ter ante ſecundum, *Marc.* xiiii. 68, 72. Hinc ergò facilè advertas, quo ſenſu verba iſta intelligenda ſunt, ad *Petrum* prolata, biduò ante *Paſcha, Joann.* xiii. ult. *Non cantabit gallus*, &c. Non, quòd nullus ab iſto tempore galli cantus futurus eſſet ante *Petri* abnegationem; ſed, ac ſi dixiſſet *Salvator*, "Adeóne, "ò *Petre*, tu fidens tui? Amen, dico tibi, erit, ídque brevi, cùm "me ter abnegabis intra tempus gallicinii. Ἐν ἀλεκτοροφωνίᾳ *Marc.* xiii. 35.

In cœna *Paſchali* dicitur, *Hâc nocte*, antequam cantaverit gallus, &c. *Matth.* xxvi. 34. *Marc.* xiv. 30. *Luc.* xxii. 34. At nihil tale auditur in cœna iſta, *Joann.* xiii.

De gallicinio ſic Magiſtri. *Bab. Joma*, fol. 21. 1. *Dicit R. Shilla, Quicunque iter aggreditur ante galli cantum, ſanguis ſuus ſit in caput ſuum. R. Joſia dicit, Si ante cantum ſecundum: at ſunt qui dicunt, Si ante tertium. At de quali gallo hæc dicuntur?* בתרנגול בינוני *De gallo mediano:* hoc eſt, ut explicat Gloſſa, *De gallo, qui cantum ſuum nec nimis accelerat, nec nimis defert. Miſhnah*, in quam hoc Gloſſema, hæc habet: *Unoquoque die cineres ab Altari removent circa galli cantum: at die Expiationis à media nocte*, &c.

Mireris gallum gallinaceum inveniri *Hieroſolymis*, cùm Canone prohibitum ſit gallos illìc alere. *Bava Kama*, cap. 7. halac. ult. אין מגדלין תרנגולין בירושלים מפני קדשים *Non alunt gallos Hieroſolymis propter ſacra, nec Sacerdotes eos alunt per totam terram Iſraeliticam.* Rationem reddit Gloſſa, *Etiam Iſraelitis prohibitum eſt gallos alere Hieroſolymis propter ſacra; nam Iſraelitæ comederunt illìc carnem ſacrificiorum pacificorum, atque Euchariſticorum: jam verò mos eſt gallis gallinaceis vertere ſtercoraria, atque indè forſan educere poſſent carnem reptilium, unde pollui poſſent ſacra iſta comedenda.*

Quonam modo & prætextu cum Canone ſit diſpenſatum, non diſputamus; aderant certè galli gallinacei *Hieroſolymis* æquè ac alibi. Et memorabilis eſt hiſtoria de gallo, ex ſententia Synhedrii lapidato ob interfectum ab eo puerulum. *Hieroſ. Erubhin*, fol. 26. 1.

VERS.

VERS. 36. Γεθσημανῆ.

Locus torcularium oleaceorum, ad baſin *Oliveti.*

Joanni eſt *hortus ultra Kidronem*, cap. xviii. 1.

Bava Kama, ubi ſuprà. *Non faciunt in Jeruſalem hortos aut paradiſos*, משום סירחא *propter fætorem*. Gloſſa, *Propter fætorem ab herbis malis, quæ projicerentur: mósque eſt hortos ſtercorare, atque indè fætor*. Hinc nulli horti in urbe [hortis roſarum quibuſdam exceptis, qui fuerant à diebus Prophetarum. *Avoth R. Nathan*, fol. 9. 1.] at omnes extrà, præſertim verò ad pedem *Oliveti*.

VERS. 49. Κατεφίλησεν αὐτόν.

Magiſtro Diſcipulum oſculari non erat inuſitatum; Diſcipulo Magiſtrum rariùs: an ergò J*udas* hoc fecerit ex prætextu officii, an ex aperto contemptu & deriſione, quæratur.

VERS. 60. Πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων.

Quære, an hi עדים זוממים dicendi ſint, de quibus *Talmudici* plurima, præſertim in tractatu *Maccoth*, cap. 1. זוממים vulgò redduntur *Falſi teſtes*, meritóque: & tamen eos, tanquam neceſſarios, numerat *Maimonides* in urbe iſta, ubi ſtatuitur Synhedrium viginti-triumvirale. *Quare*, inquit, *non ſtatuitur Synhedrium tale, niſi in civitate ubi ſunt homines* 120? *Nempe ut ſint* 23 *è Synhedrio, trésque claſſes hominum* 69: *&* 10 *viri rebus Synagogæ intenti:* 2 *Scribæ*, 2 *Epiſcopi*, 2 *Judicandi*, 2 *Teſtes*. שני זוממין ושני זוממי זוממין &c. Rei ratio obſcurior, hominum charactera hiſce exemplis ſume. *Dicunt teſtes, Nos teſtamur, quòd N. occidit N. Dicunt iis, Quomodo hoc teſtamini, cùm occiſus, aut occiſor fuerit nobiſcum in loco quodam iſto die. Iſti adhuc non ſunt* זוממים: *at ſi dicant, Quomodo hoc teſtamini, cùm vos fueritis nobiſcum iſto die*, &c. *Maccoth*, cap. 1. hal. 6. In quam *Miſhnam* ſic *Maimon. Teſtes teſtantur, Reuben occidit Simeonem: & poſteà veniunt Kohath & Huſhim*, והזימו, *& improbant eorum teſtimonium; veniúntque poſteà teſtes alii, teſtantúrque idem cum prioribus; quòd nempe Reuben occidit Simeonem: & Kohath & Huſhim eorum teſtimonium etiam improbant; ſecundi, tertii, quarti etiam ſi mille advenirent, atque idem teſtarentur: ſi duo iſti ſic improbent, omnes morientur ex teſtimonio duorum iſtorum*, &c.

Erat

Erat etiam par teſtimonium in rebus aliis: ſic in *halacah* prima capitis citati: כיצד העדים נעשים זוממין *Quomodo teſtes fiunt* זוממים? *Teſtamur nos de N. quòd eſt filius fœminæ repudiatæ, &c. Non dicunt, Fiat hic filius repudiatæ pro eo, ſed vapulat quadraginta verberibus.* Obſcura ſatìs verba; at hæc ſibi volunt. Cùm falſus teſtis ex Lege eadem paſſurus eſſet, quæ falſo ſuo teſtimonio in alium machinatus fuerat; hìc quæritur, in quibuſnam caſibus teſtis adeò reputandus eſſet falſus, ut talionem iſtam ſubiret: & reſpondetur, Non in omnibus; & adducitur hæc cauſa, Si teſtis quivis falſo teſtimonio aliquem legitimatione ſuâ privare vellet, conſequentérque privilegiis legitimationem comitantibus, dicens eum filium eſſe uxoris repudiatæ, quamvìs hic reverà eſſet עד זומם teſtis falſus, tamen talio ei rependenda non erat, atque ille non ſtatuendus filius etiam repudiatæ; ſed flagellandus erat. Sed in rebus capitalibus obtinuit, ut qui falſo teſtimonio necem alteri machinatus eſſet, ipſe necem pateretur.

VERS. 65. Τότε ὁ Ἀρχιερεὺς διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτȣ̃.

Maimon. in *Avodah Zarah*, cap. 2. *Cùm eloquuntur teſtes, qualem blaſphemiam audîerunt, tenetur unusquisque blaſphemiam audiens veſtimenta ſcindere.* Vide plura ibi.

Sanhedr. cap. 7. halac. 10. *Judicantes blaſphemantem interrogant primùm teſtem, & dicunt ei, Loquere planè quid audiviſti: cùmque ille effatur, Judices pedibus ſtantes ſcindunt veſtimenta ſua, & non reſuunt,* &c. Vide ibi *Gemaram Babylonicam* copioſè diſcutientem, quare in pedes exſurgant, quare ſcindant veſtimenta, & quare non liceat ea reſuere.

CAP.

CAP. XXVII.

VERS. I. Πρωΐας ἢ γενομένης, &c.

PRemamus aliquantùm veſtigia hujus Synhedrii.

1. Noctem terunt judicando de capite quod proprii Canonis cautione eſt omnino prohibitum, דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום *Judicia capitalia tranſigunt interdiu, & finiunt interdiu. Sanhedr.* cap. 4. hal. 1. Pecuniaria quidem, die incepta, nocte potuerunt determinari, quod ibidem aſſeritur; at capitalia non niſi die tractanda: at verò judicium hoc de capite *Chriſti* opus eſt noctis & tenebrarum; nocte inchoatum, & per totam ferè noctem agitatum.

2. Erat hæc nox veſpera diei Feſti, primi ſcilicet hebdomadis P*aſchalis*, quo tempore prohibitum etiam erat judicia exercere. *Moed Katon*, cap. 5. halac. 2. *Non judicant die Feſto.* In quas partes hìc eatur à Juridicis, non moleſti erimus recitando: ſcrupuli ſatìs injicitur ex ipſo hoc Canone, quem eximant iſti, qui præ odio ac virulentia erga *Chriſtum* proprios Canones videntur nihili facere, & pedibus conculcare.

3. Πρωΐας γενομένης, aderat tempus recitandorum Phylacteriorum, à prima ſcilicet aurora ad horam tertiam. *Berac.* cap. 1. halac. 2. At ubi hodie apud hos iſta religio? Num Phylacteria veſtra recitâſtis hoc manè, ô patres Synhedrii, ante conventionem in conſeſſu? Vobis alia res curanda [ut *Jeſum* ſcilicet malè perdatis,] aut curam precum è vobis expulit, aut certè charitatem è precibus.

4. Illucet jam יט' ראשון של הפסח *Dies primus Feſtus Paſchatis*, quo ſe ſiſtere in Templo ſunt ſoliti, ac munera ſua offerre, *Exod.* xxiii. 15. At quando & quomodo hoc ab iis præſtitum hodie? Cavent ab introitu in prætorium, ut non contaminarentur, ſed ut manducarent *Chagigam*; [Vide *Joan.* xviii. 28. & *Chagigah*, cap. 1.] at vix comperias quodnam tempus ab iis huic rei hodie impenſum: nec quidem per Canonem quendam licuit illis quicquam iſto die comedere, *Nam, cùm Synhedrium quemquam morti adjudicavit, nè quicquam deguſtent illi iſto die. Bab. Sanhedr.* fol. 63. 1.

Συμβούλιον ἔλαβον, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.

Perpendatur illud in *Sanhedr.* loco antè citato, cap. 4. דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה *De rebus pecuniariis judicant interdiu, & determinare possunt nocte. De capitalibus judicant interdiu, & finiunt interdiu. Judicia de pecuniariis absolvunt eodem die, sive sint mulctativa, sive absolutiva. Judicia de capitalibus finiunt eodem die, si sint ad absolutionem; si verò sint ad damnationem, finiuntur die sequente.* Rationem diversitatis hujus reddunt *Gemaristæ*, quos vide. Posterioris sic exprimunt, אשרי הדיין שמחמיץ את דינו *Beatus est Judex, qui fermentat judicium suum*: id est, ut Glossa, *Qui judicium suum moratur, & pernoctare facit, ut ventilet veritatem.*

Differentia inter דנין & גומרין major est, quàm fortè suspicatur Lector primo aspectu. Sub voce דנין totum judicii processum innuunt, examen actoris & rei & testium, receptionem suffragiorum Synhedrii, atque eorum conscriptionem per Scribas: גומרין nihil aliud designat, quàm processum ad sententiam definitivam. Differentiam clariùs intelligas ex Glossemate ad *Bab Sanhedr.* fol. 35. 1. In textu hoc decernitur, אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב *Nè judicent vesperiis Sabbati, nec vesperiis diei Festi:* quod & repetitur in *Hieros. Chetub.* fol. 24. 4. & *Moed Katon*, fol. 63. 1. Ratio prohibitionis hæc est; Nè scilicet judicia inchoata vesperiis Sabbati, vel diei Festi, finiantur vel concludantur die Sabbato aut Festo*: quod quidem obtinet,* inquit Glossa, *in judiciis pecuniariis, cavetúrque nè sit scriptio:* [nam vel scribere literulam Sabbato prohibetur:] *at verò in judiciis capitalibus non obtinet eâ ratione; nam scripta erant suffragia absolventium, aut damnantium, die præcedente.*

Vides in historia Evangelica, 1. Judicium de capite *Christi* non absolutum unâ eâdémque sessione. 2. Absolutum die Festo.

VERS. 5. Ἀπήγξατο.

Strangulatus est : à Diabolo scilicet, qui eum jam per triduum inhabitaverat. Movent verba *Petri*, *Act.* i. 18. quò minùs de strangulatione sui hoc intelligam. Πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος.

Plurimùm

Plurimùm laborant interpretes, ut hæc ſuſpendio ſui bene aptent, quæ quidem non quadrabunt. Novi quidem vocem Ἀπήγξατο vulgò ad ſuſpendium ſui applicari, at non excludit ſtrangulationem alio modo. Et non poſſum ego [quod liceat bona cum antiquitatis venia.] non hiſtoriam hoc modo intelligere. Cùm jam, poſt projectos in Templo, proditionis ſuæ nummos, recederet ad ſuos reverſurus, raptum eum in ſublime Diabolus, qui in ipſo habitabat, ſtrangulavit ac præcipitem dedit, ità ut ad terram alliſus rumperetur medius; atque effunderentur ilia, & tam horrendo exitu egrederetur Diabolus. Conſonant hæc certè optimè, cum verbis *Petri* allatis, atque etiam cum iis, quæ ſequuntur, *Innotuit hoc omnibus habitantibus Hieroſolymis.* Conſonant etiam optimè cum nebulonis nequiſſimi de merito, & cum titulo *Iſcariote.* Facinus, quod perpetrârat, fuit ſupra omne exemplum, fuit & hoc genus mortis ſupra omne exemplum. Exempla plurima habuit ſuſpendium ſui, & *Hieroſolymitanos* non tam ad ejus obſervationem excitaret quàm hæc ſuffocatio & præcipitatio, quam nos ſupponimus, horrenda ſupra modum, rara ſupra exemplum. Vide ſis quæ diximus de voce *Iſcariota* ad caput decimum.

VERS. 9. Τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ Προφήτου.

Ut torſerit interpretes hic locus, unus pro multis loquatur clariſſimus *Beza. Hic nodus vetuſtiſſimos quoſque interpretes torſit: quia viz. teſtimonium ex Zacharia ſumptum eſt, non ex Jeremia; ut planè videatur eſſe* ἁμάρτημα μνημονικόν: *ſicut cenſet* Auguſtinus *libro* De Conſenſu Evangeliſtarum *tertio, capite ſeptimo, itémq;* Euſebius Ἀποδείξεως *libro viceſimo. Quòd ſi quis hunc errorem malit vel librariis tribuere, vel (quod potiùs arbitror) alicujus imperitiæ, qui Jeremiæ nomen aſcripſerit, cùm Evangeliſta, ut alibi ſæpe, ità etiam hoc loco tantùm ſcripſiſſet:* διὰ τοῦ Προφήτου; *neceſſe tamen eſt, ut fateamur jam olim hunc errorem in ſacros codices irrepſiſſe, quod expreſſè dicit Hieronymus,*&c.

Aſt ego [quod pace tantorum virorum dictum velim] vel literulam quidem unam aut notham eſſe, aut inſcio Evangeliſtâ irrepſiſſe non ſolùm nego, ſed à *Matthæo* ſic, utì legimus, ſcriptum *Jeremiam,* à ſuis promptiſſimè intellectum receptúmque fuiſſe, ſtrenuè aſſero; exſcripto hoc è *Talmudicis* vetuſtatis monumento, penès lectorem eſto judicium.

Bab. Bava Bathra, fol. 14. 2. *Traditio Rabbinorum. Hic est ordo Prophetarum. Liber Josuæ, Judicum*, *Samuelis, Regum, Jeremiæ, Ezekielis, Esaiæ, & duodecim.* Et pauló póst. *Cùm autem tempore præcesserit Esaias Ieremiam, atque Ezekielem, præponendus ritè esset Esaias:* כיון דמלכים סופיה חורבנא *Cùm verò liber Regum terminaret in excidio* וירמיה כוליה חורבנא *Jeremiásque totus agat de excidio, cúmque initium Ezekielis sit de excidio, finiatúrque in consolatione, cúmque totus Esaias sit de consolatione,* סמכינן חורבנא לחורבנא ינחמתא לנחמתא: *Conjunxerunt excidium cum excidio, & consolationem cum consolatione:* id est, libros qui egerunt de excidio conjunxerunt, & libros conjunxerunt qui egerunt de consolatione.

Traditionem hanc citatam habes à *Dav. Kimchio* in præfatione ad *Jeremiam*. Unde patet apertè *Jeremiam* in volumine Prophetarum olim primum locum obtinuisse: atque hinc ejus memoria præ omnibus aliis Prophetis, *Matth.* xvi. 14. quia ille primus incessit in volumine Prophetarum nominatur ille primus; cùm ergò textum *Zachariæ* sub nomine *Jeremiæ* proferat *Matthæus*, verba è volumine Prophetarum citat tantùm, sub istius nomine, qui primum locum tenuit in volumine Prophetarum. Cujus farinæ est etiam illud *Salvatoris*, *Luc.* xxiv. 44. *Complenda sunt omnia quæ de me scribuntur in Lege, Prophetis & Psalmis. In Psalmis*; id est, in libro Hagiographorum, in quo primum locum obtinuit liber *Psalmorum.*

Vers. 16. Βαραββᾶν.

בר אבא Nomen apud *Talmudicos* usitatissimum. *R. Samuel Barabba* & *R. Nathan Barabba. Hieros. Moed katon*, fol. 82. 1. *Abba bar Abba.* אבא בר אבא *Bab. Berac.* fol. 18. 2. *Hierosolymitanè* frequentissimè profertur בר בא *Bar Ba. Simeon Bar Ba. Taanith*, fol. 66. 1. *R. Chaijah bar Ba. Chagigah*, fol. 76. 6. &c. Hoc in mentem illud revocat, quod refert *Josephus* actum in obsidione urbis. Σκοποὶ ἐπὶ τῶν πύργων καθεζόμενοι προεμήνυον, ὁπόταν σχάσειεν τὸ ὄργανον, καὶ ἡ πέτρα φέροιτο τῇ πατρίῳ γλώσσῃ βοῶντες, ὁ υἱὸς ἔρχεται. *De bel.* lib. 5. cap. 18. Cùm torquerentur saxa

xa immania à *Romanorum* baliſtis in urbem, inſidentes quidam in turribus, ſigno præmonuerunt civibus ut caverent, hoc clamantes vulgari Dialecto, *Filius venit*, id eſt, בר בא. Filius quidem hominis tunc venit, in gloria juſtitiæ & vindictæ ſuæ quod ſæpe prædixerat gentem iſtam nequiſſimam perditiſſimámque perditurus.

VERS. 19. Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ.

לא ליהוי לך עסק דברים בהדי צדיק.

Bab. Taanith, fol. 25. 2. *Cùm aggrederetur Rex Sapores Rabbam affligere, miſit ad eum mater ejus dicens*, לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי *Nihil tibi ſit cum iſto Judæo*, &c.

VERS. 26. Τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ.

Sic mos *Romanorum* cum crucifigendis.

Joſephus de bell. lib. 2. cap. 25. Οὓς μάστιξι προαικισάμενος ἀνεσταύρωσεν. Et paulò póſt. Μαστιγῶσαι πρὸ τοῦ βήματος καὶ σταυρῷ προσηλῶσαι.

VERS. 29. Κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιάν.

Vide quæ fingantur apud *Tanchum*, fol. 59. 4. de Angelo viſo in ſpecie *Solomonis*: וקנה בידו *In cujus manu arundo*, ומכין אותו בקנה *Et quem calamo percuſſerunt.*

VERS. 31. Ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι.

Traduntur hæc in *Sanhedrim*, cap. 6. halac. 2. de reo lapidationis: *ſi non inveniatur pro eo defenſio, educunt eum ad lapidandum, & præivit præco ſic clamans, Prodit N. filius N. ad lapidationem, quia talia commiſit: teſtes in eum ſunt N. & N. quicunq; pro eo defenſionem proferre poteſt, prodeat & proferat.*

In quæ ſic *Gemara Babylonica*. *Traditio eſt veſperâ Paſchatis ſuſpenſum fuiſſe Jeſum, præiiſſéque præconem per quadraginta dies ſic dicentem, Prodit iſte lapidandus, eò quòd præſtigias egit,* &

& persuasit & seduxit Israelem ; quicunque novit pro eo defensionem, prodeat & proferat : at non invenerunt pro eo defensionem, suspenderunt ergò eum vesperâ Paschatis. Dicit Ulla, Contrarius ille videtur defensioni, cùm esset seductor, dicátque Deus, Non parces ei, nec de eo celabis, [*Deut.* xiii.]

Lapidandum eduxerunt è civitate, *Act.* vii. 58. ità etiam crucifigendum.

Glossa in *Bab. Sanhedr.* fol. 42. 2. *Locus lapidationis erat extra tria castra ; nam Hierosolymis erant tria castra* [Dei scilicet, Levitarum, & populi ; prout in castrametatione in eremo.] *Atq; etiam in unaquaque civitate, ubi Synhedrium* [viginti-triumvirale] *locus lapidationis erat extra urbem. Omnes enim civitates, muris cincta, paritatem habent ad castra Israelis.*

Eò quòd à tribunali *Ethnico* judicatus, *Jesus* morte Synhedrio *Judaico* insusitatâ plectitur, nempe crucifixione. In variis circumstantiæ atque actiones mortem ejus comitantes discrepabant à more *Judæorum* circa plectendos capite.

1. אין רנין שנים ביום אחר ; *Non judicant duos eodem die. Sanhedr.* cap. 6. hal. 4. Ast hìc præter *Christum* duos latrones.

2. Suspendendum non ad suspendium adegerunt, usque dum propè adesset occasus Solis. Ibid. in *Gemara.* משהין אותו ער סמוך לשקיעת החמה וגומרין את רינו וממיתין אותו : *Morantur, usq; dum propè adsit occasus Solis, & tunc judicium ejus perficiunt, eúmq; interficiunt.* Redditúrque ratio à Glossatore; *Non perficiunt judicium ejus, neque eum suspendunt manè, nè pigrescerent circa ejus sepulturam, inciderént que in oblivionem* [& penderet ille post occasum Solis.] *Sed propè ad occasum Solis, ità ut citò eum sepeliant.* At *Christus* de capite judicatus ante meridiem, & meridie ad crucem adactus : nam

3. ממיתין אותו ואחר כך תולין אותו. *Damnatum primò morte mulctârunt ; & dein in arbore suspenderunt : at mos regni* [Romani] *primùm suspendere, & indè morte mulctare,* ibid.

4. Eductos ad supplicium capitis non apertè luxerunt ; at *Jesum* apertè, *Luc.* xxiii. 27, 28. Ratio hujus discrepantiæ non petenda à genere mortis, sed à personis.

לא

לא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב

Non planxerunt eductum ad ſupplicium, ſed interiùs luxerunt in corde. Ibid. rationem miraberis, quam ſic reddit Gloſſema. *Non apertè de eo planxerunt eâ ratione, ut ejus vilificatio* [cùm nemo eum apertè plangeret] *accreſceret in ejus expiationem : at corde luxerunt eum; nam hoc non in honorem ei ceſſit, itâ ut indè nihil impedimenti eſſet ejus expiationi.*

Meliùs edocti iſti, qui *Chriſtum* planxerunt, & de re & de perſona.

VERS. 33. Γολγοθᾶ.

Perperàm ſcriptum hoc eſſe aſſerit *Beza* pro Γολγολθᾶ, ſcriptum tamen itâ in omnibus codicibus. At perperàm cavillatur vir bonus, cùm eliſio iſtiusmodi quarundum literarum in vocibus plurimis *Syriacæ* linguæ non fuerit aliena. Ipſiſſimam hanc vocem itâ prolatam habes abſque λ ſecundo ab interprete *Samaritico*, *Numerorum* capite primo.

VERS. 34. Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον.

Bab. Sanhedr. fol. 43. I. *Prodeunti ad ſupplicium capitis potum dederunt, granum thuris in poculo vini, ut turbaretur intellectus ejus* [id eſt, ut mente excederet.] *Sicut dicitur,* Date ſiceram perituro, & vinum iis qui amaro ſunt animo, *&c. Traditióque eſt, Fœminas generoſas Hieroſolymitanas hoc è ſpontaneo ſumptu ſuo exhibuiſſe*, &c.

At quod ſcrupulum parit, *Matthæo* eſt Ὄξος μετὰ χολῆς, *Marco* Ἐσμυρνισμένον οἶνον. Si vinum; unde vocatur ὄξος? ſi vinum myrrhâ mixtum; unde χολή?

Reſp. Videntur verba *Marci* pro more gentis intelligenda, *Matthæi* pro re reverà præſtita. *Marcum* ſic intelligo, Dederunt ei pro more gentis poculum illud, ad ſupplicium ductis dari ſolitum; aſt [quod *Matthæus*] non eâ, quâ ſolitum, mixturâ, vino ſcilicet, & thure, aut myrrhâ; ſed in majus ludibrium, atque ex acriore virulentia, aceto & felle. Itâ ut conditum hoc poculum arbitremur, non tam à fœminis honeſtioribus, morientis miſerentibus, quàm ex induſtria à *Scribis*, reliquíſque *Chriſti* perſecutoribus, omnimodam ei contumeliam & vexationem machinantibus. In hac

amphora

amphora ſpongiam, ut videtur, poſteà tinxerunt: vide verſum quadrageſimum octavum.

VERS. 35. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου.

De lapidando ſic refertur *Sanhedr.* cap. 6. hal. 3. *Cùm jam quatuor cubitis à loco lapidationis abeſſet, denudant eum veſtibus, virúmque tegunt à parte priori* [id eſt, pudenda] *fœminámque & à priori & à poſteriori: hæc ſunt verba R. Judæ; at Sapientes dicunt, Vir lapidatur nudus, at fœmina non nuda.* Ità etiam, ut ſatis videtur, nudatum crucifixerunt.

VERS. 38. Δύο λῃσταί.

Vide apud *Joſephum,* quinam tunc temporis vocarentur Λῃσταί: quantúmque ſudoris atque operæ inſumptum à procuratoribus *Judææ*, ut dirum hoc hominum genus cohiberent, extingueréntque.

De bell. lib. 2. cap. 6. Ἐζεκίας ἀρχιλῃστὴς χειρωθεὶς ὑφ' Ἡρώδου.

Ibid. Σίμων τις πειρῶν μεθ' ὧν ἤθροισε λῃστῶν τὰ ἐν Ἱεριχοῖ καταπίμπρησι βασίλεια, &c.

Ib. cap. 22. Φῆλιξ ἀρχιλῃστὴν Ἐλεάζαρον, ἔτεσιν εἴκοσι τὴν χώραν δῃωσάμενον, καὶ πολλοὺς τοὺς σὺν αὐτῷ ζωγρήσας ἀνέπεμψεν εἰς Ῥώμην.

Ib. cap. 23. Ἕτερον εἶδος λῃστῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπεφύετο, οἱ καλούμενοι Σικάριοι, μεθ' ἡμέραν καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει φονεύοντες ἀνθρώπους, &c.

In *Bab. Bava Mezia*, fol. 83. 2. datur regula, & præſcribitur ars detegendi prædones atq; prehendendi. *Adi tabernas horâ quartâ* [Gloſſa, Iſta erat hora comeſtionis, adiërúntque omnes tabernas, ut comederent] *ſique hominem illìc videris bibentem vinum, tenentémque manu poculum, & dormientem,* &c. *fur iſte eſt; eum prehendito,* &c.

Inter monſtra turbarum *Judaicarum*, exciſionem urbis præcedentium, primam ferè animadverſionem meritò ſibi vindicat multitudo τῶν λῃστῶν, atque horrendæ ſtrages ab iis perpetratæ. Quas, poſt juſtam in gentem iſtam nefandiſſimam Dei vindictam, variis originibus meritò aſcribas.

1. Nil

1. Nil mirùm eſt, ſi undique & undique juventute vagabundâ, diſſolutâ, facinorosâ, ultra modum ſcateret iſta natio, cùm per Polygamiam populi, atque uxorum pro arbitrio repudia, & gentis laſciviam infandè protervam & ad ſcortationes prorumpentem, non naſci aſſiduè non potuerunt ſpurii, atque partus ad mendicitatem ſolùm nati, aut rapinam; quippe quibus nec victus, nec ingenua educatio.

2. Stolida atque impia Synhedrii lenitas non potuit non enutrire omnimodam ſceleſtorum progeniem, cùm vix, aut nè vix, quemquam, quamvìs ſceleſtiſſimum, capite plecterent; eò quòd eſſet *Iſraelita*, quem noli tangere.

3. Zelotarum pugnandas in jugum *Romanum* ſtudioſa in hoc tantùm fuit, ut *Romanos* peſſumdarent, atque iſti jugo ſe dedentes *Judæos* malè tractarent.

4. Licentiam iſtiusmodi rapinis non raro conceſſerunt Procuratores *Judææ*, ut propriis fuſtibus contundere poſſent populum exoſum, atque in tumultus aſſiduè concitatum; atque aliquid indè ſibi de præda rapta prædarentur. Sic de *Floro Joſephus*, (*De bell.* lib. 2. cap. 24.) Δήμους ἀθρόους ἐλυμαίνετο, καὶ μόνον οὐκ ἐκήρυξεν ἀνὰ τὴν χώραν πᾶσιν ἐξεῖναι λῃστεύειν, ἐφ' ᾧ μέρος αὐτὸς λήψεται τῶν λαφύρων.

Sic è propriis viſceribus prodiit gladius in propria ſtrictus viſcera.

VERS. 39. Κινοῦντες τὰς κεφαλάς.

קלות ראש *Rabbinis* irreverentiam denotat & levitatem.

VERS. 46. Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί.

1. Soluta in *Chriſtum* ſcilicet tunc temporis fuit omnis vis turbáque Orci, effrænata atque abſque catena: Ἐξουσίαν τοῦ σκότους ipſe vocat, *Luc.* xxii. 53. Deus, qui olim prædixerat ſerpentem contriturum calcaneum ſeminis promiſſi, [adeſt autem jam nunc id temporis] catenas Diaboli laxaverat, [quas manu ſuâ, quoad homines, retinere ſolet providentia divina] ità ut liberè, atque abſque reſtrictione, in *Chriſtum* inſiliat tota vis, totáque virulentia inferorum; collectúmque in unum, & convocatum totum odium Diaboli in omnes electos Dei uno ictu atque inſultu in *Chriſtum* vibretur abſque modo & menſura.

 2. Tor-

2. Tormina ergò istiusmodi persentiscens beatissimus *Salvator*, quæcunque in eum accumulare poterant vel ipse Tartarus, vel Tartari machinæ, homines in nequitiam & crudelitatem conjuratissimi, sub acerbitate præsentis providentiæ ingemiscit, *Deus mi, Deus mi, Quare me tradidisti, ac dereliquisti istiusmodi insultibus, amaritudinibus, ac manibus?*

Estheram ejaculatione pari utentem introducunt *Talmudici* in *Bab. Megillah*, fol. 15. 2. quod & citatur in Glossemate ad *Joma*, fol. 29. 1. *Stetit Esthera in atrio palatii interiori. Dicit R. Levi, Cùm ad Idoleum jam appropinquaret, recessit ab ea divina gloria: dixit ergò illa, Eli, Eli, lamma Azabhtani.*

VERS. 47. Ἠλίαν φωνεῖ οὗτος.

VERS. 49. Ἴδωμεν, εἰ ἔρχεται Ἠλίας σώσων αὐτόν.

Christum Syriacâ dialecto hìc usum satìs arguit vox Σαβαχθανί; at vox, *Eli*, *Eli*, parùm *Syrissat*: hinc error ac prava interpretatio astantium. *Syrè* dixisset מרי מרי *Mari, Mari:* ast *Eli Syris* inusitatior; hinc deceptio auditorum, qui de apparitionibus *Eliæ* plùs nimio è fabulis edocti, & vocis ambiguitate decepti, *Christum* stultitiâ gentis & errore laborâsse autumabant, auxiliúmque *Eliæ* implorâsse, quod deluso populo non alienum erat exspectare.

VERS. 51. Τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς δύο, &c.

Audiantur de hoc Catapetasmate Patres Traditionum.

Middoth, cap. 4. hal. 7. *Murus Pronai erat quinque cubitorum,* Πρόναον *ipsum undecim. Murus Templi sex, & fanum quadraginta* אמה טרקסין *Unius cubiti* Τάραξις, *atque adytum viginti.*

Quid sibi velit Τάραξις, elucidet *Maimonides* in *Beth habbechirah*, cap. 4. *In Templo primo paries erat unum cubitum crassus, separans inter Sanctum & Sanctum Sanctorum: cùm verò Templum secundum exstruerent, dubitatum ab iis est, num parietis istius crassitudo æstimanda esset de mensura Sancti, an de mensura Sancti Sanctorum: confecerunt ergò Sanctum Sanctorum viginti cubitorum completorum, Sanctúmque quadraginta cubitorum completorum, cubitúmque vacuum inter Sanctum & Sanctum Sanctorum reliquerunt, parietémque illìc in Templo secundo non exstruxerunt:* at

at duo aulæa confecerunt, unum contiguum Sancto Sanctorum, atq; alterum Sancto; inter quæ erat cubitus vacuus, pro craſſitudine parietis, qui fuerat in Templo primo, in quo non erat niſi Catapetaſma unum.

Joma, cap. 5. halac. 1. *Progreditur* [Pontifex maximus die Expiationis] *in fano, uſque dum appelleret ad duo aulæa ſeparantia inter Sanctum & Sanctum Sanctorum; inter quæ erat cubitus. R. Joſi dicit, Non erat ibi niſi aulæum unum; ſicut dicitur, Et ſeparabit vobis aulæum inter Sanctum & Sanctum Sanctorum.* In quæ verba ſic *Gemara Babylonica*, fol. 51. 2. *Rectè dicit R. Joſi Rabbinis, Rabbiníque tibi: de tabernaculo ſcilicet ille; atque illi de Templo ſecundo; in quo cùm non eſſet paries intergerinus, qualis erat in primo; hæſitatum eſt de ejus ſanctitate, an ſcilicet ad interiorem Templi partem referendus eſſet, an ad exteriorem: atque ideo confecerunt duo aulæa.*

Cùm ergò hac in re turbarentur mentes eorum, neſciæ utrùm ad fanum, an ad adytum appenderent aulæum; atque utrùm ad hoc, an ad illud pertineret locus iſte inter utrumque vacuus, cubitum unum craſſus: locum ipſum Græcâ voce Τάραξιν vocârunt [ut planè autor *Aruch*] duóque aulæa appenderunt, nè in hanc vel illam partem peccarent.

Miraberis itaque *Matthæum* καταπετάσματα plurali non dixiſſe, aut forſan opinaberis unum tantùm ex his duobus aulæis ſciſſionem paſſum, non utrumque: at ſatìs fuit Evangeliſtis *Matthæo* & *Marco*, qui mirum hoc memorant, hoc indigitâſſe, fiſſum & ruptum fuiſſe intergerinum iſtud repagulum, à quo obſeptum eſt Sanctum Sanctorum, & à conſpectu, & ab aditu. Hoc eſt, quod illi volunt, non ſoliciti de particularibus explicandis, ſed contenti rem ipſam declarâſſe. Aderat fortè in Templo, iſthoc ipſo momento cùm prodigium hoc occurreret, Sacerdos iſte, qui ſuffitum iſtâ veſperâ faceret; cúmque ille egreſſus populo attonitus nuntiaret, Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, facilè intelligeretur de aditu rupto in Sanctum Sanctorum, ſtupendâ & prodigioſâ aulæorum ſciſſione. Confer *Hebr.* x. 19, 20.

Cùm in adytum ingrederetur ſummus Pontifex die Expiationis, à parte aulæi exterioris Auſtrali introîit, atque Septentrionali interioris; [*Joma* ubi antè.] jam verò finditur utrumque in ipſo medio, ídque à ſummo ad imum.

VERS. 52. Καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθη.

Sciſſionem aulæorum vix terræ-motui adſcribas, ſed peculiari alteri miraculo: cùm terræ-motui magìs congruat dura rumpere quàm mollia, petras potiùs quàm cortinas. Petræ ab eo ſciſſæ ſunt eò loci, ubi effoſſa fuerant ſepulchra, ità ut apertæ jam fuerint januæ reſurrectionis, ſolutáque vincula ſepulturæ, & quaſi parata ad reſurrectionem cadavera, cùm *Chriſtus*, primitiæ è mortuis, reſurrexerit.

Inchoandum à reſurrectione mortuorum regnum *Meſſiæ* ſomniârunt *Judæi* [quod notavimus anteà :] inaniter quidem, quod ad ſenſum ſuum; at, quod ad rem ipſam, non abſque aliqua veritate: nam & à reſurrectione *Chriſti* exſurgit epocha inſignis regni cœlorum, ut diximus antè; [quod & ipſe verbis iſtis innuit, *Matth.* xxvi. 29.] & cum reſurgente eo reſurrexerunt etiam alii non pauci.

Quid illi de reſurrectione in diebus *Meſſiæ* futura ſenſerint, præter ea, quæ antè protulimus, uno hoc exemplo vide & ride.

Hieroſ. Chetubboth, fol. 35. 1. *Juſſit R. Jeremia, Cùm me ſepelitis, induite pedibus meis calceos, & baculum date in manum meam, méque in latus unum reponite, ut cùm advenerit Meſſias ſim expeditus.*

VERS. 54. Ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

Id eſt, *Verè Meſſias hic erat.*

Utcunque *Judæi* Filium Dei negant eo ſenſu, quo nos agnoſcimus, id eſt, ſecundam perſonam in Sacroſancta Trinitate; *Meſſiam* tamen pro Filio Dei agnoverunt [non naturâ quidem, ſed adoptione & deputatione: vide *Matth.* xxvi. 63.] ex locis iſtis, I *Paral.* xvii. 13. *Pſal.* ii. 12. & lxxxix. 26, 27. atque iſtiusmodi. Didicerat hoc à gente, verſans inter eam, hic Centurio, viſiſque miraculis, quæ mortem *Chriſti* ſunt comitata, *Meſſiam* eum agnoſcit, de quo talia ac tanta audîerat à *Judæis*. Apud *Lucam* verba ejus hæc proferuntur, cap. xxiii. 47. Ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν, quæ non eadem eſſe cum his, quæ ſub manibus, arbitramur; ſed & hæc ab eo prolata, & illa, *Verè hic homo juſtus erat; Verè hic erat Meſſias, filius Dei*: ejuſmodi ſunt verba iſta *Nathaneelis, Joann.* i. 49. *Tu es Filius Dei, Tu es Rex ille Iſraelis. Petrus*, cùm *Chriſtum Filium Dei viventis* pronuntiat, *Matth.* xvi. 16. ſublimiori ſenſu hoc profert, quàm agnoverunt, aut noverunt *Judæi*; ut diximus ibi.

VERS.

VERS. 56. Μαρία ἡ Μαγδαλινή.

Magdalenam eandem fuiſſe cum *Maria* ſorore *Lazari*, pluribus aſtruit *Baronius* (*Annal.* ad annum *Chriſti* 32. pag. 147, 148, &c.) quem vide. Satis ex hoc ipſo loco confirmatur: nam, ſi *Maria Magdalena* eadem non fuerit cum *Maria* ſorore *Lazari*, tum aut non affuit *Maria* ſoror *Lazari* ad crucem *Chriſti*, atque ad ejus ſepulturam, aut ſilentio præteritur ab Evangeliſtis; quod utrumque incredibile. Unde *Magdalena* ea dicta fuerit, non adeò clarè liquet: an à *Magdala*, oppido ad lacum *Geneſariticum*, an à voce מגדלא quæ plicaturam, aut cincinnationem, crinium denotat, meretricibus uſitatiſſimam.

Videamus ea, quæ apud *Talmudicos* occurrunt de מרים מגדלא, quam dicunt matrem fuiſſe *Ben Satdæ*.

Bab. Sanhedr. fol. 67. 1. *Lapidârunt filium Satdæ in Lydda, & ſuſpenderunt eum in veſpera Paſchatis. Hic autem filius Satdæ, fuit filius Pandiræ. Dixit quidem Rabh Chaſda, Maritus* [matris ejus] *fuit Satda, maritus Pandira, maritus Papus filius Judæ: ſed tamen dico matrem ejus fuiſſe Satdam,* מרים מגדלא נשיא *Mariam videlicet, plicatricem capillorum mulierum: ſicut dicunt in Pombeditha,* סטת דא מבעלה *Declinavit iſta à marito ſuo.*

Recitantur hæc etiam in *Schabbath*, fol. 104. 2.

Chagigah, fol. 4. 2. *Rabh Bibai, cùm eſſet quondam apud eum Angelus mortis, dixit ad legatum ſuum, Abi,* אייתי לי מרים מגדלא שיער נשייא *Adduc mihi Mariam plicatricem* [capillorum] *mulierum. Abîit, & adduxit* מרים מגדלא דרדקי *Mariam, plicatricem* [capillorum] *juvenum*, &c.

Gloſſa. *Angelus mortis recitavit quid fecerat anteà: nam hiſtoria hæc de Maria, plicatrice capillorum mulierum fuerat ſub Templo ſecundo; nam illa fuit mater* τȢ *N. ſicut dicitur in Schabbath.* Vide Gloſſam ibi ad locum antè citatum.

Gittin, fol. 90. 1. *Eſt qui muſcam in poculo ſuo reperit, atque eximit, & non vult bibere. Eo modo fecit Papus ben Juda, qui oſtium in uxorem ſuam ſeravit, atque exîit.*

Ubi ſic Gloſſatores. *Papus ben Juda fuit maritus* מירם מגדלא

מגדלא נשייא *Mariæ, plicatricis capillorum mulierum; cúmq; ille è domo exiret in plateam, ostium in uxorem seravit, nè ea cum quoquam colloqueretur; quod quidem ab eo fieri non oportuit: atque hinc inter eos orta est discordia; atque ipsa in adulteria prorupit.* Vide *Alphesium* in *Gittin*, fol. 605.

בן סטדא ego *Ben Satda* pronuntio, non ignarus eum à viris doctissimis *Ben Stada* vocari. Rationem prolationis nostræ ex hoc petimus, quòd vocatum eum comperiamus בן סוטדה *Ben Sutdah* ab *Hierosolymitanis*, *Sanhedr.* fol. 25. 4. cum quo magìs concinit vox *Satda*, quàm *Stada*. Pari consonantiâ iidem idem oppidum & מגדלא *Magdalam* vocant & מוגדלא *Mugdalam*, quod observamus alibi.

Prout illi sub nomine *Ben Satda* contumeliam ac opprobrium illidunt in *D. Jesum*, ità grandis est suspicio eos sub nomine מרים מגדלא opprobrium etiam recognoscere *Mariæ Magdalenæ*. Titulus iste, quo *Mariam* suam insignîerunt, cum hoc nostro ità consonat, ut meritò ambigas, an ea *Magdalena* dicta fuerit ab oppido *Magdala*, an à voce ista *Talmudicorum* מגדלא. Doctis decernendum relinquimus.

VERS. 56. Ἰωσῆ.

יוסי Nomen inter *Talmudicos* usitatissimum. *Hieros.* Jevamoth, fol. 2. 2. *Quinque vocati sunt* בי ר׳ יוסי *Ismael, Lazar, Menahem, Chelpatha, Abdimus.*

Ibid. fol. 4. 3. *R.* Jo*se ben R. Chaninah*, &c. Vide J*uchasin*, fol. 61. & 62.

Meritò quæras, quare *Maria* ista vocetur mater J*acobi* & J*ose*, ac non etiam J*udæ*, ac *Simonis*, ut *Marc.* vi. 3.

VERS. 58. Ἠτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Suspenso non permissa est pernoctatio in ligno, *Deut.* xxi. 23. imò nec pernoctatio absque sepultura. *Sanhedr.* cap. 6. halac. 5. כל המלין את מתו עובר בלא תעש: *Quicunque mortuum pernoctare facit insepultum, violat præceptum prohibitivum. Atqui humatio interfecti à Synhedrio non fuit in sepulchris patrum ejus; sed duo sepulchreta erant parata à* Synhedrio, *unum occisis gladio & strangulatis, alterum lapidatis* [qui etiam suspendebantur]

&

& combuſtis. Illic ſepeliendus ex more *Jeſus*, ni *Joſephus* piè audax à *Pilato* imploràſſet, ut honeſtiùs humaretur: quod vix præ ejus odio permiſiſſent Patres Synhedrii, ſi rogati: & tamen ab iis non negabatur honor funerationis eorum, qui ab iis ſunt interfecti; ſi modò vilis ſepultura in dedecus cederet ipſorum familiæ. Ipſi mortuo in melius cedere arbitrabantur, ſi viliùs tractaretur poſt mortem; ſi non deplangeretur, ſi non humaretur, &c. nam ex hac vilificatione aliquid expiationis ei accreſcere ſomniabant; ut vidimus antè. Et tamen, nè hinc vileſceret ejus familia, eâ rogante, conceſſus eſt honor funebris. Vide *Bab. Sanhedr.* fol. 46. 2. & 47. 1.

CAP. XXVIII.

Vers. 1. Ὀψὲ δὲ τῶν Σαββάτων.

Hieroſolymitanis בפוקי שובא. vulgò במוצאי שבת *Avodah Zarah*, fol. 44. 4. חדא ערובת שובא *Veſperâ quâdam Sabbati* [Sabbatum ſcilicet inchoante] *non inventum eſt aliquod vinum intra totam Samariam:* בפוקי שובא *In exitu autem Sabbati inventum eſt affatim, ex eo quòd attulerant Aramæi, receperántque Cuthæi.* Ὀψὲ totam noctem denotat.

Εἰς μίαν Σαββάτων.

Sic dies hebdomadis numerant *Judæi.*

בשבא { אחד / תרי } *Bab. Maccoth*, fol. 5. 1. *Adveniunt duo teſtes, dicúntque,* בחד בשבא *Primâ Sabbati furatus eſt iſte*, &c. ובתרי בשבא *& ſecundâ Sabbati conſummatum eſt judicium ejus.*

שלישי בשבת. *Virgo ducitur in uxorem die hebdomadis quarto; nam curatur de convivio* אחד בשבת *Die primo hebdomadis.* שני בשבת *Die ſecundo hebdomadis.* שלישי בשבת *Et die tertio hebdomadis. Bab. Chetub.* fol. 2. 1.

ברביעי

ברביעי בשבת *Quartâ* Sabbati *eum segregârunt, qui combusturus erat vaccam rufam.* Glossa in *Parah*, cap. 2.

בחמישי בשבת. *Hieros. Megill.* fol. 75. 1. *Instituit Ezra, ut Legem publicè legerent diebus* Sabbati *secundo & quinto*, &c. *Instituit ille sessionem Iudicum in civitatibus diebus secundo & quinto.*

Instituit etiam Ezra, ut vestes lavarent בה׳ בשבת *quinto* Sabbati. *Bab. Bava Kama*, fol. 82. 1.

Sextum diem vulgò vocârunt ערב השבת *vesperias Sabbati.*

Ibid. *Ut vestes lavarent quinto* Sabbati, *& cepe comederent vesperiis Sabbati.*

Id. fol. 37. 2. חמישי בשבת וערב שבת ושבת. *Quinto Sabbati* [vel, *hebdomadis*] *& vesperiis Sabbati & Sabbato.*

Diem hebdomadis primum, qui jam in Sabbatum vel Dominicum transiit, *Talmudici* vocant יום נוצרי *Diem Christianorum*, vel *Christianum.*

Bab. Avodah Zarah, fol. 6. 1. & 7. 2. יום נוצרי לעולם אסור. *Die Christianorum semper prohibitum est* [*Iudæo* cum *Christiano* negotiari]. Ubi sic Glossa. נוצרי *Nazareus*, vel *Christianus, is est, qui errorem sequitur istius viri, qui iis præcepit,* לעשות להם יום איד בא״ בשבת *ut sibi sacrum facerent primum diem hebdomadis: &, secundùm verba Ismaelis, semper prohibitum est cum iis negotiari tribus diebus ante istum diem, & tribus eum sequentibus; id est, nè quidem per totam septimanam.*

Præterire hìc non possumus verba Glossatorum in *Bab. Rosh hashanah*, fol. 22. 2. *Cupiunt Baithusæi, ut sit primus dies Paschatis Sabbato, ità ut præsentatio manipuli sit primâ hebdomadis, & festum Pentecostes primâ hebdomadis.*

Meritò in hunc diem, diem scilicet resurrectionis suæ, Sabbatum transtulit beatissimus *Salvator*, diem quam fecerat Dominus, *Psal.* 118. 24. cùm jam lapis ab Architectis repudiatus evaserat in caput Anguli. Nam,

1. Cùm *Christus* conditurus esset novum mundum, vel *novam Creationem*, *Esai.* 65. 17. necesse erat, ut institueret novum Sabbatum

batum. Incongruum erat veteris Creationis Sabbatum novæ Creationi.

2. Exordium præcipuè ſumpſit regnum *Chriſti* à reſurrectione *Chriſti*: cùm jam mortem atque inferos deviciſſet. [Fatentur ipſi *Judæi* regnum *Meſſiæ* inchoandum à reſurrectione mortuorum, & renovatione mundi.] Summè ergò conſonum fuit, ut dies iſte, à quo exordium ſumpſit *Chriſti* regnum, in Sabbatum tranſiret, potiùs quàm vetus Sabbatum, monumentum Creationis.

3. Non inſtitutum eſt vetus illud Sabbatum, niſi poſt datam promiſſionem *Chriſti*. *Gen*,iii.15. requiéſque Dei die illo ſeptimo præcipuè fuit, in perfecta jam nova Creatione in *Chriſto*, iſta etiam Sabbatica requies erat *Adami*. Perfecto ergò illo, quod tum promiſſum, contuſo ſcilicet capite ſerpentis per *Chriſtum* jam reſurgentem, *Heb.* ii. 14. completóque illo, quod in veteri iſto Sabbato erat figuratum, & commemoratum de perfecta nova Creatione, jure non potuit Sabbatiſmus non transferri in diem iſtum, quo hæc ſunt peracta.

4. Neceſſe erat, ut daretur Sabbatum *Chriſtianis*, diſtinctum à Sabbato *Judæorum*, ut indè diſtingueretur *Chriſtianus* à *Judæo*. Nam ſicut ſummâ curâ ſub Lege cautum eſt, ut per ritus quoſdam diſtingueretur *Judæus* ab *Ethnico*, ſic ſub Evangelio non diſſimili curâ cautum eſt, partim per rituum iſtorum fugam, partim per morum & rerum diverſarum introductionem, ut diſtinguatur *Chriſtianus* à *Judæo*. Non majori curâ proviſum eſt ſub Lege, ut per circumciſionem dignoſcatur & ſeparetur ab *Ethnico Judæus*, quàm ſub Evangelio, nè per circumciſionem *Judaizet Chriſtianus*. Quod & meritò proviſum de Sabbato. Cùm enim per Sabbatizationem ſuam, inter alia diſcriminantia, diverſicolores eſſent *Judæi* ab aliis omnibus *Gentibus*, neceſſe erat ut per aliud Sabbatum introductum [cùm ex neceſſitate continuandum eſſet Sabbatum] diverſicolores fierent *Christiani* à *Judæis*.

VERS. 9. Χαίρετε.

Vulgari Judæorum Dialecto. אישר *Hieroſ. Taanith*, fol. 64. 2. *Viderunt Rabbini ſanctum quendam è Caphar Immi, & dixerunt* אישר, Χαῖρε. Vide etiam ibidem *Sheviith*, fol. 35. 2. & 36. 1. מה שואלין בשלומן של ישראל יישר. *Quomodo ſalutant*

tant Israelitam? ישר״. Idem *Gittin*, fol. 47. 3.

Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας.

Videtur hoc fieri in exosculationem pedum. Sic, II *Reg*.iv. 27. Nam hoc non insolitum. *R*. J*annai & R*. J*onathane considentibus, accessit homo quidam, atque exosculatus est pedes R*.J*onathanis*. *Hieros. Kiddushin*, fol.61.3.

Confer hic Evangelistas, comperiésque hoc jam actum à *Maria Magdalena* solùm, quæ olim exosculata fuerat pedes *Christi*,quæq; bis ad sepulchrum se contulerat, utcunque *Matthæus* de una tantùm profectione mentionem habet. Historia breviter sic compingenda. Lucescente primùm aurorâ, surrexit *Christus*, facto tunc terræ-motu magno. A suis tunc temporis prodierunt *Magdalena*, reliquæque fœminæ profecturæ ad sepulchrum: dum congregarentur illæ, pararentúrque omnia, atque iter eæ haberent ad monumentum, jam ortus est Sol. Accedentes ab Angelis docentur de resurrectione ejus, & remittuntur ad Discipulos. Nuntiatâ re illis, accurrunt ad tumulum *Petrus* & J*oannes*, post quos profecta etiam *Magdalena*. Visis resurrectionis signis, redeunt illi; ast ea manet. Reversuræ adest *Christus*, ab ea reputatus pro hortulano. Notum ea veneratur, atque pedes ejus amplexa osculatur: & hæc est historia sub manibus; quam *Matthæus* plurali numero profatur, breviter & compendiosè agens pro more suo.

VERS. 19. Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς, &c.

I. Solvuntur jam claustra, quibus cohibiti erant Apostoli à prædicatione Evangelii ad Gentiles, *Matth*.x.5. Nam,

Primò, Privilegia sua jam amiserant J*udæi*, nec in populum peculiarem erant à modò reputandi, imò *Lo-ammi* jam facti. Peccatis *Ethnicos* excesserant: Creatorem, visibiliter sese oculis ipsorum humanâ carne præsentantem, spreverant, conculcaverant, crucifixerant; cùm *Ethnici* de Creatore, quem non viderant, nec videre potuerunt, malè tantùm conceperant, & sic in cultum creaturæ proruperant. Secundò, Solverat jam *Christus* sanguine suo pretium etiam pro *Ethnicis*. Tertiò, *Satanam* captivos illos detinentem vicerat. Quartò, Parietem intergerinum dissolverat. Quinto, Justitiámq; exhibuerat infinitam.

II. Μαθητεύσατε.]

II. Μαθητεύσατε.] Id eſt, *Diſcipulos facite.* Introducite per Baptiſmum, ut doceantur. Errant longè, qui ex his verbis Pædo-baptiſmum deprimunt, & neceſſarió docendos eos, qui baptizandi ſunt, aſſerunt antequàm baptizentur. 1. Vide quid hìc textus. Μαθητεύσατε, & dein διδάσκοντες, verſu viceſimo. 2. Inter *Judæos*, itémq; inter nos, omnésq; gentes, Diſcipuli facti ſunt ii, non qui jam ſunt docti, ſed ideo Diſcipuli facti, ut doceantur. *Bab. Schabb.* fol. 31. 1 Accedit quidam *Ethnicus* ad *Hillelem magnum*, dicítque גיירייני ע״מ שתלמדני *Proſelytum me fac, ut me doceas.* Proſelytizandus eſt primo [detur verbo venia] & deinde docendus. Sic Μαθητεύσατε primùm per Baptiſmum, & deinde Διδάσκετε αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, &c.

III. Βαπτίζοντες.] Varii ſunt fines Baptiſmi. 1. Pro natura Sacramenti inviſibilia viſibiliter docet, id eſt, ablutionem à ſordibus noſtris per ſanguinem *Chriſti*, & mundationem gratiæ. *Ezek.* xxxvi. 25. 2. Pro natura Sacramenti eſt ſigillum veritatis divinæ. Sic vocatur circumciſio, *Rom.* iv. 11. *Et ſignum accepit circumciſionis, ſigillum juſtitiæ fidei*, &c. Sic *Iudæi*, filios ſuos circumcidentes, circumciſionem ipſiſſimo iſthoc titulo inſignîerunt. Verba adhibita, dum circumcideretur infans, habes in *Hieroſ. Beracoth*, fol. 13. 1. Inter alia ſic dicit ille, cùm incubuit actionem benedicere. *Benedictus ſit, qui ſanctificavit dilectum ab utero, & ſignum poſuit in carne ſua,* וצאצאיו חתם באות ברית קדש *& filios ſuos ſigillavit ſigno fœderis ſancti*, &c. At quonam ſenſu dicenda ſunt Sacramenta ſigilla? Non, quòd obſignent recipienti juſtitiam ſuam; ſed quòd conſignent veritatem divinam fœderis & promiſſionum: ſic ab Apoſtolo dicitur *Circumciſio ſigillum juſtitiæ fidei*, id eſt, ſigillum hujus veritatis & doctrinæ eſſe *juſtificationem per fidem*, quam juſtitiam habuit *Abrahamus*, non adhuc circumciſus. Atq; iſte eſt modus, quo Sacramenta confirmant fidem, nempe quia doctrinaliter exhibent inviſibilia fœderis, & doctrinam & veritatem fœderis ex divino inſtituto, ſigillorum inſtar, obſignant. 3. Pro natura Sacramenti recipientes obligat ad articulos fœderis: nam prout fœdus ipſum eſt mutuæ obligationis inter Deum & homines; paris obligationis ſunt Sacramenta, ſigilla fœderis. 4. Pro natura ſua eſt introductorium in viſibilem Eccleſiam. Eſtque, 5. ſignum diſtinctivum inter *Chriſtianum* & non-*Chriſtianum*, inter ſcilicet eos, qui *Chriſtum* agnoſcunt & profitentur, atque inter *Iudæos, Turcas*, & *Paganos*, qui non agnoſcunt. Μαθητεύσατε πάντα τὰ

ἐθνη, *βαπτίζοντες*: cùm ſunt ſub Baptiſmo; non ſunt ulteriùs ſub *Ethniciſmo*, & diſcrimen ponit hoc Sacramentum inter eos, qui ſub Diſcipulatu *Chriſti* ſunt, atque eos, qui non. 6. Privilegia etiam ſua ſecum portat Baptiſmus, dum ad participatiouem Sacrorum in Eccleſia viam aperit, intráque Eccleſiam Baptizatum reponit, erga quam ſingularior Dei providentia, quàm erga eos, qui extra Eccleſiam.

Et jam ex prædictis arguamus paucis pro Pædo-baptiſmo. Omiſſo argumento iſto, quod vulgò ex verbis ſub manibus compingitur, Infantes ſcilicet, inter omnes gentes baptizatas eſſe connumerandos ut partes familiæ, hæc pauca obſerventur.

1. Baptiſmus, ut Sacramentum, eſt ſigillum fœderis. Et quare, quæſo, non imprimatur hoc ſigillum in infantes? ſigillum veritatis divinæ impreſſa aliquando fuit, ídque ex inſtituto divino, in res inanimatas. Iris in nube eſt ſigillum fœderis: Lex in altari inſculpta, *Joſh.* viii. fuit ſigillum fœderis: Sanguis ſparſus in duodecim columnas erectas in repreſentationem duodecim tribuum fuit ſigillum, & vinculum fœderis, *Exod.* xxiv. Et jam dicas mihi, Quare non capaces pari modo talis ſigillationis ſint infantes? Erant olim circumciſionis, & non deeſt infantibus noſtris æqualis capacitas. Non amittit finem hunc ſuum Sacramentum ob indiſpoſitionem recipientis: baptizati ſunt *Petrus*, *Paulus*, Apoſtoli: obſignavit eorum Baptiſmus ex natura ſua veritatem Dei in promiſſis de ablutione peccatorum, &c. Atque illi ex doctrinali hac Sacramenti facultate confirmationem fidei receperunt. Et baptizati etiam ſunt *Judas*, *Simon Magus*, hypocritæ, impii: nonne etiam, ex natura ſua, obſignavit eorum Baptiſmus hanc doctrinam & veritatem *Eſſe ablutionem peccatorum?* Rem ipſam iis quidem non ſigillavit, nec ſignum omnino ipſis fuit de ablutione ſua; at doctrinam iſtam Baptiſmus in ſe ſigillat. Dices veriſſimum eſſe hoc axioma, *Abrahamus accepit ſignum circumciſionis, ſigillum juſtitiæ fidei.* Nonne hoc æquè etiam verum? *Eſavus*, *Achabus*, *Achazus*, accepit ſignum circumciſionis, ſigillum juſtitiæ fidei? Nonne eadem omnibus circumciſio? Nonne cuicunque tandem adminiſtrata circumciſio veritatem hanc obſignavit, & ſigillavit, eſſe *juſtitiam fidei?*

Vim ſigillatricem *in ſe* habet Sacramentum & non pendentem *à diſpoſitione recipientis.*

2. Baptiſmus, ut Sacramentum, eſt obligatio. Jam verò obligationis

gationis capaces ſunt infantes. Obligantur aliquando à parentibus hæredes, etiam adhuc non nati: vide etiam *Deut.* xxix. 11, 15. Nam ex æquitate rei illud, ad quod obligatur quis, obtinet jus obligationis, non ex captu obligati. Imponitur omnibus lex ſub hac pœna, *Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus,* &c. Malè hinc arguitur habilitas hominis ad præſtationem Legis; aſt optimè arguitur æquitas rei: tenemur ad omnia ex officio noſtro, quæcunque Lex præcipit, præſtare non poſſumus nè minimum quidem apiculum.

3. Capax privilegii eſt infantulus æquè ac ſenex [& Baptiſmus eſt privilegialis]. Coronatus in Regem aliquando fuit infantulus in incunabulis. In libertatem cooptari poteſt infantulus, qui natus eſt ſervus. Optimè in hac cauſa *Gemariſtæ. Bab. Chetubboth,* fol. 11. 1. *Dicit Rabb. Honna, Proſelytum parvulum baptizant ex præſcripto Conſeſſûs.* מאי קמ״ל *Unde hoc aſtruitur?* דזכות הוא לו *Ex hoc, quòd Baptiſmus ei cedat in privilegium.* וזכין לאד שלא בפניו *Et privilegio donant etiam abſentem:* vel privilegio donare poſſunt etiam ignorantem. Dicas mihi tandem, Quare capax introductionis in viſibilem Eccleſiam, & ſigni diſtinguentis inter *Chriſtianum* & *Ethnicum,* non ſit infantulus æquè ac ſenex?

4. Addere licet, infantulum eſſe partem parentis: hinc *Gen.* xvii. 14. infans excidendus, ſi non circumciſus, cùm reverà culpa eſſet parentum; quia ſic puniuntur parentes in parte ſui, per exciſionem filii: atque hinc illud *Exod.* xx. 5. *Viſitans peccata patrum in filios,* quia filii ſunt pars patrum, &c. Exoritur hinc etiam genuina Pædo-baptiſmi ratio: baptizandi ſunt infantes parentum baptizatorum, quia ſunt pars eorum, & ut patres toti baptizentur. Hinc meritò baptizatio olim totius familiæ cum patre-familiâs.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, &c.

I. Imperat *Chriſtus,* ut proficiſcantur baptizatum gentes, at quantum temporis elapſum eſt ante tale iter. Cúmque jam adeſſet tempus, quo inchoandum hoc opus, non illud aggreditur *Petrus* abſque prævia admonitione cœlitùs ei exhibita. Atque hoc indè ortum, quòd ex præſcripto *Chriſti Judæa, Samaria,* & *Galilæa,* primùm eſſent evangelizandæ.

II. Imperat, ut baptizent *In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti*: ast illi inter *Judæos* in *nomine Jesu* baptizârunt solùm, quod observavimus antè ex *Act.* ii. 38. & viii. 16. & xix. 5. ideo ut *Jesum* pro vero *Messia*, quod à *Judæis* summè fuit controversum, hoc modo assererent baptizantes, atque faterentur baptizati.

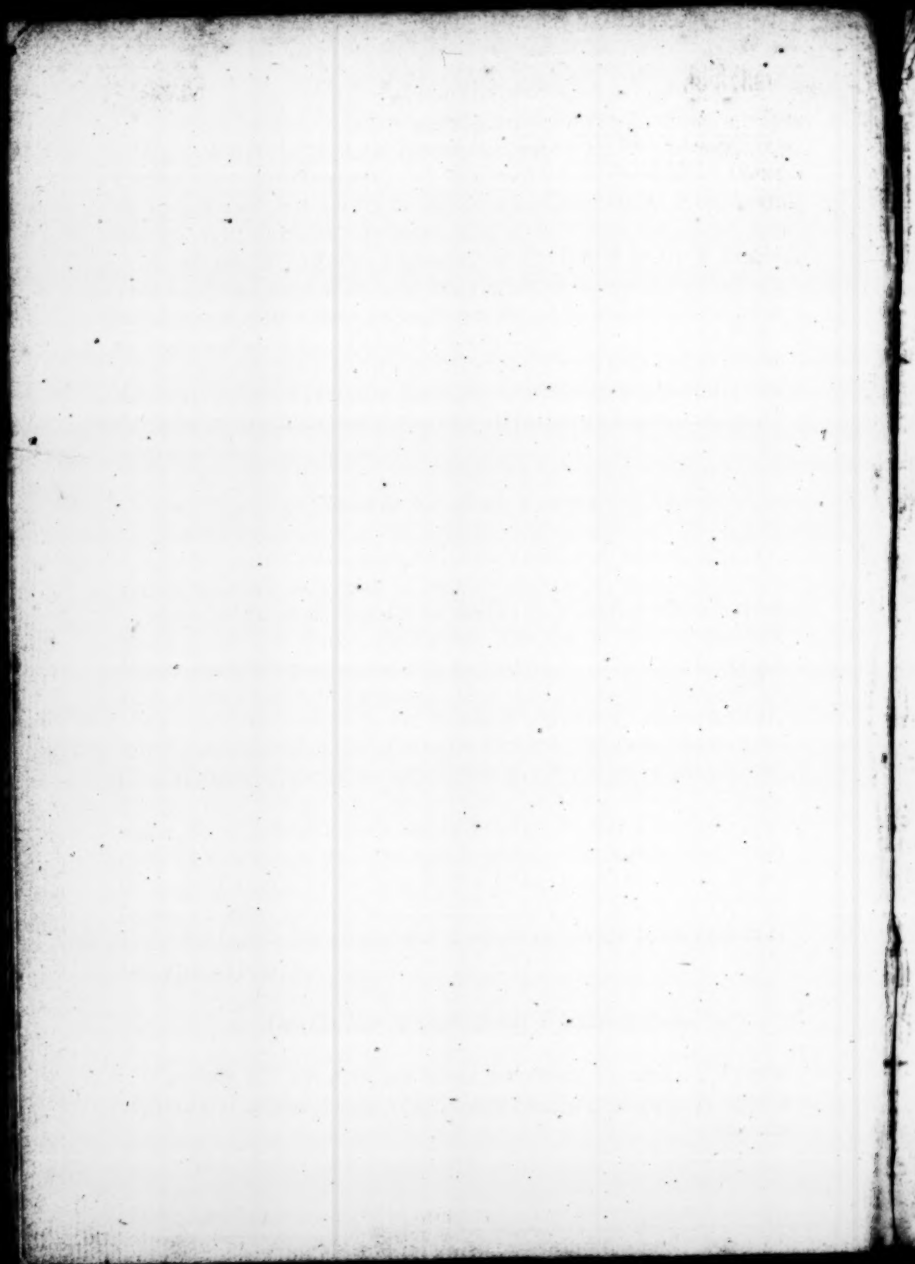
Ejusdem classis est benedictio ista Apostolica, *Gratia & pax à Deo Patre, & Domino nostro* Jesu *Christo*. Ubinam tandem Spiritus Sanctus? Non excluditur, utcunque non nominetur. Facilius inter J*udæos* consensum est de Spiritu *Messiæ*, quem illi plurimùm celebrant, quàm de persona *Messiæ*. J*esum Nazarenum* præ omnibus aliis abnegant abjurántque. Apostolorum ergò erat eò ardentiùs J*esum* asserere, quò illi acriùs ei adversarentur. Quo asserto, sine mora & titubatione introducitur agnitio Spiritûs *Christi*. *Moses*, *Exod.* vi. 13. omnes tribus *Israelis* præ se ferens numerare, ad *Leviticam* solùm pergit, atque in ea moratur, quacum res sua, & historia de præsenti. Pari modo Apostoli pro re nata baptizant in nomine J*esu*, benedicunt in nomine Patris & J*esu*, ut indè doctrinam de J*esu* firmiùs stabiliant, cui tanta & tam aspera contradictio, quâ doctrinâ stabilitâ, de Spiritu Sancto facillimè est conclusum.

III. Inter J*udæos* controversum est de vero *Messia*, inter *Gentes* de vero Deo; congruum itaque erat, ut inter J*udæos* baptizaretur in nomine J*esu*, quò asseratur ille pro vero *Messia*: inter *Gentes*, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti*, quò ità instruantur illæ de vero Deo. Audi hæc, ô *Ariane* & *Sociniane*.

IIII. Baptizabant J*udæi* Proselytos *In nomen Patris*, id est, in professionem Dei, quem nomine Patris insignîerunt: Apostoli J*udæos In nomen* J*esu*, filii; Gentes *In nomen Patris, & Filii, & Spiritûs Sancti*.

V. Revelaverat se Pater in veteri Fœdere; Filius in novo in carne humana, miraculis, doctrinâ, resurrectione, ascensione; Spiritus Sanctus in donis & miraculis suis: ad summam ità maturitatem accreverat doctrina de Sacro-sancta Trinitate, ad assequendam cujus agnitionem incubuit omnibus verum Deum, Trin-Unum profitentibus, ut in istius nomen baptizarentur.

Trin-Uno Deo Gloria.

HORÆ HEBRAICÆ ET TALMUDICÆ,

Impensæ

IN EVANGELIUM

S. *JOHANNIS.*

Præmittitur

Disquisitio Chorographica,

Loca quædam terræ

ISRAELITICÆ Investigans:

ILLA

Præsertim quorum mentio apud hunc

EVANGELISTAM.

LONDINI,

Imprimebat *Thomas Roycroft*, LL. Orientalium Typographus REGIUS; Prostant venales apud *Benjamin Tooke*, ad Insigne *Navis* in Cœmeterio *Divi Pauli*,

MDCLXXI.

Honoratiſſimo Illuſtriſſimoque

VIRO

D^{NO.} *ORLANDO BRIDGEMAN*,

Equiti Aurato & Baronetto:

Regiæ Majeſtati à Sanctioribus Conſiliis,

Et Magni Sigilli *Angliæ* Cuſtodi.

ICEAT Affari verbis Oroſii *ad Auguſtinum.*

Præceptis tuis parui [*Vir æternum Honorande*] Atque utinam tam efficaciter quam Libenter. Verum ſolius obedientiæ teſtimonio ſum contentus, ſi tamen eam voluntate, conatuque decoravi.

Illo quo es erga ſacras literas ſacro animo, atque explicationem Scripturæ Sacræ promovendi ſtudio, Non dedignatus es, etiam tenuitatis meæ, qualia qualia jam edita, oculo favente legere, & me ad progrediendum adhortari: hortatui adjunctis, Conſilio, Auxilio, Patrocinio, Munificentia.

Semnolentiſſimus certe ego mortalium, ſi tam ſuavibus tanti viri irritamentis, non excitarer accenderer que, ad aliquid conandum, quo exhibeatur ſpecimen aliquod, & demonſtratio, animi non ſolum obſequentis, ſed & grati.

Ad hæc ſtudia ferventiſſime equidem feror, ex innato mihi neſcio quo genio, atque iſtis deliciis nihil mihi dulcius delicatiuſve: at dum tu naviculæ meæ ita remiganti, vela addis & ſpiramenta favonii & favoris tui, placidius jam & jucundius feror, ex conſcientia officii, ambitione obſequi, & gratitudinis voto.

Prodeunt

Prodeunt igitur tuis Auspiciis, Vir Illustrissime, lucubratiunculæ hæ meæ, atque ad te redeunt, Utinam oculo & patrocinio tuo aliqualiter dignæ: ast eheu quam indignæ! Dispares longe merito tuo, & dispares quidem non parum, ipsi meo cœpto. Fructus tenues rigationis tuæ non tenuis, & maxima audentes, at præstantes minima.

Ardua fateor sum aggressus, cum sublimissimum hunc Evangelistam in manus sumerem explicandum: & quantum ausis talibus exciderim, præterquam quod res ipsa loquitur, non paratior erit quisquam ad hoc mihi exprobrandum, quam ego ipse ad ingenue fatendum. Parcat igitur lector, carboni suo, ad calcem libelli hujus cum evolverit, & meo notatum hic habeat in fronte, quod majora viribus sum ausus, & minora ausis sum executus. Atque ignoscet forsan ille ardua molienti, cum vellem prodesse, & miserabitur forsan, si in arduis

præstare

præſtare non poſſum, quod vellem. At ſi nec hoc nec illud præſtabit ille ſed carpet, experiatur ipſe quid in hoc Evangeliſta poſſit, & tum mecum forſan excidet.

De ſuſcepto hoc opere, hoc me ſolatur, quod fugi otium: nam difficilia mallem aggredi, quam vel otiari, vel in trivialibus tempus terere: Et hoc Solatur de conatu, quod non ex curioſitate, ſed ex humili & ſincero animi deſiderio inquiſivi in animum ſacri voluminis, ut diſcam ipſe, & ſi fieri poſſit, ut illuſtrem aliis; innocua, ut ſpero, proponens ſemper, & nonnulla forſan quæ poſſunt prodeſſe.

Sed ſolatur maxime patrocinium & Candor tanti Viri, quem ſerena fronte munuſculum hoc tenue accepturum, ſpondere mihi non dubito, jam diu expertus iſtud Patrocinium & Candorem. Revocem vocem iſtam Munuſculum: *nam quæcunque ego offerre poſſum dignitati tuæ, non munera*

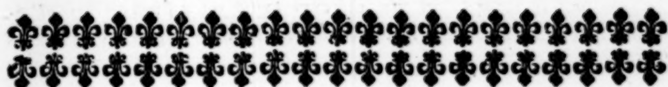
nera sunt, sed debita: Atque eheu quam tenuis hæc solutio! Chartulæ paucæ & misellæ, pro beneficiis grandibus & innumeris. At Chartulæ quæ involvunt intra se, pro beneficiis istis, quantam in me gratitudinem, & gratiarum actionem: Quare cum ego omnium infimus nihil majus habeam quod rependam, dignetur Deus opt. max. ex divina & abundantissima sua benignitate, & bonitate retribuere, omnimoda fœlicitate temporali, et æterna. Quod ex intimis animi affectibus, optat, vovet, et precatur indies,

Spectabilitatis tuæ Cliens,

&

Servus devinctissimus, humillimus;

Johannes Lightfoote.

DISQUISITIO CHOROGRAPHICA
Loca quædam terræ Israeliticæ Investigans.

Illa præsertim quorum mentio
Apud
S. JOHANNEM.

CAPUT I.

BETHABARA, *Johan.* I.

I. *Variæ Lectiones* Βηθανία & Βηθαμαρᾷ. II. *Trajectus Jordanis celebriores.* III. *Ditio Scythopolitana.* IV. Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus.* V. *Bethbarah*, Judic. VII. 24.

§. I. *Variæ Lectiones* Βηθανία, & Βηθαμαρᾷ.

NOTATUR ab omnibus hunc Evangelistam tractantibus, variari in quibusdam codicibus Lectionem, & profertur illud.

Epiphan. Hæres. 51. Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο, Ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, Ἐν Βηθανίᾳ.

At Drusius. *Vulgati Græci codices habent in Bethabara, pro quo in Epiphanio, loco citato scriptum In Bethamara.* Ταῦτα ἐν Βηθαμαρᾷ ἐγένετο, Ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, Ἐν Βηθανίᾳ. De qua lectione *Petavius* silet.

Parum miror si *Bethabara* transierit in *Bethamara*: quod fieri

 potuit,

potuit, partim *ex affinitate characterum*, ut inquit ille, *quæ tanti est in antiqua scriptura, ut vix discerni possit μῦ à βῆτα, & contra.* Partim quod alternatio *Mem* & *Beth*, in istis regionibus fuerit usitatissima?

Et non multum miror si *Bethamara* transierit in *Bethania*. Cum *Bethamara* scripta בית עמרא sit *locus lanæ*, & *Bethania* scripta בית עאניא sit *Locus Ovium*.

At miror serio, unde *Bethabara* migrarit in *Bethania*. De qua re unum horum suspicari licet.

Aut quod *Bethabara* idem esse videretur cum בית הברה i. e. *Domus explicationis*, vel *Schola* [quo sensu ברייא & ברייתא occurrunt] unde margini ascriptum est ab aliquo illustrationis ergo בי תניא *Domus traditionis* vel *Doctrinæ*: ac si Evangelista sic interpretandus, *Hæc acta, aut disputata sunt in Schola aliqua ultra Jordanem, ubi Johannes erat baptizans.* Quæ vox בי תניא ut nota & usitatissima, irrepere potuit ex albo in textum, & in usum, Βηθανία.

Aut forsan suspicio erat de tautologia, si *Bethabara*, & Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, retinerentur simul בית עברה עבר הירדן cum *Bethabarah* בית עברה existimari posset idem quod *Locus Trans-Jordaninus*: Substituta ergo vox Βηθανία, significatu *Batanæa* vel *Basan* in hunc sensum, *Hæc acta sunt in Batanæa trans Jordanem*, &c. Sed pensi nostri est investigare situm *Bethabaræ*, potius quam ortum *Bethaniæ*.

§. II. *Trajectus Jordanis celebriores.*

INTER varios modos, vocem Βηθαβαρᾶ concipiendi literis Hebraicis, hi duo præcipue laborem perpensionis merentur; *Beth barah* de qua mentio Judic. VII. & בית עברה *Beth Abarah*, *Locus transitus* vel ubi trajiciebatur Jordanes. Observatione utriusque nobis opus erit in disquisitione loci quem quærimus; agamus igitur primùm de posteriori.

Scaphis ubique fere transitum fuisse Jordanem à ripa ad ripam, prout huc aut illuc evocati sunt homines à privatis suis negotiis, minime est dubitandum: At nos trajectus publicos quæramus, & per quos transitus erat à regione in regionem.

1. Est *Pons Jacobi*, ut vocatur, super Jordanem inter lacum

Samochoniten

Samochoniten & *Gennesariticum*, in via ducente ad *Damascum*: de quo *Biddulphus* nostras, qui per eum transiit, Anglice in hunc sensum.

Ad pedem montis hujus petrosi fluvius labitur amenus, Jordanis dictus, qui Syriam disterminat à Galilæa. Super hunc fluvium sternitur pons splendidus, qui vocatur Pons Jacobi, duplici ratione. I. Quod illic congressus fuerit Jacobus cum fratre Esavo. II. Quod illic colluctatus fuerit cum Angelo.

De re ipsa, (i.e.) talem esse & fuisse pontem in via tam trita, minime dubitamus, at de ratione nominis dubitamus maxime. Verum non est hic locus de re ista disquirendi.

II. *Jordanes* erat etiam ponte junctus *Chammathæ*, prope *Tiberiadem*, ad ipsum effluxum fluvii è mari *Gennesaritico*: ut ostendimus alibi ex Talmudicis, contra errorem tabularum, quæ Tiberiada longe alibi disponunt. Sententiæ nostræ suffragatur

Guliel. Tyrius de bell. sacr. lib. 17. cap. 8. *Tam Dominus Rex*, inquit ille, *quam Principes omnes*, *Tyberiadem usque perveniunt*, *ubi circa pontem*, *unde ex mari*, *Jordanis fluenta se dividunt*, *castrametatur*.

Et lib. 18. cap. 21. *Juxta Tiberiadem secus pontem*, *unde de lacu Genezar*, *Jordanis fluenta se dividunt*, *cum exercitu sua castra locavit*. Lege hæc, & intuere situm *Tiberiadis* in tabulis, & corrige.

III. Celebris & frequentatissimus erat trajectus iste à *Jerichunte*, de quo sæpissime mentio in sacris literis. Ubi transitus videtur fuisse per cymbas, potius quam per pontem. Vid. 2 Sam. 19. 18. & 2 Reg. 2. 8.

§. III. *Ditio Scythopolitana.*

ERAT & quartus, isque nobilissimus trajectus, *Chammathanum* inter & *Jerichuntinum*, sed longissime distans ab utroque. Ad cujus investigationem expendenda sunt verba ista. I. Reg. 4. 12. *Et omnis Bethshan quæ est juxta Zarthanam*, *desubter Jezriel.* Et illa I. Reg. 7. 46. *Fusa sunt à rege*, *in planitie Jordanis*, *in terra argillacea*, *inter Succoth & Zarethanam.* Ordiamur à *Bethshane*.

I. *Bethshan*, quæ & *Scythopolis*, erat in *Manassitide*, *Judic*. 1. 27. ubi Græc. Καὶ ἐκ ἐξῆρε Μανασσῆ τὴν Βαιθσάν, ἥ ἐστι Σκυθῶν πόλις. Erat

ergo intra limites Samariticos, quamvis revera esset una de civitatibus *Decapolitanis*, & juris Gentilitii, ut ostendimus alibi.

II. Erat ultimus limes *Samaritidis* versus *Galilæam. Joseph de bell.* lib. 3. cap. 4. *Limes Galilææ, à meridie erat* Σαμαρεὶς τε καὶ Σκυθόπολις μέχρι τῶν Ἰορδάνου ῥείθρων, *Samaria & Scythopolis, usque ad Jordanis fluenta.*

III. Distabat civitas à Jordanæ media leuca ut *Borchardus*, & tamen ditiones suas extendit etiam ultra *Jordanem.* Nam nota illud *Æthici* in Cosmograph.

Fluvius Jordanis, inquit ille, *nascitur sub monte Libano, circumpergit ad lacum Tiberiadem: de quo exiens, suo cursu accurrit ad Scythopolim, quam secans mediam, & ab ea exiens, effunditur mari mortuo.* Jordanis *Scythopolim* secuit mediam, non urbem, nam ea distitit à fluvio, sed ditionem, ita ut esset de ditione Scythopolitana, & cis Jordanem & trans. Erat illa civitas nobilis Syrogræcorum, & jus & jurisdictionem habuit, non modicam intra *Manassitida*, imo quæ se extenderet in *Peræam.*

§. IV. Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus.*

De planitie hac magna, frequentissima mentio apud *Josephum*, quæ quidem excepit totam latitudinem *Manassitidos*, à Jordane versus occidentem, longissimo spatio.

Ille situm & regionem *Ephraimitarum* & *Manassitarum* describens, sic ait

Antiq. lib. 5. cap. 1. ἡ δὲ Ἐφραίμου φυλὴ τὴν ἄχρι Γαδάρων ἀπὸ Ἰορδάνου ποταμοῦ μηκυνομένην ἔλαχεν. Εὐρεῖαν δὲ ὅσον ἀπὸ Βηθήλων εἰς τὸ μέγα πελευτῶσα πεδίον. *Tribus Ephraimitica longitudine protendebatur, à fluvio Jordani, usque ad Gadaram* [*Gazaram* Josu. 16.3.& 21.21.] *Latitudine à Bethele, desinens ad magnam planitiem.*

Τῆς Μανασσῆτιδος οἱ ἡμίσεις, &c. *Dimidia tribus Manassæ, longitudine, à Jordane ad civitatem Dor.* Πλάτος δὲ ἐπὶ Βηθσάνων ἣ νῦν Σκυθόπολις καλεῖται. *Latitudine vero* [ab Ephraimitide] *usque ad Bethshanem quæ nunc appellatur Scythopolis.* Ita ut Μέγα πεδίον illud, pergentibus à *Galilæa*, inciperet *à Bethshane*, & extenderet se latitudine, ad limites *Ephraimaiticos.* Hinc illud apud eundem.

Ibid.

Ibid. lib 12. cap. 12. ἦλθον εἰς τὸ μέγα πεδίον ὗ κεῖται κατὰ πρόσωπον πόλις Βηθσάνη. *Venerunt, transgressi Jordanem in campum magnum, juxta faciem cujus sita est civitas Bethshan,* vel ut I. *Maccab.* 5. 52. Καὶ διέβησαν τὸν Ἰορδάνην εἰς τὸ πεδίον τὸ μέγα κατὰ πρόσωπον Βαιθσάν. *Transgressi sunt Jordanem, in campum magnum, contra faciem Bethshan.*

In libro *Judith* cap. 1. 8. vocatur Τὸ μέγα πεδίον Ἐσδρηλώμ, *Magnus campus Esdrelom*, hoc est revera, *Magna vallis Jezraelis.* Sic *Jezrael* loco ante citato I. Reg. 4. 12. Græc. Interp. est Ἐσραέ.

Jam vero, cum dicatur *Judas* cum exercitu [nam de eo est Sermo] à *Galeaditide* rediens, transiisse *Jordanem*, in magnum hunc campum, idque, ut videtur, non longe admodum à *Bethshane*, clare patet, communem aliquem trajectum *Jordanis* fuisse isthoc loci, qui non solum transitum præberet *Scythopolitanis* à ditione eorum Cis-Jordanina ad trans-Jordaninam, sed & à *Samaritide* ad *Peræam*, ut & ab inferiore *Galilæa*, ad *Peræam*.

Hic ego quærerem *Pontem Jacobi*, per quem ille *Jordanem* transiit, tendens in *Mesopotamiam*, cum baculo suo, atque inde rediens, cum familia, & non ubi jam ostenditur: Illum saltem hac via rediisse, extra omnem controversiam ponit, memoria *Succoth* Gen. 30. 17. quæ ab altera ripa Jordanis sita erat, opposita *Zarthanæ*, quæ erat secus *Bethshanem*. Atque an *Scythopolis* aliquid nominis sui derivarit à voce isto Succoth non dico, credo tamen nomen *Scytharum* originem talem redolere: Σκύθαι quasi Σύκκωθαι, quod habitarent & migrarent à loco in locum in tabernaculis.

§. V. *Bethbarah. Judic.* 7. 24.

NEC multum distitit ab hoc transitu *Bethbarah*, de qua Judic. 7. 24. *Misit Gedeon nuncios in omnem montem Ephraim dicens, Descendite in occursum Midian, & Occupate aquas usque Bethbarah, & Jordanem*, quod & fecerunt.

Nescio an majori cum ratione, dixerit *Kimchius*, quod *Hæ aquæ non erant aquæ Jordanis*, an minori *Jarchius*, Quod *Disterminarunt Syriam à Canaanitide.* Erant absque dubio aquæ aliquæ in valli *Jezreelis*, nam ibi prælium, si modo prælium dixerim, ubi ne

ne unus quidem à victore gladius strictus. Vid. cap. 6. 33. Cum esset fuga hostium, excitat *Gedeon* Ephraimitas per nuncios, ut occupent aquas, quas transire necesse erat *Midianitis*, ut pervenirent ad pontem aut trajectum *Jordanis* [de quo jam diximus,] per quem fugiendum iis erat ad sua. Cum castrametaretur uterque exercitus, *Midianitæ* erant ab Aquilone *Galilæam* versus, & *Gedeonitæ* ab Austro, propius montem *Ephraimi* cap. 7. 1. Labebatur fluvius in valle [ad cujus aquas, ut probabile est, discretum est à *Gedeone*, inter milites suos lambentes, & non lambentes] qui tandem sese exoneravit in *Jordanem*, supra pontem aut trajectum, qui duxit in *Peræam*. Cum ergo *Midianitæ* ab Aquilonari ripa hujus fluvii essent, nec possunt ad trajectum illum Jordanis pervenire, nisi trajecto prius hoc fluvio, Ephraimitarum erat ripas adversas tueri, ne hostes transirent: Idque toto fere spatio, à loco ubi incepta est pugna, usque ad *Bethbarah*, & *Jordanem*.

Sive igitur trajectus iste de quo diximus, *Bethbarah* dictus fuit à loco isto Jordani Vicino, sive *Beth-abarah* בית עברה ab etymo nostro, ulterior ripa Jordanis, ponti vel trajectui contigua, non incongrue dici potuit *Bethabarah Trans Jordanem* vel ab hoc vel illo. Nam Πέραν τοῦ Ἰορδάνου esse *Trans Jordanem* [utcumque renuat clar. *Beza*] docebunt Lexica, præsertim vero communis illa trichotomia, יהודה וגליל ועבר הירדן *Judæa & Galilæa & Transjordanina*. Ἀπ' Ἀνατολῶν τοῦ Ἰορδάνου, ut exprimit *Ptolomeus*. Et fatetur ipse Bez. *Trans Jordanem esse propriam vocis Græcæ πέραν declarationem*, in Matth. 4. 15.

Bethabaram ergo quam quærimus, ubi *Johannes* erat baptizans, disponamus in ulteriori ista ripa: in ditione Scythopolitana, ubi habitabant Judæi inter Syrogræcos, ut in omnibus regionibus Decapolitanis, & ubi tutius aliquantum potuit esse Christo à Scribis & Pharisæis Joh. 10. 40. quippe quod illic existeret, aliqualiter ex eorum jurisdictione. Et sic baptizantem habes *Johannem*, primum circa trajectum *Hierichuntinum*, ubi erat concursus populi non tenuis, propter frequentationem viæ; & secundo circa hunc trajectum *Scythopolitanum* ubi par concursus.

Si & adhuc lusitare luberet cum voce Βηθανία, supponi posset scribi בית עאניא *Bethaania*, quæ Idiomate Syro [cui frequentissimum mutare שׁ Shin in ע Ain] coincidit cum בית שאניא *Bethshanite*.

CHAP.

CAP. II.

NAZARETH, *Johan.* I. 45.

I. *Legenda non absimilis isti de sacello Lauritano.* II. *Situs Nazarethæ.* III. בן נצר *Ben Nezer.* IV. *Horrenda quædam acta in* כפר נחום *Caphornachumo.* V. *Pauca de Cana*, Johan. 2. 1.

§. I. *Legenda non absimilis isti de sacello Lauretano.*

QUONIAM in transitu tantum meminit *Nazarethæ* Evangelista noster, & nihil ibi à Christo actum refert, in transitu etiam nos ejus mentionem habebimus, situm ejus obiter investigantes, fusius forsan de eo acturi alibi.

At quid opus est, ut solliciti simus circa situm hujus urbis, cum locus quem præcipue in ea quærimus, domus scil. beatissimæ virginis, in *Nazaretha* jam non sit, sed in *Italia* in agro *Lauretano*, tralata illuc per Angelos : de qua re inter alios sic *Baronius* ad An. Dom. 9. *Porro Domus illa, in qua de verbi Incarnatione sanctissima virgo cœleste accepit nuncium, adhuc magno miraculo, non tantum integra perseverat, sed Angelorum ministerio ab infidelium manibus vindicata, in Dalmatiam primum, inde in Italiam translata est in agrum Lauritanum Piceni provinciæ*, &c.

Compensemus legendam legendâ.

Midras Schir. fol. 2. 2. *Dicunt de R. Chanina, quod vidit concives suos afferentes sacrificia sua ad Hierosolymam, & dixit, Omnes illi ferunt sacrificia, & non est mihi aliquid quod feram, quid ergo ego faciam ? Extemplo exiit in eremum urbis suæ, atque ibi invenit saxum. Saxum illud scidit, dolavit atque artificiose formavit, & dixit O quam vellem lapidem hanc portari Hierosolymam. Abiit conductum homines qui portarent. Dixerunt illi, Da nobis centum aureos, & portabimus. At ille, Vah, unde mihi centum aurei, imo unde tres. Illico paravit ei Sanct. ben. quinque Angelos in specie hominum, qui dixerunt ei Rabbi, Da nobis quinque solidos, & nos portabimus lapidem tuum Hierosolymam*,

rosolymam, si modo tu ipse manum operi admovebis. Admovit ille manum suam cum iis, atque illico steterunt omnes illi in Hierosolyma. Cum solvere vellet iis mercedem, illi evanuerant. Rem ergo recitavit ille coram Synedrio in Conclavi Gazith. Qui dixerunt, Rabbi, Videtur quod isti sunt Angeli qui saxum tuum apportarunt. Dedit ergo sapientibus nummum, de quo erat ab eo pactum.

Ego promptius huic historiæ fidem habuerim, quam isti *Lauretanæ*, quippe quod suspicor *R. Chaninam* istum fuisse *Haninam ben Dusa*, egregium magum [& affirmat Juchasin fol 57. 1.] nisi & dixeris sacellum *Lauretanum*, tralatum fuisse per Angelos Magorum.

In *Bemidbar Rabba.* fol. 257. Lapis ingens sponte sua volitat ex terra Israelis, & obturat os speluncæ in Babylonia, ubi erat *Daniel* inter leones. Sed fabularum satis.

§. II. *Situs Nazarethæ.*

SITUS Nazarethæ, secundum *Borchardum*, *Breidenbachium* & *Saligniacum*, emensurandus, & determinandus est à monte *Thabor*, nam sic illi unanimiter. *A Nazareth duobus leucis contra Orientem est mons Thabor.* Nec est cur, quoad regionem *Galilææ* quâ disponunt hanc urbem, ab iis dissentiamus, cum & alii etiam fere idem sentient.

Jam vero mons *Thabor* erat in ipso limite disterminante *Isacharitin à Zebulonite.*

Josu. 19. 22. *Et limes* [Issacharitis] *extendit se ad Thaborem, & Shahazimam*, &c. Quisnam autem limes ? Aquilonaris, an Meridionalis ? Aquilonaris, testante *Josepho.*

Antiq. lib. 5. cap. 1. Καὶ μετὰ τούτους [Manasitas] Ἰσάχαρεις Καρμηλόν τε ὄρος καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ μήκους ποιησάμενοι Τέρμονα, τό τε Ἰταβύριον ὄρος τοῦ πλάτους. *Post Manassitas est Isacharis, Carmelum montem & fluvium* [Jordanem] *habens longitudinis terminos, & montem Thabor latitudinis*, Id est, latitudo Isacharitidis est à Manassitide ad montem *Thabor*: ut plane docet methodus *Josephi* isto in loco.

Erat ergo mons *Thabor*, quasi in medio inter limites *Samariæ* & *Galilææ superioris*: hinc *Isacharitim* habens versus *Samariam*, illinc *Zebulonitin* versus istam *Galilæam.*

In

In *De Bell.* lib. 4. cap. 6. describit ille *Thaborem*, ubi hæc videntur obscuriora: Ἰταβύριον ὄρος ἐστὶ τοῦ μεγάλου πεδίου, καὶ Σκυθοπόλεως μέσον. Novimus ubi *Scythopolis*, & novimus ubi Μέγα πεδίον secus *Scythopolim*. At quodnam illud Μέγα πεδίον quod jacet post *Thaborem* versus Aquilonem, ut *Thabor* inter illud sit, & Scythopolim? Annon *Zabulonitis* ita apud Josephum audit? & videtur *Isacharitis* item, aut magna ejus pars, eodem titulo nuncupari, si eundem consulas *Ibid.* lib. 3. cap. 4. Ita ut distinctive nominetur ab eo Μέγα πεδίον *Scythopolitanum*, vel *Manassiticum* Μέγα πεδίον Σαμαρείτιδος. Ibid. lib. 2. cap. 21. Et describitur *Galilæa inferior à* Talmudicis, hoc charactere, *Quod ea producit Sycaminos, superior autem non. Sheviith* cap. 9. hal. 2. Sycamini autem nascuntur Ἐν τῇ πεδινῇ, 1 Reg. x. 27. Hinc ergo videtur nata distinctio *Galilææ*, in inferiorem & superiorem, Inferiori sic dicta, quia plana magis esset & campestris, Superiori, quia magis intumesceret montibus.

Fallor, aut *Superior* Emphatice aliquando vocatur *Galilæa*; nec immerito, cum inferior vocari posset Μέγα πεδίον. Sic erat *Cana* nuncupata *Galilææ*, forsan ut distingueretur à *Cana* disterminanti Galilæas, de qua suo loco. Et verba ista apud Evangelistam nostrum, cap. iv. 43, 44. *Discessit inde* [à Samaria] *& profectus est in Galilæam, nam Jesus testimonium perhibuit, quod in sua patria Propheta honorem non habet.* Nonne hæc hoc sonant? Noluit ille ire in *Nazaretham*, sed voluit ire in *Galilæam*, id est, Superiorem, & pervenit ad *Cana*.

Nazaretha ergo erat in *Galilæa inferiori*, in collimitiis *Isacharis* & *Zebulonis*, atque ut vulgo recipitur intra *Zabulonitin*, milliaribus distans xvi aut amplius à *Capernaumo*: nam ipse *Tabor* distabat à *Capernaumo* x aut circiter.

§. III. בן נצר, *Ben Nezer.*

NOn plene mihi satisfit, de vulgari Scriptura vocabuli *Nazareth* per נצר: multo minus, quod *Nazarenus* proferatur per נוצרי, id est Νωζαραῖος, cum Amanuenses sacri dicent, Ναζωραῖος. At bilem fere movet, cum lego ea quæ Judæi scribunt de בן נצר, *Ben Nezer.*

Chetubb. fol. 51. 2. *Tradunt Rabbini : Capti à regno, ecce sunt sicut captivi, at capti à latronibus non sunt sicut captivi.*

Traditio est distinguenda, מלכות אמלכות לא קשיא, *Quoad regnum & regnum non est difficultas* ; id est, quoad regna æqualia. *Ast est quoad regnum Ahashueri, & regnum* בן נצר, *Ben Nezer. Quoad latrones & latrones, non est difficultas, ast est quoad Ben Nezer*, & ליסטים עלמא, *latrones mundi* ; id est, latrones ordinarios. *Illic* [in Palæstina] *Ben Nezer vocatur Rex, Hic* [in Babylonia] *vocatur latro*, קרי ליה ליסטים.

Gloss. *Ben Nezer latro fuit, & cepit urbes, & regnavit iis, & factus est Dux latronum.*

Nonne suspicionem movet, quod comminiscantur famosissimum latronem denominatum *Filium Nezer*, נצר : quibus ipsissimis literis vulgo scribitur urbs *Nazareth* ? Prospice porro, & suspicabere magis.

Beresh. rabb. Sect. 76. *Intuitus sum cornua, & ecce cornu aliud parvum ascendit inter ea.* [Dan. vii. 8.] זה בן נצר, *Hic est Ben Nezer.*

Aruch hæc citat in voce קרן hoc modo. *Cornu aliud parvum ascendit inter ea*, זו מלכות כותיים, *Hoc est regnum Cuthæorum.* Quodnam autem est regnum istud Cuthæorum? Conjice ex

Midras Schir fol. 17. 2. *Præteriit hyems.* [Cant. ii. 11.] זו מלכות כותיים, *Hoc est regnum Cuthæorum.* Et paulo post : *Appropinquat tempus regni Cuthæorum ut destruatur, & appropinquat tempus regni cœlorum ut reveletur.*

Facile est odorari, quid sibi velint per *regnum Cuthæorum* : Christianorum absque dubio, [nisi ostenderint regnum aliquod Samaritarum :] & tum promptum suspicari quis iis sit *Ben Nezer.* Demonstrent velim unde nomen *Tetrarchiæ Nazerinorum* in Cœlosyria : de qua *Plin.* lib. 5. cap. 23. *Cœlosyria habet Apamiam Marsya amne divisam. A Nazerinorum Tetrarchia Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris vero Magog.*

§. IV.

§.IV. *Horrenda quædam acta in* כפר נחום, *Capharnacumo.*

CUM *Nazaretha* conjungamus mentionem *Capernaumumi*, quamvis multis milliaribus distantis, quippe quod hæc foret habitatio Christi, sicut illa fuerat natale ejus solum: Situm ejus investigavimus alio in tractatu, in regione *Gennesarethæ*, modicum distantem à Tiberiade: Aliam etiam *Capernaumum* habes apud *Gul. Tyrium*, lib 10. cap. 26. ad littus maris Mediterranei, prout hæc erat ad littus Gennesaritici. *In loco*, inquit, *qui dicitur Petra incisa, juxta antiquum Tyrum, inter Capharnaum, & Doram oppida maritima.*

In incerto est an vox à נעום derivetur an à נחום: illa *amœnitatem* denotat, hæc *Consolationem*. Et quamvis nostra ab amœnitate loci sic dici possit, quam describit *Josephus* De bell. lib. 3. cap. 35. Orientales tamen interpretes, eam scribunt posteriori modo. Occurrit & apud Rabbinos, oppidum iisdem literis כפר נחום, de qua forsan non pœnitebit lectorem hanc audire historiam.

Midras Cobeleth, fol. 85. 2. *Chanina filius fratris R. Josue, profectus est* כפר נחים, *Capharnaumum.* ועברון ליה מינאי מלה, *& fecerunt in eum Hæretici* [vel magi, nam vox utrumque denotat] *aliquid incantationis. Introduxerunt eum in urbem insidentem asino:* Sabbato scil. quod prohibitum. *Abiit ille ad avunculum suum R. Josuam* ויהב עליו משחא ואתסי, *qui posuit super eum aliquid unguenti, & sanatus est.* Incantationibus, ut videtur, eum dementaverant, ut alienatus à se foret, & sui oblitus, & Sabbati. Sequitur & immediate altera historia.

Quidam de discipulis R. Jonathanis fugit ad istos hæreticos: [ut fieret ipse hæreticus cum iis.] *Jonathan ipsum invenit, jam factum castratorem avium, pecudumque. Miserunt ad eum* [Jonathanem] *& dixerunt, Scriptum est, Conjice sortem tuam nobiscum, atque omnibus nobis erit crumena una. At fugit ille, atque isti sunt prosecuti. Dixerunt ei, Rabbi, veni & præsta officium tuum erga sponsam. Venit atque invenit eos* עסוקים בריבא אחרה, *mœchantes cum puella una. Dicit ille iis* כן ארחהון יהוראי עבדין, *Num Judæorum moris est ita facere? Respondent, Nonne scriptum est in lege? Conjice sortem tuam nobiscum, nobis omnibus erit crumena una. At fugit ille,*

atque isti sunt prosecuti, usque dum appelleret ostium propriæ domus, atque ostium clausit contra eos. Dicunt ei, O Rabbi Jonathan, Ito & lætans dic matri tuæ quod non retrospexisti ad nos: nam si retrospexisses, magis quam nos fuimus te prosecuti, tu nos fueras prosecutus.

Dum hæc lego, non possum non *Nicolaitas*, aut alios in istiusmodi volutabro volutantes se in animum revocare: & certe non indignum est hoc quod refertur observatione circa istas hæreses: Et si *Caphar-Nachum* ista, eadem fuerit cum *Capernaumo* de qua tam frequens mentio apud Evangelistas, quod videtur, *O Capernaum, olim exaltata ad cœlos, quomodo jam detruderis ad infernum!*

§. V. *Pauca de Cana.* Joh. II. 1.

IN incerto est quænam sit prima vocis *Cana* litera, an *Caph*, an *Coph*: utrumque comperimus.

I. קנה, litera initiali *Coph*, est civitas in tribu *Aser*, Josu. xix. 28. ubi Græca pro *Canah* habent Κανθάν: & MS. Alex. Κανά.

II. קיני, vox non admodum absona memoratur à Talmudicis, in *Ohaloth*, cap. 18. hal. ult. רבי ובית דינו נמנו על קיני וטהרוהו, *Rabbi & Consessus ejus numeratis suffragiis de Keni, puram eam pronunciarunt.* Gloss. *Keni erat locus dubiæ conditionis, æstimatus immundus* [ut locus scil. gentilium] *ast temporibus R. Judæ haccadosh, cognitum est de ejus causa, & pronuntiarunt eam mundum.*

III. Est Κανὰ κώμη apud Josephum, sed incerti situs, in Ἀρχαιολογ. lib. 13. cap. 23. *Cadente Antiocho* [dum pugnaret cum rege Arabe] τὸ στράτευμα φεύγει εἰς Κανὰ κώμην, *exercitus ejus fugit ad oppidum Cana.* Vix credo nostram, sed aliam, ut suadere aliquantum potest contextus *Josephi.*

IV. At loquitur etiam, in, *De vita sua*, de κώμη τῆς Γαλιλαίας ἣ προσαγορεύεται Κανὰ, *oppido Cana Galilææ.* Cujus situm, quantum datur, ex eo, statuimus alio in tractatu: nempe non longe à loco ubi *Jordanes* influit in mare Gennesariticum. Ita ut inter *Canam* hanc & *Capernaumum* foret fere tota longitudo istius maris.

V. At

V. At non omittendum est quod כנה , inchoante *Caph*, occurrit apud *Juchasin*, fol. 57. 2. cujus hæc verba. *In fine capitis* השוכר את הפועלים [est caput septimum, *Bava Mezia*] *est traditio. Abba Chalaphtha de Caphar Hananiah dicit nomine R. Meir.* [occurrunt hæc in *Bava Mezia*, fol. 94. 1. ubi & adducitur quid dicit.] ונ״ל כי כפר הנניה חיא כפר כנה, *Et videtur mihi* [sunt verba authoris *Juchasin*] *quod Caphar Hananiah est Caphar Cana: sicut probabile est ex capite nono tractatus Sheviith: nam ibi erat initium Galilææ inferioris.*

Ex loco in *Sheviith* allegato, qui est halac. 2. plane liquet *Caphar Hananiah*, fuisse in ipso limite, duas Galilæas disterminante inferiorem & superiorem ; Unde patet quod *initium Galilææ inferioris*, apud authorem nostrum, non est ut pergis à Samaritide in Galilæam, sed è Galilæa superiori in inferiorem. Et an *Cana Galilææ* nostra sic dicta fuerit, ut distingueretur à *Canah* ista disterminante, an à *Canah* Aseritica, quæ non admodum incongrue dici potuit *Sidoniorum*, determinet lector.

Ut & quare Syrus interpres hoc in loco scripserit קטנא *Katna* pro *Cana*. An quod ei in animo & oculis fuerit קטת *Kattath*, Josu. xix. 15. quæ vulgari Dialecto vocabatur Κατανὰθ, ut reddunt LXX, & asserunt Hierosolimitani, *Megill.* fol. 70. 1. Aut an per ipsam vocem קטנא minoritatem urbis innuere vellet, q. d. *Cana minor.*

CAP.

CAP. III.

Ἀινὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλεὶμ, Joh. III. 23.

I. *Nomina & loca quædam cognati soni cum* Σαλεὶμ. II. שלמאה, *Salmæus, vel Salamæus, apud Targumistas pro* קיני, *Kenæo.* III. Ἀινὼν, *apud Græc. Interpr.* Josu. xv 62. IV. *Syrus notatus & Eustathi super Dionys.* V. *Herodium Regia.* VI. *Machærus castellum.* VII. הר מצער, *Mons Mizaar*, Psal. xlii. 6. VIII. עגלת שלישיה, Esai. xv. 5.

§. I. *Nomina & loca quædam cognati soni cum* ΣΑΛΕΙ'Μ.

ORDIAMUR primo à Σαλεὶμ, atque inde quæramus *Ænonem* vicinantem.

I. Parum ad investigationem nostram faciunt verba *Mosis*, Gen. xxxiii. 18. ויבוא יעקב שלם עיר שכם, quamvis super ea condiderint versiones nonnullæ, & authores tabularum, civitatem nescio quam *Salem*, prope *Sichemum*. Quam nec agnoscunt Judæi nec Samaritani. Nam Judæi reddunt, nec sine ratione, *Et venit Jacobus salvus ad civitatem Sichem.* Onkel. Jonathan Beresh. rabb. Sect. 79. Schabb. fol. 33. 2, &c. Et textus Samaritanus habet שלום pro שלם, *Et venit in pace.* Nec erant inter mortales qui melius judicare possent, an שלם isto in loco fuerit urbis nomen necne, quam Samaritæ.

II. Σαλεὶμ est nomen loci in Codice Romano apud Græc. Interpr. in *Josu.* xix. 22. ubi Hebræa sic ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש, *Et pervenit terminus* [Isaacharitidis] *usque Thabor, & Shahazimah, & Bethshemesh.* Græca autem, Καὶ συνάψει τὰ ὅρια ἐπὶ Γαιθβὼς, καὶ ἐπὶ Σαλεὶμ κατὰ θάλασσαν, καὶ Βαιθσαμύς.

Docet nota Masoretica, vocem *Shahazimah* scriptam per *Vau*, legendam esse per *Jod*, quod & agnoscunt hi interpretes [quod notandum] sed vocem in binas partiuntur שחץ ימה, i. e. *Shahaz* κατὰ θάλασσαν: at quare *Shahaz* in *Salim* traduxerint non facile est augurari.

Videtur

Videtur Σελάμη apud Josephum, quam numerat inter oppida Galilææ à seipso munita [In vita sua] esse eadem cum Σαλὴμ hac interpretum, præsertim vero cum connumeretur ab eo cum monte *Itaburio*, vel *Thabor*.

III. Σαλημὶμ, in Codice Alexandrino, respondet Hæbræo שעלים in I Sam. ix. 4. In Complut. Σαλημὶμ; in Romano Σεγαλίμ. Ubi Targ. pro בארץ שלישה, *In terra Shalisha*, habet בארע דרומא, *In terra Australi*: & pro בארץ שעלים, *In terra Saalim*, habet בארע מחברא, *In terra Mathbara.* Quare & hic, & II Reg. iv. 41. reddiderit בעל שלישה, *Baal Shalisha*, per ארע דרומא, *Terra Australis*, rationem aliquam petere potes à Gemaristis, qui de isto loco hæc habent in

Sanhedr. fol. 12. 1. *Non erat in tota terra Israelitica regio aliqua quæ citius maturefecit & decoxit fruges suas quam Baal Shalishah.* Jam vero regionem talem in *Menachoth*, fol. 85. 1. vocant שדות המודרמות, *Agros Australes*, vel ad literam, *Austrificatos*: *quia super eos sol oritur & occidit.* At quare reddiderit ארץ שעלים per ארע מחברא obscurius: nisi forte respectum aliquem habuerit ad תבור, *Thabor*, cujus mentio capite sequenti, ver. 3. ita ut מחברא sit *Planicies Thaborica.*

Et jam si vel ex hisce locis quos nominavimus, vel aliquem alium ex sua lectione eligat lector, videat an ei congrue præfigi possit articulus τ, cum nomina urbium & oppidorum utplurimum sint generis fœminini; at hic apud Evangelistam nostrum sit τ Σαλεὶμ. Unde suspicio oriri potest de urbe aliqua non esse sermonem, sed de re aliqua alia: De qua exercitationis ergo liceat exspatiari.

§. II. שלמאה, *Salmæus, vel Salamæus apud Targumistas pro* קיני, *Kenæo.*

NEMINI ignotum est, qui Paraphrastas Chaldaicos evolvit, *Kenæos* ab iis vocari שלמאה, *Salmæos*, vel *Salamæos.*

Ab *Onkelosio*, Gen. xv. 19. Numb. xxiv. 21, 22.

A *Jonathane*, Judic. I. 16. & iv. 2. & v. 25. I Sam. xv. 6. & xxvii. 10. Observo pariter מעכתי, *Maachathæos*, ab iis vocari אפיקרוס, *Epikeros*, Deut. iii. 14. Josu. xiii. 13. Atque hoc, ut

ut videtur, à loco vel regione ubi olim habitarunt *Maachathæi*, cui nomen, Targumistarum tempore, Ἐπίκαιρος, Ἀπ' Ἀνατολῶν τοῦ. Ἰορδάνου, in grad. 67. 31. 0. Ptol. tab. Asiæ 4. si modo bene convenit situs, quam rem hic non discutiemus.

At *Kenæus* non ita dictus est *Salamæus*, à loco quopiam ubi habitarunt. Nam *Kenæi* in parte Meridionali Judææ dicti sunt *Salamæi*, Judic. I. Sic & *Heber Kenæus* in Galilæa, Judic. IV. Et *Kenæi* inter Amalechitas, I Sam. xv. Et *Kenæi*, quorum sedes trans Jordanem, Gen. xv. Verum unde sic dicti non quærimus: sat est quod vulgari hoc nomine dignoscerentur שלמאה: Cui quam cognatum sit ὁ Σαλείμ, arbiter esto æquus lector. Quid si igitur illud quod Evangelista hic vult, hoc siet, *Johannes erat baptizans in Ænon Prope Salamæum*, vel *Kenæum*: loquente eo cum vulgo, & nomen istius gentis adhibente, quæ vulgo jam audiit. At si daretur id quod proponimus, uter *Kenæus* est intelligendus? An is qui in eremo *Judæ*, an ille qui trans mare salsum?

§. III. Αἰνὼν *apud Græc. Interpr.* Josu. xv. 62.

SI *Essenus* שלמאי, *Salmæus*, dici possit, æque ac *Kenæus* [& certe meretur, si vox *Perfectionem* vel Austeritatem vitæ denotet] fidentius ego Σαλείμ Evangelistæ disposuerim in Eremo Judæ: quippe quod illic loci comperiam *Ænonem* apud Græc. Interpr. in Josu. xv. 62. ubi Hebræa in hunc sensum; *In eremo Betharabah, Middin & Secacah & Nibshan, & civitas salis, & Engedi, civitates sex.* Græca autem, Καὶ Βαδδαρσεὶς, καὶ Θαραβαὰμ, καὶ Αἰνὼν, &c. Ubi plane vides Αἰνὼν pro *Middin*: at qua ratione obscurius. Hoc tantum observare licet quod *Middin* occurrit Judic. v. 10. יושבי על מדין: quod si interpreter *Qui habitatis juxta Middin*, Kimchium habeo suffragantem, qui sic in locum, *Middin est nomen urbis, cujus mentio occurrit in Josua, Middin & Secacah.* Jam ergo cum Αἰνὼν significet *locum fontium* vel aquarum, adverte quid sequatur מקול מחצצים בין משאבים; *A voce sagittariorum inter loca ubi hauriuntur aquæ.* Græc. Ἀναμέσον ὑδρευομένων. Ut si quæras ab interprete Græco, Quare quæso reddidisti *Middin* per Αἰνὼν, *locum fontanum?* Respondere habet, Quia *Middin* erat locus ὑδρευομένων.

Successerunt

Succesſerunt Kenæis Eſſeni in ſedibus ſuis in eremo Judæ, ut *Plin.* lib. 5. cap. 17. & *Solin.* cap. 38. & ſucceſſerunt etiam iis in Auſteritate vitæ, ut de iis teſtatur *Joſephus*, aliique: Et ſi *Eſſenum* שלמאה, *Salamaeum*, dici permiſeris, ut dicti ſunt *Kenai*, reddere potes verba Evangeliſtæ in hunc ſenſum *Johannes erat baptizans in Ænon prope Eſſenum.* Et ſupponi poſſet Baptiſtam, ſicut fuerat inter duas Sectas Judæorum Phariſæos & Sadducæos, & nonnullos eorum baptizaverat, ſic jam ſe applicare ad tertiam Sectam, Eſſenos, ut & nonnullos eorum baptizet; ſed non determinamus.

§. IV. *Syrus notatus. Et Euſtath ſuper Dionyſ.*

DUM vocem Αἰνὼν in manibus habemus, non obſervare non poſſumus, eam à Syro & Arabe in binas eſſe diſſectam: Nam ille legit בעין יון, *In fonte Ion*; Hic פי עין נון, *In fonte Nun.*

Nominis notationem videntur prodere ipſa verba Evangeliſtæ.

Ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. Nam aptiori interpretatione vocem non donaveris, quam *Locus fontium* vel *Aquoſus*. Sic & *Nonnus*

Ὕδατι βαπτίζων βαθυκύμονος ἐγγύθι Σαλήμ.

Quare ergo bipartirentur Interpretes iſti vocabulum per ſe ſatis planum atque Etymologicum?

Ion Syri in mentem revocat verba *Euſtathii* ſuper hunc *Dionyſii* Περιηγ. verſiculum

Ἥν τε καὶ Ἰονίην ἀφνειαίεται οὐνόμαζαντο.

Dicunt quidam, inquit ille, *quod totum illud pelagus à Gaza Ægyptum uſque, vocatur etiam Ionium, ab Io:* Καὶ τὴν ἐκεῖ δὲ Γάζαν Ἰόνην καλοῦσί τινες. Ἔνθα βοῦς ἦν ἐν ἀγάλματι τῆς Ἰοῦς ἤτοι τῆς Σελήνης: *Atque etiam ipſam Gazam nonnulli vocant Ionen. Ubi bucula eſt, imagine* Ἰοῦς, *ſive Luna.*

Gazam dictam fuiſſe *Ionen* rarioris eſt notitiæ: Detur, & mare inde ad Ægyptum dictum Ionium: ego ab *Io* nomen non

D deduxerim,

deduxerim, quin potius ab *Ionibus*, æneis istis hominibus, de quibus in Ægyptum adventantibus, sedesque suas juxta mare figentibus, non ignobilem narrat historiam Herodotus. *Euterpe*, capp. 152, 154.

At num עין יון, *Ein Ion*, [vel *Iaven* ut placet nonnullis] circa hanc regionem quærenda? Johannem circa *Gazam* quærere, est extra terram Israeliticam quærere, prout tunc temporis definiti erant limites terræ.

§. V. *Herodium*, *Regia*.

SI *Ænon* fuerit locus ubi *Johannes* ultimo Baptizabat, ante suam incarcerationem, tum quærenda est, vel in *Galilæa*, vel in *Peræa*, nam vel hic vel illic familiaritatem iniit ille cum *Herode*. Quamvis enim S. *Lucas* de Herode loquens, memoret tantum Galilæam sub ejus Tetrarchia, *Luc*. III. 1. docet tamen *Josephus* quod Ἐγένετο ὑπὸ τούτῳ [Ἀντίπᾳ] ἥτε Περαία, καὶ Γαλιλαία, *Sub eo erant & Peræa, & Galilæa*, De bello lib. 2. c.9. Atque in utra initiabis familiaritatem ejus cum Baptista? Erat cum opinarer, In Galilæa: at dum pensatius cogito de *Herodio* in Peræa, atque ejus vicinitate ad *Machærunta* carcerem Johannis, videri potest illud probabilius.

Josephus de bell. lib. cap. 16. de Herode magno, splendidisque ejus ædificiis loquens, hæc habet inter alia. Φρούριον ἐπιτειχίσας τῷ πρὸς Ἀραβίαν ὄρει προσηγόρευσεν Ἡρώδιον ἀφ' ἑαυτοῦ, *Castrum muniens in monte juxta Arabiam*, *Herodium vocavit de nomine suo*: Ubi per *Arabiam*, intelligit *Moabitin*: & conditum videtur hoc præsidium ab Herode, pro munitione contra Moabiticos Arabas.

Humatus illic est *Herodes* qui condidit, referente eodem *Josepho De bello*, lib. 1. cap. 21. Ubi funeris ejus pompam describens sic ait, Πεντακόσιοι δὲ ὑπ' αὐτοῖς τῶν οἰκετῶν ἀπελευθέρων Ἀρωματοφόροι, *Post eos ibant quingenti de domesticis, & libertis ejus Aromatarii*. Σταδίους δὲ ἐκομίσθη τὸ σῶμα διακοσίους εἰς Ἡρώδιον, ὅπου κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐτάφη, *Latum est corpus ejus ducentis stadiis* [à Jerichunte scil. ubi expiravit] *ad Herodium, ubi secundum mandatum ejus est tumulatus*. At vero in

Antiq. lib. 17. cap. 10. ait Ἤεσαν δὲ ἐπὶ Ἡρωδίου στάδια ὀκτώ.

Venerunt

Venerunt ad Herodium stadiis octo, nam ibi ex ipsius mandato erant funerationes. Primo intuitu suspiceris esse sphalma. Ast hoc innuitur, quod à *Jerichunte* ad *Herodium* erant Ducenta stadia, vel xxv. M. pass. at Sepulchrum *Herodis* distabat octo stadiis ab *Herodio,* prout vulgo Sepulchreta erant tanto spatio extra urbes.

§. VI. *Macharus, castellum.*

BAPTISTAM ab *Herode Tretrarcha* incarceratum fuisse in *Macharunte* castello docet idem *Josephus Antiq.* lib. 18. cap. 7. Καὶ ὁ μὲν ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸ Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς, &c. *Atque ipse quidem* [Baptista] *ob suspicionem Herodis mittitur vinctus ad Macharuntem* : Et paulo ante Μεθόριον δὲ ὄντι τῆς Ἀρέτα, καὶ Ἡρώδου ἀρχῆς, *Est autem* locus iste *terminus regni Arata* [Arabis] *& Herodis.*

De situ ejus sic Plin. *Nat. hist.* lib. 5. cap. 6. *Prospicit* [Asphaltitin] *ab Oriente Arabia Nomadum* [Moabitis:] *A meridie Macharus secunda quondam ars Judaa ab Hierosolymis,* Cujus animus hic est. *Arabia Nomadum* sita ab Oriente *Asphaltitis,* eam prospicit ab Occidente: Et *Macharus* ab Aquilone sita, eam prospicit à Meridie : Aliter *Macharunta* dimoveris quam longissime à proprio situ.

Occurrit apud Talmudicos, sub nomine *Macvar.*

Hieros. Shevíith, fol.38.4. *Montanum Peraa, erat Mons Macvar, & Gedor.*

Targum Hieros. & *Jonath.* in Num. xxxii. 35. *Pro Atroth Shophan, & Jaazer* habent יח מכללתא ׀ שופן וירת מכוור, *Maclelta Shophana, & Macvar.* Et *Jonath.* addit מכוור גרמתא, *Macvar Garamatha.*

Planum est cur עטרות, *Atroth,* reddiderint per מכללתא, [quod & fecit *Onkelosius.*] Hebræam scil. vocem quæ significat *Coronam,* transtulerunt per vocem Chaldaicam ejusdem significationis, At quare *Jaazer* per מכוור ? *Onkel.* in ver 3. ejusdem capitis reddit *Jaazer,* & *Nimrah* per כומרין ׀ בית נמרין, quod ego transtulerim *Atratos,* vel *Denigratos de domo Nimrin.* Et Commentatur *Ptol.* qui sic in Arabia Petræa. Διατείνει δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τὰ καλούμενα μέλανα ὄρη, &c. *Protenduntur in regione montes*

 qui

qui vocantur Nigri, à sinu scilicet qui est juxta Pharan, quasi ad Judæam, &c. At vero an מכוור, relationem aliquam habeat ad *Nigrorem*, à כיור, *Catino* vel *Fornace*, disquirendum relinquimus.

Videmus ergo ubi sita *Herodium* & *Macherus*, in ultimo scilicet *Peraæ* limite versus Austrum vel *Moabitin* : juxta primum littus Asphaltitis.

Naturam loci describit Josephus *De excid.* lib. 7. cap. 21. Ῥέουσι δὲ καὶ θερμῶν ὑδάτων πηγαὶ κατὰ τὸν τόπον, &c. *Fluunt per locum fontes aquarum calidarum, gustu plurimum inter se differentium. Nam quædam sunt amaræ, quædam dulces. Sunt etiam multæ ebullitiones aquarum gelidarum*, &c. Confer *amaras* cum aquis *Nimrim*, Esai 15. 6. & reliquas cum aquis *Dimon*, ver. 9. ubi quæras an *Dimon*, non eadem sit cum *Dibon*, [*Mem* & *Beth* alternantibus] ast ista pronuntiatione prolata, ut consonaret magis cum דם, *Dam*, *Sanguis*, מי דימון מלאו דם, *Aquæ Dimon repletæ sunt sanguine.*

Dum in hac aquosa regione sumus, nonne sumus inter rivos *Arnon ?* Affirmat Clar. *Beza*, dum in verba illa *Johan.* III. 23. Ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ, sic commentatur. *Multi videlicet rivi*, *quorum etiam in eo tractu circa Aroer fit mentio in libris Mosis* : & suffragatur ipse loci situs, cum *Macherus* fuerit ultimus terminus terræ Israeliticæ versus *Moabitin*, apud Josephum, sicut *Arnon* est, apud Mosen.

At non hic invenimus locum aliquem qui vocatur *Ænon*, nec aliquem qui *Salim*. Verissime quidem : At locus ipse ob aquositatem bene meretur illud nomen *Ænonis*, quod *locum fontium* denotat : & si *Saleim* idem esse possit cum *Salamæo*, habemus & hic *Kenæum*, seu *Salamæum*, Gen. xv. & Num. xxiv. Sed in re tam obscura tutius est nihil decernere : & leniter aget lector, cum modesta conjectura. Invia sunt quæ calcamus, & duce opus est, quem adhuc non invenimus.

§. VII.

§. VII. *Mons Mizaar*, הר מצער, Psal. XLII. 6.

A Primis *Moabitidis* finibus versus Aquilonem transeamus, extra limites licet, ad ultimos, versus Meridiem.

Memor ero tui [inquit Psaltes] *de terra Jordanis*, & *Hermonim*, מהר מצער, *De monte Mizaar*. Ast ubi mons iste *Mizaar*?

Omissis quæ dicuntur à *Borchardo*, aliisque de *Hermonio* prope *Thaborem*, qua auctoritate nescio: ut & quod הר מצער, ab omnibus fere redditur *Mons modicus* aut *Exiguus*. Et quod Targumistæ & R. Solomoni est *Mons Sinai*, Apollinario *Mons Hermon*: videtur plane esse *Montanum Zoaris*, quo confugiendum *Lotho* fuisset, si per angustiam temporis licuisset, Gen. 19. 20. *Effugium ad hanc urbem*, הלא מצער היא, *Nonne ea Mizaar*, vel *parva est?* Nonne ergo pariter הר מצער, *Mons Mizaar*, idem est ac si diceretur הר עיר מצער, *Montanum parvæ civitatis Zoaris*.

Ratio conjecturæ præter consonantiam nominis hæc est;

I. Sicut *Hermonim*, vel *Hermon* erat juxta fontes Jordanis, sic *montanum Zoaræ* erat juxta extremas aquas Jordanis in Asphaltite. Et videtur Psaltes de *Terra Jordanis*, vel Trans-Jordanina loquens, totum Jordanem emensurare à capite ad calcem, à primo fonte ad ultima fluenta.

II. Sicut se recepit *David* in Trans-Jordanicam *Hermonem* versus in fuga sua ab *Absalomo*, sic erat cum se reciperet etiam versus *Zoaram* in *Moabitin*, in fuga sua à *Saulo*, I Sam. xxii. 3. Et sic miseram suam conditionem describit & deplorat eo acerbius, quod exularet & hic & illic, in extremis terrarum quas alluit *Jordanes*.

§. VIII. עגלת שלישיה, *Esai*, xv. 5.

CUM mentione *Zoaræ*, subditur hæc clausula עגלת שלישיה; in *Esaia*, & cum mentione *Zoaræ*, & *Horonaim* in *Jeremia*.

Esai. xv. 5. בריחה עד צוער עגלת שלישיה.

Græc. Ἐν αὐτῇ ἕως Σηγώρ. Δάμαλις γάρ ἐστι τριετής.

Vulg.

Vulg. *Vectes ejus usque ad Segor, vitulam conternantem.*
Targ. *Ut fugiant usque ad Zoar, vitulam trimam magnam.*
Angl. *His fugitives shall flee unto Zoar, an heifer of three years old.*
Hierem. xlviii. 34. ·מצוער עד הורנים עגלת שלישיה·
Vulg. *A Segor usque ad Horonaim, vitula conternante.* Sic & alii. Novi quid in hæc loca commentatores. Verum nonne potest עגלת שלישיה, *Eglah shelishijah*, esse nomen loci? & dici *Eglah tertia*, respectu duorum aliorum locorum cognati soni; *Eglah Ducissa*, aut *Nobilis*, prout שליש significat *Ducem* aut *Tribunum*,

Mentio fit עין עגלים, *Ein Eglaim*, in ista regione, *Ezek.* xlvii. 10. ubi vox *Eglaim* plane dualizat, atque indigitare videtur duo fuisse loca nomine *Egel*, quorum respectu, hic noster dici potuit *Eglah tertia.* Sic *Ramathaim*, I Sam. I. 2. dualizat, & duplicem fuisse *Ramam* plane demonstrat.

Prope accedit sonus τῆ *Necla*, apud *Ptol.* in Arabia Petræa.

Ζωάρα,	*Zoara.*	67. 20.	30. 30.
Θοάνα,	*Thoana.*	67. 30.	30. 30.
Νέκλα,	*Necla.*	67. 20.	30. 15.

Vides hic *Zoaram* & *Neclam* apud Geographum, ut *Zoar* & *Eglath* apud Prophetam. Et quam facile fuit τῆ *Eglah* scriptura Græca transire in Νέκλα: præsertim vero si aliquis sonus literæ N includatur in litera ע. Et vides apud Geographum *Zoaram* & *Neclam*, distare xv. M. pass. & supponatur sic distitisse *Zoaram* & *Eglam* interjacente *Horonaimo*, unde non incongrue reddi possent verba Prophetarum,

Profugi ejus sunt usque ad Zoaram, ad Eglam tertiam.
A Zoara usque ad Horonaim, ad Eglam tertiam.

Fallor, aut Ἄγαλλα apud *Josephum* est *Eglah* nostra.

Antiq. lib. 14. cap. 2. Numerans ille xii. civitates, quas pollicitus est *Hyrcanus* se redditurum *Areta* regi Arabum, quas ab Arabibus abstulerat pater ejus *Alexander*, inter cæteras has nominat: Ἄγαλλα, Ἀθώνη, Ζωάρα Ὀρώναι. De *Zoara* nullus potest esse scrupulus. Nec de Ὀρώναι, quin quod sit *Horonaim.* Et videtur Ἀθώνη consonare cum Θοάνα *Ptolomæi.* Et Ἄγαλλα cum ejus *Necla*, & cum ista quam nos supponimus, *Eglah.*

C A P.

CAP. IV.

ΣΥΧΑΡ. Joh. IV.

§. I. *Pauca notata de rebus Samaritanorum.* II. *Pauca de versione Pentateuchi Samaritica.* III. *Situs montium Gerizim, & Ebal. Textus Samariticus in* Deut. XXVII. 4. *notatus.* IV. *Quare Sychar scripta, & non Sychem.* V. עין סוכר *apud Talmudicos.*

§. I. *Pauca notata de rebus Samaritanorum.*

1. *De Nomine Cuthaeorum.*

SAMARITANOS à Judæis dictos fuisse *Cuthæos*, ignorat nemo: Οἱ μὲν κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Χουθαῖοι, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων Σαμαρεῖται, *Jos. Antiq.* lib. 9. cap. 14.

Ast quare *Cuthæi* dicti potius quam *Babylonii*, *Hamathæi*, *Avæi*, &c. nam inde deductæ sunt coloniæ in *Samariam* æque ac à *Cutha*, II. Reg. XVII. 24. Imo *Cuthæi* ab iis dicti sunt tunc temporis, cum magna pars gentis Samariticæ constaret ex Judæis.

Suspicor virulentum aliquid in ipso nomine. *Cushitarum* nomen apud Judæos erat odiosum & ignominiosum: nempe ut gentis non solum hostilis; sed & maledictæ, & visu horrenda ob colorem nigrum. Vide & quære in titulo Psal. VII. an sub nomine *Cush* non lateat aliquid probrosum. Tale quid suspicor latere sub nomine *Cuthim*. Nam cum vox כותים, eadem esse possit cum voce כושים, litera ש in ת transeunte dialecto *Syra*, facilime mihi persuadere possit, Judæos cum Samaritanos gentem invisissimam vocarent *Cuthæos*, tacite iis convitiatos fuisse nomine *Cushitarum*.

2. *Josephus*

2. *Josephus titubans.*

Kiddushim, fol. 75. 2. *R. Ismael dicit* כותים גירי אריות הם, *Cuthæi sunt proselyti leonum.* *R. Akiba dicit* גירי אמת הן, *Sunt veri proselyti.* Satis nota est historia *de Leonibus*, II Reg. xvii. 26. quam sic decolorat *Josephus.*

Antiq. lib. 9. cap. 14. Ἕκαστοι κατὰ ἔθνος ἴδιον Θεὸν εἰς τὴν Σαμάρειαν κομίσαντες, πέντε γὰρ ἦσαν, καὶ τούτους καθὼς ἦν πάτριον αὐτοῖς σεβόμενοι, παροξύνουσι τὸν μέγιστον Θεὸν εἰς ὀργὴν καὶ χόλον. Λοιμὸς γὰρ αὐτοῖς ἐνέσκηψεν ὑφ' οὗ φθειρόμενοι, &c. *Pestis eos invasit & absumsit*, &c. de Leonibus nulla omnino habita mentione. Forsan ab historia ista de internicione exercitus *Sennacheribi* per pestem, phantasia ista de peste inter Samaritas: at unde silentium de Leonibus, quisnam dixerit.

3. *Samaria bis colonis plantata.*

Colonias in *Samariam* deduxisse dicuntur *Asnappar*, Ezr. iv. 10. & *Esarhaddon*, ver. 2.

Asnappar eundem cum *Sennacheribo* esse, eumque octonomium fuisse autumant Judæi in *Sanhedr.* fol. 94. 1. Primæ quidem nominum syllabæ aliquantum consonant, *Sena* & *Asna*: verum an eundem hominem denotent, in medio relinquimus.

Quicunque tandem fuerit *Asnappar*, sive ipse *Sennacheribus*, seu *Salmanassar*, seu Regis aliquis satrapa, Dux factus migrationis, videtur certe *Samariam* bis fuisse coloniis plantatam. Primo confestim post urbem captam, *Cuthais*, *Avais*, *Sepharvaitis*, &c. Sub *Asnappero* sive is Rex fuerit, sive Dux facti tantum. Et cum non pauci eorum devorarentur à leonibus, tum secundo plantata ea *Susanchais*, *Tarpelais*, &c. in diebus *Esarhaddonis*: cum quibus ascendit sacerdos qui doceret cultum Dei. Ut omnia hic confundat *Epiphanius*, vide apud eum *Heres.* viii. cap. 9.

4. *De Dosthai Samaritarum Pseudo-apostolo.*

Tanchum. fol. 17. 4. *Cum leones devorarent Samaritas, Rexque Assyriæ rem audiret, accersivit seniores Israelis & dixit: Numquid unquam*

unquam discerpserunt feræ quemquam in terra vestra, dum vos ibi habitaretis? Unde ergo hoc quod nunc fit? Respondent illi, Terra nostra non sustinet gentem ullam quæ non versatur in lege, & quæ non circumciditur. Date ergo ex vobis, inquit ille, duos qui eant & doceant populum. Miserunt ergo illuc ר דוסתאי בר ינאי, *R. Dostheum filium Jannæi, &* ר טבייה, *R. Sabiam, qui docuerunt eos librum legis scripta.*

Itane vero? Num *Dosthai* Samaritanorum oraculum, in temporibus Imperii Assyriaci? Unde ergo ei Græcum nomen suum, & Græcissans nomen *Jamai* patris? Probabilius longe *Eulogius* apud *Photium*, Cod. CCXXX. *Plebs Samaritana in contrarias divisa factiones inter se dissidebat, & peregrinis opinionibus se propugnabat. Alii enim Jesum Nane eum esse censuerunt de quo Moses dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, ut me ex fratribus vestris.* Οἱ δὲ τοῦτο μὲν παρεχάραττον Δοσιθὴν δέ τινα τοὔνομα ἢ Δοσίθεον ἀνεκήρυττον, Σαμαρείτην μὲν καὶ αὐτὸν τὸ γένος, συνακμήσαντα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους Σίμωνι τῷ Μάγῳ, *Alii, rejecta hac sententia, Dosthen quendam nomine, sive Dositheum prædicarunt, Samaritanum etiam gente: contemporaneum Simoni Mago.*

A *Dosthai*, & *Sabia*, *Dostheni*, & *Sebuai*, sectæ Samaritanæ: *Epiphan.* Hæres. xi, *&c.*

5. *Lingua Ashdodæa*, Nehem. 13. 24. *an Samaritica.*

Et filii eorum ex media parte loquuti sunt Ashdodice, & nesciebant loqui Judaice, Nehem. 13. 24. Quænam tunc temporis lingua *Ashdodæa*?

I. Interpreti Arabi est Chaldaica. At nonne Chaldaice loqui, erat tunc temporis, Judaice loqui? Lis esse possit an foret *tunc temporis*: Sed controversiam istam non inimus.

II. Ad quæstionem quæ sub manibus, adduxerim ego verba ista Act. II. 11. Κρῆτες, καὶ Ἄραβες. Quinam illi Κρῆτες? Quis non illico dixerit, Incolæ insulsæ *Cretensis*? Sic ipse deceptus olim: At jam dixerim *Cherethai*, gens & regio Philistæa. Vid. ut Græci Interpretes reddant כרתים per Κρῆτες, Ezek. xxv. 16. Zephan. II. 5, 6. Et ratio aliqua firmat, eos sic apud *Lucam* intelligendos loco citato, quia conjunguntur cum *Arabibus*.

E Targ.

Targ. in II *Paralip.* xxv. 7. *Et auxiliatum est ei verbum Domini*, על פלשתאי ועל ערבאי דיתבין בגרר, *contra Philistaeos, & Contra Arabas habitantes in Gerar.*

Nota Arabas in *Gerare*, urbe Philistaea, & notum satis quod Arabia contigua terrae Philistaeorum. Et suspicari licet linguam *Ashdodaam* fuisse *Arabicam* potius quam *Samariticam*, praesertim vero hoc observato, quod ad ista usque loca, obtinuerit nomen *Idumaea*, & nonne Arabica, lingua *Idumaeorum?*

§. II. *Pauca de Versione Pentetenchi Samaritica.*

IN Interprete *Samaritico* [ut ad res chorographicas solum nos contineamus] quoad locorum nomina, tria adverto, & quartum suspicor.

I. Loca nominibus suis satis ignota, ille nominibus aliquando reddit ignotis magis. Consule nomina ab eo usurpata in descriptione fluviorum *Edenis*, & regionum quas alluunt isti fluvii, & quam difficile est istorum nominum invenire alibi vel volam vel vestigium, excepta *Cophin* tantum, quae videtur respondere τῇ *Cophene* apud Plin. lib. 6. cap. 23. Strab. lib. 15.

II. Loca aliquantum notiora, nominat ille aliquando nominibus ignotissimis. Talia sunt חצפו, *Catsphu*, pro *Assyria*, Gen. II. 14. לילק, *Lilak*, pro *Babel*, Gen. x. 9. שלמאה, *Salmaah*, pro *Euphrate*, Gen. xv. 18. נפיק, *Naphik*, pro *Ægypto*, Gen xxvi. 2.

III. Nomina recentiora adhibet, aliquando, & quae temporibus istis erant maxime familiaria. Talia sunt בניאס, *Banias*, pro *Dan*, Gen. xiv. 14. id est, *Panias* fons Jordanis; גינסר, *Gennesar*, pro *Chinnereth*, Num. xxxiv. 11. Deut. III. 17. Ut omittamus *Bathnan* & *Apamiam*, pro *Bashan* & *Shepham*, quae quidem Syriacam pronuntiationem tantum sapiunt, & *Gebalah*, vel *Gablah* pro *Seir*, quae Arabicum Idioma.

Jam vero haec nomina suspicionem mihi movent, versionem istam non ea vetustate canescere, qua coronatur à nonnullis, qui antiquitatem ejus retro ad tempora fere *Ezra* volunt reducere.

IV. Suspicor itidem, quod cum nomina regionum vel locorum satis notorum reddit nominibus ignotissimis, aliquando non

non totam regionem intelligit; ſed locum aliquem regionis particularem.

Suſpicio oritur ex voce *Naphik* pro *Ægypto*, & *Salmaah* pro *Euphrate*.

Per *Naphik* ſuſpicor ego ab eo intellectam fuiſſe non totam Ægyptum, ſed *Peluſium* ſolum, ipſum à *Canaanitide* primum limen Ægypti. Et rationem habe conjecturæ: Nempe quod vox אנפק, *Anpak*, inſcripta fuerit portæ iſtius urbis, ut obſervavimus alibi, quæ quam conveniat cum *Naphik*, quis non videt?

Suſpicor etiam mentionem *Kinaorum* immediate ſequentem, memoriam *Salmaæ* apud eum excitaſſe; & non *Euphraten* ipſum eum vocaſſe *Salmaam*, ſed de *Euphrate* locutum, ut locum aliquem alluenti denominatum *Salmaam*.

Ptolemæo in cap. de ſitu Arabiæ deſertæ eſt Σάλμα, in gr. 78. 20, 28, 30. Et numeratur ab eo inter viginti ſex civitates quas dicit eſſe Ἐν τῇ μεσογείᾳ, quod ab interprete Latino redditur *Juxta Meſopotamiam*. Si vere habet quo ſe tueatur Samarita. Nam ſi civitates iſtæ à *Ptol.* nominatæ, forent juxta *Meſopotamiam*, interfluente tantum *Euphrate*, eſt quo ſe defendat, dum pro *Uſque ad Euphraten fluvium*, reddit *Uſque ad fluvium Salmaa*; id eſt, Uſque ad Euphraten ubi alluit *Salmam*.

§. III. *Situs montium Gerizim & Ebal; Textus Samariticus in* Deut. XXVII. 4. *notatus.*

SYCHAR eundem eſſe locum cum *Sychem*, vix eſt cur quis dubitet: & rem ſatis aſtruit Mons *Gerizim* à fæmina Samaritica digito monſtratus, Vaſerrimum argumentum, inquiet *Epiphan.* qui ſic in

Hæreſ. Samarit. Τῷ γὰρ βουλομένῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ ὄρους Γαριζεὶν ἐρευνᾶσθαι, ἰστέον ὅτι πρὸς τῇ Ἱεριχῷ κεῖνται τὰ δύο ὄρη, τό, τε τοῦ Γαριζεὶν καὶ τὸ τοῦ Γεβὰλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, πρὸς τῇ ἀνατολῇ τῆς Ἱεριχῶ, ὡς ἔχει τὸ Δευτερονόμιον, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ βίβλος; *Ad Jerichuntem ſunt duo montes Garizim ac Ebal, ultra Jordanem, qui Jerichuntem ab Oriente reſpiciunt*, &c. Ad *Jerichuntem* eo judice fuerunt *Gerizim* & *Ebal*, non ad *Shechemum*: ſic & ante eum *Euſeb.* de locis Hebraicis, ſi ille libri iſtius autor, ut notat *Petavius*.

Phrasiologia גלגל מול, in Deut. xi. 30. hosce sic decepit, ut montes *Gerizim* & *Ebal*, removerint ad *Gilgal Jerichuntinam*: & Judæos nonnullos pariter decepit, ita ut *Gilgal Jerichuntinam* removerint ad *Sichemum*. Male intellecta voce *Gilgal*, pro loco isto de quo mentio apud Josu. v. cum hic apud *Mosen* denotet *Galilæam*, quod planum fecimus alibi.

In hisce duobus montibus pronuntiatas fuisse benedictiones & maledictiones norunt omnes, ex Deut. xi. 29. & xxvii. 12, 13. Josu. viii. 33. At vah impudentiam Samaritanorum, qui in textu suo in Deut. xxvii. 4. pro *Eriges lapides quos ego præcipio vobis hodie* בהר עבל, *in monte Ebal*, substituerunt *Eriges lapides*, &c. בהר גריזים, *In monte Gerizim*.

Cum qua fucatione, & falsificatione, conferamus illud in *Sotah*, fol. 33. 2. *Dicit R. Eliezer ben Jose, Dixi ego Samaritanis, Falsificastis vos legem vestram, nam dicitis* אלוני מורה שכם *Planities Moreh Shechem*, Deut. xi. 30. [addunt Sichem de suo.] *Nos etiam fatemur quod planities Moreh est Shechem*, &c. Cum Samaritanos criminatur, quod falsificarint textum suum, cur non potius illud objicit quod *Gerizim* subornarint pro *Ebal*, quam minutius hoc peccatillum, quod addiderint *Shechem*, veritate nequaquam læsa? Dum hæc quæro, in animo voluto, an impudens ista & nefaria interpolatio vocis *Gerizim* pro *Ebal*, in textu Samaritico tum foret, cum hæc loquitur Rabbinus noster, an nonne nata post ista tempora. Res non indigna animadversione.

§. IV. *Cur Sychar scripta & non Sychem.*

SI *Sychem* & *Sychar* eadem urbs, cur non etiam eadem vox?

I. Potest esse ex communi Dialecto, cui frequentissimum immutare literas. Inde *Reuben*, interpreti Syro, est *Rubil*, & Ῥέβηλος *Josepho*. Quo etymo dicat ipse, & expone tu si potes. Ἀρχαιολογ. lib. 1. cap. 19. De *Leah* Reubenem pariente sic ille, Καὶ γινομένου παιδὸς ἄρρενος, καὶ διὰ τὸ ἐπιστραφῆναι ἄνδρα Ῥέβηλον ὀνομάζει τὸν υἱὸν: διότι κατ' ἔλεον αὐτῇ τοῦ θεοῦ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα. Fallor? an רוב אל sibi vult, q. d. *Auctio Dei*.

Infinitum foret tales literarum in propriis nominibus enumerare

merare variationes. Ast in litera R, cum qua nobis res est, sumamus exempla.

Nebuchad-nezzar, est etiam *Nebuchad-rezzar* : *Belial* est *Beliar* : *Shepham*, Græcis interpretibus, est Σεφαμάρ, Num. xxxii. 10. Sic *Sychem*, *Sychar* : Idque eo magis, quod nescio quam affinitatem habeat litera R. cum litera M. ut *Dammesek*, & *Darmesek* in sacro codice, & *Sarmatæ* sunt *Samatæ*, Dionysio Afro, &c.

II. Aut potest esse, quod opprobriose & per ludibrium, *Sychem* per *Sychar* vulgariter protulerint Judæi; vel, ut Samaritas *ebriosorum* stigmate notarent, ex Esai. xxviii. 1. vel prout varie scribi vox posset, aliquo alio carbone, ut שקר, *Prævaricatio* : שכר, *Mercenarius* : סוכר, *Sepulchrum*. Nam sic

Aruch. in סכר, סוכרי פירוש קברים, *Sochere*, i. e. *Sepulchra*. Locum citat ex *Schab*. fol. 67. 1. Ubi verba ab eo citata in terminis non habentur, nec ipse sibi constat in interpretatione. At *Munsterus*, סוכר, *Sepulchrum*. Si hoc obtineat, forsan שכם, *Sychem*, סוכר, *Sychar*, dicta est, ob sepultos illic duodecim Patriarchas : Et nomine isto sub ea notione gloriari potuerunt Samaritani.

§. V. עין סוכר *apud Talmudicos.*

AUDESNE עין סוכר reddere *Fons Sychar?* Ejus loci & nominis mentionem habes in

Bava Kama, fol. 82. 2. *Erat cum adduceretur Manipulus* [primitiarum] מן גגורת צריפין, *A Gaggoth Zeriphin. Et duo panes* [offerendi à summo Pontifice] מבקעת עין סוכר, *A valle fontis Sychar*; nam detur venia sic vertendi.

Gloss. *Peti solitus est manipulus à locis Hierosolymæ vicinis, jam vero à longinquo petitus est, quia milites & bellum vastaverant fruges.*

Visne totam historiam? *Tradunt Rabbini, Cum familia Asmonæa se mutuo obsideret, Hyrcanus erat intus & Aristobulus extra. Unoquoque autem die, illi qui erant intus obsessi, denarios in cistula demiserunt per murum, iique qui extra erant, sacrificium juge, pro illis retulerunt. Erat inter eos senex quidam sapientiæ Græcorum peritus, qui dixit, Quamdiu illi Liturgiam suam præstant, à vobis non subjugabuntur. Proximo die demiserunt illi denarios in cistula,* atque

atque hi reddiderunt eis porcum. Cum ad medium muri perventum esset à porco, infixit ille ungulas suas in muro & tum quassata est terra Israelitica per quadringentas parsas undiquaque. Eo ipso tempore dixerunt, Maledictus sit quicunque alit porcos, Maledictus sit qui docet filium sapientiam Græcorum. Et eo ipso tempore petitus est manipulus primitiarum à Gaggoth Zeriphin; & duo panes à Valle Ein Sychar.

Recitatur hæc historia, cum hac adjuncta in

Menachoth. fol. 64. 2. *Cum appropinquaret tempus manipuli non norunt unde manipulum peterent: Publico ergo præconio inquisiverunt. Venit mutus quidam,* ואותיב חדא ידא אאיגרא, *& manum unam tetendit ad tectum.* וחדא ידיה אצריפה, *& manum alteram ad tuguriolum. Dixit iis Mordecai, estne locus aliquis qui dicitur Gaggoth Zeriphin, aut Zeriphin Gaggoth? Quæsiverunt & compererunt. Cum duos panes offerre vellent, nec noscerent unde adipiscerentur, publico præconio inquisiverunt. Venit mutus iste* אותוב ידיה אעיניה, *& manum unam oculo suo admovit;* וחדא ידא אסכרא, *& manum alteram foramini postium ostii ubi indunt pessulum. Dixit iis Mordecai, Est locus qui dicitur Ein Sychar, aut Sychar Ein? Quæsiverunt & compererunt.*

At quid *Mordecæo* cum temporibus *Asmonæorum?* Objicit hoc etiam unus de glossatoribus in locum; & respondent, Quod omnes ii qui periti erant signorum & linguarum, eo nomine sunt insigniti, quippe quod talis fuerit ille qui vixit in diebus *Ahashueri*.

Et jam judicium tuum ô lector de hoc nomine & loco, an aliquid cognationis habeat cum fonte hoc nostro *Sycharicho*.

In utramque partem res posset disputari. Nos hæc tantum dicimus

Menachoth. ubi ante. *Præceptum de manipulo est, ut adducatur à loco aliquo propinquo,* לא ביכ הקרוב לירושלי מביאין אותו מ מ. *Quod si non maturescat in loco aliquo prope Hierosolymam, adducant à loco quovis.*

Gloss. *Gaggoth Zeriphin, & Ein Sychar distabant longe à Jerusolyma.* Sic & *Sychar* nostra distabat sat superque.

צריף & צריפה, *Zeripha denotat tuguriolum:* קלון של שומרי שדות, *ubi cubuit custos agrorum.* Describitur ab Aruch in voce צרף: *Quod opertum fuit viminibus salicum, & capitellis eorum*

eorum colligatis, huc aut illuc illud traxerunt pro libitu, &c.

Gloss. in *Erubhin*, fol. 65. 2. יושבי צריפין, *Habitantes talia tuguriola erant custodes pecudum, & manserunt in iis per mensem unum aut duos, donec deficerent hoc in loco pascua, & tum recesserunt ad alium.*

Gaggoth Zeriphin ergo significat *Tecta tuguriolorum*, & locus iste videtur sic dictus, vel ob frequentiam eorum in isto loco, vel ob colles aliquos ibi existentes, qui formam talium tuguriolorum exhiberent.

Talium tuguriolorum subeat memoria cum Legis, Luc. II. 8. de pastoribus noctu gregibus invigilantibus. Sed hæc extra metas.

CAP. V.

BETHESDA. Joh. V.

I. *De situ Probaticæ.* II. *Fons Siloami atque ejus rivi.* III. *Piscina* שֶׁלַח, *Shelahh*, & *Piscina* שִׁלוֹחַ, *Shiloahh.* IV. *Targumista in* Eccles. II. 5. *notatus.* V. *Fons Etami* [*Porta Aquarum.*

§. I. *De situ Probaticæ.*

TRADITUR vulgo Προβατικὴν πύλην [nam vocem istam adjungamus ex *Nehem.* III. 1.] aut saltem *Bethesdam* fuisse propinquam Templo. Adi commentatores, & fere omnes in hanc sententiam consonant. Quorum bona cum venia, liceat hoc interponere.

I. Quod non potuerit pars ulla muri urbis extimi [qualis erat Probatica] prope templum esse, quin quod interjaceret aliqua pars urbis.

Inter portas ab Aquilone & Templum, interposita erat Zion.

Ab Occasu, erat pars Zionis & Millo.

A meridie, Hierosolyma, ut distincta à Zione.

Ab

Ab Ortu, Platea orientalis, cujus Porta non dicta est *Probatica*, sed *Porta Aquarum.*

II. Quod *Porta Probatica*, secundum delineationem *Nehemiæ*, sita foret in muro urbis Australi, non longe ab Angulo qui respexit ortum brumalem : atque inter hanc portam & templum interposita erat non mediocris pars *Hierosolymæ.*

Zionem fuisse à parte urbis Aquilonari ostendimus alibi, contra errorem tabularum, quæ eam disponunt ab Australi. Jam ergo observetur quam longo progressu processerit murus, antequam perventum sit ad aliquam partem Zionis : ad gradus scil. descendentes ex civitate Davidis, ver. 15. qui erant ab Occidente : & pergat juxta *sepulchreta Davidis*, ver. 16. & perveniat tandem ad *Portam aquarum* & Ophel, quæ ab Oriente, ver. 26. & inde pergat ad Angulum prope quem erat *porta Probatica*, ver. 31, 32. & plane evincit, descriptionem & progressum Nehemiæ esse primum muri Australis, à porta probatica ad angulum Occidentalem : tum muri Occidentalis, & sic ad Aquilonarem, & Orientalem : & clarum facit quod Porta Probatica erat in muro Australi, aliquantum distans ab Angulo qui respexit Ortum brumalem. Non parum distans à Templo, quippe quod interposita foret non modica pars Hierosolymæ, ut distinctæ à Zione.

§. II. *Fons Siloami atque ejus rivi.*

A Fonte *Siloami*, ni plurimum fallamur, inchoanda est *Bethesdæ* investigatio.

I. Propium & antiquum fontis *Siloami* nomen erat *Gihon*, 1 Reg. I. 33. *Deducite Solomonem ad Gihon.* Targ. *Ad Siloam.* Kimch. in loc. *Gihon est Siloam, & vocatur duplici nomine.* Tabulæ Hierosolymam describentes *Montem Gihon* exhibent, nescio qua authoritate. Si *Fontem Gihon* dixissent, placuissent magis.

II. Unde transierit nomen Gihon in Siloam non facile dicitur. Fons ipse significavit regnum & dominium domus Davidicæ in Esai. viii. 6. Sic Targ. & Sanhedr. fol. 94. 2. *Dicit Rabb. Joseph, Nisi fuisset Targum istius scripturæ, non cognovissemus sensum ejus qui hic est: Quoniam tadet populum hunc regni domus*

mus Davidica, qua dominatur leniter sicut aqua Siloami fluunt leniter, &c. Et non inaniter misit David Solomonem ungendum ad Gihon aut Siloam, sed quod aliquod symbolum domus suæ describeretur in ipso fonte.

III. Situs ejus erat post murum urbis Occidentalem, aliquantum distans ab angulo qui respexit occasum hybernum.

Jos. de excid. lib. 5. cap. 13. Ἔπειτα πρὸς Νότον ὑπὲρ τὴν Σιλωὰμ πηγὴν ἐπιστρέφον, ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλῖνον πρὸς Ἀνατολὴν, *Murus porro versus Austrum flectens se supra fontem Siloam, inde rursus inclinat versus Orientem.*

Diversis rivis in duas piscinas deductæ sunt aquæ hujus fontis, quod innuitur II Paral. xxxii. 30. *Ezechias obturavit exitum superiorem aquarum Gihon, & direxit eas subter, Ad Occidentem civitatis Davidis.* Ubi Targum [lib.MS.] פקק ית מפקנות מרי גיחון ואוביל יתהון : Pro מרי scribendum מוי *Aquarum* במרובין : Pro במרובין suspicor scribendum במרזבין, *In fistulis* aut tubis. Sed his missis, Illud quod observamus hoc est, quod erat aquæductus à *Gihone* vel *Siloamo*, qui vocabatur superior: qui fluxit in stagnum, quod vocatum etiam *Stagnum superius*, Esai. xxxvi. 2. & ut videtur *Stagnum vetus*, Esai. xxii. 11. Josepho Stagnum vel *Piscina Solomonis*. Nam sic ille loco ante allegato.

Ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλῖνον πρὸς Ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶντος κολυμβήθραν, *Rursus se flexit murus versus Orientem, ad Piscinam Solomonis, & pergens ad locum qui vocatur Ophel, pervenit ex adverso porticus Orientalis Templi.* Unde colligere licet Piscinam Solomonis fuisse intus juxta murum Orientalem urbis, cisque locum istum qui vocabatur Ophel. Quæ ita conveniunt cum situ Bethesdæ intra Portam Probaticam, ut extra omnem scrupulum mihi siet, Piscinam Solomonis, & Bethesdanam fuisse unam eandemque.

§. III. *Piscina* שֶׁלַח, *Shelahh*; & *Piscina* שִׁלוֹחַ, *Shiloahh.*

PER alterum rivum deductæ sunt aquæ Siloami in alteram Piscinam, quæ vocatur *Piscina Inferior*, Esai. xxii. 9. Et *Piscina Regis*, Nehem. II. 14. juxta murum Occidentalem Sionis.

Ejus mentio etiam Nehem. III. 15. בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לְגַן הַמֶּלֶךְ. Ubi observandum quod hic scribitur שֶׁלַח, *Shelahh*, varianter à שִׁלוֹחַ, *Shiloahh*, in Esai. viii. 6. Differentia in Bibliis non punctatis invisibili: atque à meipso olim non observata, & ut patet, non ab aliis. Nam שֶׁלַח, *Shelahh*, redditur ipsissimo eodem sono quo *Shiloahh*, à Complut. Vulg. Anglic. Gallic. &c. Et cum mentio fit Piscinæ Siloam Joh. ix. 7. remittunt commentatores nonnulli lectorem ad textum illum Nehemiæ.

Græci interpretes differentiam observarunt, & verba Nehemiæ sic reddunt Κολυμβήθρας τῶν κωδίων τῇ κουρᾷ τοῦ βασιλέως. Observat & Italus, sic reddens, *La Piscina di Selac presse al orto del Re.*

In interpretatione Græca notandum, quod videntur legisse גז, *Vellus*, pro גן, *Hortus*, dum reddunt τῇ κουρᾷ τοῦ βασιλέως: *Lana aut Cæsarie Regis.* Et dum vertunt ברכת השלח per Κολυμβήθρα τῶν κωδίων, *Piscina Pellium*, sequuntur significationem vocis Talmudicis usitatam non raro.

Jam ergo oritur quæstio an *Piscina* ista vocaretur *piscina Siloami* necne: quod adhuc non comperi à quovis dubitatum, nec olim à meipso. At jam suspicari incipio, sic distinctum fuisse inter duas piscinas ut inferior nomen suum retinuerit *Piscinæ Shelah*: superior nomen obtinuerit *Piscinæ Siloahh.* Nam

I. Unde alias distinctio ista in versione Græca, nisi quod interpretes sequerentur vulgarem pronuntiationem nominis *Shelahh*, cum redderent τῶν κωδίων.

II. Verba ista Joannis cap. ix. 7. Εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἑρμηνεύεται Ἀπεσταλμένος, denotare videntur duas fuisse Piscinas cognati admodum soni, quarum tamen una tantum significaret Ἀπεσταλμένος, altera non.

III. Suadent Hierosolymitani piscinam superiorem vocatam fuisse Piscinam *Shiloahh*, vel Siloami, in verbis istis.

Chagigah, fol. 76. 1. *Immundus ex cadavere non ingreditur montem Templi. Dicitur quod appareant in Atrio. Unde tu mensuras? A muro an ab ædibus? Tradit Samuel* משילוח, *A Siloamo. Et Siloam erat in medio urbis.*

Quæstio ventilata hæc est, An immundus ex cadavere permittatur ingredi templum, & discussio rei huc devenit, ut quærat Intra quamnam mensuram ille admittendus, an intra ipsum

ipsum murum templi, an ad illam distantiam tantum ubi desinunt ædes urbis quæ proximæ templo: speciatim ubi desinunt ædes Siloami.

Jam vero cum dicant שילוח הוה באמצע המדינה, quod *Siloam erat in medio urbis*, de fonte nequaquam intelligi potest, nam Fons Siloam erat plane extra urbem: Nec de Piscina inferiori, *Shelahh*, nam erat & illa extra urbem etiam, vel tantum non. Non datur ergo tertium nisi ut Piscina hæc superior vocetur Piscina Siloam, & de nomine suo denominet regionem urbis adjacentem, videlicet quinque porticus atque ædificia confinia: quæ quidem non erant in ipso urbis centro, at bene dici potuerunt esse *In medio* urbis, quia sita erant non modico spatio intra urbem. Ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ, Luc. xiii. 4. erat inter hæc ædificia.

§. IV. *Targumista in* Eccles. II. 5. *notatus.*

IN æquilibrio est an Targumista in locum allegatum vafrius agat, an obscurius. Sermo est de hortis Regiis: & ille, *Plantavi mihi omnes arbores aromaticas* דאיתיאו לותי טלני ומזיקי מן הנדקא *quas attulerunt mihi lemures & dæmones ex India.* Et pergit, ותחומיה מן שור קרתא דבירושלים על כיף מיא דשילוח, *Et terminus ejus erat à muro qui est in Jerusalem, juxta ripam aquarum Siloami.* Redde על כיף, *Juxta ripam*, illustrationis ergo, nam *Ad ripam*, ut vertit Lat. Interpr. quamvis id ipsum significare possit, significare tamen potest & aliud, idque in difficultatem indissolubilem. Et notandum est quod est על, & non עד.

Animus Targumistæ videtur hic esse. Horti Regii hunc habent terminum: Protenduntur à descensu *Sionis* usque ad ex adverso piscinæ *Shelahh*, vel stagni inferioris, usque ad initium muri urbis qui est in *Jerusolyma*: qui murus procurrit juxta ripam aquarum Siloami.

Illa quæ dicuntur *Nehem.* III. 15. hæc illustrant, *Portam fontis restauravit Shallum —— & murum piscinæ Shelahh juxta hortos Regis. Porta fontis*, sive ea sic dicta fuerit à fonte *Siloami*, sive alias, distabat aliquo spatio à Piscina regis, *Neh.* II. 14. & juxta murum Urbis intercedentem inter ista portam & piscinam.

cinam, erat rivus deductus à fonte in istam Piscinam.

Verba ergo Targumistæ ita sunt reddenda, ut horti regii non dicantur extendi ad ripam aquarum *Siloami*, sed murus iste *Hierosolymæ* procurrere *juxta* ripam istarum aquarum, & hortum extendi ad primam partem istius muri. Non vocat igitur Piscinam inferiorem nomine שילוח, *Siloahh*, sed per *Aquas Siloahh* intelligit rivum à fonte ductum & labentem in istam Piscinam.

§. V. *Fons Etam*; *Porta Aquarum.*

CIPPORUM Hebraicorum collector, hæc habet de fonte *Etam.* בדרך בין חברון לירושלים עין עיטם וגו׳, *In via Hebronem inter & Hierusalem, est fons Etam, unde aquæ promanant per tubos, usque ad magnam piscinam Hierosolymitanam.* Versio est Clariss. *Hottingeri*, qui & ipse addit, *Intelligi puto Probaticam.*

Fuisse aquæ ductum à fonte *Etam* ad Hierosolymam, asseritur à magistris semel iterumque: at quæri merito potest, & an fons iste fuerit in via ad *Hebronem*, & an aquæ ejus fluerent in Piscinam Probaticam. Nam

I. Si Fons *Etam* idem fuerit cum aquis *Neptoah*, Josu. xv. 9. quod opinatur Gloss. in *Ioma*, fol. 31. 1. [Ubi de fonte *Etam* agitur] tum non erat ab eodem cardine cœli, quo *Hebron*, nam *Hebron* erat ab Austro, *Neptoah* vero ab Occidente.

II. Aquæ à fonte *Etam* derivatæ, non ductæ sunt in urbem sed in templum: quod fusissime demonstrari posset è Talmudicis si esset opus. Et probabile est hunc aquæductum respicere verba Aristeæ. Ὕδατος δὲ ἀνέκλειπτός ἐστι σύστασις, &c. *Aquæ vero confluxus nunquam deficit* [de templo loquitur] *ac si fons magnus intrinsecus naturaliter flueret. Erantque subtus terram mira & inenarrabili arte aquarum receptacula confecta per quinque stadia, quemadmodum apparebat undiquaque circa templum.* Et paulo post: *Abduxerunt me ex civitate ultra quatuor stadia, & jussit me unus, capite ad locum quendam inclinato, auscultare sonum quem concursus aquarum ederet*, &c.

Quid plura? Consulenti Talmudicos nil clarius, quam quod aquæductus à fonte *Etam* fuerit in templum, non in urbem:

&

& clarum satis ex sacris paginis aquæductum in Piscinam Probaticam, fuisse à fonte *Siloami*; quæ & ab isto fonte, unde ea derivata, dicta est *Piscina Siloami*, & à primo ejus authore *Piscina Solomonis*, atque à virtute ejus miraculose medicinali *Bethesda*.

De *porta Aquarum* fit mentio *Neh.* III. 26. in muro urbis Orientali, sic dicta, quod per eam fluerent aquæ à templo, & forsan ista quæ effluxerunt ex *Bethesda*. Nam cum indesinenter fluerent ab *Etam* aquæ in templum, effluerentque ex templo superfluæ, descendebant in vallem interjacentem inter Templum & Hierosolymam, & sese evacuabant per istam Portam, quæ inde dicta est *Porta Aquarum*. Et probabile est *Piscinam Bethesdanam*, cui erat indesinens etiam supplementum per aquæductum è fonte Siloami, indesinenter etiam se evacuasse per rivulum per declive Acræ, in eandem portam & sic in torrentem *Kidron*.

CAP. VI.

ΣΤΟΑ' τȣ̃ Σολομῶντος, *Porticus Solomonis*, Joh. X. 23.

I. *Obscura quædam de Porta Huldæ, & Sacerdotis.* II. *Porticus Solomonis quænam & ubi.* III. *Porta Susan: Consessus ibi Vigintriumviralis: Tabernæ.* IV. *Pauca de statu templi secundi.*

§. I. *Obscura quædam de Porta Huldæ, & Sacerdotis.*

A *Piscina Solomonis* pergimus ad *Porticum Solomonis*, cujus etiam fit mentio Act. v. 12. Crederes Στοὰν Βασιλικὴν, *Portam Regalem*, & ex ipso titulo, & ex ejus magnificentia: Nam erat teste Josepho, Ἔργον ἀξιοαφηγητότατον τῶν ὑφ' ἡλίῳ, *Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Porticus

Porticus ista Regalis, erat à latere Templi meridionali sub se in muro habens שני שערי חולדה, *Duas portas Hulda.* Middoth cap. 1. De quibus miror potius quam vel credo, vel intelligo illud in

Schir. rabba, fol. 16. 4. *Ecce ille stat post parietem nostrum; Post murum scil. templi Occidentalem: quia juravit Sanctus Ben. quod iste nunquam destruetur.* ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם, *Porta etiam sacerdotis, & Porta Hulda nunquam erant destruenda donec renovaturus sit eas Deus.*

Quænam fuerit *Porta Sacerdotis* ignoro penitus, si ea non fuerit Porta ista super quam fuit לסכרת בולווטיא, *Conclave*, Βουλῆ, vel *Consiliariorum*, ubi erat Consessus & Consistorium sacerdotum.

Sed esto vel ista vel alia, quomodo hæc & reliqua conveniunt cum narratione *Josephi?*

De bell. lib. 7. cap. 1. *Jussit Cæsar dirui totam urbem & Templum, relictis tantum turribus quæ reliquis supereminebant, Phasaelo, Hippico, & Mariamne, ac muro etiam Occidentali. Hoc quidem, ut esset præsidiariis pro castris, istis autem ut memoriam ferrent, qualem & quam munitam urbem vicisset virtus Romana.* Τὸν δὲ ἄλλον ἅπαντα τῆς πόλεως περίβολον οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτ᾽ οἰκηθῆναι πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσι: *Universum autem præterea munimentum civitatis ita sunt demoliti, ut eam nunquam fuisse habitatam fidem faceret posteris, vel advenientibus.*

Quibus consonat illud quod frequentissimum apud scriptores Hebræos, Quod *Turnus Rufus* urbem & templum verterit aratro. Ille *Josepho* est *Terentius Rufus* ἄρχων τῆς στρατιᾶς Ἁλωσ. lib. 7. cap. 1.

§. II. *Porticus Solomonis quænam, & ubi.*

PER *portam Huldæ* intras in Atrium Gentium, idque sub Στοᾷ βασιλικῇ, *Porticu Regali*, quæ & ex ipso nomine, & nobilitate structuræ, videri possit digna fundatore *Solomone.* At hæc non est ea Porticus quam quærimus: nec *Regale* suum nomen deduxit à Rege *Solomone*, sed à Rege *Herode*.

Josephus nos in disquisitione nostra alio ducet, quem loquentem audi, Ἀρχαιολ. lib. 20. cap. 8. Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο,

Et

Et jam tum absolutum est templum [sub Gessio Floro Procuratore Judææ circa annum *Neronis* undecimum aut duodecimum.] *Populus ergo videns quod otiarentur opifices* [absoluto jam ipsius templi opere] *qui erant numero plures quam* XVIII *mille, urget Regem* [Agrippam] τὴν Ἀνατολικὴν στοὰν ἀνεγεῖραι, *ut restauraret Porticum Orientalem.* Digna quidem hæc sunt animadversione: Templum non absolutum fuisse ante ista tempora, & Porticum Orientalem ne tum quidem absolutam, nec unquam omnino; nam *Agrippa* cogitans quantum nummorum, & quantum temporis insumendum erat hoc operi, non annuit supplicantibus: Herodes, ut videtur ex *Josepho*, absolvit ipsum Templum & Pronaon, & Στοὰν βασιλικὴν: sed quidnam amplius perfecerit, circa atria & porticus non constat. Constat certe plurimum ab eo imperfectum fuisse relictum, cum opus non absolutum fuerit ante postrema tempora *Neronis*, atque vix ante initium belli fatalis quo conflagravit templum, & propriis ruderibus est sepultum. Quæ animadversio nobis usui erit, ad Johan. II. 20.

Pergit *Josephus* circa Porticum Orientalem.

Ἦν δ' αὕτη στοὰ τοῦ μὲν ἔξωθεν ἱεροῦ, *Erat autem ea, porticus Templi exterioris, profunda valli imminens, subnixa muris quadringentorum cubitorum, saxis quadratis constructa admodum candidis. Longitudo autem cujusque saxi erat cubitorum viginti, altitudo vero sex.* Ἔργον Σολομῶντος τοῦ βασιλέως πρώτου δειμαμένου τὸ σύμπαν, *Opus Solomonis Regis, qui primus struxit totum Templum.* Non opus est commentario super hæc verba. Ἀνατολικὴ στοὰ erat primum Ἔργον Σολομῶντος: plane eloquitur quænam & ubinam fuerit *Porticus Solomonis*, ad murum scil. templi extimum versus Orientem: ut *porticus Regalis*, erat ad murum Australem.

§. III. *Porta Susan. Consessus ibi viginti triumviralis. Tabernæ.*

PORTA muri hujus Orientalis erat tantum una, eaque dicta שער שושן, Porta *Susan.*

Middoth, cap. I. hal. 3. עליו שושן הבירה צורה, *Quia in ea sculpta erat figura Shushan Metropoleos Persiæ.*

Non mirum est, si memoriam *Susan* & imperii Persici foverent, quia sub eo ædificatum est templum, & parum incommodi

modi ab isto imperio passum: At mirum quod sculptura ista permanserit post ruinam istius imperii, summam rerum moderantibus primo regno Græcorum, & dein Romanorum imperio.

Ibid. *Hanc portam intuebatur Sacerdos dum combureret vaccam rufam.* Nam vaccam mactans in monte Oliveto, directe ante templum, cum sanguinem spargeret, respexit in Sanctum Sanctorum, *Parah.* cap. 3. hal. 9. Porta ergo *Susan*, ne prospectum ejus impediret, non ea altitudine eminuit qua reliquæ portæ, sed erat humilior, *Midd.* cap. 2. hal. 4.

Super hanc portam erat Consessus viginti triumviralis.

Sanhedr. cap. 11. hal. 2. *Tres erant consessus, unus super portam montis Templi*, id est, super Portam *Shushan. Alter super portam atrii*, id est, super portam *Nicanoris. Tertius in conclavi Gazith.*

Introeunti in atrium per portam *Shushan*, à dextra lævaque erat Porticus columnis sustentata duplici ordine dispositis, ita ut fieret duplex ambulacrum. Atque vel intra vel circa hanc porticum erant חנות, *Tabernæ*, ubi vendebantur sal, oleum, thus, aliaque altari necessaria, at quo jure, in solo sacro caveat emptor, aut venditor, aut uterque.

Rosh-hashanah, fol. 31. 1. *Migravit Synedrium magnum à conclavi Gazith* לחנות, *in Tabernas, atque à Tabernis in Hierosolymam.* Non quod in ipsis Tabernis sederet ubi talia vendebantur, sed quod infima pars Atrii istius vocaretur communi nomine *Tabernarum.*

§. IV. *Pauca de statu templi Secundi.*

JUDÆI reduces è *Babylone*, usi sunt primum altari sine templo, donec absolutum foret templum sub *Dario* secundo: & exinde templo sine arca, sacerdotio sine *Urim & Thummim*, & sacrificiis sine igne cœlesti. In nonnullis horum dirigebantur à prophetis tum florentibus, in reliquis urgebantur à necessitate.

Sub imperio Persico quiete erat templo à Persis, nequicquam incommodi ab isto imperio est passum, isto excepto sub *Bagose*, de qua re *Joseph. Antiq.* lib. 11. cap. 7.

At ſub imperio Græcorum, templi calamitas & gentis: & tremenda illa quæ de *Gog* dicuntur ab *Ezekiele*, in hujus tyrannide ſunt adimpleta. Nam nihil aliud eſt *Gog* apud iſtum Prophetam, quam iſtud imperium belligerans contra populum, & Sanctuarium, & ſacra Dei. Longo temporis ſpatio diram calamitatem paſſa eſt gens Judaica ab iſto regno, cujus hiſtoriam habes apud *Joſephum* & libros *Maccabæorum.* Maxime vero ab *Antiocho Epiphane*, acerrimo hoſte populi & religionis. Qui præter alia quæ patravit horrenda contra legem & religionem, profanavit templum & altare, & ceſſare fecit ſacrificium *diebus mille & trecentis*, Dan. VIII. 14. vel *mille ducentis nonaginta*, cap. XII. 11. rotunda numeratione, *Pro tempore & temporibus & ſemi*, cap. VII. 25. & XII. 9. id eſt, *Tribus annis & dimidio.*

De inſolentiis Græcorum contra templum, legimus in

Middoth, cap. 2. hal. 3. *In cancellata cinctura* [quæ diviſit *Chel* ab atrio gentium] י״ג פרצות היו שפרצו מלכי יון, *Erant effracturæ tredecem, quas effregerant reges Græciæ*, &c. Et illud fœminæ impudentis

Hieroſ. Succah, fol. 55. 4. *Maria filia Bilgæ Apoſtatizavit: Nupſit militi cuidam de regno Græcorum. Venit, percuſſitque ſuper verticem altaris & dixit* לוקום לוקום, *O lupe lupe, tu devoras opes Iſraelis, & tamen tempore anguſtiarum, iis non auxiliaris.* Referuntur eadem de *Tito*, in *Avoth. R. Nathan*, cap. 1.

At graviſſimum omnium erat, cum *Antiochus* pollueret templum & altare, nec Sacrificia permitteret niſi Gentilitia & Idololatrica: de cujus perſecutione lege I Maccab. I. & *Joſephum* Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 7. &c. Adeo hæſit animis Judæorum hæc devaſtatio ſacrorum, per annos durans tres & dimidium, ut numerum iſtum, ut celebrem retinerent & memorabilem, præſertim cum ſermo eſt de rebus triſtibus & afflictis.

Echah rabbathi, fol. 60. 4. *Venit quidam Athenis Hieroſolymam, atque ibi transegit tres annos & dimidium, ut diſceret linguam ſapientiæ, ſed non didicit.*

Ibid. fol. 64. 1. *Veſpaſianus obſedit Hieroſolymam tribus annis & dimidio: & cum eo erant Dux Arabiæ, Dux Africæ, Dux Alexandriæ, & Dux Palæſtinæ*, &c.

Ibid. fol. 71. 1. *Tribus annis & dimidio obsedit Adrianus Betaram.*

Ibid. fol. 66. 2. *Judicium generationis diluvii, erat duodecim mensibus. Judicium Ægyptiorum, duodecim mensibus. Judicium Jobi, duodecim mensibus. Judicium Gog & Magog, duodecim mensibus. Judicium improborum in Gehennah, duodecim mensibus. Judicium vero Nebuchadnezzaris, tribus annis & dimidio, & Judicium Vespasiani, tribus annis & dimidio.*

Ibid. fol. 79. 2. *Nebuchadnezzar commoratus est in Daphne Antiochæ, & misit Nebuzaraddan ut destrueret Hierosolymam. Egit ille ibi tres annos & dimidium.*

Plurima sunt istiusmodi: ubi non tam de præciso temporis spatio determinant, quam alludunt ad tempus illud afflictionis sub *Antiocho*; & fælicius forsan fuisset commentariis Christianorum, super librum *Apocalypseos*, si & illi numerum istum, & *quadriginta duos menses*, & *Mille ducentos & sexaginta dies*, qui in libro isto occurrunt, allusive etiam intellexissent, & non definite & decisive.

Obiter, dum de persecutione sub ista gente loquimur, recordamur historiæ in II *Maccab.* II. de matre & septem filiis subeuntibus martyrium. Cui parem si non eandem, habemus, nisi mutato nomine, in

Gittim, fol. 57. 2. *Occidimur toto die, reputamur sicut oves mactationis*, Psal. xliv. *Rab. Judah, dicit, Hoc intelligi potest de muliere & septem filiis suis.* אתיוהן לקמ לקמיה דקיסר. *Produxerunt primum coram Cæsare, & dixerunt, Adora idola: Quibus ille, Scriptum est in lege, Ego Jehovah Deus tuus: eduxerunt eum atque occiderunt. Produxerunt alterum coram Cæsare*, &c.

Fusius hæc in *Echah rabbathi*, fol. 67. 4. & 68. 1. ubi fœmina nominatur, מרים בת נחתום שנשבית עם שבעה בניה, *Maria filia Nachtom, quæ Captiva abducta est cum septem suis filiis: Accepit eos Cæsar & conclusit intra septem cancellos. Produxit primum & dixit Adora Idolum*, &c.

Historia videtur eadem, nisi quod varientur nomina *Antiochus*, & *Cæsar*, de qua re judicium ferat lector, lecta utraque historia, pro libitu suo. Et quoniam jam devenimus ad collationem historiæ Maccabaicæ cum Tulmudicis, conferamus & aliam *Josephi* cum iisdem.

Refert

Refert *Josephus*, se prædixisse *Vespasiano* eum futurum imperatorem

De bello Jud. lib. 3. cap. 27. Jussit Vespasianus ut custodiretur Josephus omni cum vigilantia, quippe quod eum mittere vellet ad *Neronem*. Quæ audiens *Josephus* postulat ut aliquid impertiret *Vespasiano* ei cognoscendum soli. Remotis omnibus à *Vespasiano*, exceptis *Tito* & duobus amicis, tum Josephus, Νέρωνί με πέμπεις, &c. *Tune me ad Neronem es missurus? —— Tu ipse ô Vespasiane eris Cæsar & imperator, tu filiusque hic tuus*, &c.

Talmudici talem prædictionem attribuunt *Rabban Jochanani ben Zaccai*, in tractatibus antea allegatis *Gittin*, fol. 56. 1. & *Echah rabbathi*, fol. 64. 2. *Rabban Jochanan ben Zaccai in arca elatus est, ut mortuus extra Jerosolymam. Abiit ille ad exercitum Vespasiani, & dixit, ubi est Rex vester? Abierunt illi & dixerunt Vespasiano, Judæus quidam cupit te salutare. Adveniat, inquit ille: Cum ergo adveniret dixit*, שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא, *Vive ô Rex, Vive ô Rex:* [Sic in *Gittin*, at in *Midras*, ביבא מארי אפלטור, *Vive Domine Imperator*] *Dicit Vespasianus, Tu me salutas ac si rex essem, at ego rex non sum, & rex hæc audiet, & virum talem interficiet. Cui ille, Quamvis rex non jam sies, rex tamen eris*, דלית הדין ביתא חריב אלא על ידי מלך, *Nam templum hoc non destruetur, nisi per manum regis, Sicut dicitur, Et Lebanon per potentem cadet*, Esai x. 24.

Utri horum gloria talis prædictionis sit attribuenda, an utrique, penes æquum arbitrum esto judicium; & redeamus nos ad tempora Græcorum.

Fractis bello tandem à *Juda*, exercitu & viribus inimici, convertitur populus ad curam & restaurationem templi & sacrorum: cujus rei historiam habes in I *Maccab.* IV. 43, &c. Et *Joseph. Antiq.* lib. 12. cap. 11. cujus hæc verba exscribamus.

Τὸν ναὸν Ἰούδας ἔρημον εὗρε: καὶ κατακεκαυμένας τὰς πύλας, καὶ φυτὰ διὰ τὴν ἐρημίαν αὐτόματα ἐν τῷ ἱερῷ βεβλαστηκότα.

Invenit templum desertum, & portas combustas, & plantas sponte sua nascentes in templo. Flevit ergo cum suis, aspectu attonitus, &c.

Parant se ad repurgationem: resarciunt effracturas, & ut *Middoth* ubi supra, *Tredecim istas quas effregerant Græci*, חצרו וגדרום וגזרו כנגדן יג׳ השתחויות, *Restaurarunt, & instituerunt secundum eas, tredecim adorationes.*

 Altare,

Altare, quia Ethnicis sacrificiis fuerat pollutum, diruunt, & lapides seponunt in quodam conclavi juxta atrium.

Middoth, cap. 1. hal. 6. *Ad ortum æstivum erat conclave, in quo reposuerunt filii Asmonæorum lapides altaris, quos Reges Græciæ profanaverant.* Idque ut lib Maccab. Μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν, *Donec adveniret Propheta, qui de iis responderet.*

Nam cum lapides isti fuerant olim sacrati, nequaquam eos adhibere voluerunt ad usum communem: & cum fuerant profanati, nequaquam ad usum sacrum.

Cætera templi restaurarunt, repurgarunt, renovarunt, ut legere est in locis allegatis, & vicesimo quinto mensis *Cisleu* celebrarunt Encœnia, atque ea instituerunt in annuam solennitatem per octiduum. De cujus ritibus dicemus suo loco: & cujus gratia in his fuimus prolixiores.

CAP. VII.

VARIA.

§ I. Ἐφραίμ, *Ephraim*, Joh. XI. 54. II. סרין, & סרוני. III. *Chalamish, Naveh, & loca alia obscura.* IV. Χαφεναθά, I Maccab. 12. 37. V. *Targ. Jonath. in* Num. XXXIV. 8. *notatum.*

BETHEL, & *Jeshanah*, & עפרין, *Ephrain*, commemorantur una II Paral. XIII. 19. Et *Bethel* & *Ephraim*, apud Josephum.

De excid. lib. 4. cap. 33. *Vespasianus cepit duas Toparchias, Gophniticam, & Acrabatenem*, Μεθ' ἃς Βηθηλὰ τε καὶ Ἐφραὶμ πολίχνια, *Et post eas Bethelem & Ephraim urbeculas.*

Scribitur עפרון, cum *Vau* & punctuatur עֶפְרוֹן apud Targumistam, & redditur Ἐφρών à Græc. Interpr. Docet tamen nota Masseritica legendum esse per *Jod* עפרין, *Ephrain*: & parum dubito

dubito eandem esse cum Ephraim Josephi, & עפרים Talmudicorum in *Menachoth*, cap. 9. de qua diximus in Centur. Chorograph. cap. 53.

Probabile est fuisse urbem in Benjamitide, sicut erat *Bethel* quæ cum ea connumeratur. Erat autem *Bethel* ultimus Benjamitidis terminus versus Ephraimitin, ut Jos. Antiq. lib. 5. cap. 1. Ast ubi *Ephraim*, non adeo planum. Hoc tantum de ea dicit Evangelista noster, quod erat *Prope eremum*, id est ut videtur, Prope *eremum Judææ*, per quam tenditur à Jerusolyma ad Hierichuntem.

§. II. בית מרון, & מרוני.

SHEMOTH *Rabba* Sect. 5. *Historia est de fratre & sorore, quorum alter erat in Gush Halab*, גוש חלב: *Altera in Beth Maron*, בית מרון. *Accidit incendium in domo ejus qui fuit in Gush Halab: Venit soror ejus à Beth Maron atque eum complexa est, & exosculata.*

Jam vero גוש חלב, *Ghus Chalab*, erat in Aseritide, quod indicatur in

Menachoth, fol. 85. 2. ubi est historia de oleo pretiosissimo coempto in *Gush Chalab* in Aseritide, quale coemi non potuit alibi uspiam locorum.

Ex בית מרון, *Beth Maron*, igitur tum vicina דְּ *Gush Chalab*, forte intelligas illud in

Hieros. Kidushin fol. 6. 3. & *Bavah Barhra* fol. 17. 1. מעשה במרוני אחד שהיה דר בירושלם, *Historia de Maronita quodam* [nam sic reddamus] *qui hospitatus est Hierosolymis. Erantque illi opes plurimæ, quas cum partiri vellet inter suos, dixerunt ei, Hoc tibi non licet, nisi coemas aliquid fundi*, &c.

Non incongrue redditur מרוני, *Maronita*: at non eo sensu quo vox *Maronita* jam vulgo obtinet, sed ut advenientem denotat ab oppido *Maron* aut *Beth Maron*. Redde *Maronensem*, & caret scrupulo.

Atque huc referenda fortasse sunt ista in

Rosh hashanah, fol. 16. 1. In initio anni כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, *Omnes venientes in mundum transeunt coram Deo, sicut filii Maron.* Gemara *Resh Lachish* dicit כמעלות בית מרון,

Sicut

Sicut ascensus Beth Maron. Gloss. *Ubi via erat angusta, & duo non potuerunt simul illic incedere, unus à latere alterius, nam erat profunda vallis ab utroque viæ latere.* Eadem fere habentur, *Erubhin*, fol. 22. 2.

§. III. *Chalamish, Naveh, & loca alia obscura.*

INtertexamus & ista, novitatis ergo.

Midras rabba in Schir. cap.2.2. *Eccha rabbathi* in cap.1.17. *Vajikra rabba.* Sect. 23. *Præcepit Deus de Jacob, ut sint hostes ejus circa eum.*

כגון חלמיש לנווה, *Sicut Chalamish, est τῇ Naveh.*
יריחו לנוערן, *Jericho, τῇ Noaran.*
סוסיתא לטבריא, *Susitha, Tiberiadi.*
קסטרא לחיפר, *Castara, τῇ Chephar.*
לוד לאונו, *Lydda, τῇ Ono.*

Gloss. *In Chalamish habitarunt hostes Israelis, & in Naveh, quæ ei vicina fuit, habitarunt Judæi, atque isti hos afflixerunt.* Et alibi: *Hæc sunt nomina locorum ubi habitabant improbi de Gentilibus, de Moab & Ammon*, &c.

Obiter notandum, vocem alibi scriptam חיפר, *Chephar*, aut *Chippar*. In *Schir rabbathi* scribi חיפה, *Chephah*. Unde in *Shemoth rabba*. Sect. 29. ר׳ אבדימי דמן חיפה, *R. Abdimi de Chephah*, aut *Chippah*. Itemque in *Echah rabbathi*, fol. 64. 1. &c.

Si distantia locorum reliquorum determinanda sit per distantiam *Susithæ* à *Tiberiade*, & *Lyddæ* ab *Ono*, erit trium milliarium aut circiter, nam eo spatio istas distitisse ostendimus alibi. At loca ipsa si quæras, ubinam invenies? ubi *Chalamish* & *Naveh?* ubi *Castara* & *Chippar?* &c. A labore investigandi supersedemus, sine spe inveniendi, hoc tantum observantes. Quod misere immutata foret rerum facies, cum causa foret hujus querelæ. Nam antea *Jericho* floruerat Judæis, in procinctu existentibus illic assidue XII millibus sacerdotum, de Ephemeriis: at nunc habitata Judæorum hostibus. Sic etiam erat, cum *Lydda* foret schola Rabbinorum florentissima, at nunc inimica civitas. Digna hæc chronologico scrutamine.

Hoc solum de חפר, *Chippar*, comperimus, quod erat intra XII. M. pass. à *Zippore*.

Vajikra

Vajikra rabba. fol. 187. 4. *R. Tanchum bar R. Jeremiæ erat* בחפר, *in Chippar. Interrogarunt eum aliquid de lege, & ille docuit. Dicunt ei, Nonne nos docuerunt magistri, quod prohibitum est discipulo docere intra* XII *M. pass. à magistro, & ecce R. Minni magister tuus est in Zippore.* Respondit ille יתי עלי אין ידעית, *Veniat in me maledictio, si noverim eum esse in Zippore.*

§. IV. Χαφεναθὰ, I *Maccab.* xii. 37.

IN diebus *Jonathanis Asmonæi*, Συνήχθησαν τοῦ οἰκοδομεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἤγγισε τοῦ τείχους τοῦ χειμάῤῥου τοῦ ἐξ ἀπηλιώτου, καὶ ἐπεσκεύασαν τὸ καλούμενον Χαφεναθά, *Convenerunt ut ædificarant civitatem, & appropinquavit muro torrentis qui est à subsolano, & reparaverunt illud quod vocatum est Chaphenatha.*

Ubinam & quidnam tandem est Χαφεναθά? Suspicor fuisse aliquam partem extimæ regionis urbis versus Orientem. Pari ratione sic dictam qua *Bethphage*, quæ & extima pars urbis erat versus Orientem. Nam sic ea dicebatur, id est *Locus grossorum*, ob ficus prope nascentes in monte Oliveto. Ita & Χαφεναθά, aliqua pars etiam regionis istius versus Orientem & Olivetum sic dicta propter dactylos ibi nascentes.

Nam כפניות, *Chephanioth*, frequenter apud Talmudicos sunt dactyli palmarum qui ad maturitatem nunquam decoquuntur. מין תמרים רעים, *Species palmarum malarum*, ut Gloss. in *Beracoth*, fol. 57. 2. *Fructus palmarum qui nunquam maturescit*, ut Aruch in כפנת. Significatione cognata τῷ הי'ני, *Hene*, & אהיני, quæ dactylos palmarum immaturos denotat, unde derivatam opinamur *Bethaniam* in monte Oliveto. Erat ergo pars aliqua urbis, & muri extima versus Olivetum, dicta *Bethphage* à ficubus: altera *Chaphenatha* à dactylis.

§. V. *Targ. Jonath. in* Num. xxxiv. 8. *notatum.*

SIC *Moses:* מהר ההר תתאו לבא חמת, *A monte Hor limitabitis ad ingressum Hamath, & erunt exitus termini ad Zedad.*

Targumista autem sic, מטוורוס אומנוס, *A monte Umanus dirigetis vobis ad introitum* טבריא, *Tiberiadis, & erunt exitus illius*

termini,

termini, מן תרין צטרוי, *à duobus lateribus ejus tendentes*, לכרכור דבר זעמה, *ad Codcor bar Zaamah*, ולכדכוי דבר סניגורא, *& ad Cadcoi bar Sinegera*, ודיווקנוס ותרנגולא, *& Divachenus & Tarnegola, ad Cæsaream qua ingrederis in Abelas Ciliciorum.*

Unumquodque fere vocabulum expendendum, & unumquodque fere obscurum.

I. טוורוס. Hoc quidem non adeo obscurum, quin quod norint omnes montem *Taurum*, apud Geographos & Historicos celebrem, inde nomen suum ἐμφατικωτέρως traduxisse, cum טוור, *Taur*, Chaldæis & Syris significet *Mons*.

II. אומנוס. Nec hoc quidem adeo obscurum, quin quod omnes qui libros Judaicos triverunt, agnoscant montem אמנה, *Amanam*, & qui alios *Amanum*; at vereor interim, ne mecum æque ignorent, quare idem Targumista eodem nomine vocitet *Montem Hor*, ubi mortuus est *Aaron*, טוורוס אומנוס, Num. xx.

III. מעלך טבריא, *Ad introitum Tiberiadis.*] Miror Targumistam ab ipsa Chorographia non melius didicisse lectionem vocis חמת hoc in loco. Nam planum est eum legisse חמת, *Chammath*, hoc est *Thermæ Tiberiadis*, cum revera sit *Hamath* vel *Antiochia*. Cæcutiens Geographus qui limites terræ Israeliticæ deducit ad *Tiberiadem*, nisi aliquid velit quod captum nostrum exsuperat.

IV. מן תרין תרין צטרוי, *A duobus ejus lateribus.*] Et hic planum, quod vocem צרדה, *Zedad*, sumserit appellative, pro צד, *Latus*.

V. לכרכור דבר זעמה, *Ad Cadcor bar Zaamah*, &c.] Nisi ille cæcuciat, nos cæcutimus. Hoc tantum observamus quod זעמה, *Zaamah*, & סניגורא, *Sinegora*, *Indignationem* denotant, & *Advocatum*, forsan eo sensu quo סניגור & קטיגור, *Accusator* & *Advocatus*, frequentissime apud Rabbinos, sed quo significatu apud illum, ipse Oedipum se exhibeat necesse est, vel aliquem alium.

VI. דיווקנוס.] Suspicor Græcum esse, Διαυχένιος: quo denotatur Dorsum aliquod montis se attollens vel protrahens. Et suspicio augetur per versionem Hierosolymitanam quæ sic in

Ver. 15. תחומא לדיוקינוס טור תלגא דקיסרין: quam ego

sic

ſic verterim, *Terminus erit ad Διαυχένιον montis nivis Cæſareæ.* Ubi per Cæſaream intelligitur Cæſarea Philippi, ubi quidem non deſiit terminus terræ Aquilonaris, ſed ſuperius, & ulterius extendebatur לתרנגולא עילאה די למעלה מן קיסרין, *ad Tarnegolam ſuperiorem quæ eſt ſupra Cæſaream* : id eſt, πρὸς Αὐχένα montis *Antilibani.*

Albedo *Libani* nomen ei indidit, & *Libani*, & *Montis Nivis*, quia albedo ejus à nivibus : [at qua notatione *Cydnus* albedinem denotet lingua Syra, fateor excedere meum Syriſmum : quod tamen affirmat *Solin.* cap. 41. *Quicquid candidum eſt*, inquit, *Cydnum gentili lingua dicunt Syri. Unde amni* [*Cydno*] *nomen datum.*] Et notatu dignum, quod *Lebanon* in textu Hebræo frequentiſſime redditur ab interpretibus Græcis Ἀντιλίβανος, ut *Deut.* xi. 24. *Joſu.* i. 4, &c. Atque aliquando à Talmudicis vocatur באלא, *Bala.*

Cholin, fol. 80. 1. עזי דבאלא, *Capræ Balæ*, gloſſatori ſunt עזי דלבנון, *Capræ Lebanonis* ; & תור באלא, illi eſt שור הלבנון, *Bos Lebanonis* : nam באלא, inquit ille, eſt *Saltus.*

Concludamus conjectura aliquantum extravagante, quam excitat mentio *Lebanonis*. Suſpicamur *Europam* noſtram nomen ſuum primitus deduxiſſe à *Frigore*, ſicut mons iſte à nivibus. Phœnices ad columnas Herculis navigantes [de qua re plurima Doctiſſ. *Bochartus*,] à ſiniſtra habuerunt terram חם, *Cham*, *Æſtus* aut Ardoris *Africam*. A dextra terram חורף, *Choreph*, *Hyemis* vel frigoris, [collatam præſertim cum æſtu alterius] à qua voce *Hhoreph* fluxiſſe non improbabile eſt vocem *Europam*. Aliunde deducit vir ille eruditiſſimus, & fruatur ſenſu ſuo, liceat & mihi conjectura mea.

HORÆ Hebraicæ & Talmudicæ IMPENSÆ IN EVANGELIUM S. JOHANNIS.

CAPUT, I.

Ver. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

EN Ἀρχῇ: Eodem ſenſu quo בראשית, *Bereſhith*, in hiſtoria Creationis, *Gen.* I. 1. Nam hoc proponit ſibi Evangeliſta, Nempe ut oſtendat Per *Verbum*, per quod perfecta eſt Creatio, perfectam etiam fuiſſe Redemptionem: Secundam in Sacroſancta *Triade* perſonam, in plenitudine temporis fuiſſe Redemptorem, ſicut in initio temporis fuerat Creator.

Confer ver. 14.

Ver. 1.	Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.	*Ver.* 14.	Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.
	Ἦν πρὸς τὸν θεόν.		Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.
	Θεὸς ἦν ὁ λόγος.		Ἐγένετο σὰρξ, καὶ ἐθεασάμεθα, &c.

Ἦν ὁ λόγος.] Non opus est ut curiosius inquiramus unde Evangelista petierit hunc titulum, cum toties repetatur in historia Creationis ויאמר אלהים, *Et dixit Deus.*

Ab omnibus fere, in hunc Evangelistam nuperius commentantibus, observatur מימרא דיי, *Verbum Domini*, adhiberi frequentissime à Targumistis, quod facere videtur in rem præsentem.

Exod. XIX. 17. *Eduxit Moses populum de castris* לקדמות מימרא דיי, *In occursum verbi Domini.* *Job* XLII. 9. ונסיב מימרא דיי, *Et acceptavit Verbum Domini faciem Jobi.* Psal. II. 4. מימרא דיי ירחך להון, *Verbum Domini subsannabit eos:* & Psal. CVI. 12. *Crediderunt* בשום מימריה, *In nomine verbi ejus.* Ezech. XX. 17. וחס מימרי, *Et pepercit iis verbum meum.* Et ne plura, Pro *Et ero tecum*, Gen. XXVI. 2. Targ. habet ויהי מימרי בסעדך, *Et erit Verbum meum in adjutorium tuum.* Et Gen. XXXIX. 2. *Et erat Dominus cum Josepho.* Targ. והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף, *Et erat Verbum Domini in adjutorium Josephi.* Et sic ubicunque occurrit ista Phrasiologia.

Hoc tamen non est dissimulandum, Vocem מימרא aliquando nihil aliud significare quam Ego, Tu, *Ipse:* & applicatur etiam hominibus. Ut Job. VII. 7. *Oculi tui in me.* Targ. עינך במימרי. Sic etiam Job. XXVII. 3. *Spiritus meus in me.* Targ. נשמתי במימרי. Et II Paralip. XVI. 3. *Fœdus est inter me & te.* Targ. קיימא בין מימרי ובין מימרך. Et cap. XXIII. 16. *Fœdus inter seipsum & populum & regem.* Targ. קיים בין מימריה ובין כל עמא ובין מימרא דמלכא.

Observo in *Zechar.* VII. 12. ברוחו, *Per Spiritum ejus*, à Targumista reddi במימריה, *Per Verbum ejus:* si modo vox ista sit stricte sic reddenda. Nam ex allegatis novissime, videtur " במימריה reddi posse, *Dominus per seipsum, vel Dominus ipse.*

Observo etiam Græcos interpretes, male lectis vocalibus vocabuli דבר in *Habbac.* III. 5. reddere Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος: cum potius reddendum esset, Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύ-

σεται

σεῖσαι λοιμός. Nam animus Prophetæ est, *Coram facie ejus ivit pestis.*

Ver. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Transit jam Evangelista à Creatione per λόγον, ad redemptionem per λόγον. Declaraverat eum dedisse *esse* omnibus Creaturis, vitam omnibus animalibus ver. 3. & jam ostendit, ut vitam homini dederit mortuo per peccatum.

Gen. III. 20. *Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Hevah, Vitam, Græc.* Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή. Illam, vocavit *Vitam*, quæ introduxerat Mortem, nam meliorem vitam ille jam gustaverat per semen mulieris promissum: Quo respexisse Evangelistam in hisce verbis parum est dubitandum.

Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

Vita per Christum erat lux, oriens in tenebris lapsus & peccati, & lux per quam ambularunt omnes fideles. Opponere videtur Evangelista hacce in clausula, vitam lucemque exhibitam in promissione Christi, vitæ & luci quam jactarunt Judæi in lege. Vitam expectarunt ex operibus legis, & majorem lucem non norunt quam lucem legis, quam celebrant infinitis encomiis. Unum pro multis

Beresh. rab. Sect. 3. *Et dixit Deus fiat lux, R. Simon dicit, Quinquies ibi scribitur Lux, secundum quinque quintanas legis. Et dixit Deus Fiat lux, Secundum librum Geneseos in quo occupatus Deus, creavit mundum. Et fuit lux, Secundum librum Exodi, In quo exeunt Israelitæ è tenebris in lucem. Et Deus vidit lucem quod bona, Secundum librum Levitici qui repletus est ritibus multis. Et divisit Deus inter lucem & tenebras, Secundum librum Numerorum, qui dividit inter exeuntes ex Ægypto & intrantes in terram. Et vocavit Deus Lucem Diem, Secundum librum Deuteronomii, qui repletus est traditionibus multis.* Glossa de luce parum distans à tenebris.

Ver. 5. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει.

Lux hæc promissionis & vitæ per Christum, splendet in tenebris nebulosorum typorum sub lege, & in obscuritate Prophetarum;

phetarum ; & tenebrecosa ista , eam non comprehenderunt , quin quod luceret : nec eam ita comprehenderunt, quin quod opus foret, ut majore splendore, id est Evangelico , elucesceret. In hunc sensum loci ego eo magis inclino , quod videam Evangelistam agere de viis & mediis, quibus mundo patefactus est Christus ante patefactionem suam in carne. Primo in promissione vitæ ver. 4. deinde in typis & Prophetiis , & denique per *Baptistam.*

Ver. 9. Ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

כל באי עולם, Id est, omnes homines qui sunt in mundo.

Hierosf. Sanhedr. fol. 26. 3. *Nonne Sol oritur* על כל באי עולם, *Super omnes venientes in mundum ?*

Ibid. fol. 25. 4. כל באי עולם, *Omnes venientes in mundum non possunt creare unam muscam.*

Rosh Shanath, cap. 1. hal. 1. *In initio anni* כל באי עולם, *Omnes venientes in mundum, transeunt coram facie Dei.* Infinita sunt Phrasiologiæ exempla.

Sensus loci est, quod Christus in Evangelio fulgens, lux est, universum orbem illustrans. Lux legis Judæis solum illuxit , ast hæc lux omnibus habitantibus orbem.

Ver. 12. Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν.

Ἐξουσίαν αὐτοῖς. Ut *Eccles.* V. 18. & vi. 2. apud LXX. Privilegium, licentiam, dignitatem concessit iis , ut vocentur & fiant filii Dei : Israel olim erat filius , & primogenitus, *Exod.* iv. 22. at jam ex omnibus gentibus adoptandi filii.

Ver. 13. Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, &c.

Quæras an Evangelista hoc in loco regenerationem opponat naturali generationi , an modis istis quibus autumarunt Judæi, homines factos esse filios Dei. De priori fuse commentatores : de posteriori quæramus.

I. Οὐκ ἐξ αἱμάτων. Ubi numerus pluralis notandus.

Shemoth rabba, Sect. 19. *Dicunt Rabbini nostri, quod omnis Israel rejecerat*

rejecerat circumcisionem in Ægypto——— At tandem sunt circumcisi ינתערב דם הפסח בדם המילה, *& commistus est sanguis Paschatis, cum sanguine circumcisionis. Accepitque Deus unumquemque eorum, atque eum est exosculatus.*

Gloss. in Vajicra rab. fol. 191. *Dixi* בדמיך חיי, *In Sanguinibus tuis vive. In duobus sanguinibus, Paschatis & Circumcisionis.*

Maimon. Issurei biah, cap. 13. *Per tria introducti sunt Israelitæ in fœdus, per Circumcisionem, baptismum & oblationem sacrificii.* ——— *Pariterque Ethnicus si admitti vellet in fœdus, opus habuit Circumcisione, baptismo, & oblatione sacrificii.*

Adverte ut Ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & Paschatis, renatos dicant *Israelitas* à sua degeneratione: atque ut ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & sacrificii [addito solum Baptismo] factos filios Dei arbitrentur etiam Ethnicos, cum per proselytismum facti forent *Israelitæ* & filii fœderis: nam filiationem aliam, veram adoptionem, ignorarunt.

II. Ἐκ θελήματος σαρκὸς, Eo sensu quo Patriarchæ, reliquique Judæi, ex pluribus uxoribus plurimos filios ambierunt, ut filios scilicet seminis Israelitici & fœderati.

III. Ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, Eo sensu, cum multos Proselytos ambierunt, admittendos in Israelitismum, & sic in fœdus & filiationem.

Hi erant modi quibus autumarunt illi, homines adoptatos fuisse in filios Dei, factos scilicet *Israelitas*, Ast longe aliud de adoptione & filiatione docet Evangelium.

Ver. 14. Δόξαν ὡς μονογενοῦς.

Ὡς hoc in loco idem fere sonat quod *dignum*. Vidimus gloriam ejus Gloriam *Dignam* unigenito Dei. Non terrena pompa coruscantem, quod de *Messia* somniat gens Judaica, sed quæ decuit Dei unigenitum, gloriam sanctitatis, gratiæ, veritatis, & miraculorum.

Ver. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος.

Apparuit ille inter nos plenus gratia & veritate. *Et ex plenitudine ejus nos omnes*, qui cum eo versati sumus, ac gloriam ejus vidimus,

vidimus, *accepimus gratiam & veritatem.* Imo accepimus insuper *gratiam pro gratia propaganda*, i. e. gratiam Apostolatus, ut gratiam propagemus in aliis. Ἀντὶ finem designare frequentissime nemo non novit.

Ver. 21. Ὁ προφήτης εἶ σύ;

Id est, Ὁ προφήτης, εἷς τῶν ἀρχαίων ὃς ἀνέστη, ut Luc. ix. 8, 19.

I. Cum dicant traditionum patres, *Discessisse Spiritum Prophetiæ à populo post mortem Zachariæ & Malachiæ*, non comperis quod Prophetam ullum expectarint, ante tempora *Messiæ*, nec quod quisquam in ista temporis intercapedine, se vendicaverit pro propheta.

II. Crediderunt in adventu *Messiæ* resuscitandos fore Prophetas.

Sanhedr. fol. 91. 2. *Vox speculatorum tuorum, Vocem extulerunt, Jubilabunt simul*, Esai, lii. 8. ———— *Dicit R. Chaia bar Abba, Dicit R. Jochanan, Omnes Prophetæ edent Canticum simul voce una.*

Ibid. fol. 92. 2. *Omnes justi quos resuscitabit Deus à mortuis, non redibunt iterum in pulverem.* Gloss. *Quos resuscitabit in diebus Messiæ.*

Ad talem sanctorum resurrectionem applicant illud, *Michea*, cap. v. 5.

Succah, fol. 51. 2. *Suscitabimus septem Pastores. Davidem in medio, Adamum, Sethum, Methusalemum à dextra ejus. Abrahamum, Jacobum & Mosen à Sinistra. Atque octo Primates hominum. Quinam illi? Jesse, Saul, Samuel, Amos, Zephanias, Zedechias* [vel potius *Ezechias* ut Kimch. in locum] *Messias, & Elias. Ast ego certe non novi*, inquit R. Solomon, *unde hæc hauserunt.* Nec quidem ego.

Græci interpretes pro *Octo primarios hominum*, habent Ὀκτὼ δήγματα ἀνθρώπων, *Octo morsus hominum*, sensu alienissimo. Cæcutierunt in lectione vocis נסיכי, pro qua legerunt נשכי.

Quo magis ergo appropinquaret *regnum cœlorum*, vel tempus expectatum adventus *Messiæ*, eo magis somniarunt illi de resurrectione Prophetarum. Et cum in lucem prodiret vir aliquis insignioris gravitatis, pietatis, sanctitatis, in promptu illis erat, eum concipere Prophetam à mortuis resuscitatum.

Vid.

Vid. Math. xvi. 14. Is animus hujus quæſtionis, Ὁ προφήτης εἶ σύ, Tune unus Prophetarum à mortuis reſuſcitatus?

Ver. 25. Τί οὖν βαπτίζεις;

Expectarunt & illi mundum renovandum ſub adventu *Meſſiæ.*

Sanhedr. fol. 92. 2. *Annis iſtis quibus renovaturus eſt Deus mundum ſuum.* Aruch hæc citans addit *Annis iſte mille:* ſic etiam gloſſ. in loc.

Inter alia expectarunt purificationem immundorum.

R. Sol. in Ezek. xxxvi. 26. *Expiabo vos atque amovebo immunditiam veſtram, per aſperſionem aquæ purificationis.*

Kimchi in Zechar. ix. 6. *Tradunt Rabbini b. m. Elias purificabit Nothos, eoſque reſtituet congregationi.* Paria habes in *Kidduſh* in fol. 71. 1. אליהו בא לטמא ולטהר, *Elias venit ad immundos diſtinguendum, & ad purificandum,* &c.

Cum ergo viderent Baptiſtam, ritum tam inuſitatum introducere, quo etiam *Iſraelitas* admiſit in novam religionis normam, quærunt quanam ille hoc authoritate, ſi non ſit ipſe *Meſſias,* aut *Elias,* aut unus de reſuſcitatis Prophetis.

Ut *Eliam* expectarent venturum, omnibus eſt notum. Idque male conceptis verbis, *Malachiæ* cap. iv. 5. Cui errori patrocinatur verſio Græca, Ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην. Ubi τὸν Θεσβίτην addunt de proprio interpretes, in favorem traditionum ſuarum: Quibus non infrequens, in verſione ſua, traditionibus Judaicis favere in injuriam ſacri textus.

Ver. 29. Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.

Alluſum eſt plane à *Johanne* ad agnum ſacrificii jugis, τὸν ἐν τούτῳ αἴροντα ἁμαρτίαν τοῦ Ἰσραήλ,

I. Præceptum erat, ut offerens ſacrificium manum ſuam imponeret Capiti victimæ, *Levit.* I. 4. & III. 2. & IV. 4, &c.

II. Ratio ritus erat, ut peccata ſua, & reatum transferret, quaſi in victimam, quod in hirco emiſſario clarum maxime, *Levit.* xvi. 21, 22.

Hinc dicitur Chriſtus *peccata noſtra tuliſſe in corpore ſuo ſuper*

lignum,

lignum, I Pet. II. 24. id est, ut victima super altare. Et à *Deo pro nobis factum fuisse peccatum*, II Cor. v. 21. id est, חטאת, *Sacrificium pro peccato.*

III. Adhibitus est idem ritus circa agnum Sacrificii jugis, qui oblatus est pro toto Israele. *Viris stationariis* [ut vocabantur] *ut vicariis totius populi, manus suas capiti agni imponentibus*, *Taanith* cap. 4. hal. 2.

Huc ergo tendunt verba Baptistæ. Agnus Dei, hoc est Sacrificium juge, fert aut tollit peccata Israelis, ut sacrificium pro toto Israele. Ast ecce hic adest agnus Dei verus, qui tollit peccata mundi.

Ver. 39. Ποῦ μένεις;

Sensus quidem proprius & proximus est, *ubi habitas*, aut *hospitaris*, aut pernoctas. At gestit animus meus sic reddere, ac si dictum esset, *Ubi Sabbatizas?* & conjectare, diem hunc fuisse Vesperias Sabbati. Nam

Cum dicitur, *Manserunt apud eum diem illum*, ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, duriusculum est de die jam labente intelligere, qui quidem erat jam propemodum elapsus, sed potius de die insequente.

Erat jam ultra medium *Novembris* nostri, cum hæc occurrerent *Bethabara*, ut tempora calculanti accuratius patebit plane, & quantillum diei tum reliquum hora decima. Erat tum Solis occasus aut circiter, & novi diei initium, & rectius dici poterat Manserunt apud illum *noctem istam*, quam *diem istum*, nisi quod indicare voluerit Evangelista quod apud eum manserunt diem posterum: quem Sabbatum fuisse non contendimus, sed non sine ratione supponimus.

Cæsar. Comment. lib. 4. vel *Oppi:* de bell. Alexandrino, *Cæsar duabus de causis eo die dimicare nolebat, quod & nullos milites in navibus habebat, & post horam decimam diei res agebatur.*

Ver. 42. Εὑρίσκει τὸν ἀδελφόν.

Sic *Sanhedr.* fol. 30. 2. אשכחיה רב נחמן בר יצחק לרב הונא, & plurima istiusmodi apud Talmudicos, ut & אשכחנא & אשכחן, Εὑρήκαμεν.

Ver.

Ver. 42. Ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ.

Non video quidem ego, cur vel substituenda sit vox Ἰωάννου, vel Ἰωαννᾶ, vel cur vox Ἰωνᾶ retenta, eadem censenda sit cum Ἰωαννᾶ, pro qua re contendunt non pauci.

I. In *Luca* cap. tertio nomen *Jochanan* tripliciter profertur pronuntiatione Græca. Ἰαννὰ, ver. 24. sic ינאי apud Rabbinos. Ἰωαννᾶ, ver. 27. Ἰωνὰν, ver. 30. At nunquam Ἰωνᾶ.

II. *Jonah* erat nomen apud Judæos usitatissimum, atque apud Talmudicos occurrit frequenter, scriptum יונה: Quare ergo non permittendus pater *Petri* eo nomine vocari, æque ac nomine *Johannis*?

III. Præsertim vero cum hic filius *Jonæ* celebrem illum Prophetam in hoc imitaretur, quod uterque primus prædicaret Gentilibus, uterque iter carpens à *Joppa*.

Ὁ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Vulg. *Quod est si interpreteris*, *Petra*. Sic Act. ix. 26. *Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas*, Vulg. *Caprea*. At num Lexicographos agunt amanuenses sacri, aut Ludimagistros, ut doceant tantum vocem Syram *Cepha*, Græca lingua significare Πέτρα, & *Tabitha*, *Dorcas*? Quin potius hoc docent, quod Propria hæc nomina Syra, propriis istis nominibus proferentur à Græcis. Nam proprium nomen *Syrum* hic redditur in propium nomen *Græcum*, & non appellativum in appellativum; nec proprium in appellativum.

Ast habeat Vulg. interpres quod optat; & esto, *Tu vocaberis Petra*: vix tamen concesseris, Salvatorem *Simonem* vocasse *Petram* directo sensu, & maxime laudabili. *Nam non est Petra præter Deum nostrum*, II Sam. xxii. 32. Ubi Græc. interpr. Pro צור, *Petra*, habet Κτίστης, *Creator*, quam vocem adhibet ipse *Petrus*, docens quis sit *Petra*, I Pet. iv. 19. Sed

Est *Petra scandali*, æque ac *Petra fundamenti*, & factus est *Petrus* Petra scandali in ruinam myriadum, non ipsius quidem culpa, sed eorum, qui, vel ex ignorantia, vel pervicacia, vel utraque, illum æstimant pro Petra super quam ædificatur Ecclesia.

Tu itaque ô interpres, si ita tenaciter adhæres isti versioni, *Tu vocaberis Petra*, permitte ut reddatur Anglice, Thou *wilt* be called the Rock: & ut concipiatur Christum loqui Prophetice, & prænuntiare oriturum in Ecclesia grandem illum errorem, quo funestius tristiusve nihil vidit orbis Christianus, viz. *Petrus est Petra*.

Ver. 47. Ἔρχου καὶ ἴδε.

בוא וראה, & אתא חמי, aliquando תא חמי, & תא חזי Talmudicis usitatissime.

Ver. 48. Ἀληθῶς Ἰσραηλίτης.

Confer Esai lxiii. 8. *Vidi te*, inquit Christus, *cum esses subter ficum*. Et quidnam tandem ibi agentem? Non dormientem absque dubio, non otiantem, non mali aliquid agentem, nam tum tale encomium à Christo non obtinuerat: quin potius aut orantem aut legentem aut meditantem, aut aliquid religiosum præstantem, in secessu sub aliqua ficu, & extra conspectum hominum: adeoque extra conspectum hominum, ut ipse agnoscat Jesum pro *Messia* qui potuerit eum conspicere. Huic *Verus ille Israelita in quo non dolus*, ideo quod recessum istum quæreret dum oraret, & non secundum religiosum dolum & hypocrisin gentis oraret, in viis & plateis & publice, ut conspiceretur ab hominibus.

Et jam collegit sibi Christus quinque discipulos, *Andræam*, *Petrum*, *Philippum*, *Nathaneelem* [qui videtur idem esse cum *Bartholomæo*] & alium anonymum, ver. 35. 40. quem ego ex collatione xxi.2. conceperim esse *Thomam*.

Ver. 52. Ἀμὴν, Ἀμὴν.

Si Christus ita geminaverit cur non etiam geminatur apud reliquos Evangelistas? Si vero non geminaverit, cur geminat hic noster?

I. Responderi posset, quod cum Christus hanc asseverationem adhibet apud *Johannem*, non est ad easdem sententias & res, ad

ad quas ſimplicem *Amen* adhibet apud alios Evangeliſtas.

II. Reſponderi etiam poſſet, quod *Johannis* ſcribens pro *Helleniſtis*, vocem hanc profert iiſdem literis quo protulit Chriſtus Hebraice, & eandem profert iterum eo modo quo ſoliti Græci, retenta etiam voce Hebraica.

III. At notandum, quod cum frequentiſſime adhiberetur ab omnibus *Amen* in fine orationis aut ſententiæ, non adhibetur in initio niſi à ſolo Chriſto, qui ipſe eſt *Amen*, Apoc. III. 14. & אלהי אמן, Eſai lxv. 16.

Simplex ergo *Amen* qua uſus eſt ille apud alios Evangeliſtas, geminatam in ſe continuit *Amen*, *Amen*. Ego *Amen* verax & Fidelis, *Amen*, id eſt Ἐπ' ἀληθείας, dico vobis. Et non decuit os cujuſvis mortalis *Amen* proferre in initio ſententiæ eo modo quo Chriſtus: atque ipſi quidem magiſtri traditionum, qui videbantur eſſe oracula gentis, dixerunt באמת, & הימנותא, *In veritate dico*, at non *Amen dico*.

IV. *Amen*, in ſe continet Ναὶ, & Ἀμὴν, II Cor. I. 20. Apoc. I. 7. *verum* & *ſtabile* aut firmum. אמונה אמן, Eſai 25. 1. Interlin. *Veritas*, *firmitas*. Alii Evangeliſtæ vocabulum exprimunt quo uſus eſt Salvator, *Johannes* geminat, ut innuat plenum ejus ſenſum.

Ver. 52. Ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους, &c.

Alluſionem ad ſcalam *Jacobi* notant omnes: Senſus videtur hic eſſe, *Crediſne quia dixi*, *Vidi te ſub ficu?* Num illud tam mirandum in oculis tuis? Majora videbitis. Nam tantam miraculorum & revelationum copiam apud me videbitis, ac ſi conſpiceretis ipſum cœlum apertum, atque Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes, ac ſecum portantes omnimodam revelationem, atque authoritatem & potentiam à Deo, impertiendam filio hominis. Ubi hoc includitur, Angelos ei miniſtraturos modo ſingulari: ſicut in viſione iſta Jacobi, Famulitium Angelicum ei à Deo eſt promiſſum & paratum in ipſo peregrinationis ſuæ jam exordio.

De ſcala iſta ſomniant & Rabbini. In *Bereſhith rab.* Sect. 68. *Scala eſt aſcenſus altaris & altare*, *Angeli ſunt ſacerdotes*, &c. In *Vajicra rab.* fol. 199. 1. & *P. Eliezer* cap. 35, Angeli ſunt

Principes

Principes monarchiarum. *Princeps Babel ascendit* 70 *gradus. Princeps Mediæ* 52. *Princeps Græciæ* 180. *Princeps Edom incertum quot*, &c. In *Cholin*, fol. 91. 2. Emensurant latitudinem scalæ, nempe quod fuerit 8000 parasangarum : & quod crassities Angeli fuerit 2000 parasangarum : Egregios Mathematicos.

CAP. II.

Ver. 1. Καὶ τῇ τρίτῃ τῇ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο, &c.

CHETUBBOTH, cap. 1. hal. 1. בתולה נישא תליום הרביעי, *Virgo nubit die Hebdomadis quarto, & vidua die quinto.*

Ibid. fol. 3. 1. *Hic mos non obtinuit, nisi à decreto Ezræ, & porro. Nam non consident consessus, nisi die secundo & quinto. Ast ante decretum Ezræ, cum consessus isti convenirent quovis die, licuit uxorem ducere quovis die.*

Duplex restrictionis hujus redditur ratio.

I. מפני טענת בתולים. Maritanda erat virgo die hebdomadis quarto, quia convenit consessus triumviralis die quinto : Ut si maritus non comperiret uxorem suam virginem, sed jam tactam, dum æstuaret ira ejus, recurreret ad Concessum judicialem, pro pœna ei infligenda secundum legem. At quare ergo non æque die hebdomadæ primo. Nam *Beth Dein* sedit die secundo.

II. שלא יטרח בצרכי סעודה. Ne violaretur Sabbatum ob præparationem convivii nuptialis. Cui præparationi indulti sunt dies primus, secundus & tertius septimanæ.

Ratioque quare vidua maritanda erat die quinto, hæc erat, nempe ut cum ea lætaretur maritus tribus diebus, quinto, sexto, & Sabbato. Vid. locum & gloss. & *Rambam.*

Si ergo virgo fuerit sponsa hæc nostra, nuptiæ factæ sunt

die

die septimanæ quarto, *Mercurii* nostro: Si vidua, die *Jovis*, illis septimanæ quinto. Computetur ergo numerus dierum apud Evangelistam, & detur diem istum fuisse Sabbatum, de quo dicitur *Quod manserunt apud eum diem illum*, ver. 39. tum die hebdomadis primo, processit Christus in *Galilaam*, & convenit *Nathanielem*, & dies ab isto tertius est septimanæ quartus. Sed calculet quispiam pro placito suo.

Γάμος.

Talmudicis aliquando הילולא. Aliquando נישואים. Aliquando חופה. Aliquando הכנסת כלה, Res pompæ & lætitiæ.

I. Prodiit virgo maritanda, è domo patris, ad domum mariti בהינומא וראשה פרוע, *In peplo aliquo, at passis capillis*, vel capite nudo.

II. Obvians quispiam de via ei cessit, quod semel factum est ab ipso rege *Agrippa*.

III. Portarunt ante eam poculum vini, quod vocarunt כוס תרומה, *Poculum Trumæ*: per illud denotantes, non indignam esse eam, ob puritatem virginitatis, quæ nuberet sacerdoti, & comederet de *Trumah*.

IV. Saltantes & tripudiantes decantarunt laudes sponsæ; In *Palæstina* his verbis לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן; *Non opus ei fuco, aut stibio, aut complicatione capillorum, ipsa formosissima est.*

V. Sparserunt inter pueros grana, vel legumina quædam, ut testentur olim, si opus fuerit, se vidisse istam fœminam nuptam virginem.

VI. Sparserunt etiam vel severunt hordea, per ritum istum denotantes fructificationem: quæ omnia aliaque habes in *Chetubb.* capp. primo & secundo. An hæc lusoria præsente Christo?

VII. Item in *Sotah*, fol. 49. 1. Mentio est de coronis sponsorum & sponsarum, qualesnam illæ, & de quibus sunt compactæ.

VIII. Ob lætitiam in nuptiis habendam, prohibuerunt ne essent nuptiæ intra aliquod festum [Paschatis, Pentecostes aut Scenopegiæ]

Scenopegiæ] שמחה היא לו , *quia nuptiæ erant lætabundæ* : שמחה בשמחה, *Et non commiscuerunt lætitiam cum lætitia* ; lætitiam nuptialem cum lætitia festi, *Moed Katon.* fol 8. 2.

IX. Convivatio & hilaritas nuptialis continuata est per totum septiduum. Quod & olim *Judic.* xiv. 12.

Καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.

Non invitata, ut videtur, cum Christo & Discipulis, sed quæ ibi fuerat ante eorum invitationem.

Convivas nuptiales concipere potes ex his verbis *Maimonidis.*

Sotah, cap. 6. חתן וכל השושבינין ובני חופה, *Sponsus atque omnes socii, & filii thalami, non tenentur ad faciendum tabernaculum* &c.

I. שושבינא generaliori significatione *Socium* denotat aut *amicum*, ut in Targ. Judic. xiv. 12. II Sam. xiii. 3. peculiarius tamen applicatur ad amicos convenientes in convivationibus nuptialibus.

II. Strictissime ad duos illos de quibus

Chetubb. fol. 12. 1. *Olim constituerunt duos Shoshbenin, unum sponso, alterum sponsæ, ut ministrarent iis, tempore præsertim ingressus eorum in thalamum.* In hunc præcipue finem, hi sunt instituti, ut caverent providerentque, ne quid doli aut fraudis esset circa signa virginitatis sponsæ, ut gloss. ibi fol. 6. 2. Ridicule, ut semper fere, nugantur Rabbini, *Michaelem* & *Gabrielem* duos istos *Shoshbenin* fuisse ad nuptias *Adami* & *Evæ*, *Bereshith rabba*, fol. 10. 4.

III. Quid & quos vox ista nuptialis latiori sensu denotet disce ex

Bava bathra, fol. 144. 2. אחין שעשו מקצתם שושבינות וגו׳, *Si aliquis inter fratres faciat Shoshbinuth, vivente adhuc patre, cum redit Shoshbinuth, redit & ea in medium. Nam Shoshbinuth postulatur coram Beth Din. At vero si mittat quispiam amico suo cados vini aut olei, hi non repostulantur coram Beth Din.* שהן גמילות חסדים, *Nam hoc est opus charitativum.*

Obscura hæc hunc sensum secum ferunt,

Hic erat mos *Shoshbenuth* : Accepit quis cœlebs munus aliquod

quod secum, pro lætitia nuptiarum amici sui, & comedit cum eo; cum advenirent nuptiæ cœlibis istius, tenebatur sponsus ille, ad quem jam dona tulit, par pari illi referre. Imo si pater nuptias faceret filio suo, convenirentque amici dona secum ferentes in honorem nuptiarum, darentque filio [jam sponso] tenebatur pater ad retribuendum, cum illi etiam uxorem ducerent.

At vero si mitteret quispiam vinum aut oleum aut aliquid istiusmodi sponso in honorem nuptiarum, ipse autem non iret & comederet & lætaretur cum sponso in nuptiis suis, hoc non erat de natura τ *Shoshbinuth*, nec repetendum coram concessu, nam erat donum gratuitum.

IV. Christus ergo & quinque ejus Discipuli, non erant in his nuptiis spontanei tales *Shoshbinim*, nam erant invitati, sed erant de numero eorum qui vocabantur בני חופנה, *Filii thalami*, ut distincti à *Shoshbenin.* Sed sub quorum numero, vel horum vel illorum censenda sit mater, an sub neutro, inane est quærere. Forte curam ea aliquam gessit circa præparanda necessaria ad nuptias, utpote quæ vel sponsum, vel sponsam cognatione aliqua attingeret.

Ver. 6. Ὑδρίαι λίθιναι ἕξ.

כלי אבן, *Bezah* fol. 17. 2. מסיקין את המים בכלי אבן.

Gloss. *Si cui sit aqua idonea ad bibendum, ea autem aliquo modo contrahat immunditiam, impleat ea vas lapideum*, &c.

Kelim, cap. 1. hal. 1. כלי גללים וכלי אבנים: Ubi concedunt commentatores per כלי גללים intelligi posse *Vasa marmorea*, quamvis & aliam interpretationem admittant: at de כלי אבנים lis nulla.

Numerum hydriarum senarium ego non consuetudini gentis ascripserim, sed multitudini jam præsenti. Verum quidem est adhibitas tales hydrias & in nuptiis & in aliis conviviis, unde lavarentur manus, ast numerus vasorum, & quantitas aquæ, erat pro numero convivarum: Lavandæ manus, & vasa, & forsan nonnullorum pedes.

Schabb. fol. 77. 2. מסיכלא משי כולא, *Mashicala mashi culla*, *Vas majusculum ex quo se lavant omnes.* משכילתא משיא כלתא,

כלתא, *Ma'chilta mashia callatha. Vas minusculum ex quo se lavat sponsa*; & ut gloss. *Digniores è cœtu.*

Μ. βητάς.

Græc. interpr. mensuram *Bati* sic exprimit, בתים שלשת אלפים יכיל, χωροῦσαι μετρητὰς τρισχιλίους. II Paralip. IV. 5. Et sic Hag. II. 17. ubi eadem mensura *Bati* videtur intelligi. Quod si unaquæque hydria in nostra hac historia contineret binos aut ternos *Batos*, quanta vis vini, quum aqua transiret in vinum!

Kelim, cap. 2. hal. 2. חביות לודיות ולחמיות, *Utres Lyddenses & Bethlehemeticæ.* Ubi Gloss. *Facere solebant in Lydda ollas, à mensura Seæ ad mensuram ¼ Log: atque in Bethlehemo, à mensura duarum Searum ad mensuram Seæ unius.* At quantæ hæ, si continerent sex vel novem Seas, nam *Batus* erat trium Searum.

Hæc de lotione manuum in

Jadaim cap. I. hal. I. מי רביעית נותנין לידים, *Quartanam ¼ Log assignant ad lotionem manuum uni, imo duobus: Dimidium ¼ Log tribus aut quatuor: Log quinis aut denis, imo centenis: Hoc proviso, inquit R. Jose, ut non restet postremo qui lavat minus quam quartana.*

Ver. 7. Λέγει αὐτοῖς Ἰησοῦς Γεμίσατε, &c.

I. Probabile est colloquium inter matrem & filium, non fuisse publice & coram toto cœtu; sed privatim inter se, nemine præsente. Quo supposito, molliora aliquantum videbuntur verba filii ad matrem *Fæmina quid mihi tecum*, quam si ea prolata concipias coram tota turba. Et quamvis videretur filius primo responso negare id quod propositum, fusiori tamen forsan colloquio quam exprimit Evangelista, vel aliquo alio indicio, didicit mater ejus assensum: ita ut, cum illi iterum in cœtum prodirent, dicere ea potuerit, *Quodcunque dixerit vobis id facite.*

II. Respondit matri, *Hora mea adhuc non advenit:* nam rite & congrue edendum erat primum ejus miraculum Hierosolymis, gentis metropoli.

Ver. 8.

Ver. 8. Ἀρχιτρικλίνῳ.

Hunc, ego intellexerim eum fuisse, qui instar sacellani erat, & gratias egit, & benedictiones pronunciavit, in talibus conviviis haberi solitas. Erat ברכת חתנים, *Benedictio sponsi*, recitata unoquoque die septidui: & erant in tam continuata convivatione benedictiones aliæ, quæ poculum vini requirerent, [nam super Poculum vini est benedictum] & erat speciatim כוס הבשורה, *Poculum bonorum novorum*, ob signa virginitatis sponsæ. Illum ergo qui pro toto cœtu benedixit, *Architriclinum* hic dici existimo. Ac vinum jam ex aqua factum Christus ad eum dirigit, utpote qui propinaret toti cœtui, benedictione aliqua super poculum concepta, poculo ab eo epoto, & subinde toti mensæ communicato.

Super iis quæ continentur commatibus 14, 15,16.diximus ad *Matth.* XXI. 12.

Ver. 18. Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν.

Shemoth rab. Sect. 9. *Noah*, *Ezechiah*, *&c. petunt signum*, *multo magis impii petunt.*

Cum jam elapsi forent tot anni à discessione Spiritus sancti, & cessatione Prophetiæ, ut quatuor Centuriæ excurrerint, in qua temporis intercapedine, non apparuerit quispiam in gente dotatus spiritu Prophetiæ, & potestate edendi miracula, minus mirum si suspiciosi forent de quovis qui se vendicaverit pro Propheta, requirerenturque ab eo signum.

Ver. 19. Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον.

I. Exhibet iis Christus nullum signum ut merum signum, *Mat.* XII. 39.

Conversio virgæ *Mosis* in Serpentem, & reversio in virgam: ut & degeneratio manus ejus in lepram, & regeneratio in proprium temperamentum, erant mera signa: at mira illa quæ postea operatus est in Ægypto, non erant mera signa, sed miracula punitiva. Sic stupenda illa quæ operatus est salvator, non erant mera signa, sed miracula benefica, Act. x. 38. Et

quicunque non crederet propter infinita ista miracula quæ demonstravit, minime etiam crederet ob mera signa. Atque indignum erat Christo, obstinatæ eorum incredulitati ita indulgere, ut pro libitu eorum ederet signa, qui non crederent, videntes infinita signa edita.

II. Postulantes signum, remittit ad signum *Jonæ* Prophetæ, *Matth.* xii. 39, 40. Atque ad eundem ipsissimum sensum digitum intendit in hisce verbis, *Destruite hoc templum*, &c. Hoc est, Resurrectio mea à mortuis erit signum ultra omnem negationem, probans firmansque me divina authoritate agere quæ ago, meque eum esse qui venturus. [*Rom.* I. 4.] Cis illud signum ego signum vobis præbebo nullum. Si non credetis mira operanti, at credite tandem à mortuis resurgenti.

Actitavit ille hoc in loco sub notione authoritatis *Messiæ*, dum purgat templum suum. [*Mal.* III. 1, 3.] planeque illud vocat *Domum patris sui*, ver. 16. Ede ergo aliquod signum, inquiunt illi, quo demonstretur te esse Filium Dei, Messiam: vel saltem quo demonstretur te esse Prophetam. Edam, respondit ille, *Destruite hoc templum*, viz. corporis mei, atque ego illud resuscitabo à mortuis, quod nec unquam præstitum fuit, nec præstari potuit à Propheta.

Ver. 20. Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν, &c.

I. De templo *Herodiano* hæc dicta esse, non de *Zorobabeliano*, hæc suadent.

I. Quod in *Herodiano* templo hæc transacta sunt & disputata inter Christum & Judæos.

II. Quod non quadrabit computus de templo *Zorobabeliano*, vel per annos Regum Persicorum, vel per septem istas septimanas, *Dan.* ix. 26. In quibus *ædificata est Hierosolyma tempore inquieto.* Nam calculanti per Reges Persarum necesse est ut triginta annos *Cyro* tribuat, quod faciunt illi qui hanc computationem amplectuntur: quos annos nisi ei tribuat post captam ab eo *Babylonem* & eversum istud imperium, nihil probat ad præsentem computum

Euseb. in Chronic. *Cyrus Medorum destruxit imperium, & regnavit Persis, subverso Astyage rege Medorum*; & exinde numerat

Cyro

Cyro annos triginta. At dum ipsissimo eidem anno, quo devictus est *Medus*, ascribit *Hebræorum captivitatem laxatam*, qua authoritate id faciat ipse videat. Nam non potuit *Cyrus* laxare Hebræos è Babylonia ante devictam Babyloniam, quod diu multumque erat post subjugatos ab eo Medos, ut patet apud omnes qui de ea subjugatione Medorum scripserunt: quæ ut conveniant cum *Xenophonte*, non hoc in loco discutiemus. Hoc tantum contenti, quod non est inter historicos, acta Cyri literis mandantes, qui triginta, qui viginti, imo qui decem annos ei tribuat post captam ab eo Babylonem. *Leunclavius* in Chronologia sua *Xenophontæa* octo tantum ei tribuit, & videtur *Xenophon* ipse, septem tantum: alii pauciores. Ita ut plane corruat calculatio horum quadraginta sex annorum, quæ stare non potest nisi totis triginta *Cyri* annis intra numerum inclusis.

Probabilior aliquantum est ista sententia quæ xlvi hosce annos parallelos sistit cum septem istis septimanis, *Dan.* ix. 26. At per plures annos cessatum est ab ædificatione, quam est ædificatum, & revera intra decennium, aut minus, absolutum est opus ædificationis, si tempora computes dum ædificarent.

II. Optime quadrat hic numerus annorum xlvi, cum templo *Herodiano*. Nam refert *Joseph.* Antiq. lib. 15. cap. 14. Inchoatam fuisse reædificationem templi anno regni sui decimo octavo. Nec secum pugnat cum *De bell.* lib. 1. cap. 16. dicit, Πεντεκαιδεκάτῳ γοῦν ἔτει τῆς βασιλείας αὐτόν τε τὸν ναὸν ἐπισκεύασε, quippe quod decimus quintus ex quo solus regnavit devicto Antigono, erat decimus octavus ex quo declaratus est Rex à Romanis. Jam vero, vixit *Herodes* referente eodem *Josepho* Antiq. lib. 17. cap. 10. ex quo primum declaratus est Rex à Romanis annos xxxvii. Et natus est Christus anno ejusdem xxxv. Labiturque jam Christi cum hoc ei cum Judæis colloquium annus tricesimus, dimidio ejus tantum peracto. Ita ut inter decimum octavum *Herodis* & tricesimum Christi exclusive excurrerint anni quadraginta sex completi.

III. Verba ergo Evangelistæ nostri ego Anglice sic reddiderim, **Forty and six years hath this temple been in building**, Quadraginta sex annis jam extitit hoc templum in ædificando. Et suffragabitur *Josephus* versioni:

Antiq.

Antiq. lib. 20. cap. 8. Historiam *Gessii Flori* procuratoris Judææ circa annum *Neronis* XI. ille inchoans hæc ait, Ἐξ ἐκείνε μάλιστα τοῦ καιροῦ συνέβη τὴν πόλιν ἡμῶν νοσεῖν προκοπτόντων πάντων ἐπὶ τὸ χεῖρον, *Ex eo potissimum tempore cœpit civitas nostra ægrotare, vergentibus omnibus in pejus.* Refert protinus, ut *Albinus* procurationem suam exuens, carceres aperuerit, & vinctos dimiserit, unde repleta est tota provincia latronibus & latrociniis. Narrat porro ut concessum fuerit à rege *Agrippa*, Levitis cantoribus, vestibus lineis uti pro suo placito. Et subinfert tandem Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν ἐτετέλεστο, *Et jam tum perfectum est Templum* [Nota illud] *Videns ergo populus quod otium jam esset operariis, qui erant plures quam* XVIII *mille* —— *urget regem ut porticum Orientalem restauret*, &c.

Si itaque templum non absolutum esset ante ista tempora; tum multo minus quum in eo aderat Christus. Unde verba hæc Judæorum in facilimum hunc sensum reddas, Quadraginta sex sunt anni ex quo incepta est reædificatio hujus templi, quæ ad hoc usque tempus non est perfecta, & tunc intra triduum novum ædificabis?

Ver. 21. Ἔλεγε δὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Perpensa inferioritate templi secundi infra primum, clarius patebit quare beatissimus salvator corpus suum vocaverit *Templum.*

Hieros. Taanith, fol. 6. 1. Et *Bab. Ioma*, fol. 21. 2. *In templo secundo defuerunt Ignis de cœlo, Arca cum propitiatorio & Cherubinis, Urim & Thummim,* שכינה, *Divina gloria, & Spiritus sanctus, Atque etiam oleum unctionis.*

Affuerunt hæc omnia in templo *Solomontæo*, atque inde factum est illud plenus typus Christi: cum autem abessent à secundo, caruit illud rebus istis, quibus primum præcipue eum repræsentavit.

I. Erat quidem in secundo arca quædam in Sancto Sanctorum, *Ioma* fol. 52. 2. sed nec erat illa arca *Mosaica*, nec arca fœderis. Quod non inutiliter forsan meditari potes, cum legis *Apoc.* XI. 19. *Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est arca fœderis ejus in templo.* Non visa est, nec extitit arca fœderis in templo secundo. Com-

Comminiſcuntur Judæi *Joſiam* occultaſſe arcam ante captivitatem Babylonicam, ne tum caperetur ab hoſtibus, ſicut olim à Philiſtæis. *Ioma* ubi ante, & *Cherithuth* fol 77. 2. at nequaquam mentio de iſta iterum inventa & reddita.

II. In tabernaculo Moſaico, & templo Solomontæo ſedit viſibile ſpecimen divinæ præſentiæ ſuper arcam in propitiatorio, in nube gloriæ: at cum appropinquaret excidium iſtius templi, migrat à propitiatorio, *Ezek.* x. 4. nunquam reſtituta templo ſecundo, ubi nec iſta arca, nec propitiatorium.

III. Miniſtrabat quidem ſummus Pontifex ſub templo ſecundo in octo veſtimentis, ſicut & in primo, *Ioma* fol. 71. 2. inter quæ *Pectorale* vel *Rationale*, in quo margaritæ [atque ex eo excidit aliquando *Jaſpis* & eſt deperdita, *Hieroſ. Peah*, fol. 15. 3. *Bab. Kidduſhin*, fol. 60. 2.] verum nunquam redditum eſt Pontifici oraculum per *Urim* & *Thummim*, vid. Ezr. II. 63. & Nehem. vii. 65. Et ſi non in diebus *Ezræ* & *Nehemiæ*, multo minus ſæculis ſequentibus, cum prorſus deſierat & diſceſſerat à populo ſpiritus prophetiæ. Nam veriſſimum videtur illud Talmudicorum,

Ioma fol. 73. 2. *Non ſcitantur* [per Urim & Thummim] *à quovis ſacerdote, qui non loquitur per Spiritum ſanctum, & ſuper quem non habitat divinus afflatus.*

Hic, ut alia omittamus, erat ſtatus Templi *Zerobabeliani* quoad iſta quæ templum maxime glorificarunt: & his ab eo deficientibus, quantum illud inferius templo *Solomontæo!* Et gradu uno infra hoc etiam erat templum *Herodianum*, propter ipſum conditorem. Nam ſcrupulo non caruit apud Judæos quod templum conditum fuerit ab *Herode* [quis non novit *Herodem?*] & de jure facti diſputant, & excogitant argumenta quibus de legitimatione ejus ſatisfaciant ſibi & ſuis;

Objiciunt primo,

Bava Bathra fol. 3. 2. לא לסתור בי כנשתא עד דבני בי כנשתא אחריתי, *Synagogam demoliri nemini permiſſum, antequam condiderit alteram.* Multo minus demoliri templum. Aſt *Herodes* demolitus eſt templum ante alterum conditum, Ergo

Reſpondent, *Baba ben Buta conſilium dedit Herodi ut demoliretur.* Erat autem iſte *Baba* inter grandiſſimos ſapientes numeratus, nec inconſulto ad rem iſtam *Herodem* movit דחיותא חוא

חזא ביה:, *Nam scissuras vidit in templo* ruinam ejus minitantes.

Objiciunt iterum de persona *Herodis*, Quod fuerit servus familiæ *Asmonææ*, quod insurrexerit contra Dominos suos, atque eos interfecerit, quodque interfecerit Synedrium.

Respondent, Sub ejus potestate fuimus, & non potuimus ei resistere. Et si manus istæ pollutæ sanguine voluerunt ædificare, penes nos non erat impedire.

Hæc & alia pro templo illo Apologizant: figmentum etiam hoc excogitantes in majorem rei honorem, quod per totum illud temporis spatium, quod insumptum est in ædificatione istius templi, nunquam pluvit interdiu, ne opus impediretur, *Taanith* fol. 23. 1. *Jos. Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Magno sudore nihil agunt Rabbini circa verba illa *Hag.* II. 10. *Major erat gloria domus hujus posterioris, quam prioris.*

Bava Bathra, fol. 3. 1. *Dicunt R. Jochanan & R. Eliezer. Unus, quod major erat quoad fabricam: alter, quod major quoad durationem.* Ac si constaret vera gloria templi, in ratione aliqua mathematica spatii vel dimensionum, vel durationis, ac si in parietibus, deauratione, ornatu. Gloria primi templi erant arca, divina nubes super arcam, Urim & Thummim, &c. & ubinam & quænam major gloria secundi cum ista absunt?

Jam adest, cum Dominus templi adest in templo suo. Cum adest ille Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, Collos. 2. 9. Sicut divina gloria olim super arcam τυπικῶς.

Jam adest, cum adest magnus ille Pontifex & Propheta, qui, Urim & Thummim instar, revelat consilia & voluntatem Dei: Ille qui verum est templum, & qui respondet typo. Templum hoc vestrum O Judæi non quadrat cum Archetypo & exemplari. Desunt in eo illa quæ templum istud glorificarunt: qui ipse defectus monet, templum aliud esse expectandum quod typo istius templi respondeat in omnibus, prout par est Antitypo respondere typo. Illud autem est templum hoc corporis mei, & nihil est aliud quod potest respondere.

CAP.

CAP. III.

Ver. 1. Νικόδημος.

APUD Talmudicos occurrit nomen נקדימון, quod à doctis, idque non sine ratione, redditur *Nicodemus.* Nomen autem non deducunt Judæi ab origine Græca, sed ab hac historia.

Taanith, fol. 20. 1. & *Avoth, R. Nathan.* cap. 7. *Tempore quodam ascendit totus Israel Hierosolymas ad festum, & non suppetiet iis aqua. Adit Nicodemus ben Gorion, magnatem quendam & dixit ei, Mutuo da mihi duodecim puteos aquarum, pro ascendentibus ad festum, & ego reddam tibi duodecim puteos, aut solvam tibi duodecim talenta argenti: & constituerunt diem. Cum adventaret dies solutionis, & adhuc non pluvisset——— Adiit Nicodemus sacellum & velavit se & oravit: & extemplo coacta sunt nubes & descendit pluvia affluentissima, ita ut repleta forent* XII *putei, & foret quod redundaret.——— Cum cavillaretur magnas, quod Sol jam occidit, adiit sacellum iterum Nicodemus, & velavit se, & oravit, & dispersæ sunt nubes, & Sol eluxit. Inde nomen ei* נקדימון, *Nicodemus*, שנקדרה לו חמה, *Quia sol pro eo emicuit*; vel, ut alibi redditur שנקדמה.

Si aliquid veri sit in aliqua parte historiæ, videtur *Nicodemus* fuisse sacerdos, atque officiarius iste, cui titulus חופר שיחין, *Fossor puteorum*, cui cura de aquis providendis pro ascendentibus ad festum. Vid. *Shekalim*, cap. 5. hal. 1.

Nomen ejus proprium לא נקדימון אלא בוני, *Non erat Nicodemus, sed Bonai*, ut *Taanith* loco allegato: Jam vero in *Sanhedr.* fol. 43. 1. בוני, *Bonai* quendam numerant inter discipulos *Jesu*. Numeratur etiam inter tres locupletissimos Judæorum, cum *Titus* obsideret Hierosolymam.

Gittin, fol. 56. 1. *Tres ditissimi erant Hierosolymis, Nicodemus ben Gorion, & Calba Sabna, & Zizith hakkesoth.* Ast in

Echah rabbathi, fol. 64. 1. *Erant tum Hierosolymis quatuor* Βουλευταὶ, *Ben Zizith, & Ben Gorion, & Ben Nicodemon, & Ben Calba Sabna*, homines locupletissimi, &c.

Mentio etiam est *filiæ Nicodemi ben Gorion, cujus lectus erat stratus duodecies mille denariis*, R. Nathan ubi ante.

At tam misere tandem depauperata est ea, & familia, ut *Chetubb.* fol. 66. 2. *Viderit eam Rabban Jochanan ben Zaccai colligentem hordea ex stercore jumentorum Arabum: & dixerit ei, Filia mea tu quanam? Et illa, Ego sum filia Nicodemi ben Gorion. Et quid fit, inquit ille, de divitiis patris tui*, &c?

Lectori relinquimus discutiendum, an *Nicodemus* Talmudicorum sit noster, necne. Non laudabile est, quod illi eum semper commemorent cum laude, quæcunque tandem supponi possent pro affirmativo: qualia sunt nomen ejus *Bonai* quo nomine erat unus de discipulis Jesu, & depauperatio familiæ ejus, quæ concipi possit evenisse per persecutionem propter Christianismum ejus: sed non tanti est ut sudemus operose in re tam perplexa, si modo etiam non inutili.

Ver. 2. Οἴδαμεν.

An *Nicodemus* dum adhibet numerum pluralem, agnoscit Synedrium idem etiam agnoscere? Suspicor, patres Synedrii, non bene nosse, quomodo negarent, de qua re agimus ad cap. xi. 48. Sed οἴδαμεν vel potest esse numerus pluralis pro singulari, quod in ista persona usitatum in omnibus linguis, & ידענא & נהירנא [quarum vocum una usum fuisse *Nicodemum* parum dubito] pro utroque numero indifferenter sumi possunt. Vel οἴδαμεν, *Novimus*, idem significet quod *vulgo agnoscitur.*

Ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος.

Respicit *Nicodemus* longam cessationem retro Prophetiæ per spatium CCCC. annorum & amplius. Intra quod spatium non sunt instituti doctores populi, nisi per homines, atque impositionem manuum: nec apparuerat quisquam qui populum doceret per Spiritum Prophetiæ. At videmus quod tu missus es à Deo.

Ver. 3.

Ver. 3. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, &c.

Quæras quomodo quadrat hæc responsio Christi cum verbis *Nicodemi*. Optime hoc modo. Videris tibi ô *Nicodeme* videre aliquod signum apparentis jam regni cœlorum, in hisce miraculis quæ ego edo. Amen dico tibi, Nemo potest videre regnum Dei sicut oportet, si non fuerit natus Ἄνωθεν.

Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν.

Quonam vocabulo vocem Ἄνωθεν conceperit Salvator, lingua Hierosolymitana, Non facile est determinare. An per מלעילא quod ego quidem opinor, an per מן דריש ut Syrus: an per חוב aut שנית significatu Πάλιν, ut fere omnes: Ex subjecto quæstionis, de qua agitur, elicienda est hujus rei solutio.

I. Non instituitur dissertatio, mere & directe de regeneratione, quamvis & elucidetur optime doctrina veræ regenerationis, sed quæstio est, de aptitudine & capabilitate hominis, ut fiat particeps regni Dei, vel cœlorum, hoc est temporum & beneficiorum *Messiæ*. Nam *regnum Dei* & *regnum cœlorum* converti apud Evangelista, nemo non viderit qui eos contulerit: & per Regnum Dei aut Cœlorum denotari Regnum & tempora *Messiæ*, clarius est quam ut egeat demonstratione.

Cum ergo tam intenta esset exspectatio inter Judæos, adventus & regiminis Messiæ, cumque videatur *Nicodemo* apparere aliquod indicium, & specimen istorum temporum, in miraculis Christi, erudit illum Christus, quonam modo aptus fieri possit, ad videndum & intrandum in istud regnum, & fruendum beneficiis istorum temporum. Nam

II. Judicarunt Judæi sibi satis esse ad participationem regni cœlorum, vel fœlicitatis temporum *Messiæ*, quod forent filii *Abrahami* & de semine Israelitico: hinc illud

Sanhedr fol. 90. 1. לכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, *Universo Israeli est portio in mundo futuro*: hoc est in fruitione *Messiæ*. Ast unde universis Israelitis portio? Ex hoc scilicet, quod sunt Israelitæ.

Hunc errorem redarguit Salvator, & docet, ad hanc participationem, non sufficere quod Abrahamo & semine Israeli-

 tico

tico sint nati, sed necesse est ut sint geniti Ἄνωθεν, *Cœlitus*, non terrena, sed cœlesti genitura. Et coincidunt quidem ejus verba in eundem fere sensum cum istis Baptistæ, *Ne dicatis Patrem habemus Abrahamum.*

III. Agnoverunt Judæi regenerationem aliqualem fieri pro Proselytismum; sed contemptilis ea quidem, & reptans humi.

Jevamoth, fol. 62. 1. & 92. 1. גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, *Proselytus quis factus, est sicut parvulus jam natus.* Quonam sensu?

Maimon. in *Issurei biah*, cap. 14. *Ethnicus qui fit Proselytus, & servus qui est manumissus, Ecce ille est sicut parvulus jam natus.* וכל שאר בשר, *Atque omnes cognati, quos habuit cum esset Ethnicus aut servus, non jam sunt ejus cognati.* ——— *Per legem licitum est Ethnico ducere in uxorem matrem suam, aut sororem ex matre, quæ proselytizantur. Sed sapientes prohibuerunt, Ne diceretur, Descendimus à sanctitate graviori ad leviorem, atque illa quæ heri erat ei vetita, hodie est permissa.* Confer 1 Cor. v. 1.

At docet Christus aliusmodi generationem requiri ad participationem regni *Messiæ*, quam vel eam quæ fit per Israelitismum, vel eam quæ per Proselytismum; nempe ut nascatur quis Ἄνωθεν, vel Cœlesti generatione, ut capax fiat regni cœlorum.

Ver. 4. Μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, &c.

Hæret animo Pharisæi, sententia adhuc de capacitate *Israelitæ*, qua *Israelita*, & quamvis vocabulum quo usus est salvator Hierosolymitane, plane innueret nativitatem *cœlitus* vel è *supernis*, dimoveri ille non potest à pristino conceptu de generatione Israelitica. Cum Israelitæ, quia sunt Israelitæ, admittendi sunt in regnum *Messiæ*. num hoc sibi volunt verba tua de cœlesti generatione, ut quis per novum partum ex utero matris, fiat secundo Israelita? Novit & agnovit aliqualem regenerationem, ut diximus, fieri per proselytismum, at longe ab animo ejus aberat, vel credere vel cogitare, proselytismum Judæorum: non excogitare ergo potest modum aliquem novæ nativitatis, ut secundo fiat Israelita, nisi secundo ex utero matris, quod tamen ei videtur impossibile.

Ver. 5.

Ver. 5. Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος.

Docet Judæum non intrandum esse in regnum *Messiæ*, nisi primo per transitionem ex statu Judaico in Evangelicum per Baptismum, & dein ex carnali, in spiritualem. Per *aquam* denotari baptismum, parum dubito: & parum dubito etiam, pergere jam salvatorem ad secundum articulum doctrinæ Evangelicæ cum Pharisæo. Et prout docuerat, nihil valere ad participationem beneficiorum *Messiæ*, quod quis natus fuerit de sanguine Israelitico, si non sit natus Ἄνωθεν. Sic & hic docet, non assequendam esse istam participationem, nisi abrenunciato Judaismo per baptismum Evangelicum. Nam tenor Baptismi Evangelici, ex diametro in hoc contrariabatur Judaismo: quod Judaismus expectaret justificationem ex propriis operibus: baptismus autem Evangelicus obligaret ad pœnitentiam, & provocaret ad expectationem remissionis peccatorum: Ita ut absolutissime necessarius fuerit baptismus Judæo qui intrare vellet in regnum *Messiæ*, ut Judaismum suum exueret.

Ver. 10. Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ;

Echah rabbathi, fol. 66. 2. אתה הוא חכם של ישראל, *Tune ille sapiens Israelis?* Verba sunt pueri ad R. *Joshuam* quærentem איזו דרך קרובה לעיר, *Quænam est via brevissima ad urbem. Respondit puer, Hæc est brevissima, at longissima, ista est longissima, at brevissima: Incessit R. Joshua per eam quæ brevissima, sed longissima. Cum enim appropinquaret urbi, comperit hortos & paradisos obseptos*, ita ut non potuerit pergere. *Rediit ergo ad puerum, & dixit, O fili mi, num nam hæc via brevissima ad urbem? Cui puer, Tune sapiens ille Israelis? Nonne sic dixi tibi? Hæc brevissima, sed longissima*, &c.

Ver. 14. Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν, &c.

Cæcutiunt Judæi ad nobile hoc mysterium, & sunt in *Bemidbar rabba*, Sect. 19. qui opinantur, serpentem æneum non fuisse furcæ affixum, sed à *Mose* jactatum in aëra & sic illic hæsisse, absque aliquo fulcro.

Baal

Baal Turim in Num. 21. *Moses posuit serpentem in signo, sicut qui castigavit filium suum, virgam collocat in loco aliquo editiori, ut filius videns reminiscatur.*

Nachmanid. חסיר נוק במויק ותרפא חולי במחליא, *Amovebis nocumentum per illud quod nocuit, & sanabis ægritudinem, per illud quod fecit ægros.* Idem habet & *R. Bechai*, & fatentur ambo quod foret נס בתוך נס, *Miraculum intra miraculum:* Sed mysterium attingere non Judæi est, sed Christiani.

Ver. 17. Οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, &c.

Quonam sensu, præter illum qui maxime vulgaris & proprius est, vocem κόσμον [iis ועלם, & עלמא] adhibeant scholæ Judaicæ, videre licet ex hisce & hujusmodi exemplis.

I. *Bava Mezia* fol. 33.2. שבקו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא, *Reliquit totus mundus Mishnas & secutus est Gemaram.* Ubi aliquid notandum in historia, æque ac in Grammatica.

Sic *Johan.* xii. 19. Ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Hierosolymitane, הא כולי עלמא אזל בתריה.

Innumeris vicibus occurrunt כולי עלמא מודי, *Totus mundus fatetur*, & כולי עלמא לא פליגי, *Totus mundus non dissentit*, &c. Per phrasiologiam, quæ & adhibetur etiam apud alias gentes, intelligitur magnus numerus, aut maxima multitudo.

II. Cum distinguunt, quod faciunt non infrequenter, inter עניי אותו העיר, *Pauperes propriæ civitatis*, & עניי העולם, *Pauperes mundi*, facile est discernere per *Pauperes mundi* ab iis intelligi Pauperes undecunque aliunde adventantes.

III. *Rosh Shanah* fol. 22. *Non requirit R. Ulla, ut vir magnus solum sit fide dignus* אלא אפילו איניש עלמא נמי מהימן, *Sed ut homo mundi sit etiam credibilis*, vel fide dignus. Facile est sensum eruere, nempe quod per *Hominem mundi* intelligunt quemvis cujusvis ordinis.

IV. At præcipue observatione est dignum, quod totum orbem distinguunt in ישראל, *Israelem*, & אומות העולם, *Nationes mundi*. In Israelitas & Ethnicos. Occurrit hæc distinctio, qua Ethnicos vocant *Nationes mundi*, in unaquaque fere

pagina, ita ut exemplis non ſit opus. Confer, *Luk.* xii.30 cum *Math.* vi. 32. & erit exemplorum ſatis.

V. Jam vero docuerunt illi, *Nationes mundi*, à Meſſia non ſolum non redimendas, ſed vaſtandas, conculcandas, deſtruendas.

Ramban in *Gen.* xlix. *Videtur mihi hic ſenſus. Non recedet virga exactoris à Judah, donec veniat filius ejus, cujus erit debellatio populorum, atque eorum confractio, nam ille debellabit eos omnes ore gladii.*

Hieroſ. Taanith fol. 64. 1. *Aurora venit atque etiam nox*, Eſai. xxi. 12. *Iſraeli erit aurora* [cum advenerit Meſſias] *at nox Nationibus mundi.*

Shemoth Rabba Sect. 5. *Dicit R. Abin, Sedere faciet Sanctus benedictus ſenioris Iſraelis, ſicut in ſemicirculo, ipſe iis præſidens, ſicut pater Synedrii, & judicabunt Nationes mundi.*

Midras Till. in *Pſal.* II. *Advenit trituratio, ſtramen projiciunt in ignem, paleam in ventum, ſed triticum conſervant in area: Sic Nationes mundi erunt ſicut conflagratio furni, aſt Iſrael conſervabitur ſolus.*

Infinita ſunt iſtiuſmodi apud hos authores: Et quod apud eos ubique eſt obſervare, Diras & tremenda judicia quæ Deus in ſacra pagina improbis interminatur, illi à ſe & gente ſua omnino removent, ac ſi nihil ad eos pertinentia, & devolvunt in Ethnicos, vel Nationes mundi. Ita ut non ſine ſumma ratione dixerit Apoſtolus, *Quacunque lex dicit, iis dicit qui ſunt ſub lege*, Rom. III. 19. Quod illi nequaquam tolerabunt.

Docet ergo Chriſtus per hanc Phraſiologiam *Nicodemo* ſatis notam contra hanc opinionem, ſatis ei pariter notam, *Meſſiam* æque propitium ac redemptorem futurum Nationibus mundi ac Judæis. Dixerunt illi, Deus odit Nationes mundi, *Meſſias* cum advenerit deſtructurus, damnaturus eſt nationes Mundi. At dicit veritas, *Deus dilexit mundum: Deus non miſit filium ſuum ut damnaret mundum, ſed ut ſalvaret.* Optimus interpres hujus locutionis eſt ipſiſſimus hic Evangeliſta, In Epiſt. ſua prima, cap. II. commate 2. *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris & non pro noſtris ſolum, ſed & pro peccatis totius mundi*; i. e. Non pro nobis Judæis ſolum, ſed & pro nationibus mundi.

Ver. 25. Ζήτησις περὶ τοῦ καθαρισμοῦ.

I. Ζήτησις, Syro eſt בעתא : quæ in mentem revocat illud infinities uſitatum apud utrumque *Talmud*. בעא ר׳ מר׳. Quæſivit R. N. à R. N. unde & illud ejuſdem frequentiæ איבעית אימא, *Si quæras, dicam*. Si ſecundum hunc uſum ſcholaſticum, ſumenda ſit vox hoc in loco, quod congruentiſſime fieri poteſt, ſic rem bene interpreteris.

Audito, Chriſtum etiam baptizare, quærunt diſcipuli *Johannis* cum Judæis, qualiſnam purificatio ex baptiſmo Chriſti: an iſte magis purificaret, quam baptiſmus *Johannis*. Vox μετὰ forſan non opponit eos, ſed unit in hac diſquiſitione. Quærunt junctim, Superinducitne *Jeſus* baptiſmum ſuper baptiſmum *Johannis*? & *Johannes* ſuper baptiſmos Judæorum? Quouſque tendet tandem purificatio, & qualiſnam hæc *Jeſu* ultra illam *Johannis*?

II. Aut eſto quod Ζήτησις hæc, fuit diſputatio inter *Johanniſtas* & Judæos de purificationibus legalibus & baptiſmo jam introducto: non dubitandum eſt utramque partem ſuam defendiſſe pro viribus.

Ver. 27. Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδέν.

Quæro de verſione vocabuli Λαμβάνειν, *Syro* eſt למיסב, *Accipere*. Aptius forſan reddere potuiſſet לקבלא, *Percipere*. Nam videtur Baptiſta hiſce verbis caſtigare incredulitatem & ſtupiditatem horum hominum; q. d. Videre licet etiam in exemplo hoc veſtro quod non poteſt quiſquam diſcere percipere & credere, niſi ſit conceſſum ei cœlitus. Nam vos ipſi mihi teſtes eſtis, me *Jeſum* mihi prætuliſſe ſemper, & de eo teſtatum quod ille filius Dei, qnod agnus Dei, &c. & vos jam contra eum cavillari, meque ei velle præponere? οὐ δύναται ἄνθρωπος, &c. Patet quod homo non poteſt per ſe percipere ea quæ percipere oportet, niſi detur ei de cœlo. Confer ver. 32. *Nemo recipit ejus teſtimonium*.

Ver. 29.

Ver. 29. Ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου.

שושבין: De quo diximus ad cap. II.

Sanhedr. fol. 27. 2. אוהב זה שושבינו, *Amicus ejus*, id est *Shoshebin ejus.* Ubi sic glossa, quod primo intuitu mireris. שושבינו פסול לו כל ימי חופתו, *Paranymphus ejus, illicitus ei est omnibus diebus thalami sui.* Sed sensus est: Non admittendus est ut sit vel judex vel testis pro eo, toto illo tempore quo intra dies nuptiarum est ejus paranymphus.

Ver. 31. Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι.

Nota Antithesin, & non suspicabere tautologiam.

1. Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, & Ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: Ubi Antithesis non tam statuitur inter *Christum* & *Johannem* ut ante, quam inter *Christum* & omnes homines.

2. Ἐκ τῆς γῆς ἐστι, & Ἐπάνω πάντων ἐστι. Qui de terra est, est terreni tantum ordinis & gradus: & qui de cœlo est, est supra omnem gradum.

3. Ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ: Et Ὁ ἑώρακε καὶ ἤκουσε τοῦτο μαρτυρεῖ. Qui de terra est loquitur terrena, & quæ didicit in terra: at qui de cœlo est, loquitur quæ didicit in cœlo: ea scil. quæ vidit & audiit à Deo. Alludere videtur Baptista ad modum perhibendi testimonium & docendi. In re actionis opus erat teste αὐτόπτῃ, in re doctrinæ tradiderunt sicut audiverant à magistro.

CAP. IV.

Ver. 4. Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας.

JOSEPH. *Antiq.* lib. 20. cap. 5. Ἔθος ἦν τοῖς Γαλιλαίοις ἐν ταῖς ἑορταῖς, εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν παραγινομένοις, ὁδεύειν διὰ τῆς Σαμαρέων χώρας.

Viam describit *Biddulphus* nostras, qui per eam transiit à *Galilaa Hierosolymas*, Anno 1601, ex quo, lectoris gratia, pauca excerpamus, eumque Anglice loquentem latinitate donemus.

Martii 24. *equitavimus juxta mare Galilaæ.* ——— *quod computatur esse longitudinis octo leucarum, latitudinis quinque. Continet autem leuca miliaria tria.*

Post septem miliaria peragrata, juxta mare Galilaæ, eoque à sinistra relicto, montem ascendimus à dextra, non Acclivem valde, sed amænum admodum ——— *qui dicitur esse mons cujus mentio* Joh. 6. 3, &c. *Fallor aut te fallunt duces tui Vir Rev. Mons iste erat trans mare.*

Cum ad verticem montis perventum foret, vidimus à dextra Saphettam, Judæorum Academiam, &c.

Tota via quam isto die emensuravimus, amœnissima erat, montesque & valles fertiles valde. ——— *Circa horam secundam pomeridianam, pervenimus ad villam quandam, Arabice dictam Inel Tyger,* i.e. *Oculus Mercatoris.*

Post sumptum aliquid cibi & somni, gestiit animus ascendere ad summitatem montis Tabor, qui erat in propinquo & ascendimus, &c. Vereor itidem ne te fallant circa hunc montem.

Martii 25. *transivimus per totum diem per agros amœnissimos, agros Basan, non longe à monte Basan. In via vidimus rudera aliqua turris Gehazi,* II Reg. v. 24. *Pervenimus tandem ad villam vulgo vocatam*

Jenine

Jenine, olim Engannim, Josu. xv. 34. [verius vir optime Josu. xix. 21.] *distat à Tabore* xxii. *M. pass. Locus est hortorum paradisorum & aquarum.*

Martii 26. *commorati sumus illic loci propter festum Turcarum Byram.*

Martii 27. *Equitantes ab Engannim periclitati sumus bis. Primo à furibus habitantibus prope Engannim. Et circa decem ab illis milliaria, in sylva quadam, ab Arabibus. Pervenimus tandem ista nocte ad Sychar civitatem Samariæ, cujus mentio* Joh. iv. ——— *Sychar distat ab Engannim* xxvii. *M. pass.*

Martii 28. *commorati sumus in Sychar, quæ hodie vulgo dicitur Napolis. Prope est fons Jacobi, cujus aquæ dulces instar lactis.*

Martii 29. *Pergimus à Sychar versus Hierosolymam.* ——— *Prior pars hujus diætæ erat aliquantum amœna, sed quo propius tendimus ad Hierosolymam, eo via magis sterilis & ingrata. Circa horam decimam pervenimus ad saltum magnum vel eremum arboribus abundantem & montibus.* [forsan hic mons Ephraim] *A vertice montis vidimus mare à dextra & naviculas tendentes ad Joppen.*

Circa horam tertiam pomeridianam aut quartam, pervenimus ad villam jam collapsam dictam Beere, olim, ut fertur, Beersheba, civitatem grandem, [forsan *Beeroth* potius Josu. xviii. 25.] *Dicitur iste esse locus ubi primum innotuit parentibus Christi ejus absentia.* [Luc. II. 44.] *In animo nobis erat hic pernoctasse, quippe quod esurivimus, & fuimus fatigati, & absumptum fuit totum viaticum nostrum: Ast comperientes quod nihil hic coemendum erat, vel nobis ipsis vel equis necessarium, audientesque quod distaret Hierosolyma decem tantum milliaribus, eo pergimus: Et post quinque aut sex milliaria, vidimus urbem.* Hæc ille, minister Evangelii.

Interpositio *Samariæ* inter *Judæam* & *Gallilæam*, in animum revocanda, cum legis dispotitionem tribuum, Ezechiel. xlviii. ubi quidem *Manasseh* & *Ephraim* [regio Samaritica] eodem ordine disponuntur quo olim: at vix censendæ sub notione Samaritica, ut olim.

Ipsa necessitas invenit viam à *Judæa* in *Galilæam*, & vice versa, per Samariam, nam non erat qua aliter iretur, nisi per Trans-Jordaninam longissima deviatione. Nec erat quod vel impedimento, vel difficultati esset in via per Samariam, nisi hostilitas gentis solum. Nam

Hieros. Avodah Zar. fol. 44. 4. *Terra Cuthaeorum est munda* [ita ut de frugibus & fructibus ejus nullus esse posset scrupulus de eorum munditia.] *Collectiones aquarum ejus sunt mundae* [ut Judaeus de iis bibat, vel in iis lavetur.] *Habitationes ejus sunt mundae* [ut in eas ille intret edat, cubet.] *Et semitae sunt mundae* [& pulvis ejus non inquinat.]

Methodus historiae hoc in loco è reliquis Evangelistis sic compingenda. Incarceraverat *Herodes* Baptistam, sub praetextu quod nimis esset popularis, & multitudo discipulorum tenderet ad innovationem, *Joseph Antiq.* lib. 18. cap. 7. Hoc audiens salvator, audiensque pariter quod Synedrium de multitudine discipulorum ejus etiam inaudiverat, recepit se ex *Judaea* in *Galilaeam*, ut remotius esset à pari fulmine.

Ver. 5. Πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ τῷ Ἰωσήφ.

Gen. xlviii. 22. Agrum hunc coemerat ab *Hivaeis* centum agnis. Gen. xxxii. 19. At recedente eo cum suis, post caedem *Hivaeorum* & stragem *Sichem*, ad loca admodum remota, *Bethelem*, *Bethlehemum*, *Hebronem*, in possessionem ejus intruserunt se *Amorrhaei*, ut coactus ille fuerit vi & armis eum ab illis re extorquere.

Ver. 6. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ.

De hoc ipso fonte videtur *Jacobus* loqui in verbis suis novissimis de *Josepho*. Gen. xlix. 22. *Filius accrescens Joseph, filius accrescens juxta fontem:* Nam crevit progenies *Josephi* ad regnum in *Jeroboamo*, in *Sichemo* juxta hunc fontem *Jacobi*. Addit בנות צעדה עלי שור, ubi si vocabulum שור reddas *inimicum*, ut Psal. xcii. 11. & forte Psal. xviii. 29. [nam ex usu Chaldaico denotat *Murum*, ut docet *Buxtorf.*] tum possunt verba esse vaticinium de filiabus *Josephi* Shilunticis, transeuntibus ad Inimicum, & hostilem tribum *Benjaminis* restaurantibus, quae jam erat peritura absque prole, Judic. xxi. 19. &c. Ego verba sic reddiderim *Filiae gradiuntur ad Inimicum:* & sic in commate isto praedicuntur duo maxima in dignitatem *Josephi*, quod juxta fontem istum cresceret in regnum, & quod filiae ejus aedificarent hostilem tribum.

Graeci-

Græci interpretes, & textus, & Versio Samar. pro בנורה צערה, legunt בני צעירי, Υἱὸς μου νεώτατος, *Filius meus minimus*: An ex consensu & instituto? an ex incuria? Sic Græc. pro עלי שור, legunt ut videtur עלי שוב, Πρός με ἀνάστρεψον.

Ver. 6. Ἐκαθέζετο οὕτως.

Ita ut lassus: Ostendere vult Evangelista, Christum non simulanter aquam à *Samaritica* petiisse, sed serio, & urgente siti & lassitudine. Sic I Reg. II. 7. *Cum filiis Barzillai humaniter age*, כי כן קרבו אלי, *nam sic* humaniter *accesserunt ad me*, &c. Act. vii. 8. *Dedit ei pactum circumcisionis*, καὶ οὕτως, *& sic*, circumcisus *genuit Isaacum.*

Ver. 8. Ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.

Quomodo congruit hoc cum ver. 9. οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις; & cum regula Judæorum לא יאכל אדם מישראל פת כותי, *Ne comedat quispiam ex Israele buccellam Samaritani. Nam quicunque comedit buccellam Samaritani, est ac si comederet carnem porcinam.* Buccellam scil. super quam benedicendum.

Tanchum fol. 17. 4. *Ezra, Zorobabel, & Joshua congregarunt totam ecclesiam in templum Domini, & cum trecentis sacerdotibus, trecentis libris legis, & trecentis puerulis, Anathematizarunt, Shammatizarunt, excommunicarunt Samaritanos, nomine Jehovæ & scriptura scripta in tabulis, atque Anathemate consessus superioris, ac inferioris: Ne comedat quispiam ex Israele buccellam Samaritani: non proselytus fiat Samarita Israeli, nec sit iis portio in resurrectione mortuorum. Et miserunt hunc Anathematismum, ad omnem Israelem in Babylonia: qui etiam addiderunt Anathema Anathemati*, &c.

At vero

Hieros. Avodah Zara fol. 44. 4. *R. Jacob bar Acha, nomine R. Lazar dicit, Victualia Cuthæorum permissa sunt, si non immisceatur iis aliquid vini eorum, aut aceti.* Imo

Bab. Kiddushin fol. 76. 1. מצת כותים מותרת, *Azyma Cuthæorum sunt permissa, & per ea homo præstat officium suum in Paschate.* Si Azyma Paschalia permissa, tum multo magis cibus communis. Et sunto Samaritæ Judæis mere Ethnici, licuit

Judæo

Judæo edulia Gentilium coemere & comedere, abeſſet modo ſuſpicio de immunditia, & quod nihil eorum oblatum fuerat Idolo. Ut fuſe patet apud *Maimon.* in tractatu *de cibis vetitis*. Quæ ſuſpicio longe aberat inter Samaritas, quibus eadem cura circa munda & immunda quæ Judæis, atque eadem fere diſtantia ab Idololatria.

Ver. 9. Οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις.

I. Verſio iſta, *Negotium*, vel *commercium non habent*, quam ſequuntur etiam Gallica & vernacula noſtra, videtur ſenſum vocabuli extendere ultra proprios limites. Nam 1. Detur Samarita ſfuiſſe puros Ethnicos, quod dicunt quidam Rabbinorum de *Proſelytis leonum*, hoc non prohibuit quo minus commercium cum iis habere potuerint Judæi, qui mercaturam non abnuebant cum quibuſvis gentibus: Vid. *Nehem.* XIII. 16, &c. 2. Si vero fuerint Samaritæ, גירי אמת, *Veri Proſelyti*, quod de iis dicit *R. Akiba*, aut *ſicut Iſraelitæ quoad omnia*, ut dicit *Rabban Simeon ben Gamaliel*, Hieroſ. Shekalim fol. 64. 2. tum commercium cum iis exercere potuerunt Judæi multo magis.

II. Verſio etiam iſta, *Non utuntur Judæi Samaritis*, ut *Beza*, vel *Non coutuntur*, ut *Vulg.* vix aſſurgit ad plenum, & Germanum ſenſum vocabuli, aut veritatem rei.

Gloſſ. in *Kidduſhin* fol. 76. 1. *Licet edere Azyma Samaritanorum, nec in iis eſt ſuſpicio de fermentato.* ——— *Hoc intelligendum eſt, Si Samarita ea depſat in domo Iſraelitæ.* Jam vero, Si Samarita depſeret in domo Iſraelitæ, tum Judæus uſus eſt Samarita.

Hieroſ. Jevamoth fol. 9. 1. *Iſraelita circumcidat Cuthæum, aſt Cuthæus ne circumcidat Iſraelitam, quia ipſe circumciſus eſt in nomen montis Gerizim.* ——— *Dicit R. Joſah Circumcidat atque eat in nomen montis Gerizim, donec exeat anima ejus.* Si ergo vel Iſraelita circumcideret Cuthæum, vel Cuthæus Iſraelitam, tum erat aliquis uſus Cuthæi.

Quid igitur ſibi vult vox Συγχρῶνται? Vox מסתפקין, videtur hanc reddere Hieroſolymitane, in

Hieroſ. Avoda Zarah fol. 44. 4. *Cuthæi Cæſarienſes interrogarunt R. Abbu. Patres veſtri* מסתפקין, Συνεχρῶντο *patribus noſtris, quare igitur non vos pariter nobis?* &c.

Senſum

Senſum ſumamus à pari. Tritum erat illud in ore Judæorum קרבן שאני נהנה לך, *Sacratum esto illud per quod ego tibi poſſim eſſe utilis*, ut Math. xv. 5. Secundum cujus formam dixerim, שומרונים לא נהנין ליהודיים, *Samaritani ne utiles ſint Judæis.* Atque ego in hunc ſenſum verba quæ ſub manibus intellexerim: *Judæi non utuntur Samaritanis*, ita ut iis devinciantur ob aliquid beneficium. Non ab illis quicquam petunt, vel accipiunt gratis, aut mutuo: quod iis non prohibitum eſt quoad reliquas gentes.

Avodah Zarah cap. 1. hal. 1. *Per tres dies ante feſta Idololatrarum prohibitum eſt cum iis dare aut accipere, commodato dare aut petere, mutuo dare aut accipere.* Aſt reliquis anni temporibus, non ita prohibitum, Verum à Samaritis mutuo aut gratis accipere prohibitum ſemper. Nec quidem poteſt vocabulum συſχῶνϑ alium ſenſum hic admittere. Nam cum licuerit Judæis cum Samaritanis verſari, ab iis emere, opera eorum uti, benedictionibus eorum reſpondere *Amen*, ut *Beracoth* cap. 8. hal. 8. in oppidis eorum diverſari *Luc.* ix. 52. quonam tandem ſenſu poſt hæc omnia dici poteſt quod Ἰουδαῖοι ὀ συſχῶνϑ τοῖς Σαμαρείταις; niſi hoc, quod noluerunt iis obligari ob aliquod beneficium. Quod non parum illuſtrat illud *Luc.* x. 33, &c. & optime congruit cum re præſenti.

Nam verba quæ tractamus, videntur eſſe verba fœminæ, potius quam Evangeliſtæ: eaque ab illa prolata Scommatice & cum Sarcaſmo. Tune Judæus à me Samartiſſa petis aquam? Ἰουδαῖοι γὰρ ὀ συſχῶνϑ Σαμαρείταις, vos enim Judæi ſpernitis beneficium aut gratuitum aliquid accipere à Samaritis. Et tene à me petere aquam?

Suffragantur etiam huic ſenſui, & interpretationi lexica Græca, quibus Συſχρᾶομαι quidem eſt *Commercium habeo*, at pariter *Commodato accipio*, *Utendum rogo.*

Ver. 12. Πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν.

Ὕδωρ ζῶν, male concipit fœmina ex familiari uſu מים חיים, pro *aquis ebullientibus*, aut *fluentibus.* Cum vero ſalvator ulterius aquam celebraret quam habuit dandam, quod nempe qui eam biberet non ſitiret amplius, tum fœmina ſumma cum irriſione,

ſione, O des mihi, inquit, hanc aquam, ut moleſtiam non amplius patiar huc veniendi hauſtum. Nam verba irriſorie prolata longe aptius concipias, quam ſupplicatorie.

Ver. 18. Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, &c.

Fimo impudicæ ſuæ converſationis os cachinnantis obturat Chriſtus, ſceleratam ſuam vitam ei ob oculos ponens, ac ſi dixiſſet, Tu à quinque maritis quos habuiſti, paſſa es ob adulteria tua divortium, & jam eum maritum non habes, adulterum habes.

Kiddushin ubi ſupr. כותים אין בקיאין בתורת קידושין וגרושין, *Cuthæi non callent legem de deſponſationibus & divortiis.* Habuerunt deſponſationes ſuas & divortia: & forſan quo minus accurati fuerunt circa divortia ſecundum normam Judæorum, eo propius acceſſerunt ad normam *Moſaicam*, qui non permiſit niſi in cauſa adulterii. Sub iſto reatu & crimine à maritis ſuis dimiſſam & pulſam fuiſſe hanc fœminam arguit, partim numerus maritorum non ordinarius, & partim, quod ſalvator maritos memoret æque ac adulterum, ac ſi innueret eam ſub maritis fuiſſe adulteram æque ac jam ſine marito cum adultero.

Ver. 20. Ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν.

Nemini ignota eſt hiſtoria templi *Gerizimæi*, ex Joſepho aliiſque. Structum erat illud templum in æmulationem & invidiam *Hieroſolymitani*, ſicut olim *Dan* & *Bethel*. Hinc mutuum crevit odium inter utramque gentem, & plurimarum Apoſtaſia Judæorum. Sanctitatem monti tribuerunt *Samaritani* etiam templo diruto, qua ratione ipſi quidem bene non norunt. In iſtius rei patrocinium impudenter falſificavit textus Samaritanus verba Moſis in *Deut.* XXVII. 4. Nam cum veritas Hebræa habeat, *Erigetis lapides iſtos quos ego præcipio vobis hodie* בהר עיבל, *In monte Ebal:* textus & verſio Samar. habent, בהר גריזים, *In monte Gerizim:* quod notatum ante.

Bereſhith Rabba Sect. 32. *R. Jochanan proficiſcens Hieroſolymam ut oraret* עבר בהדין פלטאנוס, *tranſiit per illum montem* [Gerizim] *Videns eum Samaritanus quidam dixit ei Quo tendis? Et ille,*

Eo

Eo precatum Hierosolymis. Cui alter, Nonne præstaret tibi orare in hoc monte benedicto, quam in domo ista maledicta? Unde autem hic mons benedictus? ait ille. Cui Samarita, דלא טף במוי דמבולא, *Quia non inundatus fuit aquis diluvii.* Egregia ratio.

Ibid. Sect. 81. *R. Ismael filius R. Joseph proficiscens Hierosolymam ut oraret transiit per istum montem. Videns eum Samaritanus quidam dixit ei Quonam tu? Et ille, Eo precatum Hierosolymis. Cui alter, Nonne præstaret orare in monte hoc benedicto quam in isto maledicto? At ille, Ego dicam cui rei vos similes estis: Cani scilicet cupido cadaveris: Vos pariter cum sciatis Idola esse sub hoc monte occultata, sicut dicitur, Et Jacob abscondit ea* [Gen. xxxv. 4.] *omni aviditate post ea efferimini. Dixerunt inter se, Iste cum jam noverit Idola esse in monte hoc occultata, nocte veniet & suffurabitur. Consilium ergo inierunt de eo occidendo. Ast ille nocte surgens effugit.*

Germanum templo *Garizimæo* erat templum *Oniæ* in *Ægypto:* cujus historiam habes apud Josephum, *Antiq.* lib. 13. 6. & descriptionem, *De bell.* lib. 7. cap. 37. De eo *Gemaristæ* etiam in *Menacoth.* fol. 109. 2. Unde pauca excerpamus.

Simeon Justus moriens, dixit, Onias filius meus ministrabit mea vice. Invidit ei frater ejus Shimei, senior eo existens annis duobus, & dimidio. Dicit ei, Ades, & edocebo te normam ministerii. Induit ei אונקלי, *& cinxit eum* בצילצול [verba reddemus illico] *statuitque eum juxta altare, & dixit fratribus suis sacerdotibus, Videte quidnam hic voverit præstiteritque uxori suæ, hoc nempe, Quo die ministravero ego in summo sacerdotio induam pectorale tuum* [Angl. The Stomacher] *& cingar cingulo tuo.* Glossa in locum dicit, quod אונקלי, *est vestis coriacea.* מלבוש של עור. Ast Aruch ex *Avodah Zarah.* מאי אונקלי, *Quid est* אונקלי? *R. Abba dici* אסטומכא דלבא, *Stomacha cordis.*

Quid vox, hoc in loco velit, patet satis, ex ipsa historia. *Shimei* ut fratrem suum *Oniam* præbeat fatuum, ridiculum, & odiosum sacerdotibus, suadet ei ut ministret, pectorale uxoris pro rationali gerens, & cingulo ejus cinctus, vice cinguli pretiosi, &c.

Pergit historia, *Machinati sunt fratres ejus sacerdotes ei necem, ast ille aufugit, & evasit in Alexandriam Ægypti, struxitque ibi altare obtulitque sacrificia Idololatriæ. Hæc sunt verba R. Meir. At dicit ei R. Juda, Res ita se non habuit: Sed non agnovit Onias,*

Shemei fratrem suum esse se seniorem annis duobus & dimidio: Veruntamen ei invidit Onias, & dixit ei, Veni & edocebo te normam ministerii; & sic referente R. Juda invertitur tota scena, ita ut *Onias* fratrem suum *Shimei* induerit pectorali uxoris suæ & cinxerit ejus cingulo. *Ea propter sacerdotes machinati sunt necem τοῦ Shemei. At cum ille totam rem enarraret, machinati sunt necem Oniæ. Ast ille aufugit in Alexandriam Ægypti, atque ibi struxit altare, obtulitque in eo sacrificia nomini Dei, sicut dicitur, Eritque in die illo altare Jehovæ in medio terræ Ægypti*, &c. *Esai.* xix. 19.

Et jam aleam tuam ô lector, an meliori fundamento niteretur templum hoc *Ægyptiacum*, an illud *Garizimeum*. Hoc à profugo sacerdote structum sub prætextu divinæ prophetiæ, illud à profugo etiam sacerdote, sub prætextu montem istum fuisse montem benedictionum. An Judæi Prophetiam illam Esaiæ *Oniam* respexisse ex animo arbitrentur, penes ipsos esto determinatio [& liceat cordato cuivis ridere sic arbitrantes] clementius utcunque, & majori cum favore judicarunt de ejus templo, quam de *Garizimæo*. Hinc illud loco allegato.

Quicunque dixerit, Voveo ego holocaustum, offerat illud in templo Hierosolymitano, sique offerat illud in templo Oniæ non præstat votum. Si vero dicat, Voveo ego holocaustum offerendum in templo Oniæ, offerat in templo Hierosolymitano; quod si offerat in templo Oniæ præstat officium suum. R. Simeon dicit Non est holocaustum. Item si quis dicat, Voveo Naziræatum, tondeatur in templo Hierosolymitano: si vero tondeatur in templo Oniæ non præstat officium suum: At si dicat, Voveo Naziræatum ut tondear in templo Oniæ, & tondeatur ibi, præstat.

Καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις, &c.

Nonne & vos etiam fatemini O Samaritæ, *Hierosolymam* fuisse olim locum divini cultus à Deo destinatum? Credibile non est Samaritanos vel ignorasse, vel non credidisse historiam Templi *Solomontæi*, quin quod bene norint quod à diebus *Davidis* & *Solomonis*, fixerit Deus sedem suam *Hierosolymis*. At quod jam prætulerint templum *Garizimiticum* Hierosolymitano, ex hoc videtur orta audacia & æmulatio, quod orbatum jam fuerit Hierosolimitanum pristina sua gloria, præsentia

scil.

ſcil. divina ſuper arcam, imo ipſa arca, Cherubinis, Urim & Thummim, Spiritu Prophetiæ, &c.

Ver. 25. Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται.

Si rejecerint Samaritæ omnes libros ſacri voluminis præter Penteteuchum *Moſis*, quæri poteſt unde ſumſerit hæc fœmina nomen Μεσσίας, quod non reperiendum eſt in *Moſe*. Et duplex hic inſuper excitari poteſt quæſtio, An omnes ſcilicet Samaritani fuerint de fide *Sadducæa*, atque an *Sadducæi* qui inter Judæos omnes libros Vet. Teſtamenti rejecerint præter libros *Moſis*. Rejecerunt forte à lectione in Synagogis, eo modo quo Judæi rejecerunt libros *Hagiographos* à lectione in Synagogis, at quæro ego an in manibus non habuerunt, crediderintque, prout Judæi *Hagiographos*.

Schabb. fol. 115. 1. *Eripiunt omnes libros ſacros ab incendio* [Sabbato] *ſive legant in iis, ſive non legant in iis.* Ubi Gloſſ. *Sive legant in iis, id eſt Prophetis, in quibus legerunt in Synagogis Sabbato. Sive non legant in iis, id eſt Hagiographis.* Talis forte erat rejectio Prophetarum atque Hagiographorum apud Sadducæos, atque apud Samaritas [de Samaritis loquimur ſub Chriſti temporibus & ante.] Nam num credibile eſt, eos, libros & hiſtoriam *Joſuæ*, *Judicum*, *Samuelis*, *Regum*, *Prophetarum*, vel ignoraſſe, vel pro fabulis habuiſſe, aut nihilo? Erant nonnulli de Samaritanis, referente *Eulogio* apud *Photium*, Cod. CC xxx. *qui Jeſum Nave eſſe eum cenſuerunt, de quo Moſes dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus ex fratribus veſtris, ut me.* Num his vel ignota vel rejecta hiſtoria liberque *Joſuæ?* Atque illud ſine obſervatione præterire non poſſum dum lego, in

Sanhedr. fol. 90. 2. *Interrogarunt Sadducæi Rabban Gamalielem, Unde probatur, Deum ſuſcitaturum mortuos, Ex lege inquit ille, & ex Prophetis & ex Hagiographis.* [& probationes adducit ex ſingulis codicibus quas non gravetur lector obſervare & perpendere.]

Probatur ex lege, ſicut dicitur, Et dixit Jehovah Moſi הנך שוכב עם אבותיך וקם, *Ecce tu dormiens cum patribus tuis & exurgens.* [Deut. xxxi. 16.] *Dicunt ei, At forte ſenſus eſt* וקם העם הזה וזנה, *Et exurget populus hic & mœchabitur.*

Probatur ex Prophetis, Sicut ſcribitur, Vivent mortui tui, eum cadavere meo reſurgent, expergiſcimini & jubilate qui habitatis in pulvere, Eſai. xxvi. 20, &c.

At forte [inquiunt illi] *hi ſunt mortui illi quos reſuſcitavit Ezekiel.*

Probatur ex Hagiographis, ſicut ſcribitur, Palatum tuum eſt ſicut vinum optimum, vadens ad dilectum meum ad rectitudines, loqui faciens labia dormientium, Cant. vii. 9.

At forte [inquiunt illi] *motant labia ſua in mundo.*

Addidi quidem [*Inquiunt illi*] quod non eſt in textu *Gemarico*, ſed addendum eſſe evincit ratio, & firmat gloſſa.

Jam vero abſurdiſſimum foret *Gamalieli* argumenta ex libris Propheticis & Hagiographis adducere contra Sadducæos, ſi libri iſti apud eos nullius fuiſſent notitiæ aut authoritatis. Et vides non ſpretos aut rejectos ab iis fuiſſe libros ab illo citatos, ſed verba allata in alium ſenſum, quam voluit *Gamaliel*, torqueri.

Hieroſ. Jevamoth fol. 3. 1. *Traditio R. Simeonis ben Eliezer Dixi Scribis Samaritanorum, Vos itaque erratis quia non interpretamini ſicut R. Nehemiah. Nam eſt traditio R. Nehemiæ. Ubicunque occurrit vox quæ opus habet* ל *in initio, ſi eam non habeat additur ei* ה *in fine*, לחוץ חוצה. לסוכות סכותה. לשעיר שעירה. *Reſpondent R. Nehemiæ, Aſt ecce ſcriptum eſt* ישובו רשעים לשאלה. Quinam autem illi qui ſic reſpondent R. *Nehemiæ?* Si Scribæ Samaritanorum, tum citant illi Pſalmum nonum.

Object. Verum ſi Sadducæi admitterent libros Propheticos & Hagiographos, hac ſolum cum exceptione, quod eos non legerent in Synagogis, qui fieri potuit ut Sadducæus negaret reſurrectionem mortuorum, quæ tam clare enuntiatur in iſtis libris?

Reſp. Valeret quidem hoc argumentum, ſi hoc non fuiſſet fundamentum fidei apud Sadducæos, *Nullum articulum fidei aut religionis admittendum qui non elici poſſit è libris Moſis.* Cum quo confer iſtud etiam Phariſæorum

Gloſſ. in *Sanhedr.* fol. 90. 1. *Quamvis quiſquam fateatur eſſe reſurrectionem mortuorum, tamen ſi non agnoſcat indicium ejus eſſe in lege, negat fundamentum.*

Jam ergo cum *Moſes* non clare & in terminis aliquid effatus fuerit

fuerit, de resurrectione mortuorum, istam rem, ut articulum fidei nullo modo admittere voluerunt Sadducæi, quamvis tale quid occurreret in Prophetis : quin verba prophetarum in sensum aliquem alium detorserunt, vel historicum, vel allegoricum. Si vero quicquam in *Mose* planum deprehenderent, idem loquentibus prophetis, vel illustrantibus, non video cur non credam eos recepisse.

Tale est hoc, quod jam sub manibus, Samaritassa vocem Μεσσίας adhibet, quæ non occurrit apud Mosen : At cum Moses clare elocutus fuerit de adventu illius, quem Prophetæ insignierunt nomine *Messiæ*, jacto hoc fundamento & articulo, non hæsitant Sadducæi & Samaritani de eo loqui, eo modo quo doctum est à Prophetis.

At quales conceptus habuerunt illi de persona, regno & temporibus *Messiæ*, non facile est dicere. An expectarunt præcursorem *Eliam*, ut Scribæ & Pharisæi ? An resurrectionem mortuorum in ejus adventu ut illi ? vix credibile.

Ver. 27. Ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει.

Quod cum fœmina colloquium haberet mirantur, multo magis quod cum Samaritana.

Erubhin fol. 53. 2. *R. Jose Galilæus itinerans in via* אשכחיה לברוריה [legendum, aut plurimum fallor אשכחה] *Invenit Beruræam, cui dixit* באיזו דרך נלך ללוד, *Quanam via eundum nobis est ad Lyddam ? Cui illa, O stulte Galilae. Nonne sic docuerunt sapientes* אל תרבה שיחה עם אשה. *Ne multiplices colloquium cum fœmina ? Oportuit te dixisse* באיזו ללוד, *Quanam ad Lyddam ?*

Unde hæc fœmina dicta fuerit ברוריה, *Beruræa*, non est hic locus investigandi : sequitur altera de ea historia ברוריה אשכחיה לההוא תלמידא, *Beruræa invenit quendam scholarem, legentem mussitanter, & calcitravit in eum*, &c.

Kiddushin fol. 70. 1. *Samuel dicit, non salutant fœminam omnino. Bammidbar rabba* fol. 135. 4. *Matrona quædam interrogavit R. Eleazarum, Quare, cum peccatum per vitulum aureum fuerit unum tantum, punitum est triplici genere mortis ? Respondit ille* אין חכמה לאשה אלא בפלכה, *Non sapit fœmina nisi circa colum suam.*

Dicit

Dicit ei Hyrcanus, Quoniam non respondisti illi verbum unum de lege, detinebit à nobis trecentos coros decimarum annatim. At ille ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים, *Comburantur verba legis potius quam tradantur fœminis.* Vid *Ioma* fol. 66. 2. Ibid. fol. 240. 2. *Ne colloquatur quis cum fœmina in platea, imo non cum propria uxore.*

Ver. 28. Ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν.

Humaniter factum: Nempe ut *Jesus* & discipuli, quos ea jam vidit ad eum congregatos, haberent unde biberent.

Ver. 29. Ὅς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα, &c.

Conveniunt hæc aliquantum cum notione Judæorum de *Messia* odorante.

Sanhedr. fol. 93. 2. *Scriptum est* והריחו ביראת ה׳, *Et odorari eum faciet in timore Domini*, Esai. IX. 3. *Rabba dicit, Odorabitur & judicabit, sicut scriptum est, Non judicabit intuitu oculorum suorum*, &c. *Ben Coziba regnavit duobus annis & dimidio, & dixit Rabbinis, Ego sum Messias. Dixerunt ei, De Messia scriptum est, Quod odorabitur & judicabit: Videamus te odorantem & judicantem: quod cum non faceret, interfecerunt eum.*

Percepit hæc fœmina *Jesum* odoratum esse clandestina sua scelera, quæ latenter patrata extra conspectum hominum, atque ex hac ipsa ratione arguit eum esse *Messiam.* Atque istius rei fama excitantur concives, ut eum invisant. Vident audiunt, invitant, hospitio excipiunt, credunt. Annon probabile est, eos æque ac Judæos adventum *Messiæ* expectasse circa ipsissimum hoc tempus? Si ita, Unde illud didicerunt? An à Judæis, an à libro *Danielis?*

Ver. 35. Ἔτι τετράμηνόν ἐστι καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται.

Initium messis [hordeaceæ scilicet] erat à medio mensis *Nisan.* Vide Levit. XXIII. 10, &c. Deut. XVI. 9.

Bava Mezia fol. 106. 2. *Dimidium Tisri, totus Marheshvan, & dimidium Cisleu,* זרע, *est sementum. Dimidium Cisleu, totus Tebeth, & dimidium Shebat,* חורף, *est Hyemis. Dimidium Shebat, totus*

totus Adar, & dimidium Nisan, est קור, *Bruma. Dimidium Nisan, totus Ijar, & dimidium Sivan est Messis,* קציר. *Dimidium Sivan, totus Tammuz, & dimidium Ab,* קייץ, *est æstas. Dimidium Ab, totus Elul, & dimidium Tisri,* חום, *est Æstus.*

Seminarunt triticum & speltam à *Tisri*, & *Marheshvan* & porro.

Targ. in *Eccles.* xi. 2. *Da portionem bonam seminis agro tuo in Tisri, & ne cohibearis à seminando etiam in Cisleu.*

Seminarunt hordeum in *Shebat* & *Adar*.

Gloss. super Rosh hashanah fol. 16. 1. זרעא אפלא, *Semen serotinum*, vel absconditum & sub terra latens, *est triticum & spelta quæ non cito maturescunt, seruntur in Marheshvan.* זרעא חרפא, *Semen præcox, est hordeum quod cito maturescit, seritur in Shebat & Adar.*

Menachoth fol. 85. 1. *Serunt 70 diebus ante Pascha.*

Hordeum ergo, spes messis post τετράμηνον futuræ, non adhuc erat terræ commissum, & tamen dicit salvator *Ecce albescunt agri ad messem:* quæ res observata optime illustrat verba & propositum salvatoris.

Attollite oculos vestros, inquit, *& spectate regiones*, &c. Digitum absque dubio intendens in numerosam illam turbam, quæ jam intra conspectum, versus eum confluxit ex urbe. En qualis messis animarum, ibi ubi nulla adhuc fuit satio.

Numera jam τετράμηνον retro ab initio messis hordeaceæ, vel medio mensis *Nisan*, & retrograderis ad medium mensis *Cisleu*, quod coincidit cum initio *Decembris* nostri aut circiter. Unde facile est conjectare quodnam illud fuerit festum, de quo mentionem habet Evangelista cap. v. 1.

Ver. 46. Τις βασιλικός.

Forte *Herodianus* aliquis, de quibus vid. *Math.* xxii. 16. Non servus tantum *Herodis Tetrarchæ* jam dominantis, sed familiæ *Herodianæ* devotus, ex principiis conscientiæ, & summissionis: nam controversiam gentis de introductione *Herodis magni* ad dominium demonstravimus alibi: & an micam aliquam istius litis non retinuerit continuata dissensio *Shammæanorum* & *Hillelianorum*, non est indignæ indagationis, sed non hujus loci.

Ast

Aſt eſto hunc magnatem, fuiſſe ſervum impræſentiarum *Herodis Tetrarchæ* [ſepoſita iſta controverſia] quonam tendunt verba ſalvatoris, ver. 48. *Niſi videritis ſigna & miracula, non credetis?* Judæi quidem petierunt ſigna, ut I Cor. I. 22. verum aula *Herodis* hujus reatus poſtulanda præ aliis, quippe quæ Baptiſtam audiverat, imo ipſe *Tetrarcha* cum aliqua veneratione, atque obſervantia, & tamen quia *Johannes* nullum edidit miraculum, Joh. x. 41. ideo promptius conjectus eſt ille in carcerem, & non creditus [Nam incarcerationem ejus ſequuntur hæc immediate.] Confer Luc. xxiii. 8.

CAP. V.

Ver. 1. Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.

PARCIUS agunt cæteri Evangeliſtæ de actionibus Chriſti in Judæa, hic noſter fuſius. Nil Paſchatum memorant illi, ultimo excepto, à Baptiſmo ejus ad mortem, Johannes omnia. Primum, cap. II. 13. Tertium, cap. vi. 4. Quartum, cap. xiii. 1. Secundum, hoc in loco. Quod tamen *Paſchatis* nomine non nuncupat, ſed generali *Feſti*: quippe quod verba Chriſti ſatis elucidationis eſſe poſſent de re iſta, cap. iv. 35.

Ver. 2. Ἑβραϊστί.

Id eſt lingua Tranſeuphratenſi, vel Chaldaica.

'Aruch in voce עבר. עברית לשון דעבר הנהר, Ἑβραϊστί, *id eſt lingua Transfluvianorum.*

Schabb. fol. 115. 1. היו כתובין גופתית מדית עברית, *Si ſcribantur libri ſacri Ægyptiace, Medice, Hebraice.* Gloſſ. עברית כתב של עבר הנהר, *Hebraice, id eſt Scriptura Tranſeuphratenſium.*

Gloſſ. in *Sanhedr.* fol. 21. 2. כתב עברי של בני עבר הנהר, *Sciptura Hebraica, id eſt Tranſamnanorum.*

Per

Per עבריה, Ἑβραϊστὶ, intelligunt ergo linguam Chaldaicam, quæ erat à reditu ex Babylone genti vernacula. Vocantque eam *linguam Transeuphratensium* [quum & Syris Ciseuphratensibus esse etiam vulgaris] ut quoad Judæos, eam distinguerent à pristina eorum lingua Sancta: q. d. Non lingua qua usa est gens ante captivitatem, sed lingua quam secum reportavit à *trans-Euphraten.*

Judæi quibus hæc lingua erat vernacula vocantur *Hebræi*, atque inde distinguuntur ab Hellenistis, quod norunt omnes. Quare *Paulus* seipsum vocet *Hebræum*, II Cor. xi. 22. cum natus fuerit in *Tarso* Cilicum, meretur perpensionem.

Πέντε στοὰς ἔχουσα.

Obtinet apud quamplurimos, *In Bethesda lotas fuisse hostias ante earum immolationem.* De qua re hæret mihi aqua. Nam

I. Probatu difficile est, hostias ante earum mactationem, vel hic vel alicubi lotas fuisse omnino. De re tali silent paginæ sacræ, & de ea, quod adhuc comperi, non loquuntur traditionales. Lota quidem fuisse intestina post mactationem nemo dubitat, & destinatum huic operi fuit לשכת המדיחין, *Conclave lavantium* in ipso templo: Ast an lota corpora, vellera, tergora ante mactationem quæritur merito.

II. Inter labes & vitiositates quibus bestiæ reddebantur non idoneæ immolationi, vix hanc numeratam comperies. *Quod non fuerint lota.* Credasne Abrahamum arietem suum in vepribus deprehensum, Gen. xxii, abluisse ante mactationem? Dicitur quidem

Bemidbar rabba fol. 268. 3. נטלו והספיגו, *Quod accepit eum & abstersit eum.* Ast hoc post excoriationem, *Accepit eum* והפשיטו, *& excoriavit eum, & dixit, Intuere hoc O Deus, ac si pellis Isaaci detracta foret coram facie tua. Abstersit eum* [Gloss. מקנחו בספוג, *Abstersit eum spongia*] *& dixit, Intuere hoc ac si Isaacus sic abstersus. Cremavit eum, & dixit,* &c.

I. Dixerim ergo ego potius, *homines* in *Bethesda* lavari solitos, non *bestias.* Immundos scilicet ut per ablutionem purificarentur. Nam quicunque perpenderit numerum immundorum, qui indies opus habuerunt ablutione, quique perlegerit

tractatus Talmudicos de purificationibus, & de congregationibus aquarum isti rei convenientibus, facile sibi persuadebit *Bethesdam*, reliquasque quæ fuerunt Hierosolymis natatorias, huic usui inserviisse potius quam ablutioni pecudum.

Crediderim etiam Syrum interpretem, cum reddit, *Erat autem Hierosolymis* דוכתא חדא דמעמודיתא, *Locus quidam baptisterii, vel baptizationis*, in animo habuisse baptismos immundorum, potius quam ablutiones bestiarum.

II. *Targ.* in I Paralip. xi. 22. *Non fuit quispiam par Benaiæ filio Jehoiadæ sub templo secundo* יומא חדא רחקת רגליה בחרדונא דמית, *Die quodam impegit pes ejus in testudinem mortuam.* ונחת לשילוח תבר גוזא דברדא וטבל, *Et descendit in Siloam, & contusis frustulis grandinis tinxit se.* —— *Erat hoc die hyemis brevissimo, decimo mensis Tebeth.*

Veritatem historiæ non respicimus, respicimus animum referentis, nempe quod in tali casu, soliti sunt homines lavari in *Siloamo*; non in fonte absque dubio, sed in piscina.

Midras Coheleth fol. 95. 3. *Simeon Sicuensis fodit puteos, cisternas, caveas in Jerusalem.* —— *Dicit ei Rabban Jochanan ben Zaccai, Si ad te accedat mulier, interrogans de menstruositate sua, tu dicis illi* טבלי בבור הזה, *Tinge te in hoc puteo, nam aquæ ejus purificabunt.*

III. Quinque ergo hæ porticus videntur fuisse introitus per quos descensum est ab immundis ad aquas, ut abluerentur: Et in quibus ante ablutionem vestes deponerent, & post resumerent; & semper protecti essent à pluviis. Et forsan in tot introitus & descensus distributi sunt immundi, pro diversitate immunditiarum, ut eadem immunditia polluti, in eandem porticum convenirent. Hunc fuisse primum harum porticuum finem & usum nullus dubito, quamvis postea superadderetur usus alius. Et de ablutione immundorum hac in piscina, hoc nos etiam superaddamus. Quod cum permitterent idque ex necessitate, propter multitudinem lavandorum ob purificationem, collectiones aquarum minores, Quadraginta scil. Searum aquæ in loco rite aptato quoad latitudinem & profunditatem, si non afforet major copia aquæ, tum nequaquam neglecturos eos arbitreris stagna & Piscinas.

Ver. 4.

Ver. 4. Ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν.

Credisne infirmos hosce interdiu noctuque hic jacuisse per totum annum? Videtur potius turbationem aquæ & sanationem ægrorum fuisse solum in festis, si non solum in festo Paschatis. Et forsan non incongruum est κατὰ καιρὸν sub tali restrictione coercere. *Erat festum Judæorum*, & Angelus *secundum illud tempus* descendit in piscinam, &c.

Καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ.

De fonte quodam à malo Angelo turbato, vel historiam vel fabulam habes,

Vajicra rabba Sect. 24. *Historia in civitate nostra de Abba Jose* [*inquit R. Berechiah nomine R. Simonis*] *quod cum sederet & aliquid repeteret, ad introitum fontis, apparuit ei Spiritus qui habitavit illic & dixit, Nostis bene quot annos ego hic habitavi, & vos uxoresque vestræ venistis & rediistis absque noxa. Jam vero sciatis quod spiritus malus conatur hic habitare, qui nocumentum inferet hominibus. Dicit illi, Quid ergo nobis faciendum? Respondet ille, Ito & dic oppidanis, Quicunque habet malleum, pessulum, paxillum ferreum, huc accedat crastino mane, & oculos habeat intentos in aquam* וכד אינון חמיין ערבוביא דמיא, *Et cum viderint turbationem aquæ, contundant ferro & dicant* דידן נצח, *Victoria est nostra: Atque inde non recedant donec videant* חרדא דדמא על אפי מיא, *Grumos sanguinis super faciem aquæ* [Gloss. Hoc signo apparebit victum atque interfectum esse Spiritum.] Et dicit reliquum legendæ, quod fecerunt quod justum, & non discesserunt donec viderent grumos sanguinis super aquam. Fruantur illi sua victoria.

Cum jam non longe admodum abesset tempus, quo *Aperiendus erat fons iste qui abluturus erat peccatum & immunditiam*, Zech. XIII. 1. fons scil. sanguinis Christi, voluit divina providentia, ut res tam ineffabilis excellentiæ & beneficii nobili aliquo præcursore & prognostico non careret. Inter omnes ergo fontes & piscinas quæ erant Hierosolymis, inservientes ablutioni immundorum, nobilissimam & celeberrimam *Bethesdam* vel Siloamum sibi eligit, ut in ea præfiguratio istius rei signaretur. Fiunt ergo aquæ istæ quæ fuerant purificatrices tantum antea

jam sanatrices etiam, ut per purificationem & sanationem præsignificarent, & non longe jam abesse prænuntiarent fontem illum verum & vivum qui purgaret, & sanaret summo gradu.

Quot annis ante passionem Christi primum apparuerit virtus hæc miraculosa piscinæ, non effantur oracula sacra, & de miraculo ipso silent, quantum comperi, paginæ traditionales: quamvis ipsissimæ hujus rei ergo non paucos Judæorum tractatus serio evolverim. A quanam igitur epocha sit historia ejus inchoanda audacius foret determinare. An ab extructione *Portæ Probaticæ* per *Eliashibum*: ut quidam magni nominis: An ab extinctione familiæ *Asmonææ*, an à reædificatione templi per *Herodem*, an à nativitate *Christi*, an ab alio aliquo tempore judicet lector pro suo arbitrio. Quid si à terræ motu isto, de quo

Joseph. Antiq. lib. 15. cap. 7. *Tunc temporis, circa pugnam Actiacam inter Cæsarem & Antonium, Septimo regni Herodis anno, terra Judæorum quassata, pecudum in regione magnam stragem fecit: Et cæsi sunt homines à corruentibus ædificiis circa decies mille.* Forsan inde ruina turris in *Siloamo*, de qua *Luc.* XIII. 4. & quid si tum primus descensus angeli in hanc piscinam *Siloami?* ut *Matth.* XXVIII. 2. Erat terræ motus magnus, *nam* Angelus Domini descendit, &c. Sed mallem hic discere quam docere.

Quæri possit, unde primum innotuerit sanationem ægrorum sequi turbationem aquæ, sed & hoc æque latet in obscuro: præsertim vero cum & Spiritus Prophetiæ & apparitio Angelorum, & miracula tam diu inaudita fuerant in tota gente.

Vim talem sanatricem tribuunt magistri לבארה של מרים, *Fonti Miriamæ*, ut vocant, in mari Tiberiadis.

Midras Coheleth fol. 97. 2. *Historia est* במוכה שחין, *de ulceroso quodam, qui descendit in mare Tiberiadis ut se tingeret:* וארעת טפת בארה של מרים אסחי ואיתאסי, *Et occurrit tempus cum flueret fons Miriamæ, atque ille ibi natavit & sanatus est.*

Fingunt illi fontem in eremo exhibitum fuisse Israelitis propter *Miriamæ* meritum, & discedente illa, istum etiam discessisse. Supponunt etiam, ut videtur, fontem vel gurgitem hunc in aliquo parte maris *Gennesaritici*, virtutem hanc medicinalem adeptum esse, propter meritum ejusdem. Mirum est quod & eandem vim in piscina hac nostra non memorent,

eamque

eamque tribuant merito *Solomonis*, quandoquidem ea fuerit *Solomonis* piſcina.

Erat cum Deus miraculoſe ageret cum omnibus fontibus & aquis circa *Hieroſolymam* modo diverſo, ſevere ſcilicet, ut jam cum hac miſericorditer.

Joſeph de bell. lib. 5. cap. 26. Τίτῳ μὲν γὰρ καὶ πηγαὶ πλουσιώτεραι ῥέουσιν αἱ ξηρανθεῖσαι πρότερον ὑμῖν. Verba ſunt ipſius *Joſephi* populum hortantis ad deditionem. *Tito fontes abundanter fluunt, qui vobis antea exſiccabantur. Nam noſtis ut ante ejus adventum Siloam, atque omnes circa urbem fontes defecerint, ita ut aqua coemerentur per amphoras. At nunc hoſtibus veſtri ita affluunt, ut non ipſis ſolum & jumentis eorum, ſed & hortis ſufficiant. Quod & miraculum experti eſtis antea, cum urbs caperetur à Babylonicis.*

Si tale miraculum in aquis ad adventum hoſtis, minus mirum ſi miraculum in iis modo diverſo, ante adventum ſalvatoris.

Quouſque duraverit poſt hanc ſanationem infirmi per ſalvatorem virtus hæc piſcinæ, an ad excidium urbis, an ceſſaverit ante, an ab hoc ipſo tempore ceſſaverit, fruſtra quæreretur, cum deſitio ejus ſit æque, ſi non magis, obſcura quam origo.

Ver. 6. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι.

Minime dubitandum quod ſanationem cuperet, cum eo fine illic jaceret. At reflexionem habet hæc quæſtio ſalvatoris in Sabbatum: q. d. *Viſne ſanari Sabbato?* Nam quam ſuperſtitioſi fuerint hac in re teſtantur plurima apud Evangeliſtas, ut ſuas ipſorum traditiones omittamus, Marc. III. 2. Luc. XIII. 14. & XIV. 3.

Ver. 8. Ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει.

Ego Hieroſolymitane ſic reddiderim טול ערסך וטלטל.

Dixit alibi *Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam*, Marc. II. 11. an & hic idem velit, non adeo clarum.

I. Notanda eſt vulgaris diſtinctio, inter רשות יחיד, & רשות רבים quæ Sabbatum reſpicit: Nempe ut ſit diſcrimen inter *Locum privatum* aut ſingularis juris, & *Locum publicum* ſive juris communis. Ne quid exportetur Sabbato, è loco privato in publicum aut contra.

Schabb. fol. 6. 1. *Quicunque Sabbato effert è loco publico in privatum, aut è privato in publicum, aut infert* בשוגג חייב חטאת, *Si inanimadvertenter hoc fecerit, tenetur ad sacrificium pro peccato:* במזיד ענוש כרת ונסקל, *Si vero præsumptuose, punitur excisione & lapidatur.*

II. At licuit intra locos privati juris, quales erant porticus, introitus, atria, cum variæ familiæ in iis habitantes per עירוב consociarentur, aliquid movere & ferre à loco in locum, sed nec omnia, nec quidem aliqua, nisi urgente aliqua necessitate.

Schabb. cap. 18. halac. 1. *Removent quatuor aut quinque arcas straminis aut frugum propter viatores, aut propter defectum Beth midrash: At non thesaurum removent,* &c. Gloss. *Removent has res si opus sit loco eorum, nempe ut ibi collocent viatores ad edendum aut scholares ad docendum; nec solliciti sunt de labore ni Sabbato,* &c.

Sed quid de rebus istis loquimur, cum canonibus Scribarum prohibitum fuerit res minutissimi ponderis portare Sabbato: adeo ut plane contra istos Canones foret, grabatum ferre, huc illuc in porticu, multo magis è porticu in plateas. Animadversionem ergo meretur, quod salvator non satis duxerit infirmum hunc sanare Sabbato, quod contra Canones, sed & quod grabatum portare imperaret, quod multo magis contrarium. Unde videtur plane quod Christus apud se statuerit, vel hominis hujus fidem & obedientiam plene experire, vel Sabbatum Judaicum brevi temporis spatio cardinibus suis dimovendum jam aperte quassare, vel utrumque.

Ver. 9. Ἦν δὲ σάββατον.

Σάββατον δευτερόπρωτον, apud *Lucam* cap. vi. 1. erat ipsissimum hoc Sabbatum, aut saltem Sabbatum proxime sequens.

Ver. 17. Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται.

Salvator in judicium vocatus coram Synedrio. I. Astruit Messiam esse Deum. II. Astruit seipsum esse Messiam. *Filius Dei* & *Messias* convertuntur, quod non inficiantur Judæi, & male tamen concipiunt de filiatione.

Confitetur

Confitetur *Petrus*, Math. xvi. 16. *Tu es Christus Filius Dei.* Sic, & *Caiaphas*, Matth. xxvi. 63. *Num tu Christus Filius Dei?* At parum eodem ſenſu Filiationis. In Pſal. II. 11. נשקו בר, *Oſculamini Filium*, Fatetur *Aben Ezra* de *Meſſia* proprie dici, at diſputatur in *Midr. Tillin* contra veram filiationem. Fatetur idem *Ezra* כבר אלהין, *Sicut filius Dei.* Dan. III. 25. ita ſumendum ut מה ברי ומה בר בטני, Prov. xxxi. 2. Aſt *Saadias*, & R. *Sol.* intelligunt de Angelo,

Midras Coheleth fol. 93. 4. *Eſt quidam cui nec filius nec frater, hic eſt Sanctus ben: qui nec fratrem nec filium habet, fratrem non habet, filium unde haberet? Niſi quod Deus dilexit Iſraelem, & vocavit filios.*

Nemini ignotum eſt, qua pertinacia Judæi negent Deitatem *Meſſiæ.* Unde Apoſtolus cum Hebræis agens, hoc primum jacit diſſertationis ſuæ fundamentum, *Meſſiam eſſe vere Deum*, Hebr. I. &c. Quod illi, myſterium Trinitatis ignorantes, negant, veriti ne agnoſcerent plures Deos, ſi agnoſcerent *Meſſiam* eſſe Deum. Indies repetunt illud in recitationibus Phylacterícis, *Audi Iſrael Jehovah Deus noſter, Jehovah unus.* Unde cæcutientes ad myſterium Trinitatis, magis obdurantur ad illud negandum.

Salvator hoc in loco ſtrenue aſſerit Deitatem Filii vel *Meſſiæ.* Eandem ſcilicet ei eſſe poteſtatem cum Patre, eundem ei honorem debitum cum Patre, Illius eſſe omnia Patris. Inde ejus reſponſio *Pater meus operatur* Sabbato, pari authoritate & ego operor Sabbato.

Ver. 19. Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν.

Id eſt, *Meſſias non poteſt à ſemetipſo operari.* Nam ille eſt ſervus, & miſſus à patre; eſt igitur ei operandum, non ex ſua voluntate & arbitrio, ſed Patris, Eſai. xlii. 1. *Ecce ſervus meus.* Targ. הא עבדי משיחא, *Ecce ſervus meus Meſſias:* ſic & Kimch. in loc. Et Paulus, Philip. II. 7.

Ipſe Judæus, utcunque ſenſum Phraſiologiæ *filius Dei* eludere nitatur, non tamen negaverit veritatem hujus Axiomatis, *Meſſias non poteſt aliquid facere, niſi ſecundum voluntatem & præſcriptum Patris mittentis.* Quod non pro impotentia interpretatibur, ſed pro obedientia & perfectione.

Ver. 25.

Ver. 25. Ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται, &c.

Expectarunt Judæi, ut diximus ante, resurrectionem mortuorum in adventu *Messiæ*: & vere quidem, & summa cum ratione, at parum eorum sensu.

Visio *Ezechielis* de ossibus arefactis, ast in vitam restitutis, cap. XXXVII. & verba Esaiæ, *Mortui tui vivent*, &c. cap. XXVI. 20. tale quid iis suggesserunt, quamvis in tenebris palpitarent circa veram rei interpretationem

Arridet illud *R. Eliezaris* in

Chetubb. fol. III. 2. עמי ארצות אינן חיים : *Populi terrarum* [id est Ethnici] *non vivunt*: Consonat cum Ephes. II. 2. *Vos mortui fuistis in peccatis*, &c.

Nec multum absonat illud *R. Jeremiæ Bar Abba* in

Sanhedr. fol. 92. 2. *Ossa arida* [Ezek. XXXVII.] *sunt filii hominum* שאין בהן לחלוחית המצוה, *In quibus non est humiditas præcepti*.

Resuscitati quidem sunt non pauci Sanctorum, cum resurgente Christo: Matth. XXVII. 52. Ast scripturas istas, quæ Resurrectionem mortuorum in adventu ejus innuunt, ego absque omni dubitatione intellexerim, non tam de iis, quam de resurrectione Ethnicorum à morte sua spirituali in Ignorantia Idololatria & peccatis, ad lucem & vitam Evangelii. Nec ossa ista *Ezechielis* arefacta, ad vitam revocata, de reductione tribuum *Israelis* è captivitate sua, [quamvis esto quod ea includatur] quin potius, aut saltem simul, de resuscitatione *Israelis Dei*, hoc est crediturorum Gentilium etiam, à morte sua spirituali.

Suffragantur verba Apocalyptæ: *Hæc est prima resurrectio*, Apoc. XX. 5. Et quænam, & quandonam ista resurrectio? Quando magnus ille Angelus fœderis Christus, antiquum Draconem catena Evangelii vinxerat atque incarceraverat; ut non potuerit amplius seducere gentes. [Ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη] per miracula, oracula, & Idola sua, sicut fecerat antea. Hoc est, quando Evangelium inter Ethnicos prædicatum, delusiones & strategemata ista Satanæ solverat, atque eos à morte peccati & ignorantiæ ad veram vitam revocaverat. Hæc erat *Prima resurrectio*.

De

De iſta reſurrectione, hic loqui ſalvatorem, eo minus dubito, quod iſtam de qua hic loquitur plane diſtinguat à reſurrectione univerſali & extrema, ver. 28, 29.* Hanc primam ab iſta ultima: Atque ipſe quaſi digito rem demonſtrat, cum dicit *Nunc* eſt hora, &c.

Ver. 27. Καὶ κρίσιν ποιεῖν ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

Daniel. vii. 13. *Ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & uſque ad antiquum dierum pervenit* ——— *Et dedit ei poteſtatem & gloriam*, &c. Quo reſpexiſſe ſalvatorem in his verbis res ipſa loquitur.

R. Sol. in locum: *Tanquam filius hominis.* הוא מלך המשיח, *Hic eſt Rex Meſſias.*

R. Saadias: וזה משיח צדקינו, *Hic eſt Meſſias Juſtitia noſtra.*

Cum Salvator coram Synedrio diceret, *Videbitis filium hominis ſedentem à dextra Dei & venientem in nubibus. Dixerunt omnes Tune ergo Filius Dei?* Id eſt, *Tune Chriſtus Filius Dei benedicti?* Math. xxvi. 63. Quibus docent quod *Filius Dei*, & Chriſtus convertuntur: & *Filius hominis*, & Chriſtus convertuntur: & oſtendunt plane oculos eorum intentos fuiſſe in locum illum Danielis. O tune, Filius ille hominis de quo *Daniel*, qui eſt Filius Dei *Meſſias*? Quo & oculus Chriſti in his verbis.

Ver. 30. Καθὼς ἀκούω κρίνω.

Alludere videtur ad morem. *Sanhed.* cap. ult, hal. 2. Judex in conſeſſu aliquo inferiori de re aliqua dubitans, aſcendit ad *Hieroſolymam*, ut audiat determinationem *Synedrii* in re iſta, & ſecundum eam judicet.

Ver. 35. Λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων.

Loquitur ſecundum dialectum vulgarem gentis, cui non infrequens virum aliquem, vita & ſcientia illuſtrem, vocare בוצינא, *Lucernam. Bereſh. rabba* fol. 95. 4. *Shua* [ſocer *Judæ*, Gen. xxxviii.] *erat* בוצינא דאתרא, *Lucerna loci ſui.* Gloſſ. *Illuſtriſſimus in urbe ſua, illuminans oculos eorum. Hinc tituli Rabbinorum*

norum בוצינא דאוריתא, *Lucerna legis*: בוצינא דנהורא, *Lucerna lucis*, &c.

Ver. 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς.

Non imperandi modo dici hæc videntur, sed indicandi. אתון דרשין, *Vos inquiritis* in Scripturas, & in iis putatis vitam æternam habere, atque illæ sunt quæ de me testantur, & tamen ad me non vultis venire, ut habeatis vitam.

דרשה quid sit, norunt omnes qui triverunt libros Hebræorum: Erat inquisitio in Scripturas scrutaminosior, media inter פשוט, & קבלה, inter investigationem sensus literalis, & Cabalistici, ut exemplis docet *R. Bechai* unaquaque fere pagina. Isto modo commentandi, constant plerunque tractatus isti, qui vocantur *Rabboth*, expositionibus scil. allegoricis, aut mysticis.

CAP. VI.

Ver. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

PESACHIN fol. 6. *Traditio: Interrogant & disserunt de ritibus Paschatis, triginta diebus ante Pascha.*

Hieros. Shekalim cap. 3. hal. 1. חנינא פרס פלגא, *Sensus* פרס *est Dimidium. Dimidium scil. triginta dierum ante festum, in quibus disserunt de ritibus festi.*

Ab horum xxx. dierum initio, & porro, festum erat populo in oculis & ore, præsertim vero in פרס, quindecim diebus, festum proxime antecedentibus. Hinc forsan sumas sensum verborum Ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

Ab initio horum triginta dierum, viz. *à decimo quinto mensis Adar restaurarunt vias, plateas, pontes, congregationes aquarum.* ועושין כל צורכי הרבים, *& omnia negotia reipublicæ fecerunt, &*

pinxerunt

pinxerunt sepulchra, atque processerunt circa Heterogenea יוצאק אף על הכלאים, *Shekalim* cap. 1. hal. 1.

Ubi *Gemara Hierос.* אלו הן כל צורכי הרבים, *Hæc sunt negotia omnia reipublicæ. Judicarunt judicia pecuniaria, capitalia & flagellativa. Redemerunt vota & sacrata. Potarunt uxorem suspectam. Combusserunt vaccam rufam. Terebrarunt aurem servi Hebræi, mundarunt leprosum, atque amoverunt opercula à puteis* [ut liceret cuivis potare.]

Gloss. Atque exierunt quidam ad rem istam deputati, ut agros vineasque inviserent, an sati essent agri seminibus, & vineæ plantatæ arboribus Heterogeneis.

Ver. 9. Πέντε ἄρτους κριθίνους.

Confer II Reg. IV. 42. & vid. *Chetub.* fol. 105. 2. 106. 1. Ubi numerum hominum ab *Elisha* miraculose pastorum, augent magistri, ad bis mille ducentos. כל חד וחד קמי מאה איש, *Singulus panis positus est ante Singulam Centuriam.* Gloss. *Viginti panes, & panis primitiarum, ecce viginti unus,* כרמל, *Spica virens, ecce viginti duo, Positis his singulatim ante centum homines, ecce bis mille ducentos.* Pari proportione, in hoc miraculo Christi, ponendus est panis unus coram mille personis.

Ver. 12. Τὰ περισσεύοντα κλάσματα.

Ex more & norma erat, ut comedentes relinquerent aliquid ministranti, quæ portio relicta vocatur פאה, *Peah.* Et notatur R. *Josua,* quod itinerans, & edulium habens ei paratum à vidua hospitissa, totum comederet, & nihil reservaret hospitissæ ministranti. In *Echah rabbathi* fol. 62. 2. Ubi Gloss. *Unusquisque relinquit* פאה, *portiunculam in patina, & reddit ministranti, & iste est cibus ministrantis.*

Quamvis non confuderim περισσεύοντα κλάσματα cum פאה, nec quod residuum erat, ex observatione hujus normæ ortum dicam, tamen, observare licet duodecim cophinos fragmentorum hac vice fuisse, secundum numerum Apostolorum ministrantium. Aliter alias.

Ver. 24. Ἐνέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα.

A *Capernaumo* ad desertum *Bethsaida* iverant pedibus, Marc. vi. 33 per pontem scil. *Chammathæ* prope *Tiberiada*: At remeant navibus, partim ut festinantius sequerentur Jesum, forsan ut ad Synagogam accederent tempestive: nam erat iste dies in quo conventum est in Synagogis.

Ver. 27. Τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

Multa loquuntur Judæi de חותמו של הקב״ה, *Sigillo Dei*: quæ non incongrue hic in mentem revocentur.

Hieros. Sanhedr. fol. 18. מה חותמו של הקב״ה, *Quodnam est sigillum Sancti benedicti? R. Bibai nomine R. Reuben dicit* אמת, *Veritas.* מהו אמת, *At quidnam est Veritas? R. Bon dicit* אלהים חיים ומלך עולם, *Deus vivens & rex æternus. Rosh Lachish dicit* א *est prima litera Alphabeti,* מ *media, &* ת *ultima; quasi diceret Ego Jehovah sum primus, nec quicquam accepi à quopiam, & præter me non est Deus: nam non est qui mecum commisceatur, & cum postremo ego sum.*

Bab. Sanhedr. fol. 64. 1. & *Ioma* fol. 69. 2. Historia est de Synagoga magna ejulante, orante, jejunante נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתוב בה אמת, *Cecidit tandem iis Schedula de firmamento, in qua scriptum erat* אמת, *Veritas. R. Chanina dicit: Inde disce quod Sigillum Dei est Veritas.*

Applicatio ad Christum facilima, ut cap. xiv. 6. Ipse est Character Patris, Veritas Patris, & quem sigillo & diplomate suo roboravit, ut magnum regni sui & familiæ procuratorem.

Ver. 28. Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

Observa primum regulam circa operarios.

Bava Mezia fol. 83. 1. אלו אוכלין מן התורה, *Conceditur ex permissione legis, ut operarii edant de iis rebus in quibus jam operantur. Si in vindemiatione, edant de uvis; si in collectione ficuum, edant de ficubus; si in messione, edant de spicis,* &c.

Imo פועל אוכל קישות אפילו בדינר, *Operario in istis rebus operanti licet edere peponem valentem denarium, dactylos valentes denarium,* &c.

Et

Et jam confer horum verba. Dixerat Christus, *Operemini cibo permanenti in vitam æternam.* Et quodnam est illud opus Dei, cui operantes possimus edere de isto cibo? Credite in Christum, & editis de Christo.

Ver. 31. Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον.

I. Quærunt ab eo signum Messia dignum: & in genere, videntur oculos habere intentos in dapes istas, quas gens somniavit exhibituram Messiam cum adveniret: Et speciatim expectant Manna.

Non quæritis me, inquit salvator, quia *vidistis miraculum, sed quia edistis panes & saturati estis.* Num omnes illi pauperes, ut necesse habuerint aliena vivere quadra? sequerenturque Christum mere ob cibum? Quin potius quod expectarent ab eo ulteriora dapium, secundum somnium gentis. Forsan in istis patinis erat illius animus, qui dixit, *Beatus est qui manducabit panem in regno Dei*, Luc. XIV. 15.

Rambam in Sanhedr. cap. 10. *Dicunt plurimi quod spes Israelis est, quod veniet Messias & resuscitabit mortuos, & congregabuntur in hortum Edenis, atque edent & bibent, atque erunt corporibus saginatis omnibus diebus mundi.* ——— *Et quod ibi sunt domus structæ ex lapidibus pretiosis, & lecti strati serico, & fluvii fluentes vino, & oleo aromatico.*

Shemoth rabba Sect. 25. *Descendere pro iis fecit manna, in quo erant omnimodi sapores, & gustavit in eo unusquisque Israelita quodcunque voluit. Si desideravit in eo pinguedinem habuit. Adolescentes gustarunt in eo panem, senes mel, pueri oleum.* ——— *Sic tempore futuro, facturus est Israeli pacem, atque illi accubabunt & comedent in horto Edenis, & nationes mundi intuebuntur eorum statum, sicut dicitur Ecce servi mei comedent at vos esurietis*, Esai. lxv. 13. [Heu qualiter & quantum decipimini ô miserrimi hominum, nam de vobis ipsis esurientibus plane est sermo!]

Infinita sunt somnia ejusdem vafritiei: speciatim de *Leviathane* & *Behemoth* in convivia ista parandis. *Bava Bathra* fol. 74. 2. *Targ. Jonath.* in Gen. I. 21. *Pirke R. Eliezer* cap. 11.

II. Confer præsertim cum hoc quod proponunt hi Judæi, de Manna, illud

Midras

Midras Schir. fol. 16. 4. *Redemptor posterior* [Messias, nam de *Mose* redemptore priori, dictum erat immediate ante] *Revelabitur iis, &c. Et quonam ille eos ducet? Sunt qui dicunt in Desertum Judæ, & sunt qui dicunt in desertum Sichonis & Og.* [Christus quidem heri cum miraculose pasceret turbam erat in deserto *Og*, nempe in *Batanæa* aut *Bashan.*] ומוריד לחם המן, *Et descendere faciet pro iis Manna.* Nota illud. Sic

Midras Coheleth fol. 86. 4. *Redemptor prior descendere fecit pro iis Manna, sic & redemptor posterior* יוריד את המן, *Descendere faciet Manna, sicut scriptum est, Erit particula frumenti in terra,* Psal. lxxii. 16.

Ver. 32. Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον.

Asserunt Gemaristæ Mannam datam fuisse propter meritum *Mosis.*

Taanith fol. 9. 1. *Tres Pastores boni erant Israeli, Moses Aaron & Miriam, & tria bona dona exhibita sunt per eorum manus. Fons & Nubes, & Manna. Fons propter meritum Miriamæ. Columna nubis propter meritum Aaronis, Et Manna* בזכות משה, *propter meritum Mosis.*

In hujus sensus contrarium, vere dici potest Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον: i. e. *Nequaquam per & propter meritum suum.* At quid ulterius respexerit Christus in hisce verbis, quære apud Commentatores.

Ver. 39. Ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Sic etiam ver. 40, & 44. Emphasia latet in Ἐν ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

I. Expectarunt, ut dictum est, resurrectionem mortuorm in adventu Messiæ, vis unum exemplum?

Hieros. Kilaim fol. 32. 2. *R. Jeremia dixit, Sepelite me cum mortuus fuero, cum indusio, & calceis,* &c. *ut cum advenerit Messias paratus sim ad ejus occursum.*

Applica huc ergo verba Christi. Expectatis resurrectionem in adventu *Messiæ*, & dum quæritis à me signum, in animo vestro forsan est, ut resuscitem aliquos à mortuis: Hoc satis esto, quod quicunque ad me venerit atque in me crediderit, per me resuscitabitur ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

II. Erat

II. Erat hæc ſententia gentis de generatione eremi.

Sanhedr. cap. Helek. hal. 3. *Generationi eremi non eſt ulla portio in mundo futuro, nec ſtabunt illi in judicio.*

De generatione eremi erat ſermo antea in ver. 31. de comedentibus ſcil. manna in eremo: At manna ita eos non pavit ad vitam æternam, vobis ipſis fatentibus, ut ſint revicturi, & portionem adepturi in mundo futuro: Aſt ego panis vere cœleſtis paſco in æternitatem, & me veſcentes, i.e. in me credentes Ἀναστήσω ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ: ut portionem habeant in mundo futuro.

Ver. 45. Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ.

Eſai. Liv. 13. *Et omnes filii tui erunt docti à Deo.*

Filii Iſraelis, Hieroſolymæ, Sionis, frequentiſſime apud Prophetas, ſunt Gentiles convertendi ad fidem: Docti ante à Diabolo, per oracula ſua & Idola, aſt erunt tandem filii Eccleſiæ, & Docti à Deo.

Peſſime applicant magiſtri hæc verba Prophetæ, dum per *Filii tui* intelligunt תלמידי חכמים, *Diſcipulos ſapientum.*

Beracoth fol. 67. 1. *Diſcipuli ſapientum multiplicant pacem in mundo, ſicut dicitur, Omnes filii tui erunt docti à Deo, & magna erit pax filiorum tuorum.* אל־ תקרי בניך אלא בוניך, *Ne legas Baneca, Filii tui, ſed Boneca, Ædificatores tui.*

At quinam mortalium erant magis docti ab hominibus & minus à Deo? Dum eruditi tantum forent in traditionibus patrum. A Patre docendus eſt ille qui vult venire ad Filium, non ab iſtis patribus. A Deo, non à magiſtris traditionum.

Ver. 51. Ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σάρξ μου ἐστίν.

Tacite confutat ſomnium illud de dapibus iſtis à *Meſſia* præbendis, & Nugas iſtas improbat, docendo, dapes à Chriſto pro ſuis paratas, eſſe ſeipſum. Nec expectent illi, hæc & illa neſcio quæ opima fercula, & lauta convivia, præbebit ille ſeipſum manducandum, cibum ſupra omnes epulas, excellentem, cœleſtem, ſalutiferum.

Super totam hanc Periocham quæ agit de manducatione carnis, & ſanguinis Chriſti, præfandum merito eſt illud

Marc.

Marc. iv. 11, 12. *Per Parabolas loquor, & per Parabolas omnia fiunt, ut videntes videant & non percipiant,* &c. Et ver. 34. *Sine Parabola non loquebatur iis, seorsim vero discipulis suis explicabat omnia.*

Et nonne per parabolas etiam hoc in sermone?

I. Vix erat quicquam frequentius in scholis Judaicis, quam audire vocabula *Edere & Bibere* sumpta sensu Metaphorico, & asperum & durum foret, si non Metaphorico hac in locutione, cum locutio secundum literam, sit tam aspera & dura. Bibere sanguinem?. quod Judæis vetitum semel iterumque, sub severissima interdictione. Et edere carnem humanam? quam rem horret ipsa humanitas: Et horrebit Judæus supra omnes, cui non licitum edere אבר מן החי, Membrum etiam bestiæ viventis, nec tangere אבר מן המת, Membrum hominis mortui.

Midras Coheleth fol. 88. 4. כל אכילה ושתיה וגו׳, *Omnis comestio, & bibitio cujus est mentio in libro Ecclesiastæ, dicitur de lege & bonis operibus.* Parabolice & Metaphorice. Patere & tu O Capernaita & O Pontifice comestionem & bibitionem hoc in sermone dici etiam Parabolice.

II. *Panis* non raro apud scriptores Judaicos sumitur pro *doctrina*: & cum loquitur Christus de manducatione carnis suæ, docere potuit etiam, se non doctrina tantum suos pasturum, sed etiam seipso.

Hagigah fol 14. 1. כל משען לחם, *Omne fulcimentum panis,* Esai. III. 1. אילו בעלי תלמוד, *Hi sunt magistri doctrinæ: sicut dicitur, Venite & comedite de pane meo,* Prov. ix. 5.

Gloss. in *Succah* fol. 52. האכילהו לחם, *Ciba eum pane: id est, Fac eum laborare in prælio legis, Sicut dicitur, venite, comedite de pane meo.*

Moses pavit doctrina & Manna, at ego doctrina & carne mea.

III. Occurrit apud ipsos Talmudicos mentio de manducatione *Messiæ.*

Sanhedr. fol. 98. 2. *Dicit Rabh.* עתידין ישראל דאכלי שני משיח, *Comesturi sunt Israel annos Messiæ.* [Gloss. Saturitas quæ erit in diebus Messiæ erit Israelitarum.] *Dicit Rabh Joseph. Vere quidem, At vero quisnam de ea comedat.* חילק ובילק אכלי ליה, *An Chillek & Billek* [duo Judices Sodomæ] *comedent de ea?*

ea? Ad excindendum illud R. Hillelis, qui dicit אין משיח להם לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה, *Non futurus est Messias Israeli, nam eum antehac comederunt in diebus Hezechiæ.* Repetuntur ista verba *Hillelis* fol. 99. 1.

En *manducantes Messiam*, & nulla querela de Phrasiologia.

Querela quidem est contra *Hillelem* quod dixerit, *Messiam* ita comesum fuisse in diebus *Hezechiæ*, ut non futurus sit amplius Israeli: at de modo loquendi non est scrupulus omnino ullus. Nam plane quid sibi vellet per *manducationem Messiæ* intellexerunt: nempe quod in diebus *Hezechiæ* participes facti sunt *Messiæ*, eum receperunt avide & amplexati sunt lætanter, & quasi obsorpserunt, non ergo expectandus sæculis futuris.

Gloss. in loc. *Non est Messias Israeli, nam Ezechias fuit Messias.*

IV. At crassius videtur dictum, cum loquitur de manducatione ipsius carnis, & bibitione sanguinis. Verum, docet ipse, hæc spiritualiter intelligenda, cum dicit, *Hoc vos scandalizat? Quid si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* Id est, Cum videritis me ascendisse in cœlum, tunc intelligetis impossibile esse edere carnem meam, & bibere sanguinem meum corporaliter; nam quam impossibile dentibus manducare carnem ejus, qui est in cœlo? Intelligite ergo me loqui de spirituali manducatione. *Nam verba quæ loquor Spiritus & vita sunt.*

V. At quonam sensu intellexerunt illi qui intellexerunt? Non sacramentali, nisi jam noverint & agnoverint mortem Christi [cum Sacramentum relationem habeat ad ejus mortem.] quod palam fit alibi, eos non adhuc agnovisse. Multo minus sensu Judaico: nam fides Judaica erat de participatione *beneficiorum* Messiæ, eorumque tantum terrenorum: At participare vere de *Messia*, est participare de ipso Messia de pura ejus natura, de ejus justitia, de ejus spiritu, vivere, crescere, nutriri per istam participationem. Res scholis Judaicis inauditæ, non creditæ, non cogitatæ. At quas optime salvator exprimit per manducationem sui.

CAP. VII.

Ver. 2. Ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ Σκηνοπηγία.

DEDUCAMUS hunc mensem ab initio suo, ad hoc Festum.

Tisri

I. *Primus dies mensis Tisri, erat initium anni, pro statuendis annis, intermissionibus anni septimi, & Jubilæis.* Rosh hashanah fol. 2, 1.

Clangor tubarum *Levit.* XXIII. 24. Nuntii emissi ad notificandum de initio anni.

Hoc die inchoatus est Annus Mundi 3960; in cujus medio Christus Crucifixus.

II. יום טוב שני, Dies secundus: Feriatus etiam Judæis qui in Babylonia, ut certe caveretur de observando initium anni.

III. Jejunium propter occisionem *Gedaliæ*: Nam sic intelligunt verba ista, *Zechar.* VIII. 19. *Jejunium mensis septimi.* Rasi & Kimchi in loc. & *Maimon.* in Taanith cap. 7.

IV. Hodie est Pontifex maximus in Conclavi פרהידרין, Παρέδρων vel Προέδρων, quo se contulit à domo sua, ut instruatur, & se exerceat circa ritus diei expiationis jam adventantis, ut paratus & promptus sit ad officium istius diei. *Ioma* cap. 1. hal. 1. *Septem diebus ante diem expiationis separant summum Pontificem à domo propria in Conclave Παρέδρων: & substituunt ei sacerdotem alium, ne forte occurreret ei aliquid immunditiei.*

V. Toto septiduo, ex quo se è domo propria, in hoc conclave contulit, ad ipsum expiationis diem, spargit ille san-

VI. guinem sacrificii jugis, suffitum facit thymiamatis, emendat lampadas, atque affert ad altare caput victimæ & cru-

VII. ra, ut instructior inde fiat ad officium diei expiationis. Ibid. fol. 14. 1.

Isto

Tisri. Isto etiam septiduo committunt ei seniores aliquos de *Beth Din*, qui legant coram eo officium istius diei.

VIII. Et tandem seniores isti tradunt eum senioribus sacerdotii, à quibus instruitur de pugillando thymiamate. Illi autem eum convehunt in conclave *Abtines*, & adjurant eum, ut officio diei fungatur secundum normam: non secundum Sadducæos.

IX. Cum toto septiduo permitterent eum cibum capere more solito, appropinquante jam vespere hujus diei, parcius eum cibant ne repletio invitaret somnum. Totam noctem ducunt insomnem, & si quando eum nutantem ad somnolentiam observent, vel verbis, vel sonitu aliquo eum expergifaciunt.

X. Dies expiationis. Jejunium solenne.

Hoc die inceptus est annus Jubilæus cum adventaret, *Levit.* xxv. 9. Et revera hic annus qui jam inchoatur, erat Jubilæus vicesimus octavus, computato calculo à septimo Josuæ quo subjugata est terra & fruens pace, Josu. xi. 23.

XI. Confluunt jam turbæ ad Festum Tabernaculorum, ut
XII. se ante festum purificent & parent ad festum necessaria,
XIII. qualia erant tentoriola, poma citrina, fasciculi palmarum & salicum, &c.

Si qui vero immundi erant ex contactu mortui, iis necesse erat ut *Hierosolymas* se conferrent ante festum expiationis, ut purificationem septiduanam subirent ante festum tabernaculorum.

XIV. Tondebantur vulgo in vesperiis festi in honorem festi. *Pishe Tosaphoth* in Moed. Katon. artic. 78.

XV. PRIMUS dies Scenopegiæ, Dies festus, Oblati tredecim juvenci, &c. *Num.* xxix. 13, &c. Præparatio Chagigæ. Pernoctatum in Hierosolymis.

XVI. Secundus dies, Duodecim juvenci. Comparitio masculorum in atrio.

XVII. Tertius dies, Undecim juvenci.

XVIII. Quartus dies, Decem juvenci.

XIX. Quintus dies, Novem juvenci.

XX. Sextus dies, Octo juvenci.

Tisri.
XXI. Septimus dies, Juvenci septem.
XXII. Octavus dies, Juvencus unus.

Omnibus hisce diebus facta est libatio *aquæ* in altari cum vino, [Res nunquam alias usitata.] atque istius rei ergo, lætitia, jubilatio, tripudiatio, cui similem non vidit totus annus. Spectatum admissi risum teneatis?

Succah cap. 5 hal 2. *In exitu diei primi festi, descenderunt in atrium mulierum, & scenam magnam ibi ordinarunt* [i. e. tabulata in quibus standum, fœminis supra, viris infra.] *Candelabra aurea erant ibi* [parietibus affixa] *& super ea, simpula aurea: erantque quatuor scalæ quibus ascensum ad ea: quatuorque juvenes sacerdotum, in manibus habentes ampullas continentes centum & viginti Logos, infundunt in unumquodque simpulum. Ex lacernis vestimentorum cingulorumque sacerdotum, ellychnia fecerunt quibus accenderunt istas lampadas, & non erat in tota Hierosolyma platea ulla, quæ non coruscaret ex ista irradiatione.*

Viri religiosi & devoti saltarunt coram iis, in manibus etiam habentes ardentes faces, & cantica decantarunt & doxologias. Levitæ cum cytharis, nabliis, cymbalis, aliisque instrumentis musicis absque numero steterunt in XV *gradibus, quibus descenditur ab atrio Israelis in atrium mulierum, secundum* XV. *Psalmos graduum, atque ediderunt Canticum. Steterunt etiam duo sacerdotes in porta superiori, quæ descendit ab atrio Israelis in atrium mulierum, cum duabus in manibus tubis.* קרא גבר, *Cum caneret gallus* [vel cum signum daret præfectus] *cecinerunt tuba & clanxerunt: cum pervenirent ad gradum decimum cecinerunt tuba & clanxerunt: cum pervenirent in atrium cecinerunt tuba & clanxerunt: cum ad pavimentum cecinerunt tuba & clanxerunt: Et sic perrexerunt clangentes donec pervenirent ad portam atrii Orientalem. Cum illuc perventum, facies suas converterunt ab Oriente in Occidentem, & dixerunt patres nostri hoc in loco, versis ad templum dorsis, & faciebus ad Orientem, adorarunt Solem: Nos autem facies nostras ad Deum,* &c.

Gemara, *Tradunt Rabbini. Quidam eorum dum saltarent dixerunt, Benedicta sit juventus nostra, quæ non pudefecit senectutem nostram.* אילו חסדים ואנשי מעשה, *Hi fuerunt religiosi & viri bonorum operum. Et quidam dixerunt, Benedicta sit senectus nostra*

quæ

qua expiavit juventutem nostram. Et hi & illi dixerunt, Benedictus sit ille qui non peccavit atque illi qui peccavit remittatur.

De ratione tantæ jucunditatis & lætitiæ dicemus ad ver. 38.

Ver. 4. Ἐν κρυπτῷ, בצנעא.
Ἐν παῤῥησίᾳ, בפרהסיא.

Fratres hi Christi, quicunque illi tandem, non crediderunt adhuc, quia viderunt *Jesum* obscurum nimis, & non pompam istam gestantem qualem expectarunt in *Messia*. Atque ideo eum hortantur ut proficiscatur in Judæam, ubi plurimos discipulos baptizaverat, Cap. III. 22. ut ob miracula sua coronaretur majori majestate.

Ver. 8. Ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς ἑορτὴν ταύτην.

Verba *Lucæ*, cap. IX. 51. *Et jam appropinquante tempore assumptionis ejus, obfirmavit faciem suam ut iret Hierosolymam*, sunt ad ipsissimam hanc historiam referenda, quod harmoniam Evangelicam compingenti patebit plane: præsertim vero observanti, duo post hoc itinera Christi ad Hierosolymam memorari ab eodem Evangelista, viz cap. XIII. 22. ad Festum Encœniorum; & cap. XVII. 2. ad Pascha. Absentaverat se jamdiu à Judæa ob nexas vitæ suæ insidias: At jam cum restaret tantum dimidium anni ministerio ejus & vitæ, firmo proposito se roborat seipsum manifestandi & in Judæa, & ubicunque incederet. Hujus ergo, *Misit* LXX *discipulos ante faciem suam in omnem locum & urbem quo ipse erat venturus*, Luk. X. 1.

Cum ergo dicit fratribus non credentibus Ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω, &c. nequaquam negat se profecturum, sed dicit tantum se non *adhuc* profecturum: partim quod non opus forsan haberet ea purificatione qua illi, si modo illi immundi ex contactu mortui, partim ut eligeret opportunum tempus seipsum patefaciendi.

Verum animadverso, ut Christus exceptus fuerit Hierosolymis quinquiduo ante Pascha, cum ritibus & solennitate festi Tabernaculorum, Cap. XII. 13. videntur hæc verba eo referenda, ut vox ταύτην non denotet individuum hoc festum jam instans,

instans, sed *genus* festi aut festivitatis. Ac si dixisset. Vultis me ad hoc festum ascendere ut à discipulis meis excipiar cum applausu; Ego vero adhuc ad talem festivitatem non ascendo, nam tempus isti rei præstitutum non adhuc advenit.

Ver. 24. Τῆς ἑορτῆς μεσούσης.

בחולו של מועד, *Die aliquo de profestis festi.*

At nonne affuit die primo & secundo, ut ea præstaret quæ præstari oportuit istis diebus, parando Chagigas & comparendo in atrio?

Si afforet die secundo, dici tamen potest quod affuit μεσούσης τῆς ἑορτῆς, בחולו של מועד, nam dies iste non erat festus, nisi forsan hac vice foret Sabbatum. Et pro absentia die primo erant תשלומין, *Compensationes*, de quibus sic magistri.

Gloss. in *Hagigah* fol. 2. 1. תשלומין דראשון, *Compensationes pro primo die hæ sunt. Si quis tenetur ad offerendum aliquid die primo, & non offert, compensat offerendo die aliquo alio.*

Ast illud quod hic dicitur, quod *ascendit in templum & docuit* ἑορτῆς μεσούσης, nequaquam negat præsentiam ejus die primo: nec temere opinandum est, eum velle negligere quicquam quod præscriptum à lege. Verum an omnes ritus festi à Scribis excogitatos practicarit potest quæri. An habuerit סוכה Tentoriolum de proprio, an usus sit alieno, quod permissum *Succah* fol. 27. 2. An quatuordecies comederit in isto tentoriolo quod præscriptum. Ibid. cap. 2. hal. 6. An gestarit לולב fasciculos palmarum & salicum circum altare: An gestarit malum citreum אתרוג. An fecerit tentoriolum per totum septiduum, fixam suam habitationem, domum autem, habitationem solum occasionalem: atque alia plurima de quibus curiose & fuse præscribitur in Canonibus de hoc festo.

Ver. 19. Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι.

Emphasis totius commatis latet præcipue in voce Με: Nemo vestrum præstat legem, & tamen me solum studetis interimere ut transgressorem: quare quæso non alios?

Ver. 22.

Ver. 22. Ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

Schabb. fol. 128. 2. כל צורכי מילה עושין בשבת, *Omnia ad Circumcisionem necessaria faciunt Sabbato.*

Ibid. fol. 130. 1. *R. Akibah dicit, Omne opus quod fieri potest vesperiis Sabbati non pellit Sabbatum. At Circumcisio quæ fieri non potest vesperiis Sabbati, pellit Sabbatum.*

Tanchum fol. 9. 2. *Periculum vitæ pellit Sabbatum:* ומילה והפואתה, *Circumcisio etiam, atque ejus sanatio pellit Sabbatum.*

Ast de hac re distinguitur in

Beresh rabba fol. 9. 1. *Jacob Naboriensis docuit sic in Tsur:* מותר למול בנה של נכרית בשבת, *Licet circumcidere filium fœminæ alienigenæ Sabbato. Audiit hæc R. Haggai, & misit ad eum dicendo* תא לקי, *veni & Vapula,* &c. Et paulo post, *Dicit ei R. Haggai* רביע ואנא מורע לך, *Decumbe* [ut vapules] *& ego te docebo. Si veniat ad te Ethnicus & dicat tibi, Ego vellem fieri Judæus, ita ut circumcidendus sit die Sabbati aut die expiationis, num ejus gratia profanant istos dies? Nonne non profanant Sabbatum & diem Expiationis nisi ob filium Israelitissæ solum?* non alienigenæ. Habentur eadem etiam in *Bemidbar. rabba* fol. 273. 4. & *Midr. Cohel.* fol. 104. 2.

Quæritur de modo quo Christus argumentatur. Dixerim ego hoc modo. Propter hoc dedit *Moses* vobis circumcisionem, ut dignosceretis naturam Sabbati. Nam I. Circumcisio erat à Patribus ante *Mosen* observanda die octavo. II. Jam vero cum *Moses* leges sanciret de Sabbato, nequaquam rejecit circumcisionem, nec prohibuit quin fieret Sabbato, si dies iste fuerit octavus. III. Διὰ τοῦτο, Propter hoc dedit vel continuavit vobis *Moses* circumcisionem, ut disceretis dijudicare de natura Sabbati. Et arguamus, Si per *Mosen* liceat pro emolumento infantis, circumcidere eum Sabbato, nonne per *Mosen* licet pro emolumento grandævioris sanare eum Sabbato? Si vulnerare vobis liceat infantem per circumcisionem: æque, si non magis, mihi licet sanare per verbum.

Ver. 27. Χριστὸς ὅταν ἔρχηται οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν.

Quomodo hæc congruunt cum ver. 42. & *Matth.* II. 5, 6? Non

Non dubitarunt eum à *Bethlehemo* primo manifestandum, sed occultandum iterum, & post aliquod spatium appariturum iterum sed ignotum unde.

Hieros. Beracoth fol. 5. 1. & *Midras Echah* fol. 68. 3. Fatentur Christum ante sua tempora fuisse natum in Bethlehemo, sed illico abreptum nescio qui, & absconditum & non inveniendum. Plenam historiam retulimus ad *Matth.* II. 1.

Conceptum eorum de hac re enarratum habes in

Midras Schir fol. 16. 4. *Dilectus meus est similis capreæ hinnuloque cervorum. Cant.* II. 9. *Caprea apparet & occultatur, apparet & occultatur. Sic redemptor primus* [Moses] *apparuit, & fuit occultatus, & tandem apparuit iterum.* ——— *Sic redemptor posterior* [Messias] *revelabitur iis, atque iterum abscondetur ab iis. Et quam diu abscondetur ab iis,* &c? Et paulo post: *In fine* xlv. *dierum revelabitur iterum iis, & descendere faciet pro iis manna.* Eadem in *Bemidbar rabba* fol. 243. 2.

Concipiunt duplicem manifestationem *Messiæ.* Primam in *Bethlehemo:* ast eum illico occultandum & latiturum: Sed tandem se iterum manifestaturum, non noto unde, & quomodo advenerit. In comparitione sua prima à *Bethlehemo* nihil memorabile ab eo agendum, In secunda, gentis expectatio. Jam ergo hi Judæi qnorum hæc verba quæ tractamus, noverint ejus nativitatem in Bethlehemo nec ne, ex actis ejus miraculosis, concipiunt hanc esse secundam ejus manifestationem: atque ideo dubitant an ille verus *Messias*, quia norunt locum [*Nazaretham*] unde processit: edocti à traditionibus suis Messiam secundo proventurum è loco omnibus penitus ignoto.

Ver. 28. Ἀλλ' ἔστιν ὁ πέμψας με ἀληθινὸς ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Ἀληθινὸς hic eodem sensu quo נאמן infinities apud Juristas: nempe ut eum denotet cujus verbum & testimonium in re quavis acceptandum & approbandum.

Chagigah fol. 24. 2. *Homines Judææ* נאמנין, *Credendi sunt de puritate vini & olei.* Gloss. *Et jam populus terræ, vel plebæi credendi sunt de puritate vini & olei, ab iis dicati altari, tempore vindemiarum & torcularium.*

Homines nomine aut facie non noti sacerdotibus, tamen cum offerrent vinum aut oleum crediti sunt de ejus puritate & idoneitate

idoneitate ob ipſum locum habitationis. Infinita ſunt iſtiuſmodi de hominibus quamvis ignotis, tamen credendis, de decimatione, de ſeparanda Trumah, de perhibendo teſtimonio, &c. Eodem ſenſu ſalvator cap. v. 31. *Si ego teſtor de meipſo meum teſtimonium non eſt verum:* Id eſt, in Judiciis veſtris non valet apud vos, ubi non conceditur ut quivis ſit proprius teſtis. Et hoc in loco, *Ille qui me miſit*, quamvis vos eum non ſciatis, *eſt credendus & fide dignus*, quanquam ego apud vos non ita ſiem.

Ver. 35. Μὴ εἰς διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων, &c.

Novi Ἕλληνας apud Apoſtolum denotare frequentiſſime *Gentiles:* cui conſonat etiam illud apud Rabbinos, cum per חכמה יונית, *Sapientia Græca*, intelligatur *Sapientia Ethnica.* Aſt hoc in loco ego Ἑλλήνων proprio ſignificatu ſumſerim *Græcorum.* Atque in bivio eſt an per Διασπορὰν Ἑλλήνων intelligas *diſperſos Græcos*, an *Judæos diſperſos inter Græcos.* Nec quidem erat in toto terrarum orbe natio ulla, quæ diſſeminata fuit in toto orbe inſtar harum.

Senec. in *Conſolat. ad Helviam* cap. 6. *In mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes: Inter Indos Perſaſque Macedonicus ſermo*, &c.

Et ut Judæi in omnibus regionibus diſperſi, docent & paginæ ſacræ & profanæ.

Jam ergo ſi verba hæc intelligantur de Græcis, hunc ſenſum ſecum ferunt, Num iturus eſt ad Græcos hic illic, remotiſſime diſſitiſſime diſperſos?

Si vero de Judæis intelligenda ſint [quod magis obtinet] ego Διασπορὰν Ἑλλήνων ſtatuerim in Antitheſi ad Διασπορὰν Βαβυλονίων καὶ Περσῶν. Diſtinctio iſta inter *Hebræos* & *Helleniſtas* rem eloquitur. Judæi diſperſionis primæ, in *Babylonia* ſcil. *Aſſyria* & regionibus adjacentibus, dicti ſunt *Hebræi*, quia uſi ſunt lingua Hebræa, vel Tranſeuphratenſi: & quomodo in iſtas regiones ſunt primum diſperſi bene novimus, abducti ſcil. per Babylonios & Perſas. Aſt illi qui inter Græcos ſparſi, idiomate uſi ſunt Græco, & vocantur *Helleniſtæ:* & non facile eſt dicere, quonam modo illi ita inter eos, aliaſque quidem Gentes ſparſi. Illi qui *Paleſtinam* habitabant *Hebræi* quidem erant quoad linguam, at non erant de Διασπορᾷ vel hac vel illa, quia in propria terra habitabant.

Jam vero diſperſio Babylonica Palæſtinæis illis viſa & habita eſt nobilior, celebrior ſanctior, quam diſperſio inter Græcos. Terra Babylonica, eodem gradu puritatis quo terra Iſraelitica, *R. Sol.* in *Gittin* fol. 2. 1. Et progenies Judæorum in Babylonia clarior quam inter Græcos, & purior quam in ipſa Judæa. *Kidduſh.* fol. 69. 2. Unde Judæo Palæſtinæo ire ad diſperſionem Babylonicam, erat ire ad populum & regionem, ſuis æqualem ſi non digniorem: At ire ad diſperſionem Græcam erat ire ad regiones immundas ubi ipſe pulvis terræ inquinabat, erat ire ad progeniem Judæorum inferiorem & ſanguine impuriorem: erat ire inter Gentes Ethniciſſimas.

Ver. 37. Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς.

Loquitur Evangeliſta ſecundum opinionem gentis: nam ex inſtitutione Dei, non apparet aliqua dignitas hujus diei ſupra primum: imo apparere videtur inferioritas, infra omnes reliquos. Nam die primo oblati ſunt *tredecim* juvenci in altari, & ſecundo *duodecim*, & ſic diminuenter ad diem ſeptimum, in quo oblati juvenci *ſeptem*; aſt die hoc octavo & ultimo, juvencus tantum *unus*. Atque inſuper, unoquoque die ſeptidui, oblati ſunt agni *quatuordecim*, aſt hoc octavo, agni tantum *ſeptem*, Num. XXIX. Ita ut ſi numeroſitas ſacrificiorum, aliquid addat ad dignitatem diei, infima erat hæc ἐσχάτη, & non ſupra alias μεγάλη.

I. At quid Judæi de had re, & die cenſuerint, ex ipſis diſce.

Succah, fol. 55. 2. ע׳ פרים כנגד ע׳ אומות, *Erant ſeptuaginta juvenci ſecundum ſeptuaginta nationes mundi.* פר יחידי למה׳ כנגד אומה יחידה׳ *At ad quid juvencus ſingularis? Pro gente ſingulari* [Judaica] *Parabola. Simile hoc eſt regi, carnis & ſanguinis, quis dixit ſervis ſuis parate mihi convivium magnum. Aſt die poſtremo dixit amico ſuo, para mihi convivium parvum,* כדי שאהנה׳ ממך, *Ut à te accommoder.*

Gloſſ. *Non eſt mihi commodi quid aut refrigerii ab hoc illorum, ſed ab hoc tui.*

Bemidbar rabba Sect. 21. *Die octavo erit feria. Hoc eſt quod dicit ſcriptura. Pro amore meo oderunt me, verum ego, ſupplicatio,* Pſal.

Psal. CIX. *Tu comperis* [ô *Deus*] *quod Israel in festo tabernaculorum offert coram te septuaginta juvencos pro septuaginta nationibus: Dicunt ergo Israel, O Domine æterne, Ecce nos offerimus pro iis septuaginta juvencos, unde congruum est, ut nos ament, ast illi, sicut dicitur, Pro amore nostro nos oderunt. Dicit ergo iis Sanctus benedictus, Nunc ergo offerte pro vobismetipsis die octava* —— *Parabola. Simile hoc est regi, qui fecit convivium septem dierum; atque invitavit omnes homines in provincia,* [vel urbe] *septem diebus convivii: Ast cum jam præterierant septem dies convivii, dicit amico suo, Præstitimus jam officium nostrum erga homines urbis, revertamus jam ego & tu, ad quodcunque occurrerit, sitne vel libra una carnis, aut piscis, aut olerum, sic dicit Sanct. ben. Israeli, die octava erit vobis feria,* &c.

Gloss. in *Succah* loco citato: *Offerunt* LXX. *juvencos pro* LXX. *nationibus, ad expiationem faciendam pro iis, ut pluvia descendat super totum mundum, nam in festo tabernaculorum* נידונין על המים, *judicium fit quoad aquas,* i. e. Deus determinat de pluviis futuris anno sequenti.

Hinc ergo dignitas hujus diei præ reliquis festi, in opinione gentis: quia cæteris diebus supplicationes & sacrificia fieri arbitrabantur, non tam pro seipsis, quam pro reliquis gentibus, at die hac octava solum pro seipsis.

Atque hinc determinatio & finis festi post istas dies septem, & novi inchoatio die octava. Nam

II. Non æstimarunt diem octavum, ut inclusum intra festum, sed ut diem festum per se separatim.

Succah fol. 48. 1. שמיני רגל בפני עצמו, *Dies octavus est festum per seipsum.* לענין פזר קשב, *Secundum literas hasce Notericas* פזר קשב quibus designantur.

1. פיים, *Sortilegium.* Gloss. *Quoad juvencos festi septiduani, non habitum est sortileguim, ut determinaretur quanam Ephemeria eos offerret, quia in ordine eos obtulerunt,* &c. *Ast die octava habitum est sortilegium.*

2. זימון, *Peculiaris benedictio per seipsam.*

3. רגל בפני עצמו, *Festum per seipsum:* Gloss. *Nam hoc die non sederunt in tentoriolis,* אין יושבין בסוכה. Unde illud observandum apud

Maimon. Succah cap. 6. *Si quis vel ex ignorantia, vel ex præsumptione,*

prione, non construxerit tentoriolum suum die primo [qui erat festus] *struat illud in profesto festi: Imo in fine diei septimi*; Nota illud, *In fine diei septimi*: & tamen nullus tentoriolorum usus die octavo.

4. קרבן בפני עצמו, *Peculiare sacrificium*: Non sex juvencorum, quod fieri oportuit si dies iste conjungendus foret cum reliquis festi, sed unius tantum.

5. שיר בפני עצמו, *Canticum per seipsum.* Aliter decantatum quam cæteris diebus.

6. ברכה בפני עצמו, *Benedictio diei per se.* Vel ut alii, *Benedictio regis*: secundum illud I Reg. VIII. 66. *Die octavo dimisit Solomon populum & benedixerunt regi.* Ast obtinet maxime ratio prior.

His addatur, quod & sequitur loco citato, de hoc die. חייב אדם בהלל, *Tenetur homo ad decantandum Hallel.* [viz. Psal. 13, 14, 15, 16, 17, & 18.]

ובשמחה, *Tenetur etiam ad lætandum*: i. e. ad offerendum sacrificia Eucharistica in lætitiam festi.

ובכבוד יט האחרון של חג, *Et tenetur ad honorandum diem ultimum* [octavum] *festi, sicut reliquos dies festi.*

Hoc die non adhibuerunt סוכה, *tentoriola*, nec לולב, *Ramos palmarum*, nec אתרוג, *mala citrina*: ast adhibuerunt ניסוך המים, *Libationem aquæ* hoc die sicut reliquis.

Ver. 38. Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

Ad libationem istam aquæ, forte respiciunt hæc verba salvatoris: quæ in hoc festo solum usitata erat, non ullis aliis anni temporibus.

Ritum ejus habes descriptum, loco citato, in hunc sensum. *Succah* ubi supr. ניסוך המים כיצד, *Libatio aquæ quomodo?* צלוחית של זהב. וגו׳, *Phialam auream continentem tres Logos, impleri[...]t ex Siloamo. Cum venirent ad Portam Aquarum* [portam templi sic dictam, & ut volunt quidam, sic dictam, quia per eam lata est hæc aqua hausta ex *Siloam*] *clangunt tubis, & buccinant & clangunt. Ascendit sacerdos per ascensum altaris, & inclinat ad sinistram: Erant ibi duo simpula argentea* ——— *Unum aquæ, alterum vini. Fundit de aqua in vinum, & de vino in aquam & fungitur officio.*

R. Judah

R. Judah dicit, Libant unum Log omnibus octo diebus : Et libanti dicunt, Eleva manum tuam. Nam tempore quodam quidam libavit super pedes suos [Gemar. Sadducæus erat. Gloss. Sadducæi autem non approbant libationem aquæ.] *Et totus cœtus impetiit eum citris suis. Isto die fractum est cornu unum altaris.*

Succah fol. 51. 1. *Quicunque non vidit lætitiam propter haustionem hujus aquæ, non vidit unquam lætitiam ullam.*

Libationem istam aquæ tradunt esse traditionem à monte *Sinai, Rambam. in loc.* Traduntque *Jonam* Prophetam Spiritu sancto fuisse afflatum ex lætitia ob libationem hanc aquæ, Gloss. in loc.

At si quæras quonam fundamento nitatur hic ritus, suggeret *Rambamus* יש לו מים נסתרים בתורה, *Quod sunt abstrusa quædam signa ejus in lege : Verum illi qui non credunt legi traditionali non credent huic articulo de libatione aquæ.*

I. Producunt authoritatem Prophetæ *Esaiæ.*

Succah fol. 50. 2. *Dicitur* בית שואבה, *Locus haustionis, Quia sic scribitur, Et haurietis aquas cum lætitia,* &c. Esai. xii. 3.

Lætitiam hanc [quam ante descripsimus] vocarunt שמחת תורה, *Lætitiam Legis,* vel propter Legem : nam *Aquas* interpretantur de lege, *Esai.* Lv. 1. alibique : atque inde lætitia propter has aquas.

II. Addunt tamen insuper quod haustio & libatio, denotavit effusionem spiritus sancti.

Beresh. rab. fol. 70. 1. *Quare vocant eam* בית השואבה, *Locum haustionis ? Quia inde hauriunt Spiritum sanctum.*

Gloss. in *Succah* ubi supr. *In Talmude Hierosolymitano exponitur quod inde hauriunt Spiritum S. Nam insidet homini divinus afflatus per lætitiam.*

Gloss. alia : חליל מבוה, *Tibia cecinit in auctionem lætitiæ.*

Haustio ergo aquæ erat propter verba *Esaiæ :* lætitia pro aquis, ut symbolo legis, expectatio Spiritus S. ex hac lætitia.

III. Adjiciunt tamen porro in

Rosh shanah fol. 16. 1. *Quare dicit Lex Libate aquam in festo Tabernaculorum ? Dicit sanct. benedictus, Libate coram me aquam in festo Tabernaculorum* כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, *Ut benedicantur vobis pluviæ anni.* Nam autumarunt Deum in isto festo decrevisse & determinasse de pluviis futuris anno sequenti.

quenti. Hinc illud loco jam allegato, &

Taanith fol. 2. 1. בחג נידונין על המים, *in festo Tabernaculorum judicantur circa aquas.*

Et jam resumamus verba salvatoris, *Quicunque in me crediderit, fluvii aquarum viventium fluent ex ejus ventre.* Consonant cum istis ejusdem ad Samaritissam cap. IV. 14. utraque prolata ex occasione haustæ aquæ.

Agnoscunt Judæi Redemptorem posteriorem *Messiam* producturum pro iis aquam, sicut *Moses* redemptor prior produxerat. *Midr. Coheleth.* fol. 85. 4. sed ad verum sensum cæcutiunt, melius hic instructi à Messia ipso, si velint discere.

I. Vocat eos Salvator ad fidem in *Messia*, à gloriatione eorum in lege. Atque hinc retulerim ego verba ista Καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ ad clausulam antecedentem, potius quam consequentem. *Quicunque in me crediderit, prout Scriptura loquitur de credendo*, Esai. XXVIII. 16. *Ego mitto in fundamentis Sion lapidem probatum* ——— *Quicunque crediderit*, &c. Hab. II. 4. *Justus ex fide vivet.* Et fatentur ipsi Judæi in

Maccoth fol. 24. 1. Sexcenta & tredecim præcepta legis, reduci ad hoc *Justus ex fide vivet*, ut & ad illud *Quærite me & vivetis*, Amos. V. 6.

II. Sistantur hæc verba salvatoris in Antithesi ad ritum hunc de quo diximus in hoc festo usitatum. Tantane vobis lætitia ob haustum tantillum aquæ ex fonte *Siloami?* Credenti in me fluent etiam pleni fluvii aquarum viventium ex proprio ventre. Putatis aquas apud Prophetas metaphorice sumptas denotare legem? Denotant dona Spiritus S. quæ largiturus est *Messias* credentibus. Et num exspectatis donationem Spiritus S. ex lege vel ex lætitia propter legem? Donatur Spiritus Sanctus ex fide, non ex lege, *Gal.* III. 2.

Ver. 39. Οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον.

Respiciunt hæc verba receptissimam istam gentis sententiam, de discessione Spiritus S. post mortem *Zachariæ* & *Malachiæ*. Eo etiam spectat responsum illud *Ephesiorum*, Act. XIX. 2. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. Id est, De discessione ejus post mortem novissimorum Prophetarum audivimus quidem, verum

rum de ejus redonatione non adhuc audivimus.

Habac. III. 2. יהוה פעלך קרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע, *O Domine, in medio annorum opus tuum fac vivere, In medio annorum fac notum.* Septuaginta annos captivitatis, vocat *medium annorum*; nam hinc septies septuaginta annos habuit ab exortu *Samuelis* ducis Chori Prophetarum [Act. III. 24.] ad initium captivitatis, atque illinc septies septuaginta annos à fine captivitatis ad mortem Christi. Supplicatio est, ne pereat, sed ut conservetur donum Prophetiæ, cum jam populus migraret in terram Ethnicam. Et pro duplici virtute Prophetiæ, edendi scil. miracula, & prædicendi futura, duplici utitur vocabulo *Opus tuum*, & *Notum fac.* Nec periit in *Babylone* istud donum, sed nobilissime floruit in *Daniele, Ezechiele*, &c. Rediit cum reducibus, & continuatum est per unam generationem, & tum discessit [Nam tum perfectus & consignatus est Canon Veteris Testamenti;] & rediit appropinquante jam Evangelio, eo afflatis virgine *Maria*, *Baptista* atque ejus parentibus, &c. Et tamen *Non adhuc erat Spiritus Sanctus:* id est, Non secundum nobilissimam istam promissionem, *Joel* II. 28.

Ver. 49. Ὁ ὄχλος οὗτος, &c.

עם ארץ, *Populus terræ*, Vulgari Idiomate. Opponitur לתלמידי חכמים, *Discipulis Sapientum*, quos vocant עם קודש, *Populum Sanctum: Sotah* fol. 39. 1. at hunc, Maledictum.

Ver. 52. Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;

Videtur derisorie dici, Tune etiam ex Galilæis es qui credunt in hunc Galilæum?

C A P.

CAP. VIII.

ABFUISSE olim hanc historiam de adultera, à vetustis quibusdam codicibus, annotant Commentatores fere omnes.

Rationem meditanti occurrunt duæ historiolæ apud *Eusebium.*

I. *Hist. Eccles.* lib. 3. cap. ult. Ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει, *Aliam porro narrat historiam* [Papias] *de muliere quæ multorum criminum esset insimulata apud Dominum: quam quidem Evangelium secundum Hebræos complectitur.* De hac adultera eum loqui opinantur quotquot historiam istam allegant.

II. *De vit. Constantini* lib. 4. cap. 36. *Constantinum* hæc ad eum scribentem inducit: Πρέπον κατεφάνη τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς χρῆσιν εὐμετακόμιστα, &c.

Visum est significare prudentiæ tuæ, ut quinquaginta illarum scripturarum volumina, quarum apparationem & usum maxime Ecclesiæ necessarium cognoscis, quæque præterea facile legi & circumferri queunt, ab artificibus scite scribendi peritis, politiori membrana describi cures.

Sic interpres Latinus: At nonne per vocem σωμάτια peculialiter intelligere licet Evangelia in unum corpus Harmonice compacta? Ratio conjecturæ duplex. Partim ob Canones *Eusebianos* ad Harmoniam talem formatos. Partim quod cap. 37. referat, se, finito opere, ad Imperatorem misisse τρισσὰ καὶ τετρασσὰ, *Terniones & Quaterniones.* Quæ verba si non intelligenda sint de Evangelistis, modo tribus, modo quatuor [majori numero minorem includente] tali Harmonia concorporatis, fateor me non assequi quid sibi velint.

Ast esto, rem non de tali Harmonia intelligendam: detur

secundum

ſecundum interpretem Latinum, *Euſebium* partes quaſdam ſcripturæ hic illic elegiſſe deſcribendas pro arbitrio & judicio ſuo, certe non omittet Evangelia, partem, ſi qua alia, nobiliſſimam, utiliſſimam.

Jam ergo ſi *Papiæ* nugatori aſcripſerit hanc hiſtoriam de adultera, aut ſaltem Evangelio ſecundum Hebræos tantum, abſque dubio vix eam interſeret in exemplaribus ab eo deſcriptis. Inde forſan omiſſio ejus in nonnullis codicibus poſt tempora *Euſebii*. Ante illum habetur apud *Ammonium, Tatianum*, &c.

Ver. 1. Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

AN ad oppidum *Bethaniam*, an ad tentorium aliquod in monte Oliveti fixum? Nam ob infinitam iſtam multitudinem, quæ confluxit ad feſta, tentoria, ut videtur, fixerunt circa urbem, aſt intra terminos Sabbaticos, ne nimis coarctarentur ex anguſtia urbis.

Gloſſ. in *Peſachin* fol. 95. 2. *Maneque convertens te, redibis ad tentoria tua*, Deut. xvi. 7. *Nocte feſti prima pernoctandum erat intra Hieroſolymam. Exinde licitum erat commorari extra mœnia, aſt intra terminos Sabbaticos. Illud ergo quod dicitur*, Ibis ad tentoria tua, *hoc vult, Ibis ad tentoria tua quæ extra mœnia Hieroſolymæ, at nequaquam in domum tuam.* Vid. & *Ab. Ezr.* in Deut. xvi.

Dicitur cap. vii. 53. Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Super quæ verba commententur iſta in

Piske Toſaphoth in *Sanhedr.* Artic. 34. אחר תמיד בין הערבים היו סנהדרין הולכין לביתם, *Poſt juge ſacrificium veſpertinum conceſſerunt patres Synedrii domum.*

Finito ergo die octavo, cujus hiſtoria cap. vii. nox inſequens erat extra feſtum, ita ut jam ceſſatum ſit ab iſtis tripudiationibus de quibus diximus. Non inaniter ergo dicitur ab Evangeliſta, *Quod conceſſit unuſquiſque in domum ſuam*, nam aliter eundum erat ad iſta tripudia, ſi modo dies poſterus non foret Sabbatum.

Ver. 3. Γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην.

Generationem iſtam ſalvator vocat Γενεὰν μοιχαλίδα, *Matth.*

xii. 39. Vid. & *Jacob.* iv. 4. quod & sensu proprio, & secundum literam bene potest intelligi.

Sotah fol. 47. 1. *Ex quo multiplicati sunt homicidæ, cessavit decapitatio vaccæ, & ex quo multiplicati sunt adulteri, cessarunt aquæ amaræ.*

Maimon. in *Sotah* cap. 3. כשרבו הסנאפים בגלוי, *Ex quo multiplicati sunt adulteri palam sub templo secundo, dissolvit Synedrium explorationem adulteræ per aquas amaras. Super hoc quod scribitur nixi, Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ, nec super sponsas vestras, cum adulteria commiserint.*

Docent Gemaristæ *Rabban Jochananem ben Zaccai*, authorem fuisse istius consilii qui jam in vivis erat, in Synedrio, & forte jam præsens inter eos qui hanc adulteram coram Christo stiterunt. Nam sunt quæ suadent Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους quorum hic mentio, fuisse seniores Synedrii.

Ver. 5. Τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι.

Τοιαύτας; Quales? Adulteras omnes? an deprehensas solum Ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ? Datur tertium: nam respicienda est conditio adulteræ, an sit ea nempe maritata, an desponsata tantum.

Punit Deus adulterium morte, *Levit.* xx. 10. At dicunt magistri traditionum, Quod *Omnis mors cujus est mentio in Lege simpliciter* [i. e. non definito genere mortis] *non alia est, quam strangulatio.* Verum excipiunt; נישואה בת ישראל בחנק ארוסה בסקילה, *Filia Israelitæ si adultera cum nupta, strangulanda, cum desponsata tantum, lapidanda. Filia sacerdotis si adultera cum nupta, lapidanda, cum desponsata tantum comburenda. Sanhedr.* fol. 51. 2.

Hinc intelligere est qualisnam foret hæc adultera: nempe vel Israelitissa non adhuc viro juncta, sed desponsata tantum, vel sacerdotissa nupta: Sed potius prior, quia dicunt, *Moses præcepit ut lapidarentur.* Vid. *Deut.* xxii. 21.

At de posteriori non est tale præceptum apud Mosen.

Ver. 6. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

Irrepsit olim in codicibus nonnullis Μὴ προσποιούμενος, & planum

num est quod irrepsit: Nam cum evidentissime demonstraverat Christus se de causa proposita recognoscere per verba ista, *Qui sine peccato est vestrum*, &c. tamen iterum inclinat se, & scribit in terra.

Cur inusitatum hunc gestum ille adhiberet, multi suas adhibent conjecturas, liceat & mihi meam.

I. Res jam transacta erat de dijudicatione fœminæ adulteræ, & applicat se salvator in hac re conformiter ad regulam & normam de exploratione uxoris adulteræ per aquas amaras, *Num.* v.

II. Inter Judæos hoc obtinuit, in probatione uxoris suspectæ.

Maimon. in *Sotah* cap. 2. *Si quis illicitè unquam coierit cum aliqua, aquæ amaræ non explorant ejus uxorem.* ——— Nam dicitur ונקה האיש מעון, *Si innocens sit maritus ab iniquitate*, portabit fœmina suam iniquitatem.

Ibid. cap. 3. *Potatis aquis amaris, si rea sit fœmina, pallescunt vultus ejus oculique protuberant,* &c. *Pellunt ergo eam ex atrio mulierum. Tumetque venter primo, & dein putrescit femur, atque ipsa moritur. Eadem hora qua illa moritur, moritur & adulter, cujus causa potata est, ubicunque ille est, invadentibus eum pariter tumore ventris, & putredine fœmoris,* vel pudendorum. וכל זה אם לא בא בעל ביאה אסורה מעולם, *Hoc autem fit si maritus nunquam coierit coitu illicito.* אבל אם בעל בעילה של איסור אין המים בודקין את אשתו, *At vero si coieverit unquam coitu illicito, aquæ non explorant ejus uxorem.*

Bammidbar rabba fol. 235. *Si vos sectamini scortationem, aquæ amaræ non explorabunt uxores vestras.*

Nonne vides quam directo intuitu, collimet salvator in æquitatem hujus sententiæ, accusatores hosce fœminæ explorare volens, & ad examen exigere? Finge tibi te illum audire eos sic alloquentem. Adduxistis hanc adulteram, à me judicandam. Agam ergo ego secundun normam & probationem adulteræ per aquas amaras. Dicitis vos creditisque, secundum vulgarem gentis opinionem, uxorem suspectam, rea sit licet & adulteram, ab iis tamen aquis esse intactam, & nihil nocumenti aut periculi ab illis contrahere, si modo maritus ejus, qui eam accusat, aliquando fuerit paris criminis reus, illicitoque unquam

coitu coierit. Si sic processit judicium divinum in ista exploratione, procedam & ego, pari modo in præsenti. Num vos qui accusatis, immunes insontesque estis à pari reatu? *Quicunque est, is jactet lapidem*, &c. At si & vos pari teneamini crimine, ipsissima vestra traditio, & opinio gentis, & processio judicii divini in ista exploratione, in hac causa possunt determinare, & me absolvere ab accusatione, si ego eam non damnem, cum accusatores ipsi sint damnandi.

III. Oportuit sacerdotem, qui uxorem suspectam exploravit, sese inclinare, pulveremque à pavimento sanctuarii colligere, quem aquæ infusum præbuit fœminæ potandum. Oportuitque in libro, maledictiones vel adjurationes scribere, contra fœminam pronuntiandas, *Num.* v. 17, 23.

Inclinat se etiam, conformiterque Christus, & pavimentum ipsum pro libro suo adhibens, in pulvere aliquid scribit, contra hos accusatores absque dubio, quos explorare ei est statutum, in analogia ad adjurationes istas scriptas à sacerdote contra fœminam explorandam.

IV. Scripsit sacerdos maledictiones istas in libro, & jam scriptas illico delevit aquis amaris, Num. v. 23. Nam res quam ille transegit erat dubia [אין משקין אלא על הספק, *Non potant suspectam nisi in re dubia: Bamidbar rab.* fol. 233. 2.]

An fœmina scil. rea foret, necne: Si rea, en scriptas maledictiones: Si insons, en erasas. At certus est Christus de reatu horum quos ille est explorans: Non scribit ergo & delet, sed scribit & scribit iterum.

V. Imitatur porro gestum sacerdotis, si verum est quod de eo referunt Judæi, & est vero simile: nempe quod primo pronuntiavit adjurationes, deinde potavit fœminam aquis amaris, & tunc iterum pronuntiavit adjurationes. Sic & Christus, primo inclinat se & scribit, deinde quasi potat eos dictione ista exploratrice, *Quicunque vestrum* ἀναμάρτητος *est*, &c. & tum iterum inclinat se & scribit in terra.

Ver. 9. Ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι.

Statuit apud se salvator improbos hosce coram vulgo pudefacere: eamque addit verbis suis vim & ἐνέργειαν, ut non possint

ſint illi iis reſiſtere, quin quod cum infamia & rubore coram toto cœtu reatum ſuum, ſe ſubtrahendo, confiteantur. Res non minor miraculo.

Ver. 12. Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Echah rabbathi fol. 68. 4. *R. Biba Sangorius dicit* נהירא שמו, *Lux eſt nomen Meſſiæ. Sicut dicitur* נהורא עמיה שרא, *Lux cum illo habitat*, Dan. II. 22. Eadem occurrunt in *Bereſh. rabba* fol. 3, 4. niſi quod author horum verborum ſit *R. Abba Serongianus.*

Magnificis *Luminum* titulis inſignire ſoliti ſunt Rabbinos & doctores ſuos.

Erubhin fol. 13. 2. *Traditio. Nomen ejus non eſt R. Meir, ſed Nehorai. Quare ergo vocatur R. Meir?* שמאיר עיני חכמים בהלכה, *Quia illuminat oculos ſapientum traditionibus. Nec tamen eſt nomen ejus R. Nehorai ſed R. Nehemiah.* —— *Quare ergo vocatur R. Nehorai?* שמנהיר עיני חכמים בהלכה, *Quia illuminat oculos ſapientum traditionibus.* Oh luminaria ſine lumine: Exortus eſt Sol juſtitiæ, vos evaneſcite.

Ver. 13. Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς.

Hæc & quæ ſequuntur quæ diſputata ſunt, *An Jeſus lux necne*, in mentem revocant ea quæ tranſigi ſolita ſunt in teſtimonio circa φάσιν novilunii in *Roſh ſhanah*, Cap. I, II, III.

I. Atteſtandum erat coram Synedrio *à duobus*, ſe vidiſſe novilunium. Sic loquitur Chriſtus de duobus hujus lucis teſtibus, ſe & patre, ver. 18.

II. Non receperunt teſtimonium de novilunio niſi à Synedrio notis; aut ſi ignoti illi, miſi ſunt à conceſſu urbis in qua habitabant, qui de veracitate eorum teſtarentur. Confer ver. 18, 19. *Ego teſtor de meipſo, at me non noſtis. Et pater teſtatur, at nec noſtis patrem.*

III. אין היחיד נאמן על ידי עצמו, *Unus non eſt credendus propter ſeipſum.* Sic Phariſæi, ver 13. *Tu de teipſo teſtaris, teſtimonium tuum non eſt verum.*

IV. *Pater*

IV. *Pater & filius ac quivis cognati sunt idonei ad testificandum.* ver. 18. *Ego testor de meipso & Pater qui misit me.*

Ver. 20. Ἐν τῷ Γαζοφυλακίῳ.

Id est, *In atrio mulierum:* Ubi rem transegerat de fœmina adultera. Dictum est illud *Gazophylacium*, ob tredecim cistas Corbanicas illic locatas. De qua re diximus alio in tractatu.

Ver. 25. Τὴν ἀρχὴν ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

I. Inter varias hujus loci interpretationes, minime spernenda est ista quæ reddit, *Illud quod à principio dico vobis.* Sic Gen. xlii. 18. Διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν Ἀρχήν. Et ver. 20. Κατέβημεν τὴν Ἀρχὴν πρίασθαι βρώματα.

Verba hoc sensu sumpta respicere possunt plenam istam sui professionem, exhibitam à Christo Synedrio, se esse *Filium Dei*, vel *Messiam*, cap. v. Quæritis quis ego sim? Ipse idem quem dixi à principio, cum evocatus forem ad respondendum coram Synedrio.

II. At non possum simul non recordari formulas istas loquendi in Scholis usitatissimas רישא & סיפא, *Principium* & *Finis*. Ubi per רישא, *Principium*, intelligitur res primario & præcipue advertenda, & per סיפא, *Finis*, Secundaria aut minor.

Tamid. fol. 61. 1. Quæritur an licuerit sacerdotibus dormire in vestibus sacris. סיפא, *Finis*, aut quæstio secundaria erat, An licuerit in iis dormire. At רישא, *Principium*, aut res & quæstio primum discutienda, erat, an licuerit illis omnino iis uti extra usum sacrum. Hinc Gemaristæ דקתני לא היו ישנים משים דבעי למיתנא סיפא, *Traditio est quod non dormiunt in iis, volens explicare Finem. Ast exuant eas & complicent, & reponant sub capitibus* [cum dormiunt] קתני רישא, *hoc docet Principium:* rem scil. primariam, nempe non licere sacerdotibus amiciri vestibus sacris extra usum sacrum omnino.

Beracoth fol. 53. 1. *Tradunt Rabbini, Si quis ambulans extra urbem videat in ea lumina. Si sint in ea plures Cuthæi, ne benedicat, si vero sint plures Israelitæ, benedicat.* חנן רישא רוב כותיים,

Docent

Docent Principium cum dicunt Plures Cuthei. תנא סיפא רוב ישראל, *Docet Finem cum dicunt, Plures Israelitæ.* Nam principalior scrupulus & quæstio est, An benedicendum super istis luminibus, cum sunt plures *Cuthæi* in urbe, qui forte ea accenderunt: Minor scrupulus, an benedicendum si plures Israelitæ in urbe.

Bezah fol. 6. 2. *Disputatur super illud præceptum*, Levit. xvii. 13. *Si quis occidat bestiam aut volucrem die festo, Schola Shammæana dicit, Fodiat instrumento, & cooperiat sanguinem. Hilleliana dicit, Ne occidat omnino nisi in promptu sit ei pulvis quo cooperiat.*

סיפא, *Finis*, vel quæstio secundaria est de tegendo sanguinem si bestia sit occisa. רישא, *Principium*, vel quæstio primaria est, an occidenda bestia aut volucris die festo omnino, propter laborem corradendi pulveris, si non adsit.

Infinita sunt istiusmodi: Et si salvator hac forma loquendi usus fuerit, est ac si dixisset. Quæritis quis ego Siem? רישא, *Principium*, illud est & præcipue inquirendum; quod & ego loquor vobis. Nempe quod sum Lux mundi, Filius Dei, Messias, &c. Verum quid operer, quid doceam, & qua authoritate, סיפא, secundariæ sunt ista inquisitionis, Primariæ est illud, Quis siem.

Ver. 26. Ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι.

Multa habeo quæ de vobis loquar & judicem, sed ille qui me misit jamdudum de vobis loquutus est & judicavit, & verus est ille, & vera illa quæ est loquutus. Qualia sunt ista & istiusmodi, Esai. vi. 10. *Impingua cor hujus populi*, &c. Et cap. xxix. 10. *Effudit super vos spiritum soporis*, &c. Atque à talibus Prædictionibus concludit illud Christus. *Vos moriemini in peccatis vestris*, ver. 21.

Ver. 33. Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, &c.

De hac re gloriabundi illi supra modum. Accipe unum exemplum vice millium.

Bava Mezia fol. 83. 1. *Historia est de R. Jochanan ben Mathia qui dixit filio suo, Ito & conduc nobis operarios. Ivit ille & pactus est cum*

cum iis pro victu. Cum vero veniret ad patrem, dicit ei pater, Mi fili, quamvis pares iis convivia paria conviviis Solomonis, non tamen satis praestas officium tuum erga eos, quoniam illi sunt filii Abrahami, Isaaci, & Jacobi. Et tamen fatentur in

Schabb. fol. 53. 1. תמה זכות אבות, *Quod cessavit meritum patrum Abrahami, Isaaci, & Jacobi, A diebus Hoseae Prophetae, ut dicit Rabh. aut ut Samuel, A diebus Hazaelis.*

At quomodo haec conjungunt? *Nos sumus semen Abrahami, nec cuiquam servivimus unquam.* Num impossibile ut Abrahamita sit servus?

Distinguendus videtur sensus clausularum. Nos sumus de filiis *Abrahami*, qui sunt amatores & tenaces libertatis, & quod ad nos ipsos attinet, nunquam nos fuimus servi.

Aversissima erat gens ista à servitute, nec licuit cuiquam Israelitae se vendenti in servum illud facere, nisi cogente inevitabili necessitate.

Maimon. in *Avadim* Cap. 1. *Non licet cuiquam Israelitae se vendere eo fine ut nummum emptionis suae thesaurizet sibi, vel ut eo exerceat mercaturum, vel ut coemat vasa, vel ut solvat creditori, sed, si eo opus habeat, in alimoniam. Nec licet cuiquam se vendere, nisi cum non relinquitur sibi quicquam, etiam non vestimenta, & tum se vendat.* ——— *Atque ille quem Synedrium vendit, vel qui vendit seipsum, non vendendus est* בפרהסיא ולא בסמטא, *Palam, nec in semita sicut venduntur alii, sed clam.*

Ver. 37. Ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι.

Ex tota Periocha videtur, quod Christus huc dissertationem suam inclinat, nempe ut ostendat eos esse semen illud serpentis, quod contriturum erat calcaneum *Messiae:* nam quid aliud illud sonat ver. 44. *Vos estis ex patre vestro Diabolo*, quam, *Vos estis semen serpentis?*

Ver. 43. Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Λαλίαν & Λόγον, hic ita distinguas, ut λαλία denotet modum loquendi, vel phrases adhibitas, & λόγος ipsam rem dictam, Esai. xi. 4. *Percutiet terram virga oris sui:* & non potuerunt

illi

illi ferre verbera hujus virgæ, noluerunt ergo intelligere Phrasiologias quibus ille usus.

Ver. 44. Ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς.

רוצח מן בראשית, Nam sic ἀπ' ἀρχῆς in Idioma Judaicum traduceret Hierosolymitanus, q. d. *Homicida erat ab ipsis diebus creationis.* Et cum vulgo locutus est Christus sic dicens, Adamum scil. lapsum esse die suæ creationis.

Ἐν ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν.

I. *In veritate non perstitit* : i. e. non perstitit verax, sed excogitavit mendacium.

II. Non perstitit in voluntate Dei revelata circa hominem : Nam voluntas Dei revelata vocatur *Veritas :* maxime vero voluntas ejus revelata in Evangelio. Jam ergo cum Deus bonam suam voluntatem revelaverat erga Protoplastum, partim eum statuendo in statu tam honorifico & fœlici, partim præcipiendo Angelis ut ei ministrarent in bonum, ut Heb. I. 14. In hac veritate, & præcepto non perstitit Diabolus : Nam honori & fœlicitati Adami adeo invidit, & mandatum Dei, de Angelorum erga eum ministratione, adeo contemptui habuit, idque malitia contra *Adamum* tam profunde venenata, & superbia contra mandatum Dei tam alte tumida, ut elegerit potius de statu suo fœlici & nobili se deturbare, quam *Adamo* in statu suo nobili bene velle & ministrare ; Non potuit Angelus peccare minus cum peccaret, quam ex malitia & superbia : nec potuit peccare magis quam peccavit, cum peccaret ex superbia & malitia.

Ver. 48. Σαμαρείτης εἶ σὺ καὶ δαιμόνιον ἔχεις.

At quid Samaritano, ô boni, intra atrium templi vestri ? Nam hæc Christo dicunt jam existenti in Gazophylacio, vel atrio mulierum, ver. 20. Si admittere velitis Samaritam in Atrium Gentium, quo & ipsi Gentiles admissi, esto [quod tamen quæro an vos admissuri.] At quis toleraverit *Cuthæum* intrare

in Atrium mulierum? Quæ res ipſa demonſtrat, hoc ab iis dictum ex mera invidia & livore, nam non crediderunt quod eſſet Samaritanus; imo ſatis norunt quod non eſſet. Et notandum eſt quod Chriſtus huic cavillationi nihil reſpondeat omnino ut reſponſione non dignæ: reſpondet ſolum ſe non habere, dæmonium, id eſt, non inſanire.

Ver. 57. Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις.

Applica hæc ad tempus ſuperannuationis Levitarum, *Num.* iv. & non opus eſt ut nos nodis neſcio quibus circa ea torqueamus, quod fecerunt nonnulli. Tu non adhuc perveniſti ad vulgarem annum ſuperannuationis, & tune vidiſti *Abrahamum?*

Ver. 58. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι.

Quæſtionem invertunt. Dixerat Chriſtus *Abrahamus vidit* diem meum: Illi contra, *Tune vidiſti Abrahamum?*

Dictio hæc Ἐγώ εἰμι, aliquando reddit ſimplicem vocem אנכי, *Ego*, apud Græc. interpretem libri *Judicum* & *Ruth*, nam rarius alibi invenies.

Judic. vi. 8. אנכי אשב, *Ego manebo*, vel *ſedebo*. Græc. Ἐγώ εἰμι καθίσομαι. Lat Interpr. *Ego quidem manebo.*

Ibid. cap. xi. 27. ואנכי לא חטאתי לך, *& ego non peccavi in te.* Græc. Ἐγώ εἰμι οὐχ ἥμαρτόν σοι. Lat. *Ego quidem non peccavi tibi.*

Ibid. ver. 35. ואנכי פציתי פי, *Et ego aperui os meum.* Græc. Καὶ ἐγώ εἰμι ἤνοιξα τὸ στόμα. Lat. *Et ego ipſe aperui os.*

Et ver. 37. אנכי ורעותי, *Ego, & Sociæ meæ.* Græc. Ἐγώ εἰμι καὶ συνεταιρίδες μου. Lat. *Ego ipſa, & ſodales meæ.*

Ruth. iv. 4. אנכי אגאל, *Ego redimam.* Græc. Ἐγώ εἰμι ἀγχιστεύσω. Lat. *Ego ſum, redimam.*

De forma loquendi judicent Græcæ linguæ peritiores: Verba ſalvatoris eo ſunt difficiliora quod non dicit Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ ἦν, ſed ἐγώ εἰμι: Hoc ut videtur ſenſu, Ab antequam *Abrahamus* extaret ego ſum.

Ver. 59.

Ver. 59. Ἦραν ὖν λίθους, &c.

Num & alium Prophetam lapidabitis in atrio templi ô nequissimi? Mementote *Zachariæ*, & illud sufficiat.

Unde autem isti lapides in atrio templi? Respondeatur ex parallelo.

Schabb. fol. 115. 1. *Historia est de Abba Chalpatha qui adiit Rabban Gamalielem ad Tiberiada: & comperit eum sedentem ad mensam Jochananis nummularii, manuque tenentem librum Jobi Targumizatum*[versum in linguam Chaldaicam] *& legentem in eo. Dixit ei, Memini ego de Rabban Gamaliele avo tu, quod stetit super Gab in monte Templi, atque attulerunt ad eum librum Jobi Targumizatum. Et jussit ille Architectum* לבנאי, *dicens Defode eum sub fundamento,* ——— *R. Jose dicit obvolverunt super eum acervum luti* ——— וכי טיט בהר הבירה, *At num est lutum in monte templi?* Gloss. *Erat cœmentum quo ædificarunt.*

Observetur obiter, quod erant ædificantes in templo in diebus *Gamalielis* primi, qui primatum gessit in Synedrio in diebus Christi ultimis, quod illud firmat quod diximus ad cap. II. 20. & docet etiam unde lapides jam tam in promptu, nam erant ædificantes, & erant frusta & fragmina lapidum plus satis.

CAP. IX.

Ver. 2. Τίς ἥμαρτεν; ὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτῦ;

LIBEROS ob peccata quædam parentum natos esse mancos, tortos, aliqua parte sui mutilos, &c. erat doctrina in scholis Judaicis non rara, qua terruerunt parentes, ne negligentiores essent circa ritus aliquos qui respexerunt munditiem, lotiones, purificationes, &c. Exempla produximus alibi.

II. Ast infantem nasci mutilatum, cœcum, aut aliqua parte defectivum, ob proprium peccatum, est ænigmati proximum.

I. Dum petitur ſolutio à dogmate Μετεμψυχώσεως, quo imbuti erant Judæi, ut creditur, rem propoſitam non omnino attingit, ſi *Joſephum* interpretem & Judicem de iſto dogmate admittere velis. Nam ſic ille.

Lib. de excid. 2. cap. 12. *Opinantur Phariſæi* Ψυχὴν πᾶσαν μὲν ἄφθαρτον, μεταβαίνειν δὲ εἰς ἕτερον σῶμα, τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνον [notetur illud] τὴν δὲ τῶν φαύλων ἀϊδίῳ τιμωρίᾳ κολάζεσθαι. *Omnem animam eſſe quidem immortalem, migrare autem in aliud corpus. Aſt animam bonorum tantum; Malorum autem æterna pœna cruciari.* Jam ergo niſi aſſerueris animam bonam viri boni migrantem in corpus hujus hominis, cauſam ei fuiſſe ejus cœcitatis [quod quis non exſibilabit?] nihil dicis ad rem præſentem. Si dogma μετεμψυχώσεως apud Judæos hoc tantum proponeret, *Animæ bonorum tantum* migrant in alia corpora, tollitur ipſum ſubjectum præſentis quæſtionis, & evaneſcit omnis ſuſpicio de pœna aut ægritudine aliqua accidente infanti in utero ἐκ μετεμψυχώσεως, niſi dixeris accidere propter animam bonam, migrantem ex corpore boni.

II. Petitur etiam ſolutio à *Præexiſtentia animarum*: quo dogmate etiam imbutos fuiſſe Judæos eſt ſententia nonnullorum, deſumpta ut videtur ab iis, quæ dicunt illi de נשמות שבגוף, *Animabus quæ ſunt in Goph*, vel *Guph*.

Avodah Zarah fol. 5. 1. *Dicit R. Joſe, Non veniet filius Davidis* שיכלו כל הנשמות שבגוף, *uſque dum conſummatæ fuerint animæ quæ ſunt in Guph.* Recitantur hæc etiam *Niddah* fol. 13. 2. & *Jevamoth* fol. 62. 1. ubi præferuntur ſub nomine R. אסי, *Aſi.*

Repoſitorium eſt, ait R. Sol. *& nomen ejus eſt Goph, Atque à creatione formatæ ſunt omnes animæ quæ erant naſcendæ, atque ibi repoſitæ.*

At Rabbinus alius adducitur à Commentatore alio, qui opinatur eſſe duplex *Guph*, atque animas Iſraelitarum & Gentilium, non eſſe in *Goph* uno eodemque. Et ſuſpicatur in diebus *Meſſiæ* creandum eſſe *Goph* alterum, & creandas eſſe novas animas.

Sententiam ſuam deducit R. *Joſe* ab Eſai. LVII. 16. ורוח מלפני יעטוף, miſere tortis Prophetæ verbis in hunc ſenſum, *Voluntas mea impediet pro animabus quas Creavi*, nam ſic animum

ejus

ejus interpretantur *Aruch* & Commentatores.

Si hæc ſatis ſint ad aſtruendum, quod recepta gentis opinio fuit *Animas præexiſtere*, eſto, concedatur: At certe quid loci hic habere poſſit ſententia iſta de præexiſtentia animarum, ingenue fateor me non tam oculatum, ut videam, niſi vel ſupponatur μετεμψύχωσις, vel quod animæ quædam traduntur è manu Dei peccaminoſæ & impuræ.

III. Aliunde ergo petierim ego huic nodo cuneum. Et

I. Obſervatum vellem illud in *Vajicra rabb.* fol. 184. 3. *Et appropinquant dies de quibus dices, Non eſt delectatio in iis,* Eccleſ. xiii. 1. אילו ימי המשיח שאין בהן לא זכות ולא חובה, *Iſti ſunt dies Meſſiæ in quibus non erit vel meritum vel demeritum.* Id eſt, ni plurimum halluciner, In quibus non imputabitur vel meritum patrum aut parentum in bonum, vel demeritum aut culpa in malum. Verba ſunt R. *Akibæ* loco citato, atque ejus eſt applicatio verborum *Eccleſiaſtæ*, & quidem de proprio: Sed iſta, *In diebus Meſſiæ non erit meritum vel demeritum*, videntur eſſe de ſententia gentis. Si ita; liceat quæſtionem diſcipulorum Paraphraſtice ſic proponere. Magiſter, novimus te eſſe Meſſiam, & dies hoſce eſſe dies Meſſiæ, & didicimus ex ſcholis noſtris, non eſſe imputationem meriti vel culpæ patrum vel parentum in diebus Meſſiæ: Unde ergo hic natus eſt cæcus, ut hiſce diebus geſtet notam imputationis alicujus culpæ? An parentum? Hoc excluditur per commune adagium. Videtur ergo quod reatum geſtat propriæ culpæ. Anne hoc, ita?

II. Autumarunt Judæi, poſſe infantem in utero matris jam animatum & viventem, irregulariter ſe gerere, atque aliquid facere quod non vacaret culpa.

In tractatu noviſſime citato, introducitur in parabola fœmina filium ſerio accuſans coram Judice, כדהוא במעי הורה מבעט, *quod* inordinate *calcitraret dum eſſet in utero.*

Midras Coheleth in loc. ante citatum, & *Midr. Ruth* in cap. III. 13. Refertur hiſtoria de *Eliſha ben Abujah*, qui receſſit à fide & factus eſt horrendus Apoſtata, & dum quæruntur cauſæ & rationes talis Apoſtaſiæ, inter alias hæc redditur

Sunt qui dicunt quod mater ejus cum gravida foret, tranſiit per fanum Ethnicum, & odorata eſt nidorem, atque illi dederunt ei de re iſta quam olfecerat, atque illa comedit והוה מפעפע בכריסה

בכריסה:

כבכריסה של חכינה, *Atque ille in utero calefactus est & in bullas intumuit, ac si in utero serpentis.*

In qua quidem historia supponitur Apostasiam ejus radicatam fuisse in culpa ista matris Idolothyto vescentis: at ponitur pariter, quod infans etiam in utero matris potest irregulariter & inordinate se gerere, & præter morem reliquorum infantum.

Infantes in utero *Rebeccæ* possunt esse pro exemplo, ubi quidem absolvunt Jacobum à culpa מסורחנא, quod prehenderit calcem Esavi, *Bemidbar rab.* fol. 230. 2. at vix absolvent Esavum quod insurrexerit contra Jacobum.

Sanhedr. fol. 91. 2. & *Beresh. rabba* fol. 38. 1. *Antoninus interrogavit Rabbi* [Judam] *A quonam tempore incipit malus affectus prævalere in homine?* משעת יצירה או משעת יציאה, *An à tempore formationis ejus* in utero, *an à tempore processionis ejus* ex utero? *Dicit ei Rabbi, A tempore formationis ejus. Tum inquit Antoninus Calcitrabit in utero matris & erumpet. Dicit Rabbi, Hoc didici ab Antonino, & suffragatur scriptura cum dicit Peccatum cubat ad ostium.*

Liquet ex hac disputatione, ficta sit an vera, primævam sententiam fuisse, infantem à prima sua animatione fuisse peccaminosum: & magnum illum doctorem *R. Judam sanctum*, primitus fuisse isto dogmate imbutum, ac leviter & ridicule sententiam suam mutasse ob argumentum tam vafrum. Altius quoque tensa erat gentis sententia, infantem in utero non solum esse peccaminosum, sed aliquando peccare, atque illud agere quod etiam foret criminosum. Quo spectant verba discipulorum, *Num hic peccavit ut nasceretur cœcus?* Id est, Num ille, dum eum in utero gestaret mater, fœdum aliquid aut enorme perpetravit, ut cœcitatem ejus rei pœnam secum tulerit in mundum?

Ver. 6. Ἔπτυσε χαμαὶ, &c.

I. Ut sputum oculis ægris salubre haberetur, discas ex ridenda hac historia.

Hieros. Sotah fol. 16. 4. & *Vajicra rab.* fol. 175. 2. *R. Meir sedit, & concionatus est nocte Sabbati. Affuit illic fœmina quædam stans & audiens eum concionantem: quæ cum ille desiisset rediit ad domum*

domum suam, & comperit lucernam extinctam. Cui maritus ejus, Ubinam fuisti? Et illa, Ego steti & audivi vocem concionatoris. Dicit ille, Nequaquam huc introieris, antequam iveris & consputaveris in faciem concionatoris. Post tria Sabbata hortantibus & comitantibus eam fœminis vicinis adit Sacellum. Jam vero tota res innotuerat τῷ *R. Meir ante. Dicit igitur iis* אית סינכון איתתא חכימא למילחש בעיינא, *Estne inter vos fœmina perita mussitandi incantiones super oculum? [Nam simulavit ille ægritudinem oculorum] Dicit illa, Rabbi Ego non sum. Et ille. Utcunque, tamen sputa septies in oculum meum & ego sanabor. Quod & illa fecit.* Ubi Gloss. *Quandocunque incantationes mussitarunt super oculum ægrum, necesse erat ut in oculum sputarent.*

II. Prohibitum erat sputum oculo illinere Sabbato, sub notione aliqua medicinali, quamvis æstimaretur tam oculis salubre.

Maimon. Schab. cap. 21. *Non indunt vinum in oculum Sabbato, at ponunt super supercilia.* ורוק תפל אפילו על גב העין אסור, *Verum non licet salivam insulsam* [Fasting spittle, quæ habita est maxime medicinalis] *ponere vel super palpebras.*

Schabb. fol. 108. 2. *Unus dicit, Vinum in medium oculi injici prohibitum, poni super palpebras licitum. Alter dicit, Sputum etiam super palpebras poni prohibitum.*

Jam ergo in hac actione salvatoris observandum,

I. Quod non verbo, ut alias, huic ægro medetur, sed hæc adhibet quæ erant contra Canonicam observationem Sabbati: ut experiretur hominem, an ille non adeo superstitiosus, ut hæc non admitteret Sabbato. Non dispar aliquod experimentum captat de homine ad *Bethesdam*, ut diximus.

II. Dum sputum miscet cum pulvere, & luto inde facto ungit oculos cœci, evitat plane suspicionem incantationis: demonstrat potius divinam suam potentiam, dum medetur per contraria naturæ, nam lutum oculis illitum, crederes oculos videntis excœcaturum probabilius, quam visum cœco restituturum. Et divinam suam authoritatem in Sabbatum demonstrat, dum medetur Sabbato per tam contraria Sabbato.

Connexio hujus capitis cum præcedenti tale habet vinculum, ut videantur historiæ utriusque capitis actæ uno eodemque die. [Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως. Καὶ παράγων

εἶδεν.

εἶδεν ἄνθρωπον τυφλόν.] Si ita, de qua re non contendimus, tum ſiſtunt fœminam adulteram coram Chriſto Sabbato, & aggrediuntur lapidare Chriſtum Sabbato. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, quæro an reddenda ſit *Occultavit ſe*, vel *abſcondit ſe:* forſan ſenſus eſt *Occultatus eſt:* per multitudinem ſcil. illi amicam, atque eum circumcingentem, ne furorem ſuum in eum exequerentur ejus inimici.

Ver. 7. Ὃ ἑρμηνεύεται Ἀπεσταλμένος.

Oſtendimus ante, fontem *Siloami* duplici rivo ſe effundere in duplex ſtagnum, Superius ſcil. quod vocari videtur שילוח, *Stagnum Siloahh*, & Inferius quod vocabatur בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח, *Stagnum Shelah*, Nehem. III. 15. Jam ergo שילוח, *Siloahh*, plane & proprie ſignificat Ἀπεσταλμένος, At שלח, *Shelahh*, non ita ut obſervavimus. Nonne addit ergo hoc Evangeliſta, ut diſtinguat de ſtagnis, & doceat ad quodnam homo hic miſſus, ut lavet? Nempe non in piſcina *Shelahh*, quæ ſignificat κωδίων, ſed in piſcina *Shiloahh*, quæ ſignificat Ἀπεσταλμένος.

Ver. 8. Ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν.

Opponi poſſunt in eodem genere hominum, mendicantium ſcil. חוזרי פתחים, *Mendicantes oſtiatim.*

Verba mendicantium uſitatiſſime hæc erant

זכי בי, *Dignare mihi:* vel potius quidem ſecundum literam *Merere in me:* i. e. Meritum acquire tibi, per eleemoſynam mihi datam. Vel,

רכי בי זכי גרמך, *O homo teneri cordis, in me benefac tibi ipſi.* Aliquando,

סכי בי מה הוינא אסתכל בי מה אנא, *Reſpice me quis fuerim, aſpice, jam qualis ſim.* Vajicra rab. fol. 204. 3.

Ver. 13. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς Φαρισαίους.

Phariſæi apud hunc Evangeliſtam, ſunt ut plurimum Synedrium [Nec apud eum *Sadducæorum* mentio omnino ulla.] Vid. cap. I. 24. IV. 1. VIII. 3. & XI. 46, &c.

Joſeph Antiq. lib. 13. cap. 18. Τοιαύτην δὲ ἔχουσι [Φαρισαῖοι] τὴν

ἰσχὺν

ἴσχυϊ παρὰ τῷ πλήθει, &c. *Tantum valent Pharisæi apud populum, ut aliquid contra Regem dicentes, vel contra summum Pontificem, illico credantur.* Et paulo post.

Præcepta multa tradiderunt Pharisæi populo ex traditione Patrum, quæ non scribuntur in legibus Mosis. Atque illius ergo Sadducæi ea rejiciunt, dicentes, Oportere ea sola pro legibus habere quæ scribuntur, quæ vero ex traditione sunt, non observare. Atque hinc inter eos oriuntur quæstiones & controversiæ grandes. Τῶν μὲν Σαδδουκαίων τοὺς εὐπόρους μόνον πειθόντων, *Sadducæis quidem ditiores solum ad se trahentibus, plebem autem minime habentibus sequacem, Pharisæis autem multitudinem suffragantem.*

Hinc concipias quanam ratione totum Synedrium comprehendatur sub nomine *Pharisæorum*, quia regebatur vulgus & massa gentis decretis Phaisæorum, & statuta eorum sequebatur. Ast erat cum Synedrium aliquando foret Sadducæum, & quid tum actum?

Sanhedr. fol. 52. 1. *Dicit R. Eliezer ben Zadok: Erat aliquando cum comburerent filiam sacerdotis quæ fuerat scortata, circumcinctam fasciculis surculorum: At responsum est* לא היה בֹּד שֶׁל אותה שעה בקי, *Non erat Synedrium tum temporis peritum satis.* ——— *Dicit Rabh Joseph* בֹּד שֶׁל צדוקי הוה, *Constitit illud Synedrium de Sadducæis.* Notatu dignum.

Ver. 22. Ἀποσυνάγωγος γένηται.

Sic cap. XVI. 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

Concesso hæc dici de excommunicatione, quæri tamen potest an de excommunicatione ordinaria, hoc est, ab hac aut illa Synagoga, an non potius de excommunicatione מכנסת ישראל, *a tota congregatione Israelis.*

Piske haresh in *Moed. Katon* cap. 3. Artic. 23. *Excommunicatus per* נשיא, *Præsidem Synedrii, est excommunicatus toti Israeli*; multo magis suffragante etiam toto Synedrio. Et videtur in locutione ista Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, ver. 34. vox Ἔξω addi tali significatu.

Vel intelligatur de excommunicatione ordinaria: Inter viginti quatuor causas excommunicationis, sub quanam concluditur ista quæ hic decernitur? Ut excommunicetur quicunque

cunque confitetur *Jesum* esse Christum. Respondebunt forsan Patres Synedrii, quod & in aliis rebus non raro ab iis dictum & factum, *Decretum est* לצורך זמן, *pro necessitate temporis.*

Ver. 28. Ἡμεῖς Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Suaviter & suasorie proposuerat hic homo, *Vultisne vos hujus esse discipuli?* quasi optans ut vellent. At illi, *Tu esto*, *Nos sumus discipuli Mosis.*

Ioma fol. 4. 1. *Tradiderunt summo Pontifici duos discipulos Sapientum* [qui instruerent eum circa ritus diei Expiationis] מתלמידיו של משה, *De discipulis Mosis.* Et quinam illi discipuli *Mosis?* Sequitur לאפוקי צדוקין, *Phrasiologia excludit Sadducæos.*

Vide obiter lector, quanam reverentia magistrum suum *Mosen* tractent horum ejus discipulorum discipuli.

Vajicra rab. fol. 179. 1. *De tribus rebus iratus est Moses*, & *abscondita ab eo est traditio.* I. *Circa Sabbatum*, *Exod.* XVI. 20. *Cum irasceretur oblitus est recitare iis traditiones de Sabbato.* II. *Circa vasa metallica*, *Num.* XXXI. 14. *Cum irasceretur*, *oblitus est recitare iis traditiones de vasis metallicis.* III. *Circa lugentem*, *Levit.* X. 16. *Cum irasceretur abscondita est ab eo traditio*, *qua prohibetur lugens comedere de sacris.*

Nonne existimavit *Moses* licitum fuisse lugenti comedere de sacris, cum diceret *Eliezaro* & *Ithamaro* mortem fratrum jam deflentibus, *Eccur non comedistis sacrificium pro peccato in loco sancto?* Imo: at ille ob iracundiam oblitus est traditionis, & sui.

Bene certe agitis, O boni discipuli, qui magistrum vestrum ita castigatis, tam lapsilem in iram, & tam lubricæ memoriæ. Discat ille à vobis hinc porro, melius sibi temperare bilem, & sanius reminisci. Et plaudenda certe est memoria vestra, quæ traditionem tenet, cum ille ipse fuerit oblitus.

Ver. 34. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Aliquid de hac Phrasiologia dicturi sumus ad Cap. XVI. 2.

Sic evadit hic homo primus *Confessor* in Ecclesia Evangelica, [ut Baptista primus martyr] excommunicationem patiens, eamque ex tota Ecclesia Israelitica, ob nomen Christi. Mirum est eos ipsum *Jesum* non excommunicasse: sed diriora contra illum machinantur.

CAP.

CAP. X.

INTER omnia loca veteris Testamenti, quæ loquuntur de magno hoc pastore, nullum, eum, & opus suum pastorale, magis graphice describit, quam caput undecimum Prophetæ *Zachariæ.* Inde hæc pauca petamus, in transitu ad illustrationem hujus Periochæ, quæ jam sub manibus.

I. Describit magnum illum Pastorem, seipsum manifestantem, & ad munus suum Pastorale se applicantem, cum jam vergeret gens ista in ruinam: & cum ruinam istam prædixerat Propheta, Pastorem hunc introducit, de ovibus suis curam suscipientem, ne & illæ pereant.

Super versiculum primum, *Aperi portas tuas O Lebanon,* &c. Accipe commentarium ipsorum Judæorum, qui tamen non parvo conatu nituntur totam hanc Prophetiam de propriis cardinibus deturbare,

Quadraginta annis ante excidium aperuerunt se portæ Templi sponte sua: Objurgavit ergo eas Rabban Jochanan ben Zaccai, & dixit, O templum, templum, quare tu teipsum terrificas? Novi ego, quod finis tuus erit destructio, Nam sic Prophetavit de te Zacharias filius Iddo, Aperi ô Lebanon portas tuas, &c. *Ioma* fol. 39. 2.

Cætera quæ sequuntur, desolationem eloquuntur plane ver. 2, 3. Præsertim vero observa, ut congruant ista in ver. 6. *Tradam eos unumquemque in manum vicini sui*; i. e. intestinis & horrendis inter se discordiis & seditionibus: *& tradam unumquemque in manum regis sui*, Cæsaris, de quo dixisse se aliquando, jam meminerint, *Nos non habemus regem nisi Cæsarem.*

II. Malos populi pastores, describit sub triumviratu, ver. 8. *Tres Pastores excidi mense uno,* &c. Hoc est, *Pharisæos, Sadducæos, Essenos.* Interpretatio quæ auribus Judaicis non potest esse non ingrata, at quæ satis astruitur ex ipso contextu, & rerum historia. Illi ergo alio divertunt aciem prophetiæ: Nam tres pastores Gemaristis sunt, *Moses, Aaron,* & *Miriam.* Ta-

anith fol. 9. 1. Jarchio, *Domus Achabi*, *Domus Ahaziæ*, *& fratres ejus*. Kimchio, *Filii Josiæ Jehoachaz*, *Jehoiakim & Zedekiah*. Aben Ezræ, *Forte sunt summus Pontifex Jehoshua*, *& unctus ad bellum & Sagan. Aut forte Haggæus*, *Zacharias*, *& Malachias*, &c.

At quid clarius esse potest, quam quod loquitur Propheta, de pastoribus qui gregem vastaverant corruperantque: quique, cum jam manifestaret se verus pastor ovium, idem agerent? Quinam autem illi, nisi Principes sectarum, & ductores populi, *Pharisæi*, *Sadducæi*, *Esseni*?

Object. Verum quomodo excisos hos dices à magno Pastore, cum adveniret, cum satis notum sit, ut vixerent hæ Sectæ post mortem Christi, immo post mortem & funus *Hierosolymæ*: Imo Pharisaismus in gente Judaica hunc usque in diem?

Resp. Sic dicitur quod sub Evangelio, *Gentes ulterius non discerent bellum*, Esai. II. 4. *Quod non futurus esset in nova Hierosolyma infans ætate*, aut minorennis, &c. Esai. Lxv. 20. Cum tamen sat bellorum in unaquaque generatione, & sat infantiæ, aut ignorantiæ rerum divinarum. Ast quod suum erat, præstiterat Deus erga adimpletionem Prophetiæ: Introduxerat nempe Evangelium pacis, & Evangelium lucis, ut nihil è parte sua deficeret, quin quod pax regnare posset in terris & infantia in rebus divinis non existere, Sic introduxit magnus hic pastor doctrinam Evangelicam, oraculum veritatis & religionis, quæ quidem ita contudit & excerebravit vanas istarum Sectarum doctrinas & instituta, ut ex parte doctrinæ Christi nihil defuerit ad succidendum istas hæreses & vanitates.

III. Solvit hic magnus pastor fœdus initum & pactum cum isto populo, ver. 10. *Tuli virgam meam quæ vocabatur Decus*, *& abscidi eam*, *ut irritum facerem fœdus meum quod percussi cum omnibus populis. Cum omnibus populis*, i. e. Cum toto Israele: decem tribubus & duabus. Et commate 14. Dissolvitur germanitas & cognatio inter ipsos *Judam* & *Israelem*. Quod iis serio observandum, qui adhuc expectant universalem Judæorum conversionem. Dicant cujusnam tandem fœderis virtute: Si fœderis gratiæ, non distinguit fœdus illud inter Judæum & Græcum, nec quempiam agnoscit secundum carnem. Si fœderis peculiaritatis, ruptum est illud fœdus, cum gregem suum ex isto populo congregaverat. Nam

IV. Invenit

IV. Invenit magnus paſtor cum adveniret in gente iſta gregem congregandum. Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος, ut *Rom.* xi. 5. quem congregari curavit ante excidium urbis. Ipſi *Zechariæ* eſt צאן ההרגה, *Pecus occiſionis*,& עניי הצאן, *Pauperes gregis*,ver.7. Ubi obiter,nemo Græca hic conferens, non obſervabit,כן עניי, *Sic pauperes*, ab iſtis interpretibus in unum vocabulum conjungi & confundi. Nam pro וידעו כן עניי הצאן,*Et cognoverunt ſic pauperes gregis*, legunt illi Καὶ γνώσονται οἱ χαναναῖοι τὰ πρόβατα, &c. Et ver. 7. לכן עניי הצאן, *Propter hoc*, vel *propter vos, ô pauperes gregis*, reddunt illi Εἰς τὴν χαναανῖτιν. Ubi poſt hoc notatum, quod Nun finale in כן legunt ut non finale, ſuſpicio mihi excitatur, reſpicere interpretes reductionem diſperſæ captivitatis in *Canaanitida*, ſecundum communem exſpectationem gentis. Sed hæc in tranſitu.

Accurate notandum eſt illud Apoſtoli. Οὕτως ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν : quod quidem eſt quaſi gnomon iſtius capitis, atque animum Apoſtoli interpretatur ſupra omnia alia : Nam proponit ille ſibi diſſertandum, non de vocatione univerſæ gentis, ſed de non rejectione univerſæ gentis : quod facilime odorari licet ex ipſo commate primo. Num Deus ita rejecit populum ſuum, ut totum populum rejecerit ? Μὴ γένοιτο. Nam ego ipſe ſum Iſraelita , & non rejectus. Et argumentum hoc proſequitur & illuſtrat, ab exemplo temporum corruptiſſimorum *Eliæ* , quando diruerant altaria Dei, occiderant Prophetas , & non pauci adorarent τὸν Βαάλ, *Baal Zidoniorum*, quem introduxerat *Achabus* : & univerſus quidem populus adoraret τὴν Βαάλ, *vitulam* aut vaccam *auream* , quam erexerat *Jeroboamus*. Et tamen in perditiſſima iſta rerum conditione, *Reſervavi mihi*, inquit Dominus, *ſeptem millia hominum qui genua ſua non flexerunt* τῇ Βαάλ, communi & univerſali gentis errori , vitulæ aureæ , multo minus τῷ Βαάλ *Sidoniorum*. Sic & ἐν τῷ νῦν καιρῷ, inquit Apoſtolus, λεῖμμα γέγονεν. Plane innuens, ſe non aſtruere vocationem totius gentis ſed vocationem tantum iſtius λείμματος : & ſe diſſerere de *præſenti* vocatione iſtius λείμματος, & non de futura aliqua vocatione totius gentis.

V. Grande eſt myſterium illud, de quo Apoſtolus, ver. 25. iſtius capitis, Ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν , ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα

πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, *Cæcitas divisim obvenit Israeli, donec plenitudo gentium introierit.* Ἀπὸ μέρους reddo *divisim* aut *partite*, idque, ut opinor, non sine authoritate Grammaticæ, atque ex animo *Pauli*. Nam mysterium apud eum hoc est, quod Israelitæ sunt divisim & diversis vicibus excæcati: Primo, decem tribus excœcatæ per Idololatriam, & multis post sæculis, duæ tribus excœcatæ per traditiones: & tamen & hæ & illæ una reservatæ ad tempus illud, quo vocati sunt Gentiles, qui longiori spatio fuerant excœtati, & tum Israelitæ, Judæi, Gentiles, vocati simul & coalescentes in unum corpus. Apostolus in toto isto capite, ne semel quidem mentionem habet *Judæorum*, sed *Israelis*, ut decem tribus cum duabus concludat intra suam dissertationem.

Et gregem suum, aut oves suas, habuit magnus hic pastor intra decem tribus æque ac intra duas: & sine omni controversia mihi est, Evangelium perlatum & prædicatum fuisse temporibus Apostolorum, decem istis æque ac duabus. Et parum dubito *Petrum in Babylonia* versantem, Israelitis in istis regionibus dispersis prædicasse, æque ac Judæis.

VI. Negant acriter nonnulli Gemaristarum, conversionem decem tribuum sub *Messia*. Caveant etiam ne non sit conversio suarum.

Sanhedr. fol. 110. 2. *Decem tribus nunquam redibunt, sicut dicitur, Et projecit eos in terram alienam, sicut est hodie*, Deuter. XXIX. 28. *Sicut hic dies abit & non redibit, sic etiam illi abierunt & non redibunt. Verba sunt R. Akibæ.*

Tradunt Rabbini, Decem tribubus non erit portio in mundo futuro, sicut dicitur, Extirpavit eos de terra in furore & indignatione maxima, & ejecit in terram alienam. Extirpavit eos e terra sua in hoc sæculo, & ejecit in terram alienam in sæculo futuro. Verba sunt τοῦ *Rabbi.*

At vero, sub vero *Messia*, cùm adveniret, fœlicius, ut ita dicam, id est fœliciori cum successu, vocatæ sunt decem tribus, quam Judæi: quippe quod inter Judæos qui Evangelium fuerant amplexati, occurrit Apostasia tristis & horrenda, cui similem non legimus apud conversum Δωδεκάφυλον.

Διὰ

Ver. 1. Διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν, &c.

Caula ovium Talmudicis est דיר. Septum aliquod in quo

I. Congregabantur oves noctu ne vagarentur, & ut incolumes essent à furibus & feris.

II. Interdiu mulgebantur, ut

Iliad. δ. Τρῶες δ' ὥστ' ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
Μυρίαι ἑστήκασιν ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν.

III. Decimabantur agni.

Becoroth fol. 58. 2. *Quomodo decimant?* כונסין לדיר, *Congregant gregem in ovile, & faciunt ostiolum parvum per quod exire non possunt duæ oves simul, & numerant* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, *& decimum qui egreditur notant colore rubro, & dicunt, Hic est Decima.* ———— *Matres sunt ab extra & agni intus, & egrediuntur agni ad balatum matrum.*

Erat ergo in ovili ostium majus, per quod introitus & exitus gregi & pastoribus: & minus, per quod exierunt agni ad decimationem.

גנב וגזלן. Κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

Maimon. Genebah cap. 1. אי זהו גנב, *Quisnam est fur? Ille qui clam surripit opes cujusquam, possessore ignorante. Veluti si manum extendat in loculum vicini sui, & nummum auferat eo non vidente. At vero si palam auferat & aperte, & videnter* אין זה גנב אלא גזלן, *Hic non est fur, sed latro.* Non κλέπτης, sed λῃστής.

Ver. 3. Ὁ θυρωρός.

Fallor aut servi ministrantes circa gregem sub pastore gregis Domino vocantur בעלי אספות, *Eccles.* XII. 11. Hoc est, Illi qui congregant gregem in ovile: si modum ipsum ovile non ita vocetur. Atque ego verba Paraphrastice sic redderem, *Verba sapientum sunt sicut stimuli, & clavi fixi à congregantibus gregem:* Stimuli ut arceant fures, & feras noxias, *clavi* ut sartum tectum conservent ovile: qui stimuli & clavi dantur à pastore primo, gregis Domino, in hunc ipsum finem. Unus autem

eorum

eorum qui inſerviit gregi erat Ὁ θυρωρὸς, *Ianitor :* non ſemper oſtio aſſidens, ſed cui clavis oſtii commiſſa,& cura demandata, ne ovis quæpiam extra ovile evagaretur, non noxii quidpiam admitteretur vel irreperet.

Ver. 7. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα.

Merus Iſraelitiſmus apud Judæos erat caula & oſtium & omnia. Nam ſi foret quiſpiam de ſemine Iſraelitico, & ſtirpe *Abrahami*, ſatis hoc erat, ipſis judicibus, ut fieret ovis, ut admitteretur in gregem, & paſceretur ad vitam æternam. Verum in grege Chriſti alia ovium originatio, introductio conſignatio.

Ver. 8. Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον κλέπται εἰσί.

Loquitur Chriſtus cum ſcriptura : apud quam cum ſermo eſt de adventu magni hujus paſtoris curam gregis ſuſcepturi, accuſantur mali paſtores gregem non paſcentes ſed perdentes, *Hierem.* XXIII. 1, &c. *Ezek.* XXXV. 2, &c. *Zech.* XI. 16. Et perſtringit Salvator tres iſtos paſtores, Chriſti oſores atque ipſi exoſos, Phariſæos, Sadducæos & Eſſenos, ſub quorum erroneo ductu gens male agebatur per aliquot ſæcula.

Crederem hæc verba Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, intelligi potuiſſe, de iis qui arrogato ſibi nomine *Meſſiæ* ſeſe obtruſerunt populo, niſi quod talem, aut non omnino, aut vix reperies ante adventum veri *Meſſiæ*. Poſt ejus adventum quamplurimi nomen iſtud, & titulum ſibi aſſumſerunt, aſt ante adventum ejus vix unus. *Judas Galilæus* minime eo impudentiæ aſcendit, prout hiſtoriam ejus habes apud *Joſephum :* nec *Theudas*, quantum colligi poteſt ex verbis *Gamalielis*, Act. v.

Argumentum non infirmum, quo aſtruas contra Judæos, tempus illud quo apparuit *Jeſus* noſter, fuiſſe ipſiſſimum tempus quo expectabat populus adventum *Meſſiæ*. Nam quare non arrogavit ſibi quiſquam nomen *Meſſiæ* ante adventum *Jeſu* noſtri? Quia norunt tempus *Meſſiæ* præſtitutum, & expectatum, non adhuc adveniſſe. Et quare tot poſt *Jeſu* adventum pro *Meſſia* haberi voluerunt? *Matth.* XXIV. Quia congruentia

tia temporis, & exſpectatio gentis, adminiculari & inſervire potuerunt, eorum præcenſioni.

Ver. 9. Νομὴν εὑρήσει.

Becoroth fol. 55. 2. כמה היא רגל בהמה רועה, *Quousque proceditur à pecudibus paſcentibus?* יו׳ מיל, *Sedecim milliaribus.*

Gloſſ. *Menſura ſpatii, quo procedunt pecora cum prodeunt paſtum.* Paſcuum ampliſſimum.

Ver. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει.

Supponitur à magiſtris tale quid à mercenario fieri poſſe, cum mulctam ſtatuunt, ſi pereat ovis per negligentiam cuſtodientis.

Bava Mezia fol. 93. 2. *Quouſque tenetur cuſtos mercenarius* [שומר שכר] *ad invigilandum gregi? Donec illud de eo verum ſit, Interdiu conſumſit me calor, & gelu nocte.*

At ſi, eo in urbem recedente & abſente, veniat lupus aut leo, & dilanient, quid tum? —— לקדם רועים ובמקלות, *Occurriſſe oportuit cum paſtoribus & fuſtibus*; non fugere.

Ver. 15. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, &c.

מוסר נפשי על הצאן, vel נותן נפשי.

Bemidb. rab. fol. 260. 1. מסר יהודה נפשו על בנימין, *Judah tradidit vitam ſuam pro Benjamino.*

Vajicra rab. fol. 162. 1. חור נתן נפשו על הקב״ה, *Hur dedit vitam ſuam pro Sancto benedicto.* Nam tradunt eum martyrium ſubiiſſe, ideo quod contradiceret vitulo aureo.

Ver. 22. Ἐγένετο δὲ τὰ Ἐγκαίνια, &c.

I. Petenda hujus feſti origo ab hiſtoria iſta I Maccab. iv. 52, &c. de qua diximus ante. Super quam ſic Magiſtri Hebræorum.

Joſephus Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 11. *Tanta voluptate capti ſunt*

in restauratione rituum sacrorum, post tantum temporis, inexpectato jam facti compotes religionis suæ, ὡς νόμον θεῖναι, τοῖς μετ' αὐτοὺς ἑορτάζειν τὴν ἀνάκτησιν τῶν περὶ τὸν ναὸν ἐφ' ἡμέρας ὀκτώ: *Ut lege sancirent posteris, festo celebrandam esse restitutionem rituum templi, per dies octo.* Καὶ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ δεῦρο τὴν ἑορτὴν ἄγομεν, καλοῦντες αὐτὴν φῶτα, *Exinde ergo usque nunc, festum celebramus, illud vocantes lumina. Nomen tale indentes festo, ut opinor, quia præter spem, talem libertatem sumus adepti.*

Crederes *nomen Luminum*, vel *Lucernarum* tantum, festo inditum: nomen inquam tantum, nam de *accensione Lucernarum* hic mentio nulla: Crederes etiam octiduum celebrationi hujus festi decretum, ad exemplum fuisse octidui festi *Scenopegiæ*, at longe aliter, & vafrius quidem Talmudici.

Schabb. fol. 21. 2. *Tradunt Rabbini: A die vicesimo quinto mensis Chisleu, sunt octo dies Encæniorum, in quibus nec lugendum est, nec jejunandum: Nam cum intrarent Græci in templum, polluerunt universum oleum quod erat in templo; At cum prævaleret regnum Asmonæorum atque eos devicerat, quæsiverunt at non invenerunt nisi phialam unam olei, quæ reposita erat sub sigillo summi Pontificis, nec in ea erat satis, nisi in accensionem pro die una. Factum est miraculum: nam accenderunt de ea, in dies octo. Anno ergo postero, instituerunt & fecerunt dies istos dies festos.*

Eadem habet & *Maimonides*, & plura addit in

Channchah cap. 3. *Propter hoc instituerunt sapientes qui erant in ista generatione, ut octo isti dies à 25to. Chisleu sint dies Lætitiæ, & Hallel, & ut in iis accendant lucernas vespere ad ostia domorum, unaquaque nocte istarum octo, ad declarandum & manifestandum istud miraculum. Et dies isti vocantur* חנוכה, *Dedicatio, & prohibetur in iis lugere & jejunare. Sicut in diebus Purim,* &c.

Et cap. 4. *Quotnam lucernas accendunt? Præceptum est ut unaquæque domus accendat lucernam unam: sintne habitatores ejus plures, an unus tantum: Ast ille qui magis honorat præceptum, accendit lucernas secundum numerum personarum quæ sunt in domo. Ille vero qui & ulterius honorat præceptum, accendit lucernam pro unoquoque qui in domo nocte prima, & duplicat nocte secunda. Exempli gratia: Si sint decem personæ in domo, accenduntur nocte prima decem lucernæ, nocte secunda viginti, tertia triginta, ita ut nocte octava sint lucernæ octoginta.*

Nimium

Nimium esset singulatim proferre ea quæ ille refert de decantatione *Hallel* hoc in festo, de loco ubi collocanda lucerna extra domum, ast tempore periculi aut persecutionis intra domum, &c. hæc sufficiant : hoc tantum addito ex

Echah rabbathi fol. 80. 1. *Uxor Tarchini cujus ossa confringantur, peperit filium, nocte diei noni mensis Ab, & tum omnis Israel erat in luctu.* נשתתק הולד בחנוכה, *Obiit puerulus in festo Dedicationis : Tum dixerunt, Israelitæ, Accendemus Lucernas an non ? At dixerunt, Accendemus, & occurrat quodcunque vult. Accenderunt ergo, Abierunt autem quidam atque eos accusarunt coram uxore Tarchini,* [תרכינוס, *Tarquinii :* per quem an *Trajanum* velint, an aliquem alium, non quærimus, nec tanti est.] *dicentes, Isti Judæi cum pareres filium Luxerunt : at cum filius tuus jam obierit, accendunt Lucernas.* Illa maritum accersit, accusat Judæos, excitat eum ad vindictam, atque ille eos interimit.

Τὰ Ἐγκαίνια.

Sic חנכה in titulo *Psal.*xxx. Græc. interpr. Ἐγκαίνισμ☉ : quam rem intelligere videntur magistri de dedicatione templi. *Bemidbar rabba* fol. 149. 1. cum revera fuerit tantum lustratio & repurgatio domus *Davidis*, cum eam polluerat *Absolomus* nequitia & fœditate sua : Quod non incongrue conferas cum hac repurgatione templi post pollutionem Ethnicorum.

Ἐν Ἱεροσολύμοις.

Erat festum Encœniorum Hierosolymis. Non ut Pascha, Pentecoste, & Scenopegia erant Ἐν Ἱεροσολύμοις, quæ festa celebrari non potuerunt nisi isthic loci : Verum Encœnia celebrabantur ubivis per totam regionem.

Rosh hashanah fol. 18. 2. גזרו תענית בחנוכה בלוד, *Indixerunt aliquando jejunium intra festum Encœniorum, in Lydda.*

Encœnia in Lydda ? hoc non præter morem, nam celebrabantur ubique, sed jejunium intra festum erat præter morem.

Maimon. ubi ante. *Itinerans pro quo accendunt lucernam domi suæ, non opus habet ut pro se accendat ibi ubi itineratur.* Num ubicunque hospitatur in regione, ibi Encœnia & accensio lucernarum,

& si sui qui domi suæ, pro eo isto munere fungerentur, curandum est ei ut fungatur.

Pergit Maimonides. *Præceptum de lucerna Encœniorum est præceptum admodum amabile, atque necesse est ut quilibet ejus memoriam refricet, ut nempe notum faciat miraculum, & contribuat ad laudationem Dei & agnitionem miraculorum quæ ille fecit pro nobis. Et si non suppetat alicui, quod comedat nisi ex eleemosyna, emendicet, aut vendat vestimenta sua, unde habeat oleum & lucernas pro hac accensione. Et si sit ei tantum* פרוטה אחת, *quadrans unus, & si in æquilibrio prostet coram eo* קידוש היום, *Sacratio diei, & accensio lucernarum Encœniorum, emat potius oleum ad accensionem lucernæ, quam vinum ad sacrationem diei. Cum enim utraque res sit de præscripto Scribarum, præstat præferre lucernam Encœniorum, quoniam in ea est recordatio miraculi.*

Et quodnam illud miraculum? Multiplicatio olei. Institutum est igitur festum in commemorationem restaurationis templi & religionis, & institutum est tempus festi octiduanum, in commemorationem istius miraculi. Utrumque ex præscripto Scribarum, cum non esset in tota gente vel unus Propheta.

Contra institutionem festi Purim per Estheram & Mordocheum, Octoginta quinque Seniores, quorum plures quam triginta erant Prophetæ, cavillabantur ut novaturientem contra legem. Hierof. Megill. fol. 70. 4. cum tamen festum illud foret per biduum tantum: Mirum ergo est gentem festum octiduanum, authoritate Scribarum tantum nixum, tam leniter absorbere.

Refert *Josephus*, ut & liber *Maccabæorum*, hanc rem ad annum *Seleucidarum* centesimum quadragesimum octavum: Et tunc temporis diuque antea invaserat gentem doctrina de traditionibus, & authoritas Scribarum traditionalium: ita ut Synedrii consultum jam foret quasi oraculare, nec querela foret contra aliquid ab eo decretum. Nam quamvis venditare non potuerint magistri isti traditionum institutionem talis festi, pro traditione exhibita *Mosi* in monte *Sinai*, potuerunt tamen excogitare aliquid, ut traditionale, quo astruerent licentiam talis institutionis.

Quinam illi fuerint qui primarias sedes jam tenuerint in Synedrio, non certe determinandum: Illud quod dicitur de *Joshua ben Perachiah*, quod fugerit à *Jannæo* rege. *Sanhedr.* fol. 107. 2. probabilitatem

probabilitatem aliquam secum fert *Josen ben Joezer Zeredæum*, & *Josen ben Jochanan Hierosolymitanum*, quibus in cathedris successerunt *Josuah ben Perachiah*, & *Nittai Arbelitanus*, præsidem & vice-præsidem fuisse in Synedrio: Sed non tanti est, ut nos in tali disquisitione fatigemus.

Dicunt magistri, sed qua ratione aut authoritate nixi, obscurum, in

Bemidbar rabba fol. 151. 2. מלאכת המשכן נגמרה בכ״ה בכסלו, *Opus tabernaculi absolutum est die* xxv. *mensis Cisleu* [hoc ipso die mensis, de quo nobis jam est sermo] *& complicatum fuit tabernaculum usque ad primum mensis Nisan, & tunc erectum.*

Καὶ χειμὼν ἦν.

Octiduum à vicesimo quinto mensis *Chisleu* inchoatum, coincidit cum solstitio brumali. Unde cum lego apud Targumistam in I Paral. xi. 22. quod יומא ווטה דסיתווה בעשרא יומין בירחא דטבת, hæsito an reddam *Dies brevissimus*, an *Dies brevis*, i. e. unus de diebus brevibus hyemis, viz. *decimus mensis Tebeth*: si ille non secundum Calendarium nostrum calculet potius, quam secundum Judaicum.

Distinguunt magistri ut observavimus ad Cap. iv. 35. menses hyemales in חרף & קור, *Hyemem* & *Brumam*, frigus remissius, ut videtur, innuentes, & intentius. *Dimidium Chisleu, totus Tebeth & dimidium Shebat* erat חרף, *Hyems*. Decem ergo dies Hyemis præterierant, cum xxv^to. mensis *Chisleu* introierit festum Encœniorum.

Hyems erat & Jesus ambulavit in porticu, quia hyems erat, ut captaret calorem: & forte elegit sibi porticum *Solomonis* in qua ambularet, vel ut rem haberet cum patribus Synedrii qui ibi sederunt, vel ut corrigeret & castigaret ementes & vendentes in Tabernis.

Ver. 24. Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;

Non malus est sensus, *Quousque animam nostram suspendis*, quamvis secundum literam, non sit exacta interpretatio, At quæro ego, Qualisnam fuit hæc animæ eorum suspensio?

An

An sperarunt Jesum esse Messiam, aut annon potius timuerunt ne esset Messias? Timuerunt inquam ne esset Messias. Nam cum expectarent Messiam victorem, liberatorem populi à jugo Ethnico, & terrena gloria omnimoda coronatum, Jesum vero viderent infinitis gradibus distantem à tali pompa, miracula autem ejus tam pulchra specimina *Messiæ* exhibentia, hæsitare potuerunt animo, an talis *Messias* sit optandus.

Ver. 31. Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους.

Blasphemans מגדף, secundum processum Synedrii judicialem, erat lapidandus, quam rem imitari hi volunt processu non judiciali.

Sanhedr. cap. 7. hal. 4. *Hi sunt lapidandi. Ille qui coit cum matre sua, aut cum uxore patris* ——— *aut qui blasphemat, aut patrat Idololatriam.* Jam vero quamvis varient magistri circa definitionem blasphemi & blasphemiæ, in hoc tamen consentiunt maxime, quod כופר בעיקר, *Negat fundamentum:* quod fecisse *Jesum*, cum diceret Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, nemo iis non persuaferet: Genti miseræ & dementatæ, quæ supra omnes & omnia exoptavit & expectavit *Messiam*, & tamen penitus ignoravit qualis persona *Messias*.

Ver. 35. Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, &c.

Judæi verba Psaltæ *Ego dixi Vos Dii estis*, in ridiculum hunc sensum interpretantur.

Avodah Zarah fol. 5. 1. *Nisi patres nostri peccassent, nos non venissemus in mundum, Sicut dicitur, Ego dixi Vos Dii estis, & filii Altissimi omnes, At corrupistis opera vestra, ergo moriemini sicut homines.* Et paulo post: *Non acceperant Israel legem, nisi ut non dominaretur iis Angelus mortis, sicut dicitur, Ego dixi Vos Dii estis, At corrupistis opera vestra, ergo moriemini*, &c.

Sensus est, quod nisi peccassent illi qui steterunt coram monte *Sinai*, per vitulum aureum, non generassent unquam liberos, nec morti subjecti fuissent, sed fuissent sicut Angeli. Sic Gloss. *Nisi patres nostri peccassent in vitulo aureo, nos nunquam venissemus in mundum, nam illi fuissent, sicut Angeli & nunquam generassent liberos.*

Loquitur

Loquitur quidem Psaltes de magistratibus ad quos pervenit verbum Dei peculiari dispensatione & diplomate, eos destinantis & deputantis ad regimen & magistratum, ut planum facit tota tela & textura Psalmi: At si verba salvatoris applices, ut ex communi ista gentis interpretatione, sic optime arguunt: Si illos dixit Deos vel Angelos, ad quos pervenit lex & verbum Dei in monte *Sinai*, ut vos opinamini, num blasphemia est quod ego, quem Deus peculiariter sanctificavit & misit in mundum, ut verbum & voluntatem ejus revelem, dicam me esse *Filium Dei*.

Ver. 40. Ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων.

Id est *Bethabaræ*. Nam loquitur Evangelista secundum propriam historiam: quod lectori perspiaci non opus est probatu.

CAP. XI.

Ver. 1. ΛΑ'ΖΑΡΟΣ.

SIC in Talmude Hierosolymitano ר׳ לעזר, *R. Lazar* pro *R. Eleazar*. Nam Dialecto Hierosolymitana non infrequens est, in vocibus nonnullis incipientibus in א, *Aleph*, literam istam decurtare: Ut

מאי מר מר; *Quid dicit Magister?* pro מאי אמר.
בר בא, *Bar Ba*, pro בר אבא, *Bar Aba*.
בי ר׳ בון, *Be R. Bon*, pro בי ר׳ אבון. *Be R. Abon.*

Sic frequentissime לעזר, *Lazar*, pro אלעזר, *Eleazar*.

Taanith fol. 68. 2. ר׳ לעזר בן ר׳ יוסי, *R. Lazar ben R. Jose.*

Chagigah fol. 78. 4. & 80. 2. ר׳ לעזר בן יעקב, *R. Lazar ben Jacob.*

Kiddushin fol. 60. 2. *R. Lazar discipulus R. Chaijæ Rubbæ.*

Qui & aliquando nomine suo appellantur non abbreviato.

Sotah fol. 23. *R. Eleazar ben Jacob.*

Ibid. fol. 20. 2. *R. Eleazar ben Jose.*

Μάρθας.

Μάρθας.

Occurrit nomen hoc muliebre frequentissime etiam apud Talmudicos. *Hieros. Schabb.* fol. 3. 4. *Isaac bar Samuel, bar Martha.*

Bab. Jevamoth fol. 120. 1. *Abba bar Martha, idem qui Abba bar Minjomi.*

Ibid. cap. 6. halac. 4. *Josua ben Gamla desponsavit* מרתא בת ביתום, *Martham filiam Baithus.* Erat ea vidua ditissima, *Juchas.* fol. 57. 2.

Vocatur etiam מרים בת ביתום, *Maria filia Baithus:* in *Echah rabbathi* fol. 67. 2. cum hac historia. *Maria filia Baithus, quam desponsavit Josua ben Gamla, promotus à rege ad Pontificatum. Voluit ea quadam die expiationis videre, qualiter maritus fungeretur officio istius die. Straverunt ergo ei tapetes ab ostio domus suæ usque ad templum, ne pes ejus terram attingeret.*——— *R. Eleazar ben R. Zadok dicit,* אראה בנחמה, *Ita videam consolationem* [Israelis] *vidi eam capillis suis ad caudas equorum Arabum ligatam, & sic currere eam coegerunt à Jerosolyma ad Lyddam. Recitavi ego ergo de ea versiculum istum, Tenera in te & deliciosa,* &c. Deut. XXVIII. 56.

Succah fol. 52. 2. מרתא בת ביסות, *Martha filia Baisuth:* cujus filius robustus admodum inter sacerdotes. An ביסות, *Baisuth,* & ביתום, *Baithus,* convertantur, an sit error librarii quærat cui libet.

Ver. 2. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα.

Id est, *Quæ Unxerat antea:* Nam

I. Æquum est ut *Aoristus* vim suam retineat, plus quam perfecti. Quod quicunque non concesserit, dicat velim, quare *Bethania,* oppidum *Lazari,* non vocetur ejus nomine, sed nomine *Mariæ* & *Marthæ:* Quippe quod nomina ista nota fuerint in historia præterita, at de *Lazaro* altum silentium ante hanc historiam. Sic & Ἀλείψασα respicit historiam notam præteritam: istam scilicet in *Luc.* VII. 37.

II. Ratio nulla reddi potest, cur hæc ab Evangelista dicerentur κατὰ πρόληψιν, ut referenda ad historiam cap. XII. 3. cum ille

ille totam iſtam hiſtoriam foret illico enarraturus.

At ratio evidentiſſima reddi poteſt, quare ad unctionem aliquam præteritam ſint referenda: Nempe ut demonſtretur, unde illa familiaritas inter familiam *Lazari* & *Chriſtum*, ita ut fiducialiter accerſant eum *Lazaro* ægrotante; *Maria* quippe ſoror *Lazari* pedes ejus dudum unxerat.

Ver. 11. Κεκοίμηται.

Audita nuper fama de ægritudine *Lazari*, & jam dicente Chriſto quod *Dormiret*, concipiunt diſcipuli acerbitatem morbi, quæ eum huc uſque detinuerat inſomnem, jam deferveſcere, & jam inquiunt, ſi dormit, ſpes eſt convaleſcendi: Non bene intellecto vocabulo quo uſus eſt ſalvator; an שכב, an ישן, an דמך, non dicimus. Fallacia vocum non inſacete exprimitur in

Bereſh Rabba Sect.72. Dixit *Rachel*, *Lea* ישכב עמך הלילה, *Ille dormiet tecum hac nocte.* Gen. xxx. 15. עמך הוא דמיך עמי לא דמיך, *Tecum ille dormiet, mecum non dormiet.* Id eſt, *Tu & ille recubabitis in eodem ſepulchro, non ego & ille.*

Ver. 18. Ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε.

כחמסרי ריסי Hoc eſt Duobus milliaribus: Nam milliare Judaicum non conſtitit ex octo ſtadiis, ut alia, ſed ex ſeptem & ſemi.

Bava Mezia fol.33.1. אחד משבע ומחצה במיל וזה הוא ריס, *Unum de ſeptem & ſemi, quæ conſtituunt milliare, eſt* ריס, *ſtadium.*

Bava Kamah cap. 7. hal. ult. *Non pandunt retia pro columbis, niſi ſit diſtantia à domibus* ל׳ ריס, *Triginta* [ריס] *ſtadiorum:* iv. Mill.

In *Aruch* ſcribitur רוס cum *Vau*, & ſic computatur.

Quid eſt רוס? *Eſt jactus arcus. Et quare vocatur jactus arcus* רוס? *Secundum numeralem valorem literarum, qui eſt* 266. *Nam* 266 [cubiti] *ſunt jactus arcus, Jam computa & ſic comperies. Septies* ר 200, *ſunt* 1400. *Septies* ס 60, *ſunt* 420. *Connumera & aſſurgunt ad* 1820. *Septies* ו 6, *ſunt* 42. *Dimidium* רוס, 133.

 Connumera

Connumera totum & assurgit ad 1995. *En bis mille, deficientibus tantum quinque cubitus.*

Ver. 19. Ἵνα παραμυθήσωνται αὐτάς.

פסקי הראש in *Moed Katon* Artic. 133. *Cum redeunt à sepulchro* עושין שורה, *stant circa lugentes, & dicunt* קדיש [Orationculam sic dictam] *& solantur lugentem, & comitantur eum ad domum suam.*

Chetub. fol. 8. 2. *Cum redirent à sepulchro, steterunt circa lugentem in corona consolantes eum.* Gloss. *Corona circumstans constitit è decem ad minimum.* Ast ordinarie corona ista erat spissa & densa. Hinc illud in *Beracoth* fol. 17. 2. עומדין בשורה הפנימים פטורים, *De circumstantibus in corona ista, illi qui interiores erant non tenebantur ad recitanda Phylacteria, illi qui exteriores tenebantur.*

Bava bathra fol. 100. 2. *Tradunt Rabbini, Non diminuunt de septem stationibus & sessionibus pro mortuo.* Ubi gloss. *Cum redirent à sepulchro, processerunt paulum & sederunt: partim ad consolandum lugentes, partim ad lugendum, partim ad meditandum de mortalitate. Steterunt iterum processeruntque paulum, & sederunt, & sic septies. Ast vidi ego alicubi scriptum, quod hoc fecerunt propter diabolos, qui eos comitati sunt à sepulchreto. Instituerunt nempe hasce stationes & sessiones, ut interea temporis diaboli ab iis discederent.*

Sic soliti sunt solari lugentes inter redeundum à sepulchro, & domum reducere die sepulturæ. Solati etiam sunt reliquis diebus luctus, quod & hic vides factum.

Triginta dies erant tempus lugendi: Ast אין להקשו' על מת יותר מדאי, *Pro mortuis non lugendum plus justo*, אלא ג' לבכי, *Tres primi dies fletui* ז' להספד, *Septem Planctui.* ל' לגיהוץ ולתספורת, *Triginta intermissioni lotionis vestium & tonsura* destinabantur.

I. Cum advenirent המנחמין illi qui consolarentur lugentes, invenerunt המטות כפויות, Omnes lectos in domo depressos, & humiliatos.

Hieros. Beracoth fol. 5. col. 4. מאימתי כופין את המיטות, *A quo tempore inclinant*, vel deprimunt *lectulos. R. Eleazar dicit, Ex quo mortuus effertur ex porta atrii. R. Joshua dicit, Ex quo occluditur*

eluditur operculum arca. Cum mortuus esset Rabban Gamaliel, efferreturque funus ex porta atrii, dicit R. Eleazar discipulis suis, Inclinate lectulos, at cum occluderetur operculum arcula, R. Joshua dixit Declinate lectulos. Vespere Sabbati erigit lectum, egressu Sabbati deprimit.

Quid sibi voluerit depressio hæc lectulorum, conjice ex iis quæ sequuntur. Ibid. fol. 6. 1. *Unde lectorum depressio? R. Crispa, nomine R. Jochananis, dicit: Ex hoc quod dicitur* וישבו אתו לארץ, *Et sederunt cum eo ad terram.* [Job. II. 13.] *Super terram non dicitur, sed* לארץ, *Ad terram. Id est prope à terra. Hinc est quod sederunt super lectos depressos.* At

Rabbenu Asher in Moed. Katon cap. 4. *Dicit Rabb.* אין מנחמין רשאין לישב אלא בקרקע, *Non licet consolatoribus sedere nisi in pavimento.*

II. Lugens sedit summus. Mos assumptus ex verbis istis Job. XXIX. 25. *Elegi viam eorum, sedi supremus,* ———— *sicut ille qui consolatur lugentes. ibid.*

III. Non licuit consolantibus aliquid fari, antequam silentium rumperet ipse lugens. Exemplo ducto ab amicis *Jobi,* Job. II.

IV. אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. *R. Jochanan dicit, Si lugens nutet capite, ne sedeant consolatores juxta eum amplius.*

Gloss. *Si nutu indicet se consolari seipsum.* Hinc illud frequens de quibusdam לא קיבלו תנחומין, *Noluerunt recipere consolationes*; i. e. Indicarunt nutu se seipsos satis consolari.

Hæc & alia de hac re fuse in *Moed Katon:* & *Rabbenu Asher,* & פסקי הראש super istum tractatum: & in *Massecheth Semachoth:* ubi istud obiter notemus; quod tractatus iste, qui agit de lugentibus pro mortuo, vocetur מסכת שמחות, *Tractatus lætitiarum.* Sic, sepulchra mortuorum sæpe vocant בתי חיים, *Domus Viventium.*

Visne specimen aliquod, lector, harum consolationum? Accipe. *Moed Katon* fol. 28. 2. *Tradunt Rabbini. Cum mortui essent filii R. Ismaelis, introierunt quatuor seniores ad eum consolandum. R. Tarphon, & R. Jose Galilaus, & R. Eliezer ben Azariah, & R. Akibah. Dicit iis R. Tarphon, Scitote quod hic vir est admodum sapiens, & peritus explicationum, ne irrumpat aliquis vestrum in*

verba socii sui. Dicit R. Akibah, Ego sum postremus. Incipit R. Ismael & dicit [lugens rumpit silentium] *Multiplicatæ sunt iniquitates, constrinxerunt eum luctus ejus, & defatigavit ille magistros suos: Sic dixit ille Semel iterumque. Tum respondet R. Tarphon & dixit, Dicitur, Et fratres vestri domus Israelis deflebunt incendium,* Levit. x. 6. *Nonne arguendum per minus & majus. Si Nadab & Abihu, qui non præstiterunt nisi præceptum unum, sicut scribitur, Et obtulerunt filii Aaronis ei sanguinem, tum filii R. Ismaelis multo magis lugendi.*

Respondit Jose Galilæus & dixit. Et deflebunt eum omnis Israel, & sepelient eum, I Reg. xiiii. 13. *Et nonne arguendum à minori ad majus, Si ita de Abiah filio Jeroboami, qui non præstitit nisi Unum boni, sicut scribitur de eo, Quia aliquid boni repertum est in eo, de filiis R. Ismaelis nonne multo magis?*

Ejus farinæ sunt verba RR. *Eliezeri* & *Akiba:* sed hæc satis ad movendum, vel splenem, vel stomachum.

In eadem pagina proferuntur variæ formulæ loquendi, quas adhibuerunt fœminæ, vel solantes, vel lugentes: Ut שיול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה, *Sepulchrum est sicut stola circumcisionis, viro ingenuo, cujus consumpta sunt viatica.*

מותא כי מותא ומרעין חיבוליא, *Mors hujus est sicut mors omnium, & morbi sunt fœnerationes.*

רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף, *Cucurrit & cecidit in transitu, & mutuatus est mutuum.* Atque alia intellectu satis difficilia.

Tres primi dies luctus erant severiores, quippe quod *die primo non licuit lugenti gestare Phylacteria, comedere de sacris, imo nec edere de suo. Totis tribus diebus nullum servile opus faciat, imo non Clanculum, si quis eum salutet, ne ille resalutet.*

Septem primis diebus Sunto omnes lectuli in domo depressi. Ne coeat cum uxore, ne induat sandalia, ne opus servile faciat aperte, ne quem salutet, ne lavet se aqua calida, nec totum corpus frigida, ne ungat se, ne legat in lege, Mishnah, aut Talmud, Velet caput.

Omnibus triginta diebus, ne tondeatur, ne vestiatur amictu candido, novo, dealbato: nec consuat scissuras in veste quas fecit pro mortuo, &c. *Rambam* in Moed Katon Cap. ult.

Ver. 25. Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις.

Eſto tibi ſi vis, O Judæe, vel ſi fieri poteſt, oſſiculum *Luz* in ſpina dorſi, origo & ſemen reſurrectionis tuæ: nobis erit beatiſſimus *Jeſus* noſter, qui ſeipſum reſuſcitavit.

Midr. Coheleth fol. 114. 3. *Hadrianus, cujus oſſa conterantur, & nomen deleatur; interrogavit R. Joſuam ben Hananiah: Unde homo reviviſcit tempore futuro? Reſpondit ille, A Luz in ſpina dorſi. Dicit ille, Demonſtra hoc mihi. Accepit ille Luz oſſiculum de ſpina dorſi, & indidit aquæ, & non eſt maceratum: indidit igni, & non eſt crematum: Subdidit molendinæ, & non eſt contritum; Poſitum in incude contudit malleo, ſciſſa eſt incus, & ruptus malleus,* &c. Quare tali argumento non malleatis *Sadducæum*?

Ver. 31. Ἠκολούθησαν αὐτῇ.

Erubhin fol. 18. 2. *Traditio. Ne ſequatur vir fœminam in via, imo non propriam uxorem.* Si hæc mica ſalis adhibenda ſit in conſtructione hujus hiſtoriolæ, aut omnes ſequentes erant fœminæ, aut ſi maſculi, ſequebantur à longinquo, aut diſpenſatum eſt in ſolennioribus, quod non in vulgari converſatione. Sed hæc vix valent micam ſalis.

Ver. 39. Τεταρταῖος γάρ ἐστι.

Elapſi jam erant tres dies *Fletus*, & inchoatum jam eſt quatriduum *Planctus*: & jam præterierat ſpes omnis & expectatio reviviſcendi.

Maſſecheth Semacoth cap. 8. פוקדין על מתים ג׳ ימים, *Prodeunt ad ſepulchra, atque inviſunt mortuos, tribus diebus.* ואין חוששין משום דרכי האמורי, *Nec ſolliciti ſunt ne incurrant infamiam ſuperſtitionis Amorrhæorum. Hiſtoria, Inviſerunt quendam atque ille revixit, vixitque viginti quinque annos, & poſtea eſt mortuus. Alterumque qui revixit, & genuit quinque filios, & poſtea obiit.*

Bereſh. rabba fol. 114. 3. *Traditio Ben Kaphra: Summus vigor luctus non eſt niſi die tertio. Tribus diebus anima vagatur circa ſepulchrum, exſpectans ut redeat in corpus: Cum vero videt quod immutatur aſpectus faciei, recedit & relinquit corpus.*

Jevamoth

Jevamoth fol. 120. 1. & Maimon. In *Gerushin* cap. 13. *Non testantur de mortuo* [quod ille hic est & non alius] *nisi intra tres dies post ejus necem aut mortem. Post tres autem dies non testantur de eo, quia aspectus vultus ejus mutatur.*

Ver. 44. Κειρίαις, &c.

Videtur Evangelista particulatim de fasciis, quibus ligabantur manus & pedes, loqui, ut & de Sudario, quo obvoluta facies, ut, etiam secundum miraculum, indigitaret in magno illo miraculo. Prodiit mortuus quamvis constrictus manibus pedibusque fasciis, & quamvis excœcatus oculos sudario.

Ver. 48. Καὶ ἐλεύσονται Ῥωμαῖοι.

Facillime mihi persuaseris patres Synedrii, vel cognitionem, vel saltem suspicionem habuisse, *Jesum* fuisse verum *Messiam*. Nam

I. Hoc videtur plane innui per verba ista vinitorum in parabola, *Marc.* xii. 7. *Hic est hæres, agite, occidamus eum*, &c. Norunt bene eum esse hæredem: & huc jam deventum est in sorte certaminis, *aut ille cum doctrina sua hæreditabit, aut nos cum nostra.* Agite ergo occidamus eum, & hæreditas erit nostra.

II. Non potuerunt non bene nosse, exacte jam adimpletas esse Hebdomadas *Danielis*, & adesse tempus revelationis *Messiæ*. Testatur hoc confluxus Judæorum ex omnibus regionibus ad *Hierosolymam*, Act. II. Prophetia *Danielis*, & congruentia temporis ductorum, ut sedes suas ibi figerent, expectantes *Messiam* jam revelandum. Confer etiam *Luc.* xix. 2.

III. Cum ergo viderent *Jesum* tam stupenda miracula, & charactere *Messiæ* digna, edentem, idque ipsissimo isto tempore, quo præstituta erat *Messiæ* manifestatio, non potuerunt non suspicione strenua motos esse, illum esse ipsissimum *Messiam*.

At mirum tum est eos voluisse illum interimere. Quid? *Messiam* interimere delicias & expectationem gentis?

Tantum relligio potuit suadere malorum. At religio irreligiosissima

ſiſſima ex traditionibus ſolum conſuta atque inventis humanis: effaſcinatio neſcio qualis, potius quam religio, quæ eos ita dementavit, ut eligerent ipſum *Meſſiam* exſcindere, potius quam excideretur iſta religio. Per traditiones ſuas docti, aut potius ſeducti erant, ut crederent I. Regnum *Meſſiæ* ſplendidum futurum pompa & terrena gloria. II. Judaiſmum eorum ab eo promovendum, ſtabiliendum, glorificandum. III. Gentem per eum à juge Ethnico & ſervitutis liberandam. Gratiſſimus illis ſub his conceptibus adventus *Meſſiæ*. At cum ille, qui per miracula ſua abſque dubio apparuit eſſe *Meſſias*, tam pauper & contemptibilis appareret, tam longe abeſſet à liberando populum à jugo ſervitutis, ut hortaretur tributum pendere *Cæſari*, tam contraria Scribis & Phariſæis doceret, Judaiſmum quaſſaret & profligaret: nec ſpes foret ab eo melioris ſtatus, pereat per eos *Jeſus*, ſit licet ipſe *Meſſias*, potius quam pereat ipſorum religio & Judaiſmus.

At dicitur quod ex ignorantia perpetrarunt, illud quod perpetrarunt. Act. III. 17. & XIII. 27. I Cor. II. 8. Luc. XXIII. 24.

Veriſſime quidem, ex ignorantia perſonæ. Nam non norunt, non crediderunt *Meſſiam* eſſe Deum, æque ac hominem, ſed mere hominem. Quamvis itaque ſuſpicarentur *Jeſum* eſſe *Meſſiam*, parum tamen ſuſpicati ſunt *Jeſum* eſſe Deum.

Liceat ergo ſuſpicari, Synedrium ſub tali ſuſpicione, verba iſta protuliſſe quæ jam tractamus. *Omnes credent in eum, & venient Romani,* &c. & *Caiapham* ſua, *Expedit ut unus moriatur*, &c.

Aſt quomodo ſequitur, *Omnes credent in eum*, Ergo, *Venient Romani*, &c.

I. Non ſine pondere eſt illud, quod hic vulgo redditur: Venient Romani contra gentem noſtrum, reputantes nos Imperatori rebelles, eo quod præter ipſius conſenſum populus noſter acceperit Jeſum hunc pro rege *Meſſia*.

II. Nec contemnendum eſt illud quod obſervatum eſt à Judæis olim, ſuper ultimo commate capitis decimi *Eſaiæ*, & primo undecimi. *Lebanon per fortem cadet*, *Et egredietur virga de radice Jeſſe*. Nempe quod manifeſtatio *Meſſiæ*, & excidium templi parum diſtarent.

Hieroſ. Beracoth fol. 5. 1. Hiſtoria eſt de Arabe Judæum arantem certum faciente quod vaſtatum eſt templum, & quod natus

natus *Messias*, quam retulimus ad *Math.* II. 1. Concluditur. *Dicit R. Bon. Quid opus est ut discamus ab Arabe? Nonne plane est scriptum, Lebanon cadet per fortem: Et quid deinde sequitur? Et egredietur virga de radice Jesse.* Ricitantur eadem in *Echah Rabbathi* fol. 68. 3.

Jam ergo si Synedrium suspicaretur *Jesum* esse *Messiam*, posset colligere eodem modo, parum absuturum excidium urbis & gentis: præsertim vero cum videret gentem à Judaismo jam recedere ad religionem *Jesu.* Nam

III. Videntur patres Synedrii opinari grande scelus gentis, ob quod subitura erat maledictiones istas Deut. XXVIII. speciatim vero eversionem finalem esse aversionem à Judaismo: & pereunte ista eorum religione, non posse non perire urbem & gentem. Tantum animis eorum hæsit amor, & æstimatio suarum traditionum.

Compingamus ergo verba eorum hac Paraphrasi. Videtur hic homo quidem esse *Messias*, per stupenda hæc miracula quæ operatur, & quid nobis est agendum? Indignum ex una parte est interimere *Messiam*, & periculosum est ex alia parte eum tolerare: nam omnes credent in eum, & sic peribit & corruet Judaismus noster: & cum perierit religio nostra, quid expectandum, nisi ut corruat gens tota per Romanos.

Φεῦ inquit *Caiaphas*, vos nihil scitis: Sitne *Messias* necne, expedit, & necesse est ut moriatur, potius quam ut gens tota pereat, &c.

Ver. 51. Προεφήτευσε.

Num *Caiphas* inter Prophetas? Non extiterat inter Pontifices, inter sacedotes, inter populum, per annos retro quadringentos & amplius, Propheta quispiam, & *Caiapham* primum prophetare? Longissime petita est hujus rei ratio, dum ascribitur officio ejus Pontificali, ac si is ex ipso Pontificatu fieret vates. Sententia non digna confutatione.

Rationem propriam reddit ipse Evangelista, cum dicit Ἀρχιερεὺς ὢν ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Quæ verba oculos lectoris dirigunt in ipsum annum, potius quam in Pontificem.

I. Erat iste annus ille magnus effusionis Spiritus Prophetiæ & Revelationum, cui similem nec unquam viderat mundus, nec erat

erat visurus. Et cadunt nonnullæ guttulæ super hunc improbum, ut micæ aliquæ à mensa filiorum ad catellum, ut ab ipso hoste redemptoris ederetur testimonium de redemptione. Inde Emphasis vocum Ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, nam fuerat *Caiaphas* Pontifex aliquot annis ante hunc annum, & erat aliquot post.

II. Revera & propria calculatione expiravit Pontificatus hoc ipso anno: & Prophetat Pontifex, & expirat Pontificatus.

Dicas quidnam discriminis foret, quoad executionem officii sacerdotalis, inter summum Pontificem & reliquos sacerdotes. Nihil omnino, nisi in his tantum duobus. I. In sciscitatione per *Urim* & *Thummim*. II. In præstando officio diei Expiationis. Evanuerat jam diu sciscitatio per *Urim*, quia evanuerat Spiritus Prophetiæ: Ita ut jam nihil reliquum foret quo distinguerentur, nisi quod officio diei expiationis fungeretur summus Pontifex, quod ab alio sacerdote præstari non potuit. Præcipuus istius diei ritus erat, ut cum sanguine ingrederetur ille Sanctum Sanctorum. Cum ergo summus noster Pontifex per proprium sanguinem introisset in sanctissimum, quid tum reliquum Pontifici? Cum in morte Pontificis nostri scinderetur velum interpendens inter Sanctum & Sanctum Sanctorum, à summo ad imum, *Matth.* XXVII. 51. clare demonstratum est, finiri jam istos ritus, & terminari officium summi Pontificis, quod à reliquis sacerdotibus discretum est solum per istos ritus. Expiraturus ergo jam Pontificatus, vaticinatur de redemptione per summum animarum Pontificem, *quod ille moriturus pro populo*, &c.

Illud Apostoli Act. XXIII 5. Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν Ἀρχιερεύς, forsan hoc vult, *Non novi quod sit ullus Pontifex omnino*, nam evanuit dudum istud officium. Nam detur Paulum revera non nosse faciem *Ananiæ*, nec quod ille summus Pontifex, at non potuit non scire eum fuisse magistratum, cum sederet inter patres Synedrii: Illud ergo quod profert è lege, *Principem populi tui non maledices*, mala verba erga quemvis magistratum prohibuit, æque ac erga Pontificem. Ast Apostolus bene sciens quisnam *Ananias*, & quod illic sederet sub arrogato sibi titulo Pontificis summi, ex instituto vocat eum *Parietem dealbatum*, quippe quod colorem tantum gestaret Pontificatus, cum res ipsa evanuerat.

Loquitur *Caiaphas* ut *Caiaphas*, & loquitur ut Propheta. Ut *Caiaphas*, impia & præcipiti audacia machinatur & promovet mortem Christi. Et quid ut Propheta docet Evangelista: idque, quod præter animum Prophetantis.

Maximum opus *Messiæ* secundum expectationem Judæorum est השבת הגליות, vel אסיפת הגליות, *Reductio*, vel *Collectio captivitatum*. *Jesum* hoc facturum si viveret, desperat Pontifex. Nam omnia quæ ille facit & docet ei videntur tendere in contrarium, nempe ut populum seducat à sua religione, potius quam ut reducat à sua captivitate. Ita ut hoc unum tantum videatur ei reliquum, ut per mortem ejus caveatur ne gens tota pereat: Si sit *Messias* [quod suspicatum fuisse *Caiapham*, ego quidem suspicor] quoniam nulla spes ab eo de redemptione gentis, moriatur pro gente, ne per illum ea pereat.

Sic misere & varie falluntur, grandes hi sapientiæ magistri: Expectant collectionem filiorum Dei in unum per vitam *Messiæ*, quæ perficienda erat per ejus mortem. Credunt traditionalem suam religionem, esse stabilimentum gentis, quæ quidem erat ejus ruina. Opinantur se securos fore per *Christi* mortem, cum per eam quassata maxime foret expectata ista securitas. Stupenda cœcitas, & amentia!

Ver. 55. Ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Rosh hashanah fol. 16. 2. *Dicit R. Isaac* חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, *Tenetur unusquisque ad purificandum se ad Festum.*

Jam vero varia erant spatia purificationis. Ille qui immundus erat ex contactu mortui, opus habuit tota hebdomada ut aspergeretur aqua purificationis cum cineribus vaccæ combustæ mixta die tertio & septimo: cujus rei ritum vide & ride in *Parah.* cap. 3.

Aliæ purificationes citius expediebantur. Inter alias, tonsura & lotio vestium sub classe purificationum necessariæ æstimabantur.

Moed Katon fol. 13. 1. *Hi se tondent intra festum. Ille qui venit à regione Ethnica, aut captivitate aut carcere. Item ille qui fuerat excommunicatus, & jam absolverunt eum sapientes. ——— Iidem etiam lavant vestes intra festum.*

Supponitur

Supponitur hos necessitate aliqua detentos fuisse, quo minus tonderi & lavare potuerint ante festum. Nam rite præstandæ erant hæ res ante, ne quis aliquo modo pollutus accederet ad festi celebrationem: quod si, necessitate aliqua reprimente, præstari non possent ante festum, præstabantur בחולו של מועד, *In profesto festi*, post diem scilicet festi primum.

CAP. XII.

Ver. 2. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον.

NUMERATUS retro à Paschate diebus, & observato, Christum obiisse die comestionem Paschatis proxime sequente, nobis die *Veneris*, patet hanc cœnam fuisse vespere Sabbati; id est Sabbato jam exeunte.

Compingamus spatium in hoc Schemate.

Dies Mensis Nisan.	*Septimanæ.*	*Numerationis Evangelistæ.*
9.	Sabbatum	6 Diebus ante Pascha. *Jesus* cœnat apud *Lazarum*, exeunte jam Sabbato, quando pro more gentis erant cœnæ Lautiores. Vid. *Maimon.Schabb.*cap.29.
10.	Dies Solis.	5 Diebus ante Pascha pergit *Hierosolymam* insidens asino: & vespere redit ad *Bethaniam*, Marc.II. 11. Hoc die assumptus est agnus, & reservatus ad Pascha, Exod. XII. quo ipso die sese præsentavit hicce agnus Dei, istius ritus antitypum.
11.	Dies Lunæ.	4 Diebus ante Pascha proficiscitur iterum *Hierosolymam.* Maledicit ficui infructuosæ,

Mensis Nisan.	*Dies Hebdom.*	*Dies numerationis Evangelistæ.*
		fructuosæ, Matth. xxi. 18. Marc. xi. 12. Vespere redit ad *Bethaniam*, Marc. xi. 9.
12.	Dies Martis.	3 Diebus ante Pascha redit *Hierosolymam.* Observant discipuli ficum arefactam, Marc. xi. 20. Vespere recedens ad *Bethaniam*, sedens in monte Oliveto, prædicit excidium templi & urbis, Matth. xxiv. atque ea loquitur quæ continentur Matth. xxv.
		Hac nocte cœnat apud *Simonem Leprosum*. Matth. xxvi. 1, &c. Johan. xiii.
13.	Dies Mercurii.	Hunc diem transigit in *Bethania.* Nocte ingruente, tota gens se applicat ad exterminationem fermenti, *Pesachin.* cap. 1.
14.	Dies Jovis.	Mittit duos discipulos ut parent Pascha. Ipse post meridiem intrat *Hierosolymam*, vespere comedit Pascha, instituit Eucharistiam, prehenditur, & tota fere nocte sistitur in judicio.
15.	D. Veneris.	Post meridiem Crucifigitur.
16.	Sabbatum.	Sabbatizat in Sepulchro.
17.	Dies Dominicus.	Resurgit.

Ver. 3. Ἡ οὖν Μαρία, &c.

In disputatione ista, *An Maria soror Lazari eadem fuerit cum Magdalena*, hoc aliquantum attestabitur affirmativo: nempe quia erat urbs quædam nomine *Magdala* quam prope *Hierosolymam.*

Echah rabbathi fol. 75. 2. ספרא דמגדלא, *Clericus Magdalæ ordinavit candelas unoquoque vespere Sabbati, ascendit Hierosolymam, oravit, & rediit, & accendit eas, cum jam ingrederetur Sabbatum.* Non multis opus, ut ostendatur *Magdalam* & *Hierosolymam* parum distitisse, cum hæc ab eo acta tam cito, atque intra tam breve temporis spatium. Hoc tantum discamus à Gloss. quod *Magdala ista* היא מגדל צבעים, *erat Magdala Zebaim.*

Zebaim. De qua dirum hoc & funestum refertur, *Quod destructa est propter adulteria.*

Ibid. fol. 71. 4. & *Taanith Hierof.* fol. 69 1. *Tres civitates erant quarum vectigal pensum deportatum est Hierosolymas.* Gloss. *In plaustris ob grande ejus pondus.*

Nomina autem civitatum erant Cabul, Sichin, Magdala. Et quare destructa est כבול, *Cabul? Propter discordiam. Quare destructa est* שיחין, *Sichin? Propter artes magicas. Et quare destructa est Magdala?* מפני זנות, *Propter scortationem.* Hierosolymitani dicunt eam fuisse מגדל צבעייא, *Magdalam Zabaaia.* Huc se contulit aliquando R. *Jonathan*, ut medelam aliquam acquireret calvitiei suæ, *Midr. Cohel.* fol. 84. 2.

Jam ergo quid prohibet quo minus *Maria* soror Lazari *Bethaniensis* vocari possit *Magdalena*, & ob vicinitatem hujus oppidi, quo forsan elocata est in matrimonium & ob mores oppidanorum lascivos: qua labe maculatam fuisse *Mariam Magdalenam* creditur vulgo.

Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Duo hic inusitatiora.

I. Ungere quidem pedes oleo vulgatissimum, ast unguento aromatico rarius. Et fingitur à *Gemaristis* in crimen, quod fœminæ Hierosolimytanæ olim etiam calceos ungerent unguento odorifero, ut allicerent juvenes ad lasciviam.

Schabb. fol. 62. 2. תעכסנה ברגליהן, Esai. III. 16. *R. Isaac dicit, Hinc innuitur quod posuerunt myrrham & balsamum in calceis suis, & cum occurrerent juvenibus Israelis, calcitrarunt pedibus suis, & sic excitarunt in iis malos affectus.*

II. Indecorum fœminis capillos in publico pandere, atque è vittis dissolvere.

Sotah fol. 5. 1. כהן סותר את שערה, *Sacerdos solvit capillos* uxoris suspectæ & per aquas amaras explorandæ: quod in dedecus factum.

Vajicra rabba fol. 188. 2. *Kamitha habuit septem filios, qui functi sunt officio summi Pontificatus. Quærunt ab ea, Unde hoc tibi honoris? Respondit illa, Tigna domus meæ nunquam viderunt capillos capitis mei.*

Καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν.

Annon lavit pedes ante unctionem? Non quærimus, Annon laverit pedes *lachrymis*, ut olim Luc. vii. quia de tali re silet Evangelista. Sed quærimus, Annon lavit pedes *omnino?* quia de tali re admonet mos gentis.

Menachoth fol. 85. 2. *Protulit ei ancilla* קוקומא של חמין, *Vasculum aqua tepefacta, qua lavit manus & pedes; Protulit vasculum aureum plenum oleo, quo tinxit manus & pedes.* Lotio primum, dein unctio.

Aut igitur supponit vox ἐξέμαξε præcedaneam pedum lotionem, aut si ad unguentum sit referenda, vix supposuerit abstersionem unguenti jam illiti, quin potius quod fœmina capillis suis unguentum triverit & confricuerit.

Quod in mentem revocat illud in

Schabb. fol. 128. 2. *Si fœmina in puerperio opus habeat oleo* [Sabbato] *vicina ejus oleum ei afferat in vola manus. Quod si illud non satis siet,* סביאה בשערה, *afferat in capillis suis.*

Gloss. *Tingat crines suos oleo, & quando venit ad puerperam, confricet illud super eam: atque per hanc actionem non violat Sabbatum.*

Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Midras Coheleth fol. 99. 4. *Melius est nomen bonum, quam unguentum bonum.* שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין, *Unguentum bonum* [per odorem suum] *transit è cubili in triclinium; At nomen bonum ab uno fine mundi ad alterum.*

Ver. 6. Γλωσσόκομον.

Occurrit vox ista apud Græc. interpr. II *Paralip.* xxiv. pro *Capsula*, vel *arca Corbanica*. Ver. 8. Γενηθήτω γλωσσόκομον. Hebr. יעשו ארון, & ver. 10, 11, &c.

Apud Talmudicos profertur גלוסקמא [istam vocem habet Syrus hoc in loco] & דלוסקמא. Nam ut *Aruch*, גלוסקמא idem est cum דלוסקמא, & est vox Græca. Adhibetur vulgo pro Arca sepulchrali, *Moed Katon* fol. 24. 1. *Massech. Semachoth* cap. 3, &c.

Hesych.

Hesych. Γλωσσόκομον, θήκη, σορὸς ξυλίνη, τῶν λειψάνων.

Alii : Γλωσσόκομον, *vel potius ut scribit Phrynicus* Γλωττοκομεῖον, *Theca reliquiarum lignea, loculus, arca, capsula, marsupium, seu potius scrinium* [notetur illud, *Potius scrinium*] *in quo pecunia reconduntur. Legitur cap.* 12. *Evangel.* Joan. *pro marsupio.*

Et quare tandem non potest legi ibi pro *Scrinio* aut *Arca?* Nam non dicitur quod Judas ἐβάσταζε γλωσσόκομον, sed quod εἶχε γλωσσόκομον, & ἐβάσταζε τὰ βαλλόμενα. Ita ut nihil prohibeat quo minus per Γλωσσόκομον significari possit *Cista*, vel *Scrinium pecuniarum* domi situm, cujus claves erant penes Judam, ad quod reportavit ille τὰ βαλλόμενα.

Ver. 7. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό.

Probat hinc *Baronius*, *Mariam* hanc, fuisse *Magdalenam*; quippe quod ea nominetur inter ungentes Christum in funeratione sua, Christusque ipse hic dicat, illam aliquid hujus unguenti reservasse ad istud officium, quod & adduximus alibi: Si cuiquam ista interpretatio non placeat, hanc adde, *Sine illam*; nam hoc potest esse argumentum, & indicium quod non vane, & luxuriose, & delicate, ea hoc unguentum in me impendit, quia ad hoc tempus illud reservavit, quando ego jam tumulationi proximus, & non antehac profudit.

Ver. 12. Ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν.

Exspatiari in recensionem multitudinis ad Pascha confluentis penso nostro non est admodum congruum: Accipe tamen breviter hanc historiam, & de ea judica pro arbitrio.

Echah rabbathi fol. 59. 1, 2. *Agrippa Rex, cupiens scire, quanta turba fuerit Hierosolymis in Paschate, dixit sacerdotibus, Seponite mihi renem unum de unoquoque agno. Seposuerunt sexcenties mille paria renum: numero duplicato super numerum exeuntium ex Ægypto. non autem erat agnus quivis Paschalis, ad quem non numerabantur plures quam decem personæ. R. Chaija dicit, Quadraginta imo Quinquaginta. ——— Tempore quodam ingressi sunt in montem Templi, & non potuit eos continere. Erat autem inter eos senex quidam quem sub*

sub pedibus conculcarunt: Vocarunt ergo illud Pascha, Pascha compressum.

Quamvis excedat hæc narratio omnem fidem & modestiam Rabbinica licentia, quædam tamen in ea sunt observatione non indigna, quæ quivis lector advertet absque monitore. Verum quidem est numerum Paschatizantium unoquoque festo fuisse fere innumerum: At vix viderat *Hierosolyma* talem confluxum, qualem in Paschate de quo jam agimus, congregatum ex omnibus nationibus mundi, Act. II. namque affuisse eos ad Pascha, æque ad Pentecosten, vix est credo qui non supponet.

Ver. 13. Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων.

Egimus de hac historia ad *Matth.* xxi. Adducamus hic tantum, quia de *ramis palmarum* est mentio, illud quod dicitur à magistris de *hederis palmarum*, usitatis etiam non raro in Paschate.

Erubhin fol. 26. 2, *Audivi ab eo* יוצאין בערקבלין בפסח, *quod funguntur officio suo per Arkablin in Paschate. Quidnam autem est Arkablin? Resh Lachish dicit* אצוותא חרווייתא, *Vimen complicatum.* Gloss. *Virgultum crassum quod crescit circa palmam, & complicatur circa eam, ascendens in eam.* Non novi ut aptius reddam, quam *Hederam Palmarum.* Foliis hujus, ut videtur, usi sunt non raro vel inter herbas amaras comedendas cum agno Paschali, aut earum vice. Eo usque res iis erat cum palmis, aliis Paschatibus, nempe ut hanc hederam decerperent, ast jam cum ipsis palmarum ramis eo more quo in festo Scenopegiæ: Res non sine admiratione prætereunda: & quæ non in animum revocare non potest *Zechar.* xiv. 16. atque *Johan.* vii. 8.

Ver. 19. Ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Talmudicis, כולא עלמא אזיל בתריה.

Ver. 20. Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες, &c.

Gentiles fuisse, ut reddit *Vulg. interp.* non dubito: & *Syro-Græcos* fuisse suspicor, eosque de *Decapolitanis*, vel *Gadarensibus*, vel

vel *Hippenis* : & ratio conjecturæ, partim quod se applicant ad *Philippum* de *Bethsaida*, ut ob vicinitatem notum, partim, quod probabilius est, Græcos tam Galilæis, & locis ubi Christus sua edidit miracula, vicinos, proniores videri posse, & ad religionem Judaicam, & ad videndum Christum, quam qui remotius habitantes.

Ast : Sunto Gentiles alii & non Græci : aut sunto Græci de regionibus remotissimis, quidnam tandem Græco aut Gentili cum festo Judæorum , aut cum eorum religione ? Dicant ipsi Judæi,

1. *Menachoth* fol. 51. 2. & 73. 2. *Si Ethnicus mittat Holocaustum suum è regione Ethnica , & simul mittat cum eo libamina, offeruntur ista libamina : si vero ille non mittat libamina , offeruntur libamina* sumptu *congregationis* [notetur illud.] Habentur hæc eadem in *Vajikra rabba* fol. 166. 2. Et utrobique additur, quod hæc res una erat inter septem , quæ institutæ erant à Synedrio magno. Et quod sacrificium Ethnici non est nisi holocaustum. שלמי גוי עולות , *Sacrificia Eucharistica Gentilis sunt holocausta*. Et ratio redditur גוי לבו לשמים, *Animus istius Gentilis est erga, Deum.* Gloss. *Mavult ut sacrificium suum totaliter absumatur igne, Deo, quam* [ut Eucharistica] *comedatur ab hominibus*. Vid. & *Menachoth* fol. 72. 2. & *Temurah* fol. 103. 1. &c.

Josephi illud notandum in

De bell. lib. 2. cap. 30. *Eleazarus filius Ananiæ Pontificis juvenis audax, persuasit ministrantibus in Liturgia* μηδενὸς ἀλλοφύλου δῶρον ἢ θυσίαν προσδέχεσθαι, *ut non reciperent oblationem aut sacrificium cujusquam alienigenæ.* Τοῦτο δ' ἦν τοῦ πρὸς Ῥωμαίους πολέμου καταβολὴ , *Hoc autem erat fundamentum belli cum Romanis.* Nam sacrificium pro *Cæsare* rejecerunt.

Cap. 31. Seniores ut *Eleazarum* & suos à tali proposito revocent, orationem ad eos habentes, inter alia, hæc aiunt. *Majores suos templum plurimum adornasse*, ἐκ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἀλλοφύλων, *ex rebus à Gentilibus sacratis* : ἀεὶ προσδεχομένους τὰς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐθνῶν δωρεάς : *semper accipientes dona ab exteris Ethnicis : & non statuisse differentiam inter sacrificia quorumvis, nam illud irreligiosum*, &c. Hæc & plura cum dixerant, *in medium proferunt sacerdotes quosdam morum patriorum peritos , qui ostenderent* ὅτι πάντες οἱ πρόγονοι τὰς ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν θυσίας ἀπεδέχοντο , *quod omnes majores eorum acceperunt sacrificia ab Ethnicis.*

II. Nec dona, oblationes, & sacrificia *miserunt* solum Gentiles, sed ipsi personaliter aliquando adierunt templum, & adorarunt.

Inde atrium templi extimum, vocatum est *Atrium Gentium*, & חול, *Atrium commune*: quo allusum est *Apoc.* xi. 2. *Atrium quod est extra Templum ejice & ne metiaris, Nam datum est Gentibus.* Atque ex iis erunt qui adorabunt numero immensurabili. *Et calcabunt urbem sanctam mensibus quadraginta duobus.* Non est καταπατήσουσι, *conculcabunt*, ut vastatores, sed πατήσουσι, *calcabunt*, ut adorantes, ut Esai. I. 12.

'*Bemidbar. rab.* fol. 224. ארמאים וטמאמת נכנסין להר הבירה, *Syri, & immundi ex mortuo, ingressi sunt montem templi.*

Hieros. Avodah Zarah fol. 40 1. *Rabban Gamaliel ambulans in atrio Gentium, videt fœminam ethnicam, ac de ea benedixit.*

Joseph. ubi ante. *Eos jam provocare Romanorum arma, & bellum cum iis sibi desponsare, & cultum novum introducere, impietatemque cum periculo urbis suadere* εἰ παρὰ μόνοις Ἰουδαίοις οὔτε θύσει τις ἀλλότριος οὔτε προσκυνήσει, *si prater Judæos solos, nemo alienigena sacrificet, aut adoret.*

Unde suspicio ista de *Trophimo*, à Paulo in templum introducto, respicit non hoc Atrium, sed Atrium Mulierum, in quo erat ipse *Paulus* se purificans.

Pesachin fol. 3. 2. Historia est de Ethnico quodam qui edit Pascha Hierosolymis: Sed quem, cum detegerent eum esse Ethnicum, interfecerunt: nam Pascha à præputiato nequaquam comedendum. At nihil talis periculi præputiato atrium gentium ingredienti & adoranti.

Ver. 24. Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, &c.

Quomodo quadrat responsio Christi cum re proposita? Hoc modo. Itane? Num Ethnici me cupiunt videre? Num Gentiles me quærunt? Appropinquat jam tempus ut ego glorificer, In conversione Gentilium. Veruntamen, sicut granum tritici non fructum fert, nisi jactum in terram atque ibi moriens, & si ibi mortuum fuerit multum fert fructum: sic mihi primum est moriendum, & ego jaciendus in terram, & exinde crescet de me infinita seges Ethnicorum.

Esai.

Esai. xxvi. 19. *Mortui tui vivent*, נבלתי יקומון, *Cum cadavere meo resurgent*. Sic Gallic. *Ressusciteront avec mon corps:* & vernac. nostra, **Together with my body shall they arise.** At proprie, *Corpus meum resurgent*, ut versio interlin. Ethnici in peccatis suis mortui, cum cadavere meo resurgente, à morte sua etiam resurgent: Imo corpus meum resurgent, ut pars mei, & corpus meum mysticum.

Ver. 28. Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω.

Non levis petitio Christi, *Pater glorifica Nomen tuum*, cum responsum referat à cœlo per vocem audibilem. Et quidnam præcise sibi voluit ista petitio? Ex contextu judicandum. Christus, ex occasione Græcorum eum videre cupientium, ansam arripit de morte sua differendi, & suos hortandi, ut exemplo ejus vitam suam non ament, sed perdendo custodiant ad vitam æternam. Quo altius de morte sua loquitur & meditatur, eo magis turbatur anima ejus, quod & fatetur, ver. 27.

Unde autem ista turbatio? Ex apprehensione furoris & insultis Diaboli. An Christus in agonia & passione sua rem habuerit cum Deo irato, quæro, certus sum quod cum irato Diabolo. Cum ille jam staret, & perstaret in summo & eminentissimo apice & gradu obedientiæ, quod fecit in passione, vix congruum videtur, ut ingemisceret sub ira Dei, congruentissimum ut sub ira Diaboli. Nam

I. Jam dimicandum erat inter serpentem & semen mulieris, ut *Gen.* III. 15. de gloria Dei & salute hominum. In quo agone nemo dubitaverit diabolum omnem furorem, & vires suas exerturum ad extremum usque.

II. Deus Diabolo laxavit omnes habenas, atque absque ulla omnino restrictione permisit ei, ut potestatem & vires suas exerceret pro posse suo & velle, quippe quod sciret athletam suum Christum, satis superque valentem esse, non ad insultus ejus ferendum solum, sed & vincendum.

III. Vincendum autem ei erat non per potentiam divinam, nam parum erat omnipotenti creaturam vincere utcunque potentissimum, sed per obedientiam, per justitiam, per sanctitatem.

IV. Hinc ergo turbatio animæ & agonia Chriſti, omnem furorem Satanæ illico paſſuri; ſuſpendente interim activitatem ſuam potentia divina, atque eum armis iſtis ſolum committente.

Circa hanc rem igitur erat petitio Chriſti, & reſponſum cœleſte: quod & colligi poteſt ex ſequentibus, ver. 31. *Nunc Princeps hujus mundi ejicietur foras.*

Nunc turbata eſt anima mea, inquit ille, *& quid dicam?* Non convenit ut deprecer hanc horam, nam ex inſtituto & propoſito veni ad hanc horam. Illud ergo quid mihi precandum, ô pater, hoc eſt, Ut nomen tuum, & promiſſum, & decretum tuum contra diabolum glorifices, ne ille glorietur. Et reſponſum eſt cœlitus, Nomen meum ſemel glorificavi antehac, in victoria tua ſuper *Satanam* in tentationibus in eremo, & nomen meum jam etiam glorificabo in victoria tua in hoc certamine.

Luc. IV. 13. *Finita omni tentatione, receſſit ab eo Diabolus ad tempus*, & receſſit victus. Et jam rediit multo magis inſolens, & multo magis vincendus.

Et ſic jam tertio, teſtimonio & voce de cœlo honoratus eſt *Meſſias*, ſecundum officium ejus regale: ſicut fuerat ſecundum officium ſacerdotale, cum iniret miniſterium ſuum à baptiſmo, *Matth.* III. 17. & ſecundum officium ejus Propheticum, cum declararetur ille qui audiendus, *Matth.* XVII. 5. cum *Deut.* XVIII. 15.

Ver. 31. Ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου.

שר העולם, *Princeps mundi:* Phraſiologia ſcriptoribus Judaicis non ignota, & quo ſenſu, ex his conjice.

Sanhedr. fol. 94. 1. Cum Deus *Ezechiam* facturus eſſet *Meſſiam* אמר שר העולם, *Dicit Princeps Mundi ei, O Domine æterne Præſta deſiderium hujus juſti.* Ubi Gloſſ. *Princeps mundi eſt Angelus, in cujus manus traditur totus mundus.*

Quiſnam ille ſit, eloquuntur Magiſtri in

Bemidbar rabba fol. 277. 4. *Cum lex daretur, adduxit Deus Angelum mortis & dixit ei* העולם כולו ברשותך, *Totus mundus eſt in poteſtate tua, excepta tantum gente hac* [Iſraelitica] *quam elegi mihimet ipſi. Dicit R. Eliezer filius R. Joſe Galilæi, Dixit Angelus mortis coram Sancto benedicto. Ego creatus ſum fruſtra in mundo:*

mundo: Respondit ei Sanct. ben. Ego te creavi ut sis advertens [משכל] *super nationes mundi, excepta tamen hac natione, super quam non datur tibi potestas.*

Bereshith rabba fol. 86. 4. *Si venerint nationes mundi conjuratæ contra Israelem, dicit iis Sanct. ben.* שרכם לא היה יכול לעמוד כו, *Princeps vester non potuit stare coram Jacobo*, &c.

Jam vero nomen Angeli mortis, iis est *Samael.*

Targ. Jon. in Gen. III. 6. *Et vidit fœmina* ית סמאל מלאך מותא, *Samaelem Angelum mortis, & timuit*, &c. Infinitis vicibus occurrit sub hoc nomine apud Rabbinos. Et existimant eum esse Principem Diabolorum.

Elleh haddebharim rabba fol. 302. 2. סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא, *Angelus Samael improbus, est Princeps omnium Satanarum: Angelus mortis* ὁ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστιν ὁ Διάβολος, Heb. II. 14. Principem quidem Dœmoniorum vocant *Beelzebul*, Matth. xii. ast illud sub peculiari notione, ut ostendimus isto loco.

Concipiunt *Samaelem* decepisse *Evam*: sic Targ. ante: & *Pirke R. Eliezer* cap. 13. *Serpens quæcunque opera patravit, & verba loquebatur, ea non nisi ex suggestu Samaelis egit & locutus est.*

Concipiunt nonnulli eum colluctatum fuisse cum Jacobo. Hinc illud quod adduximus ante. Dicit *Sanct. ben. nationibus mundi, Princeps vester non potuit stare coram eo. Princeps vester*, id est, Princeps omnium nationum. Quem dicunt Rabbini לארכיסטים נדמה, *apparuisse Jacobo in specie Archilatronis*; & *R. Chaninah bar Chama dicit*, שרו של עשו היה, *Princeps Esavi erat*: i. e. Princeps Edom. Jam vero *Princeps Edom erat Samael*, Gloss. in *Maccoth* fol. 12. 1.

Fingunt sibi Septuaginta nationes mundi traditas fuisse regimini totidem Angelorum. [bonos vix indulgebunt Gentilibus.] Cui opinioni favet versio Græc. in *Deut.* xxxii. 8. *Quando dividebat Altissimus gentes* [in Lxx nationes inquiunt illi] *quando separabat filios Adam*, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν Ἀγγέλων Θεοῦ. Supra hos Principes concipiunt Monarcham unum supra omnes eminentem, eumque *Samaelem Angelum mortis*, Archidiabolum.

Cum vulgo ergo loquitur salvator, cum Diabolum vocat *Principem hujus mundi*: & illustratur Phrasiologia eo magis, si

cast

eam ſiſtas in Antitheſi ad Principem illum, cujus regnum non eſt de hoc mundo, Principem ſcilicet mundi futuri. Confer. Heb. II. 5.

Ut Princeps iſte nationum mundi, tyrannidem ſuam exercuerit inter Gentiles, captivos eos ducens in omne peccatum & perditionem, opus non habet illuſtratione. Jam itaque videns Chriſtus Græcos, id eſt Gentiles aliquos, ipſum quærentes, & videndi ipſum ſtudio captos, lætanter pronuntiat, inſtare jam tempus quo Princeps iſte de throno & tyrannide ſua deturbabitur. Et cum ego exaltatus fuero in cruce, atque ipſum qui mortis poteſtatem habet morte devicero, omnes gentes ex ejus tyrannide ad ad me traham.

Ver. 34. Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, &c.

Ex lege, id eſt ut apponitur Phraſiologia לדברי סופרים, *Verbis Scribarum:* ſic frequentiſſime occurrit מדאוריתא היא, *Hoc eſt ex lege*, vel Scriptura: cui oppoſitum מדרבנן היא, *Hoc eſt ex Rabbinis.*

Meſſias manet in æternum: Unde ergo magiſtri tempus & annos ejus definiunt? quidam ad ſpatium XL. annorum, quidam LXX, quidam trium generationum. *Sanhedr.* fol. 99. 1. Poſt dies *Meſſiæ* expectarunt ſucceſſuram æternitatem.

Ver. 39. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, &c.

In infidelitate ſua non conſtricti erant, quia *Eſaias* hæc dixerat, ſed quia vera ea erant quæ *Eſaias* de illis dixerat, *Incraſſatum eſt cor eorum*, &c. Quam Prophetiam ſi mentem eorum capio, à ſe amovent quam longiſſime, & ſenſum ejus pervertunt penitus.

Roſh haſhanah fol. 17. 2. *Dicit R. Jochanan Magna res eſt pœnitentia, quæ reſcindit decretum judicii determinatum contra hominem: ſicut dicitur, Incraſſatum eſt cor hujus populi, & aures ejus obduratæ, atque oculi ejus compreſſi, ne oculis videat, & auribus audiat, & corde intelligat*, ושב ורפא לו, *At convertetur, & ſanabitur:* nam in talem ſenſum verba hæc ultima reddunt, ex diametro contrariantem animo Prophetæ.

Fingunt *Eſaiam* ob promulgationem præcipue hujus Viſionis

nis & Prophetiæ, fuisse à *Manasseh* rege serra aut securi dissectum.

Jevamoth fol. 49. 2. *Traditio. Simeon ben Azzai dicit, Inveni librum Hierosolymis——— In quo scriptum erat Manasseh occidit Esaiam. Dicit Rabba, Hac ratione judicavit & occidit eum. Dicit ei, Magister tuus Moses dicit, Non videbit homo Deum & vivet. At tu dicis Vidi Jehovam sedentem super solium excelsum, & exaltatum. Moses Magister tuus dicit, Quisnam est sicut Deus noster in omnibus quibus invocamus eum,* Deut. iv. 7. *At tu dicis, Quærite Dominum dum est inveniendus,* Esai. Lv. 6. *Moses Magister tuus dicit, Numerum dierum tuorum adimplebo,* Exod. xxiii.26. *At tu dicis, Quindecim Annos ad dies tuos adjiciam,* Esai. xxxviii. 15. *Dixit Esaias, Novi quod non est auscultaturus, in quocunque illi dixero; si quid illi dixero ut scripturas conciliem, ille fastuose aget. Dixit ergo,* איבלע בארזא, *Concludam me intra hanc cedrum. Adduxerunt cedrum & serra dissecuerunt eam.* כי מטא להדי פומא נח נפשיה, *Cumque serra os ejus attingeret, expiravit. Idque ideo quod dixerat, Ego habito inter populum impurum labiis.*

Manasseh occidit *Esaiam*, & factum, ut videtur, non improbant *Gemaristæ*, ideo quod accusaverat Israelem ob impuritatem labiorum; ô ne tange Israelem.

Ver. 41. Ὅτι εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ.

Esai. vi. 1. *Vidi Dominum sedentem super thronum.* Ubi Targ. הויתי ית יקרא דיי, *Vidi gloriam Domini,* &c. Sic *Exod.*xxiv. 10. *Et viderunt Deum Israelis.* Targ. וחזו יקר, *Et viderunt gloriam Dei Israelis.* Et ver. 11. *Et viderunt Deum.* Targ. וחזו יקרא, *Et viderunt gloriam Dei:* & sic alibi Targumistæ non raro: laudati ideo à suis quod sic reddiderint, Quia nemo potest videri Deum.

Dici ergo posset, quod Evangelista noster loquitur cum Targumista, & gente, cum dicit quod Esaias videt *gloriam* Domini, cum *Esaias* ipse dicat, quod vidit *Dominum.*

Ast altior est sensus: Et minime dubito ego, Gloriam hanc Christi quam vidit *Esaias*, fuisse gloriam talem quali describitur *Christus* adveniens ad vindictam, & supplicium sumendum de gente Judaica. Ut cum dicitur *Venire in regno suo, in gloria*

sua,

sua, *in nubibus*, &c. gloria scil. vindictrice. Nam animadverte.

I. Ut *Esaias* viderit *Postes januarum quassatos*, vergentes quasi in ruinam. II. *Templum ipsum repletum fumo.* Non repletum nube, ut olim, specimine divinæ præsentiæ, sed fumo prænuntio, & prognostico conflagrationis, & incendii. III. Vidit *Seraphim*, id est Angelos igneos, propter incendium prædeterminatum. IV. Audiit decretum de excœcatione, & obduratione populi, donec urbes & terra vastabuntur.

CAP. XIII.

Ver. 1. Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

Vulg. Beza Interlin. *Ante diem autem festum Pascha.* At qua authoritate *Diem* adjecerint ipsi videant. Nam I. Lingua certe vulgari Judæorum, חג הפסח, & חג העצרת, & חג הסוכות, nunquam non denotant totam festivitatem & tempus Paschatis, Pentecostes, & Scenopegiæ, nulla omnino particula excepta. Nec occurrit vox Ἑορτὴ apud sacras paginas alio significatu.

II. Durius est cœnam Paschalem excludere extra titulum τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, cum ab ea derivata fuerit cognominatio totius festi. Quod faciunt illi qui hanc cœnam, de qua agimus, fuisse arbitrantur cœnam Paschalem, & tamen Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

Ostendimus pluribus ad *Matth.* xxvi. 2, 6. Cœnam de qua hic mentio, eandem fuisse cum ista *Bethaniæ* habita in domo *Simonis leprosi* biduo ante Pascha.

Ver. 2. Καὶ δείπνου γενομένου.

Agnoscimus Aoristum, & tamen non credimus Cœnam fuisse peractam. Occurrit ipsissima eadem vox in historia ejusdem

dem cœnæ, *Matth.* xxvi. 6. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ: Quod à Marco profertur, Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ, cap xiv. 3. Sic Δείπνου γενομένου, nihil aliud est, quam Δείπνου ὄντος.

Contexamus plenam historiam.

Jesu cœnanti apud *Simonem* leprosum, biduo ante Pascha, effunditur à fœmina in caput unguentum pretiosissimum: Obmurmurantibus quibusdam ob profusionem, tuetur ille fœminam & actionem apologia: & post finitam apologiam, surgit illico à mensa, quasi media cœna, & se accingit ad lavandum pedes discipulorum. Atque ita, dum indignantur illi ob unctum ejus caput, non dedignatur ille lavare eorum pedes.

Rationem actionis tam extraordinariæ expiscari aliquantum potes, ex præfatiunculis quas adhibet Evangelista ante historiam.

I. *Sciens Jesus venisse jam horam* Ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου, &c. [Non absimilis Phrasiologia, in *Bemidbar rabba* fol. 243. 3. *Dixit Abrahamus, Ego sum caro & sanguis*, למחר נפטר מן העולם, *Cras ego* Μεταβαίνων ἐκ τοῦ κόσμου.]

Refricuerat memoriam discessionis ejus ex mundo, quod fœmina jam eum unxerat in funerationem, & surgit illico à mensa, ut valedictorium aliquod specimen exhibeat suis humilitatis & charitatis suæ, & exemplar iis mutuæ humilitatis & charitatis inter se.

II. *Cum Satanas immisisset in cor Judæ ut proderet eum*, opportunum erat, ut aliquo indicio demonstraret se suos sibi vendicare & confirmare adversus lupum, qui non ovem quidem, sed hircum, è grege tamen suo surripuerat. Non negligendum est quod dicitur, quod *discipuli* indignabantur propter profusionem unguenti, Matth. xxvi. 8. ac si serperet malum obmurmurationis in alios etiam, præter *Judam*: quod forsan Christum excitavit eo vehementius, ut hac actione morbo isti occurreret.

III. *Sciens Jesus Patrem omnia in manus dedisse sibi*, ver. 3. Proditorem tradit Satanæ, reliquos firmat sibi: externa ablutione significans, suos à Satana liberari per ablutionem Christi. An pedes etiam *Judæ* laverit, quicunque determinationem aggredietur, videat ut se ex hoc dilemmate extricet.

Si lavit, quare *Judas* portionem in Christo non habuit æque

ac reliqui? Nam si illud verum, *Nisi te lavero, non habes portionem mecum*, nonne & illud? *Si te lavero, habes.*

Si non lavit *Judam* cum reliquis, sed omisit, quomodo tum ignorarunt reliqui quis immundus, ver. 10? quod penitus ignorarunt.

Ver. 5. Εἰς τὸ νιπτῆρα.

Iadaim cap. 4. hal. 1. *Isto die* [quo præfecerunt *R. Eleazarum ben Azariah* Synedrio] *numerata sunt suffragia, & determinarunt* עד עריבת רגלים, *de pelvi qua lavandi pedes, à duobus Logis usque ad decem Logos.*

Ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας, &c.

Circa ipsam actionem observandum

I. Fuisse rem inusitatam, ut superiores lavarent pedes inferiorum. Inter officia præstanda ab uxore erga maritum, hoc unum erat, ut lavaret faciem ejus, & manus, & pedes, *Maimon.* in אישות, cap 21. Eadem præstanda à filio patri, *Tosaphta* in *Kiddushin* cap. 1. Eadem etiam à servo erga herum, *Kiddushin* fol. 22. 2. At non vice versa. Nec quod memini, incubuit istud officium discipulo erga magistrum, nisi forte concludatur intra illud, *Honorandum esse magistrum à discipulo plus quam patrem.*

II. Nunquam loti sunt pedes solum sub notione purificationis legalis. Lotæ sunt manus solum à Pharisæis sub ea notione, at non pedes: & manus & pedes à sacerdotibus, at non pedes solum. Illud igitur quod dicitur ante de עריבת רגלים, *Pelvi in qua lavandi pedes*, non ita sonat, ac si in ea lavarentur pedes in purificationem legalem, sed per traditionem cavetur, ne ex defectu justæ quantitatis aquæ, pedes & personæ, immunditiam contraherent, dum lavantur.

Quò longius ergo recedit hæc actio Christi à communi more, eo altius assurgit ad erudiendum suos, proposita non solum in exemplum, sed & in doctrinam.

III. Quoad modum actionis: Verisimile est eum pedes eorum lavisse, eo modo quo & ipsius pedes sunt loti, Luc. vii. 38. nempe dum adhuc accumberent mensæ, pedibus post se protensis.

ſis. Et ſi ordinem ſeſſionis obſervaret, ordiendum erat primum à *Petro*, qui loco ſedit poſt ipſum primo: Quod credit *Nonnus* dum reddit Ἀρχόμενος Σίμωνος, &c. In quam ſententiam eunt & alii. Et tum verba Ἤρξατο νίπτειν, *Incepit lavare*, tali ſenſu ſumenda ſunt, ac ſi diceretur, Paravit, aut Diſpoſuit ſe ad lavandum. Niſi forte innuat Phraſiologia, eum aliquos diſcipulorum lavare incepiſſe, ſed non laviſſe omnes: Quod ego quidem facile crediderim. Nam cum illud quod fecit fecerit in exemplum ſolum & doctrinam, & non in aliquam purificationem, valuit duos vel tres lavare, æque ac ſi laverat omnes. Et ſic ego retia dilemmatis antea memorati evitaverim, dicendo, illum non ſolum *Judam* omiſiſſe illotum, ſed & aliquos etiam alios. Quid ſi *Petrum*, *Jacobum* & *Johannem* ſolos laverit? & prout eos antea à reliquis diſtinxerat, ad ſecretiora ſua conſilia eos admittendo, ſic forte & in hac actione diſtinguit. De his prædixit quod ſubituri illi erant martyrium, & nonne per hanc lotionem eundem baptiſmum quo & ipſe baptizandus erat deſignat? Et ſicut fœmina caput ejus unxerat in ſepulturam, ita ille pedes eorum lavat in parem ſignificationem.

Ver. 13. Ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος.

רבי, *Rabbi*, & מר, *Mar*: tituli inter Doctores uſitatiſſimi, & inter Hieroſolymitanos & Babylonicos.

Ver. 23. Ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ.

Gloſſ. in *Beracoth* fol. 46. 2. *Soliti ſunt comedere diſcumbentes, & reclinati in latus ſiniſtrum, & pedibus ad terram, ſinguli ſuper lectos ſingulos.*

Gemara: בזמן שהן שתי מטות, *At cum forent duo lectuli, ille qui primus erat, ſedit ſummus:* ושני לו למעלה הימנו, *Et ſecundus ab eo ſedit ſupra eum.* Gloſſ. *Lectus ſecundi,* לצד מראשותיו של גדול, *erat juxta cervical primi.*

בזמן שהם שלש, *Cum tres forent, digniſſimus diſcubuit in medio, & ſecundus ab eo ſupra eum, & tertius infra.* Gloſſ. *Tertius diſcubuit juxta pedes primi.*

וכי בעי לאישתעויי בהדי, *Et ſi vult colloqui cum eo* מתריץ

תרוצי ומשתעי, *Erigit se, & erectus sedet, & colloquitur cum eo.*

Gloss. *Si dignissimus vult colloqui cum secundo ab eo, necesse est ut erigat se à recubitione sua & erectus sedeat, nam quamdiu ille est reclinatus non potest colloqui cum eo, quia secundus est post occiput primi, & facies primi est alio aversa. Praestaret ergo secundo ut sederet infra eum, nam tum potest audire verba ejus cum sedet reclinatus.*

Sic & *Lypsius* de more Romanorum.

Modus accubitus hic erat. Jacebant reclinata superiori parte corporis in cubitum sinistrum, inferiori in longum porrecta & jacente, capite leviter erecto, dorso pulvillis modice suffulto. Et primus quidem discumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur juxta dorsum secundi. &c. Et tandem addit, *Eundem accumbendi morem in Judaea fuisse temporibus Christi apparet clare ex Johanne——— & Luca*, &c.

Discumbentibus ergo Christo & Discipulis, accubuit *Petrus* à tergo Christi, & *Johannes* à sinu. *Johannes* in sinu Christi, & Christus in sinu *Petri*. Non potuit ergo Christus prompte colloquium cum *Petro* in aure habere [nam susurris in aure haec res transigebatur.] *Petrus* ergo supra caput Christi *Johannem* prospectans, nutu eum excitat ut de re interroget.

Sic Gemara citata, de *Persis* [i. e. ni fallor, de Judaeis in Persia] cum non possent ob hunc modum accubitus inter se colloqui מחוי לידי מחוג, loquebantur per signa, manibus aut digitis.

Praetereundum non est quod dixit Glossator, quod soliti sunt discumbere reclinati in latus sinistrum, *pedibus in terram*, quod videtur intelligi, cum quis discumberet solus, aut duo tantum. Et docet *Gemara* inversum esse ordinem sessionis, cum duo tantum discumberent, nam tum secundus sedit infra digniorem, non post cervical ejus.

Et diversitas erat etiam mensarum. Nam mensa ordinaria Pharisaei, vel Discipuli sapientum, erat minuta; quae tres tantum excepit convivas, aut circiter, & erat mensa quae plures.

Ordinariam mensam depictam habes in

Bava bathra fol. 57. 2. *Qualisnam est mensa discipulorum sapientum?* שני שלשי גידל׳ ושליש גלאי ועליו קערות וירק, *Duae partes de tribus stratae sunt mappa, & tertia pars nuda est, & super istam partem disposita sunt scutella & olera.*

ומבעתו

וטבעתו מבחוץ, *Annulus autem mensæ erat ab extra.*

Gloss. *Soliti sunt annulum figere in margine mensæ, quo mensam suspenderent.* Suspensio ista mensæ, cum foret extra usum, videtur fuisse ut tutior esset à contrahenda immunditia: & suspensio ista arguit mensam fuisse parvam & levem. Annulus ille erat *ab extra* cum pars ista mensæ in qua erat annulus, nuda foret & non obtecta mappa: ita ut annulus tum non foret inter convivas, sed *ab extra* in loco scil. isto vacuo, ubi conviva nullus. Et plura ibi de dispositione annuli, ab intra, aut ab extra. Gloss. *Si assideret puerulus ad mensam cum patre, tum annulus erat ab extra, & non inter convivas, ne puerulus cum annulo lusitans mensam concuteret & motaret.* Gemara, הא דאיכא שמעא הא דליכא שמעא. Si foret famulus ministrans ad mensam tum ita disposita est mensa, ut annulus esset ab intra, inter convivas, noctu præsertim: Ne famulus huc illuc discursitans impingeret in annulum.

Ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς.

De hac re diximus ad *Marc.* x. 21. Ubi super verba ista Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, addamus hæc quæ illic omissa.

II *Paralip.* xviii. ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. Græc. Καὶ ἠγάπα αὐτὸν συναναβῆναι μετ᾽ αὐτοῦ εἰς Ῥαμὼθ τῆς Γαλααδίτιδος. Ubi Ἠγάπα, *Dilexit*, est pro Ἔπεισε, *Persuasit*: & sic *Complut.* Ubi *Nobilius*, *Diligebat eum*, *id est omnibus eum officiis prosequebatur, magnaque benevolentiæ signa præbebat.* Sic Jesus juvenem illum intuens. Ἠγάπησεν αὐτὸν, i. e. הסיתהו, Persuavit, animavit, blandis verbis & gestibus eum est complexus, ut urgeret & excitaret eum ad viam pietatis.

Ver. 26. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, &c.

Insolitum hoc ut sic buccellam alicui porrigeret: & quid de ea re judicare potuerunt reliqui discipuli? Verisimile est eos rem sic intellexisse, ac si Christus dixisset. Quod tu facis, faciendum est cito, ne cuncteris ergo donec cœna sit peracta, & mensæ remotæ, sed accipe hanc buccellam pro reliqua parte cœnæ

cœnæ tuæ, & exi & expedi tua negotia. Sic illi de re concipere potuerunt, ſolo Johanne, quid ſibi vellet, percipiente. Niſi forſan & Petrus, quæſtionis à Johanne propoſitæ non ignarus, non ignarus etiam foret quid reſponderit Chriſtus per iſtam actionem.

Ver. 27. Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, &c.

Novit & Satanas quid Chriſtus ſibi vellet. Nam cum per iſtud indicium, data buccella, declaraverat ille proditorem, intrat Diabolus. Sat ſciens & jam conceſſam eſſe licentiam intrandi. Nam ſicut introierat in ſerpentem, qui decepit primum *Adamum*, ſic etiam novit ſecundum *Adamum* non prodendum, niſi per aliquem in quem etiam intraret.

Ὃ ποιεῖς ποίησον τάχιον.

Pro tacita & ſevera comminatione, eaque cum aliqua irriſione prolata, ego hæc verba intellexerim: q. d. Bene novi quid machinaris, Age, *quod facis fac cito:* aliter per mortem prævenieris, nam brevi jam tibi eſt vivendum, & vitæ terminus quam proxime appropinquat; ut Pſal. CIX. 8. *Dies ejus ſunto pauci*. Atque intra biduum & trinoctium actum eſt de *Juda*.

Ver. 30. Εὐθέως ἐξῆλθεν· ἦν δὲ νύξ.

Sic prodit proditor ad opus ſuum tenebrarum, duce Diabolo, comite nocte. Duo milliaria emenſurandi ei ſunt à *Bethania* ad *Hieroſolymam*. Quærendi & congregandi ſacerdotes, ut de proditione ſua paciſcatur: quod an factum ab eo, ipſa hac nocte, an die inſequenti, ſilet hiſtoria ſacra, nec tanti eſt ut inquiramus. Quot nodis ſe illaqueat iſta opinio, quæ concipit omnia hæc acta ipſiſſima nocte cœnæ Paſchalis, non tam arduum eſt demonſtrare, quam mirum eſt authores ipſos iſtius opinionis non obſervaſſe.

Ver. 33.

Ver. 33. Τεκνία.

Vajicra rab. fol. 177. 3. *Ecce ego & Filii quos mihi dedit Dominus*, Esai. VIII. 18. *Num vero fuerunt illi filii ejus? Nonne fuerunt discipuli ejus? Hinc discas* לתלמידו של אדם שנקרא בנו, *Quod discipulus cujusvis vocatur ejus filius.* Et forsan Christus jam locum istum *Esaiæ* respexit. Nam cum jam exclusus esset proditor, & filius perditionis, quam apte potuit ille dicere, *Ecce ego & filii mei*.

Ver. 38. Οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ.

Hoc non ita sonat, Nullus gallus canet, antequam tu ter me abnegaveris, nam illud falsum, cecinit enim gallus antequam *bis* eum abnegaverat. Sed hoc sensu, Non absolvet gallus gallicinium suum, &c. Et quidem non absolverat dimidium gallicinii.

In *Ioma* fol. 21. 1. distinguunt gallicinium in cantum primum secundum, & tertium. Primum vocant illic, קריאת הגבר. *Cantum galli*: Secundum כשישנה, *Cum iterat*: Tertium כשישלש, *Cum tertiat*. Distinctio apud alias gentes etiam satis nota, & tempora distincta. Jam ergo cum adesset tempus, & nox ipsa cum hoc eventurum, tum dicit, *Hodie, etiam hac nocte* לא ישנה הגבר, *non canet gallus bis*, &c. At nunc, biduo ante istam noctem, dicit tantum Ἀλέκτωρ οὐ φωνήσει, *Gallus non canet*, id est non absolvet cantum suum: Et sic occurrit Christus nimiæ *Petri* confidentiæ, prædicens eum, illud quod tam fidenter præsumpserat, tam parum præstiturum, ut intra tempus & spatium gallicinii ter abnegaret.

CAP. XIV.

Ver. 1. Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία.

NON potuerunt non animo turbari, ob discessum magistri jam instantem: at sunt & alia quæ super hoc discessu animos eorum cruciant mœstitia & perplexitate.

I. Nam cum universali gentis opinione, expectarunt restitutionem regni Israelitici per *Messiam*, Act. I. 8. expectarunt per eum redemptionem Israelis à jugo Ethnico, *Luc.* xxiv. 21. Expectarunt eum suos cum pompa, festivitate, splendore, & triumpho excepturum, *Matth.* xx. 20. & eheu omnia evenerant contraria, paupertas, contemptus, derisio, persecutio: Et cum magister & Messias eorum illico sit discessurus, nulla ulterius de talibus rebus, vel spes vel expectatio. Et hoccine regnum Messiæ?

Contra hunc languorem animos eorum solatur, docendo, quod in domo patris cœlesti, non in terrena hac regione, expectandæ ab iis mansiones suæ: & quod illic ille eos hospitio excepturus, non in terrenis domiciliis.

II. Introduxerat Christus novam aliquam normam & faciem religionis: quam amplexantes illi, terga dederant veteri suo Judaismo, magna ex parte, atque hinc non potuerunt non odium, & periculum sibi excitare, quid nunc agendum à magistro derelictis?

Severum erat illud, si verum, *Sanhed.* cap. *Helek* hal. 1. *Epicuro* [i. e. spernenti discipulos & doctrinam sapientum] *non est portio in mundo futuro.* Et illud *Rosh hashanah* fol. 17. 1. *Heretici, & Apostatæ, & Epicuri —— & qui se separant à moribus Synagogæ, descendunt in Gehennam, atque ibi judicantur in æterternum.*

Tremenda

Tremenda hæc, & quæ terrere potuerunt animos discipulorum, qui moribus Synagogæ in plurimis valedixerant, & Judaismum abdicaverant, & vah, nunc ille qui eos huc duxit discessurus!

In hac re ut eos stabiliat

I. Authoritatem suam proponit, in ipsum nempe credendum esse, æque ac in Deum. Ubi duos nobilissimos fidei Christianæ articulos docet. I. De Deitate *Messiæ*, quam negarunt Judæi. II. De vera fide & salvifica, de qua illi cæcutierunt.

II. Docet varias in domo patris sui esse mansiones: & admissionem esse in cœlum sanctis viventibus sub variis Oeconomiis, & administrationibus. Ne turbetur ergo cor vestrum ob immutationem in Oeconomiam Judaicam introductam, nec vos pigeat quod Judaismo vestro abacto, novam religionis administrationem sitis accepturi, *Nam in domo patris mei sunt mansiones multæ.* Vosque æque admittendi sub nova hac administratione, ac quivis alii, vel ante legem, vel sub lege.

Ver. 3. Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.

Confer Num. x. 33. *Præcedebat arca fœderis, ad explorandum iis requiem.*

Ver. 6. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.

Et quare tandem hæc superadduntur de *veritate & vita*, cum quæstio foret tantum de *Via?*

I. Responderi potest per Idiotismum Hebræorum, quibus *Via, veritas & vita* idem esse possit quod *Via vera & viva.*

Hierem. xxix. 11. לתת לכם אחרית ותקוה, *Ad dandum vobis finem & spem*, vel expectationem: Id est Finem speratum vel expectatum. Sic *Kimch.* in loc. *Finem bonum sicut vos expectatis.*

II. Videtur Christus refellere velle sententiam Judæorum, quibus Lex erat, via, veritas, & vita, & quidem omnia: & propriam authoritatem & potestatem novam normam religionis introducendi asserere: quia nempe ille est via, veritas & vita, sensu magis proprio & sublimi quam lex esse potest.

 Fœlicius

Fœlicius Judæo foret, ſi fœlicius judicare poſſet de lege, & diſtinguere inter accedere ad Deum *in* lege, & accedere ad Deum *per* legem: ut & inter Vivere *in* lege, & Vivere *per* legem.

Extra omnem controverſiam eſt, nullo modo accedi poſſe ad Deum, niſi *In* lege Dei: nam quis exlex, atque extra ſemitas mandatorum Dei, poteſt ad eum accedere? Sic quoque impoſſibile eſt ut quis vivat niſi *In* lege Dei. Nam quis poteſt vivere extra legem Dei, & non ambulans in ejus præceptis? At conſequi acceſſionem ad Deum, & favorem ejus *per* legem, & vivere *per* legem, id eſt per opera legis juſtificari, longe aliud ſonat. Nam per Chriſtum ſolum vita & juſtificatio: per eum ſolum acceſſio ad Deum.

Hæc fingunt Rabbini in *Buva bathra* fol. 74. 1. & *Bemidbar rab.* fol. 271. 1. *Oſtendit quidam cuidam Rabbino locum ubi abſorptus eſt Corah cum ſuis, atque Audi, inquit, quid dicunt. Audierunt eos dicentes,* משה ותורתו אמת, *Moſes & lex ejus eſt veritas. Uniuscujuſque menſis Calendis, volutat eos Gehennah, ſicut caro volutatur in lebete, & Gehennah dicit,* משה ותורתו אמת, *Moſes & lex ejus eſt veritas.*

Veriſſimum quidem eſt illud, in falſiſſima hac legenda, Quod *Lex Moſis eſt Veritas:* at diſce O Judæe ſanius judicare de ejus Veritate, quod nempe non ſit veritas ultima, non ſumma, ſed Chriſtus eſt ipſa veritas veritatis *Moſis*, ut cap. I. 17. *Lex data eſt per Moſen, ſed gratia & veritas* ἐγένετο *per Jeſum Chriſtum.*

Ver. 7. Εἰ ἐγνώκειτέ με, &c.

Ardua res erat expiſcari cognitionem *Meſſiæ* ex Lege & Prophetis ſub templo primo, at dupliciter ardua ſub ſecundo. Nam ſub templo primo *Moſes* habuit velum ſolum ſuum, & Prophetæ propriam ſolum obſcuritatem: At ſub ſecundo duplicatur obſcuritas per tenebras & fumum traditionum: quæ non ſolum veram doctrinam fidei & religionis obfuſcaverant, ſed & in ſummis fidei articulis, doctrinam, veræ ex diametro contrariam, introduxerant: ut in articulis de juſtificatione, de perſona, regno, & officio *Meſſiæ*, &c.

Quantum caliginis, & tenebrarum, ex his fumis, animis Apoſtolorum adhuc inſederit difficilius & audacius eſt emenſurare.

ſurare. Agnoverunt *Jeſum* eſſe verum *Meſſiam*, cap. I. 41 Math. xvi. 16. ſi vero in aliquibus non clare judicarent de ejus officio, opere, & regimine, laborabant adhuc morbo gentis epidemico. Quo ſpectare videntur verba præſentia, *Si me cognoviſſetis*, & plene & recte dijudicaretis de munere, opere, & authorirate *Meſſiæ*, in omnibus hiſce quæ doceo & facio, agnoſceretis voluntatem, mandatum, authoritatem patris.

Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν.

Reddere licet, *A modo cognoſcite eum.* Hinc porro agnoſcite Patrem in omnibus quæ ego feci, atque introduxi, aut ſum introducturus, atque in iſta re acquieſcite. Atque in me, & in his quæ ago, exiſtimate vos videre Patrem.

Ver. 8. Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

Cum daretur lex *Moſi*, viderunt Iſraelitæ Deum in gloria ſua: & tu, cum jam aliam legem & Oeconomiam introducis, ſi patrem ejuſque gloriam oſtenderis, ſat nobis erit, & de ea re non ambigemus amplius.

Ver. 16. Ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν.

Quamvis פרקלט apud Judæos frequentiſſime occurrat pro *advocato*, & ſenſus iſte tribuatur voci Παράκλητος hoc in loco, tamen aptius videtur ſi reddas per *Conſolatorem*.

I. Inter nomina & titulos *Meſſiæ* apud ſcriptores Hebræos, *Menahem*, *Conſolator*, præcipue obtinuit, & *dies Meſſiæ* apud eos vulgatiſſime vocantur *Dies Conſolationis*.

Bab. Sanhedr. fol. 98. 2. Enumerantur nomina Meſſiæ, *Shiloh*, *Ijnnon*, *Chaninah*, *Menahem*. Et *Hieroſ. Beracoth* fol. 5. 1. Refertur *Meſſiam* natum fuiſſe in *Bethlehemo*, nomine *Menahem*.

Luc. II. 25. Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ.

Targ. in *Hierem.* xxxi. 6. *Qui deſiderant annos Conſolationis venturos.* Et ſoliti ſunt jurare per deſiderium ſuum videndi hanc Conſolationem, אראה בנחמה, *Ita videam Conſolationem.*

Jam ergo applica hæc verba Salvatoris. Expectatis Conſo-

 lationem

lationem cum gente in *Messia* & præsentia *Messiæ*. Bene, At mihi quidem est discedendum, & præsentia mea subtrahenda, verum ego mittam vice mea alium Consolatorem.

II. Mœstorum & turbatorum erant jam Discipuli animorum, & talibus quadrat melius promissio *Consolatoris*, quam *Advocati*.

Ver. 17. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

Observato, ut totus mundus jam succubuerit sub falsitate & errore: Gentiles sub spiritu delusionis, & Judæi sub delusione traditionum, elucebit & ratio tituli hujus, *Spiritus veritatis*, & quam oportunum & necessarium erat, ut spiritus iste jam mitteretur in mundum.

Ver. 26. Ὑμᾶς διδάξει πάντα.

Sic cap. XVI. 13. *Ducet vos in omnem veritatem.* Ubi merito quæri potest, an quisquam unquam, præter Apostolos, doctus & ductus fuerit *in omnem veritatem*. Verum quidem est, quod omnis fidelis ducitur in omnem veritatem necessariam sibiipsi. At ducti sunt Apostoli in omnem veritatem, & necessariam sibi & universæ Ecclesiæ.

Ver. 30. Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων.

Cum Phrasiologia τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων in vulgari gentis usu, Diabolum exprimeret ut dominantem Gentilibus, eodem sensu bene intelligi potest in his verbis, cum instaret jam tempus, cum contendendum inter Christum & Diabolum de dominio & regimine inter Gentiles.

Ver. 31. Ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Statuminant hæc verba, tempus & locum hujus orationis; quæ continetur in capite hoc decimo quarto. Locus erat *Bethania*, tempus erat cum jam die paschatis profecturi forent à *Bethania* Hierosolymam.

Ista quæ à Christo dicta sunt capite decimo tertio, dicta sunt

binoctio

binoctio ante Pascha, idque *Bethania* ubi Christus cœnavit in domo *Simonis leprosi*. Egit ibi diem posterum, & noctem alteram, & cum jam tempus esset die Paschatis eundi *Hierosolymam* ad pascha, tum dicit, *Surgite, eamus hinc*. Quid actum & dictum ab eo, pridie Paschatis, dum adhuc moram traheret *Bethaniæ*, Evangelista non memorat. Hæc solum memorat quæ dicta in ultima sua valedictione, ante cœnam Paschalem, & à *Bethania* discessione. Ista quæ habentur capitibus XV, XVI, XVII. protulit post cœnam Paschalem, & institutam Eucharistiam.

CAP. XV.

Ver. 1. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή.

IN Antithesi hæc sume ad ea quæ prædicantur de *Israele*. *Israel est vitis*, Psal. LXXX.8. Esai. V. 7. Hierem. II.21,&c. Atque

In *Vajicra rabba* fol. 207. 2, 3. Fit parallelismus inter vitem & Israelem, & notatur congruentia in sedecim particulis, & plerumque vafris.

At illud quod præcipue hic respiciendum, hoc est: Nempe quod hucusque Israel fuerat vitis, in quam insitus atque insertus fuit quicunque se voluit ad cultum veri Dei recipere. Ast amodo, plantandi omnes non in Israelitismum, sed in professionem Christi. Huc spectat illud Act. XI. 26. quod Discipuli vocati sunt *Christiani*, & non amplius Judæi aut Israelitæ.

Sermocinatur hæc Christus illico post institutam Eucharistiam, ut diximus,& in institutione Eucharistiæ, ille dixerat *Hoc est novum Testamentum in sanguine meo*, atque illico dicit *Ego sum vitis vera*, &c. Hinc porro futura est Ecclesia sub administratione novi testamenti, & non sub Judaica veteris, atque hinc porro *Ego vera vitis* in quam inserendi omnes palmites Ecclesiæ, & non amplius in Vitem Israeliticam.

Ver. 3.

Ver. 3. Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε.

Cum de vite & palmitibus ſit ſermo, videntur hæc verba alludere ad legem de ערלה, *Orlah*, ſive de Præputio arboris nuper plantatæ, *Levit.* xix. 23. Per primum triennium, fructus erat tanquam non circumciſus, immundus, non comedendus: At vos ô palmites mei, jam mundi eſtis per verbum, idque jam per triennium à me vobis prædicatum.

Ver. 4. Μείνατε ἐν ἐμοί.

Vera quidem fixio & permanſio in Chriſto eſt per veram fidem: At nonne Chriſtus etiam ſpeciatim monet contra Apoſtaſiam ab Evangelio ad Judaiſmum, quæ ita tandem graſſabatur in Eccleſia?

Ver. 6. Ὡς τὸ κλῆμα.

Vid. *Ezeck.* xv. 1. Ubi ſic D. Kimchi, *O fili hominis, ego non interrogo te de vite quæ fert fructum, nam talis eſt æſtimanda, ſed de palmite* [הזמורה] *qui eſt inter arbores ſylvæ, infrugifer, ſicut & illæ.* Ubi per זמורה, quam redimus *Palmitem* [ut vulgo redditur] intelligenda eſt *Vitis agreſtis.* Et ſic R. Sol. in locum, *Ego non loquor*, inquit Deus, *de vite quæ eſt in vinea, & fert fructum, ſed de palmite vitis creſcentis in ſylvis.* Senſus ergo Prophetæ hic eſt, O fili hominis, quidnam erit lignum vitis præ omni ligno? Vitis, ſcilicet agreſtis, inter arbores ſylvæ, quæ infrugifera eſt, ſicut & illæ.

Et hic ſenſus ſalvatoris, Omnis palmes in me qui non fert fructum ejicitur, ut palmis vitis ſylveſtris, quæ ad omnia inutilis præter focum.

Eodem ſignificatu ego זמורה, ſumſerim apud eundem prophetam, cap. viii. 17. והנם שלחים את הזמורה אל אפם. Ubi nota Maſoretica ſuper vocem אפם. חד מן יח מלין תיקון סופרים, *Quod hæc eſt una de octodecim vocibus, quæ corriguntur à Scribis*; & lectam volunt אפי. Prolixum foret varias ſuper locum commentatorum ſententias recitare. Lxx. editionis *Romanæ*, Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ὡς μυκτηρίζοντες. *Alexandrinæ*, Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἐκτείνουσιν τὸ κλῆμα ὡς μυκτηρίζοντες. Targ. מיתן בהתא לאפיהון.

Adducunt

Adducunt confusionem ad faciem suam: & variis modis Rabbini & alii. אפם, aut ut lectum volunt Masorethæ אפי, ego non per *Nares* reddiderim, sed per *Iram:* ut hic sit sensus., *Hi faciunt abominationes istas, replentes terram iniquitate, conversi sunt ad irritandum me: Et ecce mittunt palmitem* vitis sylvestris ad *iram meam*, vel ad *iram suam*, i. e. quam meruerunt.

Quasi dicat, Eodem modo quo addit quispiam lignum ad focum, palmitem vitis sylvestris ad ignem ut accendatur vehementius, sic & illi mittunt, & apponunt palmitem ad iram meam, vel ad iram suam quam meruerunt, ut excandescat acrius. Sequitur ergo, *Ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus*, &c.

Ver. 12. Ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Hieros. Beracoth fol. 3 3. *Unoquoque Sabbato addiderunt hanc benedictionem super Ephemeriam istam quæ functa officio suo, hebdomada elapsa, jam exiit. Ille qui hanc domum habitat, plantet inter vos* אחוה אהבה שלום ריעות, *Fraternitatem, dilectionem, pacem, amicitiam.*

Sæpius repetit salvator hoc mandatum, *Diligite invicem:* & *Novum præceptum* vocat, cap. XIII. 34. Nam traditiones antiquaverant mandatum de mutua dilectione, magna ex parte: idque præcipue per impia vota. Cujus aliquod specimen habes, Math. XV. 5. & plura in tractatu *Nedarim*. Vid. & Math. V. 43. *Odio habebis inimicum tuum:* obtinuit in scholis: & super istud præceptum, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, Charitativam hanc glossam habes in

Chetubb. fol. 37. 2. *Sotah* fol. 8. 2. *Diliges proximum sicut teipsum*, ברור לו מיתה יפה, *id est Decerne ei mortem facilem*, nempe cum morte mulctandus est per Synedrium.

Cum recognoscis frequentem iterationem hujus præcepti, *Diligite invicem*, recognosce & illud Matth. X. 34. *Non veni Pacem mittere sed gladium:* Et meditare horrendas istas seditiones & strages, quibus inundata atque obruta est gens ista, ipsa in se per dissidia cruenta & bella civilia sæviente, & clarius percipies necessitatem hujus præcepti, & veritatem istius sermonis, *Per hoc noscent omnes quod Discipuli mei estis si diligatis mutuo.*

Ver. 15.

Ver. 15. Ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους ὅτι πάντα, &c.

Sic de Abrahamo *Amico Dei*, Gen. xviii. 17, 18.

Ver. 16. Οὐχ' ὑμεῖς με ἐξελέξασθε.

Nam apud Judæos in more erat, ut discipuli eligerent sibi magistrum.

Avoth cap. 1. hal. 6. *Josua ben Perachiah dixit* עשה לך רב, *Acquire tibi magistrum, atque obtine tibi collegam.*

Ver. 22. Ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον.

Sic etiam ver. 24. Utrobique est sermo de peculiari isto peccato, rejectione *Messiæ*. Si ego non ista locutus fuissem, atque fecissem, quibus plane demonstravi me esse *Messiam*, illi rei non fuissent rejectionis mei. At cum hæc fecerim, satis patet eos ex mero odio mei patrisque ea actitare quæ actitant. Exponit salvator quodnam peccatum velit, Cap. xvi. 9.

CAP. XVI.

Ver. 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

De ejectione à tota Congregatione Israelis hoc esse intelligendum, eo facilius credo, quod ita à Judæis contra Samaritanos processum noverim: quibus odiosi discipuli *Jesu*, æque ac Samaritani, atque illos frequentissime כותים, *Cuthæos*, appellant æque ac hos.

Sic ex ecclesia ejectum, bonis suis spoliarunt, ut Ezr. x. 8. quod & fecerunt cum Shammatizato. *Moed Katon* fol. 81. 2. Unde quæri etiam potest, an Shammatizatio non ejecerit ex tota Congregatione: Et secundo quæri, An ejectus è tota Congregatione unquam fuerit readmissus. Notetur illud in

Avodah

Avodah Zarah fol. 7. 1. כולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית, *Neminem horum recidivantem recipiunt iterum in æternum.*

Docent Gloſſatores ſermonem eſſe de plebeiis aut laicis qui, ſibi aliquando normam religioſam aſſumentes, iterum retrogradiuntur. Non admittunt eos לחברות, in ordinem aut ſocietatem iſtam iterum. An igitur recidivantes ab Evangelio ad Judaiſmum ſuum, admiſſi ſunt rurſus in Eccleſiam Judaicam, cum diſceſſerant antea à Judaiſmo? Sed hæc obiter.

Erat revera duplex Epocha perſecutionis Eccleſiæ Apoſtolicæ, ante Apoſtaſiam ſcil. illam, de qua frequens mentio eſt poſt. De iſta Apoſtaſia prædixerat Salvator in tremenda illa parabola de ſpiritu immundo ejecto; at redeunte cum ſeptem pejoribus. Et *ſic erit*, inquit, *improbæ huic generationi*, Matth. xii. 45. Et veſtigia ejus obſervare licet in unaquaque fere Apoſtolorum Epiſtola.

Jam ergo obſervetur illud II *Theſſal.* II. 3. *Non adveniet Dies Domini*, Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, *Dies Domini* de quo agit, eſt cum adventurus Chriſtus in vindicta & ultione ſua contra Hieroſolymam, & gentem Judaicam, de qua Phraſiologia dicturi ſumus ad cap. xxi. 22. Diem illum præceſſuræ erant *Apoſtaſia* & revelatio *Hominis peccati*: quod & ex ipſa hiſtoria temporum demonſtrari poſſet, ſi hiſtoricum ageremus aut Chronographum.

Cum itaque ſevera nimis & trux perſecutio excitata fuerat ab Infidelibus Judæis ante iſtam Apoſtaſiam, non parum aucta eſt poſt, & ab infidelibus, & Apoſtatis: quam diſtinctionem bene obſervare potes ex hoc commate.

Δόξαν λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

Sic קנאין, *Zelotæ*, quorum mentio in *Sanhedr.* fol. 81. 2. קנאין פוגעין בו, *Zelotæ interimunt eum.* Gloſſ. *Hi ſunt viri probi qui zelo afficiuntur in cauſa Dei.* Qui tranſgredientem propriis manibus immediate interfecerunt, non exſpectato judicio Synedrii. Sic loco allegato: *Sacerdotem qui miniſtrat in immunditia non adducunt ad Synedrium, ſed extrahunt ex atrio, & excerebrant ſarmentis ligni* paratis ad fovendum focum in altari.

D d Quantorum

Quantorum malorum, & effusionis sanguinis causa, potuerit esse prætextus talis Zeli erga Deum, facile est cuivis concipere, & dira exempla manifestarunt. Hinc toties illi aggressi lapidare salvatorem. Hinc conjurati quadraginta illi & plures contra *Paulum*. Et Zelotæ isti, quorum carnificina tam famosa in Judaica historia, ansam horrendæ suæ immanitatis arripuerunt primum ab hac licentia.

Ab istiusmodi nebulonibus parum in tuto esse potuerunt discipuli Christi: & revera tripliciter periclitabantur. I. A fulmine excommunicationis, unde illi bonis & opibus suis spoliati, Heb. x. 31. II. A sententia Synedrii, eos vel ad flagella damnante, vel ad necem. III. Ab hisce *Assysinis*, nam nomine hoc nimium in *Europa* noto, eos appellemus. *Assasini* & *Assasinatio* nobis profertur: *Assysini* Gul. Tyrio, quem, de nominis origine legere est opere pretium, de Bell. Sacro lib. 20. cap. 31.

Ver. 8. Ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, &c,

Absfuerat Spiritus Sanctus à populo, quoad dona sua Prophetica & extraordìnaria, per quadringentos jam annos aut circiter: & cum jam redditus & effusus esset modo & mensura tam mirandis, non potuit non evincere *Jesum esse verum Messiam*, Filium Deum, qui Spiritum sic effuderat: & consequenter non potuit non redarguere mundum de peccato, quod in eum non crederet.

Ver. 10. Περὶ δικαιοσύνης δὲ, &c.

De *Justitia* Christi hoc intelligendum, nemo non prompte consenserit, At de quanam Justitia hic agitur, de Justitia ejus personali & inhærente, an de Justitia ejus communicata & justificante? De utraque.

I. Quod ascendit ad Patrem satis arguit *Justum* eum esse, & nullo omnino reatu teneri, quamvis ut reus condemnaretur ab hominibus.

II. Quod effudit Spiritum, arguit *meritum* Justitiæ suæ, aliter non potuerat Spiritum tali modo donasse,

Et de Justitia ejus Justificante hic agi præcipue, facile hoc persuadere

persuadere potest, quod de ea tot & tanta celebrantur in Scriptura.

Esai. LVI. 1. *Salus mea appropinquat, & Justitia mea ut reveletur.*

Dan. IX, 24. *Ut introducat Justitiam æternam.*

Hierem. XXIII. 6. *Hoc est nomen quo vocabitur, Jehovah Justitia nostra.* Et in Epistolis Apostolicis, præsertim vero Paulinis, celebratur hæc Justitia frequentissime, nobilissime: Et est quidem maximum & præcipuum subjectum doctrinæ Evangelicæ.

Vice plurium sumamus illud *Rom.* I. 17. *In Evangelio revelatur Justitia Dei, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ex fide in fidem.* Quæ verba bene quidem commentari possunt in hanc clausulam & præcedentem.

I. Lex docet Fidem, nempe ut credamus in Deum. Sed Evangelium docet procedendum esse ἐκ πίστεως εἰς πίστιν: nempe à fide in Deum, ad fidem in Christum. Nam vera & salvifica fides, non est mera & nuda innixio immediate in Deum, qualem fidem profitentur Judæi, sed fides in Deo, mediante fide in Christo.

II. In lege revelatur Justitia Dei *damnans*, In Evangelio Justitia *Justificans*. Et hoc est magnum Evangelii mysterium, Quod peccatores Justificantur, non solum per gratiam & misericordiam divinam, sed & per Justitiam divinam, per Justitiam scil. Christi, qui est *Jehovah*, & qui est *Justitia nostra.*

Et Spiritus veritatis cum advenit, redarguit & erudiit mundum in duobus hisce magnis fidei articulis, in quibus toto cœlo erratur à Judæis. Nempe de vera & salvifica fide, fide scil. in Christo, & de vero modo & formali causa justificationis, per Justitiam scil. Christi.

At quomodo formatur argumentum? *Ego eo ad Patrem*, ergo evincatur mundus de Justitia mea Justificante.

I. *Vado ad Patrem*, plus denotat quam *Vado in cœlum:* nam omnes salvati dicuntur ire in cœlum: sed per Phrasiologiam videtur Salvator hoc innuere. Perfecto opere, pro quo paragendo misit me Pater in mundum, jam ad eum redeo. Jam vero opus Christi paragendum pro Patre, erat varium, manifestatio Patris, Prædicatio Evangelii, Debellatio hostium Dei, Peccati, Mortis, Diaboli: Præcipuum vero, & à quo pende-

 bant

bant omnia reliqua, erat, ut persolveret Obedientiam vel Justitiam Obedientialem Deo; Creavit Deus Hominem ut obediret Creatori; Quod cum non faceret, sed à Diabolo seductus esset in inobedientiam, ubi jam tum gloria Dei? Triumphat Satanas, quod totum genus humanum in *Adamo*, contra Creatorem calcitrans, ei factum foret obediens, & castra sua sequeretur. Necesse ergo erat ut Christus in carne humana, veniret in mundum, ut vindicaret gloriam Dei, per solutionem obedientiæ, à genere humano debitæ, & dignæ Deo. Persolvit ergo obedientiam, quæ præponderavit inobedientiis omnium mortalium, imo dicam & Diabolorum, nam persolvit infinitam. Persolvit justitiam per quam peccatores justificandi, quæ æquipollebat justitiæ damnanti, nam persolvit infinitam. Hoc erat præcipuum & maximum opus peragendum à Christo pro patre, ut persolveret talem obedientiam & justitiam: & hæc Justitia est magnum & nobile thema, & subjectum doctrinæ Evangelicæ, Rom. I. 17. & de ea necessario & primario erudiendus erat mundus, & in gloriam justificantis, & in manifestationem veræ doctrinæ Justificationis. Jam ergo plane argui potuit de hac Justitia, ex hoc, quod Christus rediret ad patrem, quod facere non potuisset, nisi perfecto opere ad quod præstandum fuerat missus.

II. Non sine ratione additur, *Et vos me non videtis amplius:* i. e. quamvis vos mihi amicissimi, conjunctissimi, tamen præsentia mea non fruemini amplius, unde argui potest quod merito meo fruimini: præsertim vero cum vos videat mundus donis Spiritus mei ita locupletatos.

Ver. 11. Περὶ ἢ κρίσεως ὅτι ὁ ἄρχων, &c.

Judicatum fuisse Diabolum bene notum, cum Salvator eum devicerit per obedientiam mortis suæ, Heb. II. 14. Atque indicium primum istius judicii & victoriæ erat, cum Christus à mortuis resurgeret: proximum, cum Gentiles è carcere Satanæ liberaret, per Evangelium, eumque ipsum carceri mancipare, ut *Apoc.* xx. 1, 2. qui locus in hæc verba optime commentatur.

Utrumque arguit plane, Christum judicaturum totum mundum

dum, nempe omnes in ipſum non credentes, cum jam judicaverit Principem mundi. Atque hic in mentem revocaveris ſententiam Judæorum de Judicio ſub *Meſſia*: ipſum non omnino judicaturum Iſraelem, ſed Gentiles ſolum: imo Iſraelitas potius judicaturos Gentiles, quam ipſos eſſe judicandos: At qui judicavit Principem hujus mundi, authorem infidelitatis, judicabit etiam omnes infideles.

Ver. 12. Οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

Talia erant, inſtitutio Sabbati Chriſtiani, & abolitio Judaici [cujus rei rationem & fundamentum, reſurrectionem ſcil. Chriſti, adhuc non cognoverunt.] Rejectio gentis Judaicæ, cum illi expectarent regnum reſtituendum Iſraeli, Act. I. 6. Totalis antiquatio rerum Moſaicarum, Introductio omnium gentium, & alia pertinentia ad regnum Dei, Act. I. 3. Nam quamvis ille plane locutus fuerat de excidio Hieroſolymæ, Matth. XXIV. quæri tamen poteſt, an illi *rejectionem gentis* etiam intellexerint: an intellexerint omnia Moſaica obolenda, quamvis ille aliquid in rem talem obſcure inſinuaverat, &c.

Ver. 13. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει.

Et mox, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ver. 14. Dictum eſt primum ſecundum Dialectum & morem gentis, ut loquatur ad captum. אם שמעו אומרים, *Si audierunt, docent*, *Sanhed.* cap. 11. hal. 2. Ubi ſermo eſt de judice in Synedrio inferiori, conſulente ſuperiora Synedria: primum triumviralia, & *ſi illi audierunt docent*: ſin minus pergit ad ſupremum.

Poſterius concipi poteſt ſumptum ex *Eſai.* XI. 2. præſertim ſi λήψεται ſit idem quod יקח: ſi vero ſalvator ſenſum vocabuli protulerit per יקבל, & in eo etiam morem loquendi ſecutus eſt familiarem, & vulgo notum. Et videtur quod in hunc ſenſum inclinavit, quia non dicit λήψεται καὶ δώσει, ſed λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ: quod Judæus intelligeret יקבל מן תלמודי, *Accipiet de doctrina*, aut inſtructione mea. Nam Spiritus miſſus eſt à filio inſtructor, ſicut filius à patre redemptor.

Ver. 16.

Ver. 26. Καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.

Non videbitis me quia vado ad patrem, & videbitis me quia vado ad Patrem: i. e. Non videbitis me personaliter, sed videbitis me virtualiter aut operative. Non viderunt quidem eum, cum lateret in sepulchro, at viderunt iterum cum resurrexerat: sed hoc sensu ego quæro an verba hæc sint sumenda, quanquam sit verissimus, quia sic durlusculе sonaret, videbitis me *quia* vado ad Patrem: sed intellexerim potius de ascensu ejus in cœlum, post quem non viderunt eum amplius, sed viderunt tamen in influxu suo & largitione Spiritus. Quo congruunt optime ista quæ sequuntur, *In illo die non interrogabitis me quicquam* [prout jam interrogaturi eratis, ver. 19.] Petite à patre in nomine meo, atque ille omnia revelabit vobis de quibuscunque petieritis.

Ver. 24. Ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου.

Intelligi hæc de donis spiritus extraordinariis, & facilia sunt omnia. Orarunt omnes fideles in nomine *Messiæ*, & cum hi *Jesum* agnoscerent *Messiam*, orarunt in nomine *Jesu Messiæ*. At hucusque nihil extraordinarium petierant in nomine *Jesu*: non virtutem edendi miracula, non revelationem mysteriorum, & futurorum, non spiritum Prophetiæ, &c. nam non necesse iis adhuc erat hæc petere in ejus nomine, cum ipse præsens foret qui hæc exhiberet pro eorum necessitate: ast amodo, cum ille absens, quodcunque horum petierint in nomine ejus, pater donabit. Commentatur optime in hæc verba illud Act. IV. 29, 30. Talia petite cum opus fuerit in nomine meo, & quodcunque petitis accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum, cum videatis me etiam à vobis absentem, tamen à vobis non abesse.

Illa quæ & hic, & alibi in sermonibus Christi, Scholasticam ventilationem subeunt, scholis relinquimus: & plurima omittimus, de quibus plurima dici possent, quia ab aliis jam sunt dicta. Animi & pensi nostri fuit pauca notare quæ vel non ab aliis notata, vel non ubique obvia. Memores tituli hujus opusculi, *Horæ Hebraicæ & Talmudicæ*, in disputationes Theologicas & Scholasticas parcius exspatiamur.

CAP.

CAP. XVIII.

Ver. 1. Πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν Κέδρων.

LITIGATUR circa articulum pluralem τῶν, & circa accentum in Κέδρων: idque sub hac notione, ne conciperetur relationem aliquam esse ad Cedros: quo conceptu deceptus est non nemo dum commentatur, *Dicitur torrens Cedron, id est Cedrorum ibi crescentium.* Sic & Arabs hoc in loco, עבר ואדי אלארז, *Trans torrentem Cedri.* At II Sam. xv. 23. & I Reg. II. 37. retinet vocem קדרון.

Apud Talmudicos קדר significat *stercus.*

Schabb. fol. 33.1. נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן. Ubi glossa reddit קדר per נקבים, *Exoneratio alvi.* Aruch per רעי, *stercus,* & sensus clausulæ est, *Plures moriuntur ex non congrua exoneratione ventris, quam ex fame.*

Non dixerim vocem קדר isto sensu adhibitam fuisse in primæva denominatione torrentis *Kidron:* quin potius quod sic dictus fuerit torrens ob *nigrorem,* aquis scilicet ejus fimo & cœno atratis: nam erat revera potius Cloaca urbis, quam fluviolus. At cum קדר in usu esset etiam pro *stercore*, quod esse potuit, cum exararetur versio Græca, forsan interpretes isti, vocabulum istud Hebræum in Græcum transtulerunt, quod iis non infrequens, ita ut Χειμάῤῥυ τῶν Κέδρων idem iis sit quod נחל קדרין.

Ὅπου ἦν κῆπος.

Hortos & paradisos circa urbem habuerunt magnates populi, etiam in monte Oliveto. Nam non erant horti intra urbem, *Bava kamah* cap. 7. ad fin.

Ioma fol. 58. 2. *Sanguis redundans post aspersionem altaris interioris effunditur ad fundamentum occidentale altaris exterioris. Et sanguis redundans ab altari exteriori, effunditur ad basim ejus Australem:*

stralem : & sanguis iste & ille concurrentes, descendebant per meatum subterraneum in torrentem Kidron. ונמכרין לגננין לזבל ומועלין בהן, *Et venditi sunt hortulanis, ad stercorandum* hortos, *atque illi dato pretio utuntur iis.* Nam sanguis qui fuerat semel in usum sacrum dicatus, non potuit adhiberi in usum communem sine transgressione: Hortulani igitur pro eo pecuniam numerarunt, qua coemeretur sacrificium pro transgressione.

Ver. 3. Μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων.

Talmudicis באבוקות ולפידים. Quidnam autem אבוקות, Φανὸς, conjice ex

Succah fol. 51. 2. *Saltarunt* [in festo Scenopegiæ] *manu tenentes* אבוקות של אור, *Faces ardentes.* Gloss. *Jactarunt faces in altum, & manibus iterum eas excipiebant: Erantque nonnulli eorum in hac facultate adeo periti, ut sic agere possent cum quatuor, imo cum octo facibus, unam jactando, & aliam excipiendo.*

Ver. 10. Μάλχος.

Nomen inter eos usitatissimum, *Malluch*, Nehem. x. 4. 27. Μάλχος Ἄραψ, *Joseph. Antiq.* lib. 13. 9. Erat & hoc nomen dirissimi istius Christianismi hostis *Porphyrii*, itemque patris ejus ut *Luc. Holsten.* in vita Porphyrii: ubi & plures istius nominis recenset.

Prostraverat in terram verbo suo Christus eos qui illum erant prehensuri, ut de fuga discipulorum pacisceretur, & provideret, atque ut divinam suam potentiam demonstraret. Resurgentes illi eum aggrediuntur, *Judas* osculatur, manus illi injiciunt, & tum *Petrus* stringit gladium, &c.

Ver. 13. Πρὸς Ἄνναν πρῶτον.

Nam erat ille *socer Caiaphæ*, atque erat pariter סגן הכהנים, *Sagan sacerdotum*, Luc. III. 2. סגן כהניא, Targ. in II Reg. XXIII. 4. Jam vero *Sagan* erat idem cum הממונה, *Præfecto*, de quo tam frequens mentio apud magistros.

Ioma

Ioma cap. 3. hal. 1. אמר להם הממונה, *Dicit iis Præfectus.* Gloss. ממונה הוא סגן, *Præfectus est Sagan.*

Sanhedr. fol. 19. 1. סגן היינו ממונה, *Sagan idem est qui Præfectus.*

Frequentissima est mentio apud Talmudicos *R. Ananiæ* סגן הכהנים, *Sagan sacerdotum*, ut *Ioma* fol. 8. 2. *Shekalim* cap. 6. hal. 1, &c. Periit ille in obsidione urbis cum *Rabban Simeone*, & *Ismaele*, *Tsemach David*, & *Juchasin* fol. 57. Verum illum ego suspicarer potius fuisse acrem istum judicem Pauli Act. xxiii. quam *Annam* hunc nostrum.

Quare autem ducerent Christum ii, qui eum prehenderant, ad *Annam Sagan*, prius quam ad *Caiapham* Pontificem, Rationem unam reddit Evangelista, nempe quia erat socer *Caiaphæ*, sub qua & alia concludi potest, nempe quod grandævior foret, & majoris experientiæ, & peritior in lege: Nam erant aliquando summi Pontifices, qui erant indoctissimi, quod colligi potest ex suppositione ista in

Ioma cap. 1. hal. 6. *Si Pontifex maximus sit sapiens exponit, sin minus exponunt ei: Si assuetus ille lectioni, ipse legit, sin minus legunt coram eo.*

At vero *Sagan Sacerdotum*, necesse erat ut esset doctior, utpote qui curaret de rebus templi & ministerii, quique assidue isti penso incumberet & præsens foret, cum summus Pontifex rarius præsens foret, atque in istis rebus versaretur.

Juchas. & *Aruch*, לא היה ממונה לכהונה גדולה עד שנעשה סגן, *Non erat rite promotus quispiam ad Pontificatum nisi antea fuerat Sagan.* Caute scilicet proviso, ut in Saganatu experientiam in legibus & ritibus lucraretur, unde aptior evaderet Pontificatui. Verum cum crearentur Pontifices, non tam propter merita, quam per ambitionem & pecuniam, indoctissimi nonnunquam gradum istum ascenderunt. Et nonne tu de isto grege O *Caiapha?*

Videntur ergo Jesum ducere primum ad *Annam*, ut consilio ejus dirigeretur *Caiaphas*, atque duce eo in isto negotio procederet, ipse forsan non omnium mortalium doctissimus. Et ignosce mihi O Pontifex, si ego sententiam istam tuam, *Præstat ut unus moriatur pro populo, potius quam pereat totus populus*, prudentiæ & gravitati tuæ non ascribam, quin potius ferociæ & te-

 meritati,

meritati, quamvis in proprium finem, te inscio, eam direxeri spiritus sanctus.

Aliam rationem quare Christus primum ductus ad *Annam* exhibebimus postea.

Ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τ̃ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.

Si glossa ista quam exhibuimus super eadem verba, cap. xi. 51. heic non quadrabit, ea congruitate qua illic, adjice & hanc, quæ bene quadrabit utrobique. Nempe quod tanta foret vicissitudo in summo Pontificatu, novo Pontifice annuatim fere introducto, ut non absque aliqua necessitate esset, peculiarem istam circumstantiam memorare, *Caiaphas erat Pontifex istius anni.*

Ioma fol. 9. 1. *In templo secundo, quod stetit tantum* 420 *annis, ministrarunt plures quam trecenti Pontifices. De his* 420 *annis deme* 40 *annos quibus ministravit Simeon Justus: &* 80 *quibus ministravit Jochanan, &* 10 *quibus Ismael ben Phabi, & ut dicitur* 11 *quibus Eleazar ben Harsom, & tum computa, & quisquam Pontifex, non complevit annum suum.*

De hoc numero Pontificum diminuitur plurimum in *Vajicra rabba* fol. 189. 1. *In templo primo, quoniam in eo ministrarunt in veritate, ministrarunt tantum octodecim Pontifices, pater & filius & nepos successive. At sub Templo secundo, cum Pontificatum pecunia obtinerent,* [*sunt etiam qui dicunt quod alter alterum incantationibus interemerunt*] *ministrarunt octoginta Pontifices: sunt qui dicunt Octoginta unus; Alii Octoginta duo; Alii Octoginta quatuor. Inter eos Simeon Justus ministravit* 40 *annis. At cum Pontificatum coemerent nummo, abbreviati sunt anni eorum. Historia est de quodam qui misit per filium suum duos modios argenti* [ad coemendum Pontificatum] *atque modii ipsi erant argentei. Et prostitit alius, & misit per filium suum duos modios auri, atque ipsi modii erant aurei.*

De discrepantia numerorum non disputabimus: Forsan numerant Gemaristæ cum summis Pontificibus, etiam *Saganim*, atque eos qui annuatim deputati sunt ut vicarii summi Pontificis, si quid immunditiei illi occurreret. Sunto 80 Pontifices aut circiter, tam frequentes erant immutationes in Pontificatu,

&

& ſucceſſionum viciſſitudines, ut Pontifex hujus anni, vix fuerit vel præcedentis vel ſubſequentis: quamvis quidem in *Caiapha* aliquantum aliter foret: Tamen hoc de illo non immerito additur ab Evangeliſta, vulgarem & communem ſtatum Pontificatus tacite adnotante.

Ver. 15. Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, &c.

Videtur nonnullis eſſe hic confuſio aliqua ordinis hiſtoriæ: Intertexendum ergo hoc loco volunt verſiculum 24. Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν, &c. quippe quod ea quæ referuntur hinc porro, acta ſunt in aula *Caiaphæ*, non in aula *Annæ*.

Ordinem hunc noſtrum retinent Interpretes Syr. Arab. Vulg. & alii, Invertunt *Nonnus*, *Carthus*. Beza, atque eo referente *Cyrillus*, &c. Tacita quidem hoc in loco eſt tranſitio, & inuſitatior trajectio verborum iſtorum in ver. 24. quarum nec hæc ratione ſua caret, nec illa.

I. Obſervandum eſt illud Matth. xxvi. 56. Marc. xiv. 51. *Tunc diſcipuli omnes relicto eo fugerunt*. Et nonne in numero fugientium erat Petrus, ut & alter hic diſcipulus, cum *omnes* fugerent? Docet ergo tranſitio Evangeliſtæ, quod nec Petrus nec alter eum ſecuti ſunt ad aulam *Annæ*: quin quod pro tempore, timiditate confuſi erant, & abſconditi: verum ſeipſos tandem recolligentes, prorepunt, & recipiunt ſe ad turbam jam ad aulam *Caiaphæ* tendentem: vel ſaltem ad aulam tendunt.

II. *Annas* non potuit judicialiter quicquid de Chriſto pronuntiare ſolus: nam cum diſquirendum erat de diſcipulis & doctrina ejus, atque teſtes & pro & contra producendi, efflagitavit hæc res conceſſum Synedricum: Miſit *igitur* eum ad *Caiapham* ubi & Synedrium. Et rejicit Evangeliſta mentionem iſtius miſſionis, uſque dum mentionem habuerat de modo procedendi.

At quare & quo jure abeſt ipſe *Annas* à Synedrio? Num proceſſum rite eſt in Synedrio magno, ſi non adeſſet completus ſeniorum numerus ſeptuaginta unius? Reſpondeat

Maimon. Sanhedr. cap. 3. *Non neceſſe eſt ut Conceſſus Septuaginta unius, ſedeant omnes ſimul in loco ſuo in templo: at cum neceſſario congregandi ſunt omnes, congregentur.* ובאשר העתורו, *Aſt*

 aliis

aliis temporibus, si cui sit aliquod aliud negotium, exeat, & negotia sua peragat, & redeat. Et hoc cautum est, ne sint pauciores quam viginti tres semper considentes, dum durat Sessio. Si opus sit cuiquam exeundi, prospiciat an sint viginti tres de collegis suis adhuc considentes, si ita, exeat, sin minus, maneat usque dum intret alius. Rationem aliam absentiæ Annæ reddimus illico.

Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς ἀρχιερεῖ.

Nonnus notum eum Pontifici supponit Ἰχθυοβόλου παρὰ τέχνης, *Ex arte sua piscatoria.* Alii aliunde ortam hanc notitiam opinantur. In qua re aliquid statuere foret audacius. A quacuncunque tandem causa processerit, oportunius inde potuerat iste discipulus ללמד עליו זכות defensorem Christi, ut testis, egisse propter istam notitiam. Nam

Sanhedr. fol. 32. 1. דיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה, *Ordiuntur judicia capitalia à parte defensoria, & non à parte accusatoria. Omnibus licuit pro parte defensoria agere, non omnibus licuit pro accusatoria.*

Ibid. fol. 40. 1. *Incipiunt à parte defensoria. Unus testium dicit* יש לי ללמד עליו זכות, *Habeo quo eum defendam. Et scholaris aliquis dicit Habeo quo eum accusem* משתקין אותו, *Silentium ei indicunt. At scholariis aliquis dicit. Habeo quo eum defendam, ad seipsos eum evocant, atque inter se collocant, nec descendit ille inde per totum diem.*

Num sic processum cum salvatore? Num pro innocentia ejus manifestanda actum primum, & producti testes? Si ita, adsunt *Petrus* & discipulus alter, qui possunt pro eo testari: at negat *Petrus* se eum scire.

Ver. 18. Ὅτι ψῦχος ἦν.

Frigus erat, nam profunda nox erat, instante jam gallicinio. Et rationem hanc experientia sua doctus, reddit *Biddulphus* noster, qui Hierosolymis extitit tempore Paschali. *Nos sensimus ardorem*, inquit ille, *supra illum quam ordinarie percipimus in Anglia ipsa media æstate, unde miratus sum quomodo ita frigesceret Petrus. Ast intra paucos dies solutum est dubium. Nam decidunt*

rores

rores grandes, quibus à sole non adhuc arefactis, fit frigus, noctu præsertim, &c.

Imo supponunt traditionum patres, gelu & nives occurrere posse in tempore Paschatis, in Canone isto,

Maymon. Kiddush hodesh cap. 4. *Non intercalant annum* לא מפני שלג ולא מפני הצנה, *propter nivem aut propter gelu.*

Intercalatio anni respexit potissimum solennitatem Paschalem: nempe ut per interjectionem mensis intercalati, matura essent omnia, atque apta isti solennitati. Si, cum jam adveniret mensis *Nisan*, non maturesceret adhuc hordeum idoneum ad offerendum manipulum, interposuerunt mensem quem vocarunt *Adar secundum*: Item si viæ non erant adhuc aptatæ, ad itinerandum, ut populus non posset ad Hierosolymas ascendere: Si pontes fracti, ut non possent fluvios transire, interjecerunt mensem, ut cum, post istum mensem, *Nisan* jam intraret, parata essent omnia ad solennitatem Paschalem requisita. At si gelu aut nix foret, cum ordinario suo cursu introiturus esset *Nisan*, istius ergo non intercalabant omnino. Unde planum est occurrisse nonnunquam gelu, aut nivem isto tempore.

Ver. 21. Ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας.

Nonne Jesus hic appellat jus & normam usitatam? nempe ut primum evocentur testes pro parte defensoria. Saltem, audiendi primum erant tales: [at quisnam audet *pro* eo testari?] Dicitur *Matth.* XXVI. 59. quod Primarii sacerdotes, & Seniores & totum Synedrium ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, *quærebant falsum testimonium contra Jesum*, at num quærebant, quæso, verum testimonium *pro* eo? Et num cum falsis suis testibus egerunt pro more? Severo & accurato examine eos explorantes, imo terrentes מאיימין, & gravi hortatu monentes ad veracitatem? [quod secundum jus fieri oportuit, *Sanhed.* cap. 4.] De hac re ego plurimum dubito.

Ver. 28. Ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα.

I. Ostendimus ad *Marc.* XIV. 12. comestionem agni Paschalis, nunquam tralatam fuisse à vespera diei decimi quarti jam

exeuntis

exeuntis ; nec propter Sabbatum, imo nec propter immunditiam Congregationis : ita ut pluribus non opus sit ad confirmandum, Judæos ipso isto tempore, agnum suum comedisse quo & Christus. Hoc tantum adjiciamus. Supponatur eos domum *Pilati* introiisse, atque inde immunditiam contraxisse, ex tecto Ethnici, nonne immunditia ista æstimata fuit sub prædimento טבול יום ? Si ita, tum lavere se potuerunt vespere, & mundi esse ad comedendum agnum Paschalem, si modo ille ista vespera comedendus : Ast eum comederant vespera antecedente.

II. Τὸ Πάσχα igitur hic apud Evangelistam nostrum, non agnum Paschalem denotat, sed *Chagigam* Paschalem : de qua hæc pauca observemus.

I. Deut. xvi. 2. וזבחת פסח, *Et sacrificabis Pascha Domino Deo tuo oves & boves.* Ubi R. Sol. *Oves* [*sicut dicitur* , *De agnis aut hædis : Boves*] *pro Chagigah.* Et R. Bechai in locum. *Oves* לחיוב פסח, *In debitum Paschatis, Boves* לשלמי חגיגה, *in sacrificia Chagigæ.* Sic & R. Nachmanid. *Boves* לחוג חגיגה , *ad celebrationem Chagigæ.*

Pesachin fol. 70. 2. צאן זה פסח, *Oves pro Paschate*, בקר זו חגיגה, *Boves pro Chagigah.*

Gloss. ibi pag. 1. *Nonne Pascha est solum de agnis aut hædis ?* Exod. xii. 5. *Si ita, quare dicitur* בקר, *Boves ? Ad adæquandum omne quod adhibetur ad Pascha.* מה פסח דבר שהוא חובה, *Sicut Pascha* [i. e. agnus Paschalis] *est ex debito, & not fit nisi* מן החולין, *de pecoribus communibus* [i. e. nec de primogeniis nec decimis] *Ita & hoc* [de bobus] *est ex debito , & non nisi de communibus.*

Vid. II Paralip. xxx. 24, &c. & xxxv. 8, 9.

II. *Chagigah* erat pro lætitia & exhileratione : secundum illud in Deut. xvi. 14. *Et lætaberis in festo tuo*, &c. Atque inde sacrificia quæ in istum usum parata sunt , vocantur שלמי שמחה, *Sacrificia pacifica*, vel Eucharistica *hilaritatis.*

III. Proprium tempus adducendæ Chagigæ, erat dies decimus quintus.

Aruch in חג. *Edebant, bibebant & lætabantur , & sacrificium Chagigæ ad quod adducendum tenebantur die decimo quinto* , vel die festo, i. e. festi primo, &c.

Erat

Erat quidem cum adducerent *Chagigas* die decimo quarto, ſed hoc non adeo uſitatum, & ſub certis conditionibus, de quibus

Peſachin fol. 89. 2. *Quandonam adducunt Chagigam cum agno?* בזמן שהוא בא בחול בטהורה ובמועט, *Quando venit in die alio hebdomadis, & non Sabbato, quando in munditia, & quando in parvitate.* Poſtremam clauſulam explicet Gloſſa, reliquas nos poſtea.

במועט, *Id eſt ſi agnus ſit minus quam quod ſatisfaciat toti ſocietati tum parant Chagigam, & comedunt Chagigam primum, & deinde agnum*, &c.

Et ratio redditur à gloſſatore alio. *Nempe ut mediocriter ſatientur* ventres comedentium, antequam incipiant comedere de agno, nam ſi famelici aggrederentur agnum, corpore minutum, illi autem numero multi, periculum eſſet, ne oſſa frangerent, dum eſurienter roderent.

Hujus & aliarum notionum ergo, reputant magiſtri *Chagigam* diei decimi quarti, multis numeris non adeo abſolutam, ac diei decimi quinti, quorum diſcuſſiones producere foret prolixius. Hæ ſufficiant.

Peſachin ubi ante, *R. Iſſai dicit Chagigah diei decimi quarti, non eſt de officio:* & aliquantum poſt,

R. Eliezer dicit, Per Sacrificia pacifica quæ mactant veſpere diei feſti [primi] *non fungitur quiſquam officio ſuo, vel quoad lætitiam, vel quoad Chagigam.*

Et jam redeamus ad verba Evangeliſtæ.

III. Dies decimus quintus erat cum renuerent patres Synedrii intrare Prætorium Pilati, ne polluerentur, quin quod comedere poſſent Paſcha; hoc eſt *Chagigam.*

I. Cum vulgo loquitur Evangeliſta cum eam vocat *Paſcha.*

Zevachin fol. 7. 2. *Scriptum eſt, Obſerva menſem Abib*, ועשית פסח, *ut facias Paſcha.* שיהו כל עשיותיו לשם פסח: *Ut ſint omnia quæ facis ſub nomine Paſcha.*

Menachoth fol. 3. 1. עגל ופר ששחטן לשום פסח, *Vitulus & juvencus quem mactant nomine paſchatis*, vel pro paſchate. Nota illud, Vitulus eſt Paſcha, uti & agnus.

II. Seſe parant & aſtringunt hi ſeniores ad comedendam *Chagigam*, Paſchalem iſto die, quia dies inſequens erat Sabbatum:

tum: Nam *Chagigah* non pepulit Sabbatum.

Pesachin ubi ante. חגיגה אין דוחה את השבת, *Chagigah non pellit Sabbatum.* Atque inde illud quod protulimus ante, quod Sabbato non erat adducenda *Chagigah*, ut nec in causa immunditiei, quippe quod *Chagigah* & immundities quamvis pellerent Pascha, non tamen pepulerunt Sabbatum.

Ver. 31. Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Num jocatur, aut iis irridet Pilatus cum dicit, *Accipite eum & secundum legem vestram judicate eum?* Non negandum est judicia capitalia adempta esse à Judæis quadraginta annis ante excisionem urbis; prout ipsi affirmant frequentissime: Ast unde ista ademptio? Vulgo recipitur, Romanos jam Judæorum dominos à Synedriis eorum abstulisse potestatem & licentiam judicandi in capitalibus: De qua quæstione fuse diximus ad Math. xxvi. 3. Pauca hic adjiciamus.

I. *Avodah Zara* fol. 8. 2. *Rabh Cahna dicit, Cum ægrotaret R. Ismael bar Jose, miserunt ad eum dicentes, Dic nobis O domine duo aut tria quæ aliquando dixisti nobis nomine patris tui. Dicit iis Centum & octoginta annis ante excidium templi, dominabatur regnum impium* [Romanum] *Israeli. Octoginta annis ante excidium templi* גזרו טומאה על ארץ העמים, *determinarunt* [patres traditionum] *de immunditia terræ Ethnicorum, & circa vasa vitrea. Quadraginta annis ante excidium templi migravit Synedrium, & sedit in tabernis. Quid sibi vult hæc traditio? Rabh Isaac bar Abdimi dicit, Non judicarunt* דיני קנסות, *Judicia mulctativa.*

Gloss. *Talia erant judicia, de mulctando inferentem vim, & allicientem virginem, & circa pretium servi—— Cum ergo non sederunt in conclavi Gazith, non judicarunt de iis, & sic cessarunt judicia ista mulctativa.*

Sic perit pars una judiciariæ potestatis; non per Romanos abrepta, sed quasi è manibus decidens ipsius Synedrii. Nec à Romanis abrepta ab iis est potestas judicandi in capitalibus, sed ipsi per oscitantiam & stolidam suam lenitatem eam amiserunt: Nam sic pergit Gemara.

Dicit Rabh Nachman bar Isaac, Ne dicat quod non judicarunt judicia mulctativa, sed quod non judicarunt judicia capitalia. Atque unde

unde hoc? כיון דחוו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן, *Cum viderent quod ita multiplicarentur homicidæ ut non possent eos judicare, dixerunt Præstat nobis, ut migremus è loco ad locum* כי היכי דלא לחייב, *Nam quomodo possumus* [hic sedentes, & non punientes eos] *reatum non nobis contrahere?*

Obligatos se existimabant ad puniendum homicidas dum sederent in conclavi Gazith שהמקום גורם, *nam ipse locus restrinxit:* verba sunt Gemaristarum: super quæ gloss. *Conclave Gazith erat ex dimidia parte intra sanctum, ex dimidia, extra: & ratio erat quia requisitum erat, ut Synedrium sederet prope divinam majestatem. Atque hinc est quod dicunt, quicunque instituit judicem non idoneum, est ac si plantaret lucum juxta altare Domini, sicut scriptum est, Judices & officiarios statues tibi, atque illico sequitur. Non plantabis tibi lucum juxta altare Domini*, Deut. xvi. 18. 21. *Migrarunt igitur è Gazith & sederunt in Tabernis: Nam quamvis Tabernæ forent in monte templi, ast illic non sederunt tam prope divinam majestatem ac in conclavi Gazith.*

Rem totam ordine compingamus.

I. Stolidissima erat lenitas Synedrii circa judicia capitalia, idque hac præcipue ratione, quia horrendum erat, morte plectere Israelitam. Vah ille est de semine Abrahami, de sanguine Israelis, nequaquam ille aspere tangendus!

Bava Mezia fol. 83. 2. *R. Eliezar b. R. Simeon, prehendit fures. Misit ad eum R. Joshua ben Korchah dicens* חמץ בן יין, *O acetum fili vini;* [i. e. ô fili nequaquam boni patris] *quousque tu tradis populum Dei nostri ad occisionem. Respondit ille* מכלה קוצים מן הכרם, *Ego eradico sentes è vinea. Cui alter, Veniat ipse Dominus vineæ, atque ipse eradicet.* Nota, Fures Israelitici sunt populus dei, oh noli tangere, sed refer eos ad judicium Dei. Et

Fol. 84. 1. Cum R. Ismael b. R. Jose constitueretur magistratus à rege, *occurrit tale quid ei, nam reprehendit eum ipse Elias, dicens, Quousque tu tradis populum Dei nostri ad occisionem?*

Hinc illud quod & adduximus alibi

Maccoth fol. 7. 1. *Synedrium à quo vel unus morte plectitur intra septennium vocatur Destructorium. R. Eliazar ben Azariah dicit Imo, à quo vel unus intra septuaginta annos.*

II. Nemo non prompte conceperit ex fatua hac lenitate,

& laxatione habenarum judicii, crescere velle numerum latronum homicidarum, atque omnimodæ nequitia; crevitque eo usq; ut nec posset, nec auderet Synedrium, sicut oportuit, de hisce flagitiis animadvertere. Silent leges inter scelera, & de justitia punitiva adeo est conclamatum, ut nec de homicidiis incertis habeatur scrutinium, nec de certis judicium.

Sotah fol. 47. 1. *Ex quo multiplicati sunt homicidæ, cessavit decapitatio vaccæ:* & loco ante citato in

Avodah fol. 8. 2. *Cum viderent quod adeo multiplicati erant homicidæ ut non possent eos judicare, dixerunt, Discedamus,* &c.

Sic & in causa adulterii, quod & observavimus ad cap. VIII.

Maimon. in Sotah cap. 3. *Ex quo multiplicati sunt adulteri palam sub templo secundo, dissolvit Synedrium probationem adulteræ, per aquas amaras,* &c.

Non magis itaque ablata sunt judicia capitalia à Synedrio per Romanos, quam ablata est decapitatio vaccæ per Romanos, aut oblata exploratio uxoris suspectæ per Romanos: quod nemo dixerit. Quinimo

III. Cum viderent patres Synedrii inane esse contendere contra illuviem, & inundationem maleficiorum ingruentium, & grassantium, & quod contra ea authoritate sua valere non possent, nec prout æquum erat judicare, determinant de non judicando: & cum se astrictos opinarentur ab ipsa majestate loci, dum considerent in *Conclavi Gazith* [in ipso atrio Israelis coram altari] ad judicandum secundum authoritatem loci, jam vero ita facere non possent ob superbientes nequitias, excusserunt se è Conclavi isto, & recesserunt in tabernas in Atrio Gentium, & exinde in loca alia, de quibus mentio in *Rosh hashanah* fol. 31. 1.

IV. An redierint unquam ad conclave Gazith si quæritur, Affirmativum tuetur glossa in

Avodah Zarah fol. 8. 2. *Cum pro tempore viderent necessarium esse, contulerunt se ad istud conclave.* Eadem habet etiam in *Chetubb.* fol. 30. 1. Super hanc traditionem

Traditio R. Chaiæ, A die quo excisum est templum, quamvis cessarit Synedrium, tamen non cessarunt quatuor mortes [quæ erant à Synedrio infligendæ.] *Nam qui reus erat lapidationis, aut ille decidit de tecto, aut bestia aliqua eum dilaceravit. Qui reus erat combustionis,*

combustionis, aut cecidit in aliquod incendium, aut serpens aliquis eum momordit; qui reus occisionis [per gladium] *aut traditus est regno Ethnico, aut latrones invaserunt eum, Qui reus strangulationis, aut submersus est in aliquo fluvio, aut suffocatus est angina.*

Objicitur, Quare dicitur *à die quo excisum est templum*, & non dicitur *Quadraginta annis ante excidium templi?* Respondet Gloss. *Aliquando pro necessitate temporis, rediit Synedrium ad Conclave Gazith*, &c. Ast excipit ומשום דיני נפשות ברציחה לא היו חוזרין לעולם, *Verum ad judicia capitalia in causa homicidii, redierunt nunquam: Nam ratio migrationis erat propter homicidia, quia viderunt quod multiplicati fuerunt homicidæ*, &c.

V. Dum non sederet Synedrium magnum in conclavi *Gazith* extincta sunt judicia de capite in omnibus aliis Synedriis.

Gloss. una: *Non judicarunt de capitalibus in Synedriis inferioribus in aliqua civitate, nisi dum sederet Synedrium magnum in conclavi Gazith.*

Alia: *Quo tempore sedit Synedrium magnum in loco suo, ut oportuit, juxta altare, tunc judices constitues in omnibus portis tuis, ad judicandum in capitalibus, at cum recessit Synedrium magnum cessarunt omnia judicia capitalia.*

VI. Migravit Synedrium à *Gazith*, ut vidimus, quadraginta annis ante excidium urbis: atque ipsissimum idem est, quod dicitur, quod *Quadraginta annis ante excidium urbis ablata sunt judicia de capite:* & jam tu judica ô lector de ratione ablationis, quod Romani non in causa fuerint sed ipsi Judæi, atque ipsum Synedrium. Cum recederet illud à Conclavi *Gazith*, evanuerunt ista judicia, & cur recederet videmus plane, ipsis Judæis enarrantibus: Non disputabimus de initio horum 40 annorum [inchoaverim ego à sesquianno ante mortem salvatoris.] non alio referenda sunt verba præsentia Synedrii ad Pilatum, quam ad istam rationem de qua egimus: Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. Et quare tandem ô Patres? Quia necessitate coacti recessimus à conclavi Gazith; ubi si non sedeamus, judicari de capitalibus non potest, vel à nobis, vel ab ullo alio Synedrio.

At quanam necessitate coacti? Quia ita multiplicati sunt homicidæ, at eo audaciæ creverunt, ut nec possimus nec audeamus de iis animadvertere, quod, si ibi sedeamus, ipsam majestas loci à nobis efflagitat.

Notandum est illud apud Evangelistas, quod cum noctu examen Christi habuerant in aula Caiaphæ, mane congregatum est totum Synedrium ut de morte ejus sententiam ferant: Ast ubinam illud? In Gazith absque dubio, si propriis Canonibus atque institutis adhæserint. *Eo se receperunt aliquando urgente necessitate*, ait Glossa ante citata, *excepta solum causa homicidii*, cujus reatus Jesus non postulabatur.

Aut esto, conventum & concessum ab iis fuisse in Tabernis, vel in loco aliquo alio [quod quidem cum traditione sua minime convenit] num veraciter, & ut res erat cum Pilato agunt, cum dicunt Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα? Dixerat ille, *Accipite illum & secundum legem vestram judicate eum.* Judicavimus quidem, sed non possumus eum vel quemvis alium morte afficere. Num hæc revera vera? Unde igitur lapidatio protomartyris Stephani? Unde etiam lapidatio Ben Sarda in Lydda? Hieros. Sanhedr. fol. 25. 4. Vivicomburium filiæ sacerdotis scortantis? Bab. Sanhedr. fol. 52. 1. Juchas. fol. 51. 1.

Probabile est eos neminem ex quo migraverant à Gazith adhuc morte mulctasse, unde Pilato persuadere de ea re erat facilius. Saltem odium trucidationis Christi à se amoliri ambiunt quantum possunt, & turbam timentes si ipsi trucidarent evasionem hanc, quæ aliquo quidem colore veritatis non penitus caruit sibi quærunt, & pro voto iis succedit, divina providentia sic disponente, ut innuit Evangelista ver. 32. *Ut sermo Jesu impleretur quem dixerat significans qua morte erat moriturus:* Crucifixione scil. morte Romana.

Dum hæc cogito, subit illud, quo nihil in bestiæ Romanæ descriptione Apocalyptica notatu dignius. *Draco dedit potestatem suam bestiæ*, Apoc. XIII. 4. Non ita dixeris de imperio Assyriaco Babylonico aut quovis alio, nam non ita dicit scriptura. Et dictat ratio, & docet eventus aliquid patratum fuisse à Roma pro Dracone, quod non ab aliis imperiis: viz. interemptionem filii Dei. Quam rem observare habemus quotiescunque clausulam istam symboli nostri recitamus *Passus est sub Pontio Pilato*; id est Interfectus est ab imperio Romano.

Ver. 37.

Ver. 37. Τί ἐστιν ἀλήθεια;

Dixerat Christus, *Ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Quasi dicat, Non negabo me esse regem sicut tu dicis, nam ad hoc veni in mundum, ut attestarer veritati, occurrat quodcunque periculi occurrere potest. Cui Pilatus *Quid est veritas?* id est Quisnam est verus hujus rei status? Quod tu tam pauper dicas te regem; & dicas te regem, & tamen non de hoc mundo. Quænam est medulla, & verus sensus rei tam ænigmaticæ?

Aut esto quod Christus cum diceret, *ut attestarer veritati*, per *veritatem* intellexisse generaliter Evangelium, quærit Pilatus qualisnam illa veritas? At silet Evangelista, an ad istam quæstionem responderit Christus, an Pilatus responsum sit moratus.

C A P. XIX.

Ver. 2. Πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, &c.

INDICIUM indubitatum quod regnum ejus non de terra, cum coronetur tantum *Spinis & tribulis*, maledictione terræ, Gen. III. 18.

Purpuream vestem induerat ei Herodes, Luc. XXIII. 11. & milites coronam hanc addunt: atque illos etiam ei purpuream vestem induisse dicitur pariter, id est, nudato ante illo ut flagellaretur.

Ver. 13. Εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον.

Quidnam est quod objiciatur, si dixerit quis quod Evangelista per hunc titulum intellexerit *Conclave Gazith*, ubi sedes Synedrii? Et quod cum Judæi nollent ire in Prætorium Pilati [& nonne tribunal ejus in Prætorio erat] ipse iverit in Prætorium & tribunal eorum.

Refert

Refert Ariſtæas quod *Templum ſpectavit ad ortum, posterioribus ejus ad occaſum tendentibus*, τὸ δὲ πᾶν ἔδαφος λιθόστρωτον καθέστηκε, *& totum pavimentum erat lapidibus conſtratum:* cui atteſtantur Talmudici, & ſpeciatim de pavimento, *Joſephus* memorabili hiſtoria.

De excid. lib. 6. cap. 7. *Julianus* quidam in exercitu *Titi* Centurio, Judæos in atrio templi ſtupenda audacia & ſtrenuitate proſequens & occidens, habens autem in calceis ſuis clavos frequentes & acutos fixos, ὥσπερ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστος, *prout habuit miles unuſquiſque*, καὶ κατὰ λιθοστρώτου τρέχων, *per pavimentum lapidibus conſtratum currens, labitur & cadit ſupinus*, &c.

At nonne *Conclave Gazith*, habuit pavimentum lapidibus ſtratum modo accuratiori & nobiliori? Unde aliter ejus nomen?

Dictum eſt לשכת גזית, *Conclave Gazith*, inquit Aruch, *quia ſtructum fuit lapidibus dolatis.* Nonne & ita etiam reliqua conclavia?

In *Bava Mezia* fol. 117. 2. & *Bathra* fol. 2. 1. diſtinguunt inter גויל, & גזית, & כפיסין, & לבינין, *Lapides rudes, & dolatos, & ſemilateres, & lateres.* Jam ergo cum plurima fuerint conclavia circum atria, num illa ex lapidibus rudibus, aut lateribus ſtructa, hoc autem ſolum ex lapidibus dolatis? Magis uniformis procul omni dubio erat tota ſtructura. Et tum probabilorem rationem vix excogitaveris quare locus iſte præ omnibus aliis dictus fuerit *Gazith*, quam à pavimento lapidibus dolatis ſtrato modo accuratiori. Quidnam igitur vetat quo minus per λιθόστρωτον hoc in loco intelligatur iſte locus?

Object. Conclave *Gazith* erat in loco ſancto, & non licitum *Pilato* Ethnico illuc ingredi.

Reſp. I. At ſi per vim vellet quis reſtiterit?

II. Quæro an ille non potuerit in *Conclavi Gazith* ſedere, & tamen non eſſe extra limites *Atrii Gentium*, in quod ingredi licuit Gentili. Pars quidem dimidia iſtius conclavis erat in atrio Iſraelis, aſt in iſta parte ipſi patres Synedrii non ſederunt, quia non licitum erat cuiquam in iſto atrio ſedere niſi regi ſoli. Dimidia autem altera pars in qua ſederunt, erat in *Chel*, & protenſa ut videtur ulterius in atrium gentium. Nam ſi חיל, vel intermurali foret latitudine decem tantum cubitorum, ut *Middoth* cap. 2. hal. 3. arctum & contractum nimis

nimis erat illud spatium, ad sessionem Septuaginta virorum, si conclave non extenderit se aliquantum in Atrium Gentium.

Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ.

Syrus reddit per גפיפתא, id est Περίβολον. Quod quidem ad sensum nostrum potest accommodari, nam חיל, *Chel*, in qua pars hujus Conclavis erat Περίβολος ambiens omnia atria, excepto isto Gentium.

An vero Γαββαθᾶ reddit Λιθόστρωτον Hebraice? גב, *Gab*, inter alia significare *superficiem*, non opus est probatione: Pavimentum autem & superficies soli bene possunt converti, ubicunque est pavimentum: Et prout Conclave istud dictum est singularius *Gazith* Propter pavimentum, lingua veteri Hebræorum, sic etiam bene dici potuit גבא, & גבתא eodem respectu, lingua præsenti Judæorum. Et notetur illud *Hieros. Sanhedr.* fol. 18. 3. זקנים שהיו יושבין על גב מעלה בהר הבית: Quid si redderem *Seniores qui sedent super Gab supremum in monte Templi*. Sed non contendimus.

Ver. 14. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα.

Id est *Præparatio Chagigæ*: de qua diximus ad Cap. XVIII. 28. & fusius ad Marc. XIV. 12. ubi etiam diximus de verbis sequentibus Ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη.

Ver. 20. Ἑβραϊστί.

Id est lingua Transeuphratensium vel Chaldaica, ut notavimus ad Cap. V.

Ver. 22. Ὃ γέγραφα γέγραφα.

Usitatissima talis Phrasiologia etiam apud magistros. *Chetubb.* fol. 96. 1. *Vidua si prehendat*, vel occupet *bona mobilia* mariti sui defuncti in alimoniam suam מה שתפסה תפסה, *Illud quod prehendit prehendit*. Id est Hoc quod fecit stat & obtinet, & bona ista mobilia ei cedent.

Menachoth fol. 3. 1. *Si quis dicat Obligo me ad offerendum oblationem de sartagine, offert autem de craticula, aut ad offerendum de craticula*

craticula & offert de sartagine מה שהביא הביא, *Illud quod obtulit, obtulit.* Id est, quod & ab iis frequentissime usitatum מה שעשוי עשוי, *Quod factum est, factum est*, & non est revocandum.

Jevamoth fol. 106. 2. *Sive sit discalceatio Leviri ante consputationem in ejus faciem, sive sit consputatio ante discalceationem* מה שעשוי עשוי, *Quod factum est, factum est*, & stat & obtinet.

Vaticineris velim Pilate cum Caiapha fere. *Quod scripsi* [JESUS NAZAR REX JUDÆORUM] *scripsi*, & stabit & obtinebit, nec alius Rex *Messias* ab iis obtinendus in æternum.

Ver. 23. Ἔλαβον τὰ ἱμάτια καὶ τὸν χιτῶνα, &c.

Per ἱμάτια intelligi videntur omnia ejus vestimenta, excepto pallio, vel veste exteriori, super quam quia inconsutilis erat, jecerunt sortes.

Targ. in *Psal.* xxii. 19. עלוי פתגי ירמון עדבין, *Super sindonem meam jecerunt sortes*; nam פתגא eidem est *Sindon*, Prov. xxxi. 24. סדין nempe ut convertitur cum טלית.

Matth. v. 40. Θέλοντι τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Id est, Ei qui vult auferre vestimentum tuum exterius, dimitte ei etiam interius.

Ver. 25. Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ.

Sic *Bava Mezia* fol. 83. 2. קם תותי וקיפה וקא בכי, *Stetit sub cruce* [vel sub patibulo] *& flevit.* Historia est de *R. Eliezero ben R. Simeon* qui jusserat iratus suspendi fullonem: לבתר דנח דעתיה, At cum ad sanam mentem rediret, defervescente jam ira, abiit post eum ut illum liberaret, at non potuit, nam illum suspenderant, Recitavit ergo illud, *Qui custodit os suum & linguam, custodit animam suam ab angustia. Stetit sub patibulo & flevit*, &c.

Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ.

Id est Uxor *Cleophæ*, vel *Alphæi.* Nam

I. Confer Marc. xv. 40. *Erant fœminæ spectantes è longinquo, inter quas erat Maria Magdalena, & Maria mater Jacobi parvi, &*

Jose,

Jose. Jam vero sat notum est patrem *Jacobi parvi*, & *Jose* fuisse *Alphæum*, Matth. x. 3.

II. Occurrit nomen חלפי frequenter apud Talmudicos, flexile in lectione, vel in *Alphai*, vel in *Chleophi.*

Echah rabbathi fol. 79. 4. *R. Berechiah* וחלפי בר ויבד.

Midras Coheleth fol. 82. 4. *Dicunt R. Chaija & R. Achah* בשום ר׳ חלפיי.

Hierosl. Nazir fol. 55. 3. *Rabbi* חילפיי, *interrogavit R. Jochanem. Beresh rabba* fol. 14. 4. א׳ ר׳ חלפאי.

Ver. 26. Γύναι ἰδὲ ὁ υἱός σου.

I. *Maimon.* in אישות, cap. 18. אלמנה ניזונת מנכסי יורשין, *Vidua sustentatur de bonis hæredum* [defuncti] *quam diu vidua est, donec recipiat dotem suam.*

II. Defuncto *Josepho*, & jam moriente *Jesu*, non sunt hæredes, nec, ut probabile, opes, quibus *Maria* vidua sustentetur: in extremis igitur agens Christus de ea re curat: & quidem absque dubio curaverat antea. Nam vix concipiendum est, eum nunc primum de alimonia matris cum *Johanne* sermonem habuisse, quin quod antea promissionem de ea re ab illo acceperat. Atque inde amor iste quo illum præ aliis est prosecutus. Verba ergo ejus ad matrem *Mulier ecce filius tuus*, & vicissim ad Johannem *Ecce mater tua*, huc respiciunt, ac si dixisset, Hic ex hoc tempore, quo me filio tuo privata es, instar filii tui futurus est qui te alat: & sic vice versa ad *Johannem.*

Ver. 29. Σκεῦος ἔκειτο ὄξους μεστόν.

Ast nonne hoc erat præter morem ut aceto repleretur, quin potius οἴνῳ ἐσμυρνισμένῳ, *vino myrrhato*, ut Marc. xv. 23?

Ex aliis Evangelistis liquet, Christo fuisse propinatum bis.

I. Antequam affigeretur cruci, Matth. xxvii. 33, 34. *Cum venissent in locum qui dicitur Golgatha, dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum. Et crucifixerunt eum*, ver. 35.

Sic solitum cum damnatis à Synedrio: poculum nempe iis præbere, at vini, myrrha aut thure mysti, ut bibentes à se alienarentur, & insensibiliores fierent cruciatuum, & audaciores contra mortem.

 Sanhedr,

Sanhedr. fol. 43. 1. *Prodeunti ad supplicium capitis* משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין, *Potum dant aliquid thuris in poculo vini.* Οἶνον ἐσμυρνισμένον, Marc. xv. 23. Atque hac dederunt ratione [ut immediate sequitur] כדי שתטרף דעתו, *Nempe ut turbaretur ejus intellectus.* Poculum Narcoticum, inebrians aut stupefaciens.

Vinum cum myrrha mistum inquit Marcus, at Matthæus *Acetum cum felle.* Forsan utrumque: Nam ut sequitur loco allegato

נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן, *Fœminæ generosæ in Hierosolyma, sponte sua adduxerunt tale poculum.* Atque erant absque dubio in Hierosolyma fœminæ quæ huic officio erga Jesum non deessent: at ille, inquit Marcus, noluit bibere. Tum probabile est milites, vel aliquos de Judæis obtulisse ei poculum aceti, & fellis per ludibrium: de eo etiam respuit bibere. At esto fuisse unum tantum poculum idque de aceto & felle, ut bene conciliari possint duo Evangelistæ, observamus ad Matth. xxvii. 34.

II. Damnatis à Synedrio non opus erat ulteriori poculo, nam illi citissime interfecti, sitim non senserunt. At crucifixio diutissime damnatum detinuit sub tormine & cruciatu, & tormina & cruciatus sitim provocarunt. Ita ut videatur positum fuisse vas aliquod juxta crucem, poculento aliquo aut aqua plænum, quo crucifixus sitim restinguere posset cum opus efflagitaret. An acetum erat de more apud Romanos, an ex ludibrio hac vice, non quærimus: Novit Christus acetum sibi dandum, cum diceret *sitio*, imo dixit *Sitio* ex proposito, ut daretur acetum in adimpletionem Prophetiæ.

Πλήσαντες σπόγγον ὄξους.

ספוג שבלע משקין: *Spongiam quæ absorbet potum:* Ut *Kelim* cap. 9. hal. 4. ספוג שבלע משקין טמאים, *Spongia quæ absorpsit liquores immundos, & ab extra est sicca, si decidat in furnum polluit,* &c.

Καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες.

Matth. xxvii. 48. Περιθεὶς καλάμῳ: & sic Marcus.

I. Si

I. Si אזוב ſit *Hyſſopus*, ut ſuadere poteſt congruentia ſoni, habuit varias ſpecies.

Parah cap. 11. hal. 7. כל אזוב שיש לו שם לווי פסול, *Quæcunque hyſſopus habet nomen adjunctum*, vel Epitheton, *non eſt idonea*, ad aſperſionem immundi. Nam erat, ut ibidem ſequitur, אזוב יון, *Hyſſopus Græca.* אזוב כוחלות, *Hyſſopus fucata:* forſan coloris ſtibii, אזוב רומי, *Hyſſopus Romana.* אזוב מדברי, *Hyſſopus Agreſtis.*

II. Jam vero, quod Hyſſopus aliqua, in culmos creverit, cannarum aut calamorum inſtar patet partim ex illo quod immediate ſequitur, *halacah* proxime ſuccedente, ubi ſic diſtinguitur לקטו לאוכלין, & לקטו לעצים, *Colligit hyſſopum*, pro cibo, aut colligit pro ligno: & partim ex illo quod diſſeritur in

Succah fol. 13. 1. Ubi inter mentionem cannarum, calamorum, ſurculorum, quibus obtexerunt tentoriola ſua, ſtructa pro feſto tabernaculorum, memoratur אזוב, *Hyſſopus.*

Ver. 31. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ Σαββάτου.

Nam, I. Erat Sabbatum. II. Erat dies quo comparuit populus in templo, ſecundum præceptum illud Exod. xxiii. 17. III. Erat dies quo oblatus eſt manipulus primitialis, ſecundum præceptum, Levit. xxiii. 11.

I. Die decimo quinto qui erat dies feſtus, & feſti primus, pararunt Hagigas ſuas quibus convivarentur pro lætitia feſti: & notandum illud in

Ioma fol. 20. *Unoquoque die decinerarunt altare in gallicinio: at in die Expiationis à media nocte.* וברגלים מאשמורת הראשונה, *Et in tribus feſtis à vigilia prima.* Et paulo poſt: *In tribus feſtis cum plurimi adeſſent Iſraelitæ, & plurima eſſent ſacrificia, decinerarunt altare à vigilia prima.* לא היתה קריאת גבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל, Nam *priuſquam foret Gallicinium, repletum eſt atrium Iſraelitis.* Non vereor enim reddere קריאת גבר, *Gallicinium*, quamvis in ipſiſſimo loco allegato diſputetur, an denotet *Gallicinium,* an proclamationem τοῦ *Sagan*, vel præfecti Templi: iſtam ſcil. de qua mentio

Ibid. fol. 28. 1. *Dicit iis præfectus, Ite & videte num appropinquet*

pinquet tempus mactandi victimas. Si adesset tempus, ille qui conspectum missus respondit, Lucessit, &c.

Si hoc sensu intelligenda esset Phrasiologia קריאת גבר, vides tamen populum congregatum in atrio ante lucem auroræ: at non dubito quin quod denotet *Gallicinium*, quod pluribus firmari posset si esset Locus. Et congregatio populi in atrium tam cito mane, diebus hisce festis, erat hac ratione: quia die primo festi offerenda erant innumera sacrificia pacifica [שלמים] pro *Hagigis*, & die secundo innumera etiam Holocausta pro comparitione.

Verum est non mactatas esse victimas ante lucem auroræ, ast ante mactationem, bene supponas pecudes mactandas subiisse examen τῶ *Mumeheh*, vel quorundam qui in istud munus deputati sunt, ut scrutarentur pecudes sacrificandas, an sine labe, atque altari idoneæ forent necne. Hinc conventum in atrio & adducta sacrificia tam cito mane. Et jam subeat animum tuum *Annas Sagan*, vel Præfectus. Nonne ille etiam in templo multo mane, ut de rebus ibi agendis provideat & curet? Recordare illud antea allatum, *Dicit eis Præfectus, Ite & videte, num sit tempus mactandi*, id est num appareat aurora. Atque hinc forsitan rationem colligas, cur *Annas* non fuerit cum reliquis in aula *Caiaphæ*, & cur ad eum adducatur Salvator antequam ad illos, quia negotia ejus in templo non permiserunt eum cum aliis sedere, & voluerunt *Jesum* coram eo sistere, antequam ille in templum concederet ad munus suum.

Cum afforet tempus, mactata sunt sacrificia ista destinata pro Hagigis: & illa de iis quæ pertinuerunt ad altare, aut ad sacerdotem, eo cesserunt, reliquum bestiæ cessit offerentibus, unde institutæ convivationes, & super eas lætitiæ & exhilerationes pro more festi.

Erat hæc Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ver. 14. atque erat illud, Πάσχα istud cui se reservantes seniores Synedrii, noluerunt intrare Prætorium, Cap. xxviii. 28.

II. Inclinanti in noctem die isto, exierint illi qui deputati erant à Synedrio ad demetendum manipulum primitialem.

Menachoth fol. 65. 1. *Deputati à Synedrio ad metendum, prodierunt* מערב יום טוב, *Vespera diei festi* [primi] *& constrinxerunt segetes in manipulos prope à terra ut messio esset facilis. Omnes urbes*

quæ

quæ in vicino erant , congregata eo erant , ut messio fieret majori cum pompa. Cum jam inciperet tenebrescere , dicit ille qui messurus , Sol occidit, & responsum est Bene : Sol occidit, & responsum est Bene ; Falce hac, & illi, Bene : Falce hac, & illi Bene ; In canistro hoc, & illi Bene : In canistro hoc, & illi, Bene. Et si Sabbatum foret, Dicit ille, Hoc Sabbato, & illi Bene : Hoc Sabbato, & illi, Bene ; Metam, & illi Mete : Metam, & illi Mete : & sic ille ter hac omnia , & responderunt illi ter ad omnia Bene , Bene, Bene. Atque omne hoc propter Baithusæos qui dixerunt, Non est messio manipuli exeunte die festo.

Circa illam ergo diei horam, quo sepultus est salvator, prodierunt ad hanc messionem, & cum ingressum jam esset Sabbatum messuerunt : nam hoc opus pepulit Sabbatum.

Ibid. fol. 63. 2. *R. Ananias Sagan sacerdotum dicit, Sabbato metebatur manipulus, in Seam tantum unam, & falce una, & in canistro uno , ut die communi , in Seabs tres, falcibus tribus, & in canistris tribus. At sapientes dicunt, dies alii, & dies Sabbati, quoad hoc sunt pares*, &c.

III. Hac nocte pernoctandum erat in Hierosolyma , aut in tentoriis circa urbem fixis, intra limites Sabbaticos.

Mane iterum conventum in atrio multo mane ut die præcedente, & allata sacrificia pro comparitione populi coram Deo: & manipulus tempore suo oblatus : cujus oblationis ritus describitur in tractatu antea allegato. Sic in hunc diem coinciderunt tria solennia, Sabbatum, Manipulus, & ראייה Comparitio populi in atrio secundum mandatum Exod. xxiii.

Ver. 34. Λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε.

Arabs editionis *Erpenianæ*, addit vocabulum אלאימן , Fodit latus ejus *dextrum*. Veritus, ut videtur, ne res non videretur satis miraculosa, si effluxio sanguinis & aquæ supponeretur è latere sinistro, propter aquam illam quæ dicitur continere in Περικαρδίῳ : quo penetrato, naturaliter , ut concipitur, non effluere non potuit aqua cum sanguine. Ast mysterium sapuit hæc effluxio potius quam naturam : & si præternaturale quid in ea non fuisset , vix credo Evangelistam , triplicatam illam asseverationem de veritate rei, adhibuisse velle , Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, &c.

'Εξῆλθεν

Ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Dicitur vulgo, quod effluxerunt duo Sacramenta novi fœderis: dicerem ego potius, quod emanavit Antytipus veteris.

I. Docet nos Apostolus, pactionem veteris fœderis fuisse *in sanguine & aqua*, Heb. IX. 19. *Moses accepit sanguinem vitulorum, & hœdorum cum aqua*, &c. De aqua quidem apud *Mosen* mentio nulla, Exod. XXIV. ast Apostolus ad Hebræos scribens, non loquitur absque authoritate sua, cui illi non potuerunt contradicere, Et aut labitur memoria mea, aut legi alicubi apud scriptores Hebræos, sed infœliciter excidit locus, quod cum mora aliqua interponenda erat inter mactationem victimæ, & sparsionem sanguinis super altare [qualis erat mora dum Moses legeret articulos fœderis.] commiscuerunt aquam cum sanguine, ne congelesceret aut coagularetur. At sufficit authoritas Apostoli dicentis, & docentis quod fœdus vetus pactum est *in sanguine & aqua*: cujus Antitypus clarissime hic elucet in pactione & consignatione novi: atque hinc est quod Evangelista tam ferventer veritatem hujus rei asseveret, nempe quia tam plane respondit typo, & demonstravit adimpletionem typi.

II. Præterire nullo modo possumus illud in *Shemoth rabba* fol. 122. 1. *Et percussit petram* ויזובו מים, *Et effluxerunt aquæ*, Psal. LXXVIII. 20. ואין יזובו אלא לשון דם, *At vox* יזובו, *nihil aliud denotat quam sanguinem, sicut dicitur* אישה כי יזוב זוב דמה, *Fœmina cujus fluxerit fluxus sanguinis*, Lev. XV. 20. *Percussit ergo Moses petram bis, & produxit primo sanguinem, & postea aquam.*

Petra erat Christus, I Cor. x. 4. Et Confer hæc duo: Percussit Moses petram, & effluxit sanguis & aqua, dicit Judæus. Percussit miles lancea Christum, & effluxit sanguis & aqua, dicit Evangelista.

Asseverationem suam concludit ille, Ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε: Non sine pondere est, quod vulgo observatur, nempe per hanc effluxionem sanguinis & aquæ è latere Christi, plenam fidem fieri mortis ejus rupto περικαρδίῳ: at vix arbitror Evangelistam eo in clausula ista respexisse: nam num hoc voluit, Ille qui vidit testatur & scit se vera dicere, ut vos credatis Jesum esse revera mortuum?

mortuum? Non opus habuit iſta res tam ardenti aſſeveratione. Sed aliquid aliud abſque dubio innuitur, nempe ut vos credatis hunc eſſe verum ſanguinem fœderis qui ita reſpondet typo in pactione fœderis primi. Nec arbitror ego aquam quæ effluxit ipſam ſolum fuiſſe quam continuit περικάρδιον, ſed ſupernaturale quid in hac re fuiſſe.

Ver. 36. Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

Referri hæc poſſent ad Pſal. xxxiv. 20. ſed uſitatius referuntur ab interpretibus ad legem iſtam de agno Paſchali, Exod. xii. 46. Nam *Chriſtus eſt Paſcha noſtrum*, I Cor. v. 7.

Peſachin fol. 84. 1. *Si quis fregerit os Paſchatis, vapulet quadraginta plagis.*

Ibid. fol. 83. 1. *Oſſa, nervi, & quod reſtat de carne, comburantur die decimo ſexto. Si vero inciderit Sabbatum in diem decimum ſextum* [quod hoc anno quo Chriſtus crucifixus, evenit] *tum comburantur die decimo ſeptimo: nam non pellunt Sabbatum, nec diem feſtum.*

Ver. 37. Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Obſervatur ab omnibus ut varietur verſio Græcorum interpretum in Loco *Zachariæ*, unde hæc deſumuntur. Nam illi Ἐπιβλέψονται πρός με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, *Et aſpicient in me pro eo quod inſultaverunt*. Sic editio Romana, & non aliter aliæ nonnullæ. Unde

Quæritur, an Interpretes ita verterint, an non hæc fuerit interpolatio.

Ut omittamus teſtimonia veterum qui LXX interpretibus eam aſcribunt, obſervemus hæc duo.

I. Non inuſitatum eſſe Græcis interpretibus, in interpretatione ſua, favere aliquando traditionibus Judaicis, aliquando communi interpretationi gentis: Utriuſque rei non deſunt exempla frequentia: cum poſteriori nobis jam res eſt, cujus pauca hæc exempla habe vice plurium.

Quare tandem iis ſunt *Caphtorim* Καππάδοκες, & *Caphtor* Καππαδοκία, Deut. II. 23? niſi quod *Peluſiotæ*, & *Peluſium* vulgo à Judæis ita vocarentur.

Quis

Quis dixerit quanam ratione dicatur ab interpretibus de Eli, quod ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ εἴκοσι ἔτη, 1 Sam. iv. 18. cum in fonte sit *Quadraginta annis?* Nisi quod faveant communi commento gentis, quod per viginti annos post mortem *Samsonis*, metuerint Philistæi *Samsonem*, ac si ille adhuc viveret & Judicaret Israelem.

Hujus generis est illud quod reddunt בר per παιδείαν, Psal. II. 12. Et eadem ratione parum dubito adhibitam ab iis κατωρχήσαντο loco quem jam tractamus. Nam

II. Paraphrastes Chaldæus sic verba reddit יעלדי אטלטלו, *Rogabunt à facie mea quoniam translati sunt.* Quem, R. Sol. sic interpretatur. *Respicient ad lugendum, quoniam Gentiles transfixerunt quosdam ex iis, atque interfecerunt in captivitate sua.*

Quæ adeo conveniunt cum sensu versionis Græcæ, *Aspicient in me* [lugentes] *quoniam insultaverunt Gentiles in populum meum in captivitate sua*, ut non possim suspicari interpolationem in Græcis exemplaribus, quin credam potius κατωρχήσαντο esse ipsorum interpretum. A quibus Evangelista noster merito hic recedit.

Num cogitas figmentum de *Messia ben Joseph* [ad quem Talmudici in *Succah* fol. 52. 1. hæc verba *Zachariæ* applicant, ut & *Ab. Ezra* in locum] excogitatum fuisse cum cuderetur versio Græca? Si non, quod opinor, tum probabile est Paraphrasten Chaldæum, sensum eum reddidisse qui *tunc temporis* maxime obtinuit apud gentem, cum quo non male congruit, iste Græcorum: Interpretibus secundum vulgarem sensum gentis reddentibus, Legerunt ut videtur רקדו pro דקרו; nam res iis non insolita, cæcutire, vel serio, vel nuganter: vel ex instituto, vel ex pura lippitudine. Nec mirum si Evangelista ab iis hic recedat cum illi recesserint à vera lectione, quam retinent ipsi Judæi etiam contra seipsos. Vocem retinent, sed sensum abalienant. *Kimchius* præsertim quem vide in locum. Targumista modestius, quam vel ille vel Talmudici: at longe satis etiam ab animo Prophetæ, sed, ut videtur, non ab animo & sententia gentis super Prophetiam. Quam sententiam, secutos fuisse Græcos interpretes vix negaveris, si admiseris R. *Solomonem* pro ejus interprete.

CAP.

CAP. XX.

Ver. 1. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, &c.

ET *percussit eos David* מהנשף ועד הערב למחרתם, I Sam. xxx. 17. Lxx. Ἀπὸ ἑωσφόρου ἕως δείλης καὶ τῇ ἐπαύριον, *A lucifere usque ad vesperam & in crastina.* Vulg. *A vespera usque ad vesperam alterius diei.*

At Rabbini, in *Vajicra rabba* fol. 188. 3. *Quid sibi vult* למחרתם ? שתי לילות ויום אחד, *Duas noctes & diem unum.*

Kimchi: A vespera hujus diei, ad vesperam crastini, & tota illa vespera ad diluculum diei insequentis.

Computa spatium à sepultura Christi, ad ejus resurrectionem & congruunt tempora: & computa res ipsas. Isto spatio devicit David Amalekitas: Atque eodem spatio, devicit Christus Mortem, Orcum & Satanam.

Ver. 5. Καὶ παρακύψας, &c.

Intra speluncam stans, incurvat se ut despiciat in כוכין, locum ubi corpus positum, qui quatuor cubitis depressior & profundior erat, quam area speluncæ. De sepulchretis vide *Bava bathra* cap. 6. hal. ult. quem locum adduximus, atque explicavimus, *Centur. Chorograph.* cap. ult.

Ver. 12. Ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν.

Sic erant Cherubini ab utraque extremitate arcæ, Exod. xxv. 18, 19. De iis qui erant in Templo *Solomonæo*, II Paralip. III. 10. hoc non possumus non obiter notare ex *Bava bathra* fol. 99. 1. *Onkelos proselytus dicit* כרובים מעשה צעצועים, *Cherubini erant instar puerorum recedentium à magistro.*

Id eſt, Facie partim erga magiſtrum verſa, partim erga viam qua illi perrecturi. Nam ut Gemariſtæ, *Cum præſtaret Iſrael voluntatem Dei, alter in alterius faciem reſpexerunt Cherubini, at vero cum non, tum reſpexerunt parietes.*

Nota *Onkeloſium* commentantem in hunc locum libri Paralipomenων: vix credo ſuper librum Targumizantem. *Targum* certe quod in manibus noſtris jam eſt, reddit כרובין תריין עובד שושנין, *Cherubini bini erant opere liliaceo.*

Ver. 17. Μή μου ἅπτου, οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα, &c.

Reſpiciunt hæc verba iſta quæ dixerat ante de miſſione Paracleti, & quod ſuos non derelicturus erat ut orphanos, &c. Quo intentum fuiſſe animum Magdalenæ, cum pedes ejus amplexaretur, eſt probabile. At ille, Aſcendendum mihi prius eſt ad patrem, quam iſta vobis exhibeam quæ promiſi: ne me ergo prehende & detine jam ſub iſta expectatione, ſed aſcenſionem meam expecta potius: atque eadem refer fratribus meis in eorum ſolatium.

Ver. 23. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφέωνται.

Donaverat iis antea poteſtatem *Ligandi & ſolvendi*, & jam novum aliquid largitur, quod non donaverat antea. Nam

I. Incongruum videtur, Chriſtum uti velle actione tam inſolita, & nova, qualis erat in eos inſufflatio, ut eandem tantum iis donaret poteſtatem, quam donaverat ante.

II. Poteſtas *Ligandi & ſolvendi*, erat circa articulos & deciſiones legis, hæc quam jam largitur eſt circa peccata hominum. Illa circa doctrinas, hæc circa perſonas.

Ut verba præſentia intelligamus, contexantur iſta quæ dicuntur, Luc. XXIV. 46. *Ita ſcriptum eſt & ita oportuit Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die. Et prædicari ejus nomine pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum apud omnes Gentes, incipiendo ab Hieroſolymis.* Quæ quidem verba protulit antequam hæc noſtra proferret. Et nonne oriri ex iis Apoſtolis potuit hic ſcrupulus. Itane? Remiſſio peccatorum Hieroſolymitanis, qui manus ſuas commacularunt ſanguine ipſius *Meſſiæ?* Imo, inquit

inquit ille, *ſi quorum peccata vos remiſeritis, remittuntur.* Quo etiam ſpectant verba ejus in cruce, *Pater remitte iis,* &c. Luc. xxiii. 34. Et quonam tandem fundamento, qua fiducia potuerunt Apoſtoli remiſſionem peccatorum iis prædicare, qui Dominum ſuum, Dominum vitæ, tam nefarie & crudeliter trucidaverant, ſi non authoritate aliqua à Domino ſuo peculiariter de iſta re, iis commiſſa ?

Ἄν τινων κρατῆτε κεκράτηνται.

Præter negativum quod in his verbis includitur; i.e. *Si non remiſeritis non remittentur,* poſitivum aliquid etiam ſuperadditur. Conceditur nempe iis

I. Poteſtas feriendi rebelles, morte aut plaga aliqua corporali.

II. Poteſtas tradendi Satanæ.

Unde enim *Petro* authoritas feriendi tam ferali fulmine *Ananiam* & *Sapphiram?* Unde *Paulo* excœcandi *Elymam?* Et tradendi Satanæ *Hymenum* & *Alexandrum,* ſi non ex hoc diplomate? Chriſtus ipſe tale quid nunquam exercuit: Morte aut plaga corporali, ne unum quidem afflixit unquam, ſed mortuos aliquos reſuſcitavit, & afflictos corpore ſanavit infinitos. A Satana quamplurimos eripuit & liberavit, ne unum unquam ei tradidit. Ut hæc ergo præſtarentur ab Apoſtolis, neceſſe erat ut ſingulari aliqua authoritate ab eo roborarentur: Quam ſi non in hiſce verbis, ubinam tandem invenies? Cum dotat ergo eos tali authoritate & poteſtate, qualem ipſe nunquam exercuerat, non mirum ſi ſingularem & inuſitatiorem, donandi eam, modum adhibeat, in eos ſcilicet inſufflando.

Dum inter poteſtates jam collatas, numeramus poteſtatem *Tradendi Satanæ,* longiſſime abſumus ab iſta ſententia quæ *Tradere Satanæ* nihil aliud facit quam *Excommunicare.* Quidnam Phraſiologia iſta ſonuerit in auribus Judæorum diſce ex hoc exemplo.

Succah fol. 53. 1. הנהו תרתי כושאי דהוו דקיימי קמיה שלמה. *Duo iſti Cuſhitæ qui ſteterunt coram Solomone, Elihoreph & Abijah Scribæ, filii Shauſhæ. Die quodam vidit Solomon Angelum mortis dolentem, & dixit ei Quid doles? Reſpondit ille* דקא דבעו מנאי

הני תרתי כושאי דיתבי הכא, *Quia me obsecrant duo hi Cushitæ, ut hic maneant.* מסרינהו לשעיר, *Tradidit eos Solomon Diabolo, qui adduxit eos ad limites Luz, cumque jam pervenirent ad limites Luz moriebantur.*

Gloss. *Vocat eos Cushitas* [Ironice] *quia erant formosi.* Obsecrant me ut hic maneant. *Nam jam advenerat tempus mortis eorum: Verum non potuit Angelus mortis animas eorum abripere, quia de iis decretum erat quod non morerentur nisi in porta Luz. Tradidit eos Solomon* לשדים *Diabolis, nam ille regnavit super Diabolos, sicut scriptum est, Et sedit Solomon rex super solium Domini, Nam regnavit ille* על העליונין ועל התחתונין, *super superiora, & super inferiora.*

De potestate Solomonis super Dæmonia, loquitur & Josephus,

Ἀρχαιολογ. lib. 8. cap. 2. Παρέσχε δ' αὐτῷ μαθεῖν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων τέχνην, &c.

Fides utriusque historiæ esto penes authores. Nos ex priori hoc observamus, quod *Tradere Satanæ*, sensu Judæorum, erat divinæ & miraculosæ potestatis: Agnoscimus istam in Apostolis, atque in Apostolis solis, originemque istius potestatis & authoritatis, si non ex verbis sumes quæ sub manibus, unde sumes?

III. Potestas etiam donandi Spiritum Sanctum, hoc tempore concedi Apostolis, videtur, in istis verbis *Accipite Spiritum S.* id est Accipite ut detis. Nam quamvis quidem verum sit, quod Spiritum S. acceperunt alias ob rationes & fines; de quibus diximus: non excludendus est his finis, qui quidem videtur inter omnes summus & nobilissimus, nempe quod insufflante in eos illo, acceperunt Spiritum S. cum hoc privilegio & authoritate, ut Spiritum S. largirentur aliis.

Ver. 24. Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν.

I. Lexicographum heic non agit Evangelista, ac si nominis Hebræi significationem Græce reddere vellet, sed docet eum qui inter Hebræos vocatus est *Thomas*, inter Græcos vocatum fuisse *Didymum:* quod est ejusdem significationis. Non erat alius inter duodecim Apostolos de quo sic dicitur, *Simon* quidem

quidem vocatus eſt *Petrus*, quæ revera erant duo nomina, ſic & *Nathaneel* dictus *Bartholomæus*: aſt *Thomas* & *Didymus* non erant nomina duo, ſed nomen unum prolatum duabus linguis. Forſan natus eſt *Thomas* in loco aliquo ubi habitabant & Judæi, & Græci, qualis erat regio Decapolitana; atque inde à Judæis Hebræo ſuo nomine appellatus, à Græcis Græco.

II. Fugerant omnes diſcipuli, & diſperſi ſunt, cum prehenderetur Chriſtus, Marc. xiv. 50. excepto Petro & Johanne. Hinc ver. 2. hujus capitis dicitur quod *Magdalena venit ad Petrum & alium illum diſcipulum quem amabat Jeſus*: Nam novit ea ubi hos inveniret, non ubi reliquos. Diſſipati, ut videtur, egerunt Sabbatum, aſt audito tandem Dominum reſurrexiſſe, incipiunt ſeipſos iterum conſociare. Aſt adhuc, non ad eos ſe receperat *Thomas*: Atque abfuiſſet *Petrus* etiam, niſi viſo Domino rediiſſet *Emmaunte*.

III. Abſens ergo Thomas, cum in reliquos inſufflaret Chriſtus, atque Spiritum ſanctum impertiret, num iſto dono & privilegio privatus eſt per abſentiam? Minime arbitror: Nam privilegium illud erat commune privilegium Apoſtolatus, & peculiare Apoſtolis: & quamvis propter abſentiam poterat eo caruiſſe, propter Apoſtolatum non potuit. Paulus longiſſime abſens cum hæc fierent, & ab Apoſtolatu & à profeſſione Evangelica, cum tamen factus eſt Apoſtolus, idem ſortitur privilegium.

Ver. 25. Ἐὰν μὴ ἴδω, &c.

Paris ὀλιγοπίστως reum judicant aliquando Moſen.

Shemoth rabba fol. 160. 1. *Cum diceret Sanct. ben. Moſi, Deſcende nam corrupit ſe populus tuus, prehendit ille tabulas, & non credidit quod Iſrael peccaverat dicens* אם איני רואה׃ איני מאמין, *Si non videro non credam.*

Midr. Till. fol. 38. 4. *Racha, non crediidiſſes niſi vidiſſes?*

Ver. 26. Θυρῶν κεκλεισμένων.

Non prompte mihi perſuaſeris, animum Evangeliſtæ in hiſce verbis eſſe, ut doceat corpus Chriſti penetraſſe fores, quin clauſas eſſe fores propter metum Judæorum, ut ver. 19. quod

&

& repetit hoc etiam commate, ut doceat discipulos & adhuc fuisse Hierosolymis, ubi maximum à Judæis periculum. Crastino die ut probabile, pergunt versus Galilæam.

Ver. 29. Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Tanch. fol. 8. 1. *Dicit R. Simeon ben Lachish, Dilectus est proselytus coram Sancto ben. magis quam ista turba quæ stetit ante montem Sinai. Nam illi nisi vidissent tonitrua & flammas, & fulgura, & montes trementes, & vocem tubarum, non excepissent legem. At proselytus non vidit quicquam horum, & tamen venit, & devovet seipsum Sancto ben. & suscipit in se regnum cœlorum.*

CAP. XXI.

Ver. 2. Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς, &c.

NUMERANTUR Septem discipuli, sed nominantur tantum quinque. Non nominatos conceperim ego esse *Philippum* & *Andræam.* Et quatuor absentes, fuisse filios *Alphæi*, *Matthæum*, *Judam*, *Simonem*, *Jacobum.* Confer nominatos Cap. I. & non immerito suspiceris anonymum illum ver. 37, 40. fuisse *Thomam.*

Ver. 3. Ὑπάγω ἁλιεύειν.

Amandaverat discipulos Christus in montem in Galilæa, Matth. XXVIII. 16. ubi iis adhuc non apparuerat, ut planum est ex ver. 14.. Unde mirandum, quod abesse audent ab isto monte, & quod quatuor abesse audent à reliquo cœtu. Norunt absque dubio, montem, & si non norunt etiam tempus quo expectanda apparitio Christi, cur non in monte semper commorantes, præstolantur ejus adventum?

Videtur

Videtur quod non expectarent eum appariturum, nisi die Dominica, quæ adhuc non advenerat, ex quo venerant illi in *Galilæam*. Et forsan filii *Alphæi* ad suos se contulerant in *Nazaretham*, in reditu suo ab Hierosolymis, statuentes secum ad montem istum adesse die Dominica. Habitarunt hi septem propius à monte; qui erat prope *Capernaumum*, & circa mare Galilææ: *Nathaniele* solum excepto, qui remotius aliquantum in *Cana*, versus extrema maris Borealia. Ille ad sua adhuc non perrexerat, sed hic expectans tempus præstitutum, commoratur. *Petrus* & *Andreas* habitabant in *Capernaumo*, atque illic ut probabile *Jacobus* & *Johannes*: *Philippus* in *Bethsaida*, & *Thomas*, ut per nomen suum Græcum *Didymus*, conjectare licet, inter Syrogræcos in *Gadara* aut *Hippo*, aut loco aliquo in regione ista Decapolitana, non longe admodum à *Genesaretha*.

Ver. 5. Παιδία.

Quocunque tandem vocabulo, sensum hujus protulerit salvator, sive חתוקיר, sive טליא ut Syrus, sive דרדקיא, sive בניא: videtur familiari & molli hac compellatione uti, ut discipuli eum ex illa ipsa noscerent. Ex intuitu eum non norunt, ut ver. 4. noscant jam ex compellatione.

Προσφάγιον.

מזון לסעידה, quod frequentissimum apud Rabbinos, potest non incongrue sic reddi, προσφάγιον, i. e. *Cibus pro una repastione*: quasi diceret Christus, Pueri num cibum habetis sufficientem in jentaculum, aut prandium? Vel si προσφάγιον denotet *Cibum quo cum pane vescerentur*, ut Camerarius, tum sonant verba Christi, En panem hic apud me paratum, num vos aliquid captastis, quo vescamur cum pane? ita ut מזון, *Cibus*, distinguatur à לחם, *pane*.

Ver. 15. Ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων.

Et quare tandem πλεῖον τούτων? Nonne satis fuit dixisse, Num amas me *sicut* hi? Nam quanam ratione expectandum ut ille

eum.

eum amaret *plus* quam cæteri? Presertim vero quam *Johannes* quem Christus ipse ita amavit? & qui Christo ita adhæserat.

At refricat Salvator *Petro*, idque cum aliquali severitate & correptione, nuperam ejus confidentiam. Dixisti nuper ô *Simon*, te nunquam me deserturum, quanquam omnes hi me desererent. Professus es supra omnes hos, te me comitaturum, ad carcerem, ad mortem, imo pro me depositurum vitam tuam: Et quid jam ais ô *Simon?* Nam & adhuc diligis me *plus* quam hi? Si paratus es & adhuc vitæ tuæ jacturam pro me facere, *Pasce oves meas*, & mea causa pro iis eam expone periculo, & depone.

Βόσκε τὰ ἀρνία μου.

Si peculiare quid in hac tergeminatione *Pasce*, *Pasce*, *Pasce*, insinuetur, vix aptius applicueris quam ad tergeminum objectum ministerii *Petri*, Gentiles, Judæos, & Israelitas de decem tribubus.

I. Commissæ sunt ei claves regni cœlorum à Domino suo Matth. XVI. ut ostium fidei atque Evangelii aperiret Gentilibus, quod & fecit in Evangelizatione sua ad *Cornelium*.

II. In distributione Evangelizationis trium ministrorum circumcisionis, obtigit ei sors inter Hebræos in *Babylonia*. *Jacobo* inter Hebræos in *Palæstina* & *Syria*: *Johanni* inter Hellenistas *Asianos*.

III. Et cum Hebræis in *Babylonia* commixti sunt *Israelitæ* de decem tribubus, atque ad eos etiam pervenit Evangelium per ministerium *Petri*, quod fusius ostendimus alio in tractatu.

Huc ergo plane tendunt verba Salvatoris. Ut reminiscens Petrus quali confidentia præ se tulerit, se Dominum suum amare plus quam cæteri, & quanta strenuitate vitam suam promiserat pro eo deponendam, jam zelum istum exerat & exerceat in pascendis ovibus Christi. Pro vita mea ô Simon, tuam jam, quod pollicitus es non potes deponere: nam ego propriam deposui & resumsi. At pasce oves meas, & pro illis vitam tuam depone cum requiretur.

Primatum ergo Petri non tam eloquuntur hæc verba, quam periculum, nec tam privilegium quam officii vinculum & tandem

dem martyrium: Nam huc digitum suum intendisse salvatorem, ex hoc etiam planum est, quod immediate, loquatur de Petri martyrio, ver. 18.

Ver. 22. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι.

Id est, Donec ego veniam ad excidendam urbem gentemque Judaicam. De Phrasiologia pauca.

Dicit Christus, Matth. xvi. 28. *Sunt quidam ex his qui hic astant qui non gustabunt mortem, usque dum videant Filium hominis venientem in regno suo:* quod nequaquam intelligi potest de adventu ejus in ultimo judicio: nam non erat de astantibus vel unus eousque victurus: nec intelligi potest de resurrectione & ascensione ejus, ut volunt quidam, nam fere omnes ibi tum astantes ad illud temporis pervenerunt: sed de adventu ejus ad vindictam sumendam de inimicis istis suis qui noluerunt eum ipsis dominari, ut Luc. xix. 12. 27.

Forsan non pœnitebit lectorem scripturarum, hæc pauca observare.

I. Quod excidium Hierosolymæ, & status Judaici describitur ac si excidium foret totius universi, & dissolutio ipsius compagis machinæ mundi. Nec mirum, cum Deus habitationem urbemque suam, loca olim sibi dilectissima tam dira & funesta demolitione dirueret: populumque proprium qui ei instar totius mundi fuerat, tam feralibus & stupendis plagis exscinderet.

Matth. xxiv. 29, 30. *Sol obscurabitur,* &c. *Et apparebit Filius hominis,* &c. Quæ tamen dicuntur eventura intra istam generationem, ver. 34.

II Pet. III. 10. *Cœli cum stridore magno transibunt, elementa æstuantia dissolventur,* &c. Quæ confer cum Deut. 32. 22. Heb. xii. 26. & observa per *Elementa* intelligi Mosaica, Gal. iv. 9. Colos. II. 20. & non dubitaveris, eum non nisi de Conflagratione Hierosolymorum loqui, de subversione gentis, & de annihilatione Oeconomiæ Mosaicæ.

Apoc. vi. 12, 13. *Sol factus est ut saccus cilicinus,* &c. *Et cœlum recessit sicut liber convolutus,* &c. Ubi si animadverteris plagas antecedentes quibus, secundum frequentissimas comminationes

tiones populum istum perdidit, Gladium, ver. 4. Famem, ver. 5, 6. & pestem ver. 8. contulerisque verba ista *Dixerunt montibus & petris cadite super nos:* cum Luc. XXIII. 30. patebit satis per Phrasiologias intelligi tremendum istius gentis urbisque judicium & excidium.

Consonat & illud Hierem IV. 22,23,24,25,26,27. & Phrasiologiam clare explicat.

Huc spectant ista & istiusmodi.

I Cor. X. 11. *In nos fines sæculorum devenerunt.*

I Pet. IV. 7. *Omnium finis imminet.*

II. Sub hac notione & relatione, tempora excidium istud præcedentia vocantur *Ultimi Dies*, vel *Ultima tempora* אחרית הימים. Id est Ultima tempora urbis, gentis, & Oeconomiæ Judaicæ. Occurrit modus loquendi frequentissime: Cujus interpres esto hic noster. I Johan. II. 18. *Multi Antichristi sunt, unde scimus quod est ultimum tempus:* & quod gens ista vergit jam quam proxime in ruinam, cum enatus jam sit ultimus & summus apex infidelitatis, Apostasiæ, & nequitiæ.

III. Et pari relatione tempora & rerum status excidium Hierosolymitanum subsequentia, vocantur *Nova Creatio*, & *Novum Cœlum*, & nova terra.

Esai. LXV. 17. *Ecce creo novos cœlos & Novam terram.* Quandonam illud? Perlege caput, & vides Judæos rejectos & excisos, & exinde nova illa creatio mundi Evangelici inter Gentiles.

Confer. II Cor. v. 17. & Apoc. XXI. 1,2. ubi excisa veteri Hierosolyma, struitur nova, & Creantur Novi cœli & nova terra.

II Pet. III. 15. *Nos secundum ejus promissionem expectamus novos cœlos & novam terram.* Conflagratura sunt cœlum & terra ecclesiæ & reipublicæ Judaicæ, & elementa Mosaica igne absumentur; At nos istis absumptis, secundum promissionem illam per Esaiam, expectamus novam Creationem status Evangelici.

IV. Dies, & tempus, & modus istius vindictæ in illum populum, vocantur *Dies Domini*, *Dies Christi*, *Adventus ejus in nubibus*, *In gloria*, *In regno suo.* Nec sine ratione: Nam forma loquendi hinc desumitur.

Quoniam Christus non nisi in humilitate ante istam vindictam

ctam apparuerat. A Judæis contemptus, blasphematus, occisus. Evangelium ejus spretum, derisum, conculcatum. Discipuli odio, persecutione, morte insectati. At tandem manifestat se in gloria, regno, potestate sua, hostes istos acerrimos coram facie ejus trucidari faciens.

Act. II. 20. *Priusquam veniat Dies Domini magnus & terribilis.* Observetur ut Petrus prophetiam *Joelis* applicet ad ipsissima ista tempora, & sine commentario planum est, quisnam sit Dies iste Domini.

II Thess. II. 2. *Ac si dies Christi appropinquaret*, &c. Huc pertinent ista, Heb. x. 37. *Adhuc enim modicum quantumcunque, & qui venturus est veniet.*

Jacob. v. 9. *Ecce judex stat præforibus.*

Apoc. I. 7. *Ecce venit in nubibus*; & xxii. 2. *Ecce venio cito.* Varia sunt istiusmodi, quæ omnia intelligenda de Christo veniente in judicio, & vindicta contra nequissimam istam gentem: Et ipso isto sensu hæc quæ sub manibus, *Volo ut maneat donec veniam.* Ad te quod attinet, ô Petre, tu à contribulibus tuis Judæis patieris mortem, at quod ad hunc, volo ut maneat, donec ego veniam vindictam sumpturus de ista generatione, & si sic velim quid id ad te? Interpretationem istam firmat & utriusque historia: nam omnibus in concesso est, *Petrum* martyrio coronatum ante excidium Hierosolymitanum, & *Johannem* supervixisse.

Ver. 24. Καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Dixerat cap. xix. 35. Κακεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει. At hic personam mutat & dicit, Καὶ οἴδαμεν.

I. Crederes talem esse Idiotismum in lingua Chaldaica & Syra, ut οἴδαμεν idem sit quod οἶδα: quod & in aliis linguis usitatum. Josu. II. 9. ידעתי, *Novi.* Targ. habet ידענא, quod crederes esse, *Novimus.* I Sam. xvii. 28 אני ידעתי. Targ. אנא ידענא. Sic apud Talmudicos נהידנא: אמינא, quod videtur esse, *Scimus, Dicimus*; & quidem aliquando, imo frequentissime sic significant: Sed includitur aliquando, vox אנא: ut ידענא sit ידע אנא, & sic de reliquis. Quod & apparet clarissime in locutione ista,

Beracoth fol. 56. 1. אימא לי מאי חוינא בחלמאי, *Dic mihi quid visurus sum in insomnio meo*, Nam sic reddendum esse, *Visurus sum*, docet glossa & contextus: ubi חוינא est חוי אנא. Non igitur εἰδαμεν hic sumemus pro οἶδα, quamvis sensus iste non sit incongruus, sed

II. Supponimus Evangelistam & hic & cap. xix. 35. respicere testem ocularem, vel αὐτόπτην. Nam in causis omnibus judicialibus testimonium oculare obtinuit: Si quis testaretur se rem actam vidisse, Μαρτυρία αὐτοῦ ἦν ἀληθὴς, Testimonium ejus erat acceptandum. Nam נאמן, Ἀληθὴς, cum de testimonio dicitur, non nude *Verum* significat, sed illud quod erat credendum & acceptandum pro testimonio firmo & irrefragabili. Ita ut hæc verba hoc velint, *Hic* est discipulus qui de his testatur, & hæc scripsit, & novimus omnes tale testimonium in omnibus judiciis obtinere, nam vidit quod testatur.

Soli Deo Gloria.

Addenda

Addenda.

PAg. 61. lin. 21. post hæc verba : Ut innuat plenum ejus sensum. Adde,

Dubius hæsitavi an hic adducerem blasphemiam istam quam evomunt Talmudici contra beatissimum Jesum nostrum, in allusionem dicam an in irrisionem vocabuli hujus *Amen* quo nomine & ipse insignitur, & qua asseveratione ille dictata sua insignit : ut tamen mecum, ô lector, latratus tales horreas, & virulentiam istorum hominum justa cum indignatione observes, eam habe ipsorum verbis : quamvis me pudet recitare quæ eos non pudet effutire.

Schabb. fol. 116. 2. Fingunt *Immam Shalom* uxorem R. *Eliezeris*, & fratrem ejus *Rabban Gamalielem* adjisse הוהוא פילוסופא, Philosophum quendam [Gloss. *Hæreticum*] magni nominis ob integritatem suam in rebus dijudicandis, & quod non acciperet munus. Affert ei fœmina candelabrum aureum, atque obsecrat ut dividatur sibi hæreditas. Objicit Rabban Gamal. *Nobis scriptum est, Filia non hæreditabit vice filii. Ast Philosophus, Ex quo vos migrastis è terra vestra aufertur Lex Moses* ואיתיהיבת און, *& datur Aven* [Evangelium vult, sed scurrulo titulo stigmatizat vanitatis ;] *atque in eo scribitur* ברא וברתא כחדא ירתון, *Filius & filia hæreditabunt simul. Postero die affert ei Rabban Gamaliel* הוהוא חמרא לובא, *Asinum Lybicum. Tum dicit illis, Quæsivi ad finem Aven* [Evangelii] *& scribitur in eo,* אנא און, *Ego Aven non veni ut diminuerem de lege Mosis, sed ut adderem ad legem Mosis.* Abutitur, ut nomine Salvatoris : sic ejus verbis, Mat. v. 17.

Post execrationem blasphemiæ, cogita, lector, qualisnam hic judex, ad cujus judicium confugiunt *Rabban Gamaliel* ipse Synedrii præses, & soror ejus magni *Eliezaris* uxor. Christianus, ut videtur ex tota tela historiæ : Ast eheu qualis Christianus,

qui

qui non pluris facit Christum & Evangelium! Utcunque: si Christianus qualis qualis, observatione digna certe est historia si aliquid sit in ea veri, quoad historiam istorum temporum, & quoad hanc quæstionem, An tunc temporis fuerint Judices Christiani.

Pag. 93. lin. 29. Post hæc verba: Non est hic locus investigandi: Adde

Ne tamen non aliquid noscat lector de *Beruræa*, Erat illa uxor R. *Meir*, fœmina docta & doctrix. Hinc *Juchasin* fol. 40. 2. אשתו ברוריה החכמה, *Uxor ejus erat Beruraah sapientissa. De qua plura referuntur in Avodah Zarah.*

Pag. 92. lin. 25. Post hæc verba: Tum citant illi Psalmum nonum: Adde

Citatur etiam liber *Ezechielis* à Samaritano in hac historia. *Elleh haddebherim Rabba* fol. 292. 2, 3. *Rabban Jonathan adiit* ניפולין, *Neapolin* [Sychar] *Samaritanorum.* —— *Comitatur eum quidam Samaritanus. Et cum perventum iis esset ad montem Gerizim, dicit Samarita, Oh! unde hoc quod pervenimus ad montem hunc sanctum? Dixit ei R. Jonathan, Unde autem est sanctus? Respondit Samarita* שלא לקה במי המבול, *Quia non punitus est aquis diluvii. Dicit ei R. Jonathan, Unde hoc probas? Respondet Samarita. Nonne sic scribitur* בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם, *Fili hominis? dic ei, Tu es terra non mundata, non compluta in die furoris*, Ezech. xxii. 24. *Si sic inquit R. Jonathan tunc oportuit Dominum dixisse Noacho, ut ascenderet in hunc montem, & non ut fabricaret arcam.*

Habes etiam Sadducæum citantem Prophetiam *Amosi* in *Cholin* fol. 87. 1. *Dixit Sadducæus quidam* לר׳ *Rabbi, Ille qui creavit montes non creavit* רוח, *Spiritum*, vel ventum: *atque ille qui creavit ventum non creavit montes: Nam scribitur* כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, *Nam ecce qui format montes, & qui creat ventum*, Amos. iv. 13. *Dicit ei Rabbi*, שוטה, *O stulte, Perge ad finem commatis, Dominus exercituum est nomen ejus.*

Et notandum est illud in *Schabb.* fol. 116. 1. הגליונין וספרי מינים, *Volumina & libros Hæreticorum non eripiunt ab incendio, sed comburantur ibi ubi sunt.*

ſunt. Ubi Gloſſ. *Libros Hæreticorum*, i. e. משרתים לע״ז, *Idololatrarum*[vel qui cultum alienum colunt] *qui exſcripſerunt ſibi Legem, Prophetas, & Hagiographa, ſcriptura Aſſyriaca & lingua ſancta.* At קיצור פסקי הראש in locum reddit גליונין וספרי צדוקים אין מצילין, *Volumina & libros Sadducæorum non eripiunt.* Si per *Hæreticos* intelligendi ſunt Sadducæi, ut vult gloſſa hæc poſterior, tum collata priori, habuerunt illi Legem, Prophetas, & Hagiographa ſcripta Aſſyriaca ſcriptura & lingua ſancta. Si vero per *Hæreticos* intelligendi ſunt Chriſtiani in gloſſa priori [nam de Ethnicis parum eſt intelligendum] tum perpende quibuſnam Bibliis veteris Teſtamenti uſi fuerint Hebræo-Chriſtiani.

Pag. 97. lin. 32. Adde: Et perpendantur iſta in *Siphra* fol. 18. 1. Ubi diſputatur ſuper verba iſta, Levit. VI. 27. *Si ſparſus ſit ſanguis ſacrificii pro peccato ſuper veſtem*, &c. בגד אין לי אלא בגד, *Cum de veste ſit ſermo, ego non intellexerim niſi de veſte: Unde addenda eſt* עור משהופשט, *Pellis cum detrahitur. Textus dicit In quodcunque ſparſus fuerit ſanguis lavabitis. Forte ergo licet addere pellem antequam detrahitur. Textus dicit, Veſtem. Sicut veſtem quæ eſt capax immunditiei, ſic quodcunque eſt capax immunditiei.* פרט לעור עד שלא הופשט, *Excipitur pellis antequam detrahitur: Verba ſunt R. Judæ.* Nota: Pellis adhuc dorſo beſtiæ hærens, & non detracta, non eſt capax immunditiei.

FINIS.

Errata ſic corrige.

PAg.2.lin.1.lege *tanta*,p.8.l.18.*duabus*,l.21.*Sentiant*, p.11.l.1 *Capharnacumo*,l.2.*Capernaumi*, p.12.l.25.*mundam*,p.14.l.26.Γαι-θβὼp.p.16.l.14.*quo*,p.19.l.26.רשופן.& l.33.רבית, p. 21.l.13.*Effugiam*,p.22.l.8.poſt *ſoni* adde *vel*,p.23.l.20.*horrenda*, l.35 *poſſis*,p.25.l.31. *Inſula*,p.26. l.1.xxvi,p.30.l.5.*petitus*,p.36.l.11.בדרך, p.45.l.22.*tam vicina*, p.54.l.22.Ἐξωνείζων, p.26.l.10. *venditaverit*,p.59.l.17.pro *Vulg.* lege *Bez.* p.60.l 18 *Hinc*,p.62.l.20.*Conceſſum*.p.65.l.11.*Conceſſu*. p.67.l.23.*venditaverit*,p.73.l.8.*ſuppetiit*,l.15.*repleti*,l.ult.*Sabua*,p.75.l.19.*Evangeliſtas*,p.76.l.1.*per* p.78.l.11.עולם.p.79.l.14.*ſeniores*,p.94.l.2.*annuatim*,p.97.l.4.*eſſet*, p.102.l.15.*in*, l.4.*experiri*, p.109.l.8.*exhibiturum*,p.110.l.25.*Emphaſis*, p.112.l.18.*Pontificie*, p.114.l.5.*intermiſſionibus*, p.120.l. 33.*Etiam*,p.125.l.13.רמוים.l.34.*Libate*,p.131.l.25.*coierit*.p.131.l.27.*miſſi*,*conceſſu*,p.148.l.11. *vixerint*,p.151.l.22.pro *videnter* lege *violenter*,p.157.l.24.*introiret*.p.158.l.17.*perſuaſerit*,p.162.l.2. *cubitis*,p.171.l.9.*Numeratis*,p.179.l.18 *Inſultus*, p.181.l.25.ארכילסטים. p.183.l.9.*videre*, p. 190.l.9. pro *&* lege *ei*,l.22.*emenſuranda*,p.198.l.17 *reddimus*, p.201.l.10.*& poſt*, p.202.l.15. *opera*, p.205.l.17.*abolenda* p.206.l.16.*Intellige*,p.211.l.ult.בשאר,p.214.l.25.*& non*,p.217.l.7.*aſtrinxit*, l.25.*nequam*,p.218.l.2.*nequitia*,l.17.*ablata*,l.33.*habes*,p.219.l.33.*ac*,p.229.l.31.*contineri*.